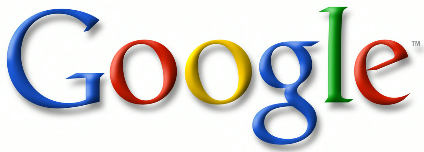

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI, QUI SUPERSUNT, OMNES,

CUM NOTIS INTEGRIS

LAUR. VALLAE, M. ANT. SABELLICI, BEATI RHENANI, SIGISM. GELENII, HENR. LORITI GLAREANI, CAR. SIGONII, FULVII URSINI, FRANC. SANCTII, J. FR. GRONOVII, TAN. FABRI, HENR. VALESII, JAC. PERIZONII, JAC. GRONOVII;

EXCERPTIS

PETR. NANNII, JUSTI LIPSII, FR. MODII, JANI GRUTERI;

NEC NON INEDITIS

JANI GEBHARDI, CAR. AND. DUKERI,

ET ALIORUM:

CURANTE

ARN. DRAKENBORCH,

QUI ET SUAS ADNOTATIONES ADJECIT.

ACCEDUNT

SUPPLEMENTA DEPERDITORUM T. LIVII LIBRORUM

A JO. FREINSHEMIO CONCINNATA.

EDITIO NOVA AUCTIOR ET EMENDATIOR.

TOMUS DECIMUS QUARTUS.

STUTGARDIAE,

EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS WUERTEMBERGICAE.

LIPSIAE IN COMMISSIS APUD C. H. F. HARTMANNUM.

MDCCCXXVI.

SUPPLEMENTA

LIVIANA

A LIBRO CENTESIMO NONO

AD CENTESIMUM QUADRAGESIMUM

AUCTORE

JOANNE FREINSHEMIO.

ACCEDUNT

FRAGMENTA DEPERDITORUM

LIBRORUM T. LIVII.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI NONI.

Caussae civilium armorum et initia referuntur, contentionesque de successore C. Caesari mittendo, quum se dimissurum exercitus negaret, nisi a Pompejo dimitterentur. Et C. Curionis tribuni plebis primum adversus Caesarem, dein pro Caesare actiones

Caussae civilium armorum] Praemittit his verbis uterque Pall. *Qui est primus civilis belli.* ut et infra Epit. 110. antecedit, *qui est civilis belli secundus.* Item 111. *qui est civilis belli tertius.* Et sic consequenter usque ad 116. ubi habent *qui est civilis belli octavus.* Adeo ut Livius singulis libris singulorum annorum gesta complexus fuerit. GRUTER. Quod utrumque Pall. huic et septem sequentibus libris praemittere Gruterus monet, iisdem libris in Exc. Pithoei praemissum invenit Hearnius. Similia, quibusdam tamen mutatis, praemittuntur huic et quinque sequentibus libris in Leid. huic et tribus sequentibus in Voss. huic et 111. ac 112. in Berg. huic, tum 112. 113. 114. et 116. in Boend. huic et 112. in ed. Camp. Verum varietas haec codd. satis indicat, omnia illa a librariis addita esse; quod ulterius inde firmatur, quoniam alibi in contextu epitomarum numerus librorum non fuerit adjectus, ut dictum est ad Epit. 1. Ex illis itaque Gruterus recte efficere non potuit, Livium singulis libris singulorum annorum gesta complexum fuisse. Id etiam verum non esse, ex ipsis epitomis colligi potest, et ex supplementis Freinshemii palam fit. Ceterum *Caussa civilium armorum* legit Voss. invitis reliquis. Tum *de successore C. Caesaris mittendo* Voss. Boend. et ed. Camp. Neque aliter Berg. nisi quod *Cn. Caesaris* praeferat. Sed vide ad Epit. praec.

Quum se dimissurum exercitum negaret, nisi a Pompejo dimitteretur] Vet. lib. *exercitus*, et *dimitterentur*. SIGON. Melius *nisi et a Pompejo*. J. FR. GRON. *exercitum*, et *dimitteretur* servant Leid. Voss. Berg. et Boend. contra *exercitus* et *dimitterentur* Lovel. 2. et Exc. Pithoei. Utrumque auctoritate Caesaris defendi potest: et quidem prius 1. B. Civ. 2. *Uti ante certam diem Caesar exercitum dimittat.* alterum cap. 10 *Caesar in Galliam reverteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret.* Particulam *et*, quam interponendam Gronovius judicat, et Clericus in contextum adscivit, in nullo cod. inveni, quare iterum ejeci.

continet. Quum senatusconsultum factum esset, ut successor Caesari mitteretur, M. Antonio et Q. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id senatusconsultum impediebant, urbe pulsis, mandatum est a senatu consulibus et Cn. Pompejo, ut vi-

Primum adversus Caesarem actiones continet] Vet. lib. *primum adversus Caesarem de populo Romano Caesare actiones continet.* Hinc ego, observatione hiſtoriae ductus, *primum adversus Caesarem*, *deinde pro Caesare actiones continet.* Id enim omnes tradunt, et maxime Coelius ad Cic. [8. ad Famil. 6.] *Quod tibi supra scripsi, Curionem frigere, jam calet: nam ferventissime concerpitur. bellissime enim, quia de intercalando non obtinuerat, transfugit ad populum, et pro Caesare loqui coepit.* Ad hanc etiam hiſtoriam pertinere puto verba quaedam Varronis, ex lib. 4. de Vita populi Romani, quae sunt apud Marcellum [v. *Obstrigillare.*] *Curio, cum id fecisset, dicebat amicis, ut illi renunciaretur, se obstrigillaturum, ne triumphus decerneretur, aut ne iterum fieret consul.* Eſt autem *obstrigillare* obſtare. SIG. *adversus Caesarem de re pu. celare actiones* Boend. et ita etiam Berg. nisi quod *actionem* praeferat. *adversus Caesarem de re p. Caesaris actiones* Lov. 2. *adversus Caesarem de publica re et Caesaris actiones* Leid. *adversus Caesarem de p. r. alare actiones* Voſſ. *adversus Caesarem de po. ro. Caesarisque actiones* Gudianus alter, teſte Gronov. supra ad Epit. 67. *adversus Caesarem, deinde pro Caesare actiones continet* firmari teſtimonio Exc. Pithoei, monet Hearnius. Quemadmodum Caesar Curionem, qui antea Pompejo adhaerebat, ab eo abductum sibi conciliarit, vide apud Vellej. Pat. 2, 48. et quae ibi notantur.

M. Antonio et Q. Cassio] *et M. Antonio* Voſſ. Tum *et Q. Crasso* Leid. et Berg. Male. Voces hae confundebantur etiam supra Epit. praec. *Q. Cassium* in hac re memorant Cic. 16. ad Famil. 11. Caesar 1. B. Civ. 2. et alii hiſtorici. Paullo ante *successor Caesari omnino mitteretur* Norv. et edd. ante Sigonium; qui recte omisit vocem *omnino*, exsulantem pariter ab omnibus Mſtis meis, et ed. Camp. V. ad Epit. 58. et mox hac Epit.

Mandatum ab senatu consulibus et Cn. Pompejo] *mandatum est a senatu* Leid. *mandatumque a senatu* Voſſ. Berg. Lov. 2. Boend. et priscae edd. usque ad Frobenium, qui anno 1535. copulam primus omisit. Si lectio codd. illorum et vett. edd. placet, major diſtinctio poſt verbum *caperet* tollenda, et oratio ulterius continuanda eſt; quae hoc modo cohaerebit, *Quum senatusconsultum factum esset, ut* etc. *mandatumque a senatu* sc. eſſet etc. *Caesar* etc. *in Italiam venit.* Sin orationem poſt *caperet* intercidere malimus, cum Leid. legam *mandatum est a senatu.* Illud *ab senatu* in edd. Gronovianis demum vidi. Mox alio ordine *ne quid detrimenti respublica* Leidens. et Berg. sed *ne quid respublica detrimenti* passim ob-

derent, ne quid respublica detrimenti caperet. C. Caesar, bello inimicos persecuturus, cum exercitu in Italiam venit: Corfinium cum L. Domitio et L. Lentulo cepit, eosque dimisit. Cn. Pompejum ceterosque partium ejus Italia expulit.

currit apud Liv. 3, 4. Salluſt. in Catil. 29. et Caesar. 1. B. Civ. 5. et 7. licet quaedam eorum aliter laudarit Briſſon. de Formul. 2, 212. Is ergo ordo verborum, qui vulgo exſtat, in hac formula sollemnis fuiſſe, ac placuiſſe videtur.

Bello inimicos persecutus, cum exercitu in Italiam venit] Et sensus et vetuſtae lectionis auctoritas probant, legendum eſſe *persecuturus*. SIGON. *inimicos bello* Boend. et ed. Camp. at vox *bello* deeſt in Lov. 2. Tum *persequi rex* Voſſ. *persecuturus* Leid. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp.

Corfinium cum L. Domitio et L. Lentulo cepit, eosque dimisit] *Corfinium et cum L. Domitio* Leid. qui insuper *ipsosque dimisit* praefert. Praeterea *P. Lentulo* emendavit Perizonius in margine exemplaris sui. et recte. Intelligitur enim *P. Lentulus Spinther*, memoratus Caesari 1. B. Civ. 23.

Universosque ejus partium Italia omnino expulit] Vet. lib. *caeterosque partium ejus Italia expulit*. SIGON. *ceterosque partium ejus* etiam Leid. Voſſ. Berg. Lovel. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Campani. Vox *universus* inter eas eſt, quae interpolatoribus harum epitomarum summopere placuerunt, et in deliciis fuere. Praesertim tamen eam subposuerunt, ubi codd. *totus* legunt. Vide ad Epit. 52. Tum *ex Italia* Leid. Livium alibi praepositionem, cum qua verbum compositum eſt, in regimine addidiſſe, vidimus ad praefat. §. 10. non tamen id semper vel ipse, vel auctor Epitom. fecerunt. Liv. 2, 6. *Nos extorres expulit patria.* Auctor Epit. lib. 88. *Carbonem Italia expulit.* Epit. 104. *Germanos Gallia expulit.* Similiter *pellere regno* Epit. 46. ubi alia vide. Vox autem *omnino* deeſt iterum in omnibus scriptis meis, Exc. Pithoei, et ed. Camp. Vide supra hac Epit.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXIV.

IN LOCUM LIBRI CIX. T. LIVII.

U. c. 701. A. C. 51. *Curio Caesari adversus.* I. Quum inter haec novi tribuni plebis iniissent, C. Curio statim in principio acceptae potestatis ferventissime concionari instituit, quasi reipublicae cura et amore tangeretur. Sed ille C. Caesarem non aliam ob caussam oderat, quam quia contemptus erat ab homine, qui servulos etiam libertosque potentium paullo gratiosiores qualibet impensa solebat adjungere. Id acrius urebat adolescentem; et quod, voluptatibus atque libidinibus et comparandis quorumlibet studiis effuso patrimonio, magnum aes alienum contraxerat. Nam sestertium sexcenties aliquando debuisse legitur. *Magna pecunia placatur.* Idcirco Caesar, necessitate ac ingenio hominis cognito, venalem linguam, ne sibi noceret, omnino redimendam ratus, aes alienum ejus omne dissolvit; eoque transduxit ingenium nequam, ut simulatione pro republica contra Pompejum et Caesarem, sed re vera pro Caesare, staret.

U. c. 702. A. C. 50. L. Aemilio, C. Claudio coss. *Itemque consul Paullus.* II. Hac re perfecta, consulibus L. Aemilio M. F. Paullo, C. Claudio C. F. Marcello easdem machinas admovit. Sed Marcello quidem firma adversus pecuniam constitit integritas: Paullus hactenus flexus, ut adversari desineret, acceptam mercedem, trecenties sexagies sestertium, basilicae suae impendit, quam post anni sequentis incendium juxta forum exstruxit, quo loco prius Fulvia steterat: quasi perituram timeret pessimi facinoris memoriam, nisi admirandi operis dedicatione consecraretur.

Cap. I. Dio, l. 40. Liv. Epit. Vell. 2, 48. Cic. ad Fam. 8, 4. Dio. Sueton. Caes. c. 27. Vell. Dio. Val. Max. 9, 1. Lucan. l. 1. v. 270. Sueton. Caes. c. 29. Dio. Cap. II. Plut. Pomp. et Caes. Appian. Civil. l. 2. Vell. Appian. Plin. 36, 15. Jul. Obseq.

III. His consulibus, lana pluit circa castellum Cosanum, ubi loci non multo post occisus est Milo. multa pariens bonorum interitum, mutationem legum, turpes matronarum partus significasse credita est: sed non erat prodigiis opus, quum pericula et libertatis interitus jam oculis hominum obversarentur. Quotidianae enim de successione Caesaris contentiones erant: quum adversus Pompeji potentissimam factionem ille haud minori robore resisteret: neque plus illi prodessent, qui amicitiam profitebantur, quam qui simulabant odium. *U. c. 702. A. C. 50. Contentiones quotidianae de successione Caesaris.*

IV. Cujus rei summus artifex Curio minabatur in speciem Caesari, consilia communicabat cum Pompejanis: ut et illorum perdisceret intimos sensus, et, donec animum nudare opportunum videretur, plus ex occulto noceret. Maximum hominis vaframentum in eo erat, ut, multis, sed inanibus, effusis in Caesarem dictis, sensim ad ea, quae Pompejum et optimates offensura erant, progrederetur: tamquam neutrarum partium, et libertatis custodiam cuivis gratiae anteponens. Nec eo animo ista proponebat, ut decretum iri speraret, aut omnino cuperet decerni: sed, his negatis, ansa dabatur ei, et quae contra Caesarem parabantur, citra suspicionem impediendi. Igitur, his contentionibus quum temporis permultum esset consumptum, indigne se id ferre simulans, ut intercalaretur, postulare coepit, tamquam spatio indigens ad perferenda, quae vellet. *Curionis artes.*

V. Erat autem intercalandi apud Romanos, ex magno veterum errore in anno constituendo, orta necessitas: deinde ex ambitione aut ignorantia sacerdotum, quibus ea commissa cura fuerat, mirabilis confusio. Quum enim ad lunae cursum institutus a Numa Pompilio annus esset, cito apparuit, legibus universi hunc ordinem non congruere: futurumque, ut, quibus mensibus bruma fuisset, iisdem post annos haud plurimos messis esset futura. Igitur dies, qui ad solarem annum deerant, inseri constituto jam anno oportuit. *Intercalandi ratio.*

VI. Haec insertio *Intercalatio* appellabatur ex eo, quod nova luna pontifex, calata, hoc est vocata, in Capitolium plebe, quot numero dies ad Nonas super- *Et ritus.*

Cap. III. Plut. et Appian. Plin. 2, 56. Jul. Obseq. Cap. IV. Dio. et Appian. Cic. ad Fam. 8, 8. Dio. et Appian. Dio. Cic. ad Fam. 8, 6. Dio. Cap. V. Macrob. Saturn. 1, 13. Cap. VI. Varro de Ling. Lat. l. 5.

U. c. 702. A. C. 50. essent, indicabat. unde etiam dies, qui primus calabatur, *Kalendarum* nomen retinuit: et, quoniam aliorum mensium quintanae sunt Nonae, aliorum septimanae, calabatur cum hoc discrimine, ut pro ratione mensis, aut, *dies te quinque calo Juno novella*, aut, *septem dies te calo Juno novella*, pronunciaretur. Ceterum non singulis annis, sed per octennia, moris erat intercalari: eaque ipsa res quandoque propter superstitionem omissa erat: nonnumquam vero intempestive usurpata, quum publicanorum cupiditati quidam pontifices gratificati, productiorem aut breviorem annum ex illorum commodo facerent. Non alio autem mense, quam Februario, intercalari fas erat, Terminalibus jam peractis.

VII. Id eo quoque anno fieri Curio quum postularet, non ignorans alienum esse, (nam et ipse erat eo sacerdotio praeditus) ceteri pontifices reclamabant. Igitur, quum obtineri non posset de intercalatione, (neque etiam hoc volebat) quasi per iram ne ceterarum quidem rerum quidquam agi passus est. Mox apertius pro Caesare loqui, et, quo agitaret optimates, multas jactare leges coepit: non quod perferri posse speraret, sed obtentui habiturus ad intercessiones, quas parabat: *Alimentariam* imprimis, et *Viariam*, (qua numerus definiebatur vehiculorum et comitum iter facientibus, praetextu, opinor, Clodianae necis, aliaque de muniendis sternendisque viis continebantur) utque ea curatio sibi in quinquennium daretur, ferebat. Atqui hoc caput contra Liciniam Aebutiamque leges pugnare non ignorabat, ideoque Rullum, Agrariae legis auctorem, quum similia peteret, vehementer exagitatum fuisse: sed consulto promulgabat, quod a Pompejanis reprehensum justam sibi caussam istis partibus irascendi dedisse videretur.

Curio palam pro Caesare loquitur.

VIII. Quum inter haec Kalendae Martiae venissent, quibus ex senatusconsulto referri de successione Caesaris oportebat, Cajusque Marcellus ea de re verba fecisset: plerisque adsentientibus, collega Marcelli Paullus siluit: Curio, laudato Marcelli animo, *addendum* monebat, *ut pariter Pompejus provincias et exercitus suos dimitteret*. Sciebat hoc minime facturum Pompe-

Refertur de successione Caesaris.

Cap. VI. Macrob. Cap. VII. Dio. Cic. ad Fam. 8, 6. Dio. Appian. Cic. Appian. Cic. de Leg. Agrar. 2, 8. Appian. Cic. ad Fam. 8, 8. et 9. Appian. Dio. Plut.

jam Curio: sed praetextum quaerebat, per quem Caesar, quae habebat, excusatius retineret. U. c. 702. A. C. 50.

IX. Igitur iniquam rem postulare Curionem Patres dicebant, Scipio praesertim, qui et nuper sententiam dixerat, *ne quid conjunctim referretur*: quod tempus imperii Pompejo nondum exierat. Contra Curio, *summam rempublicam agi*, vociferabatur: *neque aut pacem, aut libertatem in tuto fore, nisi aut ambo deponerent imperium, aut ambo retinerent. Nam et ab inermibus nihil periculi, et, si uterque habeat exercitum, contra alterius cupiditates in altero praesidium fore.* Haec in speciem tam honesta populo mire probabantur, cui alioquin ob legem ambitus, qua largitiones accisae fuerant, coeperat Pompejus esse vilior.

Curio contendit et Pompejo succedi debere.

X. Sed apud ceteros mortales auctoritas ejus et fama longe erat maxima: idque hoc tempore apparuit, quum, Campaniam obiens, Neapoli graviter aegrotare coepisset. Tum enim, auctore Praxagora, Neapolitani pro salute ejus publice vota susceperunt, qui ante eum honor nemini Romano contigerat: et hoc exemplum, aliis amore, multis per simulationem paria facientibus, universa imitata Italia est. Deinde, postquam convaluit, inaudita passim laetitia et gratulatio orta, coronati Neapolitani, coronati Puteolani, feriae ubivis per multos dies fuerunt. Quocumque adisset, infinita multitudo procedebat obviam: vici portusque sacrificantium epulantiumque agminibus complebantur: excipiebatur cum facibus, in deducendo floribus spargebatur.

Pro Pompejo aegrotante vota concipiuntur per Italiam.

XI. Atque ea res mirifice inflavit Pompejum, ut jam valde inciperet contemnere Caesarem, minusque se pararet ad tam grave certamen. Praemisit tamen ad senatum literas, et, Caesaris honorifica facta mentione, ad suarum rerum enumerationem transiit, quas ab initio ad ea usque tempora gessisset. *Neque se adfectasse nimios honores: sed tertium consulatum, exercitumque et provincias ultro delatas, quo praesidium constituendae reipublicae haberet, accepisse. Nunc autem, quae ingesta recusanti essent, volentem se reddere repetentibus, licet nondum exactum imperii tempus haberet.*

Pompeji literae ad senatum.

Fingit exercitus et provincias redditurum.

Cap. IX. Cic. ad Fam. 8, 9. Appian. Dio. Plut. Cap. X. Plut. Pomp. Vell. 2, 48. Cic. Tusc. 1, 35. Juven. Sat. 10. v. 283. Dio, L. 41. Cic. ad Att. 8, 16. et 9, 5. Plut. Cap. XI. Appian.

U. c. 702. A. C. 50. essent, indicabat. unde etiam dies, qui primus calabatur, *Kalendarum* nomen retinuit: et, quoniam aliorum mensium quintanae sunt Nonae, aliorum septimanae, calabatur cum hoc discrimine, ut pro ratione mensis, aut, *dies te quinque calo Juno novella*, aut, *septem dies te calo Juno novella*, pronunciaretur. Ceterum non singulis annis, sed per octennia, moris erat intercalari: eaque ipsa res quandoque propter superstitionem omissa erat: nonnumquam vero intempestive usurpata, quum publicanorum cupiditati quidam pontifices gratificati, productiorem aut breviorem annum ex illorum commodo facerent. Non alio autem mense, quam Februario, intercalari fas erat, Terminalibus jam peractis.

Curio palam pro Caesare loquitur.

VII. Id eo quoque anno fieri Curio quum postularet, non ignorans alienum esse, (nam et ipse erat eo sacerdotio praeditus) ceteri pontifices reclamabant. Igitur, quum obtineri non posset de intercalatione, (neque etiam hoc volebat) quasi per iram ne ceterarum quidem rerum quidquam agi passus est. Mox apertius pro Caesare loqui, et, quo agitaret optimates, multas jactare leges coepit: non quod perferri posse speraret, sed obtentui habiturus ad intercessiones, quas parabat: *Alimentariam* imprimis, et *Viariam*, (qua numerus definiebatur vehiculorum et comitum iter facientibus, praetextu, opinor, Clodianae necis, aliaque de muniendis sternendisque viis continebantur) utque ea curatio sibi in quinquennium daretur, ferebat. Atqui hoc caput contra Liciniam Aebutiamque leges pugnare non ignorabat, ideoque Rullum, Agrariae legis auctorem, quum similia peteret, vehementer exagitatum fuisse: sed consulto promulgabat, quod a Pompejanis reprehensum justam sibi caussam istis partibus irascendi dedisse videretur.

Refertur de successione Caesaris.

VIII. Quum inter haec Kalendae Martiae venissent, quibus ex senatusconsulto referri de successione Caesaris oportebat, Cajusque Marcellus ea de re verba fecisset: plerisque adsentientibus, collega Marcelli Paullus siluit: Curio, laudato Marcelli animo, *addendum* monebat, *ut pariter Pompejus provincias et exercitus suos dimitteret*. Sciebat hoc minime facturum Pompe-

Cap. VI. Macrob. Cap. VII. Dio. Cic. ad Fam. 8, 6. Dio. Appian. Cic. Appian. Cic. de Leg. Agrar. 2, 8. Appian. Cic. ad Fam. 8, 8. et 9. Appian. Dio. Plut.

jam Curio: sed praetextum quaerebat, per quem Caesar, quae habebat, excusatius retineret. U. c. 702. A. C. 50.

IX. Igitur iniquam rem postulare Curionem Patres dicebant, Scipio praesertim, qui et nuper sententiam dixerat, *ne quid conjunctim referretur*: quod tempus imperii Pompejo nondum exierat. Contra Curio, *summam rempublicam agi*, vociferabatur: *neque aut pacem, aut libertatem in tuto fore, nisi aut ambo deponerent imperium, aut ambo retinerent. Nam et ab inermibus nihil periculi, et, si uterque habeat exercitum, contra alterius cupiditates in altero praesidium fore.* Haec in speciem tam honesta populo mire probabantur, cui alioquin ob legem ambitus, qua largitiones accisae fuerant, coeperat Pompejus esse vilior. *Curio contendit et Pompejo succedi debere.*

X. Sed apud ceteros mortales auctoritas ejus et fama longe erat maxima: idque hoc tempore apparuit, quum, Campaniam obiens, Neapoli graviter aegrotare coepisset. Tum enim, auctore Praxagora, Neapolitani pro salute ejus publice vota susceperunt, qui ante eum honor nemini Romano contigerat: et hoc exemplum, aliis amore, multis per simulationem paria facientibus, universa imitata Italia est. Deinde, postquam convaluit, inaudita passim laetitia et gratulatio orta, coronati Neapolitani, coronati Puteolani, feriae ubivis per multos dies fuerunt. Quocumque adisset, infinita multitudo procedebat obviam: vici portusque sacrificantium epulantiumque agminibus complebantur: excipiebatur cum facibus, in deducendo floribus spargebatur. *Pro Pompejo aegrotante vota concipiuntur per Italiam.*

XI. Atque ea res mirifice inflavit Pompejum, ut jam valde inciperet contemnere Caesarem, minusque se pararet ad tam grave certamen. Praemisit tamen ad senatum literas, et, Caesaris honorifica facta mentione, ad suarum rerum enumerationem transiit, quas ab initio ad ea usque tempora gessisset. *Neque se adfectasse nimios honores: sed tertium consulatum, exercitumque et provincias ultro delatas, quo praesidium constituendae reipublicae haberet, accepisse. Nunc autem, quae ingesta recusanti essent, volentem se reddere repetentibus, licet nondum exactum imperii tempus haberet.* *Pompeji literae ad senatum.* *Fingit exercitus et provincias redditurum.*

Cap. IX. Cic. ad Fam. 8, 9. Appian. Dio. Plut. Cap. X. Plut. Pomp. Vell. 2, 48. Cic. Tusc. 1, 35. Juven. Sat. 10. v. 283. Dio, L. 41. Cic. ad Att. 8, 16. et 9, 5. Plut. Cap. XI. Appian.

U. c. 702. A. C. 50.

XII. Hoc eo pertinebat, ut et suam modestiam commendaret, et invidiam faceret Caesari, qui ne finito quidem imperio decederet. Mox ad urbem quum venisset, in eamdem sententiam loquutus, *idem etiam placere Caesari*, adfirmabat, *post tot exantlatos pro republica labores, victoriarum suarum praemiis in urbano otio, honoribusque, et sacerdotiis, frui desideranti.*

Sed astutiam ejus detegit Curio.

XIII. Sed astutiam ejus Curio coarguit, siquidem eo esset animo, statim deponere potestatem jubens: neque hoc agere, ut, ipso retinente imperium, Caesari successor mittatur. postremo, aperte invectus in Pompeji cupiditatem, nisi nunc metu Caesaris cogatur in ordinem, numquam deinde abiturum imperio dictitabat. *Idcirco sibi placere decerni, uti ambo simul accipiant successores: utique, nisi voluntati senatus paruerint, hostes judicentur; legionesque scribantur ad bellum.* Hac sententia maxime texit fraudem, ut aequaliter animatus in utrumque, neque emptus a Caesare, crederetur. At Pompejus, supra modum irritatus, cum multis in Curionem minis, ad suburbana praedia se recepit.

Et, ne quid contra Caesarem decernatur, senatum dimittit.

XIV. Senatus jam utrumque suspectum habere coeperat: modestiorem tamen Pompejum judicabat, et, quam esset contemptim a Caesare consule habitus, recordabatur. Igitur multi ea in sententia erant, non ante dimittendos a Pompejo exercitus, quam Caesar provincia decessisset; cujus absentiam et spiritus minus civiles vehementius perhorrescebant. Adversus hos quum pugnando nihil efficere Curio posset, ne quid forte contra Caesarem decerneretur, pro tribunitia potestate senatum dimisit. Tum primum serio doluisse Pompejum ferunt, quod eam potestatem, a Sulla propemodum abolitam, restituendi auctor fuisset. Nihil igitur decretum, nisi *singulas legiones a Caesare et Pompejo in Syriam ad Bibulum mitti, propter Parthicum bellum amplioribus copiis egentem.*

Duae legiones abducuntur a Caesare.

XV. Non fallebat Caesarem hoc ab inimicis agi, ut duabus ipse legionibus spoliaretur. quippe Pompejus, quam post Titurii cladem ad Caesarem miserat, tamquam ex suo numero dabat. Tamen et hanc remisit incunctanter, et ex suis quintam decimam, quam in Gallia citeriore habuerat. militibus ducenos quinquagenos denarios dono dedit. Hos qui adduxerant,

Cap. XIV. Dio, l. 40. Plut. Pomp. et Caes. Cap. XV. Hirt. de B. Gall. 8. Plut. et Appian.

dolo an ſtultitia incertum, mire deprimebant Caesarem. *nihil eo apud exercitum odioſius eſſe, cunctis finem laborum, conſpectum patriae, et ab diuturna dominatione libertatem et otium reſpicientibus: neque dubitare, tranſituros ad Pompejum univerſos, ſimul atque reducti in Italiam forent.* Id quoque negligentiorem effecit Pompejum, cuncta sibi, simul annuiſſet, proclivia fore exiſtimantem. Legiones, quia Parthi receſſiſſe nunciabantur, retentae nihilominus in Italia, Capuae hiemarunt. U. c. 702. A. C. 50.

XVI. Namque Bibulus provinciae suae pacem, conflato inter Parthos civili bello, procuraverat. Ornodapantes satrapa, infeſtus regi Orodi, ut receptum apud Romanos haberet, cum Bibulo amicitiam inſtituerat. Hunc igitur crebris nunciis impulit, ut, Pacoro rege conſtituto, bellum Orodi faceret. *Parthi recedunt.*

XVII. At Caesar, neque lubenter positurus imperium, cui tam diu adsueverat, et, si deponeret, in poteſtate futurus inimicorum, omnes rationes suas ita parabat, ut, si volentibus obtinere, quod cupiebat, nequiret, vel invitis omnibus adsequeretur. Igitur jam a multo tempore nihil, quod aut ad gratiam hominum parandam, aut ad opes suas ſtabiliendas pertineret, praetermiserat. Forum inchoaverat de manubiis, solo tantum super seſtertium millies empto: munus populo epulumque pronunciarat in filiae memoriam, quum in mortibus matronarum id adhuc nemo feciſſet: legionibus ſtipendium in perpetuum duplicaverat: frumentum saepe sine modo ac mensura praebuerat: mancipia, praedia viritim distribuerat: regibus captivorum millia dono dederat, et citra senatus populive juſſum auxilia, quotiens et quo petiſſent, miserat: Italiae, Galliae, Hispaniarum, Asiae quoque et Graeciae urbes munitiſſimas praecipuis operibus exornarat. Tum vero et milites conscripsit, et pecuniis coacervandis ſtuduit, omnique modo exercitum sibi quam benevolentiſſimum efficere. *Caesaris artes ad retinendam potentiam.*

XVIII. Inter haec et provinciam ordinavit summa humanitate; nisi quod, imposito tributo, victam se fateri Galliam coëgit. Id quoque pro magnitudine et opibus provinciarum modicum: quadringenties in sin- *Caesar Galliae tributum imponit.*

Cap. XV. Plut. Cic. ad Fam. 2, 17. Hirt. Dio. Appian. Cap. XVI. Dio, p. 85. Cap. XVII. Id. p. 93. Sueton. Caes. 26. Plut. Cat. et Caes. et Pomp. Plin. 36, 15. Sueton. Caes. 26. et 28. Dio. Cap. XVIII. Hirt. Sex. Rufus. Vell. 2, 39.

U. c. 702. A. C. 50. gulos annos stipendii nomine conferri jussit. Deinde, per speciem commendandi M. Antonii, qui auguratum petebat, in Galliam Togatam transgressus, municipia et colonias appellavit: haud minoribus exceptus honoribus, quam antea Pompejo fuisse exhibitos scripsimus. Haec omnia Caesar eo fecerat studiosius, quod adversarii ejus valde exsultabant consulibus designatis L. Lentulo, C. Marcello, et Ser. Galba repulso, qui legatus Caesaris fuerat; quamquam is gratia suffragiisque plus valuisset. Quippe plurimum in urbe Pompejus poterat, plerisque suffragantibus, et inter hos Ap. Claudio censore.

Appii severa censura. XIX. Nam et postremam liberae reipublicae censuram Appius hic, collega L. Pisone, exercuit. Et Piso quidem studebat genero Caesari: Appius inimicus, dum nocere conatur, plus etiam invitus insciusque proderat. Nam Piso ob adfinitatem Caesaris, et alioquin negotiorum minime appetens, (quippe, opinionibus Epicureorum deditus, ne censuram quidem suscipere voluerat) notabat neminem: Appius multos equites senatoresque notando, ut postmodo Caesaris partibus cupidius se adplicarent, efficiebat.

Sallustius senatu motus. XX. Jam primum, libertini generis quotquot erant, movebat senatu: deinde multis etiam nobilibus eamdem impingebat ignominiam. Hos inter et Sallustius Crispus curia exactus est: quum censoribus in senatu, *se non matronarum, sed libertinarum, sectatorem esse*, respondisset. Notavit et C. Atejum, virum bonum et civem egregium, qui M. Crasso, ad bellum Parthicum proficiscenti, tribunus plebis obnunciaverat. *Ob eam caussam*, subscripsit censor, *populum Romanum calamitatem maximam accepisse*. Similis ejusdem, sed justior, severitas in eos, qui, signa tabulasque ad ornamenta munerum a sociis mutuati, postea pro suo retinuerant.

Curionis dimicatio cum consule Marcello. XXI. Sed maxima cum Curione dimicatio fuit. Notaturus enim et hunc Appius, quamquam Pisone collega, et cognato Curionis Paullo deprecantibus, sententiam suam in senatu palam ostenderat: quae res acerrimos excitavit motus. Quippe Paullus prae dolore

---

Cap. XVIII. Sueton. Caes. c. 25. Eutrop. l. 6. Hirt. Cap. XIX. Dio. Cic. in Pis. c. 25. Dio. Cap. XX. Cic. in Sallust. Acron in Hor. Sat. 1, 2. Cic. de Divin. 1, 16. Cic. ad Att. 6, 8. et ad Fam. 8, 14. Cap. XXI. Dio.

vestem scidit. At consul Marcellus, sperans hac occasione contra Caesarem aliquid decretum iri, ea de re statim referre coepit. Curio primum repugnare, nec jure, nec more facturum dicere, si de se sententias roget. mox animadverso, magnam praesentium partem Caesaris totam esse, ceteros plerosque, ne quid adversus illum audeant, metu prohiberi; *Ego vero*, inquit, *vitam actionesque meas ita institui, ut illius non pudeat, hae ad patriae pertineant utilitatem. Neque recuso vobis rationem omnium reddere, Patres conscripti. Vos, uti videbitur e republica et fide vestra, de me statueritis.* Ibi C. Marcellus consul ita Curionem accusavit, ut damnatum iri plane confideret. Sed, postquam plurium sententiis absolvi reum, atque adeo defendi ornarique vidit, ira correptus, senatu se proripuit. U. c. 702. A. C. 50.

XXII. Plane is erat animorum habitus, ut proniores in Pompeji caussam Patres essent; sed tamen saepe Caesarianorum violentia superati his utiliora decernerent. Et consules quidem designati Pompejanarum partium erant. Igitur Caesar literas ad senatum misit, *ne sibi beneficium populi adimeretur; aut saltem reliqui etiam imperatores ab exercitibus discederent.* *Caesaris literae ad senatum.*

XXIII. Erant haec astutissime excogitata: quidquid enim esset factum, pro Caesare futurum erat. Nam, si tam aequa conditio repudiaretur, favorem hominum erat habiturus, tamquam ab inimicis contra fas et aequitatem premeretur: relicta potestate, magis confirmabatur: sin et Pompejus dimitteret exercitum, celerius se convocaturum veteranos suos, quam Pompejum novos milites, sperabat. Has literas quum pro concione recitasset Curio, seque diceret enixe laboraturum, ut rempublicam omni metu liberaret; maximo favore plausuque populi exceptus est, floresque et serta in eum jacta. *Pro concione recitantur.*

XXIV. At, ubi est his de rebus in senatu relatum, Caesari plerique omnes abrogarunt imperium, relinquebant Pompejo: nam astutia consulis seorsim de utroque relatum erat. Igitur Curio denuo conjunctim referre coepit, *placeretne discedere utrumque ab armis, exercitusque dimittere?* Ibi, duobus tantum et viginti renuentibus, trecenti septuaginta in sententiam Curionis discesserunt. Hoc ubi factum est, C. Marcellus, *Sententia senatus de provinciis Caesaris.*

Cap. XXII. Sueton. Caes. c. 29. Cap. XXIII. Plut. Caes. Appian. Cap. XXIV. Plut. Pomp. Hirt. Appian.

U. c. 702. A. C. 50. senatum dimittens, *Vincite*, exclamat, *ut dominum habeatis Caesarem.* Intercessione tamen amicorum Pompeji, adjuvante consule, res effectu caruit.

Marcellus Pompejo bellum mandat contra Caesarem.

XXV. Sed et falso rumore venientis cum exercitu Caesaris urbs exterrita trepidabat: quo usus C. Marcellus, senatu coacto, retulit de legionibus, quas retentas fuisse Capuae diximus, uti contra Caesarem mitterentur. Sed obsistebat C. Curio, frustraque haec dici credique testabatur. Ergo consul, *Quandoquidem*, inquit, *de communi senatus sententia reipublicae consulere prohibeor, at ego saltem pro potestate mea consulam.* Simul, exsiliens curia, in suburbium, ubi Pompejus agebat, procurrit; porrectoque ei gladio, *Jubemus te*, inquit, *contra Caesarem bellare pro patria, copiasque tibi tradimus, et quae nunc Capuae, aut per ceteram Italiam sunt, et quas ex novis parare delectibus voles.* Nam una secum consules designatos adduxerat: ne res, a se solo suscepta, parum haberet momenti. Jam enim in exitu consulatus ei erat: sub quod tempus designatorum jam multum valebat auctoritas; quibus et literae tradebantur ad senatum scriptae, et alia quaedam gerere pro consulibus licebat.

Pompejus imperium accipit.

XXVI. At Pompejus, quum semper fuisset in ejusmodi rebus accuratus et diligens, cupidius, quam prudentius, oblatum accepit imperium, neque a quibus sibi, neque quomodo mandaretur, considerans: in speciem tamen modestiae, hic quoque illud suum, *nisi quid melius*, subjecit. Hoc pacto palam susceptis cum Caesare inimicitiis, quum segnius cetera, quam pro magnitudine rei, administraret, nihil profecit ultra, quam ut Caesari retinendarum legionum honestiorem praetextum conciliaret; simul laxaret vincula spei et pudoris, quibus hactenus retenta cupiditas ejus ambiguis inter pacem et arma consiliis fluctuaverat.

Curio et Antonius repugnant.

XXVII. Sed Curio, cognitis, quae essent acta, quum aliud pro Caesare nihil posset, continuis concionibus apud populum tempora reipublicae deflebat, Pompejum et consules accusans: jubebatque hos edicere, ne quis nomen daret conscribenti milites Pompejo. Quod ubi frustra tentatum est, atque interea tribunatus tempus

Cap. XXIV. Hirt. Cap. XXV. Appian. Plut. Dio. Appian. Plut. Dio. Cap. XXVI. Appian. Dio. Cap. XXVII. Appian. Dio. Appian.

pus exivit; sibi quoque timens, ad Caesarem excurrit, qui tum recens cum peditum millibus quinque et equitibus trecentis (tertia decima legio erat) Ravennam pervenerat: quae extrema provinciae ejus urbs, eademque Italiae proxima erat. U. c. 702. A. C. 50.

XXVIII. Ne tamen inimicos Pompejus in urbe desideraret, M. Antonius, inito tribunatu plebis, rogationem promulgavit, *ut legiones duae, Parthici belli caussa in Italiam deductae, ad M. Bibulum mitterentur: Pompejo scribendi militis jus ne esset: neve quis delectum habenti respondere ad nomen cogeretur.* Quin et, in concione populi, ante diem decimum Kalendas Januarias habita, in Pompejum invectus, omnia ejus acta, jam usque a toga pura, petulantissime traduxit.

XXIX. Interea Caesar comiter exceptum Curionem in consilium adhibuit de praesentibus. Neque dubitabat ille, quin arcessendus propere exercitus, et experiundum armis esset. At Caesar, speciem praeferens aequitatis et clementiae, quum interim nihilo segnius pararet bellum, ad amicos in urbem scribit, *uti cum adversariis paciscantur, quo, dimissis octo legionibus Transalpinaque Gallia, Cisalpinam et Illyricum cum duabus legionibus retineret, donec consul iterum factus esset.* Simul Curioni dedit ad senatum literas, quibus, post commemorationem eorum, quae per tot annos pro republica strenue fortiterque gessisset, purgabat objecta sibi crimina; paratum ostendens ab exercitu discedere, si Pompejus idem faciat. sin vero, neque se commissurum, ut inermis objiciatur inimicorum crudelitati; sed adfuturum impigre, quo reipublicae suamque injuriam defendat.

Caesar cum adversariis pacisci jubet suos.

Caesar iterum ad senatum scribit.

XXX. Has literas ante diem Kalendas Januarias, quo die C. Claudius M. F. M. N. Marcellus, L. Cornelius P. F. Lentulus inierunt, C. Curio consulibus tradidit: triduano cursu ad centum sexaginta millia passuum emensus. Sed neque pacta cum adversariis, neque literae quidquam ad concordiam valuerunt. Sane M. Cicero, qui, recens reversus e provincia, triumphi petendi caussa ad urbem erat, magnopere conabatur his malis mederi: jamque eo profecerat, ut

U. c. 703. A. C. 49. C. Claudio, L. Cornelio coss.

Frustra.

Cicero conciliare pacem conatur.

Cap. XXVII. Hirt. Appian. Cap. XXVIII. Plut. Anton. Cic. ad Att. 7, 8. Cap. XXIX. Appian. Plut. Caes. et Appian. Dio, l. 41. et Appian. Cap. XXX. Plut. Cic. et Caes. et Pomp.

U. c. 703. A. C. 49. Pompejus flecteretur; neque Caesaris amici recusarent, quo minus *una legione cum Illyrico provincia contentus Caesar esset.* Sed mirus invaserat furor hominum mentes, ut potius civili bello collidi cuperent: Lentulo praesertim implacabili, qui, salva republica, salvus esse non poterat, et M. Catone, negante facturum ullas de republica pactiones.

Caesari imperium abrogatur in senatu.

XXXI. Quin neque literas Caesaris in senatu recitare consules volebant: quamquam Curio, ne supprimerentur, in ipsa curia exhibuerat: donec Q. Cassius Longinus, M. Antonius tribuni plebis recitari publice jusserunt. Erant illae cetera quidem lenissime scriptae; sed postrema verba effecerant, ut minaces et acerbae viderentur. Sane, quum recitarentur, bellum haud obscure denunciari conclamatum est. Secessionem deinde facere consules coeperunt, veriti, ne forte, si voce sententiae dicerentur, multi verecundia, plures metu Caesaris, mitius censerent. Ibi quum de Caesare referretur, *ipsumne ponere imperium vellent?* in eam partem omnes discesserunt; Pompejum nemo sustinuit offendere: armatus enim hic, et ad urbem erat.

Senatusconsultum adjectum.

XXXII. M. tamen Marcellus non ante referendum de republica censuit, quam praesidium senatus haberet tuto et libere, quae vellet, decernendi. M. Calidius Pompejum jubebat in suas provincias proficisci, ne qua esset armorum caussa: eamdemque sententiam M. Coelius Rufus, modo aedilitate perfunctus, sequebatur. Praeterea C. Curio haud dissimulanter pro Caesare pugnabat. Sed horum sine magistratu studium levioris operae fuit. M. Antonius, tribunitia potestate subnixus, quemadmodum Curio nuper, de utroque conjunctim referendum esse clamitabat cum adsensu Patrum: et erant, qui discessionem flagitarent. Sed ea quidem res a consulibus impedita est: senatusconsulto, quod fiebat in sententiam Metelli Scipionis, *uti ante certam diem exercitum dimitteret Caesar, aut pro hoste esset*, tribuni plebis intercesserunt.

Cui interceditur.

XXXIII. Postridie, quum iterum senatus haberetur, L. Piso censor, itemque praetor L. Roscius, quo-

Cap. XXX. Cic. ad Fam. 16, 11. Plut. Cic. ad Fam. 16, 12. Vell. 2, 49. Cap. XXXI. Caes. de B. Civil. l. 1. Dio. Plut. Anton. Cic. ad Fam. 16, 11. Appian. Dio. Cap. XXXII. Caes. Plut. Caes. et Anton. Caes. Plut. Caes. Caes. Appian. Cap. XXXIII. Dio. Plut. Caes.

rum alter socer erat Caesaris, alter legatus in Gallia fuerat, ad Caesarem ituros obtulerunt, ut eum docerent de rebus omnibus: fuerunt et ab aliis sententiae dictae, legatos mitti ad Caesarem oportere, qui ei voluntatem exponant senatus. Sed his omnibus Pompejana factio, Caesarisque inimici, consul praecipue Lentulus, Scipioque et Cato restiterunt. Quum iterum hic dies sic abivisset, ut decerni nihil posset, senatus vestem mutandam censuit: tribunis tamen intercessionem non remittentibus, fieri senatusconsultum nequivit; auctoritas perscripta est. U. c. 703. A. C. 49.

XXXIV. At Pompejani Patres, veste lugubri sumpta, redierunt in curiam: confestimque referri de intercessione tribunorum postularunt; Pompejanum exercitum praesidium suum, Caesarem hostem reipublicae appellantes. Quum acerbissimae sententiae dicerentur, et consul Lentulus, priusquam perrogatum esset, exire tribunos, sibique consulere juberet, *ne longe ab his sacrosancta potestas esset;* exsurgens Antonius, magno clamore vim incusans, ipsisque, et Caesari, et juri tribunitio illatam, ad postremum quasi furibundus imprecari diras, vaticinari bella, caedes, exsilia, proscriptiones denunciare ausus, ex curia profugit. Exeuntem collega Cassius, Marcusque Coelius et C. Curio sequuti, ultimum discrimen haud multo anteverterunt. Jam enim armati e Pompejanis ventitabant, cincturi curiam. At illi proxima nocte, servili habitu sumpto, meritoria rheda ad Caesarem perfugerunt. *De intercessione refertur.*

XXXV. Exactis ex curia tribunis, sententiae dicuntur, *ne illi atque eorum satellites pro senatoribus habeantur:* ad illud extremum atque ultimum senatusconsultum, quo, nisi in summo omnium periculo, descensum non fuerat, decurritur: *dent operam consules, praetores, tribuni plebis, quique pro consulibus sint ad urbem, ne quid respublica detrimenti capiat.* *Fit senatusconsultum extremum.*

XXXVI. Post paucos dies, senatu extra urbem habito, uti Pompejus interesset, tumultum esse decreverunt. Pompejum delectus habere tota Italia jusse- *Pompejus delectus habere jubetur.*

Cap. XXXIII. Caes. de B. Gall. l. 5. Caes. de B. Civ. 1. Dio. Cap. XXXIV. Caes. Appian. Caes. Dio. Appian. Plut. Anton. et Caes. Appian. Dio. Caes. Oros. 6, 15. Appian. Cap. XXXV. Dio. Caes. Cic. ad Fam. 16, 11. Cap. XXXVI. Caes. Dio. Plut. Pomp. et Caes.

U. C. 703. A. C. 49. runt, veteranorum praecipue, donec ex eo genere centum triginta militum millia conficerentur: sed et ex vicinis nationibus, uti quaeque virtute praestaret, mercede conducere: in eos usus pecunias ex aerario sumere. Magnae tamen summae a privatis offerebantur: et per oppida missi, qui festinanter et acerbe conquirerent. Provinciae quoque privatis datae: duae consulares, reliquae praetoriae. Scipioni Syria obvenit: L. Domitio Gallia ulterior. nam citerior praetoria Considio Noniano obtigerat. in reliquas praetorii mittuntur, quum neque ad populum ex more latum de imperio illorum esset, neque paludati votis nuncupatis exirent.

Caesar apud milites concionatur. XXXVII. Sed Pompejus ad omnia satis se spatii habiturum rebatur, donec exercitum Caesar e provinciis arcesseret. Et ille quidem miserat adducturos: sed interim plus in celeritate, quam viribus, esse reputans ad primos belli terrores, apud milites, quos habebat Ravennae, concionatur: omniumque temporum injurias inimicorum in se commemorat, (placet enim, quae a se tum dicta tradit, ipsius verbis exponere) *a quibus deductum et depravatum Pompejum* queritur *invidia et obtrectatione laudis suae, cujus ipse honori et dignitati semper faverit adjutorque fuerit. novum in republica introductum exemplum, ut tribunitia intercessio armis notaretur atque opprimeretur, quae superioribus annis armis esset restituta. Sullam, nudata omnibus rebus tribunitia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse. Pompejum, qui amissa restituisse videatur bona, etiam, quae ante habuerit, ademisse.*

Dignitatem suam defendi petit. XXXVIII. *Quotiescumque sit decretum, darent magistratus operam, ne quid respublica detrimenti caperet, (qua voce et quo senatusconsulto populus Romanus ad arma sit vocatus) factum in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in secessione populi, templis locisque editioribus occupatis: atque haec superioris aetatis exempla expiata Saturnini atque Gracchorum casibus* docet. *quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem: nulla lex promulgata, non cum populo agi coeptum; nulla secessio facta.* hortatur, *cujus imperatoris ductu novem annis rempublicam felicissime gesserint, plurimaque proelia secunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque pacaverint, ut ejus existimationem dignitatemque ab inimicis defendant.*

Cap. XXXVI. Appian. Caes. Cic. ad Fam. 16, 12. Caes.
Cap. XXXVII. Appian. Plut. Caes. Caes. 1. B. Civ. 7.

XXXIX. Auctore Laelio primipili centurione, conclamant milites, *sese paratos esse imperatoris sui tribunorumque plebis injurias defendere.* Igitur Caesar tribunis centurionibusque imperat, *uti, relictis armis aliis, gladio tantum accincti cum delectis pergant Ariminum, eamque coloniam, quanto possint silentio, occupent.* Ita clam praemisso Q. Hortensio, oratoris filio, cum cohortibus decem, qua tantula manu *terrarum orbem* (ut aït Livius) *adortus est;* ipse, ne qua suspicio oriretur, gladiatores perspectavit, et formam, qua ludum erat aedificaturus, inspexit, et ex consuetudine convivium frequens ingressus est: sed, incipiente nocte discedens, tamquam leviter adfecto corpore, et rediturus, comiter compellatis convivis, paucos amicorum secreto monuit, ut cum equitibus alius alia via sequerentur: mulisque e proximo pistrino ad meritorium vehiculum junctis, quum aliud iter ingressus, paullo post ad Ariminensem viam exstinctis luminibus deflecteret, per impedita loca diu oberravit. Sub lucem deinde duce reperto, per angustissimos tramites pedes evasit, praemissasque cohortes circa Rubiconem adsequutus est. U. c. 708. A. C. 49. *Ariminum occupat.*

XL. Fluviolus is modicus est inter Ravennam et Ariminum: hodie vocatur *Pisciatello.* Sed majoribus hoc termino Galliam ab Italia discriminare placuerat. Viso Rubicone, primum substitit Caesar, quantam bellorum molem transitus hic exciturus esset, reputans: conversusque ad proximos, quos inter et Asinius Pollio aderat, *Etiam nunc,* inquit, *regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt. Sed quid agam, si transitus meus humano generi calamitosus est futurus, reditus mihi?* *Ad Rubiconem venit.*

XLI. Dum ita cunctatur Caesar, repente quidam apparuit in proximo, canens arundine. quem ad audiendum videndumque, nam erat magnitudine et forma non vulgari, quum multi ex stationibus milites accurrissent, interque eos et aeneatores; rapta ille tuba procurrit in flumen, et, ingenti spiritu classicum exorsus, in alteram ripam evasit. Tum Caesar, *Eatur,* inquit, *quo Deorum ostenta, et inimicorum iniquitas vocat. Jacta alea est.* Statimque trajectis militibus, nihil mo- *Eumque transit.*

Cap. XXXIX. Lucan. 1, 356. Caes. Plut. Caes. Appian. Oros. 6, 15. Sueton. Caes. 31. Plut. Applan. et Sueton. Cap. XL. Jo. Bocatius de Flumin. Lucán. 1, 213. Plut. Caes. et Pomp. Appian. Sueton. Appian. Cap. XLI. Sueton. Plut. Appian. Dio. Plut.

U. c. 703. A. C. 49. ratus tenebras, Ariminum pergit: idque oppidum sub lucem ingressus occupat.

XLII. Ibi concione militum advocata, tribunos plebis, qui urbe pulsi supervenerant, adhibuit, ut erant servili habitu tecti. Haec tam foeda species mirifice inflammavit militum animos, quum praesertim neque Caesar ipse, neque tribuni deessent rem, per se satis tristem, exaggerare verbis. *Curio milites accendit ad bellum.* Curio etiam, ut erat promptae eloquentiae, jussu Caesaris acta docuit milites, vehementer accendens ad vindictam animos. *Nihil enim ultra rite ac ordine Romae geri: non fas respici, non jus: sacrosanctam potestatem conculcari: penes malos omnem potentiam: melioribus aut tacitam servitutem, aut, si loqui ausint, fugam, caedem, pericula esse proposita.* Et, quo vehementiores adhiberet mentibus faces, flens Caesar, et a pectore discissa veste, fidem militum invocabat. Adsensere milites ingenti fremitu; quum ad omnia promptos imperatori liberalitas ejus et fortuna faceret: errore quoque concionis extremae adjuvante, quae promissum omnibus jus aureorum annulorum cum equestri censu inde credidit, quia Caesar ad satisfaciendum militibus annulum quoque aequo animo sibi detracturum dicens, saepius digitum laevae manus ostenderat. Sic incitatis cohortibus, ad vicina quaeque porrigens manus, quantum pro copia praesente poterat, opportuna loca recipere instituit.

Terror ex adventu Caesaris. XLIII. Sed haec, non qualia erant, sed multis modis majora, terror subitus, et agrestium fuga per Italiam ac in urbe vulgaverat; venire Caesarem cum omni exercitu, Gallorumque et Germanorum ingentibus auxiliis. Ergo saevius, quam ullo Gallico Cimbricove tumultu, percussi omnium animi, sine consilio, sine spe, trepidabant. Neque vulgi tantum haec vecordia, sed magis etiam Patrum erat: quorum pavore et querelis Pompejus quoque, ne pro sua virtute et peritia rebus praesentibus consulere posset, turbabatur.

Querelae in Pompejum. XLIV. Alii praeterita objiciebant, quae jam emendari non poterant: *nunc dare ipsum poenas spreti optimorum virorum consilii, qui Caesaris amicitiam ipsi patriaeque*

Cap. XLI. Oros. Cap. XLII. Caes. Dio. Sueton. Appian. Dio. Lucan. 1, 273. Sueton. Lucan. Sueton. Appian. Dio. Cap. XLIII. Appian. et Lucan. Plut. Appian. Cap. XLIV. Plut. Cat. et Pomp.

funestam fore praedixissent. Haec exprobranti Catoni Pompejus respondit, *illum melius divinasse, se egisse simplicius et amicius.* Plures erant, quos conditiones Caesaris non admisisse poeniteret. plerique cum Pompejo expostulabant, *quid ita, quum esset tam flagitiose imparatus, acerrimum ducem exercitumque provocasset?* Nam quaerenti L. Volcatio Tullo viro consulari, *ecquid paratas haberet copias?* haesitanter responderat, *duas legiones, quae essent missae a Caesare, paratas esse: arbitrari et de novis delectibus legiones quinque cogi posse.* Ibi exclamavit Tullus, *Decepisti nos, Pompei!* Nuper enim in senatu legiones habere sese paratas decem confirmaverat. M. Favonius adjecit, *nunc esse tempus pede percutiendi terram:* quod aliquando jactabundus dixerat, *ubi pede terram pulsasset, affatim exsilituras equitum peditumque copias.* U. c. 703. A. C. 49. *Tulli praesertim et Favonii.*

XLV. Et vincebat ille quidem adhuc Caesarem militum numero, adjunctis Hispaniensibus; sed a suis consiliis trepidatione Patrum velut fluctu auferebatur. Tullus mittendos de pace legatos censere: abnuere Cato, et Pompejo summam imperii decernere, *eorumdem esse magna mala et facere et comprimere,* dictitans. In hanc sententiam itum: et Pompejus, *non esse in parietibus rempublicam* ferens, sequi jussis magistratibus omnique senatu, et, si quis remansisset, pro hoste habiturum denuncians, urbem reliquit. *Abscedit ab urbe Pompejus.*

XLVI. Consules statim, ne sacris quidem solennibus factis, (quod ante id tempus acciderat numquam) sequuti sunt. Reliqui Patrum, inopes consilii stupentesque, in curia pernoctarunt. diluculo demum, paucis, qui Caesaris aut neutrarum partium erant, manentibus, (quamquam et ex illo numero quidam dicuntur profecti) excesserunt.

XLVII. Ergo, tamquam ex hostili terra, fit fugae similis profectio: complentur agminibus exeuntium viae, completur clamoribus tumultuque coelum: fit deserentium emittentiumque suos comploratio: moram caritas, festinationem metus imperat: nemini non res misera, acerba, atrox videtur. Nam et, qui cum tota familia egrediebantur, desperato redi- *Fugae similis profectio.*

Cap. XLIV. Appian. Plut. Cic. ad Att. 7, 15. Plut. Pomp. Caes. de B. Civil. 1, 6. Plut. Cat. et Pomp. Appian. Cap. XLV. Plut. Caes. Plut. Pomp. et Cat. Cic. ad Att. 7, 11. Appian. Dio. Cap. XLVI. Plut. Caes. Caes. Appian. Plut. Caes. Dio. Cap. XLVII. Appian. Plut. Caes. et Pomp. Lucan. Petron. Carm. Dio.

U. c. 703. A. C. 49. tu, vix poterant ab extremo patriae conspectu avelli: et, qui suos relinquebant, plus angebantur, carissima pignora mox in potestate ejus futura reputantes, contra quem ipsi ferrum stringerent. Plebs autem Romana, consiliis armisque orbam et expositam lubidini victoris urbem reputans, superiorum civilium bellorum mala, direptiones, caedes, incendia loquebatur: majori timore, quod a Caesare magna barbarorum adduci multitudo diceretur.

Prodigiis auctus terror. XLVIII. Adgravabant augebantque horrorem nunciata nuper prodigia, numero et foeditate terribilia. Nam in ipsa urbe lupi noctuaeque frequentes apparuerant: sanguineae pluviae, terrae motus crebri cum mugitibus, etiam Romae, simulacrorum sudores, multis ex locis nunciabantur. sed et fax ab occidente in orientem ferri conspecta erat: multa fana fulmine tacta, ipsum Capitolium, ubi et sceptrum Jovis et galea Martis percussa sunt, itemque aera legum. aedificia multa, quae inter et Quirini fanum, incendio hausta. sol totus obscuratus est. Monstrosi animalium partus editi: minacia carmina pro Sibyllinis vulgata; passimque furore correpti dira multa cecinerunt. In Cumano arbor subsedit, paucis ramis eminentibus. *Dira eorum interpretatio.* Ob eam rem aditi libri, repertumque internecionem hominum fore, tantoque majorem, quanto propius ab urbe ostentum factum esset.

XLIX. Sed et ominibus accensa est moris antiqui praetermissio, quod nullus feriarum Latinarum caussa praefectus urbi creatus fuit: idque anno sequente pariter omissum, vices praefecti praetoribus interim obeuntibus. Eodem anno M. Perperna mortuus est, novissimus omnium, quos consul in senatu sententiam rogaverat: neque plus septem in vita reliquit ex iis, quos ante septimum et tricesimum annum cum L. Philippo censor in senatum legerat. *Reipublicae mutatio portendi credita.* Ea quoque res, quemadmodum et cetera, quae acciderant, finem senatus, mutationemque reipublicae visa portendere.

L. In hoc metu quum plerique mittendos ad Caesarem legatos dicerent, non abnuente Pompejo, quin et mandata privati officii addente, L. Caesar, cujus pater legatus erat Caesaris, et L. Roscius praetor,

Cap. XLVIII. Appian. Dio. Lucan. Petron. Plin. 17, 5. Cap. XLIX. Dio. Val. Max. 8, 13. Dio. Plin. 7, 48. Val. Max. Dio. Cap. L. Caes.

Ariminum profecti, Caesarem orare instituerunt, discederet ab armis, suasque injurias reipublicae donaret. Caesar paullo diversa ab his, quae per epistolam postulaverat, respondit. *Pompejus eat in Hispaniam: delectus et praesidia contra se comparata dimittantur. se ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem M. Considio Noniano traditurum; ad consulatus petitionem venturum. neque jam velle rationem haberi absentis: trinundinum petiturum.* Et, quo facilius conveniret, petiit, ut colloquendi caussa propius accedat Pompejus, aut se accedere patiatur. Cum his mandatis reversi Pompejum et consules Theani repererunt, ante diem octavum Kalendas Februarias: quo die ad eos T. Labienus, damnata Caesaris caussa, venerat. U. c. 703. A. C. 49. *Labienus Caesarem deserit.*

LI. Is, diu ab inimicis Caesaris sollicitatus, a quo maximis auctus honoribus, omnibusque nuper trans Alpes copiis praefectus fuerat, fortunam imbecillo animo ferens, Caesarem, jam et ipsum propter insolentiam hominis in amore frigidiorem, reliquerat; speciem magis, quam vires, ut exitus docuit, praelatis partibus adferens. Huic tamen Caesar, pro solita animi magnitudine, pecuniam, cujus ille praedives erat, et sarcinas omnes remisit.

LII. Conditiones Caesaris neo rejectae omnes, nec probatae sunt. de colloquio dissimulatum. scripta mandata per eosdem remissa ad Caesarem, *ut ille de his oppidis, quae extra suam provinciam occupavisset, praesidia deduceret. Id si fecisset, ad urbem redituros Patres, ut de iis ipsis conditionibus, quas obtulerat, senatus haberi Romae posset. In Hispanias iturum Pompejum esse.* *De conditionibus pacis actum.*

LIII. Neutri ducum satis pax placebat. Pompejus, si populo Romano potestas omnis restitueretur, haud dubie inferiorem se gratia Caesaris rebatur: Caesar, ab ineunte aetate cupidissimus imperandi, praetermittere occasionem nolebat, gnarus non aliud sibi ad principatum iter, quam per conculcatum Pompejum, esse. Itaque, mala fide secum agi cavillatus, quod, ante quam diem iturus in Hispaniam Pompejus esset, expressum non fuerat, toto animo in bellum versus, *Rejiciuntur a Caesare.*

Cap. L. Cic. ad Fam. 16, 12. et ad Att. 7, 13. Dio. Caes. Cic. ad Att. 7, 14. et 13. ep. 12. Cap. LI. Hirt. de B. Gall. 8. Dio. Plut. Caes. Cap. LII. Cic. ad Fam. 16, 12. et Caes. Cap. LIII. Dio. Sueton. Caes. c. 30. Plut. Caes. et Anton. Caes. Dio.

U. c. 703. A. C. 49. per omnem Italiam literas mittebat: *sive jure secum sive armis ageretur, paratum ad disceptationem*, ostendens; simul hortatus omnes, *bono essent animo, neque se conjungerent res turbare cupientibus. non minus se his consulturum pro suis, qui in neutra, quam qui in sua castra venissent*: quamquam Pompejus, auctore solo principum Domitio, *pro hostibus se habiturum, qui reipublicae defuissent*, edixerat.

Is opportuna occupat loca. LIV. Interim, non exspectato legatorum reditu, acerrime delectum habere Arimini, opportuna loca occupare, praesidia imponere. M. Antonius cum quinque cohortibus Arretium mittitur, ibique praesidium imponit. Fugit in Campaniam Scribonius Libo, qui tutari debuerat Etruriam. Pisaurum, Fanum, Anconam, ab Arimino Caesar singulis cohortibus occupat. Curionem cum tribus cohortibus ad Iguvium recipiendum ire jubet, validum Umbriae oppidum, quod a Q. Minucio Thermo quinque cohortibus tenebatur. sed ille, voluntati diffisus Iguvinorum, quos addictiores Caesari esse sciebat, profugit. milites ejus in itinere discedunt, domumque se conferunt.

LV. His rebus et municipiorum voluntate cognita, Caesar, aucta fiducia, cum legione tertia decima Auximum proficiscitur, Piceni urbem, quam P. Attius Varus praesidio tenebat, agendis in Piceno delectibus intentus. Auximates Varum terrent, et decedere oppido cogunt. Fugientem per impedita loca quidam Caesaris milites adsequuti consistere cogunt. post brevem pugnam deseritur a suis Varus: alii domum, plerique ad Caesarem pergunt. Haec Romam perlata, quum jamjam adesse Caesar, conspicique equites ejus falso dicerentur, sic exterruerunt Lentulum consulem, qui ex mandato Pompeji, quod ante diem septimum Idus Februarias per C. Cassium tribunum plebis Capuam erat adlatum, ad pecuniam promendam Pompejo venerat, ut, aperto sanctiore aerario, protinus ex urbe profugeret.

Cap. LIII. Sueton. Caes. c. 75. Sueton. Ner. c. 2. Plut. Pomp. Dio. Appian. Cap. LIV. Cic. ad Att. 7, 17. et 18. Caes. Cic. ad Att. 7, 12. Flor. 4, 2. Lucan. 2, 462. Cic. ad Fam. 16, 12. Caes. Plin. 3, 14. Cap. LV. Caes. Cic. ad Att. 7, 13. Flor. Lucan. Caes. Plin. 3, 13. Caes. Cic. ad Att. 7, 21. Caes.

LVI. Delectus intra urbem omittitur: neque ullo inter Romam ac Capuam fiditur loco: Capuae demum se confirmant, ibique delectum instituunt agere, parum prolixe respondentibus Campanis, quod beneficio et lege Caesaris deducti eam in coloniam fuerant. Gladiatores, quos ibi Caesar alebat, (ad duo millia fuisse putantur) Lentulus, equis attributis, sequi se jusserat. sed, posteaquam id reprehendebatur sermonibus, singulis patribus familiarum binos Pompejus distribuit, custodiae caussa. U. c. 708. A. C. 49. *Delectus Capuae a Pompejanis habetur exiguo successu.*

LVII. Sed Caesar, Auximo progressus, totum Picenum, volentibus praefecturis omnibus, recepit. Etiam Cingulo, quamquam id oppidum Labienus sua pecunia exaedificaverat, legati ad Caesarem venerunt. Quum interim legio duodecima accessisset, Caesar cum duabus legionibus Asculum Picenum contendit, ubi Lentulus Spinther curabat, vir consularis, cum cohortibus decem. Sed neque hic ceteris constantior, profugit ex oppido; desertusque a majore parte militum, reliquos L. Vibullio Rufo tradit, a Pompejo forte venienti ad Picentes retinendos in partibus. Vibullius, acceptis militibus, ex his et delectibus Pompejanis aliquot cohortes conficit: mox venit ad eum C. Luccejus Hirrus cum quinque cohortibus, Camerino fugiens, ubi in praesidio fuerat. Hi magnis itineribus Corfinium proficiscuntur: quo loco L. Domitius Ahenobarbus consederat. *Cingulum et Asculum Caesari deduntur.* *Domitius Corfinii consedit.*

LVIII. Nam ille, successor Caesari missus, cum quatuor millibus ex novo delectu Galliam versus iter instituerat: deinde, occursu Caesaris cognito, deflexerat in Pelignos, Marsosque. Harum ex nationum delectibus quum copias suas ad numerum cohortium duodecim adauxisset, jamque ad eum Vibullius et Hirrus cum undeviginti cohortibus accessissent; observare Caesarem instituit, repugnaturus, si propius ad se accessisset: sin vero secundum mare ad Pompejum ire coepisset, confestim ducturus in Samnium, ut cum Pompejo se conjungeret.

LIX. Sed Caesar, Asculo recepto, conquiri milites, qui a Lentulo discesserant, institutique delectum *Caesar ad Corfinium.*

Cap. LVI. Cic. ad Att. 7, 14. Caes. Cic. Cap. LVII. Caes. Ep. Pomp. ad Cic. l. 8. ad Att. ep. 11. Caes. Cap. LVIII. Appian. Ep. Pomp. ad Coss. et ad Domit. l. 8. ad Att. ep. 12. Cap. LIX. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. jubet: nec amplius uno die moratus, Corfinium pergit. Occurrunt praemissae a Domitio quinque cohortes, pontemque fluminis, ad tertium ab urbe milliare, conantur interrumpere. Sed, levi proelio rejectae ab antecursoribus Caesaris, in oppidum se recipiunt. Caesar, flumine superato, castra juxta murum Corfinii ponit.

Domitius Pompeji opem implorat.

LX. Domitius, magno proposito praemio, regionum peritos ad Pompejum cum literis mittit, rogans et obtestans, ne se cum tot cohortibus, magnoque senatorum et equitum Romanorum numero, recidere in potestatem Caesaris sinat. Ea res summa sollicitudine Pompejum adfecit. nihil enim tam contrarium consiliis ejus fieri potuisset. Tironi non audebat confidere: duas legiones, quae nuper praetextu Parthici belli abductae a Caesare fuerant, proniores illis partibus rebatur. Igitur omnes undique copias ad se convenire maluisset. At, quoniam id propter vigilantiam atque celeritatem adversarii nequibat, quatuordecim cohortes ex duabus illis legionibus contraxerat Luceriam eo consilio, ut, si propius accederet Caesar, Italiam relinqueret, ut paullo post factum est. Sed, accepto, Domitium obsideri, sive dissimulans mentem suam, sive putans tot et tales viros deseri non oportere, scribit ad Lentulum consulem, magni interesse reipublicae, omnes copias primo quoque tempore in unum locum convenire. quod ab omnibus ita est acceptum, cum universis viribus Pompejum ad Corfinium venire constituisse.

Domitius ad defensionem se comparat.

LXI. Hac opinione paullisper recreati sunt hominum animi, nunciataque Domitii constantia, qui sane, suos cohortatus, tormenta disposuerat in muris, et cetera tamquam ad tolerandam obsidionem administrabat. Etiam, ut promptiore exercitu uteretur, militibus quaterna jugera agri, centurionibusque et evocatis pro rata parte promiserat ex suis possessionibus. nam occasione Sullanorum temporum ad maximas opes pervenerat.

LXII. Sed accidit ei, quod futurum Pompejus ei scripserat; ut nec expedire posset copias, tribus in

---

Cap. LIX. Dio. Caes. Lucan. 2. v. 481. Caes. Cap. LX. Ep. Pomp. ad Coss. et ad Domit. Cic. ad Att. 8, 9. ep. Pomp. Cic. ad Att. 8, 6. Cap. LXI. Caes. Dio. Cap. LXII. Ep. Pomp. ad Coss. et ad Domit.

oppidis distributas, (partem enim Albae, partem Sulmone collocaverat) nec cum iis, quos habebat secum, satis firmus ad resistendum esset. Namque Sulmonenses, missu Caesaris venienti Antonio aperuerunt portas, universique, et oppidani et milites, (septem ibi cohortes Domitius collocaverat, quum Antonius quinque tantum adduceret) obviam gratulantes exierunt. Q. Lucretius senator et C. Attius Pelignus, qui oppidum praesidio tenuerant, de muro se dejecerunt. Lucretius effugit. Attius ab Antonio deductus ad Caesarem, et ab eo incolumis dimissus est. Pompejani proditum ab eo fuisse Sulmonem crediderunt.

U. c. 703. A. C. 49.

Sulmo Caesari deditur.

LXIII. Caesar, quum et illis cohortibus auctior esset, et ad eum legio octava cohortesque ex novis Galliae delectibus duae et viginti venissent, cum trecentis circiter equitibus, quos ei rex Noricus miserat, altera castra ad alteram oppidi partem ponit, Curione praefecto; qui cum praesidiis, quae in Umbria et Tuscis fuerant, ad eum accesserat. Inde circumdare obsessos operibus instituit. quorum parte maxima perfecta, literae Domitio redduntur, quibus negabat Pompejus, ire se subsidio posse; jubebatque, si ulla ratione etiam tunc efficere posset, explicaret sese, et Brundisium veniret. Sed hoc jam serum erat, obsesso atque circummunito oppido.

LXIV. Igitur Domitius clam cum paucis familiaribus de fuga colloqui coeperat. sed, quamquam voce consilium non prodebatur, ex trepidatione vultuque et hoc genus indiciis patuit. Idcirco milites, inter se colloquuti, Domitium publice custodiunt; legatosque mittunt ad Caesarem, *paratos esse portas aperire, et L. Domitium vivum tradere.* Sed, quia serum diei erat, veritus Caesar, ne per nocturnam licentiam oppidum diriperetur, id quod suis rebus erat futurum alienissimum, quas opinione clementiae confirmare cupiebat, adservari interea oppidum a Domitianis militibus jubet. ipse suorum vigilias stationesque densas circumponit, non adversus eruptionem modo, sed etiam adversus furtivos egressus singulorum.

Domitius de fuga cogitat.

LXV. Circa quartam vigiliam Lentulus Spinther de muro Caesarianos inclamat, deducique ad Caesarem petit. deductus orat, ut se pro pristinis suis benefi-

Lentulus a Caesare incolumitatem obtinet.

Cap. LXII. Caes. Oros. 6, 15. Caes. Cic. ad 8, 4. Cap. LXIII. Caes. Ep. 3. Pomp. ad Domit. l. 8. ad Att. ep. 12. Cap. LXIV. Dio. Caes. Dio. Appian. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. ciis incolumem velit, omnia enumerans, quod per Caesarem in collegium pontificum venisset; quod ex praetura Hispaniam habuisset provinciam; quod in petitione consulatus fuisset ab eo adjutus. Caesar, plura commemorari non passus, neminis odio, sed ut tribunos plebis in suam dignitatem, et populum Romanum, paucorum factione oppressum, in libertatem restitueret, arma cepisse interfatur. Ergo Lentulus, jam securus de salute sua, petit, ut in oppidum reverti liceat, quo ex sua incolumitate ceteri ad spem revocentur. *esse enim nonnullos, qui de morte consciscenda deliberent.*

Domitius venenum a medico petit.

LXVI. Sane Domitius, Caesaris iram metuens, cui semper fuerat adversatus, a medico eodemque servo suo venenum poposcerat. Sed idem, lenitate cognita victoris, deplorare conditionem suam coepit, quod, quam relicturus fuisset inimicus, sibi ipsi vitam homo temerarius stultusque praecidisset. Ibi medicus, qui adolescenti Domitio rem aperuerat, seque jussserat adservari, donec eventus docuisset, utrumne venenum datum patri foret, tantummodo soporiferam potionem se dedisse indicavit. Hac re exhilaratus (neque enim Lucano credendum est, in gratiam Neronis, cujus hic Domitius abavus fuit, omnia alia fingenti) manumisit medicum: atque ita, postquam illuxit, cum ceteris ad Caesarem deductus est.

Soporiferam pro veneno potionem accipit.

Incolumis dimittitur a Caesare.

LXVII. Erant senatorii ordinis Domitius et Lentulus consulatu functi; praeterea L. Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus quaestor, L. Rubrius: praeterea multi adolescentes nobiles, equitumque Romanorum et decurionum, quos Domitius ex municipiis evocaverat, magnum agmen. Hi, a Caesare increpiti, quod neutiquam convenientem meritis suis gratiam retulissent, incolumes omnes dimittuntur, seque ad Pompejum recipiunt. Aurum etiam, quod secum Corfinium deportaverat Domitius, sestertium sexagies, quamquam pecunia publica esse diceretur, Domitio redditum: quia Caesar, non minus fugiendam sibi inopiae, quam crudelitatis, famam judicabat. Ita Caesar, septem omnino dies ad Corfinium commoratus, Domitia-

Cap. LXVI. Plut. Caes. Senec. de Benef. 3, 24. Plin. 7, 54. Sueton. Ner. c. 2. Plut. et Senec. Lucan. 2. v. 509. Sueton. Senec. Caes. Cap. LXVII. Dio. Caes. Appian. Plut. Liv. Epit. Vell. 2, 50. Caes.

nas cohortes protinus in Siciliam mittit. Ipse in Apuliam ducere instituit. U. c. 703. A. C. 49.

LXVIII. His rebus auditis, Scipio Luceriam omisit, militibus Brundisium transductis, quo Pompejus expeditus legiones antecesserat. Eo conduci jusserat, quidquid habebat copiarum, nullum auxilii genus aspernatus: nam et ex pastoribus servisque equites circiter quadringentos effecerat. Sed Caesaris per Apuliam cursus majorem ei delectuum partem, passim relictis praesidiis fugientium, abscidit. Alba L. Manlius Torquatus praetor cum sex cohortibus discesserat; Tarracina cum tribus praetor Rutilius Lupus. Sed Rutilianae cohortes, quum equitatum Caesaris conspexissent, cui Vibius Curius praeerat, ad eum signa transtulerunt: idem reliquis itineribus a nonnullis cohortibus, quae in Caesarem aut equites ejus inciderant, factum. *Pompejus Brundisium copias ducit.*

LXIX. Venit et in potestatem Cn. Magius, praefectus fabrûm Pompeji: quem Caesar cum mandatis ad Pompejum remisit; *interesse reipublicae, ut, quoniam iturus Brundisium esset, una colloquerentur.* Neque diu cunctatus, cum legionibus sex ante diem octavum Idus Martias Brundisium venit; cujus exercitus magna pars ex recentibus delectibus et iis, quos in itinere exceperat, confecta erat. Sed Pompejus jam Cn. filium majorem ex duobus cum socero Scipione in Syriam, auxilia gentium ac regum concituros, consules autem Dyrrhachium praemiserat, cum triginta cohortibus. Ea res abrupit negotium pacis. nam et Lentulus consul a Cornelio Balbo, cujus pater Lentuli erat familiarissimus, mandata Caesaris habente, conveniri non potuit; et, quum Scribonius Libo, qui erat Sex. Pompeji socer, a Caninio Rebilo inductus, cum Pompejo de conditionibus egisset, responsum est, quod consules absint, sine illis de compositione agi non posse. *Caesar Magium ad Pompejum mittit.* *De conditionibus nihil convenit.*

LXX. Nec deerant, qui existimarent, dimissos a Pompejo consules fuisse, ne quid novi consilii contra suas rationes caperent; suspecta praesertim levitate Lentuli. Sed neque Magius remissus ad Caesarem est,

Cap. LXVIII. Lucan. 2. v. 472. Cic. ad Att. 8, 3. et 9. Caes. Cic. ad Att. 9, 6. Caes. Cap. LXIX. Ep. Caes. ad Opp. l. 9. ad Att. ep. 8. Plut. Pomp. Caes. Cic. ad Att. 9, 3. et Caes. ad Opp. l. 9. ad Att. ep. 13. Caes. Plut. Pomp. Lucan. 2, 631. Caes. Appian. Dio. Plut. Cap. LXX. Cic. ad Att. 9, 9. Cic. ad Att. 8. 9. et Balb. ad Cic. 8. ad Att. 15.

U. c. 703. A. C. 49. si Caesari credimus. Ceterum ille multa, suae caussae serviens, de industria perperam edidit; quod et Pollio Asinius adfirmare est solitus, qui cum eo transiit Rubiconem, rebusque his interfuit. Ex iis hanc de Magio querelam esse puto, quum ipse Caesar iisdem diebus ad Oppium et Cornelium Brundisio scripserit, a Cn. Pompejo missum esse Cn. Magium de pace: se, quae visa fuissent, respondisse.

Caesar Brundisii portum claudere instituit.

LXXI. Sic pacis cogitatione quibuscumque de caussis penitus abjecta, hoc agere coepit, ut aut Pompejum quamprimum trajicere cogeret, aut exitu prohiberet. Igitur, castris ad portas oppidi positis, opus magnum et multorum dierum, propter altitudinem maris, instituit, ab utroque portus cornu moles jaciens. Ejus operis ratio non melius exponi, quam ab eo ingenio, potest, a quo excogitatum jussumque fuit. Qua fauces erant angustissimae portus, molem atque aggerem ab utraque parte litoris jaciebat, quod his locis erat mare vadosum. longius progressus, quum agger altiori aqua contineri non posset, rates duplices, quoquoversus pedum triginta e regione molis collocabat. has quaternis ancoris ex quatuor angulis destinabat, ne fluctibus moverentur. his perfectis collocatisque alias deinceps pari magnitudine rates jungebat. has terra atque aggere contegebat, ne aditus atque incursus ad defendendum impediretur: a fronte atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat. in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu navium incendiisque defenderet.

Pompejus portum tuetur.

LXXII. Contra haec Pompejus naves magnas onerarias, quas in portu Brundisino deprehenderat, adornabat. ibi turres cum ternis tabulatis erigebat; easque, multis tormentis et omni genere telorum completas, ad opera Caesaris appellebat, ut rates perrumperet, atque opera disturbaret. sic quotidie eminus utrimque fundis, sagittis, reliquisque telis pugnabatur. Quum ad hunc modum dies exacti novem essent, naves, quae consules transportaverant, Brundisium redierunt. Harum adventu Pompejus, sive Cae-

Cap. LXX. Caes. Dio, l. 48. Caes. Dio, l. 41. Cic. ad Att. 8, 15. Cap. LXXI. Vell. 2, 51. Caes. Sueton. Caes. c. 59. Ep. Caes. ad Opp. et Cornel. l. 9. ad Att. ep. 13. Caes. Cic. ad Att. 9, 14. Caes. Cap. LXXII. Dio. Appian.

Caesaris operibus permotus, quorum ferme dimidia pars effecta erat, sive quia jam ab initio consilium Italiae relinquendae ceperat, una de re sollicitus, quemadmodum tuto discederet, portas obſtruit, partemque viarum parietibus inaedificat, aliis foſſas transversas praeducit, easque ſtipitibus praeacutis replet, cratibus humoque aggeſta insidias tegens. Aditus autem duos, qui extra muros ad portum ducebant, maximis acutiſſimisque trabibus in densum ordinem ſtructis obsepit. Brundisinos, quibus parum confidebat, domi se continere jubet. U. c. 703. A. C. 49.

Brundisio abscedit.

LXXIII. His paratis milites silentio conscendunt naves: tum expediti, quos ex evocatis sagittariisque atque funditoribus ad speciem retinendae urbis in muro disposuerat, certo signo revocantur; relictis actuariis navibus, quibus, per itinera nota digreſſi, suos adsequerentur. Dum haec geruntur, Brundisini ex tectis profectionem Pompejanorum nutu significabant. ergo Caesariani, scalis positis muros transgreſſi, in foſſas et sudes incidiſſent, nisi moniti ab oppidanis, et longo itinere circumducti ad portum forent. Ibi duas adhuc naves cum militibus, qui inerant, ad molem Caesaris haerentes, lintribus scaphisque circumvenerunt; injectisque ferreis manibus retraxerunt ad litus, repugnantibus aliquot interfectis.

Gloria ejus hoc facto imminuta.

LXXIV. Sic expulsus Italia Pompejus, non modo rempublicam, sed omnem gloriam suam, omnem virtutem perdidiſſe, factusque plane alius eſſe videbatur priſtina ejus facta cum hoc recenti comparantibus. Urbem, quam defendi totius imperii periculo aequius erat, adversario reliquerat, pecunia refertam, praesidio vacuam; Themiſtoclis usus consilio, quum tempora Periclem magis poscerent. Nunc etiam Italiam, sedem imperii, robur et seminarium Romanae militiae, deserebat: ex eodem portu legiones et opes, quas poterat, avehens, contra cives usurus, in quem olim captivum aurum et orientis spolia locupletandae patriae invexerat; dimiſſis eodem loco militibus, ut timere cives sui desinerent. Et, qui antea barbarorum immensas regiones populo Romano subjecerat, is nunc ibat illorum

Comparatio hujus discessus cum prioribus gestis.

Cap. LXXII. Caes. Plut. Pomp. Frontin. 1, 5. Dio. Lucan. 2. Caes. Plut. Cap. LXXIII. Appian. Plut. Frontin. Caes. Plut. et Caes. Dio. Plut. Caes. Lucan. Cap. LXXIV. Liv. Epit. Dio. Luc. 2, 726. Cic. ad Att. 8, 7. Cic. ad Att. 8, 8. et 4. Cic. ad Att. 7, 11. Dio.

U. c. 703. A. C. 49. copias excitum, ut Italiam et Romam vastaret atque premeret: jam olim hoc consilio dimissis, qui classem Alexandria, Colchis, Tyro, Sidone, ceterisque omnibus insulis, maritimisque civitatibus aut regnis, quorum ille studia habebat, ad intercludendos commeatus Italiae, et ad occupandas frumentarias provincias, cogerent.

LXXV. Ergo etiam, priusquam excederet Brundisio, magna pars optimatum in urbem redierat, praetoresque et aediles partibus suis, tamquam in pace, fungebantur. Nec hi tantum dolores Pompejum urebant, sed futuri metus et sollicitudo plus angebant hominem prodigiis etiam terrificis et minacibus. Ut enim primum Dyrrhachium appulit, priusquam litus tangeretur, milites quidam fulmine percussi: signa telis aranearum sordidata sunt: et, quum Pompejus exscendisset, euntis vestigia serpentes advoluti delerunt.

Cap. LXXIV. Lucan. 2. v. 633. Cic. ad Att. 9, 9. Cap. LXXV. Cic. ad Att. 9, 1. et 12. Dio.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI DECIMI.

C. Caesar Massiliam, quae portas ipsi clauserat, obsedit: et, relictis in obsidione urbis ejus legatis, C. Trebonio et D. Bruto, profectus in Hispaniam, L. Afranium et M. Petrejum, legatos Cn. Pompeji, cum septem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omnesque incolumes dimisit, Varrone quoque legato Pompeji cum exercitu in potestatem suam

Relictis in obsidione C. Trebonio et D. Bruto, profectus in Hispaniam, L. Afranium et C. Petrejum] Vet. lib. *relictis in obsidione urbis ejus legatis, C. Trebonio.* SIGON. Omnia illa vocabula, sola tantum prima excepta, desunt in Boend. at voces a Sigonio additae in Voss. quas contra agnoscunt Leid. Lov. 2. et Berg. ita tamen ut *ejus urbis* ultimus praeferat. Tum *Decio Bruto* legunt Voss. et Lov. 2. Hinc *L. Anfrannium et C. Petrejum* Voss. *L. Affranium et CN. Petrejum* Berg. *L. Africanum et Petrejum* Exc. Pithoei. Vide ad Epit. 113. et viros doctos ad Vell. Paterc. 2, 48. *M. Petrejum* Sigonii edd. posteriores praeferunt; quod verum puto, licet nemo postea Sigonium audire dignatus sit. Petrejum enim, quem Caesar ex Hispania discedere coëgit, *Marci* praenomen habuisse, testantur Sueton. Caes. 34. Oros. 6, 15. Eutrop. 6, 20. et 23. Jul. Celsus de Vit. Caes. pag. 141. et Freculph. Chron. part. 1. lib. 7, 8. *M. Petrejum*, ducem Pompejanum, saepius etiam memorat auctor B. Afric. At ipse Caesar semper ejus praenomen omittit lib. 1. B. Civ. Vestigia veri praenominis supersunt in Berg. Passim enim *Cn.* et *M.* in Mstis confundi, vidimus ad 7, 12, 1. Paullo ante vox *ipsi* non adparet in Leid. Berg. et Lov. 2. Praeterea *cluserat* legunt Exc. Pithoei. Ita *clusa*, pro *clausa*, idem cod. habet infra h. epit. Saepe etiam veteres ita scripsisse, docet Meursius in Critic. Arnob. 2, 12. Voculam *et* ante *relictis* ignorant etiam Exc. Pithoei.

Cum septem legionibus] *septem*, si emendata est Epitoma Liviana, aït Lipsius 4. de Milit. Rom. 8. Nam *quinque* tantum sunt in Caes. 1. B. Civ. 38. et 39. et Floro 4, 2, 29. DUKER.

Ad Ilerdam in deditionem accepit] *ad Hylerdam fluvium* Boend. *ad Ilerdam fluvium* ed. Campani. At vox *fluvium* ab in-

redacto. Gaditanis civitatem dedit. Massilienses, duobus navalibus proeliis victi, post longam obsidionem potestati Caesaris se permiserunt. C. Antonius, legatus Caesaris, male contra Pompejanos in Illyrico rebus gestis, captus est. In quo bello Opitergini Transpadani, Caesaris auxiliares, rate sua ab ho-

docto primum margini adscripta, mox in contextum recepta est. Ilerda enim, ut notum, urbs fuit Hispaniae ad fluvium Sicorim sita. Vide Cellar. Geogr. Ant. 2, 1, 94. *ad Hilerdam* Berg. Adspirationem huic nomini in Mstis addi, testis est Celeb. Burm. ad Lucani 4, 2. Id tamen in nummis et marmoribus antiquis sine adspiratione scribi, testatur Cellar. loc. laud. Mox *omnes incolumes* sine copula Leid.

Gaditanis civitatem dedit] Gaditanis civitatem a Caesare datam deinde confirmavit populus Romanus. Dio 41, 164. DUK.

Massilienses etc. *victi post longam obsidionem in potestatem Caesaris se permiserunt*] Vet. lib. *potestati Caesaris se*. SIG. Similiter Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Campani. Infra Epit. seq. *Omnibusque adversarum partium, qui se potestati victoris permiserunt, Caesar ignovit*. Praeterea *Massiliensibus victis* Voss. *Massilienses vicit* Leid. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, Norv. et edd. antt. pro quo ed. Mediol. anni 1505. recte *victi* emendavit; quod in Berg. fuisse videtur.

Male contra Pompejanos in Illyrico rebus gestis, captus est] Se *male contra Pompejanos pugnavit in Illyrico. captus est* invenisse in Norv. et ed. Romana principe, Hearne testatur. Et ita proximae etiam edd. nisi quod *et in Illyrico captus est* legant. Gruterus deinde substituit *male contra Pompejanos rebus gestis in Illyrico captus est*. Gronovius, transpositis vocabulis, *in Illyrico rebus gestis*; quod probant Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Campani. Recte. Antonius enim περὶ τὴν Ἰλλυρίδα ἡσσατο, teste App. Alex. 2. B. Civ. 457. Insuper *adversus Pompejanos* iidem quinque codd. et una editio. Vide ad Epit. 57. Tandem verbum *est* expungit Voss.

Opitergini Transpadani, Caesaris auxiliares, rate sua ab hostilibus navibus clausa] Vox *Transpadani* omittitur a Norv. *Opitergini Transpadani Caesaris rostrate suo ab hostibus navibus clausa* legit Voss. *hostibus navibus* etiam Exc. Pithoei, et Norv. *hostium navibus* Boend. et ed. Camp. Vide ad Epit. 76. Denique *clusa* Exc. Pithoei. V. supra hac Epit.

Potius, quam in potestatem inimicorum] Vet. lib. *hostium*. SIGON. Pariter Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Campani. Vide ad Epit. 27. 46. 97. et alibi. Mox *inter sese occurrentes* Boend. et ed. Camp. *occurrentes* etiam Norv. et primae edd. pro quo Frob. *concurrentes* emendavit; quod superest in Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. Vide ad 36, 24, 4.

Quum adversus Pompejanarum partium ducem Varronem pugnasset] Vet. lib. *cum pro-*

stilibus navibus clausa, potius, quam in potestatem hostium venirent, inter se concurrentes obcubuerunt. C. Curio, legatus Caesaris in Africa, quum prospere adversus Varum, Pompejanarum partium ducem, pugnasset, a Juba rege Mauritaniae cum exercitu caesus est. C. Caesar in Graeciam trajecit

spere adversus. Porro autem *Varum*, non *Varronem*, legendum. Hic est enim Atius Varus, qui in Africa stetit contra Caesarem. Eadem labes est in bello Caesaris apud Florum [4, 2, 34.] *Pulso*, inquit, *fugatoque Varrone*. *Varum* autem habent Caesar, Dio, Plutarchus, reliqui. Sic in Orat. Antequam iret in exsilium, legitur [cap. 11.] *Q. Varroni trib. pl.* pro *Q. Vario*. Sic in orat. pro P. Sulla [7.] *Nemo T. Coruncano, nemo Curioni, nemo huic ipsi C. Mario, quum ei multi inviderent, objecit. Ti. Coruncanio* et *C. Curio* legendum: nominat enim novos homines *Coruncanium* et *Curium* aequales, ut alias facit. SIGON. *quum prospere* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. Dein *adversum* Boend. et multae ex vetustis edd. pro quo jam *adversus* edd. Camp. Mogunt. et reliquae recentiores, quod est in ceteris Mstis. Vide ad Epit. 47. Tum *Pompejanarum partium ducem Varum* Exc. Pithoei. *Varum, Pompejanarum partium ducem* Gruterus edidit. Et ita praeferunt Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. Sed vocem vel *Varum*, vel *Varronem* ignorant Boend. et ed. Camp.

Cum exercitu caesus est] Duae priores voces desunt in Leid. Oros. 6, 15. *Curio ex Sicilia in Africam cum exercitu transgressus est: quem Juba rex continuo exceptum cum omnibus copiis trucidavit.* Florus 4, 2. *Pudor suasit, ut amissum sua temeritate exercitum morte sequeretur.* Voces *C. Caesar in Graeciam trajecit* desunt in Leid. et Berg. *in Thraciam* legit Lov. 2.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXV.

IN LOCUM LIBRI CX. T. LIVII.

U. c. 703. A. C. 49. *Caesar in urbem recurrit.*

I. C. Caesar, intra sexaginta dies in poteſtatem Italia redacta, quum propter inopiam navium sequi Pompejum, priusquam ille transmarinis auxiliis confirmaretur, non poſſet, sed nec Italiam propter duces Pompejanos, qui erant in Hispania, tuto relinqui putaret, Brundisii, Tarenti, Sipontique singulas legiones collocavit ad maritimos exitus adventusque claudendos. Ipse quamprimum in urbem decurrere ſtatuit, ubi jam olim ut quam plurimi senatores eſſent, enixe contenderat, quo nimirum speciem aliquam auctoritatis publicae suis armis circumdaret: ea re perfecta, profecturus in Hispaniam, *ut veterem Pompeji exercitum*, quemadmodum inter suos erat profeſſus, *donec eſſet ſine duce, opprimeret; inde reverſurus ad ducem ſine exercitu.* Sed, ut rei frumentariae provideret, duo Italiae horrea, Sardiniam a Q. Valerio legato, Siciliam a Curione occupari jubet: quorum Valerio legionem unam, Curioni tres attribuerat. Hunc enim pro praetore mittebat, cum sex fascibus laureatis, et mandato, recepta Sicilia, protinus in Africam transmittendi. His rebus auditis, priusquam venire Valerius in Sardiniam poſſet, Caralitani M. Cottam, qui eam provinciam obtinebat, oppido suo ejiciunt: atque ille, Sardorum mente cognita, ſtatim in Africam profugit.

Cato Sicilia cedit.

II. Siciliae Cato praeerat; atque hactenus egregie se compararat ad bellum, habendis in insula et vicina Italia delectibus, et claſſe conficienda; ita ut spes ma-

---

Cap. I. Plut. Pomp. et Caes. Caes. de B. Civil. l. 1. Dio, l. 41. Appian. Civil. l. 2. Caes. Cic. ad Att. 9, 16. Dio. Ep. Caes. ad Cic. l. 9. ad Att. ep. 6. et Ep. Balbi et Oppii ad Cic. 9. ad Att. ep. 8. et Cic. ad Att. 9, 9. etc. Sueton. Caes. c. 34. Lucan. 3. v. 55. Cap. II. Flor. 4, 2. Appian. Caes.

gna esset, teneri Siciliam nullo negotio posse. Sed, ubi praemissus Asinius Pollio interroganti, *utrumne senatus, an vero populi jussu venisset? Mandatu ejus adesse*, respondit, *qui tum Italiam haberet in potestate*; simul Pompeji fugam, et Curionis nunciavit adventum: pro concione ostendit, *satis sibi virium esse ad expellendum Sicilia Pollionem; sed, quia cum aliis copiis Curio exspectetur, se innoxios exitioso bello implicaturum non esse. ceterum mirari consilia Deorum, et perplexas abstrusasque rationes, qui Pompejo, multa prava incipienti, semper favissent: nunc pro libertate patriae pugnantem desererent.* pauca deinde questus est de Pompejo, *qui, rebus omnibus imparatissimus, tantas turbas commovisset, senatuique persuasisset, omnia ad bellum egregie provisa et comparata se habere.* Haec in concione loquutus Corcyram abnavigavit, ut Pompejo se conjungeret. U. c. 703. A. C. 49.

III. Interea Caesar, militibus in proxima municipia deductis, ut a labore reficerentur, ad urbem profectus, de republica cum Patribus, qui tum aderant satis frequentes, egit. Quippe senatum M. Antonius, Q. Cassius tribuni plebis extra pomoerium coëgerant. Ibi Caesar, commemoratis inimicorum injuriis, suaque lenitate, in eos, qui civibus suis praeter necessitatem facerent bellum, non sine gravi imprecatione invectus est. *De se vero sperare omnes omnia* jussit, *qui et alios permultos adversariorum conservasset, et praecipue L. Domitium dimisisset cum magna pecunia.* Fuit et auctor mittendae senatus nomine legationis ad Pompejum et consules. *Neque enim se reformidare, quod Pompejus dixisset, ad quos legati mitterentur, iis auctoritatem attribui, timoremque eorum, qui mitterent, significari.* In eamdem sententiam cum populo quoque, qui et ipse ad eum ex urbe confluxerat, loquutus, miserrima necessitudine excusata, quod adversariorum armis ad arma cogeretur; frumentum promisit ex insulis, et trecentos nummos viritim.

Caesar senatum habet Romae.

Et populum consolatur.

IV. Ita specie reversa pacis, senatus ad vestitum rediit. Ceterum neque satis levatus hominum timor est, similia Marium olim, similia Sullam pollicitos esse reputantium, donec cupita adsequerentur: prae-

---

Cap. II. Cic. ad Att. 10, 4. Caes. Cic. ad Att. 10, 18. et 16. Plut. Cat. Appian. Plut. Dio. Plut. Caes. Appian. Dio.
Cap. III. Caes. Plut. Caes. Dio. Caes. Dio. Appian. Dio. Caes. Dio. Vell. 2, 50. Dio.

U. c. 703. A. C. 49. sertim quum urbs plena Caesaris militibus esset. Irrita quoque fuit de legatis mittendis deliberatio. nec enim reperiri poterant, qui mitterentur: et, qui delecti fuerant, id munus ancipiti metu subterfugiebant. Nam et Pompejum timebant, ne tamquam relictus saeviret; et Caesarem, ne aliud, quam quod prae se ferret, intime cuperet. Idque postea magis est creditum, ubi Pisonem, licet socerum, offendisse fama fuit, quod ea de legatione verba liberius fecisset. His disputationibus excusationibusque triduum periit. quae res ubi festinanti Caesari coepit esse fastidio, nihil jam nomen Patrum, aut juris antiqui moratus imaginem, cetera ex usu praesenti administravit.

Aerarium effringit. V. Igitur, contempta L. Metelli tribuni plebis intercessione, quam inimici Caesaris comparaverant; *Quas tu leges advocas*, ait, *non belli, sed pacis, respiciunt tempora: nunc reipublicae consulendum est. Nec opus esset tibi reddi rationem factorum meorum, in quem animadvertere, sicut et in ceteros, quos cepi, adversarios, jure meo potuissem.* His dictis, ad aerarium profectus, quod erat in aede Saturni, quia claves ablatae a consulibus fuerant, effringi jubet. Eodem et Metellus accurrit, ut vim prohibeat a foribus. Ibi vero tribuno mortem minatus est Caesar, hac voce addita: *Atqui, adolescens, non te latet, factu hoc mihi, quam dictu, esse facilius.* Perterritus hac denunciatione Metellus non aegre auscultavit monenti Cottae tempori cedere. Quod nisi esset factum, non dubitatur, quin itum in caedes foret, semel deposita simulatione pacis. nam et iratus ultro Caesar erat, et a multis incitabatur. Amoto tribuno, quum adhuc obstare religio videretur, quia sanctius aerarium recludi, praeterquam tumultus Gallici caussa, magnis additis exsecrationibus atque diris, majores vetuerant; *abivisse jam tempus istius curae*, dixit: *sua enim opera provisum esse, ne Gallos ulterius Roma timeret.*

Magnasque inde opes profert. VI. Protulisse tum ex aerario Caesar dicitur auri pondo quatuor millia centum triginta quinque: argenti prope nongenta millia apud Orosium leguntur. majorem longe summam Plinius indicare videtur, laterum aureorum sex et viginti millia commemorans. Etiam laserpitium, pondo centum undecim, inde pro-

Cap. IV. Caes. Plut. Dio. Caes. Cap. V. Plut. Lucan. 3. v. 115. Appian. Plut. Caes. et Apophth. Rom. et Pomp. Lucan. Cic. ad Att. 10, 4. Appian. Cap. VI. Oros. 6, 15. Plin. 33, 3. Plin. 19, 3. Cic.

latum a Caesare, idem scriptor adnotavit. Offendit ea res plebis animos, nec obscurum id Caesari fuit. Idcirco, quum ei certissimum fuisset, antequam proficisceretur, concionem habere, non est ausus. U. c. 703. A. C. 49.

Caesaris consilia et apparatus.

VII. Igitur, rebus, ut poterat, constitutis, Aristobulum Judaeum cum duabus legionibus in Syriam mittit, Pompejana consilia turbaturum. Proscriptorum a Sulla liberis jus honores petendi reddit: M. Aemilium Lepidum urbi praeficit; M. Antonium tribunum Italiae et, quas in ea relicturus erat, copiis. Hujus fratri Cajo Illyricum; Licinio Crasso citerior Gallia traditur. Paratur et gemina classis ad superum inferumque mare tutandum. Alteri harum, quae ad Adriaticum mare excubabat, P. Cornelius Dolabella, alteri Q. Hortensius filius oratoris praeficitur. At Caesari primum ad legiones iter Ariminum fuit: inde trans Alpes in ulteriorem Galliam profectus cognovit, Vibullium Rufum, quem Corfinii dimiserat, Pompeji mandato in Hispaniam isse: L. Domitium ad occupandam Massiliam profectum. Quippe Domitius, quum diu incerti de eo rumores fuissent, in Cosanum suum se contulerat, ibique et in objecta Cosae insula Igilio naves actuarias septem, a privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat.

Massilienses Caesari portas claudunt.

VIII. Forte sub idem tempus Massiliensium legati revertebantur, quos ab urbe discedens Pompejus erat hortatus, ne nova Caesaris officia veterem suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Horum adventu Caesaris, in Hispaniam festinantis, expeditionem Massilia moratur: portas claudit: omnibus viribus ad tolerandum, si opus foret, obsidionem se comparat. Caesar, evocatis quindecim primis, cum his agit, *ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur.* Illi, quum ad suos fuissent reversi, ex auctoritate publica memorabile responsum referunt: *esse se socios populi Romani, omnibusque Gallicis Hispanisque bellis communia cum illo populo fata habere voluisse. Nunc etiam eamdem sibi mentem, idem propositum manere, si contra externos hostes aquilae Romanae moveantur. Sed intelligere, populum Romanum in partes discessisse, Pompejo et Caesare ducibus, patronis civitatis*

Cap. VII. Dio. Joseph. 14, 13. Dio. Appian. Cic. Philipp. 2, 23. Appian. Cic. ad Att. 10, 7. 10, 4. Appian. Oros. 6, 15. Cic. ad Att. 8. et 9. Caes. Cap. VIII. Vell. 2, 50. Dio. Oros. Luc. l. 3. Flor. 4, 2. Liv. Epit. Caes. Lucan. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. *suae. Utrius caussa sit aequior, neque se inquirere curiose, neque tantarum rerum arbitria peragere posse. Igitur pari utrimque jure, paribus beneficiis, uter venisset inermis, ei se aditum in urbem suam, honoremque et beneficia deferre. Sed neutrum duorum contra alterum juvare, oppidoque aut portubus recipere.*

L. Domitium recipiunt. IX. Non erat difficile sentire, Caesaris animum hoc responso mirifice offensum fuisse, neque aequo animo passurum, excludi se Massilia, cui caput terrarum Roma patuisset. Igitur hoc metu, et quia proniores in Pompejum erant, L. Domitium advenientem recipiunt, urbique praeficiunt: onerarias naves, quas ubique possunt, exceptas in portus suos deducunt, frumentum in publicum conferunt, reliquas merces recondunt. *Obsidentur a Caesare.* Ergo Caesar, tribus adductis legionibus, urbem obsidet, turres vineasque agere instituit: naves longas duodecim Arelate fieri imperat. his intra tricesimum diem, quam caesa materia fuerat, aedificatis armatisque D. Brutum praeficit.

X. Erat haud procul muris tumulus, aequali fastigio, et satis ad castrorum spatium patenti, ubi Caesar consederat. Inter hunc et adversam oppidi partem, quae pari altitudine erat conspicua, profunda vallis intercedebat. Id spatium explere Caesar decreverat, insani laboris opus: sed ille jam multa talia, inausa aut inaudita ceteris, perfecerat. Prius tamen visum; urbem, qua terrae committitur, (nam tres fere oppidi partes mari alluuntur) circumvallare, ductis utrimque a loco castrorum ad mare fossis aggeribusque, et per idonea spatia turribus interpositis. Ad haec opera quum materia deesset, antiquae religionis lucum exscindi jussit, militibusque superstitione cunctantibus, primus arripuit securim. Ceterum prospiciens, longioris morae negotium esse, quam ipsius rationes paterentur, C. Trebonium obsidioni praefecit, in Hispaniam profecturus, quo jam C. Fabium legatum cum legionibus sex praemiserat.

Cicero ad Pompejum se confert. XI. Massiliensium factum quum et per se luculentum esset, et prope certam spem faceret, in Hispaniis pro Pompejo esse omnia, quia, si secus esset, homines, et vicini, et diligentes, minus animi habi-

Cap. IX. Dio. Caes. Cap. X. Lucan. Caes. Civil. 2, 1. Lucan. Oros. Caes. Civil. 1. Cap. XI. Cic. ad Att. 10, 12.

turi videbantur; M. Cicero, post longam et ancipitem dubitationem, ad Pompejum abnavigavit: ejusque exemplum alii quidam senatores, qui nondum excesserant Italia, sequuti sunt. Itaque, his ad eos adjunctis, qui ante transgressi fuerant, major in castris Pompeji, quam in urbe, species senatus erat; et quasi de sententia Patrum multa decernebantur. quorum illud plurimum favoris adjunxit partibus, quod, Catonem sequuti, *civem Romanum, praeterquam in acie, neminem occidi; neque oppidum ullum, quod populo Romano pacatum esset, diripi debere*, sanxerant. Ciceronem tamen clam corripuisse Cato dicitur, *quod praeter necessitatem in castra venisset, plus profuturus patriae, si medium se gessisset, idoneum conciliatorem habituris partibus, quandocumque redire ad sanitatem coepissent.* U. c. 703. A. C. 49.

XII. Inter haec C. Fabius, adhibita celeritate, praesidium L. Afranii ex Pyrenaeo saltu dejecerat, magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendebat. Sed Afranius ceterique legati adventu Vibullii Rufi, qui fuerat a Pompejo missus, ita composuerant, *ut Petrejus cum omnibus copiis ad Afranium proficisceretur, Varro cum duabus legionibus Hispaniam ulteriorem omnem obtineret.* Petrejus et Afranius, Asturum Vettonumque et Celtiberorum coactis auxiliis, ceterarumque gentium, quae ad Oceanum colunt, Ilerdam (quae hodie, leviter transpositis elementis, *Lerida* vocatur) belli sedem deligunt propter opportunitatem loci. Quippe in colle modico ad Sicorim amnem posita pontem lapideum habebat, camposque circa patentes et fertile solum. Nec longe abinde Cinga fluvius, in Iberum evolvens aquas. Juxta tumulus erat paullo editior. eum ceperunt castris locum, omnibus eo contractis copiis. Afranius tres habebat legiones, duas Petrejus: auxilia magna Hispanorum coëgerant, cohortes circiter octoginta, equitum utriusque provinciae circiter quinque millia. Duces communi consilio parique jure administrabant omnia, et alternis signum toti exercitui dabant.

Bellum in Hispania incipit.

Pompejanorum copiae in Hispania.

XIII. Fabius, contra hos castra metatus ad Sicorim, duos in flumine pontes effecerat, inter se distantes millia passuum quatuor. his pontibus pabula-

Cap. XI. Plut. Cic. Dio. Plut. Pomp. et Cat. Plut. Cic. Cap. XII. Caes. Lucan. 4, 7. Caes. Lucan. 4, 11. Caes. Lucan. Cap. XIII. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. tum crebro mittebat: quod idem quum et ab hostibus fieret, crebrae velitationes erant: nec sine magno praesidio emitti pabulatores poterant. Accidit igitur, quum legiones Fabianae duae flumen transissent, impedimentaque et omnis equitatus sequeretur, ut pons, vi jumentorum et aquae magnitudine interruptus, maximam partem equitum a legionibus divelleret. Hoc ubi ex aggere et cratibus, quae prono flumine deferebantur, hostibus cognitum est, Afranius celeriter equitatum omnem legionesque quatuor suo ponte transduxit. Ergo L. Plancus, qui legionibus Fabianis praeerat, locum superiorem occupat, cujus auxilio adversus multitudinem hostium se tutaretur. Proelio ab equitibus commisso, procul visa sunt signa duarum legionum, quas C. Fabius, id, quod erat, suspicatus, subsidio suis ulteriore ponte miserat. Harum adventu proelium dirimitur: copiae utrimque in castra revertuntur, quum aliquammulti Fabianorum essent desiderati.

Caesar venit in Hispaniam.

XIV. Eo biduo Caesar supervenit cum equitibus nongentis, quos sibi praesidio retinuerat: et, ponte noctu refici jusso, cum omnibus copiis, praeter sex cohortes, quae ponti castrisque praesidio relinquebantur, ad Afranii castra proficiscitur, pugnandique potestatem hostibus facit. Quum hostes pugnare nollent, Caesar ad quadringentos passus ab imis radicibus collis, quo in colle castra hostium erant, castra ponere statuit: sed veritus, ne vallum eminus conspiceretur, tantummodo fossam pedum quindecim a fronte duci jussit. idque opus quum, prima et secunda acie in loco, ubi erant instructae, perstantibus, tertia acies faceret, ignaro hoste perfectum est. Intra hanc munitionem nocte transacta, postridie, quia longius agger petendus erat, tota castra, quemadmodum instituerat, permunit, singulis legionibus singula latera tribuens: ipse cum reliquis tribus Afranium Petrejumque, ad turbandum opus venientes, absterret. Ita castris permunitis, cohortes et impedimenta, quae superioribus in castris reliquerat, eodem transduci jubet.

Pugna ad Ilerdam.

XV. Erat inter oppidum et Afraniana castra planities passuum circiter trecentorum, et in medio fere spatio tumulus surgebat, quem si occupasset Caesar,

Cap. XIV. Frontin. Strat. 1, 5. Caes. Cap. XV. Dio. Lucan. Caes.

oppido et ponte prohibiturus hostes videbatur. Igitur, eductis instructisque tribus legionibus, unius antesignanos cursu contendere ad capiendum locum jubet. Sed Afraniani propiore spatio praecipiunt collem: ortaque pugna, Caesaris milites repelluntur. Igitur subsidio adducta legio nona, quum invicem pepulisset hostes, fervore certaminis cedentes insequuta, iniquum in locum successit. Quinque horis ibi dimicatum est, magno Julianorum periculo; in quos ex superioribus locis tela certo jactu adigebantur. Multo tamen plus vulnerum, quam caedis, fuit: hostium supra ducentos ceciderunt: Caesar amisit circiter septuaginta. Victoriam utraque pars adscribebat sibi: Pompejani propter tumulum retentum, qui pugnandi caussa fuerat, et coactos terga vertere hostes; hi, quod numero et loco impari proelium tot horis sustinuerant, et ad extremum, virtute connisi, adscenderant montem, adversariosque inde in oppidum fugaverant. U. c. 705. A. C. 49.

XVI. Majus inter haec periculum, resolutis montium nivibus, aquarum subita inundatio interminata est, quae una die utrumque Caesaris pontem interrupit. Castra erant inter duo flumina Sicorin et Cingam, quod spatium erat passuum circiter millia triginta. Inter haec conclusus tantus exercitus neque juvari ab amicis civitatibus, quae trans flumina erant positae, nec ab iis comitatibus, qui permagni ex Gallia Italiaque veniebant, adjuvari poterat: et, qui longius erant pabulatum egressi, ne ad castra reverterentur, magnitudine fluminum excludebantur. Ex proximis autem locis frumentum olim ab Afranianis comportatum Ilerdam fuerat: reliquum superioribus diebus copiae Caesaris absumpserant. At hostibus frumentum ante provisum erat: adhuc quotidie undique comportabatur: eratque pabuli et rerum omnium magna copia, quum ponte saxeo ad Ilerdam secure uterentur, et loca trans flumen integra, quo pervenire Caesar non poterat, sine periculo haberent in potestate. *Aquarum inundatio.*

XVII. Idcirco magnis in difficultatibus Caesar erat, multosque amittebat quotidie, qui, pabulandi frumentandive caussa progressi, ab Hispanis facile excipiebantur. Hispani enim, quia sine utribus in bellum ire non consueverunt, in hos vestimenta conjiciebant: *Caesar in magnis difficultatibus.*

Cap. XVI. Lucan. Dio. Appian. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. ipsi caetris suppositis facile superabant flumina. Aliquot dies manserunt aquae. per quos comitatum, qui ex Gallia veniebat ad Caesarem, Afranius subito aggressus, intercepit sagittarios Ruthenorum circiter ducentos, cum equitibus Gallis paucis, quum reliqui in montes proximos refugissent. Inter haec ingravescebat in castris Caesaris fames: tanta jam caritate annonae, ut denariis quinquaginta in modios frumentum emeretur. Haec quum etiam inflatiora, quam erant, Romam perscriberentur, multi eorum, qui adhuc in Italia haeserant, ad Pompejum profecti sunt: alii, ut principes hoc perferrent nuncium; alii, ne post omnes venisse viderentur.

In castris Caesaris fames.

XVIII. At Caesar, frustra saepius tentata pontium reficiendorum spe, quum irritus ejus conatus aquarum et hostium vi redderetur; naves facere instituit, quales Venetis ac Britannis in usu sunt, Pado aut mari stagnantibus. Carinae fiebant ex levi materia: reliquum corpus, viminibus contextum, coriis integebatur. Has idoneo numero profectus Caesar carris junctis noctu ad millia passuum duo et viginti a castris deportat: ibique, militum aliquo numero trajecto, continentem ripae collem communit, priusquam adversarii rem cognoscerent. Eo postea transducit legionem, et, utraque ripa potitus, pontem sine molestia perficit biduo. Sic ad eum perveniunt, qui ex Gallico comitatu evaserant, quique frumentandi caussa profecti ex prioribus castris fuerant. Eodem die transmittit equites, et per hos maximam hominum jumentorumque multitudinem, quae pabulatum egressa fuerat, intercipit, et de caetratis cohortibus, quae subsidio suis venerant, unam longius procurrentem secludit a reliquis, atque delet. Ita res frumentaria paullatim expeditur.

D. Brutus Massilienses vincit.

XIX. Eodem tempore D. Brutus Massilienses navali proelio vicit. Longas illi habuerant septemdecim, e quibus erant undecim tectae. his complura minora navigia addiderant, terrorem ipsa specie multitudinis illaturi. Inerat magnus sagittariorum numerus, magnus Albicorum, qui supra Massiliam incolunt, montanum durumque genus, et exercitatum in armis.

Cap. XVII. Plut. Caes. Flor. 4, 2. Caes. Dio. Caes. Cap. XVIII. Lucan. Caes. Cap. XIX. Sidon. Apoll. Carm. 23. v. 13. Dio. Lucan. 3. Caes.

Suos quoque servos et pastores L. Domitius in naves imposuerat, si bene et gnaviter se gererent, libertate promissa. Brutus pauciores quidem naves ducebat, sed firmiores, delecto virorum robore repletas. quippe Caesar fortissimos ex antesignanis legionum, id muneris poscentes, in classem imposuerat. Igitur hi, virtuti confidentes, et quia celeritate navium et arte gubernatorum vincebantur, manicas et uncos praepararunt, quibus hostium naves retinerent. U. c. 703. A. C. 49.

XX. Massiliensium ea ratio fuit, ut, donec liceret, maritimis artibus uterentur; quoties deprehensi essent, armis montanorum fiderent, qui non multum inferiores virtute Romanis erant. Igitur, post acrem pugnam, quum singulae ferme Romanae naves, binis hostilibus prehensis, in utrumque latus dimicarent, hic pugnae fuit exitus, ut, magno Albicorum et pastorum amisso numero, Massiliensium naves caperentur aut deprimerentur novem. Nescio, an isto proelio, (bis enim pugnatum est classibus) illo certe bello, memoranda C. Acilii virtus exstitit, qui decimae legionis miles, abscissa dextra, quam in puppim hostium injecerat, laeva retinuit navem: deinde, in eam insiliens, umbone propulit hostes, neque prius pugnare destitit, quam captam profundo mergeret. *C. Acilii virtus.*

XXI. His ad Ilerdam nunciatis, ubi jam pontem Caesar effecerat, omnia repente mutantur: hostes ex maxima fiducia in maximum metum veniunt, Caesaris res omnibus modis fiunt superiores. Igitur aliquot Hispanorum populi, qui Pompejanarum partium semper fuerant, ad Caesarem defecerunt: Oscenses et his contributi Calagurritani, Tarraconenses, Jacetani, Ausetani, Illurgavonenses, quinque magnae civitates. Ab his frumento adjutus Caesar difficultates omnes pulchre explicat: quibus rebus permoti alii populi longius colentium, et quia falsum fuisse rumorem apparebat, Pompejum cum legionibus per Mauritaniam venire, ad Caesaris amicitiam se transtulerunt. Perterritis hinc adversariis ut acrius instaret Caesar, fossas pedum triginta ducere instituit, quibus pars aliqua fluminis averteretur; quo vado transiri posset, neque longo circumitu per pontem transmittendi equites forent. *Caesaris res mutantur in melius.*

Cap. XX. Infra, c. 38. Lucan. Sueton. Caes. c. 68. Val. Max. 3, 2. Plut. Caes. Cap. XXI. Dio. Lucan. 4. Appian. Flor. Plut. Caes. Oros. Liv. Epit. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. *Hostes Octogesam petunt.*

XXII. Hoc opere prope confecto, Afranius et Petrejus, timentes, ne praevalido Caesaris equitatu penitus frumento pabuloque intercluderentur, bellum ad Iberum fluvium in Celtiberiam transferre statuunt. Igitur ad Octogesam, quod ad Iberum est oppidum, pontem fieri imperant: legionibusque duabus Sicorim transductis, castra muniunt. Haec ubi sunt Caesari per exploratores cognita, noctes diesque labore continuato eo rem deducit, ut jam, licet aegre, possent tamen atque auderent equites ejus flumen transire. Igitur hostes, festinandum rati, praesidio Ilerdae imposito, omnibus copiis Sicorim transeunt, et se cum praemissis legionibus conjungunt.

Caesar insequitur.

XXIII. Caesar legiones immittere non poterat, amne interposito: et, si per pontem duceret, interea hostes evadebant, non amplius viginti passuum millibus distante, quam petebant, Octogesa, quae confici ab exercitu eodem die poterant. Igitur, quod solum erat reliquum, equites transire, et morari agmen jubet. Hi, transmisso flumine, commodum superveniunt, ut noctu moventibus tumultum facerent, iterque prohiberent. Ea res spectari, luce reddita, ex collibus, qui conjuncti Caesaris castris erant, poterat. Accensi ergo milites tanta occasione victoriae, per tribunos et centuriones Caesarem orant, *ut se trans flumen duceret; qua equitatus transisset, ea se quoque audere transmittere.* Caesar, etsi timebat exercitum tantae magnitudinis et rapiditatis flumini objicere, tamen, alacritate suorum et spe bene gerendae rei excitatus, magnum jumentorum numerum infra supraque constituit: medio spatio transire milites jubet. Erat adhuc ea fluminis altitudo, ut tantummodo humeris et summo pectore exstarent. transducti tamen sunt incolumes, quum paucos, qui fluminis vi abrepti fuerant, equitatus excepisset. Strenue deinde pergentes, ut simul corpora, frigore aquarum adfecta, cursu refoverent, ad horam diei nonam adsequuti sunt eos, qui de tertia vigilia exiverant. Hostes, viso Caesaris exercitu, locum superiorem ceperunt, aciemque struxerunt.

Hostium profectionem impedit.

XXIV. Caesar interim suos requiescere jubet: deinde iterum progredientes hostes insequitur. Illi, quum haud amplius quinque millia passuum abessent a montosis et angustis locis, quae si modico praesidio

dio occupassent, immunes ab equitatu Caesaris ad Iberum pervenire, eumque tuto transmittere poterant, tamen, totius diei pugna et itinere defatigati, castra posuerunt. Nocte proxima excepti ab equitibus aquatores Caesarem certiorem fecerunt, adversarios silentio proficisci. Idcirco signum dari, vasa militari more conclamari, et praeter adversariorum castra mulos agi cum fremitu, sonumque continuari jussit: hoc astu adeptus, quod quaerebat, ut sine fatigatione sui militis hostes detinerentur. nam illi, audito tumultu, nocturnam pugnam aut Caesaris equitatum veriti, consilio mutato, copias in castris tenuerunt. U. c. 703. A. C. 49.

XXV. Postero die, quum Petrejus, locis exploratis, redisset, deliberatum a ducibus est, quando exeundum castris foret. Tandem, nocturno itinere damnato, quo neque fallere Caesaris diligentiam, neque vim repellere possent, prima luce sequentis diei constituerunt proficisci. Quod ubi tempus advenit, Caesarem cum omnibus copiis retrocedere viderunt, tamquam Ilerdam reverteretur. Id propter inopiam fieri reputantes, quod sine jumentis impedimentisque profectum animadverterant, laeti procurrebant ex castris, contumeliosisque vocibus Julianos prosequebantur. Sed alia longe mens Caesari fuit: qui, ad praeoccupandos montes festinans, quia castris adversariorum praeclusum iter erat, per transversas valles et aspera saxa enitebatur, ut, his superatis, haud longo circumitu in destinatam partem flecteret. Id ubi est ab Afranianis animadversum, tam segnis nemo fuit, quin effuso cursu eosdem petendos esse montes putaret. Eo res erat deducta, ut, si praevenisset Caesar, omnia in ejus potestate essent futura: praeventus ab hostibus, impedimentis tamen et cohortibus, quae in castris eorum erant relictae, potiretur. In hoc certamine celeritatis Caesarem difficultates viarum male habebant: Afranius et Petrejus per Caesaris equites impediebantur. Haec molestior mora fuit: priorque Caesar, itinere confecto, aciem in planitie, inter magnas rupes sita, struxit. *Ad praeoccupandos montes festinat.*

XXVI. Afranius, a Julianis se circumventum videns, in colle quodam constitit: emissisque cohortibus caetratis quatuor, montem, qui erat in conspectu *Hostem in magnas difficultates conjicit.*

Cap. XXIV. Frontin. 1. 8. Caes. Cap. XXV. Frontin. 2, 5. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. excelsissimus, occupari jussit, castra ibi positurus. Se caetrati ab equitatu Caesaris ad unum omnes interf ciuntur. Hoc facto pugnandi cupiditate Caesaris cc piae accenduntur, proeliumque postulant: si haec prae termittatur occasio, se postea, quum Caesar vellet non esse pugnaturos minantur. Caesar tamen, nequ suos objicere vulneribus et periculo volens, nequ cives occidere, quibus clementiam suam omnibus mo dis approbare studebat, abstinuit proelio, futuru sperans, ut sine pugna bellum conficeret, quod et a qua et re frumentaria hostes intercluserat. Igitur ca stra quam proxime hostem posuit: et, postridie, quu Pompejani frequentes aquatum exivissent, immisso e quitatu, nihil eis tutum aut tranquillum esse passus es Ea re cognita, Afranius atque Petrejus id consil capiunt, ut, a vallo ad aquam brachiis ductis, aqua tionem expediant.

Milites Pompejani de pace agunt.

XXVII. Hujus operis caussa quum longius paull discessissent, liberam colloquendi facultatem nacti mi lites de pace agere incipiunt: paullatimque eo pro grediuntur, ut, incolumitatem ducibus pacti, per pr mores centurionum Caesari pollicerentur, se signa a eum translaturos esse. Quum jam omnium volunta pro confecta pax haberetur, tamquam una ex duobu castra facta essent, permixti milites, ut quisque su in tentoria abduxerant, aut sequuti fuerant, multa la titia et gratulatione noctem celebrabant. His rebu auditis, Afranius in castra recurrit, ita comparatu ut, quidquid accidisset, laturus non iniquo animo v deretur.

Petrejus eam turbat.

XXVIII. At Petrejus familiam armat, et cum ha et praetoria cohorte, et paucis barbaris equitibu beneficiariis suis, subito advolat, et, quotquot d prehendere Caesaris militum potest, obtruncat; tan furore, ut etiam tribunum e suis, qui retinere imp tum ejus voluerat, confoderet. Deinde flens circum manipulos, ne se, neu Pompejum absentem desera prodantque, obsecrat. Miles, subito immutatis an mis, in praetorium concurrit. Ibi jusjurandum co cipit Petrejus, *se exercitum ducesque non proditurum, n que deserturum, neque sibi separatim a reliquis consilium c pturum.* In haec verba jurat ipse prior: adigit et A franium in eadem: tribuni centurionesque, dein

Cap. XXVIII. Appian. Caes.

manipuli sequuntur. Juliani, qui adhuc in castris essent, produci jubentur. qui producti sunt, interficiuntur in praetorio. plerosque tamen ii, qui receperant, celant, noctuque per vallum emittunt. Caesar tamen admissam in se perfidiam non sustinuit imitari, quamvis multos sane suorum amiserat: sed conquisitos, qui Pompejanorum sua in castra venerant, remisit omnes, exceptis aliquot tribunis et centurionibus, qui sponte apud eum remanserunt. U. c. 703. A. C. 49.

XXIX. Renovato bello, Afraniani pabuli et aquarum inopia premebantur: frumenti nonnullam copiam habebant, quod ab Ilerda cibaria dierum duodecim extulerant. Sed auxiliares, quod unius diei se inire iter putabant, neque ad portanda onera erant adsuefacti, fame infestabantur. Idcirco ex eo genere crebra ad Caesarem transfugia fiebant. In his angustiis nihil erat Pompejanis ducibus reliquum, quam ut vel Ilerdam reverterentur, vel Tarraconem pergerent. Tarraco longius aberat; et Ilerdae nonnihil frumenti erat relictum. igitur, hoc probato consilio, profectionem instituunt. Caesar cum legionibus sequitur; equitatu carpit novissimos. ad hunc repellendum saepe se convertunt hostes. ita simul inceditur, simul sine intermissione pugnatur. *Renovatur bellum.*

XXX. Quum aegre ad millia quatuor confectae viae esset, montem excelsum capiunt, et a fronte muniunt, quasi castra metarentur. Sed onerata jumenta retinuerant: et, postquam Caesarem castra posuisse, et equites pabulatum dimisisse sensissent, sub meridiem subito discesserunt: ut, priusquam revocare Caesar equites posset, aliquantum itineris conficeretur. Is quoque vanus eis conatus fuit. Caesar, statim cum legionibus subsequutus, et post paucas horas equitatus superveniens castra, ubi minime voluissent, metari coëgit. Substitit etiam in propinquo Caesar: sed tabernacula poni non est passus, quo paratus esset ad insequendum, quandocumque movissent. Nam proelio abstinere superioribus de caussis decreverat. Afraniani tota nocte castra proferunt, commodiorem captantes locum. sed, quo plus procedebant opera, longius ab aqua discedebatur; eoque res deducta erat, *Sed impediti a Caesare,*

Cap. XXVIII. Sueton. Caes. c. 75. Caes. Cap. XXX. Frontin. 2, 13. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. ut priora mala non nisi aliis malis corrigi possent. E nocte aquatum nemo profectus est. Postero die, prae ter castrorum praesidium, universus exercitus ad a quam educitur: pabulatum it nemo.

In maximas incidunt calamitates.

XXXI. Tum Caesar, ut his incommodis vexatos a deditionem sine pugna cogeret, vallum fossamque cir cumducere coepit, ne qua possent erumpere. At illi omnis in hoc uno spes erat reliqua. Idcirco, et in opia pabuli, et quo expeditiores essent, omnibus sar cinariis jumentis interfectis, tertia die, quam circum vallari coeperant, circiter horam octavam, aciem pr castris constituerunt. Eduxit et Caesar suos, sed it paratus animatusque, ut lacessentibus repugnaret; si gna non inferret prior. Praeter pristinas rationes alie num dimicationi tempus arbitrabatur, quod adversa rios ira et necessitas stimulabant: quae res etiam igna vis animum viresque facere consueverunt. Accedeba ad haec, quod in tanta vicinitate castrorum, vix enin mille passus intererant, nihil ad summam erat profe cturus, parato hostibus, si pellerentur, receptu. Si neutris pugnam incipientibus, quum ad noctem usqu perstitissent acies, in castra reductae sunt.

XXXII. Postridie, dum Caesar operibus suis per ficiendis instat, Afraniani vadum Sicoris tentare coe perunt. Caesar, ut hanc quoque spem illis amputa ret, Germanos levis armaturae cum equitum part transire flumen, crebrisque stationibus observari ri pas jubet. Quum ita quartum in diem equi hostiur pabulo carerent; ipsi aqua, lignatione, frumentatio ne prohiberentur, et in maxima siti terram fodiend frustra puteos intra castra quaesivissent; colloquiur defessi duces petunt, et id, si fieri posset, remoto militibus loco. Colloquium concessum est, de loco ne gatum.

Colloquio petito,

Afranius suppliciter orat veniam.

XXXIII. Igitur, utroque exercitu coram, Afraniu excusare incipit, *quod fidei suo imperatori servandae caus contra Caesarem tetendissent. Id se adeo nullo Caesaris od fecisse, sed praeoccupatos legatione a Cn. Pompejo, priusqua ulla civilis belli suspicio exstitisset.* Omnia expertos eo dev nisse necessitatis, ut victos se esse fateantur.* tandem miseri cordiam Caesaris suppliciter appellat.

Cap. XXXI. Frontin. 2, 1. Caes. Cap. XXXII. Lucan. 4 v. 292. Caes. Cap. XXXIII. Lucan. Caes.

XXXIV. Caesar, ad haec leviter exprobrans ducum pertinaciam, *qui, neque Caesaris lenitatem, neque suorum ipsi militum desiderium reveriti, quaesitam confectamque pacem pati noluissent, accidere ipsis*, aït, *quod soleat hominibus nimiae arrogantiae, ut, quod paullo ante contempserint, flagranter expetant. Se tamen neque illorum culpa, neque opportunitate temporum posse permoveri, uti ab sua pristina mansuetudine discedat. Igitur, quantumlibet sibi in manu sit retinere victas legiones, idque etiam facere debeat, si easdem illas contra se et paratas, et tot per annos retentas esse reputet; tamen se contentum fore, si effecerit, ne hoc exercitu adversarii contra se amplius uti possint. Unam igitur hanc esse conditionem pacis, ut Afranius et Petrejus Hispaniis excedant, copiasque dimittant. Id si fiat, nemini se nociturum.* Ea res acceptissima militibus Afranianis fuit: quod ultro commodum haberent missionis, qui a victore poenam timuissent. Idcirco, quum de loco et tempore dimittendi coeptum esset agi, gestu ac voce significarunt, *statim mitti velle. nec enim postea fidem promissorum praestituros duces, si praesens necessitas abscessisset.* Tandem ita convenit, ut, qui possessiones haberent in Hispania, statim; reliqui ad Varum flumen, qui Galliarum et Liguriae terminus est, dimitterentur. Proximo biduo milites, si quas inter se controversias haberent, ultro ad Caesarem in jus adierunt.

U. c. 703. A. C. 49. *Concedit ei Caesar certa conditione.*

XXXV. Interea, tertia ferme copiarum dimissa parte, Q. Fufio Kaleno legato Caesar deducendos reliquos dedit. profectio sic instituta est, ut duae legiones Caesaris antecederent, ceterae sequerentur, in medio Afraniani essent; et terna castra in vicino ponerentur. Ubi perventum ad Varum, reliquus exercitus dimissus est. Duces cum insignioribus centurionum et militum ad Pompejum profecti sunt: aliorum magnus numerus, feliciora auspicia sequi certus, sacramento apud Caesarem dixit.

Pompejani excedunt Hispania.

XXXVI. Caesar, his rebus gestis, quamquam multis magnisque caussis in Italiam revocabatur, tamen nisi perpacata Hispania excedere nolebat, veritus, quia in citeriore provincia maximas clientelas Pompejus habebat, ne iterum bellum ingens exsisteret. Idcirco, Q. Cassio Longino tribuno plebis cum duabus legionibus praemisso, ipse sexcentos equites magnis itineri-

Varro Caesari se dedit.

Cap. XXXV. Plut. Dio. Cap. XXXVI. Caes. de B. Civil. l. 2.

U. c. 703. A. C. 49. bus ducit Cordubam, quo convenire magiſtratus principesque provinciae juſſerat. Nulla fuit civitas, quae detrectaret imperium. Contra Varroni, qui hactenus eam provinciam obtinuerat, et completis duabus legionibus triginta cohortes alarias adjecerat, subito infeſta omnia fiunt. Cordubenses praesidium ab eo missum in sua poteſtate habent; Carmonenses ejiciunt. Varro Gades ire deſtinaverat, in ea insula frumento navibusque comparatis, duci bellum poſſe ratus: oppidoque C. Gallonium familiarem Domitii praefecerat. Sed is, Gaditanorum minis territus, profugit. Varroni quum Gadibus, quum Italicae praeclusus aditus eſſet, et una legio ex duabus, ipso inspectante, discessiſſet e caſtris, alteram, cum publicis rationibus et pecunia, quam habebat, Caesari transdit.

Caesar constituit Hispanias. XXXVII. Caesar, Gades profectus, pecunias monumentaque referri in templum Herculis jubet, quae erant inde juſſu Varronis deprompta: Gaditanis civitatem Romanam dat; idque beneficium poſtea populus Romanus habuit ratum. Provinciae Q. Caſſius praeficitur, quod quaeſtor olim Pompeji gentis mores perdidiciſſe credebatur; eique legiones quatuor attribuuntur. Nemini ulla fit a Caesare injuria, praeterquam quod pecunia ubique grandis exigebatur. His rebus ita conſtitutis, Caesar Varronianis navibus Tarraconem revertitur, ibique conventum provinciae citerioris agit: et, quemadmodum in ulteriore fecerat, publice privatimque praemia bene meritis distribuit. Pedeſtri deinde itinere Narbonem digreſſus, quum per Pyrenaeum pergeret, tropaeum nullum posuit, quod ea res Pompejo quoque crimini erat data: sed aram haud procul Pompejanis monumentis ingenti mole ex polito lapide ſtruxit, Alexandrum imitatus, qui, ad imitationem Herculis et Liberi, multis locis ad propagandam victoriarum suarum memoriam aras erexiſſe ferebatur.

Massiliam proficiscitur. XXXVIII. Quum Narbonem perveniſſet, cognitis, quae interim erant ad Maſſiliam geſta, eo proficisci ſtatuit. Quippe Maſſilienses, nihil damno navalis pugnae deterriti, C. Trebonio, quem obsidioni praefecerat Caesar, ſtrenue reſtiterant: et maxima ejus opera, tor-

Cap. XXXVII. Liv. Epit. Dio. Appian. Caes. Dio. Caes. Dio. Caes. Dio. Q. Curt. 8, 11. et 9, 3. Vide et Freinshem. Indic. in Curt. in voce *Arae*. Cap. XXXVIII. Caes.

mentorum multitudine et loci natura ac munitione adjuti, perruperant, ea machinarum violentia, ut asseres pedum duodecim, ferreis praefixi cuspidibus, ingentibus balliftis per quatuor ordines cratium transacti in terram penetrarent. Interim L. Nasidius, imprudente Curione, per Siculum fretum cum navibus septemdecim ad Massiliensium castellum Tauroënta pervenit: auctorque fuit civitati, ut denuo maritimae pugnae fortunam tentaret. At Brutus, ad priorem classem additis navibus, quas de Massiliensibus nuper ceperat, iterum eos profligavit, navibus demersis quinque, quatuor captis. una cum Nasidianis navibus discessit, quae, vix coepto certamine, profugerant. Nec tamen eo secius in defensionis suscepto proposito perseveratum fuit: quamquam Caesari jam Hispanias accessisse fama tulerat. U. c. 703. A. C. 49.

XXXIX. Ingentia deinceps opera Trebonii et incensa ab hostibus, et a Trebonio refecta sunt: quorum adnotare rationem nihil attinet, quum Caesaris commentarii vivant, quibus tota ista obsidio inimitabili nostris temporibus elegantia describitur. Ad ultimum omnibus defatigati malis, nam, ad incommoda belli, e victu tenui et corrupto (hordeo et panico vetere alebantur) pestilentiae malum accesserat, Caesaris fidei se permiserunt. Fuerat iis Caesar, nec sine caussa, iratissimus. igitur, praeter vitam et libertatem, nihil ferme reliquit victis. arma, naves, pecuniae statim, cetera mox adempta sunt. Postea tamen subinde remisit aliquid irae, nomini parcens et vetustati civitatis. Sed paucis ante diebus, quam in potestatem Caesaris Massilia concederet, L. Domitius cum una nave profugerat. *Eamque recipit.*

XL. His rebus ita gestis, Caesar, praemissis aliquot legionibus in Italiam, proficisci ad urbem statuit: quod se dictatorem esse dictum Narbone cognoverat. Rem tantam temporum potius licentia, quam jure et more majorum, M. Aemilius Lepidus praetor perfecerat, is qui postea cum Antonio et Octaviano Caesare triumviratum invasit. *Falso credi* jactabat, *nisi a consule dictatorem dici non posse: nam et olim a tribuno militum A. Cornelio Mamercum Aemilium dictum esse de sententia collegii,* *Dictator dicitur.*

Cap. XXXVIII. Dio. Cap. XXXIX. Flor. 4, 2. Caes. Cic. Phil. 8, 6. Flor, Oros. Dio. Cic. Strabo, l. 4. p. 181. Caes. Cap. XL. Appian. Caes. Cic. ad Att. 9, 8. Dio. Liv. 4, 31.

U. c. 703. A. C. 49. *quum itidem propter intempestivam quorumdam dubitationem augures consuli senatus censuisset.* Ita, ceteris invitissimis, propositum Lepidus tenuit, senatus tamen obtendens auctoritatem populique jussum: quum in his nominibus nihil tum, praeter ipsa nomina, foret.

Nona legio seditionem movet.

XLI. Sed arma hostium, jura civium pari impetu proterentem pars exercitus, quo adjutore haec omnia egerat, terrere seditionibus coepit. Nona legio, praemissa cum aliis in Italiam, postquam Placentiam attigerat, tumultum movit, missionem postulans; *quam, olim etiam decreto senatus jussam, tot iniquis laboribus vulneribusque abunde meruissent. Praeterea sibi ad Brundisium denarios quingenos promissos, nequedum repraesentatos esse.* Verior tamen caussa erat, militum cupiditas et ira; quod, praedae suae cuncta cessura sperantes post victoriam, ab omni injuria temperare cogebantur. simul ea opinione ferociam augebant, quod, armato adhuc Pompejo, suae opis egere Caesarem arbitrabantur. At ille, insolens cogi, semperque in maximis periculis maximum animum habere suetus, minime cessit tumultuantibus: quamquam eo jam esset provecta seditio, ut in perniciem imperatoris eruptura videretur.

Caesaris oratio ad seditiosos.

XLII. Vocatos igitur in concionem milites, (nam, audito hoc motu, celeriter Massilia advolaverat) simul adesse jussis, quos ipse adduxerat praesidii caussa, et ut plures discerent, quam immotum adversus ejusmodi terrores imperatorem haberent, ita circumfusos adfatus est. *Quis novus hic incessit animis vestris furor, ut, omnibus his bellis tranquilli et obsequentes, hoc maxime tempore seditionem captetis, quo ego, fine jam instante laboris, de praemiis vestris attentissime cogitabam? quae vos omnia vecordissima audacia corrumpitis: priora merita obliteratis: me, quem semper vestri cupidissimum estis experti, ex imperatore vestro inimicum atque hostem redegistis.*

XLIII. *An enim stolidas illas minas et temerarias voces vestras terrore potius, quam ira, pectus hoc repleturas putavistis? Scilicet qui barbarorum ferocissimos domui, civium potentissimos coegi in ordinem, non timui Pompejos, non timui Scipiones, militum meorum voces, militum meorum manus ti-*

Cap. XL. Plut. Caes. Cap. XLI. Lucan. l. 5. v. 237. Sueton. Caes. c. 69. Cic. ad Fam. 8, 8. Dio. Appian. Dio. Lucan. et Sueton. Frontin. 1, 9. Cap. XLII. Dio. Appian.

meam! En adſum C. Caeſar, nudumque pectus et paratum percuſſuris offero. peragite ſcelus, et, cujus ante hanc fortunam imperio ſemper paruiſtis, nunc omnium late victorem, ſi audetis, contemnite! Quod ſi vero, uti res docet, tantum animorum non eſt, ut vel conſpectum meum ferre poſſitis; quanto intervallo meam veſtramque conditionem fata diſcreverint, diſcite. Miſſionem poſtulatis, tamquam carere vobis hoc tempore nequeam. Ecce autem do, quod petitis, vosque a ſignis meis diſcedere jubeo. An enim exiſtimatis, ſi a vobis deſeror, defuturas mihi manus, quibus paucas has bellorum reliquias profligem? Bonus et felix imperator ubivis reperit milites; et, ſi nulli usquam eſſent, abducerem vel ex hoſtium caſtris.

U. c. 703. A. C. 49.

Negat se illorum opera indigere.

XLIV. *Utrum ego vobis, an vero vos me magis indigeatis, haec tam recentia, tam certa documenta admouere vos non potuerunt? Nuper, tantum bellum cum paucis cohortibus orſus, intra viceſimum diem ſupra quatuor legiones hoſtium meas feci. atque illi milites laeti lubentesque imperata faciunt; et, quod me potius imperatore ferunt arma, fortunae ſuae gratulantur. Vos quoque, ſi aliis ſub ducibus merentes in meam veniſſetis poteſtatem, idem faceretis. Nunc, ſecunda tantum, imperatoris veſtri virtute, non veſtra, (ne erretis) experti, neque cui militetis, neque qui vos ipſi ſitis, agnoſcitis. Agite, ſi placet, et vel ad Pompejum tranſite. Ecquis veſtrum tam eſt arrogans, ut non multis modis T. Labieno ſe fateatur inferiorem? At ille, meis auſpiciis ubique magnificus, ubique victor, cum imperatore mutavit fortunam, et, quaſi repente factus eſſet alius, ignarus antea timoris et fugae, nunc nusquam locorum audet conſiſtere.*

Sibi vel ab hoſtibus militum copiam fore.

XLV. *Ite, ite, et hoc exemplum ſequimini, quando vos felicitatis veſtrae piget. Stipendia vobis juſto tempore dantur; annona numquam defuit; nihil operae vobis, nihil periculi injunctum eſt, cujus vos poenitere debeat. Majore ſudoris, quam ſanguinis, impenſa res omnium pretioſiſſimas, ſecuritatem, gloriam, victoriam, quaeſiviſtis. neque dona vobis atque praemia defuerunt, quae ſemper larga manu distribui; in poenis parcior, nec temere ultra verborum caſtigationem progreſſus. At nunc, ut ſentiatis, quem provocaveritis, utque veſtrae poenae exemplum a pari inſania Romanos exercitus absterreat, morem majorum et clariſſimorum ducum inſtituta ſequutus, legionem decimabo. Sane amari ſemper a militibus meis, quam timeri, malui. Sed, quoniam alterum, quum*

Legioni decimationem minatur.

Cap. XLIII. Lucan. Sueton. Lucan. Frontin. Appian. Dio.
Cap. XLV. Appian.

U. c. 703. A. C. 49. *praestare deberetis, omisistis, alterum, quod effecistis necessarium, subite.*

Sed multitudini dat veniam.

XLVI. Quum hanc ad vocem orta militum comploratio esset, tribuni centurionesque, exquisitissimis precibus placare Caesaris iram nisi, vix tandem effecerunt, ut flecti videretur. Igitur, resumpto sermone, *Nihil quidem concedi*, aït, *oportebat ita meritis: sed tamen, contentus poena paucorum, dabo multitudini poenitentiae locum. Vos autem, quibus haec venia conceditur, quid actum sit hodie, et qua spe pactoque dimittamini, diligenter mementote. Nam, si postea vel minimi motus aut auctores aliis, aut socii fueritis, veteris simul recentisque delicti poenam non effugietis. Militem non solum indefessum ad labores, impigrum ad proelia, sed etiam vel maxime morigerum duci esse oportet: hoc si absit, reliqua saepius in perniciem omnium, quam cujusquam commodo, cedunt. Majores nostri, penes quos aliquot saeculis summa belli gloria per homines fuit, nullius rei diligentiores, quam disciplinae militaris, custodes fuerunt. Iisdem illis certum immotumque semper fuit, plus in duce, quam in exercitu, reponere. Atque hoc universa rerum natura docere paullisper attentos debuisset. ubique minoris est, quod regitur, quam quod imperat. Ideoque Jovem, cujus in potestate omnia esse credimus, optimum maximumque vocamus: et in homine, membris omnibus totoque corpore una mens, a qua reguntur, potior est.*

Tantum duodecim puniuntur.

XLVII. *Haec prius intelligere vos voluissem, et erat melius. ut tamen simul et necessariae severitatis, et solitae clementiae meae ratio habeatur, in paucos edam exemplum, quod in totam legionem oportuisset. Centum et viginti seditionis auctores deposco, unde duodecim ad poenam sorte vocentur; et erit aliquod poenitentiae signum, si pessimos homines obedienter tradideritis.* Sortes ita de industria sunt temperatae, ut seditiosissimus quisque duceretur. Sed, quum ex hoc numero unum tempore seditionis abfuisse constaret, centurionem, cujus calumnia nomen delatum innocentis fuerat, pro illo Caesar occidi jussit. His securi percussis, exauctorata legio, non ferens ignominiam, quum repudiari suam operam cerneret, non destitit satisfacere imperatori, donec, multis et supplicibus precibus exorato, pristinum in sacramentum reciperetur.

Cap. XLVI. Dio. Cap. XLVII. Appian. Dio. Appian. Frontin. 4, 5. Sueton.

XLVIII. Placentina seditione composita, Caesar legiones maximis itineribus in Apuliam et Bruttium mittit, navium undique contrahendarum caussa: ipse, Romam in faciem pacis cum inermi comitatu profectus, dictaturam iniit, ut roganti scilicet populo Romano gratificaretur. Ceterum ille consul in annum sequentem creari voluerat, ut tyrannicam potestatem, quam usurpabat, legitimi magistratus vocabulo obtegeret. Simul servari speciem reipublicae volebat. et, quia consules ambo sequuti Pompejum fuerant, nec praetoribus creandi consules jus esse dicebatur, necessario faciundum putavit, ut comitiorum habendorum caussa dictaturam adsumeret. U. c. 703. A. C. 49. *Caesar Romae dictaturam init.*

XLIX. In hoc magistratu exsulibus, praeter T. Annium Milonem, reditum decrevit; et proscriptorum a Sulla liberis jus petendorum honorum contra legem Corneliam dedit. Aristobulum, quondam Judaeae regem, deinde triumphatum Pompejo, remisit, daturum in Syria turbas. Sed ille quidem a Pompejanis veneno esse interceptus traditur: filium Alexandrum, acceptis ea de re Pompeji literis, Scipio securi percussit Antiochiae, latrocinia objiciens. Habuit deinde comitia, seque et P. Servilium designavit consules. is enim erat annus, quo consulatum ei gerere per leges licebat; quarum vim quum vi majore solveret, speciem ubivis magna veneratione sectabatur. L. Pisonem collegam adsumpturus videbatur. sed, quia legatos ad Pompejum mittendos Piso censuerat, eratque eam ob caussam increpitus ab Isaurico, illi honorem libertas abstulit, huic adulatio dedit. Comitia ceterorum quoque magistratuum sunt habita; pontificum etiam in loca demortuorum: feriaeque Latinae celebratae. *Ejus acta urbana.*

L. Oppressis deinde aere alieno consulendum putavit; sed ita, ne subruere fidem, et, dum aliorum necessitati cupidius consulit, aliorum juri vim facere intolerandam videretur. Constituit igitur, *ut arbitri darentur*, (nam ipsius verba lubentissime pono) *per quos fierent aestimationes possessionum et rerum, quanti quaeque ea-* *Ejus de alieno aere aequissima constitutio.*

Cap. XLVIII. Lucan. 5, 374. Plut. Appian. Dio. Lucan. Cic. ad Att. 9, 9. Caes. de B. Civil. l. 3. Cap. XLIX. Appian Plut. Dionys. Hal. l. 8. Sueton. Caes. c. 41. Dio. et Joseph. Ant. 14, 13. et 15. Dio. Caes. de B. Civil. l. 3. Lucan. Dio. Plut. Dio. Lucan. Cap. L. Caes. Appian. Dio. Sueton. Caes. c. 42. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. *rum ante bellum fuisset: atque eae creditoribus transderentur.* Hi arbitratores, ne quis alteri parti addictiores electos quereretur, sorte creabantur. Hac conditione quarta fere pars crediti deperibat: sed facile patiebantur homines, quia timor novarum tabularum, quae vulgo postulari coeperant, tollebatur. Quia deinde rumor percrebuerat, multos aurum argentumque, ne creditoribus solverent, supprimere; horum nequitia abusus legem tulit, *ne quis supra sestertia sexaginta in numerato haberet.* sic providebatur, ne quis magnarum opum fiducia adjicere ad res novandas animum posset. Plebs ad haec addi postulabat, ut praemia servis, qui dominos in hanc legem peccantes detulissent, decernerentur: sed abnuit Caesar, juratusque negavit, servis adversus dominos crediturum.

In Illyrico Caesaris duces rem male gerunt.

LI. Inter haec tam prospera non modicam accepit per duces suos in Illyrico cladem. P. Cornelium Dolabellam, quum a Caesare naves haberet, M. Octavius et L. Scribonius Libo, quos Liburnicae atque Achaïcae classi Pompejus praefecerat, victum exutumque copiis Dalmatia expulerunt. Sed ille quidem, amissa classe, perfugit ad C. Antonium, qui ad Curictam (Japodum litoribus adsita est insula, ad maris Adriatici fauces) castra habebat. Sed ipsum quoque Antonium, quum ulcisci Dolabellam cuperet, cum Q. Hortensio, qui ab infero mari classem adduxerat, Pompejani duces superarunt: quamquam ei L. Minucius Basilus, C. Sallustius Crispus, ex singulis legionibus, quibus praeerant, cohortes aliquot subsidio misissent. Antonius Curictam refugit, asperitate situs et incolarum virtute confisus. Sed, ubi Octavius et Libo cum ingentibus copiis classicorum adfuerunt, desertosque a sociis urgere fames coepit, et ad Pompejanas partes palam transgressus vir fortissimus T. Pusio sollicitare, Antonius se cum quindecim cohortibus dedidit: omnesque ad Pompejum a Libone deducti sunt. Evasere tamen prius pauci ad Basilum, qui copias instructas ex adverso litore ostenderat.

C. Antonius se dedit.

LII. Ea spes audaciam parti militum fecit, ut nova ratione tentarent per mare fugam. Namque, * re-

Cap. L. Dio. Sueton. Caes. Dio. Cap. LI. Lucan. 4, 402. Oros. 6, 15. Sueton. Caes. c. 36. Flor. 4, 2. Oros. Dio. Oros. Flor. Strabo, l. 7. p. 315. Ptolem. 2, 17. Dio. Oros. Lucan. Dio. Caes. de B. Civil. l. 3. c. 68. Liv. Epit. Appian. Oros. Dio. Lucan.

fluxu exspectato, rates conscenderunt ita contextas, ut geminatis cupparum ordinibus incumberent, quo inter utrumque ordinem occulto remigio proveherentur. Series cupparum ad firmitudinem catenis ferreis colligabantur. In medio ratis erecta turris erat, unde, sicubi vim faceret hostis, defendi posset. Ex tribus ejusmodi ratibus prima et sequens aestus beneficio litus optatum tenuerunt: tertia, quae vehebat Opiterginos, in occultos quasi casses incidit, quos Pompejani Cilices, usitata sibi, quum adhuc piraticam facerent, arte, funibus sub mari circumductis paraverant. His deprehensa ratis, et ad scopulos, unde religata vincula fuerant, attracta, quum ab hostibus terra marique oppugnaretur, defensa tamen est, quia supervenientes tenebrae proelium diremerant.

U. c. 703. A. C. 49.

Opiterginorum ratis deprehenditur.

LIII. Praeerat Opiterginis tribunus, Vultejus nomine. Hic, quum neque vincula rumpere tentantibus res succederet, neque aliud sperari effugium posset, *Parvum*, inquit, *deliberandi spatium noctis hujus mora praestat, milites. neque etiam multa deliberandi aut anceps materia est. Si possemus et mortem et ignominiam effugere, hoc nimirum prorsus esse faciundum nemo ambigeret. Nunc, quoniam alterutrum necessario legendum est, utrum sit optabilius, aliqua esse dubitatio timidis et ignavis, et Caesarem prodituris, posset. Nobis quidem neque ingratis esse adversus eum, cujus maximis beneficiis saepe usi sumus, libeat, neque virtutis nostrae gloriam turpi commaculare infamia.*

Illi, hortante Vultejo,

LIV. *Quid igitur adferri potest, quo minus libertate, donec adest, utamur, et in praestantissimam conditionem nos vindicemus; ut neque adversariis quidquam in nos liceat, et facinus nostrum aeterna fama sequatur? praesertim quia fortes ab ignominia mors absolvit, post ignominiam nihilominus subeunda mors est. Promittent haud dubie vitam. sed quid nobis opus est vita agenda precario? Quid si vero fallant fidem? et, qui mori per virtutem potuimus, turpes irrisique alieno arbitrio cervicem demus? quid si, ad longius neque simplex supplicium servati, ad Pompejum adducamur, tam inimicum nobis semper, quam propitius Caesar fuit? ad Marcellum, cujus animum supplicio Novocomensis illius experti sumus? Hos videre, his supplicare Transpadanus quisquam poterit?*

LV. *Hoc ne conjuges quidem liberique nostri velint; ob quae nomina quandoque consilium mutarunt, qui de se decreverant. Pro Caesare perire omnes optent, quam vel regnare*

Cap. LII. Flor. Lucan. Cap. LIV. Quintil. l. 3. c. 8.

U. c. 703. A. C. 49. *cum hujus inimicis. Sed neque in eo res est: quin omnia sunt in potestate Caesaris, et, si hunc offendimus, illi perierunt. Sic eadem via, quae nobis ad gloriam et libertatem patet, a civitate nostra famam proditionis, iram victoris, metum, periculum, cladem avertimus, Caesaremque magis etiam ei conciliamus. cujus equidem quia notissima nobis est liberalitas, quis futurum ambigat, quin et nos ille laudet, et ob nostrum factum universae genti pretium tribuat?* Nec fefellit eum animus. quippe Caesar, ubi propter ipsum mille circiter Opiterginos, ut fidem ei servarent, in eadem rate mutuis vulneribus concidisse didicit; priusquam ab urbe proficisceretur, non illi solum oppido, sed omnibus omnino Transpadanis, civitatem Romanam dedit.

Mutuis vulneribus se conficiunt.

Curio in Africam transjicit.

LVI. Caji deinde Curionis referenda clades est, sub idem tempus in Africa occisi. Sed illi quidem principia nimis laeta fuerunt. Recepta sine certamine Sicilia, sicut jussus erat a Caesare, in Africam transjecit legiones. Provinciam eam obtinere L. Tubero debuerat, ex senatusconsulto sortitus: sed, illo cunctante, P. Attius Varus, qui Auximo profugiens Uticam pervenerat, clamore multitudinis ad se delatum imperium arripuit; Tuberonemque venientem, quamquam earumdem partium esset, exclusit provincia: ne filium quidem valetudine adfectum exponere, sed nec aquam haurire, passus. Atque iste quidem Varus provinciam eam prius ex praetura obtinuerat. quo facilius ei fuit, propter hominum locorumque notitiam delectus agere, et alia tuendae provinciae parare. Igitur duas jam legiones habebat sub signis: nec minus reponebat spei in Mauri regis amicitia, cui transditum a patre Hiempsale erat hospitium cum Pompejo, et maxima cum Curione simultas, qui in tribunatu legem de publicando Jubae regno promulgaverat. Adversus has duas legiones Curio transportavit et quingentos equites, navibus longis duodecim et multis onerariis.

Laeta ejus initia.

LVII. Ad hujus classis conspectum L. Caesar adolescens, qui ad Clupeam adventum Julianorum cum decem rostratis opperiebatur, multitudine velorum territus, Adrumetum perfugit. Curio, praeter Uti-

Cap. LV. Flor. Liv. Epit. Dio. Lucan. Cap. LVI. Dio. Sueton. Liv. Epit. Appian. Flor. Oros. Lucan. Caes. Civil. l. 2. Caes. Civil. 1. Cic. pro Ligar. c. 7. Caes. Civil. 1. Cic. pro Lig. c. 1. Caes. Lucan. 4, 668. Caes. Civil. 2. Dio. Caes. Appian. Cap. LVII. Caes.

cam ad flumen Bagradam progressus, exscensione facta, castra locat. inde ad exploranda castra Cornelia (nobilitatem nomenque loco prioris Africani expeditio fecerat) cum equitatu pergit, levique proelio victis Numidis, qui, ut tutum agrestibus receptum facerent, ex castris Vari oppido conjunctis excurrerant, et, adventu longarum navium audacior, pronunciat navibus onerariis, quae numero circiter ducentae stabant ad Uticam, *pro hostibus se habiturum, qui non extemplo cursum ad castra Cornelia direxissent.* Obsequuti sunt universi, exercitumque Curionis omnium rerum copia repleverunt. Mox iterum in castra ad Bagradam se recepit Curio, quia adversarii, castra Cornelia occupaturum suspicati, aquas veneno infecerant; et, acclamatione totius exercitus appellatus imperator, postero die movet Uticam, et castra prope oppidum ponit. Nondum perfectis operibus, fit certior adesse magna Jubae regis auxilia, Uticamque sine timore pergere. igitur equitibus immissis hos disturbat, et magnum interficit peditum numerum, qui tam celeriter in oppidum se recipere nequiverant. U. c. 703. A. C. 49.

LVIII. Sed proxima nocte, quum centuriones Marsi duo cum manipularibus aliquot ad Varum perfugissent, in spem ille venit, totum corrumpi Curionis exercitum posse. Igitur, eductis legionibus, ut inter se et Curionem una tantum vallis interesset, tentare milites per Sex. Quintilium Varum coepit, qui L. Domitii quaestor ad Corfinium fuerat. Igitur, notos sibi centuriones militesque compellans, *ut ad prius sacramentum redirent*, obsecrabat, *relinquerentque illos, a quibus capti perfugarum in numero haberentur, et per summam contumeliam hoc vocabulo notarentur.* Postremo largitionem a se et P. Attio ostentat, si prioribus partibus concilientur. Ad haec neutram in partem significatione voluntatis facta, exercitus in castra reducti sunt. *Ejus milites sollicitantur ad proditionem.*

LIX. Sed tentati militum animi castra Curionis timore et suspicione compleverant. Nam, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines manipulique manebant, quales eo tempore fuerant, quum ad Corfinium a Caesare caperentur: praeterea genus erat hominum ex municipiis Pompejo addictissimis, Peligni Marsique. Haec omnia non parum magnas timendi caussas adferebant, et quod superiore nocte, inter transfu- *Inde metus in castris Curionis.*

Cap. LVII. Appian. Lucan. 4, 655. Caes. Appian. Caes.

U. c. 703. A. C. 49. gium paucorum, excepti graviores quidam militum sermones, nonnulli et conficti erant. Igitur in principiis de summa rerum sententiae dicebantur. alii regrediundum in castra Cornelia censebant; quidam oppugnanda hostium castra. Neutrum consilium Curioni placuit: alterum abjecti nimis animi, alterum temerarii videbatur.

Curionis concio.

LX. Igitur, dimisso consilio, milites ad concionem vocat: *quantum eorum fidei Caesar credat*, exponit. *non debere hunc deseri, a quo maxima sint exspectanda praemia; praesertim dijudicata jam fortuna belli, duabusque Hispaniis receptis. Frustra jactare prius sacramentum adversarios. non legiones illud, sed ducem Domitium, abrupisse. proditos ab eo milites, a Caesare conservatos, non beneficii modo gratia, sed in verba Caesaris sponte adactos, nova religione teneri. Quod si caussam a Caesare desciscendi nullam habeant, in se quoque nihil esse sperare, quod offendat. Praeclaram sibi erga milites voluntatem constare: diligentiam duce dignam praestitisse hactenus: etiam fortunam adfuisse conatibus. Atque haec omnia nuper adeo consensu universorum esse adprobata, quum sit Imperator ab iis appellatus. Cujus honoris gratiam se ipsis facere, si poeniteat.*

Pugna inter Curionem et Varum.

LXI. Adhuc dicentem interrupit militum clamor, indigne ferentium, quod suspecti proditionis essent, et ad omnia pericula fidem suam operamque offerentium. Unde Curio, jam animosior, postridie eodem loco, quo antea, in acie adstitit. Eduxit et Varus suos, uterque legionum Domitianarum fiducia, quas Curio mansuras in recenti sacramento, Varus redituras ad vetus, putabant. Sed, ubi vallem transire Vari equitatus omnis cum parte levis armaturae coepit, equites Curionis cum duabus Marrucinorum cohortibus, impetu facto, relictos a suis velites ceciderunt. Qua re Varianos perturbatos cernens Rebilus, legatus Caesaris, quem ob peritiam rei militaris ex Sicilia Curio secum adduxerat, instare, atque tempore uti jubet.

Curionis audacia et victoria.

LXII. Nec moratus Curio, ut erat acer et audax, primus procurrit in vallem, impeditam adeo, ut ab altera parte, nisi adjuti a suis, adscensum difficulter molirentur. Sed hostes, animis perculsis, neque ullius, nisi fugae, memores, priusquam ad jactum teli perventum esset, in castra omnes refugerunt, tanta consternatione, ut in portis et angustiis viarum plu-

res obtriti oppressique a suis sine vulnere morerentur, quam interfecti in proelio fuerant. Et, nisi Curionis milites, tantum ad pugnam profecti, sola secum arma extulissent, eodem impetu expugnari castra potuerunt. Memorabile tum facinus Pelignus quidam, nomine Fabius, edidit. Namque, fugientibus immixtus, magna voce Varum idemtidem invocans requirebat. Ubi ille, credens unum e suis, restitit, quis esset, et quid vellet, interrogans; Fabius stricto gladio eum petiit: et interfecisset, nisi, scuto sublato, vitasset ictum Varus. Fabium, qui proximi forte erant, milites occiderunt. isque solus Curionis militum ea pugna cecidit: adversariorum desiderati circiter sexcenti, et mille praeterea vulnerati sunt. Varus, quum suos mirifice perterrefactos animadverteret, exercitum de tertia vigilia ex castris in oppidum reduxit.

U. c. 703. A. C. 49.

LXIII. Curio circummunire oppidum instituit; magna spe, quod Hispaniensem Caesaris victoriam, quae multorum literis ac nunciis in Africam perferebatur, omnium animos inclinaturam in has partes rebatur. Idcirco, quum regem Jubam venire cum ingenti exercitu audisset, vix credere potuit: donec minus quinque et viginti millibus abesse didicit regis copias. tum in castra Cornelia se recepit, ubi tuto bellum duceret, donec ex Sicilia duae aliae legiones, et reliquus equitatus adveheretur. Sed in optimo consilio permanere licitum ei non fuit per Uticensium quosdam, qui in castra ejus perfugerant. Ii, revocatum Leptitanorum bello regem discessisse cum maxima copiarum parte, nunciabant: Sabura duce modicam manum pergere Uticam, jamque haud procul oppido distare. Sed ea fraus Maurorum erat: praemissusque Sabura rumorem eum sparserat. ceterum rex cum omnibus copiis sequebatur.

Rex Juba movet adversus Curionem.

LXIV. At Curio, praemissis prima nocte equitibus, quarta vigilia cum legionibus ad castra Saburae contendit. Huic equites occurrunt, rem a se bene gestam nunciant. cupiditas hominis magis inflammatur. quaerit ex captivis, quis castris ad Bagradam praesit? respondent Saburam. Ille studio conficiendi itineris quaerit ultra nihil, conversusque ad suos, *Vi-*

Eumque cum toto exercitu delet.

Cap. LXIII. Lucan. 4, 717. Frontin. 2, 5. Cap. LXIV. Caes.

U. c. 703. A. C. 49.

detis, inquit, *eadem omnia et hos et perfugas Uticenses dicere.* Summa deinde festinatione procedit ad hostem. At ille simulatione timoris paullatim cedit, juvenilemque animum magis magisque vanae alacritatis implet. Sic in patentes campos protractus, equitatu Numidico circumvenitur. Fessi erant Romani equites peditesque itineris longinquitate, sedecim millibus passuum confectis; equites etiam superioris noctis proelio. igitur, quum neque timidis ad fugam, neque fortibus ad pugnandum vires superessent, occidione totus exercitus caeditur. Ipse Curio, quum Cn. Domitius praefectus equitum hortaretur, ut fuga salutem peteret, *numquam se venturum*, dixit, *in conspectum Caesaris, amisso, quem suae fidei credidisset, exercitu.* atque ita, ut res temeritate sua perditas morte sequeretur, proelians interfectus est. His rebus auditis, naves, quae ad castra Cornelia stabant, cum paucis militibus, qui ad primam rei famam eo decurrerant, in Siciliam celeriter se receperunt. Reliqui (nam quinque cohortes praesidio relictae castris fuerant) Varo se dediderunt.

Jubae arrogantia.

LXV. Ceterum Juba, suae victoriae praemia alieno arbitrio minui non posse dictitans, magnam eorum partem interfecit: ceteros misit in regnum, frustra conquerente Varo, suam fidem ab eo laedi. Sed eum adeo rex contemnebat, ut in oppidum invectus, multis populi Romani senatoribus prosequentibus, quae fieri vellet Uticae atque in provincia, pro imperio constitueret. quibus effectis rebus, paullo post cum omnibus copiis in regnum rediit. Haec postquam in urbem et in Macedoniam nunciata sunt, diversam, pro dissensione animorum, a Romanis mercedem Juba tulit. Pompejus, et qui cum eo erant, honorem ei habuerunt, regemque appellarunt: at Caesar et urbani judicarunt hostem, Bocchumque et Bogudem, quod ejus essent adversarii, reges appellandos esse censuerunt.

M. Octavii gesta in Dalmatia.

LXVI. Interim in Dalmatia M. Octavius, post discessum Liburnicarum navium, quibus Antonianos milites ad Pompejum Libo deducebat, Issam, insularum eo tractu nobilissimam, ab amicitia Caesaris avertit

Cap. LXV. Dio. Lucan. 5, 56. Dio. Cap. LXVI. Caes. C vil. 3. Oros. 6, 15.

Salonas, quum frustra tentasset, oppugnare statuit. At illi, quum ob paucitatem resistere non possent, servos puberes manumiserunt, et mulierum praesectis crinibus ad tormenta sunt usi. Octavius, horum pertinacia cognita, quinque castris oppidum clausit. At, quum obsessi negligentius agi excubias apud hostem cernerent, pueris atque mulieribus in muro collocatis, ut species propugnatorum servaretur, eruptionem in proxima castra faciunt: hisque perruptis, (nam propter aestum multi milites ex stationibus discesserant) eodem impetu cetera omnia expugnant, Octaviumque, majore copiarum amissa parte, cum reliquis in naves compellunt. Octavius, tantam cladem passus, quum de Salonis expugnandis desperasset, jamque instaret hiems, Dyrrhachium ad Pompejum reversus est. U. c. 703. A. C. 49.

Caesar adversum Pompejum proficiscitur.

LXVII. Dum haec in Illyrico et Africa geruntur, Caesar, deposita in speciem civilis animi dictatura, sub alio nomine eadem omnia habiturus, Brundisium pergere statuit, quo etiam legiones praemiserat, Pompejum petiturus: quem in usum tum aliis e fanis, tum ex ipso Capitolio, donaria pleraque omnia sustulerat.

Bonis ominibus.

LXVIII. Neque mediocriter spem ejus erexerunt objecta tum et paullo post omina. Quippe, dum adornat iter, in comitatum ejus lauream supervolans milvus injecit: et postea, sacra eo faciente Fortunae, taurus adhuc intactus effugit, paludemque nactus eam tranavit. Responderunt aruspices, *Caesaris fata sic adumbrasse Deos; manentique exitium, mare transeunti vitam victoriamque portendi.* Quamvis igitur hiems esset, et ob tempestates difficilis trajectus speraretur; ordinatis a tergo omnibus, Brundisium intendit iter. Exeuntem prosequuta ingens hominum multitudo pacem orabat, et cum Pompejo reditum in gratiam: satis enim apparebat, si vi victus alteruter esset, eumdem libertati, quem bello, finem fore. Profecto jam Caesare, pueri ludicra pugna concurrerunt Romae, superioresque exstiterunt, qui Julianorum sibi nomen indiderant.

Cap. LXVI. Strabo, l. 7. p. 315. Caes. Cap. LXVII. Jo. Sarisb. Polycrat. 3, 10. Plut. Caes. Appian. Dio. Caes. Cap. LXVIII. Dio. Flor. Plut. Appian. Dio. Flor. Appian. Dio.

U. c. 703. A. C. 49. *Brundisio transmittit in Graeciam.*

LXIX. Poſtquam Brundisium Caesar venit, quo legiones duodecim et omnem equitatum convenire juſſerat, vix tantum reperit navium, ut quinque legiones transportari cum sexcentis equitibus poſſent. Igitur pro concione hortatus eſt milites, *ut aequo animo relinquerent impedimenta ſua, quo plures imponi pugnatorum poſſent:* atque, ipsis alacriter acclamantibus, sine mora compleri naves juſſit. Ceterum, ventis reflantibus, per aliquot dies haeserunt ad ancoras: quo temporis intervallo et consulatum Caesar iniit Brundisii, et aliae duae legiones supervenerunt. Septem igitur legiones, sed infrequentibus signis, quia bellis Gallicis et longo ab Hispania itinere, ad hoc autumni gravitate in Calabria, valde erant deminutae, in naves onerarias imposuit; roſtratis, quarum habebat haud magnum numerum, ad praesidium Siciliae Sardiniaeque relictis. Haec claſſis, quum pridie Nonas Januarias solviſſet, tota nocte propter malaciam propinquis locis haesit: poſtero die Graeciam attigit, tempeſtatibus ad Ceraunios delata montes, ibique, navibus omnibus incolumibus, milites exposuit.

U. c. 704. A. C. 48. C. Julio II. P. Servilio coſſ. *Numerus legionum transportatarum.*

Cap. LXIX. Caes. Plut. et Appian. Lucan. 5. v. 430. Appian. Caes. Appian. Caes. Dio. Appian. Caes. Liv. Epit.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI UNDECIMI.

M. Coelius Rufus praetor, quum seditiones in urbe concitaret, novarum tabularum spe plebe sollicitata, abrogato magistratu pulsus urbe, Miloni ex-

C. Caecilius Rufus] Lege *M. Coelius Rufus.* Est enim is, de quo Caesar lib. 3. B. Civ. [20.] ait: *Iisdem temporibus M. Coelius Rufus praetor, causa debitorum suscepta, initio magistratus tribunal suum juxta C. Trebonii praetoris urbani sellam collocavit.* Et Vellej. [2, 68.] *M. Coelius in praetura novarum tabularum auctor exstitit.* Item idem Coelius in epistola ad Ciceronem. Tolle *quam maxime* ex vet. lib. SIGON. *L. Cecilius Ruffus* Norv. *L. Caecilius Rufus* ed. Rom. princeps, teste Hearnio. *M. Cecilius Ruffus* Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et Exc. Pithoei. *M. Coelius Rufus,* ut Sigonius emendat, Leid. Ita autem legendum esse, Sigonio adsentitur Pighius in Ann. ad A. V. ɪↄↄcv. pag. 445. De veritate emendationis dubitat Xylander ad Dion. Cass. 42, 195. partim quia apud Dion. ibidem, ubi de eadem re tractat, *ὁ Κεκίλιος ὁ Μάρκος* vocatur, partim quia consul quidam *C. Caecilius Rufus* memoratur apud Dion. lib. 57. et in indice, et in ipso libro pag. 613. Verum, ut ordine inverso de posteriori loco prius videamus, altera parte difficultatis levabimur monendo, viros doctos docuisse, indicem consulum, Dionis libris praefixum, non ab ipso Dione, sed ab aliis, partim ex ipso Dione, partim aliunde, confectum esse. In ipso vero loco Dionis p. 613. legendum omnino est *Γάϊός τε Καίλιος,* vel *Κοίλιος,* pro *Καικίλιος:* nam consul hic *C. Coelius* vocatur apud Tacit. 2. Ann. 41. *C. CAELIVS. RVFVS* in lapide apud Gruter. 448, 8. quem Ryckius ad d. l. Taciti laudavit, et in alio apud Gudium 60, 8. *C. CAELIVS. VIRIANVS. RVFVS* apud eumdem 60, 2. Idem quidem *C. CAECILIVS. RVFVS* vocatur in alio iterum lapide apud eumdem 45, 8. Sed, hunc lapidem imperite descriptum esse, reliqui laudati testantur. In priori autem loco Dion. p. 195. *Καίλιος ὁ Μάρκος,* pro *Κεκίλιος,* legendum est. Verisimilius enim videtur, eum corruptum et emendandum esse ad exemplum Caesaris et Velleji, quam omnia illa loca ex Dione refingenda esse. Accedit, *Coelium* etiam vocari apud Oros. 6, 15. et Freculph. in Chron. part. 1. lib. 7. cap. 8. Solent autem alibi voces *Coelius* et *Caecilius,* sive, ut in Mstis exarari solent, *Celius* et *Cecilius,* a librariis commutari. Vide ad Epit. Liv. 73. 114. et Cortium ad Plinii 1, 5, 8, et 4, 17, 1. Praeterea mox *in urbe quam maxime concitaret* Norv. et edd. vett. At emendationem Sigonii, qui vo-

suli, qui fugitivorum exercitum contraxerat, se conjunxit. uterque, quum bellum molirentur, interfecti sunt. Cleopatra, Aegypti regina, a Ptolemaeo fratre regno pulsa est. Propter Q. Cassii praetoris avaritiam crudelitatemque Cordubenses in Hispania cum duabus Varianis legionibus a partibus Caesaris desciverunt. Cn. Pompejus, ad Dyrrachium obsessus a

ces *quam maxime* tollendas monuit, et ex contextu etiam ejecit, testimonio suo firmant Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. Vide ad Epit. 59. Insuper vocem *praetor* perperam omittit Voss. Ad haec *novarum turbarum spe* Boend. et edd. quas vidi, ante Mediolanensem anni 1505. quae recte *novarum tabularum* subposuit; quod firmant reliqui scripti. De tabulis novis vide Rhodigin. 12. Antiq Lect. 20. Marc. Donatum ad Sueton. Caes. 42. et viros doctos ad Sallust. Catil. 22.

Uterque, quum bellum molirentur, interempti sunt] *Uterque,, quum bellum moliretur* Lov. 2. *Utrique, quum bellum molirentur* Leid. Vide ad 36, 16, 6. Tum *injecti sunt* Voss. *interjecti sunt* Exc. Pithoei. *interfecti sunt* Leid. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. V. ad Epit. 73. Mox vocabulum *Aegypti* et praepositio *a* exsulant a Boend. Vide ad Epit. 46. *regina Aegypti* Berg. et Lov. 2. *ab Ptolemaeo* Leid.

Propter Q. Catuli praetoris avaritiam] Lege *Q. Cassii*, ut in emendationum libris correximus ex Dione. SIGON. *propter Catuli praetoris avaritiam* Exc. Pithoei. *propter Q. Catuli avaritiam* Boend. *propter Q. Catulli avaritiam* Berg. *propter Q. Con. avaritiam* Voss. *propter Q. Catii praetoris avaritiam* Lov. 2. Prisca lectio superest in Leid. et Norv. At *Q. Cassii praetoris*, quod nemo adhuc viderat, legendum monuit Xylander ad Dion. Cass. 47. pag. 369. Certe non animadverterat Sigonius in prima ed. scholiorum, sed demum tetigit lib. 1. Emend. 12. in secunda deinde ed. quae diu post Dionem a Xylandro editum prodiit, scholiis inseruit. Ipse vero Xylander emendationem suam non tantum loco Dionis confirmari addit, sed etiam testimonio auctoris de B. Alexandr. cap. 48. et seqq. Ejus conjecturam probat etiam Pighius in Ann. ad A. V. ioccciv. pag. 436. Clariss. Dukerus, praeter loca a Jac. Gronov. ad verba sequentia laudata, insuper videndum docuit Valer. Max. 9, 4, 2.

Cum duabus Varianis legionibus a partibus Caesaris desciverunt] Nullae in Hispania fuerunt a Varo dictae vel ductae legiones. M. Varro tenuerat ulteriorem Hispaniam, ubi Corduba erat. Ejus legiones relictae illic fuerant et traditae Q. Cassio Longino, cujus odio a Caesaris partibus postea iterum descivere, sed superveniente Lepido brevi ad officium redierunt. Vide Caesar. 2. Bell. Civ. 20. 21. et Auctor. B. Alex. 53. 57. 58. Scribendum igitur hic vel *Varronis*, vel *Varro-*

Caesare, et, praesidiis ejus cum magna clade diversae partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie victus est. Cicero in castris remansit, vir nihil minus quam ad bella natus; omnibusque adversarum partium, qui se potestati victoris permiserunt, Caesar ignovit.

nianis, ut Liv. 23, 38, 9. *Varroniani milites.* JAC. GRON. Voces *cum duabus* desunt in Voss. Lectio deinde Leid. *Varrianis legionibus* favet conjecturae Gronovii *Varroianis*, id est, *Varronianis.* Praeterea a *partibus desciverunt*, media voce *Caesaris* omissa, Voss. *a partibus Caesaris defuerunt* Lov. 2. unde conjici posset, librarium scribere voluisse *defecerunt.* Vide ad Epit. Liv. 44. quod tamen verae lectionis interpretationem censerem. Certe pari modo *defecissent*, pro *descissent*, exhibet cod. Haverk. supra 25, 16, 10. *desciverunt a partibus Caesaris* ed. Camp.

Cn. Pompejus ad Brundusium obsessus a Caesare] Quid est tam novum, quam Pompejum obsessum a Caesare ad Brundusium? In vet. lib. est *ad Dyrrachium:* atque idem tradunt omnes historici. SIG. *ad Brachium* Berg. a manu pr. *ad Dirachium* a m. 2. *ad Durachium* Boend. *ad Dyrrachium* Leid. Voss. Lov. 2. Exc. Pithoei, et ed. Camp. Dein *a Caesare* non agnoscit Leid. ut nec *a Caesare et* Berg. Verba autem *praesidiis ejus expugnatis* referenda esse ad praesidia Caesaris, docet Oros. 6, 15.

Translato in Thessalia bello, apud Pharsaliam acie victus est] Si *Pharsaliam* pro regione dixit, ut plerique alii, *apud* est *in.* Ita Sueton. Aug. 92. *Apud insulam Capreas veterrimae ilicis demissos jam ad terram ramos languescentesque adventu suo convaluisse.* et cap. 93. *Quod Judaeam praetervehens apud Hierosolyma non sacrificasset.* Sed fortassis *Pharsaliam* pro urbe posuit, ut Tacit. 1. Hist. 50. ex sententia Cellarii: *Pharsaliam, Philippos, et Perusiam, ac Mutinam, nota publicarum cladium nomina, loquebantur.* Sic quoque in vulgari lectione Catulli carm. 65. v. 37.

Pharsaliam coëunt, Pharsalia tecta frequentant,

videtur accipi posse, etsi aliter sentit Is. Vossius. Freinshemius Florum etiam 4, 2, 64. 66. et 84. forsan *Pharsaliam* pro urbe posuisse putat. Sed plane non necesse est, primo loco ita sumi. DUK. *bello, victus est* Leid. *acie, magna Pompejanorum strage, victus est* Boend. et ed. Camp. *translata in Thessaliam acie victus est*, reliquis omissis, Voss. Mox in fine hujus Epitomes *permiserant*, pro *permiserunt*, Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXVI.

IN LOCUM LIBRI CXI. T. LIVII.

U. c. 704. A. C. 48. *Pompeji apparatus.* I. Interea temporis, occupato per varia negotia Caesare, Cn. Pompejus, quum annum ad apparanda, quae vellet, liberum habuisset, ingentes terra marique vires contraxerat. Quinque legiones cum adjunctis equitibus trajecerat ab initio: unam deinde effecerat ex Sicilia, quae facta ex duabus *Gemella* vocabatur; et unam ex veteranis, qui in Creta et Macedonia sedes fixerant: duas in Asia conscribendas curaverat Lentulus. Praeterea cum duabus Syriacis legionibus, exercitus Craſſiani reliquiis, Scipio Metellus exspectabatur. Sagittarios tria millia habebat: funditorum cohortes sex: equitum septem millia, maximam partem ex regum auxiliis. Naves insuper roſtratas inſtructas habebat sexcentas: quarum praeſtantiſſimae centum Romani generis milites vehebant: onerariarum praeterea maximus numerus aderat.

Ejus classis et duces. II. Eam claſſem per omnem maritimam oram distribuerat, quae transitu Caesarem prohiberet. Navibus Aegyptiis Cn. Pompejus adolescens praeerat, Asiaticis D. Laelius, C. Triarius; Syriacis C. Caſſius; Rhodiis C. Marcellus cum C. Coponio; Liburnicae atque Achaïcae claſſi Scribonius Libo, M. Octavius. Sed universae rei maritimae praefecturam M. Bibulus gerebat, cui omnes reliqui dicto audientes eſſe debebant. Civitates praeterea Dyrrhachium, Apolloniam, ceterasque ad eam oram hibernis occupare decreverat.

Cap. I. Caes. de B. Civil. l. 3. Appian. Civil. l. 2. Oros. 6, 15. Lucan. 3, 169. Vell. 2, 51. Plut. Pomp. Caes. Appian. Cap. II. Lucan. 5, 420. Vell, 2, 51. Caes.

III. At Lentulus Marcellusque consules, quum eorum in exitu annus esset, senatum convocarunt. Civilis enim discordia senatum quoque geminaverat, ut, et qui Romae, et qui Apolloniae erant, hoc ad se vocabulum traherent. Nam apud Pompejum haud minus ducenti senatores erant: tantum ei paraverat auctoritatis suscepta, ut putabatur, libertatis defensio. Igitur et quidam aetatis extremae, praeterea claudus altero pede, ad eum se contulerat; et M. Brutus, quamquam ad id tempus Pompejum, cujus jussu pater Bruti fuerat interfectus, neque salutare, neque respicere solitus. Ut autem omnia, quam fieri posset, proxime morem majorum agerentur; Thessalonicae per augures templum constituendum curaverant, ubi senatus cogi posset, quod alio loco facta senatusconsulta pro justis non habebantur. U. c. 704. A. C. 48. *Senatus Pompejanus Apolloniae.*

IV. Eo postquam convenit exsul senatus, verba de republica facere Lentulus instituit: *ante omnia decernendum huic coetui, hunc esse verum justumque populi Romani senatum: qui Romae sint, desertores caussae publicae, amicos tyranni, purgamenta potius amplissimi ordinis, quam membra, nequidquam usurpare vocabulum curiae, cujus jura prodiderint. Proximum esse, ut provideant, quomodo et per quos in posterum gerenda sit respublica. Nec enim consulum haberi comitia attinere, quod de eorum imperio ferri lex curiata nequeat. Idcirco reliquos quidem pro consulibus et pro praetoribus, suo quemque loco, reipublicae navaturos operam: sed tamen unum summum constitui ducem oportere, neque dubitandum, quin Pompejus is esse debeat.* Erat sane jam anno superiore datum Pompejo summum imperium, sed consulibus adjunctis. Tum vero summam belli rerumque omnium uni permitti placuit. Atque is, ut animos ad meliorem spem erigeret, hujusmodi orationem habuit. *Pompejo uni summam rerum permittit.*

V. *Ego vero nullum pro vobis et republica laborem, nullum discrimen deprecor, Patres conscripti: potestatem impositam recusarem, nisi vobis omnibus adjutoribus usuro neque consilium, neque collegae defuturi essent. Idcirco magna mihi spes optimi eventus sollicitum animum consolatur: modo vos quoque bono animo sitis, neque magis umbra rerum et vocabulis, quam rebus ipsis, moveamini. Scio a multis consilium* *Pompeji oratio.*

Cap. III. Lucan. 5, 8. Dio, l. 41. Plut. Pomp. et Bruto. Dio. Varro apud Gell. 14, 7. Cap. IV. Lucan. Dio. Lucan. Cap. V. Appian.

U. c. 704. A. C. 48. *meum urbem relinquendi reprehensum esse: cujus nunc quoque adeo non poenitet, ut hoc uno modo conservari potuisse rem Romanam existimem; perdendamque nobis in perpetuum urbem fuisse, nisi relicta ad tempus foret. Segregavimus a nobis improbos cives, segregavimus timidos: et, qui manendo ab illis impetiti, ab his deserti, hostem instantem, copias ambiguas, consilia impedita habuissemus, egregie explicavimus omnia. Vires terrestres maritimasque maximas coëgimus: pecunia, commeatu, regum atque populorum auxiliis abundamus. neque corpora sua tantummodo nobis praestabunt hae copiae, sed animis etiam nobiscum votoque stabunt. Teneat sane vacuam ille urbem, et desertas a dominis domos: dum hic sit senatus, hic Romana civitas, quae profecto non in aedificiis consistit, sed in civibus: quemadmodum et olim clarissimorum populorum exemplis praejudicatum est. Athenienses bello Medico urbem, perituram secum, si mansissent, reliquerunt; ut salvi atque incolumes gloriosius reciperent haberentque. Quid majores nostri? Quum urbem Galli occupassent, nonne ab Ardea et Vejis Romanum exercitum eduxit Camillus, alter urbis imperiique nostri conditor? Quid igitur vetat, quo minus, eadem sequuti consilia, parem sperare eventum debeamus?*

Caesarem accusat. VI. *Cum eo homine nobis res est, qui summam et incredibilem cupiditatem imperandi ne nunc quidem tegere potest, manente bello, et incerto rerum exitu. Quid illum facturum censetis, quod omen Dii prohibeant! victorem, qui nunc arbitratu suo creat magistratus, distribuit exercitus, dilargitur provincias, omnia legum populique, omnia senatus jura sibi uni vindicat? Cum hoc tam superbo, tam impotente tyranno sic est decertandum, ut omnino victoriam vindictamque speremus; sed tamen, etiamsi contra daret Fortuna, perire potius optemus, quam omnium modo terrarum gentiumque dominos, insolentissimum dominum pati.*

De se pollicetur omnia. VII. *Mihi certe fixum decretumque est, non modo, quam semper in imperiis praestiti, adhibere virtutem, fidem, diligentiam; sed etiam, si fieri posset, augere omnia, majoraque et intentiora praestare. Neque me sic antiquus ille deseret Deorum favor, ut fortunatum in omnibus, demum in optima caussa jacere patiantur. Nam de apparatu nostro, quem juxta mecum scitis, quid opus est dicere? Tot civium Romanorum legiones, tot sociorum regum atque civitatum auxilia, tantae toto mari classes, excitare vel ignavos possent. Vos modo, quod felix faustumque sit, eam adhibete curam atque industriam, quam tempora nostra et reipublicae desiderant.* Similem de-

Cap. V. Lucan. Appian.

inde ad milites, qui aderant, concionem habuit, laeta omnium acclamatione. U. c. 704. A. C. 48.

VIII. Eodem tempore laudati ab hoc senatu sunt sociorum promptissimi; donaque et honores decreti Rhodiis, Spartanis, Atheniensibus. Utque Massiliensium fidei, quod posset, praemium redderetur, Phocaeam, cui suam originem debebat Massilia, liberam esse jusserant. Cotyi quoque, qui Sadalem filium e Thracia cum equitibus quingentis miserat, actae gratiae, reguloque munera missa. Iisdem honoribus rex Dejotarus adfectus est, qui sexcentos adduxerat equites, et Rhascipolis, quem sequuti erant ex Macedonia ducenti. Sed effusa maxime in Jubam studia fuerunt, cujus victoria magnam civilis belli profligatam partem credebant. Ptolemaeus quoque Auletae filius, cui tutor ab senatu datus Pompejus fuerat, rex appellatus est: sororque Cleopatra abstinere regno jussa, quod a propinquis et amicis pueri ereptum, in Syria colligendo copias, repetitum ibat. *Pompejani senatus decreta.*

IX. His ita ordinatis, Pompejus, quum ob tempus anni transmissurum mare Caesarem non arbitraretur, Thessalonicae hiemare constituerat. Eadem opinio praefectis classium fraudi fuit, quo negligentius litora custodirent. M. Bibulus naves centum decem Corcyrae habebat: sed, quia neque naves ornatas, neque remiges paratos tenuerat, prius ad continentem Caesar appulit, quam occurri posset. Neque Lucretius Vespillo et Minucius Rufus, qui cum octodecim Laelianis navibus erant Orici, opponere se ausi erant; quamquam Caesar haud plures duodecim rostratas praesidio duxerat. Igitur Bibulus, comperto Caesaris adventu, quum adhuc aliquas excipi naves posse speraret, vacuis obcurrit, quas cum Fufio Kaleno legato Brundisium Caesar ad transportandas reliquas copias remiserat. Ex eo numero nactus triginta, cum ipsis nautis dominisque navium combussit, ut supplicii foeditate ceteros absterreret. Summa deinde diligentia usus, a Salonis Oricum usque totum mare classibus praetexuit, ipse per asperrimam hiemem excubans in navibus, neque laborem ullum aut munus despiciens. *Pompejanorum negligentia in custodiendis litoribus.*

Cap. VIII. Lucan. Dio, p. 106. Caes. et Lucan. Eutrop. 6, 16. L. Ampel. Lucan. Caes. Civil. 3. fin. Cap. IX. Liv. Epit. Strabo, l. 17. p. 796. Appian. Civil. 2. p. 408. Dio, p. 112. Caes.

U. c. 704. A. C. 48. *Caesar Oricum occupat.*

X. At Caesar, misso ad Pompejum L. Vibullio Rufo, quem, semel apud Corfinium, iterum in Hispania captum, praestiterat incolumem, ideoque ad perferenda de pace mandata judicabat idoneum; statim atque milites exposuerat, per asperos angustosque calles, sed, ignorantibus adventum ejus hostibus, incustoditos, Oricum proficiscitur, ubi L. Torquatus praeerat: qui, quum frustra Graecos arma capere jussisset, quod contra consulem Romanum ea capturos negabant, aperuit portas, et a Caesare conservatus est. Inde protinus Apolloniam itum: et, profugiente L. Staberio, postquam itidem Apolloniatas ad Caesarem inclinare senserat, id quoque oppidum voluntate incolentium receptum est. Nec mora fuit, quin Bullide, et Amantia, ceterisque finitimis civitatibus, et ex tota denique Epiro legati venirent ad Caesarem, omnibus imperata facere paratis.

Mox Apolloniam.

XI. Haud procul inde Dyrrhachium aberat, horreum Pompeji, quo omnis generis apparatus magnam vim contulerat. Hoc Caesar ostendit militibus, et, *quia Fortuna tam favente essent usi, ut per infestum tempestatibus et hostibus mare incolumes transirent, totque civitates parvo tempore redegissent in potestatem, ne deessent favori Deorum*, hortatus est, *parumque adhuc laboris adderent, quo, priusquam advenire Pompejus posset, Dyrrhachio potirentur. Eam rem et abundantia hiberna praestituram in praesens, et ad summam belli magnae utilitati fore.*

Pompejus Dyrrhachium contendit.

XII. Sed Pompejus, celeriter accepto nuncio, (quippe Vibullius, ut ei Caesaris adventum cito nunciaret, dies noctesque, mutatis etiam jumentis, iter continuaverat) nihil ad summam diligentiam reliqui fecit, quo conatum hostis praeveniret. In eo itinere, quum neque diebus, neque noctibus intermitteretur, et vix ad cibum capiendum satis daretur spatii, Pompeji milites in eum metum venerant, ut adesse hostem ubique putarent: et in Epiro finitimisque regionibus signa prope omnes relinquerent, complures arma projicerent. Evasit tamen ad Dyrrhachium Pompejus prior, castrisque prope oppidum positis, exercitum ex vehementi consternatione recepit. Ibi Labienus princeps jurare coepit, *se eum non deserturum, eosdemque*

Cap. X. Appian. Civil. 2. p. 462. Caes. Cap. XI. Appian. Cap. XII. Caes.

subiturum cum eo casus. idem deinceps tribuni, centuriones que, et postremo milites fecerunt. U. c. 704. A. C. 48.

Caesar et Pompejus propinqua castra habent.

XIII. Igitur, priusquam Antonius cum reliquis copiis se Caesari conjungeret, huic noceri posse sperans, ad flumen Apsum processit, quod fines Dyrrhachinorum Apolloniatiumque disterminat. Simili spe contra movet Caesar. Sed, ubi ventum ad flumen, majoresque Pompeji vires cognovit, in finibus Apolloniatium posuit castra; ut inter duos exercitus flumen interesset, ceterum videre invicem et colloqui possent. Eo loco Caesar exspectare Brundisinas copias statuit. Sed, illae quum a Fufio Kaleno adducerentur, literae Caesaris ad Kalenum allatae sunt, quibus omnes portus litoraque teneri classibus adversariorum significabat. Igitur Kalenus, quum paullum progressus a portu fuisset, Brundisium repetiit. Una navis, quae milites nullos vehebat, quum, imperio contempto, profecta esset, ad Oricum expugnata est a Bibulo, omnesque puberes, qui in ea erant, supplicio adfecti. Caesaris legiones, quas idem periculum exspectabat, literis ejus tempestive perlatis, Fortuna servavit.

Caesar conditiones tentat.

XIV. Per eadem tempora Caesar, sive revera cupidus pacis, sive, quod magis est credibile, temporis ducendi gratia, donec auctiores habuisset copias; simul adversariorum pertinaciae gnarus, et ex hac odium illis omnium parans, nullam occasionem tentandarum conditionum praetermisit. Ad Oricum legati Caesaris M. Acilius, L. Statius Murcus, cum Bibulo et Libone colloquuti, (nam, his mare, illis litus obtinentibus, ejus rei facultas inciderat) in spem eam venerant, aliquid ad concordiam profici posse, quia Pompejani duces cupere cum Caesare loqui dixerant. Idcirco Caesar, quum forte cum una legione Buthrotum profectus literas legatorum accepisset, statim recurrit Oricum.

XV. Sed, quum neque Bibulus ad colloquium processisset, et Libo legatorum, quos Caesar ad Pompejum mittere cupiebat, praestare periculum nollet, ne inducias quidem concedere voluit, nihil aliud ab hostibus quaeri sentiens, quam ut aqua rebusque aliis, quibus indigebant, induciarum obtentu, classem refi-

Cap. XIII. Dio. Caes. Ptolem. 3, 13. Dio. Caes. Lucan. 5, 471. Caes. Cap. XIV. Dio. Caes.

U. c. 704. A. C. 48. cerent. Nam, sicut illi mare, ita terram in potestate Caesar habebat; stationibusque per litora dispositis, non aquandi, non lignandi, ne religandi quidem naves facultatem dabat. Unde et M. Bibulus, quum in summo frigore et inopia per multos dies, quamquam corpore aeger, discedere ex navibus nollet, neque ibi curari posset, aucto morbo, diem suum obiit. In ejus locum suffectus est nemo: sed singulis classibus praepositi suo eas arbitrio regebant.

M. Bibuli mors.

Pompejus de pace tractare dedignatur.

XVI. Interea L. Vibullius, qui mandata Caesaris exponendi otium nondum fuerat nactus, cum Pompejo agere instituit. At ille interfatus, *Quid mihi*, inquit, *aut vita, aut civitate opus est, quam beneficio Caesaris habere videbor? cujus rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor.* Bello perfecto, Caesar haec dicta cognovit ab iis, qui interfuerant: interfuerunt autem Scribonius Libo, L. Lucceius, et scriptor historiarum Theophanes, quibuscum res maximas communicare Pompejus consueverat. Sed tum etiam alio facinore Pompejani declaraverunt aversam a pace voluntatem. Crebra inter milites utrimque colloquia fiebant, modico interfluente amne. eo P. Vatinium mittit Caesar, qui magna voce saepius proclamaret, *Liceretne civibus ad cives legatos de pace mittere, quod praedonibus et fugitivis licuisset?* Responsum est ab altera parte, *A. Varronem postero die ad colloquium venturum.* Agitur una etiam utrimque, quemadmodum tuto legati venire, et, quae vellent, exponere possent. Sed, quum in constitutum locum P. Vatinius venisset, et cum eo loqui T. Labienus coepisset, ex improviso tela sunt in Vatinium conjecta: quae ille, militum armis protectus, vitavit. centuriones aliquot militesque Caesaris vulnerati sunt, exclamante Labieno, *Desinite ergo de compositione loqui. nam nobis, nisi relato Caesaris capite, pax esse nulla potest.*

M. Coelius res novas molitur Romae.

XVII. Iisdem temporibus Romae M. Coelius Rufus praetor novarum rerum materiam quaerebat, non amore reipublicae, aut quod aequum esse, quod agebat, crederet, sed dolore atque indignatione motus, sicut ipse confitetur. Homo erat eloquio animoque Curioni simillimus, cujus etiam pellectus amicitia, et odio Appii, quem sciebat in diversis partibus fore, ad Cae-

Cap. XVI. Strabo, l. 13. p. 617. et alibi. Caes. Cap. XVII. Liv. Epit. Dio, l. 42. Vell. 2, 68. Caes. Cic. ad Fam. 8, 17.

sarem simul ex urbe profugerat; idque ob meritum praeturam nuper erat consequutus. Sed, quia C. Trebonium praetorem urbanum non sors, sed Caesar, effecerat, omnibus in rebus illi se opponere instituit. Nisi forte homo ingeniosissime nequam, quasi honestiorem, hanc caussam praetexuit, potius aeris alieni magnitudine, ut alii multi, ad res novandas impulsus, quod servari se posse in otio desperabat. U. c. 704. A. C. 48.

XVIII. Idcirco tribunali juxta sellam C. Trebonii collocato, si quis appellasset, auxilio fore pollicebatur debitoribus. Sed, quia Trebonius juxta Caesaris constituta judicabat, summamque in omnibus aequitatem atque moderationem adhibebat, nemo repertus est, qui appellare vellet. Iis enim temporibus nondum tanta quisquam erat impudentia, ut, quum se debere fateretur, integras tenere possessiones suas postularet. *Caussam debitorum suscipit.*

XIX. Idcirco Coelius, ne nihil effecisse videretur, legem promulgavit, *sexenni die, sine usuris, creditae pecuniae solverentur.* Id quoque vanum inceptum fuit, consule Servilio magistratibusque reliquis repugnantibus. Tum Coelius, ea lege sublata, duas promulgavit novas: unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donabat; alteram tabularum novarum. Haec et grata tenuioribus erant, et ab homine diserto jamdudum seditiosis concionibus alienatam plebem inveniebant. Facile igitur inducta est, ut in C. Trebonium faceret impetum, eumque, vulneratis nonnullis, de tribunali deturbaret. Sed is quidem, mutata veste, fugit. *Leges fert novas.*

XX. At Servilius consul, advocatis ex itinere militibus, qui in Galliam destinabantur, praesidioque hoc curiam muniens, de his rebus ad senatum retulit. Patres removendum a republica Coelium censuerunt. Tamen propter intercessionem tribunitiam senatusconsultum non potuit fieri: auctoritas perscripta est. Sed consulem, tabulas legum promulgatarum tollere aggressum, Coelius per vim et seditionem repulit. Iterum ergo coactus, adhibito praesidio, senatus, *videre consulem*, jussit, *ne quid respublica detrimenti pateretur.* Hac accepta potestate, sellam Coelii curulem fregit. at ille posuit alteram loris intentam: tacite illudens consu- *Foro et curia excluditur.*

Cap. XVII. Vell. Cic. Dio. Vell. Cap. XVIII. Caes. Cap. XIX. Dio. Cap. XX. Caes. Dio. Quintil. 6, 3.

U. c. 704. A. C. 48. lem, qui aliquando flagris caesus ab Isaurico patre dicebatur. Ad extremum tamen superior et jure et potentia consul Coelii partes alii cuidam praetori demandavit: ipsum et foro et curia exclusit, volentemque concionari de roſtris detraxit. Coelius, ignominia simul iraque permotus, ad Pompejanos scripsit, in urbem eos advocans, nudatam praesidiis futuram, et ſtudio populi proniorem in illas partes, vacuamque Italiam oſtentans: quod etiam saluberrimum illis partibus fuerat. *Milonem concitat.* Misit etiam ad T. Annium Milonem clandeſtinos nuncios, quem inimiciſſimum Caesari noverat, propterea quod, reſtitutis exsulibus, solus ille reditum non impetraverat.

XXI. Magnorum haec eſſe motuum initia poterant, viris claris et audacibus talia molientibus, occupato alibi Caesare, et incertiſſimis plane temporibus. Ceterum ex tanto metu celeriter et citra detrimentum hi conatus in nihilum evaserunt. Quippe Milonem, contracto fugitivorum exercitu, profectum in Campaniam, et quasi mandato Pompeji homines sollicitantem, quotquot ob aes alienum aut facinora credebat idoneos, pauci sunt sequuti: Capuaque fruſtra tentata, confugiendum ei Tifata fuit. Ignarus horum, et meliora sperans Coelius, conjungere se cum illo cupiebat. Sed, quia occulta fuga nec satis tuta videbatur, et majus ad omnia momentum erat, si quasi praetor proficisceretur, commeatum a consule petiit, tamquam purgandi sui cauſſa Caesarem aditurus. Consul, simulari haec suspicatus, tribunum plebis adjunxit, qui res novas molientem coërceret. At Coelius, haud longedum profectus, audito Milonis incommodo, in itinere subſtitit: unde, cognito ejus consilio, tribunus hominem in urbem reducebat. Sed interea senatus Milonem hoſtem judicaverat, Coelio manere ad urbem juſſo.

Et ad eum profugit. XXII. Id quum eſſet factum, isque se negligentius cuſtodiri sensiſſet, in Campaniam profugit, vires et consilia cum Milone juncturus. Nam ex magnis in aedilitate datis muneribus aliquem reliquum habebat gladiatorum numerum. Hos igitur Neapolim clam juſſit ingredi, proditionem oppidi sperans. ipse Casilinum venit, et sub idem tempus signa ejus militaria Capuae com-

Cap. XX. Dio. Caes. Cic. Vell. 2, 52. Caes. Dio. Cap. XXI. Caes. Dio. Oros. 6, 15. Dio. Cap. XXII. Caes.

comprehensa sunt. Ita consilio patefacto, quum nihil procederet, Campanique eum pro hoste haberent, agram Thurinum petiit, ubi pulsum Campania Milonem agere compererat. U. c. 704. A. C. 48.

XXIII. Et sane, si reperisset superstitem, moliri aliquid conjuncti poterant. Sed Milo jam occiderat, in oppugnatione castelli Cossani lapide ex muro ictus. Paullo post etiam Coelius haud mitiore fato defunctus est, quum Thurios pervenisset. Nam ab equitibus Gallis et Hispanis, quos praesidii caussa Caesar miserat, quum iis contra Caesarem nummos polliceretur, interfectus est. Iisdem temporibus, quum in Epiro praeter equestria certamina, his illisque vado facile transeuntibus modicum amnem, nihil rerum gereretur, (nam Pompeji conatum transducendi copias pons interruptus destituerat) Caesar audacissimo facinore morantes Brundisii legiones adducere paravit. Quum enim Pompejanae classes maria obsiderent undique, hibernum sibi tempus aptissimum judicabat: dum hostes, tempestatibus deterriti, vacuum et incustoditum trajectum relinquerent. Sed Bibuli primum, deinde Libonis diligentia factum erat, ut Antonius portu exire non auderet. Quippe Libo parvam insulam, portui Brundisino objectam, qua necessarius erat transjecturis egressus, occupaverat. et, quamvis propter inopiam aquae, et acceptum ab Antonio detrimentum, alio coactus erat se recipere, hiems mare claudebat. *Sed mox ambo intereunt.*

XXIV. Idcirco Caesar, impatiens morae, fortassis etiam suspectans Antonium, ne exspectare eventum vellet, sub alteram vigiliam ignoratus excessit castris; consensoque vehiculo perrexit ad locum, ubi naviculam et optimum gubernatorem opperiri per servos praemissos jusserat, tamquam nuncium Caesaris transjici oporteret. Cum his servis, (tres omnino erant) ipse quoque servili habitu fortunam dissimulans, navem scalmorum duodecim conscendit, licet horrente tempestatibus mari, et ventis pertinacissime flantibus. Magno labore, licet prono alveo, perventum ad ostium amnis erat, quum, ventis et aestu adverso, remorum irritum laborem fore apparuit. Ibi desperanti guber- *Caesaris summa audacia.*

Cap. XXIII. Dio. Caes. Vell. 2, 68. Dio. Caes. Appian. Dio, l. 41. Plut. Caes. Flor. 4, 2. Dio. Appian. Caes. Dio. Caes. Dio. Caes. Plut. Anton. Cap. XXIV. Flor. Dio. Lucan. 5. 507. Appian. Plut. Caes.

U. c. 704. A. C. 48. natori vir ingens animi, et fortunae suae cuncta cessura putans, *Quid times*, inquit? *Caesarem vehis.* Ad hanc vocem attonitis omnibus, et summo conatu intendentibus nervos, ostium superatum est: nequidquam. ventus enim subinde ad litus rejiciebat lembum; donec, vicina jam luce, timenti gubernatori, ne ab hostibus conspicerentur, Caesar invitissimus redire permisit.

Jubet suos hiberno mari in Graeciam transjicere. XXV. Quia tamen omnino faciendum putabat, ut, donec vehementiores venti essent, transitum tentarent sui, hoc maxime auxilio perrupturi, quos in tranquillo mari certum ab instructissimis hostium classibus exitium manebat; Postumium in Italiam misit cum epistolis severioribus. Plures enim dederat, ut, si Gabinius, aut Antonius, aut Kalenus cunctarentur, quibus erant priores tradendae literae, Postumius haberet, quas exhibere militibus posset, quibus eum sequi, quotquot voluissent, jubebantur. Imperabat autem, *quando portus ab adversariis tenebantur*, *ut ad Apolloniatium litora ejicerent naves: earum jactura se nihil commoveri*, *modo viros habeat*, *per quos adipisci possit omnia.* Ceterum Gabinius, a navigando abhorrens, longo circumitu per Illyricum copias, quibus praeerat, instituit ducere. Antonius et Kalenus potius cum periculo tentandum brevius iter existimabant, quam ad imperium et necessitatem Caesaris serius occurrere. Et erat summa militum alacritas, et ad Caesarem proficiscendi ardor; eorum etiam, qui paullo ante se laboribus fractos objici periculis, quanta firmissimi vix sustinere possent, erant questi. Quare minimo negotio persuaserunt iis duces, ut, Austro flante, conscenderent naves, seque fluctibus traderent.

Idque succedit feliciter. XXVI. Inter haec Pompejus, ut, priusquam auctiores copiae Caesaris fierent, pugnaret, iterum instructam aciem transducere conatus, incepto repente destitit, ringentibus omnibus, et pulcherrimam occasionem dimitti jactantibus. Sed deterritus adverso omine fuerat, quia duo milites vadum tentantes ab Caesariano uno erant interempti. Namque felicitas Caesaris omnia, etiam temere coepta, in bonum ei vertebat. Itaque et audacissimum ejus coeptum, legiones hiberno mari transjiciendi, non incolumes mo-

Cap. XXIV. Plut. Apophth. Rom. et Caes. Dio. Appian. Flor. Cap. XXV. Caes. Appian. Caes. Appian. Caes. Appian. Plut. Anton. Appian. Caes. Plut. Caes. Caes. Cap. XXVI. Appian. Dio. Caes.

do copias illi praeſtitit, sed ultro ceſſit adverſariis in grave detrimentum. U. c. 704. A. C. 48.

XXVII. Quippe dum Dyrrhachium praetervehuntur Caesaris naves, Q. Coponius, qui Rhodiae claſſi praeerat, conspectas cum roſtratis viginti sequebatur, et, remiſſiore jam vento, propemodum attigerat, haudquaquam aequo certamine longis navibus onerarias oppugnaturus; quum subito intendi ventus coepit, Julianosque longe ab hoſtibus divellere. Atque illi Nymphaeum tenuerunt, haud procul Apollonia, quamquam haud satis tutum, Auſtro flante, portum: neque minoris navium, quam legionum, interitum aeſtimabant. Ibi mira felicitate subito conversus eſt ventus, et pro Auſtro spirare Africus coepit, contra quem illa erat tutiſſima ſtatio. Repentina igitur commutatione rerum, qui modo in periculo fuerant, spectaculo periclitantium hoſtium perfruebantur. Quippe naves Rhodias tam saeva tempeſtas comprehendit, ut in clauso et importuoso mari conſtratae illorum, numero sedecim, ad unam omnes eliderentur. remiges atque propugnatores, quibus fluctus pepercerant, partim interfecti sunt a Julianis, alii capti, quos Caesar conquisitos diligenter conservavit, domumque remisit. *Rhodia classis tempeſtate perit.*

XXVIII. Duae tamen Caesaris naves captae sunt ab hoſtibus, diverso vectorum fato. Contra Liſſum ad anchoras ambae conſtiterant, ignarae quorsum reliqua claſſis cursum intendiſſet. Idcirco Otacilius Crassus, qui Liſſi praeerat, multis minoribus navigiis cinctas ad deditionem hortabatur, incolumitate promiſſa. Tum vero, quantum sit hominibus in firmitudine animorum et experientia casuum praesidii, apparuit. Nam tirones altera navi vehebantur. ii, quum se dediſſent, Otacilii perfidia omnes sunt interempti. Veterani, simulatione deditionis extracto tempore, navem impulerunt ad litus: et, exscensione facta, equites ab Otacilio immiſſos repulerunt, et ad suorum praesidia pervenerunt incolumes. Otacilius etiam Liſſum amisit, quia conventus civium Romanorum, Antonii audito adventu, ad Caesaris partes se applicuerat, cujus beneficio datum sibi oppidum atque munitum meminerat.

XXIX. Legiones veteranorum tres Antonius transvexit, unam tironum, (haec erant circiter viginti mi- *Militum cum Anto-*

Cap. XXVII. Appian. Caes. Plut. Anton. Caes. Cap. XXIX. Plut. Anton.

U. c. 704. A. C. 48. *nio transvectorum numerus.*

litum millia) equites octingentos. Horum adventus, eodem ferme tempore Caesari Pompejoque cognitus, utrumque excivit, ut eodem die castra moverent: hic, ut occurreret venientibus, et, ne cum Caesare conjungi possent, impediret; ille, ut conatus Pompeji vanos efficeret. Uno die celerius occurrit Magnus, quia nullum illi transeundum flumen fuerat; Caesarem vadum quaerendum tardaverat. Sed adversus vim hostium Antonius castris se tenuit. superventu deinde Caesaris Pompejus ad Dyrrhachium posuit castra, loco idoneo, Asparagium vocant. Theophanem deinde, quo praefecto fabrûm utebatur, misit, qui Rhodios de amissa classe consolaretur, *non ab hostibus accepto detrimento, sed illato tempestatibus. neque navalem illorum deliquisse gloriam; et, quod virium decessisset, id abunde beneficio senatus atque Pompeji recuperaturos ex victoria, quam certam exploratamque esse in manibus.*

Caesaris consilia.

XXX. At Caesar, jam abundans copiis, Cn. Domitio Calvino tres legiones cum equitibus quingentis, L. Cassio legionem tironum et equites ducentos, C. Calvisio Sabino cohortes quinque cum paucis equitibus attribuit: ut per illum Macedonia, per istum Thessalia, per hunc Aetolia reciperentur: simul res frumentaria horum opera fieret expeditior. ipse, Pompejum insequutus, castra castris ejus opposuit: et postridie, copiis instructis, potestatem pugnandi fecit. Sed, Pompejo castris se tenente, postero die per circumitum tectasque arbustis vias Dyrrhachium properat. Recurrit eodem Pompejus: sed, quia Caesaris consilium aliquanto serius cognoverat, exclusus ab oppido, propinquo colle (*Petram* vocabant Dyrrhachini) castra posuit.

XXXI. Caesar, frustra expugnatione tentata, propter inexpugnabilem situm loci, mature revocavit suos. Quippe Dyrrhachium in extrema Macedoniae ora, quam olim Illyrica natio Parthini tenuerunt, praeter exiguum collem, undique mari cingitur, inaccessis propter fluctuum violentiam rupibus imposita. Igitur Caesar, admirabili et hodie vix reperturo fidem consilio, Pompeji castra operibus circumdare occipit, his ferme rationibus permotus. Equitatu valebat Pompejus et commeatuum copia: quarum rerum

Pompeji castra circumvallare instituit Caesar.

Cap. XXIX. Caes. Plut. Cic. Cap. XXX. Dio. Caes. Cap. XXXI. Appian. Flor. Dio. Lucan. 4, 21. Appian. Lucan. Dio. Vell. 2, 51. Oros. 6, 15.

altera vexare et male habere Caesaris frumentatores poterat, altera facultatem ei tribuebat ducendi, quoad vellet, belli. Neutrum horum Caesari placebat, cui nihil aeque in votis erat, quam ut maturrime ad manus veniretur. U. c. 704. A. C. 48.

XXXII. Igitur, animadversa loci natura, quod circum castra Pompejana permulti erant editi et asperi colles, primum ibi castella posuit: deinde opera e castello in castellum instituit ducere, ut a mari ad mare perpetua munitione castra Pompeji circumveniret. Sic equitatus hostilis nullum esse usum videbat, eumque ultro conclusum in angusto loco pabuli inopia adflictum iri: sibi interea liberam frumentandi rationem relinqui: et, quod in bello maximi esset, audito, Pompejum obsideri, neque proelio audere contendere, magnam illi deminutionem auctoritatis cum sua summa existimatione fore. Pompejus, cui neque pugnandi copiam fieri probabatur, neque discedere a Dyrrhachio, ubi apparatum omnem belli collocaverat, ratio erat, quod unum videbatur esse reliquum, laborem augere Caesari, quam latissime extensis praesidiis, instituit. Quindecim millia passuum complexus, multa intrinsecus castella exstruxit, eaque ipsa conjunxit operibus, ne qua parte Caesar perrumperet. Neque tamen hic fatigabatur, quamquam cresceret opus, et ad millia passuum centum quinquaginta tenderetur. *Ejus operis ratio.*

XXXIII. Continua interim, sed parva, proelia in occupandis praesidiis committebantur. Inter quae nona legio Caesaris, quum praesidium quoddam occupatum munire conaretur, a sagittariis funditoribusque Pompeji, et magna vi levium armorum, quamquam praesente Caesare, tam vehementer vexata est, ut, quoniam sisti non poterat, relinqui locum oporteret. Sed receptus ipse, quam pugna, videbatur periculosior; quia per declive regredientibus ex superiore loco hostis imminebat. *Proelia ad opera.*

XXXIV. Idoirco Pompejus apud suos dixisse fertur, *non se recusare, quin nullius usus imperator existimaretur, si sine maximo detrimento Juliani se recepissent.* Et Caesar, ut suis, quod posset, consuleret, crates jussit in summo tumulo constitui, quibus tecti milites fossam mediocri latitudine facerent, et, quantum possent, lo- *Difficilis receptus Julianorum.*

Cap. XXXI. Flor. Caes. Cap. XXXII. Appian. Cap. XXXIII. Dio. Caes.

U. c. 704. A. C. 48. cum impeditum redderent. ipse funditores idoneis locis disponit, quibus sequuturi hostes prohiberentur. Sed Pompejani hoc audacius institerunt, quod cedere Caesarem metu arbitrabantur. Ergo M. Antonius, qui ei legioni praeerat, jussu Caesaris suos cohortatus, a medio fere spatio impetum in hostes fecit. Atque illi, ex inferiore loco in adversum collem cursu incitati, pepulerunt Pompejanos; interfectisque plurimis, suorum amissis admodum quinque, non ulterius persequuti fugientes, neque ultra lacessiti, se receperunt.

Eorumdem inopia frumenti. XXXV. Erat nova et mirifica obsidionis forma, quod plures a paucioribus, omni copia rerum abundantes a famelico excercitu claudebantur. Quippe Pompejanis patebant maria, neque ventus flare ullus poterat, quin aliqua ex parte commeatui subvehendo utilis esset. Contra Caesaris milites, in magna frumenti penuria, carnibus maxime (nam pecoris ex Epiro suppetebat copia) victitabant. Sed et radicibus herbisque vellendis quaerebant solatium inopiae. praesertim uno genere utebantur, quod vocabatur *chara:* id, admixto lacte, in similitudinem panis subigebant. Ejusmodi panes, quum in colloquiis Pompejani famem illis exprobrarent, vulgo conjiciebant in eos: *donec hoc genus radices tellus ferret, numquam se dimissuros obsidionem* dictitantes. *imo prius cortice victuros ex arboribus.* Unde, re ad se delata, Pompejum dixisse ferunt, *cum feris sibi rem esse;* et protinus amoveri jussisse panes, ne cuiquam ostendi, neque sermones vulgari, ne, pertinacia hostis cognita, flaccescerent.

Sed valetudo bona. XXXVI. Sed haec incommoda spe propinquae messis levabantur, quod jam frumenta incipiebant maturescere. simul, quia optima valetudine, aquarumque, et, praeter frumentum, commeatus ceteri copia utebantur, sorte sua contenti erant: praesertim quia crebris Pompejanorum transitionibus audiebant, in illorum castris prae inopia pabuli vix equos sustentari; cetera jumenta interiisse; ex cadaverum foetore in angusto spatio morbos invulgari, accedentibus praesertim laboribus quotidianis, et aquae summa inopia, quod omnes rivos et flumina, ne per Pompeji praesisidia decurrerent, magnis operibus Caesar averterat.

Cap. XXXIV. Plut. Anton. Caes. Cap. XXXV. Vell. Flor. Caes. Plut. Pomp. Lucan. Caes. Plin. 19, 8. Appian. Caes. Plut. Caes. Caes. Sueton. Caes. c. 68. Plut. Polyaen. Strat. l. 8. Cap. XXXVI. Caes. Lucan. Caes.

XXXVII. Inter haec, ut tam propinquo hoste, et in nova ratione belli, nihil satis tutum aut quietum erat, et subinde novae nocendi cavendique artes excogitabantur. Pompejani, animadverso, cohortes Caesaris noctu ad munitiones excubare, loco stationis ignium indicio deprehenso, confertim accedebant silentio, et simul universi mittebant sagittas intra vallum, et e vestigio se recipiebant ad suos. hoc pacto quum multi sauciarentur, id repertum remedium est, ut alio loco excubaretur, alio ignes fierent. At sicut in tempestate quidam prae ceteris gravi mole fluctus sunt, quos *decumanos* appellant; ita inter crebra certamina, dum hi tentant eruptionem, illi repellunt, uno die tribus ad Dyrrhachium proeliis, totidem ad munitiones; concursum est. quippe Pompejus, distinendi hostis caussa, pluribus locis tumultum excitaverat; sed ubivis improspere. Quippe Volcatius Tullus cum tribus omnino cohortibus legionem Pompejanam loco depulit: Germani, eruptione in oppugnantes facta, compluribus interfectis, incolumes redierunt. Sed praecipuae crociae proclium una cohors legionis sextae edidit in castello, quod *Minucii* vocabant. Eo Pompejanae legiones quatuor per confraga et obsita dumetis occulto itinere venerant. Neque territi, licet re improvisa, Juliani, tam paucis militibus, vim tantam per aliquot horas sustinuerunt, centurionis unius incredibili virtute animati. U. c. 704. A. C. 48. *Uno die sex proelia.*

XXXVIII. M. Caesius fuit, cui *Scaevae* cognomen. is strenua pugna multos, qui propius accesserant, interfecit, custodiamque portae commissae fortissime retinuit; quamquam sauciato capite, femurque et humerum transfixus, postremo etiam oculum sinistrum amiserat. Tum vero, Pompejanum centurionem notae virtutis appellans, mitti petiit, a quo deditus perduceretur. Accurrerunt viri duo, tanto labore et his vulneribus nullum non robur exhauriri potuisse ad summam imbecillitatem rati. Sed ille, confosso altero, altero vulnerato, suis addidit animum, ut tenerent locum, donec ex castris subveniri potuit. *Virtus incredibilis M. Scaevae.*

XXXIX. Quippe Caesar, ad Dyrrhachium admoturus partem copiarum, P. Sullam castris praefecerat. Is ergo cum duabus legionibus suppetias ferens ad- *Alias legati atque imperatoris partes.*

Cap. XXXVII. Flor. Caes. Sueton. Lucan. 6, 126. Cap. XXXVIII. Appian. Plut. Caes. c. 23. Val. Max. 3, 2. Sueton. Lucan. Plut. Appian. Lucan. Cap. XXXIX. Caes.

U. c. 704. A. C. 48.

fuit; cujus ne conspectum quidem ferre Pompejani potuerunt. Sulla tamen instare quamquam perculsis noluit: multis incusantibus, qui judicabant, bellum eo die finiri potuisse. Sed Caesar, alias legati atque imperatoris partes esse demonstrans, nihil a Sulla praeter rationem factum esse dictitabat. His omnibus proeliis non ultra viginti suorum desideravit Caesar, quum ex Pompejanis ad millia duo cecidissent. Sed in castello Minucii nemo militum intacto corpore relictus est: quatuorque centuriones ex ea cohorte perdiderunt oculos. millia sagittarum circiter centum triginta, quae fuerant ab hostibus intra vallum ejus praesidii conjecta, Caesari renumeraverunt. quarum unus ille Scaeva magnum numerum exceperat, scuto illius supra centum viginti foraminibus confosso. quem ob egregiam virtutem et commilitones in magna veneratione habuerunt, et imperator pecunia donatum ab octavis ordinibus ad primipilum deduxit: cohortique stipendium duplex, frumentum, vestem, cibaria, donaque militaria largiter dedit.

Scipio ex Syria in Macedoniam venit.

XL. Dum haec ad Dyrrhachium geruntur, in Macedonia et Graecia legati Caesaris variam fortunam habuerunt. Sub idem enim tempus, quo in provincias illi pervenerant, Scipio Metellus, generi literis excitus, cum legionibus adfuit: nudata in metu Parthici belli Syria, et provinciis, per quas iter habuerat, per varia exactionum nomina crudeliter exhaustis. Quin et ex Ephesino templo pecunias sustulerat; nisi, dum id agit, epistola Pompeji, posthabitis omnibus, iter maturare jussisset.

Cassium Longinum frustra persequitur.

XLI. Igitur summa celeritate usus per Macedoniam in Thessalos cucurrit, ubi cum sua legione Cassium Longinum agere cognoverat. Eodem et Sadales regulus cum Thracio equitatu venit. Idcirco Cassius, detrimentis quibusdam acceptis, ad montana deflectens, Ambraciam petebat. Hunc Scipio sequebatur; quem si esset consequutus, dubium non erat, quin Cassiani omnes se dederent, aut trucidarentur. Sed avocavit Scipionem M. Favonii periculum, qui, relictus ad Haliacmonem amnem cum cohortibus octo et totius exercitus impedimentis, a Cn. Domitio petebatur. Ea res et Cassio salutem attulit, et Favonio;

Cap. XXXIX. Sueton. Caes. Plut. Val. Max. Flor. Appian. Lucan. Caes. Cap. XL. Dio. Caes. Cap. XLI. Dio. Caes.

quum, die ac nocte continuato itinere, sub idem ferme tempus, quo Domitius imminebat, Scipio occurrisset. U. c. 704. A. C. 48.

XLII. Domitio, ne Macedoniam omnem, multis ad eum accedentibus, occuparet, Faustus Sulla restiterat. igitur, adsumptis Aetolis, et Acarnanum, et Locrorum, quos Amphilochos vocant, auxiliis, quae gentes recens opera Cassii Longini, aut Calvisii Sabini receptae erant, in Thessalorum fines processerat. Postquam eodem, uti diximus, Scipio venit, Domitianis pugnam optantibus, hoc refugiente, castra castris collata sunt, et parva ex insidiis proelia facta, quibus superiores Juliani fuerunt. Inter haec Caesar, plura quoque tentanda ratus, Fusium Kalenum misit, qui, Cassio et Sabino adjunctis, longius progrederetur. Isque, Phocidis et Boeotiae quibusdam urbibus voluntate incolentium receptis, quibusdam expugnatis, in Achajam tamen, Isthmo a Pompejanis munita, penetrare non potuit. *Castra opponit Domitii castris.*

XLIII. Rutilius Lupus tum obtinebat Achajam, successor a Pompejo missus Ap. Claudio; qui nuper, oraculi deceptus ambage, quum sibi laeta quaeque polliceretur, fato concesserat. Quippe homo psychomantiae et auguriis deditus, cujus in vanitatis studio multum operae posuerat, quo scilicet certiore praedictione futura disceret, desitum a multis annis consuli oraculum Delphis sollicitarat. Ibi responsa antiquitus per virginem reddebantur, quae, recepto maligno spiritu, magno vitae periculo, jactari inter fata canenda consueverat. Igitur et Phoebas, (sic vocabant fatidicam virginem) ad tripodas adire metuens, simulavit responsum; et Appius, rerum istarum minime rudis, agnovit fraudem, imperioque inhibito, coëgit in specum descendere. Tum vero responsum a furente redditur: *Nihil ad te hoc, Romane, bellum: Euboeae Coela obtinebis.* Sic tum appellabatur sinus Euboïcus, quatenus hinc ad Rhamnuntem Atticae, inde Caristum Euboeae oppidum pertinet. Hanc in regionem quum se condidisset Appius, aliter, atque existimaverat, morbo solutus, belli discrimen evasit. *Ap. Claudii superstitio et mors.*

Cap. XLII. Dio. Caes. Cap. XLIII. Lucan. 5, 67. Cic. de Divin. 1, 58. et de Leg. 2, 13. Lucan. Val. Max. 1, 8. Lucan. Oros. Lucan. Val. Max. Liv. 31, 47. Val. Max.

U. c. 704. A. C. 48.

Caesar cum Scipione et Lentulo de pace agit per internuncios.

XLIV. Dum ista fiunt, resque variis locis armis geritur, Caesar nequaquam consilia pacis omnino deposuerat, quin saltem ad alios potentes viros mitteret, quatenus de voluntate Pompeji desperaverat. Et Scipionem quidem per Clodium utriusque familiarem tentavit; Lentulum, prioris anni consulem, per Cornelium Balbum, qui summa audacia saepius castra Pompeji est ingressus, ut sermones cum Lentulo conferret, certissimo, si deprehenderetur, exitio. Sed neutrubi successere conatus. Lentulus dubitando, quanti se venderet, eousque rem extraxit, donec acie decretum est. Scipio, quum ab initio praebuisset aures, a M. Favonio castigatus, Clodium ultra ad colloquium non admisit.

Allobroges ad Pompejum perfugiunt.

XLV. Interim ad Dyrrhachium ab utroque imperatore quotidie producebantur instructi exercitus: a Caesare, quia pugnare summopere cupiebat; a Pompejo, quia nolebat eam de se famam spargi, quasi Caesari lacessenti non auderet resistere. Sed, ut necessitatem pugnandi vitaret, pro castris constituit aciem, non longius primis excurrentibus ordinibus, quam quo de vallo telum tormento emissum pertingere posset. Quum hac ratione multi consumpti dies essent, Pompejus, pabuli maxime inopia coactus, erumpere totis viribus statuit. Hoc consilium agitanti opportune Roscillus et Aegus Allobroges oblati sunt, qui, propter interversa equitum stipendia objurgati a Caesare, transfugiebant. Hos igitur, per omnia praesidia circumductos, ut suorum animos augeret, multis ornavit laudibus, civitate quoque promissa. quod irrisisse Cicero dicitur, atque dixisse: *Egregium vero imperatorem! qui Gallis alienam civitatem pollicetur, nobis nostram non potest reddere.*

Pompejus munitiones Caesaris aggreditur.

XLVI. At Pompejus, ab his edoctus omnia, quae ratio munitionum, quae excubiarum atque stationum apud hostes esset, quod munus quo tempore et quibus accurantibus fieret, imperat militibus, ut sibi quisque tegmen faciat ex vimine, ad galeam contegendam, et ut aggerem comportet. Hoc ubi factum est, noctu aggere et leviter armatis sagittariisque multis in scaphas et actuarias impositis, munitionum Caesaris eam partem, quae ad mare pertinebat, et a maximis ejus castris erat remotissima, peti jubet, eodem a Dyrrhachio

Cap. XLIV. Caes. Vell. 2, 51. Caes. Cap. XLV. Lucan. 6, 81, et 118. Caes. Macrob. Saturn. 2, 3. Cap. XLVI. Caes. Dio. Lucan. Oros. Appian. Plut. Pomp. et Caes.

naves longas subigi: eodem ipse cum sex legionibus contendit. Duo diversa castella eo loco Caesar effecerat, sexcentorum passuum intervallo, quorum alterum in hostem erat conversum, interius diversam partem spectabat. haec transverso vallo secundum mare conjungere Caesar instituerat. Sed eae munitiones, spatium octodecim ferme millium complexae, ob magnitudinem operis absolvi nondum potuerant. U. c. 704. A. C. 48.

XLVII. Prima luce se ostenderunt Pompejani ad objectum castris suis vallum: simul navibus circumvecti milites alterum aggressi sunt. strenue rem utrique gerebant, fossas complebant aggere, scalis admotis superare vallum conabantur: adversus ictus lapidum, quod unum Julianis telum erat, vimineis galearum tegminibus muniti. Lentulus Marcellinus quaestor cum legione nona hac castrorum parte curabat. Ab hoc auxilio missae cohortes, metu fugientium una ablatae, consternationem clademque augebant. Foeda ibi caedes et fuga fuit, graviter impulsis Caesarianis. Aquila quoque legionis tantum non in potestatem hostium venit. Sed aquilifer, gravi vulnere adfectus, eam equitibus forte praetervehentibus restituit; ab his ad Caesarem relata est. *Julianorum grave periculum.*

XLVIII. Jam et castra Marcellini victor petebat, haud dubio reliquarum ejus cohortium exitio; quum ex superiore loco conspectus cum cohortibus duodecim M. Antonius deterruit hostem, exercitusque magnam partem iterum servavit. Neque multo post Caesar, fumo admonitus, (quem excitari, si qua parte erumperet hostis, praeceperat) cum aliquot cohortibus accurrit. Sed jam disjectae a Pompejanis munitiones erant: iique contra mare (quae ratio pabulationem ipsis liberiorem et navium usum maximum praestabat) castra protulerant. Igitur, hac parte nihil tentari posse cernens, ut tamen aliquo detrimento hostem contra adficeret, legionem animadvertit, quae forte, Torquato ducente, in castra quaedam vacua transferebatur. Nam ante aliquammultos dies eo loco Caesaris nona legio tetenderat: postea, mutante consilium Caesare, deducta inde erat, relictis integris munitionibus. Idcirco eas munitiones occupaverat Pompejus, *Caesar vicissim aliquid tentat.*

Cap. XLVI. Vell. 2, 51. Liv. Epit. Caes. Cap. XLVII. Appian. Caes. Cap. XLVIII. Plut. Anton. Caes. Oros. Lucan. Caes.

U. c. 704. A. C. 48. et, quia plures ibi locaturus legiones erat, interiori vallo alia castra circumdederat, ut illa priora his omni ex parte includerentur.

Sed, errore quodam suorum,

XLIX. Huc Caesar raptim ductis tribus et triginta cohortibus, priusquam sentire Pompejus posset, exterius vallum expugnavit. Et deleri legio potuisset, nisi dextrum Caesaris cornu brachium valli, a castris ad flumen tutioris aquationis caussa deductum, fefellisset. Huc enim delati, castrorumque partem putantes, portam quaerebant: donec, animadverso errore, qua proximum erat, nec enim defendebat quisquam, transcenderunt aggerem, eadem etiam sequutis valli proruta parte equitibus. Haec mora Pompejo spatium dedit, re cognita, legionem ab opere deductam subsidio mittendi laborantibus. quo illi conspecto acrius se defendere; contra Caesariani, praesertim equites, in locis angustis et impeditis receptui timentes, cum magna consternatione retrocedere coeperunt.

In magnum discrimen incidit.

L. Horum fuga ceteros omnes pavoris et tumultûs implevit, ut nihil prohibere Caesaris praesentia posset, quin passim solutis ordinibus palarentur. Quidam signiferi, Caesare signa prehendente manibus, et jubente consistere, dimissis illis, fugere perseverarunt. Tum etiam ipse Caesar in discrimen ingens incidit, quum retinenti aquiliferum quemdam, magnarum virium hominem, ille cuspidem intentaret: sed aquiliferum, qui cum Caesare erant, statim confoderunt. Multos milites hoc gemino proelio desideravit Caesar, tribunos etiam militum et centuriones triginta: signa insuper militaria duodetriginta amissa sunt. Quod nisi Pompejus receptui cecinisset, totum deleri hostium exercitum potuisse adeo certum habetur, ut ipsius Caesaris vox adnotata sit: *ea die summam victoriam penes adversas partes fuisse, si ducem vincendi gnarum habuissent.*

Pompejus occasionem victoriae negligit.

Sed ille, sive quo civibus parceret propria pietate, aut Catonis facto permotus, qui, visa Julianorum strage, flens operto capite discesserat, sive Labieni sententiam sequutus, fugientibus institit, de cetero non sollicitus. Certe captivos transdidit petenti Labieno: atque ille verbis graviter increpitos in conspectu omnium interfecit.

Cap. L. Sueton. Caes. c. 62. Appian. et Plut. Caes. Caes. Lucan. Plut. Pomp. et Caes. et Apophth. Rom. Appian. Plut. Caes. et Cat. Appian. Caes.

LI. Nihil umquam satis evenire feliciter ignaris utendi hominibus poteſt. Apparebat, vinci Caesarem poſſe: sed Pompejani, dimiſſa victoriae cura, jam de praemio inter se litigabant. Caesarem, super insitum ardorem, ad intendendum praesentibus animum neceſſitas inſtigabat. Itaque, consilium mutandum videns, suos idonea oratione consolatur: cladem in paucitatem militum, iniquitatem loci, errorem perturbationemque suorum, denique in Fortunae inconſtantiam conferens, aliorum, quae multa fortiter feliciterque recens feciſſent, admonet. *Virtute, uti alias, et ad Gergoviam eſſet factum, ſarciri incommodum poſſe et oportere, quod Fortuna intuliſſet.* U. c. 704. A. C. 48.

LII. Quum haec dixiſſet, ignominia notavit signiferos, quorum eminebat culpa, locoque movit: suae potius clementiae, quam voluntati legionum, obsequutus. Tantus enim pudor veteranos ejus intraverat, ut ultro se offerrent poenae, decimarique peterent: deinde, leni responso imperatoris vix adducti ad ignoscendum sibi, perseverarunt ad supplicium poſtulare signiferos, qui cauſſam initiumque flagitio ei dedissent. Jamque etiam ab dolore pugnam poscentes, quosdam superioris ordinis movebant, ut manendum et acie certandum putarent. Sed Caesar, neque militibus perterritis committendum ratus, neque, donec illi reciperent animum, inopia frumenti dante spatium, discedere loco ſtatuit, et in Theſſaliam proficisci, ubi commodiorem bello sperabat regionem fore, expeditis commeatibus per Longinum et Calvisium, qui nonnulla iis locis oppida receperant, adjuvante ex Theſſalis Petrejo, summae nobilitatis juvene.

Caesar in Thessaliam caſtra movet.

LIII. Quum, praemiſſa trans Genusum amnem majore parte copiarum, Caesar conclamari vasa juſſiſſet, quo simul utilitati, simul famae consuleretur; apud Pompejum sententiis variabatur. Multi, auctore Afranio, Italiam peti, alii bellum trahi volebant. Pompejo neutrum satis probabatur: pro Italia bellum se gerere dicebat, nec oppreſſurum, quae defensa et servata cupiat; neque dandum hoſti perterrito spatium. Ergo recedentem ad priora caſtra Caesarem, quae fuerant contra Asparagium posita, viciſſimque inde moven-

Pompejus insequitur.

Cap. LI. Plut. Pomp. Caes. Cap. LII. Appian. Caes. Dio. Vell. Dio. Caes. Cap. LIII. Appian. Vell. Plut. Pomp. Dio. Lucan. Caes.

U. c. 704. A. C. 48.

tem, ſtrenue insequutus, poſtquam adipisci poſſe desperavit, ad Scipionem properare coepit, ei timens, ne ad Caesare opprimeretur. Haec enim ferme summa consilii utrisque erat, ut Caesar, si sequeretur Pompejus, aequioribus locis bellum geſturus videretur; sin vero transmitteret in Italiam, eodem per Illyricum contendere, poſtremo, omnibus locis exclusus, exercitum, quem Scipio nuper adduxerat, obsidendo retrahere Pompejum poſſe putaret. Pompejus similiter, sive Scipionem aggredi Caesar ſtatuiſſet, ad auxilium feſtinabat; sive propter copias, quae ab Italia exspectabantur, discedere ab ora maritima nollet, Domitianum exercitum deleri poſſe rebatur.

Domitii insperatum periculum.

LIV. Quum Caesari neceſſario prius adeunda Apollonia eſſet, ut saucios deponeret, ſtipendium militibus daret, animosque sociorum alloquio et praesidiis datis firmaret; Pompejus, expedito per Candaviam itinere, prior in Macedoniam venit. Ibi Fortuna, vix quatuor horarum interposito spatio, Domitium et objecit maximo discrimini, et eripuit. Ignarus ille omnium, (quippe miſſi ab illo ad Caesarem, aut ad illum a Caesare, propter infeſta itinera penetrare nequibant) quum per aliquot dies caſtra caſtris Scipionis opposita habuiſſet, rei frumentariae cauſſa disceſſerat: et tum ad Heracleam Sinticam, quae eſt subjecta Candaviae, iter habens, in ipsum Pompejum incidiſſet; nisi, quod neque sua diligentia cognoscere, neque doceri a suis partibus potuerat, hoſtium beneficio didiciſſet. Allobroges, qui cum Roscillo et Aego nuper transfugerant, repertis per viam exploratoribus Domitii, sive propter veterem consuetudinem, quod in Gallia una militaverant, sive gloria elati, omnia exprompserunt. Ita deflexo itinere Domitius, qua Caesarem venire audiverat, vitavitque Pompejum, et ad Aeginium cum imperatore suo conjunctus eſt.

Et insperata salus.

LV. Jam quocumque Caesar adiret, proeliorum Dyrrhachinorum fama praecurrerat. igitur Gomphos venienti, quod primum eſt contra Epirum Theſſaliae oppidum, praetor gentis Androſthenes portas clausit, dimiſſis ad Pompejum Scipionemque nunciis auxilii accelerandi cauſſa. Sed Caesar edoctos milites, quantum ad famam neceſſitatemque praesentem ea res pertineret, sic accendit, ut, poſt horam nonam oppugnatione coepta, ante noctem loco potirentur. Quum

Cap. LV. Flor. Dio.

urbs diriperetur, insolitum spectaculum in quadam domo irrumpentium oculos tenuit; senes viginti jacentes in coenaculo cum calicibus, similes ebriis, sed vita cassi, sedensque alius gestu praebentis potionem. Nempe nobilissimus quisque, morte asperiora timentes, ad medicum convenerant, eumdemque habuerant et ministrum mitioris exitus, et comitem. U. c. 704. A. C. 48.

LVI. Caesar, obiter refectis militibus, Metropolim, oppidum et ipsum Thessaliae, contendit ea celeritate, ut famam cladis Gomphensium anteiret. Quasi bacchabundo agmine perventum est, quod miles vino apud Gomphos reperto se ingurgitaverat, Germani ante omnes, vetere gentis et tenaci probro. Sed ea quoque res commodo Caesari cessit. nam et morborum jam inter eos ingravescentium semina largiore vino discussa sunt, et alacritas militum aucta est. Metropolitae, quum ad resistendum se pararent, visis Gomphensium captivis, et cognito, quod acciderat, se protinus potestati fideique Caesaris transdiderunt. Caesar hos diligenter conservavit: brevique rerum earum disperso rumore, Gomphensium malis rebus et Metropolitarum tolerabilibus omnes permotae civitates ad Caesarem se contulerunt, exceptis Larissensibus, ad quorum urbem Scipio jam accesserat. *Gomphenses et Metropolitani documento ceteris Thessalis ad dedendum se Caesari.*

LVII. Paucis post diebus, quum adventu Pompeji in Thessaliam duo magni hostium exercitus conjuncti essent, adeo crevit hominum audacia, ut, belli tantum non immemores, id modo cogitarent, qua ratione maximum e victoria fructum pro se quisque perciperent. Igitur jam increpari Pompeji moram quotidianum erat, qui exploratam victoriam non alia caussa differret, quam quo diutius talibus viris imperaret. Regem regum Domitius vocabat. et Agamemnonem, quod is quoque, belli caussa, pari dignitate praeditis imperarat. M. Favonius per Pompejum stare dictitabat, quo minus eo anno ficus Tusculanas essent. L. Afranius, quem Attius Rufus pretio accepto prodidisse exercitum arguerat, demirari se ajebat, quemadmodum cum licitatore legionum tantus imperator non auderet confligere. Sed Pompejus atterendum hostem mora et incommodis recte censuerat: omni *Pompejani moram imperatoris accusant.*

Cap. LV. Appian. Cap. LVI. Caes. Appian. Plut. Caes. Caes. Dio. Caes. Cap. LVII. Plut. Lucan. 7, 53. Plut. Pomp. et Caes. Appian. Plut. Caes. Plut. Flor.

U. c. 704. A. C. 48. apparatu superior, et ea Juliani militis conditione, ut adsuetum vincere nulla acies sustineret; defessus aetate, frangi laboribus et taedio posset.

Inter se jam contendunt de praemiis victoriae.

LVIII. Ceterum reliquorum amentia non sinebat hominem insistere suis consiliis. Amentia enim certe fuit: quum, tanto hoste opposito, Lentulus Spinther, et Scipio, et Domitius, gravissimis inter se contentionibus de pontificatu maximo, quod sacerdotium Caesar gerebat, agitarent: urbanam gratiam Domitio, Lentulo aetatem allegante, Pompeji necessitudinem Scipione, a quo perhonorifice tractabatur: ut alterum ei praetorium tendi Pompejus, et apud illum etiam classicum cani juberet. Sed et magna fuit in consilio controversia, haberine rationem comitiis praetoriis L. Hirri oporteret, quem ad Parthos legatum Pompejus miserat: quum fidem in id Pompejus dedisset; ceteri negarent, in pari labore et periculo unum anteponendum omnibus esse. Domitius etiam gravem de iis, qui in Italia remanserant, sententiam dixit: *placere sibi, ut de singulis ternae tabellae darentur senatoribus, qui in bello sequuti Pompejum essent, ut de illorum caussa cognoscerent. unam fore tabellam, quae omni periculo absolveret; alteram, quae pro hoste habendum censeret; tertiam, quae multandum pecunia.*

Pompejum cogunt pugnae rem committere.

LIX. Nihil horum latere Caesarem poterat. itaque, simul satis ex priore consternatione suos recepisse visus, non absistebat, quin, copiis quotidie productis, pugnandi faceret potestatem. idque adeo inter initia cautius egerat: deinde confirmatus eo, quod Pompejus suos intra munitiones tenebat, longius a suis castris in loca hosti aequiora degrediebatur. Ea quoque res accendit Pompejanorum animos, qui ferme omnes, quamquam alius alia de caussa, cunctationem oderant. At Pompejus hoc ipso argumento abstinendum proelio differebat, quod appareret, id summopere Caesarem, tamquam sibi maxime necessarium, expetere. Postremo, quum neque vincere suorum animos, neque ferre invidiam posset, abjecto salubri consilio, ad pugnam se parare coepit.

LX.

Cap. LVII. Plut. Appian. Cap. LVIII. Juliani Caesares. Plut. et Caes. Cic. ad Att. 11, 6. Caes. Cap. LIX. Appian. Caes. Appian. Plut. Pomp.

LX. Multa tum concurrerunt incitamenta, ut magnam omnes victoriae spem conciperent. fiducia in viribus, in imperatore, in caussa: praeterea res duae novae quantivis utique momenti: una, quod Pompejus confirmaverat, priusquam fere ad manus veniretur, exercitum Caesaris in fuga fore, propterea quod equites, quorum multitudine abundabat, sibi recepissent, se dextrum Caesaris cornu statim initio pugnae circumdaturos atque turbaturos esse: altera, quod Labienus, demonstrato, praesentes Caesaris copias magnam partem ex aliis militibus constare, quam qui Gallias subegissent, in caput suum exsecratus fuerat, si in castra, nisi victor, reverteretur; idque jusjurandum sequuti deinde omnes erant. At Caesar, sive per exploratores re cognita, sive praesagio animi, revocatis tribus legionibus, quas frumentatum emiserat, de media nocte sacra Marti et Veneri Genetrici fecit, quam suae gentis auctorem esse dictitabat; templum quoque eidem vovit ex manubiis.

U. c. 704. A. C. 48. *Magna spe concepta victoriae.*

LXI. Quum utrimque sedisset animis pugnandi voluntas, ut ferme in magnarum rerum exspectatione miscere se prodigia solent, multa visa aut facta sunt. Victimae in castris Pompeji, quum admoverentur aris, fugerunt: examina apum in militum signis et altaribus sederunt: interdiu fuerunt tenebrae: Pompejus nocte, quae proelium antecessit, per quietem in theatro suo sedere imaginatus est, et maximo populi plausu excipi. Inter haec, castra ejus fulminibus petita sunt: excubias circumeunte Caesare, fax a castris ejus in Pompejana decurrere visa est, atque ibidem exstingui. Nocturni quoque terrores in exercitu Pompeji fuere sub ipsam lucem, auxitque consternationem mane apud principia cum pullo conspectus imperator. Spes tamen praevaluit apud pertaesos morae animos, et ex apparatuum magnitudine belli eventum metientes. Igitur et facem, in sua castra delatam, suae claritudinis omen accipiebant, et insomniis Pompeji fidebant. nam is, sopito castrorum tumultu quieti redditus, altissime indormiverat; excitatusque ab amicis, modo se per somnium Romae fanum Veneris Victricis dedicasse juraverat.

Quam tamen interpellant prodigia.

Somnium Pompeji.

Cap. LX. Lucan. 7, 46. et seq. Caes. Appian. Polyaen. Strat. l. 8. Appian. Cap. LXI. Flor. Lucan. 7, 151. Dio. Jul. Obseq. Val. Max. 1, 6. Plut. Pomp. et Caes. Appian. Flor. Appian. Plut. Appian. Lucan.

U. c. 704. A. C. 48.

LXII. At incertus consilii Caesar, et desperato proelio ex superiore consuetudine Pompeji, Scotusam castra moturus erat. Jam detendebantur tabernacula; quum Pompejanam aciem longius solito ante vallum progressam relatum est. Igitur expeditum agmen, quod jam in portis erat, cohortatus, proruto vallo, quas hostium castris mox potituros, eduxit statim, hostique processit obviam. Acies utrimque sic ordinata stetit.

Acies Pompeji.

Sinistro Pompeji cornu, cum duabus legionibus, quas per caussam belli Parthici abductas a Caesare diximus, ipse cum L. Domitio constitit; Scipioni cum Syriacis legionibus mediam aciem commiserat: cohortes Hispanae, quas secum Afranius deduxerat, cum Ciliciensi legione dextrum cornu obtinebant. hoc erat exercitus Pompejani robur. tironum legiones inter mediam aciem et cornua interjecerat. Quaelibet acies denos in latitudinem ordines habebat. Peditum his omnibus Romanorum quadraginta quinque millia continebantur. Equitatus fere omnis, et quod sagittariorum atque funditorum habebat, in sinistro cornu haud procul Pharsalia locatum est: dextro, quod flumen Enipeus impeditis ripis muniebat, sexcenti sufficere equites visi.

Acies Caesaris.

LXIII. At Caesar, uti consueverat, legionem decimam in dextro cornu, nonam octavamque in sinistro constituit. Hic Antonium, ibi P. Sullam curare jussit; in medio Cn. Domitium cum quadraginta cohortibus; ipse in dextro suo cornu versabatur, ut Pompejo se opponeret. Legionarios in aciem deduxit universos millia circiter duo et viginti, mille equites. nec enim exspectare militum ardor patiebatur Q. Cornificium, qui duas adducebat legiones; aut Fufium Kalenum, qui cum cohortibus quindecim erat in Attica. Hae civiles utrimque vires fuere: auxiliorum numerus amplior utique, sed varie traditus. Haud minus trecenta millia pugnasse quidam, qui plurimum, quadringenta ponunt. Sed Caesar, animadverso Pompeji consilio, ne dextrum suum cornu circumveniretur, metuens, ex tertia acie, ubi Domitius curabat, celeriter sex cohortes detraxit, et ex his quartam instruxit aciem ad res subitas. Ibidem et equites suos locavit, quia sinistrum cornu, paludibus applicatum, hoc pra

Cap. LXII. Caes. Plut. Caes. Caes. Appian. Lucan. Ca Frontin. 2, 3. Caes. Appian. Frontin. Lucan. Cap. LXI Caes. Plut. Anton. et Pomp. et Caes. Caes. Appian. Pl Caes. Flor. Appian. Caes. Frontin.

sidio indigebat minus, et delectos pedites, Germanos maxime, qui proeliari inter equites consueverant. U. c. 704. A. C. 48.

LXIV. His rebus utrimque paratis, cohortandi suos materies imperatoribus minime defuit: vix enim umquam tantis rebus gestis, tantaque belli gloria par aliud concurrit nobilius. Pompejus primae aetatis decora et triumphalem adolescentiam Africanis Hispanisque bellis praeferebat: inde maximos reges, ferocissimas gentes domitas, et orientem adjectum imperio, Romanique populi vires unius ductu atque una expeditione duplicatas. Neque minoris erat ex parte Caesaris recens Britanniae Galliarumque devictarum gloria: quarum nationum altera prorsus inaccessa atque incognita majoribus, altera maximo perpetuoque terrori fuisset: et eadem adhuc arma, eadem corpora retinebat, quibus tantae patratae res fuerant. *Imperatorum comparatio.*

LXV. Steterunt tamen aliquamdiu quietae acies, mutuo metu, an quia quantumvis atroces animos pudor et taedium fundendi cognatum sanguinem invaserat. Tandem pugna coepit a Crastini centurionis impetu, qui concionanti Caesari futurum receperat, ut se aut vivum laudaret imperator, aut mortuum. Spatium erat inter duas acies, quod utrimque sufficeret concursuris: sed consilio C. Triarii Pompejus immotos tenuit suos; rem minime probatam Caesari, qui vires alacritatemque militum valde incitari cursu judicabat. At Juliani coeptum cursum, postquam adversarios stare viderunt, parumper intermiserunt: deinde iterum concitati pila miserunt in hostem, gladiosque celeriter strinxerunt. Idem et ab Pompejanis factum: eodemque tempore horum equites et levia arma Caesaris dextrum cornu coeperunt impellere, quia Juliani, tot partibus pauciores, tantam procellam sustinere non poterant. *Crastinus committit pugnam.*

LXVI. Igitur quartam suam aciem excitat Caesar, eaque tam vehementem facit in effusos impetum, ut protinus terga vertant Pompejani equites. Nam ex praecepto Caesaris ora hostium oculosque petens miles, aversa facie cedere coëgit. Et hoc ita futurum Caesar, atque hinc initium fore victoriae, pro sum- *Pompejani vincuntur.*

Cap. LXIII. Flor. Cap. LXIV. Dio. Cap. LXV. Appian. Dio. Caes. Flor. Lucan. Appian. Plut. Pomp. et Caes. Caes. Cap. LXVI. Oros. Flor. Frontin. 4, 7. Plut. Appian.

U. c. 704. A. C. 48. mo, quem habebat, rei militaris usu, praedixerat Funditores et sagittarii, ab equitatu destituti, extemplo circumventi caesique sunt. Pompejus, victa parte suorum, in qua plurimum fiduciae collocaverat damnare spes suas coepit, acieque relicta fugere. Tum vero, caesis fugatisve ducibus, nulli rei, praeterquam turbando invicem, idonea copiarum magnitudo ad satietatem hostis caesa est: donec misertus Caesar parci civibus jussit. Hoc imperio per ordines vulgato, milites, uti cui Romano occurrerant, stare securum jusserunt: in auxilia tota belli ira incubuit, eorumque ingens concisa multitudo est.

Castra expugnantur. LXVII. Caesar, quamquam fatigatus proelio miles aestu quoque aggravabatur, (nam ad meridiem extracta pugna erat) tamen monendo, ni castra hostium expugnentur, imperfectam victoriam relinqui, perpulit ut eodem impetu vallo hostium succederent. nam, super auctoritatem imperatoris et elatos successu animos praeda castrorum, quam sciebant amplissimam fore, incendebantur. Castra, aliquamdiu a Thracibus magis quam a Romanis, (cohortes septem castris castellisque praesidio Pompejus reliquerat) defensa, venerunt in potestatem victoris. Tum vero Pompejum, qui hactenus in praetorio sederat tacitus, haec verba loquutum *Etiamne in castra?* mutato habitu fugisse tradunt. Interim et castella, dedentibus, qui tenuerant, a P. Sulla capta sunt. Caesar adhuc impetravit a suis, ut, relicta praeda, novum insuper laborem susciperent, expugnandis Pompejanis, qui e castris refugerant in proximum montem, et, quia locus aquae erat inops, jugis ejus Larissam versus se recipiebant. Id quoque eadem die perfectum est, quamquam et passuum aliquot emetienda millia, et praeterea muniendo secludendus a monte alio, quem hostes ceperant, fluvius fuit. tanta erat et imperatoris illius, et exercitus tamque invicta armis et laboribus alacritas.

Caesaris clementia. LXVIII. At Caesar, sicut praedixerat, in castris hostium exacta nocte, captis deditisque omnibus ignovit, maxime laetus M. Bruto Caepione servato, a quo postea interfectus est. Is a Larissa, quo se contulera

Cap. LXVI. Lucan. Caes. Flor. Caes. Plut. Flor. Lucan. Flor. Appian. Vell. 2, 52. Sueton. Caes. c. 75. Cap. LXVII. Appian. Caes. Plut. Appian. Caes. Cap. LXVIII. Appian. Liv. Epit. Plut. Caes. et Brut.

ex fuga, scripsit ad Caesarem, cupidissimeque susceptus est. Sed et singulis amicorum potestatem fecit, unius, quem quisque vellet, adversae partis servandi. Literas ad Pompejum a multis scriptas, atque inter praedam repertas, statim cremavit; ne forte, deprehensis quorumdam consiliis, irasci pluribus, quam statuisset, cogeretur. In summa moderationem et clementiam plane singularem atque admirabilem exhibuit in omnibus. U. c. 704. A. C. 48.

LXIX. Haec est nobilis illa Pharsalica pugna, quae jam aperte libertatem populi Romani subruit, uniusque omnes subjecit potestati. Caesar haud amplius ducentos, aut, secundum alios, mille ducentos amisit milites; sed centuriones, viros fortes, circiter triginta. Ipse, militis simul imperatorisque partibus omnibus strenue obitis, praecipuam victoriae suae laudem retulit: inter legiones decumanorum maxima exstitit virtus: sed singulorum ante Crastinum nemo fuit. Idcirco cadaver ejus (nam, adacto in os gladio, post ferocissimam pugnam ciciderat) militaribus donis ornatum Caesar proprio sepulcro inferendum curavit, quum ceteri uno communi tumulo humarentur.

Praecipua virtus in praelio.

LXX. De Pompejanis circiter millia quindecim cecidisse, Caesar affirmat; qui magis augent, viginti quinque millia: sed Asinius Pollio, qui rerum istarum historiam Graeco sermone contexuit, sex omnino millia militum occisa tradidit; reliquam multitudinem servorum fuisse, interfectorum maxime, dum castra capiuntur. dedita sunt amplius millia viginti quatuor, quae ferme apud victorem sacramento dixerunt. Equites Romani quadraginta caesi sunt, de illustribus: senatores decem: in quibus L. Domitium, ex castris in montana fugientem, Antonius cum equitibus suis occupavit. Signa militaria ad Caesarem relata sunt centum octoginta, aquilae novem.

Caesorum numerus.

LXXI. Haec victoria Caesaris, qua pugnatum est die, in remotissimis terrarum nunciata est. Nam et strepitus armorum pugnantiumque tumultus quum aliis locorum auditus est, tum Antiochiae in Syria bis:

Victoria Caesaris in remotissimis terris prodigiose nunciatur.

Cap. LXVIII. Dio. Vell. Sueton. Caes. 75. Dio. Plin. 7, 25. Dio. Sen. de Ira, 2, 23. Cap. LXIX. Lucan. Caes. Appian. Flor. Appian. Caes. Plut. Caes. Flor. Appian. Cap. LXX. Caes. Appian. Plut. Caes. Dio. Appian. Caes. Cic. Phil. 2, 29. Caes. Cap. LXXI. Dio. Plut. Jul. Obseq.

U. c. 704. A. C. 48. idemque accidit Ptolemaïde: et Trallibus ad statua Caesaris, quae dedicata in fano Victoriae fuerat, nc ex humo, sed ex duro et strato silicibus solo, paln magnitudine matura enata est: et Pergami, in templ Liberi Patris, in interiore parte aedis, quo praet sacerdotes aditus est nemini, tympanorum cymbalorun que sonitus increpuit. Elide in templo Minervae s mulacrum Victoriae, quod Minervae signo obversu fuerat, se convertit, valvasque templi respexit.

C. Cornelius augur Patavii videt Pharsalicam pugnam.

LXXII. Sed nihil expressius, quam quod e mun cipe et familiari suo C. Cornelio auditum Livius tr didit. Is forte sacerdos Patavii tum operam auguri dabat: quum, visis avibus nonnullis, vaticinantis i modum, proelium committi confirmare praesentibu coepit: idemque post paullo videre cedentes alios alios urgentes, variamque fortunam et instauratione pugnae: tandem exsiliens exclamavit, *Vincis, Caesa* mirantibusque et fidem adhibere cunctatis, dempta d capite corona, *Hanc*, inquit, *non ante resumam, qua certis nunciis comprobata praedictio testimonium praebuerit ar* Et tam exacte responderunt omnia, ut non modo pro lii tempus, sed omnem vicissitudinem pugnandi, v ticinantis vocibus et motu expressam fuisse constaret

Cap. LXXII. Plut. A. Gell. 15, 18. Dio. Jul. Obseq. L can. 7, 192.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI DUODECIMI.

Trepidatio victarum partium in diversas orbis terrarum partes et fuga referuntur. Cn. Pompejus, quum Aegyptum petisset, jussu Ptolemaei regis pupilli, auctore Theodoto praeceptore, cujus magna apud regem auctoritas erat, et Pothino, occisus est

Trepidatio victarum partium per diversas orbis terrarum partes] Gudiani *in diversas*. Forte, ut apud Sall. Jugurth. [67.] *trepidare ad arcem oppidi*. J. FR. GRON. *Trepidantium victarum partium* Leid. *Trepidantia victarum partium* Voss. Berg. Lovel. 2. et Boend. *Trepidatio victorum partium* Exc. Pithoei. Dein *in diversas orbis terrarum partes* Leid. Berg. Lov. 2. et Exc. Pithoei: quod recte Gronov. non displicuit; quamvis huc male advocarit locum Sallustii, ut Cortius ad eum monuit. *Trepidare* hic est huc illuc discurrere cum tumultu. Et quidem *trepidabant in varias partes*, id est, trepidationis caussa erat, ut varias partes adirent, in quibus se tutas latebras, et rei restituendae facultatem habituros sperabant. Si tamen codd. permitterent, una particula trajecta legerem, *Trepidatio victarum partium et in diversas orbis terrarum partes fuga referuntur*. Ceterum *refertur*, pro *referuntur*, Leid. Voss. Berg. et Lov. 2.

Auctore Theodoro praeceptore] Vet. lib. *Theodoto*. Plutarchus, Dio, et caeteri *Θεόδοτον*. SIGON. *et auctore* Norv. et edd. ante Frobenium, qui primus copulam omisit. Eamdem ignorant Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et Exc. Pithoei: at *tutore*, pro *auctore*, legit Lov. 2. Tum *Theodoro* Voss. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et Norv. *Theodoto* Leid. et Berg. De eo vide viros doctos ad Flori 4, 2, 60. Nomina haec propria similiter confunduntur supra in Mstis 24, 5, 10. Praeterea *praeceptore suo* Leid. at paullo ante *pupulli sui* in Exc. Pithoei fuisse, auctor est Hearnius.

Cujus apud regem maxima erat auctoritas] Gudiani et Voss. *cujus magna apud regem auctoritas erat*. J. FR. GRON. Vulgato adhaerere Exc. Pithoei, et Norv. Hearne testatur. Sed *quovis magna auctoritas erat* Berg. *cujus apud regem magna erat auctoritas* Boend. et ed. Camp. *cui a rege magna auctoritas erat* Voss. *cujus magna apud regem auctoritas erat* Leid. et Lovel. 2. Omnes igitur nostri in *magna*, pro *maxima*, consentiunt. V. ad Epit. 50. et mox hac epit.

Et Photino, occisus est ab Achilla, cui id facinus erat delegatum] Est obvius error librariorum in scriptoribus Latinis, pro *Pothinus*: nam Graecis est *Ποθεινός*. Vide Oudendorp. ad Caes. 3. B. Civ. 108. DUK. Licet

ab Achilla, cui id facinus erat delegatum, in navicula, antequam in terram exiret. Cornelia uxor et Sex. Pompejus filius Cypron refugerunt. Caesar, post tertium diem insecutus, quum ei Theodotus caput Pompeji et annulum obtulisset, et infensus est, et inlacrimavit, sine periculo Alexandriam tumultuantem intravit. Caesar, dictator creatus, Cleopa-

omnes noſtri *Photino*, vel *Fotino* praeferant, cum Exc. tamen Pithoei scribendum eſt *Pothino*. Et ita Gronov. anno 1665. quem ex recentioribus minor Jac. Gronovii editio, Doujatius, Clericus, et Crevierius secuti sunt. Vide Grotium et Oudend. ad Lucani 8, 483. Praeterea perperam *Archelao* Leid. Voſſ. Berg. Lovel. 2. Boend. Exc. Pithoei, et edd. vett. *Herchelao* ed. Camp. Tum *cui delegatum id facinus erat* Exc. Pithoei, Norv. et edd. ante Gruterum, qui *cui delegatum id erat facinus* subſtituit; Gronovius *cui id facinus erat delegatum*, consentientibus omnibus noſtris membranis cum ed. Campani. Mox *in terram veniret* Boend. et ed. Camp.

Cornelia uxor et Sex. Pompejus filius in Cyprum refugerunt] Voſſ. et Gudiani, ut diximus, *filius Cypron refugerunt*. J. FR. GRON. *Cyprum refugerunt* Berg. Boend. Norv. ed. Camp. et, teſte Hearnio, Rom. princeps. Omnes reliqui excusi ante Gronov. *in Cyprum*, quod Hearnius etiam in Exc. Pithoei invenit. Sed *Cypron refugerunt* Leid. et Lov. 2. De terminatione Graeca *Cypron* vide ad Epit. 52. de omiſſa praepositione ad Epit. 59. Insuper *et Sex. Pompeji filius* Voſſ. et Boend. *et Sex. Pompejus Pompeji filius* Berg. Verum, qui filium ex nomine paterno describunt, ad id adhibent praenomen patris, vel ejus cognomen, non autem nomen gentile, de quo dubitari nequit. V. ad Livii 3, 25, 3. et 4, 45, 5. Id si auctor Epitomes hic facere voluiſſet, dicere debuiſſet *et Sex. Pompejus Magni filius*, ut infra Epit. 113.

Post tertium diem insecutus, quum ei Theodotus caput Pompeji et annulum obtulisset] An poſt tertium diem a nece Pompeji? Hoc quidem poſtulant ea, quae proxime praecedunt; sed nusquam proditum opinor. Appian. 2. Civ. 483. scribit, Caesarem tribus diebus ab Rhodo Alexandriam pervectum fuiſſe. De eo Livius quoque forsitan aliquid dixerat. DUK. *post tertiam diem* Voſſ. Boend. et edd. Camp. Rom. anni 1472. ac Parm. Sed reliqui *tertium* defendunt; quomodo ipsum Livium maluiſſe vidimus ad 8, 11, 15. Dein *quum ei Caesari* Voſſ. Sed ultima vox eſt librarii pannus. Tum *et annulum* omittit idem Voſſ. Male. Caput enim Pompeji et annulum Caesari oblatum simul memorant Plut. in Pomp. 662. in Caes. 730. Dio Caſſ. 42, 189. Oros. 6, 15. Eutrop. 6, 21. et alii.

Et infensus est, et inlacrimavit, sine periculo Alexandriam tumultuantem intravit] Lege *et offensus est, et illacrimavit, nec sine periculo Alexandriam tumultuantem in-*

tram in regnum Aegypti reduxit, et inferentem bellum iisdem auctoribus Ptolemaeum, quibus Pompejum interfecerat, cum magno suo discrimine vicit. Ptolemaeus dum fugit, in Nilo navicula subsedit. Praeterea laboriosum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, et bellum a Cn. Domitio contra Pharnacem parum prospere gestum continet.

travit. J. FR. GRONOVIUS. *Ἀσύνδετον* scabram reddit orationem. Manifestum est e Dione 42, 189. certam esse conjecturam Gronovii, inferentis *nec.* DUK. Vocula *et* priori loco deest in omnibus MStis meis, Exc. Pithoei, Norv. et excusis ante Gruterum; qui contextui immisit, quemadmodum Clericus utramque Gronovii conjecturam, *offensus* pro *infensus*, et insertionem particulae negantis *nec*. Ambas etiam probavit Crevierius, consultius tamen non adscivit.

Iisdem auctoribus Ptolemaeum, quibus Pompejum interfecerat, cum maximo suo discrimine vicit] *Ptolemaeum iisdem auctoribus* Berg. Lov. 2. et ed. Camp. Vocem *Ptolemaeum* non agnoscit Voss. et insuper legit *qui Pompejum interfecerant*. Deinde *magno*, pro *maximo*, Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Vide supra hac Epit. Ad haec pronomen *suo* omittunt Voss. et Berg. quod tamen servandum est; quia Caesar eo tempore non tantum magno partium discrimine vicit, sed ipse etiam praesentissimum vitae periculum adiit; quod auctor B. Alex. cap. 21. aliique describunt. Deinde *evicit* Berg. Lov. 2. et Exc. Pithoei: sed prima litera ejus vocis perperam ex praecedentis fine repetita est. V. ad 37, 29, 8.

In Nilo navicula subsedit] Vox *navicula* deest in Boend. *consedit* legit ed. Campani. Male. *subsidere* enim dicuntur, quae fundum petunt. Colum. 12, 19. *Quidquid fecis subsederit, exagitet, et in summum reducat.* Mox *in Africam* etc. *iter* perperam iterum Boend. et ed. Camp. Non enim indicatur iter Catonis versus Africam, sed potius per eam.

Bellum a Cn. Domitio contra Pharnacem Parthum prospere gestum continet] Domitius hic legatus Caesaris cum Pharnace Ponti rege male rem gessit. Ex quo apparet, legendum esse *contra Pharnacem parum prospere*. Ita enim Appian. lib. 2, [484.] *Φαρνάκης Δομιτίῳ Καίσαρος στρατηγῷ συνενεχθεὶς ἐς μάχην ἐνενίκει πάνυ λαμπρῶς.* Et Dio. lib. 42, [206.] *Καῖσαρ Γναῖον Δομίτιον Καλουῖνον ἔπεμψε, τήν τε Ἀσίαν οἱ καὶ τὰ ἐκεῖσε στρατόπεδα πρόστάξας λαβεῖν. καὶ ὃς τὸν Δηϊόταρον καὶ τὸν Ἀριοβαρζάνην προσλαβὼν ἤλασεν εὐθὺς ἐπὶ τὸν Φαρνάκην, καὶ συμβαλὼν ἡττήθη.* SIGON. *bellum Cn. Domitio* sine praepositione Voss. Lovel. 2. et Exc. Pithoei. Tum *adversus*, pro *contra*, Leid. Voss. Berg. Lovel. 2. Boend. et ed. Camp. Vide ad Epit. 67. Dein *parum prospere* omnes scripti nostri, Exc. Pithoei, et ed. Camp.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXVII.

IN LOCUM LIBRI CXII. T. LIVII.

U. c. 704. A. C. 48. *Cicero, relictus Dyrrhachii,*

I. Cognitam celeriter Pompeji cladem, nec enim celari res tanta poterat, passim trepidatio et fuga partium excepit. Primi, nam et proxime aberant, rem didicere, qui Dyrrhachii remanserant in prioribus castris. quorum et M. Cicero fuit, vir nihil minus quam ad bella natus; et jam inde a principio Caesaris caussam, Pompeji consilia damnando, neutris partibus utilis, et molestior, quibus accesserat. Nec enim abstinebat acerbis facetiis sensus suos prodere; *habere, quem fugiat*, dictitans, *quem sequatur*, *non habere*. Sed et, quum ad Pompejum accederet, dicentibus *sero eum venisse*; *Nihil*, inquit, *paratum video*. Igitur neque usus eo Pompejus est, et aliquando dixisse dicitur: *Cupio, ad hostes transeat Cicero, ut nos timeat*. Quo facilius, quum a Dyrrhachio Pompejus moveret, hic et relictus est, et mansit, praesertim quum accessisset corporis infirmitas.

Bellum suadentibus adversatur.

II. Sed, postquam ex proelio Pharsalico Labienus Dyrrhachium refugit, consiliumque vocavit Cato, diversae praesentium sententiae fuerunt. Multis adhuc bellum placebat, quia Labienus, vera falsis miscendo, Caesaris gravi vulnere fortunam partium aequatam fuisse confirmarat. Et conquirebantur alia inflandis animis. superesse septem aquilas Nonius dicebat: Pompejo victoriam deberi Labienus, nescio quorum numinum oraculis. His quoque dicta reposuit Cicero: Nonio, *recte eum confidere, si pugnandum sit cum graculis*: Labieno, *hoc strategemate jam amissa castra esse*.

Cap. I. Liv. Epit. Plut. Cat. Plut. Cic. Liv. Epit. 111. Cic. Philipp. 2, 15. et ad Att. 11, 4. Plut. Cic. Macrob. Sat. 2, 3. Cic. ad Att. 8, 7. Macrob. Cap. II. Cic. ad Fam. 9, 18. et ad Att. 11, 4. Plut. Cic. de Divin. 1, 32. Dio, l. 42. Frontin. Strat. 2, 7. Plut.

III. Catoni haec animo sententia sederat, ut, siquidem Pompejus cecidiſſet, transportatis in Italiam, quos secum habebat, patriaeque reſtitutis, ipse exsulatum proficisceretur quolibet: superanti autem copias ab eo acceptas cum fide servaret. Hoc animo navigavit Corcyram, ubi claſſis ſtabat. Erat omnino fugae similis profectio. igitur et frumentum ex horreis raptum vias angiportusque conſtraverat: et, quia non modo jam hoſtis, sed suae quoque copiae terrori Pompejanis erant, subito metu perterriti conscenderunt naves. Nec injuſtus ille timor fuit. nam noctu ad oppidum ex cursu respicientibus, magnum incendium reluxit, flagrantibus onerariis, militum audacia, nolentium conscendere. Tum et Rhodia claſſis deseruit socios, domumque disceſſit. *U. e. 704. A. C. 48. Catonis consilium.*

IV. Haec omnia paucis ante diebus Rhodiae quinqueremis remigem, velut numine adflatum, praedixiſſe, C. Coponius, qui ei claſſi praeerat, homo cum primis prudens atque doctus, tribus facile doctiſſimis Romanorum, M. Tullio, M. Catoni, M. Terentio Varroni exposuerat. Hoc ita ab ipso Cicerone narratum, non poëtarum modo, sed etiam Graecorum fabulas, qui revixiſſe hominem et a morte vaticinatum finxerunt, evidenter coarguit. *Rhodii remigis vaticinatio.*

V. Corcyrae quum iterum de praesentibus eſſet deliberatum, Cato, numquam non observans legum, Ciceroni se cedere profeſſus eſt, quod ille consulari dignitate anteïbat. At Cicero, qui semper pacis auctor fuerat, et omne fugerat belli munus, tantum ab accipiendo imperio abfuit, ut potius *armorum non deponendorum, ſed abjiciendorum*, suasor eſſet. Ibi gravis eum excepit Pompejanorum indignatio, fuiſſetque a Cnaeo interfectus, ni Cato seductum paullisper adolescentem leniviſſet. ita navigio accepto Brundisium vectus, eo in oppido Caesaris tempora exspectabat. Interea loci et D. Laelius, qui objectam Brundisio insulam, quam antea Libo tenuerat, consilio pari, pervicacia majore insidebat, et C. Caſſius, multis Julianis in Sicilia concrematis navibus, poſtquam acceperant de proelio, cum claſſe disceſſerunt. *Cicero Brundisium revertitur.*

Cap. III. Plut. Cat. Lucan. 9, 30. Dio, l. 42. Appian. Civil. l. 2. Cic. de Divin. 1, 32. Cap. IV. et 2, 55. Cap. V. Plut. Cic. et Cat. Cic. pro Dejot. c. 10. et ad Att. 11, 4. Plut. Cic. et Cat. Caes. Civil. 3.

U. c. 704. A. C. 48. *Pompejanorum varia consilia.*

VI. Neque piget principum virorum, etiam singulorum, consilia referre et fata. Duo ferme genera erant universim. qui Caesaris clementia fidere poterant, ubivis locorum subsistebant, donec per deprecatores, quid fieri ille vellet, comperirent: ceteri, quibus nimia odia quidlibet tutius, quam Caesaris arbitrium, fecerant, ubilibet terrarum rebellionem meditabantur. Q. Cicero filius, quum Corcyra discederetur, Patras venit, ubi pater ejus tum agebat: qui una cum multis aliis senatoribus ad Fufium Kalenum se contulit, quem a Caesare missum fuisse in Achajam praediximus. Ex eo numero Ser. Sulpicius, A. Torquatus, M. Marcellus Athenis substiterunt: in Bithyniam se T. Antistius ad hominem familiarem A. Plautium recepit, pluresque alii per diversas Asiae provincias victoris clementiam exspectarunt. Atque his omnibus ocius serius, ut cuique sors fuit, ignovit Caesar; quorumdam etiam opera deinceps usus est, magistratusque iis et provincias dedit. At, quibus renovare bellum placuit, partim in ipso conatu exstincti sunt, plerique in Africam se contulerunt.

Pompeji fuga.

VII. Pompejus, uti diximus, e castris suis equo fugiens, Larissam; inde per Thessalica Tempe, etiam per noctem continuato cursu, cum equitibus triginta ad mare venit. Ibi conscenso parvo et fluviatili navigio paullum provectus, in ostio Penei amnis onerariam conspexit praevehentem, agnitusque a domino navis, tum maxime somnium suum exponente vectoribus, susceptus est. Quippe per quietem Pompejum, longe dispari, quam esse consueverat, cultu opem suam exposcentem, viderat. Transcenderunt cum eo L. Lentulus, qui superiore anno consul fuerat, et P. Lentulus consularis, et M. Favonius praetorius. deinde et regem Dejotarum, equo properantem ad litus conspicati, recepere.

VIII. Inde per Thermaïcum sinum, et deinceps praeter Macedoniam vecti, ad Amphipolim jecerunt anchoram: quam ad urbem edicto convenire juniores Graecos civesque Romanos jusserat, reparandarum virium ergo, si spatium habuisset; an magis, ut fuga, quam

---

Cap. VI. Dio. Appian. Cic. ad Att. 11, 5. et 15. Supra, 111, 42. Cic. ad Fam. 6, 1. et 4, 12. et 13, 29. et alibi passim. Sueton. Caes. 75. Cap. VII. Flor. 4, 2. Lucan. 8, 1. Plut. Pomp. Appian. Caes. Plut. Oros. 6, 15. Plut. Vell. 2, 53. Plut. Cap. VIII. Caes. Appian. Lucan.

moliebatur, tanto esset occultior. Certe, Caesaris adventu cognito, Lesbum transmisit, ubi initio belli Corneliam conjugem seposuerat. Invitantibus in urbem suam Mitylenaeis, atque offerentibus omnia, non paruit; sed, recepta Cornelia rebusque ejus, biduum tantummodo moratus per tempestatem, quatuor additis actuariis, quae a Rhodiis et Tyro venerant, in Ciliciam avectus est. Eo in cursu et Sextus filius eum adsequutus est, et magnus numerus senatorum: et naves quaedam cum militibus ex Cilicia occurrerunt. U. c. 704. A. C. 48.

Rhodii Pompejum discedere jubent.

IX. Exposito igitur Dejotaro, qui ultimum orientem in auxilium Pompeji commoveret, ipse praeter Ephesum, et Colophonem, interjacentesque insulas, Rhodum petiit. Rhodii, postquam alius esse jam coeperat Pompejus, adversus illum iidem esse desierant. igitur oppido portuque prohibitum, missis ad eum et Lentulos nunciis, ex iis locis discedere jusserunt. Primam urbium, nusquam prius ausi consistere, Attaliam inierunt in Pamphylia: quum jam recollecti ex fuga senatores circiter sexaginta essent. Deinde, quia Pompejus commodos aquationi rebusque necessariis portus, simulque remotiores abstrusioresque sequebatur, Syedra concessit, desertum Isauriae scopulum, quod navale Selinuntiorum erat.

Pompejus externas opes respicit.

X. Ibi demum celatum hactenus consilium nudare coepit, se, diffisum provinciis omnibus, externas opes quaerere. Quum in aestimationem omnia circum regna venissent, ad Parthum inclinabat sententia. sed hic, amicitia Pompeji rejecta nuper, etiam legatos ab eo missos habuerat in vinculis: praeterea ad interfectores Crassorum Corneliam adduci, quae nupta Publio fuerat, et ad projectissimos in libidinem, juvenem formosam, alienum videbatur. Jubam, fidissimum partibus regem, peti vetabat insolentia barbari, et in Varo populi Romani despecta majestas, et levitas insita genti. In Aegyptio rege aetas maxime displicebat, et quod tredecim annorum puer a nutriciis et paedagogis regebatur.

Theophanes Aegyptum peti jubet.

XI. At Theophanes, quo plurimum Pompejus uti consueverat, *insanum esse* rebatur, *si de alio ullo potius*,

Cap. VIII. Dio. Plut. Lucan. Caes. Appian. Lucan. Plut. Cap. IX. Lucan. Cic. ad Fam. 12, 14. Caes. Plut. Lucan. Flor. Lucan. Stephan. Cap. X. Appian. Plut. Lucan. Dio. Plut. Lucan. Appian. Justin. 41, 3. Vell. 2, 53. Lucan. Appian. Cap. XI. Plut.

U. c. 704. A. C. 48. *quam Aegypti rege, cogitaretur. Illum ea aetate esse, ut scire beneficia patri a Pompejo praestita, et intelligere possit: praeterea reverentiam ei fore dati ab senatu tutoris. Neque pueritiam ejus metuendam. adultos et usu tritos ex praesenti hominum fortuna favorem et odia temperare; adolescentibus honesta placere etiam cum periculo.* Hac probata sententia, Cyprum tendunt. Ibi cognoscunt, Antiochiensium civiumque Romanorum, qui ibi negotiarentur, consensu arceri finibus Pompejanos, nunciis etiam dimissis in vicinas civitates, *ne quis ex eo genere Antiochiam adiret; qui fecisset, magno capitis periculo facturum.*

Pompeji duo gravissimi errores.

XII. Haec adversa demum gravissimos duos errores deplorandi serum Pompejo sensum attulerunt; unum, quod procul mari, qua parte virium firmissimus fuerat, conflixisset: alterum, quod fugam potius intendisset haec in loca, quam ad classem suam et exercitum, quem duce Catone jam in Africam pervenisse rumor ferebat. Sed, inopinato proelii eventu semel perturbatus, neque confirmare animum tam vetus imperator, neque providere, quid in rem esset, ulla ex parte potuit: saepe querens, *tantum se fuisse falsum opinione, ut, a quo genere hominum victoriam speravisset, inde sibi enatum cladis initium fuerit.* Igitur, contracta, quanta poterat, pecunia, armatisque hominum duobus millibus, cum uxore triremem Seleucidem conscendit. reliqui partim longis navibus, alii onerariis sunt sequuti.

Ejus profectio in Aegyptum.

XIII. Hoc modo Pelusium perventum: ubi tum magnae copiae Ptolemaei regis erant, bellum gerentis cum sorore Cleopatra, cujus castra nec longe ab regiis aberant. Pompejus, id, quod erat, conjectans, certum hominem misit, demisse petens, *ut sibi tutum apud regem perfugium esset.* Ipse, dum tutores pueri, coacto consilio, de praesentibus deliberant, in navi sollicitus opperiebatur, quid de se Pothinus spado, (hi erant capita rerum) et Aegyptius Achillas, et praeceptor pueri Theodotus Samius decressent: princeps Romani nominis, et qui beneficio Caesaris servari miserum et deforme existimaret.

Theodotus Pompeji mortem suadet.

XIV. Quum aliis recipiendum, aliis contra videretur; Theodotus, forte cupiens ostendere facundiam,

Cap. XI. Supra, 111, 8. Lucan. Caes. Cap. XII. Plut. Appian. Civil. 2. p. 472. Plut. Dio. Caes. Plut. Cap. XIII. Caes. Appian. Plut. Caes. Dio. Plut. Appian. Plut. Cap. XIV. Lucan. Plut.

erat enim professione rhetor, *neutrum consilium salubre esse*, disseruit: *altera sententia dominum Aegypto, et bellum cum Caesare recipi: altera offendi Pompejum, nec iniri gratiam ab Caesare. nihil melius, quam morte viri formidinem ab ipso tollere, simulque demereri eum, qui rerum potiretur.* Adjecisse et proverbio jactatam vocem dicitur, *mortuos non mordere.* U. c. 704. A. C. 48.

XV. Haec ubi placuere omnibus, Achillae negotium permittitur, homini singularis audaciae. atque is cum parvula navicula ad Pompejum accedit; litus excusans, quod vadosum et infidum majora navigia non pateretur. Minime placebat ea res amicis, qui prius exspectassent, ut ipse rex cum illustri comitatu procederet obviam: et ipse Pompejus praesagium animi Sophocleo carmine fatebatur, quod *ex liberis servos fieri* dicit, *quotquot tyrannorum adierint domos.* Cum hoc dicto descendit in naviculam, cum duobus tantum centurionibus, libertorumque et servorum singulis, ubi conspecto L. Septimio, qui bello praedonum apud se ordinem duxerat, deinde cum Gabinio profectus Alexandriam, tribunum militum agebat; *Te quidem hercle*, inquit, *novi*, *commilito.* Atque is, nullo responso dato, capite tantum annuit.

Achillas ad interficiendum eum mittitur.

XVI. Inter haec adpropinquabat litori, et motus in terra exercitus, conspectaque in agmine regis purpura, spem Corneliae ceterisque dabat, benigne receptum iri: quum adsurgentem a L. Septimio primum, deinde ab Achilla percuti vident. Id spectaculum, tam necopinatum et atrox, tantum excitavit in navibus luctum, ut gemitus fletusque in litore exaudirentur. Jamque et triremes complebantur, quae ceteras quoque Pompeji naves comprehenderent: sed illas propere vulsis anchoralibus favens a terra ventus Cyprum retulit; Aegyptii a vano persequendi incepto destiterunt. pars tamen navium capta direptaque: et in his Q. Pompejus A. F. Bithynicus occisus.

Pompejus occiditur.

XVII. Sic Magnus ille Pompejus, in conspectu conjugis liberorumque caesus, inter imbecillitatis humanae illustrissima documenta memoratur. Quum non Romae modo, sed ubivis ferme terrarum, perpetuo tenore felicitatis principem locum diutissime tenuisset;

Magna fortunae mutatio.

Cap. XV. Caes. Plut. Dio. Caes. Plut. Cap. XVI. Appian. Plut. Liv. Epit. Plut. Dio. Oros. Cap. XVII. Flor. Dio. Cic. ad Fam. 3, 11.

U. c. 704. A. C. 48. eo ipso tempore, quo vel maxime florere fortuna et potentia videbatur, praeceps subito datus, pridie natalem suum, quo die olim tam dispari sorte de Mithridate et Piratis clarissimum triumphum duxerat, clientis sui supplex, famulorum ejus manibus invenit necem.

Pompeji tumulus. XVIII. Cura tamen decore cadendi etiam morienti fuit. toga capiti obducta, ne quis gestus notari, aut vox indigna priore Pompejo excipi posset, gemitu tantum edito, excepit enses. Caput ad regem relatum est, siccataque cute conditum Aegyptio more. Truncus, contemptim abjectus in litore, a Philippo liberto utcumque crematus conscissae scaphae lignis, sepultusque est, quum ad id idem officium alius etiam civis Romanus forte accucurrisset. Tumulum postea fluctus marini disjecerunt: et imagines, quas proximorum temporum admiratio posuerat, sequentium negligentia male habitas in Casii Jovis aede retrusit in cellam, ubi vetera truncataque signa reponebantur, (*favissas* Romae vocabant) donec Adrianus Caesar, imperium totum undique perlustrans, quum in Aegyptum venisset, et effigies reperit ornavitque, et tumulum inquisitum refici repurgarique jussit. Vix relatu dignum, tamen ad ineptam hominum cavendam sollicitudinem non inutile, tradunt auctores, ex vaticinio quodam Cassios semper suspecto Pompejo fuisse: quum nemo hominum hoc nomine, sed mons scilicet Casius fatalis ei praedictus esset.

L. Lentuli vox et fatum. XIX. Postridie mortem Pompeji sequutus illum e Cypro L. Lentulus advenit, ignarus omnium, quae accidissent: sed, conspecto in litore rogo, nescio qua occulta vi commovente animum, *Eccui hic*, inquit, *justa tam exiliter fiunt?* nec longo interposito spatio; *fortassis tibi, Cn. Pompeï!* Divinavit amici casum, unde suam quoque fortunam pendere non nesciebat. Nec diu superfuit: comprehensus enim ab rege ad Pelusium in custodia necatus est. At, qui in Cyprum refugerant, diversa exinde loca petiverunt.

Caesar Pompeji fugam insequitur. XX. Interim Caesar, post victoriam biduo tantum honori simul Deorum et quieti militum dato, omissis curis

Cap. XVII. Dio. Vell. 2, 53. Dio. Cap. XVIII. Lucan. Plut. Lucan. Plut. et Val. Max. 1, 8. Appian. A. Gell. 2, 10. Appian. Dio. Marcellin. 22. Cap. XIX. Plut. Val. Max. Plut. Caes. Oros. Dio. Cap. XX. Liv. Epit. Appian.

curis aliis, Pompejum, quocumque terrarum se contulisset, sequi certus, hoc uno angebatur, quod neque nunciis, neque fama fiebat certior, quam in partem Pompejus intendisset fugam. Postremo, quum interrogatus ea de re Brutus argumenta quaedam protulisset, in Aegyptum fugisse videri, credidit, eoque statuit accedere. Igitur, adsumpto equitatu, et una legione minoribus itineribus subsequi jussa, per Thessaliam in Macedoniam profectus est. Thessalis ob navatam in bello operam, praebitaque auxilia, simul terram honorans victoriae suae testem, libertatem reddidit. U. c. 704. A. C. 48.

XXI. Atheniensibus etiam rata tum sors fuit, quam inter initia condendae urbis imposuisse Deos fabulae vulgarunt; *Neptunum, uti semper temere consulerent: Minervam, uti nihilominus commoda fortuna uterentur.* Nam tum quoque Caesar ignovit deprecantibus, severe increpitans, et hac voce adjecta: *Quousque vos, vestro merito pereuntes, majorum servabit gloria?* Deinde, quum per Macedoniam Amphipolin pervenisset, Hellespontum petiit, in Asiam transmissurus. Ibi eum e maximo periculo admirabilis fortuna eripuit; quum, inopia triremium vectoria navicula trajiciens, in paratissimam hostium classem et acerrimum ducem incidisset. *Atheniensibus ignoscit.*

XXII. Corcyrae trecentae Pompeji triremes steterant. inde quum discederetur, cum majore numero reliquos, ut est expositum, transjecit in Africam Cato: triremes septuaginta C. Cassio datae, quibus Pontum Pharnacemque adiret, illum quoque regem conciturus. Tum autem, audito, adesse Caesarem, quasi deprehensus ipse esset, supplices e navi tendens manus, veniam sibi suisque orabat. Agnovit Caesar fortunam suam, et, non contentus hac victoria, nedum incolumitate, dubitavit, an reciperet: fuitque a Bruto, cujus sororem Cassius duxerat, exorandus. Haec ita, sequutus auctores, qui C. Cassium in Hellesponto deditum scribunt, posui: ceterum Suetonius et Dio, scriptores minime spernendi, L. Cassium tradiderunt, rostratas decem habentem, supplicem Caesari factum. Sane a praefracto contumacique C. Cassii ingenio permultum ea vilitas diffidet: nisi, quod Ap- *Mira fortuna Caesaris.*

Cap. XX. Caes. Plut. Bruto. Caes. Appian. Plut. Caes. Cap. XXI. Appian. Dio. Caes. Appian. Dio. Sueton. Caes. c. 62. Cap. XXII. Appian. Plut. Bruto.

U. c. 704. A. C. 48. pianus censet, Fortunae Caesarem efferenti cedere tum omnia debuerunt.

Caesar Asiam obiter constituit.

XXIII. At Caesar, praetervectus oram Asiae, Ephesum attigit, ibique senatores omnes ex provincia sub eosdem dies eo convocatos esse cognovit a T. Ampio Balbo, qui ad tollendam ex templo sacram pecuniam testibus his uti cogitasset. Sic iterum servata Ephesiae Dianae pecunia, Ionas ceterasque gentes Asiae, missis legatis deprecantes, venia prosequutus, insuper provinciam publicanorum injuriis et triente soliti tributi levavit. nec tamen omisit locupletiorum publicare fortunas, quos favisse Pompejo constabat: quorum Pythodorus ex Asiarcharum numero, quum duobus talentorum millibus amplius possideret, redemit a Caesare opes suas, neque minores reliquit liberis: unde mox ad regale fastigium adscenderunt. Tum vero et Gnidiis immunitas data propter Theopompum, qui inter Graecos amicos praecipue gratiosus et potens apud Caesarem erat.

Rhodum navigat.

XXIV. Sed Caesar, paucis diebus in Asia moratus, jamque minus dubitans, in Aegyptum isse Pompejum, quod Cypri visum esse cognoverat, Rhodum navigavit, et, collectis, quot subito poterant, navibus virisque, cum equitibus octingentis duabusque legionibus, una, quam sequi ex Thessalia jusserat, altera, quam a Fufio legato evocaverat ex Achaja, navibusque longis Rhodiis decem, Asiaticis paucis, sub noctem inde solvit; ignaris ceteris, quo tenderet. sed gubernatores interdiu vexillum praetoriae navis, noctu pharum sequi jusserat. Sic tertio post die Alexandriam pervenit.

Alexandriam venit.

XXV. Sed in his legionibus tria millia ducenti, haud amplius, milites erant. reliquos vulnera laborque festinantem imperatorem consequi vetuerant. Sed Caesar, animi magnitudine et fama rerum gestarum fretus, omnem sibi locum, quantumlibet infirmis praesidiis, tutum fore existimabat. Tamen, quia tumultuantes recenti morte Pompeji Alexandrinos repererat, veritus litori se credere, anchoras jecit: donec ad eum Theodotus venit, caput et annulum Pompeji,

Cap. XXIII. Lucan. 9, 962. Caes. Appian. Dio. Plut. Caes. Strabo, l. 14. p. 649. Plut. Caes. Strabo, l. 14. p. 656. Cap. XXIV. Caes. Appian. Caes. Appian. Cap. XXV. Caes. Lucan. Dio. Liv. Epit. Plut. Pomp.

(ensifer leo insculptus erat, ut Plutarchus tradidit; ut Dio, tria tropaea) tamquam fidei pignus, offerens. U. c. 704. A. C. 48.

XXVI. Ibi Caesarem, agnito generi capite, flevisse referunt, aversatumque portantem esse; persona moerentis adsumpta, quamquam intime gaudere morte aemuli putaretur. Reliqua tamen ejus mansuetudo facile declarat, veras illas, non simulatas, lacrimas fuisse. princeps enim omnium esse volebat certe; nec excogitari necessitudo ulla posset, quam, isthoc pretio proposito, violandam esse non existimaret: sed, hoc dedisses, erat hominum omnium mitissimus, et qui amplissimum quemque cupidissime servaret, tanto majorem gloriam suam futuram ratus, quanto potentiores nobilioresque viri suo beneficio viverent. Quocumque animo, vultum certe servans, caput Pompeji, pluribus et pretiosissimis odoribus concrematum, honeste funerandum curavit in suburbio, ubi post debellatam Aegyptum aedem condidit Nemeseos, quae sub Trajano demum diruta est ab Judaeis rebellantibus. *Flet, viso capite Pompeji.*

XXVII. Inter haec appulsus Alexandriam Caesar quum navi primum egrederetur, magno tumultu exceptus est, concurrente milite, quem praesidio urbis Ptolemaeus reliquerat, et fremente vulgo, cui praeferendis Caesari fascibus imminui majestas regia videbatur. Igitur ipse concessit in regiam: pars militum, quod exarmari commilitonum suorum nonnullos viderant, in altum se receperunt, donec omnes simul naves applicarent. *Caesar regiam occupat.*

XXVIII. Non fallebat Caesarem, quanto suo periculo inter infidos et validos in populosissima urbe commoraretur; videbatque regis et ceterorum erga se non aliam fidem fore, quam in Pompejum fuisset: sed Etesiis tenebatur, qui sunt Alexandria navigantibus adversissimi venti. Ergo dissimulando animo, donec vires contraheret, templa ceteraque celebriora urbis aedificia lustrabat, audiebatque sapientiae professores stans et populo immixtus, aliisque rebus omnibus captum se pulchritudine locorum et Alexandrinae vitae aemulatione testabatur: unde illi mira vulgo *Ejus dissimulatio.*

Cap. XXV. Dio, l. 42. Cap. XXVI. Liv. Epit. Plut. Caes. Val. Max. 5, 1. Dio. Lucan. Sueton. Caes. c. 30. Id. ibid. 74. et 75. Plut. Caes. Val. Max. Dio. Appian. Cap. XXVII. Liv. Epit. Caes. Dio. Caes. Lucan. 10, 10. Oros. Dio. Cap. XXVIII. Lucan. Sueton. Caes. c. 35. Flor. 4, 2. Vell. 2, 54. Caes. Lucan. Appian. Frontin. Strat. 1, 1.

U. c. 704. A. C. 48. gloria atque gratia quaesita est: praesertim quum etiam comiter excipiendo singulos licentioribus conviviis penitus laxare animum videretur; jam propemodum effecta consuetudine, ut pernoctaret inter epulas: quod ille vitandarum insidiarum caussa usurpabat, quas sibi sentiebat a Pothino strui. Nec enim ab hoc praetermittebatur quidquam, quod ad invidiam Caesaris et exasperandos in eum quoslibet pertinebat.

Pothinus insidiatur Caesari.

Odiorum caussae.

XXIX. Pecunia maxime deerat Caesari: ergo etiam Asiam praetercurrens, quum fuisset in omnibus liberalis et clemens, stipendium tamen imperaverat: et nunc Alexandriae mutuum reposcebat. Nam Auletae Ptolemaeo grandem summam expensam ferebat, supra septingenties sestertium: cujus pecuniae partem magnam liberis regiis condonaverat olim, reliquum quadringenties quum maxime reposcebat. Nec eo contentus, arbitria quoque coeperat agere dissidentium regum, quod eorum controversias ad populum Romanum et se, populi Romani consulem, pertinere dicebat ex testamento patris Ptolemaei. Eo testamento major filius majorque filia heredes scripti erant: populumque Romanum per omnia sacra foedusque in Capitolio sancitum rex obtestabatur, ut judicium suum salvum esset.

XXX. Haec vero mirum in modum angebant regios satellites, Pothinum maxime, qui, Cleopatrae regno expellendae auctor, reditum illius, ut mortem suam, horrebat. Igitur primo cum Caesare agere: *discederet ad majorum rerum componendos tumultus; creditum, et cetera per commodum, et maxima cum gratia recepturus.* Sed ille, negans *cujusquam Aegyptii consilio sibi opus esse, ad se venire reges, dimisso exercitu, et disceptare de jure suo* jussit.

Pothinus Achillam et exercitum advocat.

XXXI. Tanto plura ad invidiam ejus et contumeliam Pothinus facere: frumentum vetus et corruptum distribuere militibus, et, ubi querebantur, *patienter ferendum*, dicere. *jam enim eos de alieno tolerari, cunctis in potestatem Caesaris concedentibus.* Convivia quoque figulina ligneaque supellectile instruebat, *argentea et aurea vasa Caesari in solutum dari debuisse* excusans. Quin et sacram pecuniam hac praescriptione tollebat e templis, rem Aegyptiis acerbissimam, qua gente nihil fuit

Cap. XXVIII. Plut. Caes. Cap. XXIX. Dio. Plut. Caes. Dio. Caes. Cap. XXX. Plut. Caes. Caes. Cap. XXXI. Plut. Oros. Dio.

umquam superstitioni addictius. arguebatque clam iniquitatem Caesaris, qui tantam sine caussa pecuniam peteret, ut qui Ptolemaeo, dum socius et rex appellaretur, nihil recusanti, suo Pompejique nomine prope sex millia talentorum abstulisset. Misit et ad Achillam nuncios de suo aliorumque ex regiis amicis consilio, quos ad eamdem mentem impulerat, cum exercitu jubens Alexandriam accedere. U. c. 704. A. C. 48.

XXXII. Sed in speciem amica erant omnia, et tumultum Alexandrinae plebis reversus a Pelusio rex puer placaverat: et Cleopatra quosdam amicorum miserat, qui suam caussam agerent. Sed paullo post, Caesaris intellectis moribus, suaeque formae et venustati confidens, omnino conandum existimavit, ut ab homine mulieroso conspiceretur. Ceterum, si palam venisset, vim ab tutoribus inimicis metuebat. Igitur, modica conscensa biremi, corruptis pecunia, qui claustra Phari custodiebant, primis tenebris ad regiam venit: et, ne conspici a quoquam posset, culcitam sibi circum adstringi loro, deportarique per Apollodorum Siculum, cujus fidei credebat, ad Caesarem jussit. *Cleopatra ad Caesarem venit.*

XXXIII. Id primo commentum admiratione muliebris ingenii percussit Caesarem. ut deinde ad misericordiam simul amoremque ciendum temperato vultu adstitit, eximia formae et singulari quadam gratia ita dementavit hominem, ut Alexandrini belli hanc solam fuisse caussam plerique existiment. Sed illa plurimum etiam verborum blanditiis veneribusque pollebat: compositoque ad moestitiam vultu procumbens, *En adsum*, inquit, *Cleopatra, tot regum soboles, tuaque complector genua, Caesar: nihil indignum fastigio meo facere putans, si tibi, quem Dii supra omnium hominum majestatem extulerunt, tamquam communem regum atque gentium arbitrum, debitum honorem exhibeo.* *Eumque forma cepit.* *Et verbis.*

XXXIV. *Per annos prope trecentos, postquam regnare semel domus nostra coepit, sine intermissione tenuit hanc regiam: et par huic vetustati mos est, eadem cum fratribus potestate sociatas matrimonio regnare feminas. Id non suo magis judicio, quam priorum omnium, pater meus nunc quoque fieri jussit: sed voluntas ejus spernitur, testamenti vilis est religio, unaque populi Romani, sed et tua, Caesar, despicitur auctoritas.*

Cap. XXXI. Sueton. Caes. c. 54. Caes. Dio. Lucan. 10, 350. Cap. XXXII. Lucan. 10, 53, Dio. Plut. Lucan. Plut. Cap. XXXIII. Dio. Flor. 4, 2. Lucan. Plut. Dio. Lucan.

U. c. 704. A. C. 48. *Nec de fratre queror. puer est, et, quae ultimae sortis est indignitas, famulis suis servit. Non ille me dejecit regno, mei, quantum licuit, amans: sed ejusdem id scelus est, cujus et Romani quondam nominis princeps interfectus: quem si ob veterem gloriam, et in nostram domum merita noluisset, debebat, vel quia gener tuus olim, vel aemulus nuper fuit, revereri. Princeps terrarum populus, ducibus hinc Caesare, inde Pompejo, concurrit. quis inter haec aliquas esse credat eunuchi partes? At (audaciam hominis!) ille sibi vel primas vindicat. Tu fugasti Pompejum; ille occidit: tu profligasti partes; ille sustulit ducem.*

Pothinum insidiari Caesari arguit. XXXV. *Atque utinam sit unis opimis contentus! Felici scelere vecors latro de tua jam nece agitat, quando interfector Magni nullam ampliorem palmam appetere, quam trucidandi Caesaris, potest. Nec simplici stimulo incitatur ad facinus. temeritatem metus acuit: quod caput Pompeji moerens adspexisti, quod vultu, gemitu, voce, lacrimis, testatus es dolorem, vindex timeris perfidiae, cujus approbator esse noluisti. Neque longinquos aut incertos metus adfero. Sollicitatus Pothini nunciis Achillas, motis a Pelusio castris, cum omnibus copiis paullo post aderit.*

Se tradit in manus Caesaris. XXXVI. *Hic me impulit terror, ut machinata, quod vides, ad te per quodlibet discrimen penetrare statuerem; conarerque salvum praestare eum, sine quo salva esse ipsa nequibam. Igitur non modo caussam meam, sed etiam famam personamque, in tuas manus contradidi: et nunc quoque non tam de meo jure, quam de salute tua, sum sollicitior. Ita me Dii Deaeque omnes, et, quam praecipue veneror, aurea Venus amet, teque, progeniem suam, optimae voluntatis compleat, ut orbatam patre, orbatam fratre et viro, possessione regni dejectam, contemptam, pulsam, oppugnatam a famulis, tuendam ornandamque suscipias!*

XXXVII. Jam dudum Caesarem forma puellae, blanditiaeque vultus et verborum, decenter interpositis lacrimulis suspiriisque, perculerat. ideoque, nihil non promittens, seriis rebus amantium nequitiam miscuit: eademque nocte una fuerunt. Inde plerisque non eximitur, Alexandrinum bellum praeter necessitatem susceptum esse a Caesare, tantummodo ut mercedem adulterae regnum Aegypti daret.

Ptolemaeus ad conspe- XXXVIII. Orta luce, Caesar ad se Ptolemaeum vocat, et cum eo de reconciliatione sororis agit. Ut ve-

Cap. XXXVII. Dio. Plut. Lucan. 10, 106. Plut. Cap. XXXVIII. Dio.

ro et ipsa prodiit in conspectum, ira commotus puer proripuit se foras, abjectoque diademate proditum se vociferans, excitavit populi turbam. Sed, cito retractus a Caesaris comitibus, plura conari non potuit: et Caesar, de superiore loco alloquutus Alexandrinos, *nihil opus esse tumultu* dixit. *nec enim se existimare aliud illos velle, quam quod ultro facere constituisset.* Recitato deinde testamento patris Ptolemaei, quod in eo fides populi Romani invocabatur, ad se pertinere dixit, et patris tueri judicium, et liberis prospicere. *Quod igitur faustum felixque foret, Aegypti regnum duorum esse debere, Ptolemaei et Cleopatrae: minori Ptolemaeo cum Arsinoë sorore matrimonium, et suo populique Romani dono dotalem Cyprum fore.* Sic in praesens seditione composita, convivium Cleopatra regali luxu exhibuit, omnibus nova reconciliatione laetis.

U. c. 704.
A. C. 48.
ctum sororis irascitur. Sed Caesar omnia conciliat.

XXXIX. Enimvero Pothinus, in haud dubio periculo se constitutum sentiens, si tam infensa, nec immerito, Cleopatra rege et regno potiretur, occidendi inter epulas Caesaris consilium cepit. Erat inter quotidianae operae servos tonsor quidam Caesari, mortalium omnium timidissimus. hic quum nihil non observaret anxia cura, deprehendit insidias, detexitque. Idcirco Caesar, jam olim Pothinum suspectum invisumque habens, convivio militibus circumdato interfecit. De morte Pothini consentitur inter omnes: de tempore mortis et ordine diversa traduntur. Sed nihil magis congruere prudentiae temporique Caesaris visum est, quam quod posuimus.

Et Pothinum interficit.

XL. Inter haec Achillae nunciato adventu, Caesar regiam claudit, suos armat: cum Ptolemaeo agit, ut, quos habeat, ex suis maximae auctoritatis mittat ad Achillam, jubeatque incepto desistere. Serapion et Dioscorides missi, qui ambo legati Romae fuerant, priusquam edere mandata possent, jussu Achillae percutiuntur: alter statim occisus est; alterum, accepto vulnere, sui pro mortuo sustulerunt. Achillas, non regis haec imperia esse dictitans, qui in aliena potestate ipse esset, occupata praeter eam partem, quam Caesar tenebat, Alexandria, regiam irrumpere primo statim impetu conatus est.

Achillas cum exercitu adest.

Cap. XXXVIII. Lucan. Cap. XXXIX. Plut. Caes. Civil. 3. fin. Lucan. 10, 515. Flor. Dio. Appian. Cap. XL. Lucan. 10, 434. Caes. Dio. Caes.

U. c. 704. A. C. 48. *Caesarem in maximum periculum conjicit.*

XLI. Numquam in majore periculo Caesar fuit. Paucos habebat milites: inter infida infeſtaque omnia, locis parum munitis, a maxima multitudine oppugnabatur. Neque incondita aut rudis bellorum turba erat. Millia haud minus viginti sequebantur Achillam, pars magna Romanus miles, qui olim adductus a Gabinio, mixtusque connubiis, mores Alexandrinos licentiamque inbiberat. His acceſſerant Syri Cilicesque praedones, et quidquid in finitimis provinciis audacia turbulentum fuerat. Praeterea duo millia equitum erant, inveterata Aegyptiis bellis manus. His copiis Achillas oppidum ingreſſus, majorem populi partem sibi ſtatim adjunxerat. Nam, praeter mobilitatem ingenii, bellorum incommoda Caesarem advehere sibi indignabantur, jam ante irati numinibus, quod minimo tum incremento Nilus solitam ubertatem frugum eo anno interpellaverat.

Is tamen se defendit.

XLII. Contra vim horum Caesar regiam et vicina aedificia tumultuario opere, foſſa valloque ad mare usque deductis, muniverat. eo facilius defendi potuit, cohortibus per vias dispositis. Sed eodem tempore ad portum pugnabatur; ubi, praeter solitum Alexandriae praesidium, roſtratas duas et viginti, aliae naves longae Aegyptiae quinquaginta ſtabant, inſtructae ornataeque, uti modo poſt Pompeji fugam, cui erant auxilio miſſae, redierant. has si occupare Achillas posset, videbat interclusum omnibus auxiliis commeatuque Caesarem cito futurum in poteſtate. Sed, quae ad oppugnandum Aegyptios, eadem ad resiſtendum incitabat Caesarem cauſſa, tanto acrioribus ſtimulis, quia non tam de victoria, quam pro salute, pugnabat. Et juvabatur claſſe, qua erat advectus. Idcirco obtinuit ad extremum, et, quia tueri tam parvis copiis omnia nequibat, incendi, quidquid erat in portu navium, juſſit.

Bibliotheca Alexandrina perit.

XLIII. Hac flamma, quum et vicina portui aedificia comprehensa eſſent, simul arsit bibliotheca, elegantiae regum curaeque egregium opus. Millia librorum tum periſſe quadringenta, alii, qui plurimum, septingenta tradunt. Primus et maximus ejus operis auctor Ptolemaeus cognomento Philadelphus fuit, per-

---

Cap. XLI. Plut. Caes. Oros. Caes. Lucan. Caes. Dio. Plin. 5, 9. Cap. XLII. Dio. Caes. Lucan. Cap. XLIII. Flor. Oros. Dio. Plut. Liv. apud Senec. de Tranq. Anim. c. 9.

quam eruditus princeps, et erudito patre natus: quo curante, sacrorum quoque voluminum interpretatio, quae Septuaginta vocatur, prodiit. Ille, a Nileo quodam empta bibliotheca, quam Aristoteles collegerat, simul iis libris, qui erant ipsi Athenis et Rhodi comparati, Serapeum adornavit, magnoque deinceps studio et sumptu per Demetrium Phalereum, insignem studiis et civilibus artibus virum, quidquid investigari potuit, conquisivit. Sed et in posteris ejus quidam variae doctrinae ornamentis enituerunt: inter quos et Euergetes fuit, Aristarchi discipulus. *U. c. 704. A. C. 48.* *Unde illa comparata fuerit.*

XLIV. Ceterum, occupatis in restinguendo igne Alexandrinis, Caesar, per noctem militibus ad Pharon expositis, claustra occupavit praesidio: quum haberet in partibus custodes, qui dudum erant a Cleopatra corrupti. Fuit quondam insula Pharos, unius diei navigatione distans a continenti, si quid Homero credimus; deinde, Nilo, ut putant, limum admoliente, prope litori conjuncta: multum abnuentibus, qui totum illum tractum saxis asperum esse compererunt. Id constat, quum paullo plus nongentis passibus abesset, superiorum regum opera, jactis in altum molibus, et ponte superposito, connexam esse. quod opus frustra Cleopatrae huic ultimae quidam scriptores vindicant. major etiam incuria eorum est, qui ab eadem exstructam putant cognominem insulae turrim, magnitudine maximam, et elegantia pulcherrimam: quam ad praelucendum noctu navigantibus a Sostrato Cnidio constructam esse, certior fides est, impensa Ptolemaei primi, aut secundi certe, talentis octingentis. *Phari situs et conditores.*

XLV. Erat in hac insula vicus oppidi magnitudine, nec, invitis, qui tenebant, quisquam ex alto poterat Alexandriam appellere. Hoc occupato, Caesar, loco, protinus ad arcessenda ex propinquis locis auxilia misit: et, quia de cetero, propter angustias viarum, aequo Marte discessum fuerat, per omnes insequentes dies, quam tenebat, oppidi partem munitionibus tutiorem efficere instituit.

Cap. XLIII. Oros. Gell. 6, 17. et Marcell. 22. Lips. de Bibl. c. 2. L. Ampel. Voss. de Hist. Graec. 1, 12. Joseph. 12, 2. et Aristeus apud Euseb. Cap. XLIV. Athen. l. 2. Marcellin. Vid. Scalig. in Eus. Chr. num. 1734. Athen. 2, 28. Caes. Luc. 10, 57. Hom. Od. 4, 354. Plin. 2, 85. et 5, 31. Mela, 2, 7. Scal. in Eus. num. 1733. Caes. Marcellin. Cap. XLV. Caes. Marcellin. Tzetzes. Euseb. et ibi Scalig. Strabo, l. 17, 791.

U. c. 704. A. C. 48. *Arsinoë ad Achillam transfugit.*

XLVI. At Arsinoë, quae, cum sorore Cleopatra in Syriam profecta, mox, pace facta, Alexandriam reverterat, inter hos tumultus occupandi regni casum oblatum putans, Ganymedis spadonis ingenio reperit fugae viam, et ad Achillam trajecta communiter administrare bellum coepit. Sed, ut inter improbos et malitiosos haud diuturna potentiae societas esse potest, cito insidiari invicem, et augendis largitionibus sibi quisque licitari militum studia coepere.

Hispanici tumultus.

XLVII. Eodem anno, quo pugnatum ad Pharsaliam, et Alexandrinum deinde bellum conflatum est, Hispania maximo tumultu inhorruit; propter avaritiam et crudelitatem Q. Cassii, quem provinciae Caesar praefecerat. Ille, primum appetitus insidiis, et accepto vulnere, quum in conscios partim animadvertisset, unum atque alterum, (ita cum saevitia certabat in eodem animo pecuniae amor) nummis acceptis, dimisisset, non ideo tollere odium commune, quo tam apud milites, quam provinciales, laborabat, potuit, praesertim quum eadem illa quotidie licentius faceret, ob quae jam olim exosus esse coeperat.

M. Marcellus et Q. Cassius invicem bellant.

XLVIII. Itaque duae Varronianae legiones, duce delecto T. Thorio Italicense, non a Cassio tantum, sed etiam a Caesare, defecerunt, Pompeji nomine scutis militum inscripto. Mox tamen, profecti Cordubam quum ad eam caussam neque conventum Cordubensem, neque M. Marcellum, qui missus a Cassio urbem tenebat, adducere possent, convenit inter omnes, ut, deleto Pompeji nomine, Caesaris omnes essent, sed Q. Cassium consensu oppugnarent; et ad haec praetore (hoc ei nomen imponebant, quum esset quaestor) M. Marcello Aesernino uterentur. His cognitis, Q. Cassius cum legionibus et equitatu, qui fidem non mutaverant, Cordubam tendit, ubi Marcelli castra erant. deinde, vastato agro Cordubensi, Ullam progressus, quod oppidum sibi fidum credebat, ab insequuto Marcello operibus et vallo cum ipsa Ulla circumdatur. Sed, quum ad auxilium ejus rex Mauritaniae Bogud cum una legione Romana et Hispanis cohortibus venisset, multa proelia facta: castra quoque diversis partibus Cassius

Cap. XLVI. Suidas in Φάρος. Plin. 36, 12. Caes. Strabo, l. 17, 796. Lucan. Dio. Cap. XLVII. Caes. Liv. Epit. 111. Hirt. de B. Alex. c. 52. Dio. Hirt. Val. Max. 9, 4. Hirt. Cap. XLVIII. Liv. Epit. 111. Hirt. Dio. Hirt.

et Bogud adorti haud multum abfuere, quin opera perrumperent. neque tamen depelli ab opere Marcellus potuit. U. c. 704. A. C. 48.

XLIX. Tandem M. Lepidus ex citeriore Hispania, quam obtinebat legionariis cohortibus triginta quinque magnoque equitatu et auxiliorum numero, adfuit ea mente, ut sine ftudio et ira controversias ejusdem partis hominum componeret. Et Marcellus quidem sine exceptione paruit advenienti; Caffius moras nectebat: eoque, ut putatur, conscio, sub oculis Lepidi caftellum, quod Marcellus regi objecerat, oppugnatum eft. Quia tamen refiftere tot legionibus nequibat, eodemque tempore C. Trebonius pro consule, provinciam et exercitum accepturus, veniebat, (namque, legatis Hispaniae injurias deferentibus, succefforem Caffio miserat Caesar) liberum abitum pactus, navem conscendit, et in oftio fluminis Iberi cum rapinis suis tempeftate eft obrutus. *Sed, intercedente Lepido, pax fit.* *Q. Cassii interitus.*

L. Sic a magnis belli minis Hispania parumper quievit. Caffius enim (tanta erat hominis vecordia) geffiffet et cum Trebonio bellum, si Bogudem trahere in societatem furoris potuiffet. M. Marcellus, quod se tempori accommodaffe visus erat, primo quidem iratum expertus Caesarem, procul patria vitam egit: poftea tamen revocatus honores etiam petiit geffitque. Hoc maxime modo Hispaniensis motus acrior, quam pertinacior, initia finemque habuit.

LI. In Illyrico majoris aliquanto dimicationis rem M. Octavius effecerat. Eam provinciam Q. Cornificius Caesaris quaeftor pro praetore fortiter feliciterque obtinebat, captis etiam multis Octavii navibus, quum is ex Pharsalica fuga in sinum Jadertinum se recepisset. At Caesar, intellecto, multos hoftium ob propinquitatem locorum Illyricum petiffe, ibique colligere dispersas suorum reliquias, A. Gabinio scripserat, uti cum legionibus tironum, quas habebat, Illyricum peteret, conjuncta cum Cornificio opera defensurus; transiturus quinimo in Macedoniam, si res pateretur: nam in Macedonia renovatum iri bellum, nondum cognita Pompeji fuga, crediderat. *Illyria bella.*

LII. Sed Gabinium, peritum belli hominem, et hactenus felicis audaciae, Fortuna adeo deftituit, ut, multa nequidquam conatus, amiffa magna parte exer- *Salonae a viris et mulieribus defensae.*

Cap. L. Liv. l. 112. apud Prisc. l. 6. Dio. Cap. LI. Hirt.

U. c. 704. A. C. 48. citus, vix Salonis tutus esset. Nam et Salonas oppugnare ausi hostes, oppidanorum virtute et insigni ad memoriam facinore mulierum repulsi sunt. Nam illae, noctem atram nactae, crinibus sparsis, Furiarum habitu cum facibus ad castra procurrerunt, exterritisque vigilibus, multis locis injecerunt ignem; quum repente viri, insequuti cum armis, complures, prae consternatione vix sui compotes, alios adhuc somno implicitos occiderunt, castrisque et statione navium expulerunt Octavium. Sed ille non multo post, reparatis viribus, proelio vicit Salonenses, iterumque admovit obsidioni copias. Inter haec, ex aegritudine contracto morbo, A. Gabinius interiit.

A. Gabinius moritur.

LIII. Hae res excitarunt spem Octavii, ut, icto cum barbaris foedere, provinciam recipi posse confideret. Sed eum hac exspectatione virtus et diligentia P. Vatinii cito depulit: qui, crebris Cornificii literis evocatus, quamquam per valetudinem vix se regeret, cum paucis longis navibus, et magno actuariarum numero, quibus rostra imposuerat, Brundisio profectus est.

P. Vatinius M. Octavium vincit.

LIV. Hujus adventu M. Octavius, qui interim Epidaurum erat aggressus, ab oppugnatione oppidi rejectus, ad Tauridem insulam substitit hoc consilio, ut, siquidem insequeretur Vatinius, classe dimicaret. Nam Vatinianas naves plerasque justo minores infirmioresque esse cognoverat. Sed, virtute militum, quod robori navium deerat, largiter explente, victor Vatinius multas depressit hostium naves, multas cepit. Alii auctores magnam ejus laudis partem Vatinio abjudicant: ne tentata quidem pugna, Octavianos ad illum defecisse, quod auditus jam Pharsalici proelii eventus fuerat. Quocumque modo superior Vatinius, provectus Issam, in qua oppidum nobile erat, conjunctissimum Octavio, ab Issensibus recipitur. Ibi cognoscit, M. Octavium, quum sua quadriremis mergeretur, scapha exceptum, atque illa itidem depressa saucium, adnatasse ad myoparonem suum, Issamque venisse. inde cum paucis parvisque navigiis vento secundo petisse Corcyram. Vatinius, re celeriter et praeclare gesta, Brundisium rediit.

Cap. LII. Appian. Civil. 2. p. 464. Hirt. Dio. Hirt. Cap. LIV. Hirt.

LV. Jam inde a principio post acceptam cladem omnium utique Pompejanorum perfugium Corcyra esse coeperat. huc ante Octavium et alii se receperant, et illustriores aliis C. Cassius, Cn. Pompejus adolescens. Cnaeus, ante summam dimicationem cum Aegyptia classe Epirum ambiens, Oricum, cui M. Acilius Caesaris legatus praeerat, oppugnaverat magno, sed ad extremum irrito, conatu. Quum enim esset ad claudendum portus introïtum oneraria navis ab Acilio submersa, quae scaphis magna saxorum mole oneratis teneretur; per urinatores extracta parte lapidum, hanc quidem funibus multis contendens deduxit remulco, aliamque ei conjunctam navem, in qua turris ad defensionem excitata fuerat, vi cepit. nactusque molem, oppido objectam in speciem insulae, quatuor biremes, subjectis scutulis impulsas, vectibus in partem interiorem transtulit: atque ita utrimque aggressus naves longas vacuas, quae erant ad terram deligatae, quatuor ex his abduxit, reliquas incendit. cum his et magna pars oppidi deflagravit; fuissetque receptum Oricum, nisi vulnere Pompeji remissiores facti Aegyptii forent. U. c. 704. A. C. 48. *Cn. Pompeji adolescentis gesta.*

LVI. Igitur nec, sanato eo, munitionibus interea auctis, difficiliorem futuram oppugnationem resumere ausus, Lissum tentavit. sed repulsus, paucis amissis navibus, tamen onerariis, quas M. Antonius ibi reliquerat, incensis triginta; vagari circum litora, et, expositis subinde militibus, vastare cum Caesare sentientium agros instituit: donec, clade patris cognita, desertus ab Aegyptiis, ad Catonem se contulit. idemque tum et C. Cassius fecit, et L. Afranius. His ceterisque adjutoribus, priusquam longinquae spes tentarentur, Peloponnesum retinere statuit, Patrasque occupavit praesidio, multosque et ibi suarum partium, in quibus et Petrejus, et Pompeji gener Faustus fuerunt, recepit. et, donec Athenis Megarisque oppugnandis distentus Fusius Kalenus fuit, in potestate habuit oppidum. Nam, licet amisso Piraeeo, Athenae restiterant. *Catonis acta.*

LVII. Mox, his a Caesare veniam adeptis, Megarenses pertinacius repugnantes expugnavit Fusius, multisque occisis vendidit reliquos, sed necessariis eorum, *Kalenus Megara capit.*

Cap. LV. Appian. Civil. 2. p. 482. Dio. et Caes. Civil. 3, 38. Dio. Cap. LVI. Caes. Dio.

U. c. 704. A. C. 48. et minimo pretio, ut libertati restituerentur. hic modus placuerat ita ulciscendae contumaciae, ne tamen vetustissima civitas prorsus interiret. Neque silentio praetereundum propter novitatem casus, quod inter capiendum oppidum soluti leones, quos ibi C. Cassius aedilis designatus alebat, in ipsos Megarenses, qui auxilium aliquod inde exspectaverant, irruerunt, adeoque discerpserunt multos, ut hostibus etiam dolori spectaculum esset. A Megaris Patras itum. Sed Cato ceterique, recepto praesidio, magna classe Cyrenen petierunt.

Romae status.

LVIII. Dum haec diversis imperii partibus geruntur, Roma, non jam caput rerum, sed praeda victoris, utri serviendum foret, exspectabat. Ut enim militum Caesaris et consulis Servilii praesens metus tacere Pompejanos, et dissimilem animo vultum induere coëgerat; ita clanculum rumusculi captabantur, et, dum quidlibet timetur, aut creditur, saepius eadem die contrariis nunciis animi diversos in adfectus distrahebantur. Postremo Pharsalicae pugnae fama, vix tandem credita, (nam et Caesar per speciem modestiae scribere ad senatum noluerat) Julianos omnes redegit: certatimque hoc agebatur inter nobilissimos, ut pro se quisque maxime gavisus hac victoria videri cuperet.

Decreta urbanorum in honorem Caesaris.

LIX. Igitur, quod sic animatis proximum est, ruentes in adulationem, quidquid excogitari potuit, decreverunt; non jam metu solum, ne odisse felices viderentur, sed spe quoque honorum opumque, quas a Caesare exspectabant, tamquam aliquid ei dare possent, quod non prius ei dedisset victoria. Putabant tamen (nec fallebantur) magni aestimaturum, si jam, quae alias suo arbitratu et vi armorum facturus erat, id jure facere existimaretur. Igitur et alia honorum cuiquam antea decreta contulerunt, et nova pleraque: *uti de Pompejanis, quemadmodum ei videretur, ita statueret: bellum, cui vellet, faceret; pacem, cui vellet, daret: uti consulatum in quinquennium, tribunitiam potestatem in perpetuum, dictaturam in annum integrum acciperet: triumphum quoque de Juba, quamquam bello nondum coepto geri*, decreverunt. Neque minore studio plebs agebat, sciscendis, quae

Cap. LVII. Plut. Bruto, c. 13. Dio. Lucan. 9, 34. et seq. Cap. LVIII. Dio. Cic. Phil. 14, 8. Dio. Cap. LIX. Plut. Caes. Dio.

grata futura victori crederentur. Hoc illud tempus Hirtiae legis esse reor, qua Pompejani honores petere vetabantur. U. c. 704. A. C. 48.

LX. At Caesar, qui tum erat Alexandriae, senatus populique Romani cognita voluntate, dictatura, quamquam extra Italiam agebat, iterum inita, magistrum equitum M. Antonium dixit. Is quoque magistratum eum toto anno gessit; multum ringentibus auguribus, quorum a plerisque vanitas deridebatur, fas in magistro equitum negantium, quod in dictatore probaverant. Sed in plerisque annalibus consulatu Q. Fufii Q. F. C. N. Kaleni, P. Vatinii P. F. hic annus notatur: quamquam illi magistratus ejus nomen (vis enim penes Caesarem erat) extrema demum anni parte receperunt. *Caesar iterum dictator.* U. c. 705. A. C. 47. Q. Fufio, P. Vatinio coss. *Consules tantum nomine.*

LXI. Calebant interim Alexandrini tumultus, et acribus utrimque animis res gerebatur. divisam in partes urbem hinc Aegyptii, inde Caesar magnis operibus communiebant: et ab utrisque, unde poterant, auxilia ciebantur. Apud Caesarem adhuc Ptolemaeus erat, intentiusque servabatur, si nihil aliud, solatium vindictae praebiturus pereunti: atque interim suorum animos vel miseratione periculi, vel auctoritate nominis flexurus. Igitur et in superiorem locum productus increpavit audaciam, non contra se minus, quam Caesarem, ferentium arma, jussitque ponere. *sibi enim optime convenire cum Romanis, suaeque dignitatis et imperii firmum certumque praesidium habere in amicitia Caesaris.* At illi, non tam verba loquentis, quam tempora, respicientes, et magis quid velle, quam quid dicere, videretur, nihil remissa contumacia, institerunt coeptis. *Alexandrinum bellum fervet.*

LXII. Ne mors quidem Achillae finem aut moram bello attulit, quem suspectum invisumque per Ganymedem occupavit Arsinoë, percussorique imperium copiarum tradidit. Atque ille, militibus largitione placatis, haud segniter administrare bellum orsus, aquationem adimere Caesari magnae molis operibus instituit. Jam ante, qui pertinebant in regiam, aquaeductus interrupti ab Achilla fuerant: sed aderant specus et putei, unde, licet anguste, Caesaris milites, *Achillae mortuo succedit Ganymedes.*

Cap. LIX. Cic. Phil. 13, 16. Cap. LX. Dio. Cic. Phil. 2, 25. Plut. Anton.. Dio. Vid. Pigh. Annal. et Sigon. Comm. in Fast. Dio. Cap. LXI. Hirt. de B. Alex. Caes. Civil. 3. Lucan. 10, 461. Caes. Dio. Cap. LXII. Hirt. Dio. Hirt. Plut. Caes. Hirt.

U. c. 705. A. C. 47. pro praesenti tamen necessitate satis, aquabantur. Eorum specuum haec erat ratio. Nilus, aquam turbidam atque limosam vehens, quae multos variosque morbos efficiebat, antiquitus admonuerat Alexandrinos, ut, suffossis domibus, aquam e flumine exceptam servarent, donec spatio temporis liquescens potui aptior fieret.

Is corrumpit aquas Caesaris. LXIII. Igitur Ganymedes, a solertibus hominibus, quales erant permulti Alexandriae, admonitus corrumpi aquam in parte Caesaris, immissa marina, posse, ingenti molitione specus sic intersepit, ut incorrupti manerent ad suam partem pertinentes; Julianis salsae aquae, quas ex mari rotis atque machinationibus continenter educebat, adfunderentur. Quum ita paullatim salsior aqua ex proximis aedificiis traheretur, admirabantur primum Caesaris milites, unde ergo mutatio illa procederet, praesertim quum remotioribus adhuc locis, qualis prius, aqua esse videretur. Sed, postquam sensim illa quoque salsum trahere saporem coepit, conjicientes, quod erat, in eum adducti sunt metum, ut conscendendas extemplo naves, et fuga, licet plenissima periculi, consulendum saluti omnium autumarent.

Unde maximus militibus terror.

Qui increpantur a Caesare. LXIV. Ibi Caesar: *Vana vos exercet cura, milites, sed, nisi provideatur, in veram cessura perniciem. Aquae penuria movemini: neque aliter evitari malum hoc posse creditis, quam in aliud ruendo, cui nullum sit futurum remedium, quum superius illud sit medicabile. Puteos fodientibus deesse aqua dulcis non poterit, quae naturaliter litoribus omnibus inest. quod si sit alia, quam reliquorum, Aegyptii litoris natura, at quotidie nobis aqua subvehi navibus poterit. mari libero utimur, classem nostrae parem non habent hostes: et, ne ventis prohibeamur, diversis ex partibus, hinc a Paraetonio, inde ab insula, petere aquam licet; quam utramque navigationem eodem tempore nulli praecludere venti possunt.*

LXV. *Qui vero fugam respiciunt, ii, Hercule, non modo meae dignitatis obliviscuntur, sed etiam salutis suae. Sic quoque, licet opportunitate aedificiorum et operum adjuti, tantam multitudinem aegre sustinemus. quid fiet nobis, ubi, relictis, quae nos defendunt, locis, in apertum processerimus? quanta mora, quique tumultus sit exspectandus inter conscendendum, quis nescit? praesertim ex scaphis in excelsas naves, et in ista trepidatione, et metu. Igitur pauci et properantes, pleni timoris, pleni tumultus, iniquo et tempore nostro et loco,*

aut

aut diligentiam atque velocitatem Alexandrinorum effugiemus? aut adversus paratos et infinitis partibus plures nos tuebimur manu? U. c. 705. A. C. 47.

LXVI. *Absit vero haec ab animis vestris tam perniciosa cogitatio, milites: et unum omnibus propositum esse salutis iter omnes norint, victoriam. Atque illa profecto, me duce, vobis militibus, longius abesse non potest, quam donec aliis ex provinciis accitae copiae (missi autem circumquaque) veniant. Interim locis nostris nos teneamus, et virtute, quemadmodum hactenus, propulsemus hostilem impetum. Fugere vero minas Alexandrini populi et latronum arma, non mihi modo qualibet morte sit gravius, sed vobis etiam esse deberet, qui et Romani estis, quos victores omnium gentium superiora demonstrarunt bella, et mei milites, quos inter ipsos Romanos virtute excellere, recens victoria nostra declaravit. Interim, reliquis intermissis operibus, ad puteos fodiendos laborem conferamus.* Ita confirmatis militibus, et ad fodiendum conversis, una nocte dulcis aquae venae copiosae sunt inventae: modicoque labore operosissimis Alexandrinorum molitionibus occursum est. *Et confirmantur.* *Puteis fossis, aquae copia reperitur.*

LXVII. Forte sub idem tempus Caesar fit certior, ad litus Africae, paullo supra Alexandriam, ad ancoras stare naves, legionem vehentes septimam et tricesimam ex dedititiis Pompejanis militibus. Nam, cognito Caesaris periculo, Domitius Calvinus, cui Asia cum finitimis provinciis commissa erat, legionem unam terrestri itinere per Syriam, alteram, cum frumento armisque et tormentis, navibus miserat. sed prius confectum est bellum, quam ea, quae per Syriam ducebatur, legio posset occurrere: naves, euro continenter flante, pervenire Alexandriam nequibant.

LXVIII. Igitur Caesar, ut in re praesenti certius consilium caperet, cum omni classe eo proficiscitur. quod ubi cognitum est Alexandriae, neque ullum Romanum militem esse in navibus, (quippe paullo longius processurus Caesar nudare munitiones noluerat) quidquid habebant navium paratum, propugnatoribus complent, et redeunti Caesari occurrunt. Ille, neque remigibus satis confidens, neque sub noctem cum hoste locorum gnaro dimicare tutum ratus, proelium vitabat: donec una navis Rhodiorum, longius a ceteris se abrumpens, quum ab Aegyptiis circumveniretur, impatientem ignominiae Caesarem aleam jacere coëgis- *Caesar Alexandrinos navali proelio vincit.*

Cap. LXVII. Infra, c. 87. Hirt.

U. c. 705. A. C. 47. set. Virtute tamen et scientia Rhodiorum, penes quos diu praecipua fuit rei maritimae gloria, vicit, multisque hostium interfectis, captas aliquot naves remulco traxit Alexandriam.

Alexandrini portum obstruunt.

LXIX. Magnam ea res desperationem Aegyptiis attulit; quod jam, sine robore Romani militis, tantummodo a classiariis erant superati. Igitur, jam etiam, ne a classe Caesaris oppidum eorum oppugnaretur, veriti, os portus, spatio ad egrediendum relicto non magno, obstruxerunt injecto aggere. Neque tamen homines mari adsueti diu abstinere potuerunt: et, quamquam supra centum decem naves amiserant, haud difficulter reparari posse classem reficiendis veteribus navibus, et cogendis, quae ad exigenda portoria per omnia ostia Nili erant dispositae, rebantur. Neque conjectura falsi paucis diebus quadriremes duas et viginti, quinqueremes quinque confecerunt: quas intra portum remigio periclitati, cum minoribus apertisque navibus multis, repleverunt.

LXX. Huic paratae ad dimicandum classi Caesar cum quadriremibus decem, quinqueremibus totidem, quot hostes habebant, minoribusque navibus undeviginti, Pharon circumvectus, se opposuit. Angustus inter utrosque per vada transitus erat, et, qui prior ingrederetur, in locum iniquum se erat demissurus. Quum utrimque cunctarentur, praefectus Rhodiae classis Euphranor, vir animo et scientia maritimae rei nulli postponendus, recipit Caesari, *se progressum facile moraturum esse Alexandrinos, donec subsequutae ceterae naves explicare aciem possent.*

Euphranor Rhodius.

Alexandrini denuo vincuntur.

LXXI. Nec plura promisit ille, quam praestitit: scientiaque Rhodiorum, et virtute militis, quum pro salute sua et eorum etiam, qui relicti in oppido erant, sicut nomine Romano et ultima necessitate dignum erat, dimicaret, Alexandrini, licet numero navium hominumque multo superiores, victi sunt. paucas tamen amiserunt naves propter propinquum perfugium, et quia ex molibus et aedificiis litori imminentibus defendebantur.

Caesaris periculum.

LXXII. Idcirco Caesar, quo hanc eis adimeret opportunitatem, omnino sibi conandum existimabat, ut Pharum et, qua Pharus Alexandriae committitur, molem in sua potestate haberet. Neque difficulter ex-

Cap. LXVIII. Dio, l. 47. Hirt.

pugnata est insula: sed ad portum, quem oppido suo propinquiorem Alexandrini tuebantur, majoris certaminis res fuit: et, quum remiges classiariique Caesaris injussu imperatoris pugnae se miscuissent, deinde subito perterriti etiam pavorem injecissent militibus, fuga omnium ad naves facta, multi occisi sunt ab hostibus, magnus numerus inconsulte irruentium cum ipsis navibus demersi. U. c. 705. A. C. 47.

LXXIII. In hoc periculo Caesar, quum, profligatis succurrere cupiens, non ab hostibus modo, sed etiam suis navigium onerantibus, timeret, ejecit se in undas: et, quia paludamentum natatu prohibebat, illo relicto, per spatium ducentorum passuum adnatavit ad eas, quae longius abstiterant, naves. Utrumque consilium salutare fuit. nam et navis, quam reliquerat, prae multitudine subsedit; et paludamentum hostes petierunt telis, dum ille ignoratus et neglectus evadit. Neque indignum relatu est, quod traditur: libellos, quos forte manu tenebat, inter natandum supra aquam elevasse, ne madesierent: paludamentum traxisse aliquamdiu mordicus, ne hostes eo potirentur. At Alexandrini victores eodem loco castellum cum magnis munitionibus multisque tormentis constituerunt: tropaeumque erexerunt, in quo et paludamentum de Caesare captum suspensum est. *Egregia virtute discussum.*

LXXIV. Hac clade non tam perturbati, quam erecti incensique, sunt militum animi: adeo quidem, ut post hoc incommodum formidabiliores fierent Alexandrinis, quam antea fuissent, quod neque secundis rebus quiescere, neque frangi adversis videbant. Igitur, legatis ad Caesarem missis, regem suum sibi remitti orant: *pertaesos imperium puellae et crudelitatem Ganymedis, quod regi placuisset, facturos. atque illius apud Caesarem gratiam praesidio sibi fore, quo tutius ad amicitiam officiumque redeant.* Ibi Ptolemaeus flens orare Caesarem coepit, ne se dimitteret. *nihil sibi conspectu ipsius esse jucundius.* Sed adeo fictae fuerunt eae lacrimae, ut adventu ejus Alexandrini, si quam antea cogitationem pacis habuissent, eam omnem deponerent, bellumque acrius, quam umquam prius, administrarent. *Alexandrini regem suum remitti orant.*

Cap. LXXIII. Oros. 6, 15. Dio. Appian. Civil. l. 2. pp. 484. et 523. Sueton. Caes. c. 64. Plut. Caes. Hirt. Flor. 4, 2. Sueton. Plut. Dio. Hirt. Cap. LXXIV. Appian. Dio. Hirt. Oros. 6, 16. Dio. Plut. Hirt.

U. c. 706. A. C. 47. *Auxilia confluunt ad Caesarem.*

LXXV. Jam ex Syria et Cilicia confluere auxilia ad Caesarem coeperant, commeatusque navibus apportari. His intercipiendis Aegyptii ad Nili ostia ignes excitabant: quibus decepti, quum ibi praesidia Caesaris esse putarent, nonnulli inciderunt in hostium manus. donec quaestor Ti. Claudius Nero, pater ejus Tiberii, qui postea imperavit, cum classe ad Canopum provectus, submovit Aegyptiorum stationes, plurimumque eo facto ad victoriam contulit. Amissus tamen ea expeditione cum sua quadriremi Rhodius Euphranor, rei bene gestae tristem imposuit notam.

Mithridates Pergamenus.

LXXVI. Inter haec Mithridates Pergamenus, initio belli missus a Caesare, validas in Syria atque Cilicia copias contraxerat. Erat enim magnae apud civitates auctoritatis, propter singularem virtutem in bello, et summam nobilitatem domi. quippe ad Gallograeciae Tetrarchas referebat genus, et, quia pellice Mithridatis Magni erat editus, amici materni hoc ei nomen imposuerant, ut rege prognatus existimaretur. Certe Mithridates, quum Pergami magnam Tetrarchici generis stragem edidisset, hunc parvulum non servavit tantum, sed et transportavit secum in castra, multosque per annos disciplinis regiis educandum curavit.

Pelusium capit.

LXXVII. Sed hic, ostio Pelusiaco conatus ingredi, quum ab Aegyptiis navibus prohiberetur, perrexit ad fossam, qualibus ea regio multis ex amne principe deductis irrigatur: atque, in eam translatis navibus, (nec enim ad mare pertingebat, sed iterum in flumen erat aversa) Nilo fluvio subvectus Pelusium venit. Ibi quum pacati responderetur nihil, firmum enim praesidium Achillas ibi collocaverat, ex itinere oppugnationem orsus, eodem die oppidum pugnando cepit. Insignis in ea victoria totoque deinde bello fuit Antipatri opera; qui, ab Hyrcano tribus Judaeorum millibus adductis, primus murorum, quae ipsi evenerat, partem dejecit. Idem et Arabas hospites suos, Soaemique filium Ptolemaeum, et Jamblichum regulos, multasque praeterea Syrorum civitates, ad mittenda Mithridati auxilia impulerat.

Cap. LXXV. Dio. Sueton. Tiber. c. 4. Hirt. Dio. Sueton. Hirt. Cap. LXXVI. Strabo, l. 13, p. 625. Plut. de Virtut. Mulier. c. 44. Hirt. de B. Alex. c. 78. Cap. LXXVII. Dio. Marcellin. 22. Strabo, l. 17, 804. Dio. Hirt. Joseph. Antiq. 14, 14. et de B. Jud. 1, 7.

LXXVIII. Ceterum deinde iter ad Caesarem contendenti pacatius, praeter nomen Caesaris, et auctoritatem victoriae, idem Antipater praestitit, Aegyptios Judaeos, conspectu suo, et pontificis ostensa epistola, in partes pertrahendo. Ita et, qui Oniae regionem incolebant, Judaei arma, quae prohibendo itineri sumpserant, posuerunt; et omnia hospitaliter praebuerunt exercitui. Ab Onia Simonis filio Judaeorum pontifice loci nomen deductum est; qui, vastante Hierosolymam Antiocho, in Aegyptum fugiens, concedente Ptolemaeo, templum ad similitudinem patrii in Heliopolitano pago exstruxerat. Haud procul inde Memphis aberat: (stadia centum octoginta intererant) cognitoque successu Mithridatis, inde quoque legati venerunt, oppidum dedentes. Eo recepto, Mithridates ad Aegyptium Delta processit.

U. c. 708, A. C. 47.

Et Oniae regionem occupat.

Et Memphin.

LXXIX. Insula est haud procul Alexandria, quam in ejus literae formam una parte mare, duabus Pelusiacum et Canopicum Nili ostia constringunt. Appropinquanti missae a Ptolemaeo copiae occurrerunt. eorum pars, non exspectatis subsequentibus, flumen, quo Delta clauditur, transgressa, tenentem se munitis Romana forma castris Mithridatem temere lacessivit. Sed improvisa Mithridatis eruptione magnus numerus cum duce Dioscoride occubuit. ceteros notitia locorum texit, aut, quibus flumen transierunt, navigia reportarunt. In hoc etiam proelio insignis Antipatri opera fuit, qui laboranti Mithridati subvenit, Aegyptiosque jam sua opinione victores pepulit.

Aegyptios profligat.

LXXX. Quum deinde cetera multitudo advenisset, Mithridates, denuo coeptus oppugnari, nuncios ad Caesarem de rebus suis misit. Ergo sub idem tempus et hic ad recipiendum Mithridatem, et rex ad opprimendum proficiscuntur. Neque Ptolemaeus, quamquam venerat prior, operae pretium facere potuit, antequam Caesar adveniret; aut hoc praesente prohibere, ne copiae conjungerentur.

LXXXI. Hoc facto, quum jam metueret, ne ad se iretur, equitatum omnem cum delecto pedite misit ad

Caesar Ptolemaei copias superat.

Cap. LXXVIII. Hirt. Joseph. Joseph. de B. Jud. 7, 37. Eus. Chron. num. 1856. Hieron. in Dan. c. 9. et 11. Adon. Chr. Joseph. Cap. LXXIX. Joseph. Ant. Hirt. Marcellin. Strabo, l. 17. p. 801. Hirt. Dio. Hirt. Joseph. Antiq. 14, 15. et de B. Jud. 1, 7. Cap. LXXX. Hirt. et Dio.

U. c. 705. A. C. 47. flumen ex Nilo deductum, quod superandum Caesari erat; et, donec eminus pugnatum est, loco adjuti facile restiterunt. postquam Germani equites vadis repertis tranarunt, legionarii, magnis excisis arboribus, quae ripam utramque magnitudine contingerent, et aggere superinjecto, signa transtulerunt; terga vertunt hostes. nequidquam. pauci enim refugerunt ad regem, ceteros celeritas victorum occupavit.

Interitus Ptolemaei. LXXXII. Aegyptii, horum clade suoque periculo anxii, legatos ad Caesarem de pace mittunt. ille, perfidam et imbellem gentem cogitans, victoria finire bellum maluit: alteroque statim die castra regis undique simul adortus, quamquam, praeter manufactas munitiones, hinc editissimo loco, inde palude aut Nilo tuta, expugnavit. Magna ibi caedes pugnantium fugientiumque est edita. nam viginti millia regiorum caesa referuntur; quingenti ex victoribus. Rex ipse quum, navigio conscenso, fugeret, prae multitudine adnatantium insilientiumque, in Nilo navicula subsedit. Cadaver, expulsum fluctibus, limoque obrutum, indicio aureae loricae repertum. nam id in bello gestamen erat Ptolemaeorum regum.

Alexandrini se dedunt. LXXXIII. Caesar, lorica Alexandriam praemissa, cum equitatu statim subsequutus, per media hostium praesidia intravit urbem. nec enim, audito eo proelio, amplius de bello cogitaturos prospexerat. atque illi supplice veste gestuque, sacrisque prolatis omnibus, quorum religione deprecari offensorum regum iram consueverant, occurrerunt victori, fideique ejus sine exceptione se permiserunt. Duodecim adhuc armatorum millia erant, navesque longae septuaginta. Haec novem ferme mensium spatio gesta: intra quod tempus et in Africa Pompejanae partes coaluerunt, et Pharnaces paternum regnum recuperavit.

Cato Cyrenen navigat. LXXXIV. M. Cato, cum ingenti numero navium Corcyra profectus, Cyrenen petierat: estque receptus a Cyrenensibus, quamquam Labieno, diebus aliquot ante advecto, portas clauserant. Eo in cursu naves ad eum venerunt, cum Sex. Pompejo noverca Cornelia crudeliter interfecti viri triste nuncium perferens.

Cap. LXXXII. Dio. Oros. 6, 16. Hirt. Flor. 4, 2. Plut. Dio. Liv. Epit. Flor. Oros. Capitolin. in Maxim. Jun. Cap. LXXXIII. Oros. Hirt. Oros. Appian. Cap. LXXXIV. Lucan. 9, 34. Dio. Plut. Cat. Lucan.

Id auditum totaque classe mox vulgatum sic exterruit animos, ut plerique convertere vela, seque victori permittere cogitarent, exstincto, pro quo arma tulissent, Pompejo. Sed Catonis oratione revocati sunt plurimi: pars (neque enim retineri quemquam invitum Catoni placebat) in Italiam abnavigavit cum Cornelia, cui nihil a victore metuendum constabat. Atque ea deinde, nescio quas, Pompeji reliquias nacta sepelivit in Albano. U. c. 705. A. C. 47.

LXXXV. Catoni cum ceteris petenda provincia Africa videbatur, quo appulisse L. Scipionem audierat, Varumque habere magnas ibi copias, et fidum partibus Jubam. sed neque mari tutus erat transitus; et pedibus circumituro Syrtes per deserta et arida laboriosum iter, molesta sitis, infesti serpentes, insuperabiles pene difficultates, objiciebantur. Catoni tamen nulla videbatur poenitenda via, qua servitutem effugeret: tantumque abundavit ille vir animo, ut plerisque suorum ad eadem conanda inserere posset audaciam. Dimissis enim, qui sequi noluerant, inter quos et C. Cassius recta profectus ad Caesarem erat, tamen plures decem millibus eduxit. *Africam petit.*

LXXXVI. Sed, quia per squallentia loca proficiscenti timenda inopia aquarum erat, magnam asinorum multitudinem oneravit utribus: plaustra quoque multa secum traxit, et adversus venena serpentium Psyllos, qui et exsugere virus ex vulneribus erant soliti, et carminibus vim nocendi anguium hebetare. His ita praeparatis, quamquam bruma erat, quo anni tempore mitius uritur ea regio, per aestatem sole torrida, et sperari pluviae poterant, divisis in partes copiis, quo commodius aquarentur, periculosissimum iter ingressus est. Ipse pedes ante signa ibat, laboris sitisque prae aliis patiens, totique exercitui exemplum, et deficiendi pudor. Per arenosa loca, in quibus plerumque viarum notas violentissimi flatus abolent, aegre ad Ammonis aedem perventum. Ibi refectis nonnihil copiis, reliquum iter absolvit. tricesimo, quam erat Cyrenis profectus, die circumgressus est Syrtin: inde pari ferme temporis spatio per *Difficillimo itinere.*

Cap. LXXXIV. Plut. Cat. Dio. Plut. Pomp. Cap. LXXXV. Appian. Plut. Cat. Dio. Vell. 2, 54. Lucan. 10, 871. Dio. Cic. ad Fam. 15, 15. Cap. LXXXVI. Plut. Strabo, l. 17. p. 836. Liv. Epit. Vell. Plut. et Lucan. Lucan. 10, 511. Strabo. Lucan. 10, 941.

U. c. 705. A. C. 47. cultiora paullo loca Leptin ventum, quae minor vocatur, ibique reliqua pars hiemis ad quietem militi concessa.

Pharnacis bellum. LXXXVII. Sed Mithridatis filius Pharnaces, occasione temporum usurus, Phanagorenses diu oppugnatos, mox Colchidem omnem receperat: deinde, in Pontum conversus, Sinope erat potitus. atque, invitante successu, per absentiam Dejotari regis, Armeniam minorem, et Cappadociam, Ariobarzanis regnum, vastare atque occupare coeperat; quum Dejotari precibus et Amisenorum periculo, qui interim oppugnari *Cum Domitio Calvino.* coepti erant a Pharnace, Domitius Calvinus excitus, Pharnacem abstinere sociorum regnis jussit, quo plus auctoritatis denunciatio haberet, cum omnibus copiis subsequutus. Eae constabant ex legione trigesima sexta, quam solam retinuerat, duabus ad Caesarem missis; duabusque Dejotari legionibus, quas ille, Romanum in morem armatas institutasque, jam a compluribus annis habebat. His accessit ex tumultuariis militibus in Ponto confecta legio, cum auxiliis Cilicum, et centum Dejotari, totidem Ariobarzanis equitibus.

LXXXVIII. Pharnaces, adventu Domitii paullisper territus, fraudes moramque nectere, Cappadociam longius dissitam dimittere, non dimittere Armeniam: denique postulare, ut Caesari res integra servetur. At Domitius, indignum nomine Caesaris et populi Romani putans intermittere expeditionem, et Bosporano relinquere praedam, Nicopolin processit, Armeniae minoris oppidum.

Proelium inter hos. LXXXIX. Ibi quum castra vicina hostibus haberet, factum est, ut ex literis interceptis Caesarem in magno esse discrimine Pharnaces disceret. Idcirco futurum ratus, ut omnino discedere Domitius cogatur, trahendi temporis caussa, sine detrimento auctoritatis, numquam longius produxit copias, quam quoad fossae, quibus ab utroque latere locum muniverat, pertingerent. equitatum, quo erat superior, extra fossas habebat. Et processit ei consilium. quippe Domitius, quum morari diutius non posset, infecta re discedere turpe putaret, iniquo loco improsperum proelium fecit. Pon- *Et victoria Pharnacis.* tica legio tota ferme interiit: Dejotari copiae vix con-

Cap. LXXXVII. Sueton. Caes. c. 35. Appian. Mithridat. fin. Dio. Appian. Dio. Hirt. de B. Alex. Appian. Hirt. Cap. LXXXVIII. Dio. Hirt. Cap. LXXXIX. Liv. Epit. Dio. Appian. Mithrid. et Civil. 2.

spectum hostium tulerunt: sexta et tricesima legio, quum totus regis exercitus eam adortus esset, virtute se defendit, amissisque militibus omnino ducentis quinquaginta, in loca situ tuta se recepit. Inde Domitius, collectis reliquiis suorum, per Cappadociam in Asiam rediit. U. c. 705. A. C. 47.

XC. Pharnaces, mire elatus hac victoria, multas extorsit populo Romano sociisque provincias, Bithynia, Cappadocia, finitimisque regionibus occupatis, pulsisque, qui beneficio Romanorum haec obtinuerant, regulis. Recepit et Pontum, nullo jam defendente: Amisoque expugnata, saevissime tractavit et cives Romanos, qui ibi negotiabantur, et oppidanos: interficiendo puberes, exsecando pueros, nullo praetermisso genere aut ignominiae, aut crudelitatis. Inde jam per Bithyniam paterna vestigia premens, Asiam cogitabat invadere: fecissetque, nisi Asandri nunciata defectione fuisset revocatus, quem Bosporano regno praefecerat. Haec, pro magnitudine rerum celeribus et calidis nunciis ad Caesarem delata, mersum voluptatibus, et Aegyptiis deliciis mancipatum, ad rempublicam capessendam duobus acerrimis stimulis excitarunt.

Cap. LXXXIX. Plut. Caes. Hirt. Cap. XC. Plut. et Dio. Appian. Hirt. Dio. Dio. et Appian.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI DECIMI TERTII.

Confirmatis in Africa Pompejanis partibus, imperium earum P. Scipioni delatum est; Catone, cui ex aequo deferebatur imperium, cedente. Et quum

Imperium earum P. Scipioni delatum est] Ita Gronovius anno 1665. edidit; nec aliter est in Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Boend. nisi quod eorum ultimus legat *eorum*, et praenomen *Publius* ignoret. *eorum* praefert etiam ed. Campani. Excusi ante Gronovium habent *earum imperium*. Deinde *Q. Scipioni* malebat Delrius ad Epit. seq. Sed vide, quae ibi notantur. Paullo ante *Pompeji partibus* Leid. et Berg. Male. Infra Epit. seq. *Eques Romanus Pompejanarum partium*.

Cui ex aequo deferebatur imperium] *imperium* vacat; subauditur enim ex priore membro. Vet. lib. SIGON. Eamdem tamen vocem servant Leid. Voss. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et Norv. quare etiam restitui. Unus Berg. Sigonio favere videtur.

Pompeji Magni filius] Vet. lib. *Inde Pompejus Magni filius*. SIG. Tὸ *Inde* allevit Sigonius. Voss. *In Pompeji*. Gud. *Cn. Pompeji*. Scribe *Cn. Pompejus Magni filius*. J. FR. GRONOV. Cum editis ante Sigonium faciunt Leid. Boend. et Norv. cum vet. libro Sigonii Exc. Pithoei. *Cn. Pompei Magni filius* legit Lov. 2. *Cn. Pompejus Magni filius*, ut Gronovius conjecit, Berg. quod Clericus recepit, et postea etiam Crevierius recte probavit, addita hac caussa: quum duo filii Pompeji essent, qui praenominibus distinguebantur, verisimile admodum esse, auctorem Epitomes ei, de quo agebat, suum praenomen addidisse. Certe id fecit infra Epit. 123. *Sex. Pompejus, Magni filius*, etc. *totam provinciam occupavit*. In eo tamen aliquid humani passus est Crevierius, quod affirmet, lectionem hanc clare expressam reperiri in uno e codd. a Gronovio inspectis. *Pompejus Magni filius* eadem ratione dictum, qua *Servilius Prisci filius*. De eo vide ad 4, 45, 5. Mox *contractis in Hispania viribus* Boend. Deinde *Africanus*, pro *Afranius*, Exc. Pithoei. Vide ad Epit. 110. Tandem *volebat* Berg.

Pharnaces, Mithridatis filius, rex Ponti, etc. victus est] Ita primum Moguntiae editum vidi. Priores excusi dederant *ex Ponto*; quod licet Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et Norv. praeferant, alterum tamen verius est. *Pharnacem in Ponto vicit* dixit Orosius 6, 16. ex quo emendandus est Freculph. part. 1. lib. 7, 9. in quo male *in ponte* nunc editur. Mox τὸ *est* exsulat a Boend.

de diruenda urbe Utica propter favorem civitatis ejus in Caesarem deliberaretur, idque ne fieret, M. Cato tenuisset, Juba suadente, ut dirueretur; tutela ejus et custodia mandata est Catoni. Cn. Pompejus Magni filius in Hispania, contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius, nec Petrejus excipere volebant, bellum adversus Caesarem renovavit. Pharnaces, Mithridatis filius, rex Ponti, sine ulla belli mora victus est. Quum seditiones Romae a P. Dolabella

A P. Dolabella tribuno plebis] De turbis ab eo in republica concitatis narrat Dio 42, 198. et saepe queritur Cicero in Epiſtolis ad Atticum. Vide Manutium in 11. ad Attic. 23. Dio eum a patriciis ad plebem transiiſſe tradit, ut tribunus plebis fieri poſſet. Certum eſt, eum non aliter tribunum plebis fieri potuiſſe; quam etiam P. Clodio causam fuiſſe, cur se a P. Fontejo, homine plebejo, adoptari voluerit, e Cicerone pro Domo cap. 13. et Dione 37, 53. conſtat. Sed in quam gentem plebejam transierit, nusquam diserte proditum scio. Cicero 7. ad Attic. 8. scribit, eum teſtamento Liviae cujusdam cum duobus coheredibus in triente inſtitutum, sed nomen mutare juſſum fuiſſe, et πολιτικὸν σκέμμα eſſe dicit, an rectum sit nobili adolescenti, mutare nomen mulieris teſtamento; sed simul significat, se ac Dolabellam certius de eo judicaturos, quum sciviſſent, quantum in triente trientis eſſet. An hereditas illa, in qua tantum triens trientis erat, tam locuples fuerit, ut Dolabella eam sibi adeundam, et nomen teſtamento mulieris mutandum, et cetera, sine quibus patricius in gentem plebejam transire non poterat, facienda putaverit, satis incertum eſſe arbitror; etsi in ea sententia eſſe video Sigonium 1. de Ant. Jure Civ. Rom. 7. Malaspina ad Ciceronis l. d. putat, eum non creviſſe hereditatem, quia poſtea etiam in Faſtis consulum *P. Cornelius Dolabella*, nec praenomine, nec nomine, nec cognomine mutato, vocetur. Sed hoc argumentum non maximi ponderis eſt. Nam primum, poterant eſſe causae, quamquam hic ullam fuiſſe non credo, ob quas ei, qui teſtamento adoptatus erat, hereditatem cernere, et tamen nomine teſtatoris abstinere liceret, ut docent JCti in l. 7. l. 63. §. 10. Ad SCtum Tertull. et conſtat exemplo Tiberii apud Sueton. in illius vita cap. 6. de cujus loci sententia non per omnia adsentiri poſſum Heraldo Observ. cap. 20. Deinde etiam exempla aliorum ex eadem aetate sunt, qui poſt adoptionem vel rariſſime novis nominibus, vel fortaſſe numquam aliter, quam veteribus, a scriptoribus appellantur. *M. Junium Brutum*, percuſſorem Julii Caesaris, a Q. Servilio Caepione avunculo adoptatum, (incertum teſtamento, an lege curiata) Cicero bis omnino, ni fallor, patris adoptivi nominibus *Q. Caepionem Brutum* vocat, semel 2. ad Attic. 24, iterum 10. Philipp. 11. alibi semper *M. Brutum*. *T. Pomponius*

tribuno plebis, legem ferente de novis tabulis, excitatae essent, et ex ea caussa plebs tumultuaretur, inductis a M. Antonio magistro equitum in urbem militibus, octingenti e plebe caesi sunt. Caesar ve-

Atticus, a Q. Caecilio avunculo testamento adoptatus, ut auctor est Corn. Nepos in Att. cap. 5. hereditate adita nomina quidem avunculi sumsit; sed haud scio, an post adoptionem nusquam a Cicerone *Q. Caecilius* vocetur, nisi in sola Epistola 20. libri 3. ad Atticum, qua ei hereditatem gratulatur, cujus inscriptio est *Q. Caecilio Q. F. Pomponiano Attico*. In aliis ad eum epistolis et libris postea scriptis, quam plurimis locis, eum vel *Titum*, vel *Pomponium* tantum, vel *T. Pomponium* nominat. *Ser. Sulpicium Galbam*, a noverca Livia Ocellina adoptatum, (testamento, ni fallor; nam tum nondum aliter videntur adoptare potuisse foeminae) *L. Livii Ocellae* nomina adsumpsisse, et *Lucium* praenomen usque ad tempus imperii usurpasse, scribit Sueton. in Galba cap. 4. nec tamen ab ullis scriptoribus aliis, quam ante adoptionem, nominibus appellatur. Quin etiam ex iis, quos non testamento, sed comitiis lege curiata, adoptatos constat, *P. Clodius* patricius, a *P. Fontejo* plebejo adoptatus, post adoptionem nusquam, quod quidem invenire potuerim, *P. Fontejus*, sed semper *P. Clodius*, ut ante eam, dicitur. Non potest igitur ex eo, quod Dolabella post adoptionem Liviae nomina mutasse non legitur, concludi, eum hereditatem illius non crevisse. Potuit eam cernere, et tamen a scriptoribus tam veteribus nominibus, ut illi, quos dixi, quam novis, etsi de his testimonium nullum superest, vocari. Nam tum eos, qui adoptati erant, saltem qui testamento, vulgo sine discrimine, modo nominibus, quae ante adoptionem habuerant, modo novis, quibus illa mutare jussi fuerant, appellatos fuisse, argumento sunt verba Varronis 2. de Re Rust. 2. *Atticus, qui TUNC T. POMPONIUS, NUNC Q. CAECILIUS, cognomine eodem*. Unde, qui Ciceroni post adoptionem *Pomponius Atticus*, Suetonio in Tiberio cap. 7. *Caecilius Atticus* est. Adde, quae ad Epit. 114. de Scipione, socero Pompeji, adnotantur. Dixi fortassis plura, quam necesse erat: hoc tamen lubet addere, mihi quaerendum videri, an mos testamento adoptandi, et heredes sub conditione ferendi nominis instituendi apud Romanos vetus fuerit. Multa de eo scripta sunt, sed nullum vetustius illius exemplum proditum vidi eo, quod Cujacius 7. Observ. 7. ex Cicerone de Clar. Orator. c. 58. observavit; quod quum ad medium fere seculum septimum ab Urbe condita pertineat, indicio esse potest, eum non valde antiquum esse. De mutatione nominis per adoptionem add. Malasp. ad Cicer. 3. ad Attic. 23. et de adoptione in testamento Bosium in 7. ad Attic. 8. DUKER.

Legem ferente de novis tabulis, excitatae essent) de *novis tributis, excitarentur* Voss. qui verbis proximis praefert *ut ex ea caussa*, pro *et ex ea*. Sed, voculas illas passim a librariis confundi, vidimus ad 21, 28, 8.

Inductis etc. in urbem militibus, octingenti e plebe caesi

teranis cum seditione missionem postulantibus dedit: et, quum in Africam trajecisset, contra copias Jubae regis cum discrimine magno pugnavit.

sunt] Voces *in urbem* exsulant a Leid. Insuper *militibus octingentis, a plebe caesi sunt* Leid. Voss. Berg. Lov: 2. Boend. Korv. et editi ante Frobenium, qui anno 1531. ita emendavit, ut nunc editur. Ei proxime accedunt Exc. Pithoei, in quibus est *octingenti a plebe.*

Veteranis cum seditione missionem postulantibus] Decumanos fuisse, Sueton. Caes. cap. 70. Dio lib. 42, 209. et Appian. 2. Civil. 485. tradunt. DUKER. *cum sessatione postulantibus* inperite Voss. *postulatibus* Boend.

Contra copias Jubae regis cum discrimine magno pugnavit] *adversus copias* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et Exc. Pithoei. Vide ad Epit. 57. Tum *Libiae regis* Voss. Dein *cum discrimine maximo* pleraeque edd. ante Gronovium, qui anno 1665. *magno* substituit, consentientibus Voss. Leid. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Campani. Vide ad Epit. 50.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXVIII.

IN LOCUM LIBRI CXIII. T. LIVII.

U. c. 705. A. C. 47. *Caesar interim cum Cleopatra deliciatur.*

I. Caesar, Aegyptiis ad deditionem coactis, quum provinciam facere posset, novarum scilicet rerum metu, si forte nacta violentioris ingenii praesidem fuisset, noluit: revera praemium libidinum Cleopatrae dedit, juncto in matrimonium regnumque superstite Ptolemaeo, qui puer admodum mariti regisque sustineret nomen, opere potentiaque Caesari et Cleopatrae relicta: adeo non dissimulatus adulter, ut et continuo secum haberet reginam, et convivia saepe in primam lucem cum ea protraheret: denique, per speciem cognoscendae antiquitatis, eadem thalamego, sequentibus navibus quadringentis, Nilo flumine subiit, vel ad Aethiopiam penetraturus, ni sequi exercitus recusasset. Thalamegos princeps invenit Ptolemaeus Philopator, ea structura, quam accurata descriptione Callixenus exsequutus est. Neque dubitatur, aut diutius haesurum in Aegypto Caesarem, aut secum deducturum illam fuisse, nisi intervenisset coërcendi Pharnacis necessitas.

Inde contendit in Syriam.

II. Idcirco abducta ex regno Arsinoë, ne molesta sorori esset, legiones duas reliquit praesidio novis regibus, simulque custodiae, ne qua occasione mutare animum possent. ipse cum sexta veterana pedestri itinere contendit in Syriam. Ibi civitatibus, quarum auxiliis adjutus fuerat, magna beneficia tribuit: Judaeis praecipue, quorum principatum firmavit Hyrcano, civitatem Romanam cum immunitate dedit Antipatro, utrumque absolvit incusatos ab Aristobuli filio Antigono, procuratoremque Judaeae declaravit Anti-

---

Cap. I. Sueton. Caes. c. 35. Dio, l. 42. Plut. Caes. Hirt. de B. Alex. Appian. Civil. l. 2. Dio. Sueton. Caes. c. 52. Appian. Sueton. Athen. 5, 9. Dio. Cap. II. Hirt. Joseph. Antiq. 14, 15. et de B. Jud. 1, 7. et 8.

patrum. Hyrcano petenti poteſtatem conceſſit inſtaurandi muros urbis suae, quos Pompejus dejecerat. unde mox foedus cum legatis eorum renovatum eſt senatusconsulto, quum ex literis Caesaris ea de re in aede Concordiae L. Valerius L. F. praetor retuliſſet, ante diem Idus Decembres. U. c. 706. A. C. 47.

III. His ita conſtitutis, tyrannisque et dynaſtis, ut merita cujusque erant, itemque civitatibus donatis multatisve, et controversiis cognitis, gentili suo Sex. Caesare legionibus praeposito, cum claſſe, quam sequi juſſerat, in Ciliciam contendit, ad Pharnacis bellum iturus, quo maturius rebus in urbe et per provincias undique motis poſſet occurrere. Nam et ex urbe seditiones nunciabantur, et in Africa atque Hispania non contemnendae Pompejanorum vires coalescebant. *Mox in Ciliciam.*

IV. Jam ad ceteros duces, qui in Africam erant transvecti, Cato pervenerat, ejusque sapientia et auctoritate res ibi ex incertis variaque aemulatione fluxis conſtitutae firmataeque erant. Quippe P. Varus, quod se jamdiu praefuiſſe Africae, sociumque victoriae Jubae ferebat, nolebat nobilitati dignitatique L. Scipionis concedere: et Jubam uterque adulabatur, in hoc maxima spei parte reposita: superbusque rex suo; ingenio eo pervenerat arrogantiae, ut primo congreſſu Catonis inter hunc et Scipionem medius consideret. Sed Cato, non ferens publicam ignominiam, in alterum latus transtulit sellam suam, Scipionemque in medium accepit; quamquam invidum hominem et iniquum, et qui tanto melioris viri famam etiam scripto edito attrectare non fuerat veritus. *Catonis adventu Pompejanae partes in Africa confirmantur.*

V. Sed et poſtea, deferentibus imperium omnibus, noluit accipere, *turpe futurum* dictitans, *ſi pro legibus dimicans contra leges imperaret. praeſentibus enim conſularibus, imperare praetorium non oportere.* Insiſtentibus, ut igitur aequata cum Scipione poteſtate praeeſſet rebus, id quoque recusavit; addens, *unius auſpiciis adminiſtrari omnia conſultius eſſe.* Sic ad Scipionem summa rerum rediit, nominis quoque favore adjutum, bellumque terra marique haud segniter apparari coeptum. Nam *Cato imperium oblatum recusat.*

Cap. II. Joseph. Antiq. 14, 16. Tac. Hiſt. 5, 9. Joseph. Cap. III. Hirt. Appian. Liv. Epit. Cap. IV. Dio. Plut. Cat. Cap. V. Dio. Vell. 2, 54. Appian. Plut. Liv. Epit. Dio. Plut. Dio.

U. c. 705. A. C. 47. et Siciliam Sardiniamque infeſtabant claſſibus, captasque naves abſtrahebant, arma praecipue ac ferrum quaerentes, quibus rebus egebant: et in Africa, quidquid adversum partibus videbatur, validis praesidiis occupabant; aut vires nocendi detrahebant suspectis.

De Uticensium excidio deliberatur. VI. Maxime consultatum eſt de Utica, praevalida urbe, et in partes Caesaris proniore. Infenſiſſimus Uticensibus Juba erat, eosque concidi omnes, urbem solo aequari jubebat: ceterique metu aut adsentatione concedebant in sententiam. Ibi Cato, summis viribus obnixus, salvum oppidum retinuit, sponsoremque obtulit pro Uticensibus: eaque gratia cuſtodiam Uticae finitimique et maris et agri, mandante Scipione, lubens recepit: utilemque partibus, et rerum omnium velut horreum effecit, arma, commeatus, machinas hinc exercitibus miniſtrando, quam inconsulta ceterorum ira deletam cupiverat. ita crudelitas et amentia saepe in sua praesidia saeviunt.

Cn. Pompejus bellum in Hispania movet. VII. Ejusdem Catonis hortatu paullo poſt etiam in Hispania magnum bellum Cn. Pompejus adolescens excitavit. Nam, hominis graviſſimi verbis ſtimulatus, pro claritudine paterna relictisque ab eo clientelis, magno animo jubentis rempublicam capeſſere, profectus ab Utica in regnum Bogudis, repulsusque a Mauris, trajecit in Baleares insulas. inde, cognitis Hispaniae turbis, quarum ex Caſſiano tumultu magnae et acres reliquiae erant, brevi tempore insignes in ulteriore provincia progreſſus fecit: et, quia nec Afranius, nec Petrejus excipere delatum ab ipso imperium voluerant, ulteriora subinde moliri, et per se adminiſtrare bellum coepit.

Caesar Cappadociam conſtituit. VIII. At diversis longe orbis partibus Caesar, conventu Cilicum Tarsi acto, per Cappadociam magnis itineribus Comana venit: ibique sacerdotio Lycomedi tradito, qui e regio Cappadocum genere ducebat ſtirpem, hujus in gratiam quatuor schoenos agri ad priores sacerdotii poſſeſſiones adjecit Caesar: et Ariarathi, fratri regis Ariobarzanis, (is obtinuiſſe prius id sacerdotium videtur) quaedam attribuit: ne otiosus

Cap. VI. Liv. Epit. Plut. Cap. VII. Dio. Appian. Hirt. de B. Afric. c. 22. Cic. ad Att. 12, 2. Dio. Auct. de B. Hisp. c. 1. Liv. Epit. Cap. VIII. Hirt. de B. Alex. Appian. Mithrid. Strabo, l. 12. p. 558. Hirt.

sus et egens fratri suspicionem, sibi periculum crearet, praesertim quum et antea fuisset sollicitatus a quibusdam gentis principibus, ut regnare vellet. Ariobarzani autem pro his, quae imperio ejus decedebant, partem Armeniae minoris, ademptam Dejotaro, dedit. U. c. 706. A. C. 47.

IX. Quum enim ad Gallograeciae fines accessisset, depositis regiis insignibus, et supplicis habitu sumpto, Dejotarus occurrit, excusans quod in ea parte terrarum positus, ubi nulla praesidia Caesaris essent, praesentibus imperiis paruisset. Adversus ea Caesar, commemoratis beneficiis suis, tamen aetati ejus dignitatique et amicis deprecantibus dare dixit ejus delicti veniam: de controversiis tetrarcharum postea cogniturum. interea legionem, Romana disciplina constitutam a Dejotaro, equitatumque omnem adduci ad bellum Ponticum jussit. *Dejotaro deprecanti ignoscit.*

X. Pharnaces, intellecto Caesaris adventu, omittere Asandrum coactus, in Pontum recurrit, de pace legatos praemittens, quod imperatoris acerrimi timebat impetum, licet exiguis sane copiis instructi. Nam sexta legio, quam ex Aegypto deduxerat, adeo multis erat proeliis diminuta, ut minus mille militum haberet: Dejotari legio, nec genere hominum, nec usu rei militaris censebatur: duas habebat praeterea, quae nuper sub Domitio cladem passae erant. Caesar, legatos mitibus responsis ludificatus, nihil de velocitate itineris remittebat. Quum uni, quum alteri oratores sic ad regem redissent, ut verba Caesaris ad pacem, festinatio ad bellum spectare viderentur, tertia legatio venit, auream coronam adferens: petensque ut socii atque amici regis donum acciperetur. *Pharnacis legationes ad Caesarem.*

XI. *Neque enim ullum adversus Caesarem Pharnacis delictum exstare, nisi quod contra vim Calvini jus suum coactus defendere, quum abstinere bello in totum maluisset, injuriam propulsarit. Quanti enim fecerit amicitiam tuam,* (inquiebant) *quo alio clariore documento cognosci potuit, quam quod auxilia petenti Pompejo nulla misit; atque ei Pompejo, cujus et in se liberalitatem, et in patre vim atque potentiam largiter erat expertus? Qui igitur, adversario tuo victore, ne vivere quidem, nedum regnare, potuisset, eum a te conservari aequum est. praesertim quum pro mirabili tua clementia iis etiam ignoveris, a quibus durissimo tuo tempore es oppugnatus.* *Oratio legatorum.*

Cap. VIII. Cic. ad Fam. 15, 2. Dio. Cap. IX. Hirt. Cap. X. Dio. Hirt. Dio. Appian. Civil. 1, 2. Cap. XI. Dio. Hirt.

U. c. 705. A. C. 47. *Bellum deprecantur.*

XII. *Quis acerbior tibi hostis, quam Dejotarus, exstitit? qui, non contentus mittere, quantas omnino potuit, copias, ipse ad bellum profectus est hac aetate, cujus excusatione, si non rex et amicus et hospes Pompeji, sed libertus, aut unus de grege militum fuisset, uti potuisset. Sed tamen hunc, absolutum hoc delicto, in numerum amicorum recepisti. Nec aut reprehendit ista Pharnaces, aut Dejotaro felicitatem suam invidet. Tui te exempli, tui moris admonet, oratque, ut eo instituto uti pergas, quo haud pauciores adversarios, quam, quibus invictus es, armis, superasti. Quod si propter commissum cum Domitio certamen irascendum putas, at saltem regis satisfactionem accipe. aut docebit, haec a te vindicari non oportere; aut, quidquid imperaveris, faciet. hoc unum deprecatur, ne hostili adventu ad summam se desperationem adigas.*

Cujus caussas in alios transferunt.

XIII. *Dejotarus ceterique finitimorum, amicitia Pompeji freti, lacessere non desierunt, donec regem ad ea arma cogerent, quibus et ipsorum comprimeret audaciam, et bello victor paternae hereditatis partem recuperaret. Et, quamquam difficile est in bello, praesertim felicibus armis, tenere modum, neque calore victoriae supra fines juris efferri, ea tamen modestia Pharnacis fuit estque, ut neque plura, quam appetere debuit, attrectasse putet, et hujus ipsius caussae judicium tibi deferat. Nec sane aliam ob caussam cum Domitio dimicatum est, quam quod ille rem integram ad tuam cognitionem relinquere noluit; Pharnaces, praeter te, quemquam arbitrum pati non potuit. Hac potius, quam armorum fiducia, licet egregium, et duobus atque viginti proeliis expertum, omnibusque victorem exercitum trahat, quietus in castris ad Zielam exspectat responsum: quod a te moderatum amicumque referri, tum perpetuae mansuetudinis tuae, tum etiam rei Romanae, praesenti quidem statu rerum, interest.*

Caesaris responsum.

XIV. Caesar ad haec, reportari ad regem jubens coronam, tum se dona, tamquam ab amico, respondit accepturum, quum promissa praestitisset. *Frustra eum se venditare eo, quod amicum deseruisset in discrimine, auxiliumque non misisset Pompejo. neque Caesari rem illam, sed ipsi, profuisse, ne eodem victoriae impetu cum ceteris, qui in praesidiis Pompeji fuissent, profligaretur: et, ut maxime fecisset in suam gratiam, non ideo se privatis meritis publicas injurias condonare. Tamen, quia neque mortuis vita, neque virilitas exsectis restitui possit, quod possit, imperare: uti Ponto confestim decedat, familias publicanorum remittat, cetera, quae penes eum essent, sociis civibusque Romanis restituat.*

Cap. XII. Cic. pro Dejot. c. 3. Cap. XIII. Hirt. Cap. XIV. Dio, libb. 41. et 42. Hirt.

XV. Sed Pharnaces, non ignarus necessitatum, per quas Caesari ad urbem erat properandum, callide agere, diemque decedendi longiórem postulans, et subinde mutans conditiones, tempus trahere occepit. Difficile erat hominem eo ingenio, eaque rerum peritia, fallere. Igitur fraude fraudem eludens Caesar, dum alias admittit conditiones, alias rejicit, decepit Pharnacem, priusque conseruit manus, quam quisquam putavisset. Nam, positis ab hoste circiter millia passuum quinque castris, situque locorum explorato, quam proxime ad eum statuit accedere.

U. c. 705. A. C. 47. Pharnacem callide trahit.

XVI. Sed, quia ferme eumdem habebat exercitum, qui victus cum Domitio fuerat, oratione militum animos confirmandos ratus, concionem advocavit: caussisque belli breviter enarratis, *Has igitur*, inquit, *Romani nominis injurias quisquam, cui modo manus et arma sint, patiatur? nedum nos, quibus multo, quam nunc sumus, paucioribus, ad haec imparatis atque oppressis subito tumultu, Alexandria, fortissimum et nobilissimum oppidum, et rex multo potentior hoc Pharnace succubuit. quid enim ad Aegyptum est Bosporus? Quamquam hic etiam Bosporo excidit, contemptus pulsusque a famulis suis, nec fiducia virium in Ponto resistens, sed quia neque procedere nostri metu, neque redire in regnum, Asandro probibente, potest.*

Sed Caesar, pugnare festinans, exercitum hortatur.

XVII. *Atque is quidem bono omine res gesturum putat, quod eo loco castra posuit, unde progressus pater ejus Triarium, cum paucis et incompositis temere se objicientem, superavit. Sed, si qua manium Mithridatis ullo loco potestas est, quis dubitet, quin omnis a nobis statura sit contra scelestissimum parricidam? Quare mihi quidem stulte delegisse locum videtur, qui patris memoriam ullam retineat. Haec, haec nefandi facinoris conscientia saucium exagitabit animum, consilia emovebit, audaciam deprimet: hoc ei loco Mithridatis occurrent umbrae, hominique damnato et deprehenso, vindictamque praesentem praesentienti, errorem, consternationem, amentiam furiae patris impingent.*

Loci omen pro se interpretatur.

XVIII. *Et haec quidem, quia viribus humanis superiora sunt, quamlibet egregium dejicere imperatorem possent. Pharnaces, neque ulla re magna gesta, neque patri, qui tamen toties a Romano milite victus est, comparandus, furto, quam bello, melior, et sociis potius timendus, quam hosti, quod cum Domitio, tirones ducente, et meis temporibus festinare contra belli rationem coacto, proelium prosperum fecit, aut viribus*

Pharnacis victoriam elevat.

Cap. XV. Dio. Hirt. Cap. XVII. Appian.

U. c. 705. A. C. 47. *suis aut felicitate confidat? Quantula enim illa, si omnia reputes, victoria, aut cujus adeo laudis fuit? Ut enim de ea paucis differam, una caussa moveor, ne forte quidam eorum, qui interfuerunt, viribus hostium, aut prudentia regis se victos arbitrentur. nam plerique, satis novi, memoria pugnae istius, non ad timorem, sed iram, sed cupiditatem ultionis, sed impatientiam morae, commoventur. Hi quidem veterani mei,* (sextae legionis milites innuebat) *ab hoc, sicut ceteris hostibus, invicti, neque ista commemoratione, neque omnino cohortatione mea indigent. Sed et sexta et tricesima legio sola sustinuit totum exercitum regis; amissis paucis, frustra impedire conatis hostibus, se, quo voluit, recepit.*

Ejusque caussas. XIX. *Quod autem acceptum est detrimenti, neque militibus imputandum est, neque ducis imperitiae, neque Pharnacis aut prudentiae, aut viribus. Quae igitur caussa istius ignominiae fuit? Tempora mea, uti praedixi, et locus, qui erat pro hostibus, et quod reverti Domitius non tentata pugna indecorum, commorari diutius iisdem locis, nullo pacto faciundum judicarat. Igitur numero militum equitumque, ad haec locorum situ munitionibusque superiori, non tam gloriosum est, quod fossas transcendere ausos in ipso conatu oppressit, quam turpe futurum erat, si esset a paucioribus intra sua munimenta superatus.*

In praesentia cuncta aliter se habere demonstrat. XX. *Ceterum, quae tunc maxime adjuverunt hostem, hoc tempore nulla sunt. non ab aliquo ducum meorum administratur bellum, qui meas rationes respicere, atque eo dirigere consulta omnia debeat: quae res plerumque, locis atque temporibus difficilibus intervenientibus, perquam est incommoda. Imperator vobis adest, et imperator Caesar, cujus promissa numquam fefellerunt exercitum, cujus spem numquam fefellit miles: locum autem a Pharnace delectum non magis hostilia castra, quam nostra, muniturum esse, propediem ostendam. Vos interea aggerem, celeriter usui futurum, intra vallum comportate.*

Pharnaces, instructo exercitu Caesarem petens, XXI. Castra Pharnacis eo situ erant, ut editissimo colli imposita praeruptis vallibus munirentur. easdem valles ei munimento pariter futuras, qui diversa a parte castra opposuisset, Caesar videns, dubia adhuc luce in eum locum deferri comportatum aggerem jubet, ibique castra munire incipit. Ea re conspecta, Pharnaces, nam mille admodum passuum vallis intererat, productis copiis, aciem instruit. neque commovetur Caesar, quia vallis iniquissima transitum impe-

Cap. XX. Hirt.

diebat, more magis militiae, quam pugnandi consilio, facere regem putans, ut opus prohiberet, aut ostenderet fiduciam. Sed ille, sive loci felicitate confisus, sive auspiciis, ut postea auditum est, sive contemptu copiarum, quas vicerat prius, et veterani sui exercitus virtute, in praeruptam vallem, qua nemo sanus demissurus copias credebatur, descendit; eamque permensus eodem gradu adscendere per angustam et arduam semitam coepit. U. c. 705. A. C. 47.

XXII. Caesar, incredibili hostis audacia oppressus, omnia simul agere necessum habebat; revocare ab opere milites, arma jubere capere, instruere armatos, et, quid ubique fieri vellet, ostendere. Interim falcati currus regis adfuerunt: et propter iniquitatem loci, quamquam a trepidantibus, multitudine telorum haud difficulter oppressi sunt. Sequuta est acies hostium, neque turbata suorum casu conflixit acriter. Sed, quia in subeuntes pila ex edito conjiciebantur, cito mutata proelii est ratio, praesertim dextro cornu, ubi sexta legio constiterat. sinistro, mediaque acie, tardius, sed tamen profligati sunt regii, et, per praecipitem vallem acti, multi hostili ferro, alii suorum incidentium pondere procubuerunt. qui autem celeritate pestem utramque vitaverant, ut expeditius fugerent, armis projectis, ad sua castra contenderunt. At Romani, non contenti persequendis ad ima vallium hostibus, ad alteram partem adscendere, vimque facere coeperunt: neque hostes, quamquam e superiore loco, magnam moram injicere inermes poterant. Sic enisi milites ab eadem alacritate castra oppugnarunt, et, nequidquam defendentibus, quae praesidio fuerant relictae, cohortibus, ceperunt. *Profligatur.*

XXIII. Ea tamen mora spatium Pharnaci dedit paucis cum equitibus se proripiendi, ne vivus veniret in hostium potestatem. exercitus sane totus periit, omni aut occisa regiorum, aut capta multitudine. Rebus his praeclarissime gestis, magna laetitia Caesaris fuit, quod et facilis victoria ex difficillimo initio exstiterat, et hostis non contemnendae opinionis sine ulla belli mora victus erat. Ajuntque *Pompeji praedicasse felicitatem, cui ex eo genere hostium cum ingenti gloria cognomentum Magni partum esset.* Romam certe scripsisse creditur ce- *Pharnaces fugit.*

Cap. XXII. Dio. Hirt. Cap. XXIII. Plut. Caes. Hirt. Liv. Epit. Appian. Plut. Flor. Appian.

U. c. 705. A. C. 47. lebratum illud, velocitatem victoriae cursu et brevitate verborum exprimens, *veni, vidi, vici:* eumdemque postea titulum inter fercula triumphi praetulisse.

Mox ab Asandro occiditur.

XXIV. At Domitius, ad insequendum Pharnacem missus, Sinopen delatum cum mille admodum equitibus, qui ad eum ex fuga convenerant, accepto in deditionem oppido, salvum abire permisit. Ille, magna suorum indignatione equis interfectis, in naves se contulit, vagatusque circum Ponticas gentes, e Scythis Sarmatisque contraxit mediocrem multitudinem: Theodosiamque et Panticapaeum recepit. Inde vi adjungere proxima quaeque Bospori conantem Asandri arma exceperunt: proelioque commisso, quum, quod roboris habebat, equites, pedestri pugnae minus adsueti, vincerentur, Pharnaces fortissime pugnans interfectus est, aetate quinquagenarius: quum Bospori regnum annos admodum quindecim tenuisset.

Caesaris acta post victoriam.

XXV. Interea Caesar, praeda regia militibus concessa, juxta tropaeum Mithridatis, quod, victo Triario, erectum, ut rem Diis belli praesidibus sacram, evertere nefas habebatur, aliud de Pharnace opposuit. ipse, cum expeditis equitibus profectus, legionem sextam decedere ad accipienda praemia in Italiam jussit, auxilia Dejotari remisit domum; Caelium Vinicianum cum duabus legionibus reliquit in Ponto. Amisenis in calamitatis solatium concessit libertatem: cetera, quae cuique Pharnaces eripuerat, antiquis dominis restituit, excepta parte minoris Armeniae, quam Ariobarzanis esse jusserat.

Mithridatis Pergameni praemia.

XXVI. Per Gallograeciam atque Bithyniam iter faciens, controversias earum provinciarum composuit, et, quae quemque tenere vellet, constituit: Dejotaro, non solum propter lata adversum se arma, sed etiam quia sociis victoriae donanda non aliunde cumulatius sumi poterant, iniquior. Idcirco, licet ille deprecatores haberet plurimos, et Nicaeae defensus a Bruto esset enixissime, quae postea oratio est edita, Mithridati Pergameno, cujus Aegyptio bello praeclara opera fuerat, tetrarchiam Gallograecorum, pene

Cap. XXIII. Dio. Sueton. Caes. c. 37. Cap. XXIV. Appian. Mithrid. Dio. Appian. Cap. XXV. Hirt. Dio. Hirt. Dio. Cic. Phil. 2, 37. Cap. XXVI. Hirt. Cic. Phil. 2, 37. et pro Dejot. 13. Cic. ad Att. 14, 1. et Brut. c. 5. Plut. Bruto.

totam Dejotaro possessam, quasi jure gentis et cognationis adjudicavit Caesar; eumdemque regem appellavit Bospori, qua Pharnaces tenuisset, etiam mandato adversus Asandrum, si cedere nollet, bello. U. c. 706. A. C. 47.

XXVII. Inde, transgressus Asiam Graeciamque, in Italiam trajecit, nusquam diutius moratus, quam dum pecunias quocumque titulo exprimeret, quae per publicanos ei maxima cum invidia cogebantur: quemadmodum erat et superiore anno factum. Namque cupidus et sciens imperandi, neque regimen rerum sine exercitibus retineri posse noverat dicebatque, neque exercitus sine stipendiis ac praemiis. Idcirco et, quam a quaque civitate summam promissam Pompejo cognoverat, exegit: et ab aliis quaesito undique colore postulavit. Tyri certe sustulit e sanctissimo Herculis fano donaria per eam caussam, quod fugientem cum privigno Corneliam Tyrii hospitaliter excepissent. Misit et in urbem epistolas, collationem pecuniosis imperans. quo tempore T. Pomponio Attico, propter egregiam integritatem vitae, non modo molestus non fuit, sed etiam remisit condonavitque Q. Ciceronem Q. F. Attici sorore genitum, C. Trebonio, A. Hirtio pro eo deprecantibus. *Caesar studiose cogit pecuniam.*

XXVIII. Dum ista per diversas provincias geruntur, magnas Romae turbas tribunatus P. Cornelii Dolabellae excitavit, de novis tabulis ferenda lege. Accedebat malis adversarius pari audacia L. Trebellius, et deterior utroque M. Antonius equitum magister. Inter hos infelix civitas quotidianis terroribus vexabatur, aliunde satis inquieta novae dominationis timore et jam sensu, ac majores subinde praeteritis calamitates exspectans. Nam et prodigiis, et responsis haruspicum exanimabantur, quae illo et superiore anno acceperant. *Turbae urbanae ex tribunatu Dolabellae.*

XXIX. Quippe, C. Caesare, P. Servilio consulibus, sub exitum anni, quum forte sacra Isidi fierent, examen apum in Capitolio juxta colossum Herculis sedit. Ob eam rem, de sententia vatum, omnia tum Isidis, tum Serapidis sacella sublata sunt. Ea dum diruuntur, forte et Bellonae aedicula per errorem ex- *Prodigia.*

Cap. XXVI. Auct. de Caus. Corr. Eloq. c. 21. Dio. Cic. Phil. 2, 37. et de Divin. 2, 37. Cap. XXVII. Strabo, l. 13. p. 625. Hirt. Dio. Appian. Dio. Corn. Nep. Attic. c. 7. Cic. ad Att. 11, 20. Cap. XXVIII. Liv. Epit. Dio. Cic. Phil. 10, 10. et 11, 6. Dio. Cap. XXIX. Rycquius de Capit. c. 23. Dio.

U. c. 705. A. C. 47. cisa, nefandorum sacrorum crudelitatem patefecit, repertis ibi fictilibus humana carne plenis. Hoc autem anno, quo Alexandrinos et Pharnacem vicit Caesar, magnus terrae motus exstitit, bubo conspectus est, fulmina Capitolium et fanum Fortunae Publicae, Caesarisque hortos, et in iis equum ex insignioribus percusserunt: et Fortunae templum sponte patuit. Praeterea sanguis e pistrino effusus aedem Fortunae Primigeniae attigit, et infantes aliquot sinistras in capitibus habentes nati sunt. Id maxime certum esse versae fortunae praesagium, et deterioribus in meliores imperium dari, haruspices adseverarunt, et populus credidit.

M. Antonii magisterium equitum.

XXX. His rebus anxias mentes magis etiam, quae videbant, terruerunt. Nam Kalendis statim Januariis M. Antonius magister equitum, senatu convocato, praetextatus et sex stipatus lictoribus, speciem quamdam priscae reipublicae exhibebat. sed, quando nec consul usquam, nec praetor ullus erat, ad haec gladio cinctus ipse multitudinem secum trahebat militum, et omnia pro potestate agebat, nemini dubium esse poterat, a priori forma civitatem ad extremae servitutis vilitatem descivisse.

Et ex his praesagia malorum Romae.

XXXI. Urebat etiam animos, supra acerbitatem praesentium, instantis indignitatis exspectatio. *Mox enim adfuturum Caesarem victorem omnium, re dominum, nomine dictatorem. quam igitur illi fore superbiam, si cliens ejus et magister equitum tam insolenter obtereret leges? Sane clementiam hactenus insignem praetulisse, plerisque ignoscendo, a quibus esset oppugnatus. Sed quem praestare posse, mansuetudinem eamdem mansuram victori et securo, quam, validis adhuc diversarum partium rebus, et de exitu dubitans adhibuisset? Tyrannos ingenium ad tempus tegere: donec, perfectis, quae optaverant, tam incipiant vacare metu, quam semper vacent verecundia.*

Quae tamen supprimit metus a Caesare.

XXXII. Ne minima quidem in malis consolatio miseris aderat querendi invicem, mutuisque sermonibus sublevandi animos: quum suspecta fides etiam intimorum, et proditis certum periculum esset. quin ultro cogebantur abdere sensus suos, et, quum alii essent, alios ostendere. Nec enim ferri tantum, quae fierent, auctores eorum volebant, sed laudari quoque: ac subinde supplicationes velut ob rem bene gestam edicebantur, et frequentibus ludis spectatorum postulabatur hilaritas; quum ille ipse conspectus esset acer-

bus et ignominiosus, quod, paucis exceptis, quos tribuni faciebant, ludis magister equitum praesidebat accinctus, et ne publicae quidem laetitiae condonans exprobrationem servitutis. U. c. 705. A. C. 47.

Tumultus ob legem de tabulis novis.

XXXIII. Sic adfecta civitate, P. Cornelius Dolabella exortus est novarum tabularum auctor, adolescens audax, nobilis, obaeratus, qualibus scilicet ad evertendum omnia nihil est paratius. Erat is nuper exemplo P. Clodii e patriciis transgressus ad plebem, occasione forte testamenti, quo Livia heredem institutum mutare nomen jusserat: sed tribunatus petendi consilium fuerat, in quo leges se laturum confidebat, quibus et ipse maximo aere alieno liberaretur. Idcirco factus tribunus plebis non diu distulit de tabulis novis promulgare rogationem plebi gratissimam. Sed L. Trebellius, collega Dolabellae, C. Asinii potentia adjutus, creditorum suscepta caussa, optimatibus et locupletiori parti civitatis erat jucundissimus.

Antonii inconstantia.

XXXIV. Ab horum concertatione magni tumultus initium in urbe fuit: quum utraque factio captis armis vim faceret, crebraeque hinc inde caedes patrarentur. Igitur et senatus intercessit, rem integram in adventum Caesaris servari jubens: et Antonius gestatione armorum in urbe interdixit paganis. Sed ille tamen in occulto Dolabellae favebat, popularis favoris semper appetens, et in eadem caussa constitutus, qua ceteri, qui novas tabulas cupiebant. Postquam autem uxorem, patrui sui C. Antonii filiam, cum Dolabella stupri consuetudinem habere comperit, aut comperisse ratus est; et illam exegit domo, et hunc oppugnare ab eodem odio statuit: plebi quoque jam iratus, a qua pluris fieri Dolabellam, quam se, videbat, quum apud senatum communis culpae majorem partem ipse sustineret.

Ei mandatur ab senatu reipublicae tutela.

XXXV. Jam erat ei concessum ab senatu, (juris enim, quod amiserant, imaginem saltem tuebantur, jubentes quod prohibere non poterant) ut, introducto in urbem milite, cum reliquis tribunis, qui neutri partium se conjunxerant, rempublicam defenderet. neque multum eo consilio profectum ad quietem erat,

---

Cap. XXXIII. Plut. Anton. Dio. Cic. ad Att. 7, 8. Dio. Liv. Epit. Cic. ad Att. 11, 23. Dio. Plut. Anton. Cic. Phil. 6, 4. Cap. XXXIV. Dio. Plut. Cic. Phil. 2, 25. Id. ibid. 38. et Plut. Dio.

U. c. 705. A. C. 47. quum nihilo sequius duo tribuni, suas quisque vires augendo, et inter sese, et cum Antonio Patribusque decertarent: maxime postquam Antonius, seditiose agere milites audiens, qui praemissi a Caesare post Pharsalicam pugnam duces suos Sullam atque Messalam exegerant, ad illos excucurrit, novo exemplo L. Caesarem avunculum urbis praefectum declarans, qualem potestatem nullus umquam magister equitum habuerat. Tum vero, contempta senectute L. Caesaris, atrocius inter se collisae factiones majore, quam umquam, tumultu atque sanguine concurrerunt. Sed audita C. Caesaris victoria, qui, compositis Aegypti rebus, venire in Italiam nunciabatur, paullisper continuit hominum audaciam: donec, decedente metu, quum adversus Pharnacem profectus Caesar esset, pristinus furor rediit.

Sed ille partes fovet Trebellii. XXXVI. Inter haec Antonius, neutrarum partium studium praeferens, Trebellium clam fovebat, potestatemque faciebat conciliandi assumendique militis. Sic, tamquam e duobus castris, debitores creditoresque ad pugnam prodibant e locis urbis munitissimis, quae praesidiis ceperant: caedesque et incendia patrabantur, eo terrore et tumultu, ut aliquando sacra Vestae ex illius aedibus a virginibus efferrentur. Igitur alio senatusconsulto mandata est Antonio diligentior urbis cura, majorque militum manus introducta.

Et Dolabellam armis expellit foro. XXXVII. Sed Dolabella, desperans veniam a Caesare, hoc agebat, ut claro aliquo facinore edito periret. Idcirco die dicta, qua de tabulis novis et mercede habitationum abolenda (nam et hoc caput comprehenderat) perlaturus legem esset, paratos esse ad rogationem accipiendam suos jussit. Quum venisset tempus, et, occupato utrimque fori aditu, ligneisque turribus per opportuna loca erectis ad propugnandum, magna multitudo confluxisset; Antonius prima luce validam e Capitolio deduxit manum, interfectisque e plebe circiter octingentis, concidit tabulas legum, reliquos proposito locoque depulit, stationemque militum in foro collocavit.

Antonii mores improbi. XXXVIII. Ne sic quidem solida quies ante Caesaris adventum est urbi reddita, quod Antonius aucto-

Cap. XXXV. Cic. ad Att. 11, 21. et 22. Dio. Cap. XXXVII. Liv. Epit. Appian. Civil. 2. Dio. Cap. XXXVIII. Plut. Anton. et Cic. Phil. 2, 24. et 25.

ritatem dictatoris suamque potentiam magnitudine vitiorum debilitabat: cujus nocturnae comessationes, diurnus somnus, totius vitae turpitudo, sermonibus omnium notabatur: qui non erubesceret, quo tempore Caesari sub dio esset saepe contra ferocissimos hostes dimicandum, potare, scortari, alea, somno, luxu non ferendo tempus consumere. Erat enim, si quis alius, ingenio nequam et nepos, et paullo ante tribunus plebis in essedo, lictoribus praeeuntibus, per Italiam vectus erat, mimam Cytheridem in aperta lectica secum portans, cum turpissimorum hominum comitatu: quacum aliquando et curru dicitur incessisse leonibus juncto. Sed et, occasione praesentium turbarum ad rapinas abusus, magnam vim auri argentique, sed et vini, diripiebat. U. c. 706. A. C. 47.

XXXIX. Haec altera fuisse putatur caussa, cur promptius ignoverit Dolabellae adveniens Caesar, praeter priora hominis merita, qui partibus ejus totum se dediderat ab initio, et in Thessalia quoque pro eo strenue pugnaverat. Et erat alioquin ad tribuendam veniam facilis: nec ignorabat, difficulter ferri posse delicta aliena severe exsequentem, qui tam multa ipse peccasset. Interea, quum et pecunia indigeret infinita, et honores appeteret eminentissimos, nolebat multos offendere: quo devincti beneficio suo patientius jubenti quidlibet obsequerentur. *Caesar ignoscit Dolabellae.*

XL. Igitur, quum magnus in urbe plurimorum metus adventus ejus fuisset, vindictam admissorum exspectantium, eaque res sermonibus agitata toto eo tempore esset; repente receperunt animum, nihil de praeteritis inquirente Caesare. Sed is ad cogendos nummos mentem adjecerat, et, praeter magnam vim auri, quae in coronas et statuas, et alia hoc genus, tamquam a volentibus offerebatur, ingentes summas mutui nomine congessit, quum neque negare quisquam auderet, nec ipse de restituenda cogitare putaretur. *Caesar mutuam pecuniam sumit a civibus.*

XLI. Sed ego, Caesaris natura diligentius expensa, non dubitem, redditurum omnino cum fide fuisse, si diutius frui vita potuisset. Nec enim in tantis imperii opibus deesse, unde quantacumque debita quandoque expungerentur, poterat: et ipse, solitus om- *Novas tabulas petenti plebi negat.*

Cap. XXXVIII. Plin. 8, 16. Cic. Phil. 2, 30. Dio. Cap. XXXIX. Plut. Dio.

U. c. 705. A. C. 47. nia famae studiisque hominum postponere, ubi praesentium temporum angustias esset eluctatus, ob pecuniam profecto amittere ista noluisset. Habebat autem ejus rei hunc obtentum, ut ad hanc necessitatem reipublicae temporibus adactum diceret, cujus utilitati facultates suas omnes impendisset. Ne tamen ad desperationem adigeret creditores, novas tabulas petente plebe constanter abnuit, se quoque obaeratum esse dictitans. jussitque contentum esse his, quae prius in ea caussa statuisset.

Adversariorum bona proscribit.

XLII. Inde proscripsit bona judicatorum hostium, hasta pro aede Jovis posita: et, quum ea cupide empta essent a quibusdam, qui numquam fore putabant, ut a se exigeretur, ideoque minus fuerant solliciti, quanti licitarentur, nihil cuiquam remisit. Inter quos et M. Antonius, Cn. Pompeji Magni sector, quum tanti viri copiosas facultates brevi dilapidasset, appellatus est. Hanc offensam caussari deinceps solitus est Antonius, quum Caesarem ad bellum Africanum non sequeretur: quia sibi pro meritis prioribus non fuisset gratia reddita.

Plebem et potentes varie conciliat.

XLIII. Ceterum Caesari non defuerunt artes, et plebem, et socios victoriae aliis rationibus conciliandi. Plebem, praeter ludorum voluptates, remissis a tempore coepti belli usuris, et habitationum commodo. qui enim duobus millibus nummûm conductas habitationes haberent, iis Romae unius anni mercedem, in Italia quadrantem ejus condonavit, quo tenuiores sublevarentur. praeterea, publicatis multorum facultatibus, emendarum rerum copiam atque vilitatem effecerat. Ducibus amicisque suis honores distribuit, multa praeter veterem morem, quo pluribus referendae gratiae locus esset, instituendo. Nam et praetoriis comitiis decem creavit primus: et pontificum augurumque et quindecimvirorum collegiis singulos addidit: et equites Romanos aliquot, quorum opera erat usus, itemque ordinum ductores, in senatum adlegit. M. Brutum Cisalpinae provinciae praefecit: Decimum ei, quae trans Alpes est, Galliae.

Cap. XLI. Sueton. Caes. c. 42. Dio. Cap. XLII. Cic. Phil. 2, 26. Dio. Cic. Plut. Cap. XLIII. Dio. Cic. ad Fam. 12, 18. Dio. Sueton. Caes. 38. Gronov. de Pecun. Vet. 2, 2. Dio. Plut. Bruto. Appian. Civil. l. 2. p. 497.

XLIV. Sed et in reliquam partem anni consules fecit, quos diximus, Q. Fufium, P. Vatinium, quum pauci admodum dies superessent. Atque ea res facetis hominibus ridendi caussam praebuit; querentique Vatinio, *quod se aegrotantem non invisisset*, Cicero respondit, *Venturus in consulatu tuo fui, sed nox me comprehendit.* Circumferebaturque notabilis ejusdem urbanitas, *in consulatu Vatinii magnum ostentum factum: quod, eo consule, nec bruma, nec ver, nec aestas, nec autumnus fuisset.* Haec gratiora vulgo erant propter Vatinium, a quo consulatum pollui judicabant, obscurum et pravum hominem, stomachante etiam in versibus suis Catullo. Sed, quantum iis consulibus potestatis auctoritatisve esse vellent, ipsi, qui fecerunt, facto ipso demonstrarunt satis. Quamquam enim Caesar dictatura se abdicaret, nullius jam appellationis egens, tamen M. Antonius magisterium equitum in totum eum annum retinuit. U. c. 705. A. C. 47. *Consules paucorum dierum.*

XLV. Quum ista satis belle composita viderentur, praemissi in Campaniam milites, quibus ad bellum Africanum usurus erat, seditione inita curam Caesaris adverterunt. Promissa Pharsalico bello praemia omnes, veterani praeterea missionem flagitabant. Caesar ad hos C. Sallustium Crispum misit, qui, senatorii recuperandi ordinis gratia praetura petita, designatus erat, ut doceret, *hostium magno numero in Africa superstite, nondum absolutam esse victoriam: eo confecto bello, Caesarem et promissa ante donativa, et millenos insuper denarios viritim repraesentaturum.* Ad haec adeo exarsit militum furor, ut Sallustium, vitandi exitii caussa Romam refugientem, confestim sequuti, sine discrimine quibuslibet obviis adferrent manus. Duo quoque praetorii tum interfecti sunt, Cosconius et Galba. *Militaris seditio.* *Milites infesto agmine ad urbem tendunt.*

XLVI. Dubitavit tum Caesar, num opponere praetorias cohortes tumultuantibus rectius foret. sed, contagium timens, has quidem secum retinuit, et milites, quos Antonius nuper introduxerat, circum aedes suas et portas urbis disposuit. seditiosis jam adpropinquantibus misit obviam sciscitaturos, quid igitur

Cap. XLIV. Dio. Macrob. Saturn. 2, 3. Catull. Epigram. 50. Dio, libb. 45. p. 188. et 46. p. 200. Cap. XLV. Dio, l. 42. Liv. Epit. Appian. Civil. 2. p. 485. Dio. Appian. Plut. Caes. Appian. Dio. Plut. Caes. Cap. XLVI. Dio. Appian. Dio.

U. c. 705. A. C. 47. sibi vellent? atque ii, cum ipso Caesare colloquuturos esse, responderunt. Tum denunciari Caesar jussit, uti, positis armis, praeter gladios, ad urbem accederent. Neque cunctatus est, licet dehortantibus vehementer amicis, adire tendentes in Campo Martio, et tribunal erectum minaci vultu conscendere.

Ad eos Caesar in Campum descendit.

XLVII. Haec tam audax atque inopinata viri species ultro terruit militem, ut, desideria sua exponere jussus, donativi mentionem facere non auderet, missionem tantum postularet: et suberat spes, quod opera militum Caesar indigeret, sponte daturum, quae esset pollicitus. Sed ille sicut profusus in obsequentes, ita minantibus inexpugnabilis erat. idcirco uno verbo dimittere se dixit: et, quum velut fulminati hac voce silerent, adjecit, *nihilo secius daturum stipendia et praemia, quamprimum esset cum aliis triumphaturus.*

Eosque, auctoritate et constantia exterritos,

XLVIII. Mordebat eos hoc quoque dictum, et pudor simul metusque intrabat animos, si ad alios perveniret suae operae debitus honor; ipsi, adversis partibus exosi, suis fastiditi, vile vulgus, spectarent triumphum, quem ducere debuissent. simul existimabant, lenius acturum Caesarem, sive suum ingenium ille, sive praesentem necessitatem sequeretur. Sed ille, tacente milite, amicis orantibus, ne cum tam tristibus dictis discederet, iterum exorsus, *Quirites* appellavit. Hoc illi non ferentes responderunt, *se milites esse*, poenitentiaque priorum correpti rogare coeperunt, *ut sibi porro militare liceret: se solos, sine aliis copiis, bellum Africanum, eo imperatore, profligare paratos esse.*

Ad obsequium et deprecationes redigit.

XLIX. At Caesar, licet ei gratius accidere nihil potuisset, vultum servans, avertere se, et descendere de tribunali. unde major exortus clamor, *maneret*, orantium, *poenasque, si vellet, sumeret.* Simul tribunus quidam militum propius accedens pro exercitu deprecabatur, jussu militum, an ut Caesarem demereretur. Tum ille: *se quidem poenas quamlibet meritis remittere. moleste tamen ferre, quod et decumani seditiose egissent, semper praelati aliis et magno in pretio habiti. dare tamen missionem petentibus, et carere posse invitorum opera.* Recepit et prae-

Cap. XLVI. Sueton. Caes. 70. Appian. Frontin. 1, 9. Cap. XLVII. Appian. Sueton. Caes. c. 69. Appian. Cap. XLVIII. Tac. 1. Ann. 42. Plut. Dio. Sueton. Appian. Dio. Cap. XLIX. Appian. Dio. Appian. Dio.

mia exsoluturum, licet nullam ob necessariam caussam se, reliquo adhuc bello, deserentibus. Sed et agros divisurum pace restituta; *Non exemplo Sullae*, inquit, *ademptos aliis, vosque prioribus dominis immiscendo ad perpetuas inimicitias, sed, qua publicus, quave meus ager est, adsignabo, et, quod deerit, a volentibus emam.* Et adfuit dictis fides. pecuniae partem repraesentavit, reliquum daturum dixit paullo post cum foenore. *U. c. 705. A. C. 47.*

L. Plausu omnium haec excepta quum fuissent, decumani moerebant, sibi nominatim iratum imperatorem esse. neque destiterunt obtrudere operam, licet recusantem in Africam sequuti. Sed ille, priusquam proficisceretur, ex omni numero excepit seditionibus miscendis aptissimos, quos in Italia relinqueret, agris statim datis, unde se tolerarent. Ceterum et his, et deinceps omnibus, non continuos adsignavit agros, ne quis possessorum expelleretur, et ut distractis nihil in turbas virium foret. Notavit et ex iis, quos secum ducebat, foedissimum quemque, quos postea deductos in Africam periculis objecit, utrimque compendium captans, occiderent illi, an occiderentur. Qui vero eorum superfuerunt casibus, eos sic quoque praedae et agri destinati tertia parte multavit. *Decumani recusantem quoque sequuntur.* *Ille tamen seditiosissimum quemque dissimulanter punit.*

LI. Nam, in aliis delictis connivere solitus, et multa militi condonare, desertores atque seditiosos implacabiliter oderat: quod cetera, quae peccare essent soliti, ad aliorum injuriam, hoc ad imperatoris periculum pertinebat, nequidquam dominationem adfectantis, si exercitus, per quem ceteros in obsequio contineret, exuere obsequium ipse coepisset. Insimulabatur tamen a plerisque, quod tantam exercitus licentiam non esset severius exsequutus, quin et amicorum vitia crimini dabantur, Dolabellae furor, ebriositas Antonii, intemperies, luxus, rapinae plurimorum. Sed, ista quamquam nec ignoraret Caesar, nec probaret, quia meliores non habebat administros, his utebatur.

LII. Jam bruma erat, et, qui Africam tenebant, hostes, quum occupationibus Caesaris, tum anni tempore, clausum ei mare putabant. Sed ille solita cele- *Procedit Rhegium.*

Cap. XLIX. Appian. Dio. Cap. L. Appian. Sueton. Dio. Sueton. Caes. c. 38. Dio. Sueton. Cap. LI. Dio. Sueton. Caes. c. 67. Polyaen. Strat. L. 8. Plut. Sueton. Caes. 72. Cap. LII. Plut. Dio.

U. c. 705. A. C. 47. ritate, qua saepe nuncios de se praevenerat, processit Rhegium, ne religione quidem retentus, quum immolare volenti taurus aufugisset. Omen etiam a nomine Scipionis, quod fatale ad victoriam in Africa terra suos quoque milites timere senserat, aut vitando, aut eludendo, duxit secum e Scionum genere contemptissimum quemdam, cui Salutioni cognomen erat, ob opprobrium vitae, quod ejus nominis mimo specie corporis, et infamia morum habebatur simillimus.

In Africam navigat, LIII. Rhegio transjecit Messanam, inde Lilybaeum pervenit ante diem decimum quartum Kalendas Januarias, et, ut paratos intentosque suos haberet, tabernaculum in litore maris statuit, observandum se admonens, qui esset primo oblato vento conscensurus. Ibi factus de rebus Africanis certior, oppido et agro Uticensi, ubi Cato curabat, vitato, Adrumetum direxit cursum, quam partem obtinere Scipionem intellexerat. Egressus e navi magno cum terrore militum impegit, prociditque humi: sed ille, verbo scaevitatem ominis corrigens, complexus osculatusque terram, exclamavit, *Teneo te, Africa.*

Cum parvis admodum copiis. LIV. Sic exercitu ad Adrumetum exposito, qui in praesens haud amplius peditum millibus tribus constabat, cum equitibus centum quinquaginta, diem atque noctem consumpsit, dum L. Planci consilium experitur, qui ad C. Considium oppido praefectum scripserat. Sed, postquam responsum non reddebatur, Caesar, tentare Adrumetum non ausus, proficisci inde statuit. sed abeuntem erumpens ex oppido multitudo insequitur. Nam duae legiones erant Adrumeti, et tria millia Maurorum equitum ducebat Cn. Piso, qui partes Pompejanas acerrimo ministerio juvabat.

Gallorum equitum virtute repellit hostem. LV. Et eodem tempore Jubae equites, qui forte ad stipendium accipiendum veniebant, castra, unde Caesar erat egressus, moratoribus ejectis caesisve, occupant, extremumque agmen consequuti lacessunt. Sed egregia Gallorum equitum virtute repulsi sunt, quorum tum minus triginta, circiter duo Maurorum millia saepius repulisse dicuntur. Nam illi, intra munimen-

Cap. LII. Sueton. Caes. 57. Appian. Sueton. Caes. 59. Plut. Dio. Sueton. Plin. 7, 12. Cap. LIII. Appian. Hirt. de B. Afric. Plut. Appian. et Dio. Sueton. Caes. 59. Dio. Frontin. 1, 12. Cap. LIV. Plut. Hirt.

nimenta compulsi, rursum abeuntibus instabant: donec, non intermisso itinere, longius avulsos infestare non ulterius ausi, destiterunt. Sic animo consilioque summi ducis maximum discrimen minimo detrimento depulsum est. U. c. 705. A. C. 47.

LVI. Interim e propinquis oppidis legati venerunt ad Caesarem, frumentum, et quidquid imperatum esset, pollicentes. Ita Ruspinam processum est: quod oppidum aperuit portas. ibique castra Caesar posuit Kalendis Januariis, quibus ipse dictaturam simul atque consulatum, utrumque honorem tertium, iniit, M. Aemilio Lepido magistro equitum, et consulatus collega. Hoc ei praemium deberi putabat, a quo primum dictator erat dictus: quamquam et triumphum ei decreverat, nulla re gesta, praeterquam Longini et Marcelli compositis discordiis. neque translatum est in eo triumpho quidquam, nisi raptae ex sociis pecuniae. Haec eo anno gesta sunt: et, quum novi magistratus iniissent, lupus in urbe visus, et scrofa foetum, praeterquam pedibus, elephanto simillimum edidit.

Ruspinam occupat. U. c. 706. A. C. 46. C. Julio III. M. Aemilio coss.

Lepidi triumphus.

Cap. LVI. Dio. Hirt. Dio, l. 43. Oros. 6, 16. Vide Pigh. Annal. et Sigon. Comment. in Fastos. Dio.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI DECIMI QUARTI.

Bellum in Syria Caecilius Bassus, eques Romanus Pompejanarum partium, excitavit, relicto a le-

Caecilius Bassus] De hoc multa e vetustis scriptoribus post alios collegit Abramus ad Cicer. pro Dejot. 8. In Cicerone frequens est illius mentio. Vide 11. Famil. 1. lib. 12, 11. et 18. lib. 14. ad Attic. 9. et 15, 13. et 11. Philipp. 13. DUKER. *Caelius* Leid. et Berg. Male. Vide Dion. Cass. 47, 342. Voces has saepe a librariis commutari, docui supra ad Epit. 111. Et ita in hoc ipso Basso erraverant apud Cic. pro Dejot. 8. et 9. ubi viri docti *Caecilius* legendum monuerunt: quod Graevius bis quidem in contextum recepit, at bis etiam mutare oblitus est. Vide quoque Perizon. Animadv. Hist. cap. 4. pag. 178.

Et relicto a legione Sex. Caesare, quae ad Bassum] *et* vacat Vet. lib. SIGON. Vet. lib. *qui ad Bassum*. DELRIUS. Particula *et* omittitur etiam in Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Exc. Pithoei. Tum *qui ad Bassum* Voss. Norv. et edd. antt. ante Frobenianam anni 1531.

Transierat: occisoque eo Caesar Scipionem] Novum principium orationis a voce *Caesar* faciendum est. SIG. Volunt haec, [non admissa nova Sigonii interpunctione] C. Caesarem dictatorem bellum a Basso excitatum oppressisse, occiso Basso; eoque facto deinceps in Africa vicisse ceteros Pompejanos. Sed recte monuit Sigonius, novum orationis principium a voce *Caesar* faciendum esse. Quod tamen quia tantum pro auctoritate monuit, non docuit, aut probavit, et commodior videbatur vetus distinctio historiae ignaris, dicto audientes alios non habuit; lectoresque Livii, quorum longe maxima pars, ut constat, non simul legit omnium notas, nihil vel parum illa admonitione juvantur. Ut ergo historiae sua constet fides, non modo ante τὸ *Caesar* distinguendum censeo, sed et delendam proximam voculam, legendumque, *relicto a legione Sex. Caesare quae ad Bassum transierat, occisoque. Caesar Scip* etc. Nempe Sex. Caesar relictus a legione et occisus fuit opera Bassi; qui, eo facto, bellum excitavit dictatori Caesari, sed a Caesarianis Statio Murco et Marcio Crispo contra eum missis oppugnatus fuit, neutiquam tamen ante necem Caesaris occisus vel mortuus. JAC. PERIZON. Animadv. Histor. c. 4. p. 177. Idem Perizonius ad marginem Livii sui forte legendum adscripsit, *relicto a legione Sex. Caesare; quae ad Bassum transierat, occiso eo. Caesar* etc. Si vero alterutra emendationum ejus eligenda foret, praeferrem illam, quam in Animadv. Hist. proposuit. Verum neque eam probare audeo, quod, invitis omnibus Mstis, in-

gione Sex. Caesare, quae ad Bassum transierat, occisoque eo. Caesar Scipionem praetorem, Afranium, Jubamque vicit ad Thapsum, castris eorum expugnatis. Cato, audita re, quum se percussisset Uticae, et, interveniente filio, curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere exspiravit, anno aetatis quadragesimo nono. Petrejus Jubam seque interfecit. P. Scipio in nave circumventus honestae morti

tegram voculam *eo* delere audacius esse videatur. Forte igitur, unica litera, simul cum interpunctione, mutata, legendum *occisoque. Et Caesar;* vel etiam *occisoque. C. Caesar.*

Scipionem praetorem, Afranium, Jubamque vicit ad Thapsum] Lege *proconsulem*. Nisi malis *Scipionem, Petrejum, Afranium*. J. FR GRON. *praetorem* servant Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Boend. Ejus loco ut cum Gronovio *Petrejum* legamus, ideo minus placet, quia auctor Epitomarum, duos illos partium Pompejanarum simul memorans, *Afranium et Petrejum*, non inverso ordine, dicere solet. Vide Epit. 110. et 113. Ratio est, quia Afranius gessit consulatum, quam dignitatem Petrejus numquam obtinuit, quem *praetorium* vocat Vell. 2, 48. Eodem ordine junguntur etiam apud alios scriptores, nisi quod tamen *Petrejus et Afranius* obcurrat apud Flor. 4, 2, 26. et Sueton. in Caes. 34. Praefero igitur priorem Gronovii conjecturam *Scipionem proconsulem*, quam etiam probat Perizon. in Animadv. Hist. cap. 4. pag. 177. Simili modo peccant librarii supra apud Livium 37, 46, 1. Vox *Afranium* deest in Voss. Leid. Berg. et Lovel. 2. Tum *vicit Achaepressum* Boend. *vicit ad Tripsum* Voss. *vicit ad Tapsum* Berg. Lov. 2. et edd. vett. *vicit ad Thapsum* recte Sigonius vulgari curavit: Graece enim est Θάψος. Vide ad Livii 29, 30, 5.

Rescisso vulnere exspiravit] *reciso vulnere* pleraeque edd. principes; pro quo *resciso* substituit Ascens. anno 1510. *rescisso* anno 1513. *resciso* praeferunt etiam Berg. et Norv. *rescisso* Leid. Voss. Lov. 2. Boend. et ed. Campani. Recte. Flor. 4, 2, 72. *Ille passus, dum abscederent, rescidit plagas.* Verba *rescindere* et *recidere* etiam alibi commutantur. Vide ad Epit. 57.

Anno aetatis quadragesimo] Vet. lib. *quadragesimo octavo.* Idque probat Plutarchus [Catone Minore pag. 794.] Ἐτελεύτησε δὲ Κάτων ἔτη δυεῖν δέοντα πεντήκοντα βεβιωκώς. Appianus [2. Civil. 290.] de morte ejus scribit ἔτη μὲν ἀμφὶ πεντήκοντα γεγονώς. DELR. In his, quae scriptores illi de anno mortis Catonis referunt, non est dissensus. Vide Gruchium 1. de Comit. Rom. 3. pag. 573. tom. 1. Thes. Antiq. Rom. DUK. *anno LXIII* Boend. *anno LXVIII.* ed. Camp. *anno aetatis quadragesimo octavo* Leid. Voss. Berg. et Exc. Pithoei.

Petrejus Jubam seque interemit] *Petrejusque Jubam seque* Boend. Tum *interfecit* Leid.

vocem quoque adjecit: quaerentibus enim imperatorem hostibus dixit, Imperator bene se habet. *Faustus et Afranius occisi. Catonis filio venia data. Brutus, legatus Caesaris, in Gallia Bellovacos rebellantes proelio vicit.*

Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Campani. Vide ad Epit. 63. De utriusque morte vide Freinsh. ad Flori 4, 2, 69.

P. Scipio] Hic *P. Cornelius Scipio Nasica* initio vocabatur: post, a Q. Metello Pio adoptatus, coepit *Q. Caecilius Metellus Pius Scipio* nominari, testibus Coelio in Epist. Familiar. et Asconio in Miloniana. Quare hic *Q. Scipio*. et supra lib. 113 *Q. Scipioni* legere malim. DELRIUS. Hunc a Q. Caecilio Metello Pio testamento adoptatum, ut Dio lib. 40. pag. 144. scribit, Coelius ad Ciceronem lib. 8. Fam. 8. *Q. Caecilium Q. F. Metellum Pium Scipionem* vocat; Cicero de Harusp. Resp. c. 6. et Asconius in Argum. Milonianae *Q. Metellum Scipionem*. Idem tamen, quod ad Cicer. 8. Famil. 8. adnotavit Manutius, in hac et praecedenti Epitoma, in Cic. pro Domo cap. 47. et Eutrop. 6, 18. etiam post adoptionem vetere praenomine et cognomine patris naturalis *P. Scipio* appellatur. Vide ad Epit. 113. DUKER. Loca veterum, quae ex Manutio hic laudat Clariss. Dukerus, evincunt, nihil vel hoc loco, vel Epit. praecedente in Scipionis praenomine mutandum esse. *P. Scipio* etiam vocatur apud Val. Max. 9, 5, 3. et Suet. in Tiber. 4. Et quidem simpliciter *Q. Scipio* apud unum vocatur Dion. Cass. 40, 144. apud reliquos vero vel addito nomine *Q. Metellus Scipio*, vel, ut hoc loco, *P. Scipio*.

Circumventus honestae morti vocem quoque adjecit] Videtur excidisse *parem*, aut *memorabilem*. J. FR. GRON. *circumventus ab hoste morti quoque vocem adjecit* Boend. et ed. Campani. *ab hoste*, pro *honestae*, praefert etiam Berg. Mox *quaerentibus enim hostibus imperatorem* Boend. Exc. Pithoei, et edd. ante Gruterum, qui *imperatorem hostibus* primus dedit, consentientibus Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Deinde *se bene habet* Berg Lov. 2. Boend. et ed. Camp.

In Gallia Bellovacos rebellantes vicit] Vet. lib. *rebellantes proelio vicit*. SIGON. *vagos*, pro *Bellovacos*, Voss. *bello vagos* Boend. *Bellovagos* Leid. Berg et ed. Campani. *Belloveges* Lov. 2. Tum *rebellantes proelio vicit* omnes nostri, Exc. Pithoei, et ed. Campani. Paullo ante *Catonis filia Veneris data* Voss. *Catonis filia venūdata* Lovel. 2.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXIX.

IN LOCUM LIBRI CXIV. T. LIVII.

U. c. 706. A. C. 46. Pompejanorum in Syria motus.

I. Quum, praeter Africanos et Hispanienses motus, nihil usquam timendum Caesari videretur, repens e Syria tumultus Romae adhuc agenti nunciatus est. Ejus auctor Caecilius quidam Bassus exstitit, eques Romanus Pompejanarum partium. Is ex infelici proelio Tyrum se receperat, et in emporio latens bene secum putabat agi, quod vita fruebatur. Sed, ubi milites Sex. Caesari propter adolescentiam et voluptates parum amicos atque fidos esse cognovit, simulque Tyrios spoliatum a dictatore Caesare fanum Herculis aegrius ferre, paullatim ad se contrahere Pompejanos coepit; militesque, uti praesidii caussa, nunc hi, nunc illi, Tyrum mittebantur, sollicitare.

Bassus copias colligit.

II. Sed haec initia, quum spernenda viderentur, absterrere Caesarem ab Africana expeditione nequiverunt: stimulum addiderunt tamen, ut eo celerius proficisceretur, quo, maturata ibi victoria, anteveniret orientes turbas, aut nondum confirmatis occurreret. Sed, ubi Caesarem in Africa periclitari fama tulit, simul, recepto more hominum fingendi, quae facta quisque cupiat, T. Murcus perisse naufragio, Asinius vivus delatus in hostium manus, naves quinquaginta vi ventorum Uticam actae praedicabantur; jam erectior apertiorque Bassus, sive Pompejanarum partium studio, sive privatim potentiam quaerens, copias colligere instituit, Sex. Caesari, qui rationem actorum reposcebat, Mithridatem Pergamenum excusans, qui ad mandatum a Caesare bellum milites conquirerentur.

Cap. I. Cic. ad Fam. 12, 17. Liv. Epit. Dio, l. 47. Joseph. Antiq. 14, 7. et de B. Jud. 1, 8. Dio. App. Civ. l. 3. et 4.
Cap. II. Supra, 113, 27. Dio. Cic. pro Dejot. c. 9. Cic. ad Att. 12, 2. Dio.

U. c. 706. A. C. 46. *Sex. Caesarem interficiendum curat.*

III. Sed, ubi vires placuerunt, vulgatis epistolis quibusdam, quas ajebat ex Africa misisse Scipionem, (interitus autem Caesaris, et commissum ipsi a Scipione imperium continebatur) ducem partium professus, Tyrum occupat. inde ad castra Sex. Caesaris proficisci ausus, proelio vincitur, et vulnus accipit. nec ultra vim experiri volens, ad corrumpendos Sexti milites se convertit, hoc eventu, ut et Sextus interficeretur, et milites ad Bassum transirent, exceptis, qui Apameae hiemaverant. Hos, in Ciliciam transgressos, frustra Bassus insequutus, postquam in Syriam rediit, praetoris adsumpto vocabulo, Apameam, quod erat situ atque opere munitissima, sedem bello cepit, et juventute non ingenua modo, sed et servorum, centuriata, pecunias cogere, parare arma, denique rebus omnibus munire se instituit.

Caesaris difficile bellum in Africa.

IV. Interea Caesar in Africa perdifficile bellum gerebat, contra maximas hostium copias rebus omnibus impar, et tantum fortunae suae animoque et consilio innixus. Sed et frumenti inopia urgebatur, cujus tenuis erat Ruspinae annona, panis simul obsoniique vicem siccata implente ficu: et expediundi difficilis erat ratio, quia Caesaris equitatus, nondum satis e maritima jactatione et nausea confirmatis equis, proelio non audebat contendere: contra Numidae Maurique, velox et expeditus eques, indesinenter locis omnibus vagabantur, et, quia numero etiam multo erant superiores, haud mediocriter Caesarem angebant.

V. Forte accidit, ut Caesaris equites, quum, Afri cujusdam cantu atque saltatione deliniti, lixis custodiendos equos dedissent, subita Numidarum irruptione turbarentur, et vix insilire in equos atque in castra refugere possent. Quod nisi Caesar, ipse cum Asinio Pollione et instructis cohortibus progressi extra vallum, eos recepissent, magna clades, et, ut nonnulli putant, ad summam victoriam efficax, accepta foret.

Caesar undique commeatus arcessit.

Itaque Caesar in Sardiniam nuncios, in Siciliam Rabirium Postumum mittit ad arcessendos commeatus. Huic decem longae naves attributae, mandatumque, ut, priusquam in Siciliam trajiceret, ad conquirendas reliquas naves, quae deerraverant, et tuendum ab hosti-

Cap. III. Joseph. Strabo, l. 16. p. 752. Dio. Cap. IV. Plut. Caes. Plin. 15, 19. Dio, l. 43. Auct. de B. Afric. Cap. V. Plut. Auct. de B. Afric.

bus mare, circumiret Africam. C. Sallustius praetor cum parte navium Cercinam ire jussus, quae ab hostibus tenebatur, ubi magna dicebatur esse frumenti copia. Haec ita imperabantur, ut suscipienda sine conditione, atque exsequenda sine mora essent; neque ulla excusatio, fieri posset necne, recipiebatur. U. c. 706. A. C. 46.

VI. Inter haec, occupata praesidioque sex cohortium firmata Lepti, Ruspinam regressus, frumentum in agris repertum, magnamque lignorum vim comportari in oppidum jubet. ipse de suis, qui nondum appulerant, sollicitus cum septem admodum cohortibus circa vesperam conscendit naves, magno cum metu eorum, qui, cum paucis tironibus contra incredibilem multitudinem hostium expositi, ab imperatore relinquebantur. Sed fortuna Caesaris hic quoque providit celeriter. Quum, una nocte consumpta in navibus, jam luce prima constituisset vela facere, repente apparuit classis, quam quaerebat. Itaque, militum equitumque non contemnendo numero auctior, Ruspinam protinus rediit. Inde cum cohortibus triginta expeditis, et equitibus quadringentis, sagittariorumque non magna manu frumentatum est profectus, pridie Nonas Januarias. *Leptim occupat.*

VII. Ibi se Labienus et duo Pacidii, cum Maurorum Numidarumque equitum octo millibus, Gallis Germanisque mille sexcentis, et sagittariis ac funditoribus hippotoxotisque compluribus, objiciunt. struit aciem Caesar: praemissis sagittariis, equitatum in cornibus collocat. Sed ille, ab adversariorum multitudine repulsus, continuo cedit: legionarii circumventi in orbem pugnare coguntur. Ibi Labienus, galea detracta, suos hortari, appellare Caesarianos; donec petitus a milite decumano, equo graviter saucio, averteretur. *Pugnans cum Labieno,*

VIII. Interim Caesar, omnibus viribus equitum peditumque connixus, divisam hostium coronam ab utroque latere disjicit, neque longe insequutus ad sua se praesidia instituit recipere. Sed Petrejus et Cn. Piso, cum equitibus Numidis mille centum electis, peditumque et levis armaturae quatuor millibus supervenien- *Et cum Petrejo,*

Cap. VI. Plut. Auct. de B. Afric. Cap. VII. Dio. Auct. de B. Afric. Cap. VIII. Appian. Civil. l. 2. Auct. de B. Afric.

U. c. 706. A. C. 46.

tes, mutare consilium, et medio campo redintegrare pugnam adegerunt.

Sua unius virtute repellit hostes.

IX. Quum ita proeliarentur hostes, ut cum equitatu levis armatura Numidarum procurreret; coortis deinde Caesarianis, equites refugerent, pedes exciperet certamen, donec illi, resumpto cursu, iterum inveherentur; eaque pugnandi forma nova et terribilis Caesarianis objiceretur; Caesar negotium suis dedit, ut omni conatu submoverent hostes, atque ultra postremos, qui apparebant, colles proturbarent. Tum demum pugnandi finis est factus, postquam ab hora diei quinta usque ad occasum solis dimicatum esset. Multi ex Caesaris militibus interfecti sunt, non sine crebris adversariorum vulneribus. Petrejus etiam graviter ictus deseruit pugnam: sed, necessitatem dissimulans, quum receptui cani jussisset, *non esse fraudandum gloria victoriae Scipionem imperatorem suum*, dictitabat. Saucii, quorum maximus fuit numerus, plaustris Adrumetum deportati sunt. Eo proelio quidam auctores sunt fugientem aquiliferum a Caesare correptum conversumque fuisse, cum dicto, *hic hostes sunt!* atque unius illius virtutem saluti fuisse ceteris, si absque illo esset, indubitanter perituris.

Caesar castra ad Ruspinam communit.

X. Inde Caesar cum suis in castra se recepit ad Ruspinam, eaque modis omnibus communire instituit, vallo ab oppido ad mare, itemque altero a castris eodem perducto. Nam, a paucioribus male acceptus, Scipionem haud injuria metuebat, qui post proelium factum die tertio, cum legionibus octo et equitum millibus quatuor, adventare nunciabatur. Is, postquam adfuit, collaudatos, qui proximo proelio rem strenue gesserant, milites pro concione donavit, ut alacritatem suorum honoribus et praemiis incitaret. Ibi res accidit non indigna relatu. Labienus equitem commendabat imperatori, aureas armillas meruisse confirmans. At Scipio nolebat dare, quia nuper ille servus fuerat: ne vilesceret castrensium donorum honor. Ibi Labienus armillas equiti dedit ex Gallica praeda. Tum Scipio, *Habebis*, inquit, *donum viri divitis*. Ad quam vocem submisso vultu eques projecit aurum ad pedes Labieni. Mox, dicente Scipione, *Imperator argenteis*

Cap. IX. Dio, Auct. de B. Afric. Appian. Auct. de B. Afric. Plut. Appian. Cap. X. Auct. de B. Afric. Dio. Auct. de B. Afric. Val. Max. 8, 14.

armillis te donat, exsultans gaudio abiit. Tanta inerat animo, etiam in humili fortuna, gloriae cupiditas. U. c. 706. A. C. 46.

XI. At perculsi quum adventu Scipionis Caesaris milites erant, tum etiam quia naves suae onerariae passim nunciabantur expugnatae; quia, non praedicto loco, ubi appellerent, errabant, et a compluribus adversariorum scaphis singulae excipiebantur. Inter has deprehensa navis est, quae fratres duos, tribunos militum legionis quintae, vehebat, Titii Hispani dicebantur. atque hi, quum se C. Virgilio praetorio dedidissent, ad Scipionem deducti, tertioque post die interfecti sunt: quum major eorum, ut ante fratrem occideretur, a centurionibus impetrasset. Ad haec, cognita Caesaris necessitate, Juba rex, spatium convalescendi non daturus, cum ingenti exercitu veniebat. *Ejus onerariae passim expugnantur.*

XII. Adversus haec omnia Caesar timorem militum nova ratione compescuit, augendo periculi famam. Quippe, vocatis ad concionem militibus, *Scitote*, inquit, *paucissimis his diebus regem adfuturum cum legionibus decem, equitum triginta, levis armaturae centum millibus, elephantis trecentis. Proinde desinant quidam quaerere ultra, aut opinari, mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave, quocumque vento, in quascumque terras jubebo avehi.* Praeceps videri haec exaggeratio hostilium virium queat: sed in audaci coepto plenoque periculorum plus oberat extenuare velle verbis, quod sensibus res ipsa ingerebat quotidie: et praestabat hanc in partem decipi milites, plus habituros spei, si, obfirmatis ad graviora animis, minora opinione discrimina tractando comperissent. *Caesar timorem militum nova ratione compescit.*

XIII. Ceterum Jubam, vix regno egressum, necopinatae domi turbae confestim revocarunt. Publius enim Sitius Nucerinus, junctis cum Bogude rege copiis, invasit Numidiam: Cirtaque maximo oppido paucis diebus expugnato, et uno atque altero capto oppido Gaetulorum, necessitatem ei sua defendendi imposuerunt. Igitur, abductis a Scipione suis auxiliis, reliquit tantum elephantos triginta, rudes adhuc, et multorum annorum usu vix edocendos. plus ergo speciе, quam viribus, nocebant: quia perterriti hostium equi ad conspectum eorum pavore auferebantur. Sed, ubi *Juba domesticis turbis revocatur, Sitio et Bogude Numidiam invadentibus.*

Cap. XI. Auct. de B. Afric. Cap. XII. Sueton. Caes. c. 66. Polyaen. Strat. l. 8. Sueton. Cap. XIII. Dio. Appian. Civil. 2. et 4. Dio. Auct. de B. Afric.

U. c. 706. A. C. 46. juſſu Caesaris transportati sunt ex Italia nonnulli, frequenti horum et innoxio visu equi timere desierunt.

Caesar suos e Sicilia trajicere per hiemem cogit.

XIV. Interim, adventu suo per oppida nunciari juſſo, multos excivit Caesar, ut ad eum adeuntes de acerbitate Pompejanorum quererentur. hactenus enim non ipsum, sed aliquem legatorum ejus, veniſſe crediderant. Ille, motus hominum querelis, et vaſtationem Africae, quae miserandum in modum vexabatur, non ferens, literas in Siciliam misit, uti sine excusatione hiemis ventorumque confeſtim trajiceretur exercitus. eratque is ardor viri, ut poſtridie, quam nuncium miserat, oculos mentemque ad mare directam tenens, morae cunctationisque suos insimularet. Mordebat acerrimum imperatorem, quod neque suppetias ire fidem suam implorantibus poterat, et Scipionis insultationes adspicere quotidie atque ferre cogebatur.

Scipio ad caſtra Caesaris procedit.

XV. Nam ille, superioribus proeliis suorum elatus, quum per aliquot continuos dies non longe a suis caſtris inſtructa acie ſtetiſſet, neque Caesar contra exiret, contempto tandem hoſte, ad caſtra illius cum explicata acie et elephantis proceſſit. At Caesar caſtris tenebat suos, quae contra quamlibet vim hoſtium, operum tormentorumque multitudine et firmitate, et quia praesens ipse erat, satis muniverat. Neque de victoria male sperans intra vallum manebat. Sed, quia cum paucis et tironibus vincere sine multo suorum sanguine nequibat, turpe rebatur, poſt tot devictos hoſtium exercitus, cum reliquiis pugnantem cruentam exiſtimare retuliſſe victoriam.

Ab eo multi transfugiunt ad Caesarem.

XVI. In eo ſtatu rerum licet superior Scipio videretur, multi tamen ex caſtris ejus profugiebant Numidae Gaetulique, quorum alii repetebant domos, alii se transferebant ad Caesarem, quem C. Marii adfinem eſſe didicerant, cujus magnis beneficiis ipsi majoresve eorum fuerant usi. Horum illuſtriores quosdam mittit cum litteris, ut populares suos ab obsequio hoſtium ad amicos sociosque transducerent.

XVII. Interim et Leptis a Saserra contra Labienum defensa eſt; Acillani (libera civitas erat, Melitensium colonia) recepto Caesaris praesidio, quod C. Meſſius

Cap. XIII. Dio. Cap. XIV. Auct. de B. Afric. Cap. XV. Plut. Caes. Auct. de B. Afric. Cap. XVI. Dio. Auct. de B. Afric. Cap. XVII. Strabo, l. 16. p. 831. Stephan. Auct. de B. Afric.

aedilitius introduxit, Considio Longo cum cohortibus octo venienti clauserunt portas, Adrumetumque redire, nulla re gesta, coëgerunt: et ab eodem, paullo post cum Labieni equitibus regresso, obsessi oppugnatique sunt. At C. Sallustius, desertam fuga C. Decimii quaestorii Cercinam adeptus, magnum frumenti numerum in castra Caesaris misit: et sub idem ferme tempus legiones tertia decima et quarta decima, quas A. Allienus pro consule, cum equitibus Gallis octingentis, et mille sagittariorum atque funditorum, Lilybaei imposuerat in naves, prospero cursu ad Caesarem pervenerunt. U. c. 706. A. C. 46.

XVIII. Dum haec variis locis administrantur, M. Cato supplementum, arma, commeatum cogebat Uticae, atque horum aliquid subinde in castra Scipionis mittebat. consilium quoque addidit non lacessendi Caesaris, cujus impetus nulla re opportunius frangi, quam mora, posset. Superbe rejectum hoc a Scipione, semelque rescriptum, *sufficere debere Catoni tutum in oppido munito otium: ne aliorum quoque alacritatem, opportunitate temporum usuram, inbibeat.* Pupugit ea Catonem exprobratio, rescripsitque, *paratum cum iis, quas adduxisset in Africam, copiis trajicere in Italiam, atque Caesarem ad eam tuendam retrahere.* Ubi haec etiam irrisa est ab Scipione ratio, non obscure tulit Cato, *poenitere, quod eo tempore, ubi summa respublica ageretur, honoratiori cessisset prudentior.* *Catonis consilium a Scipione rejicitur.*

XIX. Sed Caesar, veteranas legiones nactus, omnibus consilii ignaris, praeter Ruspinam cum toto exercitu versus Uzitam oppidum pergit: ante quod in edito colle Numidarum praesidium erat. Id postquam a Caesare capi Labienus animadvertit, cum multis equitibus accurrens subsidio, per Caesaris equites ab exercitu suo est interclusus: et, ipso cum Numidis effugiente, Galli Germanique, quos adduxerat, post acrem pugnam interfecti. *Proelium equestre secundum Caesari.*

XX. Hinc, propius oppidum progresso Caesare, Scipio, ne locum opportunum amitteret, cum instructo exercitu, elephantisque in utroque cornu locatis, haud procul Uzita constitit. Caesar, quod hostis inde non digrediebatur, minime committendum ratus, ut

Cap. XVIII. Plut. Cat. Auct. de B. Afric. Plut. Cap. XIX. Auct. de B. Afric. Dio. Auct. de B. Afric.

U. c. 706. A. C. 46. *Acillae obsidionem solvit.* cum fessis militibus eodem tempore et exercitum hostium, et oppidum cum valido praesidio Numidarum oppugnaret, suos in castra reduxit. At Considius qui Acillam magnis operibus oppugnabat, equestris proelii cognito eventu, discessit protinus, et, per regnum Jubae reductum exercitum cum Scipione partitus, Adrumetum rediit.

Centurionis Juliani ferocia. XXI. Inter haec tam prospera Caesar tamen parvis detrimentis ignominiaque carpebatur, quod ex secundo suo Siciliensi commeatu navis a Virgilio ad Thapsum capta, itemque alia ad Aegimurum a classe P. Vari et M. Octavii excepta est. In his deprehensi milites quum adducti ad Scipionem essent, atque is vitam concederet sub conditione, *si militare adversus Caesarem vellent*, centurio legionis quartae decimae, gratiis actis, recusavit beneficium, ferociterque adjecit, *ut intelligere Scipio posset, contra quos viros suscepisset bellum, se cum decem veteranis suis, cum coborte, quam Scipio delegisset ex toto exercitu, pugnaturum.* Ibi Scipio irritatus annuit centurionibus, ut confestim hominem trucidarent. veteranos captos, nefario scelere contaminatos, et saginatos caede civium increpans, extra vallum cum cruciatu necari jussit: tirones in suas legiones dispertitus est. Similis animus eventusque per eosdem dies Petronio Granio quaestori designato fuit, qui et ipse, capta navi, oblatam a Scipione salutem respuit, incumbensque gladio, *banc*, aït, *dare Caesaris milites, non accipere, consuevisse.*

Caesar militum suorum amantissimus. XXII. Caesar, his auditis, eos, quos ad Thapsum cum longis navibus praesidio esse onerariis jusserat, gravissimo proposito edicto, cum ignominia dimittendos censuit. Erat enim militum suorum amantissimus, adeo ut, audita P. Titurii clade, submisisse barbam capillumque dicatur, nec nisi post vindictam posuisse.

Tempestas mira. XXIII. Per eos dies sub occasum Vergiliarum res mira incidit in castris. Pauci habebant ex pellibus tentoria, nec enim portari ex Sicilia quidquam, praeter ipsos milites et arma, Caesar erat passus; neque parare in Africa potuerant, quod tota ferme regio ab hostibus aut tenebatur, aut exinanita direptaque fuerat. Plerique vestimenta tetenderant, atque arundini-

Cap. XXI. Sueton. Caes. 68. Auct. de B. Afric. Plut. Caes. c. 13. Cap. XXII. Auct. de B. Afric. Sueton. Caes. 67. Cap. XXIII. Auct. de B. Afric.

bus scopisque contextis utcumque se tegebant. Sed circiter secundam vigiliam exortus cum grandine imber tentoria nimio pondere rupit, ut, exstinctis ignibus, intempesta nocte milites per castra vagarentur, nihil habentes praeter scuta, quibus capita contegerent. Eadem nocte pilorum quintae legionis cuspides ardere visae. U. c. 706. A. C. 46.

XXIV. Scipio inter haec multis nunciis Jubam evocabat, cunctantemque, omni promissa Africa, qua Romani juris esset, permovit tandem, ut cum tribus legionibus, et equitibus frenatis octingentis, magnoque Numidarum equitum et levis armaturae numero, ac triginta elephantis, regno egrederetur, Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto; qui nuper castellum omni rerum copia locuples de rege ceperat. Ejus adventu Caesar consilii sui plenum fructum tulit. quum enim haud procul Scipionis castris seorsim consedisset, simul ex propinquo vires ejus cognosci potuere, metus Julianorum versus in contemptum est. *Juba Scipioni se conjungit.*

XXV. Scipioni tamen crevit animus, ut instruere exercitum, et paullo longius a suis munitionibus progredi auderet. At Caesar, non facta potestate pugnandi, opera sua promovebat, donec, ab adversariis occupato proximo colle, pergere prohiberetur. Sed collis vi receptus est, decusso Labieni praesidio, et irritis, quas posuerat, insidiis, quia, priusquam Caesar accederet, ex locis occultis Labieni milites metu profugerant. Ipse vix cum parte equitum evasit. Quum deinde opera continuaret Caesar, ad impediendum omnis adversariorum equitatus et leviter armati praecurrerunt sub vesperam, deductasque ab opere copias Caesaris impetierunt. Et equitatum quidem multitudine sua submoverunt celeriter: sed, ubi, converso itinere, Caesar cum cohortibus adfuit, equites confirmati repulerunt inter sequendum sparsos Numidas, multisque interfectis eos rejecerunt in castra regis. ne omnes internecione delerentur, et ipse rex cum Labieno deveniret in potestatem Caesaris, nocte ingruente, et commoto venti vehementia pulvere, prospectum hosti adimentibus, erepti sunt. *Caesaris prospera proelia.*

XXVI. Interea quum Caesar per colloquia militum, spargendisque literis, libertatem atque res suas Afris, *Ad eum hostium multi transfugiunt.*

Cap. XXIV. Dio. Auct. de B. Afric. Cap. XXV. Dio. Auct. de B. Afric.

U. c. 706. A. C. 46. praemia insuper Romanis ad se accessuris esset pollicitus, ex legionibus Scipionis quarta et sexta, in quibus Gaetuli erant, cives Romani plerique omnes, permulti, partim in castra Caesaris, partim quo quisque potuit, perfugere. Equites etiam, qui ex clade Curionis apud Varum remanserant, complures eodem consilio sunt usi. Sed et Gaetuli, quos cum literis Caesaris domum isse diximus, cives suos ad deficiendum a rege Juba perpulerunt.

Caesar quosdam cum ignominia dimittit.

XXVII. Sub idem tempus nona et decima Caesaris legiones ex Sicilia venerunt ob inopiam navium tardius. quam nactus ansam Caesar C. Avienum, tribunum militum legionis decimae, cum ignominia dimisit, quod navem familia sua jumentisque et commeatu occupaverat, immemor sub eo se imperatore stipendia facere, qui, maxima classe Britanniam petens, tres tantum servos suos imposuerat. Eadem et aliis quibusdam ignominia addita, quos ob seditionem rapinasque factas in Italia clam oderat.

XXVIII. Interesse arbitror ipsa referri verba praestantissimi imperatoris. Tribunis centurionibusque convocatis omnibus, *Maxime vellem*, inquit, *homines suae petulantiae nimiaeque libertatis aliquando finem fecissent, meaeque lenitatis, modestiae, patientiae rationem habuissent. Sed, quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant, egomet ipse documentum more militari constituam. C. Aviene, quod in Italia milites populi Romani contra rempublicam instigasti, rapinasque per municipia fecisti; quodque mihi reique publicae inutilis fuisti; et pro militibus tuam familiam jumentaque in naves imposuisti; tuaque opera militibus tempore necessario respublica caret: ob eas res ignominiae caussa ab exercitu meo te removeo: hodieque ex Africa abesse, et, quantum potest, proficisci jubeo. Itemque te, A. Fontei, quod tribunus militum seditiosus, malusque civis fuisti, ab exercitu dimitto. T. Saltene, M. Tiro, C. Clusinas, quum, ordines in meo exercitu beneficio, non virtute, consequuti, ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis, et magis in seditione concitandi milites adversus vestrum imperatorem, quam pudoris modestiaeque, fueritis studiosiores, indignos vos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis, missosque facio, et, quantum potest, abesse ex Africa jubeo.*

Cap. XXVII. Athen. 6, 20. Auct. de B. Afric.

XXIX. Interea Caesar, perfectis, quae instituerat, operibus suis, et a vallo castrorum ad Uzitam usque duobus perductis brachiis, praeter alia commoda hoc erat adsequutus, ut ex propinquo sollicitare hostium animos posset, et transfugere volentibus paratus receptus esset: evenitque, ut simul Gaetuli quidam nobiliores cum equis et calonibus circiter mille in castra Caesaris perfugerent. Scipio ceterique, commoti hoc incommodo, ad M. Aquinium senatorem miserunt, quem forte sub idem tempus colloqui cum C. Saserna viderant. Sed ille, nihil motus nuncio Scipionis, colloqui perseverabat, donec missus a Juba viator, audiente Saserna, *Vetat*, inquit, *te rex colloqui*. Et homo Romanus, populi beneficio usus, quum imperatori suo parere noluisset, regi barbaro audiens dicto fuit. Sed hunc excusat Scipio, quem ajunt, ante regis adventum purpureo sagulo usum, tum ad album vestitum se contulisse, quod Juba negasset, eodem illum cultu esse oportere, quo ipse uteretur. At hic cum Caesare dimicabat, cui si obtemperare vellet, primas post illum in urbe tenere, multisque Juba potentioribus imperare posset.

U. c. 706. A. C. 46. Gaetuli multi ad Caesarem transfugiunt.

Jubae superbia, et apud Romanos auctoritas.

XXX. Postridie duo exercitus armati instructique a mane usque ad horam decimam, intervallo circiter passuum trecentorum, stetere: nec tamen commissa est pugna. tantummodo leve proelium equestre factum, minime dignum memoria. Ceterum per eos dies mari gesta res est, quum P. Varus de navibus Q. Aquilae ad Leptim quasdam onerarias incendisset, vacuasque defensoribus quinqueremes abstraxisset duas. Hoc ubi Caesari, circumeunti opera sua, nunciatum est, protinus eques contendit Leptim, et, instructis, quae aderant, navibus, Varum, celeritate tanta perterritum, egit in fugam, quinqueremem unam recepit, triremem repugnantem cepit. Postridie, profectus Adrumetum, quo se Varus contulerat, naves, quotquot extra Cothonem erant, aut incendit, aut subduxit: et, quum classe dimicare non auderent hostes, in castra sua rediit. E captivis interfici unum jussit P. Ligarium Afranianum, qui, dimissus in Hispania, contra datam fidem iterum ad adversarios Caesaris se receperat.

Caesar et mari rem gerit feliciter.

Cap. XXX. Dio. Auct. de B. Afric.

U. c. 706. A. C. 46. *Labienus insidias irritas struit Caesari.* XXXI. Paucis post diebus, quum Caesar circum villas, ubi rustici fruges in subterraneis specubus condiderant, frumentatum mitteret, Labienus insidias struxit. sed, re comperta, Caesar insidiatores, occisis ferme quingentis, dejecit loco, Labienumque, suis cum equitatu venientem auxilio, legionum objectu deterruit. Numidae, qui, loco amisso, in castra refugerant, imperio Jubae crucibus adfixi pependerunt.

Caesar suos milites docet. XXXII. Fatigabat tamen Caesarem inopia frumenti, et quod eam ob necessitatem quacumque profectum equitatus et levis armatura Numidarum infestabat, velox hominum genus, et ad procurrendum, et, telis conjectis, ad refugiendum habile. neque his resistere Caesaris equitatus sine legionibus poterat. Idcirco, licet veteranos haberet milites, tamen, quemadmodum contra levem et concursatorem hostem se tuerentur, tamquam lanista tirones solet, accurate docere coactus est. Ad hoc ex singulis legionibus trecentos jubebat expeditos incedere, quorum onera et sarcinae a commilitonibus portabantur, ut, ingruente hoste, praesto essent, qui objicerentur. Haec diligentia tantum emolumenti rebus ejus adtulit, ut saepe tentatus, a Labieno praesertim, multo plus damni daret hostibus, quam acciperet: neque eo minus plerasque expeditiones, quo volebat eventu, faceret.

Vaccenses a Juba delentur. XXXIII. Nam, praeter hostium castra ductis legionibus, oppidum Zetam cepit, neque diu post Sarsuram. Vaccenses tamen, quum praesidium a Caesare petissent, priusquam illud perveniret, a rege Juba omnes ad unum interfecti sunt, oppidum direptum deletumque. Nec ideo minus Thabenenses, ad mare sita non magna civitas, a rege defecerunt, occiso, quod ibi fuerat, praesidio: quibus petentibus auxilium Caesar M. Crispum tribunum cum cohorte et sagittariis tormentisque compluribus misit. Sub idem tempus novae copiae venerunt ad Caesarem ex iis, qui morbi caussa, aut commeatu impetrato, prius trajicere nequiverant, militum quatuor millia, quadringenti equites, funditorum sagittariorumque mille. Tanto magis dabat operam, ut de summa rerum dimicaret, sibi militique veterano fidens: et, quia hostes a munitioribus lo-

Cap. XXXIII. Strabo, l. 17. p. 831. Auct. de Afric. Frontin. Strat. 1, 3.

locis deduci non poterant, pridie Nonas Apriles castra movit, et, sedecim millia passuum celeriter emensus, obsidere Thapsum instituit. U. c. 706. A. C. 46.

Caesar Thapsum obsidet. XXXIV. Thapsus in peninsulae speciem hinc mari, inde stagno salinarum ambitur: inter quod et mare via non amplius mille quingentorum passuum relinquebatur, quam triplici praesidio occupavit Caesar, ut Scipionem eo itinere excluderet. Et adfuit ille, ne fidissimum partibus oppidum per summum dedècus indefensum relinqueret: ac, declinata, quam videbat obsessam, via, supra stagnum ad mare versus castra munire coepit. Ea re cognita, Caesar cum pleraque parte exercitus eo contendit: partem etiam classis ad litus accedere jubet, et hostibus a tergo terrorem incutere. At Scipio, parte militum ad opus relicta, ceteras copias pro vallo instruxit, elephantosque disposuit in cornibus.

Inde orta pugna. XXXV. Quum valde cuperet confligere Caesar, impetu militum victum est ejus desiderium, qui retenti revocatique (tantus ardor incesserat) coëgerunt tamen tubicinem classicum canere, et, frustra obsistentibus centurionibus, in hostem irruerunt. Et Caesar sequutus impetum, signo Felicitatis dato, equum admisit, ut more suo princeps cieret pugnam. Interim elephanti, rudes et nuper a silva, fundarum lapidumque stridore avertuntur, proterunt suos, et in semifactas valli portas incidendo infirmum adhuc opus proruunt.

Scipio vincitur. XXXVI. In eo proelio admirabilis exstitit virtus cujusdam ex legione quinta veterani, qui, viso elephanto in oppressum lixam saeviente, ultro petiit belluam, et, in altum ab ea sublatus, ferire proboscidem, qua erat circumdatus, non destitit, donec dolorem non ferens elephantus, abjecto eo, se daret in cursum, fugientesque reliquos consequeretur. Inde postea quintae legionis elephanti fuerunt insignia. Hinc magna caedes et in campo Scipionis militum fuit, et ad vallum hostium, quo post acre proelium potitae sunt Caesaris legiones. Inter haec, qui praesidio Thapsensibus erant, sive confirmandorum suorum caussa, sive fugiendi consilio, fine inguinum ingressi mare, ter-

Cap. XXXIII. Dio. Auct. de B. Afric. Cap. XXXV. Flor. 4, 2. Auct. de B. Afric. Flor. Dio. Auct. de B. Afric. Cap. XXXVI. Appian. Civil. l, 2. Auct. de B. Afric.

U. c. 706. A. C. 46. ram petebant. sed, a calonibus Caesaris clamore jactuque pilorum atque lapidum deterriti, in oppidum se receperunt.

Caesar trinis castris potitur. XXXVII. Reliquiae victi exercitus ad priora castra, unde nuper egressi fuerant, refugerunt. sed ibi neque praesidium ultra, neque dux erat, cujus auctoritate regerentur: et, quum in regia castra profugerent, illa quoque jam a Julianis occupata repererunt. quippe fortuna et impetu victoriae Caesar usus, et haec castra, fugiente Juba, et Afranio, qui seorsim tetenderat, exterrito, tertia quoque quasi momento ceperat. Tum ergo Scipionis milites, desperata salute, Julianos consalutant, Caesarisque implorant fidem. nec eo minus a veteranis, ira et dolore efferatis, conciduntur.

XXXVIII. Quin et in Caesaris exercitu quidam illustres a militibus interfecti sunt, ob tantam rem gestam cujuslibet delicti sibi pollicentibus impunitatem. inter quos et Tullius Rufus quaestorius pilo transjectus est; et Pompejus Rufus, vulnere in brachium accepto, nisi celeriter confugisset ad Caesarem, esset occisus. *Ejus morbus comitialis.* Haec tanta licentia, et quod ante Caesaris imperium signa cecinerunt, fidem faciunt narrantibus, inter instruendam aciem comitiali morbo, quo frequenter solebat laborare, correptum, dum pugnatur, in turri quadam propinqua quievisse.

Ejusdem ingens felicitas. XXXIX. Idcirco victae quoque partes victoriam Caesaris non militum suorum ignaviae, nam eos quidem pugnavisse fortiter, sed partim ducum imperitiae, partim fortunae Caesaris, transcripserunt; quod tam facile victus erat exercitus octoginta millium armatorum, jam a multo tempore adsuetus operibus bellicis, et ex prima pugna magnam adeptus spem victoriae. Ingentem profecto fuisse Caesaris felicitatem, utro modo gesta res est, eventus docuit, quum, hostium caesis millibus quinquaginta, captis sexaginta elephantis, vix quinquaginta milites amiserit.

XL. Pugna feliciter confecta, Caesar, relicto ad Thapsum C. Rebilo proconsule, ad Tisdrum Cn. Domitio, illo cum tribus, hoc cum duabus legionibus, Uticam praeire M. Messallam jubet, ipse cum equitatu

---

Cap. XXXVII. Plut. Caes. Auct. de B. Afric. Cap. XXXVIII. Plut. Sueton. Caes. 45. Plut. Cap. XLIX. Appian. Plut. Oros. 6, 16. Cap. XL. Auct. de B. Afric.

subsequitur. Interea Scipionis equites, qui ex proelio fugerant, Paradam oppidum, ubi non recipiebantur, expugnant: incolas omnes, cum rebus eorum atque facultatibus, in medio foro comburunt vivos: deinde Uticam proficiscuntur. Uticae, sicut praediximus, Cato curabat. is, tertio post pugnam die nuncio cladis accepto, convocavit in templum Jovis trecentos ex negotiatoribus, cives Romanos, qui Scipioni pecuniam ad bellum dederant, unaque senatores Romanos, qui aderant, et senatorum filios. U. c. 706. A. C. 46. *Catonis acta Uticae.*

XLI. Ubi comparuerunt, exorsus Cato, *Fortuna*, inquit, *novum aperuit nobis ostendendae virtutis atque constantiae theatrum. Victi sunt exercitus ducesque nostri, atque omnis residua spes salutis ac libertatis in nos recumbit. Sane, quum magnitudinem cladis considero, tanta est, ut quorumlibet non firmissimorum animi terreri ea atque domari queant: quum in vos respicio, cives, quum alacritatem fidemque vestram expendo, quae neque pecuniis, neque corporibus vos parcere sivit, dum reipublicae consuleretis; eos esse existimo, qui censeri debeant cuilibet fortunae pares.* *Oratio ad suos.*

XLII. *Sed neque praecipere vobis quidquam est animus; neque reformidantibus pericula necessitatem suscipiendorum imponere. Unum moneri res et benevolentia mea imperat, ut eodem consilio, qualecumque tandem illud probatum fuerit, utamini. Distracti sententiis et fuga singulis etiam opportuni ad quamlibet injuriam eritis: junctos et unanimes neque spernet hostes Caesar, neque supplices aversabitur. Ite igitur, et, utra videatur esse ratio potior, liberrima consultatione disquirite. Neque meos sensus revereatur quisquam. Fortunam sequentes necessitati hoc dare arbitrabor: obfirmantes animum, ut dignum tali exemplo erit, et admirabor, et laudabo, et hujuscemodi me viris ducem atque commilitonem adjungam in omnes casus.* *Hortantis ad concordiam.*

XLIII. *Neque vero conatibus consiliisque Thapsum, aut Adrumetum, aut hanc Uticam statuimus terminos. Roma cogitanda nobis est, communis omnium patria, caput rerum, et imperii sedes. Neque vero credibile est, huic omnium late populorum concessisse imperium Deos, ut ipsam alieno subjicerent arbitrio. Nobilius urbi fatum est: ideoque multis saepe fluctibus agitata rursum emersit, tyrannosque suos aut virtute sua excussit, aut felicitate evasit. Cinna quidem a suismet militibus interfectus est. Marius atque Sulla acerbiore fato perierunt, quam qui a crudelissimis hostibus cum exquisito* *Urbis Romanae fata praedicantis.*

Cap. XL. Dio. Appian. Plut. Cat.

U. c. 706. A. C. 46. *cruciatu necantur. Neque frustra celebratum est M. Drusi dictum, qui pater tribuni fuit: sacram esse rempublicam, eique poenas esse persolutas ab omnibus, qui violare illam sustinuissent.*

Et aliis etiam argumentis spem injicientis bonam.

XLIV. *Igitur bonitate caussae Deorumque justitia fretis, ad haec Romanae reipublicae fortuna, nihil praeterea requirendum videatur. Sed tamen et alia supersunt, ob quae laetum rei exitum desperare nemo debeat. Quanti enim esse creditis, quod nos uni huic negotio intenti erimus, hosti plus etiam respiciendum est? Hispaniam Cn. Pompejus commovit: Roma ipsa jugi impatiens nondum didicit perferre servitutem.*

Postremo comparantis suam et Caesaris fortunae conditionem.

XLV. *Sed nec extenuare pericula moris mei est, quae non ignoranda, sed contemnenda, viris fortibus arbitror. Exemplum vel ab hoste petite. Quantos ille labores exhausit, quanta adiit discrimina, ut vinceret eos, quibuscum ei fuit contentio? Qua tandem ille spe, aut quo pretio? Non alio certe, quam tyrannidis, quae neque tutior est omnibus illis periculis, per quae paratur; et, si contingat vel quietissima, nulla non calamitate est miserior. At nobis, quis omne consilium in eo est, non ut injuriam faciamus cuiquam, sed ut rempublicam defendamus, neutra sors cadere infeliciter potest. Nam aut victoribus in libertate et legitimis honoribus fortunata vita per virtutem transigetur: aut vi superatis calamitatum finem mors adferet, non exstinguet fructum virtutis gloriam. Sed de istis quidem inter vos deliberabitis, orantes supremum numen, uti vobis pro veteri virtute atque fide vestra animos consiliumque duit.* Accensi hac oratione plerique, velut obliti praesentium, bellica consilia agitabant: et erant, quibus servitia liberanda in usum militiae viderentur. Id recusavit Cato, negavitque suscepturum, nisi praebitos a volentibus. quum multi pollicerentur, nomina dare, quibus videretur, jussit; utque hoc liberius facerent, consilio excessit.

Literae Scipionis et Jubae ad Catonem.

XLVI. Non diu postea literae ei Scipionis atque Jubae traduntur, diversis ex locis, argumento eodem. Rex, in monte quodam cum paucis abditus, Scipio, sub promontorio haud procul Utica stans ad ancoras, quid consilii Catoni esset, sciscitabantur; ad se venturum recepturi, aut, si ferre obsidionem decrevisset, suppetias laturi, quibuscum possent copiis. Cato, retentis paullisper tabellariis, quum, se digresso, refrixisse trecentorum ardorem cognosceret, hoc ipsum nunciavit, Utica jubens abstinere, sibique con-

Cap. XLIII. Cic. Or. 63. Cap. XLIV. Plut.

sulere: *se, quidquid per praesentes difficultates posset, fide sua facturum.* U. c. 706. A. C. 46.

Equitum legatio ad eundem.

XLVII. Interim et ab equitibus praefecti tres adfuerunt, totidem adferentes consilia. Jubam alii ducem, alii Catonem optabant: quidam, Uticensibus diffisi, quod ob beneficium legis Juliae favere Caesari credebantur, oppido se includere renuebant. Cato cum praefectis agere coepit, *persuaderent equitibus, uti, valere jusso Juba, Catoni se committerent Romano duci, atque Uticam ingrederentur, munitionibus tutam, et provisis in multos annos commeatibus.* Idem etiam senatores cum fletu et precibus postulabant.

Eorumdem odium in Uticenses.

XLVIII. Interea M. Rubrius, quem ad trecentos miserat Cato, rediit iratus, et multa de perfidia hominum et inconstantia querens. Redierunt et praefecti equitum cum ferocibus mandatis, *nullam sibi societatem cum levibus et Punica perfidia infectis fore. proinde, qui sua opera uti cupiat, ejectis aut interfectis Uticensibus, in vacuum oppidum se accipiat.* Longissime haec abibant a mente et moribus Catonis. itaque leni responso dimisit praefectos, *cum trecentis deliberaturum.*

XLIX. At illi palam et audacius negabant contra Caesarem bellaturos: et a quibusdam fiebat senatorum mentio, *comprehendi eos et Caesari dedi oportere, quo in reliquos fieret mitior.* Idcirco dimittendos ex tanto periculo videns, abeuntes jam equites consequutus, oravit, *ut vel unam adbuc diem manerent, tutamque praestarent tot Romanis senatoribus fugam.* Persuasi sunt a Catone equites, et, partim in portis oppidi, partim in arce custodiae caussa collocati, metum fecerunt trecentis, ne inconstantiae suae poenae reposcerentur. Idcirco miserunt ad Catonem, oratum, ad se veniret. Ille, delinitis sermone senatoribus, qui circumfusi negabant, servatorem suum missuros in proditorum potestatem, solus ad eos profectus est. Illi veniam petierunt, *quod aemulari Catonianam constantiam nequirent; agnoscere se, quod proavum ipsius fama esset dicere solitum, non posse omnes esse Catones. sibi in animo esse, legatos mittendi ad Caesarem, et ante omnia Catonis incolumitatem stipulandi: nec, nisi hac impetrata, arma posituros.* Ad ea subridens ille negavit, *sibi esse deprecatoribus opus, idque*

Trecentorum Uticensium cum Catone colloquium.

Cap. XLVII. Auct. de B. Afric. Plut. Cap. XLIX. Dio. Plut. Plut. Cat. Maj. Plut. Cat. Min.

U. c. 706. A. C. 46. *Caesarem ipsum scire planissume. sibi vero si consulant, se minime invito facturos.*

L. Inter haec audito, venire cum omnibus copiis Caesarem, *vah! inquit, tamquam adversum viros!* jussisque maturare senatoribus, donec haberent equitum praesidium, portas oppidi clausit, una excepta maritima, per quam emittebat discedentes, naves tribuebat, tumultus sedabat, viaticum dabat egentibus. Haec agentem convenerunt a M. Octavio missi, cum duabus legionibus haud procul Utica consedisse nunciantes, atque petere a Catone, ut secum statueret, quatenus imperium utriusvis esse deberet. Nihil his respondit. Sed, conversus ad amicos, *Et miramur*, inquit, *quomodo victi simus, quos ne in extremis quidem deserit ambitio?*

M. Octavii nuncium ad Catonem.

LI. Simul properavit ad equites, qui castra, quae fecerat ante oppidum Cato, eoque commigrare plebem Uticensium coëgerat, oppugnasse dicebantur; et inde repulsi irrupisse in oppidum, multisque interfectis diripere domos. Ut igitur hos averteret a rapinis et caedibus, singulis sestertios centum dedit. Idem fecit et Faustus Sullae filius, dataque pecunia cum his profectus est. Praedam tamen Uticensium repetiit a discedentibus Cato, incitato cursu adsequutus: et, quum auctoritate viri permoti primi ordines ablata restituissent, ceteri quoque projecerunt rapta, muti prae pudore, et dejectis in humum oculis. Tum Cato reversus in urbem oravit Uticenses, *ne trecentis irati essent, sed communiter deprecarentur Caesarem.* haec fatus administrationis rationes et reliqua reddidit, obsignavitque pecuniam. Mox, profectus ad mare, postremum salutavit abeuntes.

Praedam Uticensem equitibus extorquet Cato.

LII. Duobus persuadere non potuit, ut a se discederent, filio suo, et Statilio cuidam. Statilius ad imitationem Catonis pectus obfirmaverat. Filius, proficisci ad Caesarem jussus, interrogavit patrem, *Quin igitur idem et ipse faceret, si faciundum esse judicaret?* At ille, *Dispar est utriusque nostrûm ratio, fili. me, natum atque educatum in libertate, concessum a Diis immortalibus donum prodere nefas: tu, deteriore republica genitus, non debes recusare conditionem temporum, in quae incidistis.* Monuit tamen, ne capessere rempublicam vellet. *neque*

Filio dat praecepta.

Cap. XLIX. Appian. Plut. Cap. LI. Auct. de B. Afric. Plut. Auct. de B. Afric. Plut. Dio. Appian. Plut. Cap. LII. Dio. Plut.

U. c. 706. A. C. 46.

enim nunc eam administrari, ut dignum esset Catoniano nomine, posse: secus autem fieri, turpe esse. Commendavit deinde eum L. Caesari, quo usus proquaestore fuerat: petentemque Lucium adjuvit in oratione componenda, qua Caesarem exoraret: quum pro se quemquam rogare quidquam districtissime vetaret. Tantum sollicitudinis laborisque et taedii vir iste sumendum putavit, ut aliis prodesset, dudum projecta vivendi cupiditate, et certa destinatione consciscendae necis.

Ejus ultima coena.

LIII. Ut tamen consilium tegeret, corporis curam adhibuit, lotusque coenavit cum amicis et magistratibus Uticae sedens: nam accubare post Pharsalicam pugnam desierat. Productae quin etiam poculis et sermonibus sunt epulae, multisque de rebus erudita et jucunda confabulatio fuit: donec prolapsus ad decretum illud Stoïcorum Cato, *solum bonum virum esse liberum*, cum opponente se Demetrio Peripateticae sectae philosopho tanta contentione vocis vultusque disputavit, ut facile propositum ejus adverteretur. Unde, quum moestos sedere convivas videret, revolutus ad alios sermones eximere suspicionem conatus est. deambulavit etiam a coena, praefectisque vigiliarum imperavit, quae videbantur agenda: sed cubitum iturus arctius diutiusque in complexu filii et ceterorum haesit.

Amici gladium amovent.

LIV. Inde novus illis timor, ensemque supra cubile pendere solitum amoverunt. Cato, cum libro Platonis, qui Phaedon inscribitur, cubiculum ingressus, interrogat servum, *quis gladium abstulisset?* Illo tacente, lectionem continuat: paullo post iterum requirit ensem, nec adlato, librum pellegit. Tum singulos advocans servos, ensemque flagitans acriter, unum etiam percussit pugno, manumque cruentavit. Postremo filium et amicos adcurrentes increpavit asperius, *sibi nec deesse rationem moriendi, si vellet, amoto gladio*, dictitans: *neque vero putare, ita excidisse mente, ut reciderit in filii tutelam.* Illi, luctu atque moerore propemodum exanimati, jubent adferri gladium. quem ubi eduxit atque consideravit Cato, reposuit iterum, denuoque librum a capite ad calcem relegit a lucernam: deinde securus obdormiit, ut stertentem perciperent, qui excubabant pro foribus.

Sed, illo acriter expostulante, reddunt.

Cato sibi manus infert.

LV. Sub mediam noctem Butam quemdam accitum ad mare misit visum, anne jam solvissent omnes: et

Cap. LII. Auct. de B. Afric. Plut.

U. c. 706. A. C. 46.

medico praebuit obligandam manum, quae ex ictu intumuerat. Id spem fecit reliquis, vivere eum constituisse. Sed falsi sunt. quum enim reversus Buta solvisse omnes renunciasset, excepto Crasso, et vehementem ventum incubuisse mari; sorte fugientium indoluit, remisitque eumdem, ut, si quis forte alicujus opis indigus remansisset, id ad se referretur. Ubi ille altum in portu silentium esse nunciavit, janua claudi jussa, tamquam dormiturus in lectulum se reposuit; sed statim arreptum mucronem infixit corpori: neque exanimatus, quia manus inflammata fuerat ad feriendum infirmior, decidit cubili, strepituque edito excivit sollicitudinem suorum. Irrumpunt in cubiculum filius, et cum Demetrio Stoïcus Apollonides. medicus, intestina videns illaesa, reponere in ventrem, atque consuere vulnus coepit. ille, passus donec discederent, manum injecit vulneri, dilaniatoque, et sparsis intestinis, qua coeperat via, servitutem exivit.

Vix laudando exitu.

LVI. Decessit Cato anno aetatis undequinquagesimo. Magni utique vir invictique animi, et indomitae nec licentiosae libertatis, sed legum et aequi observantissimus: cujus etiam laudandus exitus foret, si cuiquam ullo casu vitae necisque suae potestatem concessisset DEUS. nunc in re vetita saltem hanc abstulerit prae aliis similibus commendationem, ut ex toto desperatorum agmine nemo videatur insanisse speciosius.

LVII. Sed neque in vita ejus quidquam rectius carpitur, quam quod uxorem Marciam, velut usurariam, concessit Q. Hortensio, quum tres ei liberos peperisset, atque eo quoque tempore gestaret uterum. Id ejus factum, quamquam Philippo Marciae patri probatum, et exemplo Socratis atque veteri Romanorum consuetudine defensum, non immerito reprehendit Caesar, falsam tamen caussam hostiliter adfingens, *uxorem juvenculam ideo dedisse utendam Hortensio, ut pro paupere divitem reciperet.* Nam haeres instituta ab Hortensio, post illius fata domum Catonis redierat.

Ab Uticensibus publice sepelitur.

LVIII. Palam facta morte Catonis, Uticenses, licet ob partium studium oderant, tamen, propter singularem integritatem, servatamque haud semel Uti-

Cap. LV. Dio. Appian. Flor. 4, 2. Liv. Epit. Plut. Cap. LVI. Appian. et Dio. Cap. LVII. Plut. Appian. Lucan. 2, 33c. Strabo, l. 11. p. 515. Plut. Tertull. Apolog. c. 39. Strabo. Plut. Cap. LVIII. Auct. de B. Afric.

cam, et magnis operibus permunitam, publice sepeliverunt, cum multis magnisque laudibus omnium: ne metu quidem impediente officium, quod jam haud procul copiae Caesaris aberant. Tumulus ei mediocris positus est juxta mare, cum statua ejus gladium tenente. Ipse ab hoc eventu cognomine *Uticensis* a paris constantiae gloriaeque proavo distinguitur. Post mortem Catonis L. Caesar in concione populi Uticensis suadet, ut portae aperiantur. *se profecturum ad Caesarem imperatorem, cujus in clementia spem magnam habeat.* U. c. 706. A. C. 46.

LIX. Interim Caesar, cognito, Catonem, dimissis ceteris, Uticae cum filio substitisse, non expediebat consilium viri. dein, audita ejus morte, dixisse dicitur, *Invideo tibi mortem hanc, Cato, quando tu mihi servati tui famam invidisti.* Tulit tamen civiliter postea celebrari a Cicerone Catonem libro, qui *laus M. Catonis* inscribitur. neque aliud, nisi tamquam apud judices respondit, duobus editis Anticatonibus. *Caesaris dictum, audita morte Catonis.*

LX. Receptis interim obiter Usceta et Adrumeto urbibus, vitaque Q. Ligario et C. Considio filio concessa, Uticam pergit, quae jam a Messalla, custodiis ad portas oppositis, tenebatur. Obvius ibi L. Caesar se demisit ad victoris genua, vitamque dumtaxat deprecatus, in praesentia quidem obtinuit: eademque venia Caecinae, C. Atejo, P. Atrio, L. Cellae patri et filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonisque et Damasippi liberis data: itemque Statilio, qui, Catonis exitum imitaturus, a philosophis prohibitus fuerat. Uticensibus pro studio erga se gratias egit. trecentos, gravi et longa oratione incusatos, bis millies sestertio multavit, *quam summam sex pensionibus populo Romano per triennium penderent.* Conditionem omnes laeti acceperunt, (nam de salute sua putarant actum esse) seque illo demum die natos esse praedicantes. *Caesar, Utica recepta, victis ignoscit.*

LXI. Interim Juba cum Petrejo Zamam fuga pervenit, quam, duplici muro circumdato, muniverat, regiamque sibi habuerat. Sed, quia et ipse victus, et Sabura cum suis copiis deletus a P. Sitio fuerat, *Juba a Zamensibus exclusus.*

Cap. LVIII. Appian. Dio. Plut. Dio. Auct. de B. Afric. Cap. LIX. Plut. Dio. Appian. Plut. Caes. et Cat. Cic. ad Att. 12, 4. et 5. A. Gell. 13, 18. Cap. LX. Dio. Appian. Plut. Tac. Ann. 4, 34. Sueton. Caes. c. 56. Auct. de B. Afric. Plut. Cat. Auct. de B. Afric. Cap. LXI. Vitruv. 8, 4. Auct. de B. Afric.

U. c. 706. A. C. 46. contemptus est a suis exclususque. Nec caret defensione Zamensium perfidia: quod in medio foro pyram Juba construxerat, hoc proposito, ut in ultima desperatione, civibus interfectis omnibus, rebusque pretiosis in rogum conjectis, ibi cum uxoribus liberisque cremaretur. Igitur, neque minis quidquam proficientibus, neque precibus, (nam et preces adhibere docuerat necessitas) ne liberis quidem conjugibusque impetratis, in villam suam discedit: deinde, similes expertus omnium civitatum animos, post magnificas epulas ferro cum Petrejo concurrit, ut per virtutem interfecti viderentur. Petrejus valentior facile confecit Jubam: ipse servi sui manu invenit necem.

Cum Petrejo mutuis vulneribus concurrit.

LXII. Dum haec aguntur, Caesaris fortuna trahente omnia, Considius, e Tisdritanto oppido, cui praeerat, cum Gaetulis paucis in regnum profectus, a comitibus suis, qui succinctum pecunia senserant, interficitur: C. Virgilius Caninio Rebilo proconsuli, a quo Thapsi obsidebatur, se dedit: P. Sitius, qui plurimum eo bello Caesari contulerat, vix leviter notus antea, dum per Mauritaniam ad imperatorem proficiscitur, in Faustum et Afranium incidit, qui cum equitibus Scipionis Utica discesserant. is reliquos partim caedit, partim accipit in deditionem, Afranium et Faustum cum conjuge et liberis capit vivos.

Afranius, Faustus, Petrejus filius occiduntur.

LXIII. Uxori Fausti, quae eadem Pompeji erat filia, duobusque liberis ejus Caesar incolumitatem suaque omnia concessit, et ad fratrem proficisci passus est. Afranius et Faustus, tamquam temere orta in exercitu seditione, unaque Petrejus filius, interficiuntur. Sed Caesaris jussu factum non dubitatur; cujus etiam inter artes referunt, quod invisos sibi per milites clam curaverit occidendos, ne clementiae simulationem omitteret. Sic et Tullium Rufum aliosque inter proelium cum Scipione perisse: sic L. Caesarem, quamquam receptum in gratiam, per insidias interfectum. Quippe judicii specie, quod libertos servosque Caesaris ferro et igni crudeliter enecuisse, bestias quoque, ad spectaculum venationis comparatas, trucidasse dicebatur, militum objecisse arociae, a quibus quasi per iram interficeretur. Afranium certe et Faustum

Cap. LXI. Appian. Dio. Flor. Liv. Epit. Cap. LXII. Auct. de B. Afric. Cap. LXIII. Appian. Liv. Epit. Oros. 6, 16. Auct. de B. Afric. Dio. Sueton. c. 75. Eutrop.

imperio Caesaris occisos, neque dubium est apud auctores plerosque, neque adeo mirum, quia semel, impetrata venia, dimissi denuo ad oppugnandum eum se converterant: cui generi hominum haud sine caussa erat infensissimus. Servavit tamen hic quoque institutum suum, ut amicorum atque familiarium deprecationi condonaret singulos. Et Octavius quidem adolescens, qui postea Augustus appellatus est, pro Agrippae sui fratre, qui eodem bello apud M. Catonem fuerat, avunculum exoravit. U. c. 708. A. C. 46.

LXIV. Sed Scipio et T. Torquatus, unaque Damasippus et Plaetorius Rustianus, cum duodecim navibus apertis multum diuque jactati, quum Hispaniam peterent, adversis ventis in Africam relati, apud Hipponem Regium a classe P. Sitii excipiuntur. Ibi Scipio, quum animadverteret, navim, qua vehebatur, ab hostibus capi, gladio se transverberat: et quaerentibus, qui interea irruperant, ubi imperator esset, *Imperator*, inquit, *bene se habet.* Eodem tempore ceteri quoque a Sitianis militibus interimuntur. quibus ob navatam eo bello operam quum alia praemia dedit Caesar, tum Cirtam, olim regum domum, quam ceperant, habitandam concessit: unde colonia Sitianorum appellata. *Scipio et alii clari viri capiuntur.*

LXV. Ipse interim Zamae pecunias cogit, cives Romanos, qui contra se pugnaverant, multat: provinciaque ex regno facta, C. Sallustium Crispum pro consule praeficit, qui tam avide dicitur expilasse provinciam, ut hoc ei fuisse injunctum a Caesare quidam crediderint: alii pactum cum eo magna pecunia scripserunt, ne caussam diceret. Deinde, regressus Uticam, bona eorum, qui sub Scipione duxerant ordines, vendidit. Thapsitanos Adrumetanosque pecunia, Leptitanos tricies centenis millibus pondo olei in annos singulos, Tisdritanos certo frumenti modo multat. *Sallustius Numidiae praeficitur.*

LXVI. Inter haec rem summae mansuetudinis, sed et prudentiae, facit, cremandis, quae repertae in scrinio Scipionis erant, variorum epistolis: sicut et apud *Epistolas adversariorum non lectas cremat.*

Cap. LXIII. Zonar. Flor. Dio. Sueton. Nicol. Damasc. de institut. Aug. Cic. ad Fam. 6, 13. Dio. Nicol. Damasc. Cap. LXIV. Oros. Auct. de B. Afric. Appian. Dio. Oros. Val. Max. 3, 2. Sen. Epist. 24. Flor. Liv. Epit. Auct. de B. Afric. Cap. LXV. Appian. Civil. l. 4. Mela, 1, 6. Plin. 5, 3. Auct. de B. Afric. Appian. Dio. Cic. in Sallust. Auct. de B. Afric. Cap. LXVI. Dio. Plin. 7, 25.

U. c. 706. A. C. 46. Pharsaliam antea, et olim Pompejus, debellato Sertorio, summa cum admiratione hominum atque laude fecerat. Ita multorum, qui contra ipsum senserant, opprimere crimina, quam exsequi, malebat: ne, quos mutata fortuna animum mutaturos esse sciebat, permanere in odio et inimicitiis vel nolentes cogeret. Tantis rebus tam celeriter confectis, Idibus Juniis Uticae conscendit, et, in Sardiniam trajectus, Sulcitanis, qui Nasidium classemque ejus receperant, imperat pecuniam: mox solvens a Caralibus ante diem tertium Kalendas Quintiles, quia propter tempestates subinde haerendum in portubus fuerat, duodetrigesimo die Romam venit. Ibi cognoscit, in Gallia quoque per absentiam suam a D. Junio Bruto legato rem fortiter feliciterque gestam, victosque proelio Bellovacos, qui cum vicinis aliquot populis rebellaverant.

Cap. LXVI. Supra, 96, 19. Sen. de Ira, c. 23. Auct. de B. Afric. Liv. Epit.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI DECIMI QUINTI.

Caesar quatuor triumphos duxit; ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, ex Africa. Epulum et omnis generis spectacula dedit. M. Marcello consulari, senatu rogante, reditum concessit. Qui Marcellus

Ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, et Africa] Gudiani *ex Ponto, ex Africa.* J. FR. GRON. *ex Aegypto, et Ponto, et Africa* Boend. *ex Aegypto, Ponto, et Africa* Exc. Pithoei. *ex Aegypto, ex Ponto, ex Africa* Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. Vide ad Epit. 46.

Epulum et omnis generis spectacula edidit] Vet. lib. *dedit.* SIGON. Similiter Voss. Lov. 2. Boend. et Exc. Pithoei. At omnia haec verba desunt in Leid. et Berg. Mox *concessit reditum* Exc. Pithoei, et edd. pleraeque ante Gruterum; qui verba transposuit, consentientibus scriptis nostris, et ed. Campani.

Qui Marcellus beneficio ejus frui minime potuit] Vet. lib. *non potuit.* SIGON. Hic quoque τὸ *minime* sustulit Sigonius. Sed gravius sedet ulcus. Gud. *qui beneficio ejus Marcellus frui non potuit.* Ex hoc verborum ordine jam facile est videre, legendum esse: *quo beneficio.* Quamquam perinde est: *quo Marcellus beneficio ejus.* J. FR GRON. Non offendor voce *Marcellus*, quae praecesserat, post pronomen relativum repetita, quum saepius ita optimi scriptores loquantur. Livius 6, 1, 11. *Diemque* etc. *duplici clade insignem (quo die ad Cremeram Fabii caesi: quo deinde* etc. 40, 51, 4. *Locavit portum et pilas pontis in Tiberim: Quibus pilis fornices* etc. Cic. 4. in Verr. 21. *Domus erat ante istum praetorem nulla paullo locupletior, qua in domo haec non essent.* 2. ad Att. 11. *Dies nullus erat, quo die non scirem.* Caesar 1. Gall. 6. *Diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant: is dies erat ante diem V. Kalendas Apriles.* Cic. pro Rosc. Am. 45. *Quare aliquanto post eam diem venierint, quae dies in lege praefinita est.* 2. de Inv. 27. *Postulat, ut legem, qua lege fecerit, proferat.* Marmor Ancyr. *Lustrum post annum alterum et quadragesimum feci, legi: quo lustro civium Romanorum* etc. Cenotaphium Pisanum C. Caesaris: *Diem eum, quo die obiit, qui dies ante diem VIIII. Kal.* etc. Vide Celeberr. Burm. ad Suet. Caes. 2. et Cortium ad Plinii 2. Ep. 11, 22. et 5, 6, 22. Idem etiam fit post pronomen *is.* Livius 6, 2, 5. 6. *Dictatoremque dici M. Furium Camillum. Is dictator C. Servilium magistrum equi-*

beneficio ejus frui non potuit, a Cn. Magio Cilone cliente suo Athenis occisus. Recensum egit, quo

tum dixit. 25, 1, 12. *Quicumque libros vaticinos precationesve, aut artem vaticinandi conscriptum haberet, eos libros omnes* etc. 34, 35, 3. *Ex qua die scriptae conditiones pacis editae Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium esset.* Caesar 1. Gall. 40. *Coacto consilio, ad id consilium legatos adhibuit.* His non obstantibus, a priori Gronovii conjectura non sum alienus; ut enim is in Gud. invenit, praefert etiam Lov. 2. quin etiam plane *quo beneficio ejus Marcellus* vidi in Berg. Insuper *frui non potuit* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. Vide ad Epit. 49.

A P. Magio Chilone cliente suo] *Cn. Magio* ex epistola Servii ad Ciceronem [4. ad fam. 12.] SIGON. *a Cn. Magno cliente suo* Voss. et Exc. Pithoei. *a Cn. Magio cliente suo* Berg. et Lov. 2. in quibus vox *cliente* praecedentem elisisse videtur. *a Cn. Magio Cillone* Norv. et edd. principes pleraeque ante Moguntinos, qui *a P. Magio Chilone* substituerunt: pro quo Gronovius *a Cn. Magio Cilone* anno 1665. dedit, consentientibus Leid. Boend. et ed. Camp. Utrum praenomen, *Cn.* an *P.* praeferendum sit, dubito. Ex Val. Max. 9, 11, 4. constat, Magium hunc in exercitu Pompejano Marcelli commilitonem fuisse: Caesari vero *Cn. Magius praefectus fabrûm Cn. Pompeji* memoratur 1. Civ. 24. et *Cn. Magius Pompeji praefectus* in epistola ad Oppium et Cornelium, quae inseritur Ciceronis lib. 9. ad Att. post Epistolam 8. Vide etiam Jul. Cels. de Vit. Jul. Caes. pag. 137. ed Graev. apud quem pag. 139. *Cn. Magium Pompeji praefectum*, pro *N. magni Pompeji praefectum*; et pag. 140. *Cn. Magium*, pro *N. Magium*, recte scribendum conjicit Celeberr. Graevius. Cur vero *N. Magius* Perizon. in Diss. Triad. pag. 257. nisi forte ultimo Celsi loco abreptus, in Caesare scribendum existimarit, ignoro. Contra *P. Magius* vocatur Ser. Sulpicio apud Cic. 4. ad Fam. 12. Neque tamen ullam ibi lectionum diversitatem viri docti ex codd. adnotarunt. Differunt etiam *Chilo* et *Cilo*. Teste enim Charis. 1. Instit. Gramm. 78. *Cilones dicuntur, quorum capita oblonga et compressa sunt: Chilones autem cum adspiratione ex Graeco a labris improbioribus, quae illi* χεῖλη. *unde Chilones improbius labrati.* Vide etiam Fest. v. *Chilo*. In Val. Max. quidem *Magius Chilo* plerumque editur, at maxima pars codd. Ciceronis, monente Gebhardo, eum *Magium Cilonem* vocat. Donec igitur magis constet, quid verius sit, Gronovium secutus servavi *Cn. Magio Cilone*.

Et censum egit] Barb. sine copulativa *Romae censum egit*. Sed malam et ipse manum passus. Nam legendum cum Voss. et Gud. *recensum egit*. Suetonius Julio [cap. 41.] *Recensum populi nec more, nec loco solito egit.* Octavio [c. 40.] *Populi recensum vicatim egit.* J. FR. GRONOV. Vulgatum superest in Boend. et Norv. *censum egit*, sine copula, ostentant Berg. Lov. 2. et ed. Camp. *Romae censum egit* Leid. *recensum egit* Exc. Pithoei.

Capitum centum quinquaginta millia] Numerus hic, quamquam valde imminutus est, ta-

censa sunt civium capita centum quinquaginta millia, Profectusque in Hispaniam adversus Cn. Pom-

men bene habet. Scribit enim Dio, pro duabus et triginta myriadibus civium, quae ante bellum civile censae sunt, quindecim tantum censas hoc tempore, reliquis bello civili absumptis. Et Appianus aït, vix dimidiam partem civium, quae ante civile bellum censebatur, esse censam. SIGON. Plutarchum voluit, puto, scribere Sigonius, pro Dione: nam in Dione hoc nusquam legitur. Sed Plutarchum et Auctorem Epitomes erravisse, qui ad censum totius populi a Caesare actum retulerint, quod eos de recensu eorum, qui frumentum de publico accipiebant, debuisse dicere ex Sueton. in Caes. 41. apertum est, docuerunt Lipsius 1. Elect. 8. et 27. et Rualdus Animadvers. 24. *in* Plutarchum, qui his recte *socium* erroris addit Appian. 2. Civil. pag. 495. Plutarchum hoc nomine etiam Torrentius et Casaub. ad Sueton. notarunt. Norisius quidem Cenotaph. Pis. Dissert. 1. cap. 2. videtur probasse Panvinii et Sigonii sententiam, qui illis, quos dixi, auctoribus tam exiguum numerum civium in censu Caesaris inventum fuisse crediderunt: sed clariora et certiora sunt argumenta, quibus eam viri docti impugnarunt, quam ut de errore eorum dubitari possit. An Caesar censum ullum legitimum egerit, dubitat Lipsius, quia non monuerunt id, ut dicit, Sueton. aut Dio. Verum de Dione fallitur. Nam hunc, postquam 43, 224. de numero eorum egerat, quos ad frumentationem admitti volebat Caesar, deinde pag. 226. scribere, a Caesare censum populi, ut censore, actum, ostendit, ac simul erroris arguit Rualdus: quod Casaubonum quoque non fugerat, qui ad Sueton. adnotat, Dionem optime de recensu eorum, qui frumentum de publico accipiebant, sed alibi minus recte populi censum a Caesare, ut censore, actum scribere. Breviatorem Livii tamen culpa liberare, eamque in sciolum aliquem, qui recens a lectione Plutarchi hoc in margine Livii adnotaverit, transferre conatur Rualdus. Nam, hoc colon spurium et insiticium esse, ex eo colligi posse aït, quod Breviator hoc solenne habeat, ut nusquam numerum civium exacto censu adscribat, quin lustri conditi mentionem simul adjiciat. Sed mihi hoc illo argumento non satis certa ratione colligi videtur. Verum est, quod de more Breviatoris dicit Rualdus: sed quum ex omnibus libris Livii, qui integri supersunt, appareat, eum numquam numerum civium referre, et simul lustri mentionem adjicere, nisi ubi etiam Livius id fecerat, non minus verosimile est, eum hic quoque ab Auctore suo non discessisse; et quia is de lustro nihil dixerat, neque ipsum mentionem illius habuisse. Propemodum mihi persuadeo, Livium eamdem rem, quam Sueton. Caes. cap. 41. et Dio 43, 224. memorant, retulisse, atque eam etiam, quemadmodum Sueton. ibidem, et in Aug. 40. *recensum populi* vocasse. Sed auctorem Epitomes, sive non cogitantem, sive ignorantem, aliud esse *censum*, aliud *recensum populi*, *recensum* pro *censu totius populi* accepisse, et de illo iisdem verbis, quibus de hoc uti solent scriptores antiqui, usum fuisse. DUK. Lipsius etiam putat 1. Elect. 27. confidentem quempiam nebulonem in hanc Epitomen intrusisse illa verba de censura. Contra Vossius de

pejum, multis utrimque expeditionibus factis, et aliquot urbibus expugnatis, summam victoriam cum magno discrimine ad Mundam urbem consecutus est. Pompejus Sextus effugit.

JOHAN-

Magnit. Romae veter. cap. 6. non sollicitandum hunc locum existimat, quum in hac lectione conspirent libri veteres. Ceterum *quo censa sunt civium capita decies centena et centum quinquaginta millia* Boend. et ed. Camp. Vox *civium* deest in Voss.

Profectus in Hispaniam contra Sex. Pompejum] Vet. lib. *profectusque in Hispaniam adversus Cn. Pompejum*. Recte. erat enim major natu Cnaeus, quam Sextus. SIGON. Copulam *que* omittunt Leid. Boend. et Norv. Contra eamdem agnoscunt Voss. Berg. et Lov. 2. Tum *contra* non adparet in Boend. Norv. et primis edd. quam vocem demum Ascens. anno 1513. addidit. Sed ejus loco *adversus*, ut Sigonius voluit, recepit Gruterus. Neque aliter inveni in Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. Vide ad Epit. 67. Eadem Ascensii editio primum *Sext. Pompejum* recepit, quum priores *Cn. Pompejum* dedissent; quod servant omnes codd. nisi quod *G. Pompejum* sit in Norv.

Multis utrimque expeditionibus factis] Ita Gruterus edidit, consentientibus Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Antea edebatur *utrimque multis*, quod superest in Exc. Pithoei et Norv. Mox voces *et aliquot urbibus expugnatis* non adparent in Boend.

Summam victoriam cum magno discrimine ad Mundam urbem consecutus est] *cum maximo discrimine* Norv. et pleraeque edd. ante Gronov. qui anno 1665. emendavit *cum magno*; quod firmant Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et ed. Camp. *cum summo magno discrimine* Boend. librarii errore. Vide ad Epit. 50. Tum *discrimine et pene suorum fuga ad Mundam* Boend. et ed. Camp. Quamvis autem verum sit, Caesarianos proelio ad Mundam pene in fugam actos esse, eorum tamen librorum fide voces illas admittere non audeo; praesertim quum brevitati Epitomes sufficiat praecessisse *cum magno discrimine*. Praeterea vocem *urbem* omittit Boend. Sed eam auctor addidit, quod et fluvius *Munda* est, qui ab aliis *Monda* vocatur.

Pompejus Sextus effugit] Vet. lib. *Sex. Pompejus effugit*. SIGON. Frustra Sigonius *Sex. Pompejus*: quasi insolens sit praenomina postponi. J. FR. GRON. *Sex. Pompejus* Exc. Pithoei. Sed vulgatum est in Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Boend. Vide ad Livii 3, 1, 1.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXX.

IN LOCUM LIBRI CXV. T. LIVII.

I. Reversus in urbem Caesar, ut omnia suis armis cessisse ostenderet, simul admiratione virtutis et metu potentiae cives suos recipere servitutem et pati doceret, quatuor simul triumphos adparavit. Neque vero senatus cunctanter subibat jugum, jamque ultro plura prope, quam postulare Caesar voluisset, decreverat: *supplicationes dierum quadraginta, equos albos in triumphis, et lictores, quos et tum haberet, quosque in prima et secunda dictatura habuisset. Praefectum quoque morum,* novo nomine reperto, quasi vetus illud *censoris* usu viluisset, *esse* jusserunt *in triennium, dictatorem in decennium. utque suggestus fieret in curia. uti consulibus, qui quoque tempore essent, in sella curuli adsideret, primusque sententiam diceret: ludis circensibus omnibus mappam mitteret: magistratus a populo declaratos renunciaret: utque currus statueretur in Capitolio, adversum Jovem spectans: utque simulacrum ejus eodem loco poneretur, orbem terrarum calcans: in basi inscriberetur, CAESARI HEMITHEO. utque, deleto Catuli nomine, instaurator Capitolii Caesar scriberetur.* Neque hic stetit adulantium humilitas: multaque decreta sunt tam serviliter, ut ipsi quoque nimia viderentur. Sed, quae memoravimus, recepit. Catuli tamen nomen, dum pudore delere cunctatur, in Capitolii dedicatione mansit.

U. c. 706. A. C. 46. *Honores Caesari decreti.*

II. Sed honores tam prodige decretos sibi plurium metu, quam benevolentia, sentiens Caesar, ad conciliandos firmius animos, in senatu verba hunc in modum fecit. *Utinam mortalibus hunc animum Dii dedissent, ut, a mutuis injuriis temperantes, amicitiam pacemque cole-*

Ejus oratio in senatu.

Cap. I. Dio, l. 43. Sueton. Caes. c. 76. Dio. Flor. 4, 2. Dio. Tac. Hist. 3, 72. Cap. II. Dio.

U. c. 706.
A. C. 46.

Bellum gestum excusat.

rent: neque bella geri, etiam, quod tristissimum est, civilia necessum foret, neque ex bellis deinceps aut cruenta odia, au occultae suspiciones timerentur! Sed, quando contra potentian et improbitatem paucorum defendi rempublicam oportuit, ar misque vindicari, quod amicitiae jurique denegatum fuerat, i eam necessitatem incidi, ut aut mihi cadendum cum libertat fuerit, aut ii prosternendi, qui nos perditos deletosque cu piebant.

III. *Et Fortuna quidem justiori adfuit caussae, multorumque proeliorum eventu declaravit, nondum abjecisse curam Romanae rei Deos. Atque hoc etiam subinde apparebit clarius, quum facta consultaque mea dies aperiet, magnisque documentis palam fiet, qualem ei dederint animum, cui daturi victoriam belli arbitriumque pacis fuerant.*

Clementiam pollicetur.

IV. *Nolim enim vestrûm quemquam ita maligne de me judicare, Patres conscripti, ut aliorum exempla, quam meos mores, sequuturum putet: neque, si mihi victoria contulit, ut possem, quae cupiam, facere, aliud facturum credatis, quam oporteat. Si Marium, et Cinnam, et Sullam, quorum naturam periculum texerat, nudaverunt victoriae; non ideo me his similem fore existimaveritis, cujus moderationem, ne recensendo singula me laudare videar, non mutarunt tot prospera, sed probaverunt. Enimvero neque erga Fortunam irreverenter me geram, aut indignationem excitabo Deorum, quos ferme non ulterius beneficia sua sarta tecta praestare cognovi, quam donec homines his modeste atque sapienter utuntur.*

Eumque sibi fuisse animum ait ab initio.

V. *Neque vero ab initio belli aliud mihi propositum armorum praemium fuit, quam ut, victa invidia atque insolentia, virtutem explicarem meam tuto, et ex augenda utilitate publica gloriam adquirerem. Quos igitur in aliis reprehendi atque persequutus sum mores, iis, absit, ut me cupiam dedere, similemque his ostendere, quos superavi. Ego vero potius ipsa fortuna mea incitor, ut, nisi olim summa mihi voluntas fuisset omnia rite atque ordine administrandi, vel inde majorem sumpturus impetum fuerim.*

Et crevisse cum fortuna.

VI. *Quem enim potius benefacere multis verum est, quam penes quem earum rerum maxima est facultas? cui vero minus aut concessum est peccare, aut necessarium? Deorum autem beneficia a quo aestimari rectius possunt, quam ab eo, cui illi summa omnia contulerunt? Quis majorem concordiae pacisque publicae aget curam, quam cujus eam servari maxime interest? Is igitur et animo imperabit plurimum, et potentia temperanter utetur: queis sine contineri magnam felicitatem diu non posse, nemo dubitat. Quid si ad haec accedat studium gloriae*

qua una in re me fateor esse intemperantiorem? An non, qui et diligi a praesentibus, et laudari a posteris volet, operam dabit, ut iis factis moribusque studeat, per quae ista tam pulchra atque desiderabilia quam certissime et comparantur, et retinentur? U. c. 706. A. C. 46.

VII. *Neque haec a me fingi, fidem vobis praeterita non minus, quam praesentia, facient. Nihil loquutus sum, quod non prae me tulerim perpetuo: et, si potentia mutasset animum, nunc maxime tempus erat declarandae voluntatis, postquam, deletis non partibus modo, sed etiam reliquiis partium, sospes incolumisque et victoriae compos redii. Sed prius omnia in me gravia atque acerba expetant, quam hunc induam animum, ut tyrannus patriae et civium, quam rector atque princeps, audire malim. Consulatus et dictaturas, quas dedistis, ad salutem hominum, non ad perniciem, valere volo.* *Provocat ad experientiam.*

VIII. *Hujus destinationis spondere fidem perpetua mea consuetudo debet. Quî enim credere poteritis, periculum a me cuiquam innocenti fore, quem scitis veniam dedisse semper, a quibus infestissime fueram oppugnatus; nonnullis et iterato? aut quomodo indulgebit suspicionibus, qui repertas apud Pompejum, apud Scipionem literas introspicere noluit, et in ignem conjecit, ut, quos a poena jam absolverat, etiam a metu omni liberaret? Igitur, posita semel cura, et praeteritorum obliterata memoria, tamquam recens in ejusdem reipublicae societatem venissemus, benevolos amicosque adferamus animos, ut et vos meorum laborum fructum percipiatis, paternam rebus vestris adhibituri curam, et ego vestra prosperitate, tamquam boni parentes liberorum secundis rebus, gaudeam.* *Hortatur ad benevolentiam mutuam.*

IX. *Sane nihil tam in votis habeo, quam uti omnes a delictis temperando lenitatem meam sibi propriam atque perpetuam esse patiantur: si tamen aliquid forte peccatum erit, homines nos esse meminero. Et virtuti quidem recteque factis semper erunt apud me parata praemia: errantes, quam mansuetissime poterit, ad officium revocabuntur. Neque milites meos timueritis. communis mihi atque vobis imperii custodes sunt, alendique multas ob caussas necessario. sed neque contra vos alentur, et contenti his, quae dederitis, amare discent eos, a quibus accipient. Sane pecuniae plus solito exegisse fateor: sed hoc, quam seditiosos habere milites, praestabat; et levi profecto impensa redemptum est, quidquid peccare conscii victoriae exercitus, inopia et necessitate irritati, potuissent.* *Et milites suos timeri vetat.*

X. *Mihi nihil ea diligentia quaesitum est: quin omne patrimonium effusum pro republica, et grande insuper aes alienum contractum. Sed, quemadmodum ipsi liquido cernitis,* *Itemque novas exactiones.*

U. c. 706. A. C. 46. *pars in sumptus bellorum erogata, reliquum ad vos reportatum est: ut ad vos omnis bujus opulentiae fructus, ad me solum exigendi acerbitas et invidia perveniret. Sic enim locuples facta respublica dignitatem vestram opesque praestare tutas potest: quando nec imperium sine militibus, neque milites sine stipendio retinentur. Absit tamen, ut cuiquam molestus sim pecuniae caussa. neque vectigalia nova constituam: veteribus contentus ero. semperque potius eo cogitationes curasque meas conferam, quemadmodum vos opibus honoribusque augeam, quam quemadmodum aliquid abradam de praesentibus.* Apud populum deinde similia quum dißeruißet, multum quidem exstinxit de priore hominum cura: fiduciam excitare non potuit, priusquam rebus ipsis comprobata promißa vidißent.

Triumphi Caesaris quatuor. XI. Inter haec adparatu facto, qualem magnitudo rerum gestarum excusare, opes imperii, unius in manum redactae, pati potuerunt; quatuor triumphis urbem ingreßus est, eodem mense, sed interjectis diebus. Primum et excellentißimum egit de Gallis, quorum multas magnasque nationes subegerat, cujus adparatus fuiße traditur ex citro. Rhenus ibi traductus est, Rhodanusque, et ex auro captivus Oceanus. Ingens multitudo nobilium captivorum currum antecessit, et imperator quondam omnium Vercingentorix. Et hic quidem, acto triumpho, cum aliis quibusdam necatus est.

Axis in curru triumphali frangitur. XII. Sed ejus diei laetitiam interpolavit casus in omen tractus a plerisque. Praetervehens enim Fortunae fanum, quod in Velabro Lucullus exaedificaverat, axe diffracto, pene curru excußus est: et, dum alius adparatur atque adducitur, obortae sunt tenebrae. adscenditque in Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra laevaque lychnuchos gestantibus. Caesar genibus per gradus Capitolii repsit: quamquam et ipse jam staret inter Capitolina numina, currumque Jovi oppositum, et titulum haberet homine majoris. Sed et inscriptionem illam sustuliße paullo post dicitur, solo nomine relicto.

Carmina licentiosa militum. XIII. Inter hunc honorem Caesaris, quum omnium hominum magnitudinem egreßus potentia ac felicitate videretur, adnotata sunt carmina plena probri, quae

Cap. XI. Oros. 6, 16. Sueton. Caes. c. 37. Appian. Civil. l. 2. Plut. Caes. Vell. 2, 56. Liv. Epit. Flor. Cap. XII. Vell. Dio. Sueton. et Dio. Dio.

currum insequens exercitus militari licentia jecerat. adlectos in senatum novos homines ignotosque traducebant: Cleopatrae, mulierumque aliarum, etiam provincialium, objiciebant amores, *moechum calvum*, canentes, *adducere, qui Romae mutuum sumpsisset aurum, in Gallia prodegisset turpiter.* Potentiam quoque male partam sugillabant, *si juste vellet agere, poenam daturum; quod scelestus esse pergat, dominari.* praemiorum quoque parcimoniam cavillantes, alternis versibus exprobravere, *lapsana se vixisse apud Dyrrhachium.* Sed haec quidem omnia aequo animo Caesar patiebatur: *gaudere*, quin imo dicebat, *nosse milites suos, quam bono imperatore uterentur.* Unius dicti acerbitatem, quod objectum saepe ab inimicis probrum continebat, aegrius tulit: *Gallias a Caesare subactas esse, Caesarem ipsum a Nicomede; et triumphare Caesarem, non triumphare Nicomedem.* Id vero falso sibi objici testatus, etiam jurejurando interposito, non ideo potuit expugnare contumaciam famae, quin ultro tam impudens defensio irrideretur.

U. c. 706.
A. C. 46.

XIV. Triumpho peracto, epulum populo datum per multos dies: duoque et viginti tricliniorum impleta sunt millia. frumentum accipere solitae plebi deni modii extra ordinem, ac totidem olei librae distributae. quippe postremo bello vectigal annuorum frumenti ducentorum millium medimnorum Atticorum, olei tricies centena millia librarum adjecisse reipublicae commemorabat. nummos quoque promissos olim iisdem divisit, viritim trecentos: et pro mora et velut usura centeni insuper additi. Veteranis itidem, super bina sestertia, quae belli civilis initio pronunciaverat, vicena millia nummûm dedit, centurionibus duplum, tribunis alarumque praefectis quadruplum. Quod autem numerum eorum, qui frumentum e publico acciperent, per licentiam temporum praeter modum excrevisse compererat, recensum eorum egit vicatim, numerumque de trecentis viginti millibus ad centum quinquaginta millia retraxit.

Epulum et alia populo data.

XV. Altera deinde laurus Aegyptia fuit, ductaque ante currum Arsinoë, Nilusque translatus, et ad simulacrum ignium ardens Pharus. Achillae quoque et

Aegyptius triumphus.

Cap. XIII. Sueton. Caes. 51. Dio. Plin. 19, 8. Dio. Sueton. Caes. c. 49. Dio. Cap. XIV. Liv. Epit. Vell. Plut. Caes. Sueton. Caes. c. 38. Dio. Plut. Dio. Sueton. et Appian. Dio. Sueton. Caes. c. 41. Liv. Epit. Cap. XV. Appian. Plut. Dio. Flor. et Dio.

U. c. 706. A. C. 46. Pothini spectati exitus. Hujus triumphi adparatum fieri jusserat e testudine. singulorum enim triumphorum fercula et instrumenta diversa e materia parari, ad ostentationem magnificentiae, et voluptatem oculorum, visum illustrius fuerat. Sed Arsinoë post triumphum, in gratiam fratris sororisque, dimissa est.

Triumphus de Pharnace. XVI. Tertius de Pharnace currus Ponticum triumphum invexit. inter ejus pompae fercula trium verborum titulum praelatum ajunt, VENI, VIDI, VICI. Hujus triumphi fuit adparatus ex Aegyptia spina, quae circa Thebas maxime nascitur.

Triumphus ex Africa. XVII. Quartum ex Africa triumphum duxit de rege Juba, cujus et filius puer ductus est fortunata captivitate. Quippe, liberaliter educatus Romae, et regnum utriusque Mauritaniae tenuit postea, et, Graecis literis eruditus, memorabilior etiam claritate studiorum, quam regno, habitus est. Hujus triumphi fercula constabant ex ebore, cujus et copiam eadem victoria subministraverat.

Diversi motus animorum in spectantibus. XVIII. Diversus animorum sub eos dies habitus fuit. dolorem multa adferebant: praesertim quod de civibus Romanis, etiamsi titulo abstineretur, re et facto triumphabatur. Omnium enim proeliorum tabulae praeferebantur, et illustrissimi cujusque noscebantur imagines, una Pomjeji effigie dempta, quam invidiae declinandae Caesar omiserat. Sed Catonis, Scipionis, et Petreji extrema eliciebant lacrimas: neque Gallico triumpho lata Massilia, neque Aegyptio ducta Arsinoë parum indignationis ac misericordiae commoverat. Quin et lictorum numerus, nullius umquam spectatus imperio, admonebat homines sortis suae, et alienam vicem oblitos suae fortunae cogebat ingemiscere. Vicissim captivorum reputantes multitudinem, et quam infestarum populo Romano gentium robur hi fuissent, rerumque gestarum inauditam antea magnitudinem, ab odio Caesaris ad laudes et admirationem transferebantur. Delectabant et Achillae Pothinique poenae, et Pontici regis tam celeriter dejecta adrogantia. Opes etiam translatae (ad decies sexies millies sestertium fuisse reperio, coronas aureas, dona

Cap. XV. Appian. Vell. Dio. Cap. XVI. Flor. Sueton. Caes. 37. Vell. Plin. 13, 9. Cap. XVII. Flor. Appian. Plut. Plin. 5, 1. Vell. Cap. XVIII. Appian. Cic. Phil. 8, 6. Dio. Appian. Vell. 2, 56. et ibi Lips. Appian.

regum ac civitatum, duo millia octingentas viginti duas, auri pendentes pondo viginti millia quadringenta quatuordecim) mulcebant animos, magnam exinde partem suis mox usibus aut voluptati cessuram, scientium. U. c. 706. A. C. 46.

XIX. Nam et viscerationem populo dedit Caesar, et omnis generis spectacula diversis caussis. Forum enim suum, eo, quod Romanum vocabatur, pulchrius, sed minori latitudine, ubi jus redderetur, templumque Veneris Genitricis, et juxta numinis effigiem Cleopatrae simulacrum dedicavit, cum multis et aliis nobilium artificum tabulis; inter quas Timomachi Ajacem et Medeam octoginta talentis emisse traditur. Locavit ibidem equi sui effigiem, qui humanis similes priores pedes habuit, neque sessorem recipere voluit, nisi Caesarem: statuamque sibi loricatam dicari passus est, cum effigie quam Arcesilaus fecit. Struxit et amphitheatrum, ubi funebribus filiae ludis pronunciatum olim populo munus atque venationes exhibuit. *Templum Veneris Genitricis.*

XX. Fecit et ludos regionatim per omnium linguarum histriones, item circenses, athletas, naumachiam. Munere gladiatorio depugnaverunt quidam Romani equites, sed et Furius Leptinus, cujus pater praeturam gesserat, et Q. Calpenus, senator quondam actorque caussarum. Dimicare et Fulvius Setinus senator voluerat, sed Caesar negavit passurum in senatoribus, equites admisit. Pyrrhicham saltaverunt Asiae Bithyniaeque principum liberi. *Varia spectacula a Caesare edita.*

XXI. Ludis D. Laberius eques Romanus mimum suum egit, quamquam sexagenarius, quod ipse diligenter excusavit in prologo, coactum se testatus *blanda vi illius, cui ne Dii quidem ipsi negare quidquam potuissent.* Sed neque serviliter se gessit in actione, ultusque est injuriam dictis liberis sub aliena persona, *Quirites libertatem perdere* exclamans; et, quo versu totum in se populum convertisse dicitur, quasi vocem misisset publici affectus, *Necessum esse, multos timeat, quem multi timent.* Alienavitque ea libertate Caesarem, ut Publium ei mimographum anteponeret: statimque Publio *D. Laberius mimum agit.*

Cap. XIX. Sueton. Caes. 38. Plut. Dio. Appian. et Dio. Plin. 35, 4. et 11. et 7, 39. Plin. 8, 42. Sueton. Caes. 61. Plin. 34, 5. Cap. XX. Dio. et Plut. Sueton. Caes. 39. Dio. Sueton. Cap. XXI. Cic. ad Fam. 12, 18. Macrob. Sat. 2, 7. A. Gell. 17, 18. Macrob.

U. c. 706. A. C. 46. palmam, Laberio annulum aureum cum quingentis sestertiis daret.

Postea indignus habitus equestri loco.

XXII. Neque tamen Laberio vel excusatio sua, vel potentia Caesaris praesidio fuit, quominus equestri loco indignus post mimum actum haberetur. Quum e vestigio in quatuordecim sessum iret, per orchestram, qui senatorum in theatro locus erat, transeunti Cicero aït, *Reciperem te, nisi anguste sederem:* simul et illum respuens, et cavillatus in numerum senatorum, quem Caesar supra modum auxerat. nec tacitum a Laberio tulit, *mirum anguste sedere, qui duabus soleret sedere sellis.* Sed nec ab equitibus receptus est, qui gemino dedecore commaculatum ordinem interpretabantur, et quod eques Romanus in scenam adtractus esset, et quod mimus in quatuordecim remissus. Idcirco ita se coarctaverunt, ut venienti non esset locus.

Nobiles ludicris artibus se foedant.

XXIII. Sed neque ejusdem ordinis plerique temperabant a majoribus probris. Circensibus, spatio circi ab utraque parte producto, quadrigas bigasque et equos desultorios agitavit patricia juventus. ejusdemque nobilitatis turma duplex, majorum et minorum puerorum, Trojam lusit. Venationes per quinque dies sunt editae: et novissimo quingeni pedites, viceni elephanti, equites treceni commissi, sublatis metis, quo spatium dimicantibus esset, binisque castris eorum in locum repositis, euripoque in gyrum addito contra eruptionem belluarum. Athletae, stadio ad tempus exstructo, in regione Martii campi certaverunt per triduum.

C. Octavius sororis Caesaris nepos.

XXIV. Graecis ludis C. Octavium praefecit, sororis suae nepotem, quem, successorem fortunae suae destinatum, variis jam tum honoribus evehebat. Nam et nuper quatuordecim annis nato virilem simul togam et sacerdotium in locum L. Domitii dederat: et Latinis praefectum urbis constituerat: et triumphans ornatum donis militaribus, quamquam interesse non potuerat bello, currum suum prosequi jusserat. Navale proelium, non in mari aut lacu aliquo, sed in minore Codeta exhibuit, parte Martii campi effossa, et immisso flumine. Concurrerunt biremes ac trire-

Cap. XXII. Sueton. Vitruv. 5, 6. Sen. Controv. 7, 3. et Macrob. Sat. 2, 3. Cap. XXIII. Sueton. Dio. Sueton. Appian. Sueton. Plin. 8, 7. Sueton. Cap. XXIV. Nicol. Damasc. de Instit. Aug. Sueton. Aug. 8. Dio. Sueton. Caes. 39.

mes quadriremesque Tyriae et Aegyptiae classis, quadringenis remigibus instructae, et millenis navalibus sociis. U. c. 706. A. C. 46.

XXV. Et haec omnia spectacula quum tanto hominum concursu celebrata essent, ut plerique advenae inter vicos aut vias sub pellibus manere cogerentur, multique mortales, et in his duo senatores, eliderentur in turba; ab iis ipsis, quorum summa in talibus cura atque voluptas erat, Caesaris reprehendebatur cum saevitia prodigalitas, qui, non contentus immenso sanguine, quem proelia hausissent, nunc per ludum et jocum tantam vim ejus, una cum extortis iniquissime pecuniis, effunderet. Opera quoque data fuerat, ut omni temeritate sumptuum cujuslibet priorum exempla vincerentur. Munere gladiatorio carbasinis velis totum forum Romanum intexit, ut spectatores a sole defenderet, viamque Sacram ab domo sua ad clivum usque Capitolinum: quod munere ipso visum esse mirabilius tradunt. Studuit etiam inusitata quaedam naturae opera ostendere; tumque primum Romae visa est camelopardalis. *Ingens ad spectacula concursus.*

XXVI. Sed aliorum inermes erant querelae, nec ultra sonitum processurae inanium vocum: milites perniciose moveri coeperant, non cura honesti, aut inutilium sumptuum taedio, sed quia non potius inter ipsos pecunia dividebatur. neque quieverunt, priusquam sua manu correptum aliquem superveniens Caesar ad supplicium centurionibus tradidit. Sed hic quidem non injuste perierat. duos alios innocentes stolidissimae superstitionis crudelitas absumpsit, ne publici quidem erroris ullo praetextu defensa. Quum enim neque Sibyllinis libris hoc jussum esset, neque ullo alio recepto oraculo, duo viri in campo Martio a pontificibus et Martiali flamine immolati sunt. *Seditionem militum coërcet Caesar.* *Homines immolari jubet.*

XXVII. Inde conversus ad ordinandum reipublicae statum, judicia senatoribus et equiti tradidit, remotis, qui tertii ordinis fuerant, aerariis tribunis. Et quia se ipsum, propterea quod multis continenter annis Galliam obtinuisset, imperii consuetudine captum norat, tulit, ne praetoriae provinciae plus, quam annum, ne plus, quam biennium, consulares obtine-

Cap. XXIV. Appian. Cap. XXV. Sueton. Dio. Plin. 19, 1. et Dio. Plin. 8, 18. et Dio. Cap. XXVI. Dio. Cap. XXVII. Sueton. Caes. 41. Dio. Sueton. Caes. 30.

U. c. 706. A. C. 46. rentur. Ad replendam porro urbem, quae superioribus bellis vehementer exinanita fuerat, et coloniis transmarinis deducendis, quo circiter octoginta millia civium detinebantur, sanxit, ne quis civis major annis viginti, minorve quadraginta, qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset: neu quis senatoris filius, nisi contubernalis aut comes magistratus, peregre proficisceretur: neve hi, qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter pastores haberent.

Multa bene constituit. XXVIII. Proposuit et iis, qui multos susciperent liberos, praemia: et omnes medicinam Romae professos, et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi urbem incolerent, et alii adpeterent, civitate donavit. Sumptus quoque recidit, non lata modo diligenter, sed etiam exercita lege. usum conchyliatae vestis et margaritarum, nisi certis personis et aetatibus, perque certos dies, ademit. lecticis etiam uti matronas prohibuit, quae nec viros nec liberos haberent, et minores essent annis quinquaginta quinque. circa macellum custodes disposuit, qui opsonia contra vetitum empta retinerent, deportarentque ad se: submissis nonnumquam lictoribus atque militibus, qui, si qua custodes fefellissent, jam adposita e mensis ipsis adferrent.

Corrigit fastos. XXIX. Correxit et fastos, jampridem superiorum temporum ignorantia, et per licentiam intercalandi, dum pontifices in gratiam publicanorum extendunt, aut contrahunt tempora, ita turbatos, ut neque messium feriae aestati, neque vindemiarum autumno responderent; et jam, quod ex emendatione Caesaris intelligitur, qui quinto Nonas Octobres esse debuerat dies, principium anni haberetur. Igitur, repudiata veterum ratione, qui sequuti lunae revolutiones fuerant, ad solis cursum ordinavit, Aegyptiis adhibitis, et principe omnium Sosigene, quos Alexandriae consuluerat, et M. Flavio scriba adnitente.

Bissextum. XXX. Sed Alexandrini, tricenos dies in menses partiti, sub finem anni quinque reliquos addebant. id

Cap. XXVII. Cic. Phil. 1, 8. Dio. Sueton. Caes. c. 42. Cap. XXVIII. Dio. Sueton. Dio. Sueton. Caes. c. 43. Euseb. Chr. num. 1972. Sueton. Cap. XXIX. Appian. Civil. l. 2. fin. Solin. c. 3. Plut. Caes. Sueton. Caes. 40. Scalig. de Emendat. Temp. l. 2. Dio. et Appian. Plin. 8, 25.

U. c. 706. A. C. 46.

displicuit Caesari, potiusque visum, et illos quinque dies, et alios insuper duos Februario detractos, certis mensibus adjicere, et quadrantes diei (eo enim ferme spatio solis conversio dies trecentos sexaginta quinque superat) colligere, donec ex his confecta dies quarto quoque anno intercalaretur, eo mense ac loco, quo etiam apud veteres intercalari consueverat, id est, ante quinque ultimos Februarii mensis dies; idque bissextum censuit appellandum, quod nimirum id biduum pro uno die haberi, et diem sextum Kalendas Martias vocari volebat.

Annus confusionis.

XXXI. Ut igitur tam foede luxatus annus ad siderum coelique leges revocaretur, quum illos supervacuos dies, ad sexaginta septem, inter Novembrem ac Decembrem interjecit; tum mensem Mercedonium sive intercalarem, qui ex consuetudine in eum annum inciderat, consumpsit: unde factum est, ut annus ille, qui confusionis erat ultimus, in dies quadringentos quadraginta quinque protenderetur. Haec ferme a veteribus tradita nuper etiam adsensum doctissimorum virorum meruerunt. Sed Dio plures septem et sexaginta diebus tribus his intercalaribus a Caesare consumptos esse negat: cujus opinionem vir perquam eruditus e Gallia minime spernendis argumentis tuetur. Erat haec res tam usu saluberrima, quam molitu difficilis: et ipse Sosigenes, tribus de ea commentationibus editis, se ipsum in quibusdam corrigere necesse habuit. praeterea nihil in his Caesar, nisi de consilio principum, aut etiam totius ordinis fecerat. Neque tamen effugere dicacitatem hominum potuit. adeo, ubi nimia taxandi licentia invaluit, non minus bene, quam secus, facta reprehenduntur. Sane Cicero, quasi potius a Caesare, quam a coelo, ea anni ratio indicta esset, cuidam dicenti, cras Lyram exorituram, *Nempe ex indicto*, respondit.

Caesar M. Marcello reditum concedit.

XXXII. Sed idem Cicero magnis verisque praeconiis Caesarem extulit, quum is Marcello consulari, mentionem ejus inferente L. Pisone, et C. Marcello ad pedes se abjiciente, senatu etiam surgente et ro-

Cap. XXX. Macrob. Saturn. 1, 14. et 15. Herodot. 2. init. Dio. et Sueton. et Censorin. de Die natali, c. 20. et Ovid. Fast. 3, 155. Cap. XXXI. Macrob. L. 98. D. de Verbor. Sign. Sueton. Plut. Sueton. Macrob. et Censorin. Dio. Putean. 1. de Bissext. c. 10. Plin. 18, 25. Dio. Plut. Cap. XXXII. Cic. pro Marcell. Cic. ad Fam. 4, 4. et pro Marc. 4.

U. c. 706. A. C. 46.

gante universo, nonnihil prius accusata ejus acerbitate, reditum cum summa illius dignitate concessisset. Quamquam illo beneficio Marcellus frui non potuit; quum a Mitylenis urbem repeteret, Athenasque venisset, in ipso portu a P. Magio Cilone familiari suo interfectus: qui, vetus Pompejanae militiae comes, aliquem amicorum ab eo sibi praeferri non patiebatur.

Bruti testimonium de M. Marcello.

XXXIII. Et adsperserat Caesarem suspicio: sed, quibus aliqua veri cura erat, quum constaret de Magio, non sustinebant quidquam de Caesare credere: purgavitque eum, scripta ad Ciceronem epistola, M. Brutus, Marcelli praecipuus admirator. Neque alio luculentiore testimonio magnitudinem viri adprobaverimus, quam quod in libro, quem de virtute composuit, Brutus ei reddidit, *se vidisse Marcellum Mitylenis exsulantem*, *et*, *quantum modo natura hominis pateretur*, *beatissime viventem*, *neque umquam bonarum artium cupidiorem*, *quam illo tempore. Itaque visum sibi se magis in exsilium ire*, *qui sine illo rediturus esset*, *quam illum in exsilio relinquere.* Addiditque, *C. Caesarem Mitylenas praetervectum*, *quia non sustineret videre deformatum virum.*

Caesaris acta deteriora.

XXXIV. Sed horum, a Caesare praeclare constitutorum, gratiam alia quaedam elevabant, quod, relaturus gratiam clientibus suis, senatus numerum, indignis multis adscriptis, ampliaverat: praetores creaverat duodecim, quot simul eodem anno fuerant numquam: quaestorum quoque et minorum magistratuum collegia auxerat: notatos a censoribus, metu judiciorum extorres, reduxerat: condemnatos ambitus in Italia esse sinebat. Etiam incivilis plane videbatur comitiorum ratio, quae cum populo diviserat, ut, excepto consulatu, ceterorum magistratuum partem dimidiam populus, alteram ipse constitueret. Unde *candidati Caesaris* adpellati, quos nullo repulsae metu brevibus libellis circum tribus missis commendabat.

Cleopatra venit Romam.

XXXV. Sed et Cleopatrae amor magnopere datus est crimini, quae anno eodem Romam regio comitatu venit, accitu ipsius. Caesar mulieri viroque, minor

Cap. XXXII. Liv. Epit. Cic. ad Fam. 4, 4. et 6, 6. Liv. Epit. Cic. ad Fam. 4, 12. Val. Max. 11, 11. Cic. ad Att. 13, 10. Sen. Consol. ad Helv. c. 9. Cic. Bruto, c. 71. Senec. Cap. XXXIV. Sueton. Caes. capp. 41. 72. 76. et 80. Dio. D. de Orig. jur. paragr. 38. Sueton. 41. et Dio. Quintil. 6, 3. Tac. 1. Ann. 15. Sueton. Cap. XXXV. Dio. Euseb. Chronum. 1972.

ille Ptolemaeus fuit, hospitium in suis aedibus dedit: notatusque est, tamquam praeter notissimum Cleopatrae adulterium, etiam puero nefarie illuderet. Sane maximis honoribus praemiisque auctos, regesque socios et amicos appellatos, remisit in regnum: filium etiam, quem Cleopatra paullo post discessum ejus ex Aegypto pepererat, de suo nomine *Caesarionem* adpellari passus est. Quem quidem Caesari forma quoque et incessu similem fuisse tradideruut. M. Antonius etiam agnitum ab eo senatui adfirmavit: contra quem Oppius librum edidit, *non esse Caesaris filium, quem Cleopatra dicat:* plane quasi patrocinio res egeret. U. c. 706. A. C. 46.

XXXVI. Dum ista Romae geruntur, in Hispania plus obortum belli erat, quam aut classe prius e Sardinia, aut mox cum Q. Fabio Maximo, Q. Pedio legatis exercitu misso coërceri posset: ipsiusque jam Caesaris praesentia requirebatur. Igitur, urbis custodia M. Lepido, et sive sex, sive octo praefectis permissa, (nam de numero dubitatur) quos pro praetoribus constituit, qui per absentiam suam res urbanas administrarent, in Hispaniam profectus est, quartum jam non consul, sed designatus sine collega. *Caesar in Hispaniam proficiscitur.*

XXXVII. Neque supervacuum fuerit explicare, quali tum honore, et quoties praeditus egerit; quando annus ille confusionis haec quoque confundendi occasionem scriptoribus praebuit. Sed, quoniam alii consulem, alii dictatorem fuisse volunt, Suetonii sententiam veram esse judico, tertium et quartum consulatum gessisse titulo tenus, contentum dictaturae potestate, decreta simul cum consulatibus. Igitur et in tres novissimos menses, puto per eam caussam, quod jam ipse consul cum collega per duodecim menses fuisset, (nam annus ille, ut est expositum supra, mensibus quindecim constitit) binos suffecit. Neque vero comitia consularia, quae sunt circa id tempus a M. Lepido consule eodem et magistro equitum habita, eo pertinuisse crediderim, ut Caesari sub finem demum anni tertius consulatus daretur, sed ut novi consules sufficerentur. Plurimum certe moveor auctoritate scriptoris, qui bellum Hispaniense tradidit: quem cer- *Quoties tum ille consul fuerit.*

Cap. XXXV. Sueton. Caes. c. 52. Dio. Sueton. Plut. Caes. Dio, l. 47. Sueton. Cap. XXXVI. Dio, l. 43. Sueton. Caes. c. 76. Appian. Fasti Capit. Cap. XXXVII. Vide Sigon. Comment. in Fastos, et Pigh. Annal. Sueton. Caes. c. 76. Dio.

U. c. 706. A. C. 46. te, quicumque tandem fuerit, iisdem temporibus vixisse constat: nec iniquum arbitror, ut huic Fastorum fragmenta, quibus alioquin permultum tribuo, posthabeantur.

Hispaniensis belli caussae. XXXVIII. Ceterum Hispaniensium armorum hae ferme caussae fuerunt. Proximus sub Cassio et Marcello tumultus Caesaris legiones discordia et suspicionibus labefactaverat, metuque poenae miserant ad Scipionem legatos: deinde, quum Scipio victus esset, Pompejus morbo in Balearibus attineretur, T. Scapula, Q. Aponio ducibus, Trebonio Caesaris legato negarunt obsequium, totamque fere Baeticam traxerunt secum ad defectionem.

Pompejus in Hispania copias colligit. XXXIX. Interim et Pompejus trajecit in Hispaniam, ususque occasione, dum muneribus dandis Romae Caesar tempus terit, praeter spem omnium brevi magnas copias collegit. Nam, favore paterno adjutus, a multis civitatibus societatem et auxilia obtinuerat: quibus instructus alias vi adjungebat partibus. Jamque Carthaginem Novam obsidebat, quum Scapula, et qui cum eo erant, imperatorem eum agnoverunt; vicissim nihil non et dicentem et facientem, quo sibi benevolentiam hominum pararet. quod, alioquin abruptis consiliis necessarium, ab ingenio asperiore et rustico extorserat etiam Allobrogum fuga; qui, Curionis milites, deinde Jubae captivi, post ab hoc Pompejo transditi, nescio quam ob offensam, ad hostes transfugerant. Hac nova humanitate multi etiam adlecti sunt ex hostilibus castris: eorum maxime, qui olim sub Afranio militaverant.

Et accursu multorum vires adauget. XL. Accesserunt interim et ex Africa quum alii, tum Sex. Pompejus Varusque et Labienus, a quibus simul classis instar adductum est. Ea quoque res, quod frater venerat, vires auxit: spem favoremque hominum accendente fama, pro uno duos stare Pompejos: ideoque auxilia diversissimis ex locis confluebant. Sed surgentem hanc et proxima quaeque amplectentem potentiam, quorumdam adventu, quos Caesar praemiserat, sparsa mox adfuturi fama stitit: Cnaeusque, diffisus alia retineri posse, relicta maritima ora, in Baeticam se recepit. At, inter P. Varum et C. Didium

Cap. XXXIX. Auct. de B. Hisp. Nicol. Damasc. de Instit. Aug. Dio. Cic. ad Fam. 15, 19. Dio. Cap. XL. Appian. Dio. Flor. 4, 2. Dio.

haud procul Carteja in ipso oceani oſtio contractum navale proelium, repens tempeſtas etiam effecit triſtius: sic quoque depreſſis multis ex utraque claſſe navibus. Ceſſit tamen Varus, objectisque in fauce portus ancoris, inter sese inexplicabili nexu obvinctis, arcuit ingreſſum hoſtilium navium, claſſisque reliquias servavit. U. c. 706. A. C. 46.

XLI. Interea Caesar in Hispaniam venit admirabili celeritate, et, quod miraculum auget, iisdem septem et viginti diebus, tot enim nec amplius Roma Obulconem, ubi exercitus erat, pervenit, poëmate, quod inscribitur Iter, composito. Ullam oppidum Cn. Pompejus tum oppugnabat ab aliquot mensibus. Idcirco Caesar, sperans bene meritam civitatem sola adventus sui fama liberari poſſe, relicta majori parte militum, cum paucis, qui sequi poterant, ab equitatu Fabii et Pedii legatorum, quem occurrere sibi juſſerat, in caſtra deductus eſt. Sed Pompejus, unum virum uni non adeo praeſtare ratus, in obsidione perſiſtebat. *Caesaris in Hispaniam euntis celeritas.*

XLII. Caesar igitur undecim cohortes per L. Julium Patiecum introduxit Ullam, per media Pompeji praesidia tutum iter praebente nocte, ventis et tempeſtatibus horrida: ipse contendit Cordubam, non modo spe avertendi Pompejum ab Ulla, sed etiam capiendi per proditionem oppidi, quam ei spem legati Cordubensium injecerant, nupero ejus adventu, quum a Pompejo modo disceſſiſſent, obviam profecti. Priori consilio respondit eventus. namque Sex. Pompejus, qui cum praesidio Cordubam tenebat, trepidis nunciis accivit fratrem. Sic et Ulla prope capta discrimen effugit; et Corduba a Caesare relicta eſt: quem praeter hoſtem etiam vexare morbus coeperat. igitur dilatum in hiemem bellum, neque disceſſum in hiberna: quum interim quartum consul et valetudinem recuperavit Caesar, et partem exercitus, quae consequi celeritatem ejus nequiverat, recepit. *Et consilia abſtrahendi Pompejum ab Ullae obsidione.* U. c. 707. A. C. 45. C. Julio IV. cos.

XLIII. Ategua firmiſſimum erat praesidium Pompeji, quo plurimum frumenti comportatum fuerat. Id subito Caesar adgreſſus circumvallare inſtituit, susque deque ferente Pompejo; qui, munitionibus oppidi *Caesar Ateguam obsidet.*

Cap. XL. Flor. Dio. Cap. XLI. Auct. de B. Hisp. Dio. Appian. Strabo, l. 3. p. 160. Sueton. Caes. 56. Auct. de B. Hisp. et Dio. Cap. XLII. Dio. Cap. XLIII. Auct. de B. Hisp. Dio. Auct. de B. Hisp.

U. c. 707. A. C. 46. confisus, parcebat militibus suis, prius existimans futurum, ut frigoris vehementia desisteret Caesar, quam Ategua caperetur. Sed, illo pertinacius instante, cum exercitu eodem profectus est.

Eodem et Pompejus venit. XLIV. Multa forte castella in adventum ejus exstruxerat Caesar, ut equitum peditumque praesidiis venientem arceret. Sed forte accidit, ut, quo tempore Pompejus veniret, sub ortum diei nebula crassissima coelum tegeret. igitur eo facilius et perrupit Caesaris praesidia, et multos ejus equites concidit. Legiones omnino habebat tredecim: sed, quibus praecipue confideret, duae erant vernaculae, quae a Trebonio transfugerant; una facta ex coloniis Hispaniae; una Afraniana ex Africa, quam secum Pompejus adduxerat. reliquae constabant ex fugitivis, ne ipsae quidem plane contemnendae, quum quartum jam annum plerique fuissent in armis exerciti, projectamque adferrent ad proelia audaciam.

L. Munatii strategema. XLV. Neque tamen ausus est subsidio venire suis: tantum, quia duce carere Ateguenses cognoverat, L. Munatium Flaccum misit. Is, se Julianarum partium, et tribuni cornicularium esse simulans, noctu solus vigiles quosdam adiit, tamquam missus ad circumeundas excubias: a quibus accepta tessera, alios fallens, alios evitans, a postremis etiam deductus, quibus se missum a Caesare ad recipiendum per proditionem oppidum persuaserat, per medias ejus copias Ateguam ingressus est. Pompejus, incensis nocte castris, inter Ucubim et Ateguam in montibus consedit: mox, etiam his incensis castris, Cordubam intendit iter. Interea quum ad Caesarem Arguetius (an Aruntius?) et Asprenas venissent, quorum ille signa quinque Saguntinis obiter adempta retulerat, longius evagari Caesaris equites coeperunt, et eos, qui commeatus ad castra Pompeji vehebant, excipere.

Ejusdem crudelitas in Ateguenses. XLVI. Sed, qui in praesidio Ateguae erant, ferociter repugnabant, non ferro tantum, sed etiam igne, per omnia ingenia mittendi, se tuentes: donec semper cum damno repulsi iram verterunt in oppidanos, qui Caesari favere credebantur; nec ipsos modo occide-

Cap. XLIV. Appian. Cap. XLV. Dio. Frontin. Strat. 3, 14. Dio. Auct. de Hisp. Cap. XLVI. Val. Max. 9, 2. et Auct. de B. Hisp.

ciderunt, sed etiam, auctore Flacco, feminas, vocatis nominatim ad spectaculum viris, quos apud Caesarem esse sciebant, jugulatas praecipites miserunt de muro: infantes, dictu quoque foedum, partim in gremiis matrum trucidarunt, alios in conspectu parentum aut humi adflixerunt, aut in sublime jactatos subrectis exceperunt pilis. U. C. 707. A. C. 45.

XLVII. Sub vesperam ejusdem diei venit ad eos clam a Pompejo tabellarius, turres aggeremque jubens accendi, et tertia vigilia tentari eruptionem: *se nocte tota futurum in armis, ut tutiorem daret ad se receptum.* Infelix conatus fuit. reflante vento ignis, in opera Romana jactus, aedificia comprehendit oppidi, erumpentesque fumo involvit, ancipiti periculo, quod eodem tempore telis etiam hostium lapidibusque petebantur. Igitur occisi captique magno numero: et argentum et vestis, quae eo consilio extulerant, ut, eorum direptione distractos opprimendo, viam ad erumpendum facerent, victoribus praedae fuere. Neque tamen destiterunt a defectione, sed, ventum secundum nacti, turrim Caesaris incenderunt. *Obsessorum infelix eruptio.*

XLVIII. Sed, multis ex oppido transfugientibus, neque inter ceteros integra concordia, tabellae de muro sunt dejectae hoc exemplo: *L. Munatius Caesari. Si mihi vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompejo sum desertus, qualem me illi praestiti, tali virtute et constantia futurum me in te esse praestabo.* Eodemque tempore legati oppidanorum, qui ante exierant, Caesare adito, si vitam sibi concederet, postridie oppidum esse dedituros dixerunt. Ille, *se Caesarem esse, fidemque praestare solitum,* respondit. Ita ante diem undecimum Kalendas Martii, quae primo anno Juliano fuerunt, oppido potitus est, et imperator appellatus ex victoria, quartum jam dictator designatus, consul itidem quarto, quem honorem sine collega decretum inire ad finem belli distulit. *Ategua deditur.*

XLIX. Pompejus, his auditis, castra Ucubim versus movit, convocatisque Ucubensibus, inquiri fautores victoriae hostium jussit: ex quibus occidit homines septuaginta quatuor: major aliquanto numerus, quum in oppidum reduceretur, negligentia, an sponte custodum, in Caesaris castra perfugit. Similis cae- *Pompeji saevitia.*

Cap. XLVII. Auct. de B. Hisp. Dio. Auct. de B. Hisp. Cap. XLVIII. Dio. Cap. XLIX. Auct. de B. Hisp.

U. c. 707. A. C. 45. des similibus caussis apud Bursavolenses est edita. Caesar, rebus Ateguae constitutis, ita propinquis a Pompejo locis consedit, ut castris conferre castra videretur. Ibi dum uterque operibus viribusque superare adversarium contendit, aliquot minora proelia facta sunt, certamenque singulare commissum inter spectatae virtutis viros Turpionem Ambivium, et Q. Pompejum Nigrum.

L. Quod tamen ferme superior Caesaris res erat, Pompejus itidem castra movit; moventemque Caesar est insequutus, donec eos in Mundensem campum, fatalem Pompejo futurum, belli ratio deduxit. Et erat inde discessurus Caesar, sed, audito, Pompejum de tertia vigilia stetisse in acie, vexillum (id signum erat pugnae) proposuit: sed, ut est observatum, solito moestior. Similiter Pompejus, consilii inops, neque constituram adversus longa belli detrimenta sociorum fidem ratus, properabat decernere; licet prodigiis aperte deterrentibus. Sane simulacra sudasse, sonitus armatorum auditos in coelo, itemque monstrosos animalium partus, faces ab oriente transcurrentes in occasum, spernere pro irritis aut ambiguis poterat: sed aquilae Pompejanarum legionum, fulmina, quae pedibus aurea tenebant, visae dejicere, alasque concutere avolaturis similes, haud dubiam cladem videbantur portendere.

Prodigia pugnam Mundensem praecedentia.

Pompeji acies.

LI. Planities inter utraque castra intercedebat millium quinque, subjecta collibus, in quibus Ucubis erat condita, et Pompeji acies constiterat. In ea planitie, sed propius colles, spatium interjectum uliginosum erat, rivo per coenosum et palustrem locum decurrente. Ita duplici locorum favore Pompejanos defensos tamen adgredi Caesar statuit, tessera *Veneris* proposita, quum Pompejus, ad excitandum patris memoriam, *Pietatem* suis dedisset. Tredecim Pompejus legiones in proelium deduxerat, equitatu lateribus circumfuso, et levi armatura, sex millium numero, quibus prope alterum tantum accessit ab auxiliaribus Hispanis Maurisque: filios enim suos Pompejo rex Bocchus auxilio miserat; quum adversarius ejus Bogud in praesidiis Caesaris esset. Ceterum auxilia utrobique haud magno fue-

Cap. L. Flor. 4, 2. Dio. Jul. Obseq. Dio. Cap. LI. Auct. de B. Hisp. Appian. Auct. de B. Hisp. Strabo, l. 17. p. 828. Dio.

runt usui: pugnaque vix tentata Romanis militibus campum reliquerunt. U. c. 707. A. C. 45.

LII. Cohortes octoginta Caesar eduxerat, cum octo millibus equitum. Hi, virtute superiores hostibus, iniquitate loci laborabant, ad extremae planitiei voraginosa progressi. Nullo umquam proelio fluctuata magis Caesaris fortuna est: ut prope Juliani diffiderent victoriae. Diu pari Marte nihil aliud, quam occidebant occidebanturque: donec, pugnando utrimque fessis, velut tacitis induciis quies et moestum silentium tenuit. Mox, renovata pugna, impulsum est illud veterani militis invictum robur, ne prorsus fugeret, verecundia magis, quam virtute, retentum. *Ancipiti Marte dimicatur.*

LIII. Ibi vero Caesar, vinci insuetus, ad praeveniendum hoc dedecus cogitasse de consciscenda sibi nece traditur. id quidem constat, equum e conspectu abduci jussisse, scutoque cujusdam arrepto in primam provolasse aciem, increpita Fortuna, quae veterem ducem semperque victorem pueris proderet. Variis inde vocibus pudorem virtutemque suorum stimulans, quum ante prima signa sic procurrisset, ut vix decem ab hoste pedibus distaret, magnam in se conjectam vim missilium excepit scuto, aut modica corporis declinatione vitavit. Tum vero connisi decumani, quorum in mediocri numero maxima virtus exstabat, redintegrarunt proelium: nec hostes rem gesserunt segnius, quos et ipsos suus imperator, adolescens impetus ad bella maximi, dimisso itidem equo pericula communicans, animabat. *Caesaris in tanto periculo virtus.*

LIV. Quum ita pari animo ac Marte totam ferme diem continuata pugna esset, sub vesperam, unde minime sperabatur, orta est victoriae occasio. Rex Bogud, qui initio proelii reliquerat locum, quum instare sibi neminem cerneret, dum adversarii contumacissima pugna detinentur, tentandorum castrorum consilio capto, Labienum non fefellit. Idcirco, protinus quinque cohortes ex acie sua detractas subsidio castris ire jussit. At Caesar, his abire visis, fugere inclamavit hostem, sive credens ita esse, sive hac specie abusurus ad vi- *Occasio victoriae.*

Cap. LII. Auct. de B. Hisp. Flor. 4, 2. Vell. 2, 55. Plut. Caes. Flor. Oros. 6, 16. Plut. Flor. Cap. LIII. Oros. Sueton. Caes. 36. Flor. Frontin. Strat. 2, 8. Appian. Vell. Plut. Appian. Auct. de B. Hisp. Vell. Dio. Cap. LIV. Appian. Flor. et Dio.

U. c. 707. A. C. 45. ctoriam. Hinc certe et erecti Juliani, et territi hostes sunt: veraeque mox fugae initium fuit, falso credita, quum etiam, errore comperto, non amplius restitui turbati ordines possent. Haec pugna, pugnata Liberalibus, advertit hominum curam, ut eodem die ante quadriennium Italiam a Pompejo relictam recordarentur. Victi pars in castra, pars in oppidum refugerunt. castra expugnata sunt, pari prope utrorumque clade.

Agger ex cadaveribus. LV. Mundam quia Caesar statim circumvallari imperaverat, ne quis per noctem evaderet, et aggeri exstruendo nec temporis satis nec materiae suppetebat, congesta sunt hostilia cadavera, aggerque ex his effectus, valli vicem scutis pilisque et jaculis, quîs confixa corpora tenebantur, explentibus. Et gaudebat foeda crudelitate miles, vertendisque ad oppidum occisorum capitibus, tamquam virtutis suae testimonio, delectabatur.

Numerus occisorum. LVI. Cecidisse tradunt eo proelio Pompejanorum supra triginta millia, quos inter Labienum et Varum, quibus fieri Caesar funus jussit: et equitum Romanorum ex urbe et provincia circiter tria millia. Aquilae omnes captae cum signis et fascibus, praeterea duces belli septemdecim. Victores desiderati ad hominum mille, pedites equites, promptissimus quisque, et vulnerati ad quingentos. Hoc de proelio dixisse Caesarem ferunt, *saepe se de victoria, tum primum de salute, dimicasse.*

Caesar Cordubam recipit. LVII. Ceterum perditarum rerum nuncius ad Sex. Pompejum Valerius adolescens Cordubam ex proelio venit. Idcirco Sextus, distributa equitibus pecunia, nocte Corduba profectus est, ad Caesarem de pace iturum simulans: ceterum perfugit in Celtiberiam, ibique, repertis latebris, latrocinio se toleravit. Diversa Cnaeo fortuna fuit. Is primum ex acie, centum quinquaginta equitibus, peditibusque paucis comitatus, non prius remisit fugam, quam Cartejam pervenisset, Munda distantem millibus passuum ducentis,

Cap. LIV. Auct. de B. Hisp. Oros. Plut. Ep. Mat. ad Cic. l. 9. ad Att. ep. 15. Dio. Cap. LV. Flor. Val. Max. 7, 6. Appian. Dio. Auct. de B. Hisp. Cap. LVI. Plut. Auct. de B. Hisp. Appian. Vell. Auct. de B. Hisp. Appian. Plut. Cap. LVII. Auct. de B. Hisp. Dio. Flor. Cic. ad Att. 12, 37. Appian. Auct. de B. Hisp.

ubi naves habebat. Interea Caesar Cordubam profectus est; cujus adventu Scapula, primus eorum tumultuum auctor, magnifice prius epulatus, jugulum servo praebuit. Cordubae magna erat discordia, ipsis dedere cupientibus oppidum, resistentibus servis, quorum ingentem vim Pompejus armaverat. ii, quum legiones Caesaris recipi viderent, incendere oppidum coeperunt. sed superati a Julianis perierunt hominum circiter millia duo et viginti, non connumeratis, qui extra murum ceciderant: reliquos Caesar vendidit. U. c. 707. A. C. 45.

LVIII. Inde Hispalim itum, divisam et ipsam studiis atque factionibus. Igitur, quum legati missi ad Caesarem praesidium ab eo praefectumque Caninium introduxissent, Philo quidam, Pompejanarum partium acerrimus defensor, clam ad Caecilium Nigrum profectus, magnaque ab eo Lusitanorum accepta manu, noctu per murum intromissus est, Caesarisque praesidium interfecit. Caesar, si infestius oppugnaret obsessum, ne oppidum a desperatis incenderetur veritus, consulto segnius administrari omnia jussit, quo spem effugii praeberet hostibus. Nec aliter, quam cogitaverat, factum. Eruperunt illi, et, incensis ad flumen Baetim navibus, quo distinerent Julianos, profugiunt: sed a praeparatis ante equitibus conciduntur. *Et Hispalim.*

LIX. Sic Hispali recepta, versus Astam processit, unde legati venerant oppidum dedentes: et, in itinere oppugnatis, quae resistebant, ad Cartejenses contendit, quorum legati Pompejum in sua potestate esse renunciaverant. Sed ea quoque civitas discesserat in partes, et, re cognita, portae sunt a Pompejanis occupatae. Tandem, magna excitata seditione, et caede edita, saucius humero Pompejus naves triginta occupat longas, iisque profugit. sed, premente fato, dum navigium conscendit, funiculo irretivit pedem, et accelerans quidam, ferroque abrumpere funiculum volens, sinistrum ejus crus incidit. Comperta Pompeji fuga C. Didium, qui Gadibus classi praeerat, excitavit, ut mari eum terraque persequeretur. Sed Pompejana classis, nullis rebus paratis profecta, in- *Cn. Pompeji fuga.*

Cap. LVII. Strabo, l. 3. p. 141. Dio. Appian. Cic. ad Fam. 9, 13. Auct. de B. Hisp. Appian. Auct. de B. Hisp. Cap. LVIII. Dio. Auct. de B. Hisp. et Dio. Cap. LIX. Auct. de B. Hisp. Dio. Appian. Auct. de B. Hisp.

U. c. 707. A. C. 45. tra quartum diem, aquationis caussa, ad montana quaedam loca adplicuit. Eo loco Didius occurrit, et, navibus quibusdam incensis, aliis captis, praeclusit maritimam fugam.

Et interitus. LX. Pompejus, deserta et avia petens, postquam adesse cum Didianis equitibus et cohortibus Cesennium Lentonem audiit, ad ultimam spem munito loco, haud procul Laurone, capto repugnat. Cesennius, ubi vi capere locum posse desperat, circummunire instituit. Tum vero Lusitani, certissimum exitium fuga vitare coacti, deseruerunt Pompejum; qui, praeter accepta vulnera talo etiam intorto, neque pedes iter facere poterat, neque, ut equo vehiculove uteretur, natura loci praecipitiis aspretisque horridi sinebat. Idcirco cavis exesisque rupibus et antris se occultans, captivorum indicio proditus est atque interfectus. Caput adolescentis praecisum Cesennius retulit, idque a Didio transmissum Caesari reverteuti Hispalim ante diem pridie Idus Apriles relatum est. Caesar in conspectum dari populo, ad reprimendos rebellium spiritus, deinde sepeliri jussit. Neque diu laetatus hoc eventu Didius a Lusitanis, qui se denuo collegerant, per insidias occisus est.

Munda expugnatur. LXI. Interea, qui Mundae fuerant circumsessi, quum eruptionem tentassent, essentque a Q. Fabio cum magna caede rejecti, dolum paraverunt, ut magna manus, per speciem transfugii recepta, in castris administraret caedem, eodemque tempore ceteri eruptionem facerent. Sed, prodito eorum instituto, Fabius tesseram per castra dedit, uti omnes Mundenses extra vallum conciderentur. Tandem, operibus assiduis interclusi, quum extremum malorum accessisset, discordia, deditionem aliis volentibus, ceteris alia omnia, inter ipsos concursum est, et portae ab alteris adapertae. Nec praetermisit occasionem Fabius, occisisque multis, reliquos redegit vivos in potestatem. Munda cum immensa hominum caede expugnata, vicinum oppidum Ursaonem tentari placuit, situ operibusque permunitum.

Caesar victos multat. LXII. Interea Caesar, a Gadibus, quo processerat, Hispalim regressus, concione advocata, severa

---

Cap. LX. Strabo, l. 3. p. 141. Vell. Dio. Flor. Auct. de B. Hisp. Cic. Phil. 12, 9. Oros. Plut. Caes. Appian. Auct. de B. Hisp. Dio. Cap. LXI. Auct. de B. Hisp. Oros. 6, 16. Dio. Auct. de B. Hisp.

oratione Hispanos increpuit, *quod, beneficiorum, quae primo quaestor iis, postea praetor, deinde consul, nuper dictator victorque, frequentia et magna dedisset, immemores, tam facile ad arma contra se capienda inducti essent.* Deinde, revolutus ad perpetuae suae clementiae commemorationem, conservaturum se provinciam dixit. Pecunia maxime imperata est, quibusdam et agri adempti, et graviora imposita stipendia. Sed ex aede Herculis Gaditani donaria sustulit, satis adsuetus apertissimis rapinis atque sacrilegiis sustinere bellorum atque munerum impendia. Ne sociis quidem et bene meritis gratuita beneficia tribuit, agro donando, aut immunitate concedenda, civitatisque et coloniae nonnullis dando jura. Sub hoc tempus Hispalim deducta colonia, ex nomine Caesaris et Romae, Julia Romulensis appellata est. U. c. 707. A. C. 45.

LXIII. Inter haec otia (haec enim, bellicis comparata laboribus, homini, numquam cessare solito, otia videbantur) Anticatones duos scripsit, vituperationem continentes Catonis, laudationique Ciceronis oppositos. His rebus ferme septimum intra mensem confectis, C. Octavius ad avunculum Caesarem Carteiae adhuc agentem venit, impeditus morbo, ne discedentem Roma comitaretur. *Octavius ad Caesarem avunculum venit.*

LXIV. Per eos dies enatum palmae germen in loco Mundensis pugnae huic Octavio prosperum omen fecisse credunt, quem tantarum opum successorem Deus designaverat. Sed ad suam fortunam trahens Caesar factus erat hilarior atque confidentior. tantoque facilius accepit Octavii preces, tam pro aliis interpositas, quam etiam pro Saguntinis, qui multis criminibus urgebantur, quum ad conventum Carthaginiensem Caesar accessisset. Cetera deinde provincia constituta, uti commodum properanti fuerat, Romam ad triumphum decessit. *Caesar Romam discedit.*

Cap. LXII. Dio. Sueton. Caes. 54. Dio. Isidor. 15, 1. Plin. 3, 1. Cap. LXIII. Sueton. Caes. 56. Cic. ad Att. 12, 40. Nicol. Damasc. de Instit. Aug. Cap. LXIV. Dio. Nicol. Damasc. Appian.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI DECIMI SEXTI.

C. Caesar ex Hispania quintum triumphum egit. Et, quum plurimi maximique honores ei a senatu decreti essent, inter quos ut Pater Patriae *appellaretur, et sacrosanctus, ac dictator in perpetuum esset, invidiae caussam adversus eum praestitere, quod*

C. Caesar ex Hispania quintum triumphum egit] Praenomen negligunt Berg. Lovel. 2. Boend. Norv. et edd. ante Moguntinam, quae prima addidit. Servant id etiam Leid. et Voss. Vide ad Epit. 62. Tum *in Hispania* Leid. ac Voss. manifesto scribarum errore. Supra Epit. 115. *Caesar quatuor triumphos duxit, ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, ex Africa.* ubi etiam in principio Epitomes Caesaris praenomen omittitur. Quare neque hic necessario requireretur, nisi quidam codd. id vellent. *de Hispania quartum* Berg.

Et quum multi quam maximique honores ei ab senatu] Vet. lib. *plurimi maximique.* SIGON. Similiter Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. Deinde *honores a senatu* omnes iidem praeter Exc. Pithoei, quae *honores ei a senatu* praeferunt cum Norv. et editis ante Gronov. *ab senatu* recipientem.

Ac dictator in perpetuum esset] Duae priores voces omittuntur in Leid. Male. Cic. 1. Philipp. 2. *Quum dictatoris nomen, quod saepe justum fuisset, propter perpetuae dictaturae recentem memoriam funditus ex republica sustulisset.* Flor. 4, 2, 91. *Omnes unum in principem congesti honores; circa templa imagines, in theatro distincta radiis corona, suggestus in curia, fastigium in domo, mensis in coelo, ad hoc pater ipse patriae, perpetuusque dictator.* Ubi vide Clariss. Dukerum, et, quos ibi laudat, viros doctos, de utroque titulo *patris patriae* et *dictatoris perpetui* agentes. Paullo ante *parens patriae* Lov. 2. In sequentibus *adversus eum caussam* Berg. et Lov. 2. Tum *praestiterunt* Leid. Berg. Lov. 2. et typis descripti ante Frob. ed. anni 1531.

Quod senatui deferenti hos honores etc. *minime adsurrexit*] Vet. lib. *non assurrexit.* SIGON. Videtur excidisse vocula *et quod senatui;* quae particula statim bis repetitur. GRUTER. *et quod senatui* Boend. et ed. Camp. qui ambo etiam *senatui afferenti* praeferunt. *senatu deferenti* Voss. *senatui deferente* reliquae, quas vidi, edd. ante Ascens. anni 1513. Tum *non assurrexit* Leid. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. V. ad Epit. 49. *non assumpserit* Voss. Praeterea *Veneris Ge-*

senatui deferenti hos honores, quum ante aedem Veneris Genetricis sederet, non adsurrexit: et quod a M. Antonio consule collega suo, inter Lupercos currente, diadema capiti suo inpositum in sella reposuit: et quod Epidio Marullo et Caesetio Flavo tribunis plebis, invidiam ei tamquam regnum adfectanti moventibus, potestas abrogata est. Ex iis caussis conspiratione in eum facta, (cujus capita fuerunt M. Brutus, et C. Cassius, et ex Caesaris partibus D. Brutus et C. Trebonius) in Pompeji cu-

netricis Boend. de qua orthographia vide Pierium ad Virg. 1. Aen. 590. et Lambin. ad Lucret. 1, 1. Adde Dausquej. in Orthogr. part. 2. voce *Genetrix. ante aedem Veneris Genitricis cum sederet* Berg.

Et quod a M. Antonio consule, collega suo] *et quod M. Antonio consuli collegae suo* Lov. 2. Berg. et ed. Camp. *eo quod M. Antonio consuli collegae suo* Voss. *et quod M. Antonio collegae suo* Leid. et Boend. *et quod M. Antonio consule collega suo* edd. ante Gryphium, qui anno 1548. praepositionem recepit. Et recte. Non enim, M. Antonio inter Lupercos currente, ab alio quovis, sed ab ipso Antonio diadema Caesari impositum est. Vide Cic. 2. Phil. 34. Vell. Paterc. 2, 56. Flor. 4, 2, 91. et alios.

Caesetio Flavo] Hujus utrumque nomen, tam in Latinis, quam in Graecis auctoribus, variat. Vide Fabrit. ad Cic. pro Ligar. 11. et Torrent. ad Suet. Caes. 79. DUK. *Consetio Flavo* Voss. *Caesetio Flavio* Berg. et ed. Camp. *Ceseceo Flavo* reliquae edd. ante Froben. anni 1535. quae *Caesetio* restituit, et paullo ante *Marullo*, quum, excepta ed. Campani, priores aliae *Marulo* cum Berg. et Norvic. praeferant. *Mamillo* Boend. Mox *in invidiam et tamquam* Voss. *invidiam et tamquam* Boend. Exc. Pithoei, et quaedam edd. vett. *invidiam enim tamquam* aliae. *invidia et tamquam* Berg. Lov. 2. et ed. Rom. anni 1472. Tum *affectantis* Leid. qui una cum Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et Exc. Pithoei omittunt vocem sequentem *moventibus*.

M. Brutus, et C. Trebonius, et C. Cassius, et ex Caesaris partibus D. Brutus] Vet. lib. *M. Brutus, et C. Cassius, et ex Caesaris partibus D. Brutus, et C. Trebonius.* SIGON. Trajectionem, quam Sigonius ex vet. lib. recepit, firmant Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Exc. Pithoei: sed in praenominibus eorum, qui conspirationis capita fuere, non nihil variant. Cassii enim praenomen omittunt Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. Tum *Decius Brutus* praeferunt Leid. Voss. et Lov. 2. Hinc *M. Trebonius* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Exc. Pithoei. *M. Brutus, C. Cassius, M. Trebonius*, reliquis omissis, Boend. et ed. Camp. Mox *in curia Pompeji* Exc. Pithoei, Norv. et edd. priores ante Gronov.

ria occisus est viginti tribus vulneribus, occupatumque ab interfectoribus ejus Capitolium. Oblivione deinde caedis ejus a senatu decreta; obsidibus An-

qui anno 1665. reposuit *Pompeji in curia.* Id autem recentiores servarunt, sed mihi in nullo libro obvium fuit. Nam *in Pompeji curia* legunt Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Boend.

Obsidibus Antonii et Lepidi liberis acceptis] *Antonii et Lepidi de liberis* constanter Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et Exc. Pithoei: quasi non omnes Antonii et Lepidi liberos, sed quosdam de illis, obsides accepissent. Verum *οἱ παῖδες Ἀντωνίου τε καὶ Λεπίδου* obsides dati esse dicuntur apud App. Alex. 2. Civ. 517. et Antonius *liberos suos obsides* in Capitolium misisse dicitur apud Vell. Paterc 2, 58. quod tamen de uno Antonii filio, non de pluribus, intelligendum esse, Schegk. ad eum locum ex Cicerone evicit. Similiter, *τόντε τοῦ Λεπίδου υἱὸν καὶ τὸν τοῦ Ἀντωνίου ἐν ὁμήρων λόγῳ* conjuratos accepisse, narrat Dio Cass. 44, 257. Pari modo, Antonii filium percussoribus obsidem datum esse, tradit etiam Plutarch. in Anton. 921. et in Brut. 992. Antonium autem, si non plures, certe duos filios ex Fulvia uxore suscepisse, aliunde notum est. Et ita *τὰ παιδία τὰ Ἀντωνίου* memorat App. Alex. 5. Civ. 679. et *τοὺς Ἀντωνίου παῖδας* pag. 682. Paullo ante *ab senatu decreta* edidit Gronov. invitis non tantum prioribus edd. sed etiam omnibus scriptis nostris, Exc. Pithoei, et Norv. In sequentibus *a Capitolio discesserunt*, pro *descenderunt*, Boend. solito scribarum errore. Vide ad 9, 14, 7.

Haeres ex parte dimidia institutus] Potius fidem habeo Suetonio, qui in Caes. 83. ita scribit: *Novissimo testamento tres instituit haeredes, sororum nepotes, C. OCTAVIUM EX DODRANTE, et L. Pinarium et Q. Pedium ex quadrante reliquo.* DUK. *constitutus* Boend. *institutus est* Leid. Voss. et Lov. 2. *ex parte dimidia haeres institutus est* Berg.

C. Octavius ex sorore nepos] Quamquam Plutarchus in Antonio [pag. 922.] et Dio [lib. 45. in princ.] idem scribunt, (scribunt autem *Ὀκτάβιον τῆς Ἀτίας τῆς τοῦ Καίσαρος ἀδελφῆς υἱὸν*, id est, *Atiae sororis Caesaris Octavium filium* fuisse) tamen portentum dicit, qui ita dicit. Qui enim fieri potest, ut Octavius nepos sit Caesaris ex sorore, qui Atia, quae fuit Juliae sororis Caesaris filia, natus sit? quanquam apud eos mendum esse suspicor: *ἀδελφῆς*, pro *ἀδελφιδῆς*. neque enim Atia soror Caesaris, sed sororis filia fuit. Itaque in Bruto aït Plutarchus [pag. 994.] *οὗτος μὲν ἦν ἐξ ἀδελφῆς Καίσαρος*. Ergo *sororis nepos* legendum, ut vet. lib. habent, atque ut Vellej. [2, 59.] Sueton. [Caes. 83. Aug. 94.] et alii tradiderunt. Appianus [2. Civ. 518.] *τῆς ἀδελφῆς θυγατριδοῦν* vocat, id est, sororis nepotem ex filia. SIGON. Non dubium est, quin Sigonius recte ex libris scriptis, ex Vellejo et Suetonio restituerit *sororis nepos*. In Menagianorum tom. 4. pag. 167. ed. Amst. 1716. duplex de hac voce error Casauboni ad Spartiani Hadrian. cap. 2. notatur. Unus, quod putaverit, *nepos* hic ita dici, ut apud alios inferioris aetatis scriptores, quibus *nepos ex fratre* vel *sorore*

tonii et Lepidi liberis acceptis, conjurati a Capitolio descenderunt. Testamento Caesaris haeres ex parte dimidia institutus C. Octavius sororis nepos, et in no-

est fratris vel sororis filius: quum *C. Octavius sororis nepos* hic nihil aliud sit, quam nepos Juliae, sororis Julii Caesaris. Nihil aliud esse verum, et tamen reprehensio paullo iniquior est; quae justa foret, si Casaubonus hic legisset, *sororis nepos*. Sed manifestum est, eum secutum fuisse scripturam, quae, si non in omnibus, saltem in plerisque editionibus Livii ante Sigonianas erat, *C. Octavius ex sorore nepos*; non eam, quam Sigonius protulit et exhibent Menagiana, *C. Octavius sororis nepos*. Itaque, si quid in eo notatu dignum admisisse dici potest Casaubonus, id hoc solum, sed admodum leve est, quod, quum ista ad Spartianum scribebat, non inspexit ea, quae hic adnotavit Sigonius. Alterum errorem Casauboni hunc esse pronunciant Menagiana, quod in Ovidio 3. ex Pont. 3, 62. Cupidinem ita alloquente,

Caesar, ab Aenea qui tibi fratre nepos,

ex Scaligeri sententia eodem sensu explicuerit vocem *nepos:* nam poëtam hoc velle, Cupidini cognatum esse Augustum, qui e posteris Aeneae filii Veneris sit. Sed, hanc interpretationem illorum verborum non posse admitti, ad Ovidium ostendit Clar. Burmannus: qui fere eo inclinat, ut putet, Ovidium innovasse veram et antiquam notionem vocis *nepos*, quae vetustioribus Latinis, ut Casaub. l. d. et Vossius 1. de Vit. Sermon. 27. docuerunt, semper est filii aut filiae filius, sed a recentioribus etiam pro fratris aut sororis filio usurpari coepit. Nec multum a Burmanni sententia abit Eruditiss. Cellarius, cujus judicio in his rebus aliquid tribui potest. Nam hic in Curis Posterioribus cap. 5. et 6. Barthio *nepos ex fratre* vel *sorore* defendenti respondet, hoc rarum et forsan solitarium antiquitatis exemplum, idque poëticum esse. Quae porro in iisdem Menagianis tom. 1. pag. 191. et tom. 4. pag. 168. de usu hujus vocabuli in Latinis scriptoribus dicuntur, pluribus expendere, et quaerere, an ea satis inter se consentire videantur, nec lubet, nec hujus loci est. Satis erit, hic paucis monuisse, non convenire inter doctos de significatione vocis *nepos* in Quintiliani prooemio lib. 4. Instit. Orat. et in Statii 3. silv. 3, 78. Clariss. Schulting. quidem ad Paulum 4. Sentent. 11, 3. in eadem, qua Menagius, sententia est, in Quintiliano Domitiani *sororis nepotes* esse illius *sororis filios:* sed aliter sentit Bailius in Lexico v. *Quintilien*. Statium autem quod interpretes, et in his Gronovius in Diatr. in Stat. cap. 30. et in Elencho Antidiatr. c. 4. hac voce ea significatione, quam damnat Menagius, usum volunt, non placet Barthio ad Stat. l. d. nec Cruceo in Muscar. pag. 43. DUK. Omnia haec vocabula cum sequentibus *et in nomen adoptatus est* desunt in Voss. Sed *C. Octavius sororis nepos* legunt Leid. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. neque aliter veterem cod. Periochas Livianae praeferre, diu ante Sigonium monuit Pierius ad Virgil. 5. Aen. 568. ubi etiam in Dion. Cass. 45. princ. ἀδελφιδῆς, pro ἀδελφῆς, legendum suspicatur, idemque mendum insidere Plut. in Cicer. 885. Vide etiam Xylandr. ad l. l. Dion. qui

men adoptatus est. Caesaris corpus, quum in campum Martium ferretur, a plebe ante rostra crematum est. Dictaturae honos in perpetuum sublatus est. C. Amatius, humillimae sortis homo; qui se C. Marii filium ferebat, quum apud credulam plebem seditiones moveret, necatus est.

et apud Plut. et apud Dion. ἀδελφιδῆς legendum censuit, tum quod ita legatur apud Plut. in Bruto pag. 994. tum quod Dio Caff. 43, 234. Octavium vocet τὸν τῆς ἀδελφῆς Καίσαρος ἔγγονον, seu ἔκγονον.

Quum in campum Martium ferretur] Vet. lib. *deferretur*. SIGON. Noftri *ferretur*, quod mutavit Sigonius, haud scio quamobrem. J. FR. GRON. *deferretur* Berg. sed *ferrent* Lovel. 2. Vide ad 38, 40, 1. *ferretur* Leid. Voff. Boend. et Norv. Appian. Alex. 2. Civ. 518. Πείσωνος τὸ σῶμα φέροντος ἐς τὴν ἀγοράν. Mox *dictaturae honos in perpetuum sublatus est* desunt in Leid. Male. Vide Cic. Orat. 1. Philipp. 1, 2. Dion. Caff. 44, 267. et App. Al. 3. Civ. 542.

Chamaces humillimae sortis homo] Appianus hunc Ἀμάτιον vocat. Sic enim aït: Ἀμάτιος ὁ Ψευδομάριος· Μαρίου γὰρ ὑπεκρίνετο υἱωνὸς εἶναι. Ex eo apparet, legendum hoc loco *C. Amatius*. Movet tamen, quod Valerius libro 9, [15.] hunc *Erophilum Equarium medicum* nominat. SIGON. Appian. duobus locis *Amatium* lib. 3. Civ. in princ. et pag. 549. Eum *nepotem* se, non *filium*, C. Marii tulisse dicit, sed, ut hic adnotat Sigonius, alio nomine appellat Valer. Max. 9, 15, 1. Appiano quoque eft υἱωνός, quod non recte verti *filius*, ad Valer. Max. monuit Torrenius. Ciceroni 12. ad Att. 49. *C. Marius C. F. C. N.* ubi vide interpretes. DUKER. *Chamates* Voff. Lov. 2. et Norv. *Camates* Boend. *Carmates* Leid. et Berg. *Camartes* ed. Camp. Tum *humillimae conditionis* Leid. quod ex interpretatione marginali in contextum inrepsit. *ultimae sortis homo* supra eft Epit. 49. ubi vide. De hoc Pseudo-Mario, praeter auctores a viris doctis laudatos, vide Cic. 14. ad Att. 6. 7. 8. et 1. Philipp. 2. Mox *quod se C. Marii* Berg. Vide ad 37, 35, 3.

Seditiones moveret, interfectus est] Voff. et Gudiani *necatus est*. J. FR. GRON. Similiter Leid. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Praeterea *seditionem moveret* Berg.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXXI.

IN LOCUM LIBRI CXVI. T. LIVII.

I. Hispaniensem Caesaris triumphum, non, uti consueverat, laetum populo, sed peracerbum fuisse tradunt: quia sub Hispanorum praescriptione, non de rege aliquo aut imperatore barbaro, sed aperte de civis amplissimi modo, mox miserrimi, oppressa domo ducebatur. Itaque nec apparatus, (erat autem ex argento rasili) nec epulum, quod populo dedit, pari voluptate laetitiaque celebrata sunt: quamquam duo praebuisset prandia, quia prius parcius atque tenuius, quam pro sua liberalitate, instructum crediderat. Tum quoque frumentum populo distribuit, ne quid magnificentiae deesset. Porro post triumphum consularia comitia habuit, suffecitque sibi in tres novissimos menses (tot enim supererant) Q. Fabium Q. F. Q. N. Maximum, C. Trebonium C. F. tanta quidem indignatione populi, veterem morem iterum violari non ferentis, ut, Q. Fabio theatrum introëunte, quum lictor animadverti ex more jussisset, universi reclamaverint, *non esse eum consulem.*

U. c. 707. A. C. 45. *Triumphus Caesaris ex Hispania.*

II. Triumphum etiam eidem Fabio, sed et Q. Pedio, legatis suis, decernendum curavit ex Hispania, quasi parum fuisset, semel traductam esse civilium armorum calamitatem: quamquam nihil illi suis auspiciis gesserant. Fabius Maximus ante diem tertium Idus Octobres in consulatu suo triumphavit; ante diem Idus Decembres Pedius. Hi triumphi, quum minime favente populo ducerentur, etiam ob mediocritatem pompae derisi sunt. Quum enim paucis ante diebus Caesar oppida eborea aut argentea transtulisset,

Triumphi legatorum ejus.

Cap. I. Plut. Caes. Vell. 2, 56. Dio, l. 43. Sueton. Caes. c. 38. Dio. Fasti Capit. Sueton. Caes. 76. et 80. Cap. II. Dio. Fasti Capit. Dio.

U. c. 707. A. C. 45. deinde Maximus lignea; *thecas esse oppidorum Caesaris*, jactitatum est.

Senatus adulatur Caesari. III. Sed mirari non oportet, Caesarem hanc ostentasse victoriam, quum tantis excepta Romae publicis gratulationibus esset, tam singularibus cohonestata decretis. Sane tantum illi verecundiae superfuerat, ut neque nuncios ex Hispania, neque literas publice mitteret. At Patres, plerique adulandi studio, nonnulli quo majore oneratum invidia velocius et excusatius perderent, honores nullo nec jure, nec exemplo congerebant. Et Cicero quidem, quantum summo cuique hominum tribui potest, sententia sua dederat. Sed alii sic adauxerunt, ut Cicero propemodum malevolus fuisse videretur. Ita supplicatio dierum quinquaginta decreta: utque Palilibus ludi ederentur, non jam ob natalem urbis, sed quia pridie ejus diei nunciata Caesaris haec victoria fuisset. quemadmodum eodem mense ante diem sextum Idus Apriles ludi ob victoriam Africanam fiebant. Sed et ceteras insigniores ejus victorias singulis ludis placuerat celebrari. Ceterum haec erat potius calamitatis vulnerumque reipublicae tristis exprobratio. Levius insanisse viderentur, qui Clementiae templum ponendum censuerant; nisi commune ipsi atque Clementiae esse voluissent, simulacris utriusque dextras jungentium dedicatis.

Clementia Caesaris. IV. Sane, quid facturus fuerit Caesar, si vixisset diutius, non liquet. Illud in confesso est, quoad vixit, mitem humanumque et placabilem adversariis se praebuisse. Sed et sub extremum tempus, etiam quibus nominatim reditum non concesserat, reverti omnes, honoresque et imperia capere passus est. Brutum quidem et Cassium praetores tum fecerat: aliis multis alios magistratus concesserat: conjecturam inde faciente populo, fore, ut exemplo Sullae rempublicam redderet. postea et L. Sullae, Cn. Pompeji statuas, a plebe disjectas, per Antonium collegam reposuit. quo tempore dixisse Cicero fertur, *Caesarem Pompeji statuas erigendo stabilire suas.* de Pompejo semper honorificentissime loquebatur. Praeterea cohortes praetorias,

Cap. II. Quinctil. 6, 3. Cap. III. Plut. Dio, l. 44. et Plut. Dio, l. 43. Ovid. Fast. 4, 806. Dio. Ovid. Fast. 4, 377. Appian. Civil. 2. Dio. Plut. Dio, l. 44. Cap. IV. Appian. Sueton. Caes. 75. Plut. Cic. ad Fam. 6, 6. Appian. Polyaen. Strat. 1. 8. Suetonius. Plut. Caes. et de capienda ex inim. util. et Apophth. Rom. in Cic.

quibus ſtipatus bellorum tempore fuerat, a se removit. cuſtodes corporis uti adsciſceret, amicis monentibus, multisque se offerentibus ad officium, respondit, *ſemel mori praeſtare, quam ſemper timere.* Dicta graviora inhibere, quam vindicare, maluit. In quibus et A. Caecinae criminosissimum librum, et M. Otacilii Pitholaï carmina maledicentiſſima aequo et civili animo tulit. U. c. 707. A. C. 45.

V. Sed haec tam pulchra et laudanda plerisque insolenter usurpandis corruperat, in omni celebritate triumphalem veſtem indutus, laurumque perpetuo geſtans: quo tamen honore laetatum ideo praecipue ferunt, quod moleſta et dictis obnoxia calvitieï deformitas sic tegebatur. Sed ipsum occultandi ſtudium patebat obtrectatorum jocis; et quod a Venere sua praecipuum formae decus adeptum sese credi volebat; et de maximis quibusque negotiis literas Venere armata obsignabat, hanc insculptam annulo geſtare solitus. *Ejusdem insolentia.*

VI. Fuit enim ſtatura excelsa, colore candido, teretibus membris, ore paullo pleniore, nigris vegetisque oculis. Sed et, cultu notabili commendare formam ſtudens, jam olim non evitaverat dicteria: quum et rubei coloris veſte uteretur, (qualem, Albae regibus geſtari solitam, ipse Iuli genus credebat ad se pertinere) et fluxiore cinctura, in quam memorabile dictatoris Sullae dictum fuit, deprecantibus pro Caesare amicis, *cavere* jubens *male praecinctum puerum.* Unde et Cicero, poſt civile bellum interrogatus, quomodo in electione partis erraſſet, *Praecinctura*, inquit, *me feſellit.* *Habitus corporis.*

VII. Sed haec erant prae his, quae sequuntur, tolerabilia. Namque sacrificiis, certaminibus, donis circa omnia templa et loca publica per singulas tribus colebatur: delubra quoque complura ei decernebantur senatusconsulto: eamdemque insaniam, ad exemplum urbis, civitates regesque socii insaniebant. Ipse Liberator vocabatur, relato in faſtos nomine: templumque Libertati locabatur publice. Praenomen *Imperato-* *Divini honores Caesari decreti.*

Cap. IV. Cic. ad Fam. Plut. Caes. Cap. V. Appian. Sueton. Cic. ad Fam. 6, 6. et 7. Macrob. Sat. 2, 2. Sueton. Appian. et Dio, l. 43. Cap. VI. Sueton. Caes. 45. Dio. Sueton. Dio. Sueton. et Dio. Macrob. Sat. 2, 3. Cap. VII. Sueton. Caes. 76. Dio, l. 44. Appian. Pausan. l. 3.

U. c. 707. A. C. 45. *ris* non ipsi tantum, sed filiis etiam nepotibusque dabatur, quum nullos haberet; quod postea sequentes ad Principes cum nomine Caesaris pervenit, privato concessum nemini: quum adhuc *Imperatores* vocarentur ob victoriam. quem honorem ipsi quoque Principes adsciscebant, vel saepius; ut Augustus quidem Imperator adpellatus legatur semel et vicies. Sed ista quidem adpellatio, quoties victori tribuitur, post nomen adscribi solet: eidem, quoties principatus est nota, praemittitur.

Et universa in rempublicam potestas.

VIII. Adpellatus est et Pater patriae, et dictator perpetuus, consulque in decennium continuum, et sacrosanctus esse jussus, quo jure semper tribuni plebis fuerant. Sacerdotibus Vestalibusque injunctum, *uti singulis lustris vota pro eo facerent publice.* Decretum, *ne quis conjunctum cum eo imperium haberet, neve rerum bello gerendarum laudem communicaret: utique magistratus inter ineundum jurarent, nihil moturos eorum, quae essent a Caesare definita: neve quis injussu ejus ullam partem militaris imperii aut pecuniae publicae adtingeret.*

IX. Mensem quoque, cujus nomen antiquitus a numero *Quinctilis* fuerat, *Julium* adpellari voluerunt, quod eo mense erat in lucum editus, ante diem quartum Idus: quo die sacrificandum quoque censuerunt ob natalem Caesaris. Sed, quia dies eadem celebrabatur Apollinaribus ludis, ea caussa fuit, cur edicto Triumvirorum postea Caesaris natalis in antecedentem diem retraheretur: quia honores ei divinos habere cupiebant, Apollinaribus non poterant, quem diem antiquae religiones unius Apollinis honori voluerunt esse consecratum. Tum etiam statuam Caesaris eburneam, mox thensam et ferculum Caesaris circensi pompa inter simulacra Deorum jusserunt vehi: et imagines in templis vario ornatu proposuerunt: unam in fano Quirini cum inscriptione Dei invicti; aliam in Capitolio, ubi septem regum erant statuae, et octava in medio gladium stringentis L. Bruti, qui libertatis vindex fuit. Juxta hanc Caesaris collocata statua M. Bruto momentum ad facinus fuisse creditur, quod postea

Statuae Caesari dicatae.

Cap. VII. Dio, l. 43. Sueton. Dio. Tac. Ann. 3, 74. Dio. Tac. Ann. 1, 9. Cap. VIII. Lips. ad Tac. Ann. 3, 74. Sueton. Flor. 4, 2. Appian. Dio, lib. 43. et 44. Cap. IX. Euseb. n. 1975. Macrob. Sat. 1, 12. Dio, l. 47. Dio, l. 43. Sueton. Flor. Appian. Dio. Cic. pro Dejot. c. 12. Plin. 33, 1.

ea suscepit. His honorum velut infulis victima ornabatur, solatio potius, quam remedio, casura libertatis. Sed et alia multa decreta fuerunt, quae tamen ex his cognosci aestimarique possint. U. c. 707. A. C. 45.

X. Nec ei numerus tantum horum atque novitas concivit invidiam, sed magis etiam ipsius superbia, quod cum his decretis venientem ad se pro aede Veneris Genitricis universum senatum, consulibus praecedentibus, sedens excepit, dextra tantum porrecta singulis. Nihil temere aut acceptum acerbius, aut pluribus exagitatum sermonibus fuit. Quidam adsurgere conantem a Cornelio Balbo retentum autumant, memorem esse jubente majestatis suae. alii conatum negant, sed et C. Trebatium admonere ausum limis adspectasse. quapropter excusantibus illum postea, profluvio ventris laborantem timuisse, ne quid adsurgens turpiter faceret, non est creditum, praesertim quia deinde pedibus domum redierat. Et, quo aegrius homines factum ejus paterentur, quam ipse tulisset iniquo animo, recordabantur, quod triumphanti, quum subsellia tribunitia praeterveheretur, a tribuno plebis Pontio Aquila adsurrectum non fuerat. Nam et statim prae indignatione exclamarat, *Repete igitur a me, Aquila, rempublicam tribunus:* et per continuos aliquot dies nihil promisit cuiquam, ut non adjiceret, *si tamen per Pontium Aquilam licuerit.*

Superbia Caesaris non adsurgentis senatui.

XI. Ex honoribus porro decretis, praeter decennem consulatum, admisit reliquos, et quibusdam statim coepit uti. Magistratusque ad libidinem et capere et dare solitus, pridie Kalendas Januarias, quum hora secunda, comitiis quaestoriis institutis, sella Q. Maximi consulis posita, deinde, mortuo eo nunciato, qui nullis evidentibus caussis obierat, sublata esset; qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit: petentemque consulatum hora septima renunciavit consulem C. Caninium C. F. C. N. Rebilum, qui usque ad Kalendas esset, quae essent futurae postridie.

Consul unius diei.

XII. Haec referri melius non potuere, quam verbis Ciceronis, qui interfuit. neque dicta praetermit-

Multum irrisus a dicacibus.

Cap. IX. Plut. Bruto. Dio. Flor. Cap. X. Liv. Epit. Sueton. Caes. 78. Dio, l. 44. Plut. Caes. Appian. Eutrop. Plut. et Sueton. Dio. Sueton. Cap. XI. Appian. Sueton. Caes. 76. Cic. ad Fam. 7, 30. Plin. 7, 53. Cic. Plut. Caes. Dio, 43. Cap. XII. Sueton. ubi supra, et Ner. 15.

U. c. 707. A. C. 45.

tenda, quibus consulatus iste derisus est. *Caninio consule prandisse neminem: cum tanta fuisse vigilantia, ut toto consulatu suo somnum non viderit*, Ciceronis sales sunt; *antea flamines Diales fuisse, nunc consules*, Pitholaï. Sed et ad salutandum consulem ituris, *Maturemus*, inquit Cicero, *ne, priusquam accedamus, ille consulatu abeat:* idemque Graeco verbo λογοθεώρητον appellabat consulem, tamquam qui sensu percipi nequiret: *idque consequutum esse Caninium*, dicebat, *ut, quibus consulibus consul fuerit, quaereretur.* Sed tamen res in exemplum ivit: neque deinde quidquam fuit usitatius, quam ut multi eodem anno consules, et plerique in bimestre crearentur; annis nomina darent, qui ex Kalendis Januariis fuissent.

Numerus magistratuum auctus a Caesare.

XIII. Ceteros magistratus in speciem more antiquo populus dabat, recusante munus istud Caesare: sed tamen neque contra voluntatem ejus fiebant, et provinciae ab ipso mandabantur extra sortem. Numerus adhuc ceterorum idem: sed praetores eo anno quatuordecim, quaestores quadraginta creati. Nec enim erat alia maturandis civilis belli praemiis expeditior ratio. Eamdemque ob caussam collegio quindecimvirorum adjectus unus est, et septemviris tres additi.

In senatum adlecti homines viles.

XIV. In senatorium quidem ordinem adlegebat sine discrimine milites, libertinos, civitate recens donatos, Gallos quin etiam semibarbaros, aucto ad nongentos senatorum numero. Unde rogatum a quodam Ciceronem, *uti privigno suo decurionatum expediret*, respondisse ferunt, *Romae, si vis, habebit; Pompejis difficile est.* Et Q. Sextius pater, latum clavum offerente Caesare, studiorum obtentu repudiavit. Quosdam etiam infimi generis provexit ad summos honores: monetae, publicisque vectigalibus peculiares servos praeposuit: trium legionum, quas Alexandriae reliquerat, curam et imperium exoleto suo, Rufini liberti sui filio, commisit.

Cum indignatione, sed vana, populi.

XV. Haec quoque vanis vocibus ultus est populus, hoc tantum adsequutus, ut et pati posse quaevis indigna et molesta judicaretur. Ideo, *Gallos idem in trium-*

Cap. XII. Fasti Capit. Tac. Hist. 3, 37. Cic. Macrob. Sat. 2, 2. Plut. Caes. Macrob. Sat. 2, 3. Dio. Cap. XIII. Tac. Dio. Cap. XIV. Sueton. Caes. 76. Dio. Macrob. Sat. 2, 3. Senec. ep. 98. Sueton. Caes. 72. et 76. Cap. XV. Sueton. Caes. c. 80.

plum atque curiam, depositis braccis, lato clavo sumpto, duxisse, canebatur: et libellus est propositus in hanc formam: *Bonum factum. ne quis senatori novo curiam monstrare velit.* Haec ille sic defendebat, ut diceret palam, *si grassatorum et sicariorum ope in tuenda dignitate usus esset, talibus etiam se parem gratiam relaturum.* U. c. 707. A. C. 45.

XVI. Sed in adlegendis patriciis fuit aliquanto severior: in quos et C. Octavium recepturus erat, carissimum sibi; et maximi meriti virum, neque pollutum ab indignis honorem patienter laturum, M. Ciceronem, lege Cassia. Adscripsit autem praeterea consulares omnes et eos, qui cum imperio ad exercitus fuerant. Sed et viris praetoriis decem consularia ornamenta tribuit. Quod autem dimissi quidam fuerunt, quos accusatores corruptorum judiciorum convicerant, id crimini datum est Caesari, tamquam pecuniae caussa jus violasset: eaque suspicio vehementius aucta, postquam loca publica, nec profana modo, sed etiam sacra quaedam, subjecit hastae. *Qui et avaritiam Caesaris et profusionem arguit.*

XVII. Certabat tamen ibi quoque cum rapacitate profusio, multisque grandes summae donatae, aut minimis addicta sunt luculenta praedia: notumque est Ciceronis dictum, mirantibus amplissimos fundos minimo abstulisse matrem Serviliorum; *Quo melius emptum sciatis, Tertia deducta est.* Erat autem Junia Tertia Serviliae filia, C. Cassii uxor: quam et ipsam conciliare Caesari mater credebatur. Sed L. Basilo praeturam gerenti visum intolerabile, quod, negata provincia, pecuniam Caesar dedisset: igitur, non ferens ignominiam, sibimet conscivit necem. Haec, ut in civitate studiis et moribus discordi necessum erat, varie accipiebantur: gaudebant, quorum haec fiebant emolumento; ceteri ringebantur, sermonibusque occultis, et, quibus plus audaciae erat, libellis editis, temporum infelicitatem traducebant.

XVIII. Haec ferme anni illius gesta reperio: quo quidem aerarii curam ex praefectorum numero duo gesserunt, a quaestoribus prius administrari solitam. Ab eo initio varie habita ejus rei forma est; nec post- *Aerarii administratio,*

Cap. XV. Suet. Caes. c. 72. Cap. XVI. Id. ibid. 41. Dio. Nicol. Damasc. de Instit. Aug. Dio, l. 46. Tac. 11. Ann. 25. Dio, l. 43. Sueton. Caes. 76. Dio. Cap. XVII. Sueton. Caes. 54. Dio. Sueton. Caes. 50. Macrob. Sat. 2, 2. Dio. Cap. XIII. Tac. Ann. 12, 29.

U. c. 707. A. C. 45. *Et urbanorum negotiorum.* ea perpetuo mandata quaestoribus, sed postremo praefecti sunt aerario praetorii. Quaestores autem eo anno nulli creati, cum Lepido magistro equitum, sicut et factum anno superiore fuerat, praefectis urbana negotia administrantibus; qui postulati, quod lictores praetextamque et sellas curules habuissent, legem protulerunt, per quam earum rerum potestas fiebat iis, qui magistratum aliquem a dictatore accepissent. Apollinares ludi sumptibus Caesaris facti sunt per alterum praefectorum, quos aerario praefuisse diximus: Romanos aediles plebis fecerunt ex senatusconsulto. Praeterea, quod neque prius neque postea factum reperitur, unus praefectorum, quum feriis operam daret, alium sibi suffecit in proximum diem, atque ille iterum alium.

U. c. 708. A. C. 44. C. Julio V. M. Antonio cos. *Dolabellae consulatus dilatus.* XIX. Sequitur annus Julianus secundus, quintam Caesaris dictaturam, quintumque et postremum consulatum adferens. Proximis enim comitiis, quum promissis ejus inductus Dolabella consulatum petisset; quia M. Antonium creare consulem cupiebat, qui, ex Hispania redeunti longissime profectus obviam, pristinum familiaritatis gradum recuperaverat; sciens eum esse Dolabellae inimicissimum, semetipsum cum M. Antonio designarat: Dolabellam ostendens, priusquam ad bellum Parthicum proficisceretur, consulem esse jussurum. M. Lepidum adsciverat magistrum equitum: et, quia Galliam ille Narbonensem cum Hispania citeriore per legatos administrabat, et tum iturus ipse erat in provinciam, C. Octavius C. F. C. N. magister equitum designatus est, ut, quum M. Lepidus paludatus exisset, iniret. nam, ut Lepido praeferretur, ab avunculo frustra petierat, quod esset adhuc adolescentulus.

Plures in annos magistratus ordinantur. XX. Designavit et Cn. Domitium M. F. M. N. Calvinum, qui sibi dictatori magister equitum in annum sequentem esset: sed tum magistro equitum non fuit opus, dictatura sublata. Quod enim belli Parthici caussa abfuturus erat Caesar, decretum fuerat, *uti plures in annos magistratus ordinarentur.* Nec tamen omnes declarati: praetores tamen constituti sedecim, in quibus et P. Ventidio fuit locus. Aediles tum primum

Cap. XVIII. Dio. Cap. XIX. Cic. Phil. 2, 32. Plut. Anton. Cic. Fasti Capit. Dio. Appian. Dio. Fasti Capit. Plin. 7, 45. Cap. XX. Fasti Capit. Dio. Sueton. Caes. 76. Dio. Dig. de Orig. Jur. Paragr. 33.

sex creati, duo patricii, quos ob frumenti procurationem *Cereales* vocabant; quatuor plebeji. ceteri quoque magistratus omnes eum in annum constituti sunt: in sequentem, praeter consules et tribunos plebis, nemo. U. c. 708. A. C. 44.

XXI. Ipse, qui numquam posset quiescere, multa simul negotia amplexus, dum expeditio paratur, de ornandis instruendisque urbe et imperio cogitabat. Theatrum imprimis exstruere adgressus est summae magnitudinis, Tarpejo monti adcubans. Destinavit et Marti templum, quantum nusquam esset, complanato lacu, in quo naumachiam ediderat: praeterea Graecas Latinasque bibliothecas, quam posset, maximas colligendi negotium M. Varroni dederat. Quae opera, morte ejus interrupta, successor Augustus perfecit. penes ipsum invidia fuit, quod loco theatri repurgando multa privata atque etiam sacra aedificia diruerat: crematis simulacris ligneis, et, quos repererat, thesauris suum in sinum reconditis. *Caesaris destinata, et opera.*

XXII. Parabat et siccare Pomtinas paludes, quae a Circejis magnum agri Latini modum absorbuerant: Anienem flumen, ipsumque Tiberim, statim a ponte Mulvio praealtis foveis exceptos, secundum montes Vaticanos, per Circaeum promontorium Tarracinam, atque in mare Tyrrhenum deducere, quo minore negotio subigi naves onerariae possent: et, jactis ad mare circum Ostiam molibus, alveoque Tiberis repurgato, portum efficere cujuslibet navigationis capacem: et, quo facilius urbs adiretur, a mari supero per Apennini dorsum ad Tiberim usque munire viam. Sed et Isthmum perfodere inter Lecheam et Cenchreas navigabili alveo cogitavit; quod olim rex Demetrius, postea Caligula et Nero Caesares, infausto omnes incepto, et ipsorum interrupto morte, tentaverunt.

XXIII. Inter haec et leges tulit, et pomoerium protulit urbis. quibus rebus quum imitari Sullam videretur, longissime anteïbat clementia, qui adversus se arma tulerant, pari cum ceteris jure sinens agere, et, quibus bona propter delictum ademerat, eorum

Cap. XX. Dio. Cap. XXI. Plut. Caes. Sueton. Caes. 44. Dio. Cap. XXII. Sueton. Dio, l. 44. Plut. Plin. 3, 5. et 26, 4. Plut. Cic. ad Att. 13, 33. Plut. Sueton. Dio. Plut. Plin. 4, 4. Cap. XXIII. Dio, l. 43. Cic. ad Att. 13, 33. et 35. Dio.

U. c. 708. A. C. 44. filiis remittendo partem. Igitur licet arduum sit, unum aliquem et belli et pacis excellere laudibus, utroque nomine clarus apud populum Romanum atque venerandus erat. Auxitque gloriam apud exteros duarum nobilissimarum urbium, Corinthi et Carthaginis, instauratio; quae, ante annos circiter centum simul deletae, tum clementia et liberalitate Caesaris resurrexerunt.

Corinthi et Carthaginis instauratio.

Ejus rei caussa.

XXIV. Consilium hoc cepisse in Africa creditur, somnio permotus, quum adversus Pompejanos in solo Carthaginis castra posuisset. Magnum exercitum videre per quietem imaginatus, seque fletu ejus permotum adpellari, ut populosissimam olim urbem iterum e ruinis excitaret; statim in commentarios retulit, *missurum colonias Carthaginem et Corinthum*, cujus eum simul memoria subierat. Coloni sunt Corinthum missi libertini generis plurimi, *Corinthiensesque* adpellati, et colonia *Julia Corinthus*. Ab eo tempore rursus magnopere hae urbes effloruerunt: Carthago quidem in tantum, ut a Solino, *alterum post urbem Romam terrarum decus*, adpellaretur.

Caesaris vasta consilia.

XXV. At Caesar, multis ad bellum caussis excitatus, quod et Crassum vindicari populus Romanus jubebat; et ipsi valetudo inter laborem erat firmior; sed praecipuo gloriae stimulo, quam vastus et insatiabilis animus sine modo, sine fine indesinenter adpetebat, praemissis trans Adriaticum sinum legionibus sedecim, equitum decem millibus, Dacos, qui se in Pontum et Thraciam effuderant, coërcere; mox Parthis inferre bellum per Armeniam minorem meditabatur: his devictis, per Hyrcaniam ad Caspium mare penetraturus, ut, Caucaso ambito, Scythiaque perdomita, et, quae supra Germaniam colunt, gentibus, ipsaque Germania, per Gallias in Italiam rediens, omnem fere orbem habitabilem unius imperii jure complecteretur. Sub idem tempus, his puto cogitationibus admonentibus, senatusconsultum faciundum curavit, *uti totius orbis Romani descriptio, cum accuratis locorum dimensionibus, in tabulas referretur.*

Cap. XXIII. Plut. Dio. Pausan. l. 2. Diod. apud Val. Cap. XXIV. Appian. Libyc. Strabo, l. 8. p. 381. et l. 17. p. 833. Appian. Strabo, l. 8. Festus. Vales. in Diod. Frag. Mela, l. 7. et 2, 3. Solin. c. 30. Cap. XXV. Dio. Appian. Civil. l. 2. Plut. Appian. Sueton. Caes. c. 44. Plut. Aethic. in Praef.

XXVI. His excitae rumoribus Illyriorum nationes, numquam satis pacatae, legatos miserunt, praeteritorum petentes veniam, traditis in fidem Caesaris omnibus. Sed inter orandum barbara quadam ferocia gentis suae robur et induratam bello fortitudinem extulerant. U. c. 708. A. C. 44. *Illyriorum legatio.*

XXVII. Itaque Caesar, acriore responso superbiam eorum reprimendam ratus, *Vos quidem*, inquit, *armis Romanis saepe provocatis domiti, dum majoribus curis distringimur, a pacta fide subinde resiluistis. Nec antiquiora commemoro: me subigendis Galliis occupato, quum Liburnis Priamonem reddi juberem, spretis mandatis meis, etiam copiarum eo missarum partem insidiis circumvenistis. post paullo Gabinium cum quindecim cohortibus, et tribus millibus equitum, per fines vestros ad me tendentem in Macedoniam, hostiliter vexastis, multis occisis militibus, signis spoliisque ablatis. Nunc amicitiam auderis a me petere, quem tot injuriis lacessere veriti non estis. At ego talia perpetrantibus amicus esse non didici. armis ulcisci armatos, et pacem, quam petunt, praestantibus parcere, Romanum et meum est. Idcirco tributa, et in futurum fidei pignus obsides mittite; aut hostilia omnia propediem exspectate.* Orantibus illis, et utrumque pollicentibus, P. Vatinium cum legionibus tribus et magno equitatu misit, qui acciperet obsides, et tributa imponeret. Sed talia agitantem animo Caesarem festinata civium dolo mors praevenit. *Tributa et obsides pollicentur.*

XXVIII. Jam eum exosum multis nimii honores fecerant, et quod in his usurpandis existimatus erat esse superbior. Sed maxime despectus ab eo nuper senatus putabatur: isque dolor adrogantiore facto saevius recruduit. Quum ante diem septimum Kalendas Februarias ex Albano monte ovans reverteretur, (hic enim ei honor decretus fuerat e feriis Latinis redeunti) adclamatione quorumdam *rex* adpellatus, quum id animadverteret populo parum placere, *non regem se, sed Caesarem esse*, respondit. Attamen quidam e turba statuae ejus coronam imposuit, candida praeligatam fascia, in diadematis modum. Eam fasciam duo tribuni plebis, L. Caesetius Flavus, C. Epidius Marullus, detrahi, hominemque in carcerem duci jusserunt: gratum facturos Caesari sperantes, quod ille motam *Caesaris factum adrogans.*

Cap. XXVI. Appian. Illyr. Cap. XXVII. Sueton. Cap. XXVIII. Dio, l. 44. Sueton. Caes. 78. et 79. Fasti Capit. Dio. Plut. Appian. Sueton. Plut. Caes. et Bruto. Dio. Sueton. Appian.

U. c. 708. A. C. 44. aliquando regni mentionem similis indignabundo rejecisset. At ille graviter increpavit tribunos, quasi ereptam sibi gloriam recusandi doleret: subinde *Brutos* vocans et *Cumanos*; quia populus, factum eorum probans, quasi vindices libertatis hostesque regni, *Brutos* appellaverat. nihil tamen adjecit in praesentia tristius.

Caesetio et Marullo tribunatum plebis adimit.

XXIX. Ceterum tribunos, post aliquot dies queri ausos, *sibi neque integrum, neque tutum esse de republica loqui*, accusavit in senatu, *quod invidiam sibi, tamquam adfectanti tyrannidem, facerent*; et, multis extrema decernentibus, *sufficere*, dixit, *si senatu moti tribunatum amitterent.* Rogationem de abrogando eis magistratu C. Helvius Cinna pertulit: paulloque post interemptus firmavit opinionem, neminem, qui collegae magistratum abstulisset, annum supervixisse. Caesetii pater, a Caesare filium abdicare jussus, facturum se negavit. Quod a Caesare latum civiliter, non tamen absolvit eum cogitatae dominationis crimine, quod, lenis alias et mansuetus, tam praecipiti iracundia in homines praemio digniores exarsisset.

Caesar stipatores non admittit.

XXX. Fertur et ipse sensisse commota hominum odia, et amicis dixisse, jugulo nudato, *paratum se ad caedem cuilibet: ceterum vigilarent illi: nunc enim egregium nactos esse praetextum inimicos.* At, Pansa et Hirtio praedicentibus, *ut principatum armis partum armis tueretur;* quaerentibusque, *num igitur pateretur iterum stipari cohortibus, quas Hispaniensi bello habuisset?* respondit, *nihil esse miserius perpetua custodia. hoc enim semper timentis atque solliciti esse. mori se, quam timeri, malle.*

M Antonius Caesari diadema imponit.

XXXI. Neque tamen aut ipse desiit adpetere regnum; aut familiares ejus hanc augere suspicionem. Novissime pro rostris aurea sella, in regia veste, cum aurea corona sedentem M. Antonius, inter Lupercos currens, adiit, et diadema paratum adferens capiti ejus imponebat, tanta hominum moestitia, ut etiam M. Lepidus averteret oculos; et Caesar ipse repelleret, plaudente populo, qui modo graviter ingemuerat.

Cap. XXVIII. Sueton. Plut. Dio. Cap. XXIX. Liv. Epit. Jul. Obseq. Val. Max. 5, 7, 2. Dio. Appian. Cap. XXX. Plut. Caes. et Anton. Appian. Vell. 2, 57. Appian. Vell. Cap. XXXI. Dio. Flor. 4, 2. Liv. Epit. Dio. Plut. Caes. et Anton. Cassiod. Chron.

XXXII. Id quia factum erat aliquoties, neque offensus Caesar pro gravitate rei videbatur, et, quum capiti detractum in sella collocasset, seposuisse potius, quam repudiare, existimatus est, enimvero manifesta res visa. Neque mentibus eximi suspicio potuit: quamquam mox in Capitolium illud mitteret, *solum Jovem Romanorum esse regem*, dictitans. Plura enim augendae suspicioni fiebant, aut futura credebantur. Nam et passus erat Caesar adscribi in Fastis ad Lupercalia, *C. Caesari, dictatori perpetuo, M. Antonium consulem populi jussu regnum detulisse, Caesarem uti noluisse.* Igitur rem actam ex composito credebant: ut Caesar, quod flagrantissime cupiebat, suscipere coactus videretur. Quin etiam fama percrebuit, *migraturum Alexandriam vel Ilium, ut id deinceps haberet imperii caput: exhaustaque delectibus Italia, regimen Romae permissurum amicis. Sed et proximo senatu L. Cottam Quindecimvirum sententiam dicturum, ut, quoniam libris Sibyllinis comprehensum esset, Parthos, nisi a rege, vinci non posse, Caesar rex adpellaretur.*

U. c. 708. A. C. 44. *Caesar nomen regis affectare creditur.*

XXXIII. Id maturandi consilii caussam conjuratis adtulisse creditum, et quia revera regem Caesar agebat, ne modestum quidem, sed adsentatorum vocibus infatuatum, et nimios honores sine numero admittentem. Nam praeter eos, qui suis locis sunt memorati, decretum ei fuerat, *uti fastigium, qualibus ornari templa solent, in domo ejus locaretur: ipse curuli sella semper uteretur; ludis in tribunitio subsellio spectaret inter tribunos: opima spolia in templo Jovis Feretrii suspenderet: lictores semper haberet laureatos: ipsius imagine moneta signaretur: statuae in omnibus urbibus, atque omnibus urbis Romanae templis ponerentur: in ipsis quidem rostris duae, altera cum civica corona, altera cum obsidionali; tamquam ipsius virtute servati cives, liberata patria, forent: uti Concordiae Novae templum statueretur, cum anniversariis ludis, propter restitutam a Caesare pacem: curia quoque nova aedificaretur.* Hostilia, quum funere Clodii arsisset, dudum instaurata fuerat. sed eadem nuper erat iterum diruta, magistro equitum Lepido templum ibi dicente aedificaturum Felicitati. ceterum id ea re actum ferebatur, ut inde quoque Sullae nomen tolleretur, et nova ibi curia ex fun-

Honores nimios admittens.

Hostilia curia fit Julia.

Cap. XXXII. Cic. Phil. 2, 34. Sueton. Appian. Cic. Phil. 13, 8. 5, 14. et Plut. Liv. Epit. Sueton. Plut. Dio. Dio. et Cic. Phil. 2, 34. Dio. Sueton. Cic. de Divin. 2, 54. Appian. Plut. Caes. Sueton. Cap. XXXIII. Dio. Flor. Plut. Dio. Supra 107, 22. Dio.

U. c. 708. A. C. 44. damentis educta Julia fieret. quemadmodum et mensis adpellatus ab eo fuerat, et tribuum una sorte ducta ex omnibus.

XXXIV. Ad haec datum, *uti solus perpetuusque censor esset: filius, sive natus ei, sive adoptatus foret, pontifex maximus crearetur. pro salute ejus vota quotannis fierent: per genium ejus juraretur: omnia, quae egisset, rata haberentur: senatores atque equites custodiam corporis ejus agerent: Quinquennalia tamquam heroi agerentur: Lupercis tertium collegium adderetur, Juliorum cognomento: munere gladiatorio in urbe et per Italiam unus dies Caesari dicatus esset: in theatris sella ejus aurea, et gemmata radiisque distincta corona, sicuti ceterorum Deorum, inferretur.* Postremo jam non per ambages, sed propalam, pulvinari decreto, *Jovem Julium* appellarunt, eique suum adtribuerunt flaminem, Antonium. Nec eo minus tamquam mortali sepulcri locum dederunt intra pomoerium. Et haec decreta, literis aureis in columnis argenteis consignata, sub pedibus Capitolini Jovis collocaverunt.

Jupiter Julius.

XXXV. Non me fallit, his commemorandis lectori me simile fastidium comparasse, atque ego cognoscendis digerendisque subii. Sed referre credidi, ne parum diligenter ista traderentur, quo sub illustri documento palam fieret, in quantum insanire magna ingenia possint, quoties, popularium vocum puerilibus oblectamentis in transversum acta, semel a vero gloriae itinere diverterunt.

Caesaris adrogantes voces.

XXXVI. Inerat sane Caesari praestantissimus animi vigor, et capax omnium, ad quae adspirare mortalis natus ausit, sublimitas: sed adsuetudine et voluptate jucunda, quam salutaria, audiendi non cessavit a se desciscere, donec ad stolida, et pudenda, et postremum exitiosa prolaberetur. Igitur propalam edebat voces insolentis adrogantiae plenissimas, *Nihil amplius esse rempublicam: adpellationem modo sine corpore ac specie. Sullam nescisse literas, qui dictaturam deposuerit. Debere homines jam consideratius secum loqui, et pro legibus habere, quae dicat.*

Impudentis adulationis specimen.

XXXVII. Sane magnos ei honores a principio, quotquot adhuc vetere curia digni superabant, non

---

Cap. XXXIII. Flor. Dio. Cap. XXXIV. Sueton. Caes. 76. Dio. Cap. XXXVI. Plin. 7, 25. Sueton. Caes. 77. Cap. XXXVII. Dio.

immerito detulerant. Sed, ubi haec cupide recipi intellectum est, statim prorupit adulantium protervitas tam impudenter, ut inter alia turpia censerent quidam, quod mulierosum esse scirent, *ut uxores liberorum quaerendorum caussa, quas et quot vellet, ducere liceret.* Ajuntque, hoc etiam placuisse Caesari, atque Helvium Cinnam plerisque confessum, habuisse paratam legem, quam ea de re ferri, se absente, Caesar jussisset. Jamque eo perventum erat, ut tot atque talia admitti ab homine vel ipsi, qui detulerant, indignarentur. U. c. 708. A. C. 44.

XXXVIII. At populus, ut mos est vulgo, saepe nominibus magis, quam rebus, offendi, quem tamdiu regem erat passus, sic adpellari velle non ferebat. Itaque, clam palamque dominationem aspernantes, vindicem requirebant. proximis comitiis reperta dicuntur complura suffragia Caesetium et Marullum consules declarantium. L. Bruti statuam in Capitolio fuisse diximus juxta regum effigies, ubi et C. Caesari nuper erat posita. huic igitur inscriptum fuit: *Brutum, ejectis regibus, primum consulem factum esse; hunc, ejectis consulibus, postremum regem.* Bruti vero statuae: *Utinam viveres!* *Populus vindicem requirit.*

XXXIX. Atque inde conversi ad praetorem Brutum, quem propter nominis communionem ab altero illo genus ducere faventes dicebant, subinde inclamarunt *Bruti* nomen, sibique *Bruto aliquo esse opus.* Tribunali quoque ejus inscriptum, *Dormis, Brute?* et, *Non es Brutus!* Is populi sensus animos inimicorum Caesaris erexit; Cassioque sollicitanti quosdam adnuerunt, si dux facti Brutus esse sustineret. Ab hujus enim integritate putabant adcessurum ausis suis honestissimum colorem, ut res, Bruto probata, non nisi caussa libertatis suscepta videretur. *Brutum nomine inclamant.*

XL. Sororem Bruti Cassius duxerat; sed erat inter eos nuper orta dissensio, quod minorem natu Brutum Caesar urbanum praetorem fecerat, eidemque consulatum promiserat, dilato Cassio, cujus tamen caussam esse justiorem fatebatur. Tunc igitur prior ad Brutum Cassius venit, percunctatusque est, *essetne in-* *Idem et a Cassio sollicitatur.*

Cap. XXXVII. Sueton. Caes. 50. Dio. Sueton. Caes. 52. Dio. Cap. XXXVIII. Plut. Anton. Sueton. Caes. 80. Supra c. 9. Sueton. Cap. XXXIX. Dio. Plut. Caes. et Bruto. Dio. Appian. Plut. Bruto. Cap. XL. Plut. Caes. et Bruto. Appian. Vell. 2, 56. Plut. Bruto, et Appian.

U. c. 708. A. C. 44. *terfuturus senatui Kalendis Martiis? nam audire se Caesaris amicos relaturos esse de regno ejus.* Ille negare adfuturum. Tum Cassius, *Quid si cogamur adesse?* *Multa querar*, aït ille, *de republica: et oppetam pro libertate. Istud vero nec Dii nec homines sinint!* exclamat Cassius. *quin ille pereat potius, qui meruit. Nec enim solus objiciere periculo. Ecquid eos putas, qui, voce non ausi te compellare, tribunal tuum fecerunt interpretem suae voluntatis? Non forensis ea turba est profecto, aut sellularii opifices: illustres viri sunt, et principes civitatis.*

Et persuasus plures adsciscit.

XLI. Ab hoc colloquio Brutus, jam consilii certus, Q. Ligarium invisit familiarem suum: qui, accusatus apud Caesarem, et patrocinio Ciceronis absolutus, acriorem periculi, quam beneficii, sensum retinebat. Igitur, dicente Bruto, *Quali tempore aegrotas, Quinte!* continuo se erexit in cubitum, et, adrepta Bruti manu, *Si quid*, inquit, *dignum te cogitas*, *valeo*. Inde, ad sollicitandos amicos conversi, multos pertraxerunt in societatem, quosdam etiam ex Julianis partibus. Horum principes fuerunt D. Brutus, C. Trebonius: ceteri nobiliores Ser. Sulpicius Galba, Cajus et Publius Servilii Cascae, Tullius Cimber, Minucius Basilus: plerique omnes nulla alia de caussa, quam quod satisfacere Caesar cupiditati omnium nequibat, quum singuli ferme tantum poscerent, quantum vix dare poterat universis. Ex Pompejanis, praeter duces consilii Brutum atque Cassium, L. Cassius, Caji frater, Cn. Domitius Ahenobarbus, P. Turullius, Atilius, Petronius, C. Cornelius Cinna, Cassius Parmensis, Caecilius et Bucilianus fratres, Rubrius Ruga, Q. Ligarius, M. Spurius, P. Sextius Naso, Pontius Aquila.

Ciceronem tamen et Favonium praeterit.

XLII. Sed Ciceronem, de cujus neque fide neque benevolentia dubitarunt, celare consilium maluerunt, circumspectam senis prudentiam veriti, minime aptam negotio, quod celeritatem et impetum requireret. Sed et Statilium et Favonium, duos Catonis aemulos, non adhibuit Brutus, tentata dissimulanter utriusque sententia, dum inter sermones de philosophia elicitur Favonius, ut, *deterius esse tyrannide bellum civile*, dice-

Cap. XLI. Plut. Bruto. Cic. pro Ligar. Plut. Appian. Sueton. Galba, c. 3. Appian. Sen. de Ir. 3, 30. Appian. et Casaubon. ad Suet. Caes. 80. Cap. XLII. Plut. Cic. et Bruto. Plut. Bruto.

ret: Statilius, Epicuri sectae deditus, ut negaret, *cordato viro laborem et periculum esse suscipiendum malorum et stolidorum hominum gratia.* Igitur, his relictis, Labeonem quemdam adjunxit. U. c. 708. A. C. 44.

XLIII. A Labeone simul et Cassio D. Brutus tentatus est, vir animi non maximi, sed cui plurima erat fallendi copia per amicitiae fidem: erat enim inter familiarissimos Caesaris; praeterea, quum Idibus Martiis munus editurus esset in theatro Pompeji, gladiatores ejus ingentem praebere usum poterant. At ille, nullo tum responso dato, perrexit ad Brutum: et, intellecto, hunc esse rei gerendae ducem, omnia promisit amplissime. ceterorumque plurimos et praestantissimos auctoritas M. Bruti allicuit: donec facti sunt senatores equitesque amplius sexaginta. Tum consilia, quae seorsim hactenus bini ternive ceperant, in unum conferre visum: et, licet neque juramento, neque sacris tactis adstrinxerint fidem, eam tamen cum silentio praestiterunt, ut ex tanto numero nemo mutaret animum, nemo proderet: ne Cimber quidem Tullius, confessae ebriositatis, et qui postea per jocum dicere solitus est; *Egone ferrem quemquam, qui vinum ferre non possum?*

Fides et taciturnitas conjuratorum.

XLIV. Sane non fallebat Caesarem, nocturnos conventus agi, Brutumque et Cassium suspectabat, negans, *obesos illos et comatulos se timere,* (Dolabella et Antonius rerum novarum insimulabantur) *sed pallidos hos et macilentos.* ceterum sive inopia consilii, sive nimia fortunae suae fiducia, contentus edicto admonuisse, *nota sibi esse, quae agerentur,* ultra nihil cavit: etiam haruspices irridens, a quibus monebatur.

Caesar Brutum et Cassium suspectos habet.

XLV. Quo die primum veste purpurea processit, atque in aurea sella sedit, sacrificanti extis cor defuit in opimo bove. At ille, tristia exta nuncianti Spurinnae, dicentique, timendum esse, ne consilium et vita deficeret, quod utraque haec corde continerentur; *futura,* dixit, *laetiora, quum vellet: neque pro ostento ducendum, si pecudi cor defuisset: idemque sibi evenisse in Hispania; neque ideo minus sequutam victoriam.* Sed, ha-

Prodigia mortem Caesaris antecedentia.

Cap. XLIII. Appian. Dio. Plut. Eutrop. Sueton. Caes. c. 80. Plut. et Appian. Sen. Epist. 83. Cap. XLIV. Sueton. Caes. c. 75. Plut. Caes. et Bruto, et Anton. Sueton. Cap. XLV. Plin. 11, 37. Cic. de Divin. 1, 52. Jul. Obseq. Plut. Caes. Val. Max. 1, 6. Cic.

U. c. 708. A. C. 44. ruspice regerente, *tum quoque maximum capitis discrimen adisse*, hactenus motus est, ut postero die iterum immolaret. tum vero caput in jecore non fuit. Praedixit igitur Spurinna, *caveret proximos dies triginta, quorum erat postremus Idus Martiae.*

XLVI. Sed et alia plurima circum hoc tempus adparuisse prodigia tradunt. Nam, praeter fulgurita plurima, et visa per noctem discurrentium virorum flammea spectra, avesque solitarias in foro conspectas, paucos ante menses Capuae repertam in conditorio Capyis tabulam aeneam familiarissimus Caesaris Cornelius Balbus memoriae prodidit, literas Graecas exhibentem hac sententia: *Quandoque ossa Capyis detecta essent, fore ut ex ea gente prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italiae vindicaretur cladibus.* Proximis quoque ante mortem diebus ei nunciatum est, greges equorum, quos, in trajiciendo Rubicone consecratos, sine custode vagari patiebatur, pertinacissime abstinere pabulo, ubertimque flere. Pridie Idus avem ex eo genere, quod Regem avium adpellabat Italia, cum laureo ramulo Pompejanae curiae se inferentem, volucres varii generis, ex proximo nemore persequutae, ibidem discerpserunt. Ipse in coena apud magistrum equitum Lepidum, quum more suo inter recumbendum epistolas commentaretur, ut erat ad plura simul agenda singulari quadam mentis velocitate praeditus, motam interea quaestionem audiens, *quaenam esset mors optima?* praevertens omnes exclamavit, *inopinata.*

Caesar inopinatam mortem optimam putat.

Calpurniae somnium.

XLVII. Eamdem deinde noctem et vigilans et dormiens irrequietam habuit, visus sibi per quietem interdum supra nubes volitare, alias cum Jove dextram jungere: et, quum arma Martis, quae veteri instituto domi pontificis maximi adservabantur, sonitum ingentem edidissent; valvaeque cubiculi fenestraeque omnes, quae diligenter clausae fuerant, subito essent patefactae, strepitu simul et fulgore Lunae exterritus, animadvertit juxta cubantem uxorem Calpurniam in somno graviter angi: comperitque imaginatam, *fasti-*

Cap. XLV. Sueton. Caes. 77. Appian. Cic. Val. Max. 8, 11. Cap. XLVI. Sueton. Caes. c. 81. Vell. 2, 57. Virgil. Georg. 1. Ovid. Metam. 15, 782. Plut. Appian. Civil. l. 4. Sueton. Caes. c. 81. Plin. 10, 74. Sueton. Plut. et Appian. Civil. l. 2. et Sueton. Caes. 87. Plin. 7, 25. Plut. Cap. XLVII. Sueton. Caes. c. 81. Dio. Jul. Obseq. Plut.

gium, quod adjectum Caesaris aedibus senatusconsulto fuerat, ruisse. deinde maritum se tenere confossum in gremio suo. U. c. 708. A. C. 44.

XLVIII. Jam illuxerant Idus, quam in diem senatum in Pompeji curiam convenire jusserat, ut quarto post die paludatus votis nuncupatis proficisceretur. Sed tenebat eum Calpurnia, flens oransque, ne quo procederet: et movebatur ille sollicitudine matronae, in qua nullam alias muliebrem superstitionem animadverterat. accedebat et valetudo infirmior, et quod pluribus hostiis caesis renunciatum erat non litari, avesque non sinere eum egredi domo. *Caesar in senatum pergit.*

XLIX. Jamque per Antonium dimittere statuerat Patres, quum D. Brutus, monentibus per nuncios consciis, amitti occasionem veritus, irrisit haruspices: ipsum castigavit, *si, frequente ac dudum opperiente senatu deluso, criminationum malevolis praeberet materiam. Paratos esse decernere, uti locis omnibus extra Italiam insignia nomenque regium ferat, domi sub nomine dictatoris eamdem potestatem retineat:* hoc enim quasi temperamentum placuisse nonnullis credebatur. *Eos jam dimittere, et jubere opperiri, donec laetiora fiant Calpurniae somnia, nihil esse aliud, quam se offerre sermonibus et judiciis, qualia maxime nolit. Quod si omnino constituisset eam diem inauspicatam ducere, at ipse veniret in curiam, senatumque mitteret.* Sic expugnatus decessit, sed ea destinatione, ne quid majoris rei ageret. Quum exiret domo, imago quaedam ejus in vestibulo posita sponte decidit, et comminuta est. *A D. Bruto persuasus,*

L. Vix erat egressus, quum servilis quidam conditionis accurrens, quoniam repulsus ab aditu ejus fuerat, Calpurniam adiit, custodiri petens, donec Caesar redisset: *magnarum enim rerum se adesse indicem.* Sed et Artemidorus Gnidius, qui, propter linguae Graecae professionem plerisque Bruti familiaribus notus, consilia eorum olfecerat, libello porrecto, quum vidisset alios ipsi oblatos amicis tradentem, *Hunc*, ait, *operae pretium est ipse perlegas, et cito.* Sed saepe conantem subinde intervenientes alii salutantesque averterunt: manuque libellum tenens curiam introiit. *Indices conspirationis audire impeditur.*

Cap. XLVII. Jul. Obseq. Sueton. Plut. Dio. Cap. XLVIII. Constantin. Manasses. Val. Max. 1, 7. Sueton. Caes. 80. Appian. Plut. Bruto, et Caes. Appian. Cap. XLIX. Sueton. Caes. 81. Dio. Appian. Plut. Caes. Dio. Sueton. Plut. Dio. Cap. L. Plut. et Appian. Sueton. Dio. Plut. et Appian.

U. c. 708. A. C. 44.

LI. Sub idem tempus pro tribunali Brutus jus reddebat ita securo vultu, ut nullius insoliti consilii nota deprehenderetur. Cuidam tamen adpellanti Caesarem respondit, *Neque probibet me jus secundum leges dicere Caesar, neque probibebit.* Interea nunciatur ei, uxorem Porciam deficere, quae una mulierum conspirationis hujus erat conscia. Quippe maritum praeter morem inquietari animadvertens, neque fatente illo, rem grandem et arcanam agitari suspicata, scalpellum, quo praecidere ungues solebat, alto vulnere demersit in femur: magnoque inde dolore, et propter amissum sanguinem debilitate adfecta, anxium virum sic adfata dicitur.

Porcia Bruti uxor.

LII. *Ego, mi vir, in communionem utriusque sortis nupsisse tibi scio. Tu vero, quum animum meum probares, corpori diffisus, quod in boc sexu infirmius imparque dolori creditur, sollicitudines tuas occuluisti. Neque ego credebam mibi, donec experimentum facerem. Ecce autem possum, quod volui, et facile cruciatum fero. Quod si post boc tirocinium cunctaberis babere mibi fidem, ne quis aut Catonis filiam aut Bruti conjugem vocet, ni morte mea dedecus boc abrupero!* Sic admissa in consilii societatem, ipsa viro ad facinus prodeunti vestes, et obvolutum illis pugionem adtulit. Haec igitur, sive nondum percurato vulnere, sive curis urgentibus, deliquium animi passa nunciabatur. Sed Brutus, audito, jam adfuturum Caesarem, privatae sollicitudini publicam caussam anteposuit: ceteri quoque conscii respiraverunt a metu.

In consilii societatem admissa.

LIII. Timebant enim, ne, delato rei indicio, venire Caesar cunctaretur. nam, et adparitor sellam auream curia jam extulerat, quae et ipsa res post necem Caesaris in omen tracta est. Sed ille, sive praedictionibus spretis, sive defunctum se periculo putans, in alias cogitationes intenderat animum; ita securus, ut visum forte, dum in senatum pergit, Spurinnam haberet ludibrio, *venisse dicens Martias Idus.* atque ille, *venisse quidem, sed nondum praeterisse*, respondit.

Caesar haruspicem irridet.

LIV.

Cap. LI. Plut. Bruto. Dio. Val. Max. 3, 2. Plut. Polyaen. Strat. l. 8. Plut. Cap. LII. Polyaen. Plut. Cap. LIII. Dio. Sueton. Plut. Caes. Dio. Val. Max. 8, 11. Plut. Bruto. et Appian.

LIV. Exscendentem e lectica Caesarem Sex. Popillius Laenas secreto sermone diu detinuit: unde iterum formido consciis, ne consilia sua proderentur. Nam ea quidem in re, praeter adsuetam magnis ausis trepidationem, miro gemini erroris ludibrio propemodum ipsi detexerunt animi destinata. Paullo enim ante Cascae quidam familiaris, sed hujus consilii expers, prehensa ejus manu, *Tu vero*, inquit, *nos celasti de arcano, sed Brutus nobis exprompsit omnia.* Et, nisi paullo post, stupente Casca, subjecisset, *Unde igitur eae tibi subito opes, ut cogitare ausis aedilitatem?* minimum aberat, quin Casca rem omnem tamquam gnaro aperiret. U. c. 708. A. C. 44. *Mira errorum ludibria.*

LV. Et Brutum atque Cassium impensius salutans Popillius, priusquam adiret Caesarem, clam insusurravit, *optare prosperum eventum cogitatorum. sed emanare rem: properarent.* Hunc igitur cum Caesare tamdiu colloquentem profecto deferre indicium rebantur. et admovebant nonnulli sub toga pugionibus manus, interfecturi semetipsos, priusquam comprehenderentur: quum Brutus, considerato adtentius Laenatis gestu, preces eum, non indicium, deferre conjiciens, quia sermoni non erat locus, hilariori intuitu advertit Cassium, et a re praecipitanda abduxit. *Consciorum trepidatio.*

LVI. Interim Antonium pro foribus curiae C. Trebonius longo sermone distinuit: sive ne perire Caesarem homo praevalidus, et majestate consulatus armatus, impune sineret; sive ne ipse periret. Fuerat enim dubitatum, quid Antonio fieri oporteret. Nonnullis illum quoque, sed et Lepidum tolli jubentibus, mitior sententia vicit. Nolebat Brutus, *quemquam praeter Caesarem occidi, quo nihil aliud a se petitum, quam libertatem, ipso opere demonstrarent.* Profuit etiam Antonio, quod C. Trebonius cum eo se Narbone hoc consilium cepisse dicebat: eamque rem numquam Caesari indicaverat Antonius. *Antonius cur non occisus cum Caesare.*

LVII. Sed in curia, quum ingredienti Caesari senatus adsurrexisset, conjuratorum alii sellam ejus specie officii circumsteterunt, pars adcesserunt ad eum cum Tullio Cimbro, tamquam pro fratre ejus exsule *Caesar caeditur.*

Cap. LVI. Dio. Appian. Cic. ad Fam. 10, 28. et Phil. 2, 14. 13, 10. Plut. Caes. et Bruto, et Anton. Dio. Plut. Bruto. Appian. Vell. 2, 58. Cap. LVII. Cic. Phil. 2, 14. Plut. Anton.

U. c. 708. A. C. 44. rogaturi. Multa hic Cimber a Caesare beneficia acceperat: quorum immemor primas in eo facinore partes suscepit. At, Caesare negotium in aliud differente tempus, et, quia impudentius urgebatur, volente consurgere, togam ejus purpuream ab utroque humero Cimber comprehendit. hoc signum ut esset caedis faciundae, convenerat. Igitur clamantem, *Ista quidem vis est*, alter Casca sauciavit paullo infra jugulum; non letali, nec admodum alto vulnere, quod inter initium facinoris manus trepidaverat. At Caesar correptum Cascae brachium graphio trajecit, exclamans, *Scelerate Casca, quid facis?* et prosilire conabatur, nisi foret ab alio percussus in pectore. simul irruerunt ceteri strictis pugionibus, nemine non hanc adpetente gloriam: et Cassius quidem caput ejus petiit, Brutus percussit inguina, occiput vulneravit Bucilianus.

LVIII. Ajunt, ferae modo se convertentem in singulos, et cum clamore repugnantem, ubi Brutum quoque conspexit irruere, dixisse Graecis verbis, *Tunc etiam inter hos es, fili?* Nam, quod flagrantissimo amore suo Brutum pepererat Servilia, natum ex se credebat. Alii negant, ullam misisse vocem, neque prae irruentium multitudine facere quidquam potuisse; sed, toga capiti obvoluta, simul sinistra manu deduxisse sinum vestis, ut inferiore parte corporis tecta honestius caderet, uno tantum ad primum ictum edito gemitu. *Ad Pompeji statuam.* Hoc habitu cecidit ad Pompeji statuam, eamque largo cruore respersit; quum etiam in jacentem saeviretur, manumque Bruti sauciaret Cassius, eodem tempore plagam inferens. De tribus et viginti vulneribus, tot enim facta erant, nullum fuisse letale medicus, qui ea inspexit, existimabat, praeter quod secundo loco acceperat in pectore.

Terror et tumultus ex ea caede. LIX. Conjurati corpus in Tiberim trahere, publicare bona, rescindere acta, quod fuerat ipsis propositum, metu consulis Antonii, et magistri equitum Lepidi, supersederunt. Sed, qui in curia et circa eam exsortes consilii fuerant, saevo spectaculo adto-

---

Cap. LVII. Plut. Caes. et Bruto. Sueton. Caes. 82. Appian. Plut. Cic. Phil. 2, 11. Sueton. Plut. et Appian. Dio. Sueton. Plut. Sueton. Dio. Plut. Appian. Cap. LVIII. Plut. Appian. Sueton. Dio. Plut. Appian. Dio. Sueton. Appian. Val. Max. 4, 5. Sueton. Appian. Plut. Caes. Appian. Plut. Bruto. Flor. 4, 2. Cap. LIX. Appian. Plut. Caes. Liv. Epit. Sueton. Dio.

niti, suamque vicem anxii, trepidabant: nec enim, quanta aut manus conjuratorum, aut quale consilium esset, liquebat. Ideoque, licet progressus in medium Brutus alloqui cuperet, ejicientes se curia, fuga et tumultu omnia miscebant, obvios sui quisque terroris implens. Eaque res levissimo cuique occasionem fecit, per vulnera et rapinas exercendae petulantiae: multique peregrini atque cives, sed et senatores nonnulli, vulnerati et occisi sunt incertis auctoribus; mensae tabernaeque direptae. Quippe ex propinquo theatro tam spectatorum turba, quam ipsi quoque gladiatores ab editore praemoniti eruperant. Et augebat consternationem vehemens imber cum horribili tonitru, quasi coelum ipsum funestam atque luctuosam faciem induisset. U. c. 708. A. C. 44.

LX. Idcirco tota urbe domus claudebantur: senatores, ubi quisque poterat, per tabernas et insulas se abdebant: occursabant invicem agmina, hinc contendentium ad spectandum corpus, inde re perspecta redeuntium. Antonius et Lepidus sibi timentes primo in alienas aedes profugiunt: mox Antonius, mutata veste clam egressus, communivit suas: Lepidus in Tiberis insulam, ubi legio erat militum, transmisit, atque inde deduxit in Campum, mandata Antonii tamquam consulis opperiens. At corpus illud terrarum modo mariumque domini, diffugiente comitum turba, aliquamdiu desertum jacuit, donec, tribus servulis lecticam impari gressu succollantibus, dependente brachio domum reportaretur. *Lepidus milites in Campum deducit.*

LXI. Sed percussores Caesaris, postquam in curia nemo praestabat audientiam, togis circum laeva brachia circumvolutis, cruentos pugiones quatiendo, recta pergebant in forum, praeferente quodam in hasta pileum, libertatis signum: hortabanturque populum, *regem atque tyrannum interfectum esse* dictitantes. Et M. Brutus, cruentum alte extollens pugionem, *Ciceronem* nominatim inclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. *Percussores in forum prodeunt.*

LXII. Interim nonnulli adgregabant se euntibus, laudi et praemio futurum rati, si egregii facinoris so-

Cap. LIX. Plut. Caes. et Bruto. Appian. Dio, p. 176. Cap. LX. Plut. Appian. Dio. Plut. Caes. Cic. Phil. 2, 35. Plut. Anton. Dio. Appian. Sueton. Appian. Cap. LXI. Plut. Bruto. Dio. Appian. Cic. Phil. 2, 12. Cap. LXII. Plut. Dio. Appian.

U. c. 708. A. C. 44. cii existimarentur: e quibus postea C. Octavius, P Lentulus P. F. Spinther, ejusque familiaris Patiscus aliique vindicibus Caesaris poenas dederunt insolentiae, quod se percussoribus miscuerant; quum nullam partem gloriae tulissent, omnibus eos facto non adfuisse scientibus. Sed populus diu trepidato, ubi neminem praeterea laedi petive constitit, verba percussorum accepit tranquillior, *bono animo* jubentium *esse positoque omni metu*, *quam diu votis expetissent*, *nunc beneficio suo haberent*, *puram haurire libertatem.* Ita, multitudine utcumque placata, neque tamen illis se adjungente, Capitolium petierunt, tamquam Diis acturi gratias; illudque stipati manu gladiatorum occuparunt.

Inde petunt Capitolium.

Eodemque alii quidam senatores veniunt.

LXIII. Clamabat tum Cicero, *senatum in Capitolium a praetoribus vocari oportere.* quod profecto si foret factum, longe aliter, atque accidit, constitui respublica potuisset. Venerant tamen in Capitolium, advesperascente die, Favonius, Aquinius, Murcus, Patiscus: sed et Dolabella, jam consul: quippe fasces atque insignia consularia statim corripuerat: quamquam nullo jure facere videretur, substituendus in locum profecti: sed ille profectum interpretabatur, qui esset in ea caussa, ut amplius proficisci non posset. Postridie, foro venali turba repleto, quam per amicos Cassius comparaverat, jactatae voces sunt, non probantium factum; sed pacem et concordiam postulantium: quae res, nisi ignosceretur interfectoribus, obtineri non poterat.

L. Cinna in Caesarem invehitur.

LXIV. Haec agentibus commodum L. Cornelius Cinna praetor supervenit. Is, neque adfinitatis, neque beneficiorum memor, acta Caesaris acerba oratione pro rostris insectatus est, insignibus etiam magistratus abjectis, *quae sibi data contra leges a tyranno* dicebat: auctorque erat populo deducendi libertatis auctores a Capitolio, praemiisque et honoribus ornandi. Neque tamen adhuc ultra priores voces incaluit multitudo, Caesaris ante oculos obversante adhuc majestate, et incerto rerum exitu. Sed, ubi Dolabella cum lictoribus adfuit, atque haud dissimilia loquutus

Cap. LXII. Cic. Phil. 2, 11. Plut. Caes. Appian. Cic. ad Fam. 12, 14. Plut. Appian. Dio. Plut. Bruto. Dio. Appian. Vell. 2, 58. Liv. Epit. Cap. LXIII. Cic. ad Att. 14, 10. Appian. Dio. Vell. Appian. Euseb. Chr. Dio. Appian. Cap. LXIV. Val. Max. 9, 9. Sueton. Caes. 85. Appian.

est, *eumque natalem urbis habendum* dixit, *quo, tyranno interfecto, libertas esset restituta*, crevit fiducia animis, coeperuntque postulare, *uti devocarentur a Capitolio patriae liberatores.* U. c. 708. A. C. 44.

Cassius et Brutus concionantur.

LXV. Atque illi, Dolabellae accessione gaudentes, nactosque rati ducem idoneum, quem Antonio vindicare caedem volenti opponerent, juventa promptum, nobilitate validum, non tamen descenderunt universi. Cassius tantum atque Brutus, progressi in concionem, de facto suo loquuti sunt confidenter et magnifice, mutuo se laudantes, et sociorum praedicantes operam; D. Bruti maxime, qui gladiatores in tempore praebuisset. *Debere populum Romanum induere majorum animos, qui legitimam licet potestatem regum, simul ad tyrannidem inclinare coepisset, aboleverint. Revocari oportere Sex. Pompejum, cum tyranni legatis dimicantem in Hispania; Caesetiumque et Marullum, abrogata potestate, exsules.* His dictis iterum in Capitolium se receperunt, parum credentes praesenti multitudini, quod honestior populi pars aberat.

Cum Antonio et Lepido per internuncios agunt.

LXVI. Hactenus tamen erat profectum, ut necessariis eorum amicisque concederetur in Capitolium aditus. Ex horum numero consulares nonnullos miserunt ad Antonium et Lepidum, qui aliquoties iverunt rediveruntque, donec certius aliquod responsum obtineretur. Caussa dubitandi ex eo, quod vindicare mortem Caesaris erat his animus: sed consensum senatus, et maxime D. Bruti potentiam, cum exercitu veterano Galliam obtinentis, verebantur. Tandem, dum earum copiarum corrumpendarum occasionem nanciscerentur, paullo liberalius respondendum rati, *nihil ex privato odio agi placere*, responderunt; *sed cogi senatum, et ad eum referri de praesentibus, idque obtinere, quod Patres conscripti censuissent.*

Nox inquieta.

LXVII. Minime displicebat ea ratio conjuratis, qui de senatus animo sententiaque non dubitarent. Idcirco reliquo diei et per noctem deinde miserunt circum domos, oratum, *ut patriae caussam suamque tueri singuli atque universi vellent.* Neque minor erat militum sollicitudo, quibus agros Caesar dederat aut promiserat: ii quoque circumibant, miscentes cum precibus minas. denique nox ea nihilo tranquillior aut otiosior

Cap. LXV. Cic. ad Att. 15, 1. Appian. Plut. Bruto. Appian. Cap. LXVI. Cic. Phil. 2, 35. Appian.

U. c. 708. A. C. 44. fuit, quam negotiosissimi dies esse consueverunt. Nam et Lepidus in foro tetendit cum militibus; et Antonius, hoc praesidio tutior, jubebat excubare magistratus, facibus accensis, et quasi de die sedere pro rostris per vicos. Ipse pecuniam commentariosque Caesaris deportari jussit in aedes suas: incertum suone consilio et proprii emolumenti caussa, an orante Calpurnia, ne per tumultum diriperentur.

LXVIII. Liberalibus luce prima convenire Patres in Telluris coeperunt. eo senatum indici placuerat, quod curia subjecta Capitolio, in quo gladiatores erant, tamquam obnoxia conjuratorum insidiis vitabatur. *Cinnae periculum.* Quum inter ceteros intrare Cinna vellet, resumptis insignibus, quae pridie projecerat; coorta est in eum, quae Caesaris necem aegre ferebat, populi manus, laceratumque maledictis et lapidibus adpetitum in domum quamdam coëgerunt confugere. neque hic finis erat periculi: ligna congesta sunt, et incendium paratum, ni Lepidus cum armatis adcurrens vim extremam arcuisset. Idem, ad omnes aditus positis custodiis, ingressum ceteris tutiorem praestitit. Sed tamen ab hoc initio Caesaris fautores receperunt animos, et, quum subinde plures eorum concurrerent, Cassianorum mercenariorum fractae ac debilitatae voces conticuerunt.

Senatus discordia. LXIX. Interim perstrepebat senatus mira vocum orationumque discordia, hoc intemperantius, quod libertas ex intervallo regustabatur. proximo enim quadriennio pleraque contra animi sui sententiam censuerant. Pleraque tamen pars, favens conjuratis, eos quoque jubebat arcessi: neque repugnabat Antonius, sciens non esse descensuros.

Diversae sententiae. LXX. De interfecto Caesare multa et diversa dicebantur, quum aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus esse videretur. pars, auctore Ti. Nerone, praemia decernebat interfectoribus: alii gratias agendas, omissis, quae ne ipsi quidem postularent, praemiis. erant, qui sufficere crederent impunitatem. Contra dicebatur, *rem esse commissam minime laudabilem, reipublicae tamen condonandam, ne novis vulneribus veteres civilium malorum cicatrices rescinderentur:* sed honores adimeban-

Cap. LXVII. Dio. Appian. Cap. LXVIII. Cic. ad Att. 14, 10. et 14. Dio. Appian. Cap. LXIX. Dio. Appian. Cap. LXX. Tac. Ann. 1, 8. Sueton. Tiber. 4. Appian.

tur, quos neceſſum erat cum Caesaris contumelia conjungi. Reclamabant alii, *majorem eſſe habendam ſuperſtitum rationem, quam mortui.* Et abripiebatur, quod forte a quodam adseveratum erat; *alterutrum eſſe neceſſarium, uti vel tamquam tyrannicidae praemia accipiant percuſſores; vel, tamquam in delicto deprehenſi, veniam:* et poſtulare coeperunt, *referretur iterum de Caeſare, qualem exiſtimari oporteat: juratusque ſenatus cenſeret, gratia facta prioris ſacramenti, quo ſe Caeſaris ſalutem defenſuros aut vindicaturos juraſſent: id enim neceſſitate extortum.* U. c. 708. A. C. 44.

LXXI. Inter has contentiones Antonius, insidiose habitum animorum speculatus, quum coeptari rem videret ad multa, quae nollet, valituram, injiciendum celeriter impedimentum ratus, audientia-poſtulata, *Priusquam*, inquit, *uti placere plerisque video, de Caeſare ſententiae dicantur; hoc equidem ſciri conſiderarique refert, quod rem longe, quam putamus, latius egreſſuram molimur. Etenim, ſi tyrannus fuit Caeſar, projici cadaver ejus inſepultum convenit, et acta reſcindi. Ceterum acta Caeſaris, ut ſcitis omnes, nullam non terra marique partem imperii contingunt: quorum pleraque revocare, ne ſi decretum quidem certumque vobis foret, poſſemus: id quod paullo poſt apertius demonſtrabo. In praeſentia velim unum illud mihi conſideretis, levius ceteris, et in poteſtate noſtra haud dubie ſitum: ut ita demum ad cetera convellenda accingamini, quum hoc reſcideritis. Quotquot ferme ſumus ſenatus primores, profectos a Caeſaris auctoritate magiſtratus et imperia aut geſſimus, aut gerimus, aut geſturi paullo poſt videmur. De his fieri quid placet?* *Antonii oratio callida.*

LXXII. Sic commutata leviter quaeſtione, quum non jam de Caesare, sed de sua dignitate, intelligerent agi, velox animorum conversio facta, conclamatumque, *non eſſe, cur novis comitiis populo creetur moleſtia: praeſtare ſemel accepta retineri.* Prae ceteris tendebant, qui contra leges a Caesare producti, hujus condemnata memoria, nulla se videbant ratione tueri illius beneficia poſſe. quos inter consul Dolabella, quinque et viginti annorum juvenis, qui neque praeturam geſſiſſet, et in summo eſſet Antonii odio, sibi haud leviter metuebat. *Celeriter convertit animos* *Acceptos a Caesare honores retinere cupientium.*

LXXIII. Idcirco voces audires ſtomachantium, *non contentos, ſi non peſſimi, ſaltem inſolentis facti fautores, con-*

Cap. LXXI. Dio. Plut. Bruto. Cic. Phil. II, I. Cap. LXXII. Appian.

U. c. 708. A. C. 44. *cessa amicis venia; sed etiam postulare, ut alii sua dignitate careant, quo factum illorum illustrius videatur atque ornatius.* Sed bono hos animo jubebant esse alii: *neque enim hoc agi, ut beneficia, sed ut auctor mutetur. eadem habituros eosdem, sed jam populi suffragiis; idque ipsis etiam honestius fore.* Hoc sermone permoti quidam continuo posuerunt magistratus insignia, tamquam paullo post majore cum dignitate recepturi: major tamen pars retinuit, rata semel omissam potestatem, quod in aliorum esset futura manibus, non esse, simul atque cuperent ipsi,redituram.

Antonius et Lepidus in forum descendunt. LXXIV. Inter haec evocati e senatu Antonius atque Lepidus ostenderunt se multitudini, quae in foro innumerabilis constiterat. His in superiore loco conspectis, ingens sublatus est clamor: quo vix sedato, quidam, dubium an subornatus, exclamavit, *haberent rationem sui, ne similia atque Caesar paterentur.* Ad haec Antonius, dimota leviter veste, loricam ostendit sub ea, quo magis incitaret animos, ne consulibus quidem inermibus tutum esse quidquam, credentium.

Antonii insidiosior sermo. LXXV. Ibi sublatus est iterum a diversis agminibus clamor, ultionem, aut pacem varie postulantium. Antonius, utrisque se venditans, *Pacem*, inquit, *ut habeatis, curabitur; utque sit ea propria nobis et perpetua. quamquam id sane difficile est apud hos animos, qui ne juris quidem jurandi religione retinentur. quid enim ista cautio Caesari profuit?* Deinde, versus ad turbam vindictam postulantium, *Vos quidem*, inquit, *perstatis in data semel fide. atque ego etiam ipse accederem vobis, nisi consul essem: cui non tam respiciendum est, quid sua natura sit aequum, quam quid esse videatur e republica, ut quidem senatui placet.*

Lepidi dicta. LXXVI. Quum fluctuare Antonius videretur, Lepidum postulare vindicem concio coepit: jussitque in forum degredi, quo a pluribus dicta ejus acciperentur. Is igitur quum rostra conscendisset, diu tacitus flevit: deinde, *Hoc*, inquit, *loco tecum nudius-tertius constiti, Caesar. nunc de morte tua hinc querendi imponitur necessitas! Vos vero, Quirites, quid postulatis?* Ibi quoque veterani Caesaris *ultionem*, mercenarii Cassii *pacem* adclamarunt.

Et responsa perplexa. LXXVII. At Lepidus his quidem: *Placet*, inquit: *sed qualis ista pax erit, et qualibus religionibus tuta? quandoquidem Caesari juravimus, idque jusjurandum violatum est a nobis, qui principes esse ceterorum, qui jurarunt, dicimur.* Mox ultionem flagitantibus, *Caesar*, inquit, *profecto sa-*

crosanctus atque venerabilis nobis ereptus est. at senatus cunctatur metu, ne rempublicam laedat. Reclamarunt illi: *Tu igitur solus exsequere.* atque ille: *Vellem, et fas sit. sed nec ego solus, neque vobis etiam solis adjutoribus in tanta re quidquam aut velle, aut nolle debeo.* Perplexa respondentem acrius adgressi mercenarii, quod ambitiosissimum esse scirent, pontificem maximum facturos ostenderunt in Caesaris locum. Et accepit omen Lepidus, egitque gratias, memoresque promissi esse in loco jussit. Tum illis, audacius pacem suam urgentibus: *Cum impietate,* inquit, *et injustitia conjunctum negotium est: attamen, quae jusseritis, faciam.* hisque dictis in senatum se recepit. U. c. 708. A. C. 44.

LXXVIII. Ibi Dolabella toto tempore satagebat haud parum indecore, uti retinere magistratum liceret: regressus dudum Antonius cum voluptate et risu spectabat jactantem se inimicum; simul, eequid in foro novarum rerum oriretur, opperiens. Sed postquam et illo spectaculo satiatus est, et extra curiam nihil majoris tumultus motum, animadvertit eo descendendum esse necessario, uti percussoribus impunitas detur. sed, necessitatem tegens, et in maximi beneficii loco daturus incolumitatem, simul confirmaturus Caesaris acta senatusconsulto, ad perficienda, quae animo conceperat, ita coepit. ***Dolabellae cupiditas retinendi consulatum.***

LXXIX. *Quamdiu quidem de conjuratione disceptastis, Patres conscripti, ego sententiam meam non interposui. sed ubi, percussoribus omissis, Caesar oppugnari coeptus est, ex actis ejus omnibus unius tantummodo mentionem intuli, et ab ea sola difficultate tanto jam tempore vos explicare non potuistis. Neque sane mirandum. nam, si ponimus acceptos ab eo magistratus, periculum est, ne tot et tales viri nostra quoque confessione indigni eis habeamur.* ***Antonii oratio.***

LXXX. *Quid si jam convertamus animos ad innumerabilia illa, quae vel audire labor sit, quae per civitates et nationes, et regna atque tetrarchias passim constituit Caesar? Quis enim est, ut ita dicam, ad occidentem ab oriente angulus, actorum Caesaris expers: quem ille non aut subegerit armis, aut beneficiis atque humanitate confirmarit? Cogitate igitur, ecquem existimetis aequo animo passurum, auferri sibi, quae acceperit a Caesare, ut non omnia protinus bellis ardeant? At nos in tantum abhorremus a bellis, nec injuria, ut haec sola multis caussa sit, cur impunitam Caesaris caedem esse patiamur. Infirmam enim et nimium vexatam armis rempublicam non nisi quiete refoveri posse, omnes consciscimus atque consentimus.* ***Caesaris acta moveri non posse.***

U. c. 708.
A. C. 44.
Neque Caesarem pro tyranno haberi.

LXXXI. *Sed reges et nationes, et unde longinquior est metus, mitto. Quid vos suburbanam hanc Italiam quieturam creditis, Caesare condemnato? Scilicet veteranos illos, cum iisdem armis et ordinibus in coloniis locatos, nihil movebit metus amittendorum, tyranno judicato Caesare, quae sunt iis data ab eo praemia, quum consul et dictator populi Romani haberetur? Quid quod eorum sunt adhuc in urbe multa millia, qui promissa exspectant et exigunt. Ne tamquam rebus incertis ambigamus, admonere recentissimum factum potest, quis hominum sensus sit atque animus. Quae fuerit eorum hac proxima nocte circa senatorum domus discursitatio, plurimorum querelis paullo ante cognovimus. Omnes propemodum adpellati sumus, et amplissimus quisque frequentius et minacius. Per horum igitur ora oculosque raptabimus Caesaris corpus, his confectum contumeliis, quibus fas est tyrannorum vexari reliquias; et horum manibus non discerpemur? Scilicet cujus ductu auspiciisque ferocissimas illi devicerunt nationes, cujus beneficio fortunas suas omnes debere arbitrantur, quem semper in summis magistratibus imperiisque viderunt; eum summa adfectum ignominia patienter ferent?*

Tam bene de republica meritum.

LXXXII. *Quam urbanae porro plebis, quam Italiae totius indignationem fore credimus? immo quam apud omnes pene dixerim et Deos et homines invidiam nostram? quis ignominia tanta notatum a nobis feret populi Romani modo principem, qui nostrum imperium terminavit oceano; sed et trans oceanum ignotas prius adjecit gentes? Quae vero judiciorum nostrorum inaequalitas et quam acriter notabitur, si praemia decernamus iis, qui consulem in curia, sacrosanctum in sacro loco, pontificem maximum sub oculis Deorum confecerunt; hunc extrema dehonestemus infamia, qui propter excellentem virtutem etiam apud hostes habetur venerabilis?*

Antonii, Planci, Ciceronis sententiae.

LXXXIII. *Quapropter ita censeo: Quum C. Caesarem pro tyranno damnari nec fas sit, nec e republica, rata esse acta ejus et consulta omnia: interfectoresque incolumitate contentos esse, gratiasque hujus clementiae nomine habere et agere senatui: quandoquidem simul laudari factum eorum, simul honori Caesaris consuli non potest. Haec una est optima concordiae, quam omnes optamus, via. sic et veteranos metu, et sollicitudine civitatem liberabimus.* In eamdem ferme sententiam magnus orator Munatius Plancus, consul designatus, disseruit: nisi quod pro percussoribus paullo liberalius.

Cap. LXXXIII. Cic. Phil. 1, 1. et 13. Plut. Bruto. Cic. ad Fam. 10, 8.

Hunc deinde M. Tullius excepit, et, qua solebat, summa eloquentia disseruit, *omnem memoriam injuriarum oblivione sempiterna delendam esse.* Sed et Graecum verbum usurpavit *amnestiam*, Atheniensium factum commemorans, *qui, post externa atque intestina mala tyrannidemque perlatam, hac una tantum ratione rempublicam constituissent.* U. c. 708. A. C. 44.

Caedes Caesaris impunita: acta rata.

LXXXIV. Placatis per haec ferme animis et inclinatis ad concordiam, fit senatusconsultum, *quaeri de caede Caesaris non placere: acta rata esse.* additum est, *propter utilitatem publicam*, quasi per se invalida fuissent; tendentibus percussorum amicis, et concedente Antonio. Sed et illud expresserunt veteranorum centuriones tribunique, uti de praemiis suis atque coloniis nominatim referretur; hic etiam, quasi per metum, cedente Antonio, et demonstrante, *quum praesidium senatus non habeat, nihil denegari posse armatis.* Inter haec postulantibus Patribus, *uti concordiae ineundae exemplum consules darent, quemadmodum et consilium dedissent*, depositis inimicitiis in gratiam redierunt: et ex eo die Antonius collegam consulatus sui Dolabellam agnovit.

L. Pisonis contentio pro testamento et sepultura Caesaris.

LXXXV. Senatu dimisso, L. Pisonem circumsteterunt quidam, ne tabulas testamenti Caesaris proferret, neve palam sepeliret mortuum, rogitantes: ne forte quid inde novarum rerum exoriretur. Negantem inde presserunt acrius, minas intendentes, si propter eum dissiparentur tantae opes, quas publicas esse oporteret, tyrannum fuisse Caesarem subinnuendo.

LXXXVI. Igitur Piso consules altissima voce testatur, Patres nondum digressos iterum cogi petiit. *Rem enim sane magnam incidisse: quando ii, qui tyrannum oppressum esse pugnent, tot exoriantur pro uno tyranni. Sepeliri pontificem maximum vetant, et testamentum proferenti minantur, et bona interfecti publicare pergunt. belli vero homines, qui sibi ab eo tributa firma esse rataque postulant; et, quae suo jure decrevit de suis rebus, irrita esse jubent! Neque hoc Brutus aut Cassius, sed ii nimirum faciunt, qui caedis illis auctores exstiterunt. Ceterum sepultura quidem Caesaris in vestra potestate est, testamentum autem in mea: neque commissum fidei meae prodam, priusquam et me aliquis occide-*

Cap. LXXXIII. Dio. et Vell. 2, 58. et Cic. Phil. 1, 1. et Plut. Cic. et Caes. et Bruto, et Anton. Cap. LXXXIV. Appian. Cic. ad Att. 14, 14. Cic. Phil. 1, 13. Dio. Cap. LXXXV. Appian.

U. c. 708. A. C. 44. *Patres utrumque ratum esse jubent.*

rit. His obteſtationibus, et quia multi lucrum ſperabant ex teſtamento, facile inducti Patres, *et teſtamentum proferri a Piſone debere, et ipſi Caeſari funus publicum*, decreverunt.

M. Bruti concio ad populum.

LXXXVII. Haec quum vix acta prius, quam nunciata in Capitolium eſſent, Brutus et Caſſius per internuncios excitarunt plebem; multisque eo concurrentibus, concionari Brutus in hanc ſententiam coepit. *Qui vobiscum heri in foro egimus, Quirites, iidem nunc hoc agimus loco, non tamquam ad aſylum confugientes, nihil enim peccavimus: neque tamquam ad arcem, qui nos noſtraque omnia vobis permittere non recuſamus: ſed periculo Cornelii Cinnae moniti, quem audacia nonnullorum improviſo eodemque indigno caſu pene conſumpſit. Audimus autem eſſe, quorum vocibus et ſermone pro perjuris atque turbatoribus pacis traducamur: eoque vos accivimus, coram quibus nos purgaremus, quemadmodum ſalva libertate, de ceteris etiam, quae ad rempublicam pertineant, vobiscum agi jus eſt.*

Docet, fruſtra se argui perfidiae ob Caesaris necem.

LXXXVIII. *Nos equidem C. Caeſari, quum e Gallia exercitum contra rempublicam eduxiſſet, eoque bello defenſorem libertatis Cn. Pompejum, multosque deinde praeſtantiſſimos viros in Africa Hiſpaniaque ſuſtuliſſet, eoque nomine ſuo capiti non ſine cauſſa metueret, fidem jurejurando dedimus, non fore praeteritarum injuriarum memores. in futurum omne tempus ſerrituros, neque dedimus fidem; neque, ſi exegiſſet, dediſſemus. Quis enim, qui vere quidem ſit Romani ſanguinis, non mori, ſi fieri poſſet, millies malit? Hactenus igitur obligati Caeſari fuimus. Idcirco, ſiquidem Caeſar poſtea nihil contra libertatem noſtram molitus eſt, pejeravimus. ſin vero neque magiſtratus, neque provincias, nec exercitus, aut ullam reipublicae partem ſenatui populoque Romano reddidit, ſed ſuo unius arbitrio conſtituit omnia, Sulla deterior, qui tamen, aliquando ſatiatus malis publicis, dominationem depoſuit: quae non dicam ſpecies, ſed quae omnino ſpes ſuperfuit libertatis?*

Nec illum vere sacrosanctum fuisse.

LXXXIX. *Dicet aliquis, fuit quidem vindicandae vobis libertatis cauſſa juſtiſſima: ſed ſacroſanctum occidere non debuiſtis. An igitur, ſi aequum utrimque jus eſſet, aliquem gaudere fas eſt beneficio legis, quam ipſe violarit prior? Sed et cauſſa longe eſt diſſimilis. Caeſetius et Marullus qua poteſtate fuerunt? Nempe tribunitia, quam antiquiſſimae leges, jurejurando majorum confirmatae, ſacroſanctam eſſe juſſerunt. Sed hos in exſilium exegit Caeſar indemnatos, quos, dum illa poteſtate fungebantur, ne in jus quidem vocare fas erat cui-*

quam. Et illi tamen haud dubie sacrosancti. Caesar, quia voluit, quia coëgit armis ac terrore tot interfectorum civium, sacrosanctus fuit. Voluntatem igitur suam vimque accuset, quae dare ei hunc potuerunt honorem, tueri non potuerunt. U. c. 708. A. C. 44.

XC. *Sed forte semel ira elatus sic peccavit Caesar. Infirma defensio! nec enim cuiquam sic licet esse irato, ut patria jura subvertat, tollat religiones, piaculo civitatem obliget. Sed ne vera quidem esset. Quis enim Q. Metello tribuno plebis minitatus est mortem? Caesar profecto: nec ab ira tum quidem, sed effracturus aerarium, et rapiendae publicae pecuniae caussa. Desinant igitur exprobrare nobis perjurium, quos neque obstrictos fuisse ulla religione adparet, quin, quod fecimus, faceremus; nec eam, qua fuimus obstricti, ullo pacto violasse. non enim praeteritorum maleficiorum a Caesare poenas exegimus, quae erant jurejurando remissae: sed importunum tyrannum, nec dominationem nisi cum vita positurum, ob ea, quae postea peccarat peccaturusque erat innumerabilia, cervicibus oppressae civitatis depulimus.* *Caesarem multa peccasse iratum, et citra iram.*

XCI. *Taceo jam plerisque videri, ne jusjurandum quidem tyranno datum servari oportere: quod cum eo nullum esse possit commercium vel humanitatis vel religionis, qui divina atque humana omnia pervertit. Quod igitur, ajunt, postea reperiemus jusjurandum satis firmum atque efficax ad certae stabilisque pacis fiduciam? Quid enim jurejurando opus est nihil praeter civilia cupientibus? quando patres nostri majoresque tali aliqua caussa jurarunt? non enim habebant opus: et inusitatam hanc cautionem novissimus demum tyrannorum excogitavit timor. Licet igitur sane res tota tollatur. etenim probis et modestis supervacua est haec cura; regnum adfectantibus infirma et vana. Nec enim tu, Capitoline Jupiter, siris, vosque ceteri Dii, liberae civitatis tamdiu custodes atque praesides, uti hic populus regem umquam vel juratus ferat! Neque poenitet ista hoc quoque tempore profiteri, quo nondum satis liquet, quid aut patriae futurum sit, aut nobis. sed et profitebimur indesinenter, neque ullo tempore potiores privatas rationes publicis habebimus.* *Jusjurandum tyranno datum an servandum?*

XCII. *Cujus quidem rei putamus evidentissimum modo documentum edidisse. Quum enim liceret securis honoribus frui, perire in liberata patria, si quidem ita cordi fuisset Diis, quam in oppressa magistratum gerere, maluimus. Sed adversarii satis intelligunt, de jure sibi minime aequam nobiscum disceptationem esse. ad alias confugiunt artes, et maxime quaerunt invidiam nobis facere apud veteranos. quo ex genere si qui adestis, quaeso vos, significate.* *Se et socios ait privata posthabere publicis.*

U. c. 708. A. C. 44. *Veteranos adloquitur.*

XCIII. Significantibus multis, *Bonum factum*, inquit, *quod inter alios cives hic quoque numerus veteranorum venit. ad vos igitur orationem converto, vosque, sicuti cum ceteris civibus omnia vobis patriae communia beneficia sunt, ita amorem quoque et adfectum communicetis, hortor. Vos ab initio non Caesar delegit, nec enim potuit; sed respublica vos dedit Caesari, quibuscum populi Romani hostes coërceret. Justis illis et legitimis bellis meruistis certe praemia, et iniquus sit, qui adimat. Deinde contra voluntatem vestram, sed quasi sacramento devinctos, adversus patriam et defensores patriae duxit. quibus ex bellis, si haec vobis sola bellata essent, petere praemia vos etiam ipsos, opinor, puderet: sed Gallici sunt et Britannici labores, quorum vobis laudem atque merita neque tempus ullum, nec invidia abrogabit.*

Praemia pollicetur ad morem majorum.

XCIV. *Sed neque vos aversabimini pro his praemia, qualia majores nostri concedere consueverunt. Illos enim novimus sociorum aut aliorum innocentium possessiones non adtigisse: ne hostibus quidem superatis totum eripuisse agrum; sed, parte adempta, deduxisse colonos, ut in officio victi continerentur. Quod si forte angustior, quam pro numero colonorum, ager erat, dividebatur publicus, aut a volentibus emebatur pecunia. Hac quidem ratione, quum vis imperii penes populum esset, sine querela cujusquam in colonias deducebamini.*

Nam Caesarianum malum esse.

XCV. *Nuper demum L. Sulla, et postea Caesar, patriam, tamquam hostilem urbem armis captam, armis retinere necessum habuerunt. Itaque, satellitum et custodum egentes, neque missionem vobis dare voluerunt, neque publicum saltem agrum dividere; sed neque pretium qualiscumque solatii caussa numerare possessoribus, quamquam abundabant pecunia ex vectigalibus publicis et hasta: verum Italiam omnis expertem delicti praedonum more spoliarunt agro, focis, aris, sepulcris, quae nec externis ademimus justo bello subactis, decimis tantummodo frugum contenti. Sic igitur vestrorum civium bona vobis divisa sunt: eorum, inquam, qui Caesaris ipsius auspicio, vobis commilitonibus, bello Gallico tulerant arma; qui vos proficiscentes in expeditionem deduxerant; qui pro incolumitate vestra atque victoria vota fecerant.*

Qui eos illigare studuerit sceleribus et metu.

XCVI. *Et deducti quidem estis sub signis, densisque ordinibus, ut adpareret, non ad quietem vos, sed in aciem, venire; paratos ad inferendam injuriam, neque ab aliorum insidiis tutos. neque enim fieri potest, ut, quibus agri sui per vim ablati sunt, eos diutius, quam necessum sit, penes injustos possessores esse patiantur. Unde liquido adparet, quo*

consilio sit hoc a tyrannis factum. non enim profecto, vos uti agros haberetis, (dari enim aliunde citra injuriam poterant) sed ut, vos intelligentes multis esse odio, fidi defensores essetis ejus imperii, cujus auctoritate vestrae possessiones defenderentur. Hoc enim unum satellitibus adversus dominantes est fidei vinculum, ut contracta ex communibus delictis pericula communi etiam Marte operaque propulsent. U. c. 708. A. C. 44.

XCVII. *Videte igitur, quid inter illos nosque intersit. Illi, quorum acta valere contra justitiam utilitas vincit, effecerunt, ut alii vobis suspecti, vos aliis invisi essetis. Nos, quibus, qui nunc sunt in republica, principes incolumitatem dicunt clementiae et misericordiae caussa concedere, hoc agimus, ut eorumdem omnium non modo secura vobis, sed etiam tuta, sit possessio. Fallimini, si vestris armis fiditis, et omnia putatis esse in praesenti potentia. tempus varie versat res humanas, et occasionem saepe praebet infirmioribus adversus robustissimos. Pereant, qui morem tam illiberalem reduxerunt in vitam, quique inductum retinent, ut potentiori quidlibet liceat! et profecto perierunt. Etiam crocodilum, tam et validam et astutam belluam, contemptum animalculum ichneumon dormientem interimit. ne quis tantis viribus tantaque vigilantia sit praedo, quin saepe non aliorum modo praedonum insidiis pateat, sed eorum etiam, quos spoliavit. Nisi jure et amicitia nos nostraque muniamus, nihil nobis umquam certum aut quietum erit.*

Sua et Caesaris beneficia comparat.

Jus et amicitia unum vinculum securitatis.

XCVIII. *Nos igitur, qui pro communi libertate facinus pulcherrimum soli fecimus, primos adlaborare convenit, uti recuperatum munus ad omnes ex aequo cives communi laetitia fructuque perveniat. Igitur, et quae accepistis, confirmamus, et, quo vobis propria sit ac justa possessio, quamprimum per reipublicae necessitates poterit, enixe dabimus operam, ut prioribus dominis pretium ex aerario solvatur. Ita nobis atque reipublicae praesentia, quae testamur, numina, quidquid optimo proposito fecimus, bene evenire jubeant.*

XCIX. Haec oratio valde mitigavit animos: praesertim ubi, missis etiam in forum tabulis, eadem scripto polliciti sunt. jamque unus omnium sensus erat, *fortissimos et reipublicae amantissimos viros dignitati suae restitui oportere.* Sed invitantibus ad descendendum Bruti Cassiusque responderunt, *facturos, simul tuto possent.* Igitur obsides in Capitolium mitti placuit: missique

Brutus et Cassius invitantur ad descendendum de Capitolio.

Cap. XCVII. Solin. c. 35. Cap. XCIX. Appian. Dio. Appian.

U. c. 708. A. C. 44. parvulus Antonii filius cum M. Lepidi liberis. Lepido ulcisci Caesarem animus fuerat. sed destitutus a militibus, otium et concordiam spectantibus, nihil audebat: et suadebat Antonius, praesentibus adquiesceret, ipse minime cupidus pacis; sed ne Lepidus armatus, se infirmo, unus omnia posset.

Comiter excipiuntur ab Antonio et Lepido.

C. Descendentibus e Capitolio adplausum atque adclamatum est: et, consulibus nescio quid incipientibus dicere, postulatum, *uti prius dextras darent invicem atque reconciliarentur*. Inde metus incessit consules, ne paullo post percussorum factio majores, quam ipsi, vires obtineret. Salutarunt tamen omnes invicem, complexique sunt comiter: et ab Antonio Cassius, a Lepido adfine Brutus ad coenam invitati. ceteros etiam, ut cuique familiaritas aut necessitudo erat, alii senatores exceperunt. Ibi Cassium, inter convivalium sermonum simplicitatem interrogatum ab Antonio, *num adhuc pugionem haberet sub ala?* respondisse ferunt, *Et acutissimum quidem, si et tu adfectas tyrannidem.* Postridie, simul atque illuxit, senatus est habitus, praesentesque Brutus et Cassius ceterique laudati sunt, iisque provinciae decretae, quas eis Caesar ex praetura destinaverat, Macedonia et Syria. sed et Asia Trebonio, Bithynia Cimbro decreta. Galliam Cisalpinam D. Brutus ex destinatione Caesaris retinuit.

Sepultura Caesaris novam tempestatem excitat.

CI. Hactenus omnia satis composita atque serena adparuerunt. sed celeriter, unde non exspectabatur, mota tempestas novis turbinibus atque procellis inhorruit. De testamento itemque sepultura Caesaris agebatur. Cassius utrique repugnabat vehementissime, ratus, quod res erat, perisse caussam, siquidem ille funere elatus esset; et L. Pisonis atque L. Caesaris sententiam laudabat; qui nuper, quum eadem de re quaereretur, quamquam alter socer defuncti, alter gentilis esset, funus fieri vetuissent: si tamen ea Pisonis sententia fuit. Ceterum Brutus, ingenio mitis et moderatus, utrumque permisit.

Ejus testamentum.

CII. Testamentum igitur adlatum, quod proximis Idibus Septembribus in Labicano suo fecerat, demandave-

Cap. XCIX. Cic. Phil. 1, 13. et 2, 36. Vell. 2, 58. Plut. Anton. et Bruto. Dio. Cap. C. Appian. Plut. Bruto. Dio. Plut. Bruto. Appian. Civil. l. 3. Plut. Cap. CI. Cic. ad Att. 14, 10. et 14. Lactant. 1, 15. Plut. Cap. CII. Sueton. Caes. 83.

daveratque maximae Vestali, L. Pisone postulante, in domo Antonii consulis aperitur. Scripserat heredes sororum nepotes C. Octavium ex dodrante, L. Pinarium, Q. Pedium ex quadrante reliquo: in ima cera C. Octavius in nomen adoptabatur: pluresque percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominabantur. D. Brutus etiam in secundis heredibus scriptus erat: quae res valde miserabilis est visa, hujus potissimum consilio occisum fuisse, quem tantopere dilexisset. Ut vero populo Romano hortos circa Tiberim cum signis atque tabulis publice legatos adceperunt, et viritim sestertios trecentos; lucri dulcedine convulsi et mutati, *Caesarem injustissime pro tyranno vituperari*, exclamarunt, *quo nemo fuisset patriae civiumque amantior.* U. c. 708. A. C. 44.

CIII. Idcirco Caesaris corpus, in forum a Pisone illatum, magna multitudo cum armis circumdedit: positumque pro rostris est in aurata aede, ad effigiem templi Veneris Genitricis fabrefacta: intra quam lectus eburneus erat, auro ac purpura stratus, quem magistratus et honoribus functi intulerant; et ad caput tropaeum cum praetexta, in qua fuerat occisus. Indictum erat funus in campum Martium, ibique rogus exstructus. Igitur praeferentibus munera, quia suffecturus dies non videbatur, praeceptum, *ut, omisso ordine, quibus quisque vellet itineribus, eo deportaret.* Magna ibi comploratio orta, querelaeque proruperunt, senatusconsulti quamquam recentis immemores. *Corpus in forum infertur.*

CIV. Quam inclinationem populi ubi M. Antonius vidit, laudationis loco pronunciavit per praeconem senatusconsultum, quo divinos ei humanosque honores omnes decreverat. ipse perpauca a se verba addidit: ut unumquodque ex senatusconsulto recitabatur, augens extollensque ad miserationem et invidiam. Quum senatusconsulto *Pater patriae* adpellaretur, *En*, inquit, *pietatem, qua tractatus est hic patriae Pater.* Ad mentionem *sacrosancti, qui nemini violabilis, sed et aliis perfugio esse deberet*, exclamavit: *Enimvero non alius ad hunc confugiens, sed ipse hic sacrosanctus occisus est. Quos ille profecto honores neque jussit umquam, neque petiit. Nos vero illiberales, qui honores ejusmodi dedimus, ut volunt,* *Antonii seditiosae voces.*

Cap. CII. Vell. 2, 59. Appian. Dio. Plut. Caes. Sueton. Dio. Appian. Cap. CIII. Sueton. Appian. Cap. CIV. Sueton. et Appian.

U. c. 708. A. C. 44. *indigno nec petenti. Quamquam vos, ó fidi cives, hic, quem etiam mortuo habetis, honor ab hoc crimine satis liberat.* Praelecto deinde jurejurando, quo se pro salute ejus adstrinxerant omnes, exsecrabilemque esse jusserant, qui non vindicasset petitum insidiis; contentissima voce manuque ad Capitolium sublata, *Juravi*, inquit, *Jupiter Diique ceteri, et paratus eram ulcisci. sed, quando haec potius decerni e republica visum est Patribus, precor, ut sint utilia.*

CV. Tumultuantibus ad haec verba senatoribus, nec enim obscure petebantur, ad leniendam offensam subjecit: *Sed oportet, Quirites, existimare, Deorum hanc potius invidiam, quam mortalium factum fuisse: magisque de praesentibus, quam praeteritis, esse sollicitos. magna enim nos pericula circumstant, et, si iterum ad arma itur, omnis reliqua nobilitas periit. Quod igitur superest, hunc Deorum numero adscriptum destinata pompa deducamus, laudes lacrimasque debitas persolvendo.*

Et factum. CVI. Haec loquutus, veste raptim more fanatici cujusdam subducta, accinxit sese, lectumque subinde aperiens et introspiciens multa querebatur. postremo, sanguinolentam Caesaris vestem conto sublatam explicans, indignamque viri necem miseratus, populum veluti furore quodam inflammavit. Adcesserunt deinde inter ludos ex poëtis adcommodatae ad hunc casum voces; mirificeque commovit animos illud a Pacuvio: *Men' servasse, ut essent, qui me perderent!* quod interfectorum plerique, quum fuissent in Pompejanis partibus, Caesaris beneficio non vitam modo fortunasque suas, sed etiam dignitatem, retinuerant.

Simulacrum Caesaris ex cera. CVII. Sic adfectos nova etiam species adjecta insaniores fecit. Corpus ipsum in lecto jacens conspici non poterat. sed simulacrum, ex cera confictum pari magnitudine, machina quadam extolli ex eodem lecto poterat, tria et viginti vulnera repraesentans iisdem locis, quibus percussum corpus fuerat.

Corpus in foro crematur. CVIII. Ibi vero nemo se continuit amplius. pars eum in Capitolini Jovis cella cremare destinabat; alii faces ingerebant curiae, in qua occisus fuerat, eo corpus illaturi, nisi metu, ne una theatrum et templa

---

Cap. CVI. Quintil. 6, 1. Plut. Anton. et Bruto. Suet. et Appian. Cap. CVII. Appian. Cap. CVIII. Sueton. et Dio. Appian.

arderent, sacerdotes prohibuissent. quum repente duo quidam, gladiis succincti, ac bina jacula gestantes, succenderunt lectum in foro, ubi regia quondam fuerat: confestimque circumstantium turba cum subselliis tribunalia, mensasque nummulariorum, et quidquid lignorum in foro erat, cum ipsa funeris pompa donisque conjecerunt in rogum. deinde tibicines et scenici artifices vestem, quam, ex instrumento triumphali funeris condecorandi caussa acceptam, induerant, sciderunt, injeceruntque flammae; et veterani arma, quibus exculti celebrabant funus, nonnulli coronas etiam et dona militaria; matronae insuper pleraeque ornamenta sua, quae gerebant, et liberorum bullas atque praetextas. Hac flamma domus L. Bellieni deflagravit: multaque et alia vicina foro aedificia corripuisset ignis, nisi milites restitissent, consulumque jussu quidam perditorum, qui dolo augebant incendium, de rupe Tarpeja praecipitati essent. Nec ideo minus plebs, adcensis e rogo facibus, ad domum Brutorum et Cassii ceterorumque cucurrit, easque oppugnavit, et vi rejecta minitata est, postridie cum armis adfore. U. c. 708. A. C. 44.

CIX. Sic saevienti forte se Helvius Cinna tulit obviam, extremum officium persoluturus amico, quem uri in foro audiverat, quamquam valetudine infirma, et proximae noctis dira quiete territus. Visus erat invitari a Caesare, et, quum renueret, adrepta manu trahi. Erat multitudo infensissima Cinnae Cornelio, qui nuper graviter erat in Caesarem concionatus. Igitur, audito, *Cinnam adesse*, tanto furore concitata est, ut frustra testantem, *sibi nihil commune cum illo praeter cognomen esse*, ferarum more discerperet, caputque praefixum hastae circa rogum ferret. Ea caussa fuit C. Cascae, qui et ipse tribunus plebis erat, libellum proponendi, *sibi et Servilio Cascae parricidae cognomen idem, mentem longe diversam esse.* Ob hunc tumultum edixerunt consules, *ne quis arma ferret, militibus exceptis.* atque ita caedibus finis est impositus, *Helvii Cinnae somnium et mors.*

CX. Interea reliquiae Caesaris a libertis in monumentum illatae sunt: in loco busti populus aram exci- *Populus memoriam Caesaris honorat.*

Cap. CVIII. Sueton. Dio. Appian. Sueton. Plut. Caesar. etc. Sueton. Cic. Phil. 2, 36. Dio. Appian. Sueton. Plut. Caes. etc. Appian. Cap. CIX. Sueton. Dio. Appian. Plut. Caes. et Bruto. Val. Max. 9, 9. Dio. Cap. CX. Cic. Phil. 2, 42.

U. c. 708. A. C. 44. tavit. columna quoque erecta est prope pedum viginti ex marmore Numidico, inscriptumque, *Parenti Patriae.* et hic loci sacrificare, libare, vota suscipere, controversias quasdam interposito per Caesarem jurejurando dirimere instituerunt.

Pseudo-Marii cujusdam audacia. CXI. Haec auctore quodam Amatio, humillimae sortis juvene, facta, sed qui, se C. Mario C. F. progenitum ferens, apud turbatam et credulam plebem plurimum posset. Nam et vivo adhuc Caesare eo audaciae venerat, ut venienti in urbem Octavio cum magno agmine, in quo et matronae quaedam erant necessariae Caesaris, ad Janiculum occurreret. quo tempore adolescentulus ille magnum sane prudentiae specimem edidit.

CXII. Magnopere instabant ei, qui cum Amatio venerant, ut eum pro cognatione, quae Mariis cum familia Caesarum esset, complecteretur. dubitabat, *C. Octavii, post Augusti, in adolescentia prudentia.* quid faceret, Octavius: admitteret, quem sciret ab Atia matre sua atque a matertera repudiari? rejiceret igitur tanta stipatum manu testimonium ei generis ferentium, et maximo favore hominum elatum ad minime spernendam potentiam? Quippe coloniae veteranorum complures, et municipia splendida, collegiaque fere omnia patronum adoptarunt: et paullo ante, quum reversus ex Hispania Caesar populum in hortos suos admisisset, proximo intercolumnio propemodum aeque frequenter, atque Caesar, fuerat salutatus. Tandem lenibus verbis, *ad se minime pertinere judicium de tantis rebus*, respondit: *Caesarem uti rei Romanae, ita et familiae suae, principem esse: hujus voluntatem sibi pro praecepto fore. interim integra omnia servaturum.*

CXIII. Sed Caesar, comperto, Hierophilum ei nomen, artem veterinariam esse, nolente caussam ejus suscipere Cicerone, extra Italiam decreto relegavit. At is post necem ejus redierat, validaque manu cinctus metum, non interfectoribus modo, sed universo senatui, maximum injiciebat, de interficiendo eo consilia agitare creditus.

Falsi Marii supplicium. CXIV. Igitur, legatione impetrata libera, multi ex urbe discedebant, alius alio: et, qui provincias ha-

Cap. CX. Appian. Dio. Sueton. Cap. CXI. Appian. Civil. l. 3. Liv. Epit. Nicol. Damasc. de Instit. Aug. Cap. CXII. Val. Max. 9, 15. Nicol. Damasc. Cap. CXIII. Val. Max. Cic. ad Att. 12, 49. Val. Max. Cap. CXIV. Cic. ad Fam. 11, 1.

bebant a Caesare, proficiscebantur. Brutus autem et Cassius praetores deducendos in colonias veteranos curabant, ne quid turbarum in urbe darent: id quoque concedentes beneficii, uti portionem suam cuique liceret vendere, quod lex ante vicesimum annum non admittebat. His quum insidiari falsus Marius diceretur, ab Antonio raptus in carcerem, atque ibi indicta caussa necatus est. Patres, consulis audaciam mirati, factum non improbarunt, quod, eo superstite, sollicitam plenamque metus vitam acturi videbantur. U. c. 708. A. C. 44.

CXV. Sed aerarium privatum, quod interfectoribus constitui ab equitibus Romanis quidam excogitaverant, T. Pomponii Attici gravitate sublatum est. Is enim, equestris ordinis aetate et existimatione facile princeps, quum adpellatus ea de re per C. Flavium, Bruti familiarem, esset, respondit: *si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum eae paterentur: sed neque cum quoquam ea de re collocuturum, neque coiturum.* Et valuit exemplum primarii viri, qui neque partium odio hoc faciebat, quarum principes adamabat; neque parcimonia, ultro plura collaturus, quam petebantur: sed quia viro bono discedendum a ratione recta nusquam videbatur. At hujusmodi homines interdum importuni sunt vetita molientibus: neque dubium est, quin illa Attici tergiversatio Brutorum caussam haud perfunctorie perculerit. *Pomponii Attici gravitas.*

CXVI. Sed et in senatu per eosdem illos dies, Antonio referente, multa praeclare constituta: inter quae, *ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur;* et illud, omnium maxime aptum libertati, *ut nomen dictaturae in perpetuum e republica tolleretur;* exsecrationibus additis in eorum capita, qui mentionem ejus fecissent, quive magistratum eum accepissent; praemiis quoque constitutis, si quis horum aliquem occidisset. Quum ob haec laudibus omnium Antonius in coelum efferretur, aemulatione accensus Dolabella, per absentiam collegae, tumultuantem subinde plebem acerrimis suppliciis repressit, liberos homines de saxo dejici jubens, servitia *Praeclara senatusconsulta.*

Cap. CXIV. Dio. Appian. Civil. l. 3. Val. Max. Appian. Cap. CXV. Corn. Nepos in vita Attici. Cap. CXVI. Cic. Phil. 1, 1. et 13. et 2, 36. Liv. Epit. Dio. Appian. Cic. Phil. 1, 2. et ad Att. 14, 15. et 16.

U. c. 708. A. C. 44. in crucem tolli. sed et columnam aramque Caesari positam evertit, solumque sternendum locavit. At haec omnia brevi sunt in contrarium versa: eodemque loco templum postea exstructum in Deorum numerum relato. Hoc primum Romae impiae stoliditatis exemplum fuit: a quo postea manavit mos absurdissimus defunctos Imperatores adpellandi *Deos*, quos vivos ne reges quidem adpellari majorum gravitas tulerat.

Caesaris elogium. CXVII. Hunc exitum vitae C. Caesar sexto et quinquagesimo aetatis anno habuit: vir Alexandro Magno haud immerito conferri solitus, maximi vigoris ad omnia, qui perficere, quod vellet, posset: hoc miserior, quod non voluit meliora, dubiumque reliquit, utrum eum nasci, an vero non nasci, reipublicae magis profuisset. Generis humani profecto pestis fuit crudelissima; qui pugnis quinquaginta duabus, quarum multo majorem partem sola ductus ambitione decertavit, undecies centum et nonaginta duo *millia* hostium occidisse fertur: non computatis civium infinitis millibus, quorum referri numerum vetuerat.

Cap. CXVI. Appian. Civil. 2. Sueton. Caes. 88. Appian. Cap. CXVII. Suetonius. Plut. Caes. Appian. Civil. 2. Plin. 7, 25. Sen. Nat. Quaest. 5, 18. Plin. 7, 25. et Solin. c. 6.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI DECIMI SEPTIMI.

C. Octavius Romam ex Epiro venit, (eo enim illum Caesar praemiserat, bellum in Macedonia gesturus) ominibusque prosperis exceptus etiam nomen Caesaris *sumsit. In confusione rerum ac tumultu* Lepidus *pontificatum maximum intercepit. Sed M.*

Bellum in Macedonia gesturus] Florus 4, 2. extr. et Dio 45. princ. tantum bellum adversus Parthos memorant. Sueton. Caes. 44. et Aug. 8. adversus *Dacos* et *Parthos*. Vellej. 2, 59. et Appian. 2. Civ. 499. bellum *Geticum* et *Parthicum*. Si auctor Epitomes nomine *Macedoniae* Dacas quoque et Getas comprehendit, admodum late id sumsit. DUKERUS.

Omnibusque prosperis exceptus] Vet. lib. *ominibusque*. Ea vero *omina* quae fuerint, Obsequens [cap. 128.] et Dio lib. 45. [pag. 272.] et Vellejus [2, 59.] tradunt. Cum enim urbem intraret, solis orbis super caput ejus curvatus, rotundatusque in colorem arcus, velut coronam tanti mox viri capiti imponens conspectus est. SIGON. *omnibusque prospere exceptis* Boend. Norv. et primae edd. pro quo Frob. anno 1535. *ominibusque prospere exceptus*. Ejus loco Gryphius anno 1548. operarum, ut videtur, errore *omnibusque prosperis exceptus* edidit, sed *ominibusque* Sigonius emendavit; quem tamen proximi editores ante Gronovium audire neglexerunt. Sigonio consentiunt Leid. Voss. Lov. 2. et Exc. Pithoei, nisi quod eorum primus *exceptis* praeferat. *omibusque* est in Berg. Passim in Mstis et edd. vett. commutantur *omen* et *omne*, ut etiam *omina* et *omnia*. Vide ad 5, 55, 2. 6, 39, 8. 23, 13, 4. 24, 16, 10. 29, 10, 8. 40, 5, 4. Carrion. ad Val. Flacc. 1, 231. et quae notantur ad Silii Ital. 9, 4. Mox *etiam* deest in Boend. et ed. Camp. *quod nomen* legit Berg. *et nomen* Leid. Voss. et Lov. 2. Vide ad 22, 47, 9.

In confusione rerum ac tumultu Lepidum pontificem maximum interemit] Ne hoc quidem quemquam alias legisse opinor, Lepidum pontificem maximum ab Octavio, ubi primum Apollonia rediit, interemtum; immo vero ne id quidem Epitomarum scriptor scripsit. Nam infra aït, M. Lepidum ab Octavio, abrogato triumviratus honore, vitam impetrasse. Est ergo locus mirum in modum vitiatus. Vetus liber vestigia aliqua continet, quibus ad germanam lectionem pervenire valemus: sic, *in confusione rerum ac tumultuum Lepidum pontificem tum*

Antonius consul, quum inpotenter dominaretur, legemque de permutatione provinciarum per vim tulisset, et Caesarem quoque, petentem, ut sibi adversus percussores avunculi adesset, magnis injuriis ad-

maximum interfecit. Hinc ego: *in confusione rerum ac tumultu M. Lepidus pontificatum maximum intercepit.* Confirmat hanc lectionem Vellejus, qui aït lib. 2. [cap 63.] *Lepidus in locum C. Caesaris mortui pontifex maximus furto creatus.* SIGON Rem narrat Dio lib. 44. extr. Adde Bosium de Pontif. Max. Romae vet. cap 3. §. 5. DUKER. Lectio, quae in capite Scholii Sigonii exstat, superest in Leid. Boend. et Norv. *ac tumultum Lepidum pontificem maximum interfecit* legit Berg. *ac tumultuum Lepidum pontificem maximum interfecit* Voss. *ac tumultuum Lepidum pontificem tum maximum interfecit* Lov. 2. et Exc. Pithoei. Sigonium veram scripturam restituisse, loca veterum a viris doctis laudata probant. *interficere* et *intercipere*, sive *interfectus* et *interceptus* etiam alibi a librariis commutantur. V. ad 3, 30, 8. et Celeberr. Burm. ad Sueton. Claud. 1.

De permutatione provinciarum] Ita Gronov. anno 1665. edidit; eadem lectio superest in Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Priores praeferunt *de provinciarum permutatione*, quod servant Exc. Pithoei, et Norv. Paullo ante *et Antonius* Exc. Pithoei. *et M. Antonius* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Tum *legem quoque* ed. Camp. V. ad 5, 27, 1.

Tulisset per vim] Vet. lib. *per vim tulisset.* SIGON. Similiter Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei. et ed. Camp.

Adversum avunculi percussores] *Avunculi magni* dicendum erat. Ita tamen etiam Sueton. [Aug. 10.] *Nihil convenientius, quam neeem avunculi vindicare.* SIGON. Vinetus quoque ad Epitom. de Caesar. cap. 1. ubi Caesar *major avunculus* Octavii vocatur, e Paulo JCto in l. 10. §. 15. D. de Gradib. adnotat, *avunculum magnum* dicendum fuisse. Hoc ad cap. 1. Auctoris de Caesaribus, qui sub Aurelii Victoris nomine circumfertur, ab eo sumpsit Schottus, et suo judicio usus pro eo, quod ibi ante legebatur, *adoptione majoris avunculi Caesaris*, substituit *magni avunculi*, ac simul scriptori illi auctorem erroris fuisse dicit Suetonium, qui in Aug. cap. 7. Caesarem *avunculum majorem* Octavii vocet. Potuisset etiam ex eodem Paulo 4. Sentent. 11. §. 4. et e Festo v. *Major avunculus* ostendere, *avunculum magnum* aviae, *majorem* proaviae fratrem esse, et tamen reprehensione Suetonii supersedere. Si Suetonio propositum fuisset gradus cognationum enumerare, et docere, quo quaeque persona gradu ab alia distet, sine dubio dixisset, Caesarem, fratrem Juliae, aviae, non proaviae, Octavii, *avunculum magnum* illius fuisse. Nam in gradibus numerandis necesse est, ut gradus numero, sic personas nominibus distingui. Sed non versatus est in illo argumento Suetonius, unde intelligi potest, in communi usu loquendi discrimen illud non fuisse observatum, et eum, qui JCtis, gradus et nomina cognationum distin-

fecisset; Caesar, et sibi, et reipublicae vires adversus eum paraturus, deductos in colonias veteranos excitavit. Legiones quoque quarta et Martia signa ab Antonio ad Caesarem tulerunt. Deinde et com-

guentibus, *avunculus magnus* est, vulgo etiam *avunculum majorem* dictum fuisse. Ita enim Vellejo quoque 2, 59. Caesar est *avunculus major* Octavii, et Suet. Claud. c. 3. Augustus *avunculus major* Claudii, qui Claudio avunculus magnus, Antoniae matri illius, Octavia, sorore Augusti, natae, avunculus erat. Et id quo magis credam, etiam eo inducor, quod, ut hic ab auctore Epitomes, ita etiam a Vellejo l. d. et cap. 60. a Sueton. Aug. cap. 8. et 10. et ab Orosio 6, 18. Caesar nec *magnus*, nec *major avunculus*, sed tantum *avunculus* Octavii appellatur; et quod Scholiastes Persii, quem Cornutum vocant, ad Satyr. 6, 60. *majorem avunculum aviae fratrem* esse dicit. Si nominibus cognationum, quibus JCti in enumerandis gradibus alias personas ab aliis distinguunt, numquam aliter in alio argumento uti licuisset, ne ipsi quidem appellationem patris ad avum, et filii ad nepotem producere, nec alii scriptores fratres et sorores de aliis, quam qui iisdem parentibus, aut alterutro eorum nati erant, dicere potuissent. DUK. Caesarem Octavii vel Augusti *avunculum* vocat etiam Suet. Aug. 68. et 94. Ceterum Gronov. anno 1665. vulgari curavit *adversus percussores avunculi*, quod probant Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. *adversus avunculi percussores* Boend. et ed Camp. Vide ad Epit. 47. Lectioni, quae antea circumferebatur, adhaerent Exc. Pithoei, et Norvic.

Magnis injuriis affecit. Caesar, ut sibi et reipublicae vires contra eum] Melius concluditur haec tota oratio in vet. lib. ita: *magnis injuriis affecisset, Caesar et sibi et reip.* SIGON. *magnis injuriis affectus est* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Boend. *affectus esset* Exc. Pithoei; quod pro *affecisset* librarii dederunt eodem errore, quo *reliquerant* pro *reliqua erant*, *admissae essent* pro *admisissent*, ac similia plura, de quibus vide ad 23, 29, 16. Dein *et sibi et reipublicae* Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. Insuper *adversus eum* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Vide ad Epit. 57.

Deductos in colonias veteranos excitavit] *in colonia* Voss. Berg. Boend. et ed. Camp. *in coloniam* Lov. 2. Male. Praeterea *excivit* scribendum conjicit Ger. Vossius ad Vell. Paterc. 2, 61. quia pariter Vellejus ibi dicit: *Primumque a Calatia, mox a Casilino veteranos excivit paternos*. Librarios ita saepe peccasse, notavimus ad 23, 41, 2. Hic tamen codd. vulgatum servant.

Signa ab Antonio ad Caesarem tulerunt] Suspicabar *transtulerunt*, ac *trans* fortassis propter compendium scripturae hujus vocis periisse. Sed nihil muto. Vellejus 2, 61. *Sublatis signis ad Caesarem se contulerunt*. DUK. *transtulerunt* scribendum existimat Crevierius. At libri nihil mutant.

Deinde plures saevitia] Vet. lib. *Deinde et complures*. SIG. Consentiunt Leid. Berg. et Exc. Pithoei. *Deinde complures* Lovel. 2.

plures saevitia M. Antonii, passim in castris suis trucidati, quia et suspecti erant, ad Caesarem desciverunt. D. Brutus, ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupavit. Praeterea discursus utriusque partis virorum ad accipiendas provincias, adparatusque belli continet.

Trucidati, quia et suspecti erant, et ad Caesarem] Dele [ultimum] *et* ex vet. lib. SIG. Sigonius copulativam delet. Bene. Sed hoc amplius lege: *Deinde et complures saevitia M. Antonii, passim in castris suis trucidantis, qui suspecti erant, ad Caesarem desciverunt.* J.FR. GRON. *trucidat, quia et suspecti erant, et ad Caesarem desciverant* Leid. *trucidati, quia et suspecti erant, ad Caesarem desciverunt* Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. *trucidati, qui et suspecti erant, ad Caesarem desciverunt* Exc. Pithoei.

Discursus utriusque partis] *Discursum* Voss. Berg. Lov. 2. et Boend. Paullo ante *cum exercitu recuperavit* Leid.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXXII.

IN LOCUM LIBRI CXVII. T. LIVII.

I. Occiso Caesare, quum, immenso interfectorum errore, potius sublata recens respublica, quam restituta vetus esset, spe, metu, sollicitudine, rumoribus omnia miscebantur. Quibus dominatio lucro fuerat, adsertores ejus respicere, fovere, etiam incendere: quamquam id palam prae se ferebat nemo. Lepidus et Antonius amicos magis Caesaris, quam ultores, profitebantur, nec ipsi fidentes invicem, et nescii, quorsum evasura praesentia forent; si casus daret, non ausuri leviora, quam Caesar concupiverat. Percussores, facto suo laeti, Patrumque laudibus erecti, dum ad honestatem retulisse omnia videri volunt, negligentiores erant in comparandis ad fortuita praesidiis. U. c. 708. A. C. 44. *Status reipublicae post Caesarem.*

II. Senatus discors, et plerisque omnia alia, quam rempublicam, spectantibus, vindicatam ordini dignitatem gratulabatur magis, quam usurpare noverat: pars magna otium, alii privatas rationes spectare: nihil in plerisque gravitatis, nihil in reliquis potentiae esse. Milites magna Caesaris veneratione hunc unum anteferre omnibus; ceteros despicere: bellis civilibus contemnere senatum, odisse patriam, facere injurias, vim et arma minitari didicerant. Plebs, olim corrupta, seque et rempublicam venalem habere docta, rerum ceterarum aeque imperita ac negligens, turbulentis vocibus strepere. Pauci omnium ordinum boni praesentia mala deflere magis, quam emendare, poterant. Quidlibet tamen potius evenit, quam quod exspectabatur: ut neque respublica pristinum statum recuperaret, neque ulli horum, qui hominum opinione domini destinabantur, succederet.

U. c. 708. A. C. 44. *C. Octavius in urbem properat.*

III. C. Octavius civilium simul atque militarium artium ſtudiis sextum jam mensem vacabat, magiſtro dicendi usus Apollodoro Pergameno, quem jam grandem natu ex urbe secum Apolloniam Taulantiorum eduxerat, praemiſſus ab avunculo ad Geticum bellum. Circumcirca legiones erant collocatae, imperatorem exspectantes; quem, longinquos hoſtes cogitantem, interim domeſtica fraus absumpserat. Id ubi compertum eſt, pro atrocitate rei gravis orta conſternatio, et ex proximis hibernis concursus tribunorum et centurionum ad Octavium fuit, suam militumque operam offerentium. nec spernendam Salvidienus et Agrippa judicabant, aequalium familiariſſimi. Sed ipse, licet in puerilibus annis, eximia prudentia, nihil moliri, rerum atque animorum incomperto ſtatu, certus, ad urbem properavit: matris insuper et Philippi vitrici literis confirmatus, quibus eadem placebant.

Brundisii honorifice excipitur a militibus.

IV. Igitur, trajecto Adriatico mari, Lupiam petiit, propinquum Brundisio oppidum, incertus adhuc, quemadmodum animati milites eſſent, qui eo praemiſſi a Caesare fuerant. Ibi de teſtamento Caesaris et adoptione sua, itemque populi ob interfectum Caesarem dolore factus certior, quamquam propinquis dissuadentibus, cernere hereditatem ſtatuit: et praemissis, qui specularentur, numne aliquis ex percuſſorum numero, sibi quoque metuendus, Brundisii esset, poſtquam omnia tuta cognovit, eodem profectus eſt. Exiverunt obviam legiones, magnaque exceptum laetitia in oppidum deduxerunt.

Caesaris nomen adsciscit Octavius.

V. Hinc ille confirmatus, adire hereditatem, et nomen adsciscere Caesaris non distulit: hujusque favore paucos intra dies et firmam militum manum, et pecuniae vim haud spernendam adeptus eſt, confluentibus ad eum, qui profecturi Brundisio in Macedoniam fuerant, quique cum aere publico veniebant e transmarinis provinciis. Satis hinc munitus adversus vim apertam, sed ut in nova amicitia suspectans suos, cum frequenti comitatu proficisci coepit.

VI. Municipiorum non erat omnium idem favor: sed veteranorum ubique summa ſtudia, vindictae se

Cap. III. Appian. Civil. l. 3. Sueton. Aug. 8. et 89. Plut. Bruto. Dio, l. 45. Vell. 2, 59. Appian. Sueton. Aug. 8. Vell. Appian. Cap. V. Dio. Jul. Obseq. Appian.

offerentium, incusantiumque negligentiam Antonii, qui scelestissimum facinus inultum sineret. Caesar, hos collaudans, opperiri tempora sua quietos jussit. Ita per Neapolitanos fines profectus, in villam Philippi vitrici, et cum eo ad Ciceronem in Cumano suo agentem venit. et facile consensum est inter hos, ut mutuam sibi operam pollicerentur: Caesar adolescens, militum studio firmior, sed urbanae opis indigens, Patrumque favorem adjungere cupidus, quos Cicero unus omnium maxime facundia et auctoritate moderabatur; Ciceroni vicissim adversus arma Antonii armis erat opus, quibus salutem suam defenderet. Interea enim et rixa ei cum Antonio inciderat, et multa facta in urbe erant, quae rerum totam faciem insigniter commutarent.

U. c. 708. A. C. 44.

Ciceronis favorem sibi parat.

VII. Quippe M. Antonius, ad quaelibet consilia perinde facilis, mire miscebat boni malique civis indicia; multa e republica, multa contra patriam factitando, et vicissim his illisque carus aut invisus. Sed tum acri studio partes tueri optimatium videbatur. Quippe *de revocando Sex. Pompejo* retulerat, *utque pro paternis ei bonis bis millies de publico daretur: utque maris imperium ei concederetur, quale pater habuisset.* Ob haec collaudatus a Cicerone et reliquis Patribus, quum infensam habere plebem videretur, auctoritate senatus armatum comparare praesidium coepit. quo initio reversus ad ingenium hunc delectum instituit, ut, numero militum atque genere formidolosus, senatum non jam pro Antonio, sed sibi, timere cogeret. Jam enim habebat ad sex millia: neque promiscue, sed ex iis, qui duxerant ordines, aut aliquo insigniori facinore clari erant, legebantur. Senatui metum fasso respondit, *dimissurum hos esse, simul atque populus conquiesset.*

Antonius comparandae sibi potentiae studet.

VIII. Interim quum et commentarios Caesaris haberet domi, et scribam ejus Faberium sibi obsequentissimum, (nam et abiturus ad bellum Caesar multa ad Antonii arbitrium rejecerat) his ad stabiliendam suam potentiam abutebatur, quos volebat, ab exsilio revocans; regibus civitatibusque, sed et sui praesidii primoribus, beneficia dispensans; quosdam et in senatum

Ejus artes.

Cap. VI. Cic. ad Att. 14, 10. 11. 12. Plut. Cic. Cap. VII. Appian. Dio. Vell. 2, 73. Appian. Cap. VIII. Plut. Anton. Dio, l. 44. Vell. 2, 60. Appian.

U. c. 708. A. C. 44.

recipiens: quarum rerum omnium invidia penes defunctum, gratia penes Antonium erat. Idem, ut M. Lepidum beneficio devinciret, regimen sacrorum, quod in illa confusione rerum ipse potuisset intercipere, illi dare statuit. Sed id quo facilius consequeretur, lege lata sacerdotum comitia populo adempta transtulit ad pontifices. ita re in paucorum redacta potestatem, in ceteris quoque solennibus nihil ferme pristini moris servans, quasi furtim paratis suffragiis M. Lepidum pontificem maximum renunciavit.

Percussorum ob haec sollicitudo.

IX. Hinc nova percussoribus sollicitudo. Igitur, missis ad amicos nunciis, D. Brutum, qui tres habebat legiones, intentum esse, Trebonium in Asia, Cimbrum in Bithynia, quantas possent, pecunias cogere jubebant. Ipsos consilii incertos diversae caussae tenebant. manerent in urbe? facere cum periculo viderentur. exirent? nondum tempus eundi in provincias venerat; et, si prius egrederentur, fugae similis futura erat profectio. Igitur senatus, salutem atque dignitatem virorum aequalibus studiis conservare pronus, frumenti eis procurationem imposuit. Et, quia praetor urbanus Brutus erat, Antonio referente, legibus est solutus, *si ab urbe plus, quam decem dies, abfuisset.*

Dolabellae Syria cum bello Parthico decernitur.

X. At, his ex urbe digressis, Antonius moliri multa instituit, Syriam provinciam adpetens, destinatam Cassio: deinde, quia sibi paratum esse adversarium Dolabellam sentiebat, eo vertit, ut huic persuaderet eam provinciam petere, suum auxilium pollicitus. Sic rogatione ad plebem lata, nec enim impetrari ab senatu potuisset, res confecta: frustra obnunciante tribuno plebis Asprenate, quem senatus subornaverat, sperans Antonium quoque, ut augurem, et Dolabellae nuper infensissimum, occasione oblata usurum. Sed ille, graviter correpto Asprenate, mitti tribus in suffragia jussit. Cum provincia bellum quoque Parthicum datum, et legiones, quae ejus belli caussa praemissae in Macedoniam fuerant.

Antonio Macedonia.

XI. Dein Antonius Macedoniam provinciam petiit. Nec fuit difficile negotium, victis in Dolabellae caussa omnibus, quae obstiterant. Ex his rebus adparuit, bona fide cum collega reditum in gratiam ab Antonio

Cap. VIII. Cic. passim in Phil. et Epist. ad Att. l. 14. Dio. l. 44. Appian. Dio. Cap. IX. Vell. 2, 63. Liv. Epit. Appian. Cic. ad Att. 15, 9. Cic. Phil. 2, 13. Cap. X. Appian.

esse, qui non modo Parthicum ei bellum demandandum curasset; sed et in illius gratiam exarmasset Macedoniam, quam ipse habiturus provinciam erat. Ut tamen commutatae potius provinciae, quam ademptae, Pompejanis viderentur, senatus obtinuit pro Syria C. Cassio Cyrenen, pro Macedonia M. Bruto Cretam dari. U. c. 708. A. C. 44.

XII. Haec Octavio nunciata sunt apud Tarracinam: quo magis sibi properandum in urbem judicavit: ominibusque prosperis exceptus est. Quum enim circiter horam tertiam, ingenti circumfusus multitudine, quae officii caussa obviam erat effusa, Romam intraret, super caput ejus, circa solis orbem arcus fulgentibus stellis in speciem coronae micuit. ac subinde Juliae, Caesaris filiae, monumentum in campo fulmine ictum. *C. Octavius ad urbem venit.*

XIII. Credo his quoque excitatum adolescentem, ut magno animo negotium capesseret. Perseverabat enim dissuadere Attia, cui magna erat, non ut matri modo, sed ut severae diligentique educatrici, apud adolescentem auctoritas: et adcedebat cum Philippo vitrico sororius Marcellus, minime contemnendis adducti rationibus, *quod successurus erat in clarissimi ejusdem invidiosissimique nominis hereditatem, octodecim annorum adolescens, id temporis, quo tanti viri caedes impunita, percussores in honore et imperiis essent, et his omnibus suspectior Antonius, summa potentia parique superbia; qui filium Caesaris peregre advenientem non modo adire, sed ne mittere quidem quemquam suorum voluisset.* *Et mater et propinqui dissuadent aditionem hereditatis Caesarianae.*

XIV. Contra haec omnia fixum certumque adolescenti fuit exequi destinata, neque Caesaris necem impunitam, aut se in minore fortuna pati: neque committere, ut, quo nomine dignus a Caesare judicatus fuisset, eo se indignum suo judicio ipse fateretur. Consilium prima fronte calidum et audax, postquam processit, (ut ab eventu judicare homines solent) pro prudentissimo vulgatum est: visusque ille quolibet juvene promptius susceptum propositum, quolibet sene cautius esse exsequutus. *Nec persuadent.*

Cap. XI. Plut. Bruto. Cap. XII. Appian. Liv. Epit. Jul. Obseq. Vell. 2, 59. Plin. 2, 28. Sen. Nat. Quaest. 1, 2. Cap. XIII. Dio, l. 45. Sueton. Aug. 95. Sueton. Aug. 8. Appian. Auct. de causs. corr. Eloq. c. 28. Nicol. Damasc. de Instit. Aug. Cap. XIV. Appian. Vell. 2, 60. Dio, l. 45.

U. c. 708. A. C. 44. *Ejus prudens moderatio.*

XV. Hoc tamen Attiae monitum non sprevit, *ut inter initia temperaret animo, neque rueret, nisi rebus paratis.* Idcirco, in itinere confluentem ad se turbam mitibus verbis ablegando, cum mediocri comitatu accessit ad urbem: et postea quoque nihil ostendit se iratum percussoribus; *nec ignorare, aequius esse, ut ipse prior ad Antonium, adolescens ad virum, privatus ad consulem eat.* Postridie, C. Antonio praetore adito, professus est, *hereditatem se Caesaris adire, suscipere nomen*, idque relatum in acta publica.

Cum Antonio contentio.

XVI. Continenter deinde a foro perrexit ad M. Antonium consulem in Pompejanos hortos: neque statim admissus, dissimulavit injuriam, placidoque et familiari colloquio petiit auxilium adversus percussores avunculi. deinde et mentionem interposuit de pecunia, qua sibi opus ad legata ex testamento patris praestanda esset. Antonius, hac oratione vehementer offensus, qui non modo depositum a Calpurnia millies sestertium retinebat, sed insuper omnem, quae ubivis esset, hereditatem lacerabat furtis, et in praesentia respondit durius, et postea quoque, legem curiatam de adoptione ferens, consulto extraxit negotium cunctis artibus: submisisse etiam tribunos plebis creditus, qui vetarent.

XVII. His excitatus injuriis adjungere sibi plebem statuit, apud quam magna Caesaris erat memoria, magnum odium Antonii, qui necem ejus vindicare, quum posset, noluisset. Igitur in locum Helvii Cinnae tribunatum dissimulanter ambire coepit, quamquam patricius, necdum senator: et, per Ti. Canutium tribunum productus in concionem, ostendit, et legatam populo pecuniam, et aliam ex sua liberalitate numeraturum. Atque, hoc ut praestare posset, hereditatem paternam proscripsit atque vendidit, etiam inductis coheredibus suis, ut portionem suam cederent sibi. Sed illa oratio simulque ludorum adparatus valde suspectus erat optimatibus, non ignaris, quorsum ista expedirentur. Nec ideo minus facti sunt Veneri Genitrici, Caesare Octaviano sumptus praebente pro collegio,

Cap. XV. Appian. Dio. Cic. ad Att. 15, 12. Appian. Cap. XVI. Vell. Appian. Plut. Anton. et Apophth. Rom. in Aug. Flor. 4, 4. Appian. Dio. Cap. XVII. Sueton. Aug. 10. Plut. Anton. Dio. Appian. Cic. ad Att. 15, 2. Plin. 2, 25. Jul. Obsecq.

legio, quod, adhuc vivo dictatore institutum, metu aut negligentia supersedebat. Ab iisdem caussis ludi victoriae Caesaris facti non erant Palilibus. Et hos igitur edidit, Matio et Postumo curantibus: sellam tamen Caesaris auream et coronam gemmatam in theatro non posuit, Antonio et tribunis vetantibus. Nam et paullo antea Critonii cujusdam aedilitio munere sellam illaturo Antonius carcerem minatus est, ni rerum novarum desineret. U. c. 708. A. C. 44. *Ludos in honorem Caesaris institutos facit.*

XVIII. Sed adolescens adversus hanc malignitatem ejus hominis, quo vel praecipuo adjutore se usurum speraverat, generosa fuit ad resistendum constantia. quae subinde, praeter humana praesidia, raris quibusdam et aptis ad omen trahi casibus confirmabatur. Inter quae cometen, per continuos aliquot dies spectatum, ipse his verbis prodidit: *His ipsis ludorum meorum diebus, sidus crinitum per septem dies in regione coeli, quae sub septentrionibus est, conspectum. Id oriebatur circa undecimam horam diei, clarumque et omnibus terris conspicuum fuit. Eo sidere significari vulgus credidit, Caesaris animam inter Deorum immortalium numina receptam: quo nomine id insigne simulacro capitis ejus, quod mox in foro consecravimus, adjectum est.* Sed et alii potius ad gloriam Caesaris juvenis pertinere existimabant: plerique magnarum esse calamitatum praenuncia. Sed Octavianus, statua sine certamine posita fidentior, et Julii mensis adpellandi confirmavit consuetudinem, ut etiam ab ipso Bruto in proscriptione ludorum suorum poneretur; aliosque insuper ludos, ob quamdam Caesaris victoriam decretos, fecit. *Augusti lectus de cometa.*

XIX. Et profecto mirari animum adolescentis convenit, qui tantas impensas tam alacriter faceret, quum Antonii malignitate et senatus varie premeretur. Nam timentes illi, ne paternis opibus instructus ad parem adspirare potentiam vellet, perquiri publicas pecunias, quae fuissent penes Caesarem, jusserunt. Sed et de agris frequentes movebantur controversiae, aliis *Senatus malignitas in Octavianum.*

Cap. XVII. Appian. Dio. Sueton. Cic. ad Att. 15, 2. et ad Fam. 11, 27. et 28. Plut. Anton. Dio. Cap. XVIII. Appian. Plut. Sueton. Jul. Obseq. Dio. Plut. Caes. Plin. 2, 25. Sueton. Caes. c. 88. Ovid. Met. 15, 846. Jul. Obseq. Plin. Nummi veteres. Baeb. Macer apud Serv. ad Eclog. 9, 47. Tibull. 2, 5. Dio. Cap. XIX. Cic. ad Att. 16, 1. et 4. Dio. Appian.

U. c. 708. A. C. 44. alios repetentibus privatim, et in publicum eos, qui proscriptorum atque exsulum fuissent.

Itemque Antonii.

XX. Harum rerum judicia apud Antonium ipsum, aut collegam ejus Dolabellam, agebantur. quod si qui et alii magistratus judicabant, Antonii praepollebat auctoritas, qui ne translatitium quidem adolescenti jus ulla in re sine pactione gravissimae mercedis impertiebat. Quin et in coheredes ejus similes intentabantur minae, senatusque consultum proferentibus, quo Caesaris acta rata habebantur, respondit Antonius, *id fuisse tempori datum, ut populo tumultuanti satisfieret. ceterum neque rebus suis carere aequum esse eos, quibus ademptae per injuriam essent, et mentem potius senatus, quam verba, spectari oportere. Se tamen illorum portiones relicturum, si exegissent a Caesare, cujus lubricam aetatem nollet nimiis opibus ad suum reipublicaeque periculum concitari.* Post haec igitur Q. Pedius et L. Pinarius partes suas receperunt ab Octaviano, quo interim periculo subducerentur, mox usibus ejus libenter redditurI.

Quos ille magnitudine animi superat.

XXI. Horum adjutus benevolentia, toleravit immensos sumptus ludorum, omnibusque occasionibus insignem animi magnitudinem ostendit. Quum enim pecuniam, quae ex auctione sua redigebatur, populo divisisset, et addici petentibus res suas minimo pretio juberet, quia et nummos festinabat colligere, et propter metum judiciorum venditionem maturabat: ea ipsa res ei magnam conciliavit hominum benevolentiam, sortem optimi adolescentis serio miserantium.

Et studia plebis adquirit.

XXII. Postquam autem et suum patrimonium, et quidquid aliunde fuerat consequutus, sed et matris Attiae Philippique vitrici possessiones, tum concessum sibi a Pedio et Pinario quadrantem Caesarianae hereditatis venum proposuit, ita concitatus est plebis adfectus, ut omnium ore patientia hujus et animi magnitudo concelebraretur, negarentque vulgo homines, diutius se laturos consulis insolentiam.

Ludi Bruti nomine editi.

XXIII. Et certe studia vulgi ludis, qui sub eos dies pro Bruto edebantur, patuerunt. Receptum erat moribus, ut Apollinares ludos urbanus praetor faceret. Sed, quia percussores Caesaris tuti esse in urbe non poterant, vicem suam Brutus C. Antonio collegae suo

Cap. XX. Sueton. Aug. 10. Appian. Cap. XXIII. Liv. 25, 12. Cic. ad Att. 15, 10. 11. et 12.

demandavit, eique ludorum suorum adparatum transdidit. Et fuit is plane magnificus atque sumptuosus. nec ludi tantum proscripti, sed etiam postridie venatio. sperabant ea voluptate delinitam plebem aequiorem postea fore percussoribus. Et erant conducti, per quos initium clamoris nasceretur, *revocandos esse primarios viros populique amantissimos.* Et sequebatur miseratio, sensimque etiam reliqui spectatores jungebant vocem, mirifico omnium plausu: quum ingens multitudo plebis in theatrum irrupit, inhibuitque spectaculum, donec ista postulatio penitus exstingueretur. U. c. 708. A. C. 44.

XXIV. Inter haec, Dolabella propere in Syriam profecto, quia rumor erat, Cassium et Brutum de antiquis provinciis occupandis cogitare, M. Antonius respicere Macedonicas legiones coepit, numero et genere militum validas, multisque adjectis equitibus, et levi armatura. Per eosdem dies forte (an fraude illius?) percrebuit fama, Getas in Macedoniam irrumpere. De hac ad senatum referens, *interesse reipublicae,* dixit, *non deduci a Macedonia exercitum, qui et ipsius Caesaris destinatione prius Getis, quam Parthis, coërcendis comparatus esset. praeterea nihildum ex Parthis hostile nunciari.* Senatus mittendum prius ad res Macedoniae inspiciendas legatos censuit. nec exspectato eorum reditu, exercitum Antonio decreverunt, multa tum temporis senatui grata facienti. atque ille cum amicis Dolabellae pactus est, ut unam ei legionem mitteret, ceteras quinque retineret. Post haec reversi ex Macedonia nullos ibi fuisse Getas retulerunt: adjecto tamen in Antonii, ut putatur, gratiam, periculum esse, ne irruant, si ex Macedonia legiones deducantur. *Antonii artes ad retinendum exercitum Macedonicum.*

XXV. Quum haec obtinuisset, colorem reportandi in Italiam exercitus quaerens, quum ante diem Kalendas Junias senatus haberetur, permutari provincias petiit, *ut sibi Gallia, D. Bruto Macedonia decerneretur.* At vero senatus, intellecto consulis vaframento, induci non potuit: quidam etiam ex eo ordine privatim scripserunt ad Brutum, hortantes ne Antonio cederet. Igitur Antonius, Caesaris exemplo, confugit ad populum, ejusque scito provinciam Galliam obtinuit, Octaviani praecipue gratia adjutus, cum legionibus, quae *Eumque reportandum in Italiam.*

Cap. XXIII. Appian. Plut. Bruto. Cic. ad Att. 16, 4. Appian. Cic. Phil. 1, 15. 2, 13. et 10, 4. Appian. Cap. XXV. Cic. Phil. 1, 2. et ad Att. 14, 14. Vell. 2, 60. Appian. Dio.

U. c. 708. A. C. 44. erant Apolloniam praemissae; et frater Antonii Cajus Macedoniam.

Ejusdem invidia in Caesarem adolescentem. XXVI. Unde adolescens ille clarior in dies, plebique et militibus gratior, magna horum frequentia stipabatur, etiam pecunia favorem concilians. nec dubitabatur, novarum rerum haec esse primordia, nec ultra differri turbas, praesertim quia M. Antonius, incrementa hujus aegerrime ferens, ad se volentem colloquii caussa in tribunal adscendere, quemadmodum facere Caesare rerum potiente erat solitus, repulerat per lictores, detrahique ex loco superiore jusserat. Hinc immensae multitudinis irae. nec deerat Octavianus adcendere odia; forum vitans, sed per ceteras celebriores partes urbis in excelsa loca insiliens, in morem concionantis Antonium adcusabat.

Et cum eo reditus in gratiam, XXVII. Jamque ille et a tribunis centurionibusque suis monebatur, *finem injuriarum faceret, filioque Caesaris, cujus beneficiis sua deberent omnia, vel sua caussa conciliaretur.* Et, quum ille commode respondisset, iisdem auctoribus congressi, post mutuas querelas ita redierunt in gratiam, ut saepius redeundum esset. Nam uterque, mentis alterius non nescius, arguendi tempus nondum venisse putabat; et animos, satis jam sua iracundia et suspicionibus exacerbatos, amici non sinebant conquiescere; numquam defuturis, qui potentiorum inter se inimicitias suam occasionem putent; et in pace negligendi turbari malint omnia, dum aliquo in numero propter praesentem necessitatem habeantur.

Non diuturnam. XXVIII. Igitur non multi intercesserunt dies, quum iterum impugnare Caesarem Antonius coepit, quamquam recenti beneficio Galliae provinciae obligatus. Forte tribunus quidam plebis decesserat, cujus in locum Flaminium commendabat Caesar, petere non ausus, quod aetatem legitimam non habebat: sed populus, sensuum ejus non ignarus, ipsi tribunatum offerebat. Unde simul et Patres et Antonium metus cepit; senatu percussoribus Caesaris timente, Antonio sibi, si facultatem adeptus adolescens disertus et praepotens turbandae plebis, aut paternas inimicitias exsequi, aut suas, coepisset. Igitur Antonius edictum proposuit, Caesarem contra leges adpetere quidquam vetans: et, nisi paruisset, vim consulatus minabatur.

Cap. XXV. Cic. Phil. 3, 10. Cap. XXVI. Dio. Appian. Cap. XXVII. Dio. Cap. XXVIII. Appian.

Ea indignatione plebis exceptum hoc edictum traditur, ut Antonius, desperato, posse obtineri, quod volebat, praesente tribunorum numero contentus, tollere comitia cogeretur.

U. c. 708. A. C. 44.

XXIX. At Caesar, missis circa patris colonias certis hominibus, veteranos sollicitabat: idemque per alios agebat apud legiones, quae, cum Antonio iturae in Galliam, ex Macedonia modo reverterant. Tum quoque eorumdem tribunorum opera deponere simultates suas in Capitolio professi sunt. nequidquam. mox enim Antonius quosdam ex praesidio suo ad consilium amicorum adduxit, quos sibi Caesaris dolo parare insidias diceret. nam ad priorem metum somnio factus erat timidior: prima nocte, postquam reconciliati in Capitolio fuerant, dextram suam ardere fulminis ictu imaginatus.

Iterum reconciliantur, et iterum contendunt.

XXX. Neque Caesaris adcipere purgationem voluit; quamquam insontem insimulare ficto crimine videretur. Qui tamen eo tempore prudentes et boni viri habebantur, et credebant factum, et probabant. Jam enim Octavianus per Ciceronem ad senatum se adplicare coeperat. Sed non admissus ab Antonio circa fores ejus expostulabat, se immo quotidianis insidiis peti; multaque in caput suum exsecratus, si merito argueretur, judices poscebat. Quum prodiret ad eum nemo, *ipsos se Antonii amicos judices ei ferre*, dixit: postremo abiens clara voce testatus est populum, *si quid sibi adcidisset, penes Antonium necis suae caussam fore.* Acerbioribus igitur, ut solent post reconciliationes, odiis ad comparanda sibi praesidia, eademque detrahenda inimico, uterque properabat.

Caesar, se purgare volens, ab Antonio non admittitur.

XXXI. Antonius adliciendae plebi statuam Caesaris posuit in rostris, inscriptam, *PARENTI OPTIME MERITO:* deinde legem agrariam per Lucium fratrem promulgabat, Pomptinas paludes divisurus, quamlibet siccatae nondum erant. Ea lex per vim perlata: septemviri dividendis agris creati, quos inter et C. Antonius fuit, tum maxime praetor. Tres enim fratres eodem tempore totidem gerebant magistratus, magnum

Antonius plebem conciliat.

Cap. XXIX. Plut. Anton. Cap. XXX. Appian. Vell. 2, 60. Cic. ad Fam. 12, 23. Senec. de Clem. 1, 9. Plut. Sueton. Aug. 10. Appian. Vell. Sueton. Appian. Cap. XXXI. Cic. ad Fam. 12, 3. Dio. Cic. Phil. 11, 6. et 5, 7. et ad Att. 15, 19. Plut. Dio.

U. c. 708. A. C. 44. ad quaelibet audenda robur. Et legis quidem istius tanta fuit apud dementem populum gratia, ut L. Antonio statua equestris inaurata in foro poneretur, in qua inscriptum erat, *QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO POPULI ROMANI.* sed et equites aliam posuerunt, item adscribentes, *PATRONO;* et aliam novo exemplo tribuni militum, qui in exercitibus Caesaris fuerant.

Casilinum coloniam deducit.

XXXII. Eo tempore Casilinum coloniam deduxit M. Antonius, quo Caesar paullo ante deduxerat; quum in eam coloniam, quae esset auspicato deducta, dum esset incolumis, novos adscribi colonos liceret, nova colonia non posset jure deduci. Sed Antonius, quidlibet honestum putans, quod firmandae potentiae esset, multa moliebatur cum fratribus. Provincias adimebant, aut dabant, aut prorogabant contra legem Juliam, qua nulla poterat esse publice utilior; tribunorum ad haec usi opera, quos Marcus pecunia suos fecerat.

Sex. Pompeji varia fortuna.

XXXIII. Interim et Sex. Pompejus, Antoniorum opera revocatus, excessit Hispania; in qua post fratris interitum copias haud contemnendas paraverat. Quum enim aliquamdiu in Lacetanis latuisset, latrocinio se tolerans, paullo post, pluribus ad eum ex Mundensi fuga coëuntibus, Pompejum ausus profiteri, Lacetanorum juventutem induxit, ut se in Baeticam sequeretur. Venit ad eum et ex Africa regulus Arabio, quem paterna ditione Bocchus atque Sitius expulerant. His auxiliis multas occupavit urbes: quarum deinde praesidio vim Carinatis elusit, cum majoribus copiis a Caesare missi. Postea cum successore Carinatis Asinio Pollione praetorio bellum clarissimum gessit. Cartejae cum una legione receptus, Eboram deinde oppugnavit cepitque. Eadem die de morte Caesaris cognovit. inde ad sex legiones, quas in ulteriore provincia reliquerat, rediit: missis Romam ad consules literis, *ut sibi ad larem suum liceret reverti: exercitus omnes dimitterentur.*

Pollionem Asinium vincit.

XXXIV. His deinde successibus firmior, quum ad eum quotidie multi confluerent, Asinium mors Cae-

Cap. XXXI. Cic. Phil. 6, 5. Cap. XXXII. Cic. Phil. 2, 40. Dio. Cic. Phil. 1, 8. et 5, 3. Appian. Cap. XXXIII. Dio. Strabo, l. 3. p. 161. Dio. Appian. Civil. l. 4. Vell. 2, 73. Cic. ad Att. 15, 20. et 16, 4. Cap. XXXIV. Dio.

saris et sequutae illam turbae plurimum debilitarent, Carthaginem novam obsidere ausus est. At, quum per absentiam ejus premi socios suos a Pollione audisset, cum valida manu congressus, claram victoriam obtinuit, virtutem ejus plurimum adjuvante casu. Forte adciderat, ut, Asinio in fugam acto, pars tamen exercitus strenue repugnaret, ambiguam factura victoriam, nisi eodem tempore et paludamentum, quod inter fugiendum abjecerat Pollio, vidissent inter hostium manus, et Pollionem interfectum audissent. Ejus nominis errore, nam illustris eques duci cognominis ceciderat, simul conspectu vestis, tamquam amisso duce, exterriti cesserunt. U. c. 708. A. C. 44.

XXXV. Ab hoc tempore potens pollensque Pompejus omnem fere ulteriorem Hispaniam recepit, donec M. Lepidus, citeriori praefuturus, in proximam Galliam venit. Is auctoritate sua Pompejum adduxit ad pacem, effecitque, ut discederet ab armis, senatus illi septies millies, quantum ex bonis ejus paternis Caesar redegerat, et orae maritimae praefecturam daret. Quae res eo confici facilius potuit, quod salvis Caesaris actis fiebat. quippe Caesar extremo tempore cunctis, etiam quibus nondum ignovisset, sine exceptione pristina jura reddiderat: ut non novum ei dandum beneficium, sed confirmandum, quod dedisset Caesar, videretur. Adjuvitque Antonius, amicus et propinquus Lepidi, odio quoque Caesaris inimicum ejus paternum corroborans. Pompejus, deducto ex Hispania exercitu, concessit Massiliam, ut interim, quid in urbe fieret, specularetur. M. Lepido honores ab senatu habiti, statua equestris inaurata in rostris posita cum inscriptione praeclara: mox et triumphus absenti, rebus gestis non maximis, decretus. *Patriae per Lepidum et senatum restituitur.*

XXXVI. Interim ad vim et arma res spectare coepit, quum Antonium, consulatus viribus praevalidum, Octavianus, aetate et injuria favorabilis et adsumpto Caesaris nomine, oppugnaret. Idcirco Antonius ante diem septimum Idus Octobres Brundisium exivit, legionibus Macedonicis quatuor occursurus, ut pecunia sibi conciliatas ad urbem adduceret, magno timore civitatis. Contra Caesar in Campaniam excucurrit, *Antonii et Octaviani paratus ad bellum.*

Cap. XXXV. Cic. Phil. 5, 14. et 15. et 13, 4. et 5. Appian. Civil. l. 4. et Vell. 2, 73. Cic. Phil. 13, 5. Sueton. Caes. 75. Dio. Appian. Cic. Phil. 5, 15. et 13, 4. Cap. XXXVI. Dio. Flor. 4, 3. Cic. ad Fam. 12, 23. Dio. Appian.

U. c. 708. A. C. 44. primumque a Calatia, mox a Casilino veteranos evocavit, infensos Antonio, qui novos colonos superinduxerat. Sed et pecuniae magnitudine excitabantur, quingenis donati denariis. Inde Capuam profectus, magna centuriata manu, Samnium petiit, Calibusque, et Teani, ceterisque municipiis, summo omnium favore exceptus, paucis diebus justum exercitum coëgit promptus adolescens. Inde consilio Ciceronis recurrens in urbem, ad decem millia hominum sub uno signo, neque omnes more militiae perarmatos, quasi praesidium suum, adduxit.

Canutius, adducto in urbem Octaviano, XXXVII. Trepidabant urbani, hinc Caesarem, inde Antonium venire cum copiis. neutrius perspecta voluntas: et, quia nuper in Capitolio conciliatos viderant, ne haec ex compacto gererentur, metuebant. donec eos confirmavit Canutius tribunus plebis, profectus obviam Caesari, et, proposito ejus cognito, praedem se offerens reipublicae: introductoque adolescente, qui ad secundum lapidem juxta fanum Martis consederat, verba in hanc sententiam fecit, continua rabie lacerare Antonium solitus.

In Antonium invehitur. XXXVIII. *Miro quodam fortunae ingenio reor in haec tempora, quibus rempublicam extraordinaria pericula circumstant, extraordinarium quoque praesidium adcessisse. quis enim tantum aut furorem hominum, aut benignitatem Deorum praescire atque praedicere potuisset? A consule patriam oppugnari publicis viribus, a privato defendi domesticis copiis! in illo nihil esse, quod non oderis, vituperes, timeas; in hoc omnia praeclara et salubria, pietatem, consilium, virtutem!*

Ejus rapinas coarguit. XXXIX. *Cavete enim, quidquam existimetis aut perniciosius publice Antonio, aut Caesare salubrius posse cogitari. M. Antonium quis vestrûm non novit, tamquam digitos suos? ejus luxum, libidines, crudelitatem, rapinas quis ignorat? Nec repetam, quae coram toties objeci, vobis audientibus: ad praesentia tempora vos respicere jubeo, et magnitudinem periculi, quod vobis denunciat, diligenti aestimatione metiri. Homo, ex magnis opibus, per temporum miseriam subito paratis, deinde turpissime dilapidatis, repente egenus, post necem Caesaris abundare copiis coepit. Quaeritis unde? quamquam quid*

Cap. XXXVI. Cic. Phil. 3, 2. et 5, 8. Cic. ad Att. 16, 8. et 9. Vell. 2, 61. Appian. Sueton. Aug. 10. Cic. ad Att. 16, 8. Appian. Dio. Cap. XXXVII. Cic. ad Att. 16, 11. Tac. 1, Ann. 10. Cic. ad Att. 16, 8. Appian. Dio. Appian. Cap. XXXVIII. Vell. 2, 64. Cic. Phil. 2, 38.

opus est quaerere, quod scitis omnes? Quantum illi pecuniae nocte, quae mortem Caesaris est insequuta, Calpurniae timor dedit in manus? quantum creditis ex interpolatis commentariis Caesaris, ex innumerabilibus chirographis, redactum? qua nundinatione nullus umquam fuit quaestus copiosior. Regna, provinciae dantur, adimuntur, tanti videlicet, quanti redimere haec cupientium desideria paciscuntur. datur civitas aliis, aliis immunitas: restituuntur exsules, minime profecto gratis. Jam una rapina ad Opis septies millies sestertium sublatum nostis. Nunc etiam municipiis imperari audimus pecuniam. U. c. 708. A. C. 44.

XL. *Tantis instructus divitiis, maximo praeditus magistratu, provincia et legionibus auctus, quantum possit, videtis: quantum velit, nisi ipsi creditis, ego vobis neutiquam persuasero. Pauci admodum dies sunt, quum in concione vestra palam professus est, locum me apud eos quaerere, quibus, se salvo, in civitate locus esse non posset. quae de principibus senatus alio tempore dixerit, quos et auctores Caesarianae necis, et mearum actionum, aperte nominabat, meministis.* *Consilia traducit.*

XLI. *Neque est, ut meo aut illorum periculo rem transigi posse putetis; nostro sanguine contentum Antonium fore, nostris facultatibus; vos vero si non honoratos apud eum, at certe tutos fore. Recordamini, quam ille vocem nuper admodum pro Castoris sedens jecerit, qua nulla sane potuit audiri crudelior, quum pro solita sua impudentia stultitiaque haud dissimulanter diceret,* nisi victorem, victurum esse neminem. *Quid potuit apertius? aut quibus aliis verbis bellum internecinum efficacius denunciaret?* *Vocem ejus invidiose repetit.*

XLII. *Adversus hoc tam cruentum atque horribile monstrum, velut alter Hercules, Octavianus se opposuit, aetate puer, audacia prudentiaque nemini clarissimorum virorum postferendus. Quod fuit hujus adolescentis durissimo difficillimoque suo tempore consilium? quanta moderatio? quam sapienter domesticum vulnus, quam patienter inimicorum injurias tulit? Carere illum sicut hujus aetatis ardore, ita omnino animo, credidissemus, nisi praesenti documento palam ostenderet, neminem sibi hac quidem parte comparari posse.* *Octavianum contra extollit,*

XLIII. *Tot illustres viri, summis usi honoribus, duces veteres, triumphales, indefensam rempublicam sinerent; nisi hic nobis subito exstitisset, qui, nullis instructus publicis praesidiis, paucos intra dies, quam eum proficisci ex urbe vidimus,* *A virtute simul et modestia.*

Cap. XXXIX. Plut. Anton. Cic. Phil. 2. 36. 37. etc. Cic. Phil. 2, 37. et 5, 4. Cic. ad Att. 16, 8. Cap. XL. Cic. ad Fam. 12, 23. et 3. Cap. XLI. Cic. Phil. 3, 11. et 5, 8.

U. c. 708. A. C. 44. *tot millia fortissimorum virorum adduxit praesidio publicae libertatis. Hic nobis munere Deorum datus est adolescens, in quo, etiam qui sententiis invicem discedunt, pari amore consentiant. Alii Caesaris acerrimam mentem, admirabilem celeritatem, imperterritum animum desiderant: haec omnia nobis iste regenerat. Sunt, qui nimis cupidum potentiae fuisse putent, pluraque bella e re sua, quam publica, gessisse, nec in honoribus modum novisse, nec in imperio finem. Hic igitur pro illo Caesar placeat, qui, sibi nihil, praeterquam salutem et libertatem, petens, ceteros labores suscipit pro republica, nullo honorum aut imperii desiderio, sed leges et jura civitatis valere postulans.*

Octaviani oratio ad populum.

XLIV. Haec atque talia quum Canutius disseruisset, Octavianus verba facere ad populum coepit, memoriam patris invocans, et quae ille pro republica prospere, erga populum Romanum liberaliter, adversus inimicos clementer fecisset. Deinde flexit ad spes suas modeste commendandas, quoniam per aetatem commemorare res gestas nullas posset. Postremo accusavit Antonium, injurias suas publicasque profectas ab eo coarguens, quibus coactus exercitum contraxisset. *Adesse veteranos patris sui, mente omnes eadem, uti patriam defendant, eique operam et obsequium, contra quemcumque foret opus, et in praesentia contra Antonium, polliceantur. Id unius ore omnes profiteri.* Sequutus ad haec multitudinis clamor, faustaeque in Octavianum voces.

Eum destituunt veterani.

XLV. Ceterum non idem veteranorum sensus erat, qui cum pugionibus veste tectis circumstiterant. Exciti enim, tamquam ad componendas Caesaris et Antonii controversias, aut, si abnueret Antonius, Caesarem tutaturi, aut etiam, si res ita ferret, poenas sumpturi de percussoribus, aegre ferebant, se adversus Antonium, modo ducem suum, nunc consulem, adhiberi. Igitur catervatim abire coeperunt, alii palam indignati, pars arma sua non adportasse caussantes, nec alienis perinde uti.

Sed mox revertuntur.

XLVI. Caesar, dissimulato dolore, quia erat ad vim imparatus, laudatos, quod se deduxissent, novoque insuper donativo auctos, dimisit: neque ex omni numero plus, quam mille, sive secundum eos, qui plurimum ponunt, tria millia remanserunt. Ceteros etiam cito subiit poenitentia, comparandoque belli lu-

Cap. XLIV. Dio. Appian.

cra cum agriculturae laboribus, et Caesaris inescati liberalitate, cito cum armis, tamquam ad illa petenda digressi, ad eum reverterunt. Igitur, recepto animo, Etruriam percurrit, Ravennamque, et finitima loca, militibus Arretium convenire jussis. U. c. 708. A. C. 44.

XLVII. Dum haec a Caesare parantur, Antonius ad Macedonicas legiones Brundisium venerat: acceptusque est gratanter ob spem donativi, quod tanto uberius futurum sperabant, quanto esset Antonius Caesare locupletior. nam domi ejus acervos strui pecuniae, neque jam numerari, sed adpendi, aurum audierant. Deduxerunt tamen eum in tribunal silentio, quasi prius adcepturi rationem, quare ultionem occisi Caesaris distulisset. Hoc aegre passus Antonius increpavit ingratos, *qui nullum laetitiae signum adventu suo ederent, cujus beneficio pro Parthica expeditione Italiam habituri provinciam forent.* Deinde querelas addidit, *quod emissos a protervo adolescentulo* (sic Caesarem adpellabat) *corruptores non protinus adduxissent. se tamen inventurum illos: militibusque divisurum sestertios quadringenos.* Haec in promittendo parcimonia quum a dedignantibus excepta risu esset, ipse contra irasceretur, eo processit ferocia militum, ut cum gravi convicio relinquerent concionantem.

Antonium sui quoque relinquunt concionantem.

XLVIII. Tum ille desiliens, *Discetis*, inquit, *imperata facere*: negotioque dato tribunis, ut seditiosi sisterentur, sorte duxit decimum quemque, nec tamen in omnes animadvertit. Sic tamen etiam multum caedis fuit: circiter trecenti supplicio adfecti traduntur, inter quos et centuriones quidam, viri fortissimi, fuerunt: et, quod auget saevitiae speciem, sub oculis Fulviae, quae virum sequuta ad exercitum fuerat, jugulati sunt. Irritatis per haec potius, quam perterrefactis, animis, Caesaris emissarii dolorem militum stimulabant, libellos in castris proponendo, quibus laudata superioris Caesaris memoria, et praedicata liberalitate adolescentis, crudelitas et sordes Antonii perstringerentur. Horum libellorum auctores conquiri jussos contubernia celaverunt; non praemiis, non poenis, quae indicanti aut occultanti denunciabantur, mutabiles.

Ille multos interficit.

Cap. XLVI. Dio. Appian. Cap. XLVII. Dio. Cic. Phil. 1, 38. et 5, 4. Appian. Dio. et Appian. Cic. ad Att. 16, 8. Cap. XLVIII. Appian. Cic. Phil. 3, 2, et 4. 5, 8. Dio. Cic. Appian.

U. c. 708. A. C. 44. *Deinde id factum excusat.*

XLIX. Ea contumacia concussit Antonii animum: et, quum interea Caesaris conatus nunciarentur, iterum ad milites prodiit, excusans, *quod necessitate coactus in paucos quidem et contra voluntatem animadvertisset. Ceterum ipsos scire, quam nec saevum se, nec sordidum ostenderit Antonius usquam. Sed satis esse querelarum, satis etiam tum delictorum, tum supplicii: centenos illos denarios se pronunciasse non donativi nomine, neque enim id pro fortuna sua facturum, sed quo laetior adcessus suus legionibus esset.* Nec addidit quidquam: ne cedere militibus timore videretur. denunciavit quin etiam, parendum imperiis suis fore.

Romam venit.

L. Remotis deinde centurionibus, quos suspectabat esse cupidiores Caesaris, alios praefecit; comiterque adpellatos milites diversis agminibus secundum mare superum jussit Ariminum pergere. Ipse cum legione Alaudarum Romam superbo adventu terruit, equitibus in suburbio relictis, militem adcinctum ducens in urbem, et nocturnis armatorum circa aedes suas custodiis.

Duae legiones eum deserunt.

LI. Sed, ubi, convocato senatu, Caesarem adcusaturus, effecturusque, ut hostis ille judicaretur, in Capitolium adscendit, in aditu curiae nuncium ad eum delatum est, legionem Martiam, cujus multi centuriones interfecti fuerant, sublatis signis, Albam secessisse, in urbem opportunam et munitam. Dum ad haec subsistit cogitabundus, en aliud nuncium, et quartam legionem, duce L. Egnatulejo quaestore, ad Caesarem se transtulisse. qua re audita, sic est exterritus, ut, abjecto de Caesare referendi consilio, senatusconsultum de supplicatione M. Lepido decernenda per discessionem faceret, quo celerius mittere senatum posset: (nec enim honoris Lepidi caussa vocari Patres jusserat) supervacuis omnino minis usus adversus tribunos plebis quosdam, qui minime repugnaturi fuerant. Sed ille L. Cassio denunciaverat mortem, si in senatum venisset: D. Carsulejum e senatu vi et minis mortis expulerat: Ti. Canutium, non templo modo, sed etiam aditu Capitolii, per armatos prohibuerat.

Cap. L. Cic. ad Att. 16, 8. et Appian. Cap. LI. Cic. Phil. 3, 3. 4, 2. 5, 8. et 9. 13, 8. Appian. Liv. Epit. Cic. Phil. 13, 8. Cic. Phil. 3. et 4. Appian. Dio. Cic. Phil. 3, 3. et 9. et 13, 9.

LII. Sed ejusdem diei vespere sortitionem provinciarum ex arbitratu suo fecit. Cajo fratri Macedoniam, C. Calvisio Africam dedit: ceterorum plerique, provincias suas repudiando, nullam fuisse Antonii sortitionem judicaverunt. Ipse, neque votis nuncupatis, neque sacrificiis solennibus factis, ante lucem paludatus ita profectus est ex urbe, ut templa, forum, occursum hominum, diem pene ipsum vitaret, in Galliam properans. Sed prius Albam ire statuit, ad revocandas, si posset, legiones: inde rejectus Tibur ad ceteros milites rediit, advocataque concione, jurare coëgit omnes, se non esse deserturos. *U. c. 708. A. C. 44. Sortitionem provinciarum facit.*

LIII. Inter haec magnus exstitit in urbe timor, certatimque venerunt Tibur Patres propemodum universi, equitum pars maxima, et ex ipsa plebe honestissimus quisque: videntesque jurari in verba Antonii a militibus et veteranis, quorum magnus sane numerus ad veterem ducem recurrebat, ipsi quoque volentes adstrinxerunt se jurejurando, benevolos fidosque M. Antonio semper fore: ut mirarentur homines, ubinam illi Romani essent, qui paucis ante diebus, concionante Caesare, M. Antonium conviciis foede prosciderant. Igitur cum splendido satis comitatu Ariminum venit, bona cum spe, fore, ut D. Brutus propter veterem amicitiam, sed magis odio metuque Caesaris, provinciam sibi transdat. Sed longe alia Bruto mens fuit, quem exarmari percussorum nemo patiebatur, in ejus copiis maxima spe reposita incolumitatis. neque vero aut Caesarem metuebat, docte simulantem Pompejanarum partium gratiam; aut credebat Antonio, quem, propter infinitam ambitionem, omnibus, qui aliquid posse viderentur, infidum atque obliquum esse cognoverat. *In ejus verba juratur.*

LIV. At Caesaris animum anceps fatigabat deliberatio, quemadmodum utendum praesentibus foret. Percussores avunculi oderat, Antonium metuebat: atque illos sciens ita vicissim erga se adfectos, saepe angebatur, ne cum exercitu progressum ambo simul junctis copiis invaderent. Sed, cognito, hos inter se commissos esse serio, non dubitans acriorem ex duobus prius opprimendum esse, Bruto auxilium ferre *Caesaris anceps deliberatio.*

Cap. LII. Cic. Phil. 3, 10. Cic. Phil. 5, 9. et 13, 9. et 3, 10. Appian. Cap. LIII. Dio. Cic. ad Fam. 11, 5. Dio. Tac. 1. Ann. 10. Dio.

U. c. 708. A. C. 44. non distulit: sublato Antonio, ab ejus segnitie haud perinde metuens.

M. Antonii vires. LV. Nec enim contemnendus erat imperator Antonius, et viribus haud spernendis nitebatur. Praeter recentem delectum tres habebat legiones Macedonicas; et veteranorum manum, senum quidem, sed in quibus duplo plus roboris, quam in tironibus, esset. Praeterea Lepidus et Asinius in Hispaniis, ille cum quatuor, Pollio cum duabus legionibus, et cum tribus in ulteriore Gallia L. Plancus, haud alieni a partibus videbantur.

Caesaris copiae. LVI. Caesar, praeter Martiam et quartam legiones, unam habebat tironum, veteranorum duas, sed suppletas ex novo delectu. His Albam convenire jussis, senatui scripsit, hujus auctoritatem maximi facere simulans, delatumque ab exercitu honorem, ut pro praetore imperium haberet, non accepit. Sed, quum duae legiones, quae ab Antonio discesserant, inter se ad simulacrum pugnae concurrissent, spectaculo delectatus, et oblata liberalitatis occasione, iterum quingenos denarios divisit: quina millia pollicitus, ubi, re ad proelium deducta, fortem fidelemque operam navavissent. Sic excitatis militibus suis, et sparsa largitionum fama, insequutus Antonium, in itinere equites, sagittarios, elephantos illius redegit in potestatem, minime repugnantes, quod Antonius Suessae, et passim in castris trucidando, qui ei suspecti erant, animos militum vehementer alienaverat.

Antonii et Bruti contentiones. LVII. Sed Antonius, missis ad Brutum codicillis, decedere jubebat provincia, quo et plebiscito gereret morem, et sibi parceret. Brutus contra senatusconsultum misit, quo ipsi data erat Gallia. Tum Antonius diem praestituit, intra quam nisi decessisset, pro hoste haberetur. Neque cessit Brutus, quominus nunciandum curaret, *debere Antonium sibi ipsi longiorem diem dicere, ne forte citius, quam vellet, ab senatu hostis judicaretur.*

Brutus, Mutina occupata, LVIII. Et poterat opprimere Bruti exercitum adhuc in castris agentem tanto potentior Antonius; sed urbes adire maluit. Ab his quum reciperetur, Brutus veritus, ne mox nulla pateret sibi, per simulatio-

Cap. LV. Appian. Cap. LVI. Cic. Phil. 5, 17. Dio. Cic. Phil. 4, 2. Liv. Epit. Cap. LVII. Appian.

nem decedendi profectus est Mutinam, validam urbem atque populosam, eamque occupavit, et copiis Mutinensium milites suos alere, mactare pecudes, carnemque ad diuturnae obsidionis exspectationem sallere instituit. Habebat autem secum magnam gladiatorum multitudinem, duas legiones veteranas, quibus olim praefuerat, et unam tironum: sed omnes nuper firmos ad res suas tuendas effecerat, ducto in Inalpinos exercitu, multisque castellis captis atque vastatis, et liberaliter donato milite. Igitur neque minis Antonii cesserunt, et Antonius, quum dimittere Brutum nollet, ad proelium elicere non posset, circumvallare Mutinam coepit. U. c. 708. A. C. 44. *Ab Antonio obsidetur.*

LIX. His rebus in urbe cognitis, redintegratus est apud omnes Caesaris favor, deque ipsius et Bruti honoribus in senatu actum. Provincia quoque Gallia laudata, quod Antonium non recepisset. Octaviano imperium Ciceronis sententia decretum; statua, Philippi: Servius Serviliusque, ut ante justam aetatem petendorum honorum ei potestas fieret, censuerunt. Aberant tum consules, nam et Dolabella profectus in Syriam fuerat. ergo M. Servilius tribunus plebis ejusque collegae, ante diem tertium decimum Kalendas Januarias senatu convocato, proposuerunt edictum Bruti, quo, *seque et exercitum provinciamque in potestate senatus fore*, demonstrabat. Laeta igitur curia, et majora meditante, senatusconsultum de praesidio factum, *uti C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, dent operam, ut senatus Kalendis Januariis tuto haberi possit.* Interim, rescissa sortitione Antonii, placuit provincias manere apud hos, qui obtinebant, neque tradi cuiquam, nisi jussu senatus.

LX. Haec et ab aliis, sed imprimis a Cicerone, qui eadem die tertiam et quartam Philippicas habuit, cupide decernebantur, qui, professis in Antonium odiis, multas hoc tempore orationes edidit, quibus rerum ille status eximie depictus est. Nam ille ex itinere, propter filium, quem Athenas studiorum caussa praemiserat, in Graeciam suscepto, inde trajecturus ad Dolabellam, a quo se passus erat legari, subito *Ciceronis in Antonium actiones.*

Cap. LVIII. Cic. ad Fam. 11, 4. Appian. Cap. LIX. Cic. Phil. 3, 15. et 4, 2. et 4. Cic. ad Brut. ep. 15. Dio. Cic. Phil. 4, 6. et ad Fam. 11, 6. Cic. Phil. 3, 15. Cic. ad Fam. 12, 22. et 25. Cap. LX. Cic. ad Att. 14, 16. et 15, 11.

U. c. 708. A. C. 44. erat reversus: austris reflantibus navigare vetitus, et auditis interim Octaviani successibus, novaque spe reipublicae recuperandae, alacrior.

Servilii Isaurici mors. LXI. Sub haec tempora P. Servilius Isauricus fatum explevit, magno vir natu: sed ad extremam usque aetatem sensibus integris, nec non nonaginta vitae annis infracta valetudine. Par erat et animi robur bene de republica sentienti et fortiter loquenti. quibus rebus ita nuper offenderat Antonium, ut in senatum tuto venire non posset. Unde et Canutio non diu post M. Antonius et C. Caesar objecerunt; *quod in capessenda republica consularis Isaurici sectam sequeretur.* quibus ille respondit; *malle Isaurici esse discipulum, quam Epidii calumniatoris.* id erat nomen crimenque rhetoris, quem illi audiverant.

Ejus auctoritas. LXII. Hujus viri quanta fuerit auctoritas, vel ut mores temporum noscantur, adnotabitur. Forte per forum incedens, quum testes in reum dari vidisset, loco testis constitit, praefatusque, *sibi nec hominem notum esse, qui caussam diceret, neque cur esset postulatus; at improbum sibi videri*, dixit, *propterea quod se, pedibus incedentem, nullo reverentiae signo edito, eques praeteriisset.* Digna res visa judicibus, cur indicta caussa damnaretur.

Ostenta coelestia. LXIII. Eodem et sequente anno multa, ut solitum in principio magnarum calamitatum, prodigia nunciata. terrae motus in Alpibus et in Italia crebri, fulminata navalia, Jovisque Capitolini cella, quae fuit in fano Victoriae, aliaeque sacrae aedes et statuae. Tabulae aeneae ex delubris Fidei et Saturni turbine evulsae; ad Opis valvae aedis fractae. arbores exstirpatae, tecta convulsa. Fax coelo visa, quales Graeci bolidas vocant, ab ortu ad occidentem ferri. Trini soles adparuerunt: quorum unus quasi spicea corona cinctus micuit. et, postea paullatim unum in orbem sole redacto, multis mensibus prope ad exitum an-

Cap. LX. Cic. ad Att. 16, 7. et ad Brut. 15. et ad Fam. 12, 25. et Phil. 1, 3. et 4. Cap. LXI. Dio. Plut. Cic. Dio. Cic. Phil. 2, 5. Suidas in Ἀπίκιος Μάρκος. Cic. ad Fam. 12, 2. Sueton. de Claris Rhetor. c. 4. Cap. LXII. Dio. Val. Max. 8, 5. Cap. LXIII. Virgil. Georg. 1, 466. Jul. Obseq. Dio. Appian. Civil. l. 4. Jul. Obseq. Plin. 2, 26. et 31. Dio.

anni lurida et pallens lux fuit, quasi continuo sideris defectu. Id ostentum mox adcommodarunt temporibus, *Triumviros denunciatos*, dictitantes, *quorum duo defecturi fuissent, Caesare superstite, cujus victoriam corona soli circumdata; spicarum figura frugum ubertatem notasset.* Aetna arsit. In Tiberis ostio piscium magna vis, relabente aestu, in sicco est exposita. Padus etiam inundavit in campos magno adcolentium damno, recedensque vim reliquit ingentem viperarum. Insequuta est pestilentia vehemens per omnem Italiam. Armorum sonitus auditus in Germania de coelo cum cantu tubarum, virorumque clamoribus, et equorum decurrentium strepitu, quum tale nihil oculis cerneretur. U. c. 708. A. C. 44.

LXIV. Voces humana majores ex lucis auditae. pallida simulacra hominum sub crepusculis visa: bos inter arandum humana voce proloquutus, *frustra se urgeri; non enim fruges paullo post, sed homines defuturos.* infans recens natus loquutus est. amnes constiterunt. terra hiavit. effigies Deorum lacrimare et sudare; in quibusdam et sanguineus sudor adparuit. puteorum aqua in sanguinem versa. lupi per fora urbium discurrerunt. sereno coelo saepe fulguravit. Taurus, quum in aede Vestae immolatus esset, exsiluit. Carmina Sibyllarum jactata, quibus finis reipublicae instare praedictus esset. lapidibus multoties pluit. *Bos humana voce loquutus.*

LXV. Haec in communes valere calamitates credita; sed alia malum significare singulis. Ciceroni, quod consecrata ab eo pridie, quam in exsilium iret, Minerva vi turbinis dejecta et confracta est. Lepido, quod ante domum ejus canum ululatus auditi, maximusque omnium a ceteris dilaniatus est. Hoc minari pontifici maximo crediderunt. illud Antonii et Dolabellae consulum alienationem a republica portendisse, quod in aede Castorum ex eorum nominibus literas quasdam corvi advolantes rostris exciderant. Sed omnia haec malorum praesagia propemodum sero adparuerunt. Jam enim ea passim agebantur, ex quibus exarsurae necessario turbae erant, discurrentibus u- *Ciceroni et aliis oblata portenta.*

Cap. LXIII. Euseb. Chr. Jul. Obseq. Tibull. 2, 5. Plut. Caes. Virg. Ovid. Metam. 15, 785. Dio. Jul. Obseq. etc. Cap. LXIV. Euseb. Chr. Jul. Obseq. etc. Cap. LXV. Dio. Cic. ad Fam. 12, 25. Jul. Obseq.

U. c. 708. A. C. 44. triusque partis ducibus ad occupandas provincias, cogendosque exercitus, et quae alia bellis gerendis adparantur. Ex quibus initiis longorum deinceps atque multiplicium certaminum insani tumultus exstiterunt.

Cap. LXV. Liv. Epit.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI DECIMI OCTAVI.

M. Brutus in Graecia sub praetextu reipublicae et suscepti contra M. Antonium belli exercitum, cui Vatinius praeerat, cum provincia in potestatem suam redegit. C. Caesari, qui primus reipublicae arma sumserat, propraetoris imperium a senatu datum

M. Brutus in Graecia sub praetextu] *Decimus Brutus* Voss. *D. Brutus* ed. Rom. princeps apud Hearnium. Sed male. *D. Bruto* enim Gallia, at *M. Bruto* Macedonia erat adsignata. Vide Appian. 3. Civ. 527. Sequentia hujus Epitomes idem satis ostendunt. Caussam erroris vide ad Epit. 62. Tum *sub praetextato* Exc. Pithoei, quae etiam mox *cui P. Vatinius* praeferunt. Paullo post *redigit* Boend. et ed. Camp.

Qui primus reipublicae arma sumserat pro populo Romano, imperium a senatu datum est] Hic locus mire depravatus est, cum tamen non videatur. Me, ut vitiatum esse, atque ita legendum esse crederem, Cicero admonuit: *qui pro republica arma sumpserat, propraetoris imperium a senatu datum est.* Nam Cicero in senatu s. in Anton. [c. 16.] ita ait de Octavio: *Demus igitur imperium Caesari, sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest, sit pro praetore eo jure, quo qui optimo.* etc. Vox *praetoris* in *populo Romano* mutata est ob eam caussam, quam saepe alias. Eadem macula foedavit quoque Vellejum lib. 2, [61.] cum ait: *Eum senatus, honoratum equestri statua, pro P. R. una cum consulibus designatis Hirtio et Pansa bellum cum Antonio gerere jussit.* ubi legendum est *pro praetore.* SIGON. Videtur scribendum *qui privatus pro republica arma sumpserat.* Vellejus [2, 61.] *C. Caesar, nonum decimum annum ingressus, mira ausus ac summa consecutus, privato consilio majorem senatu pro republica animum habuit, primumque a Calatia, mox a Casilino veteranos excivit paternos.* Tacitus [1. Ann. 10.] *Paratum ab adolescente privato exercitum.* J. FR. GRONOV. Cic. 3. Phil. 2. *Qua peste privato consilio rempublicam Caesar liberavit.* Florus 4, 4. *Privatus, quis crederet? consulem aggreditur.* Augustus in Monumento Ancyrano *Annos undeviginti natus exercitum privato consilio, privata impensa comparavi.* DUKER. Privatum Octavium fuisse, quum primum arma sumeret, verum est: utrum tamen id auctor Epitomes hic in-

est cum consularibus ornamentis; adjectumque, ut senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinae obsedit. missique ad eum a senatu legati de pace parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus saga sumsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium praetorem cum exercitu potestati suae subjecit.

dicarit, dubito. Certe propius ad vulgatum accedit, si *primus reip.* mutemus in *pro rep.* quam in *privatus pro rep.* Recte vero *pro P. R.* sive *pro populo Romano*, in *pro PR* sive *propraetoris*, emendavit Sigonius. Vide ad 31, 8, 10. Loci Vellejani emendationem a Robort. 2. Emendat. 23. sibi subreptam esse, queritur Sigonius 1. Emend. 17. et 31. *ab senatu* Gronov. ejusque exemplo recentiores, invitis Mstis et excusis prioribus, ediderunt.

Cum consularibus ornamentis] Mallem *praetoriis*. Nam et Graeci, Plutarchus, Appianus, Dio στρατηγικὰ κόσμια decreta tradunt. Et Cicero [5. Philipp. 17.] decernit, senatorem eum esse, sententiamque loco praetorio dicere. SIGON. Id, quod Sigonius adfirmat, retulit Plutarch. in Anton. pag. 923. At Dio lib. 46. pag. 310. Caesari ante victum Antonium, viventibus adhuc Hirtio et Pansa consulibus, decretum dicit τὸ βουλεύειν ἐν τοῖς τεταμιευκόσι. consulibus vero interfectis, ταῖς δὴ τιμαῖς ταῖς ὑπατικαῖς ἐκόσμησαν, ὥστε καὶ γνώμην ἐν τοῖς ὑπατευκόσιν ἤδη τίθεσθαι, teste eodem Dione pag. 318. Appianus vero decretum dicit 3. B. Civ. 559. τὴν γνώμην αὐτὸν ἐσφέρειν ἐν τοῖς ὑπατικοῖς ἤδη.

Missique ad eum ab senatu legati de pace] Ita Gronovius anno 1665. edidit; idemque praeferunt Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. nisi quod omnes illi legant *a senatu*. Priores edd. praeferunt *missique ad eum legati a senatu de pace*, quod in Exc. Pithoei, et Norv. supererat. sed *missis ad eum a senatu legatis de pace* in Voss. Voces *a senatu* omittuntur in Leid. Paullo post, trajectis vocibus, *ad componendam eam* ostentant Berg. et Lov. 1.

M. Brutus in Epiro C. Antonium praetorem potestati suae subjecit] Vox *Brutus* deest in Voss. Tum *in Aegypto C. Antonium* legit Boend. Hinc *potestati suae subegit* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, Norv. omnesque edd. ante ultimam Gruteri, quae *subjecit* recepit. Alibi voces illae commutantur. Vide ad 28, 21, 9. 30, 9, 2. 38, 47, 11. 39, 2, 9. et alibi. Pariter *adigere* et *adjicere*. Vide ad Epit. 124.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXXIII.

IN LOCUM LIBRI CXVIII. T. LIVII.

I. Hoc idem tempus M. Bruti, C. Cassii cunctationem abrupit, quorum anceps hactenus et varie impedita deliberatio fuerat. Romam reverti periculosum erat; manere in Italia suspectum: et, si ad impositam provinciam adcingerentur, contumeliosum videbatur. Brutus enim in Asia, Cassius in Sicilia frumentum emendum, atque in urbem mittendum curare debebant. Praebuit tamen illud negotium et colligendarum classium facultatem, et praetextum ducendi moras, si forte casus aliquis exsisteret. nec interea desistebant tueri dignitatem, ut poterant, et literas atque edicta in urbem mittere. Sub autumnum deinde per Lucaniam pedestri itinere Veliam adcessit Brutus, atque inde transjecit Athenas. paucisque dein diebus cum sua classe discessit Cassius. Jam enim desperaverant, qualem volebant, obtineri rempublicam posse: et, quia Caesar Octavianus jam se commoverat, nesciebant, quantum huic recte crederetur.

U. c. 708. A. C. 44. Brutus et Cassius ex Italia proficiscuntur.

II. Et primo quidem tempore Brutus, cum philosophis conversando, videbatur abjecisse rerum aliarum curam. sed tamen et nobiles juvenes, qui Athenas studiorum caussa profecti fuerant, sibi dissimulanter adjunxit, in quibus et M. Ciceronem M. F. et in Macedonia per Herostratum quemdam tentavit animos eorum, qui copiis praeerant. Interim Athenienses ei et Cassio statuas aeneas juxta Harmodium et Aristogi-

Brutus dissimulanter quaerit vires.

Cap. I. Plut. Brut. Dio, l. 47. Cic. ad Att. 15, 9. 10. 11. Appian. Civil. libb. 3. et 4. Cic. ad Att. 16, 4. et 5. Cic. ad Fam. 11, 3. Dio. Plut. Cic. Phil. 10, 4. Plut. Dio. Cap. II. Plut. Dio.

U. c. 708. A. C. 44. tonem tyrannicidas, tamquam horum imitatoribus, ponendas locaverunt.

Mox palam copias contrahit. III. Haec agentibus, C. Caesarem, coacto exercitu, senatum defendere contra Antonii dominationem et injurias, auditum est. Igitur sub praetextu reipublicae et belli Antoniani Cassius in Syriam contendit, jam inde a quaestura benevolam et familiarem; Brutus, Graeciam atque Macedoniam occupaturus, facile contrahebat reliquias Pompejanorum exercituum, quae tum adhuc per Graeciam vagabantur: etiam, quos a Dolabella nuper advectos morbus aut oblivio sacramenti retinuerat, ultro adfluentibus. Igitur, professo jam consilio, ad ostium Caystri perrexit Romanis navibus obviam, pecuniam cum M. Apulejo quaestore, qui, tradita C. Trebonio provincia, decedebat, in Italiam portantibus. Ab hoc Apulejo, perquam amico sibi homine, Brutus et copias accepit, et talentûm sexdecim millia ex tributis atque vectigalibus Asiae.

Ejus ominosa vox. IV. Quum inde Samum reverteretur, forte natalis erat Bruti: eoque ob rem feliciter confectam hilarior, poculum in convivio poposcit grandius, idque manu tenens alta voce retulit Graeci poëtae versus, *a fato se et Phoebo Apolline pessumdari.* Haec vox, quia nulla adparente caussa erat jacta, vim praesagii deinde habere visa est: utique postquam ultimo proelio sive ipse, sive Caesar et Antonius, (utrumvis enim traditur) signum militibus dederunt *Apollinem.* Sed haec posterioris paullo temporis sunt.

V. At tum quidem Brutus, erectus ad conatum comparandi exercitus, etiam Veterem Antistium induxit, ut daret ei ex sua pecunia vicies, seque ipsum offerret ac conjungeret partibus. Sed et equitatum, qui in Syriam ducebatur bipartito, intercepit. quingenti equites a Cinna quaestore ad Brutum in Thessalia discesserunt; ceteros, qui per Macedoniam ducebantur, Cn. Domitius a legato Syriaco abduxit. Legio, quam legatus Antonii L. Piso ducebat, Ciceroni adolescenti se tradidit. Interim et ipse, profectus Demetriadem, armorum ingentem copiam, quae, jus-

Cap. III. Liv. Epit. Dio. Cic. Phil. 11, 13. Appian. Civil. l. 4. Plut. Dio. Plut. Vell. 2, 62. Dio. Cic. Epist. ad Brut. 1, 7. Appian. Civil. libb. 3. et 4. Cap. IV. Plut. et Appian. l. 4. p. 668. et Val. Max. 1, 5. Cap. V. Cic. Epist. ad Brut. 1, 11. Plut. Cic. Phil. 10, 6. et 11, 12. Plut. Cic. Plut. Appian. Civil. l. 3.

su Caesaris transportata in Graeciam, tum ad Antonium reportabantur, occupavit. Inter haec summa celeritate, nequidquam retinente senatu, C. Antonius praetor adfuit, Q. Hortensio successurus, qui Macedoniam obtinuerat. Sed praevertit Brutus, provinciamque, tradente Hortensio proconsule, adcepit, delectusque in ea, ejusdem Hortensii summo studio, habuit. Vicinos etiam reges atque tyrannos adjunxit sibi: magnaque iterum auctus est pecunia. Quippe Thracis cujusdam reguli conjux Polemocratia, cujus maritus occisus dolo aemulorum fuerat, cum filio et thesauris se contulit ad Brutum, ejusque fidei omnia tradidit. Brutus, puero Cyzicum amandato, donec in paternum imperium restitui posset, aurum atque argentum, cujus magna vi erat potitus, signare instituit. U. c. 708. A. C. 44. *Macedoniam Bruto tradit Q. Hortensius.*

VI. His rebus acceptis, C. Antonius cum septem cohortibus contendit Apolloniam, ad occupandum Illyrici exercitum. Tres legiones P. Vatinio proconsule apud Apolloniam et Dyrrhachium habebantur. Cum his paullo ante res in Dalmatia et Illyrico gesserat Vatinius, deficientibus denuo post Caesarem barbaris, et aliquot oppida ceperat, ex quibus rebus imperator est adpellatus. Sed postea ob adceptum detrimentum, amissoque Baebio viro consulari, (forte ex suffectis a Caesare fuit) Dyrrhachium se receperat. *P. Vatinius exercitum habet.*

VII. Is tum exercitum M. Bruto tradidit, apertis Dyrrhachii portis: non sponte, semper enim adversatus his partibus, et, pro ingenii quadam pravitate, Bruto fuerat; sed milites continere invalidus, apud quos in odio semper habitus, tum etiam propter adversam valetudinem in contemptu erat. Clausit tamen portas; et, insolito casu adjuvante, facile repulisset Brutum, si studia militum habuisset. Quippe Brutus, ut accidere quandoque ajunt per altam nivem ambulantibus, morbo correptus, quem *boulimiam* Graeci vocant, ingenti desiderio cibi deficiebat: et, quia cum expeditis valde properaverat, longe a tergo relicti erant commeatus. Igitur ad portam oppidi progressi *Eum Bruto tradere cogitur.*

Cap. V. Cic. Phil. 10, 5. 6. et 13, 15. Dio. Plut. Cic. Phil. 10, 6. et 11. Appian. Civil. l. 4. Cap. VI. Cic. Phil. 10, 6. et 5. Appian. Cic. ad Fam. 5, 9. 11. et 11. Appian. Illyr. Cap. VII. Appian. Civil. l. 4. Dio. Vell. 2, 69. Plut. Bruto, et Symposiac. 6, 8.

U. c. 708. A. C. 44. milites panem a vigilibus petierunt. Atque illi, intellecta Bruti necessitate, continuo adfuerunt ipsi cum cibariis et vino. Tanta enim erat Bruti dignatio, ut cuilibet ducum anteferendus videretur.

Bruti auctoritas. VIII. Igitur hos quidem recepit volentes. sed quia honestius putabat ab imperatore accepisse legiones, quam si contra voluntatem ejus, cui commissae fuerant, ad se pellexisset; in literis ad senatum aliquam Vatinii mentionem fecit. Ceterum, eam non admodum fuisse aut factam ex animo, aut creditam, vel inde colligas, quod Cicero, quum ab senatu honores laudesve decerni censeret, Vatinii, quamquam olim reconciliati, mentionem insuperhabuit.

U. c. 709. A. C. 43. A. Hirtio, A. Vibio coss. *Etrusci haruspicis vox et fatum singulare.* IX. Dum haec aguntur, ob multiplices prodigiorum terrores et praesentia mala, novi consules A. Hirtius et C. Pansa (nam is magistratum hoc anno gessit, quamquam proscripti filius) senatum Kalendis Januariis convocarunt. Ne tum quidem finis minarum fuit; et, quum de more sacrificarent consules, lictorum unus, non adparente caussa, repente concidit mortuus. Igitur neque sequenti biduo cessatum: sed senatus habitus est etiam postridie Kalendas, quamquam antiquo Pontificum decreto postridie omnes Kalendas, Nonas, Idus, atri dies haberentur. Sed inter procuranda prodigia exstitit aliud, omnibus minacius. quippe adcitus ab Etruria haruspex *reditura* respondit *regna, qualia olim fuissent, cunctosque servituros, se uno excepto*: atque haec fatus, compresso spiritu, cecidit exanimis. Decretum tamen postea est, *ut Hostilia curia reficeretur, et locus, in quo navale proelium fuerat editum, complanaretur.* Minervam quoque Ciceronis reponi placuit, cujus circum haec tempora contra Antonium actiones nemo melius exposuerit ipsius eloquentissimi viri Philippicis, quarum quae quinta inscribitur, Kalendis est habita; sexta vero post triduum.

Caesaris in favorem multa decreta fiunt. X. His quamquam Fufius Calenus et alii quidam obstrepebant, obtinuit tamen factio Caesaris, eique prius decreta confirmavit, *statuam equestrem in rostris, cum aetatis ejus adscripta notatione, utque pro praetore bel-*

Cap. VII. Vell. Cap. VIII. Cic. Phil. 10, 6. Cic. Phil. 10, 11. Cic. ad Fam. 5, 9. Cap. IX. Dio, l. 45. Appian. Civil. l. 3. Dio. Macrob. Sat. 1, 16. Plut. Cam. Liv. 6, 1. Appian. Civil. l. 4. Dio. Cic. ad Fam. 12, 25. Cic. Phil. 5, 1. et 6, 1. Cap. X. Dio, l. 46. Appian. Civil. l. 3.

lum cum consulibus adversus M. Antonium gereret cum consularibus ornamentis. adjectum etiam, *ut senator esset, sententiamque loco praetorio diceret: ejusque rationem sic haberi in omnibus, quasi anno superiore quaestor fuisset. Militibus* decreta *pecunia ex aerario, quantam iis victoriae caussa Caesar promisisset; et, quam expendisset Caesar privato consilio parandis copiis, ea de publico redderetur, utque iis militibus, qui discessissent ab Antonio, statim atque finitum bellum esset, missio daretur, agrique dividerentur.* U. c. 709. A. C. 43.

XI. His ita constitutis, quum opinione omnium pro hoste judicato Antonius haberetur, mater ejus, uxorque, et filius puer, tota nocte deprecabundi discurrerunt per senatorum domos; et interdiu quoque in curiam euntibus supplicando, fletu et precibus, et ad genua se projiciendo singulorum, moverunt multorum animos, ut tam repentinam fortunae mutationem non sine misericordia intuerentur. *Antonii mater, uxorque pro eo deprecantur.*

XII. Hoc videns metuensque Cicero vehementi rursus oratione accendit indignationem Patrum: sed a L. Pisone familiari Antonii mitior dicta est sententia, placuitque ex ea mitti ad Antonium legatos, qui pro Gallia offerrent Macedoniam. cetera mandata perscripta sunt durius, quod id negotium Ciceroni senatus imposuerat: *Ut ante certam diem discedentibus militibus* (Kalendae Februariae praedicebantur) *fraudi ne foret, fuisse cum Antonio. qui neglexissent id facere, pro hostibus haberentur. Antonius a Mutina confestim discederet: exercitum cis Rubiconem intra diem dictam reduceret, dum ne propius urbem Romam ducentis millibus admoveret: provinciam ne depopularetur: neve delectus in ea haberet: essetque in Patrum conscriptorum et populi Romani potestate.* *Ad eum senatus legatos mittit.*

XIII. Neque multo post, priusquam reverterentur legati, *tumultum* esse decreverunt, vestitumque mutaverunt Patres, populo quoque sumente saga, Cicerone principe, qui pridie Nonas Februarias descendit ad forum sagatus, quum reliqui consulares togati vellent descendere: quod solebant eo honore functi, quamquam erat in sagis civitas. Senatusconsultum quoque factum, *ut L. Munatius Plancus ex Comata Gallia,* *Civitas saga sumit.*

Cap. X. Cic. Phil. 5, 17. et Epist. ad Octavian. Vell. 2, 61. Sueton. Aug. 10. Plut. Cic. et Anton. Liv. Epit. Cap. XI. Cic. Phil. 5, 19. Dio. et Appian. Appian. Cap. XII. Liv. Epit. Dio. Appian. Cic. Phil. 6, 12. et 6, 3. et 2. Cap. XIII. Dio. Cic. Phil. 6, 3. 8, 2. 12, 7. 8, 11. Cic. ad Fam. 10, 33.

U. c. 709. A. C. 43. *et ex Narbonensi Lepidus*, de quibus bona tum erat opinio, *auxilio consulibus et D. Bruto essent.*

Antonius in Ciceronem invehitur.

XIV. Missi sunt ad Antonium tres consulares, Ser. Sulpicius, L. Piso, L. Philippus, principes civitatis. Ex his Sulpicius, qui aetate ceteros anteïbat, quum jam prope castra venisset, fato functus est: ceteri, metu, an alia caussa, incertum, nihil egerunt amplius, quam ut mandata porrigerent. Accepit ille gaudens caussam sibi datam ab senatu hostiliter agendi. Quamobrem in conspectu legatorum Mutinam verberavit tormentis; et multa statim in senatum, in Ciceronem, in Octavianum coram iisdem effudit: *Mirari, quod Romae sint, qui Caesarem, optime de republica meritum, pro tyranno et hoste habeant; Ciceronem non habeant, qui servatus a Caesare, quum necari jure potuisset, hanc ei referat gratiam, ut percussores ejus potiores habeat amicis omnibus: Decimum, donec recte fecisset, habuerit odio; idem nunc parricidam diligat. huic conservatam provinciam velit a solo Caesare datam; Antonio eat ereptum, quam habeat populi Romani beneficio. Sed et Patres conscriptos pravis consiliis uti, qui in gratiam pueri* (Caesarem notabat) *se adficerent injuriis. Dari praemia militibus, qui a se descivissent, cui senatusconsulto essent dati: minas denunciari his, qui maneant in officio. Eam vero rem tam ad suum incommodum, quam reipublicae detrimentum, depravata in tantum disciplina, pertinere. Se tamen adsensum esse decretae oblivioni propter viros duos Cassium et Brutum. Sed, quando ipse et Dolabella hostium numero habeantur non aliam ob causam, quam quia jure data retineant, se quoque irritam pactionem illam oblivionis facere, quam hi, quorum ad beneficium ea res pertineret, priores violassent.*

Ejus mandata ad senatum.

XV. Dedit deinde vicissim mandata iisdem legatis perferenda senatui: quamquam et ipse legatum mitteret L. Varium aedilitium hominem, compotorem suum, cui propter morum turpitudinem cognomentum erat inditum *Cotyla.* Mandatorum ea fuit summa, *futurum se in potestate senatus amore pacis et patriae. Ciceroni, a quo profecta sciat, quae nomine senatus scripta fuissent, haec respondere: sibi concessam plebiscito Galliam, jusque datum bello Decimum persequendi, lege contempta repugnantem. adeoque, si perstet, poenas ab eo sumpturum uno percussorum pro om-*

Cap. XIII. Dio. Cap. XIV. Cic. Phil. 9, 1. Appian. Dio. Cic. Phil. 8, 7. Appian. Dio. Appian. Cap. XV. Cic. ad Fam. 12, 4. et Phil. 8, 8. et 13, 12. Plut. Anton. Appian.

nibus, ut tandem exsolvatur piaculo senatus, quo per Ciceronem Decimo opitulantem se obstringat. Haec legatis senatus injuncta. U. c. 709. A. C. 43.

XVI. Modestiora per Varium, tectiora certe, nunciavit: *Provinciam*, his enim verbis usus est, *remitto: exercitum depono: privatus esse non recuso: omnia obliviscor: in gratiam redeo, si legionibus meis sex, si equitibus, si cohorti praetoriae praedam agrumque dederitis: et, quibus ego atque Dolabella dedimus agros, eos tenere patiamini.* Postulavit praeterea, *uti chirographorum atque commentariorum Caesaris obtentu facta sua atque collegae decreta manerent: ne tangerentur rationes ad Opis: ne fraudi esset septemviris agrorum dividendorum, quod egissent, ceterisve, qui secum essent, et adversus leges commisisse dicerentur: ne sua judiciaria lex abrogaretur. Ut pro Togata Gallia Comatam provinciam haberet cum sex legionibus, iisque suppletis ex D. Bruti exercitu, non solum ex delectu suo: tamdiuque ut obtineret, quamdiu M. Brutus, C. Cassius consules prove consulibus futuri in provinciis essent.* *Alia ejusdem.*

XVII. Hoc addebat, ut potentes viros demereretur; simul Caesari sollicitudinem immitteret, ne cum his conjungeret vires Antonius, si nimis ab eo premeretur. Non enim erat ullum concordiae studium Antonio, nec aliud agebat his mandatis, quam ut colorem quaereret bonae caussae, senatui se permittens: sed has conditiones adjecerat, quas neque recepturus senatus esset, neque Caesar pateretur. Qua enim ratione hic aut interfectores patris sui consules creari sineret; aut Antonianis copiis paria decerni praemia, quam decreta suis essent; atque per hoc Antonii apud milites auctoritatem et potentiam adaugeri? Neque dubitatum est, quin extemplo hostis Antonius judicaretur; militibus alia diceretur dies, *uti* nimirum *cum Antonio fuisse fraudi non esset his, qui ante Idus Martias eum reliquissent, et aut ad consules, aut ad Caesarem, aut ad Brutum adissent.* Consulibus permissum, *ut rempublicam defenderent, viderentque, ne quid ea detrimenti adciperet.* In haec quia ingenti pecunia erat opus, quintam et vicesimam facultatum omnium conferri jusserunt. *Antonius hostis judicatur.*

XVIII. Hoc tempore praecipua Ciceronis opera fuit, quotidianis ferme concionibus populum hortan- *Ciceronis in ea re studium.*

Cap. XVI. Cic. Phil. 8, 8. et 9. Cap. XVII. Dio. Appian. et Dio. Plut. Anton. Cic. Phil. 8, 11. Dio. Cap. XVIII. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. tis. hinc et armorum magna vis gratuito fabrorum labore, et variis nominibus pecuniae collectae. Antonii praesertim amicis, auctore eodem, impensae graves injunctae: quas illi sane sustinebant alacriter, tamquam re ipsa criminationes refellerent. Etiam municipia Italiae opes suas conferebant, principibus pecuniae pollicendae Firmanis, quibus ob eam rem actae erant ab senatu gratiae: quemadmodum et Marrucinis, qui ignominia notandos censuerant, quotquot militiam subterfugissent: et L. Nasidio equiti Romano, cujus hortatu non milites modo facti vicini, sed etiam facultatibus sublevati fuerant. Patavini quoque, rejectis Antonianis, pecunia, militibus, et, quod maxime deerat, armis consules et Caesarem juverunt: horumque studium alii Transpadani, qui prius Antonio favere putabantur, imitati sunt.

Romae tributa iterum indicuntur. XIX. Sed eo perventum erat, ut urbem, jam inde a triumpho Paulli Macedonico immunem a tributis, subire insolitum onus, pecuniam dare, contribuere, solvere oporteret. Nam et Mutinensis Brutus valde urgebatur inopia: et Marcus non abundabat. et ad vocem tributi quotidie obdurescebant homines, quae supra annos centum viginti vix audita in urbe fuerat. Et, renato in Africa bello, etiam Q. Cornificius pecuniam petebat. Igitur et senatores in singulas tegulas, sive propriarum aedium, sive conductarum, quaternos obolos pependerunt. Maxima enim erat rei nummariae difficultas publice, ut etiam annuos praetermitti ludos oporteret, praeterquam paucos obiter factos, et dicis caussa.

Bruto et Cassio multa decernuntur. XX. Igitur M. Bruto, qui per eadem tempora provincias et exercitus a se occupatos retinere jubebatur, senatusconsulto permissum, *uti pecunia, si qua opus sit, et exigi possit, utatur, exigatque, a quibus videatur: ad rem militarem, mutuam sumat a civitatibus, frumentumque imperet.* Eodem senatusconsulto laudatus est Q. Hortensius, jussusque *cum Q. Caepione proconsule et legatis suis Macedoniam provinciam obtinere, quoad ei ex senatusconsulto successum sit.* Sed et C. Cassio decretum, *uti Syriam ob-*

Cap. XVIII. Cic. ad Fam. 11, 8. Phil. 7, 8. et 9. Cic. Phil. 12, 4. et 10, 5. Cic. ad Fam. 12, 5. Cap. XIX. Cic. ad Fam. 12, 30. Plut. Aemil. Cic. de Offic. 2, 22. Cic. ad Fam. 12, 4. et ad Brut. 2, 6. et 1, 18. Cic. ad Fam. 11, 14. et 12, 28. et 30. Cap. XX. Dio. Appian. Dio, l. 47. Vell. 2, 62. Cic. Phil. 10, 11. Appian. Dio, l. 47.

tineret cum imperio, bellumque cum Dolabella gereret. Q. Caepionis nomine non alium, nisi M. Brutum, intelligi monendum est, qui nomen illud praenomenque, quum ab Servilio Caepione avunculo esset adoptatus, adsciverat. U. c. 709. A. C. 43.

XXI. Dum haec in Antonium Romae fiunt magno plerorumque studio, non defuerunt, qui partes ejus modis omnibus tutarentur. ex quorum numero adversus senatusconsultum, quo contra rempublicam fecisse existimabantur, ad Antonium profecti sunt praetores ejus anni duo, P. Ventidius, L. Marcius Censorinus, unusque tribunus plebis, et designati duo, cum aliis quibusdam senatoribus. Alii, manentes in urbe, omnem pro Antonio lapidem movebant: Fufius praesertim et Piso, plerumque sententiis diffidere a Cicerone soliti, et pacis commoda inculcantes. Hi neque vestem mutaverunt statim, et senatui fuerunt auctores iterum ad Antonium legatos mittendi, Pansa quoque consule hortatore. dictaeque sunt sententiae, *ut consulares quinque, atque inter eos Cicero, legarentur.* Sed hic quidem senatui caussas, cur proficisci neque posset, neque deberet, luculenta oratione exposuit: atque, illo detrectante legationis munus, ceteri quoque remanserunt. *Amici Antonii.*

XXII. Sed Vibio Pansae consuli ad bellum exeunti foeda ostenta facta. Nam ultima concione, quam ad populum habuerat, quemdam ex turba comitialis morbus prostravit: et, qua profectus est hora, statua ejus aenea equestris, quam habebat domi, corruit. Equus phaleratus in heri conspectu festinans concidit. Inter immolandum, ut solebat, priusquam paludati magistratus proficiscerentur, exta ab haruspice propter mirificam sanguinis exundantis copiam judicari nequiverunt: et quidam e populo, in eodem sanguine lapsus, palmam, quam boni ominis caussa proficiscenti daturus erat, cruentavit porrexitque. Ad haec simulacrum Matris Deûm in Palatio ab ortu ad occasum se convertit: et Dianae signum, quod Mutinae colebatur, plurimo sanguine primum, deinde lacte fluxit. Consules ante ferias Latinas ex urbe profecti sunt, *Ostenta consuli Pansae oblata.*

Cap. XX. Vell. 2, 62. Cic. ad Brut. 1, 5. Cap. XXI. Dio, l. 46. Cic. Phil. 8, 11. et 11, 5. et 12, 8. Dio. Cic. in Ph. passim. Dio. Cic. Phil. 12, 1. Phil. 13, 17. Phil. 12. Dio. Cap. XXII. Jul. Obseq. et Dio.

U. c. 709. A. C. 43. quod semper exitiosum ipsis fuisse multa documenta declarare videbantur. Neque leviora minis mala sequuta. Rediit Sullana proscriptio, omnisque ferme nobilitas, exceptis, qui fecerunt, sublata est.

Senatus magna culpa. XXIII. Hujus calamitatis caussa senatui a Dione adscribitur: *qui, prava calliditate neminem toleraturus dominum, alios aliorum ope studuerit evertere: atque sic offensos sibi omnes effecerit, amicum neminem.* Nec reprehendendum hoc judicium esse, manifestum erit ex rerum expositione, quae sequutae sunt: quas patebit non alias fuisse, quam ex ejusmodi consiliis proficisci debuerunt.

XXIV. Quippe Antonius, jam dissimulans, quod ab initio solum praetulerat, *non propter spretum plebiscitum Decimo bellum se facere, sed tamquam Caesaris percussori*, jactabat, etiam scriptis ad senatum literis, eo haud dubie animo, ut vel adliceret juniorem Caesarem, vel certe suspectum partibus faceret. *Caesaris cogitationes.* Et profecto varie nutabat Caesar, incerta temporum et negotiorum intuens. Oblivio praeteritorum et impunitas ab senatu data viris ejusdem ordinis, et plerisque arcta necessitate junctis, humanitati imputari poterat; concessae pro majoribus exiguae provinciae, securitatis ipsorum caussa datae videri. *Sed quorsum in Gallia retineri Brutum? et decretam sibi provinciam ingresso Antonio dominationis impingi crimen? eoque praetextu se quoque in eum armari? Praeterea Dolabellam, uno percussorum Cæsaris interfecto C. Trebonio, hostium numero haberi: Bruto Cassioque imperium amplissimum, potestatemque in omnes alios, qui provincias ab Iönio mari ad Aegyptum usque obtinerent, concedi. Quorsum enim ista, nisi ad partes attollendas Pompejanas, pertinere?*

XXV. Reputabat et, quid sibi decretum esset ab senatu, reperiebatque tamquam adolescentulo fieri fucum: concedi speciosa, statuam, ordinem senatorium, nomen propraetoris: (de his enim rebus jam acceperat) at decreto, uti cum consulibus bellum administraret, exercitum suum eripi, parere coacto majus imperium obtinentibus. Ad haec praemia decreta tantummodo his, qui transfugissent ab Antonio, non etiam, qui Caesarem sequuti alii essent, ad suam injuriam pertinere judicabat: neque aliud agi ab senatu, quam ut se ad tollendum Antonium abuterentur; illo

Cap. XXII. Flor. 4, 6. Dio. Cap. XXIV. Cic. Phil. 13, 10. Appian. Infra 119, 1. 5. Appian.

dejecto, se quoque tollerent. Interim et imperium suscepit Spoleti, et pro more novam potestatem auspicantium immolari jussit. adparueruntque omnium victimarum jecinora replicata intrinsecus ab ima fibra, responsum a vatibus, *intra annum duplicaturum esse potentiam, quemadmodum exta duplicia fuissent.* Sic animatus in concionem vocavit milites, ostenditque, *se bonum etiam, quae ab senatu adciperet, caussa gratias iis agere: nec enim daturos ei imperium Patres, nisi prius a militibus habuisset: neque se defore praemiis eorum, re feliciter gesta.* U. c. 709. A. C. 43. *Egregie litato excitatus.* *Totum se militibus tradit.*

XXVI. Confirmabant adolescentis suspiciones cetera quoque: quod legati et mandata publico nomine ad Antonium mittebantur: consules ad eum, se nescio, scribebant; et literas Antonii, ad senatores quosdam destinatas, quum intercepissent, clam se reddendas curaverant: neque serio gerebant bellum, per caussam hiemis omnia tardantes atque procrastinantes. Praeter praesidium Antonii Claterna dejectum, nihil erat ab Hirtio gestum: et Pansa tollendis Antonii legibus agendoque per urbem et Italiam delectu occupabatur.

XXVII. Sed, quia nondum erat tempestivum haec intelligere videri, etiam Hirtio, ut a senatu clam mandatum fuerat, duas poscenti legiones, quartam et Martiam, quod erat roboris in exercitu, concessit: et, Hirtio Claternae hibernaturo, forum Cornelii profectus, quotidie et legendo, et scribendo, et declamando se exercuit; gnarus in summa dignitate potentiam munitam armis, facundia destitutam et civilibus artibus, metui quam amari, et terrere quam rogare aptiorem esse. *Studiis inter arma dat operam.*

XXVIII. Interea et legatus Bruti Pontius Aquila, qui tribunus plebis offenderat Caesarem, deinde inter percussores ejus fuerat, T. Munatium Plancum, aliquot proeliis victum, Pollentia, etiam crure fracto, expulit. Et ipse Brutus senatori cuidam, qui profugerat ad Antonium, supellectilem, quam ille Mutinae reliquerat, mittendo, in tantum celebratus est, ut et *D. Brutus rem bene gerit.*

Cap. XXV. Plin. 11, 28. Sueton. Aug. 95. Jul. Obseq. Dio. Plin. Appian. Cap. XXVI. Dio. Cic. ad Fam. 12, 5. et Phil. 8, 2. Cap. XXVII. Dio. Appian. Dio. Appian. Cic. ad Fam. 12, 5. Dio. Sueton. Aug. 84. Cap. XXVIII. Dio. Supra, 116, 10. et 41. Cic. Phil. 11, 6. et 13, 12. Dio.

U. c. 709. A. C. 43. complures civitates, quae superiore anno largitionibus concessionibusque privilegiorum erant obligatae Antonio, a partibus ejus alienarentur, et exercitus fieret segnior. Igitur Antonius, ad corrumpendos Mutinenses, suorum aliquos in oppidum misit. At Brutus hoc sentiens, dolum haud inelegantem machinatus, convocavit omnes cujusque modi homines, qui tum Mutinae degebant: paucisque verbis factis, demonstravit locum, in quem milites; simul alium, in quem ceteri discederent. Ita relictos in medio hostes facile comprehendit.

Consules et Caesar succurrunt Bruto.

XXIX. At, ubi circumvallatus urgeri fame coepit, Caesar ei metuens Hirtium impulit, ut ad liberandam obsidione Mutinam una proficiscerentur. In itinere Bononiam occuparunt; quae, antiquitus in clientela Antoniorum constituta, quum praesidium non haberet, sine certamine aperuit portas. Neque, praeter Rhegium Lepidi et Parmam, ullum oppidum Antonio supererat. Sed erat is equitatu firmus: quem obviam venientibus a Bononia misit. Fiebant igitur equestria crebra proelia, sed vincebantur Antoniani, quamquam superiores numero: quia torrentibus interrupta planities multitudinis usum auferebat.

Literas ad eum per urinatores et columbas mittunt.

XXX. Ne tamen Mutinam venire victores possent, Scultenna fluvio et praesidiis ad eum Antonii prohibebantur. Igitur, ut, quibus possent modis, Brutum praesentia horum cognita confirmarent, ab altissimis arboribus efferri faces adcensas jusserunt. Deinde, quum id parum intelligeretur, tenuem plumbi laminam literis insculptis convolverunt, quae per urinatorem adligata brachio sub aqua deferretur. Quum hoc modo saepe commeassent literae, atque parte Scultennae, quae nunc quoque Mutinam intrat, salem, quo maxime indigebant obsessi, cuppis inclusum, itemque pecora intromisissent; sentiens, quod agebatur, Antonius retia per amnem tetendit, quibus omnia haec exciperentur. Tum ad aliam astutiam transitum, et columbae cum epistolis ultro citroque missae. Priusquam

Cap. XIX. Appian. Dio. Sueton. Aug. 17. Dio. Cic. Phil. 10, 5. et ad Fam. 12, 5. Cic. ad Fam. 10, 15. Dio. Cap. XXX. Appian. Dio. Plin. 3, 16. Dio. Frontin. Strat. 3, 13. Dio. Cluver. Ital. Antiq. l. 1. c. 36. Frontin. Strat. 3, 14.

quam dimitterentur, in obscuro loco fame macerabantur. Deinde epistolae seta religabantur ad collum. Sic dimissae, quam proxime urbem poterat, cibi lucisque desiderio petebant summa quaeque aedificia, ibi excipiebantur: utique postquam, intellecta re, cibum certis locis collocari Brutus jusserat. Eaedem deinde remittebantur a Bruto cum literis, loca nota repetentes. U. c. 709. A. C. 43.

Antonii cum his velitationes.

XXXI. Sic obfirmato ad tolerandam obsidionem Decimo, Antonius, fratri Lucio custodia operum ad Mutinam demandata, castra hostium castris opposuit. Crebrae inde velitationes, sed nihil ad rerum summam: inter quas et Galli equites, quos cum elephantis ad Caesarem defecisse diximus, ad Antonium redierunt, clade etiam aliqua Caesarianis inlata; et, inter pabulatores oborto certamine, suos unoquoque conante defendere, acriter pugnatum, superiorque discessit Antonius. Interim P. Ventidius ex coloniis Caesaris instar duarum legionum collegit, notus plerisque et militiae socius. Magni inde rumores exstiterunt in urbe, quum eo properare audiretur: fugerantque multi, atque inter eos Cicero. Sed conjungere se cupientem Antonio Ventidium Caesar et Hirtius excluserunt. Ergo profectus in Picenum, ibi quoque delectibus habitis, aliaque conscripta legione, temporibus insidiabatur.

M. Bruti successus in Macedonia.

XXXII. Dum haec in urbe et Italia fiunt, M. Brutus in Macedonia et Epiro res suas insigniter auxit. C. Antonius, progressus Apolloniam, eo contrahere, quidquid militum vicinis locis erat, moliebatur. Sed, ubi et illi se ad Brutum potius contulerunt, et Apolloniatas eodem inclinare Antonius sensit, magnam urbem et gravem, relicta Apollonia, Buthrotum profectus est. Mox, amissis in itinere cohortibus tribus, quae caesae a Bruto fuerant, quum praeter Amantiam et Bullidem teneret nihil, huc statuit contendere. Sed loca, per quae eundum erat, Cicero adolescens jam praeceperat: per quae vi conatus aperire viam, victusque, dum inter paludes longo agmine se recipit, a Bruto circumvenitur.

Cap. XXX. Plin. 10, 37. Frontin. Strat. 3, 13. Plin. Cap. XXXI. Dio. Appian. Dio. Appian. Cap. XXXII. Dio, l. 47. Plut. Bruto. Cic. Phil. 11, 11. Plut.

U. c. 709.
A. C. 43.
C. Antonium in potestatem redigit.

XXXIII. Facile erat delere universos: sed Brutus, parcendum dicens suis mox futuris, consalutari eos jussit, et, quum nihil responderent, tamen dimitti. Sed rursus in praeruptis locis nactus, circumdatosque uti prius salutans, commovit omnium animos, ut dignum existimatione sua praedicantes, qua mitis et sapiens ferebatur, in fidem ejus concederent. Antonium etiam deditum ita clementer habuit, ut ne magistratus quidem eriperet insignia: simulque cum Bruti literis ad senatum adlatae sunt Idibus Aprilibus a C. Antonio *proconsule:* hoc enim adhuc vocabulo utebatur.

Senatus decreta in favorem Bruti et Cassii.

XXXIV. Haec igitur epistola movit iram Patribus: ut, quam Brutus scripserat, mira senatus laetitia totiusque civitatis alacritas excepit atque laudavit. Igitur paucis ab inde diebus, quam fugatus a Mutina Antonius animos Patribus fecisset, Bruto Cassioque provinciae, quas jam privato consilio occupaverant, decretae sunt: laudati exercitus, qui his se tradidissent. Senatusconsulto comprehensae comprobataeque pecuniae, quas a quaestoribus transmarinarum provinciarum acceperant. postremo praeceptum rursus omnibus, provincias trans Iönium habitantibus, *uti M. Bruto, C. Cassio dicto audientes essent.* Sed jam de rebus, quas interim in Asia Dolabella gessit, exponendum est.

Cap. XXXIII. Appian. et Plut. Dio. Appian. Plut. Cic. ad Brut. 2, 7. Cap. XXXIV. Vell. 2, 62. Plut. Appian. Civil. 3. et 4. Cic. Phil. 11, 12.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI DECIMI NONI.

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolabellae occisus est. Ob id facinus Dolabella hostis a senatu judicatus est. Quum Pansa consul male adversus Antonium pugnasset, A. Hirtius consul cum exercitu superveniens, fusis M. Antonii copiis, fortunam

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolabellae occisus est] *L. Trebonius* ed. Rom. princeps apud Hearnium. *S. Trebonius* ed. Rom. anni 1472. *M. Trebonius* scripti plures supra vocant Epit. 116. Verum hic nihil mutant. Et recte. Fontem erroris, in paucis edd. commissi hoc loco, indicavi supra ad Epit. 62. Dein *Dolobellae* et mox *Dolobella* Leid. Voss. Lov. 2. Boend. et Norv. Similiter edd. antt. aliorum scriptorum, in Graecis vero *Δολοβέλλας*: pro quo passim viri docti *Dolabella* et *Δολαβέλλας* substituerunt. Quamvis autem in uno lapide apud Gruter. 499, 7. pariter *DOLOBELLA* reperiatur, altera tamen orthographia praeferenda est. Non modo enim eam firmat nominis origo; quod, ut observat Dausq. in Orthogr. deducitur a *dolabra*, cujus deminutivum est *Dolabella*; verum ita etiam est in pluribus lapidibus apud Gruter. Sponium, Donium, aliosque; sed inprimis in Fast. Capitol. Consul. ad A. V. ıɔxcıv. ıɔccLxıı. et in Fast. Capit. Triumph. ad A. V. ıɔcLv. Accedit auctoritas nummi, tempore Tiberii cusi cum hac inscriptione, *PERM. DOLABELLAE PROCOS.* apud Spanhem. de Us. et Praest. Num. Diss. 10. p. 170. et in Thes. Morell. tom. 1.

Hostis ab senatu judicatus est] *ab senatu*, in recentioribus edd. obvium, auctorem habet J. Fr. Gronovium; quum omnes scripti, et priores excusi praeferant *a senatu*. Praeterea hoc ordine vocabula primum composuit Gruterus, probantibus Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. sed *a senatu hostis* est in Boend. Exc. Pithoei, ed. Camp. omnibusque reliquis excusis a Froben. anni 1535. ad Gruterum. Vetustiores vero *a senatu inimicus* praeferunt. Voces *inimicus* et *hostis* etiam commutantur supra Epit. 110. et mox hac Epit. Verum paullo post habemus: *Hostisque a senatu cum omnibus, qui intra praesidia ejus erant, judicatus est.* Ep. 77. *Ex qua duodecim a senatu hostes, inter quos C. Marius pater et filius, judicati sunt.* Epit. 121. *Ut Dolabellam, hostem judicatum, bello persequeretur.* ubi pariter peccant edd. vett. Vocula *est* non adparet in Lov. 2.

A. Hircius consul cum exercitu superveniens] *Hirtius* Capitol. consules, et Graeci *Ἱρτιος*.

utriusque partis aequavit. Victus deinde ab Hirtio et Caesare Antonius in Galliam confugit, et M. Lepidum cum legionibus, quae sub ipso erant, sibi junxit: hostisque a senatu cum omnibus, qui intra praesidia ejus essent, judicatus est. A. Hirtius, qui post victoriam in ipsis hostium castris ceciderat, et C. Pansa, e vulnere, quod in adverso proelio exce-

SIGON. Recte quidem Sigonius emendat *Hirtius:* id tamen nomen in Faſtis Capitol. non memoratur. sed eo modo, ut voluit, scribitur in lapide apud Gruter. 165, 3. et 166, 1. in alio apud Fabrett. ad Columna. Traj. cap. 7. p. 197. quem bis inscriptionibus suis inseruit pag. 217. et 324. *HIRTIA* apud Gruter. p. 978, 7. *A. HIRTIVS. PR.* in nummo apud viros doctos, qui illuſtrarunt Numm. Famil. Vocula *cum* deeſt in Voſſ. *τὸ superveniens* in Leid. Mox *fortuna* male Exc. Pithoei. Tum *in Galliam effugit* praefert Leid.

Cum legionibus, quae sub ipso erant, sibi junxit, hostisque ab senatu cum omnibus] Omnia haec vocabula negligentia librarii desunt in Voſſ. *quae sub eo erant* legunt Exc. Pithoei. Tum *a senatu* Leid. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, Norv. omnesque excusi usque ad Gronov. qui anno 1665. *ab senatu* dedit, et mox *essent*; quum priores, consentientibus Leid. Berg. Boend. Exc. Pithoei, et Norv. praeferant *erant*.

Qui post victoriam suam in inimicorum castris ceciderat] Vet. lib. *qui post victoriam in hostium castris ceciderat*. SIG. Licet Sigonius *post victoriam in hostium castris* se in vet. lib. invenisse monuerit, edidit tamen *post victoriam in ipsis hostium castris*, quod Gronov. anno 1665. recepit, et mihi obvium fuit in Leid. Voſſ. Berg. Lov. 2. et Exc. Pithoei. *post victoriam ipsius hostium castris* in Boend. et ed. Camp. *post victoriam ipsius in inimicorum castris* in reliquis edd. antt. *post victoriam suam in inimicorum castris* in Basil. anni 1554. *post victoriam ipsis in hostium castris* in ed. Gruteri. Dein *exciderat* male Boend. et ed. Campani. Paullo ante *Aur. Hirtius* Exc. Pithoei. Vide ad Epit. 74. *At Hirtius* Leid.

Et L. Pansa, e vulnere, quod in adverso proelio exceperat, defunctus] *L. Pansa* servant omnes excusi, nisi quod Sigonius *C. Pansa* ediderit; cui, licet mutatae lectionis in scholiis non meminerit, neminem recentiorum auscultaſſe, merito miramur. Hirtii enim in consulatu collega, non *L.* sed *C. Vibius Pansa* dictus eſt. Ita autem non tantum vocatur apud Cic. 3. Phil. 15. orat. 5. Phil. 19. orat. 11. Phil. 9. lib. 8. ad Fam. 8. apud Dion. Caſſ. 46, 278. et alibi; verum etiam in Fragm. Faſtor. Capit. ad A. V. IↃCCX. Ad eumdem hunc Pansam referunt viri docti nummos, quos cum inscriptione hac *C. VIBIVS. C. F. PANSA* Ursinus et alii ediderunt: sine dubio vero ad eum pertinent duo, in quorum altero ab hac parte adscribitur *LIBERTAS*, ab illa *C. PANSA. C. F. C. N.* in altero ab hoc latere *C. PANSA*, ab illo *ALBINVS*.

perat, defunctus, in campo Martio sepulti sunt. Adversus C. Caesarem, qui solus e tribus ducibus supererat, parum gratus senatus fuit: qui, D. Bruto, obsidione Mutinensi a Caesare liberato, honore triumphi decreto, Caesaris militumque ejus mentionem non satis gratam habuit: ob quae C. Caesar, reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Ro-

BRVTI. F. Libri scripti eodem errore, quo editi, laborant; nisi quod in solis Exc. Pithoei legatur *C. Pansa.* Praeterea *ex vulnere* Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Tum *exceperant, defuncti* male Boend. et ed. Camp. Mox *ex tribus ducibus* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Deinde *parum gratus senatui* Voss.

Qui, D. Bruto, obsidione Mutinensi ab Caesare liberato] *quod de Bruto* Berg. Hinc *a Caesare* praeter scriptos quinque nostros etiam Exc. Pithoei, Norv. et editi ante Gronov. qui anno 1665. *ab Caesare* substituit. Dein *deliberato* Voss.

Honore triumphi decreto] Hic sermo est adulantium potentiae Octavii et successorum ejus: quo et Vellejus utitur [2, 62.] *D. Bruto, quod alieno beneficio viveret, decretus est triumphus.* Et Dio lib. 46, [317.] *Πάνθ' ὅσα ἐκεῖνος ἤλπισε λήψεσθαι, τῷ Δεκίμῳ δόντες· ὀυ γάρ ὅτι βουθυσίας, ἀλλὰ καὶ ἐπινίκια ἀυτῷ ἐψήφισαν.* At, haec si speravit Octavius, improbe speravit: nam de cive non triumphabatur. Id quod adulatores illos meminisse oportebat. Bruto decretus est triumphus de gentibus Transalpinis, ut colligas ex Epist. 4. lib. 11. Famil. Ciceronis, et Epit. 114. Quanto vero honestius Suetonius [Octav. 12.] *Ad praetextum mutatae voluntatis dicta factaque quorundam calumniatus.* J. FR. GRON. *triumphi honore decreto* Berg. et Lov. 2. Mox *intentionem,* pro *mentionem,* Boend. et ed. Camp. Dein *ob quod C. Caesar* Voss.

Et, perculsis adventu ejus iis] *praeclusis* vel *preclusis* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, Norv. et edd. ante Mogunt. quae *perculsis* recte emendavit. Error ortus erat ex literis perperam transpositis. Praeterea *iis* deest in Boend.

Quum annos XVIII. haberet, consul creatus est] Vet. lib. *annos XIX.* recte; est enim natus Octavius consule Cicerone IX. Kal. Octob. auctore Suetonio [Aug. 5.] consul factus est Pansa et Hirtio consulibus interfectis X. Kal. Octob. Quae summa annorum est viginti, uno die minus. Quare qui XIX. annos scribunt, integros accipiunt; qui viginti, imperfectos. Optime autem omnium Vellejus, qui aït [2, 65.] *Consulatum iniit Caesar pridie, quam viginti annos impleret, X. Kal. Octob. cum collega Q. Pedio.* SIGON. Gud. *cum decem et novem annos haberet.* Alter, *cum decem et octo annos haberet.* J. FR. GRON. Petavius quoque lib. 12. de Doctr. Temp. cap. 30. hic legit *XVIII.* et exponit, quum excessisset annos XVIII. et nonum decimum ageret. Sed Norisius in Cenot. Pisan. Diss. 2. c. 2. ex anno confusionis, quem vocant,

mam cum exercitu venit, et, perculsis adventu ejus iis, qui in eum iniqui erant, quum annos novemdecim haberet, consul creatus est.

qui ccccxlv. dierum fuit, quam additionem dierum factam dicit ante annum, quo Augustus consul fuit, nempe A. V. ɪɔccx. argumentatur, eum anno vigesimo et mense insuper expleto, senatui consulatum extorsisse. Si vera est illius sententia, videtur dicendum esse, Vellejum 2, 65. Suetonium Aug. 26 et alios, qui eum nondum viginti annos natum consulem factum tradiderunt, non habuisse rationem mensis intercalarii, qui in annum confusionis inciderat, et duorum mensium, quibus eumdem Julius Caesar, ut auctor est Suet. Caes. 40. auxerat. Sed de anno confusionis aliter sentit Petavius, qui 4. de Doctr. Temp. 1. et 10, 61. annum illum A. V. ɪɔccviii. et primum Julianum A. V. ɪɔccix. fuisse contendit. Augustus autem, etiam ex Norisii sententia, primum consulatum cepit mense Sextili A. V. ɪɔccxi. DUKER. *cum annos XVIII haberet* Voss. et Norv. *cum XVIII annos haberet* Lov. 2. *cum annos decem et octo haberet* Leid. Boend. et ed. Camp. *cum annos novemdecim haberet* Exc. Pithoei. *cum XIX. annos haberet* Berg.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXXIV.

IN LOCUM LIBRI CXIX. T. LIVII.

I. P. Dolabella, quum in consulatu suo Syriam plebiscito obtinuisset, sic instituit agere, tamquam non ad unam provinciam tuendam, sed ad infinitam colligendam potentiam, viribus opus haberet. Erat enim inter hunc et Antonium collegam, sicut mox ejus rei certa indicia eruperunt, de occupanda dominatione inita pactio. Idcirco, simul Achajam attigit, Veterem Antistium nactus, (quem postea Bruto adcessisse diximus) pecuniam ab eo poposcit; deinde per Macedoniam atque Thraciam agendo eadem, M. Octavium Marsum legatum cum una legione praemisit in Asiam. U. c. 709. A. C. 43. *Dolabellae consilia et acta.*

II. Ipse tardius insequutus, adlato senatusconsulto, quo Cassio Syriam ab senatu datam cognovit, C. Trebonium, qui tum Asiae praeerat, adiit: complexusque hominem et familiarissime colloquutus adeo fefellit, ut nihil non in ejus amicitia collocandum esse Trebonius crederet, cibaria militibus ejus daret, cum ipso creberrime et confidenter versaretur. Sed, haec utrum eo animo facta sint, an vero ut ad fraudem Dolabella inliceretur, inter auctorum dissensionem tanto post tempore difficile dijudicatu est. Certe neque Pergami, neque postea Smyrnae admissum esse Dolabellam traditur: forum tantum rerum venalium, tamquam consuli videlicet, praebitum. Ideoque incensum ira Dolabellam, oppugnationem tentasse ferunt oppidi: submotumque Trebonii promissis, fore ut Ephesum intromitteretur. Neque tamen excusandus Dolabella est, utro modo res adciderit, fide violata. *C. Trebonio se amicissimum ostendit.*

Cap. I. Vell. 2, 60. Dio, l. 47. Appian. Civil. 3. Cic. Phil. 11, 1. et 13, 19. Vell. Cic. ad Brut. 1, 11. Dio. Cap. II. Cic. Phil. 11, 2. Dio. Cic. Dio. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. *Mox eum, perfide redactum in potestatem,*

III. Quippe, missis a Trebonio copiis, quae proficiscentem Ephesum sequerentur atque observarent, hostilia agitans animo, dissimulavit omnia, donec minore parte in proximis locis relicta, plures revertisse Smyrnam cognovit. Tum vero paucos illos per insidias delevit: statimque Smyrnam contendens, fidelissimorum antiquissimorumque sociorum oppidum irrupit noctu, scalis ad moenia, qua parum attente custodiebantur, adpositis. Trebonius in cubili deprehensus, quum ad Dolabellam deduci posceret, contumeliosissime exceptus, deinde Samiario cuidam exsuli traditus, verbera atque tormenta pertulit, ne publicam pecuniam proderet.

Foede laceratum occiditque.

IV. Postquam sic excruciatus est biduo, caput abscidi jussit Dolabella: idque in tribunali, ubi jus reddere consueverat, propositum, deinde ad Caesaris statuam projectum, pilo suffixerunt milites, gestaruntque circum vias: postremo per plateas silice stratas mittentes remittentesque pro pila, sic contriverunt, ut amplius agnosci nequiret. Corpus tractum atque laceratum in mare abjectum est.

Propter haec hostis a senatu judicatur.

V. Ad hunc modum occiso Trebonio, Dolabella occupavit Asiam, seque munire rebus omnibus instituit, acerbe cogendo pecunias, et classem a Rhodiis, Lyciisque, atque ex Pamphylia et Cilicia, per L. Figulum contrahendo, non ignarus instantium. Quippe, quamprimum haec sunt Romae cognita, hostis ab senatu judicatus est: diesque dictus, intra quem impune ab eo discedere milites atque familiares possent. Decretum praeterea, *uti consules, Mutinensi bello confecto, Asiam obtinerent provinciam, et de Dolabella sumerent poenas.* Nondum enim Cassii conatum successusque compererant: et veriti, ne interea Dolabella fieret firmior, finitimarum provinciarum praetoribus curam Asiae, donec eo venissent consules, demandarunt.

Idque bellum mandatur Cassio.

VI. Sed, priusquam ab illis quidquam ageretur, rebus Cassii auditis, huic bellum contra Dolabellam decreverunt, amplissimis verbis Cicerone dicente sententiam: *uti ejus belli gerendi caussa C. Cassius pro consule,*

Cap. III. Cic. Phil. 11, 2. et 12, 10. Dio. Appian. Cic. Phil. 11, 2. Cap. IV. Vell. 2, 69. Liv. Epit. Oros. 6, 18. Appian. Dio. Cic. Phil. 12, 4. et Appian. Cap. V. Cic. ad Fam. 12, 12. et 14. et 15. Appian. Civil. l. 4. Liv. Epit. Cic. Phil. 11, 6. Appian. Dio. Cic. ad Fam. 12, 14. Cap. VI. Dio. Cic. Phil. 11, 12.

quibus ei videatur, naves, nautas, pecunias, ceteraque omnia, quae ad bellum gerendum pertineant, imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto, jus potestatemque habeat: utque, quamcumque in provinciam ejus belli gerendi caussa advenerit, ibi majus imperium C. Cassii proconsulis sit, quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit, quum C. Cassius proconsul in eam provinciam venerit. Eodem senatusconsulto comprehensum, uti *finitimi reges, tetrarchae, dynastae C. Cassium suis copiis opibusque adjuvent*: et de Dejotaro patre et filio regibus nominatim, qui, audita morte Caesaris, Armeniam, ab eo sibi ablatam, suo Marte recuperaverant. U. c. 709. A. C. 43.

VII. Interim et Mutinense bellum ad finem venit, sed ita, ut majorum inde motuum exordium oriretur. C. Pansa consul cum novis ex Italia delectibus (quatuor legiones tironum erant) et Ser. Sulpicio Galba, qui ad eum, itineris adcelerandi caussa, millia passuum centum erat missus, Bononiam processerat. inde ut ad castra collegae et Caesaris perveniret per viarum angustias tutius, noctu obviam ei D. Carsulejum, qui bello Alexandrino praeclaram operam Caesari navaverat, cum legione Martia, et duabus praetoriis cohortibus, Hirtii atque Caesaris, miserunt. *Pansa consul Mutinam proficiscitur.*

VIII. Hoc ubi sensit Antonius, quamquam iter arctum occludere palam potuisset; tamen, ne moram injiceret bello, quamprimum enim pugnare cupiebat, insidias per silvestria Aemiliae viae disponere maluit. quam ad rem quia parum idoneus eques erat, duas robustissimas legiones, secundam et trigesimam quintam, in arundinetis, quae ad utrimque latus viae erant, collocavit; duasque insuper praetorias cohortes, alteram suam, alteram M. Silani, qui nuper a Lepido ad eum venerat. Quippe Lepidus, a senatu ad opprimendum Antonium evocatus, ambigua fide, et propter recentem adfinitatem Antonii in hunc propensior, quum ad senatum frustra de reconciliando eo scripsisset, M. Silano tribuno copias ducendas dederat, non expresso, utri se parti adjungeret. At Silanus, imperatoris sui mentem tenens, (nam ille et Nar- *Ei insidiatur Antonius.*

Cap. VI. Cic. Phil. 2, 37. Cap. VII. Cic. ad Fam. 10, 30. Dio, l. 46. Cic. Appian. Civil. l. 3. Hirt. de B. Alex. Cap. VIII. Appian. et Cic. Dio. Frontin. Strat. 2, 5. 39. Appian. et Cic. Dio. Cic. ad Fam. 10, 33. Cic. ad Fam. 10, 9. et 12, 2. et Phil. 13, 4.

U. c. 709. A. C. 43. bone concionatus fuerat, et ad multos scripserat, se cum Antonio consentire) ad Antonium concesserat. Partem tamen equitatus cum leviter armatis ostendebat Antonius, signa legionum apud Forum Gallorum occultans.

Pugna oritur. IX. At legio Martia praetoriaeque cohortes, hoste conspecto, retineri non potuerunt, quo minus proelium consertum irent. Igitur Pansa, duabus legionibus tironum sequi jussis, transitis silvarum et paludis angustiis, aciem instruxit cohortium duodecim. Nondum illae duae legiones aderant, quum Antoniani prorumpunt ex insidiis, manusque continuo locis impeditis conserunt. Igitur Martiae legionis milites, inveterati bellorum usu, ne turbarentur a tironibus, qui mox supervenerunt, seorsim hos jusserunt consistere; ipsi et praetoriani alacriter capessiverunt pugnam.

Tribus simul locis. X. Tria sic proelia, discreta locorum ingeniis, simul facta. Nam a dextro cornu, ubi legionis Martiae cohortes octo contra legionem tricesimam quintam constiterant, Carsulejus et Galba Antonianos loco pepulerunt, in fugam non potuerunt vertere. In ipso viae Aemiliae aggere, ubi cohors Caesaris praetoria contra praetorianos Antonii erat collocata, diu pugnatum est perquam acriter. Sed in sinistro cornu, quod erat infirmius, ubi cohors praetoria Hirtii cum duabus ex legione Martia pugnabat, Antonius fuit superior: et, quum equitatu, quo valebat plurimum, circumire coepisset hostes, pedem eos referre ad castra coëgit, quae interim prudenti consilio Torquatus Pansae quaestor muniverat.

Pansa graviter vulneratur. XI. Hoc modo certatum inter hos adcepimus ante diem duodevicesimum Kalendas Maji: quo proelio Pansa consul, quum, accepto vulnere, fortiter repugnaret, pilo per ilia transacto, aliud accepit gravius, et ex proelio elatus est Bononiam. Antonius, victorem se ferens, castra etiam hostium oppugnavit, neque capere potuit, multis occisis tironibus Pansae, multis etiam amissis militibus suis. Idcirco, ne interim, cognita re, Caesar atque Hirtius superveni-

Cap. VIII. Dio. Cic. ad Fam. 10, 31. et 33. Cap. IX. Appian. et Cic. ad Fam. 10, 30. Cic. Phil. 14, 9. Appian. et Cic. ad Fam. 10, 30. Cap. XI. Ovid. Fast. 4, 625. Appian. Cic. Phil. 14, 9. et ad Brut. 1, 9. Dio. Oros. 6, 18. Jul. Obseq.

rent, omissa oppugnatione castrorum, ad sua reduxit exercitum. U. c. 709. A. C. 43.

XII. At Hirtius, ad defensionem valli sui, quod interim a parte suorum oppugnari Antonius jusserat, relicto Caesare, cum legione quarta, et veteranorum decem cohortibus, (haec septima erat legio) redeunti Antonio occurrit, adpetente jam vespera. Ibi defessi et inordinati ab integro milite excepti, quamquam satis fortiter se defenderent, cladem adceperunt; majori parte veteranarum Antonii copiarum deleta. In hoc proelio summi ducis atque fortissimi militis munia consul explevit, non modo rebus omnibus optime provisis, sed adito inter primos periculo, et aquilam quartae legionis ipse in hostium adversa signa inferens. Quod nisi nox et paludosa circum loca Hirtium ab insequendo deterruissent, confici bellum potuit. Haec et Antonii eripuerunt equites, et his occasionem dederunt plures suorum conservandi. quippe saucios, nonnullos et integros, prae lassitudine in uliginosis locis haerentes, partim in equos imponendo, alios recipiendo post terga, et valentissimum quemque jubentes correptis equorum caudis adcelerare fugam, magnum eorum numerum reduxerunt in castra ad Mutinam, quarta demum noctis hora reversi. Aquilas duas, signa sex et sexaginta victores retulerunt. *Hirtius Antonium vincit.*

XIII. Sic aequata partis utriusque fortuna, non solum Hirtius, cujus id proprium decus fuerat, sed Pansa quoque et Caesar a militibus, et mox ab senatu, ad quem literas Hirtius et Caesar scripserant, adpellati sunt Imperatores; quamquam adversum proelium Pansa fecerat, Caesar non interfuerat pugnae ille quidem, sed tamen, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus, oppugnantes repulerat. Sed e proelio fugisse eum Antonius scripsit, ac sine paludamento equoque post biduum demum adparuisse: et velut testimonio consentiens per eos dies fama ipsum etiam cecidisse vulgavit. His tribus proeliis ferme dimidia militum utrimque pars interiit, cum tota cohorte praetoria Caesaris: ex Hirtianis haud perinde multi ceciderunt. *Consules et Caesar imperatores adpellantur.* *Clades utriusque partis.*

Cap. XI. Cic. ad Fam. 10, 30. et Appian. Cap. XII. Dio. Cic. Phil. 14, 10. Dio, et Appian. et Cic. ad Fam. 10, 30. Cic. Phil. 14, 10, Appian. Cic. ad Fam. 10, 30. Cap. XIII. Liv. Epit. Dio. Ovid. Fast. 4, 675. Cic. Phil. 14. Dio. Cic. Phil. 14, 10. et 14. Sueton. Aug. 10. Cic. ad Fam. 10, 33.

U. c. 709. A. C. 43. *Aliud proelium,*

XIV. Quum in castra sua omnes rediissent, Antonio decretum erat abstinere proeliis, urgere obsidionem, et equitatu, qua parte virium praevalebat, hostibus negotium facessere; donec confectus fame Brutus deditionem facere cogeretur. Sed eadem caussa diversis ducibus festinationem suadebat. Idcirco, frustra saepius hoste lacessito, qua parte Mutina propter locorum naturam claudi minus potuerat, perrumpere conati, quum Antonius solos equites emisisset, equitatu suo his opposito, ut instituerant, Mutinam cum legionibus ire perrexerunt. Tum vero Antonius omittendae Mutinae metu legiones duas produxit: reliquas ex aliis castris adciri propere jussit.

In quo cadit Cos. Hirtius.

XV. At Hirtius et Caesar, cupide adgressi instructos, priusquam subvenire alii possent, egerunt in fugam. Hirtius, quum Antonii vallum superasset, circa principia pugnans interfectus est: quarta legio, quam ille secum habuerat, a quinta Antonii pene tota concisa. ibi Caesar, ad quem jam summa rerum redierat, consilio manuque insignis adparuit per omnia; receptoque Hirtii corpore, etiam castra Antonii occupata aliquamdiu tenuit. Sed paullo post summa vi connisus Antonius ejecit hostem, multosque Caesarianorum occidit. quo tempore Caesar aquilam, a moriente aquilifero traditam, humeris subiit, ipse quoque cruentus et saucius; et, tanto pondere, sicuti tum signa erant, non deterritus, in castra reportavit. Victoriam absolvit D. Bruti eruptio, cui inter diversa partium studia quidam omnia, nonnulli nihil tribuerunt.

Magna clades civilis belli.

XVI. His proeliis et robur et soboles militum interisse visa est. viri quoque illustres multi ceciderunt, inprimis consul uterque, (nam et Pansa ex vulneribus est mortuus) et L. Fabatus, et C. Peducaeus, et D. Carsulejus, et Pontius Aquila. Noctem proximam mutuo metu utrimque exegerunt in armis.

Antonii consultatio.

XVII. At Antonius, vocatis in consilium amicis, quamquam plerique censerent manendum esse, non

Cap. XIV. Appian. Cic. Phil. 14, 14. Appian. Dio. Appian. Cap. XV. Cic. ad Fam. 10, 33. Suetonius. Appian. Sueton. Flor. 4, 4. Herodian. Caracall. Cic. ad Brut. 1, 2. 4 10. et ad Fam. 11, 14. Cap. XVI. Vell. 2, 62. Cic. ad Fam. 10, 33. Plut. Anton. Oros. 6, 18. Cap. XVII. Vell. 2, 61.

majori adcepta, quam reddita, clade, ducibus hostium occisis, equitatu salvo, et Mutina ad extremum deducta; *Recte quidem vos*, inquit, *confiditis, plures enim habemus sperandi caussas: sed obsequendum Fortunae est, quae victoriae nobis hanc obstruxit viam, alias aperuit munivitque. Modo perrumpere in oppidum voluerunt hostes. Sive idem consilium denuo tentet Caesar, sive circumvallare nos incipiat, quod erit ei propter multitudinem operarum haud difficile, in arcto res nostrae erunt, omnibus circa hostilibus, et equitatus usu adempto. Sed et M. Lepidus et L. Plancus me pro victo contemnent, et, ut solet infelicibus, ex amicis hostes et illi fient. At, si Mutinam relinquimus, mox cum tribus legionibus suis Ventidius aderit: Lepidus etiam et Plancus auxilia magna et firma subministrabunt. Quod igitur bene vertat, paratos habete ad iter milites; et, quia multis arma desunt, pro scutis cortices dabimus.* Haec loquutus, non magno post intervallo castris egressus, ad Alpes magnis itineribus contendit. U. c. 709. A. C. 43.

XVIII. At Decimus, timore Antonii liberatus, Caesarem metuere incipiens, noctu abruptis fluvii pontibus, ad eum certos homines misit, gratias tamquam servatori agens, petensque, *ut succedens ad ripam, flumine medio, et civibus arbitris, in colloquium veniat. Se enim certis indiciis declaraturum, non sponte, sed fatali quodam infortunio, tractum ad conspirationem esse.* His Caesar respondit iracundius, *se neque Decimi servandi, sed belli cum Antonio, implacabili hoste, gerendi, caussa venisse: neque pietatem sinere, ut adloquatur, aut etiam adspiciat interfectorem patris: pati tamen incolumem eum esse, donec senatui populoque Romano videretur.* *Et fuga.*

XIX. Tum vero Decimus, progressus ad flumen, clara voce adpellavit Caesarem, et, recitato senatusconsulto, quo Gallia sibi data provincia fuerat, edixit, *ne, trajecto fluvio, Caesar alienam provinciam sine consulibus invaderet; neve persequeretur Antonium: huic enim operi se sufficere.* Non fallebat Caesarem, hanc ferociam Bruto ex fiducia Patrum adcedere. igitur, quantumvis eum in ordinem redigere facile potuisset, moderatus est irae, seque Bononiam ad C. Pansam contulit, rebus omnibus senatui perscriptis, effectoque, ut de iisdem nomine Pansae scriberetur. *D. Bruti ferocia in Caesarem.*

Cap. XVII. Dio. Cic. Appian. Frontin. Strat. 1, 7. Appian. Cap. XVIII. Cic. ad Fam. 11, 13. Appian. Oros. 6, 18. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. *Reip. Romanae miserrimus status.*

XX. Hoc fuit illud in republica tempus, quo nullum reperio fuisse umquam difficilius. Plena suspicionum omnia, plena timoris, simulationis, perfidiae. Et Dolabellae quidem atque Antonii jam eruperat furor: neque obscurum erat, quid Brutus, quid Cassius molirentur. Lepidi, Planci, Asinii cunctatio quorsum tenderet, mox aparuit.

Senatus consilia.

XXI. Sed senatus, quem *castra Pompeji* non praeter rem appellabat Antonius, id agebat unice, ut per dissensionem Julianorum ducum partes illae penitus tollerentur. eamque tum machinationem Octaviano C. Pansa detexit, tanto simplicius atque apertius, quanto, certus de instantibus supremis, minus movebatur metu gratiaque, et ceteris adfectibus, qui propter vitae commoda sollicitant animos.

Caesari a Pansa produntur.

XXII. Igitur, quum vocari Caesarem jussisset, *Ego*, inquit, *patrem tuum tanta caritate dilexi, ut me ipse non potuerim magis. Sed neque mortem ejus vindicare licuit, neque consensui ceterorum resistere; cui et tu, quamquam exercitu parato, prudenter sane cessisti. At illi, quum et te metuerent et Antonium, qui et ipse ingens Caesaris studium praeferebat, penitus gavisi sunt inter vos male convenire: futurum sperantes, ut mutuis offensis invicem adtereremini. Postquam autem copias haud spernendas penes te esse viderent, primo quidem, tamquam adolescentulum, inani bonorum specie adlicere sunt conati. deinde, ubi tu, quum alibi, tum in recusando, quod exercitus obferebat, imperio, magnum animum et sui compotem ostendisti, exterriti eo flexerunt consilia, uti nobiscum administrares bellum, atque hoc praetextu Martia et quarta legiones, robur exercitus, abs te abducerentur. Neque desperabant fore, ut alteruter vestrum bello interiret, superstes solus et imbecillus facile tolleretur: atque ita, prorsus oppressis jam ab initio Caesaris partibus, Pompejanae resurgerent.*

Pansae et Hirtii consilia.

XXIII. *Atque hanc ipsis consiliorum jam fuisse summam novi. nam et pleroque eo tempore Romae et senatui interfui: neque vitavi suspiciones atque voces, quod mentionem pacis atque concordiae intuli. Ceterum postea quoque non mibi, non a Hirtio, quum ad bellum mitteremur, alia mens fuit, quam ut Antonium, castigata viri superbia, redderemus commodiorem, deinde reconciliaremus tibi. Non enim putabamus aliud*

Cap. XX. Vell. 2, 60. Cic. ad Fam. 10. Cap. XXI. Cic. Phil. 13, 11. Appian. Cap. XXIII. Cic. Phil. 12, 7. Appian.

U. c. 709. A. C. 43.

a nobis fieri posse, vel referendae patris tui meritis gratiae melius, vel firmandis partibus nostris utilius.

Et eorum caussae.

XXIV. *Sed hoc quidem consilium, quod occultari interim ratio fuit, nunc, Antonio victo, occiso Hirtio, et me in fata concedente, mature tibi aperio: non ut a te gratiam ineam, quae morienti sera et infructuosa est, sed quia, quemadmodum ostendunt omnia, felix nascenti genius adfuit; uti, his cognitis, et, quae tibi sint utilia, scires, meamque simul atque Hirtii quum voluntatem, tum quae praeter illam facere coacti sumus, intelligeres.*

Pansae legiones Caesari restitutae.

XXV. *Exercitum autem, quem ipse dedisti nobis, te recipere minime invidiosum erit: eum itaque tibi restituo. Neque vero moleste ferent Patres, satis cognito, (non enim tentare neglexerunt) nullis conditionibus perduci ad Brutum posse. Tirones meos, per me licet, ipse etiam habeas. Quod si forte nimia senatus reverentia tenentur, satius erit relinqui. Curae enim fuit senatui, ut hos haberet in potestate. igitur et tribunos delegit, a quibus non milites modo, sed etiam nos consules custodiremur. Rem igitur majoris invidiae, quam utilitatis, et ante tempus te excitaturam, omitti satius fuerit. igitur ad hos quidem adcipiendos Decimum evocavi. sed, quia nondum ille venit, Torquato quaestori tradentur.* Haec fatus et mox exsequutus, animam efflavit.

Consulum et militum publica sepultura.

XXVI. At Torquatus de voluntate Patrum copias Decimo adduxit. funera consulum cum honorifica pompa Caesar Romam transmisit: iique in campo Martio publica sepultura honorati sunt, quia pro republica dimicantes ceciderant. Cujus rei sensus etiam abjectorum hominum animos ita pertentasse traditur, ut, M. Cornuto praetore urbano funus locante, qui tunc Libitinam exercebant, gratuitum ministerium praebuerint, paratumque exsequiarum conduxerint sestertio nummo. Militum etiam corpora, praesertim qui ex Martia legione ceciderant, publicis operibus atque muneribus, et communi exstructione sepulti sunt.

Suspicio in Caesarem de morte consulum.

XXVII. Per eos dies de morte consulum suspicio percrebuit, opera Caesaris occisos, Hirtium in acie per suos milites, aut ipsius Caesaris manu; Pansam per venenum vulneri adfusum. Certe Torquatus Glyconem medicum eo nomine custodiendum aliquamdiu curavit, ut parricidam. Sed M. Brutus, cujus ad Ci-

Cap. XXV. Cic. ad Fam. 11, 14. Appian. Cap. XXVI. Liv. Epit. Vell. 2, 62. Val. Max. 5, 2. Cic. Phil. 14, 12. et 14. Cap. XXVII. Sueton. Aug. 11. Dio, l. 46. Tac. 1. Ann. 10.

U. c. 709. A. C. 43. ceronem epiſtola exſtat, in tuenda medici innocentia etiam Caesaris famam fidemque adseruit. Certe ambitiosos haec suspicio semper sequitur, ut nullum sit tam insigne atque exsecrabile scelus, quod pro dominatione facturi non exiſtimentur. ceterum longe abeſt a prudentia Octaviani, ut rem minime facilem tegi, et, si erumperet, omnium alienaturam animos, adolescens necdum satis firmus auderet.

Senatus extraordinaria imperia tollit.

XXVIII. At senatus, donec incertus belli exitus eſſet, adversus victorem sibi providendum ſtatuens, extraordinaria imperia tollebat, decreto, *ne quis longius annuo imperium obtineret, neu quis unus curationem annonae.* quantum enim ad solvendam rempublicam diuturnae et solitariae poteſtates valerent, multis exemplis adparuerat. ita praeveniri poſſe putabant eum, qui futurus eſſet superior, ne quid praeter solita et conceſſa legibus adpeteret; et invidiam transferri in victum, cujus videlicet immitem et ambitiosum animum senatus timuiſſet.

Supplicationes dierum sexaginta.

XXIX. Poſtquam de Antonii clade rescitum, resumpto pacis habitu, supplicationes dierum sexaginta decretae. At Camillo, Vejis captis, supplicationes in quatriduum primo omnium decretae fuerant: nec scio, an ulli temere plurium dierum ante Pompejum, cujus Mithridatica victoria duodecim dierum supplicationem habuit. mox Caesari tres dies additi: ſtatimque cum ejus potentia crevit adulatio. Scilicet nihil eſt in rebus humanis ſtabile, sed, ut quaeque ab initio conſtituta sunt, ita ferme ab ambitione et vanitate absunt longius: paullo poſt inclinat sensim mos antiquus, dein solutius prolabitur: donec tandem cum impetu ruat, et ultra omnem finem modumque proferatur. Igitur nuper Cicero quinquaginta dies sententia sua comprehenderat, quum debellatum nec eſſet, nec crederetur; quot neque Gallicis antea bellis, neque aliis decretum umquam fuerat. Tum vero propter fugatum a Mutina hoſtem decendium additum.

Decreta contra Antonium.

XXX. Antonius, quique cum eo fuerant, bonis omnium publicatis, hoſtes judicati; deque iis bello per-

Cap. XXVII. Sueton. Cic. ad Brut. 1, 6. Cap. XXVIII. Dio. Cap. XXIX. Liv. 5, 23. Cic. de Prov. Cons. 10. et 11. Caes. de B. Gall. 2. fin. Cic. Phil. 14, 11. et 14. Appian. Dio. Cap. XXX. Cic. ad Fam. 10, 21. et ad Brut. 1, 5.

persequendis sententiae dictae. Quin et decemviri, in quibus et Cicero fuit, tamquam ad praemia militibus persolvenda creati, edictum proposuerunt, *uti, quisquis aliquid adcepisset ab Antonio consule, ea de re profiteretur*: cum gravibus minis in eos, qui secus fecissent. U. c. 709. A. C. 43.

XXXI. Hoc tempore T. Pomponii Attici laudabilis aequitas exstitit, qui, licet amicissimus esset Ciceroni et Bruto, nihilominus Antonii praesentem fortunam aliorum fere omnium exemplo minime despexit; sed, pristinae necessitudinis memor, Fulviae uxori liberisque Antonii, quum illa de bonis, et hi etiam de vita periclitarentur, quam potuit, opem tulit. *Attici integritas.*

XXXII. Erat ea temporis oblata Pompejanis opportunitas, ut tum demum vere liberos se crederent et gloriarentur: et, velut omni periculo defuncti, spernere Caesarem atque etiam opprimere inciperent. Nam neque triumphum decreverunt petenti; et, quum Cicero, provido magis, quam grato, animo, quod ampliora et meritum credebat, et invitis extorquere posse suspicabatur, sententiam dixisset, *ut ovanti introire Caesari liceret*, a plerisque repugnatum est. Neque Cicero satis animum texit, *laudandum adolescentem, ornandum, tollendum* dictitando. Quo tempore dixisse Caesar dicitur, *se vero non esse commissurum, ut tolli posset*. *Senatus Caesarem deprimere studet.*

XXXIII. Ceterum, ut erga Caesarem parci, sic in honorando Bruto profusi fuerunt, omnia huic tribuentes, quae sperare ille debuisset. Supplicatio ejus nomine ad omnia pulvinaria decreta. Et, quia forte natali suo liberatus obsidione fuerat, fastis ad eum diem Bruti nomen adscribi jussum: triumphum denique decreverunt homini, qui beneficio vivere alieno diceretur, neque adjutor victoriae, sed spectator tantum proelii cum aliis e muro fuisse. Martiam quoque et quartam legiones Drusus ei Paullusque, ceteris adsentientibus, decreverant. Sed ea res irrita fuit. Bellum quoque adversus Antonium uni decretum, votaque nomine ejus nuncupata publice. *D. Brutum extollere.*

Cap. XXX. Dio. Liv. Epit. Appian. Cic. ad Fam. 11, 20. et 21. Cap. XXXI. Appian. Corn. Nepos in vita Attici. Cap. XXXII. Appian. et Dio. Cic. ad Brut. 1, 15. Cic. ad Fam. 11, 20. Vell. 2, 62. Sueton. Aug. 12. Cap. XXXIII. Dio. Cic. ad Fam. 11, 18. Cic. ad Brut. 1, 15. et ad Fam. 11, 14. Liv. Epit. Vell. Dio. Cic. ad 11, 19. et 14. Dio. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. *Legionibus data praemia.*

XXXIV. *Legionibus, quae ab Antonio defecerant, promissum a Caesare donativum exsolvi* placuit; *partem eorum, qui pro libertate occiderant, liberis aut propinquis dari: superstitibus honoris caussa concedi, ut ludos oleae frondibus coronati spectarent.* Caesaris inter haec militumque ejus nulla aut parca mentio: quamvis et ad Lepidum, et Plancum, et Pollionem literae de persequendo Antonio mitterentur; et senatus non vivos tantum, sed etiam mortuos, laudibus ac honoribus cumularet. In quibus et Pontio Aquilae statua est posita, heredibusque reddita pecunia, quam ille mutuam Bruto dederat, suas atque amicorum opes inter publicam inopiam alendis legionibus insumenti.

Caesar reconciliationem cum Antonio meditatur,

XXXV. Enimvero Caesar haec considerans, et praeterea omnes suos adversarios potentia et imperiis auctos, Sex. Pompejo praefecturam maris, Bruto Cassioque Macedoniam et Syriam cum amplissima potestate datas, atque haec omnia cum Pansae verbis congruere, ad reconciliandam cum Antonio gratiam animum adjecit.

Senatus injuriis irritatus.

XXXVI. Neque deerat senatus obtentum praebere quidlibet novaturo. Centuriones missu legionum Romam iverant petendae pecuniae caussa, quae promissa erat victoribus. Responsum est, *legatos ab senatu venturos ad exercitum.* miseruntque jussos submoto Caesare milites alloqui. Non repugnavit Caesar: sed nec dissimulavit, frustra eos fatigatos non relaturos responsum, priusquam ipse esset adhibitus. Consilium senatui erat sub specie pulsi Antonii abducere a Caesare, tamquam non necessarias amplius, copias; easque tradere Bruto, ut Caesar exarmaretur. quaerebantque in ejus exercitu serenda discordia dissociare animos, et alios voluntate ac largitionibus, reliquos deinde vi redigere in potestatem. Igitur Martiae et quartae legionis militibus, quae decreta erant, praemia laudesque legati adferebant: ceterorum Caesaris militum non major, quam ducis ipsius, ratio habebatur. Sed omnis ista calliditas in contrarium vertit. legiones negarunt, sine imperatore suo ulla audituras mandata. legati re infecta redierunt.

Cap. XXXIV. Cic. Phil. 14, 13. Appian. et Dio. Liv. Epit. Appian. Cic. ad Brut. 1, 15. Dio. Cic. ad Fam. 11, 10. Cap. XXXV. Dio. Vell. 2, 62. Appian. Liv. Epit. Cap. XXXVI. Appian. Vell. et Dio. Plut. Cic. Cic. ad Fam. 11, 14. et 15. Dio. et Appian. Vell. Appian. et Dio.

XXXVII. Tum vero simul Caesar adfuit, artesque increpavit Patrum, universis idem animus fuit, ut non minus, qui honorati, quam qui neglecti erant, injuria se adfectos opinarentur. Nam et illi suspecta habebant omnia, et contumeliam commilitonum, sed maxime Caesaris, ad suam ignominiam pertinere arbitrabantur: et praeteriti docebant, *consilium senatus non ad beneficium duarum legionum, sed ad ruinam exercitus imperatorisque, spectare. nec ornari illos praemio, sed emi: tradendos mox percussoribus optime de se meriti Caesaris contra filium ejus et amicos, ut scelesta et indigna quaelibet facerent et paterentur.* U. c. 709. A. C. 43. *Quibus et exercitus commovetur.*

XXXVIII. Haec audita Romae terruerunt non ignaros vacillare Caesarem, et Antonio locum dare respirandi. Is enim, quum ad extremas angustias redigere hostem potuisset, si transisset Apenninum, alia omnia habens in animo, captivos milites ducesque tractabat comiter: volentes in suorum adlegebat ordines; si mallent ad Antonium se recipere, patiebatur. Quin et Ventidium, tres legiones habentem, terruisse contentus, *aut ad se transire* jussit, *aut, omisso metu, ad Antonium pergere, exprobratum communis utilitatis ignorantiam.* Sed et, Decium quemdam ex illustribus dimittens, atque ab hoc interrogatus, *quo igitur animo in Antonium esset? Sapientibus sufficere edita ab se indicia,* respondit, *insanis autem nulla suffectura.* *Caesar Antonium elabi patitur.*

XXXIX. Sub idem tempus ad Lepidum et Asinium scripsit apertius: *nec sibi, nec veteranis parem referri gratiam, sed omnia tradi parricidis cum certo interitu Julianarum partium, si pauci, qui supersint, pari, atque Antonius, imprudentia inter se committerentur. Cautius agere gregarios milites, qui, finitis stipendiis, aegre divellantur, sed iisdem coloniis juncti unitique confideant. Hoc et ipsis procurandum esse, et monendum Antonium. interea posse eos in speciem parere senatui, sed memores, primam esse debere suae salutis atque dignitatis curam.* Nec aliud ab his agebatur, sponte inclinantibus in hanc sententiam, et Antonio adfinitate aut familiaritate intima devinctis. Et, licet ad Brutum collega Plancus adcesserat, tamen neque huic constabat fides, et Bruti perquam infirmae erant copiae; cui maximus tironum, sed idem prope inutilis numerus, octo legiones: veterani belli casibus immi- *Lepidum et Asinium sollicitat.*

Cap. XXXVIII. Cic. ad Fam. 11, 10. Appian. Cap. XXXIX. Sueton. Aug. 12. Appian. Dio. Vell. 2, 63. Cic. ad Fam. 10, 33. Cic. ad Brut. 14.

U. c. 709. A. C. 43. nuti; et ex his, qui supererant, multi quotidie ex longa inopia se replentes incautius rumpebantur.

Ciceronem decipit.

XL. His rebus effectum est, ut senatus aliquanto honestius tractare Caesarem inciperet, conciliante ei gratiam Cicerone, cujus ambitiosam senectutem adolescentis calliditas egregie deceperat. Nam, quod ipso postea tradente Caesare constitit, ruinam metuens, Ciceronem adjungere et retinere studuit. quod quia nullo firmiore vinculo consequi posse rebatur, consulatum instituit petere, misitque ad Ciceronem nuncios, *patrem* adpellitans, *ex usu publico et gloria illius fore, si det operam, ut una gerant consulatum. Penes illum enim, ut peritum et senem, vim magistratus omnem fore: se honore contentum, per quem arma gloriosius poneret; nec aliam petendi triumphi caussam fuisse.*

Ut ejus negotium in senatu agat.

XLI. Sic inescatus Cicero negotium Caesaris in senatu egit: *Difficilia esse reipublicae tempora. qui cum imperio sint, inter se foedera agitare, inconsulto senatu. referre, ut adolescens, sine caussa contumeliose habitus, quibusdam honoribus mulceatur. Eumdem magnas habere copias: neque tam interesse reipublicae, ne praeter aetatem fiat consul, quam ne simultates armatus exerceat. Praeterea dari collegam tamquam puero praeceptorem posse, ne quid contra utilitatem senatus atque reipublicae ausit.* Sed irrisa sunt haec a percussoribus, non occulto Ciceronis morbo, et minime dubio omnium periculo, si filius interfecti, idemque magnis copiis subnixus, consulatum indipisceretur.

Senatus mediam viam male eligit.

XLII. Igitur, inter omnia dantes et nihil relinquentes, media via placuit, *uti sententiae inter consulares dicendae jus ei esset.* postquam hoc parvi fiebat, decretum, *uti proximis comitiis praetor, sequentibus consul renunciaretur.* Hoc modo satis acute putabant elusisse puerum, ut ipsi quidem adpellare consueverant. Sed ille, hoc ipsum, veluti convicium, ad defensionem eorum, quae meditabatur, adripiens, Lepido satagente, cum Antonio reconciliavit gratiam, non obvius modo excipiens redeuntem, sed ipse alliciens eum et provocans.

Cap. XXXIX. Vell. 2, 63. Cic. ad Fam. 10, 24. Cap. XL. Appian. Dio. Cic. ad Brut. 1, 17. et 18. Plut. Cic. et Brut. Appian. Dio. Plut. Cic. Appian. et Plut. Cap. XLII. Dio. Cic. ad Brut. 1, 15. et Phil. 4, 1. Dio. Zonar. Sueton. Aug. 12. Oros. 6, 18.

XLIII. Inter haec Antonii rursus emersit fortuna, cujus de rebus curatius referendum est, sine quarum cognitione sequutae mox conversionis tota sit obscura ratio. Fugatus a Mutina petebat Alpes, vir adversus incommoda non minus pervicax, quam luxui, quoad vacaret, deditus. Igitur et in hoc itinere diversi et pene contrarii generis documenta edidit: plerumque tolerans inediae et laborum, supra quam sit credibile: iterum, ubi videbatur esse aliqua occasio, profusus in vinum et epulas. Unde non ineleganter respondisse visus est familiarium ejus unus quaerenti, quid Antonius ageret; *Quod canis in Aegypto: bibit et fugit.* quando in illis regionibus canes metu crocodilorum currendo bibunt ex flumine. Sed saepius vix necessariorum erat copia: ut et cortice vixisse copiae ejus, et nullius animalis carnibus abstinuisse tradantur. U. c. 709. A. C. 43. *Antonii fortuna post proelium Mutinense,*

XLIV. Non erat difficilis exstinguendi hoc tempore belli labor, si quis insequi fugientem voluisset. Verum enim vero Caesarem indignatio, quod Bruto mandatum bellum erat, averterat: Brutus insanum rebatur, inimici sui adversarium suo periculo tollere. Tendebat ad Lepidum, castra trans Alpes habentem. erat et in illo spes, pontificatum et alia quaedam Antonii studiis consequuto, et in exercitu, in quo multos sciebat suis partibus addictos. Custodiam Alpium Lepidus Culleoni mandaverat. is transitum Antonio dedit, ut penetrare in Narbonensem Galliam posset, ubi castra ad flumen Argenteum Lepidus habebat. *Unde nemine insequente profugus,*

XLV. Interim et P. Ventidius cum tribus suis legionibus ad Antonium venit. quibus receptis, haud procul Lepidi castris castra posita sunt, nullo munita vallo, ut venisse ad amicos videretur. Magna hic et pudenda tum inconstantia, tum temeritas Lepidi fuit. Hunc antea senatus ad opprimendum Antonium in Italiam adciverat, eodemque tempore L. Plancum. mox, quia Silanus, ad Antonium adductis copiis, Lepidum suspectum Patribus fecerat, Plancum Antonius diserte *participem consiliorum* adpellabat, miserunt ad eos li- *Ad Lepidum venit.*

Cap. XLIII. Liv. Epit. Dio. Vell. 2, 63. Appian. Plut. Anton. Macrob. Sat. 2, 2. Phaed. Fab. 1, 25. Plut. Cap. XLIV. Cic. ad Fam. 11, 10. 12. et 13. Appian. Dio. Plut. Cic. ad Fam. 10, 11. Supra, 118. 9. Plut. Appian. Cap. XLV. Plin. 3, 4. Cic. ad Fam. 10, 34. Cic. ad Fam. 11, 10. et 13. Appian. Cic. ad Fam. 10, 33. Dio.

U. c. 709. A. C. 43. teras, illorum opera rempublicam in praesentia non indigere.

Origo Lugduni. XLVI. Ut tamen aversi animi nullum indicium ederent, quo ad maleficium illi perpellerentur, negotium imposuerunt oppidi condendi, quo deducerentur, qui olim Vienna pulsi ab Allobrogibus (unde initium discordiarum Viennam et Lugdunum incolentibus exstitit) ad confluentes Rhodani Ararisque in campis Segusianis consederant. Haec origo Lugduni fuit, nobilissimae civitatis, nomen, ut ajunt, a corvo (*lugum* vocabant Galli) adeptae, et situ loci edito. quippe *dunum* et olim, et nunc quoque, collem significare quibusdam certum est, et colli Lugdunum inaedificatum fuisse constat. Tanta autem loci fuit opportunitas, ut intra centesimum annum in maximam perducta frequentiam, deinde unius noctis incendio consumpta, mox refloruerit, et hodie quoque inter clarissimas Gallorum urbes numeretur. Ab eodem Planco et alia tum deducta colonia est Rauraca.

Lepidus senatum verbis ducens. XLVII. Quamquam enim venire in Italiam, prohibente nemine, potuissent, malebant paruisse senatui videri, atque interim Antoniani belli speculari exitum. Silanum certe Culleonemque, reversos ab Antonio, verbis castigavit Lepidus, scripsitque Romam, *se neque opera eorum uti, neque in castris habere, neque ulli negotio praefecisse.* Ceterum res ipsa indicio est, simulate haec acta, neque contra voluntatem Lepidi hos accessisse Antonio, neque ab hoc redisse tamquam desertores, sed internuncios.

Interim Antonium milites corrumpere patitur. XLVIII. Sane colloquium adhuc abnuebat Antonii: quin et contra eum scribebat senatui, eoque fidus habebatur et idoneus, cui bellum mandaretur. Sed neque hostile quidquam in eum designabat, in vicinia passus agere, saepiusque venientem in conspectum militum ita flectere universos, ut, etiam invito Lepido, exercitu ejus potiturus fuisse videatur. Quippe Antonio comitas inerat, audacia, profusio: ubi otium esset, luxus; quoties expediret, industria: et quidquid placere, corrupta disciplina, militi potest. Le-

Cap. XLV. Cic. Phil. 13, 19. Cap. XLVI. Dio. Tac. Hist. 1, 61. Dio. Strabo, l. 4. p. 186. Plin. 4, 18. Plut. de Fluv. in Arar. Strabo, l. 4. p. 192. Senec. Ep. 91. Gruter. Inscript. p. 439. num. 8. Cap. XLVII. Dio. Cic. ad Fam. 10, 34. Cap. XLVIII. Dio. Vell. 2, 63. Dio. Vell. et Plut. Anton.

pidus ad omnia segnior, non virtute ulla notabili, non vitio carus, prope contemptum venerat. U. c. 709. A. C. 43.

XLIX. Forte adcidit, ut Antonius, cum barba capilloque promisso ad castra Lepidi veniens, adspectu simul atque sermone plurimorum misericordiam eliceret. Ibi Lepidus ad disturbandum colloquium tubas occanere jussit, quia tribunorum imperia spernebantur. At milites, concionante Lepido, conclamarunt, *pacem se velle, neque cum ullis deinde civibus esse dimicaturos.* Mox, Canidio Rufrenoque et similibus auctoribus, per Laelium et Clodium, meretriciis vestibus tectos, secreta cum Antonio pacta fecerunt; etiam Lepidi caedem, si vellet, polliciti. Sed is parci Lepido jussit, sibi cum exercitu venturo viam pandi. Hoc praecipuo studio agebant decumani, quos aliquando Antonius duxerat. *Qui, pacti cum Antonio,*

L. Neque fallebat ea molitio M. Juventium Laterensem legatum Lepidi, prorsus egregium civem: sed multa salubriter monenti non habuit Lepidus fidem. Postremo auctor ei fuit dividendi in partes exercitus: sic evidentius, quo quisque sit animo, adpariturum. Lepidus, trifariam partitus copias, jussit occurrere praesidio quaestoribus, quos adventare dicebat. At hi, de quarta vigilia sumptis armis, tamquam exituri, vallum occuparunt, nunciosque miserunt ad Antonium. Ille, his auditis, prima luce flumen transgreditur: et, per aversa castrorum admissus, ubi vallum a Lepidanis erat dirutum, protinus ad praetorium contendit, prosequente eum Lepidi exercitu, et orante imperatorem, *parceret tantae multitudini civium Romanorum, eorumque salutis atque securitatis caussam susciperet.* Atque is, ut e cubili discinctus exsiluerat, Antonium complexus est, prioremque austeritatem suam necessitate temporum excusavit. Sunt, qui et ad pedes ejus procidisse tradant: quod, quamvis in timido homine nihil non credi potest, quia plerisque non est traditum, neque factum puto; aut si forte, simulatum a Lepido timorem, ne prodidisse caussam senatus sponte videretur. Scelere enim potius, quam ignavia, peccavisse plerisque tum visus *Eum in castra accipiunt.*

Cap. XLIX. Plut. Cic. ad Fam. 10, 21. et 35. Plut. Appian. Cap. L. Cic. ad Fam. 10, 21. Dio. Vell. Appian. Plut. Vell. Appian. Cic. ad Fam. 10, 35. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. est; receptumque ab eo Antonium, non modo scriptores inferioris aevi, sed M. Cicero, D. Brutus, L. Plancus, totus denique senatus censuit. Eamque opinionem, et quae praecesserunt omnia, et quae sequuta sunt, corroborarunt.

Eo dolore Laterensis semet ipsum interficit.

LI. At Laterensis, quum et Lepidum frustra monuisset et Plancum, quos, inter se discordes, reconciliare reipublicae caussa acerrime nisus fuerat, sub ingressum Antonii gladio se transfixit. Ob haec statuam ei decrevit senatus, laudationemque et publicum funus; at, quae posita Lepido pro rostris fuerat, subversa est: isque hostis judicatus cum ceteris, qui simul a republica defecerant, *nisi ante Kalendas Septembres ad sanitatem redissent.*

Patres omnia tentantes ad Caesarem recurrunt.

LII. Saga quoque resumpta, crebrique ad M. Brutum, C. Cassium, Sextumque Pompejum nuncii missi, *ut reipublicae subvenirent.* Etiam duo senatores, Lucejus et Pansa, tamquam ad visendum Graeciae statum, missi, qui properare Brutum juberent. E Sardinia quoque evocatae copiae, et e tribus Sextianis legionibus, quae erant in Africa, unam adcipere jussus Q. Cornificius; duas mittere in Italiam: quamquam ne his quidem satis confidebant, quod et ipsae sub Caesare militassent. sed omnia experiri cogebat necessitas. Postremo, quum longe haec spes abesse videretur, ad Caesarem recursum est, neglectum contemptumque paullo prius, et coactum ad nova, sed incognita adhuc Patribus, consilia. Triumphus etiam ac stipendium ei decernitur, et omnibus decretis ornatur.

Abutitur hac occasione.

LIII. Idcirco, laetus hanc sibi ad obseptum antea consulatum viam aperiri, simulavit obsequium, paravitque ad bellum omnia. sed interim clanculum induxit milites, ut jurarent, *contra nullum se exercitum, qui Caesaris fuisset, arma capturos.* Hoc aperte spectabat ad Antonium et Lepidum, quorum copiae majorem partem constabant e Caesarianis legionibus. Praeterea instigabat eos, uti legatos iterum ad senatum mitte-

Cap. L. Rutil. Itiner. 1, vs. 301. Sueton. Aug. 12. Cap. LI. Cic. ad Fam. 10, 21. et 11, 9. et 18. et ad Brut. 1, 10. 12. et 14. Cic. ad Fam. 10, 21. et 23. Vell. Dio. Cap. LII. Cic. ad Brut. 1, 15. Dio. Liv. Epit. Cic. ad Fam. 12, 10. Dio. Appian. Cic. ad Fam. 11, 26. Appian. Dio. et Appian. Dio. Cap. LIII. Cic. ad Brut. 1, 17. Dio.

rent, quasi deprecaturos, ne contra fas et religionem dimicare cum civibus cogerentur; revera, ut exigerent nondum persolutas pecunias, Caesarique darent consulatum. U. c. 709. A. C. 43.

LIV. Nec hoc timide fiebat amplius, sed palam advocata concione, *Quousque*, inquit, *commilitones, adversariorum insatiabilem importunitatem perferimus? Haec scilicet, ut plurima vobis ante nota praeteream, praemia meruimus, ut ab his vexemur atque opprimamur, quibus nostro sanguine salus atque securitas parta est? Antonii praeda fuissent, neque rem aut publicam, aut suam, tueri quisquam eorum potuisset, nisi ego ille puer, (sed virum sentient!) nisi ego, inquam, quem puerum adpellare consueverunt, vobis adjutoribus caussam suscepissem publicam, et nimiam Antonii ferociam Mutinensi victoria refrenassem.* *Caesaris concio adversus senatum.*

LV. *At illi praeclaram scilicet vicem servatoribus suis reddunt, contemptum, ignominiam, pericula. neque desinent, nisi caverimus, priusquam universos, alios alia fraude circumventos, deleverint. Hoc enim agunt homines Pompejanis partibus devoti, ut eos, qui patri meo navarunt operam, occasione temporum inter se commissos, mutuis vulneribus conficiant. Ideo nempe bella ex bellis seruntur, donec omnes, quos ob militiam Caesaris perosi sunt, duces militesque prorsus interierint. Neque enim alio pertinuit, quod nuper duabus legionibus oblata sunt praemia, quam ut ex dolore ceterarum oriretur in hoc exercitu perniciosa dissensio.* *Cujus ingratum animum accusat.*

XLVI. *Quam vero sint infensi Caesaris amicis, numquid proximis diebus ostensum est? quum ab Antonio quidem, sed ex parentis mei commentariis, data cunctis eriperentur. Unde et vobis facilis esse conjectura potest, quae vestra sit futura conditio, qui agros, qui pecunias adcepistis a Caesare, siquidem hi rempublicam obtinebunt; quae vero mea, dum regnabunt in senatu percussores patris mei. Sed mihi quidem curae erit, ut neque vita mihi incustodita sit, neque mors indecora. Vestri me miseret, quibus nemo relinquetur, a quo speretis operae, patri mihique navatae, pretium. Nam me quidem ab ambitione longius abesse, quam huic aetati credi potuisset, ipsi comperistis, quum oblatum a vobis imperium abnui. nunc alia conditio est temporum: neque pro vobis, neque ad ultionem patris quidquam profecero, donec ero privatus.* *Periculum ab his, militibus et sibi ostendit.*

Cap. LIV. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. *Quod non, nisi se consule, discuti possit.*

LVII. *Ea me caussa consulatum petere coëgit: atque is eamdem ob caussam negatur ab his, quorum interest neminem esse aut vestrarum utilitatum procuratorem, aut Caesarianae necis vindicem. Igitur communis salutis mihi vobisque tantum unam reliquam video viam, si vestro favore consulatum consequar. nec enim aliter aut, quae a parente meo adcepistis, confirmari, aut, quae a me exspectatis, persolvi quibunt. Sed et ad publicum bonum, quietemque patriae res pertinet. percussores enim patris reos agam; quibus sublatis, finis aliquando civilium bellorum erit.*

Centuriones Caesari consulatum ab senatu petunt.

LVIII. Alacri adclamatione militum haec excepta: delectique statim ex promptissimis veteranorum quadringenti, qui legatione ea fungerentur. Quum Patres aetatem Caesaris excusarent, centuriones legationis principes (edocti enim erant) responderunt, *et apud antiquos Rullis, Deciis, Corvinis, multisque aliis consulatum fuisse creditum; et recentiore memoria superiorem Africanum, Titumque Flamininum, admodum adolescentes consules factos, utilem reipublicae operam praestitisse.* Magnus quoque Pompejus et Dolabella adlegabantur, atque in hoc ipso Caesare factum senatus decretum, quo multis annis ante legitimam aetatem honores petendi facultas concessa erat. Quum propter gravitatem negotii tempus traheretur; legati, ut moniti a Caesare erant, impunitatem petere Antonianis coeperunt, ut credibile est, non tam impetrandi proposito, quam ad tentandos senatus animos, an et huc adduci possit; et, si succenseret, hunc armorum praetextum habituri. Sed elusum satis commodo astu periculum est, contradicente nemine, sed pro magno aliorum numero eadem postulantibus plerisque. unde effectum est, ut citra invidiam propter multitudinem hominum, quibus in caussa dispari paria concedi rectum non esset, tota res omitteretur.

Minis postremo additis.

LIX. Inter has altercationes, quum ferociter loquuti milites, atque ab senatoribus nonnullis increpiti essent, acrius ad consulatum Caesari conficiundum exarserunt, et, quia intromissi in senatum arma deposuerant, caput legationis Cornelius centurio, curia egressus, resumpsit gladium, saguloque rejecto capulum ostendens, *Si vos non dederitis*, inquit, *hic dabit.* Quo tempore Ciceronem respondisse ferunt, *Si hoc*

Cap. LVIII. Dio. Appian. Cic. Phil. 5, 17. et Appian. Dio.
Cap. LIX. Appian. Dio. Sueton. Aug. 26. Dio.

modo petieritis Caesari consulatum, auferetis. Eaque vox exitium ei adcelerasse creditur. namque Caesar, libertatis studiosissimum esse cernens, viliorem habere coeperat. U. c. 709. A. C. 43.

LX. Haec quum in castris audirentur, exasperati sunt milites, confestimque ad urbem duci voluerunt. Nec Caesar lenivit: quin verbis adaugens iras, barbara suorum dicta factaque non reprehendit: senatum increpavit, *quod milites intrare curiam inermes jusserat, quodque interrogati a senatore quodam fuerant, ab exercitu, an vero a Caesare mitterentur?* Igitur, propere legatis quibusdam ad Lepidum et Antonium, (nam et cum Antonio gratiam, Lepido satagente, reconciliarat) cum octo legionibus et magno equitatu atque auxiliis, coactus scilicet a militibus, Rubiconem transiit, unde et proximi belli civilis initium fuerat. Inde bifariam exercitu diviso, cum potiori parte contendit Romam, ceteris ex commodo sequi jussis. *Caesar Rubiconem transit.*

LXI. In itinere, ut fit, ubi milites imperatorem ducunt, minime a maleficiis temperatum. homines, qui forte per viam occurrerant, et in his eques Romanus, pro speculatoribus occisi: direptae adversariorum villae. legati, qui cum pecunia veniebant, Caesaris artibus terrore injecto, refugerunt. *Inde Romam contendit.*

LXII. Hae res tanta consternatione replerunt urbem, ut nihil ad extremum terrorem superesset. Anxii Patres, et alius alium varie accusantes, *quod exercitus ademptus Caesari, quod triumphus denegatus, quod praemia militum maligne repraesentata essent*, repente in contraria omnia transierunt: nusquam jam adparente Cicerone, qui multus antea ubique fuerat. Augetur donativi modus, neque duabus jam, sed octo, legionibus decernitur. Decemviri cessare, Caesar dividere praemia jubetur: ipse absens consul designatur. ad haec omnia significanda legati festinanter emittuntur. Sed neque milites flexit profectum ab invitis beneficium; et senatus, foeda inconstantia, vixdum egressis porta legatis, consilium mutavit: excipiente metum pudore, quod, indigna viris trepidatione subacti, prono collo exciperent jugum, nihil pro libertate ausi. *Quod* *Senatus foeda inconstantia.*

Cap. LIX. Plut. Anton. Cap. LX. Appian. Dio. Liv. Epit. Oros. 6, 18. Appian. Dio. Appian. Cap. LXI. Dio. Appian. Cap. LXII. Jul. Obseq. Appian. Dio. Appian. Dio. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. *igitur postea vacaturum periculo et ignominia tempus, si haec consuetudo invalescat, ut ambitione cujuslibet bonores armis obtineantur? Quin huc eniterentur, ut militem, si lenibus consultis nequiret, constantia et severitate in officio contineant. armis opus adversum armatos esse. Si primum impetum fregerint, subiturum animos pudorem, subituram reverentiam patriae, et metum ex legibus. Quod si praeter spem arma, pro republica adcepta, contra eam miles verterit, L. Plancum, D. Brutum adfuturos auxilio. Denique si neque pudore militis prohiberi fatum reipublicae, neque armis defendentium, posset; at illi occumberent pro libertate potius, quam male et infeliciter expertam dominationem reciperent.* Et majorum exempla memorabantur, quibus prae amore libertatis nihil fuerit in vita carum atque pretiosum.

Et subita fiducia. LXIII. Hujusmodi inter se dictis animati, mox in maximam fiduciam venerunt, postquam, eadem die adpulsis ex Africa legionibus duabus, equitibus mille, Diis ipsis curae esse custodiam civitatis interpretati sunt. Igitur, adjuncta legione, quam nuper Pansa praesidio urbi reliquerat, Janiculum, ubi pecuniae erant repositae, pontemque fluminis occuparunt praesidiis: per urbem disposuerunt stationes: in portu quoque parandas naves curaverunt, ut victi cum pecuniis fugerent. Caesarem intra centesimum ab urbe lapidem cum exercitu consistere vetuerunt. Haec satis confidenter acta.

Mox iterum timor. LXIV. Sed, ubi signa legionis a Pansa relictae araneis, velut ex longo situ, oppleta venire visa prodigii speciem metumque fecere; quaesitaeque Caesaris mater et soror non comparuerunt, amicis, apud quos celabantur, gratiam minasque adversariorum pariter spernentibus; iterum rediit timor, tanta opportunitate amissa, quod, his obsidibus, quidlibet impetraturi facilius a Caesare fuerant.

Interim Caesar urbem intrat. LXV. Atque ille suis timens, quum prioribus Patrum legatis, dum mandata exponunt, mutatae sententiae nuncium supervenisset, cum irritatis supra modum militibus Romam properat; praemissis, qui bono animo esse populum Romanum et quiescere juberent, nihil hostile passurum. Ita pacato agmine adcessit, omnibusque citra controversiam in potestatem adceptis, sub Quirinali colle constitit. Eo statim mira

Cap. LXIII. Dio. Appian. Dio. Cap. LXIV. Jul. Obseq. Appian.

mutatione adfectuum venerunt quidam ex senatoribus, mox etiam promiscua multitudo salutandi ipsum militesque gratia. At ille, castris in loco positis, postridie urbem, septus idonea manu, intrat; quacumque incedit, occurrunt salutantium gratulantiumque agmina: nihil in speciem officiosae humanitatis praetermittitur. Sic ad aedem Vestae pergit, ubi matrem sororemque esse audiverat. U. c. 709. A. C. 43.

Urbanas legiones in deditionem accipit.

LXVI. Interim et illae tres legiones, missis legatis, fecerunt deditionem. Ex praetoribus, qui praefuerant, Cornutus sibi manus intulit; reliqui in fidem recepti sunt. Cicero, per amicos impetrato Caesaris colloquio, magnis eum laudibus extulit, se quoque senatui deferendi consulatus auctorem fuisse dictitans. Respondit Caesar, nec sine morsu, *Ciceronem sibi novissimum amicorum occurrere.*

Senatus alius vanus conatus.

LXVII. Sequuta deinde nocte vanus rumor commovit civitatem, Martiam et quartam legiones ad se transire, indignatas, quod deceptae a Caesare adversus patriam contra animi sui sententiam ductae essent. Huic rumori secure omnino crediderunt principes, quamvis in propinquo esset exercitus, et harum longe fortissimarum legionum viribus sustinere se posse reliquas Caesaris copias rati sunt, donec aliunde pararentur auxilia. Igitur, eadem nocte senatu habito, M. Aquilium Crassum emiserunt ad parandas e Piceno copias: idque tamquam laetum nuncium, discurrente per urbem tribuno plebis Apulejo, vulgarunt. Sed, ubi falsam fuisse famam rescitum est, Cicero, qui pro foribus curiae senatores adventantes cum laudibus exceperat, in lectica fugit. Caesar, irrisa hominum vecordia, exercitum in campum adduci jussit. quo tempore laetum ei augurium adparuit, sex vultures. Nec tamen in quemquam consuluit durius. quin etiam Crassum, qui servili habitu in Picenum penetraverat, dimisit incolumem, interim clementiae captans laudem, mox eosdem, quibus tum videbatur ignoscere, proscripturus. Pecuniam autem ex Janiculo, et quidquid ubivis publicae fuit, comportari jussit: ipse excessit urbe, libertatem scilicet praebiturus comitiis, eo jam adductis rebus, ut eadem omnia absens posset.

Cap. LXV. Dio. Appian. Cap. LXVI. Dio. Appian. Cap. LXVII. Jul. Obseq. Appian.

U. c. 709.
A. C. 43.
Caesar novae formae comitiis consulatum adipiscitur.

LXVIII. Igitur et nova comitiorum forma fuit, quia more majorum interrex prodi tam celeriter non poterat; absentibus plerisque patriciis magistratibus. Nam decreto praetoris urbani (exstincto jam Cornuto, Q. Gallium fuisse constat) duo nominati sunt proconsules comitiorum habendorum caussa; his perfectis, nihil ultra potestatis usurpaturi. Ab his consul creatus Caesar, collegae nomine Q. Pedium Q. F. administrum adcepit. Et exsultabat adolescens honore ante tempus capto, quem praeter juniorem Marium nemo praecocius invaserat. Consulatum enim, si civiliter computes, annos undeviginti natus iniit; sive dies ineundi decimusquartus Kalendas Septembres, (variant enim scriptores) sive decimus Kalendas Octobres fuit: revera vicesimo aetatis anno, quia trimestre circiter correcti ab Julio fasti absorbuerant: quod spatium, tametsi processerat, tamen vulgo non computabatur.

Cap. LXVIII. Dio. Appian. Dio. Tabula Collot. apud Pigh. Dio. Casaubon. ad Sueton. Aug. 26. Liv. Epit. Plut. Bruto. Dio, l. 55. p. 376. et 56. p. 403. Macrob. Sat. 1, 12. Vell. 2, 65.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI VIGESIMI.

Caesar consul legem tulit de quaestione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset: postulatique ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus, absentes damnati sunt. Quum M. Antonio vires Asinius quoque Pollio et Munatius Plancus, cum exercitibus suis adjuncti, ampliassent, et D. Brutus, cui senatus, ut persequeretur Antonium, mandaverat, relictus a legionibus suis, profugisset; jussu Antonii, in cujus potestatem venerat, a Capeno Se-

Caesar consul legem tulit] *C. Caesar* Lov. 2. Exc. Pithoei, Norv. et antiqq. edd. Praenomen vero primus omisit Curio, nisi quod etiam non adpareat in ed. Camp. Licet autem Basileenses anno 1554. et Sigonius anno proximo id revocarint, recentiores tamen mox iterum omiserunt. Sed nec exstat in Leid. Voss. Berg. et Boend. Mox vocabulum *consul* exsulat a Leid. Voss. et Boend. Hinc *quorum opera Caesar pater* est in Exc. Pithoei. Tum *occisus est* in Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp.

Quum M. Antonio vires Asinius quoque Pollio et Munatius] Perperam *Quum M. Antonius* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et Exc. Pithoei. Tum *Asiniusque Pollio* Berg. Lov. 2. et ed. Camp. quod dictum esse posset ad exemplum eorum, de quibus vidimus ad Livii 35, 41, 6. Potest etiam ex scribarum errore ortum esse; quos voculas *que* et *quoque* saepissime commutasse, vidimus ad 5, 28, 1. Dein *Numatius*, transpositis literis, Voss. Vide viros doctos ad Suet. Tib. 5. *Minatius* Berg. et Boend. *Minutius* ed. Camp.

Et D. Brutus, cui senatus, ut persequeretur Antonium, mandavit] Vet. lib. *mandaverat*. SIG. Similiter Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. qui omnes libri primam voculam *et* ignorant. Verum ea intercepta videtur ab ultimis literis vocis praecedentis *ampliassēt*. Vide ad Livii 37, 59, 1.

Ab Capeno Sequano interemptus est] *Camillum* vocat Appianus lib. 3. in fine; Valer. Max. 4, 7. *Furium*. Ergo *Furius Camillus* dicebatur. Vide eumdem 9, 13. Vellejus [2, 64.] *Camelum* vocat. HENR. VALES. Vellejus 2, 64. non dicit, Camelum per-

quano interfectus est. C. Caesar pacem cum Antonio et Lepido fecit; ita ut tresviri reipublicae constituen-

cussorem Bruti, sed hospitem, fuisse; et Brutum in ejus domo ab iis, quos miserat Antonius, jugulatum. Appianus 3. Civil. extr. ita refert, Brutum, a latronibus captum, se ad Camillum deduci petiisse, Camillum Antonio rem clam significasse, et ab eo jussum fuisse caput Bruti ad se mittere. Verosimile est, eadem de nece Bruti prodidisse Livium. Neque enim necesse est, quod hic Brutus ab Capeno interemtus dicitur, ita accipi, quasi Capenus ipse eum occiderit: nam ab eo interemtus dici potest, quia auctor necis illius fuit. Quae eruditissimus Valesius hic in exemplari suo scripserat, neque ipsum publicari voluisse, et sine injuria illius omitti potuisse, credo. Nam quae in his consequentia est? *Camillus* fuit hospes et proditor Bruti: *Furius*, teste Valer. Max. ab Antonio ad Brutum occidendum missus fuit: ergo is, a quo Brutus interemtus est, *Furius Camillus* dicebatur. DUK. Varie hanc periodum exhibent libri. *relictus a legionibus suis quum profugisset, jussu Antonii, in cujus potestatem venerat, caesus a Capeno Sequane interfectus est* est in Leid. *relictus a legionibus suis quum profugisset, jussu Antonii, in cujus potestatem venerat, praefuisse caesus a Capeno Sequano interfectus est* in Voss. *relictus a legionibus jussu Antonii in ejus potestate venerat profugisset, caeso a Capeno Sequano ac interfectus est* in Boend. *relictus a legionibus suis jussu Antonii in cujus potestatem venerat profugisset caesus a Capeno* (*caesus et a Capaneo* in Berg.). *Sequano interfectus est* in Berg. Lov. 2. et ed. Camp. Sed melior sensus est in vulgatis editionibus, quam in his libris, quorum lectiones dedi. Recte vero Clariss. Dukerus contra Vales. monet, ex collatis Appiani Alex. et Valerii Max. locis non patere, eum, a quo D. Brutus interfectus est, Furium Camillum dictum esse. Quem enim App. *Camillum* vocat, Gallorum dynasta est: et quidem ex populo Sequanorum, ut locus hic docet. Unde etiam Orosius 6, 18. eumque secutus Freculph. part. 1. lib. 7, 14. D. Brutum *in Gallia a Sequanis* captum et occisum tradunt. At contra Furius, *cui Brutianae ultionis officium mandatum erat*, sive *quem ad Brutum occidendum Antonius miserat*, ut Valer. Max. dicit, Romanus fuisse videtur, quem ad dynastam Gallorum cum manu equitum Antonius miserat, ut, eo conscio et teste, Brutus interficeretur. Ceterum apud Livium 41, 1. memoratur *Catmelus* regulus Gallorum, a quo nomine non multum distat *Camelus* Vellej. vel *Camillus* Appiani. Et forte simile nomen hic restituendum est. Vide etiam Jac. Perizon. Epist. ad Nic. Heinsium, quam edidit Celeberr. Burm. in Syll. Epist. tom. 4, 779. Praeterea, licet D. Brutus in potestatem Antonii venisse dici possit, qui tantum venerat in potestatem dynastae Sequani, apud quem jussu Antonii interfectus est, forte tamen, si vera est Appiani, vel Velleji narratio, mutato verborum ordine legendum est *jussu Antonii a Camelo*, vel *Camillo*, vel *Catmillo Sequano, in cujus potestatem venerat*, etc. Denique cum omnibus codd.

tuendae per quinquennium essent ipse, et Lepidus, et Antonius; et ut suos quisque inimicos proscriberent. in qua proscriptione plurimi equites Romani,

et edd. *interfectus*, pro *interemptus*, edidi. Vide ad Epit. 73.

Caesar pacem cum M. Antonio et Lepido fecit] *C. Caesar* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Norv. et pleraeque edd. nisi quod Basil. anni 1554. eosque secutus Sigonius *D. Caesar* vulgarint; quod in Exc. Pithoei esse, Hearne notavit: id vero non aliter, quam *Divus Caesar*, reddi potest. Sed, quum Augustus demum post mortem *Divi* titulum acceperit, potius videtur, illud *D.* natum esse ex operarum errore. Et ita existimasse videntur, qui tertiae Sigonii editioni praefuerunt, quia priscam lectionem *C. Caesar* revocarunt. Primus deinde Heinsius in ed. Elzevir. invitis omnibus libris, praenomen expunxit; quem quum improvide recentiores secuti sint, illud nunc iterum restitui. Contra *cum Antonio*, vicissim omisso praenomine, Leid. Voss. Berg. Lovel. 2. Boend. Exc. Pithoei, Norv. et editi ante Gronov. qui praenomen anno 1665. addidit, quod tot codd. et edd. auctoritate iterum delevi.

Ita ut tresviri reipublicae constituendae quidem per quinquennium praeessent] Nihil purius potest esse vetere hujus loci lectione: *ita ut IIIviri reip. constituendae per quinquennium essent ipse, et Lepidus, et Antonius, et ut suos quisque*. Sic enim pacis conditiones fuerunt duae, triumviratus et inimicorum proscriptio. SIGON. In eo Sigonio consentiunt omnes quinque codd. nostri, cum Exc. Pithoei, et ed. Campani, τὸ *quidem* delendum esse, de quo vide ad Epit. 55. et *essent* legendum, pro *praeessent*. Deinde *reipublicae restituendae caussa*, ultima voce addita, Leid. et Boend. Ita passim in Fastis Capitol. dictatores dicuntur *REI. GERVNDAE. CAVSSA*, vel *COMIT. HABEND. CAVSSA*, vel *CLAVI. FIGENDI. CAVSSA*, vel *LATINAR. FER. CAVSSA*. Quum tamen τὸ *caussa* desit in Voss. Berg. Lov. 2. Exc. Pithoei, et Norv. ac librarii passim eam vel synonymas voces addere de suo soliti sint, ut vidimus ad 31, 12, 4. eos etiam id hoc loco fecisse, credere malo.

Ipse, et Lepidus, et Antonius, ut suos quisque inimicos proscriberent] *ipse, Lepidus, et Antonius*, copula priori loco omissa, Boend. Norv. et edd. ante Sigonium, qui eam ex vet. lib. addidit: cum quo faciunt etiam Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. Et recte. Partim enim, auctorem Epitomarum copulam illam repetere solitum fuisse, vidimus ad Epit. 46. partim ita evitabitur ambiguitas, utrum intelligendum sit *ipse*, scilicet C. Caesar, an proxime jungendum *ipse Lepidus*. Recte dein Sigonius post vocem *Antonius* delevit verbum *statuerunt*; quod similiter neque Msti nostri, neque Exc. Pithoei, neque ed. Camp agnoscunt. Optime Sigonius vet. lib. *et ut suos*, consentientibus Leid. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Quum autem Sigonius, Gruterus, et alii particulam *et* recepissent, primum eam ex contextu iterum ejectam vidi in ed. Gronov. anno 1665. Eadem postea omissa est in nota Sigonii in ed. Gronov. anni 1679. quod Hearnio fraudi fuit, eique ansam dedit perperam monendi, τὸ *et* in vet. lib. Sigonii non exstitisse. Denique *proscriberet*

centum triginta senatorum nomina fuerunt, et inter eos L. Paulli fratris M. Lepidi, et L. Caesaris Antonii avunculi, et M. Ciceronis. hujus, occisi a Popillio legionario milite, quum haberet annos sexaginta tres, caput quoque cum dextra manu in rostris positum est. Praeterea res a M. Bruto in Graecia gestas continet.

Boend. et ed. Camp. Sed male. *quisque proscriberent* formatum est ad imitationem Livii; quem ita passim locutum esse, vidimus ad 7, 19, 2.

Centum triginta senatorum nomina fuerant] *fuerunt* vet. lib. SIG. Similiter Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Campani. Centum triginta duûm senatorum nomina in tabula proscriptionis proposita fuisse, auctor est Oros. 6, 18. et ex eo Freculph. part. 2. lib. 7, 14. Paullo ante vocem *Romani* omittunt Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. omnesque edd. ante Gruterum.

Et inter eos L. Paulli fratris M. Lepidi] Prima vocula non adparet in Boend. qui sequentia verba ita exhibet, *inter eos L. Paulli fratris mris Lepidi, al' M. Lepidi.* Sed librarius perperam duas lectiones junxit, ac simul in contextum recepit. Ceterum, qua ratione factum esse potuerit, ut L. Paullus et M. Lepidus fratres germani diversarum tamen familiarum gentis Aemiliae nomina nacti sint, pluribus docet Clariss. Perizon. in Animadv. Hist. cap. 3, 145. ubi erudite L. Paullum inlustravit.

Et L. Caesaris Antonii avunculi, M. Ciceronis] Vet. lib. *et M. Ciceronis.* Item *hujus occisi*, non *cujus occisi*. SIGON. In Dione [47, 330.] scribitur ἀμέλει τοῦτε Ἀντωνίῳ καὶ ὁ θεῖος Λούκιος Ἀντώνιος Καῖσαρ. Sed vox Ἀντώνιος rejicienda est. DELR. Primam voculam omittit male Voss. Modo habuimus *ipse, et Lepidus, et Antonius.* ubi vide. Deinde particulam *et*, ante penultimam vocem a Sigonio additam, agnoscunt omnes codd. quos consului, Exc. Pithoei, et ed. Camp. qui omnes, excepto uno Boend. *hujus*, non *cujus*, constanter itidem agnoscunt.

Popilio legionario milite] Ita scripti mei, omnesque edd. praeter Sigonianas, quae recte praeferunt *Popillio*; quod etiam in Exc. Pithoei esse, Hearne monuit. Vide ad 26, 6, 1. Mox *annos XLIII*; notis numeralibus perperam transpositis, Voss.

Caput quoque cum manu dextra] Vet. lib. *caput cum manu.* At Livius tamen, inter duas manus positum, scripsit. Verba ejus sunt apud Senecam lib. 1. Declam. [Suasor. 6.] ita: *Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus in rostris positum.* in iisdem verbis nulla Popillii mentio est. SIG. Etiam alia quaedam de morte Ciceronis inter scriptores veteres discrepant. Loca omnium collegit ac descripsit Fabritius in Historia Ciceronis extr. Adde Corradum in Quaestura. DUK. Τὸ *quoque* exsulat etiam a Berg. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. Deinde Gron. edidit *cum dextra manu*, quod probant omnes exarati mei et ed. Camp.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXXV.

IN LOCUM LIBRI CXX. T. LIVII.

I. Inito consulatu, C. Caesar, quum reversus in urbem, sacrificiis factis, augurium captaret, duodecim vulturibus visis, quod augurium Romulo, novam urbem condituro, conspectum dicebatur, in amplissimam spem similis fortunae erectus est. militibus deinde pecunias distribuit, suis ex facultatibus dare dictitans, quum in manu haberet publicas. iisdem gratias egit. egit et senatui; sed militibus ex animo magis. Horum enim ope se sciebat adjutum; senatum, quod fecisset, metu fecisse.

U. c. 709. A. C. 43. *Augurium Romuli oblatum Caesari.*

II. Par apud Patres simulatio, qui et haec ultro tribuisse Caesari praedicabant, et reliqua adcumulaturos. Idcirco, quem paullo ante consulatu judicaverant indignum, ei decreverunt, *ut etiam, exacto magistratu, donec apud exercitum esset, consules honore anteiret:* judicia paullo ante et poenas comminati ob copias privato consilio contractas, nunc et alias adlegere jusserunt: et, sicuti Bruto in Caesaris ignominiam bellum Antonianum decreverant, ita nunc Caesari legiones etiam Bruti adjecerunt. Postremo et, cura urbis permissa, potestatem dederunt agendi pro arbitrio, etiam praeter leges, omnia.

Et multa decernunt Patres.

III. Ceterum Caesar, post sacra peracta, adoptionem suam curiata lege confirmavit. Mox alia rogatione Dolabellam absolvit, qui judicatus hostis fuerat; et, praeparata primum largitionibus populi gratia, solutoque residuo, quod debebatur ex testamento Cae-

Lex Pedia de quaestione in percussores Caesaris.

Cap. I. Dio, l. 46. Appian. Civil. l. 3. Jul. Obseq. Sueton. Aug. 95. Liv. 1, 7. Dio. Cap. III. Appian. Dio. Appian. Dio. Liv. Epit.

U. c. 709. A. C. 43. saris, legem tulit de quaestione habenda in eos, quorum scelere pater occisus esset: quam de nomine collegae Pediam maluit adpellari.

Qui omnes damnantur. IV. Hac postulati sunt non percussores modo, sed et qui conscii fuisse consiliorum dicerentur; absentes plerique, nonnulli et insontes, qui nec insidiati Caesari, nec omnino eo tempore versati Romae fuerant. Hac fraude praecipue Sex. Pompejus petebatur, hoc crimine haud dubie innoxius; sed quem quolibet praetextu tolli Julianarum partium interesset. Reis hac lege universis una praeconis denunciatione dicta dies est, damnatique, inspectante Caesare, ad unum omnes, absentes plerique, nemine judicum absolvente quemquam, uno senatorum excepto, P. Sicilio Coronate, qui M. Brutum absolvit palam: cujus rei dissimulata interim ira mox proscriptione hominis patuit.

V. P. Servilius Casca, qui primum ictum inflixerat Caesari, tribunatum plebis eo anno gerebat, patiente Octaviano, qui tum adhuc odium in percussores tegebat. Is, neque adolescenti fidens, et exagitatus a Cicerone, (qui *parricidam* adpellare sustinuerat, quum eodem tempore pro salute percussorum, quibus erat amicissimus, Caesarem per epistolas rogasset) non exspectato Caesaris adventu, Roma profugerat. Hunc P. Titius collega, magistratu abrogato, reum peregit; et ante annum mortuus firmavit opinionem, non posse annum supervivere, qui collegae magistratum abstulisset.

Collegae magistratum abrogans annum non supervavit.

VI. Nec dissimile Q. Gallii praetoris fatum fuit, cujus opera tum Bruto atque Cassio abrogatum imperium erat. Idcirco provinciam Africam praemii loco nactus a Caesare, paullo post miserabiliter interiit. Quum enim, pugillares duplices veste tegens, ad Caesarem salutandum introïsset, suspicionem movit gladium occuli. Nec ausus statim inquirere Caesar, ne quid aliud inveniretur, paullo post e tribunali raptum servilem in modum torsit, negantemque jussit occidi,

Cap. III. Dio. Appian. Vell. 2, 69. Cap. IV. Sueton. Ner. 3. Plut. Caes. Appian. et Dio. Dio. Appian. Dio. Plut. Bruto. Appian. et Dio. Cap. V. Supra 116, 57. Dio. Cic. ad Att. 16, 15. et Phil. 13, 15. Dio. Cic. ad Brut. 1, 17. et 16. Dio. Cic. ad Fam. 10, 12. Cap. VI. Dio. Jul. Obseq. Appian. Jul. Obseq. Appian. Sueton. Aug. 27.

prius oculis sua manu effossis. Ipse scripsit in libris de vita sua, *Q. Gallium, colloquio petito, insidiatum sibi, conjectumque a se in custodiam: deinde, urbe interdicta, dimissum naufragio vel latronum insidiis periisse.* U. c. 709. A. C. 43. *Caesaris libri de vita sua.*

VII. Crudelitatem Caesaris, quo plus metuebatur, studiosius tegere atque adjuvare nisi sunt omnes. Gallio magistratum abrogarunt collegae: populus diripuit domum: Patres capitis damnaverunt. Namque fortunam adolescentis omnia sequebantur: et alii formidine, multi favore, pars magna praemiis incitabantur. Quippe et adcusatoribus percussorum pecunia promissa erat, et magistratus, quem adcusatus gereret, militiaeque vacatio ipsis liberisque et nepotibus. His motus, opinor, Capito, Velleji historici patruus, Agrippae subscripsit in C. Cassium. Nam M. Agrippam Cassio Caesar, L. Cornificium Bruto adcusatores adposuerat.

VIII. Nihil erat actum damnatione reorum, nisi et vi armisque possent superari. Namque Brutus atque Cassius jam habere legiones circiter viginti dicebantur. Idcirco Caesar, ad hos debellandos amicitiam Antonii sibi necessariam fore videns, a quo propter adfinitatem dissociari Lepidus nequiret, eo contulit consilia, ut hos interim haberet adjutores; postea, sublatis eorum ope percussoribus, ipsos quoque tollendi rapturus aut facturus occasionem. Ne tamen ejus propositi emanaret intempestiva suspicio, neque de rebus iis retulit, et, quasi bellum illaturus hostibus judicatis, ad mare superum lentis itineribus processit. *Caesar amicitiam Antonii expetit.* *Diversum interim simulans.*

IX. Interea ex composito Q. Pedius ad senatum de venia Lepido atque Antonio concedenda retulit. Alia jam plane rerum facies esse coeperat, ut, qui modo pro defensoribus libertatis habiti fuerant, tamquam hostes et parricidae in exsecratione essent: contra despecti modo, et tantum non hostes patriae judicati, non benevoli tantum fidique reipublicae, sed etiam civitatis ac senatus patroni haberentur. Igitur ad Caesarem senatus misit, tamquam ignarum eorum, quae agerentur, ut hujus sententiam exquireret. Atque is, *omnia alia cupientem, vi militum adigi ad consentiendum,* re- *Sic Antonius et Lepidus senatui reconciliantur.*

Cap. VI. Sueton. Aug. 85. et 27. Cap. VII. Appian. Dio. Vell. 2, 69. Plut. Bruto. Cap. VIII. Appian. Dio. Appian. Cap. IX. Dio. et Appian.

U. c. 709. A. C. 43. scripsit. sequutumque senatusconsultum, quo prius decretum antiquabatur, cum amicis ad eos literis. Eam ob caussam senatui gratulatus est Caesar, Antonioque scripsit, *auxilio se venturum adversus Decimum, si ei videretur.* Ob haec collaudatus ab iisdem Patribus, quibus paullo ante nihil Decimo carius, nihil exsecrabilius Antonio fuerat. Adeo facile convelluntur animi externa tantum spectantes, quotiescumque eorum, a quibus dependent, aliqua intervenit conversio. nec enim abripi fluxu mortalium fas est, quisquis constantibus verisque bonis innititur. Sed Antonius respondit, *in Decimo se vindicaturum Caesaris injurias, in Planco suas: Caesarique se conjuncturum.*

Unde D. Bruti pericula. X. Hinc vero D. Bruti res subito miserandum in modum labare coeperunt. Is, tertio post Mutinensem pugnam die insequi Antonium orsus, postquam receptum a Lepido audiit, cum L. Planco, qui designatus una consul sequentem in annum fuerat, consilia viresque sociaverat. Sed, ubi se damnatum esse Romae, Asinium Pollionem, semper Julianis partibus fidum, cum suis legionibus adcessisse Antonio, et insuper sollicitare Plancum cognovit, diffidens rebus suis, adversus Caesarem convertere signa coepit. Sed, desertus a Planco, mox etiam petitus insidiis, extremam in desperationem incidit. Nam Plancus, frequentibus epistolis multa de se senatui, multa Ciceroni liberaliter et facunde pollicitus, ad potentiores desciverat, quatuor transductis ad Antonium legionibus.

Et consilium ad M. Brutum evadendi. XI. Idcirco Brutus, numero, quam viribus, ampliores copias agens, quod ex decem legionibus una tantum veteranorum erat, altera bima, eaeque nondum satis ex inopia Mutinensi recreatae; relicta Gallia, per Ravennatem et Aquilejensem agrum in Illyricum ducere conatus est, ut in Macedoniam ad M. Brutum evaderet. *Sed Caesar et Antonius obstant.* Sed, quando istam quidem viam Caesar et Antonius obsepserant, et in Japydia congressum repulerant, relictis machinis, alia longiore atque difficiliore via Rhenum petere statuit, atque ibi transjectus per Germaniam proficisci.

Cap. X. Cic. ad Fam. 11, 13. Dio. Cic. ad Fam. 10. passim. et 11, 15. et 12, 8. Dio. Vell. 2, 63. Liv. Epit. Appian. Dio. Vell. 2, 63. et 64. Cap. XI. Cic. ad Fam. 10. passim. Dio. Appian. Cic. ad Fam. 10, 24. Cic. ad Fam. 11, 13. Dio. et Appian.

XII. Sed, ubi consilium ejus emanavit in milites, desperare omnes, atque alia circumspicere praesidia coeperunt. Primum ad Caesarem sex transierunt tironum legiones cum auxiliis suis: reliqui mox omnes ad Antonium: solis permanentibus Gallis equitibus, quibus custodiam corporis sui crediderat. U. c. 709. A. C. 43.

XIII. Cum his per Salassos, empto transitu, singulisque in capita denariis datis, penetravit in Galliam, dimissisque et donatis, qui domum reverti maluerant, cum equitibus omnino trecentis ad Rhenum venit. Ibi vero, dum ad difficilem plenumque periculi transitum cunctatur, paullatim desertus, decem tantummodo comites retinuit. Idcirco hac ipsa paucitate spem dante fallendi, rursus Aquilejam petere constituit, Gallico habitu sumpto, nam et linguae non ignarus erat. *D. Bruti fuga.*

XIV. Sic oberrans, quum captus a latronibus Sequanis vinctusque esset, cujus esset ea ditio, interrogavit. Ubi responsum est, Camilli esse, duci ad eum postulavit; quod sua quaedam beneficia Camillus habebat. Sed ille, palam objurgans suos, *qui per ignorantiam in tantum virum injuriose peccavissent*, clam nuncios ad Antonium misit. ille propere Furium quemdam cum equitibus ire jussit: a quo trucidatus est Brutus. Caput ad se delatum inspexit Antonius, sepelirique jussit. *Et caedes.*

XV. Nec obliteranda duorum amicorum Bruti memoria, quorum alter in gratiam ejus sibi conscivit necem; alter quum mori pro eo cuperet, invitus supervixit. Territus equitum adventu Brutus in latebras se abdiderat. Has ubi repererunt Antoniani, Ser. Terentius obtulit se irrumpentibus, Brutum simulans, ac obscuritate loci sperans fallere. Sed agnitus a Furio servatusque est. Brutum, casus suos deplorantem, et inani subterfugio subtrahentem gladio cervices, Helvius Blasio ad ferendam fortiter mortem, non voce tantum, sed et exemplo suo excitare nisus est; sibique ultro intulit manus. Nec ultra profectum, quam ut prae metu mortis vecors homo Furio admonenti, *constantius praeberet cervicem*, responderet his ipsis ver- *Amicorum ejus fides.*

Cap. XII. Appian. Illyr. p. 764. Appian. Civil. l. 3. Liv. Epit. Dio. Appian. Cap. XIII. Strabo, l. 5. p. 205. Appian. Cap. XIV. Oros. 6, 18. Appian. Vell. 2, 64. Appian. Val. Max. 4, 7. Liv. Epit. Appian. Cap. XV. Val. Max. Dio. Val. Max. 9, 13. Senec. Ep. 82.

U. c. 709. A. C. 43. bis, *Ita vivam*, *dabo*. Sic alter hic post C. Trebonium poenas interfecti Caesaris dedit: et sub idem fere tempus alius ex percussoribus Minucius Basilus, quum per iram quosdam servorum castravisset, a familia interemptus est.

Minucii Basili mors.

XVI. At Antonius, maximi rursus exercitus imperator, adjuncto Lepido, cum decem millibus equitum et legionibus septemdecim, Alpes iterum transcendit; sex relictis in Gallia sub compotore suo, L. Vario Cotyla. Necdum enim satis fidebant Caesari: neque etiam magis illius beneficio, quam suis viribus, restitutos videri decorum rebantur. Similiter in hos adfectus animo Caesar Bononiam occurrit cum valida manu. Callidos et tempori servientes facile mutuus metus jungit; irae atque odia in occasionem differuntur. Fit pactio, ut inter sese de rebus omnibus colloquantur; et, quia par utrobique timor erat, omnia sollicite exaequantur. Et Fortuna providerat.

Colloquium Caesaris et Antonii.

XVII. Medio inter diversa castra spatio, nomine, non magnitudine, par Germanico, Rhenus parvam insulam efficit (hodie peninsula esse dicitur) plano solo, et parum insidiis apto. Ad hujus viciniam adduci legiones quinas placuerat; deinde, his aequali spatio relictis, pergi cum trecentis comitibus ad pontes: duo enim erant, hic Caesaris, ille Antonii castra respiciens. Hoc ubi factum, Lepidus, cui cum neutro simultas fuerat, praemissus ad speculandum, essetne omni ex parte vacua insidiis insula, paludamentum extulit. Eo signo conspecto, utrimque relicto ad pontes comitatu, Caesar et Antonius in media insula, loco undique conspicuo, ubi sellae erant positae, congressi sunt: seque mutuo, ne forte sub alis pugiones haberent, excusserunt.

Caesar Antonio concedit de Cicerone.

XVIII. Inde Caesar, tamquam consul, in medio; ceteri lateribus ejus adsederunt; submissaque voce conloquuti sunt, ne quid ab iis, quod ad pontes adduxerant, excipi posset. Hoc continuo biduo factum, ut ab orto die ad occasum usque contenderent. tertio demum die cessit Caesar, ut inter alios, qui exitio

Cap. XV. Appian. et Oros. Cap. XVI. Plut. Anton. et Dio. Plut. Dio. Plut. Cic. Sueton. Aug. 46. Dio. Cap. XVII. Silius, 8, 600. Plin. 16, 36. Plut. Cic. et Anton. Dio. Appian. Civil. l. 4. Dio. Cap. XVIII. Appian. Plut. Cic. et Anton.

communiter destinabantur, proscribi Ciceronem pateretur: sine qua conditione negabat Antonius reconciliationem fieri posse; atque Antonio Lepidus adsentiebatur. Eratque tantus hominum furor, ut vicissim Antonius avunculi sui L. Caesaris, Lepidus fratris Paulli necem gratificarentur: dum inimicos tollerent, ne quidem necessariis parcentes: et praeterea odio suorum, a quibus increpiti forte fuerant, adcensi. U. c. 709. A. C. 43.

XIX. Ceterorum, quae tunc decreta sunt, haec summa fuit. *Caesar consulatum in reliquam anni partem P. Ventidio cedat. Tresviri reipublicae constituendae per quinquennium sint, eumque magistratum Lepidus cum Antonio ac Caesare consulari potestate gerant: iidemque confestim in istud quinquennium magistratus urbanos designent: in his neque senatus auctoritate, neque populi jussu sit opus; provincias seorsim Lepidus Hispaniam omnem cum Narbonensi Gallia; cetera Galliarum citra et ultra Alpes Antonius; Africam utramque, Sardiniam ac Siciliam Caesar, obtineant.* Transmarinae provinciae silebantur, sive ut opinionem efficerent tresviri, non omnia se sibi cupere; sive potius, quia tum illae in potestate percussorum, et bello repetendae erant. *Id vero bellum Antonio Caesarique demandari, Lepidum in locum D. Bruti consulatum invadere, Romamque et Italiam custodire* placuit, *Hispanias et Narbonensem per legatos obtinere.* Ad haec tres ei legiones sufficere visae. ceterae ita distributae, ut viginti Antonius, totidemque Caesar, haberent.

Triumviratus constituitur.

Partes inter triumviros dividuntur.

XX. Militibus, inter alia victoriae praemia, coloniae quoque promissae duaedeviginti urbium Italicarum, quarum in aedificia finesque deducerentur. Neque contemptissima ea pars Italiae erat; sed pulcherrima oppida, laetissimusque ager destinabatur, Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vibona.

XXI. In has conditiones junxerunt manus, jurejurando interposito: et, quia Diis testibus non satis obstricta fides videbatur, etiam advocarunt exercitus; iisque Caesar, pro honore magistratus, quem gerebat, de scripto recitavit omnia, praeterquam de proscri-

Exercitus consalutant.

Cap. XVIII. Senec. Suasor. 6. Flor. 4, 6. Oros. 6, 18. Plut. Anton. et Cic. Cap. XIX. Cic. ad Brut. 2, 2. Appian. et Dio. Liv. Epit. Appian. et Dio. Dio. Appian. Appian. et Dio. Flor. 4, 7. Appian. Cap. XXI. Flor. 4, 6. Dio. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. ptione quod convenerat. Sic exercitus inter se consalutaverunt, et, quo firmior esset imperatorum concordia, postulatum est, uti, velut obsidem reconciliatae gratiae, privignam Antonii Clodiam, vixdum nubilem, Caesar duceret. Adsensit adolescens, satis gnarus, ad servanda conventa non fortius adfinitatis vinculo, quam ceteris, adstringi potentes et cupidos: et modo patrem suum Caesarem, quo minus Pompejum everteret, ea necessitudine nihil impeditum fuisse noverat.

Ostentum oblatum Caesari.

XXII. Tum etiam ostentum ei factum ferunt, quo ad summae rei spem acrius excitaretur. In castris ejus luce prima in culmine Praetorii super linteum aquila sedens duos corvos, hinc inde infestantes, adflixit, et mortuos dejecit in terram, notante universo atque exitum praesagiente exercitu, *futurum, ut ex tribus hic solus superstes et victor esset.* Trahebantque eodem, quod paullo ante, quam in Italiam regrederentur, in castris Lepidi, centurionis gladium circumvolutus anguis vinxerat; et in tabernaculum Lepidi lupus irrumpens everterat mensam. id eversae potentiae fuisse praesagium crediderunt: Antonio voluptatum insaniam, et ex his perniciem ostendi, quod circa fossam castrorum ejus lac fluxerat, et concentus quidam fuerat exauditus.

Prodigia varia.

XXIII. Nec urbana mala prodigiis caruerunt. canum ululatus, luporum per forum discursus, bovis et infantis recens nati sermo, simulacrorum sudor sanguine mixtus, clamores pugnantium, strepitus armorum, equorumque currentium, adparente nullo, solis varie mutata species, lapidum imbres, aedes sacrae statuaeque de coelo tactae, multum timoris incusserant: sed ille in immensum crevit ex eo, quod inter procuranda haec prodigia evenit. Quippe Tuscus haruspex, *actum esse de libertate, et antiqua redire regna, seque excepto uno ceteros servituros omnes*, vaticinatus, compressit spiritum, vivendique finem sibi posuit.

Tusci haruspicis praedictio et mors.

XXIV. At tresviri, tollendos ante omnia praecipuos inimicorum rati, ne consiliis suis impedimento forent, percussoribus in urbem praemissis, occupari statim duodecim, vel, ut alii tradunt, septemdecim

Cap. XXI. Flor. Plut. Anton. Sueton. Aug. 62. Oros. 6, 18. Vell. 2, 63. Dio. Cap. XXII. Jul. Obseq. Suet. Aug. 96. Dio, l. 47. Cap. XXIII. Appian.

imperarunt, et in his M. Ciceronem. Horum quatuor ſtatim in publico aut inter convivia reperti occisique; ceteri, per sacra ac profana omnia tumultuosiſſime quaesiti, tantum excitarunt pavoris, ut tota nocte cum ejulatu ac clamore, quemadmodum captis urbibus solet, discursaretur. U. c. 709. A. C. 43.

Q. Pedii diligentia et mors.

XXV. Et, quia nomina proscriptorum nondum erant publice proposita, se quisque peti ratus, in eam desperationem venerant, ut alii suas, alii publicas aedes incensuri eſſent, ne inulti morerentur; nisi Q. Pedius consul, summa diligentia hac illac volitans, bene sperare juſſiſſet, et exspectare diem, vanos aperturam timores. Deinde, quamprimum lux adparuit, nomina septemdecim illorum edidit, auctores malorum omnium incusans, et securitati ceteris promiſſae fidem publicam interponens. necdum enim, quid de proscriptione tresviri conſtituiſſent, cognoverat. Sed ille quidem proxima nocte, per nimiam contentionem ruptis vitalibus, interiit.

Triumvirorum ingressus in urbem.

XXVI. Tresviri paullo poſt ingreſſi sunt triduo, cum cohortibus praetoriis et singulis legionibus. Prima die Caesar, sequenti Lepidus, tertio Antonius, intrarunt: ſtatimque patuit funus adparari reipublicae. Namque, dispositis per urbis opportuna ſtationibus, concionem populi P. Titius tribunus plebis advocavit, legemque simul promulgavit atque pertulit: *Reipublicae conſtituendae tresviros in quinquennium creari cum poteſtate conſulari*: hoc verbo utebantur, quum plusquam regiam rapuiſſent. *eos eſſe M. Lepidum, M. Antonium, C. Caeſarem, ex ante diem quintum Kalendas Decembres in ante diem pridie Kalendas Januarias ſextas.*

Et impudens voluntatis suae diſſimulatio.

XXVII. Unum etiam ad summam indignitatem deerat, ut curatis precibus exorandi eſſent suscipere honorem, quem, oppreſſis legibus, vi ac fraude invaserant. Igitur et sacrificatum eſt, tamquam ob magnam et repentinam felicitatem, et ad consuetum habitum senatus rediit; quamquam et ex iis, quae agebantur, et ex prodigiis recentibus imminentium rerum gravis cura occupaſſet animos. Nam et armorum telorumque species a terra visae cum fragore ad coelum ferri: et in faſtigio aedis Aesculapii examen apum,

Cap. XXIV. Oros. 6, 18. Appian. Cap. XXVI. Dio. Appian. Tab. Collot. apud Pigh. Cap. XXVII. Dio. Jul. Obseq. Dio.

U. c. 709
A. C. 43.

supra templum Genii Publici, itemque Concordiae, vultures consederant. Nam et haec praesagire convulsionem boni ſtatus, fugamque et caedes credebantur, quod, poſt conſtitutam sedem opesque induſtria paratas, fumo et turbulento aeris ſtrepitu apes pelluntur; et vulturibus hanc insevilſe naturam sagacitatem putabant, ut triduo aut biduo ante circum ea loca oberrent, ubi cadavera futura eſſent.

Proscriptio civium.

XXVIII. Neque diu his exspectandum fuit. ſtatim enim, atque magiſtratum tresviri adceperunt, super septemdecim illos, proscripserunt alios centum triginta, eorumque nomina variis per urbem locis proponenda curarunt. Neque multo poſt alios adjecerunt centum quinquaginta; deinde saepius et subinde plures: ut aliqui recens damnati erant, aut etiam indemnati perierant, ne innocentes occisi viderentur. Redit Sullanae crudelitatis exemplum: funeribus urbs completur: per domos, vias, fora, theatra, templa, sanguis funditur: capita, in roſtris proposita, mox ad triumviros deportantur; corpora abjiciuntur in profluentem, aut canibus avibusque esca relinquuntur. Nec fidum cuiquam aut tutum quidquam erat; quando et excipientibus eadem poena erat proposita, et abscondentibus, et vetantibus excuti domos suas, atque aperiri perspicique conclavia omnia. Neque interfectoribus modo promiſſa erant praemia, sed et indicibus cujuslibet hoc genus facti.

Ejus edicti formula.

XXIX. Sed edicti sanguinarii hunc in sensum concepta formula fuit. *Niſi tanta quorumdam eſſet tamque inſanabilis improbitas, ut ſervari neſcirent, et ſervatoribus ultro timendi eſſent, nihil ad ſummam humanitatem atque clementiam deſiderari hoc tempore pateremur. Sed occiſus Caeſar documento nobis eſſe debuit, ne aut vindictam illius, aut noſtra pericula negligeremus.*

Necem Caesaris exaggerant.

XXX. *Neque vero conſilium hoc noſtrum iniquitatis aut ſaevitiae arguet, quisquis et ipſi et nobis illatas injurias expenderit. Illum quidem, et imperatorem, et pontificem maximum, excisis aut ſubactis validiſſimis nationibus, quae populo Romano terrori ſemper fuerant, novas trans oceanum terras aperientem imperio, in media curia, loco ſacro, ſub oculis Deorum interemerunt ii, quos, aut in ſumma ſua gratia ami-*

Cap. XXVII. Plin. 10, 6. Cap. XXVIII. Appian. Oros. 6, 18. Flor. 4, 6. Appian. Dio. et Appian. Aug. de Civ. Dei, 3, 27. Dio. et Appian. Cap. XXIX. Appian.

citiaque constitutos, aut bello victos, clementia servatos, ad summos honores opesque provexerat, partim etiam testamento heredes instituerat. Nec occidisse contenti, tribus et viginti vulneribus lacerarunt, ut saevitiae et perfidiae ludibrium adjicerent. U. c. 709. A. C. 43.

XXXI. *Ceteri vero boni viri, tantum abest, ut animadvertere in parricidas conati sint, ut etiam magistratus illis, provincias, exercitus darent. queis illi abusi publicas diripuerunt pecunias, atque inde majores adversus nos copias compararunt. Quin et, adcitis barbarorum auxiliis, atque eorum barbarorum, qui semper hostili animo in populum Romanum fuerunt, Romani juris civitates, quotquot imperata facere sceleratorum hominum recusabant, vi metuque adegerunt ad partes; alias etiam diruerunt cremaruntque. At nos ab aliquibus horum jam sumpsimus poenas; idque ut videatis etiam in reliquis, Dii dabunt.*

Senatum perstringunt faventem percussoribus.

XXXII. *Quod igitur, constituta domi republica, magnisque per Hispanias, per Gallias gestis rebus, unum etiamnum grave certamen contra parricidas, qui transmarinis provinciis incubant, certaturi sumus; nec tutum esse, nec aut nobis, aut patriae utile arbitramur, dum gerundi belli caussa peregre absumus, hostes a tergo relinquere, qui temporibus nostris insidientur, et, nobis alibi occupatis, denuo fluctus aliquos in urbe atque Italia excitent.*

Hostes suos relinquere nolunt domi, ad transmarina bella profecturi.

XXXIII. *Igitur ne dilatum quidem oportuit, quin e vestigio de medio tollerentur: quando ipsi priores denunciarunt nobis periculum, bellumque intulerunt, hostes judicando et nos, et, qui nobiscum essent, exercitus. Nec vero nimium aut invidiosum rati sunt, tot simul civium millia destinare exitio. Quos imitaturi non sumus. neque enim molesti ulli multitudini erimus, neque etiam ex divitum aut honoratorum numero inimicos omnes conquiremus: sed in pessimum tantummodo et foedissimum quemque advertemus. Igitur, licet plures esse inimicos credibile fiat tribus, quam uni, pauciores tamen puniemus, atque alius ante nos imperator in constituenda republica fecit, quem vos ob rem bene gestam Felicem cognominastis.*

Sed in tollendis moderationem pollicentur.

XXXIV. *Sane etiam vestra non minus, quam nostra, refert, esse aliquem certaminum finem, exscindique velut radices bellorum, quibus jam olim adterimini, paullo post interituri cum republica, nisi caussae ducesque factionum tollantur. Expedit etiam nonnihil facere in gratiam exercituum, ne injurias suas contemni a nobis putent. Et poteramus quidem comprehendere citra negotium, quos supplicio addiximus. sed vestrae salutis ergo, ne velut in caeca licentia militum ira latius,*

Et totum negotium reliquis salutare esse contendunt.

U. c. 709. A. C. 43. *quam sit imperatum, evagetur, proscribere nominatim, certoque atque definito numero, malumus.*

Poenas in receptores proscriptorum statuunt.

XXXV. *Quod igitur faustum felixque sit, nobisque et reipublicae salutare, quorum huic edicto subjuncta sunt nomina, eorum neminem recipere, celare, dimittere quisquam velit: neque pecuniam accipere, quo quidquam eorum faciat: qui secus faxit, inter proscriptos et ipse referatur. Capita occisorum ad nos reportantor: in singula, si liber retulerit, centena sestertia; sin vero servus, cum libertate et civitate, quam herus habuerit, quadragena dantor: indicibus paria praemia sunto. nomina praemium accipientium in occulto manento, nec in commentarios referuntor.* Hac clausula timori occurrebatur, ne quis exemplo M. Catonis quaestoris repetere aliquando data hoc nomine praemia posset.

Proscriptionis tabula proponitur.

XXXVI. Proposita deinde proscriptionis est tabula, et velut ordine servato proscribentium, quorum primus fuerat Lepidus, proximus Antonius; primo loco, Lepidi frater proscriptus est Paullus; secundo, L. Caesar avunculus Antonii; quod horum quoque sententiis judicati hostes illi fuerant. proximi, frater L. Planci Plotius, et L. Quintius Pollionis Asinii socer, legebantur; quum Asinius et Plancus alia tabella juxta posita designati consules nunciarentur. Ejusmodi viros in primis tabulis proscribi placuerat, ne quis aliorum sperare veniam auderet. His additus C. Toranius, qui tutor Caesaris, idemque patris ejus Octavii collega in aedilitate fuerat.

Comparatio proscriptionis hujus cum Sullana.

XXXVII. Erant omnino multis de caussis graviora haec Sullanis temporibus mala; non ob multitudinem occisorum: quin aliquanto minor numerus tum interiit, patentibus adhuc effugiis, et errore sublato, qui in proscriptione Sullae multos, de quibus non erat cogitatum, sustulerat. Quum enim factum hoc recordarentur tresviri, ne periculum ex similitudine nominum aliis, quam qui peterentur, esset, seorsim senatores, in alia tabula ceteros proscripserunt. De numero tamen auctores dissentiunt. Qui plurimum ponunt, senatores proscriptos circiter trecentos tradunt, equitum duo millia: qui minimum, senatores centum triginta.

Cap. XXXV. Dio. Cap. XXXVI. Appian. Oros. 6, 18. Liv. Epit. Vell. 2, 67. Dio. et Appian. Sueton. Aug. 27. Appian. Cap. XXXVII. Dio. Appian. et Plut. Anton. Liv. Epit. Oros.

XXXVIII. Sed priori proscriptione minus et apud interfectores malitiae, et apud interfectos miseriarum fuit. Jussu enim imperatoris nec invisos antea nec infensos subito percutiebant; ut tempori magis imputari haec crudelitas, quam animo, posset: et, qui peribant, ante metum mortis occisi, nece tamen simplici defungebantur. Tum vero, nondum exolescente superiorum malorum memoria, quin et superstite aliquo numero, qui pars illorum fuerat, (nec enim amplius septem et triginta anni intererant,) magno autem eorum, qui audiverant recens perpetrata, eveniebat, ut et, qui facturi essent eadem, quadam improbitate superare propositum exemplar studerent; et, qui passuri, omnium cruciatuum, quos cuiquam adcidisse meminerant, in semetipsos speciem atque dolorem imaginando timendoque exsequerentur. U. c. 709. A. C. 43. *Haec terribilior et gravior.*

XXXIX. Hoc quoque nomine gravior erat triumviralis proscriptio, quod Sulla tantum inimicos tollebat, aut ex ceteris praedivites. his enim praecipue timenda est omnis rerum conversio, ipsis opibus desideria potentiorum irritantibus. Nunc autem non inimici modo aut divites, sed amicissimi quique, praeter et ipsorum, et omnium exspectationem proscribebantur. Non enim unis tantum de caussis stringebantur triumvirorum gladii: sed et privatim invisi peribant; et multo plures eorum, qui dominatum adfectantibus ullo modo obstare videbantur. Idcirco, quisquis unum horum praecipuis adsectatus studiis fuerat, a duobus pro hoste notabatur; et, quia duos offendere unus nolebat, etiam ab hoc odium reddebatur pro gratia: ut idem homo et amicissimus cuipiam horum, et inimicus omnium videretur. Et, quia invicem se cogitabant pessumdare, non minus spoliare sese mutuo amicis, quam tollere hostes, studebant. *In qua etiam amici proscripti.*

XL. Igitur, ut hoc adsequerentur, valde illiberali permutatione concedebant invicem necessarios suos ad necem, ut vicissim alterius familiares tollerent: et, si quidem par videretur ratio, singuli pro singulis dabantur; interdum et pro uno praepotente, tres minore dignitate, aut quatuor. Tria igitur ad summum delicta erant, quae morte vindicanda judicabant, qui tum rerum potiebantur. Unum, si quis inimicus es- *Quadam triumvirorum permutatione.*

Cap. XXXVIII. Dio. Plin. 7, 43. Dio. Cap. XXXIX. Lactant. 6, 12. Dio.

U. c. 709. A. C. 43.

set: alterum, si amicus uni aut duobus reliquis collegis: tertium, si magnas opes possideret. quod enim ad perficienda, quae animo destinaverant, plurima pecunia erat opus, quemlibet hostium habebant numero, a quo illa teneretur. Cassius enim et Brutus ex Asiae vectigalibus, vicinorumque regum atque tetrarcharum collatione, magnas atque paratas habebant opes. his Europa restabat, vacua, et continuis exhausta bellis.

Opum caussa proscripti quidam pueri.

XLI. Igitur, inter alia saeva et pudenda, puerum quemdam virilem togam sumere coëgerunt, ut tamquam virum occiderent. Atilius is fuit, qui, deducentibus eum ex more amicis, repente inter proscriptos relatus est. Atque ita desolatus fuga servorum atque comitum, quum ne mater quidem eum prae metu recepisset, in montana confugit: mox, fame premente degressus in planitiem, a plagiario quodam interceptus est, (nam id quoque genus per incerta temporum grassari coeperat) et ergastulo inclusus. At ubi puer delicatus inopiam, captivitatem, labores ultra perferre non potuit, cum ipsis compedibus, occasione captata, prorepsit in viam, et, quum indicasset se praetereuntibus, occisus est. Alius etiam impubes, dum in ludum commeat, cum paedagogo suo, qui corpus pro puero objecerat, interfectus.

Caesarem hic excusans Dio refellitur.

XLII. Atque haec talia moveri a quolibet, sed geri sine consensu trium non poterant: ut minime credam excusanti Caesarem Dioni; quamquam sane postea, quum rerum solus potiretur, benignum et placabilem se exhibuit. Jam enim proscriptionibus aut bello sublatum erat, quidquid obstare dominationi ejus potuisset.

Ipsius et aliorum auctorum testimonio.

XLIII. Equidem hunc adolescentem ipse Dio hactenus pro potentia scelerum non segnem ubique depinxerat: et sunt auctores haud contemnendi, tantoque potioris in hac caussa fidei, quanto enixius extollunt in ceteris Octavianum et mirantur, qui scribunt, *eum restitisse quidem aliquamdiu collegis, ne qua fieret proscriptio, sed inceptam exercuisse utroque acerbius.* Id sane concesserim, eum non tam indigna perpetrasse, sicuti reliquos; sed percussores maxime Caesaris fuisse persequutum. ceterum ea quoque sane multa caedes fuisse dici-

Cap. XL. Appian. Cap. XLI. Dio. Appian. Cap. XLII. Tac. Ann. 1, 2. Cap. XLIII. Sueton. Aug. 27. Flor. 4, 6.

dicitur: neque video, quomodo eum suspicione adpetitarum pecuniarum liberem, et ob eas aliquando laxati caedibus fraeni. Sed ne inimicos quidem, praeter paternos, ei defuisse constat ex eo, quod adversus ipsum facta sunt senatusconsulta, legiones excitae, urbs firmata praesidiis, uti superiore libro vidimus. U. c. 709. A. C. 43.

XLIV. Sane Tanusiae fidem adjuvit atque Philopoemenis. Uxor illa T. Vinii, hic libertus fuit: conditumque in arca, quales codicibus aut servandae pecuniae adhibentur, in aedes liberti Tanusia transtulit. Hic occultatus est, donec obiisse Vinium homines crediderunt. Tum ludorum publicorum solennitatem captans Tanusia, quos propinquorum ejus quidam edebat, per Octaviam, sororem Caesaris, quae multis eo tempore saluti fuit, obtinuit, ut solus triumvirorum Caesar in theatrum veniret; arcamque illatam aperuit, Caesarique rem indicavit. Ille, miratus fidem et ingenium eorum, qui commenti rem hanc fuerant, silentioque texerant, impunitatem concessit omnibus: Philopoemenem quin etiam postea equestri dignitate decoravit. *Tanusiae fides in virum.*

XLV. Servati sunt etiam eodem tempore plures proscriptorum ab uxoribus, quarum tum summa comperta fides est, quum libertorum media, servorum aliqua, filiorum nulla adverteretur. Certe Thuria Q. Lucretium, qui postea consul factus est, inter cameram et tectum cubiculi, una conscia ancilla, toto tempore texit. Quamquam et in hoc servorum fuit egregia fides. quippe vagatus aliquamdiu cum duobus, inopia cogente, succollantibus iisdem in urbem revertebatur, pro aegroto ratus laliturum. Deinde, quum alter bajulorum, fracto crure, herum destituisset, innixus alteri pergebat: donec ex eadem porta, ubi pater ejus, Sulla proscribente, captus occisusque fuerat, armatam cohortem procurrere videns, omine simul loci, simul conspectu militum conterritus, in sepulcrum, quod forte in agro erat, se illatebravit. *Alii etiam ab uxoribus servati.* *Inter quos Q. Lucretius.*

XLVI. Ne ibi quidem tutum ei quidquam fuit, furibus eo delatis, qui effodere sepulcra consueverant. sed, dum iis se spoliandum servus praebet, effugium ad

Cap. XLIII. Sueton. Aug. 13. et 15. Cap. XLIV. Dio. Appian. Dio. Sueton. Aug. 27. Cap. XLV. Vell. 2, 67. Val. Max. 6, 7. Dio, l. 54. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. portam Lucretio fuit, isque exspectavit venientem, et, parte data vestium suarum, cum eo perrexit domum, receptusque ab uxore et occultatus, precibus amicorum veniam deinde impetravit.

Uxoris Ligarii fides infelix. XLVII. Ligarium autem quemdam uxor celaverat, post ab ancilla, quae sola rem norat, proditum lugens, caput auferentes milites cum clamore sequebatur, se quoque occidi jubens, quae celasset virum. *nam et ex his caedibus esse praemio locum.* Quum hi non moverentur, ad tresviros procurrit, eadem ingerens. Ubi et hi dissimularunt; inedia se confecit domi. Sulpicia vero, quum diligenter a matre Julia esset asservata, ne Lentulum Cruscellionem in Siciliam sequeretur, ancillari habitu cum duabus ancillis totidemque servis, omnia, quam virum, relinquere, et vel vitae discrimen adire maluit; reperitque Messanae humi stratum, et desiderio uxoris se adflictantem: quamquam dux copiarum a Sex. Pompejo, ad quem profugerat, creatus esset.

Servati ab uxoribus Acilius et alii. XLVIII. Acilium uxor redemit a militibus, omni suo mundo dato; servaruntque illi fidem, atque etiam navem conduxerunt in Siciliam fugituro. Apulejum coëgit sua, ut comitem fugae adscisceret, indicium minata, si se relicta proficisceretur. Atque comitatus iste profuit, minime proscriptum suspicantibus obviis, qui cum uxore, servis, atque ancillis, publica via tam secure iter faceret. Antium conjugis industria stragulis involutum per bajulos ad mare transtulit, unde trajecit in Siciliam.

Antistii Rhegini fortuna. XLIX. At C. Antistius Rheginus non vulgari modo servatus est. Missus in cloacam ab uxore, proximam diem foetore defensus latuit: nocte carbonarii habitu indutum, carbonibus onustum asinum prae se agere jussit, ipsa minime longo intervallo in lectica antecedebat. Quum ventum ad portam esset, adcurrit miles quidam, et lecticam curiose scrutatur: celeriterque superveniens Rheginus orat militem, *ne molestus esse mulieribus pergeret.* Ille, dum contemptim tamquam cum carbonario rixatur, agnovit hominem, aïtque, *Perge laetus sospesque, imperator: hoc enim tibi nomen atque hanc fidem etiamnum a me deberi sentio.* nam sub eo pridem in Syria meruerat.

Cap. XLVII. Val. Max. Appian.

L. Neque dedignentur optimae matronae pari pietate conjungi sibi Coponii uxorem; quamquam illa, ceteris infelicior, servatam eo usque pudicitiam, redimendi viri caussa, M. Antonio prostituit. Neque minus M. Lepidus gratiae aut precibus exorabilem se praebuit. Hoc enim connivente, centurionum humanitas, fratrem imperatoris sui reverentium, effugium L. Paullo in Graeciam dedit; unde, mortuo M. Bruto, Miletum profectus, hanc exsilii sedem habuit. Alias enim difficulter evadere proscripti poterant: quia statim, tabulis propositis, stationes ad portas aliosque urbis exitus oppositae sunt: portus etiam pari diligentia observati: lacus quin etiam et paludes, et quidquid vel effugium praestare posse, vel latebras, videbatur.

U. c. 709, A. C. 43. Coponii et L. Paulli.

LI. Igitur et intra urbem et extra, discurrentibus passim centurionibus, multi trucidabantur: virique, modo summa in auctoritate constituti, ad effugiendam necem, habitu aut locis obscoenis occulebantur. Neque percussores tantum timebantur, ut non plus sollicitudinis a familiaribus esset. Alium infensa uxor, alium ingrati liberi habebant anxium: plerique libertos servosve suos, aut debitores, aut vicinos metuebant. Omnium odiis, quacumque occasione coepissent, tristissima tempora viam ad vindictam patefecerant. Igitur senes, summis honoribus usi, ad mancipiorum suorum adcidebant genua, misericordiam orantes. neque hoc erat indignissimum, sed quod plerumque nihil tanta humilitas supplicandi proficiebat.

Principum virorum tristes mortes, aut latebrae.

LII. Tanto deterior tum erat Romae, quam bello et ab hoste oppressis esse solet, conditio. nam illi, quum ab externis urgeantur, in fide tamen atque caritate domesticorum adquiescunt: hic vero non scelus modo atque offensas suorum, sed et cupiditatem, et, ne quid mali deesset, timorem quisque metuebat. Quos enim nulla propria ira stimulabat, ii spe ostentati publice praemii, aut diripiendarum opum herilium, abripiebantur: optimum quemque atque modestissimum minae triumvirorum absterrebant, ne quam suis opem ferre sustinerent.

Conditio deterior quam bello oppressis.

LIII. Reliqua vero multitudo aut investigabat proscriptos, prodebatque ad necem: aut occisorum, di-

Fatum urbis Romanae singulare.

Cap. L. Sueton. Aug. 27. Appian. et Dio. Appian. Cap. LIII. Corn. Nepos, Attic. 11.

U. c. 709. A. C. 43. reptis bonis, diruebant domos. pauci, qui relinquebantur, boni prudentesque summo cum stupore fatum intuebantur urbis: quum alias civitates dissensione civium adflictas, concordia restitutas esse didicissent; hanc eorumdem hominum discordia vexatam esse, concordia propemodum everti cernerent. Miserabilis enim erat, supra quam cogitari possit, facies, et varia mortis imago: quum alii percussoribus suis repugnarent, tamquam latronibus; alii cervices praeberent, gnari ministros hos, non auctores, suae calamitatis esse; multi, ne tamen inimicorum arbitrio morerentur, fame, laqueo, praecipitio se conficerent, aut in aquam ignemve jacerent corpora. Multi quoque per errorem, aut privata odia, praeter mentem triumvirorum occisi: quorum cadavera facile dignoscebantur a proscriptis, quia proscriptorum capita demebantur deportanda ad tresviros.

Multi praeter mentem triumvirorum occiduntur.

LIV. Sed et eorum, qui caedem evaserant, mira varietas fortunae fuit. Nonnulli, priusquam superare maria possent, naufragio hausti: alios eadem urbs, quae tum proscriptos atque fugientes, mox laetiora ad tempora servatos in magistratibus atque imperiis vidit. tantum rebus humanis inconstantiae inest: qua non modo parvae civitates jactantur; sed illa regina prope rerum Roma, invicta armis, constituta legibus, exornata ingeniis, nullius eorum, quae per homines contentis studiis adpetuntur, indiga, suis ipsa bonis ad summam suam miseriam abusa est.

Meliora speranda in tristibus.

LV. Eamdem tamen paullo post recreavit idem ille Caesar, a quo tum propemodum exstincta est: ne quis aut laetis rebus timere duras, aut tristibus sperare meliora desinat. Quamquam sane minus falluntur, qui deteriora exspectant in dies: quando tam facile crescit improbitas, et alioquin haec est vitae conditio, ut nocere cuilibet in promptu sit; conservatio rerum atque instauratio bonis artibus, iisque multis, indigeat. Unius pueruli incogitantia male custoditus ignis consumere paucis horis oppidum potest, quale multis annis aliquot hominum millia restituere nequeant. Sed ad res Romanas revertor, praeter enarratos antea casus, paucos adhuc relaturus, prae ceteris in utriusque fortunae exemplum, dignitate hominum, aut raro miroque eventu, notabiles.

Cap. LIII. Oros. Appian. Dio. Appian.

LVI. Sergius apud ipsum Antonium delituit: donec ei consul jam Plancus, Antonio auctore, reditum impetravit. Nam, inter summam crudelitatem, multas tum ostendit Antonius clementiae stricturas. certe Attico, apud P. Volumnium latenti, sua manu scripsit, *ne timeret, statimque ad se veniret. se eum et Q. Gellium Canum* (is una latebat, aequalis et familiarissimus Attico) *de proscriptorum numero exemisse.* misitque praesidium eis, ne per noctem in periculum aliquod inciderent.

U. c. 709. A. C. 43. *Antonii lenitas in quosdam.*

LVII. At Salvius tribunus plebis, quamquam, ne hostis judicaretur Antonius, intercesserat, tamen diffidens ob alia, convivium amicis dabat, quasi non diu cum ipsis futurus postea. Et supervenerunt armati, omnibusque prae metu exsilientibus, quiescere ceteros centurio jussit, Salvium cervices praebere: capillisque prehensum supra mensam traxit, quantum opus erat, ut caput praecideretur. quo correpto, abiens imperavit ceteris, *tenerent sese, quo essent loco, quieti, ne similia paterentur.* Ergo etiam post centurionis discessum in multam noctem cum relicto tribuni corpore, attonitis et fulminatis similes, adcubuerunt. Post hunc Minucius praetor, inter habenda comitia, in foro occisus est, quum, audito periculo, in tabernam quamdam, veste mutata, confugisset; indicio lictorum proditus, qui per ineptam pietatem discedere cunctabantur.

Salvius super mensam occiditur.

LVIII. Alterius praetoris L. Villii Annalis, itemque viri praetorii C. Toranii exitus, nec sine scelere filiorum, nec sine sceleris vindicta commemorari potest. Annalem, dum in campum cum filio quaesturae candidato descendit, comites repente deseruerant, proscriptum audientes. Idcirco ad clientis vile tectum in suburbio confugiens servari potuisset, nisi nefarius juvenis rem suspicatus eo deduxisset milites. Atque is auctor spectatorque paternae necis, quum triumvirorum impia liberalitate paterna bona simulque aedilitatem obtinuisset, vino obrutus ab iisdem militibus, qui patrem occiderant, orto jurgio, interfectus est.

L. Villius a filio proditur.

LIX. C. Toranii latebras, aetatem, notasque corporis, quibus adgnosci posset, detestabilis filius cen-

Itemque C. Toranius.

Cap. LVI. Corn. Nepos, Attic. 10. Cap. LVII. Appian. Cap. LVIII. Val. Max. 9, 11. et Appian. Cap. LIX. Val. Max. et Appian.

U. c. 709. A. C. 43. turionibus edidit. a quibus repertus senex inducias petiit, *donec filius ab Antonio*, cujus sequutus partes fuerat, *aliquid impetrasset.* Cui ridentes illi, *Impetravit*, inquiunt, *sed mortem tuam.* Hoc audito, iterum petiit brevissimum spatium, filiamque adcitam monuit, *abstineret hereditate paterna, neve caussam praeberet fratri mortem etiam illius ab Antonio impetrandi.* Atque is postea, filius, dilapidato patrimonio, furti damnatus, solum vertit. Horum mortibus admonitus P. Rupilius Rex, qui tum praeturam gerebat, matura fuga in M. Bruti castra se contulit.

Ciceronis fuga. LX. Sed vix alterius, quam Ciceronis, fatum adnotatu dignius fuit. Proscriptus ille cum filio, fratre, filio fratris, et amicis atque familiaribus omnibus, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Caesari Cassium et Brutum, posse, primo in Tusculanum fugit. inde transversis itineribus in Formianum, ut ab Cajeta navim conscensurus, proficiscitur. Unde aliquoties in altum provectum quum modo venti adversi retulissent, modo ipse jactationem navis, caeco volvente fluctu, pati non posset, taedium tandem eum et fugae et vitae cepit: corvorum etiam prodigio terrente, qui crocitantes, et capita tundentes funium, in utroque antennae cornu consederant. regressusque ad superiorem villam, quae paullo plus mille passibus a mari abest, *Moriar*, inquit, *in patria saepe servata.*

Prodigia ei oblata. LXI. Interim, adpropinquantibus percussoribus, in cubiculum ejus involantes corvi ruperunt somnum, et in conspectu ejus ferrum horologii loco motum excusserunt: laciniamque togae morsu correptam retinuerunt. Inde excitati servi, quam possent, opem hero ferre, quem etiam animantibus ratione non praeditis curae esse credebant, constituerunt: partimque precibus, partim vi sublatum denuo imposuerunt in lecticam, mare petituri. Supervenientibus deinde Herennio centurioni et tribuno Popillio cum paucis militibus sive sutor quidam Clodianus cliens, sive Philologus Q. Ciceronis libertus, et, ne quid sceleri deesset, eruditus a Marco, semitam ostendit in densas silvas pertinentem.

Cap. LIX. Horat. Sat. 1, 7. et ibi vetus interpretes. Cap. LX. Appian. Liv. apud Senec. Suasor. 6. Appian. Liv. Plut. Cic. Liv. Cap. LXI. Plut. Val. Max. 1, 4. Appian. Plut. Appian. Plut.

LXII. Tum, viso Ciceronis comitatu, exclamavit Popillius, *Sequimini, qui a tergo estis, milites:* non quia plures adessent, verum ut exterreret Ciceronianos. satisque constat, hos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum; ipsum deponi lecticam, et quiete pati, quod fors iniqua cogeret, jussisse: visisque armatis dixisse, *Adcede, veterane, et, si hoc saltem potes recte facere, incide cervicem.* Trementi deinde dubitantique, *Quid si ad me,* inquit, *primum venissetis?* Ita prominenti ex lectica praebentique immotam cervicem caput repetito ter ictu praecisum est. Nec satis stolidae crudelitati militum fuit: manus quoque, scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes, amputarunt. U. c. 709. A. C. 43. *Mors constanter excepta.*

LXIII. Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus, tantorum operum ministras, in rostris positum; ubi ille consul, ubi saepe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla umquam humana vox, cum admiratione eloquentiae auditus fuerat. Vix adtollentes prae lacrimis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant: ceterorumque caedes privatos luctus excitaverunt; haec una communem. Hoc tam infame ministerium C. Popillius Laenas sibi pro beneficio depoposcerat, olim in caussa maxime dubia a M. Cicerone defensus. *Caput et manus in rostris positae.*

LXIV. Sed, capite viso Ciceronis, exclamasse Antonium ajunt, *nunc peractam esse proscriptionem suam.* Nam continuo, post patratam caedem, velut rem laetissimam Popillius et per veredarios terra, et mari per dromones nunciandum curaverat: deinde ipse adveniens in forum, caputque tenens manu, sedenti pro tribunali Antonio monstravit quatiens. At ille exsultavit prae gaudio, saepius cachinnos revocans: hominique exsecrando coronam imposuit, tamquam qui maximum omnium et velut decumanum hostem suum sustulisset. Tantaque fuit turpissimi latronis improbitas, ut imaginem suam coronatam juxta caput Ciceronis in rostris proponeret: tanta insuper summae improbitatis apud spurcissimum imperatorem gratia, ut decuplum ab Antonio praemium reportaret. *Popillium interfectorem Ciceronis honorat Antonius.*

Cap. LXII. Appian. Liv. Aufid. Bassus apud Senec. Suasor. 6. Liv. Appian. Liv. Cap. LXIII. Plut. Appian. Dio. Corn. Sever. ap. Sen. Brutid. Niger, ibid. Liv. ibid. Cremut. Cordus, ibid. Val. Max. 5, 3. Cap. LXIV. Dio. Cassiod. Chron. Brutig. Nig. Plut. Appian. Cremut. Cordus. Plut. Appian. Plut. Anton. Appian. Eus. Chron. Dio. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. *Elogium Ciceronis.* LXV. Hunc exitum sortitus est M. Cicero ante diem septimum Idus Decembres, ut Tiro libertus ejus memoriae prodidit. Vixit tres et sexaginta annos, ut, si vis abfuisset, ne immatura quidem mors videri possit. ingenium et operibus et praemiis operum felix: ipse fortunae diu prosperae: facies ei decora ad senectutem, et commoda permansit valetudo: tum pax diutina, cujus instructus erat artibus, contigit. namque, prisca severitate judiciis actis, maximorum noxiorum multitudo provenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plerosque habebat. Jam felicissima consulatus ei sors petendi, et gerendi maximo consilio industriaque. Utinam moderatius secundas res, et fortius adversas ferre potuisset! namque utraeque quum venerant ei, mutari eas non posse rebatur. Inde sunt invidiae tempestates coortae graves in eum, certiorque inimicis adgrediendi fiducia: majore enim simultates adpetebat animo, quam gerebat.

Adversitates ejus. LXVI. Igitur, in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exsilio, ruina partium, pro quibus steterat, filiae morte; exitu tam tristi atque acerbo, omnium adversorum nihil, ut viro dignum erat, tulit, praeter mortem: quae vere aestimanti minus indigna videri potuit, quod a victore inimico nil crudelius passus erat, quam quod ejusdem fortunae compos ipse fecisset. Sed, quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua major pars vitae atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est. Ergo, si quis virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, et in cujus laudes exsequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Sed ille quidem semel proscriptus ab Antonio, vicissim illum ad perpetuam hominum memoriam victuris monumentorum suorum tabulis proscripsit. *Laus brevis, at vera.*

LXVII. Neque reticenda Fulviae crudelitas est, jam a Clodianis temporibus inimicissimae Ciceroni. Haec igitur caput ejus impositum genibus, nam et domi suae superque mensam spectare hoc Antonius cupiverat, amarulentissime insultans mortuo, conspuit:

Cap. LXV. Auct. de causs. corr. Eloq. c. 17. Eus. Chron. Liv. Asin. Pollio apud Senec. Suasor. 6. Cap. LXVI. Liv. Cic. ad Brut. ep. 1, 15. Asin. Pollio. Liv. Vell. 2, 66. Plin. 7, 30. Arell. Fuscus, apud Senec. Cap. LXVII. Dio. Appian. Dio.

deinde linguam, a qua scilicet maxime laesam se arbitrabatur, compunxit acubus et calamistro. U. c. 709. A. C. 43.

LXVIII. Nam et haec furia partes suas inter illam publicam cladem egit egregie; multique, inimicitiarum aut pecuniae caussa, hujus jussu interempti sunt. Caesetius Rufus senator, vicinum Fulviae habens aedificium, vendere petenti noluerat. Tum igitur, licet dono dedisset, proscriptus est, caputque ejus adlatum Antonio, convivium agitanti, cui tum in morem haec crudelitas venerat, ut capita principum civitatis coenanti referrentur. Is igitur, diu versata consideratаque facie, *Hunc*, inquit, *ego non noveram*: suspicansque uxoris esse facinus, referri ad illam caput, illa proponi non in foro, ut cetera, sed in ipso illo aedificio, jussit: ne quaerendum quis haberet, cur hic esset interfectus. *Fulvia etiam multos occidendos curat.*

LXIX. Similiter et C. Verres proscriptus est ob negata Antonio Corinthia: et Nonius senator, Strumae filius, propter opalum gemmam, quam habebat avellanae magnitudine. Parque horum contumacia, Antoniique feritas fuit: neque minus mori decreverunt illi pro his nugis, quam hic occidere. Sapientius illi, quibus vita carior divitiis fuit. multos enim exemerunt Antonius et Fulvia, plus deferentibus ipsis consequuti, quam sperare ex illorum morte potuissent; et, ne vacaret in tabulis locus, alios pro his adscripserunt, tamquam vicarios mortis. *Ob signa et gemmas proscripti quidam.*

LXX. At L. Caesarem Julia soror servavit. ad quam ille quum profugisset, matrem imperatoris sui reverentibus militibus, aliquamdiu tutus fuit. Postea, vincente pudorem avaritia, petitus a centurionibus in cubiculum sororis confugit. Atqui illa, manibus expansis januam defendens, clamitabat, *Non occidetis L. Caesarem, priusquam me percusseritis, quae vestrum imperatorem peperi.* Sic his tandem abactis, processit in forum Julia: sedentique pro tribunali cum collegis Antonio, *Me ipsam*, inquit, *indico: quae L. Caesarem habeo domi, et habebo, donec simul interficiamur: quando eadem in receptatores constituta poena est.* At ille, *Sororem*, inquit, *meliorem, quam matrem, praestas: ab illo me judicari hostem passa, nunc mihi ultum eunti injuriam obstas.* Cessit tamen ad ex- *L. Caesar a sorore sua, Antonii matre, servatur.*

Cap. LXVIII. Val. Max. 9, 5. Appian. Senec. Ep. 83. Val. Max. Dio, Appian. Cap. LXIX. Lact. 2, 4. Plin. 34, 2. et 37, 6. Dio. Cap. LXX. Plut. Anton. Dio, et Appian.

U. c. 709. A. C. 43. tremum, Plançoque negotium dedit de salute L. Caesaris referendi.

A militibus quidam servati. LXXI. Sed et ab ipsis militibus nonnulli servati sunt: quorum tamen benevolentia Largus diu frui non potuit. quum enim, alium quaerentes, hunc reperissent; moti hominis infelicitate, qui captus ante, quam vestigatus, esset, in proximam silvam perfugere jusserunt. Ille igitur, in alios incidens, ad priores recurrit, *Vos me potius interficite*, clamitans, *quando nihilominus est pereundum. vos potius capitis mei praemium adcipere verum est, qui me servare voluistis.*

Inter quos et Virginius. LXXII. Aequior fortuna Virginio fuit, qui, suavi eloquio praeditus, primum servis suis persuasit, *se prodito, modicum, immo incertum praemium habituros, cum perpetua turpitudine et metu; servato, praeclaram conscientiam, et aliquando famam facti, sed et mercedem longe majorem atque certiorem relaturos.* Ita cum his eodem habitu fugientem nacti milites agnoverunt. neque hic eum facundia sua aut felicitas deseruit, quominus et hi sequerentur eum ad mare, pecuniam potius ab incolumi voluntate ipsius adcepturi, quam propter occisum per scelus. Sed, ubi ventum ad litus est, jam abnavigarat uxor, quae ex composito cum nummis eo adcesserat; abisse jam rata virum. servus tamen, in litore ob hoc relictus, et navem commonstravit, et omnem exposuit rei ordinem. *Quem etiam comitantur in Siciliam.* Igitur, orante Virginio, *exspectarent, dum revocaretur uxor, aut in Sicilia adciperent nummos*, in scapham imposuerunt eum, alacrique remigio pervexerunt in insulam; quumque sibi cum fide exsolvi promissa vidissent, hujus viri comitatum sacramento suo praetulerunt, manseruntque cum eo usque ad pacis tempora.

LXXIII. Ipsa quoque triumvirorum discors concordia, dum alii exosum servare conatur alius, aut contra gratum alii perdere, magnam eo tempore varietatem casuum peperit. tamque fuerunt incerta omnia, ut alias praemia proditoribus suorum, alias supplicia repraesentarentur.

Servi proditores herorum puniti. LXXIV. Haterii servus, hero prodito nactus libertatem, dum facultates occisi subhastantur, liberis Haterii, bona paterna redimere cupientibus, improbus

Cap. LXXI. Appian. Cap. LXXIII. Dio. Cap. LXXIV. Appian.

licitator se objecerat. Illi, tempora non ausi arguere, cum silentio et lacrimis adsectabantur nebulonem, donec commota populi indignatio extudit a triumviris, ut eum rursus proscripti liberis in servitutem addicerent. Alius conservum suum, pulchro ſtrategemate (quali et Panopioni partam salutem poſtea memorabimus) vitam heri morte sua redempturum, vetuerat, demonſtrata militibus fallacia. Igitur necatus eſt dominus: sed populus non deſtitit obtundere tresviros, donec index ille patibulo, fidelis autem servus libertati vindicaretur. U. c. 709. A. C. 43.

LXXV. At Urbinium Panopionem, in villae Reatinae spelunca latitantem, quum infeſti milites peterent, unus ex servis ejus, veſte cum domino permutata, sumptoque annulo, percuſſoribus sese objecit, *nihil cauſſari* dictitans, *quominus imperatum peragerent.* Sic ille, pro Panopione interfectus, pietatis hoc poſtea praemium ab domino retulit, ut amplo monumento, factique pulcherrimi teſtimonium praeferente, conderetur. Menenii servus in lecticam domini opertam se conjecit, aliis e familia succollantibus, atque, ita interfectus pro hero, evadendi in Siciliam ei spatium praebuit. *Alii se pro dominis offerunt percussoribus.*

LXXVI. Sed hi quidem beneficiis adfecti retulerunt merentibus gratiam. majus miraculum fuit in ſtigmatia, qui Antium Reſtionem noctu fugientem, ut poterat in compede, adsequutus, terruit primum adspectu suo; deinde confirmavit, bono jubens eſſe animo; *ſibi majorem adceptorum olim beneficiorum, quam hujus injuriae, memoriam eſſe:* abſtrusumque in speluncam quotidianis operis aluit. Poſtremo, quum suspicantes rem milites supervenirent, exſtruxit rogum: et senem forte oblatum occidit, atque in pyram imposuit. dominum, data interfecti veſte, dimisit: ipse induit herilem cum annulo, seque percuſſoribus obviam tulit. A quibus pro homicida retentus, *Reſtionem*, inquit, *occidi, vicemque crudelitati ejus, a quo ſic notatus ſum, reddidi.* Quia verisimilia loquebatur, crediderunt milites, caputque ignobile ferentes fruſtra contenderunt in urbem. Antius, a servo subductus, in Siciliam cum eo transjecit. *Servi ſtigmatiae fides in herum Reſtionem.*

Cap. LXXV. Val. Max. 6, 8. et Macrob. Sat. 1, 11. et Dio, et Appian. et Sen. de Benef. 3, 25. Val. Max. et Macrob. Appian. et Dio. Cap. LXXVI. Appian. et Dio. et Val. Max. 6, 8. et Macr. Sat. 1, 11.

U. c. 709. A. C. 43. *Hosidius Geta filii pietate servatur.*

LXXVII. Simili commento C. Hosidium Getam filius eripuit morti, tamquam mortuo paratis exsequiis, crematoque in area domus rogo: nam suspendio fugisse vitam finxerat. Hac arte senex elapsus in praedio recens empto substitit, ad dissimulandum oris habitum altero obligato oculo, quem deinceps, reddita pace, inutilem habuit, per longam videndi desuetudinem facultate amissa.

Itemque Oppius et Arrianus.

LXXVIII. Et quia de filiorum pietate mentio fieri coepta est, Oppius patrem decrepitum, et aetatis taedio fugere nolentem, sustulit in humeros; elatumque urbe, modo manu sublevans euntem, modo deficientem imponens cervicibus, in Siciliam transportavit, sine ulla alia molestia: quum sicut Aeneae patrem gestanti viam pietas vel per medios hostes faceret. Arrianus quoque monumento suo similis in filio fidei testimonium inscribendum curavit: *Hic situm esse, cui proscripto filius non proscriptus, receptator primum, deinde auctor comesque fugae, atque sic caussa salutis fuisset.*

Q. Ciceronis patris et filii fatum.

LXXIX. Neque reticendus est Q. Cicero Q. F. qui, magni et multiplicis ingenii, postremum vitae actum egregio facinore nobilitavit. Quum enim Quintus pater, dum Asturam comitatur Marcum, de proscriptione sua cognosset, subitoque recurrisset ad urbem, exportandi viatici caussa, receptus est a filio et celatus, proscripto et ipso. Igitur, prodente familia, repertus juvenis tortusque, ut patris indicaret latebras, magno animo pertulit dolorem; donec pater, re intellecta, miratus simul pietatem filii misertusque, prodiit. Tum quoque filius oravit milites, ut se priorem occiderent. at, idem postulante patre, diversi eodem tempore utrumque contrucidarunt.

Et simile Egnatiorum, Balborum, Arruntiorum.

LXXX. Sed Egnatios patrem filiumque complexu cohaerentes una plaga confecit, militesque, capitibus ablatis, corpora se adhuc complectentia reliquerunt. Balbis duobus tutius visum seorsim fugere utrumque perdidit. nam pater, falso de filii caede nuncio credens, ultro se obtulit persequentibus; filius interiit naufragio. idemque fatum Arruntii fuit, cui pater vix persuaserat, ut superesse seni sustineret. Atque illum comitata ad portam infelix mater, neque felicior

Cap. LXXVII. Dio. et Appian. Appian. Cap. LXXIX. Cic. ad Att. 6, 2. Plut. Cic. et Dio, et Appian. Cap. LXXX. Appian.

matrona, rediit ad componendas viri reliquias: neque multo post, audito filii casu, inedia sibi conscivit mortem. U. c. 709. A. C. 43.

LXXXI. Inter hos terrores M. Terentius Varro tribunus plebis, ne sibi eveniret, quod Helvio Cinnae nuper, edicto proposito, se caussa et agnomine distingui professus est ab eo Varrone, quem sui aevi doctissimum, magnamque militiae laudem parendo et imperando meritum, forte propter haec ipsa, tamquam iniquum dominationi, tresviri proscripserant. Sed, certatim eum recipere cupientibus amicis, Fufius Calenus vicit, habuitque eum in villa, ubi saepe ex itinere divertebat Antonius: neque a quoquam ex sua aut Caleni familia indicatus effugit periculum, vitamque et studia ad centesimum ferme annum prorogavit. Bibliothecis tamen suis hac proscriptione direptis, partem desideravit librorum, quos ad eam diem magno numero composuerat. *Varro proscriptus elabitur.*

LXXXII. Sed in alio sene humana infirmitas atque ignorantia rerum magno exemplo patuit. quomodo enim proscriptus a Sulla M. Fidustius senator timere potuisset, ne tanto intervallo ab hominibus, qui tum ne nati quidem omnes erant, proscriberetur? Sed illi haec ipsa proscriptionis mortisque caussa fuit. *M. Fidustius bis proscriptus.*

LXXXIII. Contra Valerius Messala, proscriptus ab Antonio, postea consul in locum ejus factus est: interim exemptus proscriptioni, non misericordia triumvirorum, sed metu. Quippe Messala cum Bruto erat, juvenis probitate, constantia, cura, studio reipublicae incomparabilis: ad haec excellenti eloquentia, cum judicio industriaque pari. Edixerunt igitur in hanc formam: *Quando M. Messalam ex propinquis ejus cognovimus ne quidem in urbe tum fuisse, quum interfectus est Caesar, exemptus e numero proscriptorum esto.* Ille tamen uti hac venia contempsit, Bruti caussam amicitiamque praeferens. Neque pigeat ceterorum quoque, qui traditi sunt, notabiles casus pertexere; quorum, sicut et de quibus antea relatum est, pars ante consulatum Lepidi Plancique, pars his consulibus perierunt. *M. Messala numero proscriptorum eximitur.*

Cap. LXXXI. Dio. A. Gell. 19, 14. Appian. Val. Max. 8, 7. A. Gell. 3, 10. Cap. LXXXII. Dio. et Plin. 7, 43. Cap. LXXXIII. Appian. et Dio. Appian. Cic. ad Brut. 1, 15. Appian. Plut. Brut. fin.

U. c. 709. A. C. 43. *Ligarius, occiso fratre, in fluvium insilit.*

LXXXIV. Ligariorum fratrum nota concordia et caritas fuit. Hi quum aliquamdiu latuissent sub camino, proditi sunt a servis, alterque statim occisus. At, qui effugerat, audito, periisse fratrem, de ponte se dejecit in fluvium; diuque luctatus cum piscatoribus, qui servare tamquam forte prolapsum nitebantur, *Frustra estis*, inquit: *proscriptus sum, vosque perdere citius possum, quam a vobis servari.* Quum ne sic quidem fatigaretur illorum humanitas, milites, ad custodiam pontis adpositi, accurrerunt, necaruntque proscriptum.

Aliorum fratrum varii casus.

LXXXV. Duo quoque alia fratrum paria referuntur gravi multata exitio. In amnem se quidam praecipitaverat: quem inquisivit servorum ejus unus, repertoque post quintum diem, quia nondum confusa omnia oris lineamenta erant, caput praemii spe amputavit. Hujus fratrem alius servus in latrina se occultantem indicavit: percussoresque, dedignati descendere, hastis confixum extraxerunt, occideruntque, ut erat, sordidum, ne capite quidem abluto. Alius, fratrem comprehendi videns, seque pariter proscriptum ignorans, *Me, me*, inquit, *prius interficite.* Tum centurio, *Rem aequam postulas. nam et tu scriptus es prior.* ambosque interfecit ordine.

Uxorum perfidia in maritos.

LXXXVI. Vidit et scelera conjugum isthaec aetas. Et Septimium quidem uxor adultera per amicum Antonii, quocum habebat stupri consuetudinem, referendum curavit in proscriptorum tabulas; et ad se refugientem, dissimulata conscientia, detinuit, donec percussores supervenirent: eademque die celebravit cum adultero nuptias. Salassum, (quod Curtiorum cognomentum est) jam elapsum ex urbe, perplexitas consilii eodem revocavit, sperantem interea potuisse tempestates eas detonare. sed ubi venit ad aedes suas, venditas didicit a janitore, qui una fuerat transditus; et, ab eodem in cellam receptus, uxorem adciri jussit ex illius aedibus. Illa, noctem caussata, spopondit adfuturam postridie; adfuitque, sed, cum percussoribus. quod ille prospiciens ex summis aedibus, eo enim taedio morae subierat, de tecto se praecipitem dedit. Fulvius, ad mulieris aedes confugiens, quam concubinam suam manumiserat, nuptumque dotatam

Cap. LXXXIV. Cic. pro Ligar. c. 11. Appian. Cap. LXXXVI. Cic. ad Fam. 6, 18. Appian.

dederat; oblivionem beneficiorum omnium, solàmque memoriam superinductae uxoris invenit. U. c. 709. A. C. 43.

LXXXVII. At militarium virorum Statius Samnis, cujus egregia opera sociali bello effulserat, deinde propter egregiam laudem genusque et opes in senatum Romanum adscriptus, octogesimo jam aetatis anno proscriptum se discens, diripiendas opes suas populo familiaeque permisit: multa et ipse suis manibus in publicum jaciens. Exinanitam deinde domum clausit, incenditque: rogum sibi efficiens, quo et pars urbis conflagravit. Capito semiapertis foribus singulos intromisit, confoditque aliquot: irrumpentibus deinde multis simul circumventus est. *Statii et Capitonis interitus.*

LXXXVIII. Vetulinus, magna in Rhegiensi agro manu coacta, partim ex proscriptis, partim ex octodecim illis urbibus, quae veteranorum praemiis destinari fremebant, multos intercipiebat centuriones, donec, adversus se majore exercitu misso, coactus est in Siciliam se recipere. Nec hic stetit hominis audacia. redintegravit inde bellum: pluribusque demum proeliis victus, filium ceterosque proscriptos Messanam praemisit; ipse, in medio freto deprehensus a persequentibus, repugnando in frusta concisus est. Naso, a liberto, quem habuerat in deliciis, proditus, militi extorsit gladium, unumque inter omnes proditorem petens, priusquam occumberet, interfecit. Alium a militibus occidi videns servus, qui a conducenda navicula redierat, *Exspecta*, inquit, *paullisper, domine*, simul centurionem ictu lethali occupans. deinde suo quoque corpori gladium infigens, *Adcipe solamen*, inquit, *quantum dare fides mea potuit, domine.* *Vetulini casus et Nasonis.*

LXXXIX. At Lucius quidam, duobus libertis, quos putabat fidissimos, auro tradito, quod deferrent ad mare, postquam se delusum intellexit, ipse quaesivit percussores, jugulumque praebuit. Labienum, qui in Sullana proscriptione interfecerat multos, liberti celabant; tormentis etiam pro incolumitate patroni generose spretis. Sed ille, videns evadere se non posse, et frustra torqueri suos, pro foribus suae domus exspectavit percussores, sella posita. Cestius ruri latens, minus ex fide suorum animi, quam ex discursatione centurionum timoris, concipiens, ut aliquando *Lucii, Labieni, et Cestii.*

Cap. LXXXIX. Macrob. Sat. 1, 11. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. se molestia liberaret, bustum parari jussit a servis, ut dicere possent, fuisse Cestium; atque in adcensum ignem se conjecit.

Aponii et aliorum desperatio. XC. Aponium ad eamdem desperationem adegit victus tenuioris impatientia, quum tuto lateret. igitur ultro se obtulit interficiendum. Jamque fastidium erat sponte expetentium mortem: ajuntque fuisse, qui, neglectus a percussoribus, quum se satis diu sedens in propatulo frustra praebuisset, suspendio expulerit vitam. At socer Asinii, per mare fugiens, tempestatum offensus violentia, desiliit in medios fluctus. Planci fratrem C. Plotium Plancum unguentorum prodidit fragrantia, ne in Salernitana quidem latebra his deliciis carere sustinentem: adeo rationi halfociter amat repugnare prava consuetudo. Tamen adhuc occultabatur: et servi, quum ad indicandum torquerentur a militibus, summa fide et silentio cruciatum perferebant: donec ipse Plotius, tam bonos fidosque servos diutius torqueri non ferens, prodiit in medium, et jugulatus est.

Sisinii et aliorum caedes proscriptos se nescientium. XCI. Sisinius, quum proscriptum se negaret, nomen suum legere jussus, juxta tabulam est interfectus. Aemilius, suae sortis nescius, quum alium quemdam peti cerneret, quisnam iste proscriptus esset, interrogabat. cui centurio, *Proscriptus est et iste, et tu:* simulque occupavit ambos. Chilo et Decius, quum, egressi curia, se quoque in mortifera illa tabula legi didicissent, ad portam fugiebant: sed ipsa trepidatione proditis centuriones manus intulerunt.

Sicilius, vespillonem simulans, deprehenditur. XCII. Sicilius, cujus unius calculo absolutus nuper Brutus fuerat, facti ejus, quo alias multum erat gloriatus, immemor, sandapilae, qua forte mortuus efferebatur, subjecit humeros. Ea res admonuit custodes portae, quum plures solito vespillones conspicerentur, ut excuterent sandapilam, ne forte pro mortuo vivus efferretur. Tum reliqui, numerum audientes argui, negarunt hunc esse sui ordinis: itaque agnitus vita et capite caruit. Sed Varus, a liberto proditus, per montana et aspera loca usque in paludes Minturnensium se subduxerat; quum ab his, qui latrones perquirebant, erutus, et pro latrone damnatus tacuit.
Sed

Cap. XC. Val. Max. 6, 8. Plin. 13, 3. Solin. c. 48. Val. Max. Cap. XCI. Appian. Cap. XCII. Supra, c. 4. Appian.

Sed ubi ad indicandos socios tormenta adhiberi vidit. *Denuncio vobis*, inquit, *Minturnenses, ne paullo ante proconsulem populi Romani, nunc, quod rerum in praesentia potentibus pluris est, proscriptum torqueatis.* Non habebatur fides. sed altercantibus supervenit centurio quidam, et, capite Vari dempto, composuit litem. U. c. 709. A. C. 43.

XCIII. At, qui evadere ex Italia potuerunt, ad Brutum atque Cassium se conferebant, aut ad Cornificium in Africam. etiam Atticus, qui maximas in Epiro possessiones habebat, eo adpulsos recipi haberique jusserat liberaliter. sed plerisque Sex. Pompejus saluti fuit, vicinam Siciliam obtinens. *Evadentium perfugia.*

XCIV. Atque is sane quam bonam operam his temporibus praestitit Romanae nobilitati. Quippe, Italiae adsidens, Romae et per ceteras civitates proponenda curabat scripta, *Pompejum duplum ejus mercedis, quae in proscriptos esset constituta, daturum servatoribus. eos porro, qui ad se confugissent, auxilio, pecuniaque, et honoribus adjuturum.* Lembi etiam ejus, ac onerariae naves, itemque triremes oberrabant circum Italiae litora; quae signum darent latentibus, exciperent defenderentque venientes. ipse transvectos excipiebat obvius, vestem, supellectilem, et cetera liberaliter suppeditabat: idoneum quemque praeficiebat legionibus, cohortibus, navibus. sed neque prodidit eos postea, nullo cum tribusviris inito foedere, quo proscriptorum salus non contineretur. *Pompeji humanitas.*

XCV. Neque piget insigniora quaedam exempla ponere, quo inter haec tam tristia laetorum quoque casuum permixta commemoratione lectoris animus redintegretur. Hirtius cum fideli servorum manu circumibat per agros, ergastula solvens, et colligens fugientes. cum his primo villas atque vicos expugnabat, mox majora oppida. postremo, Bruttiorum gente redacta in potestatem, bello petendus fuit. Tum demum ad Pompejum transjecit cum suis. At Sentius Saturninus Vetulio, cum virtute animi calliditatem conjunxit: adreptisque praetoriis insignibus, cum servis, in lictorum, adparitorum, servorumque publicorum habitum compositis, exiit porta; conscensoque vehiculo publico, praetorem se ferens, et ad Pom- *Sentii Saturnini strategema: Apulejique et Arruntii.*

Cap. XCIII. Dio, et Appian. Corn. Nepos Att. c. 11. Appian. et Dio. Cap. XCV. Appian. Val. Max. 7, 3. et Appian.

U. c. 709. A. C. 43.

pejum de pace mitti, deducente Italia, quum Puteolos venisset, quasi publico munere fungeretur, summa securitate correptis publicis triremibus, in Siciliam profectus est. Apulejus et Arruntius, centuriones mentiti, cum servis militariter adornatis cursu se extulerunt porta, tamquam alios prosequerentur. deinde coactis, sicut de Hirtio diximus, quos potuerant, armis signisque ad speciem exercitus instructi, partitis copiis ad fretum contenderunt. Sed adcidit forte, ut, eodem in colle quondam pernoctantes, dum missos adversus se Roma milites credunt, mutuo cum metu se contuerentur: mox prima luce infestis armis concurrerent. donec agniti, laboresque suos et pervicaciam Fortunae miserati, diversis navibus alter ad Pompejum, alter ad Brutum evaserunt.

Ventidius ingenio liberti servatur.

XCVI. Pari vasramento servatus est Ventidius, sed liberti sui ingenio et fide, qui patronum, simul atque proscriptum cognovit, continuo vinxerat, quasi tradendum percussoribus: sed noctu, persuasis servis, cum armata familia tamquam centurionem miles sequutus est. perveneruntque feliciter in Siciliam, quum saepe in eodem diversorio cum veris centurionibus Ventidium quaerentibus, pernoctassent.

M. Volusius, Rebilus, Appius diversis modis.

XCVII. M. Volusius aedilis plebis recepta nuper superstitione Isidis ad salutem abusus est. linea enim stola cum persona canicipiti ab amico Isiaco sumpta, per itinera viasque publicas stipem petens, evasit. Rebilum audacia servavit, et Themistoclis imitatio. Nauclerum enim, qui pecuniam ab eo petebat, ni prodi mallet, eodem commento terruit, se denuncians indicaturum, quod adcepta pecunia proscriptum veheret. Sic a territo pervectus ad Pompejum est incolumis. Appius, opes suas famulis dividens, cum his in Siciliam navigabat. Ibi tempestate exorta, pecuniae inhiantes, jusserunt eum in scapham tutiorem descendere. et favit ei fortuna, simulatumque auxilium veram ei incolumitatem praestitit, in scapha transportato, quum interea navem fluctus absorbuissent.

In ipsa urbe latitantes quidam.

XCVIII. Et hos quidem servavit fuga. Nonnulli per inculta camporum, aut etiam in sepulcris, vel ipsa urbe latitantes, pacatiora exspectare tempora po-

Cap. XCV. Appian. Cap. XCVII. Val. Max. 7, 3. et Appian. Dio. Appian. et Val. Max. Thucyd. l. 1. Appian.

tuerunt. Quorum Marcus quidam, suis in aedibus fide servorum occultatus, inde, pace restituta, velut ab exilio in publicum prodiit. Sittius etiam municipum suorum benevolentia Cales pro exsilio habuit: primus, et forte solus ad ea tempora, hominum relegatus in patriam. Nam illi praedivitem virum et pro copia sua munificum custodiverunt armati, servis minando, prohibendo ingressu oppidi milites, donec, legatis ad tresviros missis, quod diximus, impetrarent. U. c. 709. A. C. 43.

XCIX. Alium metus coëgit ad felicem audaciam. quippe a liberto in sepulcrum abstrusus, quia ferre loci speciem nequibat, in conductam quamdam sordidam habitationem immigravit. deinde, quia miles quidam juxta divertebat, periculum timens, capite raso, quod libertinis erat solitum, ludum aperuit publice, nullique suspectus totum illud minacissimum tempus citra periculum exegit. *Alii felix audacia ex metu.*

C. Has inter calamitates nihil erat calamitosius, quam quod ne flere quidem occisos erat licitum: quin ultro laeti esse omnes jubebantur edicto, propter consulum designatorum triumphos, et imminentes novi anni ferias. Nam ante diem quartum Kalendas Januarias L. Plancus triumphavit ex Gallia, Rhaetis devictis: et mox ante diem pridie Kalendas ex Hispania M. Lepidus. Plancus aedem Saturni fecit ex manubiis. Et quamvis imperata laetitia hos in Capitolium cives militesque prosequerentur, nec tamen aut illorum tacita exsecratio, aut horum apertissima convicia defuerunt. Certe servatus ad memoriam nostram versus est, inter triumphos istos usurpatus: *de Germanis, non de Gallis, duo triumphant consules:* quod, ut supra memoravimus, ille Plotium fratrem, hic Paullum, in proscriptorum numerum retulissent. *Planci et Lepidi triumphus.*

CI. Hoc tempore consulatum P. Ventidius Bassus, ex pacto triumvirorum, cum C. Carrinate per aliquot dies gessit, abdicante Caesare, et collega ejus mortuo Q. Pedio. Neque moram adferebat, quod tum maxime praetor erat Ventidius. nihili enim fiebant leges, quarum Genucia cautum erat, ne quis duos magistratus uno anno gereret. *Ventidius consul fit.*

Cap. C. Dio. et Appian. Fasti Capit. Vetus inscriptio apud Pigh. Appian. Vell. 2, 67. Cap. CI. Tabula Collot. apud Pigh. Dio. Vell. 2, 65. Val. Max. 6, 9.

U. c. 709. A. C. 43. *Ex humili fortuna.*

CII. Ventidio etiam majorem invidiam excitabat fortunae prioris humilitas: ajuntque per urbis vias vulgo proscriptos fuisse versiculos, quibus omnes augures haruspicesque excirentur ad recens portentum, quod is, qui mulos fricare solebat, consul factus esset. Quippe Ventidium bello sociali ductum in triumpho Cn. Pompeji memoravimus. Inde, juventa inope in caliga militari tolerata, mulos atque vehicula praebenda euntibus in provincias magistratibus conduxit: indeque convicio inimicorum adpellatus est mulio. Sed, quia Caesari tum in illo ministerio, tum subinde majoribus admotus, satisfecerat, receptus in amicitiam, senatorque, et mox tribunus plebis creatus, ac deinde praetor designatus est. Eodem anno, quia frequentibus legatis exhauriebantur hereditates, C. Salonius tribunus plebis legem tulisse dicitur, *ne cui plus dodrante, legare testamento liceret, quadrante utique heredibus servato.*

Triumviris honores decreti.

CIII. Sed major cura omnium de honoribus fuit, quibus tresviri placarentur. His igitur et alia decreta, quae olim ob servatas civitates dabantur; et coronae civicae, postquam atrocitate temporum videri meritum coepit, non occidere. Neque vero culpandi videbantur sibi tresviri, quod multos tollerent, sed pro magno habendum, quod nonnullos relinquerent: et publice solebant profiteri, *se neque Sullae aut Marii sequuturos asperitatem, ne odium sibi pararent; neque Caesaris clementiam, ne contemptui, et ex contemptu insidiis obnoxii fierent.*

Eorum rapinae.

CIV. Tales igitur in sanguine civium quum fuissent, non erat magna postulanda in patrimoniis abstinentia. Certe dotem interfectorum uxoribus, decimam bonorum liberis, si mares essent, si feminae, vicesimam erant polliciti. sed praestabantur haec oppido paucis: plerisque concessa per legem extorquebantur calumnia. Neque vero bona reliquorum tuta dominis ulla ex parte erant. Civium proborum quietorumque, quorumdam etiam, qui studiorum caussa aberant, bona vendebantur, nihil suspicantibus dominis. Romae et per universam Italiam mercedem

Cap. CII. Liv. 7, 42. A. Gell. 15, 4. Supra, 76, 5. Plin. 7, 43. A. Gell. Cic. ad Fam. 10, 18. A. Gell. Dio, l. 43. fin. A. Gell. Marianus Scot. Cap. CIII. Dio, l. 47. Plin. 16, 4. et 22, 6. Dio. Cap. CIV. Plut. Anton. Dio. Corn. Nepos Attic. 12. Dio.

habitationum annuam exegerunt: qui proprias aedes incolerent, ab his semiſſis ejus, quanti locari possent, poſtulabatur. Sic et praediorum dividebantur reditus. Praeterea conſtituebantur cujusquemodi generis vectigalia: depositaeque pecuniae, etiam apud Veſtales, auferebantur. U. c. 709. A. C. 43.

CV. Totae quin etiam urbes adfligebantur militum hibernis, et praeſtandis sine pretio cibariis: sed multo magis eripiendis earum agris, qui videlicet publicati erant; hoſtibusque judicatis, qui praeſtitutum ante diem iis non exceſſiſſent. Jam enim in anteceſſum, quo promptiores ad reliqua bellorum exercitus forent, repraesentare praemia incipiebant, polliciti per se deducturos, quas decreſſent, colonias. In his, praeter eas, quae supra recensitae sunt, Aquinum, Allifae, Arretium, Interamna, Ligures Baebiani, et Corneliani, lege triumvirali deductae coloniae, reperiuntur: quibus adceſſiſſe poſtea videntur Cremona et Mantua. *Totae urbes adfliguntur.*

CVI. Ita conciliatis manipularibus, duces ac tribunos poſſeſſionibus proscriptorum adliciebant, gratis aut vili pretio addicentes; aut honores interfectorum atque sacerdotia transferentes in ipsos. Atque hoc ipsis adsequi erat perfacile. ne enim, a quibus nollent, subhaſtata emerentur, vetuerunt ad haſtam adcedere nihil comparaturos, mortem interminati. Venerunt igitur tanto pauciores: et, poſtquam hi peſſime adcepti sunt, et immenso coacti quaedam emere, nemo deinceps, praeter triumvirorum satellites, quidquam licitatus eſt. At Ventidius ante consulatum etiam pontifex creatus eſt; et in ejus locum praetura cuidam aedilium conceſſa. ceteris etiam praetoribus quintum ante diem, quam abituri magiſtratu erant, dati succeſſores sunt, illis in provincias dimiſſis. *Satellites triumvirorum praemiis adliciuntur.*

CVII. Ita quum adpareret, nihil non ex lubidine triumvirorum agi, quamquam invidiosis damnatisque *regum* atque *dictatorum* nominibus abstinerent; tanta consequuta eſt animorum commutatio, ut, qui nuper intolerabilis visus fuerat planeque ferreus, superioris Caesaris dominatus nunc, inſtituta cum praesentibus comparatione, merum aurum videretur. Sed religiosiſſimi principes, quum urbem vacuarent homi- *Caesaris dominatus prae hoc tolerabilis.*

Cap. CIV. Plut. Cap. CV. Dio. Frontin. de Colon. Serv. in Virgil. Eclog. 1. et 9. Cap. CVI. Dio. A. Gell. 15, 4. Dio.

U. c. 709. A. C. 43. nibus indidem natis, locupletare peregre adcitis Diis voluerunt: templumque Serapidi ac Isidi, post saepius repudiata eorum sacra, decretum est. Haec eo anno domi et in Italia gesta.

Bruti gesta. CVIII. Nec pauciora interim Brutus in Graecia, Cassius in Syria, Cornificius in Africa, et in Sicilia Pompejus gesserunt: quamquam illa sane concisius apud auctores referuntur. Brutus, adcepto senatusconsulto, quo sibi decretum imperium erat, pacataque Graeciae et Illyrici parte, Caesarem (a quo tum adhuc oppugnari Antonium putabat) per epistolas monuit, *perseveraret in incepto, et, quoniam communem hostem haberent, secum rediret in gratiam.* Interea, quod desiderari se sciebat in senatu, ad transjiciendum se comparabat. Sed, ubi mutatum Caesarem omniaque ad bellum spectare cognovit, hoc agere contento studio coepit, ut vi repellere vim facturos posset.

C. Antonius seditionem in Bruti castris bis excitat. CIX. Igitur, Macedoniae rebus optime constitutis, recurrit ad componendam seditionem, quam interim in exercitu C. Antonius commoverat, clam appellando duces militesque et ad defectionem sollicitando. Sed mature cohibitus est a Bruto, ademptisque insignibus praetoris, in libera custodia habitus Apolloniae. Sed ille, non repressa per hoc, verum aucta, audacia, magis etiam ad se pertrahere exercitum adnisus est: tantumque profecit, ut in legione quarta seditio nasceretur, resque veniret ad manus, et nonnulli ad liberandum custodia Antonium pergerent. Id consilium Bruto literae quaedam interceptae prodiderunt, correptusque Antonius, et pro aegroto in currum opertum conjectus est, ut exportaretur oppido, atque in navi adservaretur. Igitur milites, Antonio non reperto Brutum timentes, in colle quodam haud procul Apollonia consederunt, missis, qui Brutum ad se venire juberent. At ille, milites ad imperatorem adcedere verius esse, respondit; ignovitque deprecantibus, paucis interfectis aut ab exercitu remotis seditionis auctoribus. Statimque ita sunt conversae militum mentes, ut interficerent relegatos, his culpam omnem imputantes, quaestoremque atque legatos Antonii ad necem deposcerent. Certum erat Bruto, ni-

Cap. CVII. Dio, l. 40. p. 91. et l. 42. p. 128. Cap. CVIII. Appian. Dio, l. 47. Cap. CIX. Plut. Bruto, et Dio. Cic. ad Brut. 1, 2. Plut. et Dio. Dio.

hil ſtatuere in quemvis civem durius, quam neceſſum eſſet. Igitur hos quidem in naves impoſitos, tamquam submersurus, in tutiora loca transtulit. U. c. 709. A. C. 43.

CX. Interim, audita morte Ciceronis et ceterorum, *dolere ſe quidem morte amiciſſimi viri* dicebat, *ſed magis cauſſa mortis erubeſcere.* Semper enim eum, ne quid Caesari crederet, diligentiſſime monuerat. Adcusabat et superſtites, qui pati ac videre suſtinerent, quae vel auditu intoleranda forent libertatis et patriae amantibus. Ipse autem, ne his rumoribus iterum ad defectionem milites sollicitarentur, Apolloniae atque Antonii cuſtodia C. Clodio relicta, in superiorem Macedoniam transduxit exercitum, inde in Asiam transmiſſurus: ubi, longius abducti ab Italia, neque transfugiendi occasionem, neque etiam eorum, quae domi fierent, notitiam adipiscerentur. *Bruti dictum de morte Ciceronis.*

Cap. CIX. Cic. ad Brut. 1, 2. 3. et 4. Dio. Cap. CX. Plut. Cic. ad Brut. 1, 4. 16. et 17. Plut. Dio.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VIGESIMI PRIMI.

C. Cassius, cui mandatum a senatu erat, ut Dolabellam hostem judicatum bello persequeretur, auctoritate reipublicae adjutus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem provincia erant, in potestatem suam redegit. Dolabellam, in urbe Laodicea obsessum, mori coëgit. M. quoque Bruti jussu C. Antonius captus, occisus est.

Hostem judicatum] Ita Sigonius edidit, adstipulantibus omnibus scriptis meis, et ed. Camp. Priores excusi cum Norv. legunt *inimicum judicatum*. Vide ad Epit. 119. Paullo ante Cassii praenomen *C.* deerat in Voss. et Boend. Vide ad Epit. 62. Mox *auctoritate reipublicae adductus* Lovel. 2.

In urbe Laodicea] *Laudicea* ed. Camp. *Laudicia* Leid. et Berg. Vide Dausq. Orthogr. parte 2. voce *Latomiae*. *Laodicia* Voss. et Lov. 2. Graece dicitur *Λαοδίκεια*, quod vel *Laodicea* vel *Laodicia* Latine efferri potest. Vide ad 31, 43, 5.

Bruti jussu C. Antonius captus, occisus est] *Bruti jussu C. Antonius, M. Antonii frater, captus occisusque est a Q. Cicerone* Boend. et ed. Camp. invitis omnibus reliquis, calamo vel typis exaratis, libris. Verum, C. Antonium a quodam C. Clodio interfectum esse, refert Dio Cass. 47, 341. Eum jussu Bruti interfectum esse, ut vindicaret mortem Ciceronis, refert Plut. in Anton. pag. 925. sive ut parentaret D. Bruto et Ciceroni, et quidem opera Hortensii, quem deinde Antonius, proelio Philippensi captum, ad sepulcrum fratris immolavit. Vide Plut. in M. Brut. 996. Quin etiam a Q. Cicerone, vel patre, vel filio interfici non potuit, quum ambo proscriptione perierint; si vera sunt, quae narrant Appian. 4. Civ. 601. et Plutarch. in Cicer. p. 884.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXXVI.

IN LOCUM LIBRI CXXI. T. LIVII.

I. Inter haec Syriam Q. Caecilius Bassus, privatus ille quidem, sed animi consiliique non egens, Sex. Caesari cum vita et duabus legionibus ereptam, obtinebat. Nec prohibere dictator Caesar potuerat, Africano tum bello, deinde aliis intervenientibus. et duces contra se missos facile Bassus repellebat, Apamea constituta arce belli: circa quam opimus ager alendo exercitui sufficiebat omnia, et vicini reguli multi, levitate insita, et odio Caesaris, in commilitium pertrahebantur. Inter quos et Jamblichus fuit, Emessenae gentis regulus, Lysiadisque et Chalcidis tyranni. His opibus aliquot Romanorum ducum, legionibus et equitatu magno instructorum, vim sustinuit. U. c. 709. A. C. 43. *Bassus Syriam obtinet.*

II. C. primum Antistius obsederat eum Apameae: deinde, quum aequo Marte aliquamdiu certatum fuisset, velut tacitis induciis dirempti, utrimque ad comparanda auxilia, bello interim omisso, se contulerunt. Antistio et finitimi, quotquot Caesari studebant, mittebant auxilia, et ex Judaea procurator gentis Antipater: cujus filium Herodem, e judicio capitali ad se confugientem, in honore habuerat Sextus, Samariaeque et Cavae Syriae praefecerat. His deinde ab Roma missae copiae adcesserunt. Sed Alchaudonius Arabs, Rhambaeorum Rex, infidi semper animi, quum ab utrisque vocatus esset, medio inter Apameam et Antistii castra loco consedit, et, mercede se militaturum professus, plura danti Basso adcessit: bonamque ei operam, quod arcu perite utebantur Arabes, praestitit. *Se defendit ab Antistio.*

Cap. I. Cic. Phil. 11, 13. Dio, l. 47. Appian. Civil. l. 4. Strabo, l. 16. p. 752. Dio, et Appian. Strabo. Joseph. Antiq. 14, 17. et de B. Jud. 1, 8. Cap. II. Dio. Joseph. Dio. Strabo. Dio.

U. c. 709. A. C. 43. *Parthos concitat.*

III. Nec ideo minus ad Apameae obsidionem Antistius redierat, magna cum spe boni eventus: donec arcessiti a Basso Parthi maximis copiis, duce Pacoro, adfuerunt. Hi, Antistium repulisse contenti, multis ejus occisis militibus, propter hiemem, (nam in exitu December erat) nulla alia re gesta, domum redierunt.

Obsidetur Apameae.

IV. Ab hoc tempore res Caecilii Bassi satis firmae fuere, robustusque exercitus, et ex victoria plenus animi: ut etiam Patribus, Italicarum rerum perturbatione anxiis, solatio esset. Ceterum, quia Caesaris confirmata acta fuerant, quamquam eo jam perempto, L. Statius Murcus, ex praetura Syriam provinciam habiturus, cum tribus legionibus bellum intulit Basso, supervenitque Q. Marcius Crispus, praetorius et ipse, cum legionibus totidem ex Bithynia. Ita duobus magnis Romanis exercitibus equitatu firmo circumsessa Apamea: defendebatur tamen intrepide, donec in Syriam C. Cassius venit, Trebonianis militibus instructus, quos a Dolabella P. Lentulus transduxerat, et pecunia ab eodem Lentulo: nam is Trebonii quaestor fuerat.

Sed C. Cassius ad se trahit omnia.

V. Ad hunc omnia propere concesserunt, sive propter senatusconsultum, quo parere ei omnes eae provinciae exercitusque jubebantur, sive propter ipsius virtutem, famamque, et amicitias. Quippe commemorare adversus singulos multa sua merita atque officia poterat: et, ubi haec deerant, reipublicae salus erat obtentui.

VI. *Scire ipsos, quam ex praeclara et potenti subito in miserrimam conditionem res Romana incidisset ambitione paucorum; qui, sublata libertate, communibus commodis debitas curas suam ad dominationem universas transtulissent. Esse vero tantam in hominum animis regnandi dulcedinem, ut, ne Caesaris quidem exitu perterriti, paria concupiscant. Sic Antonium, degustato sub Caesare imperio, sic Octavianum, hereditate avunculi et ipso nomine incitatum, patriam, amicos, famam, salutem denique ipsam cupiditatibus suis posthabere. Nam Dolabellam quidem, immani audacia atque crudelitate latronem, factis ipsis omnia a senatu populoque Romano recens concordiae caussa constituta violasse: C. Trebonium Asiae procon-*

Cap. III. Cic. ad Att. 14, 9. Dio. Cap. IV. Cic. Phil. 11, 13. et ad Fam. 11, 1. Supra, 116, 84. Joseph. Vell. 2, 69. Dio. Appian. Cic. ad Fam. 12, 14. et 15. Cap. V. Joseph. Vell. Liv. Epit. Appian. Dio. Cap. VI. Cic. Phil. 11, 2.

sulem occidisse, nihil ad se pertinentem occupasse provinciam: nunc etiam in procinctu esse, ut decretam C. Cassio Syriam eripiat. U. c. 709. A. C. 43.

VII. *Se vero non ita cognitum aut domi populo Romano, aut foris sociorum cuiquam esse, ut conjunctam cum publico periculo injuriam ferat. sibi certe, ipso illo Dolabella consentiente, ipso illo Antonio, decretam Syriam esse. hanc se provinciam et debere obtinere, et posse. Neque hanc modo concessam sibi, sed in vicinas omnes datum ab senatu imperium esse. neque tam adhuc eviluisse sanctissimum hoc nomen, ut non ubique venerationi sit gentibus. Igitur et has copias, quibus utatur, parare isto senatusconsulto instructum celeriter potuisse: et habere certum, multos circum sponte vocantium populos regesque sibi futuros auxilio. Sed malle se Romani imperii salutem Romanis maxime copiis ducibusque defendere: atque adeo abominari illam fortunam, ut externis potissimum praesidiis immiti necessum sit publicae libertatis adsertores.*

Suam virtutem caussamque praedicando.

VIII. *Igitur se a Murco Crispoque imperatoribus, itemque a Caecilio Basso petere, ut, positis inimicitiis, ad concordiam redeant, et ad communem omnium salutem secum administrare rempublicam occipiant. Frustra inter se pugnare, quibus esse nulla salus, praeterquam in publica, possit. Jam et Octavianum sentire cum senatu, neque lenius hujus, quam consulum, armis Antonium premi. Ne sibi jam aut pro Caesare bellandum, aut contra ipsum putent, quando partes eas suo ad rempublicam reditu filius ipse Caesaris sustulerit.*

Petit ab utrisque partibus, ut secum sentiant.

IX. His atque similibus caussis inducti Murcus atque Marcius Cassio tradiderunt copias; et Bassum, misere cupientem retinere suos milites, reliquerunt ipsi, seque ad C. Cassium transtulerunt. Ille omnes eadem in castra contraxit. quo tempore magnus repente imber exstitisse traditur, et irrumpentes in castra portis omnibus apri confudisse ac conturbasse pleraque; neque defuisse, qui celerem Cassio et potentiam, et interitum praedici opinarentur.

Omnes eadem in castra contrahit.

X. At Cassius, his copiis auctus, omnia circum terrebat imperiis; gravesque exigendo pecuniarum summas civitatibus terribilis imminebat. Tum et quatuor oppida Judaeae propter non soluta stipendia venierunt: Gophna, et Lydda, et cum Emmaünthe Tamna. Sed et Malichum ex Judaeorum principibus interfe-

* Cap. VIII. Cic. ad Fam. 12, 11. Cap. IX. Vell. Dio. Appian. Cic. ad Fam. 12, 12. Dio. Cap. X. Joseph. Antiq. 14, 17. et de B. Jud. 1, 9.

U. c. 709. A. C. 43. cturus erat Cassius, nisi pro eo regulus gentis Hyrcanus centum talenta misisset. Profectus enim erat in Palaestinam Cassius, uti venientem ex Aegypto legatum Dolabellae A. Allienum occuparet. Is Alexandria legionum quatuor instar reducebat, reliquias Pompejanae Crassianaeque cladis: aut ex iis cohortibus, quas apud Cleopatram reliquerat Caesar. neque ausus adversus octo legiones contendere, cum exercitu in Cassii partes transiit. Haec, ante Nonas Martias acta, perscripsit in urbem Cassius ex castris, quae in oppido Galilaeae Tarichaea posuerat.

Contra Dolabellam ducit. XI. Post mensem deinde, Dolabellam in Ciliciam venire audiens, dimissis sine injuria Basso Crispoque, et si qui praeterea manere gravabantur, classisque praefectura Murco tradita, eodem instituit ducere, auctus etiam equitum sagittariorum aliquo numero, qui ex Parthis, quum apud gentem fama erat clarissimus, ad eum venerant. Tum, cognito, classem Dolabellae esse in Cilicia, ipsum isse Laodiceam, eodem cum omnibus copiis est profectus.

Dolabellae vires. XII. Quippe Dolabella, post interfectum Trebonium, tributis Asiae civitatum classem a Rhodiis Lyciisque, atque e Pamphylia et Cilicibus, opera L. Lucilii Figuli, mercede conduxerat: Syriamque Figulus navibus, Dolabella pedestri itinere cum legionibus duabus petebant. Animos Tarsus et Laodicea dabant, haec inter insignes Syriae civitates, illa Ciliciae caput. Sed classis ad Corycum clauso portu se tenuit, quum eam Q. Cassius sequutus esset; deinde, hoc ad castra Cassii profecto, Turulius quaestor cum navibus, quas anno superiore Tullius Cimber in Bithynia compararat, cursum praecluderet.

Castra ejus ad Laodiceam. XIII. At Dolabella, Tarsensium, deinde Laodicenorum juventute centuriata, exercitus instar fecit: dejectaque parte muri, castra oppido conjunxit: postquam, praesidio Cassii apud Aegeas Ciliciae civitatem dejecto, ab Antiochiae oppugnatione cum detrimento rejectus aliquoties, deinde desertus in itinere a plerisque militibus Asiaticis fuerat. Laodicea, in pen-

Cap. X. Dio. Appian. Cic. Phil. 11, 12. et 13. Dio. Appian. Cic. ad Fam. 12, 11. et 12. Cap. XI. Dio. Appian. Cic. ad Fam. 12, 12. et 13. Cap. XII. Appian. Dio. Cic. Cap. XIII. Dio. Tac. Ann. 13, 8. Dio. Cic. ad Fam. 12, 14. et 15.

insula sita, praeclaras a terra munitiones, a mari portum optimum habebat. et, quum ager frugum vinique feracissimus esset, commodam sane stationem atque securam Dolabellae praestare videbatur. Sed Cassius, cum decem legionibus, et cohortibus auxiliaribus viginti, et quatuor millium equitatu suggressus, os Laodiceni portus obstruere satagebat, non sacris, non religiosis parcens, quominus ex suburbanis aedificiis saxa materiamque comportaret. U. c. 709. A. C. 43.

XIV. Per haec res angustae fiebant Dolabellae, jamque triticum penes eum ternis tetradrachmis erat. sed erant tamen adhuc solatio Laodicenae naves, quas Cassiana moles non satis exitu prohibebat. Mox et classis Dolabellae supervenit. qua consisus transmittit Aradum, pecunias et naves inde quoque coacturus. sed, deprehensus cum paucis, periculum aegre vitavit fuga. Igitur Cassius, missis in Phoeniciam Lyciamque et Rhodios, qui classem adducerent, nec adjutus, praeterquam a Sidoniis, commisit tamen proelium, quo plures utrimque demersae naves sunt, quinque una cum remigibus et classiariis Dolabella captas abduxit. *Proelium navale cum Cassio.*

XV. Ergo Cassius tum ad eosdem iterum, a quibus erat contemptus, tum ad reginam Cleopatram misit. Et Tyrii quidem Aradiique cum eo numero navium, quem conficere potuerant, adfuerunt: parque studium Serapionis fuit, qui, Cleopatrae praetor in Cypro, regina inconsulta, Cassium juvit. Nam illa propter familiaritatem Caesaris dictatoris Dolabellae favebat; et hujus in gratiam passa erat abduci legiones ab Allieno: classemque paratam habebat, quam ei submitteret; sed ea ventis retinebatur. pecuniam tamen grandem subministraverat. Cassio autem ne auxilium mitteret, famem pestilentiamque excusabat, quo simul utroque malo Aegyptus premeretur. *Cleopatra Dolabellae favet.*

XVI. Rhodiorum Lyciorumque perplexius responsum fuit: *Semper Romanam magnitudinem colere solitis nihil adcidere tristius potuisse, quam quod Romanae civitatis principes inter se collidi mutuis discordiis sentiant; nec sciri posse, utra partium justius senatus populique Romani auctoritatem praeferat. Iisdem enim vocabulis utrosque niti, nec alia nunc adferri a Cassio, quam quae Dolabella prius adseverasset.* *Rhodiorum Lyciorumque responsum ad postulata Cassii.*

Cap. XIII. Appian. Strabo, l. 16. p. 751. Appian. Cic. ad Fam. 12, 13. Appian. Cap. XIV. Cic. Dio. Appian. Cic. Appian. Cap. XV. Dio. Appian.

U. c. 709. A. C. 43.

Scire se nuper admodum, M. Marcello, Ser. Sulpicio consulibus, renovatum esse foedus, quo eosdem cum senatu populoque Romano hostes sibi futuros jurassent. Sed ejusdem nimirum populi jussu Dolabellae Syriam datam cognosse, cujus senatus eamdem Syriam Cassio dederit. Sane Dolabellam hostem ab senatu judicatum dici; sed ab eodem senatu, prioribus decretis abolitis, Cassium, et qui cum eo sentiant, hostium numero esse.

Volunt neutris partibus auxilia mittere.

XVII. *Non debere Romanos irasci externis civitatibus, si non satis dijudicent, utrorum sit caussa justior: quum inter ipsos ea de re constet nihil, armisque decidi necessum sit omnia. Nihil se potuisse aut rebus ipsis aequius, aut in nomen Romanum reverentius statuere, quam ut neutris partibus auxilium praestent ad civilia bella, seque ita gerant, ut nemo habeat adversum ipsos odii caussam. idque sibi necessarium esse propter agros, quos in continenti habeant Rhodii: qui facilius a quolibet hoste vastari queant, quam defendi vel a potentissimis sociis.*

Quia sic faciunt et alii.

XVIII. *Audire se, hoc ipsum consilium ipsis probari, qui semper existimati sint multum valere prudentia. Sane Dejotarum regem, quum semper fuerit Pompejanis partibus addictissimus, et ab adversis gravia damna adceperit, auxilium Cassio non mittere. idemque ab aliis regibus atque civitatibus fieri, quos nulla alia caussa adtineri arbitrentur, quam quia, quid sibi faciendum sit inter haec incerta rei Romanae fata, nesciant.*

Excusant Dolabellae missas naves.

XIX. *Neque vero recte sibi objici, quod naves Dolabellae dedissent. Simili enim conditione et Cassio fuisse daturos, et cuilibet, dum ne hostium in numero esset. Non enim ad bellum ei concessas, sed deducendi tantum gratia: neque se scire, si his ad bellum abutatur; neque, si sciant, esse probaturos. Legationes ad Dolabellam missas crimini sibi dari mirum esse, nisi forte ad proconsulem populi Romani, denique modo consulem, legatos mitti fuerit nefas. Neque arbitrii sui, neque modestiae esse, quos a populo Romano mitti oporteat in provincias, anquirere. sibi putare colendos, quicumque mittantur. Aut igitur operam det Cassius, ut, quidnam voluntatis in re qualibet senatus populusque Romanus habeat, intelligi possit, aut rem tantam dijudicare nescientibus ne irascatur.* Haec ideo minus habebant ponderis, quod ab inimico animo profecta putabantur, quia tunc maximos magistra-

Cap. XVI. Cic. ad Fam. 12, 15. Cap. XVIII. Cic. Phil. 11, 13. Dio. Appian. Cap. XIX. Cic. ad Fam. 12, 15. Cic. ad Fam. 12, 14. et 15.

tus iidem gerebant Rhodii, qui ante aliquot annos Pompejum ceterosque fugientes oppido et portu non receperant. U. c. 709. A. C. 43.

XX. Sed Caffius jam claffem luculentam, praefecto Sextilio Rufo, habebat: et aliis aliis, quas Q. Cassius, Turulius, Patiscus ducebant, adjuvabatur. Ergo non dubitavit denuo cum Dolabella confligere; quamquam huic Aegyptiae naves adcefferant. Sed tum quidem dubio Marte pugnatum. paullo poft a Caffianis hac arte parata eft victoria. *Aliud proelium Cassii et Dolabellae.*

XXI. In Lycia Sex. Marius et C. Titius legati Dolabellae claffem habuerant roftratarum, cum onerariis magnis navibus centum: hoc Dolabellae consilio, ut pulsus Syria, copiis in naves impositis, Italiam peteret. Sed a Lentulo quaeftore Asiae disjecta claffis, onerariaeque ad unam omnes captae sunt. Quum igitur hoc genere navium abundare Caffius coepiffet, Statio Murco quasdam earum, haud magni ad alia usus, adtribuit; quas incensas opportuno vento in claffem hoftium mitteret. Ille, feliciter exsequutus consilium, et in proelio victor fuit, et, in portum invectus navibus, exitum Dolabellae penitus interclusit. *Dolabellae res inclinant.*

XXII. Jam et, a terra perfectis operibus, aries admovebatur: et, nequidquam eruptione tentata, repulsus intra moenia hoftis erat. Sed refiftebatur adhuc, et, ne corrumpi nocturnae excubiae poffent, M. Octavius Marsus pervigili cura impediebat. Igitur, qui interdiu in ftationibus erant, quieti se tradente Marso, fecerunt proditionem, Quinto quodam auctore, et per diversa parva oftia, quae in muris ad subitas eruptiones veterum induftria reliquerat, intromiffus hoftis eft. Urbe capta, quum Dolabella suum exemplum metueret, ne, quod in Trebonio fecerat, ipse pateretur, servo suo praebuit cervicem, caput adferre jubens Caffio, suae salutis praemium. Ille, supereffe tam bono hero gravatus, quum illum jugulaffet, se quoque eodem ferro interemit. Sed et M. Octavius sua manu invenit necem. Corpora sepeliri juffit Caffius, quamquam Trebonium inhumatum abjecerant. Q. Dellium, qui pactus erat salutem, si oc- *Ejus exitus.*

Cap. XX. Cic. ad Fam. 12, 13. Appian. Dio. Appian. Cap. XXI. Cic. ad Fam. 12, 14. et 15. Dio. Frontin. Strat. 4, 7. 14. Appian. Dio. Cap. XXII. Appian. Dio. Appian. Appian. l. 5. p. 673. Appian. l. 4. Vell. 2, 69. Appian. Dio. Senec. Suasor. 1.

U. c. 709. A. C. 43. cidisset Dolabellam, tamquam impleta conditione, inter suos habuit.

Laodicenorum calamitates. XXIII. At Laodicenos, publica sacraque pecunia ablata, gravibusque impositis tributis, ad extremam miseriam redegit: quum et bellum multas ejus oppidi partes adflixisset, et nobilissimum quemque supplicio peremisset victoria. ceteris tamen abstinuit injuriam, militesque Dolabellae, quamquam erant ab senatu hostes judicati, in sacramentum accepit, poena remissa: neque postea etiam, quum multorum insidiis peteretur, quemquam eo nomine interfici passus est.

XXIV. Sed inter cetera Dolabellae spolia nobilem equum fuisse ferunt, singularis cujusdam et pulchritudinis et fati. Hunc se vidisse C. Bassus tradidit Argis, ubi natus erat ex genere illo decantato, uti constanter est creditum, Diomedis equorum; quos, occiso domino, Herculem deduxisse Argos fama ferebat; haud credibili pulchritudine, et vigore, omnibusque aliis equorum laudibus longe praestantem. Hunc Dolabella nuper, quum fama ejus adductus Argos venisset, grandi summa emerat. Sed observatum est, omnes illius equi dominos cum familia fortunisque omnibus misere disperisse. *Equus Sejanus.* Nam primus omnium Cn. Sejus, unde et *Sejanus equus* adpellatus est, a M. Antonio capitali supplicio adfectus fuerat. Et modo P. Dolabella gravi exitio erat consumptus. Sed postea quoque et Cassius interiit, et ipse M. Antonius, inter Cassianam cladem hoc equo potitus. sed ad institutum revertor.

Cassii potentia. XXV. Occiso Dolabella, multi reguli tyrannique Laodiceam cum muneribus et coronis ad Cassium adcurrerunt: quos inter ab Hierosolymis Hyrcanus venerat, Herodem adducens et Malichum, qui patrem Herodis intercepisse veneno putabatur. Idcirco cum venia Cassii Herodes eum in conspectu regis sui per aliquot centuriones Romanos contrucidandum curavit. At Cassius, constitutis Syriae rebus, praefectoque cum una legione fratris filio, quos sibi fidos putabat homines, civitatibus tyrannos imponens, quo in numero Marion Tyrius fuit, in Ciliciam proficisci statuit, inde

Cleo-

Cap. XXIII. Appian. et Strabo, l. 16. p. 752. Dio. Cap. XXIV. A. Gell. 3, 9. Cap. XXV. Joseph. de B. Jud. 1, 9. et Antiq. 14, 20. Appian. Joseph. Antiq. 14, 21.

Cleopatram ob missa Dolabellae auxilia, petiturus: postquam obiter Tarsenses propter favorem adversarum partium multasset. U. c. 709. A. C. 43.

Tarsensium acta et clades.

XXVI. Nam illi, divisi in factiones, et unaquaque nomen civitatis obtendente suis consultis ausisque, primo Cassium, mox Dolabellam coronaverant: deinde Cimbrum Tullium, ad opem Cassio ferendam properantem, arcere transitu Tauri statuerant: mox pacti cum eo, simul pauciores habere opinione copias viderunt, excluserant oppido, neque commeatu juverant. Ille, praevertendum ad majora ratus, omissa oppugnatione Tarsi, contendit in Syriam. Interea Tarsenses, occupato, quod Cimber opposuerat, castello, vicinos eoque semper invisos infestosque Adanenses bello petierunt, Cassianos esse improperantes. Ergo, vivente adhuc Dolabella, L. Sextilium Rufum Cassius misit, a quo victi venerunt in deditionem. Cassius mille quingenta talenta victis imperavit. Ea pecunia quum acerbe exigeretur, Tarsenses, venditis omnibus publicis templorumque ornamentis, mox etiam ingenua corpora coacti sunt addicere: multique horum servitutis taedio sibi consciverunt mortem. Huic fortunae Cassius superveniens misertus est hominum, et reliqua civitati condonavit.

Triumvirorum consilium.

XXVII. Haec ubi Romae sunt audita, tresviri, ne suarum partium homines concidere animis paterentur, Tarsensibus publice collaudatis operam daturos ostenderunt, uti cladem eorum sua liberalitate ocissime sublevarent. Iidem et Cleopatram laudaverunt ob submissa Dolabellae auxilia, permiseruntque, uti filio Ptolemaeo, quem, tamquam ex Caesare susceptum, ne ipso quidem Caesare prohibente, Caesarionem vocare solebat, regis Aegypti adpellationem tribueret.

XXVIII. Sub eadem tempora Cassium, quoque irrumpere parantem in Aegyptum, M. Bruti literae revocarunt, triumvirorum adparatum contra se et consilia nunciantes. *Neque vero se parandae seorsim potentiae caussa, sed ut contra tyrannos exercitum contraherent, Italia relicta, longinquas regiones petivisse. Memores igitur propositi, non debere longius evagari ab Italia, sed eo convertere cogitationes, quemadmodum patriae civibusque suis possint esse praesidio.* Igitur et Parthos equites, quorum opera erat

Cap. XXV. Dio. et Appian. Cap. XXVII. Dio. Sueton. Caes. 52. Dio. Cap. XXVIII. Appian. Plut. Bruto. Appian.

U. c. 709.
A. C. 43.

Ariobarzanes et C. Antonius occiduntur.

usus, cum legatis et muneribus remisit ad regem, majora simul auxilia petens, quae perditis demum rebus adfuerunt. Interim equites, a Caſſio praemiſſi in Cappadociam, Ariobarzanem, tamquam insidiatorem imperatoris sui, occiderunt, magnaque cum pecunia et cetero regis inſtrumento ad Caſſium reversi sunt. Dum ea geruntur, M. Brutus, mortibus tot clariſſimorum virorum, sed praecipue D. Bruti et M. Ciceronis, irritatus, ad vindicandam tum propinqui sui, tum amiciſſimi viri necem, scripsit Q. Hortensio, ut C. Antonium, quem hactenus summa cura defenderat, interficeret. Sunt, qui necatum a C. Clodio Antonium tradant, timente, ne per submiſſos a Marco fratre cuſtodia eriperetur. Sed juſſum Bruti fuiſſe satis conſtat, itemque miniſterium Hortensii: quando et hoc mortuo jam Bruto M. Antonius exprobravit, et Hortensium velut inferias fratri dedit.

Cap. XXVIII. Dio. et Appian. Plut. Dio. Liv. Epit. Plut. Anton. et Bruto.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VIGESIMI SECUNDI.

M. Brutus adversus Thracas parum prospere rem gessit; omnibusque transmarinis provinciis exercitibusque in potestatem ejus et C. Cassii redactis, coïerunt Smyrnae uterque ad ordinanda belli futuri con-

M. Brutus adversus Thracas parum prospere rem gessit] Veritate flagitante, vocem *parum* tollo. Nam regionem Sadali recepit, et Bessorum maleficia vindicavit. DELR. Vocem *parum* ejiciendam esse ex contextu, jam ante Delrium vidit Xylandr. ad Dion. Cass. 48, 369. siquidem Rascipolidis auxilio adjutus, Bessis feliciter debellatis, Imperatoris nomen M. Brutus retulisse dicatur apud Dion. Cass. 47, 341. Praeterea Bruti praenomen *M.* male omittitur in Boend. et ed. Camp. Vide ad Epit. 62. Mox *omnibus in transmarinis provinciis exercitibusque* Lovel. 2.

Ad ordinanda belli futuri consilia] *futuri belli* Exc. Pithoei, Norv. et plerique excusi ante Gruter. qui ordinem vocabulorum invertit. Ei autem favent Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Paullo ante *coëgerunt*, pro *coïverunt*, Berg.

M. Messalae Publicolam fratrem junctum communi consilio condemnaverunt] Vet. lib. *victum communi concilio condonaverunt.* et recte. Idem enim Dio lib. 47, [341.] Βρούτῳ τε Γέλλιος ὁ Ποπλικόλας ἐπεβούλευσεν· ὁ δὲ δὴ Γέλλιος ἐφωράϑη, ἔπαϑε δὲ δεινὸν οὐδέν· ὁ γὰρ Βροῦντος ἐκεῖνόν τε ἐν τοῖς φιλτάτοις ἀεὶ νομίσας εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μάρκον Μεσσάλαν πάνυ τῷ Κασσίῳ προσκείμενον εἰδὼς, ἀφῆκεν αὐτόν. SIG. Sic [*victum*] Sigonius ἀντὶ τοῦ *junctum:* quorum alterum pessimum est, alterum parum utile. Historia est apud Dionem: Βρούτῳ τε Γέλλιος, etc. Ex quibus adparet, in hanc sententiam scriptum fuisse *fratrem insidiarum convictum.* J. FR. GRON. *M. Messalam Publicolam* Voss. Boend. et ed. Camp. *M. Messalae Poplicolam* Exc. Pithoei. *Poplicolam* etiam edidit Sigonius. Et ita Γέλλιος ὁ Ποπλικόλας vocatur apud Dion. Cass. l. laud. At *Publicola* apud Vellej. 2, 85. Nec aliter hic in reliquis Mstis. Vide ad Livii 2, 8, 1. Edidi etiam *Messallae.* Vide ad 27, 5, 1. Hinc *victum* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. *vinctum* Exc. Pithoei. *conjunctum* ed. Parm. quod proxime ad Gronovii *convictum* accedit. Insuper *condenarunt* Voss. *cõdẽnavert* Boend. *cõdmnaverunt*

silia. M. Messallae Poplicolam fratrem victum communi consilio condonaverunt.

Berg. *condonarunt* Leidens. et Lov. 2. Quaeri poteſt, qua ratione L. Gellius Poplicola et M. Valerius Meſſalla fratres fuerint? Pighius in Ann. ad A.V. ıↃCLXXXI, 307. observat, *Poplicolae* cognomen non Gelliae, sed Valeriae, genti proprium fuiſſe, ideoque id Gellio adoptione tributum exiſtimat. Indicare videtur, M. Valerii Meſſallae fratrem adoptione transiisse in gentem Gelliam; sed gentis Valeriae, unde migravit, proprium cognomen *Poplicolam* servaſſe. Similiter *Caepio Brutus*, *Caecilius Atticus*, *Metellus Scipio*, de quibus vide Celeberr. Duker. ad Epit. 113. 114. Ii cognomina gentium, ex quibus prognati erant, poſt adoptionem pari modo retinuerunt.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXXVII.

IN LOCUM LIBRI CXXII. T. LIVII.

I. Civiles discordiae bellis externis eo quoque nomine pestilentiores esse deprehenduntur, quod hic hostes et alienigenas timeas, tuorum fide ac benevolentia te consoleris; ibi nihil, ne quidem ab intimis, nedum quibuslibet amicis, tutum est. L. Gellius Poplicola L. F. M. Messalae frater, qui antiqua familiaritate Bruto erat conjunctissimus, et eodem apud Cassium loco fratrem esse sciebat, M. Bruto insidiatus, et, pro cetera viri clementia, ob eadem illa, quae exasperare poenam debuerant, dimissus est. Ea quoque lenitas profuisse viro creditur, ut plures ad ejus amicitiam se adplicarent.

U. c. 709. A. C. 43.

Poplicola Bruto insidiatur.

II. Idcirco et classem haud poenitendam colligere in Bithynia et apud Cyzicum potuit; et pedestri itinere provincias obiens constituit res civitatum, litibusque regulorum operam dedit, ea tum moderatione ac mansuetudine, tum etiam aequitate, ut et inter se omnes, et sibi amicos fidosque efficeret. Tum et Dejotarus adcessit partibus, licet longa senectute morosior, qui nuper etiam Cassium auxilia petentem spreverat. Atque erat in hoc haudquaquam leve praesidium, opibus et auctoritate praevalido. Nam et adempta nuper a C. Caesare, caede ejus cognita, suo Marte recuperaverat: et Dolabellam, fines suos ingredi volentem, junctis cum Tullio Cimbro copiis, profligarat: et filium habebat, ipsum quoque regem adpellatum ab senatu, egregiae spei atque indolis adolescentem.

Bruti adparatus.

Cap. I. Liv. Epit. Dio, l. 47. Cap. II. Plut. Bruto. Dio. Cic. Phil. 2, 37. Cic. ad Brut. 1, 6. Cic. Phil. 11, 13.

U. c. 709. A. C. 43. *Reditus in Europam.* III. Enimvero Brutum, rebus in Asia ex voto succedentibus, M. Antonii conatus in Europam revocarunt, cujus licet spes in exercitu seditionem serendi, interempto fratre Cajo, in irritum reciderant; tamen verendum Bruto erat, ne qui per absentiam suam similes alii motus orirentur. *Brutus Bessos vincit.* Igitur, in reditu per Thraciam, regionem, quam sine liberis decedens Sadales populo Romano reliquerat, recepit. inde in Beſſos fecit expeditionem, ut simul maleficia horum ulcisceretur, et sibi nomen Imperatoris pararet, ornamento atque utilitati futurum ad bellum, quod sibi adversus Caesarem et Antonium poſt gerendum eſſe videbat. Et initia quidem belli adversus feram et pugnacem gentem paullo duriora fuerunt: sed egregia Rhascupolidis opera victorem Brutum votique compotem fecit.

IV. Atque is, ut cauſſam suam latius commendaret, pecuniam signari hinc imagine sua juſſerat, inde pileo, libertatis indice, et duobus pugionibus, quibus se atque Caſſium in libertatem adseruiſſe Romanum populum, sublato domino, significaret, tempore quoque rei geſtae sic adscripto, EID. MART.

V. Omnes jam trans mare provincias in poteſtate Brutus atque Caſſius habebant: neque tantummodo suppetebat otium communicandis consiliis, sed etiam neceſſitatem imponebat paratus prope, et mox in Graeciam transmiſſurus hoſtis. *Cum Cassio consultat.* Igitur, Caſſius e Cilicia, Brutus e Macedonia profecti, Smyrnae ad ordinanda futuri belli consilia coïerunt, iis pedeſtribus navalibusque copiis, et adparatu pecuniae, ut minime impares ad decernendum de Romano imperio viderentur. Pari honore et erat, et haberi volebat Caſſius; sed detulit ei Brutus, ut crebrius ad eum ventitaret, tamquam aetate majorem, et corpore haud aeque validum.

Et ab eo pecuniam accipit. VI. Neque disceſſum a prioribus animis erat, quin et tueri cauſſam suam conarentur, et non nisi concordibus tantam subeundam molem scirent. adparebatque nihil eſſe melius, quam ut in Macedoniam cum omnibus copiis proficiscerentur, propulsaturi hoſtem, aut ceſſantem in Italia quaesituri; penes quem jam eſſe legio-

Cap. III. Dio. Liv. Epit. Dio. Cap. IV. Appian. Dio. Pigh. ad ann 711. Cap. V. Liv. Epit. Dio. Liv. Epit. Plut. Bruto. Appian. Civil. l. 4. Plut. Cap. VI. Dio.

nes circiter quadraginta cognoverant. Sed Cassio placebat, *Rhodios prius Lyciosque in ordinem cogi, validos classibus, adversos animis, et, si contra Caesarem et Antonium res parum procederet, terga invasuros. At nunc, priusquam majoribus rebus distineantur, facile hos auctoritate aut vi cogi in ordinem posse.* At Brutus opus sibi pecunia esse dictitabat: *nam ad parandam classem insumptum, quod habuisset.* Nec deerant inter amicos Cassii, qui dandam negarent cum aliena invidia paratis ambitiose abusuro. sed vicit aequior sententia, ac, jubente Cassio, ex omni praesente copia trientem Brutus adcepit. U. c. 709. A. C. 43.

VII. Tum et M. Messalae, egregio juveni, Poplicolam fratrem communi consilio condonarunt: qui, venia nihilo factus melior, insidias Cassio paraverat. Sed indicium ejus rei Polla detulit, Poplicolae mater, utrique consulere cupiens, et Cassio salutem paratura, filio veniam. Sic ille iterum absolutus ne tum quidem retulit benefactoribus gratiam, quin ab his ad Caesarem et Antonium perfugeret. *Poplicola Cassio insidias tendit.*

VIII. His ita ordinatis, partiti sunt inter sese, ut Brutus Lycios, Cassius Rhodum oppugnaret. Igitur, gnarus cum populo rei nauticae peritissimo rem fore, Myndum deducit classem ornatam instructamque, ac ibi remiges exercuit. Eo venerunt ab Rhodiis legati, *neque contemni civitatem*, petentes, *quae semper ulta sit injurias suas: neque fieri aliquid contra foedera, quibus diserte cautum sit, ne alteruter populus ab altero bello et armis petatur. Quod si forte ob auxilia non missa succenseat, ituros Romam oratores senatus consulendi gratia: illo auctore, gnaviter et benigne missuros.* Responsum est, *verborum praeterisse tempora: nunc finiendas armis controversias esse. Foedus, quod adlegent Rhodii, prius violatum ab ipsis esse, Dolabellae partes sequutis. sed et eodem foedere de mittendis auxiliis perscriptum esse. ipsos a Cassio rogatos illudere senatus obtentu, quem sciant oppressum per tyrannos patriae, dissipatum atque dispersum per provincias. sed brevi poenas daturos et illos, et illorum socios Rhodios, ni confestim imperata faciant.* *Rhodiorum legatio ad Cassium.*

IX. Haec relata diversimode adfecerunt civitatem, inter se contrariis studiis opinionibusque divisam. Prudentiores, et quibus res erat, bellum Romanum, haud secus atque certum exitium, expavescere: vulgus, per se stolidum et periculorum ante experien- *Eorumdem diversa studia.*

Cap. VI. Appian. et Dio. Plut. Cap. VII. Liv. Epit. Dio. Cap. VIII. Dio. Plut. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. tiam adpetens, Alexandri Mnaseaeque concionibus inflari, veteres civitatis laudes resonantium, *et quanto majori numero navium petita a Mithridate, a Demetrio, regibus, invicta stetisset.* Ad haec conspectu suae classis erigebantur. nam ex omni copia navium tres et triginta delectas deduxerant. Igitur, quum forte creandis magistratibus comitia haberentur, Alexander factus Prytanis, quae praecipua tum erat dignitas, Mnaseas classi praefectus est.

Archelai oratio ad Cassium. X. Iterum tamen ad Cassium mitti Archelaum placuit, quo magistro Cassius olim Graecis literis operam Rhodi dederat. Atque is, pro veteri familiaritate apprehensa Cassii dextra, *Dii vero*, inquit, *meliorem tibi mentem, C. Cassi, quam ut Graecam urbem exscindas, Graecae nationis amator; aut liberam, adsertor libertatis. Sed neque Dorici nominis dignitatem contempseris, oblitus pulcherrimarum artium, quas partim Rhodi, partim etiam Romae didicisti: Rhodi quidem, contra reges pro legibus, quarum quoque te vindicem praefers, egregia gesta; Romae, magna erga Romanum nomen civitatis nostrae merita, eximiamque fidem, quam et Antiochi bello vobis, et multis aliis locis temporibusque Rhodii praestitimus. Et haec quidem summatim, ut in rebus notis, et adversus hominem eruditum, de dignitate generis et originis nostrae, de intemerata hunc usque in diem libertate, de meritis atque perpetuo erga populum Romanum studio ac prolixissima voluntate, dicta sunto.*

Exaggerat amicitiam pristinam. XI. *Privatim vero tecum plura esse debuerunt amicitiae benevolentiaeque vincula, C. Cassi: quae nequaquam sine probro abruperis. Rhodi educatus es, Rhodi institutus: in illa urbe aegrotus remedia valetudini, peregrinus hospitium, rudis magistros et scholam meam reperisti. Non potes harum rerum omnium, quae mentio totam in vitam solet esse jucundissima bonis, ulla ex parte recordari, quin Rhodi memoria subeat; atque tantorum commodorum hanc tibi largitricem fuisse recogites. Atqui nostram quidem amicitiam nunc quoque tanti esse puto, ut spem mihi magnam praebeat, mea quoque caussa benigniorem te Rhodiis fore; neque commissurum, ut hac aetate duarum rerum tristissimarum exspectatione conficiar, ne forte aut Rhodii omnes deleamur, aut vincatur Cassius meus. Illud vero omen Dii Deaeque omnes prohibessint!*

Deorum metum. XII. *Et, quando me Deorum admonuit haec mentio, precibus meis meum consilium etiam addere, non aegre feres. Deo-*

Cap. X. Strabo, l. 14. p. 653. Appian. Cap. XI. Dio. Appian.

rum maxime gratiam parandam esse magna et praeclara molientibus, semper admonui. nunc vero etiam singulariter pro libertate Romani nominis tanta coeptantem hortor atque oro, ut ante omnia summam tibi horum habendam esse rationem putes. his auctoribus, nihil non prospere cedet: his adversantibus, parum erit in quantislibet praesidiis spei. Ceterum ante paucos hos annos, quum ex auctoritate Caesaris foedus nobiscum renovatum est, jurati dextras accepistis dedistisque. Ea fides, ea foederum religio summae hominibus curae esse debet, et qui apud immortales Deos adipisci gratiam postulant, et qui retinere bonam inter homines famam: ut de utilitate jam taceam, quae servantes pactorum atque foederum ultro sequitur. Nam et cum his cupidissime jungunt amicitiam prudentes: et hanc deserere, quantumlibet necessitate pressi, verecundantur. At, quorum suspecta aut credita levitas est, eos et ab aliis falli nec admiratur quisquam, nec irascitur. Haec autem quum etiam inter infensissimos hostes obtinere debeant, quanto magis praestanda sunt amicis, hospitibus, alumnis? Non possum plura prae lacrimis loqui. sed neque verborum magis hoc, quam pietatis, opus est: et, si haec contemnere poteris, supervacua omnis est oratio: neque enim moveare, tametsi plurima et gravissima proferantur. U. c. 709. A. C. 43.

XIII. Haec largo cum fletu proloquutus senior adeo commovit Cassium, ut prae verecundia colorem mutaret. Educta tamen ex Archelaï manibus dextra: *Si persuadere Rhodiis noluisti, ut abstinerent injuriam a nobis, mihi suadere non debes, ut adceptam ulcisci supersedeam. sin vero haec agentem audire neglexerunt, poenas ab his expetam, a quibus contemptus es. Ubi vero erant illi Rhodii, gens studiosa libertatis, amicitiae tenax, hospites, magistri et educatores mei, quum nuper auxilia petentem rejecerunt? At Dolabellae miserunt naves, qui nec educatus ab his, nec eruditus est, et libertatem conabatur opprimere, quam ego et Brutus cum aliis principibus defendimus.*

Cassii responsio.

Auxilia non missa exprobrat.

XIV. *Neque vero prodest Rhodiis hic color, quasi misceri nolint civilibus Romanorum armis. essent civilia, si nos quoque faceremus partes, et nostram ad potentiam res trahere conaremur. Nunc, ubi aperto bello hinc rempublicam stare, inde tyrannos, intelligitis, frustra poscitis a nobis oratisque libertatem, pro qua nobiscum propugnare cunctamini. Adeone vos tot clari viri, amici plerique hospitesque, a quibus defensi semper, a quibus ornati estis, nihil commovent, indicta caussa condemnati, proscripti, exuti bonis, ejecti patria, vita ac luce depulsi, ut succurrere nolitis populo Romano, cujus societatem atque amicitiam jactare non desinitis?*

U. c. 709. A. C. 43. *Senatus sententiam eo tempore exspectandam negat.*

XV. *Sed enim senatus prius vobis exploranda voluntas est. Scilicet ejus, quem praeclare scitis vi obsessum oppressumque sententiam suam non audere profiteri. Quod si vero discere vobis curae sit, quid liber et suae potestatis senatus censeat, senatusconsultum introspicite, quo mihi Brutoque opem ferre socii amicique omnes jubentur. Tu vero, si quid umquam a Rhodiis profectum est in Romanos officii, diligenter meministi: praemia, quae vobis abundantissime sunt reddita, praeteris. Quid autem vobis prodesse possunt benefacta majorum, si dissimiles his esse pergitis? Juverunt illi rem Romanam. at vos deseritis, quum maxime opus bonis fidelibusque sociis habeat respublica. An non, siquidem Dorienses censeri magnum est, subvenire pulcherrimo imperio, nunc sub iniquorum civium maleficiis laboranti, vos oportuit: et vel hinc ordiri amicitiam, etiamsi nulla vobis antiquitus cum nomine Romano fuisset? Vos autem ita vos geritis, tamquam adhuc a Telchinibus incoleretur insula; ne forte oblitum Rhodiae historiae putes. Sed ista quidem mitto.*

Jubet ipsos meminisse foederis.

XVI. *At, quia provocatis ad foedus, quod auctore Caesare, qui et dominationis fuit auctor, factum est, an non eo ipso continetur, Romanum Rhodiumque populos, uti cuivis opus esset, invicem auxiliari debere? Quin igitur adestis hoc tempore summo in periculo constitutis? En adsum C. Cassius, Romanus certe, nec civis modo, sed, si qua senatusconsultis fides est, imperator; et ex lege foederis auxilia postulo. easdem vobis foederis leges M. Brutus, easdem Sex. Pompejus ingerunt, praefectus a senatu maritimae rei. Adcedunt senatorum preces, qui ad me, et Brutum, et hunc, quem dixi, Pompejum ex urbe confugerunt. Tot et talibus viris suppetias ire negabitis, qui ex formula foederis ad auxilium vel uni cuivis Romano ferendum tenemini? Sin vero hos tantummodo, qui nunc Romam urbem obtinent, Romanorum loco; nos pro exsulibus et peregrinis habetis: at vos Romana foedera objicere nobis desinite. Serventur ea, inter quos scilicet convenerunt. Interim, Rhodii, nisi sponte imperata facietis, ab his exsulibus atque peregrinis justo pioque bello petemini.*

Ad arma pervenitur.

XVII. His ab Archelao Rhodi expositis, Alexander et Mnaseas cum illa, quam praediximus, classe Myndum adnavigarunt, tamquam hac audaciae ostentatione Romanos territuri: compedesque magno numero monstrarunt eminus, tamquam captivos plurimos in potestate mox habituri: hinc, quia portu se Romana tenebat classis, Gnidum petierunt.

Cap. XV. Strabo, l. 14. p. 653. Appian. Cap. XVII. Dio. Appian.

XVIII. Postridie, quum pari contemptu Rhodii adessent, L. Statius Murcus contra eduxit naves: certatumque est acriter, patrias utrisque artes gnaviter adhibentibus. quippe Rhodios nemo tum aequabat nauticae rei peritia: Romani contra lacertis et robore nitebantur. hos numerus et magnitudo navium adjuvabat, quae neque rostrorum ictibus cedebant temere, et, ferreis injectis manibus, cito redegerant hostes a discursando ad statariam pugnam. Igitur, duabus Rhodiorum navibus depressis, tribus cum ipso remigio captis, ceterae male multatae Rhodum refugerunt. Hanc pugnam ex promontorio spectavit Cassius, neque moratus diutius, quam ad reficiendas naves opus erat, Loryma petiit, Rhodiorum castellum, oppositum insulae. Inde pedestres copias onerariis navibus transjecit, ducibus Fannio et Lentulo. Ipse Cassius in naves se contulit, ut terra marique Rhodus oppugnaretur. U. c. 709. A. C. 43. *Navalis pugna.*

XIX. Neque defuit his audacia iterum tentandae pugnae, quamquam semel jam superati cum multo paucioribus navigiis adversus octoginta rostratas dimicarent. sed tum quoque victi sunt, duabusque navibus amissis ad urbem compulsi: cujus moenia mox armatis compleverunt, undique propugnantes. nam et a mari turres plicatiles navibus advectae erigebantur. Hoc terrore, quod in civitate sanum erat, colloquia cum Fannio Lentuloque de pace habebant; quum subito conspectus est in oppido Cassius, neque scalis superato muro, neque ulla externa vi adhibita. Reclusas ab amicis ejus et educatoribus portulas, quae multae in moenibus erant, creditur, timentibus, ne vi capta Rhodus omnino dirueretur. *Rhodus capitur.*

XX. Sed ipse, tamquam sine exceptione victor, scilicet *regem et dominum* adpellantibus, *neque regem se, neque dominum esse, sed interfectorem regis atque domini*, respondisset, hasta sub tribunali proposita consedit: interdicto severe militibus, *ne quis corporibus aut rebus Rhodiorum injiceret manum.* At ipse quinquaginta nominatim citatos, ex auctoribus belli Rhodiis, duci ad supplicium jussit: quinque et viginti, quos negabant comparere, damnavit exsilio: pecuniam publicam omnem ad se comportari praecepit, ne sacra quidem et *Cassii severitas in Rhodios.*

Cap. XVIII. Oros. 6, 18. Cap. XIX. Appian. Dio. Appian. Cap. XX. Plut. Bruto. Appian.

U. c. 709. A. C. 43. donariis Deûm abstinens: orantibusque Rhodiis, ne cunctis numinum simulacris spoliarentur, *Solem a se relinqui* respondit: intactum enim nihil, praeter currum ejus Dei, siverat. Sed ea vox ominosa paullo post est habita, tamquam celeriter luce cariturum praesagientis.

Edictum de proferendo auro argentoque. XXI. Sed et edictum proposuit, *uti, quod quisque privatim auri argentive possideret, intra dictam diem proferret*, morte celantibus denunciata, indicibus promisso praemio: servis libertatem, liberis decimas constituerat. Multi tamen occultandis rebus suis perstiterunt, plura minari Cassium, quam facturus esset, existimantes. Ceterum, ubi ex edicto poenas mercedemque decerni viderunt, prorogari diem postulantes, et puteis et foveis, ubi rerum pretiosissima condiderant, tantam opum vim adtulerunt, ut octo millia talentorum inde confecta referantur. Neque his contentus, quingenta insuper talenta imperavit civitati, praesidioque imposito L. Varum ibi reliquit.

Cassius Asiae tributum indicit. XXII. His rebus alacer Cassius (ausum enim immanis operis celerrime confecerat) Asiae quoque tributum ingens imperavit, decuplum ejus, quod pendere quotannis consuevisset: idque statim exegit. Dum in his occupatus est, valida classis ab Aegypto navigare ad hostes nunciatur, mittente Cleopatra: quam et amicitia illarum partium, et recens a Cassio metus, ut potius ei negotium alibi facesseret, acribus stimulis impulerat. Itaque Murcum cum sexaginta navibus, et fortissima legione, atque aliquo numero sagittariorum, occurrere ad Taenarum, Peloponnesi promontorium, jussit, ut illius maris transitum opportuna statione custodiret: ei quoque peninsulae non satis aequus, quam incursionibus et abducta, quanta poterat, praeda vexaverat.

Brutus cum Lyciis pugnat. XXIII. Multo ubique lenior Brutus, sub eadem tempora Lycios conferre pecuniam et dare milites jusserat. Sed illi, Naucrate quodam impellente populum, objecerunt arma, tumulosque nonnullos arcendi transitus caussa insederunt. In hos, dum cibum capiunt, impetu facto, Brutus per equites suos interfecit ad sexcentos; simulque cum fugientibus irrupit castra.

Cap. XX. Dio. Euseb. Chron. Val. Max. 1, 5. Dio. Val. Max. Cap. XXI. Plut. Appian. Plut. Appian. Cap. XXII. Vell. 2, 69. Appian. Cap. XXIII. Plut.

Tum, ad castella et oppida circumlato bello, plerisque deditione potitus, praesidiarios sine pretio dimisit incolumes. U. c. 709. A. C. 43.

XXIV. At illi, non tam deliniti beneficio, quam infensi ob illata damna, Xanthum se contulerunt hostilibus animis; quod oppidum, tota Lycia maximum, summa ope ad resistendum se parabat. suburbiis enim dirutis, ne receptaculum hosti, neve materiem ad opera praeberet, fossam circum urbem duxerant pedum in altitudinem quinquaginta, et pro portione latam; cujus e margine in adventantes jacula et sagittas torquebant, tamquam profundo flumine et vadari nescio dirempti. At Brutus, quamvis e longinquo petenda erat materia, tam fuit in oppugnatione diligens, ut, qui multorum mensium futurus credebatur labor, paucis diebus conficeretur. Partitus enim copias in diurnam nocturnamque operam, ut, parte dimidia pugnante, reliqui interquiescerent, penetravit ad moenia portasque: et, quia recentes subinde fessis succedebant, oppidanos, quibus haudquaquam eadem erat copia, ad extremum discrimen adduxit. *Xanthum oppugnat.*

XXV. Repugnabant illi tamen, donec pinnae turresque steterunt: sed, ubi sunt ab his destituti, una reliqua spes atque contentio fuit, si quam fugiendi reperire viam possent. Amnis praeterfluebat urbem, eodem atque illa nomine: sub hoc quidam urinando conabantur evadere. sed excepti sunt retibus, sub aqua in transversum tensis, quibus adpensa in summo tintinnabula, ut quis inciderat, capturam significabant. *Xanthii fugam circumspiciunt.*

XXVI. Postremo omnium eruptio placuit. quod ubi Bruto nunciis aut rebus ipsis proditum est, reduxit a portis milites, ut spatium concederet. Id Xanthii negligentiam interpretati noctu eruperunt cum ignibus, quos injicerent machinis. Vehemens inde certamen ortum. Sed Bruti milites, facto per incendium impetu, nudum Xanthiorum agmen, neque enim, praeter faces et tela, quidquam extulerant, disjecere: multis interemptis, quia metu, ne simul irrumperet hostis, clausum oppidum fuerat. *Eruptionem faciunt.*

Cap. XXIII. Dio. Plut. Cap. XXIV. Strabo, l. 14. p. 665. Appian. Cap. XXV. Strabo. Plut. Cap. XXVI. Appian. Plut. Dio. Appian.

U. c. 709. A. C. 43.

XXVII. Et hos quidem hunc ad modum occlusa porta, reliquos aperta prodidit. Namque sub meridiem eruperunt iterum, incensisque machinis oppidum repetierunt, libero relicto propter priorem casum aditu. Igitur, confertim irrumpentibus Romanis, oppidum capiebatur, nisi repente, funibus ruptis, cataracta decidiffet. Duo millia ferme intraverant. ii, quum premerentur a Xanthiis, neque subducere sine funibus gravem portam, neque concidere tectam ferro poffent, multis amiffis, in aedem Sarpedonis penetrarunt, ejusque munimento se tuebantur.

Romanos, qui in urbem irruperant, urgent.

XXVIII. Sed anxius de his Brutus, omnia tentando, diversis aditibus invenit viam. Alii, scalis incendio amiffis, subito fabricabant novas: alii, antennas admoventes moenibus, per eas subrepebant: nonnulli, uncos reftibus ejaculantes in murum, ubi forte quis adhaeserat, adtollebantur. Oenoandenses, vicini Xanthiis, et plerumque discordes, notitia locorum, per abruptas rupes enitebantur, Romanis etiam quibusdam sequentibus. sed laboriosus adscensus fuit, multique, fallente veftigio in praeceps lapsi, perierunt. Eodem tempore quidam eorum, qui muros transcenderant, portulam quamdam aperuerunt, ante quam vallum erat exftructum praeacutis sudibus. super eas audaciffimus quisque transcendentium, sublevatus a commilitonibus, evadebat: donec numero jam multi portam, quae intus ferro non erat munita, diffringere coeperunt. Adcendebantur enim periculo suorum, invadi hos a Lyciis arguente clamore. Igitur, quum intus forisque idem plurimi summo conatu agerent, effracta porta diffiluit: ad quod spectaculum ingens sublatus clamor geftae rei pugnantibus indicium fecit, diremitque certamen.

At reliquis subvenientibus.

XXIX. Interim ignis, a machinis ad propinqua moenia devolutus, pinnas et his conjuncta aedificia comprehendit. Idcirco Brutus, perniciem oppidi timens, exftingui a militibus flammam juffit. sed haec ab oppidanis ultro augebatur, picem, sarmenta, quidquid alendo igni reperiebatur, cupide injicientibus. Bruti potius hanc patriam effe putares, quum deleretur a suis, ab hoc defenderetur. Ille et in urbe, et quia propter tumultum incendiumque nihil profici

Urbs capitur.

Cap. XXVIII. Lips. Poliorcet. l. 2. Dial. 2. Appian. Cap. XXIX. Plut.

poterat, egressus porta, murosque circumvehens, tendebat ad Xanthios manus, *sibi parcerent*, *seque et oppidum servarent.* U. c. 709. A. C. 43.

XXX. At illi fatali rabie tela incendium exstinguentibus ingerebant. postremo, clausis domibus, se parentesque et liberos occiderunt. alii, nec firmior tantum aetas, sed parvi pueri atque puellae, insiliebant in ignem, aut in praeceps demittebant corpora: pars, jugulum praebentes, paternis ensibus in libertatem adseri postulabant. Relatum etiam ad Brutum est, mulierem conspici pendentem ex laqueo, quae parvulum infantem e collo suo suspendisset, altera manu adhuc teneret facem ardentem, inflammandarum aedium gratia raptam. Id videre non sustinuit Brutus; sed illacrimans praemium pronunciari jussit in milites, si quis Xanthium conservasset. Sed illi, jugulatis suis omnibus, et in rogos conjectis, super incensam lignorum struem se transfodere malebant. Igitur summa Bruti cura vix ad templa quaedam servanda profuit. homines quidem ingenui centum quinquaginta superfuisse traduntur, molliores ceteris, et amantiores vitae. *Xanthiorum furiosa desperatio.*

XXXI. Sic Xanthii perierunt pro libertate, majores aemulati, quorum par pervicacia antea quoque patriam civium manibus perdiderat. Ab Harpago certe oppugnati, regis Cyri praefecto, ne Persicam servitutem paterentur, incendio et ruinis oppidi se tumularunt. Idemque iterum adcidisse Appianus tradit Alexandri bello Persico. Sed Arrianus et Diodorus, quibus credere malis, ille Xanthios venisse deditione in fidem scribit; Diodorus, Lyciis quidem, sed Marmarensibus nescio quibus, eamdem ferociam exitumque fuisse. *Majorum exemplo similis.*

XXXII. Xantho capta, Brutus ad Patara descendit, quod oppidum videri navale Xanthiorum poterat. Sed vim admovere cunctabatur, eamdem in his vecordiam metuens, quam expertus in Xanthiis esset. Idcirco prius captivos in conspectum eorum adduxit, hortaturos, ut, sua clade admoniti, saniora consilia capesserent. quin et nonnullos necessariis suis dono *Brutus Patara descendit.*

Cap. XXX. Dio. Appian. Plut. Appian. Plut. et Appian. Cap. XXXI. Herodot. l. 1. Arrian. de Expedit. Alex. l. 1. Diodor. l. 17. Cap. XXXII. Dio. Appian. Plut. Dio. et Appian.

U. c. 709. A. C. 43. dedit. Quum nihil responderetur, concessa ad deliberandum reliqua parte diei, abduxit copias.

Patarenses se dedunt. XXXIII. Postridie rursus adfuit, et, quam proxime muros constituta catasta, captivos in conspectu oppidanorum coepit vendere: et, ne sic quidem motis Patarensibus, ceteros omnes sine pretio dimisit. Erant in eo numero feminae quaedam Patarensium: quae ubi viris atque propinquis suis lenitatem atque moderationem Bruti diligenter exposuerunt, eo res adducta est, ut, qui modo extrema maluerant, aperirent portas, seque et sua omnia in fidem potestatemque Bruti contraderent.

Bruti lenitas et justitia. XXXIV. Atque ille neminis aut supplicium aut fugam jussit: sed, recepta, quae in publico erat, pecunia, edictum simile Cassiano proposuit, de conferendo a privatis auro argentoque. Forte quidam, a servo proditus aurum abdidisse, ad Brutum ducebatur. Eum, ut eriperet, mater cum clamore sequebatur, *innocenti negotium exhiberi, se criminis ejus ream esse.* Tum conversus ad eam servus, quamquam interrogatus non esset, coarguere mendacium coepit, et aurum a domino celatum adseverare. Haec ubi renunciata Bruto sunt, juvenis patientia, matronae pietate collaudata, abire cum auro suo incolumes, servum improbum in crucem tolli jussit.

Brutus omnem Lyciam recipit. XXXV. Inter haec missus cum parte classis Lentulus Andriaca, quod navale Myrensium est, rupta, quae portum claudebat, catena, cepit, Myrensium praetore simul deprehenso. Et hunc dimitti Brutus jussit: eoque pacto Myra quoque recepit in deditionem: ubi similiter exacta pecunia, Lentulus ad imperatorem rediit. At ille, recepta omni Lycia, communique Lyciorum non amplius centum quinquaginta talentis imperatis, classem eorum Abydi praestolari jussit, quo et ipse pedestres copias erat adducturus, ut inde Sestum transmitteret. Prius tamen deflectit in Ioniam, instituti sui tenax, et ubique justitiae atque moderationis edens praeclara specimina. Sed nihil fuit hominibus supplicio Theodoti gratius, quem, propter Pompejum Magnum, hoc auctore, interfectum, communiter omnes erant perosi. Hunc igitur, dum ceteri puniun-

Cap. XXXIII. Dio. Plut. Cap. XXXIV. Appian. Cap. XXXV. Dio. Appian. Plut. Appian. Plut. Pomp. et Bruto.

niuntur a Caesare, fuga ereptum ex Aegypto, et per Asiam vagabundum, corripi Brutus, excruciatumque necari jussit. U. c. 709. A. C. 43.

XXXVI. Inter haec et Cassius, Rhodo subacta, in continentem redierat. Hunc arcessivit Brutus Sardes, venientique cum amicis occurrit. Magna ejus diei species fuit, quum tanti exercitus starent in armis, et propter res bene gestas utrumque pariter Imperatorem concordibus vocibus salutarent. Sed ipsi statim a via colloquendi caussa diverterunt in conclave quoddam, semotis arbitris. Nam, ut inter viros tanta potentia subnixos, multisque ducibus et amicis stipatos, suspiciones ortae erant. *Cum Cassio colloquitur.*

XXXVII. His ultro citroque proferendis in contestationes et objurgationes ibatur, fletumque audire erat, et vehementiores interim voces: ut magno in metu pro foribus amici utriusque essent, quibus, ne injussu ingrederentur, acriter interdictum erat. Sed ad extremum M. Favonius, M. Catonis ineptus imitator, quamquam prohibentibus ministris, irrumpens, recitatis Homeri versibus, quibus Nestor *parere sibi natu minores* jubet, Cassio risum, Bruto iram movit; isque exesse jussit inscitum canem, et adulterinum canem, Graecis verbis hunc in sensum conviciatus. *Non sine altercatione.*

XXXVIII. Tamen ille finis altercationis imperatoribus fuit: et ad coenam Cassii Brutus amicique ejus comparuerunt. Tum et Favonius adfuit, et, quum supremum in lectum rejiceretur a Bruto, neutiquam invitatum testante, magna contentione corporis contra repellentes usus, in medio se reposuit. *Sed innoxia.*

XXXIX. Postridie virum praetorium L. Pellam, postulantibus repetundarum Sardianis, damnavit Brutus publice: momorditque ea res Cassium, quia non ita pridem ipse duos ex amicorum cohorte, paris criminis compertos, privatim admonuisse contentus, palam absolverat. Objecit igitur hoc Bruto, atque amicis utendum monuit indulgentius, ni deseri velint. contra Brutus Idus Martias testabatur: *neque ideo interemptum Caesarem, quod ipse per se laederet singulos, sed quia hoc agentium robur praesidiumque esset. Quod si ita sit agendum, tolerari Caesarem praestitisse.* Tunc enim, inquit, *una nobis haerere poterat ignaviae nota: nunc, si eadem committa-* *Bruti et Cassii diversi mores.*

Cap. XXXVI. Dio. Plut. Bruto. Dio. Plut.

U. c. 709. A. C. 43. *mus, cum tot laboribus ac periculis injustitiae crimen sustinebimus.* Hinc adparet animus Bruti, et quid in nece Caesaris spectaverit. Alia Cassio mens erat, qui acer et belli peritus, sed asper ira, potentiam magis et metum, quam aequam omnibus libertatem, quaerebat. Idem inter familiares solutus erat risu et dicax.

Bruti magna laus. XL. Contra Brutum, vulgo carum, amicis dilectum, optimo cuique admirationi, ne hostibus quidem invisum fuisse tradunt: quia mire lenis, magnanimus, irae, voluptati, avaritiae inexpugnabilis, verum atque honestum indeclinabili constantia sectabatur. Igitur etiam ex Antonio multos audivisse ferunt, eum dicere consuevisse, *solum Brutum virtutis et honesti specie motum ad inferendam Caesari necem; ceteris omnibus alia proposita fuisse.* Sed neque vulgo dubitabatur, unum hunc bono animo descendisse ad civilia arma. *Nam neque Pompejo victori mansuram fuisse modestiam, quin ille consulis, aut dictatoris, aut cujus alius magistratus nomine, perpetuam dominationem retineret: et hunc ipsum Cassium, nihilo Carbonibus, et Mariis, et Cinnis meliorem, saepe ab honesto ad utilitatem flecti, neque communem salutem magis, quam privatae potentiae rationes, respicere.*

Ejus epistola paullo ante mortem scripta. XLI. At Brutum animo, quam opibus, nisum fuisse, vel ipsius epistolae doceant, vicino jam discrimine compositae. Nam ad Atticum scribit, *nunc equidem esse res suas in pulcherrimo statu. nam aut victoria libertatem populo Romano comparaturum, aut morte sua confirmaturum sibi. Et cetera quidem in incerto; unum haud dubiae veritatis esse, aut victurum se liberum, aut moriturum. M. Antonium autem meritas vecordiae poenas pendere; qui, quum censeri cum Catonibus, Brutisque, et Cassiis potuisset, Octaviani vilis adcessio esse maluisset, quem et ab se praesens maneret periculum, et, si hoc vitasset, aliud exspectaret ab ipso Octaviano gravius.* Et in his quidem Brutus atque Cassius erant.

U. c. 710. A. C. 42. M. Aemilio II. L. Munatio, Coss. *Novae triumvirorum rapinae.* XLII. Romam miserandum in modum vexare non desistebant tresviri. Novus etenim annus, quo M. Aemilius Lepidus iterum, ex foedere triumvirali, L. Munatius Plancus, pridem a Caesare designatus, consulatum gesserunt, novam proscriptionem attulit, non quidem in capita, sed in fortunas civium: eamque ut mitiorem per se, ita latius patentem, quum ab hac

---

Cap. XL. Tac. Hist. 2, 38. Plut. Cap. XLII. Dio. Supra, 120, 19. Supra, 116, 83. Dio.

injuria ne infirmior quidem sexus immunis fuerit. Tributa jam partim ex longa vetustatis desuetudine relata fuerant, partim nova constituta. Edictum fuerat, quantum quisque pecuniae ex agrorum modo, ex servorum numero, conferret. Sed et haec, et proscriptorum bona, quoniam, qua violentia rapiebantur, eadem profundebantur libidine, aut licentia militari diripiebantur, tantum aberant ab eo, ut tresviros explerent, ut illi in concione ad populum testati sint, sibi ad belli sumptus octies millies etiamnum opus esse. Itaque, quum in omnes partes versarent animum, pecuniasque sibi unde extricandas statuerent, tandem ad inauditum antea consilium decurrerunt, ut, tabula proposita mille et quadringentarum mulierum, quae ditissimae haberentur, nomina proscriberent, juberentque eas profiteri bona, et inde in sumptus belli conferre, quantum ipsi edixissent: gravi imposita poena, si quae quid celaret, aut mala fide aestimaret; et praemiis in indices, sive liberos, sive servos, pronunciatis.

U. c. 710. A. C. 42.

MCCCC. feminae jussae ex bonis conferre ad bellum.

XLIII. Illae autem, nova re atque atroci percitae, non tamen sibi defuerunt. Sed, in malis licet, decoris matronalis memores, primo adeundas sibi existimaverunt propinquas triumvirorum mulieres. Ac sororem quidem Caesaris Octaviam, (nam mater Attia paullo ante obierat) et matrem Antonii Juliam, propitias faventesque nactae sunt. Sed ab impotenti muliere Fulvia, Antonii conjuge, repulsae non tulerunt ignominiam: ac statim in forum ad ipsos tresviros progressae, discedente, prae verecundia majestatis earum, populo, atque etiam satellitibus, illatas sibi injurias in hunc modum, Hortensia verba faciente, conquestae sunt.

Adeunt propinquas triumvirorum mulieres.

XLIV. *Quod feminas decebat vobiscum expostulaturas, primo ad propinquas vestras confugimus. Quod vero non decebat, a Fulvia passae, et rejectae ab ea, in forum ad vos accedere invitae cogimur. Quid tandem fiet? Ademistis nobis parentes, et filios, et maritos, et fratres, quod eos vobis iniquos fuisse arguebatis. Si igitur bona quoque nobis eripueritis, ad indecoram nos et generi nostro, et moribus, et ipsi etiam sexui vivendi conditionem adigitis. Si nobis, itidem ut viris, hostilis in vos animi crimen impingitis, nostra quoque capita pro-*

Hortensiae ad tresviros oratio.

Cap. XLII. Appian. Dio. Appian. Cap. XLIII. Dio. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. *scribite. Sin neminem ex vobis hostem feminae judicavimus, neque aedes vestras evertimus, neque aut exercitus abduximus a vobis, aut in vos immisimus, nec denique vobis impedimento fuimus, quominus concupitos honores et imperia teneretis, quo tandem jure in poenarum partem expertes culpae vocamur? Cur tributis gravamur, quibus vobiscum de honoribus, aut imperiis, magistratibusve, aut de republica denique, quam invadere per tot mala, tot caedes, ardetis, nullum est, nec potest esse certamen?*

XLV. *Instant nimirum bella! Quando autem bella defuerunt? in quae tamen numquam mulieres conferre coactae sunt, ab omnibus gentibus eam, quam ipsis natura tribuit, immunitatem adeptae. Matres olim nostrae, quum, Poenis prementibus, non de imperio magis, quam de salute, communis patria certaret, supra conditionem sexus rempublicam opibus suis juverunt: at volentes, nec ullis coactae imperiis: at non ex rusticis urbanisve praediis, non ex dotalibus pecuniis, sine quibus non est ingenuam vitam degere, sed ex solo muliebri mundo: at non aestimatis bonis, non sub indicum delatorumve calumniis, nulla denique aut vi, aut necessitate, sed per voluntariam plane liberamque collationem. Vos quid imperio, quid patriae timetis? Si, quod Dii omen avertant! aut Parthi, aut Galli huic urbi infesti minarentur, non nobis maternorum exemplorum indoles deesset. Ad civilia bella, absit, ut opes conferamus, aut ad mutuas vobis caedes auxilio simus. Nec bello Pompejano ullas exactiones tulimus: non Marius nobis, non Cinna, hoc oneris injunxerunt; non denique Sulla, oppressor reipublicae, quam vos scilicet constituitis.*

Tresviri indignantur.

XLVI. Haec dicente Hortensia, indignabantur tresviri, si, quum viri tacerent, feminae eo proveherentur audaciae, ut palam in foro concionarentur, et rationem a se reposcerent, et, viris operam sibi in bello navantibus, ipsae ne pecunias quidem contribuerent. Itaque summoveri eas per lictores jusserunt. Verum exortus clamor circumstantis multitudinis et cohibuit lictores, et tresviros ipsos coëgit molliore responso populi indignationem deprecari, totamque rem in posterum diem rejicere.

Tamen mille feminas eximunt ex albo: viros novis exactionibus gravant.

XLVII. Nec tamen incepto abstiterunt, omni jam pridem pudore per scelerum assuetudinem exuto: numerum tantum imminuerunt, et, pro mille et quadringentis, quadringentas solas proscripserunt: simulque edictum est de viris, ut, quicumque supra quadringenta millia possideret, civis, peregrinus, libertus, sacerdos, cujuscumque gentis, nemine excepto,

bona profiteretur, iisdem poenis, si quis contra faceret, praemiisque in indices pronunciatis; atque ex facultatibus suis quinquagesimam tribusviris partem foenori commodaret, ac praeterea unius anni reditus ad bellum conferret. Dio decimas ab omnibus locupletibus, et quidem proscriptis eorum in tabula nominibus, exactas esse scribit, atque ita ut decimae imperarentur verbo, re autem ipsa vix decimae possessoribus relinquerentur. Quum enim ipsi aestimare bona sua juberentur, variis postea calumniis, quasi non bona fide professi, eo usque vexabantur, donec omnia amitterent. Postremo servos ad remum vel dare de suis, vel, si non idoneos haberent, emere coacti sunt. Senatoribus quoque curatio viarum ea lege imposita, ut hoc etiam onus suis sumptibus sustinerent: adeo ut urbani omnes exuti facultatibus, soli militares viri immensum in modum opibus aucti fuerint. U. c. 710. A. C. 42.

XLVIII. Neque enim illis aut stipendia, aut imperatorum praemia sufficiebant, aut pro caedibus proscriptorum numeratae pecuniae, aut denique occisorum bona, ipsis vilissimo pretio ad triumviralem hastam addicta. Quum enim intelligerent, sibi obnoxios esse duces suos, qui raptam armis dominationem nullo modo poterant, nisi armorum ope, retinere, nullum aut insolentiae, aut aviditati ponebant modum, indignioraque ultro, quam quae jubebantur, in miseros cives exempla edebant. Interficiebant enim non proscriptos, et diripiebant eorum aedes, quibus nihil molestiae exhiberi voluerant tresviri. Ab ipsis quoque proscriptorum petebant domos, aut agros, aut villas, aut censum universum; aut adoptari volebant a senibus orbis, quibus amplae possessiones essent. Postremo eo protervia et impudentia militaris processit, ut repertus fuerit, qui auderet ab ipso Caesare Attiae matris, quae tum mortua et publico funere elata fuerat, bona poscere. *Militum insolentia et aviditas.*

XLIX. Quae licentia quum jam iis quoque gravis esset, qui eam excitaverant et aluerant, negotium dederunt tresviri uni e consulibus, ut in eos animadverteret, qui caedes et rapinas ultra, quam ipsis imperatum fuerat, exercuissent. At ille, non ausus milites attingere, servos quosdam, qui militibus immi- *Tribusviris quoque odiosa.*

Cap. XLVII. Dio. Cap. XLVIII. Appian. Dio. et Appian. Dio. Cap. XLIX. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. sti pari cum iis cultu multa peccaverant, comprehensos suspendi jussit. In illa colluvie rerum, virgo Vestalis quaedam, sub noctem a coena rediens domum, quum, quae esset, ignoraretur, vim passa fuerat. Ex hac unius Vestalis injuria quaesitus est sacerdotio ipsi honos ac praesidium, datumque Vestalibus, ut singulis lictoribus uterentur.

Divini honores in Caesarem congesti. L. Inter tot atrocia, quum tot clarissimorum civium sanguine Caesaris manibus tresviri litarent, divinos quoque in eum honores omnes variis decretis congesserunt: quae extorta per vim, et impia adulatione propudiosa, ne fastidio sint lectoribus, omittimus. Illud memoratu dignius est, eos Kalendis Januariis et in *In ejus acta juratur.* acta Caesaris jurasse ipsos, et alios jurare jussisse. Qui mos, tum coeptus, ad multas deinde aetates duravit, ut initio anni in eorum omnium, qui rerum potiti aliquando fuerant, nisi qui senatus decreto fuerant ob scelera notati, acta juraretur. Ceterum tresviri, fir- *Magistratus in plures annos ordinati.* mandae potentiae caussa, magistratus tum in plures annos, exemplo Caesaris, ordinaverunt, simul mercedem suis, et sibi in posterum munimen. Atque sic, constitutis rebus, Caesar et Antonius ad bellum proficisci parabant.

Statii Murci gesta. LI. At Statius Murcus, Cassianae classi praefectus, circa Peloponnesum excubans, quum Aegyptiam classem ad Africae litora perisse naufragio audisset, ejusque cladis notas ad Laconiam usque fluctus pertulissent; ne cum tanta classe nihil ageret, trajecit Ionium pelagus, et insulam, portui Brundisino oppositam, Laelii nuper et Libonis exemplo, cepit. Haec enim statio valde erat opportuna ad prohibendum, ne qui ex Italia milites aut commeatus in Graeciam trajicerentur.

Antonii et Caesaris expeditio. LII. Sed jam exercitus triumvirorum, octo legiones, cum legatis C. Norbano ac Decidio Saxa, transmisso Adriatico, in Macedoniam praeverterat: tribusviris hos praemittentibus, dum Cassium et Brutum Lycio Rhodiensique bello in longum tempus se putant implicuisse. Sed, comperto rerum istarum exitu, Rhodiis Lyciisque collaudatis publico decreto, promissisque ad eorum reparandam fortunam pecuniis, et re-

Cap. XLIX. Dio. Cap. LI. Appian. Supra, 112. 5. et 111, 24. Appian. Cap. LII. Dio. Appian. Dio.

licto ad praesidium urbis Lepido, Caesar et Antonius pecunias legionesque diviserunt, (quia jam nihil Antonio satis videbatur, nec in pari jure portionem aequam obtinere Caesarem patiebatur) ſtatimque profecti sunt paludati. Ceterum Antonius, qui Brundisium ierat, quum inde transmittere conaretur, a Murco impeditus et exclusus, cum roſtratis, quas habebat oppido paucas, nihil ad summam profecit, quamquam catapultis et machinis, atque etiam turribus naves oneraret. Id unum egit, ut, secundo vento, partem copiarum subinde imponeret onerariis navibus, quae plerumque perveniebant, priusquam a Murco opprimerentur. Poſtea, quia parum iſta proderant ad summam, C. Caesarem, qui circa Siciliam cum Sex. Pompejo navalibus viribus dimicabat, ad ferendam in commune opem excitavit. Sed hujus quoque belli origo, Sextique fortuna, quae a ceteris rebus separari utilius fuit, deinceps exponi debent. U. c. 710. A. C. 42.

Cap. LII. Flor. 4, 7. Plut. Anton. Plin. 7, 45. Dio. Appian. Dio. et Appian.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI VIGESIMI TERTII.

Sex. Pompejus, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitivis, cum exercitu diu, sine ulla lo-

Sex. Pompejus, Magni filius, lectis ex Epiro] *Sex. Pompeji Magni filius* Voss. Male. Vide ad Epit. 113. Tum *ex lectis* perperam idem codex. Forte librarius dare voluit *electis*, ut est in Berg. Insuper *ex Cypro* Boend. et ed. Camp. Mox *et fugitivis* Leid.

Cum exercitu diu, sine ulla loci cujusquam] Quomodo *exercitum* habere, et diu cum *exercitu* in mari praedari potuit, qui nullam loci cujusquam possessionem habebat? Si manum illam proscriptorum et fugitivorum, quos ex Epiro legerat, *exercitum* vocavit, non admodum proprie locutus est. DUK. *loci cujuspiam* Lov. 2. *loci cujusque* Boend. Mox *praedatus est in mari* Boend. idem. Sed rectius oratio suspenditur usque ad sequens *occupavit.*

Occisoque a Pompejo A. Bithynico praetore] Vet. lib. *occisoque A. Pompejo Bithynico praetore.* Sic autem ipse vocabatur, ut omnia Rom. monumenta loquuntur. SIGON. *occisoque . . . . Bithinico praetore*, reliquis omissis, relicta tamen lacuna, Boend. *occiso quoque Pompejo Bithimeo praetore* Voss. *occisoque Pompejo Bithimio praetore* Berg. *occisoque Pompejo Bithynico praetore* Leid. et Lov. 2. *occisoque Pompejo Bithyniae praetore* ed. Camp. Patet, nullum meorum codd. Pompeji Bithynici praenomen *A.* agnoscere; Sigonio tamen consentiunt Exc. Pithoei.

Salvidienum legatum] Vet. lib. *Q. Salvidienum legatum.* Sueton. Aug. [66.] *Salvidienium Rufum.* Quare *Q. Salvidienium* lego. SIG. *Quinti* praenomen recte addidit Sigonius: agnoscunt enim Leid. Voss. et Exc. Pithoei; sed ejus loco *qui* est in Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Deinde *Salidenum* Voss. *Salvidenum* Berg. Lov. 2. et ed. Camp. *Salvidemum* Boend. et Norv. *Salvidiemum* ed. Romana princeps, teste Hearnio; quum reliquae, quas vidi, edd. vett. *Salvidemum* praeferant. *Salvidienium* ex Exc. Pithoei laudat idem Hearnius, quomodo Sigonius ex Suetonio hic emendandum censuit. Sed Ger. Vossius ad Vellej. 2, 59. eum vitiosos Suetonii codd. secutum esse monuit, ac servandum vulgatum *Salvidienum.* Certe, ita in Suetonio legendum esse, ibidem contendit Torrent. nec aliter hoc loco est in Leid. idque Frobenius, qui anno 1531. *Salvidenum* dederat, quadriennio postea reposuit. Etiam infra memoratur Epit. 127. Σαλβιδηνὸς vocatur App. Alex. 5. Civ. 710. Κύϊντος Σαλουϊδίηνος Ροῦφος Dioni Cass. 48, 364. Ροῦφος ὁ Σαλουϊδιῆνος p. 376.

ci cujusquam possessione, praedatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam provinciam occupavit: occisoque A. Pompejo Bithynico praetore, Q. Salvidienum legatum Caesaris navali proelio vicit. Caesar et Antonius cum exercitibus in Graeciam trajecerunt, bellum contra Brutum et Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa

De eo vide Celeberr. Burm. ad d. l. Suetonii. Insuper mox *legatum manibus proelio vicit* Voss. Tum *bellum adversus Brutum* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Vide ad Epit. 57.

Q. Cornificium in Africa T. Sestius, Cassianarum partium ducem] Luxata verba *Cornificium in Africa Cassianarum partium ducem T Sestius.* SIG. Lege *Caesarianarum* ex Appiano lib. 4. [pag. 620.] Cornificius autem a Bruti partibus stabat, teste Appiano lib. 4. et Cicerone in Epistolis. HENR. VALES. Cornificium a Sextio victum Dio 48, 369. et Appianus 4. Civ. 620. tradunt. Ante triumviratum Cornificius et Laelius veteri provinciae, quae, deleta Carthagine, Africa proprie dicebatur, praefuerant, Sextius Numidiae, Juba victo, a Caesare subactae. Divisis inter triumviros provinciis, quum hic Antonii, illi Octaviani rebus studerent, bellum inter eos ortum est, quo Cornificius periit. Ita Dio. Appianus quoque eum hoc bello interiisse prodit, sed aliter refert historiam: nam in triumvirali divisione universam Africam Caesari obvenisse dicit, et aliam causam belli inter Cornificium et Sextium narrat. Vide Pighium ad A. V. 1ɔccɪx. Sed ex utroque liquet, Sigonium pro Q. *Cornificius* recte legere Q. *Cornificium.* Etsi autem Dio eum *Cassianarum* partium ducem fuisse non dicit; tamen, non alieno ab illis animo fuisse, indicio sunt Epistolae Ciceronis 12. Fam. 22. et 25. post necem Julii Caesaris ad eum scriptae, et quod Dio 48, 367. eum Sex. Pompejo auxilia militum ex Africa in Siciliam misisse scribit. Appianus quoque 4. Civ. 610. eum a reipublicae partibus stetisse, et proscriptos a triumviris se ad eum contulisse dicit. DUK. Editiones principes *Q. Cornificius in Africa T. Sestium, Cassianarum partium ducem, proelio vicit.* neque aliter est in scriptis, nisi quod parum in voce *Sestium* varient, ut mox videbimus. Eamdem lectionem Sigonius etiam prima ed. retinuit. Altera deinde anni 1572. ejusdem Sigonii exhibuit *Q. Cornificium in Africa T. Sestius Cassianarum partium ducem proelio vicit.* In illa deinde, quae post ejus mortem anno 1592. prodiit, Scholium praemissum primum adparuit, et transpositio vocum ibidem proposita in contextum recepta est. Ea vero admissa, insuper *Cassianarum* in *Caesarianarum* mutandum conjicit Henr. Valesius. Verum et emendatio Sigonii in secunda, et transpositio vocum in ultima ejus ed. obvia, et Henr. Valesii conjectura ante hunc et illum, jam Xylandro in mentem venit in Annotat. ad

T. Sextium, Cassianarum partium ducem, proelio vicit.

Dion. Caſſ. 48, 369. Eae autem primum anno 1558. prodierunt. Non neceſſe tamen eſſe, ut *Cassianarum* mutetur, Dukero adsentior. Praeterea, qui in plerisque edd. *Sestius* vocatur, Appiano et Dioni Σέξςιος dicitur. Verum alia eſt gens *Sestia* patricia, alia *Sextia* plebeja. *L. Sestium* Bruto faviſſe, eique pro quaeſtore fuiſſe conſtat ex nummis ejus gentis. Contra, *T. Sextius* partibus triumviralibus adhaesiſſe, ex App. et Dion. Caſſ. patet. Forte igitur legendum *Q. Cornificium in Africa Cassianarum partium ducem T. Sextius proelio vicit.* Certe *Sextium* praeferunt Voſſ. et Lov. 2. eoque ducunt veſtigia Leid. Berg. Boend. et ed. Camp. *Sextum* praeferentium: quemadmodum etiam apud Dion. peccari Xiphilin. ad d. l. monuit. Solent autem nomina haec *Sextius et Sestius* a librariis indoctis confundi. Vide ad Livii 3, 32, 5. 10, 8, 8. 30, 26, 11. Epit. 61. et viros doctos ad Sueton. Tib. 42.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXXVIII.

IN LOCUM LIBRI CXXIII. T. LIVII.

I. Sex. Pompejus, quum ei morte Caesaris, et sequutis eam motibus, spes in patriam redeundi vix ostensa prius, quam erepta esset, imperium maris amplexus, cujus ei concessus ab senatu titulus fuerat, versus Italiam navigavit. Sed, audito, se quoque inter percussores superioris Caesaris damnatum esse, abstinuit continenti, et, sine maleficio circum insulas oberrans, ut in patriam revocaretur, exspectabat; quod se facinoris ejus, cujus ceteri convicti dicebantur, innocentem sciebat ab omnibus haberi. Ut vero cum ceteris suum quoque nomen feralibus tabulis insertum didicit, ad bellum se totis viribus comparans, instruxit naves: neque proscriptos modo, qui in Epirum evaserant, sed etiam fugitivos recipiendo, et armando ergastula, quin et cum piratis inita societate, qui circa Cumas et Gallinariam silvam praedabantur, coëgit exercitum. diuque sine certa cujusquam loci possessione vagatus in mari, ubi felici rapina per Italiae portus haud spernendam vim militum et pecuniae confecisset, in Siciliam cursum direxit, Mylisque et Tyndaride citra pulverem captis, Messanam, praevalidam urbem, tentare ausus est. U. c. 710. A. C. 42. *Sex. Pompeji acta.*

II. Erat tunc A. Pompejus Bithynicus Messanae, Siciliae praetor. Ab hoc repulsus initio Sextus, non ideo destitit, quin vastatione agrorum, intercipiendisque commeatibus Mamertinos vexaret. Sed et vicinos opem ferre conantes, exceptos per insidias, aut simili clade multatos, deterrebat. Postremo, quum jam etiam quaestorem Bithynici cum pecunia, quam *Sextus Siciliam occupat.*

Cap. I. Dio, l. 48. Appian. Civil. l. 4. Vell. 2, 73. Dio. Oros. 6, 18. Dio. Liv. Epit. Vell. Flor. 4, 18. Dio. Strabo, l. 5. p. 243. Lucan. 6, 422. Liv. Epit. Dio. Cap. II. Liv. Epit. Dio.

U. c. 710. A. C. 42. deportabat, in potestatem redegisset; per communes amicos, Hirtium et Fannium, qui recens proscripti in Siciliam profugerant, inita est inter duces pactio, ut aequato imperio Siciliam obtinerent. Sic receptus Messanae, imperatoque, ut pecunias et arma proferrent, Syracusas petiit: adceptoque ex Africa subsidio, quod Q. Cornificius miserat, et illam urbem, et postea plures subegit.

Caesarem navali proelio superat. III. Unde res frumentaria perangusta Romae, multique mortales, absumpti frugum penuria, coëgerunt Caesarem, qui hactenus majorum rerum cura Sextum augeri tulerat, ut et classi instruendae adjiceret animum, et Q. Salvidienum Rufum cum ingentibus copiis Rhegium praemitteret. Namque Pompejus, in dies augendo famam atque copias, quum praeter ceteros perplurimi ad eum ex civitatibus, quae militum praemiis destinabantur, confluerent, jam etiam Italiae tentare oram audebat. Sed adventu Juliani exercitus in Siciliam se recepit: et Salvidienus, quum navibus destitueretur, navigia ex corio fabricare instituit, qualibus in Oceano utebantur, levibus lignis conserta, quae foris pelle bubula cruda, in clipei formam, inducebantur. Sed irrisus, et huic invento diffidens, Rhegii se tenuit, donec eodem Caesar venisset. Ab hoc adceptis navibus trajicienti Pompejus juxta Scyllam occurrit, consertoque navali proelio, in portum freto proximum (Balaro nomen fuit) retrusit: audacia militum, (exercitatos enim Afros secum Hispanosque, et multos egregios ex Italia viros habebat) et peritia remigum superior, quamquam numero et magnitudine navium vincebatur. Neque tamen pauciores ipse naves amiserat.

Furtim trajicere conantem repellit. IV. Sed Caesar, qui spectatorem egerat proelii, tam duro principio minime laetus, damnavit consilium vi transportandi copias, et aliquoties trajicere furtim conatus est: robore legionum sperans superiorem fore, modo penetrare in insulam licuisset. Quum ista quoque frustra tentata spes esset, dispositis a Pompejo firmis ubique praesidiis, et ad bellum transmarinum trepidis Antonii literis vocaretur; aliis Italicarum Sicularumque rerum demandata cura, Brundisium na-

Cap. II. Appian. Dio. Cap. III. Appian. et Dio. Appian. Dio. Appian. et Dio. Liv. Epit. Dio. Cap. IV. Appian. Dio. Appian.

vigavit, prius Rheginis data fide, certo curaturum, uti e numero urbium eximerentur, quae in victoriae praemium promiſſae militibus fuerant. quod enim erant peropportuno in Siciliam situ, et propugnaculum Italiae propter potentiam habebantur, ne hoc terrore ad Pompeji amicitiam cogerentur, haud injuria metuebat. eadem igitur liberalitate, similibus de cauſſis, erga Vibonenses usus eſt. U. c. 710. A. C. 42.

Sextus Bithynicum interimit.

V. At Pompejus, totius Siciliae potitus, A. Bithynicum, ſtructo crimine proditionis, interimit: elatusque felicitate sua pugnam navalem prope Rhegium exhibuit, ut in conspectu hoſtium eſſet. captivos enim inter se concurrere coëgerat, alios ligneis, alios pelliceis navigiis, ad deridendum Salvidieni commentum. Aucto deinde navium numero, quum mare vicinum haud dubie haberet in poteſtate, majores etiam spiritus sumpsit, Neptuni se filium ferens, quod et ipse valeret claſſibus, et progenitus eſſet eo, qui olim totius maris imperium tenuiſſet.

Caesar et Antonius in Graeciam transgrediuntur.

VI. Interim Caesar, claſſe Brundisium advectus, cum Antonio agitabat, quemadmodum transportarent copias, ne a Murco exciperentur, in vicina insula cum navibus centum ad hoc ipsum excubante. Tandem Caesar, ornatis inſtructisque tamquam ad proelium navibus, petere insulam coepit. At Murcus, ne dimicare locis anguſtis cogeretur, ubi, hinc Caesare, inde Antonio circumeuntibus, includi poſſet, dimiſſa priori ſtatione, in apertum mare evectus eſt. interea Caesar occupavit insulam; et, quia nullus in propinquo portus erat, quem tenere Murcus poſſet, in Thesprotidem coëgit transmittere. At ille sic quoque observabat onerarias, quibus milites in Macedoniam trajiciebantur: quamquam deducerentur a Caesaris triremibus. Sed adeo favens illis ventus fuit, ut praesidio nihil egere viderentur. Ceterum neque poſtea, quum et vacuae reverterentur Brundisium, et iterum repletae alias copias transveherent, deprehendere eas in cursu, licet expertus omnia, potuit: donec universus exercitus cum Caesare et Antonio in Graeciam transgrederetur. Murcus tamen, licet iratam sibi Fortunam putaret, in ea ſtatione perſtitit, sperans fore,

Cap. IV. Strabo, l. 6. p. 258. Appian. Cap. V. Liv. Epit. Dio. Cap. VI. Appian. Polyaen. Strat. l. 8. c. 24. Appian. Polyaen. Appian. Vell. 2, 70. Liv. Epit. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. ut saltem commeatus et supplementa hostium interciperet. Haec agenti missu Cassii Cn. Domitius Ahenobarbus, cum quinquaginta navibus unaque legione et sagittariis, supervenit: magnopere enim referre arbitrabantur, Italiae commeatus intercludi, quod hostibus aliunde arctam frumentationem fore existimabant.

Juliani trans Philippos ponunt castra. VII. Dum hoc modo circa prohibendum expediendumque trajectum ab his desudatur; Norbanus et Saxa, cum suis legionibus omni Macedonia versus Thraciam, spatio mille quingentorum stadiorum, ad Pangaeum usque montem emenso, trans Philippos posuerunt castra in Turpilorum et Sapaeorum angustiis, quod unum tritum est iter in Europam ex Asia transeuntibus. Symbolum is locus vocabatur, quod ibi montes duo magni, arcto utrimque relicto transitu, committuntur. Interius in campo montibus circumdato Philippi jacent: ad mare Neapolis, obversa Thaso insulae, nunc quoque nomen antiquum retinenti, quae perperam apud Ptolemaeum *Thalassia* scribitur. Hic primus oppositus est obex Cassio et Bruto, Sestum Abydeno freto (*Dardanellos* hodie vocant) transjectis.

Horribile visum objectum Bruto. VIII. Quo tempore memorant horribile visum objectum Bruto fuisse. Forte vir somni parcissimus, et praesentia volvens animo, multam in noctem lucubrabat; quum fores crepuere. Respexit ille, nam sub tertiam vigiliam a centurionibus et tribunis adiri consueverat: quum adsistere sibi spectrum ingenti et horribili specie vidit. sustinuitque rogare, *quis esset, aut qua caussa venisset?* Responsum est, *malum ejus genium esse, videndum iterum Philippis.* cui ille imperterritus, *Videbo*, inquit. At Cassius, Epicureae sententiae sectator, cui prima luce profectus ad eum Brutus rem exposuerat, curis atque cogitationibus id totum imputavit, quibus agitatus animus ejusmodi sibi miracula ipse vehementi imaginatione figurarat. Igitur, hac abjecta et seposita sollicitudine, de ratione itineris, quod prae manu erat, agitari coeptum.

Rhasci et Rhascupolidis prudentia. IX. Duo his temporibus Thracum Sapaeorum erant reguli, Rhascus et Rhascupolis fratres: qui callido consilio, ut alter ex eventu salutem alteri a victore

Cap. VII. Dio, l. 47. et Appian. Plut. Bruto. Dio. Ortel. Thesaur. Geogr. Ptolem. 3, 11. Cap. VIII. Appian. Plut. Bruto. et Caes. Flor. 4, 7. Appian. Plut. Cap. IX. Appian.

impetraret, conjunctis animis, vires diviserant, cum ternis equitum millibus, hic ad Brutum, ille ad Antonium adplicatus. Quum igitur his notiſſima regio eſſet, in qua caſtra metati Juliani fuerant, interrogatus a Caſſio Rhascupolis, *breviſſimam*, aït, *publicamque viam per Aenum et Maroneam ad Sapaeorum fauces ducere: ſed has, ab hoſtibus ante captas, transiri nulla vi nulloque ingenio poſſe. Quod ſi quis circumducere tentet, triplo longius iter multisque difficultatibus impeditum fore.* At imperatores, commeatuum potius cauſſa veniſſe Julianos in Thraciam rati, quam prohibendi adceſſus consilio, propiorem viam delegerunt: et praeter Lysimachiam ad Melanem sinum progreſſi sunt. U. c. 710. A. C. 42.

X. Ibi, delectu acto, repererunt legiones semiplenas undeviginti, quarum octo Bruti erant, reliquae Caſſii, cum duabus legionibus, quae supplementi vice recens adceſſerant, gravioris armaturae millia circiter octoginta. Equitum Gallorum Lusitanorumque millia quatuor Brutus habebat, cum duobus millibus, e Thracia et Illyrico atque e Theſſalia collectis. Apud Caſſium Gallorum Hispanorumque duo millia erant; praeterea quatuor Arabum, Medorumque, et Parthorum ex equis mittentium sagittas. Ad haec socii reges et Galatici tetrarchae, magnam vim peditum et millia equitum quinque conjunxerant. quibus poſtremo adceſſit Rhascupolidis equitatus, tria millia. His viribus supremo decertarunt proelio, quum ceteras copias ad alios usus reliquiſſent. *Copiae Caſsii et Bruti.*

XI. Luſtrato hoc exercitu, donativa, quibus ex promiſſo debebantur, ſtudiose repraesentata sunt. curatum enim fuerat, ne deeſſet pecunia: quia robur copiarum ex veteranis erat, qui sub Caesare fecerant ſtipendia; et, ne, conspecto, qui idem nomen ferret, juvene, iterum amare partes iſtas mallent, timebatur. Ergo neque intempeſtivum credebatur, adloquio firmare animos; effectoque tribunali, ubi duo imperatores cum solis senatoribus adsiſterent, vocata eſt concio: progreſſusque e medio ceterorum C. Caſſius, cujus aetati Brutus concedebat, in hanc ferme sententiam verba fecit. *His donativa ſtudiose repraesentata.*

XII. *Nihil amplius a Diis immortalibus petere poteramus, quam quod abunde nobis praeſtiterunt, commilitones: fidem* *Caſſii oratio ad milites.*

Cap. X. Vell. 2, 65. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. *inter nos, et optimae spei communionem. Nam, ut confidere invicem debeamus, societas periculorum cogit; ut velimus, exsoluta diligenter promissa efficient: quando vos operam, quam eratis polliciti, nos praemia praestitimus. quae fides et in posterum omni nos cura invicem liberabit. Spes autem utrorumque felicem belli eventum sibi tam ex virtute militum, quam ducum, vindicat: quos tales et tantos viros, senatorii omnes ordinis, mecum in hoc suggestu stantes, eademque vobis omnia meis verbis adserentes videtis.*

XIII. *De adparatu vero loqui supervacaneum puto. quis enim vestrum est nescius, frumenti, armorum, pecuniae quanta parata sit copia, quanta vero navium, quanta auxiliorum ex tot nationibus atque regnis? Ecquibus enim verbis excitari poterunt animi, quos neque adparatuum, neque spei communis magnitudo inflammaverit ad alacritatem et concordiae studium? Quibus rebus si Deorum adcesserit favor, quos equidem bonae caussae merito adesse credimus, quid est, quod timeri a quoquam debeat? Nam ab hostibus objecta quomodo se habeant, novistis ipsi; eoque promptiorem nobis obtulistis operam, navastisque. sed tamen referre videtur, nunc etiam vobis explicari, quam adversus injusta arma, et iniqua inimicorum odia dimicemus.*

Justitiam caussae suae praedicat.

XIV. *Caesarem a nobis occisum ajunt: neque negabimus factum, quo jure merito et possumus, et debemus gloriari. Nec enim simultates cum eo gessimus, neque nobis ejus vita nocebat, qui militiae domique honoratum apud eum locum tenuimus. sed ille gravis libertati, gravis reipublicae incubabat; per quem factum erat, ut jam leges omnes conculcarentur, neque senatui quidquam, neque populo juris in civitate relinqueretur. Patriae igitur ultioni commodavimus manus, non ignari, sic a majoribus nobis traditam esse libertatem, ut retinentibus hoc proprium et perpetuum bonum esset; prodentes et nostra stultitia et conceptae jurejurando dirae punirent. Haec igitur mala, has imprecationes, nostro periculo, publico commodo, a cervicibus urbis depulimus; regnare Romae ne amicum quidem et in nos liberalem virum passi, postquam ille patriae, a qua tanta adceperat, caritatem exuere non est veritus. Fortassis autem vestra quoque mens aliquando his in rebus caligavit, fulgore praestricta bellicorum operum, quae vir ille, quum sibi praestaret, patriae imputabat. at nunc certe fieri non potest, quin veritas se vobis patefaciat ex firmissimis argumentis, quae vel ab his rebus, in quibus vobis et certa notitia et plurimum juris esse debet, suppeditantur.*

Qui patriae liberandae animo quamvis amicum occidissent.

XV. *Vos*

XV. *Vos in bello non aliis paretis ducibus, quam quos aliquando dignos eo loco judicastis. nec enim, salva republica, iter ad imperia, nisi per honores, fuit, qui vestris suffragiis conferebantur. Vos consules creabatis, vos praetores: ceterorum quoque comitia magistratuum in vestra manu erant. Iidem et judicia legum agebatis, ut nostri ordinis viri magis colere populum cogerentur, in cujus potestate praemia poenasque recte aut secus factorum esse sciebant. Et, donec ea ratio senatui populoque constitit, ut nobiles virtute ad honores niterentur, vos optimo cuique debita praemia lubenter tribueretis, non modo floruit gloria et opibus, sed etiam crevit respublica.*

U. c. 710. A. C. 42. Veterem Reip. statum jusque populi comiti memorat.

XVI. *Intercessit deinde viri unius temeritas, in se trahentis omnia, vestrumque jus usurpantis, ut nemini jam magistratus, nisi ex voluntate atque etiam lubidine Caesaris, darentur. Igitur neque virtuti cujusquam reddere mercedem, sicut antea, potuistis; neque, si quis honorem ullum abstulit, vobis eo nomine, sed Caesari, debuit gratiam. Ne tribunos quidem, proprium plebis magistratum, aut creare potuistis ipsi, aut defendere: quos ideo, quia Romanis intolerabile nomen regis usurpari vetabant, per summam contumeliam spoliari sacrosanctae potestatis insignibus vidistis. Nec ferre haec senatus, vestram pariter suamque vicem gemens, nec emendare, nisi sublato tyranno, poterat. Non enim erat legibus locus contra armatum, totque habentem in manu, quas abduxerat a republica, legiones. Occisus igitur est paucorum gladiis, omnium voluntate, consensu, applausu: res enim ea erat, quae nemini bono non probaretur.*

Quem Caesar sustulerit.

XVII. *Inde statim et de praemiis tyrannicidarum agi coeptum: adeo de impunitate non ambigebatur. Sed praemiorum quoque omitti mentionem placuit, concordiae caussa, mortuoque remitti ignominiam, praeteritorum oblivione sancita, diserteque adjuncto, ne de nece Caesaris quaeratur. Sed et postea, quum Antonii seditiosis concionibus exasperata contra nos pars plebis videretur, amplissimas nobis provincias senatus cum imperio, tamquam bonis viris, et amantibus patriae, non certe tamquam parricidis et latronibus, quae nunc vocabula imponuntur, dedit. Eademque deinceps senatui sententia, donec libertas atque incolumitas, mansit.*

Eoque percussores ejus pro bonis viris ab senatu esse habitos.

XVIII. *Nam quae sit ejus hodie fortuna, quis sine lacrimis commemoret? Ut cuique plurimum virtutis atque integritatis inest, ita cupidissime proscribuntur, spoliantur bonoribus, patrimonio, vita. occiduntur in domibus, in vicis, in*

Scelera triumvirorum producit.

Cap. XVII. Tac. 4. Ann. 34. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. *templis, in foro, in curia: et, quo nihil potest esse tristius, e latebris eruuntur, a libertis, a liberis, ab uxoribus proditi. Tanta nimirum vis scelerum edictis horum triumvirorum inest, ut his non modo status civitatis, sed etiam mores publici, et fas gentium, et naturae jura convellantur. Urbem Romam a Gallis esse captam, vetus memoria prodidit; fera gente et aspera, quis neget? sed tam crudele perpetratum ab his nihil est, quod, cum praesentibus collatum, non possit mera misericordia et mansuetudo videri. Tarquinium ita odimus, ut inde regem adpellari maledictum habeatur longe quidem acerbissimum. Sed quid tale designavit Tarquinius? quem ne ob suum quidem, sed filii, delictum expulerunt majores nostri, simul in perpetuum sublata regum potestate et nomine. Hi igitur tres, non Tarquinii, sed omnia tristia nomina sceleribus et crudelitate transgressi, nos impios vocant: etiam in eo facinore, quod unum nobis objiciunt, improbe mendaces.*

Non modo percussoribus Caesaris infestorum, sed omnibus bonis.

XIX. *Propter Caesaris caedem proscriptos ferunt. Hoc si verum est, cur igitur facti ejus exsortes, consilii ignaros, etiam, quum haec omnia gererentur, absentes aliquos, proscripserunt? Neque vero hoc obscurum est, et coram adesse quosdam cernitis, quibus Caesarianae necis crimen impingi nullo pacto potuit: sed illos manifesto virtus sua, aut nobilitas, aut etiam divitiae proscripserunt. Quid vero Sex. Pompejus meruit, quod proscriptus est? an et ille interfecit Caesarem? qui toto illo tempore, quo non patratum modo, sed etiam susceptum et cogitatum, est nobilissimum facinus, in Hispania fuit. Scilicet tollendi erant, non qui occiderant Caesarem modo, sed qui eo animo, his majoribus essent, ut timendi Caesaris dominationem cupientibus viderentur. Quid vero mulieres, quarum proscripta bona sunt? an et illae occiderunt Caesarem? quid autem populus? qui ad profitendum patrimonii vires et pendendum, quidquid inde tribusviris collubitum est, adigitur. Haec enim nunc populi libertas est Romae.*

Illos tamen egere pecunia, se abundare.

XX. *Nec illo tamen etiam tam atroci et impio vaframento cogi pecunia potest, quae militum donativo sufficiat. In quo ipso magna et conspicua vis divini numinis inest: ut, qui omnia improbissime crudelissimeque fecerunt pecuniae caussa, egeant; nos, quibus omnibus in rebus justitia et liberalitas propositae fuerunt, abundemus. Nam et promissa vobis exsolvimus, commilitones, et, unde promittamus amplius, in manu nostra est: sed et, eo expenso, jam sequentia in tempora provisum.*

Clarissimis viris suam caussam probari suscipique.

XXI. *Ceterum, ut ex hoc favore Deorum aequa vobis numina potestis interpretari, ita ex optimi cujusque judicio perspicitis caussae nostrae aequitatem. Qua enim alia re hi ad nos, tamquam sacram ancoram, confugerunt viri clarissimi,*

perfuncti amplissimis honoribus, quos in magistratibus, in imperiis, toties vidistis, quam quia adversus paucorum vim et improbitatem nullum in oppressa republica praesidium, at spem resurgendi et illi et sibi nostris in armis animadverterunt? quos ut eriperemus, non sumus cunctati ampliora promittere servaturis praemia, quam homines scelestissimi percussoribus pronunciaverant. Illi igitur optimi atque praestantissimi viri clarissime perspexerunt, nos Caesaris quidem propter adfectatam dominationem interfectores, ceterum aliis, qui in se trahere cupiebant ejus potestatem, parcere paratos, neque nobis ipsis, sed populo, secundum morem majorum et jura civitatis, imperium adserentes, proscriptione belloque peti: atque hinc quidem bonos viros civesque, tyranni interfectores, libertatis vindices; ex adversa vero parte satellites heredesque regios, legum morumque eversores, patriae parricidas, consistere. Unde nobis merito magnae atque certae spes esse debent, Deorum hominumque consensu pro justiore caussa pugnantibus. U. c. 710. A. C. 42. *Unde spem sibi magnam esse.*

XXII. *Neque vero moveamur, si forte sub C. Caesare stipendia aliquando fecimus. Quatenus enim justum id sacramentum fuit, patriae militavimus: reliqui temporis memoria dolorem potius atque iram accendere nostris in animis debet, quod cuiquam servivimus: eoque nobis nunc agendum est fortius, ut tristissimorum temporum non modo infelicitatem, quae ab his reducitur, sed etiam metum avertamus, tollamus exemplum, recordationem quoque, si fieri possit, aboleamus. Et respicite, quanto sit sors vestra optabilior. sub Bruto quidem et Cassio imperatoribus, sed Romani populi exercitus estis: nec pro dominatione nostra, sed pro majestate imperii, pro salute urbis et Italiae, pro legibus, pro libertate vestra depugnatis. Nobis equidem, si per inimicos liceret, omnis mora longa esset, donec, non dicam, poneremus arma, sed abjiceremus. sed quando neque volunt isti, neque jam, prae furore, sceleribus, impietate, suo arbitrio et velut mente emoti, possunt; quod unum relinquitur, ad recuperandam patriam, tristissimaque servitute liberandam eamus. Eamus,* universa concio resonuit, paratis omnibus statim sequi, quo ducerentur.

XXIII. Qua alacritate laetus imperator, iterum indici jusso silentio, *Dii*, inquit, *justorum piorumque bellorum praesides, pro hac fide studiisque vestris gratiam vobis referant, commilitones: quod autem humana cura praeparari potuit, ut rebus omnibus instructiores essemus hostibus, hinc cognoscite. Quum multis locis legiones habeamus dispositas, parem tamen, ac hostes habeant, numerum adducimus: equitatu et classe longe vincimus, atque regum ac nationum ad Me-* *Vires suas jactat.*

U. c. 710. A. C. 42. *dos usque et Parthos auxiliis. Praeterea tantum e fronte habemus hostem: illis terga quoque intuta sunt, Sexto obtinente Siciliam, Murco ac Domitio Adriaticum claudentibus mare.*

Et omnis generis adparatum.

XXIV. *Quid jam de pecuniis, quas bellorum adpellari nervos audistis, loquar? Quas illi quidem semper quaerunt sceleribus, semper effundunt flagitiis: et in media rapina egeni, neque proscriptione locupletissimi cujusque, neque subhastationibus, neque tributis, aut ullo denique crudelis avaritiae ingenio replentur. At nos diu ante honestis probisque rationibus providimus, ut et nunc suppetant omnia largiter, et in posterum minime sint defutura. Commeatus insuper nullo negotio ex provinciis et insulis, quotquot Thraciam et Euphratem interjacent, navibus subvehetur. illis ex Macedonia non fertilissima frugum petendi erunt, et e Thessaliae feracibus quidem, sed exiguis arvis: praeterea terrestri itinere erunt supportandi, quam scitis esse rem longe maximi laboris et morae. Nam si quid ex Italia, aut Africa volent exspectare, Pompejus et cum Abenobarbo Murcus vetabunt. Inde fiet, ut illi necessariarum rerum inopia facere interdum, quod nolint, cogantur; nobis ex commodo nostro aut maturare, aut trahere bellum in promptu sit.*

Cassii et Bruti milites donativum accipiunt.

XXV. *Ite igitur alacres; ite spe bona pleni. nam praeter ea, quae jam adcepistis, et olim victoriae caussa promissa cum fide exsolvemus, et, quo minus vos poeniteat optimae voluntatis, praesentes in militem denarios centum quinquaginta, in centuriones quintuplum, et in tribunos pro portione dividemus.* Quum ad haec multis imperatorum laudibus et testificatione studiorum perstreperent ordines, statim positae mensae sunt, donativumque distributum, et fortissimo cuique, praetextu quaesito, superaddita munera: hoc servato ordine, ut, simul atque adcepissent aliqui, Doriscum praemitterentur, quem ad locum postremo imperatores ipsi cum modico comitatu se contulerunt.

Aquilae prosequuntur agmen Bruti et Cassii.

XXVI. In hoc itinere rem adcidisse memorabilem ferunt, magnaque omnium alacritate celebratam. Quum primarum legionum signa efferrentur castris, duae aquilae ex alto demissae totidem argenteas aquilas insederunt, protegentes alis, et volatu sequentes agmen: permanseruntque multos dies, jussu imperatorum publice altae. Bidui deinde itinere sinu Melane circumito, Aenum, atque inde Doriscum pervenerunt, lo-

Cap. XXVI. Plut. et Appian. Appian. Herodot. l. 7.

cum a Xerxe, qui copias ibi suas agminatim recensuit, nobilem. inde secundum litus ad Serrheum usque promontorium progressi, deflexerunt in mediterranea, obiter domitis, qui forte priore Bruti expeditione intacti evaserant. Neque vero quisquam abnuebat parere potentibus et lenissimis viris, quum etiam Cassius naturam suam ita coërceret, ut vel Bruti clementiam vincere videretur. U. c. 710. A. C. 42.

Tullius Cimber Julianos suspensos habet.

XXVII. Inter haec oram legere Tullius Cimber cum classe, quae legionem unam atque sagittarios vehebat, jussus, adpellebat frequenter, et castris idonea loca designabat, antequam cum Cassio et Bruto moles belli tota sequeretur. Nec prohiberi a Julianis poterat. quippe magna pars litoris, quamquam fertili humo praedita, propter praeternavigantium injurias, jam ab antiquissimis temporibus deserta fuerat. deinde, Chalcidensium frequentata coloniis, quum agricultura et commerciis plurimum effloruisset, excisa per Philippum Olyntho, ita redierat ad pristinam vastitatem, ut vix fanorum adhuc vestigia conspicerentur. Igitur Norbanus, qui Sapaeorum fauces insederat, jam ad mare Thracium pervenisse hostem videns, Saxam a Turpilis excitavit propere, ut junctis viribus hostium conatui resisterent. Ita Brutus, felici strategemate usus, relictas discessu Saxae angustias intravit.

Rhascupolidis consilium.

XXVIII. Sed nihilominus occlusum erat iter, Julianis ducibus Sapaeorum montes tanto acrius custodientibus, quanto spes extremae majori cura retinentur. Jamque subibat Cassianos poenitentia, quod non a principio longiorem viam delegissent: neque multum aberat, quin relegerent vestigia sua, quamquam sua et anni tempora tantam moram non paterentur. Sed iterum peritus locorum Rhascupolis remedium rebus desperatis adtulit, *montana Sapaeorum triduo circumiri posse*, docens, *inviis quidem ob asperitatem et aquarum inopiam locis, sed superabilibus, dummodo portare aquam et viam munire non pigeat. laboris enim alicujus tantummodo, periculi quidem nullius negotium fore. superventurosque necopinantibus, quando propter densitatem arborum evadere possint vix avibus conspiciendi. quarta die perventuros ad fluvium, Harpessum nomine, qui in Hebrum incidit. inde unius diei iter restare Philippos.*

Cap. XXVI. Appian. Plut. Vell. 2, 69. Cap. XXVII. Appian. Cap. XXVIII. Dio. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. *Iter laboriosum.*

XXIX. Placuit haec sententia, non modo longioris morae taedio, sed etiam spe grandis utilitatis, si tantas hostium copias occupare improvisi potuissent. Rhascupolidi L. Bibulus adjungitur, Bruti privignus, qui rerum harum commentarium edidit: datisque munitoribus, et praesidio armatorum, praemittuntur. Et tribus quidem continuis diebus, quamquam maximum inter laborem, strenue pergebatur, adcensa militum alacritate, quod praemissi quidam, se fluvium ex praealta specula vidisse, renunciabant. Sed quarto die, quum et aqua deficeret, et fluvius necdum adpareret, proditionem rati, Rhascupolidem obequitantem hortantemque conviciis et saxis petere coeperunt, sortem suam moestis vocibus miserantes. At, Bibulo rogante, *durarent potius, et bonis cum ominibus, quod superesset laboris, paragerent*, receperunt animos, et circa vesperam diei primum agmen ad amnem pervenit, statimque prae gaudio sustulit clamorem; qui, exceptus a proximis transditusque, universas, quae aderant, copias momento percucurrit. Brutus etiam atque Cassius, re cognita, per munitam ante viam cito agmine incesserunt.

Rhasci solertia.

XXX. Nec tamen opprimere Julianos datum: quos eodem periculo, quo Thracis unius astu irretiti erant, alterius solertia explicavit. Rhascus, frater Rhascupolidis, ex insolito clamore id, quod erat, suspicatus, exploratum iit. miratusque saltum vix feris pervium signa militaria perrupisse, rem omnem Norbano indicavit. Ille. quum nihil factum esset propius, quam ut opprimeretur, per silentium noctis se recipere Amphipolim instituit. Brutus Cassiusque Philippos profecti sunt: eodemque et Cimber Tullius, et omnes aliae copiae, quas ab exercitu variae occupationes abstraxerant, convenerunt.

Philipporum in Thracia situs.

XXXI. Et, quo melius noscatur locus, ubi Romana libertas ad extremum elisa est, Philippos vetus aetas *Datum* appellavit, felix agro, felix auri metallis oppidum, et eapropter proverbio celebratum. idem a multitudine fontium *Crenides* vocabatur: quum, a Philippo Amyntae filio frequentatum habitatoribus, ab hoc, tamquam novo conditore, recens nomen adce-

Cap. XXIX. Plut. Brut. c. 18. Appian. Plut. Brut. c. 54. Cap. XXX. Dio. Appian. Plut. Appian. Cap. XXXI. Strabo, Fragm. l. 7. Suidas. Appian.

pit. Siti sunt in colle Philippi, totumque id spatium, quod in summo panditur, occupant, praeruptis circa atque inaccessis omnibus. A septentrione saltus adjacent, per quos Cassianos Rhascupolis duxit: a meridie palus, deinde mare praecingit. Versus orientem Sapaeorum Turpilorumque angustiae claudunt: at occidentale latus patentes campos prospicit, qui ad Murcinum Drabiscumque, et fluvium Strymona, per quatuor et quadraginta millia passuum declivi planitie funduntur, amoenitate et fertilitate tam insignes, ut fecerint fabulis locum. Nam et huic regioni raptus adscribitur Proserpinae, trahiturque in argumentum Zygactes amnis, inde scilicet adeptus nomen, quod in trajectu ejus, jugo disrupto, fractus raptoris currus fuerit. Hi sunt Philippi, ubi M. Brutus atque C. Cassius victi sunt: longissimo dirempti intervallo a Philippis Thessaliae, quos cum his Thracicis scriptores quidam mira securitate confuderunt. Prope eosdem Philippos alius quoque tumulus est, a Libero patre adpellatus, in quo sunt aurariae fodinae. *Asyla* vocantur.

U. c. 710. A. C. 42.

XXXII. Sed ad passuum ferme duo millia ducentos a Philippis procedenti duo alii colles occurrunt, invicem mille passibus discreti, ubi castra diversi posuerunt, Cassius in meridiem, Brutus in septentriones spectantem tumulum vallo occupantes. Nec ultra cedentem cum Julianis Norbanum insequuti, Antonium locis opportunissimis opperiri constituerunt. Namque, Caesare valetudinis caussa Dyrrhachii relicto, mira celeritate advolare Antonius dicebatur: nec optari situs commodior Cassianis poterat. sive enim proelio cuperent congredi, patentes campi suberant: sive castris se tenere, locis munitionibusque defendebantur. Colles ipsi difficiles adscensu erant: et ab altero latere paludibus, ab altero imperviis inaccessisque faucibus cingebantur. Medium inter utrosque spatium necessario transeundum erat Asiam ex Europa petentibus: quod propter exiguitatem claudi velut porta quadam poterat. Nec omiserunt Cassiani; sed, transversum murum fossamque ducentes a vallo ad vallum, relictis in medio portis, ita conjunxerant castra, ut communibus

Cassianis perquam opportunus.

Cap. XXXI. Diodor. l. 16. Appian. Lipsius ad Vell. 2, 70. Ruaeus ad Virg. Georg. 1, 490. Cap. XXXII. Appian. Dio. Plut. Appian. Joseph. Antiq. 14, 22. Dio. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. munimentis defensa pro iisdem essent; et tamen, ad continendos facilius in officio milites, modico spatio disjungerentur. Suberat amnis Ganga sive Gangites, qui in Strymonem influit, et a tergo mare, magnam ad omnia utilitatem conferens. Nam et Thasus eis erat pro horreo, ad duodecim millia passuum distans insula, et nonum intra milliare Neapolis securam stationem navibus exhibebat.

Antonio vehementer incommodus. XXXIII. Antonius interea, festinanter ducto exercitu, ne Amphipolis sibi praeriperetur, ut hanc a Norbano retentam atque etiam communitam vidit, magnopere gavisus, impedimenta ibi deposuit, Pinario cum una legione relicto ad custodiam. Ipse, magna audacia progressus, prius ferme, quam adesse crederetur, castra planis locis posuit, uno tantum milliari discretus. Tum vero adparuit, quanto potiora omnia et commodiora Cassianis essent. castra habebant superioribus locis, Antonius in plano: ex montibus suppetebant illis ligna, huic petenda ex palustribus locis erant: illis fluvius praebebat aquationem, hic puteos curabat effodiendos. illis a propinqua Thaso subvehebatur commeatus, huic arcessendus erat Amphipoli. Ceterum nihil erat in praesentia melius, quum opportuna loca hostes praecepissent, colles alii nulli superessent, reliqua planities depressior, exundante nonnumquam fluvio, stagnaret. Audaciam tamen interpretati Brutus atque Cassius, quod potius necessitas fuerat, castella plurima excitarunt, valloque et fossa et muris circumdederunt. Cassius etiam eo spatio, quod a castris ad lacum pertinebat, propter angustias neglectum prius, murum opposuit; ut jam latera tantum, quae a meridie lacu, et lacum excipiente mari, ad occasum asperis rupibus tegebantur, muro carerent: media loca quaquaversum diligentissime permunita conspicerentur.

XXXIV. Interea parvis certaminibus, equitum praecipue, vires invicem experiebantur. Sed, ubi Antonius, frumentatoribus hostium insidiatus, offendit, Cassiani ferociores evaserunt. Sed suis partibus continuo animum reddidit decimo post Antonium die advectus Caesar, quippe veritus utrumque casum, ne aut vinceretur, se absente, Antonius, aut vinceret; quamquam adhuc parum firma valetudine, festinaverat.

Cap. XXXIII. Plut. Appian. Cap. XXXIV. Dio. Plut. Dio. Plut. Dio. Appian.

Deductus igitur in aciem exercitus est, animatus praesentia circumvehentis lectica ordines, hortantisque. Contra Brutus et ipse instruxit suos, sed degredi in aequum noluit, proelium vitare cupiens, quod sperabat inopia debellari hostes posse. Nam neque frumentum ex Aegypto coëmi poterat, quae tum ipsa laborabat fame; neque ex Hispania aut Africa subvehi Pompejus, nec ex Italia Murcus cum Ahenobarbo sinebant: solae restabant Macedonia et Thessalia, non in longum suffecturae tantis exercitibus. Itaque Juliani quoque reduxerunt copias; et, quia diversis castris divelli intutum, tam vicino hoste, judicabant, tres exercitus in unis simul habuerunt. U. c. 710. A. C. 42.

XXXV. Sub idem tempus in Africa quoque civili bello Romana arma concurrerunt. T. Sextius, Numidiam obtinens, decedere Q. Cornificium vetere provincia jusserat, ex divisione triumvirorum omnem Africam Caesari deberi dictitans. contra senatus auctoritatem Cornificius obtendere. et erat exercitu instructior. Injuria tamen a Sextio coepit: qui, cunctatione adversariorum excitatus, Adrumetum et alias nonnullas urbes subita irruptione occupavit. Idem insomnio prodigioque factus erat animosior. nam per quietem erat imaginatus audire taurum, humana voce indicantem, corpus suum in oppido Tuca defossum esse; inde caput avulsum si pertica circumferat Sextius, victoriae compotem fore. estque repertum loco significato cadaver. Sed et bovem loquutam tradunt, insistere jubentem proposito. Ceterum his praesagiis et successu rerum fidentem Ventidius, Cornificii quaestor, inopinato adortus fudit, magnaque parte exercitus amissa, recipere se in Numidiam coëgit. *Civile bellum in Africa T. Sextii contra Q. Cornificium.*

Cap. XXXIV. Dio. Cap. XXXV. Liv. Epit. Appian. Civil. l. 4. et Dio. l. 48.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VIGESIMI QUARTI.

C. Caesar et Antonius apud Philippos vario eventu adversus Brutum et Cassium pugnaverunt, ita ut

C. Caesar et Antonius] Caesaris praenomen omittitur in Voss. et Boend. Similiter in initio Epit. 125. 126. Quod probandum, vel etiam Antonio suum addendum videbitur illis, qui, alterius praenomine memorato, alterius non omittendum judicant. Vide ad 4, 49, 1. Id tamen necesse non esse, patet ex illis, quae notantur ad Epit. 28. Mox *adversus Brutum* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Vide ad Epit. 67. Voces insuper *et Cassium* perperam omiserunt Doujatius, Clericus, et Crevierius.

Ita ut utriusque dextra cornua vincerent] vel *utriusque aciei*, vel *utrorumque*, vel *utrimque*. J. FR. GRON. *ut dextra utriusque cornua* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. quomodo etiam Gronovius edidit. *ut dextra utrimque cornua* Clericus ex Gronovii conjectura admisit. Dein *vicerint* Exc. Pithoei, Norv. et edd. vett. pro quo Gruterus substituit *vincerent*, quod probant Leid. et Lov. 2. Proxime accedunt Voss. Berg. Boend. et ed. Camp. *vincerentur* praeferentes errore librariorum. Vide ad 39, 22, 8. id enim admitti non posse, evincunt App. Alex. 4. Civ. 654. et Plut. Brut. 1007. qui, dicendo Brutum sinistrum hostium cornu in fugam conjecisse, indicant dextrum Bruti cornu vicisse.

Inaequalem fortunam partium mors Cassii fecit] Vocem *partium* neglexit librarius Boend. Deinde *mors quidem Cassii* Norv. et priscae edd. Sed mediam vocem omisit Sigonius, probantibus omnibus scriptis meis, et ed. Camp. Vide ad Epit. 55. Mox *quum in cornu* Voss. *quum eo cornu* Boend. et ed. Camp. Tum *mortem conscivit*, omissa voce *sibi*, Voss.

Altero deinde proelio victus] *Altero deinde victus* Leid. Berg. Lov. 2. et Exc. Pithoei. *Alter deinde victus* Voss. Boend. et ed. Campani. Mox *Tò Stratone* exsulat perperam a Leid. Eum enim pariter memorant App. Alex. 4. Civ. 666. et Plut. in Brut. 1009.

Ut sibi gladium adjiceret] Uterque Pall. *adiceret:* quod aeque notat *adigere*, quam *adjicere*. Et vero *adigere* hic magis convenire videtur. Quaere tamen, an *adigere alicui* dici queat. GRUT. Lege *adigeret*. Justin. lib. 1, [9.] *Vel per suum corpus adigi mago ferrum jussit*. J. FR. GRON. Vulgatum superest in Leid. Voss. Berg. Boend. et Norv. *addiceret* in ed. Campani. *adiceret* in Lov. 2. *adigeret* in Exc. Pithoei, teste Hearnio. Ovid. 5. Met. 78.

— — *surgentibus obstitit ensis*,

dextra utriusque cornua vincerent, et castra quoque utrimque ab iis, qui vicerant, expugnarentur. Sed inaequalem fortunam partium mors Cassii fecit: qui, quum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat, totum exercitum fusum ratus, mortem sibi conscivit. Altero deinde proelio victus M. Brutus et ipse vitam finivit, exorato Stratone fugae comite, ut sibi gla-

Alterius costis jugulo Phorbantis adactus.

12. Met. 325.

— — ferrataque collo
Fraxinus, ut casu jacuit resupinus, adacta est.

Val. Max. 3, 2, 23. *Quinque militum diurno proelio sufficientia pila una dextra hostium corporibus adegisti.* Ubi Doctiss. Torren. in multis codd. *adjecisti* invenit; sed vulgatum praefert, et hoc loco adscripto inlustravit. Similiter commutantur verba *subigere* et *subjicere*. Vide ad Epit. 118. *transigere* et *transjicere*. Vide ad Silii 1, 642.

Annorum erat circiter aetatis quadraginta] Locum hunc mancum esse, semper suspicatus sum: nec me fefellit opinio, ubi et veteres libros et hujus historiae scriptores conferre coepi. In vet. lib. ita est: *adjiceret, annorum circiter XL.* ita ut duae voces absint *erat* et *aetatis*. Hinc ego: *Idemque fecerunt principum Romanorum circiter XL. Inter quos Q. Hortensius occisus est.* Qui enim cum Bruto mortem oppetierunt, tradit; quorum alios sibimet, ut Brutus fecerat, necem conscivisse aït; alios autem, ut Hortensium, ab inimicis esse interfectos. Hanc rem sic Vellej. lib. 2, [71.] *Non aliud bellum cruentius caede clarissimorum virorum fuit. Tum Catonis filius cecidit. Eadem Lucullum Hortensiumque, eminentissimorum civium filios, fortuna abstulit. Nam Varro, ad ludibrium moriturus Antonii, digna illo, ac vera de exercitu ejus magna cum libertate ominatus est. Drusus Livius, Juliae Augustae pater, et Varus Quintilius, ne tentata quidem hostis misericordia, alter sese ipse in tabernaculo interemit, Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu jugulatus est.* Item Dio multo apertius lib. 47, [356.] Τῶν δ' ἀνδρῶν τῶν πρώτων τῶν ἀρχάς τινὰς σχόντων ἢ καὶ ἐκ τῶν σφαγέων, τῶν τε ἐπικεκηρυγμένων ἔτι ὄντων, οἱ μὲν πλείους ἑαυτοὺς παραχρῆμα ἀπέκτειναν, ἢ ἁλόντες, ὥσπερ ὁ Φαβώνιος, ἐφθάρησαν. id est: *Ex principibus autem viris, quique magistratus aliquos gesserant, plerique sibimet ipsis statim mortem consciverunt, aut capti, ut Favonius, interfecti sunt.* SIGON. Vet. lib. *circiter sexaginta.* DELR. *annorum erat aetatis circiter XL* Leid. Boend. et ed. Camp. *annorum erat aetatis quadraginta* Voss. *annorum erat circiter quadraginta* Lov. 2. *annorum circiter quadraginta* Berg. quam lectionem ultima Gruteri ed. recepit, quum Sigonius conjecturae suae locum in contextu dedisset: cujus exemplum Doujatius et Clo-

dium adigeret, annorum circiter quadraginta, inter quos Q. Hortensius occisus est.

ricus secuti sunt. At recte Crevierius, locum mutilum esse confessus, praestare judicavit, mancam et hiulcam orationem exhibere, quam eam, quae specie falsae sanitatis imponeret. Hearnius auctor est, Exc. Pithoei praeferre: *idemque fecerunt principum Romanorum circiter XL. inter quos Q. Hortensius erat.*

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER LXXXIX.

IN LOCUM LIBRI CXXIV. T. LIVII.

I. Dum haec in Africa minores inter duces ultro citroque fiunt, ad Philippos, ubi de summa rerum certabatur, paullatim ad universi proelii aleam adcessum est. Neque enim desinebant Caesar ac Antonius provocare hostem, fidentes viribus, et non de commeatu tantum solliciti, sed etiam, ne per absentiam suam Pompejus, Italia recepta, in Macedoniam transiret. Contra Cassius ac Brutus, utrisque in partibus cives stare cogitando, parcere his pro instituti sui humanitate cupiebant, et sine sanguine victoriam consequi. nec enim exercitui suo diffidebant, qui minor quidem erat hostili, sed egregie perarmatus, auroque et argento plurimo nitens. Quippe Brutus, et ipse amator, et ducibus suis auctor frugalitatis in ceteris rebus, hac elegantia et pretio militum acui animos rebatur, ut, non tamquam arma, sed etiam opes suas, diligentius tuerentur. Et sane non deerat his copiis alacritas; sed et ideo, quia plerique ex provinciis lecti milites erant, pugnare cupiebant, quo citius domos remitterentur: et hostes adeo contemnere coeperant, ut sufflaminari impetus eorum ultra nequiret. Quippe tum timiditatem, tum etiam inopiam Julianorum clarissimis indiciis deprehendisse videbantur; quod illi copias intra vallum lustraverant, et militibus ad sacrificium paullulum frumenti cum denariis quinis diviserant. At Cassius et Brutus, ut sordes hostium traducerent, lustratione exercitus in patentibus campis instituta, victimarum uberem copiam per manipulos, et denarios viritim quinquaginta distribuerant.

U. c. 710. A. C. 42. Partium ad Philippos consilia.

Cap. I. Dio, l. 47. Appian. Civil. l. 4. Plut. Bruto. Dio. Plut.

U. c. 710. A. C. 42. *Omina et prodigia ante Philippi pugnam.* II. Eo tempore saevum omen oblatum Caſſio ferunt. nam inter luſtrandum lictor perverſis faſcibus lauream impoſuit. Alia quoque circum illa tempora ſunt adnotata multa prodigia. Puer in pompa, Victoriae cultu adornatus, ferculo decidit. Ferales aves, et cadaveribus veſci ſolitae, ſupra caſtra gregatim, ut alii volunt cum horrendo ſtridore, ut Appianus triſti ſilentio, conſederunt, quum inter Julianos nullae conſpicerentur. examina vero apum continue ſunt deprehenſa in Caſſii caſtris: idque adeo dirum oſtentum habitum, ut haruſpicis monitu, vallo interius ducto, locus intercluderetur. et pridie, quam pugnatum eſt, duae, quae hactenus exercitum comitatae fuerant, aquilae avolaverunt: ſequentique nocte ſpectrum idem ſe obtulit Bruto, quod trajiciens ex Aſia viderat.

III. Sed et Romae ſub idem tempus adparuerunt multa, ut creditum eſt, praeſagia futurorum. Sol aliquando minima magnitudine, nonnumquam maxima ſe oſtendit, quin et noctu ſic effulſit, ut, tamquam die orto, ad opus ſurgeretur. Monſtrum biforme, cujus anteriores partes equum, poſteriores mulum re-*Mula parit.* ferrent, mula peperit. de coelo pleraque tacta ſunt, et inter haec ara Jovis Victoris. faces in coelo viſae: auditus clangor tubarum, et ſtrepitus armorum, et clamor exercituum, ex Caeſaris et Antonii hortis. canem aeditui mortuam canis ad Cereris templum traxit, effoſſaque pedibus humo, tamquam in ſepulcro condidit. infans cum denis in utraque manu digitis natus eſt. In Mutinenſi agro Victoriae Marianae ſignum, meridiem ſpectans, ſua ſponte converſum in ſeptentrionem hora quarta. Currus Minervae, quum poſt decurſionem equitum in Capitolium reduceretur, confractus eſt. Quum haec victimis expiarentur, ſoles tres circiter hora tertia diei viſi, mox in unum orbem contracti. Latinis, quum et tempore alieno, et a praefecto urbis, cujus ad curam ea res minime pertinebat, in Albano monte ſacrificaretur, ex humero ac pollice Jovis dextro cruor manavit. Fluvii quidam in agro Romano defecerunt, alii fluxerunt in contrarium. Aediles plebis ludis Cereris, quos equeſtribus celebrari curſibus oportebat, gladiatores exhibuerunt.

Cap. II. Jul. Obseq. Plut. Dio. Appian. p. 668. Jul. Obseq. Dio. Flor. 4, 7. Dio. Appian. Jul. Obseq. Dio. et Plut. Plut. Cap. III. Dio. Jul. Obseq. Plin. 2, 31. Jul. Obseq. Dio. Jul. Obseq.

IV. Haec ab hominibus habita sunt evertendi status popularis indicia: quae referri, quam praetermitti tradita, satius puto. ne enim ad vanam superstitionem animos illiciant, non silentio, sed commemoratione, potius obtineas, modo, quid eis de rebus teneri rectius sit, ostenderis. Nec enim tacendo, ut alii quoque obmutescant, effeceris: et praestat haec ab his narrari, qui talibus non plus justo tribuere didicerunt. Nam et sic narrata cum remedio innoxia intrant animos, et saepius lecta, si forte iterum inciderint, ipsa consuetudine levius timentur. Sed in Caesaris castris auspicia extaque laeta erant, ipsique per quietem Caesar pater praedixisse prosperam pugnam fertur, admonito, ut aliquam rem adsumeret ex iis, quas dictator ipse gestavisset. Igitur annulum ejus induit statim, eoque postea quoque frequenter est usus. Sed et medicus ejus Artorius imaginatus est, a Minerva sibi praecipi, ut Caesarem, licet invalidum adhuc, educeret castris, et in acie collocaret. eaque res, non spreta ab adolescente, salubriter ei cessit, ut postea memorabimus. *U. c. 710. A. C. 42. Cur haec tam multa prodigia referuntur.*

V. Interea Cassius, terrore prodigiorum nonnihil dejectos militum animos cernens, magis magisque ducendi belli auctor existebat. Contra, qui apud Brutum erant, levibus equitum proeliis, quae prospere cesserant, elati, nisi cito de summa rerum dimicaretur, alium alio abituros minitabantur. Pars enim horum multo minima Itali erant: ceteri domos quisque suas, quas in pacatis adhuc provinciis reliquerant, respiciebant. Erat et ipse Brutus ad periclitandam fortunam propensior, quo maturrime vel restitueret rempublicam, vel orbem terrarum molestiis atque bellis levaret. Adcesserunt transfugia nonnullorum ad hostes, et hinc etiam de aliis suspiciones et crimina: quibus moti in consilio multi amicorum Cassii, damnata cunctatione, Bruti consilium praetulerunt. At unus ex cohorte Bruti Atilius hiemem exspectandam censebat: caussamque rogatus, *Si nihil*, inquit, *aliud, tanto vivam diutius.* Ea vox mirifice displicuit Cassio ceterisque: decursumque eo est, ut posterum in diem pugna ediceretur. Eam alacri Brutus animo, multa *Brutus pugnandum censet, et obtinet contra sententiam Cassii.*

Cap. IV. Flor. 4, 7. Dio. Sueton. Aug. 96. Dio. Vell. 2, 70. Flor. Dio. Oros. 6, 18. Appian. p. 653. Cap. V. Plin. 7, 45. Sueton. Aug. 91. Plut. Bruto, et Anton. Plut. Bruto. Dio. Plut.

U. c. 710. A. C. 42. super coena pro sapiente differens, exspectabat. Cassius solito tristior, comprehensa Messallae dextra; *Te*, inquit, *Messalla, testor, Magni Pompeji fato me urgeri, ut de salute patriae uno proelio decernam. Est tamen in Fortuna nonnihil spei, quae interdum male consulta corrigit.* Simul invitavit Messallam ad coenam sequentis diei, quem celebraturus erat natalem.

Antonii opus ad prohibendos hostium commeatus. VI. Dum his in castris haec geruntur, Antonius, omnia volvens animo, ut ad proelium eliceret hostes, insanum opus moliri coepit, munita per paludes via subvectionem a Thaso commeatuum impediendi. Igitur, structa, uti saepe consueverat, acie, clam inde subductis cohortibus, dies noctesque summo silentio urgebat inceptum. arundine detecta jaciebatur agger, et, ne dilaberetur in lubrica voragine humus, utrimque includebatur macerie: ubi profundior erat palus, vallum injiciebatur, et pontes sternebantur. neque conspici ab hoste munientes poterant, quippe relictis ab omni parte circa viam arundinetis protegebantur. decem diebus hoc perfectum opus est: inde per noctem expeditas cohortes transcurrere, et, occupatis ulterioribus locis, excitari crebra castella jussit.

Cassius et Brutus signum pugnae dant. VII. Sequutus est dies, in quem pugnare Cassius atque Brutus constituerant. Idcirco prima luce puniceo sagulo proposito admoniti sunt milites: et medio inter utraque castra spatio congressi imperatores supremum salutarunt invicem, communiterque decreto, *vincendum esse, aut, si proelium improspere cessisset, sponte exuendum vitam*, ad sua munia diversi perrexerunt. At Cassius, viso Antonii conatu, audaciam hostium et vafritiem stupens, abscindere cohortes hostium a majoribus castris instituit, transversim per paludes aggerem ducendo, ut, intercisa via Antoniana, nec se recipere cohortes, nec accipere auxilia a suis possent.

Proelium committitur. VIII. His animadversis, sub meridiem Antonius eduxit aciem, et, ad interrumpendum Cassii opus, praeter castra Bruti subire suos obliquo cursu jussit. At Bruti milites, *id vero indignum esse*, conclamant, *si praeter ora sua tam contemptim transcurreret hostis.* Non exspectato cujusquam ducis imperio prorumpitur. caeduntur Antonianorum multi: victores impetus ad alteram

Cap. VI. Appian. Plut. Appian. Cap. VII. Plut. Flor. Plut. Appian. Cap. VIII. Plut. Appian.

ram aciem, quam Caesar opposuerat, perfert. Sinistrum id hostium cornu erat: id quoque circumiit cum legione sua Messalla, sequentibus, quae juxta erant collocatae: paucisque ejus et extremis ordinibus disjectis, in castra Caesaris penetratur. magna ibi caedes facta eorum, qui deprehensi in castris erant. inter ceteros duo millia occisa Spartanorum, qui recens domo advenerant. Ipse Caesar, Artorii rogatu paullo ante castris elatus, evitavit certam perniciem, licet summo discrimine ac molestia. nam et vacua lectica ejus pilis atque jaculis transfossa est; et ipse triduo in palude aegrotus, et, ut Agrippa Maecenasque fatentur, aqua supter cutem fusa turgidus latuit, donec ad Antonii cornu fuga perveniret. Interim et Brutus cum ceteris copiis perruperat Caesaris aciem: stratisque tribus legionibus, et totidem aquilis captis, cum fugientibus in castra hostium inciderat. U. c. 710. A. C. 42.

IX. Mira eo die facies rerum fuit, quum fortuna magis omnia, quam aut virtute aut consilio, regerentur. Itaque nec scriptoribus satis inter se convenit: neque explicari propemodum res tota potest; nisi quod hinc Caesaris exercitus, inde Cassii caesus fugatusque est, interfectis Cassianorum octo millibus, connumeratis et servis armatis, quos Brigas vocabat Brutus, et Caesarianorum millibus sedecim. castra quoque utrimque capta sunt: quum neque Caesar, quod certum est, neque, ut a multis est creditum, Antonius, pugnae adfuissent. Sed Antoniani, disjecto Cassii opere, caesoque, quod aderat, praesidio, submissas etiam auxilio copias statim pepulerunt, equitibus contento cursu ad mare fugientibus. nec pedites retineri potuerunt, quamquam omnia faciente Cassio, qui et ereptum fugienti signifero signum ante pedes humi defixerat. Interim ad castra ipsa contenderunt hostes, quotquot objectum a Cassianis opus perruperant: eaque res animadversa ceterorum adhuc extra castra pugnantium pavorem fugamque auxit. *Ambigua victoria.*

X. Ita Cassius, vix praetoria cohorte retenta, se recepit in collem Philipporum, unde prospectus in circumjecta patebat. Sed magnitudo pulveris, et nox *Cassii exitialis error.*

Cap. VIII. Plut. Vell. 2, 70. Dio. Appian. Plut. Vell. Dio. Appian. Flor. Plut. Plin. 7, 45. Sueton. Aug. 13. Plut. Cap. IX. Appian. Plut. Appian. Plut. Bruto. et Anton. Flor. Appian. Plut. Bruto. Appian. Cap. X. Plut. Dio. Flor. Oros. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. super coena pro sapiente differens, exspectabat. Cassius solito tristior, comprehensa Messallae dextra; *Te*, inquit, *Messalla*, *testor*, *Magni Pompeji fato me urgeri*, *ut de salute patriae uno proelio decernam. Est tamen in Fortuna nonnihil spei*, *quae interdum male consulta corrigit.* Simul invitavit Messallam ad coenam sequentis diei, quem celebraturus erat natalem.

Antonii opus ad prohibendos hostium commeatus. VI. Dum his in castris haec geruntur, Antonius, omnia volvens animo, ut ad proelium eliceret hostes, insanum opus moliri coepit, munita per paludes via subvectionem a Thaso commeatuum impediendi. Igitur, structa, uti saepe consueverat, acie, clam inde subductis cohortibus, dies noctesque summo silentio urgebat inceptum. arundine detecta jaciebatur agger, et, ne dilaberetur in lubrica voragine humus, utrimque includebatur macerie: ubi profundior erat palus, vallum injiciebatur, et pontes sternebantur. neque conspici ab hoste munientes poterant, quippe relictis ab omni parte circa viam arundinetis protegebantur. decem diebus hoc perfectum opus est: inde per noctem expeditas cohortes transcurrere, et, occupatis ulterioribus locis, excitari crebra castella jussit.

Cassius et Brutus signum pugnae dant. VII. Sequutus est dies, in quem pugnare Cassius atque Brutus constituerant. Idcirco prima luce puniceo sagulo proposito admoniti sunt milites: et medio inter utraque castra spatio congressi imperatores supremum salutarunt invicem, communiterque decreto, *vincendum esse*, *aut*, *si proelium improspere cessisset*, *sponte exuendum vitam*, ad sua munia diversi perrexerunt. At Cassius, viso Antonii conatu, audaciam hostium et vafritiem stupens, abscindere cohortes hostium a majoribus castris instituit, transversim per paludes aggerem ducendo, ut, intercisa via Antoniana, nec se recipere cohortes, nec accipere auxilia a suis possent.

Proelium committitur. VIII. His animadversis, sub meridiem Antonius eduxit aciem, et, ad interrumpendum Cassii opus, praeter castra Bruti subire suos obliquo cursu jussit. At Bruti milites, *id vero indignum esse*, conclamant, *si praeter ora sua tam contemptim transcurreret hostis.* Non exspectato cujusquam ducis imperio prorumpitur. caeduntur Antonianorum multi: victores impetus ad alteram

Cap. VI. Appian. Plut. Appian. Cap. VII. Plut. Flor. Plut. Appian. Cap. VIII. Plut. Appian.

ram aciem, quam Caesar opposuerat, perfert. Sinistrum id hostium cornu erat: id quoque circumiit cum legione sua Messalla, sequentibus, quae juxta erant collocatae: paucisque ejus et extremis ordinibus disjectis, in castra Caesaris penetratur. magna ibi caedes facta eorum, qui deprehensi in castris erant. inter ceteros duo millia occisa Spartanorum, qui recens domo advenerant. Ipse Caesar, Artorii rogatu paullo ante castris elatus, evitavit certam perniciem, licet summo discrimine ac molestia. nam et vacua lectica ejus pilis atque jaculis transfossa est; et ipse triduo in palude aegrotus, et, ut Agrippa Maecenasque fatentur, aqua supter cutem fusa turgidus latuit, donec ad Antonii cornu fuga perveniret. Interim et Brutus cum ceteris copiis perruperat Caesaris aciem: stratisque tribus legionibus, et totidem aquilis captis, cum fugientibus in castra hostium inciderat. U. c. 710. A. C. 42.

IX. Mira eo die facies rerum fuit, quum fortuna magis omnia, quam aut virtute aut consilio, regerentur. Itaque nec scriptoribus satis inter se convenit: neque explicari propemodum res tota potest; nisi quod hinc Caesaris exercitus, inde Cassii caesus fugatusque est, interfectis Cassianorum octo millibus, connumeratis et servis armatis, quos Brigas vocabat Brutus, et Caesarianorum millibus sedecim. castra quoque utrimque capta sunt: quum neque Caesar, quod certum est, neque, ut a multis est creditum, Antonius, pugnae adfuissent. Sed Antoniani, disjecto Cassii opere, caesoque, quod aderat, praesidio, submissas etiam auxilio copias statim pepulerunt, equitibus contento cursu ad mare fugientibus. nec pedites retineri potuerunt, quamquam omnia faciente Cassio, qui et ereptum fugienti signifero signum ante pedes humi defixerat. Interim ad castra ipsa contenderunt hostes, quotquot objectum a Cassianis opus perruperant: eaque res animadversa ceterorum adhuc extra castra pugnantium pavorem fugamque auxit. *Ambigua victoria.*

X. Ita Cassius, vix praetoria cohorte retenta, se recepit in collem Philipporum, unde prospectus in circumjecta patebat. Sed magnitudo pulveris, et nox *Cassii exitialis error.*

Cap. VIII. Plut. Vell. 2, 70. Dio. Appian. Plut. Vell. Dio. Appian. Flor. Plut. Plin. 7, 45. Sueton. Aug. 13. Plut. Cap. IX. Appian. Plut. Appian. Plut. Bruto. et Anton. Flor. Appian. Plut. Bruto. Appian. Cap. X. Plut. Dio. Flor. Oros. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. jam vicina nihil, nisi capta ab hostibus castra, sinebat cerni, et advolantem equitum globum. Igitur quum nihil animo, praeter sui casus imaginem, concipere posset, Bruto quoque victo adesse hostes putans, Titinnium evocatum misit cognoscendae certius rei caussa. hunc laeto clamore exceperunt equites, nam a Bruto veniebant, circumvectique et complexi hominem, perniciabilis erroris occasionem Cassio praebuerunt. Atque ille, *Ergo*, inquit, *producenda hactenus vita fuit, ut amicum etiam captum videremus!* secessitque in tentorium quoddam vacuum cum liberto Pindaro, quem jam Parthicis temporibus extremae necessitati ministrum destinaverat, obvolutumque lacerna caput, praecidendum praebuit. Pindarus postea comparuit nusquam: unde multis suspicio suborta est, vana ut puto et futilis, injussu Cassii patratam caedem esse. Vix deciderat Cassio caput, quum Titinnius adfuit coronatus et nuncius victoriae. sed, conspecto cadavere imperatoris, *Sequar*, inquit, *eum, quem mea occidit tarditas*, atque ita stricto gladio incubuit.

Brutus reliquias exercitus Cassiani colligit.

XI. Cassio ad hunc modum emortualem apto diem, quam natalem habuerat, Brutus supervenit: multoque cum fletu, *Romanorum ultimum* adpellans, tradidit amicis, clam militibus Thasi sepeliendum, ne luctu mollescerent animi. Mox reliquias exercitus Cassiani collegit, pronunciato in capita octo millium nummorum donativo. ea res laudem ipsi magnam adtulit, celebresque militum adclamationes, solum de quatuor imperatoribus invictum victoremque praedicantium. At hostium erexit animos Demetrii cujusdam adventus, qui cum gladio paludamentoque Cassii, recens caeso detractis, transfugerat. Igitur et hi postridie mane eduxerunt aciem; et Brutus contra instruxit suos. neutris serium pugnandi propositum aderat, sed primi hostes recesserunt. igitur et Brutus abstinuit pugna, contentus adversarios obtrivisse dicto, *Ergone, qui nos tamquam fessos ad pugnam provocant, conserere manus timent?*

Julianorum variae difficultates.

XII. Nihil inde praetermissum a Bruto curae, quo detrimentum hosti daretur. nam et nocturnam oppugnationem castrorum ausus est, et magnam eorum partem, immisso, qui juxta labebatur, fluvio, inundatione delevit. Sita enim humili loco erant, et continui post

Cap. X. Vell. Val. Max. 9, 9. Cap. XI. Appian. Tac. Ann. 4, 34. Plut. Appian. Dio. Plut. Appian. et Plut. Appian. Cap. XII. Dio. Appian. Plut.

proelium imbres coeno et aqua, continuo propter frigus conglaciante, tentoria repleverant. Ad haec commeatuum et pecuniae premebantur inopia: neque militi pro rebus amissis dare quidquam praeter verba poterant, et instans hiems majorem inferebat molestiae metum. contra spem propemodum omnem auferebant deletae a Statio copiae, quas transire Brundisio triumviri jusserant. U. c. 710. A. C. 42.

XIII. Eodem enim die, quo in campis Philippicis est depugnatum, classes etiam partium in Adriatico mari concurrerunt. Duas legiones, quarum altera Martia fuit, et praetoriam cohortem, ad duo armatorum millia, cum quatuor equitum alis, et alia insuper delecta multitudine, Domitius Calvinus onerariis navibus in Graeciam transportabat, triremibus prosequentibus paucis; quum se Statius Murcus, et Domitius Ahenobarbus cum centum triginta longis navibus objecerunt. Magna ibi caedes triumviralium copiarum facta. nam, praeter onerarias haud ita multas, quas longius ceteris provectas impleta vento vela eripuerant, ceterae omnes, repente cessante flatu, impune circumveniebantur. neque defendi a triremibus poterant, longe imparibus hosti propter paucitatem. Unum succurrebat periclitantibus remedium contis atque funibus jungendi naves, ne circumiri ab hostibus possent: sed emissa ab his ignita jacula dissolvere vincula cogebant, et propter metum incendii sparsim fugere, eaque ratione rursus se praebere rostratis feriendas. In ea desperatione veteranos ajunt prae nimio dolore, quod virtute potiores inulti peribant, sibi partim, antequam excitatum incendium esset, conscivisse necem; partim, insilientes in hostilia navigia, multa fecisse, qualia necessitas extrema cogit, multa passos esse. Erat immane spectaculum, videre inter marinos fluctus emicantem e navibus flammam, et semiustulatis inhaerentes carinis alios incendio corripi; alios, hac peste vix evitata, jactari sine armamentis, sine commeatu, donec fame sitique conficerentur. Servati tamen sic etiam sunt aliqui, tabulis aut antennis adhaerentes, et ad scopulos et importuosa litora fluctibus elati. erant, qui, et quintam in diem tolerata fame, atque interim velis et funibus adesis, et lingenda pice sitim utcumque fallentes, evaderent. Lon- *Et proelium adversum.*

Cap. XII. Dio. et Plut. Cap. XIII. Plut. et Appian.

U. c. 710. A. C. 42. ge tamen plures, quum resistere nequirent tot malis, deditionem fecerunt: in quibus triremes fuere septemdecim, quarum omnium milites ad sacramentum Statii se transtulerunt. Calvinus, quum olim perisse crederetur, cum nave sua die quinta Brundisium reversus est.

Quod Caesarem et Antonium valde terret.

XIV. Hujus proelii nunciis ad Caesarem et Antonium perlatis, in magno timore versabantur. Alieno loco habebant castra, neque petere alium tuto, neque regredi in Italiam poterant: nihil, praeterquam in armis, supererat spei: festinabantque eo decurrere, priusquam mari adceptum incommodum sui pariter hostesque cognossent. Sed, ubi, frustra producta acie, proelium saepe quaesiverant, Brutusque, suis se locis tenens, arctiora eis quotidie omnia efficiebat, collem ita conjunctum Cassii castris, ut tela inde adjici possent, noctu quatuor legionibus occuparunt, muniveruntque. inde ad passus sexcentos aliis castris collocarunt legiones decem, et ulterius quingentorum passuum intervallo iterum duas: ut ita paullatim ad mare penetrarent, et, sive in litore, sive per paludem, quomodocumque effecta via, commeatus intercluderent Bruti.

Brutus pugnare statuit.

XV. Brutus adversus haec tum alia moliebatur, tum castella idoneis locis frequentia opponebat. sed non erat ultra tolerabilis apud hostem fames: cujus impatiens auxiliarium Germanorum manus ad Brutum perfugit. Idcirco legio una in Achajam missa est, festinanter ad exercitum delatura, quidquid corripi posset: ceteras continuo paratas ad proelium habuerunt, quocumque tandem modo Brutum ad conserendum manus adtracturi. Sed nihil melius cessit libellis, quos clam in castra Bruti jaculabantur, transire ad se jubentes exercitum, amplissimis propositis praemiis; aut, si quid haberent virium, signis collatis decernere. Nam his artibus sollicitati Dejotari dux Amyntas, et Thraciae regulus Rhascupolis ad hostes transierunt: alii Rhascupolin abiisse domum tradiderunt. At Brutus, hoc casu aeger, pluriumque suspectans perfidiam, ad haec militum tribunorumque frequentibus querelis ad pugnandum incitatus, proelium committere statuit, haud dubie ducturus bellum, si de

---

Cap. XIV. Dio. Plut. Appian. Dio. Appian. Cap. XV. Dio. Appian. Dio. Plut.

maritimo proelio citius innotuiſſet. Erat enim rebus omnibus ad hanc rationem paratiſſimus: caſtra tuta, locupletia, salubria habebat: maria habebat in poteſtate, habebat provincias uberrimas, unde commeatuum, unde pecuniarum inexhauſta copia suppeditaret. Sed fato quodam in vigesimum usque diem de navali proelio audierat nihil, et Clodii cujusdam indicium contemnebat, qui, capto jam pugnandi consilio, pridie quam concurrerent acies, ad eum cum hoc nuncio transfugerat. U. c. 710. A. C. 42.

Militi quaedam concedere cogitur.

XVI. Cetera quoque ita conspirabant ad perniciem viri, ut nec evitare poſſet, nec saltem innocens mori. maxime ferocia militum angebatur; quorum pars multo maxima sub Caesare dictatore meruerat, reditura ad partes, nisi multa his, quae nollet Brutus, concederentur. Nam Antonius et Caesar totam propemodum Italiam praedae suis legionibus dabant. Igitur et ipse duas urbes claras promisit diripiendas daturum, Theſſalonicam et Lacedaemonem, ob miſſa hoſtibus auxilia infeſtior. Aliud etiam crudele factum addit, captivos interficiendo, servos duntaxat, qui priore proelio capti erant, ne turbas darent in caſtris: cuſtodiri enim nequibant propter multitudinem. Liberorum aliquammultos dimisit ultro, *civibus apud cives conſtare jus aequum* dictitans, *bosque potius, quum in caſtris hoſtium eſſent, captivitatis atque ſervitutis turpitudinem ſuſtinuiſſe.* Ne plures palam ablegaret, ducum atque militum efficiebat triſtitia, qui hac impunitate animos hoſtium, et suum periculum augeri querebantur. Occisi quin etiam sunt aliqui P. Cascae impulsu, qui, parentari Cassio suppliciis hoſtium poſtulans, editam forte inter alias cogitationes a Bruto vocem, *quid igitur ſe rogarent, neque facerent ipſi, quod videretur?* pro juſſu imperatoris adceperat, tanto pronius, quod in diversis caſtris suorum etiam plerosque interfici audiverat.

Spectrum adparet Bruto.

XVII. Ferunt ea quoque nocte, quae proelium anteceſſit, spectrum, quod transjiciens ex Asia viderat, obversatum ei eſſe, sed nulla voce edita. Sub proelii tempus imperator ipse subtriſtis, parum sibi placere, quae fierent, voce teſtatus, *Nos*, inquit, *ſimiliter, atque Pompejus Magnus, gerimus bellum, parentes magis, quam imperantes.* quod et Caſſium paullo ante dixiſſe

Cap. XVI. Appian. Plut. Appian. Plut. Dio. et Plut. Plut. Dio. Cap. XVII. Plut. et Appian. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. *Omina futurae cladis.* retulimus. Inter haec militibus, dum ad pugnam educuntur, Aethiops in porta occurrit, estque illico propter tristitiam ominis ab iratis occisus. Ad haec examen apum in prima aquila sedit: et e brachio centurionis, quamquam saepe extergeretur, pertinaciter sudavit liquor, unguentum quale fit e rosis spirans.

XVIII. Jam nona ferme diei hora erat, quum inter adversas acies aquilae duae comparuerunt, pugnantes invicem, summoque omnium silentio spectatae, donec victa, quae a Bruti castris processerat, fugit. Tum vero hostes, ingenti sublato clamore, irruperunt. Bruto consilium pugnae magis magisque displicebat, quod neque videret in exercitu, quam optabat, alacritatem, et vir quidam fortis, Camulatus nomine, praeter ipsum Brutum transvectus, ad hostes se adplicasset. Sed non erat amplius deliberationi locus. idcirco, paucis cohortatus suos, monitoque, *ne longius a munimentis discederetur, quo et receptus facilior e propinquo loco, et validior in hostes impetus ex superiore foret*, proelium conseruit.

Brutus vincitur. XIX. Multa utrimque caede pugnatum constat: obstinatis utrimque animis, quum alteros fames et necessitas adcenderet, alteros pudor, ne et sumpsisse temere proelium, et ignaviter sustinuisse viderentur. Brutus cum his, quos secum habebat, sinistrum hostium cornu impulit. et, gnaviter adjuvantibus equitibus, fecisset operae pretium, ni reliquorum fuga desertus foret. Nam, qui in laevo ejus latere adstiterant, post acrem pugnam, relinquere ordines, deserere signa, postremo confessa jam fuga spargi coeperunt. Et victoria prior Bruti cladis hujus fere caussa atque initium exstitit. Quippe, quos tum ille vicerat hostes, plerique occubuerant: at Cassiani, victi iidem servatique, tum quoque retinebant pristinum pavorem, eoque reliquam etiam aciem sui timoris consternationisque complebant.

Clarorum virorum interitus. XX. Ibi multi insignes viri strenue pugnando mortem mereri, quam superesse deploratae reipublicae, maluerunt. inter quos et Uticensis filius Cato, post egregiam pugnam, crebroque repetitos conflictus, dem-

Cap. XVII. Jul. Obseq. Flor. 4, 7. Appian. Plut. Cap. XVIII. Appian. Dio. Plut. Appian. Plut. Cap. XIX. Dio. Appian. Plut. Dio. Plut. Appian. Plut. Cap. XX. Appian. Plut. Bruto, et Cat. Min.

pta galea patris nomen ciens, voce simul manuque provocavit fatum. Neque dissimilis fuit exitus L. Cassii, qui fratre imperatoris erat genitus; eademque fortuna praefectum fabrûm Flavium, adprime gratum Bruto, abstulit. Marcus etiam Lucullus, eminentissimi civis filius, Antonii jussu interemptus, T. Volumnio supplicii caussam praebuit. Nam is, in magna fugiendi licentia complexus amici cadaver, nimia et pertinaci lamentatione milites excivit, ut ab his ad Antonium protraheretur. ubi se professus auctorem Lucullo sumendae militiae, et juxta amicum occumbere optans, eo deductus, dextram Luculli osculatus est; et, capite, quod abscisum jacebat, ad pectus adpresso, cervicem percussori praebuit. Alii, rebus perditis, sua aut familiarium manu quaesiverunt necem. quorum Labeo, vir egregius, legatus Bruti, pater ejus Labeonis, qui mox insigni peritia juris supra modum inclaruit, fossa in tentorio ad modum sui corporis effecta, datisque ad uxorem et liberos mandatis, fidissimum servorum circumegit libertatis caussa, gladioque dato jugulum praebuit. Eodem modo et Quinctilius Varus periit, occisus a liberto, quum se insignibus honorum velasset. nam Drusus sua sibi manu conscivit necem, Liviam relinquens filiam, et nepotem ex ea Tiberium, privignum futurum Caesaris et successorem. ita res humanas fatum agit rotatque. U. c. 710. A. C. 42.

XXI. At victores, imperatorum monitu nec occidere fusos, nec capere curantes, hoc tantum egerunt, ut diversa in loca se recipientes clauderent, ne iterum conjungerentur. Castris prohibendi praecipua cura fuit, occupatamque cum periculo portam occluserunt incidentibus. Idcirco fuga inde ad mare versa montesque. Ibi Caesar ad castra hostium constitit, ut erupturos exciperet; Antonio ad reliqua belli profliganda properante. Sed huic potissima cura fuit, ne duces elaberentur, denuo pugnaturi. Igitur his excipiendis quaquaversum dimisit equites: inter quos Rhasci praecipua fuit opera; qui cum Thracibus suis regionum gnaris montium sinus latebrasque omnes perscrutabatur, hac et cetera diligentia fideque sua Rhascupolidis fratris salutem promeritus. *Antonius duces hostium persequitur.*

Cap. XX. Vell. 2, 71. Appian. Plut. Vell. Val. Max. 4, 7. Dio. Plut. Appian. Vell. Dio, l. 48. Sueton. Tib. 5. Cap. XXI. Dio, l. 47. et Appian.

U. c. 710. A. C. 42. Lucilius se pro Bruto sinit capi.

XXII. Sed alia manus ita persequebatur Brutum, ut nulla alia praeda objecta diverti pateretur. Id ubi animadversum Lucilio Lucino eſt, Bruti servandi causſa sponte inceſſit tardius, ut a barbaris exciperetur. tum adduci ad Antonium magnopere contendens, eo quoque fefellit, ut Brutus eſſe putaretur, et implacabilem inimicum vitare Caesarem velle. Hoc nuncium ancipitem animi Antonium habuit, quemadmodum tantae dignationis famaeque virum in hac fortuna reciperet. sed propius facto Lucilius, *Dii vero probibeſſint*, inquit, *ut capi Brutus queat! neque etiam Fortunae in Virtutem licebit quidlibet. ceterum ego his deceptis en adſum, paſſurus quod tibi videbitur.* Quum ad haec obſtupuiſſent equites, conversus ad hos Antonius, *Non eſt*, inquit, *ut aegre feratis hanc fraudem. nihilo minoris hanc praedam aeſtimo: pluris immo, quanto praeſtat amici, quam hoſtis, factum eſſe compotem.* Et Lucilium quidem suorum cuidam curandum tradidit: eoque viciſſim fido deinde atque benevolo ad omnia usus eſt.

Brutus in tumulum quemdam se recipit.

XXIII. Interea Brutus cum manu haud spernenda in tumulum se receperat, beneficio noctis in caſtra, vel ad mare evasurus. Eo tempore suspicientem in coelum sudum ac ſtellis fulgens exclamaſſe tradunt Euripidis versu, *uti ne Jupiter effugere pateretur inultum horum malorum auctorem.* Designaſſe Antonium creditur, qui tum in armis pernox, ex cadaveribus et spoliis vallo effecto, locum circumdederat: et Caesar, caſtris ad mediam usque noctem servatis, morbi cauſſa discedens, Norbanum eidem cuſtodiae praefecerat. Penetravit tamen eo per medias ſtationes, cujus et in Catonis morte fecimus mentionem, Statilius; sublataque, ut convenerat, face, salva haec eſſe Bruto significavit. sed ubi nec ille rediit, dum hoc conatur, interfectus; de morte sumenda Brutus agitans, ejus rei miniſterium a servo suo, deinde ab armigero, poſt hoc et a P. Volumnio, qui rerum harum edidit hiſtoriam, petiit. Sed, his aliisque submonentibus, *prius tentandos praeſentium animos eſſe*, ipse quidem agere cum his noluit: tribunis legatisque, jam errorem suum cum pudore agnoscentibus, negotium dedit.

Milites ejus amplius pugnare nolunt.

XXIV. At milites, paullo ante tam et in sumenda pugna, et in pugnando feroces, tum ad extremam vi-

Cap. XXII. Plut. et Appian. Cap. XXIII. Vell. 2, 70. Appian. Plut. et Appian. Appian. Plut. Appian.

litatem relapsi, haec responderunt: *Quanta fide, quantaque virtute sequuti partes imperatorum fuerimus, ut nihil aliud, haec sane vulnera nostra, haec inopia, atque ipse hic infelix et feralis locus, in quem coacti conclusique sumus, ostendant. Nos tamen ad extremum persistere in proposito certos, neque maxima spes ab hoste praemiorum, neque incommoda atque discrimina durissima belli, avertere hactenus atque dimovere incepto potuerunt. Nunc vero, tentatis omnibus, quaenam superesse ratio belli, quod consilium potest? Armisne et acie cum duobus imperatoribus, totidemque felicibus et firmis exercitibus, pauci, fessi, victi, congrediemur? An vero fuga dilabemur, cincti undique ab hostibus atque circumvallati? Nec fallere intentos, nec arcere validiores possumus. Et, si quis forte Deus nos ex his locis educeret, quo postmodum intenderemus iter? Castra, si nondum capta sunt, obsidentur certe. Viam ad mare, locis et anni tempore non facilem, hostis occupavit.* U. c. 710. A. C. 42.

XXV. *Inter has angustias sperare ex armis salutem insania est, experiri furor. nec enim ferreos animos, aut ex aere membra gerimus, ut tanta tamque gravia superare tolerando possint. Quod exigi a viris, sed hominibus, potuit, cumulate praestitimus et alacriter. Semel non optime accepti, et postulavimus iterum pugnam, et eam exhibuimus operam, quam modo laudabatis. legionum quatuor signa magis, quam milites, sumus: vix dimidia pars armatorum superest, et, qui hactenus effugere fatum, vulneribus et labore domiti, et commilitonum interitu, neque corpora eadem ad novum laborem adferre, neque animos potuerunt. Num parum adhuc Romani sanguinis per hos annos fusum est? cur hae adhuc reliquiae poscuntur? cur nullo operae pretio publicae cladis temeraria accessio fimus? Etiam Magnus ille Pompejus Fortunae cessit, neque servari vetuit, quos post fidelem, sed infelicem, operam majore flagitio suo, quam usu, videbat perituros. Avunculus quidem imperatoris Cato, postquam frustra dimicari contra fatalem potentiam sensit, adeo non objecit periculo suos, ut potius ipse moreretur, quam propter se mori quemquam, licet rogantium offerentiumque, sineret. Saepe nostri exercitus, calamitate subacti, hostibus externis se dediderunt. Hic nullo Romani nominis pudore civibus nos tradimus, servandi cupidis, et aequam vivendi sortem secum daturis. Hanc conditionem, tam et optabilem, et necessariam, sanus aliquis adspernetur! Certe imperator, pro sua virtute atque sapientia, sibi consilium capiet: nos meminisse patriae, meminisse liberorum atque conjugum patietur.* Nullam superesse spem demonstrantes.

U. c. 710. A. C. 44. *Bruti extrema oratio.*

XXVI. Quum haec ad Brutum essent relata, quidam adstantium, *fugiendum igitur esse*, exclamavit; quum ille renidens, *Sane*, inquit, *fugiendum est: non pedibus tamen, sed manu*: porrectaque singulis dextra; *Quantum ad me adtinet, nihil est, quod Fortunam adcusare debeam: quae, super alia multa, hoc etiam, quod ingenti mihi voluptati est, praestitit, ut amicorum me fefellerit nemo, fidi omnes bonique perstiterint ad extremum. Patriae tamen videtur esse iniquior, cui praefracte adversa, neque tenere vetustam libertatem, neque frui recuperata, concessit.*

Se beatiorem jactat victoribus.

XXVII. *His equidem non invideo, misereor magis, qui tantum pertulerunt perpetraruntque malorum, ut patriam servitio premerent. nec vero is, qui caussa eorum praecipua fuit, latebit ultores Deos. At ego virtutem, licet a Fortuna destituta nomen potius, quam res, esse dicatur, haud ullo praemio colui: beatior omnino his, a quibus victus existimor, non praeteritorum modo recordatione, sed etiam praesentium sensu. sic enim ex vita discedo, ut mecum conscientiam feram, famam relinquam boni viri civisque: res neque armis obtineri natas, nec ullo aere parabiles victoribus. qui sane, quacumque in posterum fortuna egerint, suo ipsorum judicio, omniumque hominum sententiis, oppressores libertatis, interfectores meliorum, hostes juris et aequi, legum eversores, et tyranni, et publici parricidae habebuntur.*

Sibi consulturum ait.

XXVIII. *Et ego quidem, hactenus expertus, quae debui, postremo etiam tentata reliqui militis voluntate, postquam inutilem me patriae esse video, mihi consulam. Nec enim in horum incidere manus memoria veteris Bruti, et avunculus Cato, et interfectus Caesar sirint. ne Cassio quidem data fides fallenda est. Unum deprecor, amici, ne quis vestrum, scio enim quosdam id agere, vitam sibi mecum ponendam putet. Erit, ubi hoc, si necessum fuerit, minore cum reprehensione faciatis. Vestra adhuc opera fortassis utilis esse patriae poterit: neque vobis bene moriendi, si bene vixeritis, occasionem invidebit Deus. Cato filium suum et me sibi coëgit superesse: jam et illi fatum insigne obvenit, et mihi paratum est. Catonum et Bruti exitum adpetere nemo debet, nisi quem similes adegerint ad vitam exuendam caussae. Mihi non est integrum in horum me hominum potestatem dedere, qui neque servatum velint, neque parcere, si cupiant, possint. libertatem et leges praeferentem omnibus, interfectorem regis, professum dominationis hostem, nemo tolerare tyrannus debet. At vos vita,*

Cap. XXVI. Plut. Cap. XXVII. Flor. 4, 7. Dio. Plut. Cap. XXVIII. Appian. Flor. Plut.

liberi, conjuges, et, qualiscumque tandem erit, patria, manent: et sine metu, sine verecundia, sequi potestis fata reipublicae, quae tolerabiliore tamen conditione interim aget, si vobis erit aliquis apud victores amicitiae gradus: et, si mitiora forte decreverunt Dii, habebit, per quos resurgat. U. c. 710. A. C. 42.

XXIX. His dictis, cum duobus aut tribus longius aliquanto progressus, Stratonem Aegeatem, quem ex studiis eloquentiae familiarem habebat, rogavit, *ut sibi gladium adigeret:* atque, illo cunctante, idem a servo petiit. Tum Strato, *Si quidem decretum est*, inquit, *non committam, ut servi potius, quam amici, ministerio utaris.* et cum dicto latus praebentis, atque ultro ictui occurrentis, hausit. Sic praestantissimae indolis juvenis, uniusque tantum facinoris, de quo tamen et tum et postea mirifice sententiis variatum est, infamia adspersus, aetatis annum septimum atque tricesimum agens, interiit. Mortuo Bruto, reliquiae exercitus, quatuordecim ferme millia, se dediderunt victoribus, adceptaque venia, inter hos divisa sunt. Mox et castella, quae passim Brutus exstruxerat, a praesidiariis tradita, simul cum majoribus castris, diripienda militi suo imperatores dederunt. Inter haec Antonius, Bruti viso cadavere, hunc quidem increpavit leniter, *quod fratrem suum Cajum occidi jussisset.* ceterum, Q. Hortensio potius factum imputans, illum supra monumentum fratris interfici praecepit: Bruto paludamentum suum purpureum injecit, quod ingentis erat pretii, ut in eo sepeliretur. auditoque, mox surreptum esse, requiri furem, supplicioque adfici jussit: crematique corporis reliquias ad Serviliam (mater haec erat Bruti) remisit.

Bruti exitus.

XXX. Sed non eadem Caesaris moderatio fuit. Is avulsum Bruti caput Romam misit, ut statuae avunculi subjiceretur. sed inter transmittendum a Dyrrhachio propter exortam tempestatem in mare abjectum est. Ejusdem adolescentis saevitia multi, nec sine contumelia verborum, interierunt: quum cuidam, suppliciter petenti sepulturam, *jam illam in volucrum atque ferarum fore potestatem*, responderet: et patrem ac filium sortiri, vel dimicare juberet, utri vita concederetur:

Caesaris crudelitas.

Cap. XXIX. Plut. Liv. Epit. Appian. Plut. Flor. Dio. Vell. Appian. Vell. 2, 72. Dio. Appian. Plut. Anton. et Bruto. Liv. Epit. Plut. Anton. et Bruto. Appian. Cap. XXX. Sueton. Aug. 13. Dio. Sueton. Dio, l. 51. Sueton.

U. c. 710. A. C. 42. neque spectaculo subtraxit oculos, quum, patre, qui se obtulerat, occiso, filius etiam voluntaria morte periret. Ab hac caussa ceteri captivorum, quum catenati producerentur, Antonio *Imperatore* salutato, Caesarem conviciis prosciderunt; praecipue M. Favonio libertatem loquendi, quam tota vita exercuerat, in extremis retinente.

Horatium servat Maecenas. XXXI. Attamen Q. Horatio poëtae, Brutianarum partium tribuno, veniam impetravit Maecenas, fidus ab adolescentia Caesari, et Mutinensi quoque bello utilis comes, magnarumque dehinc rerum ministeriis adhiberi solitus. Ceteri proscriptorum cum aliis nobilibus, qui Thasum evaserant, partim ad Sex. Pompejum navigarunt, solum jam reliquum partibus ducem. nec deerant, qui Messallae fulgentissimo juveni, proximaque Bruto et Cassio auctoritate, imperium traderent: copias superesse non spernendas, ad haec classem, et pecunias, et amplam in sociis spem dictitantes. Sed ille Fortunae cedendum esse docuit, mittendae ad victores legationis auctor. nec Bibulo dissentiente, cui et ipsi tradita par cum Messalla potestas erat, Antonius adcitus (huic enim plus tum credebatur) pecunias, arma, commeatum, quarum rerum omnium ibi permagna erat copia, cum militibus ipsis, in potestatem accepit.

Porcia Bruti conjux sibi necem consciscit. XXXII. Hoc eventu rerum cognito, Porcia Bruti conjux, cujus de fortitudine supra exposuimus, sibi necem conscivit, prunis devoratis ardentibus, quum intenta familiarium custodia ferrum et alia voluntariae mortis solita instrumenta subduxisset.

Cap. XXX. Dio, l. 47. Sueton. Cap. XXXI. Sueton. in vit. Horat. Hor. 2. Sat. 6. 2. Ep. 2. 2. Od. 7. Sidon. Carm. 4. Propert. 2, 1. Dio. Appian. Vell. Eutrop. 7, 3. Vell. Appian. Cap. XXXII. Plut. Bruto. et Cat. Min. Val. Max. 4, 6.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI VIGESIMI QUINTI.

C. Caesar, relicto Antonio, transmarinae provinciae ex parte imperium ei cessit: reversus in Italiam veteranis agros divisit. Seditiones exercitus sui, quas corrupti a Fulvia, M. Antonii uxore, milites adversus imperatorem suum concitaverant, cum gravi periculo inhibuit. L. Antonius consul, M. Antonii fra-

C. Caesar, relicto Antonio, transmarinae provinciae ex parte imperium ei cessit] Itane transmarina una erat provincia, cujus partem sibi retinuit, partem Antonio cessit Octavianus? Gud. *Caesar relicto trans mare Antonio provinciae ex parte imperii positae recesserat.* Voss. *Caesar relicto trans mare Antonio p. e. p imperii potestate recesserat.* Denique Barber. et Gud. alter: *Caesar relicto trans mare Antonio, quae provinciae ex parte imperii potestate recesserunt.* Scribe: *Caesar, relicto trans mare Antonio, (quae provinciae ex parte imperii in potestatem ejus cesserant) in Italiam reversus.* Suetonius [August. 13.] *Partitis post victoriam officiis, cum Antonius orientem ordinandum, ipse veteranos in Italiam reducendos, et municipalibus agris collocandos recepisset.* J. FR. GRONOV. Caesaris praenomen omittunt omnes, quos adhibui, codd. cum Exc. Pithoei, et ed. Campani. Vide ad initium Epit. praecedentis. Praeterea *relicto trans mare Antonio, quae provinciae ex parte imperii potestate recesserant* Leid. *relicto trans mare Antonio provinciae ex parte imperii positae recesserant* Berg et Lov. 2. *relicto trans mare Antonio ex parte imperii potestate recesserat* Boend. *relicto trans mare Antonio provinciae ex parte imperii potestate recesserat* Exc. Pithoei. *relicto trans mare Antonio provinciae ex parte imperii ei cesserat* ed. Camp. Gronovii conjecturam probat Clariss. Crevierius, nisi quod malit *ex partitione imperii.* quod etiam verius videtur.

Corrupti a Fulvia, M. Antonii uxore] *correcti* Voss. *corepti* Boend. *correpti* Berg. Lov. 2. Exc. Pithoei, et omnes typis descripti usque ad Ascensium, qui anno 1513. *corrupti* recte emendavit. Id autem superest in Leid. Vide ad 3, 37, 8. Mox *adversus imperatorem*, pro *contra*, omnes codd. mei, et ed. Camp. Vide ad Epit. 57. Tum *conjuraverant*, pro *concitaverant*, Leid. et Berg.

ter, eadem Fulvia consiliante, bellum Caesari intulit; receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis adsignati erant, et M. Lepido, qui custodiae urbis cum exercitu praeerat, fuso, hostiliter in urbem inrupit.

Cum grandi periculo inhibuit] Vet. lib. *gravi.* SIG. Similiter Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp.

Eadem Fulvia consiliante] *consulente* Leid. Lov. 2. Boend. Norv. et editi ante Gruterum, qui *consiliante* reposuit; neque aliter in Voss. et Berg. inveni. De voce *consiliare* varie inter viros doctos disceptatum est, utrum satis Latina, atque optimo seculo digna; an vero pene Longobardica, aut certe posteriori demum aevo recepta fuerit. Prius placuit Cellario in Cur. Poster. pag. 56. posterius Andr. Borrichio in Append. ad Cellarii Cur. Poster. Verum, licet quis contenderet, optimo aevo in usu non fuisse, de quo nunc nihil definio, id tamen verbum auctore harum epitomarum indignum non esse existimo. At vicissim id vel ex conjectura, vel ex unius aut alterius Msti auctoritate ipsi Livio vindicare non audebo. Vide, quae notantur ad Livii 7, 31, 1. et 24, 28, 8.

M. Lepido, qui custodiae urbis cum exercitu praeerat, scisso, hostiliter in urbem inrupit] Vet. lib. *fuso.* SIG. Similiter Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. Verum τὸ *fuso* vel *scisso* deest in Boend. et ed. Camp. Sed male. Ea enim voce omissa sensus foret, L. Antonium etiam M. Lepidum in partes suas recepisse; quum tamen ex Appian. 5. Civ. 687. constet, Caesarem Octavianum, expeditionem adversus L. Antonium suscepturum, Lepidum cum duabus legionibus urbi praefecisse, Antonium autem, quum clam ad urbem accessisset, mira celeritate eam ingressum esse, portis sibi proditis; quo tempore Lepidus ad Caesarem evasit. Vide etiam Dion. Cass. 48, 364. Praeterea voces *cum exercitu* desunt in Berg.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XC.

IN LOCUM LIBRI CXXV. T. LIVII.

I. Sublatis Bruti Caſſiique partibus ſtatim adparuit, quam imbecillum sit inter homines, quod firmiſſimum eſſe debuerat, vinculum, fides et pactorum religio, quotiens adspirans Fortuna spe majoris potentiae cupidos et praeferoces animos inflavit. Caesar enim et Antonius victoria laeti, sacrificio facto, militibus collaudatis, continuo Lepidum excludere societate imperii ſtuduerunt, nova provinciarum inſtituta divisione, uti de Lepidi parte, qui Pompejo faviſſe dicebatur, Hispania et Numidia Caesari, Antonio Gallia atque Africa adjicerentur, siquidem pati Lepidus poſſet: sin vero generosius indignaretur, aut innocens eſſet criminis, Africam ei conceſſuri erant. De ceteris nihildum decretum, Sardiniam et Siciliam obtinente Sexto, ceteris provinciis nondum pacatis, et Italia utrimque excepta, quam communem habere patriam, et, quae facerent, pro illius salute facere dictitabant.

U. c. 710. A. C. 42. Nova divisio provinciarum inter victores.

II. His ita ordinatis, placuit Antonium orienti componendo transmarinisque provinciis impendere curas, operamque dare, uti promiſſa militibus pecunia (vicena millia nummûm viritim) cogeretur: Caesarem, propter valetudinem ineptum ad ulteriora, cum his, qui ſtipendia impleta haberent, quibus data ſtatim erat miſſio, in Italiam proficisci, Lepidi coërcendi cauſſa Sextique, et dividere veteranis agros sedesque promiſſas ob victoriam. Erant veteranorum octo ferme millia, qui militiam miſſioni praeferebant. Igitur et hos inter se diviserunt; et, quum supereſſent cum dedititiis legiones undecim, et equitum quatuordecim

Antonius orientem componendum sumit: Caesar in Italiam reducit copias.

Cap. I. Dio, l. 48. Appian. Civil. l. 5. Eutrop. l. 7. Dio. et Appian. Dio. Cap. II. Sueton. Aug. 13. Vell. 2, 74. Liv. Epit. Plut. Anton. Appian. et Dio. Appian.

U. c. 710. A. C. 42. millia; sex legiones, decem equitum millia Antonio data: Caesari concessum, uti duas reciperet Antonianas legiones, quae cum Fufio Caleno in Italia substiterant. Haec relata in tabulas, et consignata alter accepit ab altero, ut, qui forte pacto non stetisset, tamquam ex syngrapha convinceretur. Tum Caesar versus Iönium mare profectus est, Antonius in Asiam.

Caesaris anceps morbus. III. Sed Caesarem terrestri maritimoque itinere tanta vis morbi adorta est, praecipue circa Brundisium, ut exstinctus Romae diceretur. multos tamen incerta rerum, et calamitatum metus, quas experti umquam fuerant, timere omnia coëgerunt. simulationem suspectabant, consultoque rumorem spargi, ut adfectus hominum elicerentur: adeoque hic invaluit metus, ut extrema nonnulli exspectarent; Caesarque ex itinere dare literas ad senatum cogeretur, ne forte qui motus in urbe, praesertim Lepido praesente, exsisterent; *supplicio de parricidis sumpto, verum esse Diis immortalibus honorem haberi, pacisque seri et exspectari bona:* suam in haec operam enixe pollicitus.

IV. Eodem anno L. Plancus L. F. consul, imperator iterum, de manubiis Saturno templum aedificavit. Censores etiam L. Antonium, P. Sulpicium fuisse, sed non fecisse lustrum, reperio. forte tantum ad bona civium in tabulas referenda creati fuerant, quorum decimas triumviri sic exigebant, ut vix decimam cuique facultatum partem relinquerent. Tum et P. Vatinius P. F. proconsul de Illyrico triumphavit.

Fulviae potentia. V. In L. Antonio, quum et ille triumphum postularet ex Alpibus, dubitatum est, quamdiu Fulviam adversam habuit; quae, socrus Caesaris, uxor Antonii, per horum absentiam, Lepidi contempta ignavia, plurimum in republica pollebat. Neque sane aut auspi-
U. c. 711. A. C. 41. L. Antonio, P. Servilio II. Coss. cia habuerat Lucius, aut quidquam triumpho dignum gesserat. ceterum, Fulvia placata, neque huic repugnare quoquam auso, Kalendis Januariis, se et P. Servilio Vatia Isaurico iterum consulibus, triumphavit: ausus se conferre Mario, quin et anteponere,
L. Antonii triumphus, et vanitas. *quod Marius invitus, ipse sponte, deposito triumphali habitu, senatum convocasset: Mario si forte una data corona esset, sibi*

Cap. II. Dio. et Appian. Dio. Appian. Dio. Cap. III. Plut. Appian. Dio. Cap. IV. Marmor apud Pigh. in Annal. Sueton. Aug. 29. Marmor apud Pigh. Supra, 122, 47 Cap. V. Fasti Capit. Dio. Oros. 6, 18. Dio. Fasti Capit. Dio.

sibi et aliae multae, et a populo tributim, quod ante se factum esset nemini. Sed haec apud prudentes ignominiae potius loco, quam honesta, ducebantur; quod haec non Lucio dari, sed Fulviae, nesciret nemo, aut certe comparata nummis esse, quos ille certis hominibus clanculum diviserat. U. c. 713. A. C. 41.

VI. Sed Lucium adjungebat sibi Fulvia, Caesarem oppugnare moliens, quem jam tum apud Brundisium contumeliis et insidiis petisse dicebatur. Idcirco ille, remittente paullisper morbo, Romam regressus, simul, quae decreta victoriae caussa fuerant, curata sunt, ad rempublicam capessendam toto animo se contulit. Et Lepidus quidem, insita tarditate praesentiaque Caesaris cohibitus, quiescebat: Antonius et Fulvia dederunt acceperuntque caussas discordiae, quod, Marci literis exhibitis, quum a Caleno dare legiones deberent, promissum differebant; et vicissim a Caesare potestate, quam in dividendis agris Antoniano militi usurpatum ibant, prohibebantur. Erupitque eo discordia, ut, socrus insolentiam pertaesus Caesar nuncium filiae ejus remitteret, intactam adhuc esse jurejurando confirmans: quamquam plerique falsum hoc, neque subito cogitatum de divortio, sed inter primam sponsaliorum mentionem haec decresse secum adolescentem dubitarent. Ceterum hoc repudio irritati utrimque sunt animi, ut nihil postea, nisi laedere invicem et odisse, possent.

Caesar Lucio et Fulviae discors.

Hujus filiae nuncium remittit.

VII. Sed et alioquin plena tumultu per Italiam et in urbe erant omnia. veterani deduci lecta in oppida pinguesque agros postulabant: eratque facta his promissio, pulcherrimis ad hanc divisionem destinatis civitatibus. At illae aut per universam Italiam distribui petebant colonos, aut saltem sortibus rem committi, ne ipsae ad injuriam essent eximiae, sed aequo cum ceteris Italis jure uterentur. pretium etiam ex aerario repraesentari poscebant possessoribus.

VIII. Haec quum viri juvenesque, sed et matronae, cum parvis liberis in urbe advectae, flebili voce passim testarentur, *quid igitur peccassent*, rogitantes, *cur homines Itali laribus ac focis, tamquam bello victi, pellerentur?* adcensa dolore plebes valde movebatur, prae-

Italorum misera conditio.

Cap. V. Cic. Phil. 6, 5. Dio. Cap. VI. Oros. 6, 18. Appian. Dio. Appian. Dio. Suet. Aug. 62. Dio. Cap. VII. Appian.

U. c. 711. A. C. 41. sertim quum adpareret hoc agi, ut his velut compedibus constricta respublica numquam deinceps posset ad libertatem recuperandam consurgere. Caesar ad haec nullam reddere rationem, praeterquam necessitatis, poterat: *adeo se parcos in promittendo fuisse, ut ne sic quidem satisfieri veteranis posset.* neque falso haec commemorabat, in eas coactus angustias, ut neque militum, neque Italorum gratiam teneret.

Veteranorum insolentia. IX. Insolens enim et praeferox multitudo, quum se minime pro spe meritorum tractari putaret, non contenta adceptis agris, transcendebat limites, vicinorumque fundos invadebat: noto Virgilii vatum maximi periculo, quod tamen majori ejus fortunae viam fecit, ut in amicitia Caesaris per Maecenatem collocaretur. Nec vi contra tendere Caesari licebat. frustra enim disciplinam ab his requiras, quos licentiae injuriaeque adsuefeceris: neque pecunia satis placabantur, quam ex templis Caesar sumebat mutuam, quin, quanto plura adcipiebant, tanto plura desiderarent.

Fulviae Lucioque dant occasionem invadendi Caesaris. X. In hoc eum statu rerum L. Antonius cum Fulvia et Manio, qui res absentis Marci procurabat, adoriri statuerant: *in communi munere parem utriusque imperatoris gratiam esse debere*, dictitantes. *Exspectandum igitur, donec et Antonius advenisset.* Sed id quidem fieri propter festinationem militum nullo pacto poterat. Tum eo descenderunt, *ut igitur Caesar suos milites, ipsi Antonianos deducerent:* et, pacta cum Antonio obtendente Caesare, Fulviam cum parvis liberis supplicare veteranis jusserunt, invidiose querendo, *fraudari patrem horum, imperatorem suum, debita gloria, simul occasione referendae suis militibus gratiae.* Lucius etiam, ut fidem faceret, omnia se fratris caussa moliri, *Pietatis* cognomentum adsumpsit; quod hodieque in nummis ejus visitur.

Unde illi magna curarum moles. XI. Erat tum permagna Marci auctoritas, et propter valetudinem Caesaris victoria Philippensis uni adscribebatur. quo studiosius docere Caesar, *convenire sibi cum Marco: Fulviam et Lucium, contra sententiam mariti et fratris, propriae potentiae cupiditate res novas quaerere.* postremo tamen, quamquam contra pacta sibi

* Cap. VIII. Sueton. Aug. 13. Dio. Cap. IX. Appian. Sueton. Appian. Virgil. Eclog. 1. et ibi Servius. Appian. Cap. X. Dio. Cap. XI. Appian. Plut. Anton. Dio. Appian.

hanc injuriam fieri sciebat, cessit, Antonianosque ab his deduci in colonias sivit. At hi, ne beneficiis in suos vincere Caesar videretur, plus etiam indulserunt militibus. Sed omnium querelae in Caesarem incumbebant: Antonium fama clementiae tuebatur, et quod inter praesentia mala semper tolerabilius existimatur, quidquid abest. Neque vero parum intelligebat Caesar, quid fieret; aut divisiones agrorum, quamquam faceret ipse, probabat. nec differre praemia milites patiebantur, nullo magis tempore necessarii, propter Sextum et Cassianos duces; qui, mari praecluso, famem urbi et Italiae minabantur. His ad animum revocatis, mutare sententiam Fulvia et L. Antonius coeperunt: et, omissis coloniis, adversae parti se tradere. nam et eorum, qui pellebantur agris, majorem esse numerum sciebant, et ex justo dolore judicabant acriorem impetum fore. Hoc praesidio animati Itali, quum eadem sentire M. Antonium existimarent, spernere Caesaris imperium coeperunt: et adversus veteranos sua bona vi tueri. U. c. 711. A. C. 41.

XII. Callidum erat Fulviae consilium, nec effugere Caesar poterat, quin invidia ex aequo omnium oneraretur. Nam et illius veteranis persuadebat Antonius, *nihil opus esse dividundis agris: ex hostium judicatorum facultatibus praemia persolvi militibus posse*: simul, quantum aeris inde redactum esset, quantum adhuc redigi posset, augentes omnia, verisque miscentes falsa, computabant. Quod si ne haec quidem sufficerent, ingentem ostendebant cumulum ex Asiatica praeda. His artibus Caesar a possessoribus et veteranis, tamquam utrisque periculorum et laborum auctor, vituperabatur: Antoniani in oculis ac pretio erant; qui neque spoliabant alteros, et alteris cumulatim praemia praestituri videbantur. *Et tam apud Italos, quam veteranos, invidia.*

XIII. Dubia fiebant adolescenti tempora, tot in unum concurrentibus difficultatibus, ut cujuslibet veterani imperatoris adultam jam et auctoritatem et prudentiam oppressurae viderentur. Mare Siculum Pompejus obtinebat: Cn. Domitius Ahenobarbus, semetipso contentus auctore, quum ad Pompejum se Murcus adplicaret, ut paullo post referemus, classem olim commissam augebat, Ionium obtinens: Italiam infre- *Aliae difficultates Caesaris.*

Cap. XI. Tac. 1. Ann. 10. Appian. et Dio. Liv. Epit. Dio.
Cap. XIII. Vell. 2, 72. Sueton. Ner. c. 3. Appian. Dio. Appian.

U. c. 711. A. C. 41. quentia cultorum propter continua bella, et recens haec agrorum divisio ad sterilitatem redegerat. Inde fames invasit urbem, et una cum ceteris incommodis adflixit sane graviter. Nam furtis rapinisque expositae erant tenuiorum domus, et, sub invidia militum, a quibusvis perditis hominibus impune maleficia patrabantur.

Et offensi ei senatores. XIV. Adcedebat, quod perpetua intercedebat veteranis cum possessoribus pugna: neque humiliores tantum offendebantur; ad senatores etiam injuriae pervenerunt. His enim, sua salva retinere cupientibus, durius respondebat Caesar, *unde igitur satisfiet veteranis?* At hoc periniquum illis videbatur, de suis possessionibus praemia militibus dari, quum neque delectuum, neque promissorum auctores Patres fuissent. Idcirco, ut in re ancipiti, quum in universum statui nihil posset, subinde huc illuc inclinandum Caesari fuit: eoque facto plus odii utrimque illi, quam gratiae, partum. quoties enim senatori favebat, quod praeter aequum huic tribueret nihil, jus potius debitum reddere, quam tribuere beneficium videbatur: at miles sua sibi tolli interpretabatur, si promissa tardius aut angustius exspectatione sua praestarentur. quod si militis adjuvabat aviditatem, neque hic debere putabat gratiam, promissum auferens; et senator se spoliari ne tacitus quidem dolebat. Plane videbat Caesar hanc esse conditionem imperandi, ut armis opprimi quidem exscindique quidvis posset; benevolentiam non nisi beneficiis comparari. Ergo licet invitus eo deflexit, ut senatorum agris omnino abstineret, praetereaque dotalibus mulierum: et ad levandam pauperum inopiam relinqueret etiam, quotquot minores erant eo modo, qui promissus viritim militi fuerat.

Et mox periculosius milites. XV. Hoc consilium eos certe induxit, quibus proderat, ut honestius de Caesare sentirent: sed veteranos exacerbavit immensum, ea cupiditate homines, ut sibi ademptum crederent, quidquid cuiquam relinqueretur. Inde graves saepe motus, et in ipsum intentatae periculorum minae. Certe, quum in theatro militem forte sedentem in quatuordecim excitari jussisset, exeuntem circumstetit turba, commilitonem

Cap. XIII. Dio. Appian. Cap. XIV. Dio. Cap. XV. Liv. Epit. Appian. et Sueton. Aug. 14.

ab eo repetens, quem excruciatum perisse malevoli sparserant. Et aegre leniti, quum ille incolumis comparuisset, e carcere productum contendebant: et irascebantur neganti, proditorem adpellitantes, et in gratiam Caesaris falsa referentem. eo jam ira processerat, ut verum id factum esse, quam sibi deesse caussam occidendi imperatoris, mallent. U. c. 711. A. C. 41.

XVI. Neque modestior in campo, quam in theatro, miles, quum ad divisionem agrorum opperiri jussum tardius Caesar adcederet, tumultuari coepit: monentemque Nonium quemdam centurionem, *valetudini potius imperatoris hanc esse moram adscribendam, quam contemptui militum*, pro adulatore et mancipio Caesaris, proscindere conviciis, mox, aucta inter jurgium ira, petere saxis coeperunt. neque aut innocentia sua homini, aut fuga praesidio fuit, quum se in amnem conjecisset, quin, extractus ab aquis necatusque, loco, ubi transeundum erat venienti Caesari, abjiceretur. Igitur illum amici monere, testari, ne se offerat saevientibus. at eo res erat perducta, ut constantia retinendum jus esset, aut plura deinceps atque atrociora timenda, ubi licentia militaris, imperatoris dubitatione alta, plus virium adquisisset. *At ille tumultuantes adit.*

XVII. Prudens fuisse consilium eventus etiam docuit. quippe, conspectu ejus ad reverentiam moti, facinoris invidiam transtulerunt in paucos. Ille, leniter increpans hominum ferociam, qui ne sibi quidem ipsi possent parcere, divisit agros, et praemia non meritis modo, sed etiam quibusdam aliis, dedit. Indulsit etiam, ut in bello interfectorum patribus aut liberis, qui debiti illis fuerant, agri tribuerentur. Ergo vulgus militum, ut est ad omnes adfectus natura sua mobile, juvenis animum liberalitatemque admirans, conquiri jussit ad supplicium, qui Nonium occidissent. At Caesar tempore bene usus, *se quidem non ignorare dixit auctores facinoris, sed poenitentia contentum poenam remittere.* Tum vero conclamatum est ab omnibus, laudesque et grates certatim insonuerunt. Sed neque hic malorum finis, turbato semel concordiae vinculo. nec enim pax et quies consistere cum injustitia potest. Igitur, quibus caussis favere miles Caesari, iisdem plebs irasci coepit: passimque in ur- *Placatque.*

Cap. XV. Dio. Cap. XVI. Appian. Dio. Appian. Cap. XVII. Dio. Appian. Dio.

U. c. 711. A. C. 41. be et per Italiam pugnae caedesque factae: milite superiore armorum praesidio et peritia; plebem defendente numero, et aedificiis, unde spargebat missilia. Sed, his faces subdente veterano, plura passim incendia exstiterant.

Caesar pacis conditiones offert Fulviae et L. Antonio.

XVIII. His malis compulsus adolescens, et quod missi in Hispaniam milites, Placentiae pecuniis per vim extortis, transitu Alpium a Caleno et Ventidio prohibebantur, conditiones offerebat Antonio et Fulviae, et rem, per se frustra saepe tentatam, veteranis commiserat. Sed, quanto intentius pax a Caesare quaerebatur, tanto magis bellum placebat Antonianis. L. Manius, Caesarem perosus, Fulviam in bellum muliebri aemulatione stimulabat, *Antonium*, dictitans, *nisi turbatis rebus in Italiam retrahatur, totum Cleopatrae fore.* jam enim de his amoribus inaudiri coeperat. Ideo Fulvia, cuncta potius ruere cupiens, quam hunc dolorem perferre, L. Antonii vanum alias et malignum ingenium, parque vitiis fratris, virtutem ejus expers, potenter impulit, ut eorum, quibus adempti erant agri, caussa palam suscipienda sic adliceret voluntates, ut magnus mox ex eo numero exercitus cogeretur.

XIX. Sed interim reliquas colonias deducentem Caesarem Antonius cum fratris liberis sequi statuit, ne solus apud armatos conspectus ille vim omnem in se traheret. sed mox, cum iisdem, dubium vero an simulato metu, profugus, Antonianorum obiit colonias, praesidium quaerens. Sibi enim et pueris necem paratam a Caesare fuisse criminabatur per equitatum ejus: quem Caesar adversus Pompejanorum incursiones in Bruttios missum excusabat. probavitque caussam ducibus Antonianorum, et his conditionibus sublata est contentio Teani: *Ut liceat per triumviros more patrio consulibus administrare rempublicam: agri ne cui, praeterquam his, qui bello Philippensi navassent operam, dividerentur: pecunia redacta redigendaque ex bonis hostium, ex aequo; veterani quoque Antoniani per Italiam aequis portionibus distribuerentur in colonias: neutris delectuum in Italia agendorum jus esset: duae legiones Antonianae Caesari contra Sextum militarent: Caesaris militibus transitus Alpium pateret; nec iidem ab Asinio Pollione Hispaniis excluderen-*

Leges concordiae dicuntur.

Cap. XVIII. Appian. et Plut. Anton. Flor. 4, 5. Vell. 2, 74. Liv. Epit. Dio. Appian. Cap. XIX. Vell. Appian.

tur: Lucius horum pactorum fiducia dimitteret custodiam, remque publicam sine metu et suspicione capesseret. Ex tot legibus duae tantum postremae ratae fuerunt: Salvidienus cum exercitu Caesaris Alpes, invitis custodibus, perrupit. Cetera quum differrentur, Lucius et Fulvia Praeneste secesserunt: ille Caesarem timere dicens, triumvirali satellitio armatum, quum inermis ipse esset; haec Lepidum liberis suis insidiantem: hujus enim nomen tum praetexere, quam Caesaris, maluerat.

U. c. 711. A. C. 41.

Sed non servantur.

XX. Augebatur his rebus Caesar haud mediocriter, negotium habens cum hominibus, quos nec opprimere armis, nec placare per amicos posset. Idcirco gratanter adcepit, utriusque exercitus primores conjurasse, *daturos operam, uti lis imperatorum ex aequo et bono dirimeretur; coacturosque eum, qui stare judicio detrectasset:* et ex iis ipsis legatos ad Lucium de pace misit, futurum sperans, quod adcidit, ut insolentiam eorum odisset, sperneret vilitatem. Per haec ad veteranos redintegrata gratia, senatum etiam populumque Romanum adversum Lucio reddidit, per eum stare dictitans, quominus pax et securitas cunctis redderetur. Igitur concursus senatorum aliorumque factus ex urbe est, Lucium Fulviamque orantium, *desinerent aliquando irarum et contentionis, patriamque tot malis adflictam refoveri concordia paterentur.*

XXI. Et videbatur Lucius tum iis, quae dicerentur, tum auctoritate dicentium commoveri: Manii asperius responsum fuit: *Longe disparem duorum imperatorum, ut animum, ita conditionem esse. Antonium nihil aliud, nisi ab externis gentibus regibusque pecuniam ad communes usus cogere: Caesarem exercitus et opportuna Italiae sibi mancipare beneficiis. Sed et Galliam, quae data prius Antonio fuerit, in fraudem ejus liberari; et pro civitatibus octodecim universam fere Italiam in colonias veteranorum concedere. neque tantum duodetriginta legionibus, quae bello interfuissent, sed aliis praeterea sex dividi agros. pecuniam auferri e fanis Pompejani belli praetexta, quod tamen in tanta urbis fame tandum adparetur: revera militibus dari, ut adversus Antonium emantur. ab eodem animo bona proscriptorum ita vendi, ut donari potius adpareat. Denique talia multa fieri, quae, si serio cupiat pacem Caesar, defendenda*

Manius accusat Caesarem.

Cap. XIX. Dio. Vell. Appian. Cap. XX. Dio. Appian. Dio. Appian. Dio. Appian.

U. c. 711. A. C. 41. *sint ei prius, nihilque deinceps agendum, nisi de M. Antonii sententia.* Cogebatur in ordinem Caesar, ut nihil deinceps agere pro potestate posset. Igitur ille, *pacta cum Marco* testatus, *quae utrique summum imperium, neque rationibus reddendis obnoxium, in parte sibi adsignata dabant, alterumque rata habere alterius acta jubebant*, iterum ad veteranos se adplicuit: bellumque adversum se instrui testatus, ipse quoque se parare coepit.

Milites caussae cognitionem sibi vindicant. XXII. Ea res audita duas legiones Antonianas, quae apud Anconam stativa habebant, ad Siculum bellum ducendae, commovit, ut, pro pari in utrumque imperatorem adfectu, legatos mitterent Romam, rogatum utrasque partes, *pacem mutuo colerent.* Responsum est a Caesare antiquum illud; *sibi pacem esse cum Marco: sed a Lucio se impugnari.* Igitur hi, re cum ceteris veteranis in Capitolio communicata, (magna enim eorum multitudo Romam, quasi cum senatu ac populo de praesentibus consilium initura, venerat) pacta Caesaris et Antonii adferri recitarique jusserunt. probatisque his, uter eorum pactis non stetisse diceretur, ea de re suscepturos arbitrium professi, decreta sua retulerunt in tabulas, adservarique jusserunt a Vestalibus.

Caesaris caussam probant. XXIII. Inde ex omnibus delectos ad Lucium miserunt postulatum, *uti judicio militum controversias disceptandas traderet; aut, si nollet, quid ipsi possent, experiretur.* Lucio non recusante, illi Fulviaeque dixerunt diem, ad quem adessent, uti et Caesarem comparere jusserant, Gabiis medio ferme inter Romam et Praeneste spatio. Prior praesto fuit Caesar, equitibusque emissis, ne quae forte collocatae insidiae forent, exploravit. Hi, quum incidissent in Antonianos, manu conserta quosdam occiderunt. Retrocessit ergo Lucius, periculum, ut ajebat, metuens: neque postea voluit accedere, quum tribuni praefectique exercituum deducturos se illum profiterentur. Vehementer ea contumacia Caesari profuit: et, quum irridere judicium Lucius et Fulvia dicerentur, senatum caligatum adpellantes, adeo adcensi sunt ira veterani, ut, Caesaris caussam amplexi, ab illis ortam injuriam, ibique consistere arbitrarentur. Pluribus deinde consultationibus cum Caesare initis, bellum instruere coe-

Cap. XXII. Dio. Cap. XXIII. Appian. et Dio. Appian. Dio. Appian. Dio.

perunt serio, pecunia undique etiam ex ornamentis templorum conflata, non per Italiam modo, sed etiam per Galliam, quam, *Togatae* nomine et Alpibus divisam, Italiae nuper contribuerant, ne seorsim habita daret ansam potentibus, per speciem ejus obtinendae provinciae, legiones intra Italiam habendi. U. c. 711. A. C. 41.

L. Antonii adparatus.

XXIV. Neque segnius ab altera parte arma simul atque convicia insonuerunt, amarulentis utrimque dictis se invicem petentium ducum. L. Antonius, quum adipisceretur consulatum, sex legiones habuerat. hae tum quoque sequutae sunt eum, cum aliis Marci fratris undecim, quarum curam Calenus agebat. Caesari quatuor legiones erant Capuae, cum praetoriis cohortibus: sex adducebat ex Hispania Salvidienus. Lucio pecuniae suppetebant ex pacatis Marci provinciis: Caesar, uti diximus, e fanis sumebat mutuam, e Capitolio praecipue, deinde ex celebrioribus delubris, Antiano, Lanuvino, Nemorensi, Tiburtino.

Sex. Pompeji potentia.

XXV. Inter hos Italiae motus ne vicina quidem satis quieta erant. Pompejus, aucta quotidie potentia, quum et proscripti, et veteres agris ejecti coloni frequentes ad eum proficiscerentur, haud injuria timebatur: praesertim postquam Statius Murcus, cum omni sua classe ad illum se conferens, duas legiones cum sagittariis quingentis, pecuniasque multas, et naves octoginta adduxerat; aliasque insuper revocabat e Cephallenia. Neque desunt, qui tum opportunum tempus invadendae Italiae praetermissum ei putent, oppressae fame, et ab ipso exspectantis remedium, dum Perusina contentione diversarum partium duces distrahuntur. Sed et Ahenobarbus, sitos ad Ionium mare triumviris obedientium agros vastare solitus, Brundisinis intra muros compulsis, triremes Caesaris cremarat, aut abduxerat. Igitur adversus hunc una legio mittenda Caesari fuit, alieno sane tempore: quum interim initium belli factum esset, pluribusque locis varia fortuna concursum. Sic autem comparatae partes erant, ut, quibus placebant novae coloniae, Caesarem sequerentur; populi, quorum agri in discrimen venerant, se conjungerent Antonio.

Oratio Caesaris in senatu.

XXVI. Quum in eo res essent, vocato senatu, Caesar, atque etiam equitibus Romanis adhibitis,

Cap. XXIV. Appian. Cap. XXV. Vell. 2, 72. Appian. Vell. Appian. Liv. Epit. Appian.

U. c. 711. A. C. 41.

Quantum, inquit, *temerariae fiduciae Lucio ceterisque adcesserit ex lenitate mea, non sum nescius, quod patriae amor ac quietis erat, imbecillitatem et metum interpretantibus. Ego vero et exercitum validum habeo, succinctus tum veteranis, quorum praemia intempestive intervertuntur, tum meis legionibus. cetera quoque firma sunt omnia: neque dudum abfuit quidquam, quod ad bellum gerendum pertineret, praeter voluntatem. Nec enim me delectat, si qua supersedere liceat, civilia bella gerere, et reliquo Romano sanguine ad mutuam perniciem abuti: praesertim ejusmodi bella, quae non ex Macedonia aut Thracia audiantur, sed quorum sedes futura sit Italia, multis adficienda miseriis, etiam si numerus cadentium in rationem non veniat. Haec, haec sunt, quae me, pridem insolentiam pessimorum hominum opprimere gestientem, continent ac retardant. Quod enim ad Marcum adtinet, nunc etiam vos testor, nec de illo me queri, nec commisisse, cur ille de me queratur. Et haec quidem a vobis Lucium, quique cum eo sunt, edoceri, publicae vestraeque rei vehementer interest. Quod si frustra susceptus hic labor erit, et insanire Lucius perget, tum vero ostendam homini, aliquando mihi propositum, numquam vires ad defendendam dignitatem meam, propulsandasque injurias, defuisse. Atque horum omnium vos mihi testes, et apud vosmetipsos, et apud Marcum, eritis.*

Senatus irrita legatio ad L. Antonium de pace.

XXVII. At illi rursus Praeneste proficiscuntur, pacem quaerentes irritam. Quippe Lucius, *serum id esse*, respondit, *postquam ventum ad manus sit: fraudemque hanc esse Caesaris, alia praeferentis verbo, quum rebus ipsis Marcum impugnet, legione etiam Brundisium missa ad arcendum eum aditu Italiae.* Manius etiam literas ostendebat Marci, incertum an fictas, quibus dignitatem suam defendi jubebat vel armis. Senatusque legatis, *quis ergo dignitatem ejus laederet*, quaerentibus, offerentibusque judices, alia quaedam Manius objecit: donec infecta re reditum. ne renunciata quidem Caesari, pudore, ut creditur, irriti incepti, legatio est.

Caesar bellum incheat.

XXVIII. Idcirco Caesar, Lepido cum duabus legionibus ad tutelam urbis relicto, contendit Albam, ubi duae legiones Lucii, tribunis expulsis, tumultuabantur. Sed, ubi se praeventum a Lucio, militesque donis atque promissis placatos adcepit, in Sabinos profectus, praesidium, quod apud Nursiam Antoniani collocaverant, dejecit loco; ne oppido potiretur,

---

Cap. XXVIII. Liv. Epit. Dio. Appian. Dio.

Tisieni Galli virtute depulsus, et fama venientis cum exercitu C. Furnii. Ad hunc excipiendum profectus in Umbriam, postremumque adgressus agmen, Furnium in tumulum quemdam, atque inde noctu Sentiam, profugere coëgit: nec statim insequutus insidiarum metu, postquam illuxit, adductis copiis, et oppidum, et castra Furnii oppido conjuncta, obsedit. U. c. 711. A. C. 41.

XXIX. Inter haec Lucius, re cum nobilibus composita, quorum magna multitudo ad partes ejus se transtulerat, tribus agminibus milites noctu Romam praemittit: ipse cum robore copiarum, gladiatoribusque, et equitatu subsequitur. Excivit is terror Lepidum, ut cum exercitu obviam iret. Sed, ubi fusus est equitatus, qui praecurrerat, Lepidus cum legionibus intra moenia se recepit. Antonio Nonius, ad custodiam portae relictus, aditum dedit; seque, et quos secum habebat milites, ei tradidit. Lepidus fuga evasit ad Caesarem. neque praeterea quisquam resistebat, etiam P. Servilio, qui consulis gerebat nomen, segniore ad pericula. Idcirco Lucius, ad concionem vocato populo, sic disseruit, ut Caesarem atque Lepidum mox poenas diceret daturos scelerum; fratrem vero suum, triumviratu abjurato, se pro consule gerentem, tyrannicam potestatem civili, et extraordinariam translatitia commutaturum. Ad haec laetis adstrepebat ominibus plebes, Imperatoremque adpellatum ad reliqua componenda ire jusserunt. Erat tum Antonius militari habitu, quomodo ante illum populi concionem habuerat nemo. Sed et senatusconsulto mandari sibi bellum jusserat, egressusque Roma, quacumque incederet, novas colligebat vires ex populis, qui favebant Antonio, et opportuna oppida passim communiebat. Sed haec agenti non modicus obex objectus est a M. Barbatio, quem quaestorem suum M. Antonius propter, nescio quam, offensam dimiserat. Id quum vulgus ignoraret, plerique hunc percunctabantur, *ecquo animo Antonius turbas Italicas adciperet?* Ille respondebat, *mirifice hunc irasci contra potentiae socium et communes utriusque rationes arma moventibus.* Inde permulti, deserto Lucio, cujus acta displicere fratri existimabant, ad Caesarem se contulerunt. *L. Antonius Romam occupat.*

Cap. XXVIII. Appian. et Dio. Cap. XXIX. Appian. Liv. Epit. et Dio. Appian. Dio. Appian. Dio. Appian.

U. c. 711. A. C. 41. *Salvidienum intercipere nititur.* XXX. Lucius in Galliam erat iturus, ut properantem ad Caesaris castra Q. Salvidienum Rufum interciperet. Eumdem Asinius Pollio, et P. Ventidius, Antoniani duces, cum suo quisque exercitu, sequebantur. Idcirco M. Agrippa, Salvidieno timens, ipse quoque promovit copias, ut ab Salvidieno in se retraheret Lucium; et vicissim, si ab hoc ipse urgeretur, a tergo Lucii Salvidienum haberet adjutorem. Res bene cessit: omissoque priore consilio Lucius, quum utrimque se peti animadverteret, alio declinavit, cum Asinio et Ventidio conjuncturus copias: deinde sic quoque metuens ab hostibus, inter angustias haerentem invasuris, Perusiae substitit, in urbe munita Ventidium atque Pollionem exspectaturus. Hic eum legati Caesaris Agrippa et Salvidienus obsederunt.

Caesar Romam recipit. XXXI. At Caesar, simul Antonium Romae esse cognoverat, ad urbem festinavit, et, illo dudum egresso, citra certamen receptus, protinus ad insequendum exiit: nec adeptus hominem, qui jam Perusiae moenibus se clauserat, rediit Romam, ut eam adcuratiore in posterum custodia firmaret. Discessus Caesaris praeter opinionem Sentinatibus exitio fuit, quum eo sublatum esse periculum credidissent. Sed Furnius, abeuntem ab obsidione Caesarem insequutus, interim advenienti Salvidieno spatium oppidi capiendi diripiendique dedit. ne aedificiis quidem pepercit ira, injectoque igne Sentia concremata est. Nursinos tempestiva deditio praesentibus exemit malis: sed tumulus, postea publice exstructus his, qui cum Caesare pugnantes oppetierant, adjecto titulo, *pro libertate occubuisse*, sic exacerbavit adolescentem, ut grandi pecunia multatos, quia pendere eam nequibant, urbe agroque omni exigeret.

L. Antonium obsidet. XXXII. His ita actis, quum Antonium duo jam exercitus obsiderent, cum tertio Caesar adcessit: propereque dimissis quaquaversum nunciis, ne forte fax belli Lucius elaberetur, plures adcitae copiae; aliae Ventidio et Pollioni oppositae. hique facile cohibiti, quod neque magnopere bellum id probabant, nec a M. Antonio putabant probari. super haec orta ex aequalitate ducum aemulatio, quemadmodum solet, communi caussae adtulit moram.

Cap. XXX. Dio. Appian. Vell. 2, 74. Appian. Cap. XXXI. Dio. Sueton. Aug. 12. Dio. Cap. XXXII. Appian.

XXXIII. Sed nec Antonius sese neque Fulvia deserebant, virilis spiritus mulier, et adeo non timida versari inter armatos, ut et ipsa gladio cincta signum dare militibus, habere conciones consueverit. Sed haec Praeneste arcem belli fecerat, multis ad se pertractis ex senatu et equestri ordine; et cum his frequenter consultabat de praesentibus. At Lucius, priusquam circumvallaretur, emisso Manio, qui festinare Ventidium et Pollionem cogeret, et equitatu suo, (quatuor erant millia, Tisieno praefecto) qui Caesaris amicos vexando ab obsidione eum retraheret, crebris excursionibus opera hostium oppugnabat. et quum Caesar oppidum propter colles, quibus erat impositum, vallo septem millium amplecteretur, et ad prohibendum, ne quid importari posset, ad Tiberim usque longa brachia deduxisset; ipse vicissim in radice collis vallum fossamque obmoliebatur. U. c. 711. A. C. 41. *Fulvia gladio cincta.*

XXXIV. Inter haec et Fulvia continuis ad Ventidium et Pollionem, sed et Atejum et Calenum, literis urgebat, *ferrent opem obsessis; neque fratri caussaeque imperatoris sui deessent.* Sed et noviter paratum exercitum, duce Munatio Planco, misit; a quo legio Caesaris, quae forte Romam petebat, intercepta atque concisa est. Caesar, ut hunc et reliquos, qui moveri coeperant, distringeret, relicta ad obsidionem Perusiae parte copiarum, cum Agrippa his obviam profectus, effecit, ut, priusquam conjungerentur, itinere abrupto, Plancus Spoletium se reciperet, Ventidius et Pollio, Ravennam alter peteret, alter Ariminum. Idcirco Caesar, oppositis, qui hos morarentur, Perusiam reversus, munitiones absolvit, fossis altitudine atque latitudine triginta pedum, turribusque ligneis mille quingentis, non minus diligenter adversus soluturos obsidionem, quam adversus obsessos, institutis. *Multa contra Caesarem molitur.*

XXXV. Dum ista diversis locis aguntur, crebrae Antonianorum eruptiones factae, multo utrimque sanguine, dum miles Caesaris, missilibus potior, gladiatorum audacia cominus trucidatur. Semel etiam propinquum discrimen imperator adiit, dum circa muros sacrificat, repentina gladiatorum eruptione pene oppressus. Sed ea res fiduciam magis, quam me- *Caesaris periculum.*

Cap. XXXIII. Flor. 4, 5. Vell. 2, 74. Dio. Vell. Dio. Appian. Cap. XXXV. Sueton. Aug. 14. et 96.

U. c. 711. A. C. 41. tum, peperit, ex haruspicum responso. Quod enim infelicia exta rapta ab obsessis fuerant, cuncta, quae sacrificanti tristia denunciata essent, in eos recasura dicebantur, qui exta haberent. Jam etiam fames in oppido esse coeperat, adversus inexspectatam obsidionem minime provisis copiis. eo acrius ipsa, quae Kalendas Januarias antecessit, nocte tentata eruptio est, et ad portas operum vis facta, ut, his perruptis, auxilia, quae multis locis se ostendebant, intromitterentur. Sed, accurrente legione, quam in proximo statuerat Caesar, ipsoque cum praetoriis cohortibus, post vehemens certamen Antoniani retrocesserunt. *Romae fames et ex ea seditio.* Per eosdem dies, etiam Romam adfligente fame, quum in usum belli frumentum comparceretur, plebs jejuna, vi effractis domibus, quod erat inventum, diripuit.

Pompejanae reliquiae invalescunt. XXXVI. Eodem anno magnum, uti diximus, incrementum Sexti potentia hoc maxime modo cepit. Cassius Parmensis tribunus militum, ad colligendas pecunias in Asia cum exercitu et classe relictus, audita morte Cassii de Bruto non desperans, triginta Rhodiorum triremes delegerat, quas erat impleturus; exustis reliquis praeter sacram omnibus, ne res novare Rhodii possent. Cum his igitur, et quas antea habuerat, evectus, non tamen occurrere ante finem Bruti potuit. Interea et Clodius, qui missus a Bruto Rhodum cum navibus tredecim fuerat, quum rebellantem insulam invenisset, educto inde Romano praesidio, quod erat trium millium armatorum, ad Cassium se contulit. Eodem et P. Turulius venit cum multis navibus, et magna vi pecuniarum, quas a Rhodiis, dum adhuc erant dicto audientes, exegerat.

XXXVII. Hoc exemplum sequuti, quotquot earumdem partium tota Asia oberrabant, in unum convenerunt: et, legionariorum quanto poterant numero imposito in naves, ex mancipiis aut nexis remiges parabant, itemque ex insulis, quas praetervehebantur. Sed et a Thaso nobiles aliquot cum M. Cicerone M. F. profecti sunt ad eos; brevique collecta est non contemnenda classis, et neque ducum nominibus, neque militum aut genere aut copia poenitendus exercitus: praesertim quum etiam ex Creta Lepidus cum alia manu adcessisset. Tum vero consensu ad Murcum

Cap. XXXV. Appian. Appian. Civil. l. 5. init.

et Ahenobarbum, Iönium cum validis claſſibus obtinentes, navigari placuit. U. c. 711. A. C. 41.

XXXVIII. Ibi consilio habito, quemadmodum deinceps suſtinendae partes eſſent, diversae sententiae fuerunt; niſi quod conſtabat, triumvirorum aspernandam amicitiam eſſe. Statius Murcus, defleto Caſſii Brutique casu, *ſpem tamen adhuc ſupereſſe*, dicebat, *in reliquis viribus, modo caput nactae idoneum forent. Conſilium enim*, inquit, *atque imperium pluris, quam arma, ſunt, quam pecunia, et militum manus. Horum vis quantalibet, niſi ſapientia et auctoritate ducis contineatur, diſſolvetur facile, aut in ſe ruet. Neque plurium aequa poteſtate res geri commode poteſt. in bello rapiendae ſunt occaſiones: quae ſaepe non inter diſſentientes modo, ſed etiam inter concordes, dum communicandis conſiliis tempus abit, amittuntur. Sed neque mihi ſummam rerum depoſco, neque cuiquam veſtrum aut poſcendi aut dandi auctor ero. Sex. Pompejum intueor, quem miro conſilio rebus incertis unicum praeſidium in propinquo Fortuna collocavit.* *His suadet Statius, ut ad Sex. Pompejum se conferant.*

XXXIX. *Nec enim alium ei praeferre, etiamſi copia plurium eſſet, debemus, pro legibus dimicantes et libertate, quemadmodum ſemper tulimus prae nobis. Hic autem ſolus jam toto imperio legitimam poteſtatem obtinet, maris praefectura olim adcepta ab ſenatu, priusquam ille ſcelere ac crudelitate triumvirali opprimeretur. Nec igitur dubitandum eſt, quin, amotis Caſſio et Bruto populi Romani imperatoribus, huic reliquae res ſpesque noſtrae committantur. Praeſertim quum non aliud jus ſuadeat, aliud cogat neceſſitas; ſed et illud et haec ex aequo Pompejum nobis commendent, et Siciliam. Quis enim hominum, aut quae provinciarum aptior eſſe praeſenti neceſſitati, aut opportunior poteſt? Magni Pompeji filius, amans patriae juvenis, in malis et tolerandis et ſuperandis exercitus, animo, felicitate, auctoritate patri, ſed nondum vertentem fortunam experto, ſimillimus, proximam et quaſi ſuburbanam provinciam tenet; qua nihil eſſe poteſt, tam ad excipiendos, qui vim hoſtium fugiunt, quam ad infeſtandos, qui alunt, commodius.* *Jure et potentia validum.*

XL. *Nec obſcura ſunt aut ambigua, quae dicimus: plurimorum incolumitate, et ex acerbiſſimis discriminibus repente velut divinitus oblata ſalute, ſatis ſuperque confirmantur. Quot ad eum proſcriptione recenti, quot poſtea confugerunt? hodie quoque ad eum confluere non deſinunt, quicumque aut meliorem optant reipublicae ſtatum, aut, tantummodo militiae* *Et plurimorum incolumitatis auctorem.*

Cap. XXXIX. Flor. 2, 2. 15. Cap. XL. Appian.

U. c. 711. A. C. 41. *lucrique cupidi, tamen justiore sub duce mereri malunt. Sed et prudentia rerumque usu tantum valet, ut modicis ab initiis progressus ad hanc potentiam sit, qua triumvirorum apertum hostem et profitetur, et defendit: atque hunc Caesarem ejusque legatos nihil non conantes fortiter a Sicilia repulisse non contentus, in ipsa quoque Italia multis adfecit incommodis. Cum hoc si conjungamus has vires, ecquae esse dubitatio poterit; quin tanta adcessione auctus non modo se nosque tueri, sed etiam ab injusta triumvirorum dominatione vindicatam recuperare rempublicam possit.*

At Domitius contra disserit. XLI. Contra haec Domitius Ahenobarbus, nobilis et sibi fidens juvenis, hunc in modum disseruit: *Diis immortalibus habeo agoque gratias, qui nondum ita nos deseruerunt, ut vel animi vel consilii egeremus. Tanta clade percussi, tamen non nisi de bello deliberamus. una modo consultatio est, quo duce propositum teneamus. Atque utinam fata nostris imperatoribus pepercissent! utrivis eorum potui dicto esse audiens, et in ejus virtute atque providentia adquiescere. Sed, his sublatis, novi atque inexperti ducis subire imperium, neque facile est generosis mentibus, neque eo properandum est, antequam necessitate cogamur, quae non relinquit consilio locum. Enimvero in eo adhuc res sunt, ut habere socium amicumque Pompejum, quam imperatorem, malis. Nec vero ad unius imperium omnino confugi opus est. Duos paullo ante habuimus imperatores, quibus multum confidebamus; et, si victos forte regeras, etiam a duobus victi sunt. Quid vetat te quoque, Murce, commissam tibi classem retinere, et, qua paullo ante concordia, mecum et cum ceteris consilia tractare graviorum conatuum?*

Sexto se subjecturum negans. XLII. *Cur enim Sexto tantum deferimus, ut, cui pares haberi possumus, ejus potestati ultro nos subjiciamus? quum sint inter nos multi, qui neque nobilitate concedant ei, neque annis aut experientia. Jam vero mores adolescentes ii sunt, quos etiam, qui vituperare nolit, omnes promiscue minime laudet probetque. Calamitas paterna deprehendit ingenii haud mali hominem, priusquam formari ad cultum magnae fortunae ingenuis studiis posset. Unde et ferocior justo esse dicitur, et fidei negligentior. Certe Pompeji Bithynici fatum docere nos debuisset, ut essemus minus in credendo faciles. Interfectum eum Sexti jussu constat: quam justis caussis adductus eum interfecerit, discere nondum potui. Verum est, multos ad eum profugisse viros illustres. cujus igitur opera ita uti-*

Cap. XLII. Vell. 2, 73.

utitur, ut non amplius tribuat libertis servisque suis? Jam et ob res non amplissimas sumere nimios spiritus, seque incredibiliter efferre dicitur. Igitur prospera vobis dominum imponent, adversa ferenda ex aequo erunt. U. c. 711. A. C. 41.

XLIII. *Tu vero, L. Stati, vosque ceteri, quibus eadem mens est, quam in conditionem vos rempublicam demittatis, videritis. ego, donec mihi consulere potero, nec Pompeji, nec cujusquam alterius potestati dedere me constitui. Cassio Brutoque propinqua cognatione junctis, quibus imperium decreverat senatus, haud invitus parui. Sexto amico potius, quam imperatore, utar. Nec ideo minus rem communem bene curabimus, quum nostra concordia, duobus potentissimis vinculis, amore libertatis et metu dominorum, adstricta, neque lentescere per negligentiam alterius, neque patere suspicionibus possit.* Finis consultationis iste fuit, ut, in sua sententia perstantibus utrisque, Murcus et qui cum eo sentiebant, Pompejum peterent; Domitius cum ceteris pristinam ad Ionium mare stationem retineret. Atque hic et auxit postea classem suam, et longinquiores etiam provincias oblatis forte occasionibus adiit.

Aeque potius amico, quam imperatore, usurus.

Cap. XLII. Supra, 123, 5. Cap. XLIII. Sueton. Ner. 3. Vell. 2, 72. Appian. Sueton. Dio.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VIGESIMI SEXTI.

C. Caesar, quum esset annorum viginti trium, obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumque aliquoties erumpere, et repulsum, fame coëgit in deditionem venire; ipsique et omnibus militibus ejus ignovit. Perusiam diruit. redactisque in potestatem suam omnibus diversae partis exercitibus, bellum citra ullum sanguinem confecit.

C. Caesar, quum esset annorum viginti trium] Caesaris praenomen deest in Leid. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Vide ad Epitom. 124. Dein *viginti quatuor* Lov. 2. Boend. Norv. et edd. ante Froben. qui *viginti trium* reposuit. Ea vero lectio superest in Leid. Voss. et Berg. et etiam vera existimanda est. Nam *natus est Augustus M. Tullio Cicerone, C. Antonio consulibus, IX. Kal. Octobres*, teste Suet. Aug. 5. Perusiam autem ad deditionem adegit ἐπὶ Γναίου Καλουΐνου δεύτερον, καὶ ἐπ' Ἀσινίου Πωλίωνος ὑπάτων, ut narrat Dio Cass. 48. p. 365. Cicero autem et Antonius secundum Fast. Capitol. consules fuerunt A. V. ıɔcxc. Sed Calvinus et Asinius A. V. ıɔccxııı. quo anno ineunte Perusiam Caesar Octavianus in potestatem redegit; unde simul constat, eum tum annum aetatis vigesimum tertium egisse.

Obsessum in oppido Perusiae L. Antonium] *obsessus* perperam Exc. Pithoei. Hinc *in oppido Perusii* Leid. *in oppidum Perusiam* Boend. *in oppido Perusia* Voss. Berg. Lov. 2. Exc. Pithoei, Norv. et omnes edd. ante ultimam Gruteri, qui *in oppido Perusiae* substituit. Eam lectionem non damno. V. ad Livii 40, 19, 9. Quum tamen ita in nullo codice repererim, priscam scripturam revocavi. Denique *L. Antonium coëgit*, addita ultima voce, Leid. Sed ea ex sequentibus perperam repetita est. Mox *compulsum* Voss. Boend. et ed. Camp. Verum proxima *conatumque aliquoties erumpere*, potius *repulsum*, ut reliqui codd. praeferunt, quam *compulsum*, requirunt. Praeterea *et omnibus quidem militibus* edd. vett. ante Sigonium, qui recte expunxit vocem *quidem*, neque in ullo meorum Mstorum, neque in ed. Campani obviam. V. ad Epit. 55.

Redactis in potestatem suam] *redactisque* codd. nostri, Norv. et omnes editi ante Froben. qui anno 1535. copulam ejecit. Sed codices sequi tutius visum est. Praeterea *suam* non agnoscit Voss. qui etiam mox *circa ullum sanguinem* legit, sollemni scribarum lapsu. V. ad 21, 48, 6.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XCI.

IN LOCUM LIBRI CXXVI. T. LIVII.

I. Interea M. Antonius, qui post victoriam in Thracia substiterat, ad cogendas undique pecunias, in Graeciam cum valido exercitu venit. neque gravis aut odiosus principio civitatibus fuit, ab acerbitate omni temperans, ludisque eorum et eruditorum colloquiis et caeremoniis Deorum deditus. Idcirco vulgo *Graecorum studiosus*, sed inprimis *amator Atheniensium* vocari gaudebat, multis in eam civitatem collatis beneficiis. Nam deinde et Aeginam, et Ceam, et Sciathum, et Peparethum, aliasque insulas reddidit: et Megarenses Atheniensium derisit aemulos. Rogatus enim ab his, uti curiam suam spectaret, ubi spectavit, quaerentibus, qualisnam ea videretur, *Angusta*, inquit, *et ruinosa*. Ergo et Athenienses solita vanitate retulerunt ei gratiam, initiando mysteriis suis, honorando statuis, cum injuria veterum regum, a quibus majores eorum insigniter adjuti cultique fuerant. nam et Attali Eumenisque colossos Antonii nomine inscripserunt.

U. c. 711. A. C. 41. *M. Antonius in Graeciam venit.*

II. Dimensus deinde Pythii fanum, de cujus instauratione ad senatum perscripserat, Lucioque Censorino Graeciae praeposito, in Asiam transit, jam cessante periculo remissior, et ad prioris vitae mollitiem revolutus. Igitur Graeci Asiatici, moribus his amicum genus, Ephesum venientem curatissima pompa exceperunt. Quippe viri puerique Satyrorum ac Panum habitu, feminae Bacchas simulantes, deduxerunt eum, urbe tota personante tibiis et fistulis, passimque thyrsis atque hedera obtutui se ingerentibus. Sic incedens ille *Liber Pater* salutabatur, *benigni*

Inde in Asiam.

Cap. I. Vell. 2, 74. Plut. Anton. Appian. Civil. l. 5. Plut. Infra, 132, 20. Cap. II. Plut.

U. c. 711. A. C. 41. *atque blandi* addito cognomento. Prima cura fuit reddendi Dianae sacrificii. quo magnifice peracto, supplices Deae, qui ad id asylum e victis partibus confugerant, dimisit incolumes, duobus exceptis, quorum alter caedis Caesarianae fuerat conscius, alter Dolabellam Caſſio prodiderat; vetusque spatium asyli duplicavit, partemque urbis adjecit.

Cui maximam pecuniam imperat.

III. Inde vocatis in consilium legatis, qui ex Asia Ephesum concurrerant, decem annorum tributa, quot Caſſio et Bruto intra biennium dederant, annua die pendenda imperavit. mox deprecantibus, adlegantibusque neceſſitatem, qua coacti dediſſent potentioribus omnia, hactenus remisit, ut novem annorum tributa annua bima die penderent. Regibus etiam et civitatibus liberis, ut quisque abundare videbatur, imperata eſt pecunia. Huic exigendae praefecit, quos voluit; ut interdum non tam acerbum videretur pendere omnino tributa, quam his hominibus pendere. Nam et citharoedum quemdam Anaxenorem Magnetem quatuor urbium exigendo tributo praeposuit, militibus ad hunc usum datis. Plurimum enim huic generi hominum indulgebat: et, quidquid deliciarum ullo machinamento corrumpendis moribus natum videri poterat, adfectu maximo complectebatur. Ergo et Xuthus choraules, et hiſtrio Metrodorus ejus amicitia nobilitati sunt; et coquus ob unam coenam scite paratam bona civis cujusdam Magnetis adcepit.

L. Cassio et aliis ignoscit.

IV. Laudabiliorem multo liberalitatem mox obeundis provinciis exercuit, L. Caſſium imperatoris fratrem, et alios earumdem partium, exemplo clementiae, quod Ephesi ediderat, veniam petere ausos absolvens, et civitatum, quae adflictae fuerant ab adversariis, calamitatem sublevans. Nam et Lycios, immunes eſſe, Xanthumque inſtaurare juſſit: et Rhodiis Andrum dedit, Tenumque cum Naxo et Myndo, quas tamen paullo poſt iterum ademit, quasi durius imperantibus. Transiens deinde per Phrygiam Mysiamque, et tributis ubique gravibus impositis, in Bithyniam venit, provinciaque ab Apulejo, quem Brutus praefecerat, adcepta, ipsum exemit culpae, reditumque conceſſit.

Cap. III. Strabo, l. 14. p. 641. Appian. Strabo, l. 14. p. 648. Plut. Cap. IV. Appian. Appian. Civil. l. 4. p. 616.

V. Hyrcano Judaeorum principi, suo et gentis nomine coronam auream mittenti, orantique, ut a Caſſio capti servitute eximerentur, clementer respondit, datis etiam ad Tyrios, Sidoniosque, et Antiochenos, et Aradios literis, ut ablata Judaeis corpora, bona, loca reſtituerentur. Inde Gallograecos et Cappadocas adiit, Planco demandata Asiae cura, pecunias ubique cogens. in Cappadocia et cauſſam cognovit Ariarathis et Archelaï Sisennae, de regno contendentium. et plus apud eum Archelaus valuit, Glaphyrae matris adjutus gratia, quam formosam et parum pudicam Antonius adamabat. U. c. 711. A. C. 41. *Judaeis tribuit beneficia.*

VI. Hinc in Ciliciam transgreſſus, miſſo ad Cleopatram Dellio, adeſſe reginam, tamquam ad cauſſam dicendam, juſſit: faviſſe enim Caſſio insimulabatur. At illa, moribus Antonii ex fama et Dellii expositione cognitis, qui mulieri, forma et ingenio excellenti, nihil ab iſto timendum adseverabat, non tam ad purgandum objecta, quam subjiciendum sibi imperatorem, se comparabat. Tandem, nec nisi plurimis illius et amicorum literis adcita, Tarsum navigavit, ubi tum agens Antonius liberam immunemque civitatem declarabat, edicto quoque proposito, uti Tarsenses cives, ubicumque servirent, dimitterentur. Tum quoque pro tribunali sedebat, quum adverso Cydno subvehi Cleopatram nunciatum eſt: tantusque hominum ad spectandam eam concursus fuit, ut, dilapsa forensi turba, solus cum suis Antonius relinqueretur. *Cleopatram arcessit.*

VII. Neque enim vulgaris erat species. Inaurato navigio, velis purpureis expansis, vehebatur: argentei remi ad tibiarum cantum movebantur, fiſtulis etiam et citharis molle interſtrepentibus. Illa sub tentorio, quod intextum auro erat, recubans, ornatu cultuque Venerem repraesentabat, adſtantibus utrimque pueris, ventulumque facientibus, Cupidinum habitu. Sed et ancillae praeſtanti forma, quemadmodum Gratiae et Nereïdes pinguntur amictae, propter gubernaculum aut rudentes ſtabant. Quacumque inveheretur, ripae suffituum odorumque fragrantia complebantur. Igitur, velut fascinatis prae delectatione *Illa miro faſtu accedit.*

Cap. V. Joseph. Antiq. 14, 22. Appian. Civil. l. 5. Dio, l. 48. Appian. Martial. l. 11. epigr. 20. Cap. VI. Appian. et Plut. Plin. 5, 27. Appian. Plut.

U. c. 711. A. C. 41. animis, Venerem ad Bacchum pro salute totius Asiae comessatum venire jactitabant.

Antonium excipit convivio.

VIII. Invitata ad coenam ab Antonio, ipsum potius ad se jussit adcedere: et paruit ille, ut comem se atque humanum ostenderet. Erant adparata omnia regio fastu: vasa auro gemmisque radiantia, nobilium artificum opera; purpureis aulaeis, auro intexto, obducti parietes; triclinia duodecim cum lectis. His excepit Antonium et amicos, quotquot ei placuerat adducere. Sed Antonius nihil tam admiratus esse, quam frequentiam et dispositionem luminum, dicitur, varias figuras magno artificio repraesentantium. Laudanti reginae magnificentiam illa subridens, *Haec*, inquit, *omnia tibi dono, Imperator, ut cras iterum mecum coenes.* Tum vero sic instruxit convivium, ut hesterna prae his parva et vulgaria viderentur. iterumque illi cetera omnia dedit; amicis autem ejus atque ducibus lectos, in quibus adcubuerant, cum poculis aureis, quibus ministratum cuique fuerat. discedentibus deinde pro dignitate cujusque partim lecticas cum lecticariis dedit dono, plerisque equos cum argenteis phaleris, pueros autem Aethiopas ad praelucendum omnibus. Tum vicissim excepit eam Antonius, superare nisus splendorem et elegantiam reginae: sed, utroque inferior, primus in coenae suae sordes et rusticitatem dicteria jecit. Quarto die vicissim apud eam coenante Antonio, solum consternendum rosis ad altitudinem cubiti curavit; qui harum copiam suppeditassent, non jam nummis, sed talentis, remunerans.

Ostendit se favisse Caesaris partibus.

IX. Igitur, metu omni deposito, quum ob destitutas Caesaris partes adcusaretur, non magis excusavit sese, quam imputavit ultro quatuor legiones, cum Allieno missas initio belli, classemque paratam, sed tempestatibus et celeri Dolabellae casu prohibitam egredi. *Neque tamen semel iterumque cum atrocibus minis flagitanti Cassio misisse auxilia. quin cum instructissima classe ipsam ad mare Ionium adcessisse, non diligentia Murci deterritam, sed tempestatibus et classem dissipatam, et se in morbum conjectam, et interea Philippensi acie decretum esse.* Nec falso ista jactabantur. sed plus apud lascivum hominis animum forma et veneres Cleopatrae, quam

Cap. VIII. Athen. 4, 11. Plut. Athen. Plut. Athen. Cap. IX. Appian.

caussa, valuerunt. Igitur ex rea statim amica, statim domina facta, non modo regnum Aegypti retinuit, sed in Antonio subegit orientem. U. c. 711. A. C. 41.

Cleopatrae forma et veneres.

X. Erat enim non modo pulchritudine, sed magis etiam lepóre quodam et elegantia singulari praedita: quam, quidquid ageret aut loqueretur, decerent omnia. Supererat mira ingenii vis et alacritas, etiam prioribus amoribus excitata et erudita; quia puellaribus adhuc annis Cn. Pompejum adolescentem, quando classis educendae caussa profectus in Aegyptum fuit, et mox Caesarem mancipaverat. Adcedebat et suavitas sermonum et eruditio, multarumque cognitio linguarum. raris enim populis responsa per interpretes dabat. cum Aethiopibus, Troglodytis, Hebraeis, Arabibus, Syris, Medis, Persis, aliisque multis gentibus ipsa loqui poterat: quum ante ipsam reges Aegyptiam quoque linguam discere non sustinuissent, nonnulli ne Macedonicam quidem callerent.

Quodlibet impetrat ab Antonio.

XI. His artibus brevi sic in potestate Antonium habuit, ut non his modo illiciis, sed etiam veneficiis captus, domitusque crederetur. Nihil enim tam aut largitu detrimentosum, aut factu turpe erat, quod illa petens non impetraret. Paullo ante fratrem virumque suum, aetatis quintum decimum annum agentem, veneno sustulerat. Soror Arsinoë religione vitam tutabatur, Dianae facta supplex, sive Ephesia illa, sive Leucophryne Milesiorum fuit. Hanc igitur jussu Cleopatrae, percussoribus immissis, Antonius sustulit. Nec alia loca, quae tum sanctissima habebantur reveritus, Tyrios e templo Herculis extractum Serapionem Cleopatrae coëgit tradere, contra cujus voluntatem ille Cassio auxilium adduxerat: Aradios, adolescentem quemdam, qui se Ptolemaeum esse ferebat, majorem Cleopatrae fratrem, qui victus a Caesare disparuerat. Sed et Megabyzum, Ephesiae Dianae antistitem, ad supplicium deposcebat, quod Arsinoën, tamquam reginam, hospitio excepisset. sed Ephesii, Cleopatrae supplicantes, ab ipsa salutem sacerdoti suo impetrarunt.

Antonius Herodi favet.

XII. Inter haec, continuato per Cavam Syriam, Palaestinam, Ituraeos, aliosque Syrorum populos iti-

Cap. X. Plut. Cap. XI. Joseph. Antiq. 15, 4. Dio. Joseph. Appian.

U. c. 711. A. C. 41. nere, tyrannos passim e civitatibus sustulit: libertatem cum immunitate tribuit Laodicenis: variasque civitatum et regulorum lites composuit. Unde Judaeis etiam principibus, Phasaëli et Herodis aemulis, facta spes, subverti fratres illos posse: quamquam nuper frustra eos adcusassent, quo tempore veniens ex Europa Antonius Herodis obsequiis et pecunia sic delinitus est, ut, nec auditis delatoribus, rem integram in suum adventum rejiceret. Venerunt igitur centum ex primoribus Antiochiam; nec aliud effecerunt, quam ut ambo fratres Tetrarchae constituerentur, eisque sub Hyrcani nomine, cujus jam factus affinis erat Herodes, summa rerum Judaïcarum permitteretur. Id quum aegerrime ferrent adcusatores, ex eorum numero quindecim vinxit; ne occideret, Herodis precibus tribuens.

Ejusque adcusatores occidit. XIII. Nec ideo Judaei quieverunt, quin alii mille Tyrum proficiscerentur, quo venisse Antonium audierant. At ille praefecto praesidii negotium dederat, ut importunos et molestos homines ulcisceretur. grandem enim a fratribus summam adceperat, et erat in hos olim bene adfectus propter hospitium, quod ei cum patre eorum fuerat. Igitur Herodes, gnarus rei, quum ante urbem diversaretur, prodiit adcusatoribus suis obviam, monuitque sibi parcerent. *si enim progrederentur, malum habituros.* At illi, contempto Herode, quum ad urbem procederent, obvios habuerunt armatos, a quibus interfecti sunt nonnulli, sauciati complures, reliqui conjecti in fugam moesti abierunt domos. Mox Antonius eos etiam, quos habebat in vinculis, occidit; propterea quod a plebe Hierosolymitana Herodem conviciis exceptum esse cognoverat.

Palmyreni oppidum deserunt. XIV. Interea, digressa in Aegyptum Cleopatra, M. Antonius, resumpta paullisper imperatoris persona propter Parthos, qui, numquam satis quieti, tum validius se commovere dicebantur, equites Palmyram misit, oppidi diripiendi gratia, quod sentire cum Parthis insimulabatur. Sed Palmireni, corporibus rerumque suarum pretiosioribus trans Euphratem trajectis, equitibus vacua aedificia reliquerunt: dispositis pro ripa sagittariis, quo genere plurimum valent, intercluso transitu. Hic conatus Antonii, et tyranno-

Cap. XII. Joseph. Antiq. 14, 22. et 23. et de B. Jud. 1, 10.
Cap. XIV. Appian. Dio. Plut. Appian.

rum, quos ubique civitatibus Romanis expulerat, ad Parthos fuga, simulque gravissima populis imposita tributa, magnum adtulisse momentum putantur, ut citius, quam timeretur, Parthicum bellum erumperet. Sed Antonius, neque Fulviae labores in Italia, neque provinciarum necessitates et pericula moratus, copiis in hiberna distributis, et Saxa Syriae imposito, in Aegyptum profectus, totum se Cleopatrae et voluptatum turpitudini tradidit. U. c. 711. A. C. 41.

XV. Consulum deinde nomen (vis enim penes triumviros erat) Cn. Domitius M. F. Calvinus iterum, C. Asinius Pollio gesserunt: hic adversus Caesari, belloque Perusino immixtus. sed pacta cum M. Antonio nondum audebat Caesar violare: neque referre putabat, penes quem adpellatio consulis esset, quum ipse tanto jam tempore consulem in obsidione habuisset. Jam asperior quotidie fames obsessos Perusiae experiri omnia remedia coëgerat. Idcirco, sociorum auxilia ultimis precibus obtestationibusque sollicitantes, perfecerunt, uti tres duces, qui repererant interea conjungendi copias viam, repulsis, qui prohibebant, Caesarianis, Perusiam contenderent. Sed Caesar Agrippam et Salvidienum his occurrere cum validiore exercitu jussit. quibuscum manus conserere non ausi, ne ab his et prioribus hostibus circumvenirentur, Fulginium occuparunt, passuum viginti millia distans a Perusia castellum. U. c. 712. A. C. 40. Cn. Domitio II. C. Asinio Coss. *Antoniani Perusiam eximere conantur obsidioni.*

XVI. Ibi circumsessi ab Agrippa de rebus suis, coacto consilio, deliberarant. Pollio consul, adsentiente Ventidio, perrumpendum censebat: postremo Plancus obtinuit, cautiora suadens, ne inter Agrippam et Caesarem intercepti utrimque caederentur. Lucius quique cum eo Perusiae obsidebantur, quum ignium indicio adesse socios intellexissent, cessantibus ignibus a maxima spe ad ultimam desperationem revoluti, victos enim fuisse suos existimabant, prima vigilia eruperunt, tentatisque locis omnibus, undique repulsi, diluculo se receperunt. Inde, subducta ratione corporum et alimentorum, Lucius dimensum praeberi servis vetuit: neque transfugere passus est, acribus ubique custodiis positis. Idcirco miseri, per urbem et ante muros herbam vellentes aut frondem, *Perusina fames.*

Cap. XIV. Plut. Dio. Appian. Cap. XV. Dio. Appian. p. 691. Cap. XVI. Vell. 2, 74. Appian.

U. c. 712. A. C. 40. agminatim moriebantur: et altiſſimis specubus injiciebantur cadavera, ne relicta et putrefacta morbos gignerent; cremata, rogorum multitudine neceſſitatem obseſſorum proderent hoſtibus.

Obsessi eruptionem tentant. XVII. Sed in hoc ſtatu siſti non poterat diu: rursumque rogantibus militibus, ut pugnando potius caderent, adnuit Lucius, monens, aut abstinendum certamine, aut nisi victoribus non revertendum. Adclamarunt omnes cupide, et, ne nox ignaviam aliquorum tegeret, educi clara luce poſtularunt. Igitur omnibus, ut ad ultimum conatum, summa cura praeparatis, cum inſtrumentis et scalis variae formae inſtructi ante lucem egrediuntur. Aderant et machinae, complendis foſſis aptae, turres plicatiles, unde pontes extrudi in muros solent, et telorum omnis generis magna copia, saxa itidem et crates, quae palis circum opera erectis injicerentur. Haec quum magno militum nisu admoverentur, foſſa completa, superatoque vallo, ad murum transgreſſi, suffodere hunc, alii, scalis atque turribus admotis, transcendere nitebantur: et, quum diversis locis haec fierent, propugnantesque clamoribus incertis distraherentur, pontes alicubi in murum injecti sunt, paucisque occisis, reliqua multitudo sequebatur.

Sed cum detrimento rejiciuntur. XVIII. Erat plane res obsidentibus in discrimine et metu: sed, quia raros admoliri pontes obsessi potuerant, facile occursum eſt, ſtrenuiſſimo quoque ad defendenda loca opposito, quae plurimum urgebantur. Igitur Antoniani defatigati a recentibus, quum etiam latera haberent ictibus exposita, rejecti sunt, scalaeque et turres eorum confractae. Ne tum quidem abstinuerunt pugna, quamquam ex superiore loco impune vulnerarentur: donec Lucius, misertus nimium et inutilem laborem, signum receptui dedit. Sed ne sic quidem eos deseruit animorum obſtinatio, quin, plausu hoſtium exsultantium irritati, resumerent scalas, et, quamquam irrito incepto, in mortem potius, quam proelium, ruerent. Et exorandi fuerunt imperatori, ut servare potius vitam, quam prodigere nequidquam, vellent.

L. Antonius pacem petit per legatos. XIX. Ultimus hic obseſſorum conatus fuit: et Caesar, ne quid tale poſthac auderent, sic exercuit suos, ut, signo dato, cum armis profilirent in muros. id quoque spectaculum desperationis implevit Antonia-

nos, et, quia moerore lentescebat disciplina, remissius moenia custodiebantur; pluresque transfugiebant ad Caesarem, non gregarii modo, sed et tribuni praefectique. Atque hos postquam clementer adceptos a Caesare vulgatum est, omnesque reliqui spem parem conceperunt, Lucius timens, ne, si pervicacior esse vellet, hosti dederetur, legatos de pace misit. Caesar, ex duobus generibus constare Lucii copias sciens, ut dissociaret animos, veteranis se veniam dare dixit in gratiam Antonii: reliquos suam in potestatem dedi velle. Haec in commune tribus legatis. mox uni seorsim C. Furnio, ceteris quoque parcere velle, ostendit, solis exceptis, qui proprias secum inimicitias exercerent. At hi, suspectum habentes cum Furnio arcanum sermonem, hunc quidem exceperunt conviciis; a Lucio postularunt, *ut aut paribus conditionibus pacis amplecteretur omnes, qui pari studio bellassent pro patria; aut arma universi ad extremum usque spiritum retinerent.* U. c. 712. A. C. 40.

XX. Lucius, reveritus pari secum dignitate viros, laudavit eorum sententiam, et, quando neminem haberet aptiorem, se dixit ad Caesarem ire. profectusque est statim sine feciali, cursu praecedentibus, qui rem Caesari significarent. Atque ille ad hoc nuncium properabat occurrere venienti. jamque in conspectu erant cum amicis et imperatoriis sagulis; quum, dimissis omnibus, Lucius, duos tantum lictores secum habens, processit, hoc ipso demonstrans animi sui propositum: intellexitque Caesar, et, Lucium imitatus, ostendere signum mox coaliturae benevolentiae voluit: et, festinante Lucio, ut intra vallum colloquerentur, egressus est Caesar, ut sic quoque liberum esset Lucio, quid capere consilii vellet. *Mox ipse ad Caesarem proficiscitur.*

XXI. Tum, ut est relatum in commentarios, Lucius prior ita coepit: *Siquidem cum externo mihi certamen fuisset, et vinci turpe putarem, Caesar, et turpius victum confiteri; eamque ignominiam exirem eadem via, quae multis egregiis viris, virtutem Fortuna oppressam adserentibus, placuit. Nunc, quia cum cive aequalis dignitatis contentio fuit, expertus, quae potui, pro patria, tali viro lubens cedo. Nec tamen haec dicta sic adcipias, quasi victori, in spem humanioris clementiae, adblandiar. non issem huc sine feciali, si pro me essem sollicitus: aliis pacem postulo, quam utique concessurus es, ubi nec iniquam petitionem meam, neque rationibus tuis alienam cognoveris. Nam, ut certius omnia dispicias, separari caussas oportet; ut in me omnem effundas iram,* *Ejus oratio.*

U. c. 712. A. C. 40.

quem horum omnium auctorem intelliges; his ignoscas, qui, decepti falsique, alia, quam penitus sentiebam, praeferentem in fratris Marci gratiam sequuti sunt. Quod si forte quaedam liberius dixero, licentiae ferociaeque imputare noli. non conveniunt ea temporibus meis. ea tantum dicam ex animi mei sententia, quae dissimulari nequibunt.

Reipublicae caussa se arma sumpsisse.

XXII. *Ego bellum tibi feci, Caesar, non ut oppresso succederem in principatu, sed ut restituerem rempublicam senatui; cujus, sub hac triumvirali potestate, jus atque decus omne adcisum atque sublatum est injuria. hoc enim ipsi quoque et sensistis olim et praetulistis, legitimum hunc magistratum non esse fassi; necessarium adpellantes, donec Cassii Brutique irreconciliabilis factio tolleretur. Ideo neque perpetuum esse, sed quinquennalem, voluistis. Ergo itaque, oppressis partium ducibus, reliquiarum, si tamen ullae sunt reliquiae, non contra rempublicam, sed pro sua incolumitate, manentibus armis, sed cessuris, simul atque timere sibi a vobis desierint, tempus esse judicavi, ut, cessantibus aliquando extraordinariis imperiis, patrius mos civitati, legibusque et magistratibus potestas sua redderetur. Neque vero majorem esse ducendam fratris, quam reipublicae, rationem existimavi; fore persuasus, ut ei quoque, quum venisset, tam justa et gloriosa probarentur. Et, quia mihi magistratus nomen profuturum ad efficienda coepta credebam, dimittere hanc opportunitatem nolui. Quod si tibi res ea cordi fuisset, penes te esset tanti operis coepti perfectique gloria. quia vero tibi persuaderi nequitum est; ego, urbe per vim occupata, hoc adfectavi decus, instinctus, ut opinor, generosa cogitatione, nihil esse, quod pro republica moliri vel cum discrimine non oporteat et Antonium, et consulem, et progeniem ejus Herculis, qui unus omnium laboriosissime contra injustas dominationes dimicavit.*

Quam et fratri praeposuerit.

XXIII. *Haec et vera belli hujus caussa, si quid mihi credis, et sola est. Nihil hic me frater, nihil aut Manius movit, aut Fulvia: ne divisio quidem agrorum, et pulsi possessionibus suis innocentes. nam et me auctore coloniae fraterni militis deductae sunt. Tu videri caussam eam armorum voluisti, ut veteranos tibi conjungeres, quorum praemia per me vocari in discrimen arguebas. Hoc tibi vaframentum utile ad victoriam fuit; dum e re tua erat, ut milites tui me, tamquam hostem infensissimum, odissent. At nunc, parta victoria, non est, ut in me hostili sis animo, nisi et patriam oderis: nam pro hujus libertate facta fuisse a me omnia reperies. Atque*

Non igitur se debere odio esse Caesari.

Cap. XXII. Cic. Phil. 2, 28. Plut. Anton. init. Cap. XXIII. Appian.

haec ille ego dico, qui non nesciam in tua nunc potestate esse: unde, quid de te judicaverim, adparet, quidque nunc judicem, solus ad te veniens. Sed de me ipso hactenus. U. c. 712. A. C. 40.

XXIV. *Quod autem amicos, atque adeo totum exercitum, adtinet, nisi consilium a me profectum pro suspecto respuis, magnopere tibi sim auctor, ne hac caussa cuiquam nimium irascaris. etiam tuos offenderis, si adeo implacabilia doceas esse debere civium odia, ut ignosci victis non oporteat: periculosum est homini, quum sit instabili Fortunae obnoxius, sola victoria tutum vivere. Sin vero me adhuc hostem esse, et talium consiliis minime credendum putas, non me piget precibus abs te contendere, ne meam sive culpam, sive fortunam amicis meis fraudi esse sinas: sed a me potius expetas poenam, qui horum omnium omnibus auctor exstiti. Atque haec ut serio dici constet, illis absentibus agere tecum volui: ne mihi potius ab illorum deprecationibus quaerere praesidium viderer.*

XXV. Ad haec Caesar; *Ut ego te sine feciali vidi descendere, L. Antoni, festinavi, ut ante castra mea occurrerem, ne locus tibi necessitatem imposuisse videretur dicendi faciendive, quae nolles. Postquam autem meam in potestatem te tradidisti, quod est eorum, qui se peccasse confitentur, nihil necessum est refellere, quae mihi falso quidem, sed speciose, objecisti.* *Caesaris responsio.*

XXVI. *Ceterum, sicut ab initio me conatus es laedere, ita laedis etiam nocesque in praesentia. quippe, si conditiones voluisses, erat tibi cum irato et victore paciscendum: nunc, quando, conditionibus omissis, meae fidei permittis omnia, quem armis non potuisti, pudore constringis, ut nec irarum amplius possim esse memor, nec uti potestate, quam, si pactiones intervenissent, necessario eras concessurus. Jam vero me cogis oblitum eorum, quae commeruisti, unum tantummodo respicere, quid me deceat. hanc enim partem praefero tam Deorum, quam mea caussa. sed et propter te, L. Antoni, faciam: operamque dabo, ne sic de me judicasse poeniteat.* His ultro citroque dictis, Lucii magnanimitatem et prudentiam admiratus Caesar esse dicitur; vicissimque Caesaris moderationem et brevitatem sermonis in adolescente trium et viginti annorum admirationi fuisse Lucio. ceteri vero, facientes ex vultu utriusque conjecturam, rem commode transactam esse, jam tum fiduciam salutis suae gaudiumque perceperunt. Hoc *Oblivionem injuriarum pollicens.*

Cap. XXVI. Liv. Epit. Appian.

U. c. 712. A. C. 40. maxime modo bellum Perusinum, post acrem obsidionem, et multas inclusorum eruptiones, finitum est: fame coacto ad deditionem Lucio.

Belli Perusini finis. XXVII. Sed statim a colloquio missi ab Lucio tribuni venerunt ad Caesarem, tesseram petentes, militumque suorum numerum referentes. qui postea quoque mos obtinuit, ut, qui quotidie signum petebant a Principe, descriptum simul exhiberent numerum eorum, qui tum sub signis essent. Caesar, data tessera, jussit eos excubias adhuc agere solito more, ne, sub noctem intromissis in oppidum victoribus, aliquid praeter animi sui sententiam gereretur. Orta luce, Caesar quidem sacrificavit. at Lucius eduxit exercitum cum armis, sed obvolutis et intectis, iter facientium more. ubi non longe abfuerunt a Caesare, *Imperatorem* salutarunt eminus: inde, quibus erant jussi locis, per legiones constitere.

Caesariani milites pro Antonianis deprecantur. XXVIII. Caesar, finito sacrificio, laureatus conscendit tribunal, jussisque arma ponere Antonianis, postquam id factum est, veteranos (nam a tironibus secreverat) adcivit, ut tamquam ingratos castigaret atque perterrefaceret. At Caesariani milites, sive subornati ab imperatore, ut saepe, sive veterum commilitonum tempore permoti, ad complexum illorum festinabant, orantes pro his Caesarem irrequietis vocibus, neque discedentes ab amplexu eorum. donec Caesar, aegre sedato clamore, conversus ad suos, *Meruistis*, aït, *commilitones, ut vobis negem nihil. At ego tirones quidem coactos militasse Lucio censebam. hos autem, qui saepe nobiscum militaverant, et nunc a nobis servantur, cupiebam interrogare, qua igitur nostra injuria, qua offensa, aut qua saltem spe uberioris apud alios militiae, contra me et vos et sua ipsi commoda pugnaverint? quidquid enim sudatum est hactenus, ecquo alio fine factum, nisi ut agri veteranis darentur, cujus fructus fiebant et ipsi participes? Igitur, si conceditis, nunc quoque eos interrogabo.*

Caesar illis ignoscit. XXIX. Deprecantibus illis, *Fiat igitur*, inquit, *quod petitis. abeant vestro patrocinio securi, et hanc etiam objurgationem lucrentur; sed hac conditione, ut vobiscum in posterum consentiant.* Tum vero utrimque voces et clamo-

Cap. XXVI. Liv. Epit. Flor. 4, 5. Cap. XXVII. Dio. Vell. 2, 74. Eutrop. l. 7. Appian. Plut. Lucull. Senec. de Tranquill. Animi, 8. Appian.

res promiscui insonuerunt laudantium Caesarem, agentiumque gratias. atque ille quibusdam petentibus concessit, ut, quos quisque vellet, exciperet hospitio: reliquam multitudinem, quo loco primum constiterant, sub pellibus agere jussit, donec hiberna eis, et qui deducerent, adsignarentur. Adesse mox Lucium ceterosque jussit, pro tribunali sedens: descenderuntque senatores et equites multi, praesentem fortunam habitu vultuque praeferentes. quibus egressis, praesidium Caesaris Perusiam introductum est. Lucium Caesar secum habuit: ceteros centuriones partiti sunt, custodes futuri hospitum specie, ut erant edocti ab imperatore. U. c. 712 A. C. 40.

XXX. Perusinis e muro deprecantibus concessum, ut egrederentur, praeter decuriones, venientibusque data venia. decuriones in custodiam dati, paullo est, ut militum odiis satisfieret, supplicium pertulerunt, uno excepto L. Aemilio, quod judex Romae, quum percussores Caesaris postularentur, atrum calculum palam tulerat, ceterosque fuerat ad condemnandum reos cohortatus. Oppidum diripiendum dare militi voluerat Caesar; sed princeps civitatis Cestius, qui mentis haud omnino sanae *Macedonicum* se appellabat, quod olim ea in provincia militasset, subjecit ignem sedibus suis, seque transfixum gladio in flammam intulit. tum ventorum vi dilatum incendium omnem Perusiam hausit, excepta tantum aede Vulcani. Junonis signum, quam Etrusci prae ceteris numinibus consueverant colere, quum intactum mansisset ignibus, Caesar Romam transferendum curavit, somnio monitus: concessitque volentibus instaurare oppidum: agri tamen spatium intra passus mille restrictum est. Qui deinde has reliquias incoluerunt, pro Junone Vulcanum adoptarunt tutelare numen. Hic tum exitus Perusiae fuit, veteris urbis, sive Lydi eam, novi tum adhuc Italiae inquilini, sive, ut est relatum ab aliis, Achaei condiderunt. *In Perusinos immitior.*

XXXI. Proxima deinde die Caesar, qui jam reconciliatus erat Antonio, ceteris etiam omnibus ignovit. Nec ideo minus trucidati sunt plurimi nobiles et egregii viri, quum excusare se conantibus una *Caesaris crudelitas.*

Cap. XXX. Vell. Appian. Dio. Appian. Liv. Epit. Appian. Propert. 2, 1. 29. Justin. 20, 1. Cap. XXXI. Appian.

U. c. 712. A. C. 40. voce responderet Caesar, *moriendum esse.* Sic et Ti. Canutius, qui tribunus plebis caussam Caesaris plurimum adjuverat, et Flavius quidam, et Clodius Bithynicus perierunt, et alii tanto numero, ut trecentos, aut etiam quadringentos utriusque ordinis, delectos e dedititiis, Idibus Martiis ad aram D. Julio exstructam more victimarum immolatos ferant. Caesar ad haec cogi ab exercitu querebatur: nec ideo persuasit. quin fuerunt, qui traderent, ab ipso hoc conflatum bellum esse data opera, ut aemuli atque inimici latentes, copia ducis se offerente, nudarent animos, vincique et facultatibus exui possent: unde promissa veteranis praemia conficerentur. Sic Perusina fames, quae mox propter summum exempli horrorem velut proverbio jactari coepit, totam Italiam formidolosissimo bello liberavit.

Antoniani fugiunt ex Italia. XXXII. Maximae enim vires Antonianorum fuerant; C. Asinius, L. Plancus, P. Ventidius, P. Canidius Crassus, Atejus, aliique duces, tredecim exercitus ducebant, et equitum sex millia quingentos. Hi plerique omnes, Lucii casu exterriti, ad mare descenderunt, Brundisium, aut Ravennam, aut Tarentum petentes; atque inde pars ad Pompejum, Murcumque, et Ahenobarbum sese contulit; alii transierunt ad M. Antonium. Insequebantur Caesariani pacem offerentes, et contumacibus infesti. Sed nihil efficere memorabile potuerunt, nisi quod Agrippa duas legiones ad se transduxit, quas Plancus Cameriae reliquerat. Atque idem Plancus, reliquo etiam exercitu ignaviter deserto, Fulviae cum liberis fugienti se adjunxit comitem: atque illa cum tribus millibus equitum, quos ei duces praesidii caussa addiderant, Puteolos et inde Brundisium contendit, cum navibus longis quinque, ad hoc e Macedonia adcitis, ad virum trajectura. Reliquorum nonnulli adjunxerunt se P. Ventidio. Sed Asinius Pollio, qui cum septem legionibus Venetiam diu retinuerat Antonio, magnasque res circa Altinum gesserat, dum Antonium petit, Domitium Ahenobarbum fide data transduxit ad partes. Scripseruntque ambo ad Antonium, eique, tamquam

Cap. XXXI. Sueton. Aug. 15. Dio. et Appian. Sueton. Dio. Senec. de Clem. 1, 11. Appian. Sueton. Lucan. 41. Appian. Cap. XXXII. Pigh. Ann. ad ann. 713. Appian. Dio. Appian. Vell. 2, 76. Appian. Vell. Dio. Appian.

[illegible]am mox adfuturo, exacensiones et commeatus pro- U. c. 712.
[illegible]ebant. Sextus quoque Pompejus, per Juliam An- A. C. 40.
[illegible]ii matrem, quam in Sicilia comiter exceperat, de [illegible]icitia cum eo agere coepit.

Liviae fortuna.

[illegible]XXIII. Inter haec Caesar reliqua Italiae, quae [illegible]ădiis adversariorum occupata fuerant, armis aut [illegible]tate defensorum recepit. Nec tacenda Liviae, [illegible]uguſtae, fortuna, magnum habens et utile mortal[illegible] exemplum mutabilitatis. Ti. Claudius Nero, vir [illegible]torius et pontifex, quum, deditione a ceteris [illegible]iae facta, solus in partibus perſtitiſſet, Praeneſte [illegible]mum, deinde Neapolin evaserat. Ibi fruſtra profe[illegible] patrocinium eorum, qui agros amiserant in Campa[illegible] servos etiam vocare conatus ad pileum, advent[illegible]aesaris in Siciliam fugit. In ea trepidatione Tib[illegible]s, qui poſt imperavit, tum vix bimulus, pene va[illegible] suo parentum fugam prodidit: quum, ad vitandum [illegible]ccursum militis, matris Liviae sinu, et quidem g[illegible]idae, uno tantum per itinerum devia comitante pr[illegible]gos, ad navigium deportatur.

Et grave periculum.

XXXIV. [illegible]ec diu manere apud Pompejum juvenis superbus pot[illegible], non ſtatim in conspectum ejus admiſſus, et m[illegible] prohibitus fascibus, quos ultra legitimum tempus [illegible]inebat. Igitur, ad Antonium profecturus, in A[illegible]am transmisit, commendavitque suos Lacedaemoni[illegible]ublice, quod in tutela Claudiorum ea civitas erat. [illegible]ed inde digredientem nocturno itinere flamma, re[illegible]e exorta e silvis, cum omni comitatu ita circumd[illegible], ut Liviae veſtis et comae amburerentur. inter f[illegible]m Neronis a Neapoli, C. Vellejus, avus hiſtorici, q[illegible]nte Bruti, mox Neronis praefectus fabrûm fuerat, [illegible]ile corpus, quod comitari abeuntes cupientem tard[illegible] gladio transadegit.

Caesaris potentia crescit.

XXXV. Tota [illegible] Italia Caesaris erat. igitur proxima ei cura fui[illegible]ccupandarum legionum, quae sub Alpibus multae, [illegible]leno duce, caſtra habebant: ut, siquidem in amici[illegible] maneret Antonius, illi servarentur; sin vero, lu[illegible]nta pars virium detraheretur inimico. Dispicient[illegible] occasiones Fortuna adjuvit, moriente sub hoc temp[illegible]Caleno. neque diſtulit Caesar adire

Cap. XXXII. Dio. [illegible]p. XXXIII. Vell. Sueton. Tib. c. 1. et Dio. Sueton. Tib. [illegible] et Vell. Cap. XXXIV. Sueton. Vell. 2, 76. Cap. XX[illegible] Appian.

U. c. 712. A. C. 40. voce responderet Caesar, *moriendum esse.* Sic et Ti. Canutius, qui tribunus plebis caussam Caesaris plurimum adjuverat, et Flavius quidam, et Clodius Bithynicus perierunt, et alii tanto numero, ut trecentos, aut etiam quadringentos utriusque ordinis, delectos e dedititiis, Idibus Martiis ad aram D. Julio exstructam more victimarum immolatos ferant. Caesar ad haec cogi ab exercitu querebatur: nec ideo persuasit. quin fuerunt, qui traderent, ab ipso hoc conflatum bellum esse data opera, ut aemuli atque inimici latentes, copia ducis se offerente, nudarent animos, vincique et facultatibus exui possent: unde promissa veteranis praemia conficerentur. Sic Perusina fames, quae mox propter summum exempli horrorem velut proverbio jactari coepit, totam Italiam formidolosissimo bello liberavit.

Antoniani fugiunt ex Italia. XXXII. Maximae enim vires Antonianorum fuerant; C. Asinius, L. Plancus, P. Ventidius, P. Canidius Crassus, Atejus, aliique duces, tredecim exercitus ducebant, et equitum sex millia quingentos. Hi plerique omnes, Lucii casu exterriti, ad mare descenderunt, Brundisium, aut Ravennam, aut Tarentum petentes: atque inde pars ad Pompejum, Murcumque, et Ahenobarbum sese contulit; alii transierunt ad M. Antonium. Insequebantur Caesariani pacem offerentes, et contumacibus infesti. Sed nihil efficere memorabile potuerunt, nisi quod Agrippa duas legiones ad se transduxit, quas Plancus Cameriae reliquerat. Atque idem Plancus, reliquo etiam exercitu ignaviter deserto, Fulviae cum liberis fugienti se adjunxit comitem: atque illa cum tribus millibus equitum, quos ei duces praesidii caussa addiderant, Puteolos et inde Brundisium contendit, cum navibus longis quinque, ad hoc e Macedonia adcitis, ad virum trajectura. Reliquorum nonnulli adjunxerunt se P. Ventidio. Sed Asinius Pollio, qui cum septem legionibus Venetiam diu retinuerat Antonio, magnasque res circa Altinum gesserat, dum Antonium petit, Domitium Ahenobarbum fide data transduxit ad partes. Scripseruntque ambo ad Antonium, eique, tamquam

Cap. XXXI. Sueton. Aug. 15. Dio. et Appian. Sueton. Dio. Senec. de Clem. 1, 11. Appian. Sueton. Lucan. 41. Appian. Cap. XXXII. Pigh. Ann. ad ann. 713. Appian. Dio. Appian. Vell. 2, 76. Appian. Vell. Dio. Appian.

quam mox adfuturo, exscensiones et commeatus providebant. Sextus quoque Pompejus, per Juliam Antonii matrem, quam in Sicilia comiter exceperat, de amicitia cum eo agere coepit. U. c. 712. A. C. 40.

XXXIII. Inter haec Caesar reliqua Italiae, quae praesidiis adversariorum occupata fuerant, armis aut voluntate defensorum recepit. Nec tacenda Liviae, mox Augustae, fortuna, magnum habens et utile mortalibus exemplum mutabilitatis. Ti. Claudius Nero, vir praetorius et pontifex, quum, deditione a ceteris Perusiae facta, solus in partibus perstitisset, Praeneste primum, deinde Neapolin evaserat. Ibi frustra professus patrocinium eorum, qui agros amiserant in Campania, servos etiam vocare conatus ad pileum, adventu Caesaris in Siciliam fugit. In ea trepidatione Tiberius, qui post imperavit, tum vix bimulus, pene vagitu suo parentum fugam prodidit: quum, ad vitandum occursum militis, matris Liviae sinu, et quidem gravidae, uno tantum per itinerum devia comitante profugos, ad navigium deportatur.

Liviae fortuna.

XXXIV. Nec diu manere apud Pompejum juvenis superbus potuit, non statim in conspectum ejus admissus, et mox prohibitus fascibus, quos ultra legitimum tempus retinebat. Igitur, ad Antonium profecturus, in Achajam transmisit, commendavitque suos Lacedaemoniis publice, quod in tutela Claudiorum ea civitas erat. Sed inde digredientem nocturno itinere flamma, repente exorta e silvis, cum omni comitatu ita circumdedit, ut Liviae vestis et comae amburerentur. inter fugam Neronis a Neapoli, C. Vellejus, avus historici, qui ante Bruti, mox Neronis praefectus fabrûm fuerat, senile corpus, quod comitari abeuntes cupientem tardabat, gladio transadegit.

Et grave periculum.

XXXV. Tota jam Italia Caesaris erat. igitur proxima ei cura fuit occupandarum legionum, quae sub Alpibus multae, Caleno duce, castra habebant: ut, siquidem in amicitia maneret Antonius, illi servarentur; sin vero, luculenta pars virium detraheretur inimico. Dispicientem occasiones Fortuna adjuvit, moriente sub hoc tempus Caleno. neque distulit Caesar adire

Caesaris potentia crescit.

Cap. XXXII. Dio. Cap. XXXIII. Vell. Sueton. Tib. c. 2. et Dio. Sueton. Tib. c. 6. et Vell. Cap. XXXIV. Sueton. Vell. 2, 76. Cap. XXXV. Appian.

U. c. 712. A. C. 40. exercitum, potitusque voto, Fufio adolescente per metum tradente protinus omnia, Galliam etiam et Hispaniam adjunxit, quae adtributae Antonio fuerant: atque ita simul undecim legionibus et amplissimis provinciis in potestatem citra sanguinem adceptis, ubique suae factionis homines, amotis Antonianis, praefecit. hisque gestis in urbem triumphali habitu invectus est, ubi tum resumpta veste, quam sine senatusconsulto, plebe cogente, posuerant Patres, festi dies agebantur. Tum ei corona laurea decreta, nec in praesens tantummodo, sed uti toties uteretur, quoties aliquis alius triumpharet.

Cap. XXXV. Liv. Epit. Appian. Dio.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VIGESIMI SEPTIMI.

Parthi, Labieno, qui Pompejanarum partium ierat, duce, in Syriam inruperunt: victoque Decio Saxa, M. Antonii legato, totam eam provinciam occupaverunt. M. Antonius, quum ad bellum contra Caesarem gerendum incitaretur, uxore Fulvia dimissa, ne concordiae ducum obstaret, pace icta cum Caesare, sororem ejus Octaviam in ma-

Victoque Didio Saxa, M. Annii legato] Vet. lib. *Decidio xa.* Item Cicero 13. Philipp. 3.] Decidium Saxam Antonii tellitem commemorat. SIGON. esar 1. B. Civ. 66. *L. Decius Saxa.* et Dio 47, 347. *Δεδιος.* DUK. Copula *que* male pittitur in Boend. Dein *Decio xa* Leid. et Berg. *Decio Ga-* ed. Camp. *Decidio Saxa* off. Lov. 2. Boend. et Exc. Pioei; quod recte Sigonius restiit. *Δεκίδιος Σέξας* memoratur on. 47, 347. pro quo *Σάξας* ponendum. Casaubonus quim Exercit. Baron. num. 1. §. 30. idem *Δίδιος Σάξας* legendum iltimabat; sed, eum errare, tendit Noris. ad Cenot. Pis. ff 2. c. 16. §. 5 Praeterea *et . Antonii legato* Voff. Lov. 2. Boend. Male. *Decidius Sa-* t enim ab *M. Antonii legato* n fuit diversus.

Universam eam provinciam cupaverunt] *totam eam* Leid. Voff. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Vide ad Epit. 52. Insuper *occuparunt* Leid. et Exc. Pithoei.

Ad bellum contra Caesarem gerendum incitaretur, uxore Fulvia dimissa, ne concordiae ducum obstaret] Forte *incitaretur ab uxore Fulvia, ea dimissa, ne concordiae ducum obstaret.* J. FR. GRON. *uxore Fulvia dimissa* non dici posse, nisi de divortio, nemo negabit. Sed de eo nihil usquam proditum est. Dio 48, 34-. Appian. 5. Civil. 706. et Plutarch. in Anton. pag. 929. scribunt, Fulvia Sicyone morbo exstincta, Antonium morte illius graviter doluisse, ac deinde Octaviam uxorem duxisse; nec ullam divortii Antonii cum ea mentionem faciunt. Si horum fides certa est, de quo non potest dubitari, non video, quomodo Auctor Epitomes cum iis in concordiam redigi possit, nisi legatur *Fulvia*

trimonium duxit. Q. Salvidienum, consilia nefari contra Caesarem molitum, indicio suo protraxit isque damnatus mortem sibi conscivit. P. Venti dius, Antonii legatus, Parthos, proelio victos, Sy ria expulit, Labieno eorum duce occiso. Quum v

amissa, quae concordiae ducum obstabat. Ab ea bellum inter Caesarem et Antonium propter aemulationem Cleopatrae concitatum fuisse, tradunt Plutarchus et Appianus. DUK. Certissimum puto, pro *dimissa* minima mutatione legendum esse *amissa*, id est mortua. Liv. 1, 1, 2. *Rege Pylaemene ad Trojam amisso.* 2, 36, 4. *Filium namque intra paucos dies amisit.* cap. 47, 10. *Consule altero amisso.* 3, 50, 6. *Morte amitti melius ratum, quam contumelia, liberos.* Suet. Caes. 1. *Annum agens sextum decimum patrem amisit.* cap. 26. *Matrem primo, deinde filiam, nec multo post nepotem amisit.* Aug. 8. *Quadrimus patrem amisit.* qui ita saepe loquitur. Justin. 1, 9. *Ante famam amissi regis occupat facinus.* Flor. 2, 14. *Amissum cum legione praetorem plenissime ultus est.* Ita *amissio* pro morte Plin. 1. Ep. 12. Insuper verbum *incitaretur* deest in Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et Exc. Pithoei: quorum primus et ultimus omittunt etiam τὸ *dimissa.* At Leid. legit *gerendum paratus esset*: quod videtur recipiendum. Si tamen *incitaretur* servari placet, partim cum Gronovio, partim cum Dukero legerem *incitaretur ab uxore Fulvia, ea amissa, quae concordiae ducum obstabat.* Ad haec *bellum adversus Caesarem gerendum* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Boend. *bellum adversus Caesarem gerundum*, ed. Campani. Vide ad Epit. 5 et mox infra hac Epit.

Q. Salvidienum consilia nefaria contra Caesarem molitum] *Q. Sanidenum* Boend. *Salvidenum* Berg. *Q. Savidinum* Voss. *Q. Salvidemum* Nor et edd. vett. pro quo Frob. anno 1531. *Q. Salvidenum*, et quadriennio postea *Q. Salvidienum* emendavit; quod posterius etiam superest in Leid. Lov. 2. et ed. Camp. Vide ad Epit. 123. Praeterea *adversus Caesarem* omnes codd. nostri, et ed. Campani. ad verba proxime praeced.

Indicio suo protraxit] A Gr tero receptum puto: nam pri res *detexit.* Quod ne quem tu bet, attestor in quatuor membr naceis nobis occurrisse *protraxit.* Et est Livianum. V. 44, 2 J. FR. GRON. *protexit* perp ram primae edd. quod Ascen anno 1513. mutavit in *detexit* et deinde Gruterus in *protraxit* quomodo legunt etiam Leid. Vo Lov. 2. et Exc. Pithoei. *pertraxit* Berg. et ed. Camp. *trax* Boend. Praeterea *iudicio* Boen et edd. principes: de quo err re vide ad Livii 7, 39, 5. Refe autem Appian. 5. Civ. 710. Antonium, postquam cum Caesare i gratiam rediisset, ei detulisse Salvidienum, qui Galliae Nar bonensi praeerat, de defection a partibus Caesaris ad se nu cium misisse. Vox *suo* exsulat Lov. 2. Mox *sibi* non adparet Leid. Voss. Berg. Lov. 2. et Boen quod praenomen in eadem

inus Italiae hostis Sex. Pompejus Siciliam teneret, t commercium annonae inpediret, cum eo postulatam pacem Caesar et Antonius fecerunt, ita ut Siciliam provinciam haberet. Praeterea motus Africae et bella ibi gesta continet.

ationis formula etiam supra omittitur Epit. 124.

Quum vicinus Italiae hostis] Haec, et quae de victoria Parica Ventidii referuntur, non eae temporibus digesta esse, dversus Norisium disputat Pagius in Apparatu Chronol. ad Annales Baronii §. 83. et 93. DUK.

Et annonae commeatum impediret] Vet. lib. *annonae commercium.* SIG. Ita etiam Exc. Pithoei, quod Sigonius et dein Gruterus receperunt. Postea Gronovius, trajectis vocibus, *et commercium annonae* edidit, ut praeferunt Leid. Berg. Lov. 2. ed. Camp. *ac commercium annonae* est in Voss. et Boend. Supra Epit. 99. *Persequi piratas jussus, qui commercium annonae intercluserant.* Mox *eo postulatam cum pacem* Lov. 2. et Exc. Pithoei. *cum postulatam pacem* Boend. Praeterea *Caesar et Antonius quidem fecerunt* edd. vett. Sed vocem *quidem*, quam nulli codd. nec ed. Camp. agnoscunt, recte Sigonius expunxit. V. ad Epit. 55.

Bella gesta continet] Vet. lib. *bella ibi gesta.* SIG. *bella ingesta* Exc. Pithoei. *bella inde gesta* Lov. 2. *bella ibi gesta* Leid. Voss. et Berg. Et ita recte edidit Crevierius.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XCII.

IN LOCUM LIBRI CXXVII. T. LIVII.

U. c. 712. A. C. 40. *Antonius per Asiam Athenas venit, in Italiam transiturus.*

I. Inter haec Antonius, hieme apud Cleopatra turpiter acta, tum rerum istarum, tum Parthicoru motuum nunciis aegre excitus, Tyrum navigavit, a versus Parthos inde ducturus. Sed lamentabilib Fulviae literis, in quibus apparebant frequentes l crimarum notae, revocatus ad domesticas curas, jam omnia circum occupata ab hoste cernens, per C prium Rhodiumque mare in Asiam venit. Ibi cog to Perusini belli exitu, fratris adcusavit insolentia et Fulviae, sed ante omnes Manii: hos enim causs armis praebuisse, qui veniebant ex Italia, confirm bant. Igitur uxorem Athenis occurrentem objurga graviter, et iturus in Italiam, ne obstaret concordi dimisit Sicyone aegram animo et corpore, ne quide inter discedendum invisere curans. Cum Pompeja autem legatis, qui matrem Juliam adduxerant, L. l bone socero Pompeji, Saturninoque, et aliis, ami tiam adversus Caesarem conjungere cupientibus, transegit, ut gratias pro deducta matre ageret, re turumque polliceretur. ceterum aut usurum se au lio Pompeji, si bellandum sit adversus Caesarem; eum Caesari reconciliaturum esse.

Fures Caesari curam injicit multiplicem.

II. His nunciatis, Caesarem magna et anceps cu distringebat, consensui duorum imparem, et, ut potius amico, utro hoste uteretur, ambigentem. Ath his fuisse cum Antonio Pompejanos noverat: quid e set conventum, nesciebat. interim abutebatur eo c loquio ad invidiam Antonii: *hoc nimirum agi, ut, pu*

Cap. I. Plut. Anton. Dio, l. 48. Appian. Civil. l. 5. Parth. Plut. Dio. Appian. Civil. 5. Plut. Appian. Liv. Ep Appian.

novis colonis, Pompejus veteresque possessores reducantur. Et credebant hoc veterani, quia plurimi profugorum ad Pompejum concesserant. Sed nec incitari ideo contra Antonium poterant: tantum ei studiorum, tantumque existimationis res Philippensi bello gestae pepererant. Summa vero rationum Caesaris in eo vertebatur, ut, pedestri exercitu egregie instructus, maritimas vires nullas haberet. Numero legionum, erant enim amplius quadraginta, simul Antonium et Pompejum et Ahenobarbum superabat. sed adversum naves adversariorum quingentas neque classem habebat, neque spatium comparandae: quod illi instructi paratique ex vicino Italiam infestare, et ad extremam inopiam adigere poterant. Iönium quidem mare nuper avectus ad Antonium Domitius aperuerat, ut melius bello peti Pompejus posset. ceterum hic multas ob caussas videbatur potior, ut prae Antonio futurus usui, majoris etiam, quam ille, fidei haberetur. U. c. 712. A. C. 40.

III. His ita expensis, quum, dimissa Clodia, copia ei conditionum esset, ad Maecenatem scripsit, uti sororem sibi Libonis ambiret Scriboniam; per quam foederis cum Pompejo feriendi, simul rebus suis expedire censuisset, occasionem captabat: quamquam ea mulier aetate provectior duos ante consulares maritos, et ex P. Scipione liberos, habuisset. Nec cunctanter adcipiente conditionem Libone, literasque Romam ad amicos dante, matrimonium contractum est. *Atque ille Scriboniam ducit.*

IV. Neque tamen pax inter hos est inita, dum Caesar omnia concedere non potest; multa remittere Pompejus non vult, cum incremento potentiae quotidie factus elatior. Nam et alii multi adcesserant partibus, et Statius Murcus ei, luculenta adducta classe, duplicaverat vires. Ad haec quotidianis ex Italia transfugiis, etiam servorum, augebatur. tam enim transibatur frequenter, ut etiam Vestales inter sacra conciperent votum, *si finis aufugiendi factus esset.* Idcirco M. Vipsanium Agrippam, principem amicorum, cum Pompejo bellum gerere Caesar jussit. Sed, dum Agrippa ludos Apollinares curat, erat enim tum praetor, in Italiam Pompejus transiit, magnaque ejus par- *Pompejus Italiam vastat.*

Cap. II. Dio. Cap. III. Appian. Dio. Sueton. Aug. 62. Propert. 4, 12, 55. et seq. Cap. IV. Appian. Dio. Vell. 2, 77. Dio.

U. c. 714. A. C. 40. te vastata, sub adventum Agrippae se recepit, praesidiis per opportuna loca relictis. Neque vero citius occurrere potuerat Agrippa, ludis edendis populum, qui mire his voluptatibus adficiebatur, Caesari conciliare studens. Igitur et novi generis spectacula sunt edita, et translatitia solito magnificentius. Circenses quidem biduo continuo. Sed et Trojam pueri nobiles luserunt, et confectores ferarum in circo ex equestri ordine producti sunt.

V. Inter has turbas Lepidus, auctoritatem suam aegre passus senescere, in Africam a Caesare missus est, sex additis legionibus, quae, nuper ab Antonianis partibus avulsae, parum certae fidei esse videbantur. Et habebat majoris auctoritatis duce opus Africa, Romanae discordiae inter diversos duces poenas dans, et, variante partium fortuna, semper praeda victoris. T. Sextius, nuper ex provincia veteri repulsus, quum non aliam cladis esse caussam opinaretur, quam quod caput tauri secum non habuisset, novam expeditionem adornabat; quum a Cornificianis praeventus est, irrumpentibus in Numidiam, et obsidente Cirtam Laelio, dum quaestor Cornificii Ventidius Sextium, equestribus proeliis superatum, continet. Sed Arabionis et Sittianorum auxiliis Sextius adjutus deduxit in aequum copias, pugnaque commissa Ventidium occidit, fugientesque, duce amisso, milites insequutus, plurimos interfecit cepitve. Hunc ad nuncium Laelius, obsidione Cirtae relicta, ad Cornificium rediit. Nec distulit insequi Sextius, et ad ipsam, ubi Cornificius agebat, Uticam profectus, licet minores habebat copias, in propinquo castra posuit. Tum missus prospeculatum Laelius cum Arabione equestri proelio concurrit: et, quia Sextius cum expeditis peditibus a latere se ostenderat, receptui timens ille, propinquum tumulum occupavit. Arabio, caesis, quos consequi potuerat, circumfuso equite collem obsidere instituit. Sed Cornificius hoc agi videns, cum majore parte copiarum Laelio subventurus, a tergo instantem Sextium habuit; a quo coactus signa convertere dedit Arabione spatium, ut per homines, inaccessa aliis loca superare solitos, aditum in castra Cornificii clam reperiret. Igitur, ho-

Cornificius occiditur.

Cap. IV. Sueton. Aug. 43. Dio. Cap. V. Appian. Liv. Epit. Dio. Appian. Civil. l. 4. p. 620. et Dio.

ſte conspecto, Roscius, praesidio caſtrorum praefectus, militi cuidam se occidendum praebuit. At ignarus rei Cornificius, dum ad Laelium perrumpere nititur, desertus a suis, quos saepe objurgans *galeatos lepores* adpellaverat, equitum Arabionis incursu oppreſſus eſt. quod ubi ex loco superiore conspexit Laelius, ipse quoque sua manu mortem invenit. Ducibus amiſſis, copiae diffluxerunt: qui proscriptorum apud Cornificium fuerant, in Siciliam, aut quo quisque potuit, se receperunt. Sextius victor Arabionem et Sittianos donavit magnifice: oppidis in fidem triumvirorum adceptis omnibus ignovit: utramque provinciam obtinuit: donec Caesar, ex pacto cum collegis imperium Africae Numidiaeque nactus, C. Fuficium Fangonem adcipere ab Sextio provincias et exercitum juſſit. U. c. 712. A. C. 40.

VI. Exinde, quum alia pactione Caesaris et Antonii Numidiam Caesar, Antonius Africam adcepiſſent, scripsit ad Sextium Fulvia, ut provinciam Antonii nomine recuperaret. nam obtentu hiemis adhuc moratus in Africa Sextius novarum rerum occasionem expectaverat. Igitur nolenti cedere Fangoni bellum intulit, veteranorum contracta manu, et regulorum auxiliis. Mox et ex ipsa provincia multi mortales ad eum conceſſerunt Fangonis odio, qui, ex manipulari Caesaris dictatoris victoria factus inter alios de genere hoc senator, praesentem potentiam parum prudenter exercebat. Sed et Numidia se, rebus his auditis, concuſſerat. Idcirco reversus in eam Fango Cirtenses, a quibus spernebatur, itemque Arabionem, negantem auxilia, plurimis adfecit damnis. hunc etiam poſtremo ejecit finibus suis, et, quum ad Sextium se recepiſſet, dedi poſtulavit. *Sextius Fangoni bellum infert.*

VII. Haec nova his bellandi exſtitit cauſſa. Sextio recusante supplicem dedere, irrupit in Africam Fango, levibusque proeliis inferior, in Numidiam recedendo Sextium adtraxit, Arabionis praecipue equitibus confisum. Sed, ubi Sextius insimulatum proditionis Arabionem dolo sustulit, equites ejus, pars alio, multi ad Fangonem se contulerunt. Unde viribus exaequatis, quum invicem metuerent, cum Ara- *Fango sibi consciscit necem.*

Cap. V. Euseb. Chron. Dio. et Appian. Dio. et Appian. Civil. l. 5. Cap. VI. Cic. ad Att. 14, 10. Dio.

U. c. 718. A. C. 40. bione sublatam irarum caussam praetexentes, amicitiam pepigerunt, sed minime fidam ac durabilem. Quippe Fango, securiorem inde Sextium factum putans, denuo transcendit in Africam: et, quum equitatu Numidico Fangonis superiores partes essent, Sextium Romanae legiones praestarent invictum, adcidit, ut, commisso proelio, alterum cornu utrimque pelleretur: victores, non animadverso suorum casu, castra adversariorum caperent. Ubi, quid actum foret, constitit, paribus denuo animis congressi proelium instaurarunt. Sed pulsus in montes Fango, quum noctu bubalorum transcurrentium sonitum audiisset, equitatum hostium esse, et se prodi ratus, gladio se ipse transfixit. Numidae lubentes sub potestatem Sextii reverterunt, excepta Zama, quae perdomanda fame fuit. His actis, Lepidus, in Africam veniens, utramque provinciam obtinuit, concedente Sextio, tamquam honoris Lepidi caussa, quod contra validiorem tueri se posse desperabat. Atque is, quum Romam rediisset, mox inter suffectos consularem tenuit locum.

Caesar Lepidum et L. Antonium per speciem honoris amovet.

VIII. Ablegato per speciem imperii Lepido, ut etiam L. Antonium removeret, adcitum his ferme verbis adloquutus Caesar est: *Ego te quidem, L. Antoni, pietatis nomine laudo, qui in fraterna culpa tuum esse crimen tuumque periculum voluisti. ceterum gratum erga beneficia mea animum desidero: quando ne manifesta quidem fratris cum Sexto conspiratione quidquam sustines confiteri. Ego vero tibi credens, exstincto Caleno, ne sine duce exercitus forent, per amicos meos servabam Marco: nunc vero, deprehensis ejus consiliis, mea volo esse omnia: tibi permitto, ut ad fratrem sine fraude transeas.* Ad haec Lucius, qualia prius praetulerat: *potentia fratris abuti ad tollendum triumviratum voluisse. eumdem adhuc animum durare, et, si regressus frater rempublicam tuendam suscipiat, clam palamve ad eum abiturum, quamquam habere maximum Caesaris beneficium non abnuat. sin vero fratrem etiam sentiat, non contra dominationem, sed dominationis socios, tendere, tum se Caesari adfuturum contra fratrem, quamdiu ei meliorem mutare mentem putarit. Porro rempublicam ante omnem et cognationem et gratiam positurum esse.* Caesar, non indelectatus hoc sermone, *contra fratrem fratris opera*

Cap. VII. Porphyr. ad Hor. Carm. 1, 4. Cap. VIII. Appian. Civil. l. 5.

negavit *usurum, ne si vellet quidem sequi, sed universam Hispaniam cum exercitibus ei crediturum esse: ut pro legatis habeat, qui tum sint in Hispania, Sex. Peducaeum, L. Carinatem.* Hoc nimirum nomine custodes L. Antonio addebantur. U. c. 713. A. C. 40.

IX. Dum ita diversis locis Romanae vires colliduntur, Parthi cum maximis copiis in Syriam, et e Syria in Asiam irruperunt. quod bellum hoc maxime modo conflatum atque commissum est. Crassiana expeditione primum irritati Parthi, mox elati victoria, semper deinceps eo animo fuerunt, ut et auderent bellare cum Romanis, et cuperent. Sed, ut fit, subinde intervenientibus moris, in id tempus dilata res est, quo post Philippense bellum Antonius, cogendis ubique pecuniis, maximopere provincias alienasse videbatur: eo quidem provecta Aradiorum audacia, ut Curtium Salassum, cum quatuor cohortibus exigendae pecuniae caussa missum, vivum comburerent. *Parthi in Syria et Asia.*

X. Forte T. Labienus T. F. ad sollicitanda Parthorum auxilia missus a Bruto, post ejus interitum occasionem ostentare non desinebat, Antonio apud Cleopatram deside, Caesare Pompejoque, et quidquid armis validum apud Romanos usquam esset, mutuo se adterentibus. *se quarum opum, quantae cuique civitati essent, quarum animorum. si copiarum imperium sibi credatur, omnino relaturum regi pro beneficiis gratiam.* His permotus Orodes exercitum Labieno maximum, cum filio Pacoro et purpurato Barzapharne adtribuit. Cum his, irruptione in Syriam facta, pervenit Apameam, et, ab oppugnatione oppidi repulsus, praesidia, quae passim per agrum erant disposita, nullo negotio in deditionem adcepit. Erant enim e Cassianis militibus, familiariter noti Labieno, quos suo sacramento adactos custodiendae Syriae, quod adsueti his regionibus videbantur, Antonius reliquerat. tamque pronus in has partes omnium animus fuit, ut solus e tanto numero Saxa, legati frater et quaestor, ejus consilii expers maneret. *Ducibus Labieno, Pacoro, Barzapharne.*

XI. Igitur Decidius Saxa legatus, ad defendendam provinciam, quantis poterat copiis, properans, quum *Syria Parthorum facta*

Cap. IX. Dio. Flor. 4, 6. Dio. Euseb. Chron. Cap. X. Dio. Flor. Vell. 2, 78. Liv. Epit. Joseph. Antiq. 14, 23. et de B. Jud. 1, 11. Appian. Parth. et Syr. Dio.

U. c. 713. A. C. 40. *praeter Tyrum.*

in se Labienum abstraxisset, castra inter Antiochiam et Apameam posuit. Sed Labienus frequentes intra ejus vallum libellos jaciebat, coactam et probrosam militiam cum meliore permutare commilitonum exemplo jubens. Nec ausus militi confidere Decidius, servare potius exercitum longius abductum statuit, quam hunc simul et provinciam amittere. Sed, equitatu Parthico inhaerente tergis abeuntium, proelium committere coactus, magno suorum numero amisso Antiochiam perfugit. Labienus, auctoritatem addente victoria, jam sine certamine recepit Apameam, cunctis occubuisse Saxam credentibus. Inde profectus Antiochiam, hanc quoque fuga Romanorum desertam cepit. adsequutusque Saxam, in Ciliciam properantem, eo desperationis adduxit, ut sibi manum inferret, ne, amisso exercitu, vivus veniret in hostium potestatem. Hinc universa Syria Parthorum facta, praeter Tyrum, quae portas Pacoro clausit, quia valido praesidio nuper eam Antonius firmaverat: eodemque magna manus ex Syria confluxerat Parthicum imperium recusantium. Ab his contra pedestres hostium copias, classem enim non habebant, haud aegre defensa est.

Antigonus Judaeus ope Parthorum Hyrcanum oppugnat.

XII. Ex Syria Pacorus in Palaestinam transiit, adcitus a Lysania, qui, Ptolemaeo Mennaeo genitus, paternam ditionem obtinebat. Hic Antigonum Judaeum mille talenta cum quingentis mulieribus daturum Parthis sua fide spoponderat, si, dejecto Hyrcano, in regnum ille restitueretur. Igitur, Barzapharne per mediterranea loca jusso incedere, secundum litus Pacorus ducebat, obiter Sidonios recipiens et Ptolemaïdem, sponte se dedentibus oppidis. Inde, quoniam ipse nondum perpacatis Syriae rebus adtinebatur, quemdam ex regiis pincernis sibi cognominem, adtributa manu equitum, misit speculatum res Judaïcas, simul auxilio futurum Antigono, quum occasio adfuisset. His in monte Carmelo praedas agentibus, adcessit magna Judaeorum multitudo; ita ut juxta Drymum occurrentes sibi hostes vinceret Antigonus, et cum fugientibus Hierosolymam penetraret. In ipsam quoque urbem introïtum; et, adgregantibus sese, qui factionis Antigoni olim fuerant, regia petita. Sed,

Cap. XI. Acron in Hor. Carm. 3, 6. Flor. Liv. Epit. Joseph. Dio. Cap. XII. Hegesipp. 1, 29. Joseph. Antiq. 14, 23. 24. et 25. et de B. Jud. 1, 11.

Herode et Phasaëlo magnas contra copias educentibus, in ipso foro pugnatum; repulsisque in templum adversariis, victor Herodes viros sexaginta in proximis aedificiis, ad prohibenda subita eruptionum, collocavit. At hi a populo, fratribus infenso, cum ipsis domibus cremati sunt: vicissimque multi de populo quotidianis in urbe proeliis, in vindictam horum, interempti. Quum deinde Pentecoste venisset, multi ex tota Judaea convenerunt, armati ferme, Phasaëlo et Herode cum praesidio non ita magno regiam custodientibus. Erumpere tamen ausus Herodes, cum multis hominum, sed inconditorum, millibus ita conflixit, ut, adjuvante etiam Phasaëlo, multis desideratis, pars in urbem, alii in templum, nonnulli etiam in vallum, quod extra urbem erat, compellerentur.

U. c. 713. A. C. 40.

Quibus Herodes repugnat.

XIII. Inter haec rogatu Antigoni Pacorus dux, cum quingentis equitibus Hierosolymam ingressus, specie componendorum motuum, insidias Hyrcano struebat: effecitque, ut, adsumpto Phasaëlo, ad Barzapharnem proficisceretur: eosque deduxit ipse, relictis apud Herodem ducentis equitibus, et praeterea decem ex ingenuorum numero, minuendae suspicionis caussa. Ut in Galilaeam ventum, populares in defectione et armis esse viderunt. a Barzapharne initio adcepti donatique liberaliter, mox senserunt insidias; et, quamquam abiturus ad Pacorum satrapa falso suspectum se juraverat, statim digresso illo vincti sunt. Herodes, quum et ille captaretur, cum regiis mulieribus effugit in castellum Massada, ubi postmodum regiam condidit, oppidumque Herodium: atque, relictis ibi mulieribus et praesidio, Petram Arabiae profectus est.

XIV. Interim Hierosolymis Parthi pecunias profugorum depraedabantur, Hyrcani tamen thesauro parcentes: erant autem haud amplius trecenta talenta. Sed minor spe praeda fuit, quia diffisus Parthicae fidei Herodes ceterique pretiosissima rerum dudum in Idumaeam praemiserant. Igitur ne agro quidem abstinentes Parthi multa maleficia intulerunt, et Marissam, populosum oppidum, devastarunt penitus. Antigono deinde regi declarato Phasaëlum et Hyrcanum vinctos tradiderunt. atque ille, tanta est ambitionis rabies! aures Hyrcani mordicus abstulit; ne iterum

Antigonus aures Hyrcani morsu avellit.

Cap. XIV. Dio. Joseph.

U. c. 713. A. C. 40. sacerdotio, quod integris tantummodo lex permittebat, fungi posset. Phasaëlus, ne arbitrio inimici moreretur, saxo illisit caput. Hyrcanus in Parthos abductus est. At Herodes, Arabum et Malchi suspecta fide, in Aegyptum properavit: inde per Pamphyliam et Rhodum in Italiam navigavit, ut rerum suarum statum Parthorumque progressus Antonio exponeret.

XV. Interea Labienus Ciliciam et Asiae continentem, quia Plancus se continebat insulis, subjugabat impetu fortunae, et terrore Parthici nominis. Romanae quoque cohortes ad eum frequenter transibant. quibus auctus Mylasa et Alabanda, Carum urbes, quum praesidium adceptum necassent, expugnavit armis: et Alabandenses adfecit supplicio. Mylasa, quorum incolae Rhodum profugerant, diruit, infensus admodum propter Hybream, qui clarissimus facundia, quum cives suos contra Parthos concitaret, imperatorem se Caricum deridendi Labieni caussa adpellaverat. Ea contumelia maximopere adcendit adolescentem irritabilem et stolidum, qui se Parthicum imperatorem ferebat, moribus Romanis multum discrepante titulo: talia enim cognomenta imperatoribus a devictarum gentium appellatione tribui consueverant. At Stratoniceam, in propinquo sitam, nec impetu capere Labienus, neque domare longa et laboriosa obsidione potuit. Etiam praedonum audacia Labienum involvit difficultatibus, quum a ducibus Romanis timeretur. Cleo certe Gordiocomensis, Callydio occupato, Phrygiae castello, pecuniam colligentibus imminebat acriter, adparatusque Parthicos disturbabat.

Hybreas offendit Labienum.

XVI. Sed haec parum ad summam proderant, absente, penes quem plurimum erat potentiae, Antonio: qui, solvens a Corcyra cum classe ducentarum navium, per Ionium mare vela faciebat; ubi obvium Ahenobarbum habuit, majores aliquanto copias ducentem. Inde metus nonnullis, ne juvenis ferox, et proscriptum se sciens, stare pactis dubitaret. Nec eo minus subsequi jussis reliquis, cum instructissimis quinque navibus Antonius pergebat; quum, universa Domitii classe conspecta, L. Plancus, qui comes ad-

Antonii magnanimitas in classe Domitii recipienda.

Cap. XIV. Levit. 21, 17. et seq. Joseph. Cap. XV. Dio. Strabo, l. 14. p. 660. et Dio. Val. Max. 9, 14. ext. 2. Strabo, et Dio. Plut. Anton. Appian. Parth. Dio. Strabo, l. 12. p. 574. Cap. XVI. Appian. Civil. l. 5.

erat Antonio, remittendum de cursu censuit, tentandamque prius per alios dubiam viri fidem. Sed Antonius, *malle se mori deceptum pactionibus, quam timore confesso servari*, testatus est. Ubi convenerunt classes, primus lictor Antonii, stans in prora, Domitianos aplustria detrahere jussit, quam reverentiae speciem inferiores exhibere potentioribus solent. Quod ubi prompte factum est, junctisque navigiis salutarunt invicem, et ab Domitianis Antonius *Imperator* adclamatus est, vix recipiente animum Planco, Domitium Antonius suam in navem adcepit: unaque Paloënta (Valetium fuisse suspicabamur) processerunt, ubi castra Domitiana erant. cessitque tabernaculo Domitius imperatori; et hinc Brundisium itum. U. c. 713. A. C. 40.

XVII. Quinque cohortes Caesaris nomine Brundisium obtinebant: eae portas clauserunt utrique, Domitium ut veterem hostem, Antonium ut hostes suos adducentem aversati. Hoc ille ratus Caesaris voluntate factum, obsedit urbem; in lingua, per quam continenti adnectitur, fossam murumque molitus: et, ne mari auxilia immitterentur, crebra circum portum et propinquas insulas castella excitavit. Sed et opportuna in litore loca praesidiis cepit: Sextumque adhortatus est, ut expeditionem faceret in Italiam. Ille, gavisus occasione, Menodorum cum legionibus quatuor et magna classe in Sardiniam misit: duaeque legiones Caesaris, quae insulam custodiebant, consensionem Antonii cum Pompejo reveritae, in partes transierunt. Interim Sipuntum ad Ausonium mare Antonius cepit. Sextus et ipse transgressus in Italiam, Consentiam obsedit et Thurios. *Antonius et Pompejus Caesari bellum faciunt.*

XVIII. Caesar, his auditis, P. Servilium Rullum ire Brundisium jussit; M. Agrippam in Ausoniam, ut obsessis auxiliarentur. Sed novi coloni, qui, velut adversus Pompejum, sequebantur Agrippam, ubi duci contra Antonium senserunt, clam reverterunt domos. Igitur Caesar ipse profectus blanditiis et auctoritate pervicit, ut sequerentur: ibantque illi, re sic inter se clanculum composita, *ut in gratiam reducerent Imperatores: sin per Antonium stetisset, quo minus reconciliatio fieret, tum illi dignitatem Caesaris summa ope tuerentur.* *Antonii strategema.*

Cap. XVI. Cluver. Ital. Ant. 4, 13. Appian. Cap. XVII. Dio. Appian. Cap. XVIII. Dio. Appian.

U. c. 712. A. C. 40. Sed valetudo Caesaris eum per aliquot dies Canusii detinuit; ut jam propemodum sero Brundisium adcederet, septum undique munitionibus Antonianis, et sibi inaccessum. Erat tamen numero legionum superior. Idcirco Antonius e Macedonia arcessebat suas: et, ut interea opinione majorum virium Caesarem eluderet, paganam multitudinem noctu longis rotundisque navibus amandans, quae luce palam armata reverteretur, speciem venientium e Macedonia militum adversariis objiciebat.

XIX. Jam etiam paratae machinae erant, et in diem sequentem adornabatur oppugnatio, magno dolore Caesaris, qui opem ferre obsessis nullo pacto poterat; quum sub noctem et Sipuntum ab Agrippa receptum esse, et rejectum a Thuriis Pompejum ad Consentiam haerere nunciatum est. Commotus his Antonius, postquam etiam coenanti Servilium cum mille ducentis equitibus ad Caesarem proficisci adlatum est; imperare non potuit animo, quin hos statim, amicis, qui subito parati esse poterant, adsumptis, et equitibus quadringentis, adoriretur. Quum noctu fecisset iter, reperit cubantes adhuc circa oppidum Uriam, et praesentia sua territos, (maximam enim, uti diximus, existimationem ei Philippense proelium conciliaverat) occisis nonnullis, in deditionem recepit, eademque die deduxit in castra ad Brundisium. Hinc ex praetoriis cohortibus Antonii milites gloria elati ad castra Caesaris adcedebant simul pauci, commilitonibus quondam suis exprobrantes ingrati animi vitium, qui, Cassiano bello servati ab Antonio, hanc ei vicem beneficii rependerent. Contra regerebatur in Antonium culpa, foedere facto cum parricidis et exsulibus, prodentem pro quibus ipse pugnavisset. His colloquiis hactenus tamen profectum, ut Caesariani propositum suum de reducendis ad concordiam Imperatoribus faterentur.

Servilium Caesarianum strenue opprimit.

XX. Inter haec de morte Fulviae nuncius ad Antonium venit, cui eadem moestitia, quae morbi caussa fuerat, postremo vitam ademit Sicyone, quae res aperuit reducendae paci viam. Forte M. Coccejus Nerva, cujus postea pronepos imperavit Romae, communis

M. Coccejі Nervae pulcherrimum factum.

Cap. XIX. Dio. Appian. Cap. XX. Dio. Plut. Anton. Appian. Acron in Hor. Sat. 1, 5.

nis Imperatorum amicus, apud Antonium commorabatur, ad eum aestate superiore missus a Caesare, cum Caecina Volaterrano Caesaris familiari. Hic igitur experiri cupiens, quid in eo temporis articulo ad sarciendam gratiam fieri posset, revocatum se singens a Caesare, quum dimitteretur, interrogavit Antonium, ecquid dare literarum ad Caesarem vellet? nam ipse literas a Caesare ad Antonium adtulerat. Ille negare literas scripturum ad hostem. Tum Coccejus, *Hostem igitur*, inquit, *adpellandum existimas, qui in fratrem ceterosque tuos amicos tam fuit benignus ac facilis?* At vero, nec sine bile, Antonius, *Egone hostem adpellare verear, qui me non recepit Brundisii? qui provincias, qui legiones meas abstulit? nam meos servando sibi profuit; mihi adimendo amicos, sibi beneficio obligans.* Coccejus, satis habens didicisse querelas Antonii, nec ulterius lacessere volens iracundum hominis ingenium, ad Caesarem abiit. U. c. 712, A. C. 40.

XXI. Ille, viso Coccejo, miratus non venisse citius, *Tuum igitur fratrem*, inquit, *in hoc servavi, ut tu ipse mihi inimicus ex amico fieres?* Ad haec Coccejus: *Tu vero*, aït, *quos amicos vocas, eccur provincias his et exercitus aufers, et ad te venientes excludis?* Tum Caesar: *Itane legiones Caleni, defuncto illo, relinquendae fuerunt sub imperiti adolescentis imperio, ut a Lucio fortassis, aut Pollione, aut Ahenobarbo contra nos occuparentur? Quod nisi legiones, quae sequutae Plancum fuerant, retinere maturassem, essent hodie Pompeji, quemadmodum sunt equites earum, qui in Siciliam transierunt. Falso autem incusor ob exclusum Antonium: cujus ego nec praescire adventum potui, nedum ut recipi vetarem. Sed hoc injussu meo Brundisini et praesidiarii fecerunt, non sine ratione tamen, foedus Antonii cum Pompejo formidantes, et infensum hostem Domitium, quem Antonius adducebat, damnatum parricidii proscriptumque, et ne Philippensi quidem victoria deterritum, ne Brundisium oppugnaret, Ionium mare infestum faceret, naves meas incenderet, Italiam depraedaretur.* *Ejus colloquium cum Caesare.*

XXII. Excepit contra Coccejus: *Quod Antonius foedera cum aliis fecisse dicitur, in eo reprehendi non debet: per pactiones enim vestras licet. sed neque cum parricidis fecit, nihilo remissiore studio mortem amici, quam tu parentis, exsequi solitus. Enimvero in percussoribus Domitius non fuit. ne consilii quidem conscium irati judices damnaverunt. Si vero tu amico Bruti negamus veniam, vide, ne propemodum omni-* *In quo Antonii caussam defendit.*

Cap. XX. Appian. Cic. ad Att. 16, 8. Appian.

U. c. 712. A. C. 40. *bus succensere cogamur. Cum Pompejo autem non ita conventum est, ut eosdem amicos atque hostes habeant: sed ut, te movente bellum, auxilio ejus utatur; te quiescente, tibi conciliet hominem, nullius et ipsum sceleris reum. In te vero et harum rerum crimen expetit. nisi enim bellasses in Italia, numquam hi ausi fuissent legationes ad Antonium mittere.* Vociferante Caesare, *non se caussam ei bello, sed Manium, sed Fulviam, sed Lucium praebuisse: neque vero umquam antea Pompejum in Italiam cum legionibus descendere ausum: nunc Antonii fiducia fecisse: Non*, aït ille, *fiducia Antonii, Caesar, sed omnino jussu. neque enim celare te volo, ceteram etiam Italiam, nulla classe defensam, cum magno navium numero incursurum esse, nisi pacem feceritis.* Hic parumper reticens adolescens, altius enim in animum ejus postrema dicta descenderant, deinde dixit, *non impune laturum ausa Pompejum: nec abiturum aliter, quam modo a Thuriis.*

Postremo ex morte Fulviae spem reconciliationis ostendit. XXIII. At Coccejus abunde ratus exploraffe, quibus stimulis utrimque animi concitarentur, nec immedicabile malum esse, coepit exponere de Fulvia, et quibus illa caussis morbum mortemque adcelerasset. *Postquam igitur*, inquit, *haec discordiarum exstincta fax est, quid vetat, quo minus redeatis in gratiam? modo fateri suspiciones vestras, quam alere dissimulando, malitis.* Postridie rogavit Caesarem, *ut literas ad Antonium scriberet, ad majorem aetate junior.* Ille negavit, *oportere ad inimicum: praesertim qui commercium hoc abrupisset prior. sed ipsius matri Juliae exprobraturum, quod propinqua sua et praecipuis culta honoribus Italiam fugeret: quasi vero non a se exspectare omnia, tamquam a filio, posset.* Usus igitur hoc artificio ad Juliam scripsit, quae scire Antonium cupiebat, auctoritate salva. Cum hac epistola proficiscenti Coccejo multi centuriones consilium exercitus aperuerunt: nec ille negligenter exposuit Antonio, ut certum haberet, grave sibi bellum imminere, ni transactum foret.

Pax conficitur. XXIV. Una res habebat ancipitem animi, quod Pompeji praesentia obstare paci videbatur: sin vero postea conventum non esset, revocare eum Antonius probrosum judicabat. Sed, persuasus a Coccejo et matre, cum Sexto egit, ut in Siciliam reverteretur: *sibi promissa curae fore.* sed et Ahenobarbum abire in Bithyniam jussit, cui eum praeficiebat. His rebus cognitis, exercitus Caesaris legatos ad utrumque Im-

peratorem misit. Atque illi neutrius audire querelas voluerunt, pacis se pararios venisse, non disceptatores litium, dictitando: eviceruntque, ut Tarracinam mitterent amicos de conditionibus acturos. A Caesare Maecenas et Agrippa venerunt, ab Antonio cum Pollione Fontejus Capito. Ab his composita pax est, tam in speciem firma et fidelis, ut una intra castra ambo exercitus conducerentur, oblivione praeteritorum sancita. Commodum mortuus erat C. Marcellus maritus Octaviae, quam ex Ancharia priore conjuge pater Caesaris susceperat. Hanc a fratre collocari Antonio pacis auctores postulabant. nec displicuit conditio. et, quum esset gravida mulier, nequedum eluxisset virum, ne Romano morte infamis haberetur, senatusconsulto legibus soluta est. Haec vulgata tantam omnium militum laetitiam excitaverunt, ut festae adclamationes eo die atque etiam nocte sequuta totis castris personarent. Imperatores quoque sartam bona fide gratiam mutuis conviviis testari voluerunt: notatusque est adparatus Antonii, jam ad Asiaticum Aegyptiumque luxum desciscentis; quum Romano et militari more coenam Caesar instruxisset. U. c. 712. A. C. 40.

XXV. Sub hoc tempus iterum diviso Imperio, Antonius orientem adcepit, Caesar occidentem, constituto ditionis utriusque limite Codropoli; quae, in Adriatici maris intimo sinu posita, disterminandis provinciis opportuna videbatur. Africa Lepido relicta est. Et haec divisio senatusconsulto confirmata. Bellum cum Sex. Pompejo, nisi forte pax convenisset, Caesari mandatum: Antonio Parthicum. Domitius in gratiam receptus a Caesare, quibus ille conditionibus cum Antonio pepigerat. Adjectum, utrique Imperatori licere delectus habere in Italia, pari numero. Antonius in gratiam Octaviani, quod hactenus neglexerat, flaminio Caesaris patris inaugurari passus est. Hoc fuit Brundisinum illud foedus, quod tum quidem cruentissimi belli metu Italiam absolvit. Inde M. Antonius P. Ventidium in Asiam misit, ut Parthorum et Labieni conatibus obsisteret. alii quoque Imperatorum amici, quo vocabant negotia, dimissi. Sed Caesaris *Ejus conditiones.*

Cap. XXIV. Plut. Anton. Appian. Hor. Sat. 1, 5. Plut. et Appian. Dio. Plut. Appian. Dio. Cap. XXV. Plut. Chron. Alex. Dio. Appian. Plut. Cic. Phil. 2, 43. et 13, 14. Vell. 2, 76. Plut. et Appian. Dio.

U. c. 712. A. C. 40. milites, quotquot Philippensi bello interfuerant, Antonium circumsteterunt, pecuniam postulantes, quam ille per Asiam ad solvenda militibus praemia cogere debuerat. Nec procul periculo Antonius erat, nisi Caesar expromissor sponsorque pro eo exstitisset. Tum properatum, ut in colonias veterani dimitterentur, ne sub signis habiti tumultum renovarent.

Menas Archipirata Pompeji classem ducit.

XXVI. At Pompejus, audita Caesaris et Antonii conjunctione, quum adversus se initam crederet, Menam archipiratam (quod vocabulum a Menodoro, quemadmodum alii vocant, diminutum est) cum parte classis damnum aliquod inferre adversariis jussit. Ille, litore Etrusco devastatis plerisque, M. Titium, naves propriae potentiae stabiliendae caussa comparantem, in Narbonensi Gallia cepit, servavitque: tum propter patrem Titium, unum ex proscriptis, qui apud Sextum degebat; tum quia milites ejus Pompeji nomen scutis inscriptum habebant. Deinde profectus in Sardiniam Menas, quam insulam paullo ante Caesaris libertus Helenus patrono recuperaverat, a M. Lurio pulsus, victorem incautius sequentem subito incursu egit in fugam. Atque, illo relinquente mox insulam, cetera deditione, sed Aradin, quo perplurimi ex pugna perfugerant, operibus cepit. Inter captivos et Helenus fuit, quem quum patrono sciret oppido carum, sine pretio dimisit Menas, jam tum sibi gratiam apud Caesarem praestruens, si forte ejus benevolentia opus aliquando habuisset. Interim in urbem ambo Imperatores, magna laetitia deducentium, ovantes ingressi sunt, hoc decreto ipsis ob pacem factam honore.

Salvidieni fortuna.

XXVII. Mox, nuptiis Antonii et Octaviae celebratis, in amicos effuderunt iram, quorum semper sub reconciliationem principum periculosa conditio est. Caesar Manium Antonio criminabatur: hic contra deferebat Salvidienum. Igitur Manium Antonius sustulit, ut belli Perusini facem. Caesar Salvidienum evocavit Romam, quasi mox remissurus. Ubi adfuit, proditionis in senatu adcusatus, indice Antonio, ad quem legatos Brundisium miserat; ubi se damnari vidit, voluntaria morte periit. exercitum ejus Caesar,

Cap. XXVI. Plut. Appian. Dio. Appian. Dio. Fasti Capit. Dio. Sueton. Aug. 22. Cap. XXVII. Plut. Appian. Appian. Dio. Appian. Sueton. Aug. 66. Vell. 2, 76.

ut suspectum et supplicio ducis offensum, Antonio tradidit. Neque temere dimittenda est Salvidieni hujus mentio, in quo conspici magnum utriusque fortunae documentum potest. Obscurissimum homini genus contigerat: sed emicans ex pueri capite flamma, dum gregibus pascendis occupatur, injecit spem desideriumque futurae claritudinis. Inde militaribus facinoribus notus carusque Caesari, eo dignitatis adscendit, ut, quamquam senator nondum fuisset, consul designaretur; post Pompejum et ipsum Caesarem tertius, qui ad summum honoris gradum ex equestri ordine transcendisset. quin et in honorem ejus frater, qui paullo ante vita concesserat, supra Tiberim exstructo ponte elatus est. At haec felicitas repente collapsa improvisum et turpem exitum habuit. Senatus hostem publicum adpellandum, supplicationesque propter oppressa ejus nefaria consilia decrevit: triumvirisque custodiam urbis mandavit cum solenni carmine, *ne quid respublica detrimenti pateretur.* Sub idem tempus defunctis Dejotaro Gallograeciae, et Attalo Paphlagoniae regulis, utriusque Tetrarchiae Castori sunt traditae. U. c. 712. A. C. 40.

XXVIII. Romae P. Falcidius tribunus plebis legem tulit, cujus vis ne nunc quidem exspiravit, *uti ne minus, quam quartam partem hereditatis, ex testamento heredes capiant: gravatam legatis hereditatem dimittere liceat heredi, quarta retenta.* Legem, per se non iniquam, tamen in Caesaris gratiam a Falcidio latam crediderim, inter penuriam pecuniariae rei respicientis ad judicia amicorum mortuorum, aegreque ferentis, si nihil sibi legatum esset; at majorem timentis invidiam, si quando nihil aut parum remanere apud heredes videretur. *Lex Falcidia.*

XXIX. Nam populus, multis adflictus miseriis, in metu et desperatione agebat. Acri in fame frumentum nec ab oriente subvehebatur, negotiatoribus Pompejum et Siciliam timentibus; nec ab occidente, quod in ejusdem Pompeji potestate Corsica et Sardinia erant; etiam Africanos commeatus vagantes in medio mari *Seditio Romae.*

Cap. XXVII. Liv. Epit. Appian. Vell. Sueton. Dio. Appian. Mithrid. et Civil. l. 5. Dio. Cap. XXVIII. Strabo, l. 12. p. 562. Dio. Euseb. Chron. Justin. Instit. l. 2. tit. 22. Dio. Sueton. Aug. 66. Cap. XXIX. Sueton. Aug. 16. Dio. Appian.

U. c. 712. A. C. 40. naves ejus intercludebant. Conviciis igitur pacem cum Pompejo populus exposcebat: nec Caesar flectebatur. Idcirco Antonius, si bellandum utique foret, celeriter hoc agendum judicabat, priusquam inopia magis ingravesceret. Edictum igitur est propositum, quo in capita mancipiorum dimidium ejus, quod Philippensi bello fuerat exactum, imperabatur: tum autem denarios quinos et vicenos solverant. etiam de hereditatibus certa pars detrahebatur. Idcirco plebs furibunda deripuit edictum: favoremque Pompejanarum partium ostentans, quum Circensibus Neptuni simulacrum inferretur, ingentem plausum dedit, Sexto, qui se filium ejus Dei ferebat, gratificans: et, quum die proximo solenni pompae detrahi eam Caesar jussisset, lapidatio in magistratus facta, iique foro expulsi sunt. Caesaris quin immo et Antonii dejectae statuae. Postremo, quum haec omnia frustra essent, agmina seditiosorum cucurrerunt per urbem, clamore vocantium ceteros minantiumque incendium aedibus, quarum domini communem caussam proderent.

Antonius periculo Caesarem eripit.

XXX. Ita plebe propemodum universa concitata, Caesar cum amicis paucisque stipatoribus in medium prodiit, rationem consiliorum suorum redditurus: nec reverentia ejus cohibiti, quosdam ex ejus comitatu vulnerarunt; in ipsum quoque jaculati, praebentem se ictibus, donec veste lacerata deprecatus est tam praecipitem iram. His turbis excitatus Antonius, per viam Sacram in forum properabat. Et abstinebat quidem ab hoc violentiam plebes, quod ad pacem cum Sexto proclivem rebatur. at, ubi admonitus dissociare se a Caesaris caussa noluit, ipsum quoque missilibus petierunt. Ille, adcitis militibus, qui ante portam excubabant, vi patefecit aditum, Caesaremque eripuit. Nec sine magna caede patrari res potuit: cadavera, ne triste spectaculum in urbe relinqueretur, projecta in profluentem, neutiquam minore dolore hominum, quum aut a militibus, aut a malefica alia turba pro suo vindicantium, quod paullo vestitum mundius esset, spoliarentur. Ad extremum, ubi quotidie graviori fame nullus sperari tumultuum finis poterat, Imperatoribus animum ad pacem adjicienti-

Cap. XXIX. Dio. Appian. Dio. Sueton. Aug. 16. Julian. Caes. Dio. Appian. Dio. Appian. Dio. Appian. Dio. Appian.

bus, cum Libonis familiaribus Antonius egit, e Sicilia evocarent hominem, ut adfinitate nova frueretur, simul ad spem majoris conficiendae rei. nec illi distulerunt scribere Liboni, neque Pompejus, quo minus proficisceretur, intercessit. U. c. 712. A. C. 40.

XXXI. Interea temporis Antonius et Caesar, quamquam in exitu annus erat, abdicare consules atque praetores jusserunt, ut in eadem nomina verius, quam potestatem, alii sufficerentur, magnopere beneficium hoc adfectantes, licet pauculos ad dies mansura dignitas concederetur. Consules suffecti sunt C. Asinio P. Canidius Crassus, Cn. Domitio L. Cornelius Balbus Hispanae originis, et Gadibus natus, sed amicitia Caesarum et laboriosis ministeriis eo perductus, ut pontificatum etiam et triumphum adipisceretur: vir, qui non sine magna controversia civitatis jus obtinuerat. Idem ad tantas opes provectus traditur, ut moriens populo Romano quinos vicenos denarios legaret viritim. Et hi tamen in aliquot dies gesserunt honorem: ceterum extrema anni die mortuo aedili suffectus est quidam paucas in horas. Eodem anno Septemvirorum munia, quod eorum in urbe erat nemo, pontifices obierunt: sicut alias quoque fuerat factum. iidem pontifices, ne Kalendis Januariis nundinae essent, quod antiquitus ominosum habebatur, intercalarunt unam diem alieno tempore, quam iterum eximerent anni sequentis intercalatione dissimulata: sic existimantes reditura tempora ad praescriptam a Caesare normam. Sed error iste post aliquam multos demum annos animadversus est. Tum vero consules ludos pro victoria Philippensi votos exhibuerunt; et paedagogum libertumque suum Caesar nomine *Sphaerum* honorifice sepelivit.

Cornelii Balbi fortuna.

XXXII. Atque, ut adversus Parthos plus in oriente praesidiorum populus Romanus haberet, adsensus est Antonio, Herodem regem et amicum adpellanti, propter Antipatri memoriam et ipsius virtutem. Sed Antonio magnam Herodes pecuniam promiserat. Igitur, senatu ei dato, quum Mesalla et Atratinus, eloquentissimi viri, merita Herodis commemorassent; An-

Herodes rex adpellatus.

Cap. XXXI. Dio. Pigh. Ann. Plin. 7, 43. Vell. 2, 51. Cic. pro Balbo. Dio. Cap. XXXII Hegesipp. 1, 30. Joseph. Antiq. 14, 26. et de B. Jud. 1, 11. Euseb. Chron. Appian. Joseph.

U. c. 712. A. C. 40. tonius adjecit, interesse Parthici belli, ut Herodes rex declararetur. Ita ille, praeter omnem exspectationem, quae summa censentur inter homines, nactus, intra septimum, quam venerat, diem ex Italia profectus est. Nec enim, ut sibi regnum peteret, venerat: quod neque daturos arbitrabatur Romanos, minime concedere his solitos, qui de genere regio non essent. Adjecti sunt et alii honores. Exeunti curia duo Imperatores texerunt latus, consulibus ceterisque magistratibus deducentibus: a quibus et sacrificia facta, et senatusconsultum in Capitolio fixum est. Novum regem eodem die Antonius convivio excepit. Sed ille in Judaeam properabat ad fratrem eripiendum Josephum ceterosque suorum, qui in Massadensi castello ab Antigono obsidebantur.

U. c. 713. A. C. 39. L. Marcio, C. Calvisio Coss. *Acta Triumvirorum rata habet senatus.*

XXXIII. Inter haec L. Marcio L. F. Censorino, C. Calvisio Sabino dantibus anno nomina, quorum Censorinus Kalendis Januariis simul consulatum, simul ex Macedonia triumphans urbem iniit, Dardanis in Macedonia repressis; senatus acta triumvirorum omnia ab initio ejus magistratus rata esse jussit. vectigalia nova instituta, non sufficientibus, quae decreta dictatori Caesari fuerant. Quippe tres jam alendi pro uno Imperatores erant, et ingenii humani vitio numquam prioribus adquiescendi sumptus auxerant, quum per civilia bella reditus minuerentur. Tum et barbam posuit Caesar, eoque nomine populo epulum dedit; irritando magis, quam placando, tantas perire per luxuriam impensas videnti inter publicam famem.

Consules in multos annos declarati.

XXXIV. Nec minore taedio tot novi et indigni senatores, tot designati complures in annos magistratus adspiciebantur. Quod enim belli Parthici caussa abfuturus Antonius erat, magistratus quousque voluerunt, in his consules in annos proximos octo, declararunt; neque binos in annum, ut consueverat, sed statim ab initio plures. Hactenus enim suffecti quoque consules erant magistratu citra ignominiam abeuntibus, sed ex ipsorum arbitrio: tum vero nemo creatus est annuus, sed ab initio suum cuique temporis spatium destinatum. ex his, qui Kalendis Januariis inibant, anno eo toto consules vocabantur. ceteri, dum obibant munia magistratus, etiam vocabulum ob-

Cap. XXXIII. Dio. Fasti Capit. Appian. p. 715. Dio, et Appian. ibid. Dio.

tinebant Romae ac in Italia, remotioribus plerumque ignorati: unde et minores ab his consules appellabantur. In senatum porro homines adeo jam promiscui et ignoti adlegebantur, ut quemdam Vibium Maximum quaestorem designatum cognoverit dominus, abduxeritque. Sed et inter milites repertus est servus: isque manumissus primo, ut supplicio dignitas adcederet, postea de rupe Tarpeja praecipitatus est. Sub idem tempus Caesar filia auctus uxorem repudiavit, idque eadem, qua pepererat, die. morum ejus perversitatem arguebat. sed Antonio plus crediderim, dimissam Scriboniam objicienti, feminam gravem, quia liberius doluisset nimiam potestatem pellicis. Jam enim adamare Liviam Caesar coeperat, nuper cum viro Antonium sequuto reversam; adeo quidem palam, ut Drusum, qui paullo post fuit editus, ex ipso procreatum per adulterii consuetudinem suspicio fuerit. U. c. 713. A. C. 39. *Caesar Scriboniam repudiat.*

XXXV. Dum haec Romae fiunt, Antonii fide excitus Libo e Sicilia Aenariam transmiserat. quo comperto, miserabili voce populus rogabat Caesarem, *uti fidem et ipse mitteret legato, pacis caussa venienti.* Nec hoc tantum extorsit invito, sed etiam ut Muciam Pompeji matrem dimitteret; quam ad filium leniendum ire, tamquam alteram Veturiam, populus jubebat; interminatus incendium, ni proficisceretur. At Libo, remittere contumaciam adversariorum sentiens, ut ipsi duces ad colloquium convenirent, institit. extudit hoc quoque violentis deprecationibus ab Antonio et Caesare populus, ut propterea Bajas proficiscerentur.

XXXVI. Sed apud Pompejum, amicis pacem suadentibus, Menodorus injiciebat moram, e Sardinia scriptitans, *gerendum bellum, aut certe ostentandum esse, donec fame prematur Italia. Nam altero modo victoriam, altero conditiones saltem aequiores sperari posse.* simul calumniabatur, Statium Murcum, (alii Stajum scribunt) praecipuum pacis auctorem, non Pompeji utilitatem, sed suam respicere. Nam virum acrem et libertis parere fastidientem oderat. Et credidit barbarae stoli- *Statii Murci caedes.*

Cap. XXXIV. Euseb. Chron. Dio. Sueton. Aug. 61. Id. ibid. 69. Sen. Ep. 70. Dio. Sueton. Tib. c. 4. et Claud. c. 8. Cap. XXXV. Appian. Civil. l. 5. p. 711. Vell. 2, 77. Appian.

U. c. 718. A. C. 39. ditatis adolescens, ducemque clarissimum, et jam tum in Hispania optime de se meritum, penitus abalienavit, nullis ultra de rebus ad consilium vocans. Sed et secedentem Syracusas per tribunum quemdam et centurionem ex iis, quos Marcus adduxerat in Siciliam, nefarie sustulit: et ad tegendum facinus corripi jussit innocentes servos, et tamquam interfectores domini crucibus adfigi. Tanto diligentius pax suadebatur a reliquis, ut, ea reddita, crudelitatem et perfidiam effugerent Sexti, duorum tam illustrium virorum interitu patefactas. Hi ergo Menodorum incusabant, ut studio propriae potentiae bellum praeferentem. Et persuasus tandem Pompejus Aenariam cum multis egregiis navibus venit, hexere ornatissima vectus.

Caesaris et Antonii colloquium cum Pompejo.

XXXVII. Et Puteolos quidem sub vesperam, inspectantibus hostibus, praeternavigavit splendide: juxta quam postridie defixis in mare palis tabulae sunt injectae, binique pontes effecti modico distantes intervallo, ut inter se colloqui tuto possent. Sed frustra tum tentata pax est, Pompejo se in Lepidi locum socium potestatis duobus futurum rato: his tantummodo reditum concedentibus. Neque tamen intermissa per amicos res est, quin variae utrimque conditiones proponerentur. Utrobique minus inclinati ad pacem imperatores erant: sed illos fames et populus urgebat, Pompejus ab amicis impellebatur. Unde aliquando, veste rupta, *prodi se ab his, quos conservasset*, testatus est, saepe inclamato Menodori nomine, *quem haberet solum et gnarum belli et firmum benevolentia.*

Pacis inter eos conditiones.

XXXVIII. Sed ad extremum, matre et uxore orantibus, ad Misenum processit: ubi Caesar et Antonius e continenti, Pompejus aggeri cuidam veteri, fluctibus undique cincto, insistens, inde legionibus, hinc classe stipante, fecerunt pacem his conditionibus. *M. Lepidus, M. Antonius, et C. Caesar Divi F. iterum triumviri reipublicae constituendae* fiebant *in quinquennium, nihil morati populi suffragia. Sicilia provincia Pompejo relinquebatur, cum Sardinia Corsicaque et ceteris, quas tum habebat, insulis, in totidem annos. Achaja etiam concessa, et ut consulatum absens, per quem vellet amicorum, gereret, au-*

Cap. XXXVI. Vell. Appian. Cap. XXXVII. Dio. Appian. Cap. XXXVIII. Vell. Dio. Plut. Anton. Liv. Epit. Sueton. Aug. 16. Fasti Capit. Nummus apud Pigh.

gurque crearetur, et ex paternis bonis adciperet sestertium septingenties. Fugitivis, qui sub Pompejo militarant, libertas dabatur: liberis, ubi stipendia completa habuissent, eadem praemia, quae data essent Caesaris et Antonii militibus. Exsulibus, praeterquam publico judicio parricidii damnatis, reditus concedebatur: qui eorum sponte fugissent, his omnia bona sua, mobilibus exceptis; iis vero, qui proscripti fuissent, quadrans bonorum restituebatur. Nonnullis nominatim magistratus et sacerdotia destinabantur. Pompejus ex omnibus Italiae locis deducere debebat praesidia: neque fugitivos recipere amplius; neque naves ad Italiae litus adplicare. Adjectum erat, *uti nullas praeterea pararet naves, securitatemque praestaret Italiae a piratis, et frumentum ex insulis, quantum populo Romano ex unaquaque per annos praeteritos deberetur, et in posterum annuum vectigal in urbem mitteret.* Haec conscripta consignataque deferenda Romam curaverunt, ut loco sanctissimo a Vestalibus adservarentur. congressique et osculati invicem sorti commiserunt, apud quem eorum prius epulae pararentur. U. c. 713. A. C. 39. *Apud Vestales adservantur.*

XXXIX. Inter haec ab innumera multitudine militum pariter ac paganorum tantus prae gaudio sublatus clamor est, ut, montibus repercussu augentibus vocem, quidam exanimati sono dicantur, multis etiam inter concursationem obtritis atque suffocatis. Nam, ut ejusdem civitatis homines, plerosque amicitiis aut propinquitate junctos, tantus se invicem complectendi ardor incesserat, ut multi Pompejanorum, non exspectato, donec ad litus naves adpellerentur, in mare prosilirent, et contra pari studio a terra occurrentium inter medios fluctus cohaererent. Neque tantum, qui suos incolumes receperant, personabant laetitia; sed augebatur strepitus suas etiam partes agente luctu. nam, quorum oculi propinquos frustra requisiverant, cum fletu gemituque scrutabantur omnia: ut etiam, quibus propria doloris aut gaudii caussa non esset, aliorum adfectibus abriperentur. sic et dies ab his, et noctis major exacta pars est. *Hominum ex ea re laetitia.*

XL. Interim et aliorum celebrata sunt frequentia convivia, et Pompejus, admota ad molem hexere, Caesarem et Antonium excepit; haud infacete dictitans, *in carinis suis se coenam dare.* nam Carinae loco no- *Imperatorum mutua convivia.*

Cap. XXXVIII. Dio. Plut. Vell. Appian. Dio. Appian. Plut. Appian. Cap. XXXIX. Dio. Cap. XL. Appian. Dio. Vell.

U. c. 713. A. C. 39. men erat, in quo paternas ejus aedes Romae sitas Antonius possidebat. Inter hujus convivii laetitiam insusurrasse Pompejo Menodorus fertur, nullo negotio jam tolli adversarios, patremque et fratrem vindicari posse: atque ille, paullisper secum considerato, respondisse; *Non erat hoc facinus indignum Menodoro, si perfici absque me potuisset. Nunc autem contenti simus praesentibus. nec enim pejerare meum est.* Sequentibus diebus Antonius et Caesar Pompejum invitarunt, positis in mole tabernaculis; ut etiam in litore praeberi epulum militibus posset: nisi forte ideo factum est, ut contra suspicionem ad manus haberent praesidia. nec enim hactenus erat instaurata amicitia, ut invicem simpliciter confiderent. sed et naves erant praesto, et satellites, ipsique convivae sub veste adcincti discubuerant.

XLI. Inter istas epulas Pompeji filia, Libonis neptis, M. Marcello desponsa est, qui sorore genitus Caesaris, et privignus Antonii erat. Postera deinde die consules ita sunt designati, Antonius et Libo; ita ut Antonius quoque pro se substitueret, quem voluisset: deinceps Caesar et Pompejus: mox Ahenobarbus et Sosius: postremo Antonius et Caesar; qui, tum tertium futuri consules, rempublicam reddituri populo Romano sperabantur. Sed adparet tamen proximum in quadriennium mansisse collegia consulum, qualia paullo ante designata Romae fuerant: Pompejo quoque consulatum, et Antonio tertium perisse, hostibus his interim judicatis.

Caesar et Antonius noctu urbem ineunt.

XLII. His ita compositis, Pompejus in Siciliam rediit, Caesar et Antonius Romam, magna totius Italiae laetitia, cui pax haec plurimorum malorum adtulisse pausam videbatur. Igitur Imperatoribus, quacumque transirent, tamquam servatoribus, honores nimii habebantur: erantque Romae praeparata omnia, ut quam magnificentissime exciperentur. At illi, dubium impensam, an invidiam vitantes, noctu introïverunt. Nec erat quisquam expers laetitiae praeter eos, qui bona possidebant redeuntium: quos utique vicinos iniquos habituri, et, si casus daret, acerbos inimicos videbantur. Cetero populo jucundissimum

Cap. XL. Auctor de vir. ill. in Sext. Pomp. Plut. Appian. Dio. Appian. Cap. XLI. Dio. Appian. Cap. XLII. Plut. Appian.

spectaculum fuit, tot illustres viri patriae redditi. Nam plerique omnes, qui cum Sexto fuerant, exceptis paucis, eo Puteolis salutato, Romam navigarunt, magnisque et laetis hominum clamoribus adcepti sunt. In his L. Arruntius fuit, et M. Junius Silanus, et C. Sentius Saturninus, et M. Titius, omnes postea summis sub Caesare honoribus usi. U. c. 713. A. C. 39.

Antonii et Caesaris concordia.

XLIII. Conjunctissime sub id tempus Antonius et Caesar agebant, multaque constituebant et decernebant concorditer in rebus maximis. sed familiaris consuetudo, dum inter relaxationem animorum ludicris certaminibus transigunt tempus, semper priores ferente Caesare, fieri coepit Antonio injucundior. sive enim aleam luderent, sive committerent gallos aut coturnices, inferior ille discedebat. Igitur praebere aures cuidam Aegyptio vati coepit; qui, sive in Cleopatrae gratiam, sive persuasus ita esse, monuit, *genium ejus, per se grandem ac magnificum, a genio Caesaris, quoties una agerent, quodammodo in ordinem cogi.* Et profectus est in Graeciam, abducta secum Octavia, quae nuper filiolam ex Marcello pepererat: iterumque dimisit quaquaversum duces, Furnium quidem in Africam, ut Sextii quatuor legiones abduceret, nondum enim occupatas a Lepido cognoverat: ceteraque suo arbitratu ordinavit omnia. quippe senatusconsulto cautum erat, *ut non acta tantum ejus, sed etiam agenda, rata essent.*

Antonius se Bacchum adpellat.

XLIV. Igitur, simul cupiditati suae satisfaciens, simul odio, ut debiliorem Pompejo provinciam relinqueret, urbes Achajae adfligebat; inter alia *Bacchum* se adpellans, atque ita se adpellari a ceteris jubens. Nam, aedificato coenaculo, quod coopertum virenti fronde Bacchi referret antrum, tympanis et nebridibus et reliquis adhibitis orgiorum instrumentis, cum amicis perpotavit: ministrantibus Italicis acroamatis, et universa ad spectandum concurrente Graecia.

Athenienses ei Minervam suam desponsant.

XLV. Idem aliquando in arcem adscendit Athenis, inter lumina tota urbe relucentia de tectis: et ex eo tempore praecepit, *uti per omnes civitates voce praeconum novus Bacchus adclamaretur.* Sed et statuis hoc subscri-

Cap. XLII. Vell. Cap. XLIII. Plut. et Appian. Parth. Dio. Appian. Civil. l. 5. Plut. Appian. Cap. XLIV. Dio. Athen. 4, 12. Cap. XLV. Dio. Vell. 2, 82.

U. c. 713. A. C. 39. bi nomen justit, habituque et comitatu Bacchum simulans, ab Atheniensibus, qui ei cum conjugibus et liberis occurrerant, ita salutatus est. adjecerunt, *despondere se ei Minervam suam.* Et adcepit ille conditionem, sed mille talenta nomine dotis imperans. tum aliquis Graeculorum, *At matrem tuam Semelen*, inquit, *Jupiter duxit indotatam.* Nec ideo minus exacta pecunia est; irrisique et elusi, qui stultitiam Antonii non minore dementia deriserant. Inde verso favore civitatis, multi propositi sunt libelli contumeliosi; quidam et ipsi traditi: sed et statuae ejus subscripta nomine Minervae et Octaviae divortii formula, *res cum suas sibi habere* jubentium. Unde ne tempus quidem ad pecunias cogendas Atheniensibus dare volenti Q. Dellius festive dixit, *Et tamen scito, illos tibi annua bima trima die debere:* tamquam secundum leges Romanas dos peteretur.

Antonii morum inconstantia. XLVI. Inter haec exercitum ita distribuit, ut partem in Epiro collocaret, quosdam in Parthinos, Illyricam gentem, alios in Dardaniam mitteret, locupletandi simul militis exercendique caussa. Haec, alia repente persona sumpta, palliatus et phaecasiatus agebat, remoto imperatorio fastu, cum binis forte amicis totidemque famulis, rhetorum aut philosophorum scholas obiens: coenitabatque cum Graeculis eorum more, et caeremoniis festisque suaviter intererat; Octavia quoque frequenter adhibita, cujus amore homo mulierosus vehementer exarserat. Interim et nuncium adcepit de victoria P. Ventidii, quem contra Parthos provinciis orientis praeposuerat.

Ventidius Parthos vincit. XLVII. Nam is strenue profectus Labienum securius agentem occupavit: diffisumque viribus, quippe, dimissis Parthis, tantummodo collectas ex Asia copias retinebat, inde refugere in Syriam coëgit: adsequutusque cum expeditis circa Taurum montem, longius procedere vetuit. Eo loci complures per dies castris positis ambo quieverunt; Labienus, ut Parthos adciret interea; Ventidius, ut gravem armaturam. Forte sub idem tempus utrique exspectata auxilia venerunt. Sed Ventidius, Parthicum equitatum timens, de su-

Cap. XLV. Sen. Suasor. 1. Dio. Senec. Cujac. Observ. 2, 20. Gronov. in Sen. Suas. 1. Cap. XLVI. Appian. Plut. Appian. Plut. Liv. Epit. Cap. XLVII. Sueton. apud A. Gell. 15, 4. Dio.

perioribus locis non degrediebatur: Parthi, numero freti, et successu victoriarum alacres, luce prima, priusquam cum Labieno conjungerentur, adcedere ad tumulum, et, nemine contra exeunte, subire coeperunt: quippe Ventidius per simulationem metus suum militem continebat. Sed, ubi mox iniquis locis haeserunt hostes, eruptione Ventidianorum subita turbati, seque impedientes, dum, refugientibus primis, postremum agmen urget adscensum, magna parte copiarum amissa, consciverunt fugam. Nec ad Labieni castra consistere ausi, Ciliciam petierunt. Ventidius ad vallum Labieni suos constituit. U. c. 713. A. C. 39.

XLVIII. Et Labienus ordines tamquam dimicaturus instruxerat; sed, suorum animos clade barbarorum territos videns, hoc agebat, ut, re in noctem extracta, per tenebras se subduceret. Emanavit consilium per transfugas, et, dispositis insidiis, Ventidius magnam fugientium multitudinem occidit: ceteros omnes in Antonii nomen sacramento adegit, nullo jam usquam Labieno. Is enim mutata veste profugerat. Et interim quidem in Cilicia latuit: postea requisitus et deprehensus est a Demetrio; quem, superioris Caesaris libertum, Antonius Cypro praefecerat. Interea Ventidius, recipienda ordinandaque Cilicia occupatus, Upedium Silonem cum equitatu ad portas Amani praemisit, quae Syriam a Cilicia angusto transitu dirimunt. Sed Barzapharnes Parthus, proelio commisso, Romanos in summum discrimen adduxerat; nisi Ventidius mira quadam felicitate pugnantibus supervenisset. Parthus enim, et improvisa re consternatus, et viribus jam impar, cum multis aliis interfectus est. Sunt, qui Ventidium, copias exiguas habentem, insidias posuisse Barzapharni tradunt, cohortibus octodecim in occulta valle, et equitatu post militum terga collocato. huc illectum barbarum simulata Romanorum fuga, circumventum. *Mox etiam Labienum, et Barzapharnem.*

XLIX. Utro modo gesta res fuerit, id satis constat, altero hoc proelio caesos a Ventidio Parthos praecipui nominis ducem amisisse. Hoc certe interfecto, excesserunt Syria, provinciamque Romanus, *Prope Hierosolyma castra ponit.*

Cap. XLVII. Frontin. Strat. 1, 5. 36. Dio. Cap. XLVIII. Flor. 4, 9. Vell. 2, 78. Plut. Anton. et Appian. Parth. Dio. Frontin. Strat. 2, 5. 37. Cap. XLIX. Plut. et Appian. Liv. Epit. Dio.

U. c. 713. A. C. 39. praeter Aradum, nemine jam repugnante, recepit: atque, inde in Palaestinam transgressus, prope Hierosolymitarum urbem castra posuit. Sed, Antigono pecuniam affatim dante, cum maxima copiarum parte digressus, ad tegendam dissimulationem cohortes aliquot reliquit, Silone praefecto; quem et ipsum mox pecuniis adgressus Antigonus, otium redemit, donec iterum succurrere Parthi possent. Igitur neque propinquis Herodis, qui Massadae obsidebantur, subventum: et Josephus, urgente siti, cum viris ducentis fugam tentaturus in Arabiam fuerat, nisi proximae noctis imbre refectus, completaeque aqua cisternae forent.

L. Sed Herodis adventu bellum acrius coeptum, quum missus ab Antonio Dellius, a Romanis ducibus adjuvari regem juberet. Ceterum Ventidius civitates, quae defecerant ad Parthos, recipiebat, magnam pecuniam mulctae nomine singulis imperans. sed Malchus, Arabiae rex, prae ceteris ingentem summam pependit. *Herodes Joppen expugnat.* Tandem Silo, junctis cum Herode copiis, Joppen expugnanti adfuit: dein, soluta Massadae obsidione, Hierosolymam petentem sequutus est. Sed, corruptus Antigoni pecunia, neque valde utilem operam praestitit, et concitavit milites, ut ante tempus in hiberna deduci postularent. Sed Antonius, cognitis Ventidii rebus, epulum Atheniensibus publice praebuit, ludosque gymnicos fecit, quibus ipse gymnasiarchae munus obiit: quumque de his Romam scripsisset, supplicationes ejus nomine decretae sunt, cujus auspiciis ista Ventidius gessisset. Sed et alius legatorum Antonii Pollio, qui missus in Parthinos fuerat, Illyrios circa Epidaurum aliquot proeliis fudit.

Cn. Domitii severitas. LI. Sub idem tempus Cerretanos tumultuantes (obtinebant autem convalles Pyrenaeae silvae) Cn. Domitius, ex consulatu missus in Hispaniam, coërcuit. Ii legatum ejus, exceptum insidiis, et a militibus derelictum, vicerant. Ideo Domitius, priusquam in hostem duceret, sontes, ad concionem dissimulanter vocatos, reliquis copiis circumfudit, cognitaque caussa

Cap. XLIX. Joseph. Antiq. 14, 26. et 27. et de B. Jud. 1, 12. Dio. Hegesipp. 1, 30. Joseph. Cap. L. Plut. et Appian. Dio. Flor. 4, 12. Strabo, l. 3. p. 162. Cap. LI. Vell. 2, 78. Dio.

sa manipulum unum, penes quem maxima flagitii pars haerebat, decimavit. in centuriones etiam aliquam multos, et primipili Vibullium animadvertit. Haec severitas ad victoriam profuit, et, quum miles imperatorem magis, quam hostem, metueret, Cerretani haud difficulter debellati. ob eas res gestas et huic, et Pollioni decretus triumphus est. Sed Domitius postea triumphavit; Pollio statim ante diem octavum Kalendas Novembres ex Parthinis. Nec semel triumphasse contentus, filium sibi natum sub eadem tempora Saloninum vocavit, a maritimo Dalmatiae oppido, quod eodem bello ceperat. U. c. 713. A. C. 39.

LII. Idem Pollio, summus eorum temporum orator, insignis historicus, studiorum patronus eximius, bibliothecam Romae primus publicavit in atrio Libertatis, quod ex manubiis refecerat: imaginibus doctissimorum virorum ibi positis; in his Varronis, unius eorum, qui tum adhuc viverent. *Asinius Pollio bibliothecam publicat.*

Cap. LI. Vell. Dio. Hor. Carm. 2, 1. et ibi Porphyr. Fasti Capit. Serv. in Eclog. Virgil. 4. Cap. LII. Flor. 4, 12. Hor. Plin. 7, 30. et 35, 2. Lips. de Biblioth. c. 5. Sueton. Aug. 29. Plin.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI VIGESIMI OCTAVI.

Quum Sex. Pompejus rursus latrociniis mare in-

Quum Sex. Pompejus rursus latrociniis mare infestum redderet] *rursum* Norv. et edd. vett. pro quo editio Sigonii anni 1572. *rursus* edidit, consentientibus scriptis meis et edit. Camp. Tum *mare inquietum* Voss. quod alterius glossema est.

Pacem, quam acceperat] *quam acceptaverat* Voss. Ita Mela 1, 1. *Qua diffunditur, alia aliis locis cognomina acceptat.* Quinctil. 12. Inst. Orat. 7. *Quum et Socrati collatum sit ad victum, et Zeno, Cleanthes, Chrysippus mercedes a discipulis acceptaverint.* Unius tamen cod. auctoritatem leviorem puto, quam ut ejus fide vulgatum mutemus.

Necessario adversus eum bello suscepto] Ita Gronov. anno 1665. edidit; et similiter habent Leid. Voss. et Berg. ab his non aliter differt Lov. 2. nisi quod vocem ultimam omittat. *necessario bello adversus eum suscepto* legunt Boend. et edd. Camp. *necessario bello contra eum suscepto* Exc. Pithoei, Norv. et reliquae ante Gronovium edd. Vide ad Epit. 57. Mox *cum dubio eventu pugnavit*, adscita praepositione, Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Infra Epit. seq. *Adversus Sex. Pompejum vario eventu navalibus proeliis pugnatum est.*

L. Ventidius, legatus M. Antonii] Vet. lib. *P. Ventidius.* Ita ceteri. SIG. *L. Ventidius* superest in omnibus meis, nec non in Exc. Pithoei, et Norv. Sed recte *P. Ventidius* emendat Sigonius; quomodo non tantum semper apud alios vocatur, sed etiam supra Epit. 127.

Parthos in Syria vicit] Vet. lib. *proelio vicit.* SIG. Similiter Leid. Berg. Lov. 2. et Exc. Pithoei. Reliqui Voss. Boend. et Norv. vocem *proelio* omittunt. Supra Epit. 127. *Parthos proelio victos Syria expulit.* Epit. 114. *In Gallia Bellovacos rebellantes proelio vicit.* ubi alii eamdem vocem etiam omiserunt. Liv. 30, 30, 21. *Non tantum ad id, quod, data pace, jam habere potes, si proelio vincas, gloriae adjeceris.* 33, 12, 8. *An, quia victus proelio foret, inexpiabile bellum factum?* Mox *occidit*, pro *interemit*, omnes scripti, et ed. Camp. Vide ad Epit. 57. Per regem Parthorum occisum intelligitur Pacorus. V. Front. 1, 1, 6.

Judaeorum quoque legati ab Antonio interemti sunt] Vet. lib *Judaei quoque a legatis Antonii subacti sunt.* SIGON. Lectio scholio Sigonii praescripta demum mihi obvia fuit in ed. Frob. anni 1535. Antiquiores enim pleraeque praeferunt

festum redderet, nec pacem, quam acceperat, praestaret, Caesar, necessario adversus eum bello suscepto, duobus navalibus proeliis dubio eventu pugnavit. P. Ventidius, legatus M. Antonii, Parthos in Syria proelio vicit, regemque eorum occidit. Judaei quoque a legatis Antonii subacti sunt. Praeterea belli Siculi adparatum continet.

Judaei quoque a legatis Antonii interemti sunt; quibus more suo concinit Norvic. At *Judaei quoque a legatis Antonii subacti sunt* legunt Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Exc. Pithoei, et ed. Camp. Neque abludit Boend. nisi quod exhibeat *Judaeique a legatis*, sollemni scribarum errore; de quo dictum est ad 5, 27, 1.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XCIII.

IN LOCUM LIBRI CXXVIII. T. LIVII.

U. c. 714. A. C. 38. Ap. Claudio, C. Norbano Coss. I. A P. Claudio C. F. Pulchro, C. Norbano C. F. Flacco consulibus, qui primi binis quaestoribus usi sunt, multa Romae gravia ac terribilia inciderunt. Nam et plebs, propter saevitiam exactorum, cum iis eorumque militibus dimicavit; et sexaginta septem *Praetores uno anno 67.* praetores numerati sunt, aliis subinde suffectis in aliorum locum. Sed et puer quidam, quaestor creatus, postridie togam virilem sumpsit: et senator, pugnare inter gladiatores cupiens, caussam dedit edicto, quo senatores muneribus gladiatoriis dimicare, servi lictores fieri, mortui propius ab urbe mille nongentos passus cremari vetabantur.

Prodigia. II. Sibyllini deinde libri sunt aditi prodigiorum caussa. Nam et paullo ante hoc tempus, e taberna meritoria trans Tiberim oleum scaturiens, per totum diem largissimo rivo fluxit. tum autem et cella Romuli sacrificio, quod forte pontifices ibi faciebant, arsit: et simulacrum Virtutis, ante portam quamdam positum, in faciem procubuit: et quidam, furore Cybeles correpti, matrem Deûm irasci populo Romano canebant. Idque confirmarunt, libris inspectis, Quindecimviri; jusseruntque deportari Deam ad mare, atque unda marina lustrari. traditurque res mira dictu, nisi quod, horum semel cognita caussa, nihil inde provenientium mirabile est, simulacrum longissime intrasse in mare, vixque aliquando redisse ad litus. Major exinde metus Romae fuit, majorque numinis aversi fides: neque mutarunt prius opinionem homines, quam circum aedem ejus et in foro palmae quatuor enatae sunt.

Cap. I. Dio, l. 48. Cap. II. Oros. 6, 18. Dio.

III. Tum et Liviam sibi matrimonio junxit Caesar, Neronis uxorem, et uterum ferentem ex eo. quod quia ignominiosum jure Romano erat, consuluit pontifices Caesar, *an, concepto, necdum edito partu, rite nuberetur?* Responsum est, *propter turbationem sanguinis gravidarum nuptiis interdici. hic vero, quoniam sextum mensem gravida sit Livia, satis liquere, ex utro marito conceptus foetus sit: nihil ergo vetare, quin matrimonium coëat: quemadmodum nuper Octavia in manum Antonii convenisset.* Haec illi reperta forte in majorum institutis responderunt; ceterum non alia dicturi, etiamsi alia reperissent.

U. c. 714. A. C. 38. *Liviam ducit Caesar,*

IV. His nuptiis prior maritus auctor exstitit, quasi patris vicem nuptum dans uxorem modo suam: discubueruntque Caesar et Livia seorsim. Et puerulus quidam nudus, quales tum habere nobiles matronae solebant in deliciis, ad Liviam conversus, *Quid hic agis*, inquit, *domina? en maritus tuus isto loco adcubat*, digito demonstrans Neronem. Postea Claudium Drusum Neronem enixa est Livia in penatibus Caesaris; qui, *remissum eum a se patri*, commentariis suis intulit. Neque diu supervixit pater Nero, liberorumque suorum tutorem Caesarem reliquit. Haec gesta largam praebuere materiam sermonibus, et inter alia vulgatus est versus, qui mox in proverbium abiit, *felicibus esse vel trimestres liberos.*

Priore marito nuptum eam dante.

V. Iisdem temporibus Mauritaniae regno Bogud Bocchi F. excidit; qui, persuasus a L. Antonio sub bellum Perusinum, Carinatem, a Caesare ulteriori Hispaniae praefectum, armis petiverat. Nam, deficientibus interea Tingitanis, quum et domi exclusus, et in Hispania Bocchi paterni hostis auxilio victus esset, exsul ad M. Antonium se recepit. A Caesare Boccho regnum, quod occupaverat, confirmatum est; Tingitanis civitas data.

Bogud Mauritaniae regno excidit.

VI. Neque diu post male sarta inter Pompejum et Caesarem gratia rescissa est, haud dubie caussas quaerente potius, quam orto ex oblatis, odio. Sed Achajam Pompejus aegre ferebat ab Antonio detineri praetextu pecuniae, quam sibi deberi a provincialibus ille

Pompejus res novas molitur.

Cap. III. Sueton. Aug. 62. et Tib. c. 4. Tac. Ann. 1, 10. Dio. Cap. IV. Vell. 2, 79. Dio. Sueton. Tib. 4. Dio. Sueton. Claud. 1. Cap. V. Dio. Appian. Civil. l. 5. p. 686. Dio. Cap. VI. Appian. Civil. l. 5. p. 716. et Dio. Appian.

U. c. 714. A. C. 38. contendebat: contra Pompejus illa quoque debita simul cum provincia foederis legibus sibi concessa interpretabatur. Igitur, sive hac motus injuria, sive, ut Caesar dictitabat, ingenio perfidus, et Menodoro credens, inducias ei potius, quam pacem habendam dictitanti, sive aegre ferens illis tantos esse exercitus, comparare novas naves, deligere remiges, et ad exercitum ita concionari coepit, ut majore adparatu sibi opus esse diceret. Inter haec et piratae ex insidiis infestabant mare clanculum; ut vix sentire levamen populus famis posset, vulgoque jactaretur, *non esse quaesitum ea pace laborum finem, sed tantummodo tribus dominis quartum accessisse.* Sed correpti quidam piratae tortique auctorem Pompejum ediderunt. Atque indicavit eam rem populo Caesar, et cum Pompejo per literas questus est. Ille, purgans se de objecto crimine, vicissim Achajam sibi non restitui et ab Antonio vexari exprobravit.

Menodorus, gratia Pompeji amissa, VII. Quum in eo res essent, magnum maturando bello momentum Menodorus adtulit, repente ad Caesarem transgressus his causis. Potentiam hominis aegerrime patiebantur, quotquot remanserant apud Pompejum, nobiles, sed, adolescentis aures solis libertis patere gnari, aliquos ex eo genere induxerunt, ut Menodorum, veluti patrono imperantem, criminarentur. Atque illi, quod ultro facere per invidiam cupiverant, cum adsensu tantorum virorum et praemio facturos rati, occasionibus non defuerunt. Forte et alioquin suspicionem patroni Menas incurrerat, Heleno dimisso, liberto Caesaris, colloquioque deinceps cum ipso Caesare habito. Idcirco, missis quibusdam, Pompejus adesse ad rationes frumenti pecuniaeque administratae reddendas jussit.

Classem et exercitum Caesari tradit. VIII. Commodum e libertis Caesaris Philadelphus ad frumentum e Sardinia deportandum venerat. Cum hoc fidissimum amicorum Micylionem Menodorus Romam misit, si receptus fidem obtinuisset, Sardiniam Corsicamque cum tribus legionibus, sexaginta navibus, et multis amicis suis offerens. Et dubitavit aliquamdiu Caesar: sed, ubi fidem ab eo datam Menas didicit, comprehensis, qui evocandi eum caussa a Pompejo venerant, et interfectis, classem et exerci-

Cap. VI. Liv. Epit. Appian. Cap. VII. Dio. et Appian. Dio. Cap. VIII. Appian. Oros. 6, 18. Appian. Dio.

tum Caesari tradidit. Neque dedidit reposcenti Pompejo Caesar, ab ipso violata foedera, fugitivis recipiendis, triremibus aedificandis, retinendis in Italia praesidiis, arguens. Quin et magnis honoribus adfecit Menam, adseruitque in ingenuitatem, et annulis aureis ornatum in equestrem ordinem recepit: neque enim tum adhuc cuiquam inferioris loci gestare annulum aureum licebat. Coenae quoque suae adhibuit: quem honorem nulli, nec antea, nec postea, libertino habuisse traditur. His cognitis, Pompejus Menecratem, et ipsum libertum suum, ad infestandam Italiae oram misit, a quo Vulturnum et alia quaedam Campaniae loca vastata sunt. U. c. 714. A. C. 38.

IX. Idcirco Caesar, velut necessarium bellum susceptūrus, tabulas Pompejani foederis recepit a Vestalibus, ex Africa Lepidum, ab Athenis Antonium ad communicanda consilia ciens. Sed Lepidus ad trajiciendum fuit segnior. Antonius vere primo cultum animumque Imperatoris resumpserat; navesque deduci jusserat ad Parthicum bellum. Eo celerius Brundisium venit. Sed, ubi statum ad diem non adfuit Caesar, qui, tum in Etruscis agens, Ravenna naves longas, ex Gallia copias cum adparatu Brundisium et Puteolos mittebat, utrimque invasurus Siciliam, si idem Antonio videretur; ille, sive magnitudine Caesariani adparatus commotus, (nam in societate potentiae collegarum opes aegris oculis adspiciuntur) sive prodigio territus, in Graeciam rediit. quippe ferae militem, circa tabernaculum ejus excubantem, devoraverant, sola facie quasi in hoc relicta, ut agnosci posset; augebatque religionem, quod neque clamor auditus esset pereuntis, neque ceterorum vigilum quisquam quidquam sensisset. Sed Brundisini quidam retulerunt, sub orientem diem a se visum esse lupum, cursu se proripientem ex tentoriis.

Antonius, adcitus a Caesare Brundisium venit.

Sed mox regressus illum destituit.

X. Ipse, scriptis ad Caesarem literis, festinandum sibi ostendit ad Parthicum bellum: auctorque ei fuit non discedendi a foederibus. Menodoro quoque, cui belli caussam imputabat, servitutem minatus est, tamquam fugitivo suo, quod nimirum Pompeji Magni bona, in quibus et Menodorus tum fuerat, empta a di-

Cap. VIII. Sueton. Aug. 74. Appian. Dio. Sueton. Appian. Dio. Cap. IX. Liv. Epit. Dio. Appian. Dio. Appian. Cap. X. Dio. Appian.

U. c. 714. A. C. 38. ctatore Caesare possideret. Destitutus ab Antonio Caesar, quamquam ideo hoc fieri existimabat, ut suis unius opibus sustinere Pompejum cogeretur, intentiore cura bellum adparabat: multis praesidiis, per oram Italiae munitis, navibusque Romae et Ravennae fabricari jussis. Sed et ex Illyrico magnum exercitum evocavit. Menodorum, suae classis ducem, Calvisio Sabino legatum dedit, quem universae rei maritimae praefecerat. L. Cornificium L. F. deportare Tarentum partem Ravennatis adparatus jussit. hunc adorta tempestas jactavit classem. Ceterum navis una tantum perfracta est, quae Praetoria parata Caesari fuerat: eaque res in omen tracta futuri.

Caesar tamen bellum incipit. XI. Postquam omnia satis instructa Caesar existimavit, populo Romano per literas, exercitui coram belli caussas exposuit; quod, adsensu plerorumque, contra fidem pactorum suscipi Pompejus testabatur; idque etiam Antonio visum, qui propterea socius esse impiorum armorum noluisset. Pompejum igitur Caesar auctorem novarum injuriarum esse demonstravit, piratarum et Menodori indicio: mentemque Antonii deprehendi ex eo posse, quod Achajam Pompejo non redderet. Inde, celeritate adhibita, et ipse navigavit in Siciliam a Tarento, Calvisius cum L. Statilio Tauro et Menodorus ab Etruria, legiones terrestri itinere Rhegium petierunt.

XII. Pompejus Caesarianae classi Menecratem opposuit, infestum invisumque Menodoro, fortunae et animorum similitudine. Hic, obviam factus hostibus sub vesperam, coëgit eos ex alto refugere in sinum, qui supra Cumas est: ipse adplicuit Aenariam. Luce reddita, rursum adeptus secundum litus navigantes lunata acie, quum aliud agere non posset, magno impetu invectus ad terram compulit. At illi inde repugnabant, impari quidem certamine, quum ejectae in litus naves immobiles haererent, neque vitandis hostibus, neque impetendis habiles. Ergo pro meliore Pompejanis erat pugna, qui libero incursu fatigabant adversarios, fessosque suos, submissis in eorum locum recentibus, otiose recipiebant.

XIII. Sed inter haec Menodorus et Menecrates, quum se forte conspexissent invicem, omni alia re

Cap. X. Dio. Appian. Cap. XI. Oros. 6, 18. Appian. Cap. XIII. Dio. Appian.

postposita, magno clamore concurrerunt. Neutra navis inde laeta abiit: Menodori praefractum rostrum est, Menecratis remi altero latere detersi. sed jam utrimque ferreae manus injectae, tam rostra quam remos inutiles effecerant: et, tamquam pedestri proelio, viribus et manu certabatur. Menodori navis erat aliquanto altior: ergo et commodius in adversam injici pontes poterant, et missa inde tela majore violentia incidebant. Forte sub idem tempus dux uterque vulnus accepit: Menodori brachium transfixum est, Menecratis femur. Sed verutum facilius evelli potuit; hamata soliferrea Hispanica Menecratem inutilem pugnae reddebat. Nec tamen ille desiit hortari suos, donec, capta jam nave, ne perveniret in manus inimici, medios in fluctus se praecipitem dedit. Dum haec ad sinistrum cornu geruntur, Calvisius, a dextro eodem profectus, naves quasdam Menecratis, abruptas a suis, persequutus est. Interim Demochares, ipse quoque Pompejanus libertus, Menecrati legatus additus, Calvisianas reliquas naves in fugam, nonnullas in saxa compulit, relictasque a classiariis incendit: donec revectus ex alto Calvisius et reduxit fugientes, et incendium navium restinxit.

U. c. 714. A. C. 38. *Pugna Menecratis et Menodori.*

XIV. His rebus gestis, quum nox supervenisset, utrique suas in stationes redierunt, nec victi, neque pro victoribus. Sicut enim de classe Caesaris longe plures amissae naves fuerant; ita Menecratis interitu satis pensatum id detrimenti videbatur. Certe Demochares, eo casu turbatus, simul, ne transiret in Siciliam Caesar, timens, quem a Tarento Rhegium isse audierat, sublatis ancoris abiit: et Calvisius, reparata classe, oram legens, paullatim insequutus est. Sed Caesar, a Rhegio cum magno militum et navium numero fretum ingressus, quum amicis placeret pugnari cum Pompejo, quadraginta tantum naves secum ad Messanam habente, non paruit, festinationem temeritatemque semper damnare solitus, *et satis cito fieri* dictitans, *quae satis fiant bene: neque suscipiendum proelium esse, nisi quum majora periculis commoda proponerentur. nam ob mediocria pugnantes aureo hamo piscari.*

Caesar festinationem temeritatemque damnat.

XV. Sed interim Demochares, Messanam reversus, in locum Menecratis praefecturam classis adcepit, col-

Pompejani Caesarem

Cap. XIV. Dio. et Appian, Appian. Sueton. Aug. 25.
Cap. XV. Appian.

U. c. 714. A. C. 38. *classe adoriuntur.* legamque Apollophanem, qui itidem Pompeji libertus erat. Et Caesar, auditis, quae ad Cumas erant acta, per fretum navigabat, ut Calvisium conjungeret. jamque Stylida praetervectus Scyllaeum flectebat, promontorium Italiae, quum a Messana Pompejus excurrens, adgrediendo proximas naves, insequendo praegressas, universam classem adtinuit. neque tamen ad Praetoriam ceterae se receperunt, non sinente Caesare, sive propter angustiam locorum, sive secundum prius decretum vitante pugnam. At Demochares cum Apollophane binis navibus adgressi singulas, tamen haud multum proficiebant; propugnantibus e contra legionariis, et magnitudine rostratarum, quae a minoribus vix tuto impetebantur.

Et magnopere urgent. XVI. Sed ubi Pompejani, receptis fessis atque sauciis, subinde in pugnam reducebant integros, neque rostris tantum, sed etiam jaculis ignitis, saeviebant; urgeri Caesariani, pulsaque ad litus navigia, hostibus instantibus, inter se, aut ad saxa collidi, geminumque plane Cumano negotium esse. Ibi Caesar, exscensione facta, succurrebat periclitantibus, adnantes suscipiens, deducensque in editiora. Sed Cornificius ceterique duces, cohortati invicem, injussu Imperatoris abruptis ancoralibus, in altum evecti sunt, ut potius ausi aliquid perirent, quam hostibus se obterendos darent immobiles. Nec male cessit audacia, Praetoriamque Democharis Cornificius cepit, praefecto in aliam navem transiliente. Interim et nox adpropinquabat, et cum Calvisio et Menodoro Caesaris alia classis: qua conspecta, Pompejani discesserunt, isque casus servavit reliquas Caesaris naves, ne prorsus omnes abstraherentur ab hostibus, aut immisso igne deflagrarent.

Caesarianorum miseria. XVII. Ea nocte plerique, relictis navibus, in montes se receperunt, adcensis ignibus fortunam significantes. Ipse Caesar, inter rerum omnium egenos circumcursitans, durare jubebat, donec dies redderetur. Nec a navibus quidquam erat auxilii, quae jam tempestate jactari coeperant: et Calvisium adesse nesciebant. Pompejanis enim solis visus erat; qui, longius a terra disjuncti, prospicere facilius in altum potuerant. in hoc articulo necessitatis bona quaedam

Cap. XV. Dio. Appian. Cap. XVI. Dio. Appian. Dio. Appian.

fortuna Caesari tertiam decimam legionem adduxit; quae, clade cognita, per aspreta contendit ad ignes, Imperatoremque suum, ab omnibus famulis derelictum, et commilitones fessos atque famelicos recrearunt. Tum vero circumquaque nuncios dimisit Caesar incolumitatis suae: et vicissim, audito Calvisii adventu, exhilaratus quieti se dedit. U. c. 714. A. C. 38.

XVIII. Postera lux miserabile spectaculum aperuit crematarum aut fractarum navium: fluitabantque passim armamenta, navibus etiam, quae supererant, valde quassatis atque laborantibus. Sed otium ab hostibus Calvisii praesentia praestabat, ut subduci reficique possent; quum subito exortus auster vehementiori omnes discrimine involvit. Sed Pompejus intra portum Mamertinum deduxerat suas naves. at Caesarianae circa litus asperum et importuosum ingenti periculo jactabantur. neque resisti poterat per absentiam nauticae turbae, cujus pars major in litus evaserat. Sabini tamen minus adflicta classis est Menae providentia; qui, magno rei maritimae usu, longius in mare provectus, ubi mitius intumescebant undae, jecit ancoras; remigioque contendens adversus ventum, ne funes intenti rumperentur, effecit, ut eodem semper loco tenere se posset, tantumdem spatii subinde remensus remigio, quanto abreptus venti violentia fuerat. Sed et alii quidam, industriam hujus imitati, pestem intentatam repulerunt.

Menae prudentia in tempestate.

XIX. At reliqua multitudo, ventum, ut verno tempore, cito positurum existimans, utrimque revincta ancoris navigia, ne colliderentur, contis propulsabant; minime diuturna ope, quum flatus impetuosior obstantia omnia disjiceret: navesque, disruptis ancoralibus, in litus impingebantur. Saevum deinde diem tristior nox excepit, intendente se vento, et tenebris conspectum adimentibus. jam pridem enim aurium usus perierat, nequidquam contento clamore petentibus opem, quorum voces ventorum fluctuumque stridor, et repercussu montium multiplicati fremitus obruebant. Etiam aestus his adcesserat malis, et ex navibus utcumque servatos, in terra quoque fluctus infesti consequebantur. Tandem, adpetente die, remisit ventus, et sub solis ortum plane quievit; undis tamen adhuc diu saevientibus: atrocior enim tempe-

Caesaris classem tempestas adfligit.

Cap. XVIII. Dio. et Appian.

U. c. 714. A. C. 38. stas fuerat, quam vidisse locorum istorum adcolae unquam meminissent.

Pompejus victoria uti nescit. XX. Igitur Caesar, majore hominum parte, et classe pene universa multatus, deposita spe potiundae in praesens Siciliae, eadem adhuc nocte Vibonem properavit, non sustinens calamitatem intueri, cui remedium adferre non poterat: scriptisque ad amicos et duces literis, praesto esse jussit omnes. Interim, quos secum habebat, milites circum maritima praesidia dimisit, ne Pompejus, victoria factus alacrior, in Italiam irrumperet. Sed ille ne reliquias quidem cladis impedire conatus est, quominus, ut poterant, funibus colligantes navium rimas, Vibonem secundo vento defluerent; tantum abest, ut de continenti cogitaret: suorum satis acer defensor, ad aliena invadenda segnis. Igitur Caesar, deficientibus ad Pompejum vicinis, Liparenses, ex insula Neapolim translatos, ibi degere ad finem belli coëgit. Ipse, quia et pecunia opus erat et navibus, iisque multis, et celeriter, neque populus, fame iterum urgente, bellum, ut contra foedera susceptum, obterens, conferre quidquam volebat, Maecenatem in Graeciam misit, pertrahendi ad bellum Antonii caussa. Ea spes si fefellisset, legiones onerariis trajicere, bellumque terra gerere majorum exemplo cogitabat.

XXI. Erat Antonius in procinctu, ut Parthis iret obviam. Idcirco, Maecenate cum bona spe dimisso, e sacra olea Athenis coronam sibi sumpsit; atque ex certo oraculo vasculum, aqua e Clepsydra fonte impletum, extulit secum. Sed jam totam belli molem P. Ventidii virtus et fortuna discusserat. Is, commissa aliis obsidione Aradi, quae conscientia admissorum pertinacius repugnabat, adversus Pacorum, cum magnis copiis iterum irrumpentem in Syriam, contendit. Nondum ille transierat Euphratem: sed metuebat Ventidius, ne prius adventaret, quam ipse, quas in Cappadocia trans Taurum habebat, legiones *P. Ventidii praeclarum strategema.* contrahere posset. Idcirco, non ignorans, ex iis, qui socii videbantur, quemdam Channaeum, Cyrrhesticae nationis regulum, proditorem agere, cum illo

Cap. XX. Sueton. Aug. 16. Oros. 6, 18. Dio. Appian. Dio. App. Dio. App. Cap. XXI. Plut. Anton. et Appian. Parth. Vell. 2, 78. Dio, l. 48. Dio, l. 49. Frontin. Strat. 1, 1. et Dio.

intima sua consilia communicare simulans, campos maxime timere dicebat, agebatque cum proditore, *induceret Parthos, ut ad Zeugma trajicerent exercitum, brevissimo itinere, et artissimo Euphratis alveo. Tum enim se opportunitate collium facile elusurum sagittarios equites.* U. c. 714. A. C. 38.

XXII. Quum haec ad Parthos relata essent, omnia se Ventidii consilia tenere putantes, ut, qua minime vellet ille, transgrederentur, infra Zeugma pontem struxerunt. Habebant et iter ad eum locum prolixius, et, dum flumen ibi propter latitudinem operosius jungitur, amplius quadraginta dies consumpti sunt. Ita Ventidius, triduo ante, quam Pacorus adveniret, copiis receptis omnibus, in agro Cyrrhestico exspectavit hostem. At ille, contemnens Romanos pro imbellibus, quod transmittenti fluvium non occurrerant, castra Ventidii obsidere ausus est. At Ventidius partem legionum intra vallum ordinatam habebat, quae prius non procurreret, quam hostes quingentis non amplius passibus abessent. Hoc ubi factum est, barbarisque et sagittarum usus ademptus, et fiduciae Romanae inopinata oblata facies; celeriter debellati terga verterunt, maxime glandium violento jactu eminus territi. *Et mox celeberrima victoria.*

XXIII. Ceterum, uti mos Parthis, in diversa intenderunt fugam, insequentibus Romanis. Idcirco Pacorus, castra Ventidii discessu legionum sine defensoribus reperturum sperans, eo impetum convertit. Enimvero Romanus, ceteris subito emissis legionibus, consternatos, et locis iniquis circumventos cecidit. Pacorus inter primos fortissime pugnans occubuit; reliquorum pauci pro corpore ejus propugnantes, magna multitudo, quum pontem peterent, occupati, totoque inter Euphratem et Orontem sinu concisi sunt: nonnulli ad Antiochum Commagenes regem perfugerunt. *Pacorus rex Parthorum occiditur.*

XXIV. Ventidius, quamquam, tertio jam proelio victor, in Mediam Mesopotamiamque Parthos compulerat, invidiae vitandae caussa non amplius institit; sed, ad perdomandos defectores arma circumferens, pleraque ex itinere recepit, viso capite Pacori, quod *Antonius invidet Ventidio.*

Cap. XXII. Plut. Dio. Justin. 42, 4. Frontin. 2, 2. Flor. 4, 9. Frontin. Dio. et Justin. Cap. XXIII. Plut. Appian. Justin. Flor. Eutrop. Oros. Vell. 2, 78. Dio. Cap. XXIV. Flor. Dio. Oros. Plut. Dio.

U. c. 714. A. C. 38. circa civitates mittebat, ut perisse regulum intelligerent. Namque Syri, Pacorum justitiae ac clementiae nomine, plusquam alium ullum regem, diligentes, nequaquam deserturi nisi mortuum videbantur. His receptis, in Commagenen ductus exercitus, Parthos, quos eo confugisse diximus, non tradente Antiocho. sed plus celebratae regis opes avaritiam Ventidii stimularant, ut Samosata obsidione clauderet. Inde, quia nihil jam indigebat tot legionibus, duas cum equitibus mille, Machaera duce, ad Herodem misit, cum Antigono bellantem. Sed Machaera, plus damni amicis, quam hostibus, inferendo, movit Herodem, ut ad Antonium properaret, quem venisse Samosata compererat. Quippe Ventidius offerenti mille talenta Commageno pacem dare non erat ausus, prohibente Antonio; qui, jam haud longe semotus, suum hoc videri opus volebat, nec per Ventidium omnia fieri. Sed obsessi, pace desperata, fortius repugnantes, eo tandem adegerunt obsessorem, ut, adceptis talentis trecentis, et duobus admodum obsidibus non valde illustribus, adquiesceret: concesso vicissim, ut ab Antiocho quidam Alexander, qui transfugerat ad Romanos, occideretur.

Ventidii mira fortuna. XXV. Jam dimiserat Ventidium Antonius, tamquam ad triumphum, quem meruisset: ceterum felicitati ejus haud obscure invidebat. neque postmodum opera tam boni ducis usus est, quamquam ob ejus gesta supplicationes sibi triumphumque Romae decretum noverat. Sed eadem ipsi quoque decreta Ventidio erant. pensasse Crassianam cladem, Pacoro interfecto, videbatur: addebatque momentum aliquod admirationi, quod eadem die res utraque gesta dicebatur. Igitur primus hic omnium hoc de Parthis decus retulit, et suo quidem aevo solus, exstincto prius Antonio, quam decretum sibi triumphum duceret. Ita P. Ventidius P. F. pro consule ex Tauro monte et Parthis triumphavit ante diem quintum Kalendas Decembres, magna admiratione pristinam hominis fortunam cum praesente comparantium, quod qui, sicut Massurius tradidit, iterum, semel certe triumpho Pompeji Stra-

Cap. XXIV. Plut. Joseph. Antiq. 14, 27. et de B. Jud. 1, 12. Plut. Oros. Plut Dio. Cap. XXV. Plut. Oros. Dio. Flor. Dio. Oros. Eutrop. Dio. Plut. Plin. 7, 3. Dio. Fasti Capit. Plin. A. Gell. 15, 4.

bonis ductus ipse fuerat, nunc de ferocissima gente splendidissime triumpharet. Eidem, quum postea fato concederet, is quoque honor est habitus, ut publico funere sepeliretur. U. c. 714. A. C. 38.

XXVI. Ceterum uti laetitiam summam populo Romano Pacori finis, ita patri Orodi luctum incredibilem adtulerat. Denique amenti similis, sine cibo, sine voce, ut prorsus obmutuisse videretur, complures dies exegit. Postea, ubi loqui rursus incepit, nihil aliud, quam *Pacorum*, in ore habuit, quasi cum praesente sermones conferens. hunc enim, filiorum omnium haud dubie praestantissimum, jam successorem suum declaraverat. Itaque, luctu tandem remittente, nova exercuit hominem sollicitudo, quem ex triginta filiis faceret Pacori loco regem: quum senilis animus a tot pellicibus, pro suo quaque filio nitente, diversas in cogitationes distraheretur. Postremo Phrahatem praetulit, suo totiusque domus malo. Mox enim scelestissimus parricida patrem, quasi cunctantem mori, fratresque, primum Antiochi filia prognatos, quod materno genere nobiliores erant, deinde ceteros omnes, interfecit: suum quoque filium mox adjecit, jam adultum, ne quis superaret, qui contra se ab offensis optimatibus rex nominaretur. *Phrahates patrem, fratres, filium occidit.*

XXVII. Inter haec Antonius, obiter constituta Syria, in Aegyptum properans, C. Sosium, in Ventidii locum Syriae et Ciliciae praepositum, Herodi restituere regnum, et ulcisci Antigonum jussit; qui, per absentiam Herodis, Josephum fratrem ejus cum quinque cohortibus Romanis interfecerat. Igitur Sosius, praemissis duabus legionibus, cum reliquo exercitu subsequi statuit, quantum per anni tempus (jam enim vergebat aestas) liceret. Sed, dum subigendis Aradiis, qui, jam diu perpessi omnia, tamen desperatione magis, quam viribus, resistebant, Sosius detinetur, Herodes magno proelio ducem Antigoni Pappum vicit, eoque timoris adegit hostes, ut recepturus caput gentis Hierosolyma videretur, nisi propter vehemens frigus in hiberna deduci exercitum oportuisset. Per idem tempus Antonius Athenas rediit, auspicio suo, quam ductu, gestis rebus illustrior. Unde vulgo exi- *Herodes Antigoni ducem superat.*

Cap. XXV. Val. Max. 6, 9. A. Gell. Cap. XXVI. Justin. Vell. Justin. Plut. Dio. Justin. Cap. XXVII. Joseph. Antiq. 14, 27. et de B. Jud. 1, 13. Dio. Joseph. Dio. Joseph. Plut.

U. c. 714. A. C. 38. ſtimabatur commune hoc ei cum Caesare fatum eſſe, ut per legatos, quam per se ipsum, eſſet uterque felicior. Nam et Agrippa praeclare se geſſit ubivis pro Caesare: et a C. Sosio atque L. Canidio Gallo, Antonianis ducibus, incliti reges victi sunt.

U. c. 715. A. C. 37. M. Agrippa, L. Canidio Coff. *M. Agrippae geſta.* XXVIII. Jam primum M. Agrippa, consulatu suo et Canidii, Galliam rebellantem compescuit, primusque a dictatore Caesare transiit Rhenum. sed et Aquitanos insigni proelio vicit. Idcirco Caesar evocatum, et triumphare juſſum, claſſi fabricandae exercendisque remigibus praefecit. Sed Agrippa, vir prudentiſſimus, scientiſſimus parendi, minime convenire putavit, ut moerente Caesare triumpharet, cujus beneficio tantus e tantulo factus eſſet. Nam humili loco ortus, ut etiam Vipsaniae gentis, tamquam obscuriſſimae, nomen ipse tolleret, *M. Agrippam L. F.* ubique praeferens, ad maximos honores evectus amicitia Caesaris fuerat.

Et ab eo factus portus Julius. XXIX. Igitur, praetermiſſo triumpho, toto conatu in mandatum sibi munus incumbens, naves per omnem Italiae oram aedificabat. Maximus enim fiebat adparatus ad tam vicinum et formidabile bellum. nam et amici Caesaris, et quaedam civitates ultro promissas naves conſtruebant. Sed, quoniam plerumque litus Italiae importuosum erat, et ſtationes tantae claſſi non reperiebantur, Agrippa, praeclarum opus orsus, quomodo ex Lucrino lacu portum faceret, excogitavit. Quippe in agro Cumano Misenum inter et Puteolos locus, in lunae speciem curvatus, Lucrinum Avernumque lacus habebat. Hoc Agrippa mirabili prorsus opere commisit mari, *portumque Julium* adpellavit, tum quidem recipiendis navibus aptiſſimum: hodie paludem coenosam ac tenuem, ex quo subterraneus ignis, facta per montes eruptione, vicina late cineribus altiſſimis opplevit. Nunc quidem *Mons novus* adpellatur, anno factus centesimo septimo, priusquam haec scriberemus. Hujus operis multi scriptores confusius,

Cap. XXVII. Dio, l. 48. Plut. Cap. XXVIII. Dio Appian. Civil. l. 5. Dio. Vell. 2, 79. Dio. Tac. Ann. 1, 3. Senec. de Ben. 3, 32. Cap. XXIX. Val. Max. 4, 7. Senec. Controv. 2, 12. Dio. Liv. Epit. Appian. Dio. Cassiod. Chron. Dio. Virgil. Georg. 2, 161. et ibi Philargyr. Sueton. Aug. 16. Cluver. Ital. Ant. et Cellar. Geogr. Ant. 2, 9.

sius, quam explicatius, fecerunt mentionem; res ita ferme habuit. U. c. 715. A. C. 37.

XXX. Lucrinum lacum ab externo mari dirimebat agger antiquus, octo stadiorum longitudine, nec latior, quam ut incedere per eum currus posset. Vetus erat fabula structum ab Hercule, Geryonis armenta per regiones illas agente. Hanc molem duabus angustis fossis, per quas intrare naves possent, scidit Agrippa; deinde, fossis aliis ductis, Lucrinum Avernumque conjunxit: simul, quo undique facilius ad portum iter esset, silvas circum densissimas, nihil reveritus antiquas locorum caerimonias, excidit. Inde profectum existimo rumorem, simulacrum antiquum, sive Calypsus illud fuit, sive ipsius Averni, sudasse. Neque negligenda res visa, pontificesque, licet natura loci, calidis aquis referti, miraculi fidem elevaret, locis iisdem piacularia sacra fecerunt: maxime quia sub idem tempus tanta ibi facta tempestas fuerat, ut prodigii loco haberetur. Sed Agrippa, portu strenue effecto, naves eo deductas consternere, remigesque tota hieme exercere instituit. nam Caesar viginti millia servorum ad hos usus manumiserat. *Operis ejus descriptio.*

XXXI. Iisdem consulibus et Judaei subacti. Vere novo rex Herodes, castris ad Hierosolymam positis, tres aggeres excitari jusserat, eodem loco et exemplo, quo Pompejus olim ceperat urbem. Deinde, ad nuptias, cum Alexandri filia celebrandas, Samariam profectus, consummato matrimonio, cum ingentibus copiis in castra rediit. Venit mox eodem C. Sosius cum legionibus undecim, et sex equitum millibus, magnoque auxiliorum numero, ad borealem oppidi murum opposito vallo. *Herodes et C. Sosius Hierosolymam obsident.*

XXXII. At Judaei, gens pertinax, et odii semel concepti retinens, nihil omittebant, quo nocere obsessoribus possent: nec audacia tantum, sed et patientia laboris formidabiles, cuniculis maxime molesti erant, unde subito exsilientes necopinantibus damnum inferebant: et, priusquam ferme pars aliqua muri machinis impelli posset, interiorem novum opponebant. Hac contumacia in quintum usque mensem con- *Et capiunt.*

Cap. XXX. Strabo, l. 5. p. 245. Diodor. l. 4. Dio. Strabo. Dio. et Philargyr. Sueton. Vell. Dio. Cap. XXXI. Liv. Epit. Joseph. Antiq. 14, 27. et de B. Jud. 1, 13. Hegesipp. 1, 31. Joseph. Cap. XXXII. Dio, l. 49. Joseph.

U. c. 715. A. C. 37. tra tantos exercitus locum tenuerunt, quum interim et fame premerentur, quod forte septimanus iis annus erat, quo praetermitti solebat agricultura. Sed fiducia templi alebantur, cui non defore divinum auxilium; et, si quis in hujus defensione occubuisset, hunc vero prae ceteris felicem Deoque amicum praedicabant. Nec nisi per partes capi Hierosolyma potuit. quadragesimo die viginti admodum delectorum Herodis exteriorem murum transcenderunt: quos statim sequuti sunt Romani quidam centuriones a Sosio. Sed adhuc resistebat interior murus, nec superari ante quintum decimum diem potuit. Tum vero urbs inferior cum vestibulo templi capta, porticibus quibusdam circa delubrum inflammatis: cujus rei invidiam Herodes in Antigonum detorquebat.

Una cum templo. XXXIII. Interim Judaei, qui partim in templum interius, partim ad superiorem urbem confugerant, legatis ad Sosium missis, sacrae rei faciundae otium petierunt. eumdem exoraverunt et, qui capti apud Romanos erant, ut interesse sacro sinerentur. Ille, sperans haec esse signa deditionem agitantium, utrumque concessit. Sed, ubi nihilo secius in rebellione persistebant, die quadam Saturni facta vis est, templumque pugnando captum: nec urbs defendi diutius potuit. Magna omnis aetatis sexusque caedes fuit, Romanis propter obsidionis moram iratis; Judaeos adcendente factionum inter se crudelissimarum odio. Antigonum ad pedes se abjicientem immisericorditer accepit Sosius, complosis manibus *Antigonam* nominans, vinctumque in custodiam dedit.

Herodi regnum Judaeorum traditur. XXXIV. Sic iterum a Romanis capta est Judaeorum metropolis, eadem die, qua septimo et vicesimo anno ante expugnata a Magno Pompejo fuerat. Herodi curae fuit prohibere alienigenarum turbam, arcana templi et sacrorum spectare contendentem. Idem vix impetravit a Sosio, praedam urbis militibus suis adserente, ut a se adceptis pecuniis direptionem remitteret. Inde Sosius, aurea corona in templo dedicata, captivum Antigonum Antonio adducens, discessit, regno Judaeorum Herodi tradito. *Antigonus securi percutitur.* Atque ille, minime certam ejus possessionem sibi spondens, quamdiu Antigonus superesset, maximis muneribus expugnavit

Cap. XXXIII. Dio. Joseph.

Antonium, ut interfici juberet. Igitur Antiochiae deligatus ad palum, flagrisque caesus, et securi percussus est: quo supplicio neminem adhuc regum quisquam Romanus adfecerat. Cum hoc exstincta nobilissimae stirpis dignitas, penes quam supra annos centum viginti sacerdotium et principatus Judaeorum fuerat, in Herodem, plebejae gentis hominem, Idumaeis parentibus ortum, concessit. U. c. 715. A. C. 37.

XXXV. Sequenti anno, qui L. Gellium L. F. L. N. Poplicolam, M. Coccejum Nervam consules praetulit, quietae res in Syria fuerunt, absente Antonio, metuente Antonium Sosio, si magnis gerendis rebus obscurare gloriam Imperatoris legatus videretur. Sed Parthi bellum ingens inter se moverunt, ob Phrahatis novi regis crudelitatem et vecordiam; qui post multa parricidia nemini jam parcere poterat, nobilissimo cuique infestior, quo magis sibi ab hoc genere metuebat. U. c. 716. A. C. 36. L. Gellio, M. Coccejo Coss.

XXXVI. Igitur, multis quaquaversum diffugientibus, ad Antonium Monaeses venit. Erat vir illustris ac potens, et prioribus adversus Romanos bellis magna virtutis fama. Quapropter Antonius, eum Themistocli, se magno regi comparans, tres ei donavit urbes, Larissam, Arethusam, Hierampolim, quam et Edessam, et prius Bambycem adpellatam supra scripsimus. *Monaeses Parthus ad Antonium confugit.*

XXXVII. Interim Roma multiplici prodigiorum denunciatione est exterrita. Quippe Delphines concurrisse invicem cruenta pugna circa Clypeam ferebantur: Romae sanguinem, inter pluviam lapsum coelo, varie distulerunt volucres: ludis Romanis, senatorum in Capitolio, sicuti mos erat, epulatus est nemo. Liviae quoque oblatum omen, sicut ipsi laetum, ita civibus formidabile habebatur. quippe, circa tempus nuptiarum cum Augusto, in Vejentanum suum eunti praetervolans aquila gallinam albam, ramulum lauri cum baccis suis rostro tenentem, in gremium abjecerat. eam quum ali Livia, serique ramum haruspicum monitu jussisset; tanta pullorum suboles provenit, ut ea *Prodigia.*

Cap. XXXIV. Dio. Plut. Joseph. Antiq. 15, 1. et de B. Jud. 1, 13. Joseph. Antiq. 14, 28. Cap. XXXV. Dio. Cap. XXXVI. Plut. et Appian. Parth. Dio. Plut. Supra, 106, 21. Cap. XXXVII. Dio, l. 48. Plin. 15, 30. et Sueton. Galb. 1. et Dio.

U. c. 716. A. C. 36. villa diu postea *ad Gallinas* vocaretur, quae via Flaminia juxta nonum ab urbe lapidem fluvio Tiberi inaedificata fuerat. Ramus etiam, quamquam ita crescere laurum Democritus et Theophrastus ambigant, tale lauretum produxit, ut postea diutissime triumphis Caesarum ad coronas sufficeret. Ea res potentiam Caesarianae domui stabilem videbatur promittere.

Crebra mutatio magistratuum. XXXVIII. Percellebantur etiam homines crebra mutatione magistratuum, quum nonnulli eodem die inirent ejurarentque: nihil inde quaerentes amplius, quam honorem nominis, et spem adipiscendi provinciam, ac cetera non nisi magistratu functis tribui solita. Contra erant, qui magistratus capessere paupertate aut alia qua caussa vetabantur. Nam et qui apud Pompejum erant, quasi merito arcebantur desponsis honoribus; et quidam, bonis amissis, sumptus tolerare non poterant.

M. Oppii pietas honorata. XXXIX. Inter quos M. Oppius, propter pietatem in parentem gratus plebi, quum aedilitatem praetermittere statuisset, stipe collata seque et impensam munerum exhibuit: quum etiam in theatrum ingressi, quidam histrionum specie cum personis, pecuniam contulerunt; animorum suorum obsequentes judicio; periculum, ne inimicis triumvirorum favisse diceretur, hac cautione vitantes. Nec hic stetit in Oppium populi amor: quin et mortuum paullo post in campo Martio funeravit. Sed invidia nobilitatis ossa sepulti translata sunt alio: pontificibus monentibus, locum sacrum esse, neque contaminandum mortuorum reliquiis: quum tamen multos ibi sepeliri et passi jam et passuri essent.

Octavia virum et fratrem conciliare studet. XL. Eodem vere M. Antonius, Athenis egressus, cum trecentis navibus, Brundisii non receptus, Tarentum adpulit, promissum Caesari auxilium ferens. Sed Caesar exspectare, dum sua classis praesto esset, maluit: licet semel iterumque invitatus, ut adparatu Antonii, suffecturo ad id bellum, uteretur. Adparebat aliquid subesse querelae ac suspicionum. Idcirco Octavia, quae comitata virum ex Graecia fuerat, exoravit eum, ut ad fratrem mitteretur. Alteram ea

Cap. XXXVII. Theophr. de Caussis Plantar. l. 3. Plin. Sueton. Dio. Cap. XXXIX. Appian. Civil. l. 4. et Dio. Cap. XL. Appian. Civil. l. 5. Plut. Dio. Appian. Plut.

jam filiam apud Antonium pepererat, et tum etiam erat praegnans. U. c. 716. A. C. 36.

Ejus ad fratrem oratio.

XLI. Haec, in itinere occurrens Caesari, primariis amicis ejus adjunctis Maecenate et Agrippa, multa precum humilitate contendit, *ne se miserrimam omnium matronam ex omnium felicissima redigi pateretur. Nunc enim*, inquit, *totus orbis me beatam praedicat, suspicitque duorum Imperatorum, alterius sororem, alterius conjugem. Sin vero, quod Dii ne sirint! prava consilia vos in bellum egerint, uter vestrûm sit futurus superior, in incerto erit: unum erit certissimum, me, utcumque res ceciderit, in perpetua sollicitudine et luctu fore; cui, in qualibet viri fratrisque fortuna, semper plus offeretur, quod cruciet, quam quod reficiat.* Caesar ad haec objicere, *se, desertum ab Antonio, maximum in discrimen incidisse: sed et missum in Africam esse Calliam, ut foedus contra se cum Lepido jungeret.* Tum Octavia: *Calliam ad Lepidum non alia caussa missum esse scio, quam ut de matrimonio ageret. Cupiebat enim Antonius desponsam adolescenti Lepido filiam collocare, priusquam Parthicum ad bellum proficisceretur. Prius autem crimen ita diluit Antonius, ut tibi per Maecenatem satisfactum eo nomine credam.*

Antonii et Caesaris certamen humanitatis.

XLII. His obtestationibus, et quia Calliam etiam miserat Antonius, ut ex ejus quaestione deprehenderetur veritas, ita Caesar emollitus est, ut, non adcepto Callia, cum Antonio se colloquuturum diceret inter Tarentum et Metapontum, circa fluvium Evonymum, si et illi videretur. Adcepta conditione, quum eodem forte tempore ad flumen uterque venisset, Antonius, carpento desiliens, in scapham, forte stantem eo loco, se conjecit solus, trajecturus ad Caesarem: contendit et ille vicissim, praevenire cupiens Antonium; et aliquamdiu occurrentium sibi in amne certamen fuit, uter in alterius ripam fidemque se traderet prior. sed vicit Caesar, *ad duos unum se proficisci*, dicens, *non ad Antonium modo, sed et ad sororem suam.* Itaque, conscenso Antonii carpento, cum eodem Tarentum profectus, ea nocte apud illum mansit sine corporis custodibus. Postridie rursus apud Caesarem eadem omnia Antonius fecit. Adeo duo illi summae fortunae competitores, ut rationibus suis conducere putabant, intimam familiaritatem levibus suspiciuncu-

Cap. XLI. Appian. Cap. XLII. Plut. Appian.

U. c. 716. A. C. 36. lis, et professa odia summae benevolentiae significationibus vicissim obruebant.

Nova inter eos pacta. XLIII. Ceterum, quia Caesar bellum Siculum sequentem in annum differebat, Antonius in Parthos properabat; ille navibus indigebat, hic legionibus; instituta est permutatio, uti Caesar Antonio duas legiones Italicas daret, hic Caesari rostratas cum remigio centum. Sic et classem adeptus est Caesar, qua egebat; et sumptu liberatus Antonius, milites nactus, quos, Italiam obtinente Caesare, licet ex prioribus pactis delectuum jus haberet, difficulter confecisset. Octavia quoque, praecipuum et instrumentum et vinculum instauratae amicitiae, viro mille delectos milites impetravit a fratre; fratri vicissim decem phaselos a viro: quod genus navium inter longas et onerarias fermo medium est.

XLIV. Adcesserunt nova ex sponsalibus firmamenta, et Antyllo, quem Antonio Fulvia pepererat, filiolam suam despondit Caesar; et Antonii Octaviaeque filiola Cn. Domitio pacta est, qui modo hostis acerbissimus triumviris, et proscriptus inter parricidas fuerat. Sed facile fuit quidvis polliceri nihil servaturis, nisi quod postea quoque sibi profuturum censuissent. Sub idem tempus, opinor, etiam, auctore Antonio, Pomponiam Agrippa duxit, T. Attici filiam, equitis Romani adfinitatem generosarum nuptiis anteponens, quum, propter summum in amicitia Caesaris gradum, nullius non conditionis potestatem habere videretur. Praeterea convenit, *uti Sex. Pompejo sacerdotium et consulatus, nuper pacta, eriperentur: ipsi nihilominus, elapso tempore triumviratus, in aliud quinquennium potestatem retinerent.* *Etiam de retinendo triumviratu.* His peractis, profectus Antonius liberos suos ex utroque matrimonio, et Octaviam conjugem ad Caesarem remisit Corcyra, ne molestiarum ac periculorum, qualia bellum adfert, haberet participes: nisi forte, quod eventus adfirmat, plus de Cleopatrae amoribus, quam de bello, sollicitus, amoliendum hoc in tempore impedimentum judicavit.

Classis nova lustratur. XLV. At Caesar, novis copiis navalibus auctus, quamquam prius quiescere eo anno statuerat, bellum

Cap. XLIII. Dio. Plut. Appian. Plut. Appian. Dio. Plut. Appian. Cap. XLIV. Dio. Corn. Nepos. Att. c. 12. Dio. Appian. et Dio. Plut. et Dio.

incepit, non poenitendis initiis, nisi quod Menas ingenio levis, et cum fortuna mutans animos, praeterea Sabino parere non ferens, impetrata fide cum sex aut septem navibus iterum ad Sextum transfugit. Existimatum etiam est, minis Antonii perterritum, et quotidianis ceterorum Pompeji libertorum exprobrationibus promissisque praebuisse aures: praesertim ultione sumpta de Menecrate, quem praecipuum inter Pompejanos inimicum habuerat. Caesar, offensus hac perfidia, in Sabinum effudit iram, ablata, tamquam indiligenti, classis praefectura, quod fugam tot navium non senserat. In ejus locum Agrippa maritimum imperium adcepit: a quo interim nova confecta classis Romano more lustrata est. Constitutis ad ipsas undas altaribus, naves instructae circumstabant magno omnium silentio. interea sacerdotes, re divina juxta mare facta, ducibus adsumptis, piacularia exta navigio imposita ter circum classem circumvehebant. invocabantur potentia maris numina, *uti, quae detrimenta, quaeque pericula destinata classi fuissent, ea in hostium caput expetant.* Postremo pars extorum, turba favente linguis, in mare projiciebatur; partem adolebant altaribus. U. c. 716. A. C. 36.

XLVI. Tum educta portu classis animi speique Caesarem implevit, undique cincturum navibus Siciliam. Quippe et Antonianae naves jam ad fretum processerant: et Lepidus, quantumlibet invitus, auxilia promiserat. Sed maxime nova classe confidebat, mira firmitudine specieque compactis navibus, quae neque rostrorum timerent impetum, et magnum numerum propugnatorum caperent, et turres portarent, unde tamquam e muro in subjecta hostium navigia pugnari posset. Ceterum omnes istas cogitationes momento quasi tempestas circa Palinurum promontorium adorta difflavit. Res hoc modo gesta est. Constitutum erat, uti ante diem Kalendas Julias (quod ob patris memoriam sibi faustum fore ominabatur) tribus diversis classibus Pompejus oppugnaretur. Ille contra Plennium quemdam cum una legione, et magna multitudine velitum Lilybaeum et vicina loca tueri jussit: et praesidia ad orientem et occidentem disposuit, insulis etiam occupatis, Lipara praesertim et *Nec ideo minus tempestate perit.*

Cap. XLV. Dio. Appian. Oros. 6, 18. Appian. Cap. XLVI. Dio, l. 49. et Appian. Dio. Plin. 7, 45. Vell. 2, 79. Oros. Sueton. Aug. 16. Dio. Appian.

U. c. 716. A. C. 36. Cossura, ne harum opportunitate hostes juvarentur. Messanae vero, (hanc habebat arcem belli) quod roboris erat in classe, secum habebat; inde quamlibet ad necessitatem occursurus.

Qua et Lepidus corripitur. XLVII. Interim die dicta Lepidus ex Africa solvit; mille ducens onerarias, septuaginta longas, in quibus erant semiplenae legiones duodecim, equitum Numidarum quinque millia, magnusque adparatus alius. Interim et a Tarento Statilius Taurus cum navibus Antonianis centum duabus adfuit; ceterarum enim remigium pestilentia nuper exhauserat. Caesar Puteolis, facto sacrificio, porrectisque e Praetoria in mare extis, profectus est, Ap. Claudio cum magna multitudine navium postremum agmen cogente.

Et tamen in Siciliam exscendit. XLVIII. Ubi tertia dies venit, vehemens auster adgressus est omnes, Lepidique multas onerarias depressit. Tenuit tamen ille Siciliam, conclusoque intra Lilybaeum Plennio, multa circum oppida armis aut deditione cepit. Taurus, animadversa tempestate, mature Tarentum reduxit classem. Appianae naves adflictae circa Minervae promontorium, et quaedam in scopulos aut brevia compulsae sunt, disjectis nec sine gravi damno ceteris. Caesar in Velinum portum se et naves suas receperat, praeter hexerem unam, quae circa Palinuri promontorium vi tempestatis soluta est.

Numerus amissarum Caesaris navium. XLIX. Erat ea portus natura, ut ad cetera tutus versus occidentem pateret. Idcirco, quum repente versus in africum auster esset, neque portu exire naves, prohibente vento, poterant, neque aut remis aut ancoris contineri, quominus inter sese aut ad saxa comminuerentur. Ita naves majores sex amissae, minores sex et viginti, cum aliquanto majore numero Liburnicarum. nam et ab hoste damnum datum erat, Menasque multas ex disjecta classe naves abstraxerat aut exusserat. Tanta haec erant incommoda, ut ante tricesimum diem emendari non posse viderentur, quo tempore pene in exitu futura aestas erat, ideoque rectius videbatur, venientem in annum expeditionem differri.

Cap. XLVI. Strabo, l. 6. p. 268. Appian. Cap. XLVII. Vell. 2, 80. Appian. Cap. XLIX. Dio. Vell. 2, 79. Appian. Dio. Appian.

L. Sed Caesar, *vel invito Neptuno victoriam se adepturum* jactans, ceterum populum timens, si diutius annonae penuria premeretur, continuo subduci refici- que naves jussit: remiges, ex naufragio receptos, ad Taurum misit complendis navibus, quae penes eum vacuae remanserant. Maecenas in urbem ire jussus est, ad plebem in officio continendam, quae ob adversa Caesaris et memoriam Pompeji Magni tumultuabatur. Ipse, magna celeritate atque diligentia novos per Italiam colonos hortatus, ad visendam Tauri classem Tarentum transcucurrit: mox, Vibone adloquutus legiones, navium adparatum festinavit: brevi tempore sic confirmatis atque constitutis omnibus, ut iterum invadere Siciliam posset.

U. c. 716.
A. C. 36.
Qui se invito Neptuno victoriam adepturum jactat.

Cap. L. Sueton. Aug. 16. Appian. Dio. Appian.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VIGESIMI NONI.

Adversus Sex. Pompejum vario eventu navalibus proeliis pugnatum est: ita ut ex duabus Caesaris classibus altera, cui Agrippa praeerat, vinceret; al-

Navalibus certaminibus pugnatum est] *navalibus proeliis iterum pugnatum est* Boend. *navalibus proeliis pugnatum est* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Exc. Pithoei, et ed. Camp. quod recepi. V. ad Epit. 98. Paullo ante Pompeji praenomen *Sextum* non adparet in omnibus quinque scriptis meis, et ed. Camp.

Ita ut duarum classium Caesaris altera, cui Agrippa praeerat, vinceret] Vet. lib. *ut ex duabus Caesaris classibus altera, cui Agrippa praeerat.* SIG. *ita ut ex duabus Caesaris classibus altera, cui* Leid. Voss. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Campani. Neque aliter Berg. nisi quod in eo desit vox *ita*. Similiter *ex quibus duo*, pro *quorum duo*, supra Gronov. ex Mstis reponit Epit. 79. Tum *vicerit* Voss. Mox *altera, in qua Caesar dux erat* Voss. et Berg. Sed vulgatum praefero. alterum inter errores librariorum refero. V. ad Livii 4, 37, 6.

Expositi in terram in quam maximo periculo essent] Vet. lib. *expositi in terram milites in maximo periculo essent.* SIGON. *cum expositi in terram milites in magno periculo essent* Leid. *exposita in terra milites quum in magno periculo essent* Voss. *expositi in terram milites quum in magno periculo essent* Boend. et ed. Camp. *expositi in terra milites in magno periculo essent* Berg. et Lov. 2. *expositi in terram quum in quam maximo periculo essent* edd. vett. unde particulam *quum* expunxit Frob. anno 1531. Quamvis autem Sigonius se in vet. lib. *in maximo periculo* invenisse testetur, edidit tamen *in magno*; quod Gruter. deinde, et postea reliquos recte secutos esse, meorum consensus docet. V. ad Epit. 51.

Victus deinde Pompejus in Siciliam profugit] Vocem *deinde* negligit Voss. quae tamen necessaria videtur, ut haec pugna a priori distinguatur. Tum *in Ciliciam* Norv. et quaedam ex vett. edd. Vide ad Epit. 68. Pompejus quidem victus cum reliquiis classis Siciliam petiit; verum, in itinere cognoscens, exercitum terrestrem, quem in ea insula habebat, ad hostes defecisse, praemissis nunciis Messanam, ut, quidquid suarum rerum possent, navibus inponerent, Mitylenen contendit, et inde se in Asiam recepit, ut opem Antonii inploraret. V. App. Alex. 5. Civ. 740. 747. Dion. Cass. 49, 398. 402. Vellej. Paterc. 2, 79. et Eu-

tera, quam Caesar duxerat, deleta, expositi in terram milites in magno periculo essent. Victus deinde Pompejus in Siciliam profugit. M. Lepidus, qui ex Africa velut ad societatem belli, contra Sex. Pompejum a Caesare gerendi, trajecerat, quum bellum Caesari quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumviratus honore, vitam impetravit. M. Agrippa navali corona a Caesare donatus est: qui honos nulli ante eum habitus erat.

trop. 7, 6. An igitur hic legendum *Pompejus ex Sicilia profugit?*

M. Lepidus ex Africa etc. *trajecerat, ei bellum quoque quum Caesar inferret*] Haec verba sententiam continent, et a veterum librorum et ab historiae hujus fide alienam. Sic igitur corrige ex vet. lib. et Dione lib. 49. et aliis: *M. Lepidus, qui ex Africa velut ad societatem belli contra Sex. Pompejum a Caesare gerendi trajecerat, cum bellum Caesari quoque inferret, relictus* etc. SIG. Voculam *qui*, a Sigonio interpositam, agnoscunt non modo omnes scripti nostri, sed etiam typis excusi ante Frob. anno 1535. eam ejecit; quum mendum potius postremis verbis insideret, in quibus etiam libri variant. Nam *quum bellum Caesarque inferret* legit Voss. *quum bellum Caesar inferret* Berg. *quum bellum et Caesari quoque inferret* Boend. et ed. Camp. *quum bellum Caesari quoque inferret*, ut Sigonius emendabat, Leid. Lov. 2. et Exc. Pithoei. Praeterea *belli contra Sex. Pompejum Caesari gerendi* Voss.

Relictus ab exercitu] *relicto exercitu* omnes codd. nostri, Norv. et edd. usque ad Froben. qui anno 1535. *relictus ab exercitu* emendavit; quod et Exc. Pithoei agnoscere, Hearne monuit.

Qui honos nemini ante eum habitus est] Vet. lib. *erat*. SIG. Idem scribunt Vellej. 2, 81. Senec. 3. de Benef. 32. et Dio 49, 400. qui addit, id neque postea cuiquam contigisse. Sed multa sunt apud Lipsium 5. de Milit. Rom. 17. Gruter. ad Vellej. l. d. Cerdam ad Virgil. 8. Aen. 684. et Scheffer. 4. de Milit. Nav. 3. testimonia scriptorum veterum, honorem coronae navalis etiam aliis et ante, et post hoc tempus tributum fuisse. Viri docti in diversas partes eunt: alii hos lapsos putant, alii illos. Schefferus ad figuram et speciem coronae navalis, qua primus et solus omnium donatus dicitur Agrippa, referendum censet. DUK. *qui honos nulli ante eum* Leid. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. *qui honor nulli ante eum* Voss. *qui honor ante eum nulli* Berg. Deinde *habitus est* Leid. Voss. et Norv. *habitus erat* Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Paullo ante *a Caesare* omnes, quos consului, codd. ut et Exc. Pithoei, Norv. atque typis exarati ante Gronov. qui demum anno 1665. *ab Caesare* vulgavit.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XCIV.

IN LOCUM LIBRI CXXIX. T. LIVII.

U. c. 716. A. C. 36. *Pompeji vanitas.*

I. Ex diverso Pompejus hac felicitate non ad industriam, sed vanitatem et ineptias, excitabatur: jam haud dissimulanter Neptuni filius adpellari volens, cujus spreto numini duplex naufragium Caesaris, et alterum quidem per aestatem immissum, imputabat. Idcirco et paludamentum induit cyaneum pro purpureo, et Neptuno Salaciaeque, parentibus scilicet suis, bobus auratis et equo fecit. Sed et equos vivos, quidam et viros addunt, conjecit in fretum. Nec tamen securus audiit iterum instare Caesarem, quam cum strenuo et irrequieto res esset, considerans. Idcirco Menodorum ire speculatum, quid fieret in Italia, jussit.

Menas virtutem ostentat.

II. Ille, dolens sibi classis imperium non esse redditum, sed solummodo paucarum navium, quas reduxerat, praefecturam relictam; ne contra Lepidum quidem opera ejus Pompejum uti voluisse; iterum agitare proditionem animo coepit. Ceterum, quo majoris apud Caesarem fieret, si prius edidisset plura documenta, quantum in eo praesidii partibus esset, omne, quod secum habebat, aurum inter suos distribuit, ut promptioribus ad omnia uteretur. Ergo, centum octoginta et septem passuum millibus tridui spatio eremigatis, impressionem in naves Caesaris saepe fecit, ad tuenda loca, ubi novae aliae fabricabantur, dispositas. Ex his binas ternasve subinde abripiens, simul onerarias in stationibus incursu intercipiens aut cor-

---

Cap. I. Appian. Civil. l. 5. Plin. 9, 16. Porphyr. ad Hor. Ep. 9. Appian. Oros. 6, 18. Sueton. Aug. 16. Appian. Dio, l. 48. Cap. II. Auctor. de vir. ill. in Sext. Pomp. Dio. Appian. Dio, l. 49. Appian.

rumpens, omnia pavoris atque consternationis implebat. Non enim Caesar modo, sed etiam Agrippa, petendae materiae caussa tum aberat. quoque majus audaciae simul et artis specimen ederet, aliquando, nave in mollius solum sponte impacta, in luto se obhaerere simulavit; donec decurrentibus velut ad certam praedam hostibus, inhibendo se expedivit, abiitque cum plausu et cachinnis, non sine stupore et verecundia Caesarianorum. U. c. 716. A. C. 36.

III. Sed, ubi maturum esse putavit, dimisso senatore, quem ceperat, Rebilo, praestruxit ad novum consilium viam. Deinde commentus apud suos, Mindium Marcellum, jam a tempore dictatoris familiarem Caesaribus, ad se transiturum, cujus nuper amicitiam Romae comparaverat; sine suspicione cum eo in quadam parva insula congressus, mentem suam aperuit, *se coactum injuriis Calvisii, quas pati non potuisset, ad Pompejum refugisse. nunc, amoto Calvisio, nihil obstare, quin redeat ad Caesarem non male de se meritum; modo fides a M. Messalla detur.* nam hic per absentiam Agrippae classi praeerat. Nec diu dubitavit Messalla, Caesari gratum se facturum admonitus, aut conjiciens. *Menas iterum ad Caesarem transit.*

IV. Ergo, ubi cum aliquot triremibus Mindius adfuit, tamquam a Caesaris partibus transiens, adjunxit ei se proditor, et suos partim volentes, alios repugnare validiori non ausos, transduxit. Postquam in conspectum Caesaris admissus est, ad genua procidens oravit veniam, nihil excusans. Et eam quidem haud gravatim tribuit Caesar: ceterum ingenio tam mutabili nihil postea majoris rei credidit, deditque negotium certis hominibus dissimulanter eum custodiendi: praefectos triremium, qui manere nolebant, quo cuique visum est abire, dimisit. *Sed Caesar ei parum fidit postea.*

V. Jam refecta classis erat, et Caesar, Vibonem adpulsus, Messallam cum duabus legionibus transmittere in Siciliam jussit, Lepidique copiis conjunctum stationem agere in Tauromenitano sinu. tres alias legiones ad statuam (Stylida vocant Graeci) excubare jussit; quod is locus, ad duodecimum a Rhegio milliare distans, brevissimum in Siciliam trajectum habebat. Sed Taurus a Tarento Scylacium, obversum Tauro-

Cap. III. Cic. ad Fam. 15, 17. Appian. Cap. IV. Dio. Oros. Appian. Cap. V. Strabo, l. 6. p. 257. Plin. 3, 5. Appian.

U. c. 716. A. C. 36. menitanae regioni promontorium, petiit, itineri simul proelioque paratus. Nam et mari speculatoria navigia praemittebat, et litora curabat exploranda per equites. Ideoque Caesar, a Vibone transgressus, probata Tauri diligentia securior, eodem rediit. Pompejus adversum haec iisdem locis praesidia constituit, quibus per eamdem aestatem habuerat. Interim quatuor Lepidanae legiones, deceptae specie occurrentium navium, nam a Lepido missas existimaverant, in Papiam Pompeji ducem inciderunt: maleque multatae, ne Lepidi quidem navibus, quae postea venerant obviam, ausae confidere, vario et miserabili errore multas onerarias* amiserunt. Sed et duae ferme legiones desideratae; plerisque in mari varia peste consumptis, et, si qui enare potuerant, exceptis a Tisieno Gallo, Pompejanarum partium duce. ceteri statim aut postea pervenerunt ad Lepidum, quum ad Sextum Papias abnavigasset.

Lepidi legiones aliquot male mulctantur.

Caesar fretum transire statuit.

VI. Sed cum universa classe Caesar explorato profectus ad Strongylen, quae septem Aeolidum una est, quum ex magna specie copiarum, quas circa Pelorum et Mylas et Tyndaridem agere videbat, ipsum adesse Pompejum conjectaret, relicto cum imperio Agrippa, Vibonem repetiit, pedestres copias adducturus. Inde ad castra Tauri citatis itineribus transgressus, cum tribus legionibus et M. Messalla fretum transire statuit, ut, per absentiam Pompeji Tauromenio capto, duabus ex partibus illum angeret. Interim et Agrippa e Strongyle transjecit Hieram, eaque capta se paravit, ut postridie, Mylas transvectus, Democharem adoriretur, qui stationem ibi cum quadraginta navibus habebat. Sed ubi, cum dimidia parte classis Hiera profectus, non exire Democharem vidit, contempta hostis ignavia rediit, sequenti die classem universam adducturus. Vicissim Demochares, non alias Agrippae naves esse ratus, et has ipsas tardas et graves, noctu evocavit Pompejum eo proposito, ut conjuncti Agrippam adgrederentur.

Agrippae pugna cum Pompejanis.

VII. Igitur postridie, sub idem ferme tempus utrimque classibus eductis, quum Agrippa, et Apollophanem cum quinque et quinquaginta navibus adesse, et cum aliis septuaginta Pompejum sequi, cognosset,

Cap. VI. Plin. 3, 8. Appian. Dio. Appian. Dio. Cap. VII. Appian.

nuncio celeriter ad Caesarem misso, in magnis animi fluctibus fuit: idemque et Demochari similibus caussis adciderat: et, nisi fuga praeter turpitudinem haud minus periculi, quam proelium, habuisset, non dubitabatur utrobique, quin praestaret recedere. Sed, quia digredienti sequuturus hostis timebatur, pari aliquamdiu Marte concursum est. Pro Pompejo celeritas navium, artesque gubernatorum et remigum erant; Agrippa plures et firmiores habebat: et robur Caesariani militis adaequabat Pompejanorum desperatio. fugitivi enim plerique erant, quibus, si caperentur, ne simplex quidem sperari mors poterat. U. c. 716. A. C. 36.

VIII. Memorabilis in hoc proelio casus unius navis fuit, quam Agrippa prae ceteris petebat, quod ea Papiam invehi cognoverat; incurritque impetu tam violento, ut, prora discussa, carinam aperiret, et, qui in turribus ejus constiterant, in mare excuterentur. Igitur et navem aqua copiosa admissa celeriter mersit: cum thalamitis (sic adpellantur ordinis imi remiges) ceteri, tabulato perfracto, enatarunt. Et Papias, in proximam navem receptus, pugnam repetiit. Pompejanorum enim scaphae passim oberrabant, quibus exciperentur nantes, fractis aut amissis navibus. Nam et integrae relinquebantur, quoties ferreis manibus comprehensae defendi adversus tanto validiores non poterant. Idcirco Pompejus, ex edito loco conspicatus, quae fierent, signum receptui dedit, jam advesperascente die. redieruntque servatis ordinibus, ad litora non aspera aut saxosa, sed quae multo coeno limosa erant, adplicantes. *Navis unius casus memorabilis.*

IX. Agrippa, quum cuperet, insequi non potuit, ne cum magnis suis navibus in brevia delaberetur. idcirco, jactis in alto ancoris, substitit, tamquam iterum invasurus vel per noctem. sed, monentibus amicis, ne militem nimiis vigiliis et laboribus debilitaret, neve nimium crederet infido mari, vix tandem se recepit. Sunt, qui dicant, Caesaris invidiam veritum absolvere victoriam noluisse. Sed et dicere solitum inter familiarissimos, *secundum locum tenentibus magna prudentia opus esse: velle enim praepotentes laboribus* *Secundum locum tenentibus necessaria prudentia.*

Cap. VII. Dio. Appian. et Dio. Dio, et Hor. Epod. 9. Cap. VIII. Appian. Pollux, 5, 17. Appian. Dio. Appian. Liv. Epit. Vell. 2, 79. Dio, et Appian. Cap. IX. Appian. Dio.

U. c. 716. A. C. 36. *et periculis eorum maxima consequi, sed hoc sciri credique ab hominibus nolle: dandam igitur esse operam, ut perficiendis ingentibus operibus strenue desudent, perfectorum titulo cupide solerterque cedant.*

Pompejus suos laudat. X. Hoc proelio Pompejus quum naves amisisset triginta, hostiles quinque corrupisset, laudavit tamen suos, donavitque, *pro victoribus sibi esse*, praefatus, *qui cum tantis navibus aequo Marte dimicassent: non enim proelium istud, sed hostilium murorum oppugnationem, videri.* Subjecit, *se quoque navium suarum altitudini nonnihil adstructurum esse.* Interim Caesar, ubi Messana digressum Pompejum, fretumque sine idonea custodia relictum sensit; cum Antonianis navibus Tauromenium petere constituit. Ceterum Pompejus, id ipsum conjectans, parte navium Mylis relicta, quae praesentis imperatoris speciem Agrippae facerent, quum post proelium leviter coenasset, continuo Messanam redierat. Agrippa vero, pro praesenti copia milite refecto, Tyndaridem, quae dedebatur, advectus, oppidum, volentibus incolis, recepit; sed mox a praesidiariis strenue pugnantibus ejectus est. Aliis tamen oppidis recepta sunt ejus praesidia. quibus rebus consumpta die, sub tenebras pridianam stationem repetiit.

Caesar in Siciliam transit. XI. Jam Caesar, e Scylacio provectus, Leucopetram adtigerat, ubi certioribus nunciis Pompejum ad Mylas Agrippae concurrisse doctus, statuit noctu transire fretum, et in agro Tauromenitano copias exponere. sed, cognito proelii eventu, haud satis decorum victori putans per tenebras subrepere, exspectata luce, quantum capere militum naves potuerant, vacuo mari transjecit: ceteris cum Messalla relictis, quos, remissis mox navibus, arcesseret. Ceterum Tauromenii non receptus, praeternavigato amnis Onobalae ostio, (Cantarum hodie vocari autumant) et fano Veneris, ad Archegetam adpulit. Id loco nomen erat a parvo simulacro Apollinis, quod ibi posuisse Chalcidenses ferebantur, Theocle duce ad condendam coloniam ex Euboea profecti, quum Naxum, quae postea Tauromenium est adpellata, occupassent.

XII. Hic

Cap. X. Oros. Appian. Dio. Appian. Cap. XI. Fazell. Hist. Sicul. Dec. 1. l. 2. c. 3. Appian. Thucyd. l. 6. init.

XII. Hic exscensione facta, simul terram Caesar adtigit, lapsante vestigio procubuit. nec exterritus sacra fecit Deo, castrisque ibi collocatis oppidanorum tentare animos decrevit. Nondum absolutum vallum erat, quum Pompeji magna classis cum ipso Imperatore adfuit, in defessorum locum integris repositis remigibus; simul et equitatus ejus conspectus est, pari celeritate per litora transcurrens: et alio loco pedestres copiae adparuerunt. Ea repente res objecta magnopere Caesarianos exterruit, qui victum proelio Pompejum nusquam discedere posse per Agrippam putaverant. Neque absurde creditum est, si undique simul factus impetus esset, deleri Caesaris exercitum potuisse. tres omnino legiones erant, cum equitibus quingentis, quorum nondum advecti equi erant: velites mille: voluntarii ex novis coloniis duo millia, cum classiariis. Sed equitatus tantum, impetu in munientes facto, interturbavit opus nequidquam, navibus, ne sero diei proelium inirent, sub Coccyno capientibus stationem, peditatu in oppidum Phoenicen abducto. U. c. 716. A. C. 36. *Ejus ibi periculum.*

XIII. Caesar, hac opportunitate usus, non intermisso per noctem labore, castra permuniit. deinde, traditis L. Cornificio copiis, ante lucem cum classe profectus est, occupaturus transitum, antequam praecluderetur, et minus timens Pompeji naves, ut paucas numero, et recens victas. Igitur, dextra acie Titinnio commissa, sinistra Carcio, si modo recte traditum nomen est, vectus Liburnica classem circumiit, sollicitus hortator: quo tempore, ne forte agnitus ab hostibus in periculo esset, imperatoria insignia deposuit. *Caesar suos hortatur.*

XIV. In eo cursu, quum obviam se Pompejus tulisset, bis congressi, ad noctem usque depugnarunt. Tum vero Caesaris haud dubie inferior fortuna fuit: multisque captis aut mersis navibus, pars ceterarum, ipso frustra hortante, versus Italiam fugit, quas Pompejani neutiquam longe insequuti, ad reliquas oppugnandas redierunt. Et harum pleraeque tum mersae sunt, aut in hostium devenerunt manus. et, si quis enatare ex his potuit, ab equitatu Pompeji litus ob- *Cladem adcipit a Pompejanis.*

Cap. XII. Strabo, l. 6. p. 267. Plin. 3, 8. Appian. Dio. Appian. Cap. XIII. Dio. Appian. Cap. XIV. Liv. Epit. Vell. Oros. Dio. Appian.

U. c. 716. A. C. 36. eunte capti aut interempti sunt. Pauci ad Cornificii castra penetrarunt, a velitibus ejus deducti: nam gravem armaturam educere adversus legiones, victoria suorum alacres, minime tempestivum judicabat. Ipse Caesar, in multam noctem jactatus, et animi pendens, utrumne Cornificium, an vero Messallam peti oporteret, bona quadam fortuna sub portum Abalam cum uno tantum satellite delatus est. quem a montibus decurrentes quidam exceptum, et in acatium ex acatio translatum, quominus deprehendi ab hostibus posset, animo et corpore aegrum, ad Messallae castra deportarunt. Nec quidquam habuit antiquius, quam, missa ad Cornificium Liburnica, significare salutem suam, et maturum auxilium polliceri: misit etiam circum vicinos montes, *Cornificio* jubens *opitulari, quotquot possent.*

XV. Curato deinde corpore, post modicam quietem ad Columnam Rheginam profectus est, deducente Messalla, ubi Carrinas cum tribus legionibus constiterat, jussu Caesaris in Siciliam trajecturus. At tum Liparam praemissus est a Caesare mox sequuturo. Sed hanc animi agitationem consolata est res parva dictu, nisi superstitione inflaretur: piscis e mari exsiliens ad pedes ambulantis se abjecit. Hoc argumento spoponderunt vates, *sub pedibus Caesaris futuros, qui tum tenerent maria.* Idcirco jam tranquilliore animo scripsit ad Agrippam, *ut, ad eximendum periculo Cornificium, expeditas copias duce Laronio mitteret.* Maecenatem iterum ablegavit Romam: atque is correptos aliquot novarum rerum auctores supplicio adfecit publice. Messalla Puteolos navigavit, ut legionem primam a Vibone adduceret, praeclarae fidei specimine edito: nec enim omni ope humana destitutum interficere arduum fuisset, si proscriptorem suum potius, quam Imperatorem, cogitare maluisset.

Omine quodam confirmatur.

Messallae fides in Caesarem.

XVI. Interim in magno periculo cum expositis militibus Cornificius versabatur. Armis castrisque tutum fames oppugnabat: nec ignarus ejus rei Pompejus, provocante Cornificio, detrectavit certamen. Idcirco, navibus incensis, quae forte delatae ad castra ejus e proelio fuerant, Mylas instituit petere, lacessentibus undique Pompejanis. Nam, sive per campestria loca pergebatur, equites adsultabant: sive per

Caesarianorum sub Cornificio ingens periculum.

Cap. XIV. Dio. Vell. Appian. Cap. XV. Dio. Appian. Cap. XVI. Liv. Epit. Vell. Dio, et Appian.

montana et aspera, Maurus jaculator molestus erat. nec itineris facultas, nec pugnae dabatur; quum levis et expeditus hostis subsistentes refugeret, abeuntes insequeretur. Et erant defendendis inermibus occupati, quos ex naufragiis servatos in medium agmen receperant. maximus erat in fluminibus transeundis metus, quum divulsi invicem, et cum aqua aut luto luctantes multi vulnerarentur. U. c. 716. A. C. 36.

XVII. Triduum inter haec pericula consumptum est. quarta deinde dies certi interitus metum adtulit. Deventum in ea loca erat, quae profluvio quondam Aetnaeorum ignium exusta fuerant, usque in mare decurrentibus rivis. Rhyaca vocabant adcolae, non nisi noctu transire ea soliti, vitandi aestus gratia. Sed Cornificiani nec inter tenebras suscipere iter propter ignorantiam locorum audebant; neque sustinere interdiu poterant vim pulveris, quo suffocabantur, et fervorem plantas, nudis praesertim pedibus incedentium, perurentem. et tamen morari vetabat sitis, et hostilium copiarum formidabilis conspectus, ad angustias, quae regionem illam ambustam finiunt, ab ipso interim Pompejo adductarum.

XVIII. Magnus erat in agmine numerus sauciorum; qui, ad progrediendum invalidi, commilitonum humeris portabantur. Sed tum extrema desperatio coëgit, his depositis oneribus, ne sui quidem ulla jam parcimonia in hostes irrumpere. Hoc impetu repulsi Pompejani primos aditus reliquerunt: nec ideo minus aliae fauces haud procul inde custodiebantur. Idcirco non labore tantum vulneribusque et siti adfectos, sed etiam frustra niti autumantes, vix excitavit Cornificius, ostenso fonte propinquo, ut semel collectis viribus unicam salutis spem pugnando capesserent. Sed, dum multa suorum jactura manum cum praesentibus conseruntt, fontem ab alio praesidio hostium occupari viderunt. *Qui, desperatis plane rebus,*

XIX. Tum vero penitus omnis defluxit corporibus animisque vigor: torpentesque fatigatione et taedio, quod in ipsis erat, perierant: quum eminus conspecta signa legionum, dubia primum, mox, ubi cognosci potuere, certa spe deficientes erexerunt. Laronius erat, ab Agrippa missus cum tribus legionibus et fru- *Agrippae providentia eripiuntur.*

Cap. XVII. Diodor. l. 4. p. 201. Appian. Cap. XVIII. Dio, et Appian. Appian. Cap. XIX. Dio, et Appian.

U. c. 716. A. C. 36. mento, cujus egere Cornificianos sciebat. Nam Agrippa, Democharem alio profectum sentiens, Tyndaridem ceperat, refertam copiis, et opportuno ad mare situ. Idcirco Pompejus, ipsum adesse Agrippam existimans, tanta celeritate discessit, ut etiam pars impedimentorum in castris relinqueretur. At Cornificiani milites, fonte potiti, quamquam monentibus de periculo ducibus, adeo biberunt intemperanter, ut multi; praecluso spiritu, inter hauriendum exanimarentur. Ceteros, ad Agrippae castra perductos, superveniens paullo post Caesar laudavit donavitque ex merito: vim enim maximam non hostium modo, sed, quae sunt hominibus intolerabilia, famem, sitim, aestum sustinuerant. Cornificius quidem tantum sibi, servatis hisce copiis, tribuit, ut postea Romae, quoties a coena rediret domum, elephanto vectaretur.

Caesar Mylensium fauces occupat.

XX. Interea Caesar ingentem exercitum in Siciliam transduxerat, legiones unam et viginti, leviter armatorum plures quinque millibus, equitum viginti. Ceterum totum ferme litus Pompejana praesidia tenebant, continuos ignes alentia, ut metu incendii naves Agrippae, quem maxime timebant, deterrerent. Tauromenitanas quoque fauces, et quae ad Mylas sunt, Pompejus occuparat; montanosque calles muris eductis praecluserat. Sed et profectum Tyndaride Caesarem, oppositis apud Dianium castris, levibus equitum proeliis distinuit, pugnae se nolentem committere: donec, fama adventantis Agrippae excitus, ad Pelorum transcucurrit. Sic relictas hostium discessu Mylensium fauces Caesar occupavit, recepto etiam Dianio, parvo oppidulo, sed magnae in fabulis famae, propter Solis armenta, quae socii Ulyssis ibi mactasse ferebantur.

Sine tabernaculo pernoctat.

XXI. His rebus cognitis, et comperto, adventum Agrippae falso jactatum fuisse, Tisienum Gallum Pompejus adcivit. ei Caesar obviam iturus aberravit a via circa Myconium: et, quia cum expeditis copiis, ut ad proelium, processerat, noctem tempestatibus horridam sine tabernaculo exegit, scuto tantum Gallico, sustinentibus per vices militibus, tectus. Emicabant inter praecipitatos imbres ex Aetna prorumpentes flammae cum terribili mugitu: adeo quidem, ut Ger-

Cap. XIX. Dio. Appian. Dio. Appian. Dio. Appian. Plin. 7, 45. Appian. Cap. XX. Appian. Dio.

mani, locorum imperiti, prae consternatione cubilibus exsilirent; nec amplius fabulosa crederentur, quae de montis ejus incendiis, igniumque torrentibus antiquitas tradiderat. Inde progressus ad vastandum agrum Palaestanum, Lepido forte per ea loca frumentanti occurrit. U. c. 716. A. C. 36.

XXII. Namque is, tempestatibus et insultu Democharis amissa parte navium, non ad Caesarem continuo, sed Lilybaeum contendit, necessitate incertum an consilio, eoque ipso ancipiti, sive ut Caesarem luctari solum cum Pompejo sineret, sive ut ab illo virium hostilium partem abstraheret in sese: Tisienum certe hactenus detinuerat. Igitur conjunctis ambo copiis Messanam obsidione clauserunt. Sed cito exortae sunt suspiciones et discordiae, quum Lepidus pari cum Caesare potestate ageret; Caesar eum legati potius loco habere destinasset. Ea caussa festinationis Caesari fuit, ne Lepido spatium daret cum hoste transigendi. absque hoc enim fuisset, spes erat citra sanguinem debellari posse; quod et frumentaria res et pecuniaria incipiebat esse apud Pompejum angustior. Taurus enim, missus ad hoc a Caesare, commeatus Pompeji frequenter intercipiebat, civitatesque occupabat, unde alendus illi exercitus esset. *Cum Lepido conjungitur.*

XXIII. Ergo, quum alteri proelio decernere lubitum, alteri necessum videretur, ad summam dimicationem haud aegre deducta res est. Continuis aliquot diebus Caesar instructas legiones ante castra, naves in mari Agrippa ostentaverat, reformidante congressum Pompejo, quod erat utrobique infirmior. tum vero, metuens ne, si subterfugere proelium pergeret, tamquam sua confessione victus, a sociis desereretur, misit ad Octavianum quaesituros, *utrum navali pugna velit decernere*: qua parte sibi plusculum confidebat. Caesarem quoque, licet semel iterumque improspere tentato mari, conditionem recusare puduit. Dies ergo condicta est, in quam trecentis utrimque navibus concurreretur. Terra quoque instructae sunt acies: sed spectaturae tantum maritimo proelio dimicantes. *Pompejum ad pugnam cogit.*

XXIV. In eo labore sita utrisque summa rerum videbatur: nec ad instruendas classes quidquam reliqui fecerant. Igitur acriter et diu certatum est: quam- *Maritimo proelio dimicatur.*

Cap. XXII. Dio. Appian. Oros. Dio. Appian. Cap. XXIII. Dio. Appian. Oros. Dio. Appian.

U. c. 716. A. C. 36. quam Agrippae recenti commento Pompejani graviter infestarentur. harpago erat, sed ea forma, ut et vis ejus robustior esset solito, et inevitabilis impetus. Tignum enim cubitorum quinque ferro coopertum, duobus in utroque capite ferreis annulis firmissimis instruxerat: ex horum altero pendebat uncus ferreus ad comprehendendas hostium naves; alter multos habebat funiculos, quibus harpago, semel injecta navibus, aptabatur machinis, quarum opera violentissimo nisu adtraheretur. Neque praecidi tignum ferro munitum poterat; neque propter ejus longitudinem ad funiculos pertingi.

Pompeji classis vincitur. XXV. Victa igitur Pompeji classe, pedestris etiam exercitus timore correptus Messanam versus abivit. Eodem et pauci ex navali proelio se receperunt, septemdecim navibus: quos ipse quoque mox Pompejus comitatus est, a Naulocho conscendens. ceteri varia clade deleti: quum ejectas in litora naves Caesar incenderet, altum tenentes Agrippa persequeretur. Inter haec relictus cum exercitu Tisienus Gallus in potestatem Caesaris se transdidit: exemplumque hoc praefecti equitum imitati sunt. Hac pugna naves Caesaris tres tantummodo mersae referuntur, Pompejanae duodetriginta: ceteraeque omnes, praeter septemdecim, quas diximus, incensae fractaeque sunt, aut in manus hostium pervenerunt.

Ipse fugit in Asiam. XXVI. Pompejus inter hanc calamitatem, exercitus quoque defectione cognita, protinus abjecto imperatorio cultu, Messanam certos homines praemisit, qui filiam, amicosque, et pecunias, et quidquid pretiosum erat, jam enim hunc in casum consarcinata habebat, in naves servatas imponerent. Misit etiam Lilybaeum ad Plennium inde arcessendum, octo legiones ejus fugae comites habiturus. Neque tamen exspectavit ad se properantem, pavidus ducum suorum praesidiorumque nunciis frequenter ad victorem deficientium. Igitur cum reliquis navibus, relicta Sicilia, cursum in Asiam direxit, Antonium, ob servatam in simili periculo matrem, sibi sperans aequiorem fore. Nec insequutus quisquam est fugientem, alia per negotia impeditis victoribus, et inter se parum

Cap. XXV. Liv. Epit. Oros. Vell. Dio, et Appian. App. Oros. Appian. Cap. XXVI. Dio, et Appian. Appian. Sen. Nat. Quaest. l. 4. Praef. Appian. Dio.

amicis. Quippe Caesar, in castris ad Naulochum remanens, Agrippam ad obsidionem Messanae miserat; quod oppidum intraverat jam Plennius, unaque secum hostem adtraxerat Lepidum. Igitur, a duobus exercitibus se videns obsideri, de pace oratores misit. ibi tendente Agrippa, ut in adventum Caesaris res integra servaretur, Lepidus et pacem Plennio statim dedit; et, conciliandis ejus legionibus, annuit, ut una cum suis militibus Messanam tota nocte diriperent. Adcessit et incendium, studio, an inter militarem licentiam temere ortum: et utraque audita clades excivit Caesarem, ut sequenti statim die advolaret. U. c. 718. A. C. 36.

XXVII. At Lepidus, adventu Caesaris cognito, reliquit oppidum, et, in colle quodam munito castris positis, obterrere Caesarem in concione militum coepit, adceptasque ab eo injurias exponere. Animus enim ei creverat, tot circum se videnti signa legionum, quarum multitudinem, adceptis in fidem Pompejanis, usque ad numerum viginti duarum adauxerat. Igitur et Siciliam retinere cogitabat, jure facturum dictitans, quod et venisset in eam insulam prior, et plures civitates in deditionem adcepisset. *Lepidus Caesarem criminatur.*

XXVIII. Caesar, quum et haec audisset fieri, et fauces contra se praesidiis insessas videret, amicos de injuriis questum misit. Remisit alios Lepidus, ad disceptationem provocans. Venit Caesar, et exprobrandis utrimque maleficiis eo processum, ut ultro citroque minae jacerentur. Ergo, tamquam in vicinia hostilium castrorum, excubiae diligenter actae sunt: et eductae portu naves ad ancoras steterunt, ne a Lepidanis incenderentur: iterumque civile bellum Romani exercitus horruerunt, numquam concordi inter pares potentia. Lepidus tamen a suis quoque postponebatur Caesari, segnitiem ejus cum industria et virtute adolescentis comparantibus. Hoc ubi Octaviano innotuit, sperans promissis praemiisque ad se pertrahi Lepidi copias posse, per idoneos homines cum singulis tribunis atque praefectis egit. cesseruntque haud pauci, praesertim qui, Pompejum sequuti, parum sibi cautum pace cum Lepido facta credebant, nisi consensus Caesaris adcessisset. *Caesar, corruptis Lepidi copiis,*

Cap. XXVI. Appian. et Dio. Cap. XXVII. Vell. 2, 80. Oros. Sueton. Aug. 16. Appian. et Dio. Cap. XXVIII. Appian. Vell. Dio. Appian.

U. c. 716. A. C. 36. *In castra ejus venit.*

XXIX. Postquam satis parata omnia visa sunt, cum magno equitatu profectus ad castra Lepidi, sed relictis extra vallum aliis, cum paucis suggressus, quod videretur de pace acturus, intromissus est. Sed, inter incedendum astute jactis vocibus, invitum se cogi ad bellum modo singulos, modo universos testabatur: et *Imperatorem* adpellantibus, quotquot viderant, Pompejani, quos corruptos fuisse diximus, adcurrerunt, veniam orantes. ille: *mirari* respondit, *veniam hos ab se petere; qui nihildum ad promerendum eam fecissent.* Intellecta vox est; et alii mox signa transtulerunt ad Caesarem; alii, facturi eadem, detendebant tabernacula: quum excitatus tumultu Lepidus ad arma prosiliit, telaque jaci coepta, et, armigero Caesaris occiso, ipse quoque, percussus innoxio ictu, quia thorax pectus defenderat, cursu se recepit ad equites. Id praesidiarii milites in proximo castello conspicati, deriserunt Caesarem, et in fugam ejus jocati sunt. nec mora, irritatus adolescens castellum oppugnavit equitum opera, nec ante quievit, quam illud expugnasset. Ceterorum quoque praesidiorum praefecti statim, aut nocte proxima, se dediderunt, intacti plerique, pars in speciem tantummodo paullisper oppugnati ab equitibus.

Lepidus in potestatem venit Caesaris.

XXX. Non defuerunt tamen, qui serio vim repellerent, donec, universo adducto exercitu, castra Caesar obsedit. Tum vero descitum est vulgo; et, quamquam, durante adhuc in Lepidum reverentia, communiter nihil moveretur, per partes transibatur: et auxilia, quae submittebantur a Lepido, plerumque transfugiebant cum illis, ad quos custodiendos venerant. Jam et Pompejanorum reliqui, agminibus factis, deseruerant, et adparebat finem deficiendi nullum fore: quum, signa abeuntium retinens, Imperator exclamavit, *Haec ego numquam dimittam vivus.* abscessit tamen, territus violentissima voce signiferi, *Dimittes ergo mortuus.* Postremi omnium equites, tamquam ad redimendum morae crimen, miserunt ad Caesarem, utrumne occidere deberent Lepidum, consulentes, jam exutum imperio. sed id quidem vetuit Caesar. At Lepidus, repentina fortunae mutatione dejectus, cum pullo amiculo ad Caesarem venit. cui

Cap. XXIX. Dio. Tac. Ann. I, 10. Appian. Vell. Dio. Oros. Appian. Cap. XXX. Dio. Appian. Sen. Nat. Quaest. l. 4. Praef.

quum ad genua vellet accidere, sublevatus eſt ab adſurgente, vitaque conceſſa et bonis Romam remiſſus, ut inde Circejos in perpetuum exilium ablegaretur, triumvirali poteſtate adempta. Pontificatum tamen maximum, Octaviano concedente, usque ad finem vitae retinuit. U. c. 716. A. C. 36.

XXXI. Sublato in hunc modum Lepido, Caesar ex sua unius sententia ordinavit Siciliam. Equites et senatores, qui fuiſſent in Sexti partibus, supplicio adfecit, praeter paucos: milites in suas legiones distribuit. urbium quoque pensata merita: pertinacioribusque poenae conſtitutae, sponte deditis venia praebita. Rheginis deinde, paucitate incolarum laborantibus, supplementum Caesar ex sociis navalibus dedit. Antonio naves ab illo acceptas remisit, subſtitutis aliis in locum earum, quae perierant. Pompejum neque per se, neque per alios persequutus eſt, sive quod e numero patris interfectorum ille non fuerat; sive ne querendi cauſſam praeberet Antonio, si videretur in partem illius cum armis transcendere. *Caesar ordinat Siciliam.*

XXXII. Donativum inde militibus dedit, coronasque et honores distribuit, conceſſitque Pompejanis veniam, et plura promisit in futurum, pollicitis, quam praesente copia ad tantam exsaturandam multitudinem, inſtructior. Conductis enim in unum copiis, legiones numerabat quinque et quadraginta, equitum millia quinque et viginti, levis armaturae septem et triginta circiter. Nec tulit miles differri spes suas, poposcitque miſſionem et praemia, quibus donati poſt Philippensia arma victores fuerant. Caesar, quamquam hoc bellum illi minime conferendum videretur, tamen respondit, *accepturos digna praemia, ſimul Antonius cum ſuis exercitibus adfuiſſet, quos participes ejusdem liberalitatis haberi par eſſet: miſſionem non impetraturos, niſi finita more majorum militia*, minis additis, *ſi tumultuari tam iniquis cauſſis pergerent.* *Milites missionem et praemia poſtulant.*

XXXIII. Ne tamen horum contumacia recens deditі exercitus adcenderentur, vocata concione, lenius egit. *non abeſſe longe tempus, quo ſatisfieri poſtulatis eorum debeat. Scitis enim*, inquit, *mihi cum Antonio ſic eſſe di-* *Ipse differt in adventum Antonii.*

Cap. XXX. Oros. Dio. Appian. Vell. Sueton. Cap. XXXI. Liv. Epit. Appian. Sueton. Aug. 31. Dio. Strabo, l. 6. p. 259. Dio. Appian. Cap. XXXII. Oros. Appian. Vell. 2, 81. Oros. Dio. et Appian.

U. c. 716. A. C. 36. *visas partes, ut tamen, quae summam reipublicae, pacem bellumque, cogendosque et dimittendos exercitus concernant, de communi sententia statui oporteat. Igitur quamprimum erit occasio, erit autem propediem, ne dubitate, quin de commodis legionum sim cum eo diligenter acturus. Interea sub signis neque otiosi reipublicae, neque vobis inutiles manebitis. Quando enim beneficio Deorum civilia tandem arma quieverunt; ad externa bella vos ducam, ubi neque formidetis ullum scelus, neque hostes pari robore parique scientia armorum habeatis. Illyrios, Pannonios, Dalmatas neque debita praestare stipendia, et ultro incursare fines nostros, dum internis discordiis distringimur, audistis. Eos ulcisci in animo est: et ad haec bella, si parum esset imperatorem haec jubere, ipsi operam vestram offerre, atque, ut ita dicam, obtrudere deberetis; quo Romani nominis ignominiam vindicaretis in illos, qui, nisi vestros animos vestrosque lacertos contemnerent, injuriis in populum Romanum abstinuissent. Adversus hos laudabilis erit ferocia, quam contra Imperatorem vestrum turpiter et frustra consumitis. Ad laetitiam ulti doloris, ad gratulationem civium, ad defensae reipublicae gloriam, adcedent et a me praemia, et in opulentis gentibus minime expers praedae victoria erit.*

Illi reclamant. XXXIV. Adclamatum est, *satis sibi exhaustum laboris, nec ad nova bella profecturos, nondum acceptis priorum praemiis ac honoribus.* Atque illo respondente, *se et honores dedisse multos, et additurum coronas alias legionibus; itidemque his, qui navali proelio vicissent, oleaginas; praeterea tribunis et centurionibus praetextas, jusque apiscendi ordinis in sua cuique patria:* tribunus Ofilius nomine, *corollas et praetextas puerorum delinimenta esse,* exclamavit; *militibus agris opus esse et pecunia.* Ea vox adsensu circumstantium excepta quum esset, Caesar indignatus de tribunali descendit. At, laudantibus Ofilium plerisque, et ceteros incusantibus, qui ad communem caussam cunctabantur adcedere, pari temeritate tribunus negavit, *opus aliis fore: se enim vel solum ad impetranda haec tam justa sufficere.* Sed ille quidem, tam ferociter loquutus in praesentia, postridie nusquam comparuit; neque rescire vulgus potuit, quid eo factum esset.

Ofilii tribuni ferocia et poena.

XXXV. Admonuit hoc exemplum ceteros, ut nemo unus praecipue, sed confertim uno ore, adclamarent, *mitti velle.* Caesar, satis intelligens, nondum militiae pertaesos ideo tantum postulare missionem, ut se, paullo post cum Antonio dimicaturum, (id enim fore olim adparebat) redimere operam eo-

rum atque benevolentiam quoquo modo cogerent, minime cedendum judicavit; sapienter existimans, si semel vinci passus esset, numquam militum licentiam avaritiamque cessuram, quin aliud ex alio flagitarent. Igitur, severitatem liberalitate temperans, ut diversa erant genera aetatesque militum, varie cum iis agere instituit. Et Mutinensis quidem militiae sociis, ut vetustissimae legionum parti, missionem dedit: nihilo secius exsoluturum praemia pollicitus. quum hi discessissent ex insula, (statim enim jusserat avehi) cete- rique in petenda missione persisterent, dimisit omnes, qui dena stipendia explevissent; quo numero ferme erant, qui ad Philippos navarant operam. hos quoque facessere jussit ex insula. U. c. 716. A. C. 36. *Caesar partem copiarum dimittit invitus.*

XXXVI. Sic dimissis circiter viginti millibus, ceteros pro concione adhortatus, *ne perfidiam non sponte Imperatoris militiam deserentium imitarentur*, laudavit, donavitque quingenis denariis, spe insuper facta, fore, ut brevi honore opibusque cumulati dimitterentur. Adjunxit, *nullius eorum opera deinceps usurum, quos invitus dimisisset, etiamsi instantissime deprecarentur: neque daturum praemia, nisi quos caussa cognita dignos judicasset.* Interim, ut praesentibus promissum donativum repraesentaretur, quam ad rem pecunia deerat, statim a concione Siculis tributum imperavit talenta mille sexcenta. Sed Agrippae coronam auream rostratam, itemque vexillum caeruleum, virtutis caussa dedit: qui honos nemini ante eum erat habitus. His ita gestis, Statilium Taurum, cujus armis interim Sicilia tota cesserat, in Africam pro consule misit: a quo statim recepta vetere provincia, ne Numidia quidem moram fecit. Ita praemissa parte exercituum, ceteros ipse secum ex Sicilia deduxit. Haec victoria Caesari, non modo ad ingentem adcessionem virium profecit, sed etiam opportuna fuit ad motus Italiae coërcendos, incipiente jam tumultuari Etruria: sed ad famam adventus ejus omnia confestim conquierunt.

XXXVII. At Romae, quo die parta, eodem etiam adnunciata victoria est. miles enim quidam, nescio quo furore correptus, ut tum singula maxime gerebantur, ita vocibus ac gestu expressit: postremo, cursu Ca- *Miles fanaticus, dum pugnatur in Sicilia, rem*

Cap. XXXVI. Oros. Appian. et Dio. Sueton. Aug. 24. Appian. Liv. Epit. Dio. Suet. ibid. 25. Sen. de Benef. 3, 32. Virg. Aen. 8, 684. Vell. Oros. Dio. Appian. Dio.

U. c. 716. A. C. 36. *nuntiat Romae.*

pitolium petens, ad pedes Jovis ensem deposuit, tamquam cessaturo posthac ejus usu, pacatisque rediturus temporibus.

Senatus adulatur victori.

XXXVIII. Tanto maturius meditari adulationem potuit senatus, qui olim adsuefactus servire fortunae, et quibus illa faveret, immodicos honores redeunti decrevit, ipsi delato arbitrio, partem eorum, quam delegisset, aut simul omnes adcipiendi. Obviam etiam egressus est longissimo itinere, simul incedente maxima multitudine populi: salutantemque Deos, et e fanis domum se recipientem, prosequuti sunt.

Ille gratias agit.

XXXIX. Postridie tam in senatu, ut moris erat, extra urbem evocato, quam pro concione, res suas atque consilia exposuit, idque, sicut solenne fuit ei in omnibus majoris momenti negotiis, de scripto, quod mox edidit. Argumentum erat plenum amoris et benevolentiae. Gestis suis enumeratis, gratias agebat Patribus propter honores delatos. laudationem enim, statuas, primam ubique sedem, triumphalem arcum, ovationem, coronam lauream perpetuo gestandam, ferias anniversarias, qua die vicisset, atque ea die ut in cella Jovis Capitolini cum uxore et liberis epularetur, decreverant.

Et ovans init urbem.

XL. Sed ex his tum quaedam recusavit Caesar modesta oratione: promisitque consuetis honoribus contentum fore, cum praeclara civilis exstincti belli conscientia; quo sublato, nunc tranquillitatem atque pacem jubebat exspectari, et quae inde bona proficiscuntur. Atque, ut ea jam inciperent persentiscere, se tributa, quotquot indicta, nec dum persoluta essent, debitoribus remittere dixit: itemque vectigalia nonnulla, et mercedes habitationum. Adcepit tamen ex honoribus, ut ovans iniret urbem, et annua solennia victoriae suae, cum aurata statua in foro, habitu triumphali, cingentibus columnam navium rostris, et inscriptionem hanc praeferente basi: OB PACEM DIU TURBATAM TERRA MARIQUE PARTAM. Ingressus est urbem iterum triumvir reipublicae constituendae caussa, ovans ex Sicilia, Idibus Novembribus.

Cap. XXXVIII. Appian. et Dio. Cap. XXXIX. Sueton. Aug. 84. Dio, et Appian. Cap. XL. Fasti Capit. Sueton. Aug. 22.

XLI. Sub eos dies offerente maximum pontificatum populo, quod eum adimi vivo cuiquam inauditum erat, recusavit: et, quibusdam Lepidum pro hoste publico necari jubentibus, constantissime renisus est. Nec deerant, qui haec secus interpretarentur. facta haec, ut Lepido atque Antonio, tamquam dispari praeditis ingenio, conflarent invidiam: neque sponte fuisse liberalem; sed, quod exigi a depauperatis civibus non potuerit, donare, quam perdere, maluisse. U. c. 716. A. C. 36. *Lepido pontificatum non vult eripere.*

XLII. At Patres ob ejusmodi moderationem multa decreverunt: *uti sacrosanctus haberetur, et, qui eum verbo, quive facto laesisset, eadem poena teneretur, ac si tribunum plebis violavisset*: quorum et potestatem, et in subselliis una considendi jus ei dederant. Additum etiam, *uti habitaret in publicis aedibus*: postquam destinatam domus aream Apollo vindicarat. Plures enim domos per procuratores suos in Palatio, ubi habitare decreverat, jusserat emi. Sed fulmine tactus est locus, responderuntque haruspices, *eum a Deo desiderari.* Nec his contenti Patres, in Agrippam quoque, quem gratissimum Caesari videbant, versa veneratione, decreverunt, *uti, quoties aliquis triumphans cum corona laurea inveheretur, ille adceptam a Caesare navalem gestaret.* *Honores Caesari et Agrippae decreti.*

XLIII. Inter haec Valerium Messallam, propter navatam eo bello operam, augurem fecit Caesar, quum proscriptus nuper fuisset, etiam aucto sacerdotum numero. Sed et Uticenses civitatem Romanam beneficio Caesaris adceperunt: et militibus promissus ager dividi coeptus: et, deficiente publico, aliunde coëmi Caesar jussit. Passim enim per municipia et colonias, deminuto capitum numero, agri supererant. in his Capua quum esset, magnum modum agrorum, quos publice possidebant Campani, ab his adeptus est, eosque militibus, in supplementum coloniae adscriptis, distribuit: Cnosia invicem his adtributa regione Cretae, unde duodecies redibat annuum, multo largiore fructu, quam quem ex agris suis perceperant; et, qua maxime postea gloriati sunt, aqua Julia. Haec enim profecto plurimum et ad salubritatem oppidi, et ad amoenitatem contulit. quorum aquaeductuum etiamnum in ruinis antiquae Capuae vestigia et fragmenta sub terra reperiuntur. *Aqua Julia Capuae.*

Cap. XLI. Oros. Dio, et Appian. Sueton. Aug. 31. Appian. Dio.) Cap. XLII. Oros. Sueton. Aug. 27. Dio. Vell. Sueton. Aug. 29. Dio. Cap. XLIII. Vell. Leandri Ital.

U. c. 716. A. C. 36. *Fugitivi puniuntur.* XLIV. Inde circum exercitus literas misit, una die ubique aperiendas. jubebantur omnes fugitivi, quamlibet his foedere Pompejano concessam libertatem senatus confirmaverat, jamque se pro militibus illi gerebant, comprehendi. Hi, posteaquam adducti sunt in urbem, interrogati unde et a quibus profugissent, dominis sunt restituti: quotquot reperire dominos non poterant, alii Romae crucibus adfixi sunt, pars magna per Italiae Siciliaeque civitates, unde quisque fugerat, poenas dederunt. Et, ut amplissimo ordini plus dignitatis adcederet, vetuit amiciri Caesar purpura, nisi magistratus senatorios; quoniam vestis illa etiam ab humilioribus usurpari coeperat.

P. Canidii res gestae. XLV. Eisdem consulibus P. Canidius Crassus legatus Antonii, relictus ab eo in Armenia, et hanc devicit, et, in Iberos exercitu ducto, regem Pharnabazum proelio fusum ad societatem belli contra vicinos Albanos adegit: et, horum rege superato Zobere, progressus ad Caucasum usque, Antonii nomen famamque iis locis celeberrimam effecit.

Antonii consilia de bello Parthico. XLVI. Ceterum ea res fraudi potius Antonio, quam honori et lucro, fuit: quatenus successus ille vanum animum ad bellum Parthicum, quod jam olim secum agitaverat, vehementius impulit. Etiam in Monaese ingentem spem collocaverat; quem, peritum regionum, et de Parthorum erga se adfectu multa et praeclara pollicentem, ejus belli ducem habere decreverat, regno promisso. Sed haec quidem tota destinatio mox evanuit, postquam Phraates, Parthis moleste ferentibus Monaesis exsilium, miserat ad eum nuncios, dextram daturos, integram ei apud regem gratiam, et magna ab isto commoda fore. Pupugit ea res Antonium. ceterum, ne alios forte ad sese transituros deterreret, dissimulavit offensam, simul oblatam occasionem decipiendi Phraatis existimans. Ut enim incautum imparatumque invaderet, sibi gratum esse praetulit redire ad suos Monaesem, pacis pararium: unaque misit legatos, amicitiam promissuros, si captivos et signa, Crassi calamitate amissa, Parthus reddidisset.

Cap. XLIV. Appian. Dio, Oros. Appian. Dio. Cap. XLV. Dio. Plut. Anton. Appian. Parth. Dio. Plut. Cap. XLVI. Plut. et Dio.

XLVII. Ipse, interim Syriae adpropinquans, Fontejum Capitonem misit, ut Cleopatram adduceret: cujus amore deperibat, super cetera irritamenta communium etiam liberorum recordatione devinctus. Geminos ex ea sustulerat: e quibus puellam adpellari *Selenen* jusserat, puerum *Helium*, siderum nominibus. Venit illa, nec modicam postulans laboris mercedem, Herodi quidem Judaeo maximi discriminis caussa fuit, cujus regno inhiabat. Effecit enim, ut propter interfectum Aristobulum adfinem suum capitis arcesseretur: quemadmodum et Lysaniam, Ptolemaei filium, quem Ituraeis Antonius dederat regem, Parthis favere calumniata, perdiderat. Nam inexplebilis avaritiae femina cunctis Syrorum regulis struebat insidias, ut, his sublatis, eorum ditiones dono Antonii obtineret. Igitur licet dimissum semel Herodem continuo infestavit, ut redimere pericula sua saepius pecunia cogeretur. U. c. 716. A. C. 36. *Cleopatram arcessit.*

XLVIII. Neque minus iniqua Arabi Malcho, duorum regna sibi flagitabat. Tandem Antonius, hinc muliebribus incitatus furiis, inde pudore retentus, ne aut daret omnia, aut negaret, Judaeo Hierichunta et feracem balsami regionem ademit, Nabataeo maritimam: sed et Phoenicum urbes cis Eleutherum fluvium usque ad Aegyptum Cleopatram habere jussit: Tyro et Sidone exceptis, quas ab antiquo sciens esse liberas, eam gratiam quantumvis blandienti reginae noluit gratificari. sed illa tamen, ad Euphratem usque prosequuta proficiscentem, non ante dimisit, quam aliquot Ciliciae Cretaeque partibus, ad haec Cyrene et Cypro auctior discederet. *Eique multa donat.*

Cap. XLVII. Plut. Dio. Plut. Joseph. Antiq. 15, 4. Dio. Joseph. ibid. Cap. XLVIII. Jos. de B. Jud. 1, 13. Plut. Dio.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI.

M. Antonius, dum cum Cleopatra luxuriatur, tarde Mediam ingressus, bellum cum legionibus octodecim et sexdecim millibus equitum Parthis intulit:

M. Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur] Scribe *luxuriatur*. Et sic Gudianus uterque: major etiam *Dum M. Antonius cum Cleopatra luxuriatur*. J. FR. GRON. Praenomen Antonii omittunt Voss. Boend. et, teste Hearnio, ed. Romana princeps. Vide ad Epit. 62. Dein *luxuriatur* etiam Leid. et Lov. 2. reliquis alteram lectionem servantibus. Sed vide ad Livii 1, 40, 7.

Tarde Mediam ingressus] *tandem Mediam ingressus* Voss. *tandem Mediam ingressus provinciam* Berg. *tarde Mediam provinciam ingressus* Exc. Pithoei. *Mediam provinciam ingressus*, omissa prima voce, Boend. Norv. et edd. ante Gruterum; qui emendavit, ut nunc vulgo editur, consentiente Leid. a quo non aliter dissentit Lov. 2. nisi quod etiam vocem *tarde* repudiet. Ea etiam vox non convenire videri posset, quum Plutarch. in Anton. 933. et Appian. Parth. 158. testentur, Antonium πρὸ καιροῦ, quum nondum tempestivum esset, tempore hiberno, bellum movisse. Verum illud *tarde* non ad tempestatem anni referendum est, sed eo, quod, in orientem profectus, ut bello Parthico praeesset, id diu per legatos gesserit, quia amoribus Cleopatrae irretitus ejus absentiam ferre non poterat. Mox *cum legionibus X. et VIII. XVI^m. equitum* Boend. *cum legionibus X. et VIII. et XVI millibus equitum* ed. Camp. *et XV. millibus equitum* Voss. Voces *octodecim, et sedecim millibus equitum Parthis intulit: et quum, duabus legionibus*, quae a manu 2. in margine adscripta sunt, a manu pr. deerant in Berg. cui errori ansam praebuit repetitio vocis *legionibus*. Vide ad 9, 11, 11.

Insecutis subinde Parthis, et ingenti trepidatione, et magno] *insecutus subinde a Parthis* Leid. Berg. Boend. et ed. Camp. Dein prius *et* sine caussa omiserunt Doujat. Cleric. et Crevier. Superest enim in omnibus scriptis, et prioribus edd.

Viginti et uno diebus trecenta millia fuga emensus] Ita demum praefert ultima Gruteri editio: omnes priores *XXI. die*; quod etiam superest in Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et Norv. *vigesima prima die* in Leid. Prae-

tulit: et quum, duabus legionibus amissis, nulla re prospere cedente, retro rediret, insecutis subinde Parthis, et ingenti trepidatione, et magno totius exercitus periculo, in Armeniam reversus est, viginti et uno diebus trecenta millia fuga emensus. circa octo millia hominum tempestatibus amisit. tempestates quoque infestas, super tam infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est; quia hiemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram festinat.

terea *CCC milliaria* Berg. Alibi ita variant codd. Vide ad 6, 32, 9. 10, 2, 9. et 35, 34, 9.

Super tam infeliciter susceptum Parthicum bellum] Vocula *tam* exsulat ab Exc. Pithoei, Norv. et edd. ante Gruterum, qui primus eam interposuit, consentibus Leid. et Lov. 2. Eodem ducunt reliqui Voss. Berg. et Boend. qui exhibent *super eum infeliciter*. Mox *in Armenia hiemare nolebat* Lov. 2. *hiemare in Armeniam volebat* Voss. qui etiam verba sequentia, *dum ad Cleopatram festinat*, perperam omisit.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XCV.

IN LOCUM LIBRI CXXX. T. LIVII.

U. c. 716. A. C. 36. *Antonii exercitus ad bellum Parthicum.*

I. At M. Antonius, remissa in Aegyptum Cleopatra, quum Euphratis transitum diligentius, quam pro sua opinione, custodiri adcepisset, in Armeniam iter flexit; a cujus rege contra regem Medorum (Artavasdes nomen utrique fuit) invocabatur. Ibi lustrato exercitu, reperit legiones sedecim validissimas, cum Gallorum et Hispanorum cohortibus, millia decem implentibus. Equites legionarii simul cum auxiliis millia sedecim: neque multo minor levis armaturae multitudo.

Ejus expeditionis vitia.

II. Sed hic tantus adparatus, cujus fama Bactrianos et Indiam perterrefecerat, postremo in ludibrium abiit, corrumpente occasiones Antonio, dum amore Cleopatrae, velut insania, correptus citius seriusve justo agit omnia, non ad occasiones rerum, sed suas libidines deliciasque, respiciens. Nam et magnam ejus anni partem, dum luxuriatur cum Cleopatra, perdiderat; et, quamquam aestas reliqua nequaquam par esset tantae expeditioni, festinabat, ut apud illam hibernare posset. Idcirco, licet longe fuisset consultius in Armenia reficere militem, qui decies centena millia passuum raptim confecerat, atque, hieme ibi transducta, primo vere, priusquam ex hibernis Parthi moverent, occupare Mediam, sine mora profectus est, nunciis etiam instigantibus, qui Medum longe a suis finibus auxilium adduxisse Parthis adtulerant. Sed nec indicere bellum curae habuit, quo prorsus inopinus invaderet; non ante professus hostem, quam Atropatenen adtigit, quae ab Armeniis Araxe fluvio disjungitur.

Cap. I. Plut. Anton. Appian. Parth. Dio, l. 49. Vell. 2, 82. Dio. Justin. 42, 5. Cap. II. Flor. 4, 10. Liv. Epit. Plut. Liv. Epit. Plut. Dio. Flor. Plut. Strabo, l. 11. p. 523.

III. Progressus aliquantum, quum celeritatem, qua per Mediam irrumpere cogitabat in Parthos, mole impedimentorum tardari cerneret; relicto ad ea cum parte exercitus Oppio Statiano, majorem et firmiorem equitum peditumque numerum agens, ad Praaspa contendit. Erat ea Medorum regia, sita in munito et arduo colle, distans ab Araxe et finibus Armeniae passuum millibus trecentis. Hic primum ipsa res arguit imprudentiam consilii, quo tormenta, quae trecentis plaustris vehebantur, et arietem pedum octoginta reliquerat. Nec enim idonea materies aderat in regione, humiles tantum arbores et mollis ligni educante. Quod proximum erat, aggerem jecit, ut velut ex aequo loco consereret cum propugnatoribus manum. *U. c. 716. A. C. 36. Antonius Praaspa obsidet.*

IV. Interea Parthus Medusque reges, implicitum validae urbis oppugnatione hostem sinentes, in Statianum mittunt haud ita magnam manum, sed satis validam adversus ex itinere fessos, et tale nihil exspectantes. Igitur et Statianus, et quos secum habebat, (erant autem legiones duae) irrumpentibus sub serum diei barbaris, occidione caesi sunt: nec evasit quisquam, praeter unum Polemonem, Ponti regem, quem ceperunt vivum, adceptoque mox pretio dimiserunt. Direptis deinde impedimentis, et corruptis machinis, pleni spiritus ac ferociae ad liberanda Praaspa contenderunt. *Interim Parthi relictas ab eo legiones delent.*

V. At Armenius Artavasdes, licet praecipuus suscipiendi belli auctor, in regnum, desertis Romanis, abiit, non sine crimine proditionis, quum neque ad Antonium adduceret copias, neque Statiano (potuisse enim creditur) subvenisset. At periculo suorum exterritus Antonius, licet ad primum Statiani nuncium propere signa moverat, nihil, praeter mortuos et vestigia cladis, reperit: ne hostibus quidem usquam comparentibus. quarum rerum sicut altera moestitiam dubitationemque indidit animo; sic altera, quasi fugientibus ob metum barbaris, utrumque exemit. *Artavasdes Antonium deserit.*

VI. Sed ubi reditum ad Praaspa fuit, et annona, vicinis omnibus devastatis, coepit esse gravior; cum *Praelium cum Parthis.*

Cap. III. Plut. et Dio. Vell. Plut. et Dio. Strabo. Plut. Dio, et Plut. Cap. IV. Liv. Epit. Flor. Vell. Dio, et Plut. Cap. V. Strabo, l. 11. p. 544. et 16, 748. Dio. Cap. VI. Plut.

U. c. 716. A. C. 36. decem legionibus, tribus cohortibus praetoriis, et universo equitatu frumentatum iit: hoc maxime modo hostes ad pugnam elici posse sperans. Nec amplius unius diei progressus iter, quum circumfundi Parthos undique, vimque minitantes cerneret, signum pugnae in castris proposuit. Ceterum detendi tabernacula jussit, ut speciem non pugnaturi, sed proficiscentis praeberet, ita lunatam barbarorum aciem praeteriens, imperavit equiti, simul animadverteret tam prope adcessisse signa legionum, ut inferri in hostem possent, invectus faceret initium proelio. At Parthi, stupentes spectaculo, disciplinam Romani militis considerabant, servatis exacte ordinibus praetereuntis, et cum silentio quatientis pila: quum subito cum clamore irrupit eques, et usum arcuum propere suggressus abstulit. Repugnabant tamen: sed ubi et funditores, violentiore ictu et longius pertingente, quam Parthicae sagittae possent, incubuerunt, et legiones clamore scutorumque strepitu hostium exterruerunt equos; priusquam ad manus venire miles posset, solutis ordinibus abierunt. Ibi magnam in spem Antonius venit, posse profligari bellum, si fugientibus instaretur. At, ubi ad sex millia passuum insequutus pedes, et triplo spatio eques, non ultra triginta viros cepisse, nec occidisse plusquam octoginta cerneret; gravis incessit omnibus sollicitudo, siquidem victores tantillum inferre detrimenti possent, victi tot amitterent armatorum millia. Dies insequens Praaspa repetentibus eosdem labores adtulit: et, vix dimotis hostibus, ad castra sua magno cum labore redierunt.

Antonius suos castigat, quod Praaspanis erumpentibus cesseRant, et opera incendi passi erant.

VII. Interim et obsessi, eruptione facta, relictos ad opera turbaverant, aggeremque incenderant. Igitur Antonius, rebus ubique parum ex voto fluentibus tristior, advocatos in concionem severissima oratione castigavit. *Quid hoc est flagitii, milites*, inquit, *aut qua vecordia acti tantum militiae dedecus admisistis? ignaviane vestra factum, an vero negligentia dicam, quod ex oppido pene capto facta eruptio, opera incensa, vos ipsi a mollissimo genere hominum fusi fugatique estis.*

VIII. *Medos enim, si nescitis, a multis aetatibus, priusquam Pompejum et Romana arma experirentur, non Graeci modo, sed etiam Syri Cappadocesque, omnibus ferme proe-*

Cap. VI. Dio. Plut. Cap. VII. Frontin. 4, 1. 37. Liv. Epit.

liis vicerunt. Desinamus Romani jactare Pacorum, et Parthicas laurus, si ab his superari patimur, quos servire Parthis non pudet. Scilicet, si sub Ventidio militares, timeri ab hoc hoste postulares, cui nunc et auspiciis et ductu M. Antonii par esse non potes. Hoc vulgari per provincias placet, hoc narrare hostes, audire socios, in Italiam, in urbem, ad senatum Caesaremque perferri? Adeone, tot legiones quum essetis, me unius diei itinere distante, tueri opera non potuistis? exquid futurum erat, si me ratio belli longiorem aliquam in expeditionem abstraxisset? In unius igitur oppidi obsidione mihi cum tanto exercitu haerendum erit: aut, si usquam abscessero, metuendum, ne vos, tamquam relicta a pastore pecora, dissipemini? At ego tribunos militum vobis, ego legatos reliqui, penes quos haerere culpae vestrae partem nolim, neque commisisse quemquam, ut sim ei asperior, quam consuetudo mea patiatur. U. c. 716. A. C. 36.

IX. *Sed, quemadmodum ingenio meo lenitas congruit; ita disciplinae, quae tutelam imperii et exercituum continet, necessaria est severitas. Nam haec exempla si impunita patiaris, quid erit deinceps flagitii, quod animadversione dignum esse quisquam existimet? Spe corrupta celeriter expugnandi Praaspa, utilitatem publicam, et armorum nostrorum famam, et populi Romani formidatum prius his gentibus nomen prodidistis. Quantum nobis adferre potuerit morae sterilis arborum regio, et propterea multo labore ac tempore vix effectus agger, magno dolore nostro sensimus: nunc ad eadem reficienda opera unde otium nobis, unde materia erit?*

X. *Vestrum hoc facinus erit, quicumque huic culpae adfines estis. per vos irrisi contemptique aut munitae urbi sine machinis et operibus adsidebimus, aut infecto negotio discedemus. Hoc ego nisi jam in auctores vindicavero, non recuso, quin nullius usus imperator habear. Erit tamen apud me non innocentiae tantum securitas, sed etiam levioribus delictis venia. quos autem constabit gravius peccavisse, quam ut condonari iis debeat, caussam non dicent, quominus, quam exemplo suo labefecerunt disciplinam, eam supplicio sanciant.* Mox legioni, cujus eo tempore statio fuerat, pro tritico hordeum admensus est, legato cum ignominia dimisso, punitisque duarum cohortium centurionibus omnibus, et manipulis decimatis.

XI. Inter eas calamitates quum et eruptionibus Medorum, et proeliis Parthorum Antonius fatigaretur, *Legionis unius poena.*

Cap. X. Plut. et Dio. Frontin. Cap. XI. Dio, et Plut.

U. c. 716. A. C. 36. multique milites, frumentandi caussa progressi paullo longius, interciperentur, sustinebatur tamen: donec, praeterito jam aequinoctio, subvereri Parthus coepit, ut suos, omnia potius, quam hiemem sub pellibus, laturos, continere in castris posset. Suberat etiam metus, ne, vel indignatione robur augente, vel adcitis alicunde auxiliis, Romanus oppidum vi subigeret. *Phraatis astutia.* Subornatis igitur notissimis quibusque Parthorum, parcius incessi Romanos frumentatores, et nonnulla citra pugnam concedi jubebat: praeferrique benevolum animum in milites; in Antonium convicia jaci, qui tot egregios viros contumacia sua perderet. *mittendis enim ad regem legatis pacem haud dubiam impetrari posse. Nunc illum exspectare in aliena regione famem ac hiemem, duos atrocissimos hostes, etiamsi praeterea nulli essent. quod si tum retrocedere conentur, quomodo tandem emensuros iter, satis difficile futurum vel amicis et deducentibus Parthis?* Haec ubi per multos et saepe ad Antonium relata sunt, jussit a barbaris, si forte eadem haec iterarent, exquiri, utrumne illa sciente ac probante Phraate dictitarent? Tum demum ex amicis quemdam misit, qui ad tegendam turpitudinem, ne contentus tuta fuga videretur, captivos et signa Crassi repeteret. Legationem hanc Phraates superbo excepit adparatu, aurea sella sedens, ac nervum arcus pulsans. Nec oratione, quam adspectu, minus terribilis, longo sermone increpavit Romanos, *Antoniumque* jussit *satis habere, quod suos milites suaque signa retineret; ac, si cordi foedus esset, primo quoque tempore Parthorum finibus excederet. sic tutum ei discessum pacemque fidam fore.*

Antonius recedit ex Media. XII. Dura conditio erat, sed duriora timebantur. Idcirco, paucis inde diebus vasa colligens, prae pudore milites adloqui non potuit, vir alioquin praestans facundia, et civilibus militaribusque concionibus exercitatissimus: vicemque suam hortandi milites Domitio Ahenobarbo demandavit. Ea res multis displicuisse dicitur, contemni se putantibus, post tot toleratas aerumnas. plerique, rem, ut erat, conjicientes, aequioribus animis imperium sequuti sunt. Quum recessisset a Praaspis Antonius, Medi relicta ab eo opera, aggere disjecto, incendere.

Marsi quidam itineris duces. XIII. Tum vero maxima exceperunt Antonium pericula, insanique labores: et erat actum de universo

Cap. XI. Plut. Dio. Plut. et Dio. Cap. XII. Plut. Dio. Cap. XIII. Liv. Epit. Vell. Flor.

exercitu, ni e mediis hostibus auctor salutis exstitisset. Parthos in proeliis opera servorum uti consuevisse, supra etiam indicavimus: et inter equitum millia quinquaginta, quae occurrerunt Antonio, solos quadringentos liberos fuisse relatum est. Igitur et milites Crassiani hoc in numero quum essent inventi; quidam eorum, natione Marsus, noctu adcessit ad vallum, monuitque, ne itinere, quo venerant, reverterentur. Quippe per campestria et plana redituros inevitabilis manebat a Parthis equitibus pernicies: montanis et silvestribus locis tutior Romanis receptus erat, hostibus impeditior persequutio. neque vero simulatae paci fidendum, idem Marsus admonuit; simul viarum offerens ducem, et, quum fides postularetur, vinciendum se praebens, donec Armeniam adtigissent. U. c. 716. A. C. 36.

Parthi infestant abeuntem.

XIV. Ita vix itinere bidui progressum est, per pacata in speciem omnia: die tertio, quum, juxta fluvium incedente agmine, ruptum recens aggerem Marsus animadvertisset, effusasque in viam aquas, haud procul abesse hostem monuit. vixque spatium Antonio fuit diducendi ordines, ut procurrere levis armatura posset, quum Parthi se intulerunt: et, a velitibus atque funditoribus post multa utrimque vulnera repulsi, denuo fecerunt impressionem. Tum vero Gallus eques emissus est, disjecitque atque dissipavit Parthicas alas, ut eo die quidquam praeterea tentare desinerent. Hoc documento admonitus Imperator, quadrato deinceps agmine semper incessit, non a tergo tantum, sed etiam in lateribus levi collocata armatura. equitibus injunctum, ut, hostes repulisse contenti, longius ne persequerentur.

Fabii Galli temeritas.

XV. Quum eundo pugnandoque proximum quatriduum ita praeterisset, ut Parthos non minoribus adceptis, quam illatis, detrimentis taederet incepti, simul instans hiems desiderium repetendi domos faceret; rem prope restitutam Fabii Galli temeritas adflixit. Vir erat fortis et strenuus. ideo facile persuasit Antonio, ut sibi ad tutelam postremi agminis majorem numerum levis armaturae, simul aliquot equitum alas, concederet: cum his se sperare operae pretium facturum. Incumbentibus deinde Parthis, quum submovisset hostem, non ex priorum dierum instituto rece-

Cap. XIII. Justin. 41, 2. Vell. Hor. Carm. 3, 6. Flor. 4, 10. et ibi Freinsh. Plut. Dio. Plut.

U. c. 716. A. C. 36. multique milites, frumentandi caussa progressi paullo longius, interciperentur, sustinebatur tamen: donec, praeterito jam aequinoctio, subvereri Parthus coepit, ut suos, omnia potius, quam hiemem sub pellibus, laturos, continere in castris posset. Suberat etiam metus, ne, vel indignatione robur augente, vel adcitis alicunde auxiliis, Romanus oppidum vi subigeret. *Phraatis astutia.* Subornatis igitur notissimis quibusque Parthorum, parcius incessi Romanos frumentatores, et nonnulla citra pugnam concedi jubebat: praeferrique benevolum animum in milites; in Antonium convicia jaci, qui tot egregios viros contumacia sua perderet. *mittendis enim ad regem legatis pacem haud dubiam impetrari posse. Nunc illum exspectare in aliena regione famem ac hiemem, duos atrocissimos hostes, etiamsi praeterea nulli essent. quod si tum retrocedere conentur, quomodo tandem emensuros iter, satis difficile futurum vel amicis et deducentibus Parthis?* Haec ubi per multos et saepe ad Antonium relata sunt, jussit a barbaris, si forte eadem haec iterarent, exquiri, utrumne illa sciente ac probante Phraate dictitarent? Tum demum ex amicis quemdam misit, qui ad tegendam turpitudinem, ne contentus tuta fuga videretur, captivos et signa Crassi repeteret. Legationem hanc Phraates superbo excepit adparatu, aurea sella sedens, ac nervum arcus pulsans. Nec oratione, quam adspectu, minus terribilis, longo sermone increpavit Romanos, *Antoniumque* jussit *satis habere, quod suos milites suaque signa retineret; ac, si cordi foedus esset, primo quoque tempore Parthorum finibus excederet. sic tutum ei discessum pacemque fidam fore.*

Antonius recedit ex Media. XII. Dura conditio erat, sed duriora timebantur. Idcirco, paucis inde diebus vasa colligens, prae pudore milites adloqui non potuit, vir alioquin praestans facundia, et civilibus militaribusque concionibus exercitatissimus: vicemque suam hortandi milites Domitio Ahenobarbo demandavit. Ea res multis displicuisse dicitur, contemni se putantibus, post tot toleratas aerumnas. plerique, rem, ut erat, conjicientes, aequioribus animis imperium sequuti sunt. Quum recessisset a Praaspis Antonius, Medi relicta ab eo opera, aggere disjecto, incendere.

Mardi quidam itineris duce. XIII. Tum vero maxima exceperunt Antonium pericula, insanique labores: et erat actum de universo

Cap. XI. Plut. Dio. Plut. et Dio. Cap. XII. Plut. Dio. Cap. XIII. Liv. Epit. Vell. Flor.

exercitu, ni e mediis hostibus auctor salutis exstitisset. Parthos in proeliis opera servorum uti consuevisse, supra etiam indicavimus: et inter equitum millia quinquaginta, quae occurrerunt Antonio, solos quadringentos liberos fuisse relatum est. Igitur et milites Crassiani hoc in numero quum essent inventi; quidam eorum, natione Marsus, noctu adcessit ad vallum, monuitque, ne itinere, quo venerant, reverterentur. Quippe per campestria et plana redituros inevitabilis manebat a Parthis equitibus pernicies: montanis et silvestribus locis tutior Romanis receptus erat, hostibus impeditior persequutio. neque vero simulatae paci fidendum, idem Marsus admonuit; simul viarum offerens ducem, et, quum fides postularetur, vinciendum se praebens, donec Armeniam adtigissent. U. c. 716. A. C. 36.

XIV. Ita vix itinere bidui progressum est, per pacata in speciem omnia: die tertio, quum, juxta fluvium incedente agmine, ruptum recens aggerem Marsus animadvertisset, effusasque in viam aquas, haud procul abesse hostem monuit. vixque spatium Antonio fuit diducendi ordines, ut procurrere levis armatura posset, quum Parthi se intulerunt: et, a velitibus atque funditoribus post multa utrimque vulnera repulsi, denuo fecerunt impressionem. Tum vero Gallus eques emissus est, disjecitque atque dissipavit Parthicas alas, ut eo die quidquam praeterea tentare desinerent. Hoc documento admonitus Imperator, quadrato deinceps agmine semper incessit, non a tergo tantum, sed etiam in lateribus levi collocata armatura. equitibus injunctum, ut, hostes repulisse contenti, longius ne persequerentur. *Parthi infestant abeuntem.*

XV. Quum eundo pugnandoque proximum quatriduum ita praeterisset, ut Parthos non minoribus adceptis, quam illatis, detrimentis taederet incepti, simul instans hiems desiderium repetendi domos faceret; rem prope restitutam Fabii Galli temeritas adflixit. Vir erat fortis et strenuus. ideo facile persuasit Antonio, ut sibi ad tutelam postremi agminis majorem numerum levis armaturae, simul aliquot equitum alas, concederet: cum his se sperare operae pretium facturum. Incumbentibus deinde Parthis, quum submovisset hostem, non ex priorum dierum instituto rece- *Fabii Galli temeritas.*

Cap. XIII. Justin. 41, 2. Vell. Hor. Carm. 3, 5. Flor. 4, 10. et ibi Freinsh. Plut. Dio. Plut.

U. c. 716. A. C. 36. pit se ad suos, sed cupidius institit pugnae. Igitur, qui in ea parte curabant, a se divelli Gallum videntes, revocabant hominem: et Titius quaestor, manu signis injecta convertere jubebat; increpans Gallum, cujus stoliditate tot viri fortes in discrimen adducerentur. Ille, sua curare quaestorem jubens, perstitit in sententia, donec, ab hostibus circumventus, auxilium postulavit.

P. Canidii error. XVI. Ibi vero magna tum ceterorum ducum imprudentia, tum P. Canidii, qui apud Antonium plurimi fiebat, paucae cohortes alaeque subsidio missae; deinde, dum illae vincuntur, aliae aliaeque. ita factum, ut priorum quorumque consternatione etiam recens advenientes auferrentur. nec sisti potuit, donec fulsere signa legionum, quas a prima acie raptim Antonius adduxerat. Inprimis tertiae legionis virtus, per medium fugientium agmen enisa, barbaros ab insequendo deterruit. Ea pugna non pauciores tribus millibus amissi: sauciorum ad quinque millia recepta, in quibus auctor cladis Gallus, quatuor transfixus sagittis, haud diu superfuit. ceteros Antonius obiens multa commiseratione, nec sine lacrimis, consolatus est.

Antonii ac militum caritas mutua. XVII. Nec deerant Antonio artes, quibus militari vulgo probaretur. Nobilitas, facundia, simplicitas, et quod in donando erat largissimus, in colloquendo comis, mirificum ei conciliabat favorem. Tum vero, se curae videntes esse Imperatori, sic adfecit penitus, ut, obliti vulnerum, *eum sui ipsius curam agere* juberent: *eo salvo, salvos milites, salvum omnem exercitum fore.* Mox, cum pulla veste proditurus in concionem, vetantibus propter omen amicis, Imperatoriam purpuram sumpsit: verbisque factis, quum victores laudasset, pulsos incusaret; adeo commoti sunt, qui arguebantur, ut, caussis fugae indicatis, tamen se vel decimandos, vel arbitratu ejus puniendos offerrent, modo tristari Imperator et aegro esse animo desineret. Tum ille, vicissim tactus hoc animo obsequioque militum, sublatis in coelum palmis, *Vos vero*, inquit, *Dii Deaeque omnes, precor, ut, si quid isthinc praeterea impendet calamitatis, id omne meum in caput vertat: at vos tam bonis tamque amantibus mei militibus parcite.* Sed haec mutua inter imperatorem et exercitum benevolentia sic confirmavit animos, ut hostes, qui post hanc vi-

ctoriam nihil non sibi pollicebantur, spe sua judicioque magnopere fallerentur. U. c. 716. A. C. 36.

XVIII. Illi contra suam consuetudinem prope castra Romana pernoctaverant; et, adfluentibus in horas aliis, (nam et ex perpetuo comitatu suo, tamquam ad paratam praedam, multos rex mittebat) ad numerum quadraginta millium equitum aucti, Romanos iter facientes invaserunt. Sed alacriter ab his repugnatum est, donec per declivia euntibus rursum acerrime institerunt Parthi, tanta multitudine sagittarum immissa, ut pene obruerentur.

Parthorum ingens equitatus.

XIX. Ibi jussu Antonii legionarius miles, receptis in medium velitibus et equitatu, testudinem fecit, in quam cadentibus sagittis, hostium pharetrae sine noxa militis exhaurirentur. Inusitatum id spectaculum non uno errore decepit Parthos. Primo enim, quum in sinistrum genu omnes procubuissent, essetque idem ab equis ad hoc exercitis factum, barbari, vulneribus et fatigatione deficere Romanos simul omnes rati, omissis arcubus, adripuerunt contos, sic interfecturi jacentes. Sed, ubi cominus ventum, consurgens subito miles pilis conjectis complures interemit; reliquos, miraculo rei et suorum casu adtonitos, conjecit in fugam eo terrore, ut deinceps adgredi legiones non auderent. Igitur denuo pacis in speciem frumentum aut pabulum petentibus occurrebant, remissos ostendentes arcuum nervos: *neque se ulterius infestos fore abeuntibus. paucos Medorum sequuturos unius alteriusve diei itinere: nec inferendi periculi caussa, sed tutandis vicis suis paullo longius distantibus.*

Ejus sagittas Romani, testudine facta, excipiunt.

XX. Sed suberat ingens dolus, et exitiosus omnibus, si declinassent in campos: quod spe Parthicae pacis, et ob commoditatem aquandi factum esset, nisi nobilis Parthus in castra Romana venisset. Monaesis se propinquum esse dicens, et ejus in gratiam salubre consilium adferre. Collibus deinde eminus ostensis, *Sub his*, inquit, *universae Parthorum copiae latent; excepturae vos, siquidem in campos signa demiseritis. Altera, qua instituistis, pergere via, molestias habet, quibus adsuevistis: hanc vero si praetuleritis, scitote, vos M. Crassi fato perituros.* Quum eadem dux viae Marsus diceret, neque

Parthus nobilis suorum insidias prodit.

Cap. XIX. Frontin. Strat. 2, 3. Dio. Flor. Plut. Dio. Plut.

U. c. 716. A. C. 36. magnopere aliud timendum superesse, praeter iter unius diei per loca arida; sequutus consilium Antonius, aquam portari jussit in utribus et galeis, quod omnia vasa defecerant. Sed Parthi, animadverso, suas insidias non succedere, praeter morem suum noctu sequuti agmen, sub ortum solis extremis incubuerunt, vigilando et eundo defatigatis. quippe eadem nocte circiter triginta millia passuum confecerant.

Antonii copias praeter hostem sitis urget.

XXI. Huic labori periculum additum, priusquam exspectabatur, (longius enim abesse hostem putaverant) ad haec sitis, non aquarum modo penuria, sed etiam calore certaminis, adcensa (pugnandum enim simul et incedendum erat) pene ad desperationem impulit universos: donec, flumen esse in proximo, eoque jam primos pervenisse ordines, auditum est. Sed ne sic quidem miseriarum finis: adcessio quin immo fuit. Salinacidas enim aquas amnis vehebat, quae potae stomachum exulcerabant dolore, sitimque ultro adaugebant. Nec ignorabat haec Marsus, aut monere omittebat. Sed impatientia sitis vicit: neque praesens molestia sinebat curare aut metuere futuram. donec Antonius rogando, docendoque, *non longe flumen abesse salubrius, atque ultra viam asperam, ubi necessario finem insequendi facere Parthos oporteret: ne igitur, ob tantillam voluptatem, tam in propinquo sitam spem incolumitatis corrumperent*, permovit eos, ut, coërcita potandi lubidine, castra ponerentur. Jam et Parthi ex more recesserant, quum iterum Mithridates adfuit, post modicam quietem properari jubens ad proximum trajiciendum amnem: nec longius Parthos sequuturos. Contra Antonius aurea illi vasa quamplurima dono misit: ex quibus ille, quotquot occultare veste poterat, secum abstulit.

Antonii desperatio.

XXII. Ceterum iter ejus diei quietum fuit: sed nox insequens terrorem habuit maximum, ipsis militibus auctoribus, qui passim occidebant spoliabantque eos, penes quos aurum et argentum esse sciebant: diripiebantque pecunias Antonii, et argentum ejus factum concidebant dolabris. Tum vero, correptus ultima desperatione, qui hostium eam irruptionem esse crediderat, Rhamnum libertum suum, qui fuerat gladiator, jurare coëgit, *confestim mortem illaturum, ubi*

Cap. XXI. Flor. Plut. Cap. XXII. Flor. Plut.

jussus esset; ablaturumque caput: ne aut vivus perveniret in potestatem hostium, aut mortuus agnosceretur. Inter haec amicis complorantibus, dux itineris, suaviorem et humidiorem auram sentiens, haud procul abesse miseriarum finem docuit, flumine vicino: simul adlatum est, tumultum e militari licentia natum esse. Igitur ad hunc cohibendum castrorum metationis dari signum jussit. U. c. 716. A. C. 36.

XXIII. Dum tentoria figuntur, simul cum oriente die Parthi adfuerunt. Idcirco, sicut fuerat superioribus diebus factum, iterum testudine se Romanus texit, donec vis major praeterisset. Tum iter et pugnam continuando primum agmen fluvium adtigit: objectisque ad arcendum hostem equitibus, quod vulneribus aut morbo debile erat in exercitu, trajectum est. Ibi demum, remissis arcuum nervis, quieverunt Parthi, adclamante quodam ex ducibus: *Ite, et bene valete, Romani: merito virtutem vestram in coelum effert fama, qui Parthorum tela incolumes sustinuistis.* Sed illi, promissis hostium minime fidentes, otio laeti, transmiserunt universi, curatisque jam ex commodo corporibus, reliquum ad Araxem iter die sexto peregerunt. *Parthi desinunt persequi Romanos,*

XXIV. Eo loco postremum timuerunt, sparso rumore Parthos insidiari vorticosum et profundum amnem transituris. Sed vanus ille timor fuit: transgressique sine noxa, quum tandem in pacatiora venisse intelligerent, prae gaudio procidentes osculabantur amicum Armeniae solum, et in mutuos complexus ruebant cum lacrimis: tamquam erepti ex inferorum faucibus, vitaeque redditi. Nam profecto miserrimus hic et patientissimus exercitus longo tempore aerumnas incredibiles pertulerat; per ignotas regiones, et hostilia omnia, viginti et uno diebus trecenta circiter millia passuum fugiendo emensus. *Salute insperata laetissimos.*

XXV. Inter haec fames etiam incubuerat, crebris proeliis impedientibus frumentationem, et inopia jumentorum, quorum pleraque variis modis interierant, reliqua sauciorum corporibus et sarcinis onerabantur. Reperio choenicem frumenti venisse denariis quinquaginta: panes hordeaceos pari pondere argenti fuisse permutatos. Et per se satis grande malum fa-

Cap. XXIII. Flor. Plut. Cap. XXIV. Liv. Epit. Cap. XXV. Oros. 6, 19. Plut.

U. c. 716. A. C. 38. *Insania ex herbae cujusdam esu.* mes erat, et aliorum caussa. quippe, plerosque ad nefandos cibos adigente necessitate, radices herbaeque vellebantur, nullo salubrium noxiorumque discrimine. Sed eminebat una pestis, quae in cibo sumpta mirum insaniae genus, et ex eo mortem inferebat. Inde qui gustassent, omnium aliorum immemores, vertendis lapidibus, tamquam re maxime seria, occupabantur: donec, transmisso veneno ad vitalia, bilem evomentes conciderent. Et didicerant quidem, adversus hanc aegritudinem vinum esse remedio: sed illud quoque jam defecerat.

Molestissimum iter, XXVI. Super haec instabant vi ac dolis barbari, praeoccupantes angustos transitus, fossis et operibus obstruentes viam, aqua pabuloque prohibentes. quod si forte per commodiorem aliquem locum processurum agmen videbatur, spargebant Parthi famam, ibi maximum esse periculum ab insidiis: subornatis, qui per speciem benevolentiae monerent loca peti, veris periculis minime caritura. Jam et perfugere quidam tot incommodorum taedio tentaverant: et, nisi Parthorum sagittis in conspectu ceterorum cooperti fuissent, periculum erat, ne plerique sequerentur. Idcirco saepius exclamasse Antonium ferunt, *o decem millia!* Graecos adsignificantem, qui, duce Xenophonte, longius iter, et a pluribus infestati confecerant. Perisse dicuntur militum viginti millia, quatuor equitum: calonum pars ferme tertia: impedimentorum prope nihil superfuit.

Summa animorum adflictione. XXVII. Ceteros etiam, quum se jam omni molestia defunctos crederent, haud multo leviora prioribus mala exceperunt. primum ex longa inopia cibus potusque immoderate sumptus concitavit atroces morbos, ut multi colicis doloribus et hydrope exstinguerentur. Deinde tempestatibus amissa sunt octo circiter hominum millia, dum ex ardoribus Armeniae Cappadocum frigora succedunt, et ex subita mutatione coeli corpora, olim variis debilitata modis, concipiunt morbos. Ferunt, Antonium adeo tulisse haec aegre, ut vetuerit referri ad se pereuntium numerum, quum mederi, qua voluisset ratione, non posset; qua potuisset, nollet.

Cap. XXV. Oros. Plut. Cap XXVI. Dio. Oros. Dio. Plut. Vell. 2, 83. Cap. XXVII. Plut. Liv. Epit. Plut. Flor. Dio.

XXVIII. Quippe in Syriam, atque inde Aegyptum properans, ut apud Cleopatram hiemaret, neque hiberna habere in Armenia voluit, nec cum eo rege bellum: multis instigantibus, ne perfidiam hominis inultam pateretur. Nec enim dubitabatur, quin ille victoriam Parthicam corrupisset: quando inter proficiscendum profligaverant hostem decies octies, sed levi cedentium damno, quos propter velocitatem equorum adsequi Romani non potuerant. quod si Armenii equites, adsueti Parthico hosti, neque celeritate impares, adfuissent, ingens periculum Parthis incubuerat, ne, propulsantibus Romanis, persequentibus Armeniis, grandi aliquo infortunio mactarentur. Sed Antonius, in alia tempora vindictam differens, pecuniam et commeatum ab rege, tamquam socio et amico, adcepit: neque proditionem exprobrando, neque ullis aliis in rebus priorum temporum praetermissa aut imminuta comitate.

U. c. 716. A. C. 36. *Antonius, ad Cleopatram properans,*

XXIX. Ex Armenia, licet jam adulta hiems esset, per continuas nives Cappadociam raptim transiens, Antiochiam pervenit: nec ibi commoratus, cum paucis ad mare descendit, et in castello quodam inter Berytum et Sydonem (*vicum album* vocabant) Cleopatram exspectavit; saepe a poculis, quibus intemperanter delectabatur, exsiliens, ut specularetur adventum ejus. Postquam illa adfuit, vestem et pecuniam exercitui divisit, quinque et triginta denarios singulis, tamquam adlatum a Cleopatra donativum. Sed alii vestem a regina suppeditatam ajunt, pecuniam negant: ceterum illius nomine distributam, ab imperatore profectam esse. Hic expeditionis Antonianae exitus quum Romae non ignoraretur, et fama nunciante veritatem, et diligenter explorante cuncta Caesare; tamen supplicationes in urbe, tamquam bene gesta republica, fuerunt. Quippe Marcus, occultatis cladibus, tantummodo, si qua erant paullo meliora, inflatius perscripserat: quod vivus e tantis periculis evasisset, victoriam vocans. Et supersedebat arguere Caesar, durante adhuc Sexti bello: dein ratus fore, ut Antonius sua sibi vecordia malum arcesseret.

Per continuas nives Cappadociam transit.

Cap. XXVIII. Flor. Liv. Epit. Plut. Dio. Plut. Cap. XXIX. Dio. Flor. Plut. Oros. Plut. Dio, et Plut. Dio. Vell. Flor. Dio.

U. c. 716. A. C. 36. *Romae multa mutantur.*

XXX. Nec deerant, quae domi curarentur, ubi quotidie multa ex antiquo more mutabantur. nam neque aediles ullos iste annus habuit; quod civilibus bellis adtritae multorum facultates insanis ludorum sumptibus terrebant petituros: neque praefectus urbis feriarum caussa fuit. Sed illorum partibus praetores et tribuni plebis functi sunt; hujus, delecti quidam e collegio praetorum. Reliqua negotia publica tum in urbe, tum per universam Italiam, illo et sequentibus aliquammultis annis, C. Cilnius Maecenas eques Romanus administravit.

Cn. Domitii triumphus ex Hispania.

XXXI. Eodem anno Cn. Domitius triumphavit ob res in Hispania gestas, ante diem decimum sextum Kalendas Sextiles. Hic aurum coronarium, non ab aliis quam Hispaniae civitatibus adceptum, partim instruendo triumpho insumpsit; reliquum contulit ad refectionem Palatii. Ejusdem operis ornamentis et mutuo sumptas ad triumphum a Caesare tabulas et statuas immiscuit; repetentique Caesari facete respondit, *mitteret ipse, et juberet tolli: sibi enim ad hoc ministerium deesse famulos.* Et Caesar, ne res dedicatas Diis auferre videretur, adquievit. Huic victoriae deberi rationem apud Hispanos computandi tempora, quam *Aeram* vocant, viri docti non male existimant; victa gente Romanis ritibus paullatim mutante patrios: quemadmodum et paullo post, Antonio superato, Aegyptii Julianum annum receperunt.

Cap. XXXI. Fasti Capit. Dio, l. 48. Usser. Ann. a. C. 38. Id. ibid. a. C. 28.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI PRIMI.

Sex. Pompejus, quum in fidem M. Antonii veniret, bellum adversus eum in Asia moliens, obpressus a legatis ejus, occisus est. Caesar seditionem veteranorum, cum magna pernicie motam, inhibuit: Iapydas, et Dalmatas, et Pannonios subegit. Antonius Artavasdem, Armeniae regem, fide data perductum, in vincula conjici jussit, regnumque Armeniae filio suo, ex Cleopatra nato, dedit; quam uxoris loco, jam pridem captus amore ejus, habere coeperat.

Quum in fidem M. Antonii veniret] Lege *venisset*. J. FR. GRONOV.

A legatis ejus oppressus est] Vet. lib. *oppressus a legatis ejus, occisus est*. SIG. Similiter omnes codd. mei, Exc. Pithoei, et ed. Camp. Mox *cum magno provinciae motu inhibuit* Boend. *motum*, pro *motam*, Berg. *totum* Leid.

Iapidas, et Dalmatas, et Pannonios subegit] *Iapigas* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Exc. Pithoei, et edd. Camp. Rom. anni 1472. ac Parm. Sed per vocalem Graecam *Iapydas* legendum esse, supra dixi ad 43, 5, 3. Tum vocula *et* priori loco exsulat ab Exc. Pithoei, Norv. et edd. usque ad Gruterum; qui, consentientibus scriptis meis, et ed. Campani, recte addidit. Vide ad Epit. 46.

Artavasdem, Armeniae rege] *Artundem* Leid. Lov. 2. et Exc. Pithoei. *Arunidem* Voss. *Archanadem* Berg. Boend. et ed. Camp. *Artimiridem*, vel *Artiniridem* Norv. et edd. vett. pro quo Froben. 1535. *Artavasdem* reposuit. Certe Plutarcho in Anton. 932. et Dioni Cass. 49, 407. Ἀρταουάσδης. Appiano in Parth. 158. 159. et 168. Ἀρταβάζης dicitur. Forte vero legendum *Artavasden*. Nam Ἀρταουάσδην dixit Dio Cass. l. laud. *Artabasden* Oros. 6, 19. Pro quo forte legendum *Artavasden*. Freculph. tamen part. 1. lib 7, 15. *Arthabanem* appellat Mox *in vincula coram jussit* Voss. *in vincula comitti jussit* ed. Rom. anni 1472.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XCVI.

IN LOCUM LIBRI CXXXI. T. LIVII.

U. c. 717. A. C. 35. L. Cornificio, Sex. Pompejo Coss.

I. Quum deinde L. Cornificius L. F. Sex. Pompejus Sex. F. anno darent nomina, novam in spem opprimendi Parthorum regis Antonius venit: quod Polemon, Zenonis Laodiceni oratoris filius, quem, Ciliciae Pontique parte adtributa, regem adpellaverat, venerat Alexandriam, *a Medo se mitti* dictitans, *cui male cum Parthis conveniret, ob praedam inique divisam, et inde orta jurgia, ex quibus in amittendi regni timorem Medus incidisset.* Is igitur Antonium exciri jusserat, omnes opes suas in belli societatem offerens. Idque facere tanto cupidius credebatur, ut Armeniae regem ulcisceretur, iratumque ei Antonium adtraheret, a quo contra se quoque nuper adductos eosdem Romanos dolebat.

Mediae rex, Partho discors,

II. Igitur Antonius, nihil addubitans victoriam suam fore, si Medorum sagittariis et equitibus, quae superiore bello sola ipsi praesidia defuerant, adjuvaretur, novam expeditionem parabat, ut, ad Araxem fluvium Medo conjunctus, impetum in Parthorum regionem faceret. Interim, ut Artavasdem Armenium dolo caperet, evocavit eum, quasi de rationibus suscepti belli deliberaturus. Sed illi fraus suboluit, nec se commisit Antonio. quapropter hic, dissimulata ira, sub specie belli Parthici oppressurus imparatam Armeniam, ex Aegypto movit.

Antonio renovandi belli cupiditatem injicit.

III. Interim et Sex. Pompejus hoc maxime modo calamitatibus bellisque suis finem imposuit. Quum, Messanae suorum fidei diffisus, per altum vela facturum dixisset, exstincto navis praetoriae lumine, oram Ita-

Sex. Pompejus, Mitylenen fuga delatus.

Cap. I. Dio, l. 49. Strabo, l. 12. pp. 578. et 556. Appian. Civil. l. 5. p. 715. Dio. Plut. Anton. Appian. Parth. et Dio. Cap. II. Dio. Cap. III. Dio. l. 49. p. 270.

Italiae legit: spoliatoque obiter Junonis Laciniae fano, Corcyram atque Cephalleniam advectus, in quosdam suorum, forte vi tempestatis eodem ejectos, incidit. Nec tamen adsumpsit omnes; sed, exposito periculo, si pauciores, quam ut se defendere, plures, quam ut latere possent, simul incederent, plerosque aliam alibi aequiorem quaerere fortunam coëgit. cum ceteris Mitylenaeorum portum tenuit, qua in civitate bello civili pater Pompejus hunc puerum adhuc cum noverca Cornelia deposuerat: et, Lesbiis eum ob patris memoriam cupide recipientibus, hiemem ibi exigere statuit, quod Antonius, ad quem ibat, in Mediam processisse nunciabatur. Sed, postquam, praefectum Asiae C. Furnium sibi parum amicum expertus, Antonii improsperam fuisse Parthicam expeditionem didicit, in spem adductus est, si quidem perisset Antonius, in ejus se potentiam succedere posse: sin superesset, saltem in imperii venire societatem. Duabus praeterea rebus animus ei augebatur: recenti memoria Labieni, qui Asiam omnem celeriter subegerat; et quod ad eum quotidie multi confluebant ex Sicilia et aliis provinciis.

U. c. 717.
A. C. 35.

IV. Igitur, imperatorio habitu resumpto, ad occupandam continentem oppositam se adcingebat; missis interim Alexandriam legatis, Antonio societatem et amicitiam offerens: quum paullo ante jubenti arma ponere Antonio, et sic promittenti veniam, dicto audientem fore rescripsisset. Tum vero speculandi caussa suos per speciem legationis misit; et eodem tempore legatos in Thraciam Pontumque; legatos ad Parthorum regem, eo se recipere cogitans, hac spe, futurum ut Romanus, et Pompejus, exercitui Parthico dux, ut modo Labienus, praeficeretur. Nec omittebat augere classem, exercere remiges; quoties argueretur, praetexens a Caesare metum, aut Antonio parari ista dictitans.

Imperatorium habitum resumit.

V. Legatorum Pompeji talis ad Antonium oratio fuisse traditur. *Missi sumus a Pompejo, qui, fortuna iniquiore coactus relinquere Siciliam, ad tuam dexteram confugit, non quasi deesset, quo se reciperet, sed quia magnitudinem animi tui fidemque et simplicitatem morum, multis experimentis cognitam, semper probavit. Nec enim longinquus*

Legatorum ejus ad Antonium oratio.

Cap. III. Flor. 4, 8. Dio. Appian. Civil. l. 5. p. 747. Dio. Appian. et Dio. Cap. IV. Dio. Appian. Dio. Appian.

U. c. 717. A. C. 35.

erat aut difficilis in Hispaniam cursus, quae patrem ejus, quae fratrem constantissime dilexerat; quae protexit ipsum post cladem fratris, rerum omnium inopem; quae mox adjuvit enixissime, et, quam semper exhibuit, nunc quoque pollicetur operam. Ceterum ille sic est adfectus animo, ut tuam fortunam atque adeo voluntatem sequi malit: tecum, si pax placet, quiscere; tecum, si bellum anteponis, adire pericula postulet. Neque vero recens hunc induit animum. jam olim, quum Siciliam adhuc firmiter obtineret, Italiam popularetur, amicitiam tuam ambiit, matre quoque tua, quam servatam ad te misit, pararia pacis atque societatis usus.

Incitant eum in Caesarem.

VI. *Atque utinam eadem tibi mens fuisset! utriusque res longe nunc haberent commodius: neque Pompejus expulsus Sicilia foret, neque tu adversum Parthos expeditione irrita teque et exercitum fatigavisses. Nam sine tua classe nihil adversus Pompejum Caesar potuisset; nec adversus te Parthi, si fuisses adjutus his copiis, quas tibi Caesar promiserat. Sed praeterita, quoniam mutari nequeunt, ne vituperemus: documentum potius inde sumamus ad ea, quae sunt in manibus. Ecce nunc iterum eadem illa Pompejus monet, quae utinam illo tempore ad animum admisisses! Toties deceptus, tot adpetitus insidiis, aliquando dispar tuo Caesaris ingenium, artes dissimillimas agnosce. Ita neque simulatis foederibus ejus, neque subdola adfinitate capieris.*

Ut unum imperare cupientem omnibus.

VII. *Nam ab hoc quidem homine fidum pacatumque nihil exspectaveris. simul ipsi vires placebunt suae, frustra tot amicitiae vincula jactabis: infestus implacabilisque fiet. Ecquid enim Pompeji fortuna mentem aperire Caesaris potuit; quem sine caussa bello petivit, neglecto foedere? ecquid Lepidi; quem, potestatis et victoriae socium, imperio et dignitate spoliavit? idque te inconsulto, citra cujus adsensum tantarum rerum nihil oportebat geri: te fraudato praemiis utriusque victoriae, quem decebat commodorum omnium participem consortemque haberi. Sed ille unus imperare omnibus, unus obtinere, quidquid tot seculis rei Romanae partum est, postulat. Ideoque, submotis jam ceteris hominibus, qui resistere ambitioni ejus poterant, te propediem, ne dubita, petiturus est, qui nunc cupiditatibus illius unus obstas.*

Summa orationis.

VIII. *Haec quidem te quoque clare perspicueque videre existimat; sed tamen a se etiam moneri voluit, quo duo haec penitus intelligeres: primum, neque moleste Pompejum ferre, quod naves Caesari praebuisti, cujus ad bellum Parthicum tibi necessaria tum videbatur amicitia: alterum, spem esse Pompejo permagnam, te, considerata fraude Caesaris, et perpetuo consiliorum ejus tenore, damnisque et periculis Parthici belli,*

quorum ille non mittendo promissos exercitus maxima caussa exstitit, non esse commissurum, ut diutius injuriae tuae vindictam, amicis solatium, inimico ludibrium debeas. Denique, ut compendio Pompeji mentem omnem edisseramus, sic habe: Sextus cum tota classe, fidelissimisque copiis, quae ne adversa quidem fortuna usum reliquerunt, in tuam se fidem tradit. Tu vero, sive quietae res manebunt, insigne pacis ornamentum habebis, servatum Magni Pompeji filium: sive turbabuntur, juvenis acer, industrius, invisus infestusque Caesari, tot una adductis navibus, tot fortissimis viris, minime poenitenda partium tuarum erit adcessio.

U. c. 717.
A. C. 35.

Antonii responsum.

IX. Antonius ad haec respondit, *se mandasse M. Titio, ut cum parte Syriacarum navium militumque descenderet in Asiam, Sextumque, si se armis tueretur, invaderet; sin vero, bonorifice ad se deduceret. Jam igitur in manu Pompeji esse, utram experiri sortem malit.*

Legatio Pompeji ad Parthos excusatur.

X. Haec quum maxime agerent, adducti sunt, quos in Parthos Sextus miserat, ostensique legatis, excusantibus tempora juvenis in maximas angustias conjecti. *nec indignari Antonium debere, si ille dubitatione quadam, ne plus apud Antonium veteres offensae, quam preces suae, valerent, ad barbaros respexisset. omnem certe eam cogitationem, quemadmodum sit ex desperatione nata, ita, simul cognoverit ab Antonio se recipi, in nihilum abituram.* Et satisfieri sibi passus est Antonius, placabilis ingenio, neque suspicionum tenax.

Pompejus Ahenobarbo struit insidias.

XI. At Sextus, audito, contra se Titium mitti, quem ob defectionem a suis partibus oderat; Ahenobarbum in suam redigere potestatem conatus est, eo pignore suam salutem in tuto fore ratus. Cajus enim Furnius, Antonii nomine Asiam obtinens, adpellentem eo Pompejum arcere insuper habuerat, neque satis ad hoc validus, neque comperta dum Antonii voluntate. Sed, ubi eum bello se parare animadvertit, provincialium habito delectu, Domitium quoque Ahenobarbum adcivit, propinqui exercitus ducem, cum rege Amynta. Et convenerant illi, quum amicorum quidam Ahenobarbi Curius prodere illum Pompejo conatus est: sed proditus ipse convictusque, de consilii sententia poenas dedit. Pompejus, interfecto suo liberto Theodoro, quem, unum arcani ejus conscium, indicasse rem rebatur, abjecit de cetero inutile fallen-

Cap. VIII. Liv. Epit. Cap. IX. Dio. Appian. Oros. 6, 19. Appian. Cap. XI. Dio. Appian.

U. c. 717. A. C. 35. di consilium, et, proditione Lampsaco potitus, magnis stipendiis invitavit Italici generis homines, quos eo C. Caesar dictator in coloniam deduxerat. Jamque sub signis trium legionum instar habebat, cum equitibus ducentis. His copiis subito comparuit Cyzici, oppidum commodissimo situ proditione recepturus. Sed repulsus a militibus, qui custodiae gladiatorum, quos forte ibi habebat Antonius, erant additi, portum Achaeorum repetiit.

Furnium castris exuit. XII. Venit eodem et Furnius, semper observans eum, ne quam urbem occuparet, et frumentationem impediens. Hunc, quoniam adlicere Pompejus ad pugnandum nequiverat, in castris suis adortus, misit aliam manum, quae sibi resistentem a Quaestoria porta invaderet. Et successit dolus: irrumpentibus Pompejanis a tergo, coactus castra relinquere Furnius multos milites amisit. Per Scamandrios enim campos imbribus madentes perquam impedita fuga fuerat.

XIII. Hujus victoriae fama Sexto multorum conciliabat animos, et ex Furnii auxiliis pars magna, egeni tributisque exhausti homines, gaudebant stipendia facere sub Sexto, qui pecuniosus et liberalis habebatur. Satis jam belle procedere cetera videbantur: *Equites Italicos corrumpere conatur.* sed equitatus deerat. Igitur, comperto, alam equitum Italicorum ad Antonium pergere, quam Athenis Octavia miserat, ablegavit ad eos corruptores cum auro: sed deprehensi sunt ab his, qui sub Antonio Macedoniae praeerant, aurumque inter equites proditionem abhorrentes distributum.

XIV. Interim Sextus, Nicaea atque Nicomedia, praeclaris Bithyniae urbibus, occupatis, pecunias colligebat, invalido ad prohibendum Furnio, qui propinquis locis castra muniverat: donec ei primum advenerunt e Sicilia naves septuaginta, reliquiae classis, quam Antonius Caesari commodaverat; neque multo post cum aliis centum et viginti e Syria Titius adfuit. His ad Proconnesum adpulsis, Sextus classe desperans incendit naves, quas gravioribus sarcinis oneraverat; remigesque ad pedestrem militiam transtulit: *Ab amicis deseritur.* ne tum quidem consilio bellandi deposito. Quapropter amicorum ejus principes Cassius Parmensis, Nasidius, Saturninus, Thermus, Antistius, ceterique, et praecipuo apud eum honore habitus Fannius, pe-

Cap. XIV. Dio. Appian. Dio. Appian.

ſtremo socer ipse Scribonius Libo, pacta salute, ad Antonianos duces transierunt. Ille deſtitutus, caſtris nocte relictis, in mediterranea Bithyniae contendit, Armeniam, ut exiſtimatum eſt, petens. U. c. 717. A. C. 35.

XV. Luce reddita, Titius Furniusque et cum his Amyntas, persequuti fugientem, circa vesperam adtigerunt: et, quia omnes pariter ab nocturno proelio abhorrebant, caſtra utrimque sunt posita. Tum quoque consilium audax Pompejo susceptum fuit, nec futurum inutile, si tam urgendis coeptis pertinax, quam ad tentandum promptus, fuiſſet. Tribus enim cetratorum immiſſis millibus, hoſtes caſtris expulerat, poteratque fortaſſis absolvere victoriam, si fusis fugatisque insiſteret. Sed ille, contentus aliquid praeripuiſſe itineris, brevem ejus laetitiae inanemque fructum sensit. Mox enim collectis viribus hoſtes insequuti, carpendo extremum agmen, confirmando provinciales, frumentum, aquam, pabulum eripiendo, in eas anguſtias redegerunt hominem, ut spretas antea conditiones repetere cogeretur. *Fugiens cum persequutoribus pugnat.*

XVI. Demum circa Midaeum, haud incelebre Phrygiae majoris oppidum, colloquium Furnii expoposcit. quem, ut paternum amicum, et majoris dignitatis, Titio praeferebat. Quum utrimque ad ripas amnis Sangarii adceſſiſſent, Pompejus oſtendit, *ſe, legatis ad Antonium miſſis, quum interim alimentis egeret, nemine praebente, haec ad conſilia prolapſum. ceterum petere, ut ad Antonium deducatur, nec alteri, quam Furnio, cogatur ſe credere.* Furnius ad haec: *ſiquidem ipſi pacis ſtudium cordi fuiſſet, aut ſtatim ad Antonium proficiſci, aut Mitylenis reſponſum ejus opperiri debuiſſe. id quoniam eſſet praetermiſſum, ſuadere ſe, ut veniat in fidem Titii, cui negotium iſtud permiſſum ſit ab Antonio: neque duces ejusdem imperatoris tentet inter ſe committere.* *Colloquium Furnii exposcit.*

XVII. Parum haec placebant Pompejo, qui Titium, a se aliquando servatum, pro ingrato aversaretur. neque honorificum putabat, in poteſtatem hominis non nobiliſſimi se transdere, neque tutum: ne forte sive pro moribus suis, sive propter veterem aliquam offensam, fidei Titius vindictam anteponeret. Igitur iterum dedebat se Furnio, aut, hoc abnuente, saltem Amyntae. ceterum, reponente Furnio, *nihil aut ſe facturum, aut Amyntam, quod eſſet conjunctum cum illius in-* *Iterum fugiens,*

Cap. XV. Oros. Appian. Cap. XVI. Dio. Appian.

U. c. 717. A. C. 35. *juria, cui mandatorum suorum exsequutionem Antonius commisisset*, colloquium solutum est. Sequenti nocte, quum minime dubitaretur, quin venturus qualibet conditione in fidem Sextus esset, relictis ille per castra ignibus, et tubicinibus ad significandas ex more vigilias, cum expeditis profectus est; ne sociis quidem itineris indicans, quo ducerentur. Habebat autem in animo, redire ad mare, et incustoditam Titii classem incendere. Sed profugiens ab eo Scaurus, quamquam consilii ignarus, iter prodidit: insequutusque cum mille quingentis equitibus Amyntas, equitatu carentem celeriter deprehendit.

Capitur et interficitur. XVIII. Hujus ad conspectum, clam palamque deserto Pompejo, transierunt ejus milites: illumque, jam omnes metuentem, dedere se in manum Amyntae sine conditione coëgit necessitas, qui conditiones Titii respuerat. Titius, adactis ad sacramentum Antonii Pompejanis, ipsum in custodia habuit, donec imperatoris mandata venissent. Sed Antonius, his rebus auditis, primo irae impetu scripserat, ut interficeretur: mox, ductus poenitentia, servari jussit incolumem. At forte fortuna interitum ferentes literae posterius advenerunt. Idcirco Titius, sive recentiores has esse credens, sive propter veterem offensam simulans, jugulavit eum Mileti, aetatis ejus anno quadragesimo. Quidam non ab Antonio, sed a Planco, missas literas crediderunt, qui sit solitus in gravioris momenti negotiis uti Antonii annulo, nomenque ejus subscribere. caussam autem occidendi Sexti, sive Antonio, sive Planco, fuisse magnitudinem Pompejani nominis, et metum, ne paternae fraternaeque amicitiae Cleopatra memor hunc aliquando praeferre Antonio inciperet; neve Caesar hostem suum recipi caussaretur.

Caesaris laetitia ex morte Pompeji. XIX. His rebus in urbem nunciatis, Caesar ob mortem Pompeji Circenses exhibuit, et Antonio currum pro rostris, et in delubro Concordiae statuas posuit: decernendumque curavit, ut Antonio *cum conjuge et liberis ibidem epulandi jus esset.* Quales ipsi quoque Caesari adtributi honores erant. Adhuc enim pro amico se gerebat, literisque consolatus est eum de

Cap. XVIII. Dio. Vell. 2, 79. et 87. Appian. Flor. Oros. Strabo, l. 3. p. 141. Liv. Epit. Appian. Supra, l. 126, 10. Cap. XIX. Appian. Dio.

clade Parthica, suam sortem comparans, cui, ex invidia propter victoriam et honores ea caussa decretos, propemodum plus molestiae, quam ex ipso bello, exstitisset. U. c. 717. A. C. 35.

Expeditio in Illyricum.

XX. Ipse deinde in Siciliam profectus est, inde petiturus Africam, ubi turbas quasdam enatas esse didicerat. Sed, aliquamdiu tempestate detentus, neque tunc neque postea provinciam illam adiit: mutataque sententia, et Statilio Tauro permissis Africae rebus, in Illyricum praevertit, ubi cum Liburnis Iapodes, et sub idem tempus in Alpibus Salassi Tauriscique tumultuabantur, jam a superioris Caesaris temporibus inquieti.

Seditio militum compressa.

XXI. Sed hoc bellum adparantem ingens veteranorum seditio tenuit, ex eo genere, quos in Sicilia dimissos fuisse praediximus. Nulla se dum adcepisse praemia querebantur: utque haec vel novis laboribus mererentur, iterum adigi sacramento petebant. Hos igitur Caesar, ne permixti alios etiam seditiosos redderent, seorsim habere sub signis instituit. Hoc ipsum incitamento illis fuit, ut acrius moverentur; multisque et diversis artibus ad coërcendum opus esset. Nam initio paucos eorum, qui plurima habebant stipendia, circum Galliae colonias distribuit: futurum ratus, ut ceteri, spe paullo post adipiscendi eadem, quiescerent. Ubi ne sic quidem consederunt animi, correptos quosdam ex seditiosissimis adfici supplicio jussit; terrore quaesiturus obsequium, quod provocare per lenitatem nequivisset. Tum vero palam frementes, per simulationem concionis habendae, legionibus circumfudit, armisque ademptis cum ignominia omnes dimisit. Hoc demum facto invictum Caesaris animum, suamque imbecillitatem veris indiciis aestimantes, seria poenitentia exoraverunt imperatorem, ut milites fieri pateretur. Atque ille, mitigatus precibus, et opus habens exercitu, praetereaque subveritus, ne ad Antonium occasione data se conferrent, haud gravatim adnuit: semperque postea militum eorum forti fideliqne opera usus est.

Caesar Iapodas adgreditur.

XXII. Duodetricesimum aetatis annum Caesar tum agebat, laetus successibus, et ubique propter exstin-

Cap. XX. Sueton. Aug. 47. Dio. Pigh. Ann. 718. et 719. Dio. Oros. Liv. Epit. Cap. XXI. Appian. Civil. l. 5. et Illyr. Liv. Epit. Dio. Sueton. Aug. 24. Dio. Cap. XXII. Appian. Civil. l. 5.

U. c. 717. A. C. 35. cta bella magnis cultus honoribus. nam et passim a civitatibus inter tutelares Deos habebatur. Eo impatientius ferens, non alibi modo, sed in ipsa Italia, lacessi pacem; dimissis adversus alias gentes ducibus, ipse statuit Iapydas adgredi, bellicosissimos homines, adeoque firmis corporibus, ut laboribus vix sub extremam aetatem cedant; et reperti sint, qui sub centesimum vitae annum nulla militiae munia detrectarent. Hi Aquilejam usque excurrerant, etiam Tergeste Romanam coloniam depraedati.

XXIII. Sed Avendeatae quidem cum iis, qui Monetium incolebant, quod hodie Croatiae oppidum est, haud procul Vanna flumine, advenienti se dediderunt. in ceteris, praesertim qui montana incolebant, perdomandis plurimus labor fuit. Horum Arupini, vicis *Et in fidem adcipit.* incensis, nemoribusque succisis, qua parte venturus Caesar credebatur, in oppidum se receperunt: deinde, alias per silvas, abruptis torrentibus invias, iter molienti occurrentes, simulata fuga se subduxerunt, insidiis excepturi persequentem. Sed ille, praesentiens dolum, clam praemisit expeditos, qui summa montium juga occuparent. cum ceteris copiis instituto itinere suggrediens, dum excidit arbores, viaque munienda et struendis pontibus iter aperit, ab hostibus repente invaditur. Inter eam consternationem Caesar cunctanti adscendere in arduum militi scutum ademit, et, in primam aciem provolans, submovit hostem. Tum vero decurrentes ex superioribus locis, qui ad hoc erant praemissi, magnum Iapodum numerum occiderunt. Igitur illi, relicto oppido, per silvas fuga dispersi, curam injecerunt Caesari, ne reperiri non possent; vetuitque incendi oppidum, hoc saltem pignore sperans adtracturum eos. Nec frustra consilium fuit. ut patrias sedes inque iis relicta reciperent, in fidem venerunt.

Metulum obsidet. XXIV. Inde Metulum ductus exercitus, maximum ejus regionis oppidum, quod situ simul munitissimo, et egregia juventute defendebatur. In monte nemoroso duos colles murorum ambitus occupabat, modica intercedente valle. id spatium tria millia armato-

Cap. XXII. Dio. Strabo, l. 7. p. 214. Tibull. 4, 1. v. 113. Appian. Illyr. Cap. XXIII. Cluver. Ital. Ant. 1, 19. Appian. Dio. Appian. Flor. 4, 12. Appian. Flor. Appian. Cap. XXIV. Dio. Appian.

rum, viribus animisque praestantium, tutabantur. Aggerem jacere Romanus instituerat. id opus nocturnis diurnisque eruptionibus impediebatur. neque subire muros tutum erat, quod machinas habebant barbari, relictas a D. Bruto, quo tempore circum ea loca congressus cum hoc Caesare et Antonio fuerat. Neque de aggere perfecto proderat discussisse moenia, quod interior subinde murus ab hoste ducebatur. U. c. 717. A. C. 35.

XXV. At Caesar, occupato exteriore succensoque, ad novum murum binis aggeribus jactis, turres erigit, unde quatuor simul pontes in moenia porrigerentur. Paratis omnibus, a diversa parte cieri tumultum jubet, ut a defensione loci, unde periculum struxerat, obsessi deducerentur. Quum successisset consilium, laeti Romani protrudere incipiunt pontes. sed, dum inter festinationem minus caute res administratur, labare machinae, pontesque unus super alium ruere coeperunt. Tribus ita perditis corruptisque, ne quarto quidem fidere quisquam audebat; quum adcurrens Caesar, qui ex loco edito spectaverat omnia, postquam verbis nihil profectum est, exemplo incitaturus suos, protinus exsilit in pontem, praetento scuto moenia petens. Tum vero et Agrippa, et duo alii duces, cum uno armigero, provolant primi; tum horum imitatione milites ita certatim, ut prae multitudine pons ruptus in praeceps omnes effunderet, multis statim exanimatis, maleque multatis compluribus: in quibus et Caesar ipse fuit, crus dextrum et utrumque brachium sauciatus. Sed, animi firmitudine debilitatem membrorum sustinens, continuo iterum contendit in turrim, seque militibus et hosti monstravit, ne aut hic inani spe ferocior, aut illi segniores desperatione fierent. *Ponte rupto sauciatur.*

XXVI. Sed et alium pontem aedificari protinus jussit, et multas insuper copias arcessi: eaque res Metulinos terruit, reputantes quam cum invicto res esset, ut, missis legatis, facturos imperata pollicerentur. Caesar obsides quingentos postulavit, utque praesidium acciperent: adductique sunt obsides, et praesidio recipiendo duarum arcium excelsior tradita. Sed ubi arma quoque tradere jussi sunt, conclusis in curiam uxoribus liberisque suis, praesidium Romanum *Metulinorum desperatio.*

Cap. XXV. Flor. Plin. 7, 45. Dio. Sueton. Aug. 20. Appian. Cap. XXVI. Dio, et Appian.

U. c. 717. A. C. 35. noctu interfecerunt: inde, curia incensa, ne hostium arbitrio morerentur, sibi consciverunt necem. Etiam feminae pleraeque, liberis interemptis, aut in ignem conjectis, eodem modo finierunt: et, incendium nemine restinguente, sic absumpsit aedificia omnia, ut tanti modo oppidi vix vestigium ullum superesset. Caesar ex laboriosissimo bello spolia nulla retulit: ne captivis quidem abductis, quippe voluntaria morte consumptis, qui comprehensi fuerant. Metulinorum tamen exitus ceteros Iapodas ita exterruit, ut, damnata spe armorum, in potestatem se traderent victoris.

In Pannonios expeditio. XXVII. Inde in Pannonios, et ipsos antea Romani imperii exsortes, castra movit, nulla belli caussa, nisi quod ita commodum videbatur, exercere simul et alere militem alienis impensis. Segesticani tamen obtendebantur; qui, semel iterumque Romanis armis petiti magis, quam domiti, quum nec obsides dare, nec aliud quidquam facere pro victis coacti essent, ferocius agebant.

Ejus populi descriptio. XXVIII. Nam Pannoniorum regio ab Iapydia usque in Dardanos porrigitur, fluminibus et silvis impedita. Coelum et solum, hodie satis clemens ac ferax, tempore Dionis, qui regionibus his praefuit, asperum atque immite habebatur. Inde homines etiam, ut solet, ferocissimos gignebat, caedisque et pugnandi cupidos. Paeonas nonnulli Graecorum vocant: quorum tamen prope Rhadopen montem, ubi Macedoniae regiones ad mare pertinent, sedes fuit. Sed Pannonii et ab se ipsis, et ab Romanis dicebantur. Urbes tum nullas habebant: neque vicis eorum et villis injuriam inferri Caesar patiebatur, quas in plano sitas deseruerant; hac clementia sperans conciliaturum animos.

XXIX. At illi, quum se recepissent in silvas, ad Sisciam proficiscente Caesare, quae haud procul abest Segestica, palantes ab agmine Romanos intercipiebant. Idcirco Caesar per continuos octo dies, quibus ad Savum fluvium usque processit, omni clade vastavit eorum agros, et aedificiis immisit ignem. Ubi Segesticam perventum est, oppidum ad confluentes plurium

Segesticani legatos mittunt.

Cap. XXVI. Dio. Appian. et Dio. Liv. Epit. Cap. XXVII. Nicol. Damasc. de Instit. Aug Dio Appian Cap. XXVIII. Dio, et Appian. Cap. XXIX. Strabo, l. 7. p. 314. Dio, et Appian. Strabo, l. 7. p. 313. et l. 4, 207.

amnium, sed praecipue Colapis et Savi, quorum ille munimenta ipsa adluebat, legati ab oppidanis adfuerunt, ecquid venisset cum exercitu, quidque se facere vellet, quaesitum. Ille, praesidium ut adciperent, imperabat, obsidesque centum, cum certo frumenti modo. Neque distulerunt primores, adceptis conditionibus, obsides tradere. U. c. 717. A. C. 35.

XXX. Sed ubi, conspectis militibus, qui ad praesidium ibidem agendum mittebantur, exhorrescere vulgus ad speciem praesentis servitutis coepit; dissensione inter oppidanos nata, portae clausae sunt, et in moenibus armati comparuerunt. Quando enim optimatum liberi obsides dati fuerant, discors populus horum periculo, quod ad se pertinere non putabat, nihil movebatur. Sed Caesar, qui opportunissimum bello Dacico locum quolibet pretio redigere in potestatem cupiebat, ponte facto, Savum transgressus, castris communitis, Segesticenses intra moenia coëgit. Et, quamquam inter flumen et urbem omne spatium fossis vallisque interseptum erat, improbo labore bini aggeres erecti sunt. Nec enim terra tantummodo res gerebatur, sed navibus etiam, quas, a sociis ad subvehendum exercitui commeatum paratas, adverso Istro subigi in Savum amnem, atque inde in Colapim jusserat. *Inter se discordant.*

XXXI. Neque segniter se defendebant obsessi, saepius eruptione cum facibus in aggeres facta: armatis etiam lintribus proelia aliquot navalia fecerunt, in quibus praeter alios Menas etiam occisus est, qui a Sexto ad Caesarem semel iterumque transfugerat. Et habebant in vicinis Pannoniis fiduciam haud sine caussa. gens enim praevalida erat, si unius imperio regerentur: poterantque ad bellum educere centum millia delectae juventutis. Sed sparsa in plures potentia nihil in commune consuli patiebatur. Una tantum natio copias suas subsidio misit: hisque profligatis, et obsessi se dediderunt, et reliqui mox Pannones exemplum sequuti sunt. *Adversus Caesarem strenue se defendunt.*

XXXII. Caesar, tricesimo die post difficilem obsidionem recepta Segestica, sive virtutem admiratus hominum, sive precibus emollitus, clementer victoria usus est: imperataque pecunia, commigrare omnes in semotam oppidi partem jussit: ceteras adtri- *Dedunt se Caesari.*

Cap. XXIX. Dio, et Appian.

U. c. 717. A. C. 35. buit quinque et viginti cohortibus ibi collocatis, quibus Fusius Geminus praefectus est. Reverso deinde in urbem Caesari triumphus decretus: quo commodius in tempus dilato, (nam ad cetera perdomanda redire in Illyricum statuerat) sorori uxorique statuas decernendas curavit, atque rerum suarum administrationem liberam, parque tribunis jus, quo ab antiquo sacrosancti habebantur.

U. c. 718. A. C. 34. M. Antonio II. L. Scribonio Coss. *Caesar in Dalmatas arma vertit.*

XXXIII. His actis in Galliam est profectus eo consilio, ut ad patris exemplum bellum inferret Britanniae: sed Pannonum et Dalmatarum motibus revocatus est, quum modo M. Antonius M. F. triumvir, L. Scribonius Libo consulatum iniissent. Fama enim atrox sparsa erat, relictam in Pannoniis copiam rebellione barbarorum esse deletam. idcirco nihil moratus hiemem, quum praecipiti itinere eo pervenisset, audit improvisa irruptione partem praesidii Segesticae desideratam esse: ceterum postridie Geminum proelio victorem recuperasse et pacasse omnia.

Strategemate circumventos opprimit.

XXXIV. Versis ergo in Dalmatas armis, qui, post signa quinque cohortium adempta Gabinio, numquam arma deposuerant, neque coërceri ab Agrippa potuerant. Priamonem duxit, quam Versus quidam nomine, Dalmatarum ductor, rursus occupatam vallo fossaque clauserat, occupatis et aliis circa locis, quae natura et situ inexpugnabilia videbantur. Regio enim montosa omnis, frequentes ubique colles erigens, pinnarum in speciem acuminatur. Supra millia duodecim erant, pugnacissimi homines: itaque et oppidum et hos colles dispositis opportune praesidiis retinebant. Caesar igitur, inaccessa loca videns, se circumvallare totum istum collium ambitum velle simulat. interim clam emittit idoneam manum, quae summos ad tumulos reperire viam conetur. Ii homines, silvis occultati, stationes Dalmatarum somno languentes noctu invadunt, sternuntque; et, occupatis superioribus locis, signum, quod convenerat, edunt. Idcirco, Caesare vim inferente, barbari, clamore desuper incurrentium perterriti, aliis subinde aliisque collibus deturbantur: pars, quae eminentissimos, sed aquarum inopes, insederat, obsidionem et sitim verita, cursu se recipit Priamonem.

Cap. XXXII. Dio. Appian. Dio. Cap. XXXIII. Dio, et Appian. Cap. XXXIV. Liv. Epit. Appian. Dio. Appian.

XXXV. Eodem et Caesar exercitum adduxit, oppidoque cum duobus collibus proximis, qui adhuc ab hoste tenebantur, per spatium quinque ferme millium circumvallato, cum Teutino, alio duce Dalmatarum, obsessis succurrere auso, conflixit; duplici proelio geminam victoriam consequutus. Nam et obsessi eodem tempore eruptionem in opera nondum commissa fecerunt. Sed et hi, tertia suorum amissa parte, dum in oppidum refugiunt, aditum persequentibus Romanis aperuerunt. Oppido capto, Dalmatis, in arcem fuga delatis, opposita est cohors una, quae portas observaret. Ea, circa quartam vigiliam eruptione subita turbata, loco cessit: nec ultra profecerunt hostes, statim occurrente Caesare; et omni ope defecti postridie se dediderunt. At Caesar cohortem decimatam per eam deinceps aestatem hordeo pavit: ex centurionibus quintum quemque adfecit supplicio. *U. c. 718. A. C. 34. Priamonem capit.*

XXXVI. Hunc ad modum capta Priamone, Teutinum haud longe prosequuti victores. nam et fuga sparserat copias, et locorum fraudes timebantur: eo vehementius, quod inter duos arduos montes longa vallis insidias Caesari structas texerat, eodem loco, ubi et antea Gabinius vexatus fuerat. Idcirco Caesar, incensis circum villis, aperuit viam: deinde, per juga montium utrimque praemissa parte copiarum, quae decurrere quandocumque ad auxilium laborantium posset, cum cetero exercitu incessit per vallem, obvia quaeque diripiens, vicosque et oppida vastans incendio. Ceterum praeter Priamonem, etiam Ninia oppidum, et Sinotium duplex, (veteris ac novi cognominibus distinguebantur) et ipsa caput olim gentis Salona, conflagrarunt. Sed ad Setoviam, magna occurrente hostium manu, acriter pugnatum: et Caesar, dextrum genu lapide saucius, per aliquot dies aegrotavit. *Salona et alia oppida incenduntur.*

XXXVII. Interea Salassi quoque sub imperium adcepti: gens Inalpina, ingenioque et loci natura ferox. Idcirco et vectigalia poscebat a transeuntibus, et publicanis aquam vendebat ad aurarias. ipsi quoque Valerio Messallae, dum vicinis locis agebat, non nisi pretio accepto, ligna ad focum, et ad exercitationes *Salassi rebellant.*

Cap. XXXV. Sueton. Aug. 24. Dio. Appian. Cap. XXXVI. Hirt. de B. Alex. c. 43. Appian. Strabo, l. 7. p. 315. Appian. Dio. Cap. XXXVII. Sueton. Aug. 20. Dio. Sueton. Aug. 21.

U. c. 718. A. C. 34. ulmea hastilia praebuerunt. Sane non ita pridem Antistius Vetus, adgressus necopinantes, quum, angustiis occupatis, continuo biennio eos obsedisset, salis maxime inopia fatigatos ad deditionem perpulerat. Sed, insidiati occasionibus, quum munimenta Romanorum expugnassent, omnem deinde Veteris conatum irrisui habuerunt. Sed et Caesaris aliquando pecunias diripuerunt; et, specie reficiendarum viarum atque pontium, e summis montium jugis in vallum Romanum saxa devolverunt.

Sed a Messalla domantur. XXXVIII. Sed tum quidem, ob L. Antonii bellum, Caesar, his indulta libertate, veniam praeteritorum dederat. At illi, temporum caussa hoc factum suspicati, neque mansurum, ubi plus otii nactus Caesar esset, non omiserunt alias adsciscere civitates in societatem, et abnuentes hostiliter invadere. Tum igitur Valerio mandatum id bellum est: isque magno labore ad famem redactos in deditionem adcepit.

Antonius Artavasdem dolo capit. XXXIX. Dum ita Caesar cum variis gentibus decertat, Antonius expeditionem denuo suscepit in Armeniam: initoque eodem die et posito consulatu, P. Sempronium Atratinum suffecit; unde quorumdam annalibus eo anno non Antonius, sed Atratinus, consul praescribitur. Ceterum, ut dolo Artavasdem caperet, viribus diffisus, amicitiae specie offensas tegens, Q. Dellium misit, qui filiam ejus filio suo Alexandro conjugem peteret; multa et praeclara pollicitus. Quin et ipse, reversus in Armenios, evocavit eum Nicopolim, nec destitit omnibus artibus sollicitare, literis atque sermonibus nihil, nisi summae benevolentiae signum, praeferens. Nihil ad haec moto Artavasde, (quippe alia commeruisse memor, fidere non properabat ei, quem offendisset) iterum ab Antonio Dellius adest cum blandissimis mandatis: nec eo segnius Antonius Artaxata tendit. ita rex, partim pollicitationibus adductus, partim metu legionum, quae cum Antonio erant, in castra ejus venit.

Armeniam occupat. XL. Tum vero, pecuniam sibi deesse simulans, neque libenter daturos Armenios, nisi pignoris loco regem retinenti, circumduxit eum, circum castella, quibus thesauros adservari noverat. Sed infructuosam ei hanc frau-

Cap. XXXVII. Strabo, l. 4. p. 205. Appian. Strabo. Cap. XXXVIII. Appian. Dio, et Appian. Cap. XXXIX. Dio. Tac. Ann. 2, 3. Liv. Epit. Plut. Anton. Dio. Cap. XL. Oros. 6, 19.

dem purpuratorum regis constantia fecit, neque castellis traditis, et vicem capti patris Artaxia regnare jusso, qui maximus natu filiorum erat. Tum vero, omissa penitus simulatione, catenae sunt Artavasdi additae, sed argenteae, quibus videlicet vinciri regem minus indignum haberetur. Ita bello contracto, quum subitus rex Artaxias, et patris insperato casu perculsus, adversus praevalidum hostem, et in penetralia regni receptum, improspere dimicavisset, Armenia tota cum conjuge et aliis liberis Artavasdis in potestatem Antonii concessit. Artaxias in Parthos exsulatum abiit. His ita gestis, ut ad reliqua belli socium sibi Medorum regem adscisceret, quem, Armenii antiquitus hostem, cum Parthis nuper ex praedae Romanae divisione simultatem contraxisse cognoverat, ejus filiam suo filio despondit.

U. c. 718. A. C. 34.

Antonii triumphus Alexandriae.

XLI. Relictis deinde legionibus, quot Armeniae tuendae satis fore credebat, cum cetero exercitu Aegyptum repetiit, Alexandriamque triumphans Romano more invectus est. Praelata fuit ingens praeda, quam ex opulentissimo regno rapuerat. Artavasdes ipse cum uxore liberisque et purpuratis ante currum incessit in catenis aureis. inde protinus ad Cleopatram deducti, quae, magna populi multitudine circumfusa, in argenteo tribunali sellaque aurea consederat.

Artavasdes non adorat Cleopatram.

XLII. Sed barbari, tametsi huic se dono dari cum omni regio instrumento intelligebant, non adorarunt eam, licet minis promissisque sollicitarentur, nec aliter nisi nomine salutare sustinuerunt, memores magni se Tigranis progeniem esse. quae res apud alios gloriam illis, odium apud Cleopatram, et ex eo magnas calamitates peperit. Nam in custodia sunt habiti, et sub Actiaci belli tempus Artavasdes interfectus est.

Antonii concio ad Alexandrinos.

XLIII. Triumpho peracto, quum etiam epulum populo Alexandrino dedisset, in concione Graecorum, adsumpta in argenteum tribunal Cleopatra liberisque ejus, hujusmodi orationem habuit: *Si nullum adhuc animi mei judiciique documentum habuissetis, Alexandrini, proximum certe spectaculum ducti in hanc urbem triumphi suffice-*

Cap. XL. Dio. Joseph. Antiq. 15, 5. Tacit. Dio. Vell. 2, 82. Zonar. Plut. Liv. Epit. Oros. Dio. Plut. Cap. XLI. Appian. Parth. Dio Plut. Dio. Oros. Joseph. Dio. Strabo, l. 11. p. 532. Cap. XLII. Vell. Dio. Joseph. Strabo, l. 11. pp. 530. et 532. Cap. XLIII. Dio. Tac. Strabo. Dio.

U. c. 718. A. C. 34. *re vobis potuisset. Decus enim atque laetitiam, uni hactenus populo Romano exhiberi solitam, ad vos transferri beneficio meo vidistis. Deinceps igitur Alexandria quoque, tanquam altera Roma, triumphantes imperatores adcipiet, captivos videbit reges, tantarum rerum voluptate, commodis, gloria decorabitur. Neque vero me fecisse poenitet, aut aliquid a me commissum arbitror, quod jure reprehendi debeat. Nec enim vel conditoris nomine, vel magnificentia oppidi, hoc honore indigna est Alexandria; et, quod omnium primum est, reginae merito vel anteferenda omnibus.*

Cleopatram dilaudat.

XLIV. *Haec enim hac orta domo, penes quam per trecentos fere annos, nusquam interrupta serie, regimen rei Aegyptiae fuit, quum animi magnitudine, prudentia, industria nullo majorum inferior, pulchritudine vero ac venustate feminas omnes supergressa, complura virtutum suarum specimina edidisset; hoc inter alia maximum omnium atque palmarium opus confecit, ut Aegyptum imperio Romano indissolubili societate connecteret.*

Quam suam uxorem esse et Caesaris fuisse testatur.

XLV. *Atque etiam conatibus ejus atque consiliis Dii adfuerunt: nisi forte humana industria tantam parari felicitatem putavistis, ut duobus Romanis imperatoribus, C. Caesari prius, deinde mihi nuberet. Hanc enim mihi uxorem esse Deos hominesque omnes testor: neque nobilitas ejus, neque virtutes patiantur, ut pellicis loco haberi cuiquam mortalium debeat. Sed neque Caesari in deliciis magis, quam in matrimonio, fuit: et ego, quem hoc scire propter familiaritatem Caesaris maxime oportuit, tum ejus rei testis sum, tum etiam Caesarionis hujus ab ipso agniti. idque non ego solummodo, sed C. Matius, sed C. Oppius, aliique Caesaris amici sciunt.*

Ei atque liberis regna distribuit.

XLVI. *Quod igitur felix faustumque sit senatui populoque Romano, totique adeo Imperio, cujus et vos haud spernenda pars estis; Cleopatram, tam pro dignitate sui generis, quam amplitudine virorum, honoribus adficere decrevi. Hanc igitur in posterum* Reginam Regum, *et hunc filium ejus Ptolemaeum Caesarionem* Regem Regum *adpellandum jubeo. neque vero haec vocabula vel imperatoris Romani uxorem, vel hunc unicum superstitem et verum Divi Julii sanguinem dedeceant. Hos igitur Aegyptum Cyprumque, semper a majoribus eorum possessas, Africam praeterea, et Coelen Syriam obtinere aequum est. At meis hisce liberis ego prospicere debeo. Te ergo, Ptolemaee, regem Syriae, et quidquid regionum inter Euphra-*

Cap. XLV. Liv. Epit. Dio. Sueton. Caes. 52. Cap. XLVI. Dio. Plut. et Dio.

Euphratem atque Hellespontum mei juris est, constituo. Tibi, Cleopatra, Libyam dono, quae Cyrenes finibus adjacet. Alexander Armeniam habeat, et quae trans Euphratem occupata occupandave nostris armis ad Indiam usque porriguntur. Tum vero novi reges, ex humilioribus, quae positae ipsis fuerant, sedibus progressi, Antonium Cleopatramque, aureis sedentes thronis, hanc etiam cum novae Isidis nomine stolam ejus Deae gestantem, venerati sunt. Discedentes inde Alexandrum Armenii stipatores circumdedere, Medico cultu tiaraque recta et cidari conspicuum: Ptolemaeo, crepidas, causiam, et chlamydem, ac diadema habenti, Macedones adparuerunt. U. c. 718. A. C. 34.

XLVII. Haec tam fatua non Alexandriae modo dicere et facere illum, sed ne Romam quidem perscribere puduit. Ceterum a consulibus occultatae sunt literae, quamquam produci eas Caesar, vanitatemque aemuli sui cunctis innotescere valde cuperet. Multis enim nominibus offendebatur. In suam invidiam adtolli Caesarionem sentiebat. Artavasdis quoque casu, quocum adversus Antonium consilia miscuerat, et Antonii triumpho dolorem et misericordiam et invidiam percipiebat. Sed et literas ad eum contumeliosas Antonius scripserat, adulteria objiciens, sibique legitimam uxorem Cleopatram esse. Sed neque populus ereptum urbi honorem triumphi, communicatumque cum Alexandrinis, parum indignanter tulit: et, super tot alia immodica praemia, hanc etiam stupri mercedem Cleopatrae dari. *His rebus Caesar offenditur.*

XLVIII. Haec quum ita ab se acta, ab ceteris accepta ignorare Antonius non posset, scribere ad senatum sustinuit, *paratum se abire magistratu, graviorem diuturnioremque potestatem habente, quam in libero populo esse oporteret, sublata, quae haec expressisset, necessitate.* Neque vero hoc cum animo suo destinaverat; sed invidiam Caesari quaerebat, quem existimabat, quod ad urbem esset, primum de abdicando compellatum, aut obsequendo potentiam, aut obnitendo studia civium amissurum esse. Ceterum haec quidem consilia vana fuerunt. *Antonii literae ad senatum.*

XLIX. At in urbe ludos Veneri Genitrici fecerunt suffecti consules Paullus Aemilius Lepidus, C. Mem-

Cap. XLVI. Liv. Epit. Plut. et Dio. Plut. Cap. XLVII. Dio. Sueton. Aug. 69. Plut. Cap. XLVIII. Dio. Cap. XLIX. Tab. Marmor. apud Pigh.

U. c. 718. A. C. 34. mius, qui ex Kalendis Juliis inierant. In eodem consulatu suo Aemilius porticum, Paulli adpellatam, privatis impensis perfecit. Eodem anno consulatum et M. Herennius gessit ex Kalendis Novembribus. *Triumphi honor vulgatur.* Multi per id tempus, quum in imperiis non amplissimis fuissent, triumphum a Caesare, alii ab Antonio impetrarunt: eoque praetextu auri coronarii nomine provinciis fuerunt graves. Quorum C. Norbanus C. F. T. N. pro consule ex Hispania triumphavit ante diem quartum Idus Octobres: de cujus gestis prorsus nihil reperio. At vero T. Statilius T. F. Taurus, C. Sosius, C. F. T. N. Africa et Judaea pacatis, ille ante diem pridie Kalendas Julias, hic tertium Nonas Septembres, non sine caussa triumpharunt. Inter alias antiqui moris ruinas adnotatum est, sub id tempus pueros impuberes a Caesare praefectos urbi fuisse Latinis, ne senatorii quidem eos generis, sed equitum Romanorum filios.

U. c. 719. A. C. 33. C. Julio II. L. Volcatio Coss. L. Anno sequenti Caesar, secundum inito consulatu, quem collega Sex. Pompejo gerere debuerat, hoc interim occiso, L. Volcatium Tullum adscivit. Ipse, quum mane pro aede Capitolini Jovis paullulum curuli sella praesedisset, honore abiit, quem gratificari pluribus cupiebat. Eam veriorem caussam esse arbitror, quam quod exemplum sequutus Antonii fuerit. quippe convenerat, ut hic et Sextus per amicos, quos vellent, magistratum gererent, quod absfuturi toto eo tempore videbantur. Suffectus est in locum Caesaris P. Autronius, statimque magistratum occepit.

Agrippae aedilitas et opera publica. LI. Sed aedilitatem jam pene neglectam M. Agrippa suscepit ultro, quo Caesari sibique populum ludorum et operum magnificentia conciliaret. Omnia enim aedificia publica, viasque omnes sua pecunia refecit: aquaeductus Appiae, Marciae, Anienis, pene dilapsos emendavit: Juliam a quindecim passuum millibus duxit, opere supra terram passuum septem millibus, substructione passuum quingentis viginti octo, reliquo opere arcuato. Lacus septingentos fecit, salientes centum quinque, castella centum triginta, complura etiam cultu magnifica. operibus iis signa tre-

Cap. XLIX. Dio. Tab. Marmor. Dio. Fasti Capit. Vell. 2, 127. Nummus apud Pigh. Fasti Capit. Dio. Cap. L. Supra, 127, 41. Sueton. Aug. 26. Appian. Illyr. Dio. Supra, 127, 38. et 41. Cap. LI. Tab. Marmor. apud Pigh. Dio. Frontin. Aquaeduct. Plin. 36, 15.

centa aerea aut marmorea imposuit, columnas ex marmore quadringentas. neque ulla ferme domus exinde Romae fuit, quin sufficientem haberet ad omnia aquam. Cloacarum etiam a Tarquinio Prisco structarum maximum ac firmissimum opus, corrivatis atque per meatus immissis septem amnibus, qui torrentium modo raperent ac auferrent omnia, sic expurgavit Agrippa, ut per eas suburbana navigatione in Tiberim pervehi non dubitaverit.

U. c. 719. A. C. 33.

Inter quae cloacarum repurgatio.

LII. In Circo, ne multitudo metarum erroris caussam ultra praeberet hominibus, delphinas ac ova, quae vocant, designandis curruum conversionibus posuit, ludos omnis generis editurus. Nam, ut ipse in aedilitatis suae commemoratione scripsit, ludos fecit diebus undesexaginta, gratuita praebuit balinea centum septuaginta toto anno; ludis etiam tonsores conduxit sua pecunia, ne quis de populo sumptus in eos faceret. Induxit et senatores largitionibus, ut Trojanis Circensibus, quos pueri majores minoresque ludere consueverant, filios suos notescere paterentur. Tesseras etiam in theatro ex superiore loco misit, quas referentibus pecunia, aut vestis, aut aliud quid daretur. Sed et rerum variarum copiam, redemptam ab institoribus, diripiendam populo proposuit. Mox, ad severiores curas conversus, Mathematicos (sic vulgo tum Astrologos vocabant) et Magos urbe expulit, quos inter et Anaxilaus Larissaeus Pythagoricus fuisse creditur; nullo maleficio, sed quibusdam ab arte medica miraculis apud ignarum vulgus *Magi* adpellationem meritus.

Liberalitas in populum.

Mathematici pelluntur urbe.

LIII. Interea Caesar, iterum profectus in Dalmatas, jam a Statilio Tauro, quem eo praemiserat, fame fatigatos et propemodum domitos offendit. Nec diutius dilata deditio est. obsides septingentos et principum liberis dederunt: signa restituere, Gabinio Vatinioque olim adempta, et tributa persolvere ab eo tempore, quo Caesari patri promiserant, coacti. Traxit ea ruina Derbanos etiam, conterminam gentem, paribusque conditionibus in potestatem illi venerunt.

Cap. LI. Strabo, l. 5. p. 235. Dio, Strabo, Plin. Cap. LII. Dio. Plin. Dio. Sueton. Aug. 43. Dio. Euseb. Chron. et ibi Jos. Scaliger. Cap. LIII. Appian. Illyr. Dio. Liv. Epit. 132. Appian.

U. c. 719. A. C. 33. *Bibliotheca in Octaviae porticu.*

LIV. His manubiis Caesar porticum Octaviae, adpellatam sic a nomine sororis, exstruxit, ibique recepta ab hostibus Romana signa adpendit. Mox etiam insignis bibliotheca collocata ibidem est, sive Augustus eam, sive, quod Plutarchus scribit, memoriae filii sui Marcelli caussa Octavia dedicaverit. Sub idem tempus quum senatores quidam latrocinii arguerentur, obrui potius tam foedam ordinis notam, quam sontium vindicari culpam, placuit: edicto proposito, ne quis senator postea hoc crimine postularetur. Sic et qui tum erant rei exempti, et quibusdam aliis ostensa in posterum praedandi impunitas.

Magistratus varie mutati.

LV. In numerum patriciorum, qui frequentibus bellis exhaustus erat, plebeji quidam allecti sunt senatusconsulto. Magistratus etiam varie habiti mutatique. Ex Kalendis Majis L. Flavius consulatum iniit: ex Kalendis Juliis C. Fontejus, M. Acilius. Kalendae Septembres L. Vinucium consulem, Octobres L. Laronium produxerunt. L. Asyllius, (sive fortassis Asellio fuit) quum, diuturno morbo vexatus, praeturam deponeret, filium suum successorem adcepit: in alterius cujusdam locum, qui erat extremo anno mortuus, alius paucas in horas suffectus est.

Octavia ad Antonium navigat.

LVI. Dum ista Romae geruntur, M. Antonius, nunciis et literis Mediae regis excitus, prolixe offerentis omnia, magnam in spem venerat conficiendi Parthici belli, si sagittariorum equitumque tantum numerum legionibus suis adjunxisset. Id enim praecipue defuisse nuperis conatibus intelligebat. Interea nunciatur, Octaviam, ab urbe digressam, ad virum navigare. id concesserat petenti frater, semper indulgens, et hunc etiam praetextum belli favorabilem in vulgus habiturus, si, quod rebatur, despecta ab Antonio et contumeliose tractata fuisset. Nec fefellit eum conjectura: vix Athenas adpulerat mulier, quum Antonii literas adcipit, ibidem jubentis exspectare, donec ab expeditione Parthica redisset. Illa, licet aegre ferens haec mandata, misit tamen quemdam ex familiaribus Antonii, Nigrum nomine, qui multam vestem militarem, jumentaque et pecunias, tum amicis atque ducibus imperatoris dona doceret deportasse: praeterea

---

Cap. LIV. Dio. Appian. Dio. Sueton. Aug. 29. Plut. Marcell. fin. Dio. Cap. LV. Tab. Marmor. apud Pigh. Dio. Cap. LVI. Plut. Anton. Dio, p. 277. Plut.

lectorum virorum in praetoriam cohortem impetrata a fratre millia duo cum insignibus armis, et equitum alam. U. c. 719. A. C. 33.

LVII. Haec ubi Antonio exposuit Niger, multas idemtidem et meritas laudes praestantissimae matronae intermiscens; omnes artes adhibere Cleopatra coepit, ne, quem occupaverat, loco depelleretur. Igitur, amore Antonii deperire simulans, venientem velut stupente obtutu excipiebat; abeuntem linquentibus et languidulis ocellis prosequebatur. saepe flens videri adfectabat, sed tamquam abscondere cupiens lacrimas, celeriter et furtim abstergebat. Id maxime faciebat in Syria, unde in Armenios proficisci Antonius constituerat. Haec amatoria veneficia vocibus adsentatorum ejus, familiarium Antonii, juvabantur, *hominem durum atque crudelem* adpellitantium, *qui talem feminam ad mortem desperatione adigeret. Nec enim sine illo victuram. prorsus indignam eo fato, quae, nomen conjugis Octavia retinente, vel pellicem Antonii se vocari regina tot populorum non dedignaretur.*

Sed ille, artibus Cleopatrae fascinatus,

LVIII. Fascinatus his Antonius in tantum animo relanguit, ut, Medo nequidquam occasionem urgente, donec Parthorum dissidia faciles praeberent invadentibus, protinus Alexandriam reverteretur: aestatem opperiendam esse rescribens. Tum quoque vix ad Araxem progressus est; quum, irritatus Caesaris actionibus, de bello adversus ipsum suscipiendo coepit cogitare. Cujus hae proximae fuisse caussae feruntur.

Bellum in Caesarem molitur.

LIX. Ut Octavia, relicto in pellicis amplexibus marito, Romam irrisa rediit, Caesar eam ad se commigrare jusserat. Illa tamen, non quotidiani exempli mulier, oravit, *ut se remanere in domo viri pateretur.* Eadem obtestata fratrem est, *ne propter se bellum Antonio faceret, nisi majoribus caussis impelleretur: decorum enim neutri fore, si mulierum caussa bello civili rem Romanam involvisse dicantur.* His dictis facta etiam laudabiliora adjecit. Antonii liberorum, non modo quos ipsa, sed etiam quos ei Fulvia pepererat, curam egit; amicorum ejus desideria, quos honorum petendorum, aut aliarum rerum gratia Romam mittebat, apud Caesarem enixe juvit: nullaque re optimae uxoris officio deesse visa est. At sic invita nocebat Antonio, cui populus

Octaviae dicta et facta laudabilia.

Cap. LVIII. Dio, p. 281. Plut.

U. c. 719. A. C. 33. irascebatur, talem feminam negligenti, jam ob cetera quoque facinora caussae illius iniquior.

Caesaris et Antonii mutuae criminationes.

LX. Saepius enim triumphum ejus Alexandrinum, divisionesque regnorum, et cetera incivilia Caesar in senatu et ad populum traducere non omiserat. Nec Antonius recriminari oblitus est: missis, qui quererentur, *victo Pompejo, exacto Lepido, omnia unum retinere Caesarem: eadem adrogantia suis eum veteranis pene totam Italiam divisisse, nullo respectu eorum, qui cum Antonio militarent.* Sed et ex delectibus, quos Caesar in Italia habuisset, dimidiam militum partem sibi deberi praeferebat.

LXI. Caesar ad ea cavillabatur, *Sextum et Lepidum jure a se coërcitos; nec tamen abnuere se partiri bello parta, si Aegyptum secum Antonius, si Armeniam dividat. Nam, quod militibus suis colonias in Italia queratur non dari, habere eos Mediam et Parthos, satis amplas regiones, suâ nimirum et imperatoris sui virtute quaesitas.* Nec Pompeji mentione abstinebat, *quem, a se dimissum, Antonius crudeliter occidisset. Ab eodem Artavasdem fraude captum in vinculis adtineri, summa cum Romani nominis infamia.* Praecipue Cleopatra exagitabatur, liberisque ejus donatus oriens, et insertus in Juliorum gentem Caesario.

Cleopatra exprobratur Antonio.

LXII. His aliquoties ei per partes objectis invicem purgatisque, magis magisque adcendebantur: neque jam legati concordiae caussa, sed ut alter alterius exploraret consilia, mittebantur: donec Antonius, non ultra differendum putans, societatem cum rege Medorum in has leges junxit, *ut ab eo contra Caesarem adciperet auxilia, contra Parthum ei daret.* Sic abductis secum Medis equitibus atque sagittariis, partem legionarii militis apud eum reliquit, parte etiam Armeniae recens pacatae eidem concessa. Filiam quoque regis Jotapen, admodum puellam, Alexandro desponsam, una cum militaribus signis, quae Statiani pugna amissa fuerant, deportavit. Polemoni, qui pararius pacis ejus fuerat, praemii loco minor Armenia concessa.

Antonii foedus cum rege Medorum.

LXIII. Haec amicitia exitiosa Medo fuit. quippe, post felix contra Parthos et Artaxen proelium, quum Romanos milites avocaret Antonius, regios non remitteret, vim hostium ferre non potuit: fususque et

Cap. LX. Dio, l. 50. et Plut. Cap. LXII. Dio, l. 49. Plut. Dio.

captus occasionem Parthis Armeniam simul Mediamque recipiendi praebuit. At Romani maxima praeda aucti discesserunt, Armeniorum opulentissimo regno spoliato, direptisque etiam fanorum opibus. Anaïtidis delubrum erat, ceteris religiosius cultum, eoque donariis dives. Id diripuit Antonii miles, et inter cetera statuam auro solidam, etiam antiquitate venerabili, concîdit. Nec omiserim referre stultam pietatem mendaciis tueri cupientium a numinibus proditam sacrorum suorum existimationem. eum, qui primus violasset id simulacrum, oculis membrisque captum exspirasse vulgarunt. Sed veteranus quidam, quum paucis post annis Augustum excepisset convivio Bononiae, essetque illata fabulae hujus mentio, *se illum esse*, respondit, *et de crure numinis quum maxime coenare Caesarem, sibique omnem ex ea rapina censum esse.*

U. c. 719. A. C. 33.

Anaïtidis delubrum diripitur.

Cap. LXIII. Strabo, l. 12. p. 559. Plin. 33, 4.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI SECUNDI.

Caesar in Illyrico Dalmatas domuit. Quum M. Antonius ob amorem Cleopatrae, ex qua duos filios habebat, Philadelphum et Alexandrum, neque in urbem venire vellet, neque, finito triumviratus tempore, imperium deponere, bellumque moliretur, quod urbi et Italiae inferret, ingentibus tam navalibus quam terrestribus copiis ob hoc contractis, remissoque Octaviae sorori Caesaris repudio, Caesar in Epirum cum exercitu trajecit. Pugnae deinde navales et proelia equestria secunda Caesaris referuntur.

Caesar in Illyrico] *C. Caesar*, addito praenomine, Exc. Pithoei, Norv. et quas vidi edd. usque ad Gruterum, qui illud expunxit. Non adparet etiam in ullo meorum codd. Vide ad Epit. 62.

Neque, finito triumviratus tempore, imperium deponere] Gud. *neque finito ejus tempore triumviratus imperium deponere*. J. FR. GRON. Similiter Lov. 2. Boend. Norv. omnesque edd. ante Gruter. qui edidit *neque finito triumviratus tempore*, consentiente Berg. Mox *quod urbibus Italiaeque inferret* male Boend. *quod urbi Italiaeque inferret* Exc. Pithoei, Norv. et edd. usque ad Gronovianam anni 1665. quae dedit *urbi et Italiae*; quod probant Leid. Voss. Boend. et Lov. 2.

Terrestribus copiis ob hoc contractis] Voces *ob hoc* desunt in Voss. Mox *Octaviae sororis Caesaris* male Voss. Berg. et Boend.

Pugnae deinde navales et proelia equestria Caesaris referuntur] *Pugna deinde novalis* Leid. Berg. et Lov. 2. Licet autem praesertim memoretur pugna ad Actium, qua Antonius a Caesare victus est, eodem tamen bello et alia proelia navalia acciderunt. Certe Dio Cass. 50, 427. refert, Sosium, qui observarat, Agrippam cum maxima parte classis Caesarianae alio profectum esse, L. Arruntium invasisse, et in fugam conjecisse; interveniente vero Agrippa pugnam instauratam, et Agrippam in fugam conjectum fuisse. Quin etiam, secundum Vellej. 2, 84. *Bis ante ultimum discrimen classis hostium superata*. Vide etiam Oros. 6, 19. Vox *Caesaris* deest in Voss.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XCVII.

IN LOCUM LIBRI CXXXII. T. LIVII.

I. Inter haec Antonius, Canidio cum sedecim legionibus ad mare praemisso, occurrentem Cleopatram excipiens, Ephesum cum ea perrexit, ibi contracturus classem. Haec audita Romae Caesarem Patresque moverunt, ut, legatione missa, in urbem eum revocarent, inter praesentes facilius disceptari controversias rati: mox ire abnuentem, finito jam triumviratus tempore, sicuti nuper promisisset, deponere magistratum juberent. Interim Kalendis Januariis novi Romae consules ineunt Cn. Domitius L. F. Ahenobarbus, C. Sosius C. F. Quorum Domitius, civilium certaminum experientia cautior, modestius agebat: alter, nullis dum conflictatus infortuniis, primo statim senatu multa cum laude Antonii Caesarem arguit; tendebatque, ut senatusconsultum rationibus ejus perquam adversum fieret, ni Nonius Balbus praescriptione tribunitii nominis intercessisset.

U. c. 719. A. C. 33. *Legati Romani ad Antonium.*

U. c. 720. A. C. 32. Cn. Domitio, C. Sosio Coss. *C. Sosius consul Caesari adversus.*

II. Aberat tum consulto Caesar, nolens se praebere altercationibus, quibus neque cedere sine dignitatis imminutione posset; et, si quidem imperium inhiberet, inchoare bellum videretur. Etiam ad omnia maturius pensitanda spatium petisse videbatur; quo prudenter usus, simul reversus Romam est, convocari senatum jussit. Eo tempore praeter militare praesidium, amicis etiam pugiones sub veste gestantibus, in medio consulum curuli sella sedentem, multa pro se suisque actis modeste loquutum tradunt. flexit se deinde ad Antonii adcusationem praesentisque consulis, quibus plurima ac gravia contra se et rempublicam commissa objectabat. Quum ad haec silentium

Consules ad Antonium abeunt.

Cap. I. Plut. Anton. Oros. 6, 19. Plut. Dio. L. 50. Liv. Epit. Supra, 131, 48. Dio.

U. c. 720. A. C. 32. pertinax omnium esset, eadem se scripto comprehensurum ait, et certa die, in quem senatum iterum habere volebat, recitaturum. Tum consules, non exspectata die, quod tacere ad talia tam indignum ipsis, quam obloqui intutum videbatur, ad Antonium profecti sunt, multis Patrum hoc exemplum sequentibus. Sed Caesar, ne propter suam aliquam injuriam ab his desertus putaretur, a se sponte dimissos credi maluit: quoque faceret fidem, aliis etiam indulgere se dixit, ad Antonium proficisci cupientibus. Ita discedentibus ex urbe propinquis ejus amicisque, C. Asinius Pollio, qui post Brundisinam pacem rebus Antonii misceri desierat, in Italia mansit. idem neque Caesari deinceps, roganti ut secum ad bellum iret, obtemperavit, mutua cum Antonio beneficia excusans, neque se interpositurum armis, et praedam futurum victoris.

Asinius Pollio neutri se addicit.

III. At Domitius, quum Antonium Ephesi convenisset, hortari coepit, ut Cleopatram, nihil aliud quam impedimentum belli futuram, in Aegyptum remitteret. nec aliis amicorum ea ratio displicebat. At Cleopatra metuens, ne, si usquam discederet, iterum pararia pacis pignusque Octavia fieret, Canidium induxit ingentibus praemiis, ut ab ea mente Antonium revocaret. Atque ille specioso obtentu negavit, *aequum videri, quasi per ignominiam hanc removeri a bello, quae ducentas naves, viginti millia talentorum, et praeterea commeatum in omnes copias praebuisset. neque vero ex usu esse, alienari animos Aegyptiorum, non contemnendam efficientium maritimarum virium partem. Sed et alioqui* negabat *videre, cuinam illa sociorum regum prudentia concedat: ingenio solers, usu perita, quae tantum regnum longo tempore sola gubernasset.*

Antonii luxus inter adparatum belli.

IV. Haec oratio apud mulierosum hominem, et vitiorum suorum advocatis faventem, valuit: unaque Samum profecti, coactis undique scenicis artificibus, et quicumque ludis operam praestare soliti erant, inter compotationes epulasque tam foedo luxu solvebantur, ut vulgarentur sermones mirantium, *quales igitur hi post victoriam essent futuri, qui tam hilariter et profuse inter comparandam genio indulgerent.* Sed Antonius, Bacchicis artificibus data ad habitandum Priene, Athenas instituit cursum. Ibi renovata ludorum atque

Cap. II. Sueton. Aug. 17. Dio. Vell. 2, 86. Cap. III. Plut.

conviviorum est intemperantia; et Cleopatra, ne minoribus ibi honoribus adficeretur, quam adceptam esse Octaviam audiverat, Athenienses multis muneribus coluit. Idcirco jam a multis aetatibus summus potentiorum adulator populus immodicos ei honores decrevit. id plebiscitum inter primores oppidi Antonius etiam, civis Atheniensis scilicet, ad reginam detulit, orationemque habuit nomine civitatis. U. c. 720. A. C. 32.

V. Tum vero non diutius sustinere potuit, quin repudium Octaviae mitteret; eamque suis aedibus juberet excedere. Illa plorans, et lamentabunda se quoque inter caussas belli esse, exivit; ne tum quidem cura deposita privignorum, quos una secum eduxit, praeter maximum natu, qui profectus ad patrem fuerat. Triste spectaculum id populo fuit: neque illam modo miserabantur, sed Antonium magis, qui talem uxorem amens dimitteret in Cleopatrae gratiam, quae ne forma quidem, qua una niteretur, aut aetatis flore Octaviam vinceret. At luxus et tarditas Antonii magno metu Caesarem liberavit, ne imparatior ordiri bellum cogeretur. nam Antonii oscitantia spatium ei dedit et cogendi pecunias ab invitis, et placandi spoliatos, quorum dolor inter exigendum acerrimus, ubi dedissent, modico interposito tempore, mitigabatur. *Octaviae repudium.*

VI. Dum haec aguntur, velut in solatium urbe excedentium, Fortuna Caesari quosdam illustres ex cohorte amicorum Antonii restituit. Inter quos L. Plancus, qui fuerat in turpissimis adulatoribus Cleopatrae, propter vocem Antonii jactam in convivio, qua sibi rapinas exprobrari senserat, ad Caesarem transfugit: eumque paullo post M. Titius, sorore Planci genitus, imitatus est. Sed ii caussam defectionis hanc ediderunt: *Antonium, actione Caesaris, post discessum consulum de scripto recitantis ejus facinora, irritatum, amicorum consilium coëgisse; ibique, multis in utramque partem disputatis, bellum, repudiata Octavia, decresse. Ejusmodi consultis, et Cleopatrae taedio, mutasse partes deteriores melioribus. Nam et sugillatos a regina esse, quod Antonio consilium remittendi eam in Aegyptum dedissent.* Caesaris non interfuit, quibus quisque caussis discessisset: opportunitate ho- *Plancus et Titius ab Antonio ad Caesarem transeunt.*

Cap. V. Liv. Epit. Dio. Oros. et Plut. Cap. VI. Dio, Plut. et Vell. 2, 83. Dio. Plut. Dio.

U. c. 720. A. C. 32. minum usus est, qui acta secretissima et abstrusa consiliorum Antonii noverant.

Et ei Antonii testamentum produnt.

VII. Iidem, testamento adhibiti testes, judicium ejus Caesari prodiderunt. nec ille conquievit, priusquam repertum resignaret; nec in senatu tantum, sed etiam in concione populi, recitaret. Apud Vestales, uti consueverant, depositum fuerat: et negabant illae tradituras; ne veniens ipse auferret, non posse prohibere. Nec piguit ire, et, quo inimicum premeret, facinus committere plerisque culpandum. Sed et tunc fuisse ferunt, quibus res prorsus indigna videretur, aliquem in vita cogi rationem reddere eorum, quae post mortem fieri voluisset.

Quod recitatum Antonio populi odium creat.

VIII. Ceterum ea scripserat Antonius, quae Caesari non modo conficerent apud plerosque inhumanissimi facti veniam, sed ipsum quoque inexpugnabilibus hominum odiis onerarent. Legebatur ibi justis Caesaris et Cleopatrae nuptiis editus Caesario: tum suis ex eadem liberis infinitas dabat opes: nec minus offendebat, quod, etiam si Romae fuisset mortuus, corpus suum Alexandriae et in eodem cum illa conditorio humari jubebat. His infensi, ceteris etiam facilius adhibebant fidem: inter quae C. Cluvius donatam Cleopatrae Pergamenam bibliothecam dabat crimini, quae ducenta millia simplicium voluminum habuisset. itemque amatorias nugas seriis negotiis immixtas, et saepe praelatas: relictum in gravi caussa C. Furnium, notae dignitatis et eloquentiae, ut lectica per forum delatam Cleopatram imperator Romanus satellitis instar deduceret.

Quod Antonii familiares conantur avertere.

IX. Sed Antonii familiares haec quidem pro fictis et falsis rejectabant; populum deprecantes, ne quid immedicabile properanter statui paterentur. Quin et Plancum, multa in senatu gravia objicientem Antonio, Coponius, vir praetorius, acri voce repressit; *multa scilicet perperam fecisse Antonium* dicens, *pridie quam a Planco relinqueretur.*

Et, misso Geminio, ipsum admonere temporum.

X. Miserunt etiam e numero suo Geminium in Graeciam, qui rerum urbanarum statum Antonio, et imminens ei periculum exponeret. *id enim agi, ut, adempto imperio, hostis judicetur.* Geminius, ubi se pro-

Cap. VII. Plut. et Dio. Sueton. Aug. 17. Tac. Ann. 1, 8. Plut. et Dio. Cap. VIII. Dio. Plut. Cic. ad Fam. 10, 26. Plut. Vell. 2, 83. Cap. X. Plut.

pter Cleopatrae suspiciones, Octaviae caussa venisse putantis, rejici, atque etiam in convivio propterea sede minus honorata collocari, cavillisque subinde peti sensit; caussam adventus super coenam rogatus, *cetera quidem non nisi sobriis agenda*, respondit: *unum se etiam in vino praeclare scire, omnia recte habitura, si remissa domum Cleopatra foret.* Excandescente ad haec verba Antonio, *gratias se agere Geminio*, Cleopatra dixit, *qui sine fidiculis ista esset confessus.* Hinc ille, non ignarus quanto cum periculo isthic degeret, proxima adrepta opportunitate Romam refugit. Alios etiam Antonii amicos Cleopatra et ejus adulatores expulerunt: in his M. Silanum, quem postea Augustus consulatus sui collegam optavit. *Se quoque mox fuga vitasse insidias, quas indicio Glauci medici cognosset*, Q. Dellius in historiis retulit; offensa Cleopatra, quod Dellius, *sibi atque ceteris vappam ministrari*, super coenam jecerat; *Sarmentum* (is propter facetias in deliciis erat Octaviani) *Romae Falernum bibere.* U. c. 720. A. C. 32.

XI. His modis effectum est, ut, etiam amicis Antonii diversam in sententiam transductis, omnium consensu consulatus olim destinatus, simulque potestas omnis, quam videretur in mulierem transtulisse, abrogaretur, ne et hostis judicaretur, illustribus viris datum; quos, tum adhuc apud ipsum commorantes, pari sententiae asperitate feriri oportuisset: quos adlicere benignis atque blandis rationibus cupiebant. Igitur et praemia decreverunt laudationesque relicturis Antonium: et Cleopatrae bellum propalam indixerunt. Ad saga tum itum, et solennes bello sumendo caerimonias in aede Bellonae fecialis Caesar peregit. *Antonio consulatus abrogatur.*

XII. Tum, quo animus amplior omnibus esset, in hunc sensum verba fecisse dicitur: *Quamquam miserrima et fit, et censeatur civilis belli conditio; tamen ea tempora inciderunt, ut dubitem, an non potius optandum illud fuerit, quam ut adversus mulierem, et, si recte rem pensitamus, ne ipsam quidem, sed vilissima ejus mancipia, induere arma cogamur. Nam illi quidem, suum foventi Antonium, vix cogitatio praeter hanc ulla libera erit. Eunuchus Mardio et Pothinus exercitum ducent; signum pugnae dabunt Ira, tonstrix Cleopatrae, et Charmium. Nam de Antonio pudet! sed tamen tam metuendum nihil, quam sperandum est. olim* *Caesaris oratio de bello civili.*

Cap. X. Infra, 135, 8. Plut. Vell. 84. Plut. Cap. XI. Dio. Cap. XII. Plut.

U. c. 720. A. C. 32. *ille mentis inops, et pharmacis potionatus arbitrium sui perdidit.*

Antonii obsequia Cleopatrae praestita traducit.

XIII. *Nisi forte putetis suae potestatis fuisse, quum Alexandrinus ipse gymnasiarcha Cleopatram reginam ac dominam salutavit: quum eam in foro, inter ludos, in judiciis, in transvectionibus equitum, secum perpetuo habuit: quum, vino et amore saucius, inter eunuchos currum reginae pedes sequutus est: quum, aureum baculum tenens, acinace cinctus, purpura gemmisque externum in morem excultus, in aureo lecto, aureaque sella curili diadematus praesedit. Jam cetera quis pro rerum indignitate satis exsecretur? Romani milites Aegyptiae adparent: mulieris hujus nomen inscriptum scutis praeferunt: et, si quaeritis, quis exercitui praesit, non praetorium in iis castris, sed regia vocatur: nec Antonii, ne fallamini, sed Cleopatrae imperium est. Si tamen Cleopatram vocari, non Lunam potius et Isidem, fas est. nam haec nomina imponit ei furiosus amator, non mehercule stolidius, quam quod se Dionysum, si Diis placet, et, ne parum Aegyptius videatur, Osiridem adpellat.*

Et similes ei amicos.

XIV. *Iisdem veneficiis contactos amicos ejus putes: qui itidem ab hac Circe quaelibet in monstra mutari patiuntur; et, quum in convivio saltatur, quos illa jusserit, aut homines, aut Dii fiunt. Hi non modo, rem nostris moribus turpissimam, versari in castris feminam, sed imperare, vident: hi tanta Romani nominis opprobria siccis oculis adspiciunt: hi adplaudunt, quum Imperium nostrum amentissimis donationibus concerpitur; quum alibi rapiuntur patrimonia regum, alibi prodiguntur; quum foedissimum gulae certamen, non profusis tantum dapibus, sed inaudito hactenus luxuriae ingenio, una sorbitiuncula census gentium mergit. Centies sestertiûm fuisse margaritam, quam nuper illa vorago hausisse in aceto dicitur, fama non dubitat.*

Cleopatra per jura, quae datura sit in Capitolio, jurat.

XV. *Inter hanc licentiam vitiorum, et hanc foeditatem adulantium, quid mirum est, si eo usque muliebris excessit temeritas, ut pretium obscoeni conjugii Romanum Imperium petat, et per jura, quae sit in Capitolio datura, jurare consueverit. Haec etiam auditu vobis gravia esse animadverto, ut mihi certe dictu sunt. Sed quemadmodum omen istud procul a nobis patriaque abesse volumus, ita necessum est, ut armis atque manibus, summaque rerum ope, et, si aliter ne-*

Cap. XIII. Dio. Flor. 4, 11. Dio. Serv. ad 8. Aen. v. 678. Dio. Cap. XIV. Vell. 2, 83. Hor. Carm. 5, 9. Serv. Macrob. Sat. 2, 13. et Plin. 9, 35. Cap. XV. Dio. Flor. Hor. Carm. 1, 37. Propert. 3, 11. Eutrop.

queat, vel nudi corporis objectu, hanc pestem atque hoc nefas abarceamus. Haec et similia loquutus non tamen institit, ut Antonio bellum indiceretur. praestare credebat, si hominem, Cleopatrae penitus addictum, in eam invidiam conjiceret, ut externae reginae caussa contra patriam civesque nulla re laesus arma corripuisse videretur. U. c. 720. A. C. 32.

XVI. Maximum id civilium omnium atque externorum etiam bellorum populo Romano fuit. Galliam omnem Hispaniamque, et, excepta Cyrenaïca, Africam, Illyricum etiam et insulas occidentis Caesar trahebat. Sed et Italia publice pro partibus ejus conjuraverat. quo tempore necessitatis ejus gratiam Bononiensibus fecit, propterea quod antiquitus in Antoniorum clientela fuerant. At Antonium, quidquid per Asiam Romanae ditionis erat, Thraciaeque populi, et cum Graecis Macedones, ad Illyrios usque et Iönium mare, Aegyptusque et Cyrene, cum adjacentibus insulis, sequebantur. Reges quin immo atque tetrarchae, socii Romanorum, aut finitimi saltem, omnes auxilia mittebant. Igitur navium haud minus quingentis coëgerat; in his multas, quae octo, vel etiam decem, remigum ordinibus agebantur, non ut in bellum magis, quam pompam et ostentationem, armatae. Pedestres copiae centum millia militum, duodecim equitum continebant. *Vires Caesaris et Antonii.*

XVII. Reges etiam ad commilitium venerant, ex Africa Bogus, ex Asia Tarcondimotus Ciliciae rex, Archelaüs Cappadociae, Paphlagoniae Philadelphus, et Commagenes Mithridates. His Europa Sadalem a Thracia junxit. Amyntas et Polemon alios pro se duces ex Gallograecis et Ponto miserunt. Sed neque Nabathaeorum atque Judaeorum auxilia defuerunt, quamquam dolo Cleopatrae commissis bello regibus. *Reges auxiliares Antonii.*

XVIII. Tantaque fuit utriusque contentio, ut jurejurando milites adstringerent; atque Antonius suis vicissim obstringeretur, in caput suum exsecratus, *si aut pacem cum hoste faceret, aut, confecto bello, amplius bimestri potestatem retineret, senatui populoque Romano cuncta traditurus.* Atque id, licet ab ejus proposito plurimum *Caesar militibus nummos dividit.*

Cap. XV. Ovid. Metam. 15, 826. Dio. Cap. XVI. Plut. et Dio. Sueton. Aug. 17. Plut. et Dio. Cap. XVII. Joseph. Antiq. 15, 6. et de B. Jud. 1, 14. Cap. XVIII. Dio. Liv. Epit. Dio.

U. C. 720. A. C. 32. abhorrebat, tamen vix a se paſſus eſt multis precibus impetrari, *ne imperium ante ſextum a bello menſem deponeret.* Nam victoriae quidem, aeſtimatis Caesaris suisque viribus, maximam spem conceperat, numero militum, equitum, navium, longe superior; et pecuniis, quibus abundabat, corrupturum se sperans Caesaris praesidia. quarum rerum cauſſa magnas summas circumquaque, sed maxime in Italiam atque urbem ipsam, mittebat. Unde Caesar intentiores ubique cuſtodias disposuit, militibusque suis, ne alienam liberalitatem respicerent, nummos divisit.

Prodigia. XIX. Quum, inter tantos utrimque adparatus, imminentium malorum gravis exspectatio variis hominum indiciis atque sermonibus differretur, etiam prodigiorum atroces minae metum auxerunt. In urbe simius, fanum Cereris ingreſſus, inter sacrificandum omnia confuderat. bubo, ex Concordiae templo ad omnia praecipuae religionis delubra circumvolans, quum undique expelleretur, poſtremo in aede Genii publici consedit: neque captus eſt, et sero ex conspectu hominum disceſſit. Thensa Jovis ludis comminuta eſt. In Judaea terrae motus ingens infinitum animalium numerum, et hominum triginta millia absorbuit. Pisaurum, quam ad Adriaticum Antonius coloniam deduxerat, terrae motu hauſta eſt. Super Iönium fax per aliquot dies suspensa sursum in aetherem recurrit. Albae ſtatua marmorea Antonii sudorem, fruſtra detergentibus quibusdam, sanguinemque multum emisit. Tempeſtatibus percuſſa pleraque: in his tropaeum in Aventino, Victoria in scena, pons sublicius in amne. Incendia quoque multis locis fuerunt, et mons Aetna finitimos gravi terrore detrimentoque multavit.

XX. Athenis ex Deorum et gigantum dimicatione, quam fecit in scuto Minervae Phidias, Dionysi simulacrum ventis excuſſum in theatro jacuit; cujus numinis habitum nomenque Antonius usurpare consueverat. Eadem tempeſtas Eumenis Attalique colossos, quos Antonio transcripserat civitatis adulatio, ex multis solos evertit. Praesentibus curis adjecit praeteritorum memoriam sollicitudo, quod nuper in Etru-

Cap. XIX. Joseph. Antiq. 15, 7. et de B. Jud. 1, 14. Plut. et Dio. Cap. XX. Plut. Plin. 36, 5. Plut. Dio.

Etruria draco biceps, longus pedes octoginta quinque, subito conspectus, post multa et varia damna data, fulmine ictus fuerat. Romae pueri, partium nominibus adsumptis, biduo concurrerunt: Antoniani victi sunt. U. c. 720. A. C. 32. *Draco biceps.*

XXI. Tot portentis pavefactae mentes quum in quotidiana belli exspectatione essent, factum est, ut neuter eo anno quidquam inciperet. Caesar, ab Antonio venisse pecunias audiens, non audebat, nisi diligenter omnibus provisis, ab Italia discedere. Antonium, vix emersum e luxu, et improviso adventu hostes territare conantem, Caesarianae classis nuncium decepit, quam ad Ceraunios montes stare, speculatoriis navigiis conspectis, quidam adfirmaverant. Igitur, in Peloponnesum directo cursu, passim dispertitus copias, quo et plura loca tutaretur, et divisis in expedito alimenta forent, Patris hiemare instituit. Ibi quoque eum prodigia impendentium malorum excepisse credita sunt, quod interea, dum illic agit, Herculis fanum, quem generis sui auctorem ferebat, conflagravit. Inter has belli moras ex omni ordine utrimque transfugerunt quidam: et L. Messium exploratorem deprehensum Caesar, ostenso ei prius omni suo adparatu, missum fecit: quamquam eumdem etiam bello Perusino captum dimisisse meminerat. *Antonius Patris hiemat.*

XXII. Ad Antonium sub id tempus epistolam misit Caesar, optionem offerens, *venire ipse in Italiam, an se in Graeciam transjicere mallet, ea conditione, ut, qui admissurus alterum esset, stationes securas portusque praeberet adnaviganti, et a mari copias suas tanto intervallo reduceret, quantum expeditus eques conficere una die posset. intra quintum deinde diem de summa re cerneretur.* *Eum Caesar provocat ad proelium.*

XXIII. Hoc potius eo faciebat, ut animum suis augeret, quam quod Antonium tali conditione usurum credebat. irrisitque ille, dictitans, *Ecquis igitur judex noster erit, si forte neglexerit alteruter pactorum fidem?* Ne tamen timere hostem videretur, contra poposcit, *ut secum singulari pugna congrederetur. Hoc si facere non esset ausus, at ille Pharsalicis campis, ubi prius inter Caesarem et Pompejum decretum armis esset, exitum totius belli committeret.* Haec acta sunt C. Sosio, Cn. Domitio *Hic illum ad singularem pugnam.*

Cap. XXI. Plut. Dio. Cap. XXII. Plut. et Dio. Cap. XXIII. Pigh. Ann.

U. c. 720. A. C. 32. consulibus; quum interim ex Kalendis Juliis L. Cornelius, ex Kalendis Novembribus N. Valerius suffecti consules magistratum gessissent.

U. c. 721. A. C. 31. C. Julio III. M. Valerio Coss. *Consul fit, nuper proscriptus.*

XXIV. Hic annus quum inter adparatum minasque belli praeterisset, matura omnia C. Caesar tertium, M. Valerius Messalla Corvinus consules exceperunt: hinc quoque capientibus omen hominibus, quod ademptus Antonio consulatus ad eum pervenerat, quem paucos ante annos ab eodem Antonio proscriptum meminerant. Nec temere factum existimarunt, quod ludis quidam mente captus, in theatrum insiliens, coronam Divi Caesaris suo capiti imposuerat, statimque discerptus a circumstantibus fuerat. Circa eosdem dies lupus in aede Fortunae occisus, ludis equestribus canis a cane devoratus est.

Incendium a libertinis excitatum.

Incendium etiam inter prodigia propter magnitudinem damni, nam Cereris etiam et Spei aedes cum pulcherrimis donariis conflagrarant, computatum est: quamquam fraude libertorum excitatum esse constitisset. In furorem eos egerat tributorum acerbitas, quod ab omnibus hoc genus, qui quidem Italiam incolerent, quibus res quinquaginta millium denariorum aut eo amplior esset, octava pars facultatum in praesente pecunia exigebatur. Tantaque fuit hominum importunitas, tumultu caedibusque et incendio grassantium, ut armis eam coërceri oporteret. Illa demum severitas et hos compressit, et ingenuorum praevenit motus: aegre ferentibus plerisque, quod ex praediis Italicis quartam annui proventus pendere cogebantur.

Caesar in Epirum mittit classem.

XXV. At Caesar, ut hostem inopinatus percelleret, nondum mari navigabili, Brundisio provectus, quum Corcyram usque venisset, tempestatibus coactus cedere, retro cursum flexit. Vere demum iterum educta classis Epirum tenuit, expositisque legionibus ibi castra metaturis, ad Leucadem insulam Ambaciique sinus cornua constitit. Nec occurrit statim Antonius, remigum inopia, quae variarum nationum colluvies, quum procul ab imperatore hiemem transegisset, neque exercuerat sese, et morbis atque transfugiis admodum decreverat.

Cap. XXIV. Dio. Vell. 2, 84. Dio. Appian. Civil. l. 4. p. 611. Dio. Strabo, l. 8. p. 381. Zonaras. Dio. Plut. Dio. Plut. Dio. Cap. XXV. Flor. 4, 11. Dio.

XXVI. Igitur M. Agrippa, cum parte navium praemissus a Caesare, minime negligendam occasionem ratus, observato onerariarum adventu, quae ab Aegypto Syriaque et Asia cum armis atque commeatu ad Antonium tendebant, multas abripuit; et, plerisque locis exscensiones faciundo, vehementer Antonianos perterruit. mox in Peloponnesum irrumpens, Methonen, Messeniae non incelebre oppidum, quamquam validissimo praesidio munitum, in oculis adversae classis subito adpulsu cepit, Bogudemque ibi Mauritaniae regem deprehensum occidit. U. c. 721. A. C. 31. *Agrippa rem gerit strenue.*

XXVII. His auditis Caesar in spem erectus, contractis Brundisium senatus atque equestris ordinis primoribus, aliis, ut horum uteretur opera, ceteris, ne res interim novas domi molirentur, ad transjiciendum omnia comparabat, ostentans una, secum sentire, quidquid in urbe nobilitatis esset. Definito deinde, quantum eorum quisque servitii, quantum commeatuum portaret, universas copias trajecit. Forte pars major Antonianae classis ad Actium (Epiri est locus) stabat; non firmissima remigio, quod inopia rerum necessariarum valde erat imminutum. Igitur, conditionibus aut vi sperans suam in potestatem hos venturos esse, Caesar eo cursum direxit. Naves in universum ille ducentas quinquaginta paraverat modicae altitudinis, ceterum expeditas et agiles; peditum octoginta millia, cum duodecim millibus equitum. *Caesar universas copias trajicit.*

XXVIII. Antonius, tametsi legionum numero praestabat, tamen, ut Cleopatrae gratificaretur, in classe locaverat arcem spei suae; quamquam penuria remigium vulgo e Graecia corriperentur a praefectis ejus quilibet, ita ut neque viatoribus abstineretur, agasonibusque, et messoribus, quo ex genere plerique erant, qui mare numquam vidissent. nec sic quidem succurri poterat indigentiae, quin magna pars classis pessime navigaret. Ajunt, quum paullo post Antonius Actium venisset, trientemque fere nautarum absumptum fame reperisset, crudelem sane atque prorsus inhumanam vocem effudisse: *Remi modo salvi sint, remiges non deerint, quousque Graecia homines habuerit.* Ergo Caesar, pedestri exercitu ad Ceraunios

Cap. XXVI. Oros. 6, 19. Dio. Strabo, l. 8. p. 359. Oros. et Dio. Cap. XXVII. Vell. Plut. Dio. Plut. Vell. Dio. Oros. Flor. Hor. Epod. 1. Plut. Cap. XXVIII. Oros. Dio.

U. c. 722. A. C. 31. montes exposito, qui dehinc ad Actium procederet, obiter recepta, quae relicta a fugiente praesidio fuerat, Corcyra, in Thesprotidis portu, quem, propter Thyamin et Acheronta fluviosque alios in eum incidentes, aut ex ipso mari ebullientes aquas, ob argumentum *dulcem* adpellant, classem constituit. Interea Caesaris adventum tumultuosi nuncii ad Antonium pertulerunt: *illumque jam apud Torynen* (Epiri oppidum fuit) *considere*. Quos eludens Cleopatra, *Quid magni est*, inquit, *si in torynę sedet Caesar*? ad culinariae supellectilis instrumentum, quod hac adpellatione Graeci notant, significationem detorquens.

Cleopatra ludit in adventum Caesaris.

Antonii solertia Caesar deluditur.

XXIX. Sed hujuscemodi dictis servari classis, suggrediente Caesare, non potuisset. Antonius, cum praesentibus copiis impigre profectus, veteris ducis solertia subvenit, rostris tamquam ad procursum obversis, et, quo speciem instructarum ostentaret, remis ab lateribus navium demissis, et remigibus armatis per tabulata dispositis. Ita delusus Caesar, abjecto pugnandi consilio, evocatos ad colloquium Antonianos corrumpere conatus, quum nihil succederet, neque propter aquarum penuriam, quas magnis operibus inadcessas hostis effecerat, commorari circum ea litora posset, ad locum, ubi mox Nicopolis exaedificata est, secessit. Castris hic communitis, muroque alium ad portum (Comaro nomen est) perducto, terra simul marique gravis Actio vicinus imminebat. Adeoque nihil ab eo praetermissum est, ut trans eumdem murum a mari in sinum Ambracium naves transvexisse sit creditus, coriis bubulis recentibus oleo inunctis, per quorum lubricitatem facilius tantae moles provolverentur.

Locorum, in quibus pugnatum est, situs.

XXX. Ceterum is erat locorum situs, ut pro eo, qui prior occupasset, magnopere facturus videretur. Actium enim, circa quod ea gesta res est, Apollinis fano celebre promontorium Acarnaniae, os Ambracii sinus efficit, portus, apud Nicopolim qui sunt, respiciens: totusque is sinus, et quidquid ante eum loci est, quum adcipiendis, tum tutandis navibus eximiam commoditatem praestat. Sed totum hoc spatium operibus etiam Antoniani permuniverant, ad utraque si-

Cap. XXVIII. Thucyd. 1. p. 32. Strabo, l. 7. p. 324. Pausan. Arcadic. Dio. Plut. Cap. XXIX. Dio. Plut. Dio. Cap. XXX. Strabo, l. 7. p. 325. et 10. 451. Thucyd. 1. p. 21. Flor. Dio.

nus cornua inaedificatis turribus, et mari, quod intererat, navibus praecincto. Castra juxta fanum posuerant spatio plano et aperto, pugnaeque committendae, quam stativis, aptiore. Ut enim depressis et palustribus locis consuevit, tam hieme, quam aestate insalubris ibi aër erat, et morbi per castra vulgabantur. U. c. 721. A. C. 31.

XXXI. Dum ita ex propinquo castra castris opposita sunt, nihil non expertus Caesar, educendo instructos ordines, ut pugnae faceret potestatem, adnavigando classe, et onerarias hostium abstrahendo, non tamen elicere in aciem eos potuit, quin adventum suorum praestolarentur. Tum vero propius admotus, cum parte legionum Antonius, etiam equitatum ab utroque sinus latere praesidio collocavit. Caesar, nullum eo loco sibi casum ad tentandam proelii fortunam cernens aperiri, in Graeciam atque Macedoniam, partem copiarum misit, ut Antonium a praesentium rerum cura revocaret. At Agrippa Leucadem, et quotquot ibi naves erant, repentino incursu cepit. Inde Patras, victo navali pugna, qui occurrerat, Q. Nasidio, neque diu post Corinthum in potestatem redegit. Quibus rebus, et quod a M. Titio et Statilio Tauro caesi Antonii equites fuerant, inclinare multorum animi ad fortunae momenta coeperunt. Transfugiebant ad Caesarem quotidie aliqui; sed inter notissimos Paphlagoniae rex Philadelphus Titio Tauroque se conjunxerat. Plus tamen adfecit Antonium Cn. Domitii transitio, qui, Cleopatrae invisus, quam solus Antonianorum numquam nisi nomine salutare voluerat, quamquam febre correptus, parvo acatio ad Caesarem trajecit. Antonius tamen, magnum animum praeferens, contra sententiam Cleopatrae, quidquid rerum Domitius reliquerat, ad eum remisit. Nec diu superfuit ille, non tam opera, quam exemplo, praelatis partibus utilis. nec enim tantus vir abjecturus priorem amicitiam fuisse, nisi desperatione, credebatur.

Cum fortuna multi transeunt ad Caesarem.

XXXII. Ergo, frequentibus jam transfugiis, Antonius, metu cohibiturus, quos benevolentia non posset, cum aliis quibusdam etiam partis Arabiae regem Jamblichum excruciatum occidit: et Q. Postumius

Alios idem conantes Antonius interficit.

Cap. XXXI. Vell. 2, 84. et Dio. Plut. Vell. Sueton. Ner. c. 3. Dio. Plut. Dio.

U. c. 721. A. C. 31.

senator jussu imperatoris manibus quorumdam discerptus est. Inde Q. Dellio et Amyntae regi timens, quos in Thraciam et Macedoniam ad conducendos mercede milites miserat, an ipsorum quoque perfidiam veritus, ipse statuit eo proficisci, ut praesentia sua sive metum eorum, sive defectionem praeveniret. Male omnino hoc ei consilium vertit. nam et illi cum rege Thracio Rhymetalce, et Dejotarus ad Caesarianas partes se transtulerunt; et per absentiam ejus navale proelium ausus Sosius iniquo Marte dimicavit. Quippe L. Taresium, cum paucis navibus in statione relictum oppressurus, licet inter densam nebulam adgressus in fugam egisset, adsequi non potuit: et, Agrippae forte redeunti oblatus, cum multis aliis et Tarcondimotum regem perdidit. Hac pugna, simul quod ipse reversus equestri proelio inferior discesserat, vitare propinquitatem hostium coactum, post unius bidui moram majora castra adceperunt.

Cleopatrae sententia vincit, in Aegyptum revertendum.

XXXIII. Ibi quum etiam inopiam timerent, de ratione gerendi porro belli consultatum est. quum variatum sententiis esset, vicit, ut semper, apud Antonium Cleopatra, praesidiis firmari jubens opportunissima locorum, et in Aegyptum naves militesque reduci, ubi omnia pro ipsis essent habituri. Ceterum ad hoc consilium non muliebri tantum timore delapsa erat, sed etiam injecta frequentium prodigiorum cura: quod in praetoria sua navi, quam vocabat Antoniada, quum hirundines nidum sub prora fecissent, aliae supervenientes et has expulerant, et pullos earum discerpserant; et statuas Cleopatrae, Dearum insignibus adornatas, fulmen dejecerat. Hinc illa, diffidens praesentibus, Antonium quoque sui terroris implevit. Nec tamen confesso timore, ne suorum animos desperatione abalienarent, aut fugientium specie abiri placuit; sed instructa ad dimicandum classe, si quis propositum iter interpellasset.

Licet Canidius contra dissernisset,

XXXIV. At Canidius, remissa in Aegyptum Cleopatra, pedestri Marte decernendum censuerat. *Neque enim turpe ad famam fore, si Caesari, Siculis bellis nautica certamina edocto, mari cederet: id immo, si, neglecta damnataque fortissimarum atque fidelissimarum legionum opera, tot pedestrium proeliorum victor, in*

Cap. XXXII. Vell. Plut. Anton. et Apopth. Rom. in Aug. Vell. Dio. Liv. Epit. Dio. Oros. Dio. Cap. XXXIII. Plut. Anton. et Dio. Dio. Cap. XXXIV. Plut.

classe summae rei spem reponeret. In Macedoniam igitur ac Thraciam jubebat transferre bellum, regem Dicomen, maxima offerentem Getarum auxilia, socium discriminis habituros. Sed haec repudiata est, ut praediximus, sententia. Sub idem tempus Antonius propinquum periculum effugit, quum per longa brachia, quibus castrorum munitionem portui conjunxerat, pro more securus incederet. Caesar enim, admonitus excipi eum posse, clam miserat subsessores: atque illi, paullo festinantius exsurgentes, anteambulonem imperatoris corripuerunt; ipse celeri cursu vix se recepit ad suos. U. c. 721. A. C. 31.

XXXV. Interim, delectis ex omni numero praestantissimis quibusque navibus centum septuaginta, ceteras, quod, imminuto transfugiis pugnisque exercitu, compleri non poterant, igne consumi placuit: praeter Aegyptias sexaginta, quas malo consilio Cleopatrae relinquebat. Noctu deinde pretiosissimis rerum in naves comportatis, postquam omnia satis instructa parataque videbantur, Antonius, adhortandos prius milites ratus, advocata concione, hunc in modum fecisse verba dicitur: *Quae a duce parari oportuit, praesto esse omnia, ne mihi credi postulem, ipsi novistis, atque adeo videtis, commilitones. sive numerum copiarum respicitis, sive cuilibet generi pugnae idoneas manus, haud dubie superiores sumus. taceo, quod tam strenui bellatores plerique estis, pugnisque clarissimis nobilitati, ut vel singulorum celebratam virtutem hostes nostri horreant. Viribus igitur, in quibus sunt omnia, potiores, etiam pecuniarum non magnitudine modo, sed facilitate parandi, utendique libertate vincimus. nam ex ubere copia desumptis neque parcere cogimur, neque seditiones per vim ereptas quaerentium formidamus: qualia multa visuri mox in Italia sumus, ubi jam olim tumentibus animis metum, quo illi solo adhuc tenentur, arma nostra detraxerint.* *Antonii concio ad milites.*

XXXVI. *Post ista pene supervacaneum est de me dicere, nisi referre arbitrarer, hoc etiam ab omnibus intelligi, et vos esse ejusmodi, ut quolibet imperatore vincere possitis; et me, ut quibuslibet militibus. Et ego, non amplius juventa calidus, nondum senecta segnis, hos ipsos annos habeo, quibus et corporibus adhuc robur constat, et mentium longe acerrima vis est.* *De se magnifice loquitur.*

XXXVII. *De ingenio et usu, quamquam in meis laudibus debeam esse restrictior, id tantummodo dicam,* *Experientiam maxime praedicans.*

Cap. XXXIV. Dio, et Plut. Cap. XXXV. Oros. Plut. et Dio.

U. c. 721. A. C. 31. senator jussu imperatoris manibus quorumdam discerptus est. Inde Q. Dellio et Amyntae regi timens, quos in Thraciam et Macedoniam ad conducendos mercede milites miserat, an ipsorum quoque perfidiam veritus, ipse statuit eo proficisci, ut praesentia sua sive metum eorum, sive defectionem praeveniret. Male omnino hoc ei consilium vertit. nam et illi cum rege Thracio Rhymetalce, et Dejotarus ad Caesarianas partes se transtulerunt; et per absentiam ejus navale proelium ausus Sosius iniquo Marte dimicavit. Quippe L. Taresium, cum paucis navibus in statione relictum oppressurus, licet inter densam nebulam adgressus in fugam egisset, adsequi non potuit: et, Agrippae forte redeunti oblatus, cum multis aliis et Tarcondimotum regem perdidit. Hac pugna, simul quod ipse reversus equestri proelio inferior discesserat, vitare propinquitatem hostium coactum, post unius bidui moram majora castra adceperunt.

Cleopatrae sententia vincit, in Aegyptum revertendum.

XXXIII. Ibi quum etiam inopiam timerent, de ratione gerendi porro belli consultatum est. quum variatum sententiis esset, vicit, ut semper, apud Antonium Cleopatra, praesidiis firmari jubens opportunissima locorum, et in Aegyptum naves militesque reduci, ubi omnia pro ipsis essent habituri. Ceterum ad hoc consilium non muliebri tantum timore delapsa erat, sed etiam injecta frequentium prodigiorum cura: quod in praetoria sua navi, quam vocabat Antoniada, quum hirundines nidum sub prora fecissent, aliae supervenientes et has expulerant, et pullos earum disperserant; et statuas Cleopatrae, Dearum insignibus adornatas, fulmen dejecerat. Hinc illa, diffidens praesentibus, Antonium quoque sui terroris implevit. Nec tamen confesso timore, ne suorum animos desperatione abalienarent, aut fugientium specie abiri placuit; sed instructa ad dimicandum classe, si quis propositum iter interpellasset.

Licet Canidius contra disseruisset.

XXXIV. At Canidius, remissa in Aegyptum Cleopatra, pedestri Marte decernendum censuerat. *Neque enim turpe ad famam fore, si Caesari, Siculis bellis nautica certamina edocto, mari cederet: id immo, si, neglecta damnataque fortissimarum atque fidelissimarum legionum opera, tot pedestrium proeliorum victor, in*

Cap. XXXII. Vell. Plut. Anton. et Apopth. Rom. in Aug. Vell. Dio. Liv. Epit. Dio. Oros. Dio. Cap. XXXIII. Plut. Anton. et Dio. Dio. Cap. XXXIV. Plut.

classe summae rei spem reponeret. In Macedoniam igitur ac Thraciam jubebat transferre bellum, regem Dicomen, maxima offerentem Getarum auxilia, socium discriminis habituros. Sed haec repudiata est, ut praediximus, sententia. Sub idem tempus Antonius propinquum periculum effugit, quum per longa brachia, quibus castrorum munitionem portui conjunxerat, pro more securus incederet. Caesar enim, admonitus excipi eum posse, clam miserat subsessores: atque illi, paullo festinantius exsurgentes, anteambulonem imperatoris corripuerunt: ipse celeri cursu vix se recepit ad suos. U. c. 721. A. C. 31.

XXXV. Interim, delectis ex omni numero praestantissimis quibusque navibus centum septuaginta, ceteras, quod, imminuto transfugiis pugnisque exercitu, compleri non poterant, igne consumi placuit: praeter Aegyptias sexaginta, quas malo consilio Cleopatrae relinquebat. Noctu deinde pretiosissimis rerum in naves comportatis, postquam omnia satis instructa parataque videbantur, Antonius, adhortandos prius milites ratus, advocata concione, hunc in modum fecisse verba dicitur: *Quae a duce parari oportuit, praesto esse omnia, ne mihi credi postulem, ipsi non vistis, atque adeo videtis, commilitones. sive numerum copiarum respicitis, sive cuilibet generi pugnae idoneas manus, haud dubie superiores sumus. taceo, quod tam strenui bellatores plerique estis, pugnisque clarissimis nobilitati, ut vel singulorum celebratam virtutem hostes nostri horreant. Viribus igitur, in quibus sunt omnia, potiores, etiam pecuniarum non magnitudine modo, sed facilitate parandi, utendique libertate vincimus. nam ex ubere copia desumptis neque parcere cogimur, neque seditiones per vim ereptas quirentium formidamus: qualia multa visuri mox in Italia sumus, ubi jam olim tumentibus animis metum, quo illi solo adhuc tenentur, arma nostra detraxerint.* *Antonii concio ad milites.*

XXXVI. *Post ista pene supervacaneum est de me dicere, nisi referre arbitrarer, hoc etiam ab omnibus intelligi, et vos esse ejusmodi, ut quolibet imperatore vincere possitis; et me, ut quibuslibet militibus. Et ego, non amplius juventa calidus, nondum senecta segnis, hos ipsos annos habeo, quibus et corporibus adhuc robur constat, et mentium longe acerrima vis est.* *De se magnifice loquitur.*

XXXVII. *De ingenio et usu, quamquam in meis laudibus debeam esse restrictior, id tantummodo dicam,* *Experientiam maxime praedicans.*

Cap. XXXIV. Dio, et Plut. Cap. XXXV. Oros. Plut. et Dio.

U. c. 721.
A. C. 31.

neutrum mihi defuisse, quominus et utilia providere, et opportuna dicere, et domi bellique facere, quae oporteret, possem. nec ferme particula ulla negotiorum utrobique offerri potest, quam non experiundo didicerim: saepe aliorum ductu, saepe meis auspiciis res gerendo, parendi imperandique cognitas omnes rationes habeo. multa caute, haud pauca audacissime gessi, ut temporibus recte uti adsuescerem. neque Fortuna defuit, quin et victoriis me multis, et nonnumquam infortuniis, ad omnes bellorum casus erudiret.

Contra Caesarem spernit.

XXXVIII. *Sed ista quum apud conscios dicam, non ero prolixior, ubi unum hoc addidero, quum adversae partes numero et robore militum, adparatuumque varietate multipliciter vincantur, a nulla tamen re imparatiores, quam ab imperatore, in certamen descendere. Unde enim ei in his annis necessaria huic loco experientia? quem et corpore invalidum esse scimus omnes, nec aut in continenti, aut in mari ullius proelii victoriam per se obtinuisse. Certe in Philippicis campis, dum ego vinco, ille fusus, fugatus, castris exutus est: nec, quid intersit inter duos, aut brevius possem, aut verius exponere. Jam etiam victoriae futurae certissimum praesagium sumi ex paratibus solet. Illis igitur, si quid roboris est, forte sit in legionibus et pedestribus copiis. at vero navibus, ut ipsi videtis, tanta differentia est, ut nostris quidem noceri minime posset a tanto infirmioribus, si sola mole sua defenderentur. jam vero quum tantus sagittariorum numerus e turribus telorum imbrem eminus sparget, ecquis hostium suggredi sustinebit?*

Siculam Caesaris victoriam elevat.

XXXIX. *Neque vero Sicula victoria quemquam terreat, quae et ipsa non Caesaris decus, sed Agrippae ministerium, immo classis meae facinus fuit. cum mancipiis et libertis Pompeji decertatum est: et quid ejus copiae ad nostras? Et sic tamen semel iterumque foede multatus est iste Caesar, quum unius Siciliae vires oppositas haberet. at quota pars imperii nostri est Sicilia? ut, si quis hanc subegerit, formidandus esse nobis videatur. Ego vero tam parum istis eventis moveor, ut, quum possim et pedestri bello vincere, maritimo experiri maluerim, cujus victoriam secum tracturam omnia prospicio. Nam hostium legiones, in angusta conclusas quasi quadam insula, quum omnia circa nostra sint, sedendo deinceps, et arcendo tantum commeatus, quod mare tenentibus facillimum erit, expugnabimus.*

Crudelitatem ejus exaggerat.

XL. *Dixi, milites, quanta brevitate potui, quantis argumentis victoriam nobis certam deberi arbitrarer. Nunc etiam, quod omen Dii avertant, quid victis exspectandum sit, cogitate; quo fortius pugnam capessatis, hisque animis ineatis proelium, ut omnino victoribus inde discedendum existimetis. Sicula illorum victoria nobis documento sit, quae in vos sint exempla edituri, qui tam multos, etiam illustrium virorum, interemerunt;*

nec eorum tantum, qui apud Pompejum fuerant, sed etiam ex Lepidanis, socios suos consortesque periculorum, quibus haud minimam deberent partem ejus ipsius victoriae, qua tam insolenter abutebantur. U. c. 721. A. C. 31.

XLI. *Quid jam de ipso Lepido loquar? cujus quum injuriam nullam, beneficium magnum et recens haberent, (nec enim sine hujus auxilio evertere Pompejum potuissent) ingratissimi mortalium hominem innocentem, benemeritum, mitem, imperio exuerunt, et nunc quoque captivi modo habent in custodia. Neque mitiores in ceteros, quos pecunias crudeliter exigendo quum in arma egissent, pro hostibus occiderunt. Qui ergo talia in amicos sociosque perpetrant, quid non audebunt in adversarios? Nobis scilicet parcent, quibus illi viles fuerunt? abstinebunt nostris, qui suorum facultatibus minime pepercerunt? tam impotentes manente bello, victoria moderate utentur?*

Et ingratum animum erga Lepidum,

XLII. *Sed quid ego in enarrandis, quae adversus alios deliquerunt, verba consumo? quis enim indignius me ipso adceptus est et habitus? Triumvir constituendae reipublicae pari, atque Caesar, jure creatus, tanto tempore sic usus potestate, ut poenitere ejus non debeat; quantum in collega est, magistratu privor, destinato etiam consulatu careo: non de senatus sententia, cujus nomen frustra praescribi, tot primorum ejus ordinis, ipsorumque adeo consulum profectio ex urbe demonstravit. Satellites Caesaris sunt, qui haec molienti Patrum auctoritatem falso circumdant, in se quoque, non tantum in rempublicam, injurii, quando sic se cervicibus suis regem imponere non sentiunt. Jam pro se quisque rationem ineat, quid sibi possit ab hoc monstro polliceri; cujus inhumana atque impia temeritate testamentum M. Antonii e penetralibus Vestae vi raptum est, vivi, valentis, Armeniae tum maxime victoris, et tanta potentia subnixi: nec raptum modo, sed resignatum, lectumque publice. Cujus quidem exemplum rei ne feracissima quidem scelerum tempora produxisse memorantur.*

Itemque suas injurias,

XLIII. *Haec ergo designavit in collegam suum, cognatum, amicum etiam, si Diis placet. ecce enim negat arma adversus me induisse! Quid ergo vobis fiet, commilitones, quibus aperte minatur, quorum honoratissimum quemque inter hostes judicatos nominatim retulit? Quod si non eodem decreto bellum indixit omnibus, ne ideo factum putetis, quod in aliquos futurus sit lenior. Discordiae semina jacere voluit vafer adolescens, satis gnarus, conjunctis se parem esse non posse: sin dissentiamus, adversus omnes occasionem aperiri. Ergo et credulos nonnullos levesque spe ac promissis pellexit: non reputantes, hac se perfidia justum imperatorem, et reddendae reipublicae studium jurejurando professum, cum eo commutare, qui nihil aliud, quam servitutem simul omnium, quaerat.*

Et astam dissimulationem Caesaris.

U. c. 721. A. C. 31. Peroratio. XLIV. *At ego cum ceteris illustribus viris, tametsi edicto Caesaris omni metu vacare jubemur, rebus potius, quam verbis, adcredentes, neque vos deserere, neque ceteros, qui servituti libertatem anteponent, decrevimus. Rem igitur sane aequissimam postulamus, ut eodem in nos animo sitis, duo maxime ponentes ob oculos, et quantas exituri miserias bene pugnando, et quanta adepturi bona sitis. Nihil in vos hosti superbo atque crudeli licebit: vos immo, ad summa gloriae potentiaeque provecti, rerum arbitri eritis: neque vobis tantummodo in liberata patria, sed ipsis quoque, quos viceritis, ingentium commodorum auctores.*

XLV. Hanc in sententiam loquutus principes amicorum, ne superiorum exemplo profugerent, in naves imposuit: jussis una conscendere sagittariorum duobus, legionariorum viginti millibus. Quod enim Caesarem Siculo bello victorem fecisse magnitudo maxime navium, et multitudo propugnatorum credebatur; ipse quoque utrumque imitari constituit. Ergo et triremes raras aedificarat, ceteras ab quaternis usque ad denos ordines, cum praealtis turribus. Ferunt, quum praeter illum legiones in classe pugnaturae incederent, veteranum centurionem magna et Verani vox ad Antonium. queribunda voce exclamasse; *Ergone, his cicatricibus* (ostendebat enim frequentes toto adverso corpore) *gladioque diffisus, Imperator, spes tuas his nullius usus lignis concredes? At ista Phoenicibus et Aegyptiis digna est militia: nobis terram praebe, in qua aut vincere, aut occumbere didicimus.* Ille nihil ad haec: sed, nutu tantum manuque mota ostendens bonum animum ei habendum, praeteriit. Sed ipse, tristium potius, quam meliorum, objecta imagine, vela comportari jubebat in naves, ut scilicet persequendi fugitivos hostes facultas foret.

Caesaris conc. XLVI. At Caesar, consilio Antonii ex transfugis cognito, sibi quoque ante discrimen agendum cum exercitu ratus, ejusmodi orationem habuit. *Eventus bellorum pro bonitate caussae plerumque justitia numinum dispensari, non hodie demum herive credi coepit, sed ex omni temporum memoria constanti priorum observatione veluti per manus traditum est. Igitur, licet ita parati simus, ut vel injustum bellum satis felix fore confidere debeamus, plus tamen fiduciae in eo repono, vobisque reponendi sum auctor, quod non facturi injuriam, sed intentatam repulsuri, hoc, quidquid est, periculi subibimus.*

Cap. XLV. Plut. Dio. Plut. Flor. Vell. Virg. Aen. 8, 693. Hor. Epod. 1. Dio. Plut. Cap. XLVI. Dio.

XLVII. *Ecquid enim Romano populo, gentium omnium principi, plerarumque victori, adcidere indignius potuisset, quam quod adversus Cleopatram, quasi hostem, tanto cum adparatu proficisci cogimur? Sane ego hac nuncii foeditate non solum, si qui manium sensus est, valde permoveri Fabricios, Scipionesque, et Aemilios putem; sed etiam Pyrrhum, et cum Philippo Magnum Antiochum, et clarissimos Poenorum principes erubescere, si mulierem Aegyptiam intelligant cum his contendere, quorum a majoribus tanti ipsi reges imperatoresque victi sunt. Neque vero meriti hanc ignominiam sumus, quibus Gallia subacta, quibus Pannones ad Istrum usque domiti, transitusque Rhenus, et in Britanniam trajecti exercitus, satis illustria testimonia sunt, nihil nos a priorum virtute defecisse.*

U. c. 721. A. C. 31. Vult videri populi Romani bellum adversus Cleopatram.

XLVIII. *Proh Deos immortales! adeone nos a vilissimis hominibus despici, ut ab Aegyptiis et Alexandrinis provocemur? Quid enim ad exprimendam istorum mollitiem ignaviamque dici verius aut expressius potest? Hi igitur mortalium turpissimi simul atque inertissimi, qui tanta sunt vecordia, ut reptilia ferasque colere pro Diis possint; qui condiendis corporibus immortalitatis adfectant inane ludibrium, quam ab animis suis gestisque sperare non audent; qui semper ut ad res novandas levitate praecipites, ita ad gerendas prae timiditate ineptissimi fuerunt: hi, inquam, procedere in conspectum nostrum, ostendere arma sua, exspectare nostra sustinent.*

Aegyptiorum ignaviam ostendit.

XLIX. *Quamquam quid ego horum amentiam reprehendo; quae, per se facile quietura, nostrorum fatali quodam furore stimulatur? Romanas illi, proh pudor! Romanas intuentur manus, commilitones! Nostri generis homines reginae suae stipatores conspiciunt: hinc equites Romanos, hinc senatores spadonum eam vilitate adulari. Quid quod M. Antonium, bis consulem, saepius Imperatorem, reipublicae constituendae mihi datum collegam, tot terras imperio, tot exercitus obtinentem, a moribus nostris descivisse vident, omnemque et natalis soli caritatem, et patriorum numinum reverentiam abjurasse. Etenim, si quis forte vestrum est, qui aliis auctoribus parum crediderit, scitote, M. Antonii jussu et exemplo pro Iside aut Diana adorari Cleopatram; Antonio imponente, natos ejus Solis atque Lunae ferre nomina: Antonium his amplissimas insulas, magnam continentis partem, tamquam privatum patrimonium, distribuisse.*

M. Antonium in externos ritus descivisse inculcat.

L. *Etiamsi certissima sunt haec atque compertissima, credere cunctantibus ignosco. Sed eadem facinorum magnitudo, sicuti vix invenire fidem objecta potest, sic nota eadem et probata veniam enormibus peccatis negat. Qua in re plus aliquanto patriae salutique omnium, quam adfectui meo, deberi intelligo. Quid enim non feci tulique, ut hic a me servari posset, quem, patrem adpellare soli-*

Patientiam suam et studium pacis praedicat.

Cap. L. Appian. Civil. l. 3. Dio.

U. c. 721. A. C. 31.

tus, participem consiliorum, collegam potestatis habui; cui sororem carissimam junxi matrimonio; cui, ut alia taceam, totos exercitus dono dedi? Quam ergo cunctanter ad vindictam Romani nominis adcesserim, inde manifestum esse cunctis credo, quod neque contumelia sororis, neque susceptorum ex ea liberorum neglectu, non Aegyptiae mulieris, quam sorori meae anteposuit, insolentia, non amentia ipsius, provincias populi Romani liberis istius feminae distribuentis, in arma compelli potui. Neque enim eodem mihi tum numero ducendi videbantur Antonius et Cleopatra: quod adversus externam arma, potius expediri dignitas nostra jubebat; civi ad poenitentiam spatium dari postulabat humanitas. Et, indicto Cleopatrae bello, sperabam hunc, si non ultro, coactum certe ad meliorem mentem rediturum esse: ideoque nec hostem judicari passus sum.

Sed Antonium bellum sibi non indictum sumere.

LI. Quando autem ille nec misericordia nostra, nec patientia utitur; sed, sive impudentia, sive pharmacis, ut ferunt, istius veneficae mota mente, beneficium nostrum repudiat, in mulieris gratiam nobis patriaeque periculum intentans, quid superest, commilitones, quam ut hunc Cleopatrae volonem, iisdem, quibus et dominam ejus, armis, submoveamus? et, quando ipse majorum suorum et Romani nominis, et honorum a patria adceptorum non meminit, nos quoque Romanum hunc et Antonium consulemque atque Imperatorem fuisse obliviscamur, et, quod ipse omnibus his titulis praetulit, cum Canopico cymbalista negotium esse cogitemus?

Nec tamen magnum adferre momentum partibus.

LII. Unde neque cuiquam ea reputatio subeat, talem isthunc hominem aliquid ad partes corroborandas Cleopatrae sua praesentia momenti adjecturum. Qualis antea quoque bellator fuerit, multi vestrûm satis norunt, a quibus ad Mutinam victus ac fugatus est. Quod si forte, dum a nobis stetit, aliquid habuisse virtutis visus est; id omne olim jam voluptatibus mollitieque deperiit. Nam, inter regias voluptates, inter muliercularum amores, quae durare virtus, aut quid manere consilii animique virilis queat? Nec enim fieri potest, ut alius sit quisquam, atque se esse studet. delicias inertia atque negligentia sequitur; laboribus atque periculis virtus ali gaudet. Igitur et ille quondam non instrenuus Antonius, tanto jam tempore unica suscepta expeditione, multa millia civium pugnando ad Praaspa, plura deinde fugiendo perdidit. Nec mirum sane. Nam, si quis vestrûm lascivam saltatiunculam aliquam, aut Bacchicae choreae ductorem desiderat, vix nancisci meliorem alium posset: illis enim rebus adprime est exercitus. at, cui duce sit opus, si sapiat, alium quaesiturus est.

Quod milites eum oderint.

LIII. In hoc enim quid est, quod placere cuiquam debeat? Aetas? at illa defloruit annis, emarcuit luxuria. Animi magnitudo? tamquam illa cum stupris et mollitie consisteret. Pietatem ergo cultumque Deorum aliquis nomiaet? quasi vero hos non aeque, ac patriam,

oderit. Fidem? hujus enim egregium edidit specimen in Armeniae rege. At benevolentiam erga amicos? laudetur sane illa atque praedicetur, si non intimos alios contumeliis a se pepulit, alios etiam crudelissime interfecit. Erant, qui apud milites magnam ejus esse caritatem existimarent. Sed his quoque, aut vehementer fallor, hunc errorem quotidiana ad nos transfugia exemerunt. Atque ego ceteris quoque similem esse animum non dubito: iterumque eventurum ei, quod Brundisio in Galliam proficiscenti contigit. Tum enim etiam, quamdiu emolumentum sine periculo sperabant, adhaeserunt omnia profuse pollicenti: postquam praedam tenuem et laboriosam, vulnera et mortes nusquam non occurrere viderunt, sibi coeperunt consulere, neglectis illius rationibus. U. c. 721. A. C. 31.

LIV. Talis ergo militum animus erit. Auxiliorum vero, quae secum trahit, qualis sit, quid attinet dicere? Asiaticum id omne genus est, e qua parte terrarum toties triumphatum, quoties in conspectum venire signorum nostrorum sustinuerunt: reliquiae eorum, quos Philippensi bello ad satietatem vestram cecidistis. Unum esse fateor in hostilibus castris, cujus nec inficiari veritatem, nec elevare magnitudinem ausim. Ingens in illis navibus auri pondus est, maximae divitiae. Sed illa neminem vulnerant, et, si viri estis, vestra sunt. At quorsum ego haec commemoro, quae tantummodo excitare avaros possint? Debentur quidem ista vobis, atque ultro mox aderunt. Sed digniora vobis victoriae praemia esse reor, quod majestatem principis terrarum populi, quod vestras injurias, vestram gloriam, vestrum imperium defendisse dicemini. Auxilia Asiatica parum operae praestent.

LV. Huc igitur adeste, quotquot aut nuper mecum Illyricas Dalmaticasque nationes, aut paullo ante Siciliam vicistis; quique Mutinam huic eidem latroni eripuistis: et, quam pro castellis obscuris capiendis, pro una aut urbe defendenda, aut recuperanda provincia, reipublicae fortem fidelemque praestitistis operam, eamdem nunc in universo omnium discrimine adhibete. Nam, si verum dicere volumus, ut apud nos pro libertate populi Romani, et tantum non humani generis, sic inde in ruinam utriusque pugnabitur. Cum ea femina bellum est, quae et concupiscere Romanum imperium, et cupiditatem profiteri audet; cum eo homine, qui non minus stolide promisit haec omnia, quam illa nequiter postulaverat. Absit vero, ut haec tam dira dictuque etiam vix tolerabilia ulla dies videat, ut in tam impuris manibus populi Romani sit respublica, ut scurris horum, quos digno sane nomine εοπρεα ipsi vocant, vos conjugesque vestrae, liberi, patrimonia divexanda dentur. Rom. Imperium vindicari jubet a dominatione feminae.

LVI. Sic animati neque multitudinem hostium timueritis. turba enim est, et vulgus, haud parum aptius Naves Antonii ad pu-

Cap. LV. Pacatus, Paneg. Theod. Vell. 2, 85. Flor. Dio.

U. c. 721. A. C. 31. *gnam dicit esse inhabiles.*

sarcinis, quam armis, portandis genus. Neque magnitudinem navium pueriliter suspexeritis. inhabilis illa moles per se neminem oppugnat aut sauciat, et ultro parum est ad impellendum inhibendumque, quum oporteat, idonea. Quid igitur facient, in his conclusi magis, ne effugiant, quam impositi ad pugnandum cum spe victoriae; ubi tamquam equestri agilitate omni a parte triremes nostras Liburnasque adsultantes videbunt? ubi velut in immobiles et ictibus se praebentes hinc rostra incurrent, inde tela ac faces injicientur? Non expedient hercle consilium, ad fugiendum aeque et insequendum inepti, et velut in vestigio haerentes. Atque haec non quasi divinans ante experimentum praedico, commilitones: duobus jam proeliis comperta loquor, et nemini vestrûm ignota. Sic igitur nos paremus, tamquam uno proelio, quidquid ab imperio nostro exerravit, sub jugum revocaturi.

Sed et illum fugae, quam pugnae, caussa conscendisse.

LVII. *Nec Asia solum et Graecia nostra erit, sed Aegyptus etiam, veteribus opibus, et quas nuper ubiubi rapere potuit Antonius, dives. Nec enim pedestris exercitus, sua quoque confessione nobis impar, victoriae praemia morabitur, neque vincere difficile est, quales diximus, nauticas copias: de quibus ipsa etiam cum marito Cleopatra desperavit. Namque, ne quidquam vos celem eorum, quae certis indiciis cognita teneo, fugae potius, quam proelii, caussa naves conscenderunt, certo sane argumento, quod ex omni supellectili, quidquid paullo pretiosius fuit, eodem importandum curaverunt. Idcirco, qui fortassis nudos abire pateremur, nunc praemia victoriae nostrae secum ablaturos non dimittemus, donec et haec et ipsos strenue pugnando nostram in potestatem redegerimus.*

Caesar se ad proelium comparat.

LVIII. Sic dimissa concione, utrumne obsisteret exituris, an vero viam aperiret fugae, agitare coepit. quod enim velociores habebat naves, facile se consequuturum abeuntes rebatur: et, si Antonium cursus abstulisset, ceteros omnes, nullo amplius retinente, ad se transituros. Sed, Agrippa subjiciente, *favore ventorum eripi sibi classem velis usuram posse,* proelium committere statuit, majore aliquanto spe vincendi, postquam illo die tempestas oborta, et proximo deinde triduo desaeviens, effusis imbribus et multa grandine navibus Antonianis molesta incubuit. Quinto demum die quum reddita serenitas esset, Caesar et ipse, postquam, in hostia reperto felle duplici, egregie litarat, magnam vim militum in navibus collocat: amicos in scaphas imponit, ut celeriter discursando

Cap. LVIII. Plut. et Dio. Plin. 11, 37. Dio.

monerent pugnantes, quid fieri vellet, et ad se, quid ubivis rerum gereretur, referrent. His ita paratis, quum dextro cornu M. Lurium, sinistro L. Arruntium praefecisset, Agrippa universae classi praeposito, ipse cum Valerio Messalla et aliis illustribus, futurus ubi res postulasset, egressum hostis exspectabat. U. c. 721. A. C. 31.

Cap. LVIII. Vell. 2, 83. Plut. Brut. fin. et Appian. Civil. l. 4. p. 611. Vell. Dio.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI TERTII.

M. Antonius, ad Actium classe victus, Alexandriam profugit; obsessusque a Caesare, in ultima rerum desperatione, praecipue occisae Cleopatrae falso

Occisae Cleopatrae falso rumore inpulsus] Prima vox deest in Berg. *occisa Cleopatra* Boend. Male. Quemadmodum Cleopatra rumorem mortis suae spargi jusserit, vide Plut. in Anton. 951. et Dion. Caff. 51, 450. Paullo ante Antonii praenomen deest in Boend. Vide ad Epit. 62. Tum *in ultima desperatione rerum* legit Lov. 2.

Se ipse interemit] *se ipsum* Boend. et ed. Camp. Vulgatum elegantius esse, vidimus ad 2, 19, 6. Quamvis vero vix ad elegantiam linguae Latinae scriptor Epitomarum exigi possit, aliquid tamen ei ex lectione Liviana adhaesit. Praeterea pro vulgato stant reliqui omnes scripti et editi. Deinde *interfecit* Leid. Voff. Berg. Lov. 2. et Boend. Vide ad Epit. 73.

Caesaris Alexandria in potestatem redacta. Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte occubuit. in urbem reversus] Haec verba male interpuncta ex auctoritate manuscripti libri ita debent dispungi et legi: *Caesar, Alexandria in potestatem redacta, Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, defuncta, in urbem reversus* etc. Sunt enim haec omnia una periodo connectenda. SIG. Quemadmodum emendandum ac distinguendum monuit Sigonius, etiam in contextu edidit, nisi quod duabus vocibus additis vulgarit *voluntaria morte defuncta;* quas etiam retinent omnes scripti nostri. Sigonio per omnia consentiunt Berg. ed. Camp. et, teste Hearnio, Exc. Pithoei: reliqui vero, quibus usus sum, parum differunt, Nam *Alexandriam in potestate* legit Voff. *in potestate*, tum *in arbitrio*, et *defuncta est* Leid. *defuncta est* etiam Lov. 2. et Boend. Mox vocula *tres* exsulat à Leid. intercepta forte a primis literis sequentis *triumphos*.

Tertium ex Cleopatra] Scribe *de Cleopatra*. Dicimus enim *triumphare ex provincia*, non autem *ex rege*, sed *de rege*. SIG. *de Cleopatra* omnes scripti mei, et ed. Campani.

Inposito fine civilibus bellis altero et trigesimo anno] Lege *altero et vigesimo*, non solum quia ita est in veteribus libris, sed etiam quia historiae veritas id postulat. Nam a Lentulo et

so rumore impulsus, se ipse interfecit. Caesar, Alexandria in potestatem redacta, Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte defuncta, in urbem reversus, tres triumphos egit: unum ex Illyrico, alterum Actiaca victoria, tertium de Cleopatra, inposito fine civilibus bellis altero et vigesimo anno. M. Lepidus, Lepidi, qui triumvir fuerat, filius, conjuratione contra Caesarem facta, bellum moliens, obpressus et occisus est.

Marcello consulibus, quibus civilia arma primum sumpta sunt, usque ad Caesarem V. et Sex. Apulejum consules, quibus posita sunt, tot anni numerantur. Vellejus lib. 2, [89.] *Vicesimo anno finita bella civilia*. SIG. Vulgatum servant Voss. Lov. 2. Boend. et Norv. Sed Sigonio, *altero et vigesimo* emendanti, concinunt Leid. Berg. et Exc. Pithoei. Praeterea *civilibus armis* Voss.

M. Lepidus, Lepidi, qui triumvir fuerat, filius] Duae ultimae voces desunt in Exc. Pithoei. *M. Lepidus, qui Lepidi triumviri filius fuerat* Boend. *M. Lepidus, qui Lepidi triumviri fuerat filius* Voss. Norv. et omnes edd. ante Gruter. qui ejus, quod nunc exstat, auctor exstitit. et recte. Non enim *fuerat*, sed *erat* ejus filius, patre adhuc vivente. Cum Grutero faciunt Leid. Lov. 2. et Berg. Vellej. 2, 88. *M. Lepidus*, etc. *Lepidi ejus, qui triumvir fuerat rei publicae constituendae, filius, Junia Bruti sorore natus.* Mox *adversus Caesarem*, pro *contra*, Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. Vide ad Epit. 57. Deinde *oppressus est*, duabus mediis vocibus omissis, Voss.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XCVIII.

IN LOCUM LIBRI CXXXIII. T. LIVII.

U. c. 721. A. C. 31. *Antonii praetoria ab Echeneïde retinetur.*

I. Dum apud Caesarem hi adparatus fiunt, ex diversa parte Antonius, claſſis suae dextro cornu cum L. Gellio Publicola praefuturus, laevum C. Sosio, mediorum régimen M. Octavio et M. Inſtejo tradiderat: paulloque extra portum provectus, pro faucibus ejus inſtructa acie ſtabat. Tradunt etiam, quasi in perniciem ejus omnia conspiraſſent, ab Echeneïde pisciculo retentam praetoriam fuiſſe, qua circumire ad exhortandos suos coeperat, donec in aliam navem transiret. Evectus igitur Caesar, ubi nusquam progredi hoſtem animadvertit, incertus consilii, tamen expediri remos praecepit. deinde, ubi nemo ex adverso procedebat, (nam scapha circumvectus Antonius gubernatores tenere locum circa anguſtias portus, tamquam ancoris jactis immobiles, juſſerat, hortatus milites, ut, propter gravitatem navium, inde velut ſtataria pugna adgredientes exciperent) signum datum, uti cornua inveherentur. In alterum jam Agrippa transierat: quem porrigere videns aciem Publicola, dum suos etiam ordines expandit, a mediis divellebatur. Tum Antonius, ne multitudine hoſtilium navium circumveniri suam claſſem, aut diduci pateretur, invito propior in advenientes Caesarianos movit. Ibi vero, L. Arruntio occurrente, atrox et obſtinatum certamen ortum, ducibus utrimque atque gubernatoribus ex sua alacritate aut arte spem pugnantium intendentibus: et animos inſtigante conspectu atque adclamationibus pedeſtrium copiarum, quarum regimen hinc P. Canidius, inde Statilius Taurus, obtinebant.

Navium et pugnae ratio dispar.

II. Sed erat sicuti navium utrimque, sic etiam pugnae ratio dispar. Caesariani minoribus et levibus

---

Cap. I. Plut. Anton. et Vell. 2, 85. Dio, l. 50. Plin. 32, 1. Plut. et Dio. Vell. et Plut. Cap. II. Flor. 4, 10. Dio. et Plut.

navigiis hostilium moles impetu subibant, tectique et sub ipsa eorum magnitudine latentes impune detrimentum inferebant: aut, si frustra conatus fuisset, priusquam manibus ferreis comprehenderentur, se recipiebant, mox eamdem iterum navem, aut, si qua alia opportunior videretur, libero incursu tentaturi. Adversus haec Antonianis curae erat, ex praealtis navibus (decem pedes aliquae a mari aberant) catapultis hastas aut saxa jacere, succedentem hostem missilibus incessere, harpagones injicere navibus. ea res quoties procedebat, haud dubie vincebantur Caesariani: ubi, subducentibus se his, atque celeritate sua eripientibus, aberraverant machinae; aut rostris hostilibus perforabantur Antonii naves, aut singulas a pluribus circumventas amittebat. Erant in altera parte gubernatores periti, remex alacer, dux intentus: in altera praeter milites nihil. sic igitur pugnabatur, ut hinc sola legionariorum virtute res sustineretur, inde plurimus nautarum atque remigum labor esset. U. c. 721. A. C. 31.

III. Quum ab hora quinta diei usque in septimam multa utrimque caede dimicatum, neutro inclinante victoria, esset; Cleopatra, quae post aciem, ancoris in salo jactis, naves suas constituerat, haud ultra ferens spei terrorisque ancipites moras, cum sexaginta suis navibus, in medio pugnantium subito conspecta, exterruit Caesarianos; donec eam, minime pugnandi animo progressam, Peloponnesum versus sublatis dolonibus fugere animadverterunt. Forte propitius ventus subortus longe has statim a loco, ubi pugnabatur, abripiebat. Igitur sive deceptus Antonius, et suos excedere proelio ratus, sive Cleopatram anteponens omnibus, ipse quoque, detracto insigni praetoriae navis, Alexandro Syro et Scollio quodam solis familiarium comitantibus, intendit fugam. *Cleopatra fugit.* *Et post eam Antonius.*

IV. Neque segnius resistebatur, nolente imperatorem relinquere milite, a quo relictus atque proditus ipse erat. Tandem, sub horam decimam clamante atque rogitante Caesare, *cujus igitur auspiciis, cujus in gratiam pugnarent post imperatoris fugam?* vix inducti sunt, ut oblatam ultro veniam accipere faterentur.

Cap. II. Oros. 6, 19. Dio, et Plut. Vell. Dio. Cap. III. Oros. Dio. Plut. Oros. Flor. Vell. Virg. 8. Aen. v. 709. Hor. Carm. 1, 37. Plut. Dio. Vell. Plut. Cap. IV. Dio. Plut. Vell. Plut. Vell.

U. c. 721. A. C. 31.

Pars tamen, ad sublevandas naves projectis in mare turribus atque armamentis, abiciunt: quibus omissis, Caesariani, carentes velis, et tantum ad pugnam parati, ceterarum fugam impedire satis rati, jam audacius et apertius, multitudine navium et vento favente freti, oppugnabant. Ergo crudelior, quam antea, pugna esse coeperat; nec jam gubernatorum artibus et suarum celeritate navium contentus Caesaris miles, conscendere hostiles, et, tractis in praeceps aut repulsis propugnatoribus, evadere in tabulata nitebatur. Sed peribant inter haec multi, dum contis protrusa navigia, aut securibus caesa, praeterea conjectis in has ex ante parato ponderibus praegravata fatiscunt: alii, dum praealtas naves scandunt, dejecti, pars collato pede trucidantur.

Ignes injecti navibus.

V. Igitur Caesar, ut minore suorum periculo rem conficeret, ignem adferri jussit e castris, quo auxilio antea abstinere, ne praeda corrumperetur, cogitaverat. Tum vero passim a Caesarianis ignes variis ingeniis jacti. nam, praeter jacula ignita facesque manu jactas, vascula quoque, pice referta ac carbone, tormentis vibrabantur. Et, quamquam, dulci prius aqua consumpta, deinde marinam infunderent exstincturi, plus augebatur incendium, vires ex salsa aqua capientibus flammis. Tum vero, quum omnia experiri necessitas cogeret, centonibus atque adeo corporibus occisorum injectis suffocari visus est ignis; sed mox, victis, quae obstiterant, vento quoque exsuscitante, importunior eluxit.

Unde summa multis calamitas.

VI. Igitur, multiplicato metu mortis exsternati, donec quidem pars aliqua navis ardebat, repugnabant incendio, quasi corporum objectu arceri posset, caedendo tabulas, transferendo onera, aut in mare, interdum in ipsos etiam hostes immittendo, ut vel sic laederentur. Erant, qui semper se recipientes in ea loca, quo nondum ignis penetraverat, manibus ferreis contorumque uncis hostiles retinere naves summa contentione laborarent: ut in has insilientes aut salutem consequerentur ex victoria, aut, si una perdere inimicos potuissent, solatium mortis. Ut autem leves Caesaris naves periculum facile effugerunt, et ardentium tabulata ac latera ad ipsam usque carinam depasta flamma, locum, quo concederent ultra, non ha-

Cap. IV. Dio. Cap. V. Virgil. Aen. 8. v. 694. Dio.

bentes adflabat; miserrimis hominibus graviſſimae calamitates incubuerunt. U. c. 721. A. C. 31.

VII. Multos, et praecipue nautas, intactos adhuc igni fumus enecat: alii medium inter incendium tamquam in camino aſſantur: videres etiam, quos ipsa, quae tuendo corpori sumpserant, arma conceptis ignibus torrerent. quae qui abjecerunt, eminus hoſtium telis convulnerabantur. Ne quidem in mare desiluiſſe proderat: quum alios hauriret unda, vel incidentia tela inter ipsas aquas conficerent: pars a marinis belluis intercepta laceraretur. Soli, ut tali tempore, mitiore fato perierunt, qui, priusquam iſta paterentur, mutuis vulneribus, aut sua manu perempti, simplicem mortem, et in ipsis navibus suis buſtum invenerunt. Tum demum, poſtquam eum in ſtatum deducta res erat, tuto suggredi se poſſe rati victores, ut pecuniam, quam sciebant eſſe in navibus, diriperent, ſtudiose adnavigarunt. Nec aliunde major ea die clades his partibus exſtitit: non modo milites plurimi, dum exſtinguere ignem parant, ambuſti, sed et totae naves, hoſtilibus correptae harpagonibus, conflagrarunt. *Et plurima mortis imago.*

VIII. Haec pugna, ante diem quartum Nonas Septembres commiſſa, hujusmodi exitum habuit, per noctem etiam obſtinatione pereuntium continuata, donec, illucescente die, qui in navi pernoctaverat, Caesar, jam sine exceptione victor, adeoque solus reliquus Romanae rei rector intelligeretur. Nam illa dies salutaris eſt habita reipublicae, et inde tempus imperii ejus praecise computatur. Caesa fuerunt hoſtium millia quinque, naves omnis generis captae trecentae, sicut ipse Caesar in commentariis suis retuliſſe traditur. Nam alii cecidiſſe millia duodecim ex victis prodiderunt, sex vulnerata, ex his inter curandum mille mortuos. *Victoria Caesaris.*

IX. At Caesar, miſſo cum Liburnis Maecenate, qui longius insequeretur fugientes, ad honores Deorum, a quibus adjutus credi volebat, se contulit. Et, ante ceteros Apollinem colere solitus, a quo et genitus gaudebat exiſtimari, tamquam praesenti numini (nam apud Actium aedem habebat antiquitus) decem naves *Et ob hanc Apollini habitus honos.*

Cap. VIII. Dio, l. 51. Oros. Sueton. Aug. 17. Dio. Vell. 2, 86. Dio. Plut. Oros. Cap. IX. Acron in Hor. Epod. 1. et Pedo Albinov. in Maecen. obitum, v. 45. Dio.

U. c. 721. A. C. 31. ex praeda dedicavit, ab uno remorum ordine ad decem: quae postea cum ipsis navalibus deflagrarunt. Templum deinde ejusdem Dei ampliando nobilitavit; et, pro vetere triennali agone, ludos gymnicos musicosque instituit, et certamen equestre, quod singulis quinquenniis in suburbio Nicopolis loco ad hoc parato ageretur, Actiacos vocari ludos jubens: eorumque cura Lacedaemoniis demandata.

Et in loco castrorum condita Nicopolis.

X. Dedit etiam deinceps urbi condendae operam, *Nicopolin* ex argumento vocans, quam in loco castrorum positam, migrare eo jussis vicinorum Ambraciae et Anactoriae regionis castellorum habitatoribus, quibusdam etiam longius a Calydone et Aetolia arcessitis, frequentavit. ubi vero tabernaculum imperatoris fuerat, Apollinis sacellum faciundum curavit sub dio, quod rostris captarum navium exornatum est. Eodem loco hominis et asini signum ex aere posuit; qui ad proelium procedenti omen fecerant, alter *Eutychi* nomen habens, alter *Nicontis*: quae statuae, postea Constantinopolin transvectae, in theatro circi steterunt. Ipsam quoque urbem non manubiis tantum, sed etiam convectis in eam oppidorum ornamentis, quorum et incolas eo transtulerat, conspicuam reddidit. Et quo majorem novo populo dignationem circumdaret, inter Amphictyonas locum ei dedit, suffragiis Dolopum, quae gens pridem interierat, in Nicopolitanos collatis, et quae Magnetes, Maleensesque, et cum Aenianibus Achaei Phthiotae habuissent; quas civitates communi Thessalorum contribuebat.

Patrenses ornat Caesar.

XI. Patras etiam, quae magno partibus adjumento fuerant, immigrare coëgit ex finitimis oppidulis homines. sed et Rhypis eversis multitudinem deduxit Patras: oppidum commodo adpellentibus situ interire, ut coeperat, minime passus. Igitur et solis Achaeorum libertatem cum jure coloniae Romanae tribuit, et de spoliis Calydoniorum, tum alia ornamenta, tum Dianae Laphriae simulacrum dono dedit. Verum haec ad sequentia tempora pertinuerunt.

Cap. IX. Suet. Aug. 70. et 94. Supra, 132, 30. Dio. Strabo, l. 7. p. 325. Plin. 4, 1. Cap. X. Suet. Aug. 18. Strab. Dio. Cassiod. Chron. Strabo. Plin. Suet. Strabo. Dio. Paus. libb. 5. et 7. Dio. Sueton. Aug. 96. et Plut. Zonaras. Strabo. Paus. l. 7. Paus. l. 10. Cap. XI. Pausan. l. 7.

XII. At Antonium ex proelio profugum, signo navis eminus conspecto, Cleopatra noscens, inhibuit cursum, donec regia praetoria venientem adciperet: transcenditque ille, nec videre reginam sustinens, nec ab ea videri: tacitus et cogitabundus suffulto manibus capite in prora sedebat: donec, ad tumultum persequentium navibus circumagi jussis, ceteros haud aegre submovit: navis una perseveranter instabat, cujus in tabulato quidam minitabundo gestu lanceam vibrans eminebat. Is interroganti Antonio, *Tu quis es, Antonium qui persequeris? Eurycles,* inquit, *Lacharis filius, Laco, Caesaris fortuna mortem patris mei persequor.* eum enim Antonius latrocinii crimine securi percusserat. Neque tamen praetoriam, in qua tum Antonius erat, sed alteram (binas habebat) invasit: eaque et alia quadam, quae pretiosam suppellectilem vehebat, abrepta, recessit. U. c. 721. A. C. 31. *Antonius in Cleopatrae navem recipitur.*

XIII. Tum iterum priori tristitiae redditus Antonius triduum solus exegit in prora, sive offensus Cleopatrae, sive pudore visum subterfugiens: donec ad Taenarum processum est. Ibi demum opera mulierum colloquio, et mox mensae lectoque communi admoti sunt. Jam amicorum nonnulli cum onerariis multis ad eum pervenerant, mari res perditas, pedestrem exercitum in officio esse nunciantes. Missis igitur, qui Canidium cum legionibus et equitatu per Macedoniam in Asiam properare juberent; navem, multa pecunia regioque instrumento onustam, inter se dividere amicos jussit, salutique suae prospicere. Nec desiit restitantes, flentes, solatia et preces miscens, urgere, donec discederent: eosque Theophilo, procuratori suo, qui Corinthi remanserat, commendavit, ut eos tantisper absconderet, donec placandi Caesaris reperissent viam. *Ibique triduum solus exigit in prora.*

XIV. Pauci fugisse Antonium senserant: neque facile erat credere, veterem imperatorem, et vices fortunae haud semel expertum, relictis integris legionibus undeviginti, millibus equitum duodecim, in fuga praesidium arcemque salutis collocasse. Milites certe desiderio et exspectatione ejus, etiam postquam abisse eum pernotuit, per septem dies conditiones a Caesare oblatas recusarunt: donec pro Antonio, quos diximus ab eo missos, adfuerunt, maturari fugam praeci- *Exercitus ab eo relictus in fidem Caesaris venit.*

Cap. XII. Plut. Cap. XIII. Dio. Plut.

U. c. 721. A. C. 31. pientes. Tum quidem moestus et subiratus imperatori miles, efferentem signa Canidium aliquantisper sequutus, ubi castra sua, in quibus pauci remanserant, in potestate Caesaris esse didicit, et Canidius, suos haud minus, quam hostem, metuens, nocturna fuga se proripuit, inops omnium, sine imperio, sine commeatu victori se citra proelium permisit. Neque major moles in recipiendis Antonii sociis fuit. domum ab infelice proelio regressi nihil moverunt postea, sed in fidem potestatemque Caesaris, alii statim, quidam haud multo inde tempore, se dediderunt.

Qui victoria clementer utitur.

XV. Caesar victoria perquam clementer usus est, ingenione suo, an ut Antonium oneraret invidia eorum, quae duo post Mutinensem atque Philippicam victoriam peccaverant. Civitatibus Graeciae, dein Asiae pecunias tantum imperavit, gentiumque concilia sustulit. Thuriatas, Messeniae populum, Lacedaemoniis, quorum odio sequuti Antonium fuerant, subjecit. Tetrarchis atque regibus, praeter Amyntam et Archelaūm, quidquid oppidorum ab Antonio adceperant, ademit. Philopatora, Tarcondimoti filium, exuit regno. Idemque fatum Lycomedis fuit, Ponti Cappadocii partem obtinentis: et Alexandri, quem, adcusato fratre Jamblicho, praemium adcepisse regnum ejus cognoverat ab Antonio, quem et mox in triumpho ductum interemit. Sed, quae sub Lycomede fuerant, Medio cuidam tribuit Caesar; qui, priusquam res proelio permitteretur, Mysis concitatis, bellum contra Antonianos susceperat. Cleoni quoque Gordiucomensi ob simile meritum Mysiae concessae partes, ut ex latrone regulus fieret, et Jovis Abretteni sacerdos, a quo aucta mox patria *Juliopolis* adpellationem adcepit. Cydonios atque Lampaeos, Cretae populos, quorum auxiliis erat usus, liberos esse jussit, etiam restituta Lampe, quam belli turbo everterat.

Multis ignoscendo.

XVI. Adversus Romanos varie se gessit, alios pecunia, haud paucos etiam vita multando. Tamen et quibusdam ignovit, a quibus saepe graviter laesus fuerat. Horum facile principes, C. Sosius, quum L. Arruntii fide interim latuisset, postea enixis ejus pre-

Cap. XIV. Dio. Vell. 2, 89. Plut. Dio. Cap. XV. Vell. 2, 86. Dio. Pausan. l. 4. Dio. Strabo, l. 12. pp. 558. et 560. Dio. Strabo, l. 12. p. 574. Dio. Cell. Geogr. Ant. l. 2. Dio. Cap. XVI. Vell. Dio.

tribus, et clementia Caesaris iram vincente, servatus est: M. Scaurum, Sex. Pompeji fratrem uterinum, destinatae neci Mucia mater eripuit. C. Furnius, patris impetrata salute, memorabili voce gratias egit: *Hanc unam, Caesar, habeo injuriam tuam. effecisti ut viverem et morerer ingratus.* U. c. 721. A. C. 31.

XVII. Haec exempla lenitatis Marco (nam nomen ejus, quae Graecorum scriptorum negligentia est, aliud non reperi) fiduciam dederunt, pro Barbula, qui inter duces Antonii militaverat, deprecandi. Quam rem quum admodum anxie ac diligenter ageret; miratus Caesar hominis sollicitudinem, *ecquod igitur ei tantum cum Barbula amicitiae jus esset*, interrogavit. Ibi Marcus. *Quod inter homines sanctissime conservari interest, tuque probare etiam in hostibus consuevisti, fides me incitat, et referendae pro meritis gratiae desiderium. Tres sunt, quibus omnia me debere arbitror, tibi, qui me numero proscriptorum exemisti; M. Agrippae, cujus precibus exoratus es; et huic, cujus pro salute nunc sollicitus sum. nam is mihi patronum Agrippam paravit, et antea quoque fuit in me liberalis. Quippe clade Bruti captus, quum agnosci timerem, pro servo venii. Emit me Barbula, et, industrium esse cernens, dispensatorem constituit. deinde, quum aliam in me indolem deprehendisset, id, quod erat, suspicatus, ut verum faterer, salute promissa, monuit. Contra ego, latere adhuc sub hac persona cupiens, negare, obtestari, nomen, genus, et priores dominos fingere. nec exempta Barbulae suspicio est, Romamque proficiscens secum ire jussit, siquidem proscriptus essem, haudquaquam prompte sequuturum arbitratus. Ceterum bona mea fortuna factum est, ut quidam amicorum Barbulae, qui salutandi eum caussa ad portam processerant, me cognosceret, idque ei clam indicaret. Tum ille non prius adquievit, quam securitatem mihi tuo beneficio redderet.* *Marci preces pro Barbula.*

XVIII. *Ejusdem benignitatis occasio en iterum offertur tibi, Caesar. Barbulae inter Antonii praesidia deprehenso meam imitari solertiam placuit; servum finxit. a me, dissimulante notitiam ejus, emptus est. Per te, Caesar, fortunam tuam, tamque faventes ad omnia Deos, oro, aut salutem unius hujus capitis concede mihi, aut me una interfici jube. Tolerare dolorem non potero, si tam fuero infelix, ut, cui vitam debeo, servare nequeam. At vero tua me consolatur humanitas, quam saepe alias, et modo adversus inimicissimos demonstrasti. Macte hac clementia, quae te in coelum aliquando feret, et interim aequitate Deûm praestabit, ut tam misericors victor, nec* *Et animi grati perpulchrum exemplum.*

Cap. XVI. Sen. de Benef. 2, 25. Cap. XVII. Appian. Civil. l. 4. p. 618. Ovid. Trist. 1, 4. v. 39. et 1, 8. v. 25. Appian.

U. c. 721. A. C. 31. *offendi debeas a quoquam, et, quum fueris offensus, semper possis ignoscere.* Non repulit tam honeſtas preces Caesar; favitque exemplo, quod his etiam annalibus ab oblivione vindicandum exiſtimavi. Additur apud Appianum, solum hujus geſti reliquum auctorem, id par amicorum una quoque consules majores fuiſſe. ceterum inter magiſtratus eorum temporum nullum, quod huc adcommodari poſſit, collegium reperio.

Curio et alii quidam occiduntur. XIX. Inter haec documenta mansuetudinis, etiam vindicta partes suas obiit, occiso inter clariſſimos Curione, cujus pater pro Caesare dictatore pugnans in Africa occubuit. Sed et alii quidam interfecti: excusantibus Caesaris amicis, periſſe bis meritos, qui, hoſtilia ausi, ne deprecari quidem voluiſſent. Sed inter omnes maxime miserabilis Aquiliorum exitus, quibus cognomen Floris, fuit. pater et filius erant, nec nisi uni Caesar, sortiri jubens, vitam indulserat. Sed pietate filii, se ſtatim ad supplicium offerentis, et occisus ipse, nec servatus pater eſt. namque suis manibus, prae dolore orbitatis, sibi conscivit necem.

Antoniani in victrices legiones distribuuntur. XX. Caesar inter haec, Antonianis militibus, qui nondum expleta ſtipendia habebant, suas in legiones distributis, et disjunctis per varia caſtra legionibus, veteranos Brundisium praemisit. Admonitus erat Sicula seditione, ne tantam vim militum eodem loco haberet. Etiam ad libertorum motus penitus sedandos, quartam iis pensionem, quae adhuc ex imperata pecunia debebatur, remisit. Et hi quidem, datorum haud ultra memores, retentam partem in lucro hilares computabant. Militum vero qui adhuc sub signis agebant, diligentia tribunorum, et spe Aegyptiae praedae, quiescebant: dimiſſi poſt victoriam sine praemio ſtomachabantur. quae indignatio, quum non multo poſt in seditionem erupiſſet, non tamen imparatum Caesarem nacta eſt. Nam is provisu futurorum Agrippam per cauſſam aliorum negotiorum in Italiam miserat, veritus ne Maecenas, urbis Italiaeque praefectus, quoniam manebat in equeſtri loco, contemneretur.

Agrippa et Maecenas amicorum XXI. Ex omni cohorte amicorum duo hi praecipua apud eum gratia erant. his secreta ejus innitebantur; horum fidei tantum credebat, ut, quum duas in-

Cap. XIX. Dio. Vell. 2, 86. Dio, et Sueton. Aug. 13. Cap. XX. Dio. Tac. Ann. 3, 30. Cap. XXI. Dio.

discretae magnitudinis gemmas insculpta sphingis imagine haberet, altera signaret ipse, alteram penes hos relinqueret, ut per absentiam suam, quae postulassent tempora, epistolae et edicta ejus nomine proponenda signarentur. Ad hos aut alios si quid occultiorum literarum daret, ridenda nunc pueris calliditate, pro unaquaque litera, quam volebat legi, sequentem ponere solebat. ipsius autem epistolas ad senatum scriptas aperiebant illi, et, mutatis, quae volebant, iterum obsignatas reddebant. Unde, quum pro diversitate temporum saepe variaret oratio, communiter jactari coepit, *Sphingem adferre aenigmata*. Neque minus aut nota per Italiam, aut propter collationem pecuniarum, quam frequenter imperabat, terribilis erat Maecenatis rana. Nec tam, quomodo signata edicta essent, quam quid juberent, referebat. Tamen Caesar, cavillationes non ferens, postmodum imagine sua signare instituit. quod et sequentes imperatores fecerunt, Galba excepto, qui gentilitium insigne retinuit, e prora navis prospectantem canem.

U. c. 721. A. C. 31. *Caesaris principes.*

XXII. Dimisso in Italiam Agrippa, Caesar, velut ista cura exsolutus, Graeciam obiens civitates ordinabat; frumentum, quod bello supererat, adflictis exhaustisque distribuebat; sacra fanaque visebat. etiam initiatus est Cereris et Proserpinae Eleusiniis. Inde quum in Asiam transmisisset, certiora de Antonio cogniturus, audito veteranorum tumultu, et crebris Agrippae literis revocatus, ne, se procul amoto, si forte ducem idoneum essent adepti, magnas turbas darent, in Italiam redire, quamquam hiemante mari, constituit. Sed, exacto interim anno, qui suffectos etiam consules, ex Kalendis Maji M. Titium, ex Kalendis Octobris Cn. Pompejum habuit, Imperator Caesar quartum consulatum iniit in Asia, cujus M. Licinium M. F. Crassum collegam habuit, quamquam ille Pompejanis, dein Antonianis in partibus, necdum praetor fuisset.

Caesar Graeciam obit. *In Italiam revocatur.* U. c. 722. A. C. 30. C. Julio IV. M. Licinio Coss.

XXIII. Illa quoque peregrinatio Caesaris dignum relatu pietatis ac clementiae exemplum habuit. Forte Sami dum captivos cognoscit Caesar, Metellus adesse

Pietatis ac clementiae exemplum.

Cap. XXI. Plin. 37, 1. Sueton. Aug. 50. et Dio. Sueton. Aug. 88. et Dio. Plin. Sueton. Aug. 50. Dio. Cap. XXII. Plut. Dio. Sueton. Aug. 93. Dio. Plut. Sueton. Aug. 17. Dio. Pigh. Ann. Dio. Sueton. Aug. 26. Oros. 6, 19. Cap. XXIII. Dio. Appian. Civil. l. 4. p. 613.

U. c. 723. A. C. 30. jussus, senex squallidus sorditatusque, processit, qui inter duces Antonianos in potestatem venerat. Ad id nomen exsiliens filius ejus, qui tum in consilio sedebat, vix in ista illuvie agnitum patrem complexus, *Hic*, inquit, *Caesar, hostis tibi paullo ante, ego miles fui. non magis ille poenam, quam ego praemium meriti sumus. aut igitur me propter illum occidi jube, aut illum propter me vivere. Loquere tecum, oro quaesoque, et, utrum moribus tuis sit convenientius, judica.* Motis ad commiserationem omnibus, Caesar, quum paullum addubitasset, infensissimum hominem, et nullis pollicitationibus ab Antonio abduci quitum, in filii gratiam venia prosequutus est.

Colossicae statuae Sami. XXIV. Antiquitus tres colossicae statuae in eadem basi Sami fuerant, quas, abreptas nuper ab Antonio, Caesar inter spolia erat nactus. Ex his Herculem ac Minervam in eadem sede curavit reponendos: Jovem, qui postea in Capitolio stetit, imponi in navigium jussit. Idem et aliis civitatibus adempta ab Antonio signa reddenda curavit: et Ephesiis Apollinem, Myronis opus, somnio monitus.

Hiberna Caesaris navigatio. XXV. Adulta jam hiems erat. sed nihil territus anni tempore Caesar, quamquam bis inter trajiciendum tempestate conflictatus, semel inter Aetoliae et Peloponnesi promontoria, iterum ad Ceraunios montes, amissis aliquot Liburnicis, fracto navis suae gubernaculo, fusisque armamentis, litus Italiae tenuit. Jam praecesserat venientis fama. Idcirco Brundisii totum ferme senatum, totum equestrem ordinem, majorem partem plebis reperit. neque magistratus remanserant domi, praeter duos tribunos plebis, totidemque praetores, retentos senatusconsulto. magnum quoque ex aliis urbibus agmen aderat, legatione fungentium, aut sponse adcurrentes.

Ejus adventu conquiescunt turbae. XXVI. His igitur studiis omnium, et praesentia Caesaris turbae statim conticuerunt: ipsique adeo milites, alii vultu ac sermone imperatoris exterriti, quidam spe, pars evocati ad eum profecti sunt. Igitur levius exspectatione negotium fuit. Pecunia, et omnium bellorum sociis agro insuper promisso, desideriis militum satisfactum. pauci Italorum cum An-

Cap. XXIV. Strabo, l. 14. p. 637. Strabo, l. 13. p. 595. Plin. 34, 8. Dio. Cap. XXV. Sueton. Aug. 17. Dio. Cap. XXVI. Tac. Ann. 1, 42. Dio. Sueton. Dio.

tonio senserant. horum ager et oppida militi distributa: ipsi Dyrrachium, et Philippos, et alias urbes transmarinas trajecti. Nec omnibus repraesentari nummi potuerunt. quamquam enim magnus pecuniae modus postrema partus erat victoria, majoribus impensis exhauriebatur. Idcirco Caesar suas et amicorum possessiones subhastavit, facta etiam potestate militibus ex his adcipiendi, quod deberetur. Nec emptum quidquam ab ullo, nec in solutum adceptum est. quis enim esset ausus? tamen ista species praetextum honestum differendae solutioni praebuit, donec paullo post ex Aegyptia praeda promissa praestarentur. Sed et legiones deinde, alias aliis imperiis partibus praesidio futuras, dicto audientes habuit. U. C. 722. A. C. 30.

XXVII. His ita ordinatis, et his, quos, venia data, extra Italiam manere jusserat, hoc interdicto exsolutis, urbanos, qui ad ipsum non venissent, negligens, intra tricesimum diem, quam ex Graecia solverat, eodem rediit. Et, ne iterum flectendis promontoriis hiemem adversam experiretur, translatis per Isthmum navibus, tam rapido cursu vectus est, ut Cleopatrae ac Antonio simul discessisse ex Asia, et redisse nunciaretur. *Caesar in Graeciam redit.*

XXVIII. Illi, (quippe, quae fuerit horum interim fortuna, quaeve consilia, exponi maturum est) quum ad Paraetonium pervenissent, quamquam invitis animis, in diversa cursum intenderant. Antonius, in Libyam delatus, in solitudinem quamdam se condidit, duobus stipantibus amicis, Lucilio, de cujus in Brutum eximia fide supra narravimus, et rhetore Graeco Aristocrate. Sed Cleopatra, ne res novas adlatus de clade rumor apud populos notae levitatis excitaret, protinus in Aegyptum contendit, cum aurea puppe veloque purpureo, sicut exierat, coronatis etiam navibus, et perstrepentibus, ut laetis rebus solet, tibiis, mentita victoriam. Ast, ubi se iterum tenere regni habenas rata est, multos principum, olim infensos sibi, et nunc, cognitis, quae gesta ad Actium erant, ferociores, interfecit; bona occisorum publicavit; viventium rapuit: ne Deorum quidem donariis abstinuit sacrilegas manus, olim adsueta per Antonium ex *Cleopatrae astus, crudelitas, rapinae.*

Cap. XXVI. Oros. Cap. XXVII. Dio. Sueton. Dio. Cap. XXVIII. Plut. et Dio. Plut. Supra, L. 124, 22. Plut. Dio. Plut. Flor. 4, 11. Plin. 19, 1. Dio.

U. c. 722. A. C. 30. fanis omnibus convasare, quidquid pretio aut opere aestimari audiverat. Inter haec Antonius, missis ad Pinarium Scarpum, qui adventum suum nunciarent, postquam neque se recipi, et a Pinario quum nuncios suos interfectos, tum quosdam militum aegre rem ferentium, cognovit, vix prohiberi per amicos potuit, ne sibi violentas inferret manus. Ab his raptus, et in navem impositus, Alexandriam pervenit. Pinarius Cyrenen, quam tenebat, cum legionibus quatuor Cn. Cornelio Gallo (hic erat a Caesare praemissus) contradidit.

Fuga in alium orbem tentata. XXIX. At Cleopatra, quo Medi regis amicitiam grato pignore obligaret, Artavasdis ei caput misit, qui nuper in Armenia discors Medo regnaverat. Deinde ingens opus adgressa, per Isthmum, quo mare Rubrum ab Aegyptio discriminatur, transportare naves coeperat, ut, impositis militibus et pecunia, sedem quietam alio in orbe quaereret. Sed incensae a Petraeis Arabibus naves, Antoniusque, talia molienti superveniens cum spe salvas adhuc sibi pedestres copias esse, consilium mutare coëgerunt: Nilique potius ostia firmis communiri praesidiis placuit. Jam ad bellum terra marique gerendum adparatibus strepebant omnia: vicini quoque populi et reges in auxilium sollicitabantur, neque penitus interquiescebant fugae consilia, quominus nunc de Rubro mari, nunc de Hispania cogitaretur: quam partim vi, partim pecunia superabilem imaginabantur. Haec consilia quo diutissime laterent, simul etiam periculum strueretur Caesari, miserunt, qui, per caussam tentandarum conditionum, copias ejus corrumperent.

Antonius Timonis vitam agit. XXX. Dum hi redeunt, Antonius, minime praesentibus laetus, et ex crimine desciscentium amicorum etiam manentibus iniquior, urbe atque frequentia relicta, jacto juxta Pharum in mare aggeri domunculam imposuit, ibi se Timonis acturum vitam professus, cui omnes homines odio fuisse dicuntur. Ideo Cleopatra, per absentiam ejus aurea sella sceptroque et corona, tamquam seque regnumque dedens, ad Caesarem missis, ab hoc sibi veniam clam Antonio comparabat. Sed ille, donis reginae ominis caussa

Cap. XXVIII. Strabo, l. 18. p. 595. Dio. Plut. Dio. Oros. 6, 19. Cap. XXIX. Dio. Strabo, l. 11. p. 532. Dio. Plut. Dio. Flor. Oros. Plut. Dio. Cap. XXX. Plut. Strabo, l. 17. p. 794. Plut. Dio.

retentis, palam minatus, armaque et regnum deponere jubens, occultis promissis spem faciebat mulieri, *fore, ut integrum ei regnum relinqueretur, si quidem Antonium occidisset.* Inter haec Canidius ipse, certissimus actorum nuncius, ad Antonium venit: simul et Herodem deficere, et alias omnes civitates regulosque auxilia negare adlatum est. Haec Q. Didio satagente fiebant; qui, Syriam obtinens Antonii beneficio, nunc fortunam sequebatur. Idem et Arabibus incendendi regias naves auctor fuerat. U. c. 724, A. C. 30.

XXXI. His rebus sic immutatus est Antonii animus, ut magis hoc nuncio recreatus esse, quam perculsus, videretur. Projectis enim cum spe simul curis, relicto Timonio suo, (sic enim adpellaverat) a Cleopatra in regiam receptus, civitatem in convivia et epulas, se in liberalitatem, intemperanter effudit. Caussa utrique relatus in numerum virorum Caesario, et virilis toga Antyllo data, quem ex Fulvia genuerat. Plus animi futurum Aegyptiis Romanisque putabant, si etiam post Antonium et Cleopatram ducibus non carituri viderentur. Id consilium rebus inutile, adolescentibus perniciosum fuit, tamquam viros objiciendo irae odioque victoris, quos melius puerilis praetexta defendisset. Hoc tempore regina et Antonius collegium, quod instituerant *Inimitabilis vitae*, in aliud veterunt, quod *Commorientium* vocavere, manente luxu: quem, ductis in orbem conviviis, cum amicis exercebant, in hoc, ut commorerentur, nomina dantibus. At hic torpor nova subinde blandiente spe excussus est. *Quam mox conviviis et epulis mutat.*

XXXII. Inter defectionem fere omnium, qui per amicitiam Antonii Cleopatraeve creverant, gladiatores destinatum voluptati spectaculorum sanguinem ad usum belli obtulerunt. Cyzici discebant, ad ludos triumphales, si vinceret Antonius, praeparati. Sed, ejus calamitate cognita, manu facta Aegyptum petere instituerunt, opem fessis rebus adlaturi. Per omnia circum hostilia, (nam et Amyntas, et Tarcondimoti liberi, quos ex conjunctissimis amicis acerbissimos hostes Antonio et Cleopatrae fortuna fecerat, transeuntes infestaverunt) tamen non sine hostium damno repulsis omnibus, in Syriam enisi sunt. Ibi Didius *Gladiatores Antonium juvare conantur.*

Cap. XXX. Plut. Dio. Cap. XXXI. Plut. Dio, et Plut. Dio. Plut. Cap. XXXII. Dio.

U. c. 722. A. C. 30. eos excepit, intercluso Aegypti aditu arma simul pertinacibus, et praemia transituris ostentans. Illi, neque minis perlici, nec promissis passi, Antonio adsignificandum curant, *si venire eo placeret, haud difficillimum conjunctis in Syria bellum fore.* Diu praestolati responsum, quum nec Antonius, nec ab eo quisquam compareret, perisse rati, sic quoque cunctanter Didio se permiserunt; pacti, *ne postmodum in arena pugnarent, atque, dum eis de rebus certior fieret Caesar, Daphne* (suburbium est Antiochiae) *ad habitandum sibi concederetur.* Sed hi deinde, decepti a Valerio Messalla, quum se putarent militatum ad legiones mitti, dispersi varie, atque per occasionem interfecti sunt.

Antonii ad Paraetonium expeditio.

XXXIII. Antonius, ne in Syriam iret, sicuti constituerat, alia suscepta expeditione praepeditus, et illos perdidit, nec ad Paraetonium fuit felicior. Ea prima Aegypti civitas occurrit a Cyrenaïca venientibus, quo se cum legionibus Pinarii contulisse Cornelium Gallum audierat. ratus igitur suos modo milites ad conspectum noti imperatoris novum sacramentum abjecturos, praesertim ubi validis instructum viribus vidissent, opinione sua difficiliora omnia invenit. Colloqui enim cupiens, obstrepentibus tubis, exaudiri non potuit: et improvisa hostium eruptione detrimentum adcepit; et, quum ad Paraetonium victoribus deditum classem admoveret, arte Galli superatus est.

Cornelii Galli strategemate infelix.

XXXIV. Ille, proviso Antonii consilio, catenis noctu per angustias portus sub aqua tensis, de cetero incustoditum reliquerat. Igitur invecti sine metu Antoniani, adtractis per instrumenta praeparata catenis, conclusas naves, et undique simul a terra marique et imminentibus aedificiis oppugnatas, tueri nequiverunt; quum incendio perirent aliae, aliae undis mergerentur.

Cleopatrae et Antonii legatio ad Caesarem.

XXXV. Interim nec a legationibus cessatum. Postquam sine fructu prima reverterat, aliquamdiu consultatio tenuit, quis mitteretur, quando pauci supererant amicorum, et horum suspectam fidem perfidia transfugientium effecerat. Euphronius igitur delectus, filiorum Antonii praeceptor., per hunc, magna pecuniae vi oblata, regnum liberis suis Cleopatra ora-

Cap. XXXIII. Oros. Dio. Cap. XXXV. Plut. Dio. Plut. Dio.

orabat: Antonius, dedito ad supplicium Turullio senatore, qui inter percussores superioris Caesaris fuerat, eum necessitudinis et amicitiae pristinae admonuit: et, mutuum amorem, seriaque et lusus communicata referens, ut sibi saltem Athenis, si in Aegypto nollet Caesar, privatam agere vitam liceret, postulabat. Magis tamen pro Cleopatra, quam de semetipso, sollicitus, non recusabat mori, dum illi parceretur. Huic quoque legationi nihil respondit Caesar. Sero tentari conditiones visae. Turullium interfici jussit. Turullii mortem locus, ubi periit, insigniorem fecit, quod ira Aesculapii tractus ad supplicium videretur. Quippe, Actiaco bello, praefectus Antonii, ad naves fabricandas lucum Aesculapii in Co insula succiderat. Igitur, eodem in luco occisus, poenas dedisse violato numini credebatur. Quum duae jam legationes irritae fuissent, Antyllum filium cum multo auro Antonius misit. aurum adceptum: Antyllo non plus, quam prioribus, responsi datum. U. c. 723. A. C. 30.

Cleopatram astu petit Caesar.

XXXVI. At Cleopatram, quemadmodum semel iterumque minis atque pollicitationibus versaverat, ita tum quoque iisdem artibus adgressus Caesar, Thyrsum ex libertis hominem non ineptum adlegavit; qui, correptum ejus amore Caesarem mentitus, ad Antonii caedem impelleret mulierem impudicam, fiducia formae multiplicibusque experimentis satis persuasam, se ab omnibus hominibus amari. Quippe, si vera fama est, tantae libidinis haec regina fuit, ut saepe prostiterit; tantae pulchritudinis, ut multi noctem ejus morte proposita emerint.

Ne suo triumpho se morte eriperet.

XXXVII. Ceterum Caesari major erat sollicitudo, ne per desperationem seque et pretiosissima rerum triumpho suo eriperet. Quippe jam a multis eam diebus nihil majore cura agere cognorat, quam ut omnis generis venena experiretur. inter quae ferunt aspidem placuisse prae ceteris, quod, aliis celerem mortem cum cruciatu adferentibus, aliis haud satis praesentibus, hujus serpentis morsu citra contractionem vultus, aut membrorum jactationem, torporem ictis obrepere viderat; eosque, deficientibus placide sensibus, si commoverentur, hoc non minus aegre fer-

Cap. XXXV. Plut. Dio. Sueton. Aug. 17. Dio. Val. Max. 1, 1, 19. et Dio. Dio. Cap. XXXVI. Plut. et Dio. Joseph. Antiq. 15,5. Auctor de viris illustr. in Cleopat. Cap. XXXVII. Dio. Plut. Dio. Plut.

U. c. 722. A. C. 30. *Secum omnia pretiosa crematuram minata.*

re, ac si ex profundo sopore essent excitati. Jam in regia conditorium sibi struxerat, eoque inferri ex opibus suis jusserat carissima, aurum, argentum, smaragdos, uniones, ebenum, ebur, odores, eaque omnia crematuram praeferens, si vel minimum fortuna titubasset. Id ne fieret, spem mulieris alere Thyrsus, et procul ab his cogitationibus abducere jussus erat.

XXXVIII. Hoc dum sedulo magis, quam caute, agit, longis ejus cum Cleopatra sermonibus, et hinc testificatione benevolentiae, irritatus Antonius, adripi hominem jussit; et, quae gravissima injuria haberetur, si cujus eam patronus intulisset, flagris caedi imperavit. Remisit eum deinde cum literis factum excusantibus, *non mirum esse, si malis prope amentem insolentia et insultatio hominis liberti ad iram compulisset: id si gravate ferat Caesar, esse penes illum Hipparchum, suspensumque posse ad satietatem flagellari.* Hic inter Antonii libertos in maxima gratia patroni fuerat: atque idem, rebus inclinatis, primus omnium transierat ad Caesarem.

Herodes ad Caesarem veniens,

XXXIX. Dum ista geruntur, Herodes Rhodum, ubi tum Caesarem agere didicerat, trajecit, rerum suarum anxius. Igitur, licet reliquo retento cultu, diadema seposuerat. Ubi vero convenire Caesarem datum, et dicendi copia facta, non pro magnitudine rerum, quae tum in discrimen veniebant, humiliter supplex, sed vultu ac voce intrepidus.

Fatendo se fidum Antonio fuisse,

XL. *Si non modo cum Antonio bellum gerere decresti, Caesar, sed etiam cum his, qui, amicitiam Antonii cum fide colentes, nihil inexpertum reliquerunt, quo ille rerum potiretur; absolvi me vix posse satis intelligo. Quamquam enim, Arabum impediente motu, ad bellum cum eo profectus non sum, votis tamen pro eo steti: et quum, pecuniae et commeatuum quem maximum modum poteram, mitterem, pauciora me facere, quam meritis ejus deberetur, existimavi. Unum inprimis non pro quolibet amico fecisse videor, quod etiam post Actiacam pugnam in illo transitu rerum immobilis steti, si non firmissimum socium, fidelem certe consiliarium Antonio servans. cui si ille paruisset, sublata Cleopatra, et gessisset omnia melius, et facilius redisset tecum in gratiam. Haec ego et frustra negem, multis argumentis atque testibus facillima deprehendi; et, si exitiosa mihi erunt, non erubescam adeo praeclaram culpam, viroque*

Cap. XXXVII. Dio. Cap. XXXVIII. Plut. Cap. XXXIX. Joseph. Antiq. 15, 10. et de B. Jud. 1, 15.

bono dignam, apertissime confiteri. Sin vero me prius experiri cupis, jam non ignarus, quo sim erga bene meritos animo; nihil vetat, quin eamdem fidem, quam hactenus Antonio praestiti, tibi posthac, quem fata dominum terris ostenderunt, constanter adprobem.

U. c. 723. A. C. 30. *Paremque Caesari fidem pollicendo, Absolvitur.*

XLI. Plus apud grandem et magnificum Caesaris animum haec erectae indolis index oratio valuit, quam si caussam suam abjectissimis precibus egisset. Igitur, licet non novum esset Caesari, reges ipsi quotidiana officia togatos, ac sine regio insigni, clientium more praestare, resumere diadema jussus, eumdem mox honoris gradum apud Caesarem habuit, quem apud Antonium habuisset. Adjecit Caesar etiam, ab Didio perscriptum esse, sibi adversus gladiatores auxilia Herodis usui fuisse.

Sed Alexandro Laodiceno veniam non impetrat.

XLII. Alexandro tamen Laodiceno ex familiaribus Antonii veniam impetrare non potuit, jusjurandum obtendente Caesare, quo se obstrinxerat vindicaturum in Cleopatrae lenonem. nam hic Alexander maxima reginae machina ad ejiciendam Antonii animo sororem Caesaris fuerat. Is, nuper ab Antonio missus ad Herodis retinendum animum, ipse quoque exuerat fidem, Caesaremque adierat, Herode deprecatore confisus. At Herodes, multa Caesari ejusque amicis dilargitus, ad Aegyptiacum bellum proficiscenti comes fuit, donec in Syriam perventum. inde ad res domi ordinandas in regnum recurrit. Caesar interim, per Syriam ducens exercitum, Alexandrum, quem in vinculis adduxerat, in patria ipsius supplicio jussit adfici.

Studium Herodis in Caesarem.

XLIII. Inde contendenti in Aegyptum circa Ptolemaïdem Herodes occurrit cum amplissimis muneribus, etiam militibus necessaria hospitaliter praebens. Ipsum quoque Caesarem cum amicis centum quinquaginta magnifico convivio excepit; et, quia per loca arida ducendum erat, ita providit, ut neque vinum, neque, qua magis erat opus, aqua exercitum deficeret. discedens deinde Caesari talenta octingenta dono dedit: omnibusque rebus ita se gessit, ut, eum opes regni, quod tenebat, animi magnitudine multum exsuperare, aequi iniquique faterentur.

XLIV. Caesar, ad Pelusium adducto exercitu, de-

Cap. XLI. Sueton. Aug. 60. Joseph. Cap. XLII. Plut. Joseph. Plut. Joseph. Plut. Cap. XLIII. Joseph. Cap. XLIV. Plut. Dio. Oros.

U. c. 781. A. C. 30. ditione Seleuci, quem praesidio regina praefecerat, oppidum cepit. Inde quum Alexandriam peteret, equitatus, itinere fatigatus, eruptione pulsus est Antonii; qui, ad famam istarum rerum motis a Paraetonio castris, urbem intraverat. Ergo, uno hoc inter tot adversa prospere decertato certamine laetior, quam pro magnitudine gestae rei, Cleopatram in armis complexus, commendavit ei quemdam, qui prae ceteris fortissime illo die pugnaverat. Sed ille, dono Cleopatrae loricam auream, et ex eodem metallo galeam nactus, cum his nocte proxima ad Caesarem transfugit. Contra suis adeo fidebat Caesar, ut libellos in castra conjectos, quibus ad se transituris denarios mille quingentos viritim Antonius pollicebatur, ipse recitaverit palam; et, tempori congruentia loquutus, etiam promptiores ab ira sollicitatae fidei habuerit. Ideoque Antonius, postquam omnia tentanti nihil satis procedebat, ad singulare certamen Caesarem provocavit. Ille, deridens hominem, multas patere ad exitium vias morituro respondit.

Caesar suorum fidei credit.

Antonius de extremis cogitat.

XLV. Sub haec tempora semper obversante cogitatione extremorum, pridie, quam terra marique Caesarem adoriri statuerat, super coenam jussisse servos fertur, invitarent se hilarius; *perincertum enim esse, utrumne postridie eidem domino sint ministraturi.* Eadem nocte, inter moestitiam suspensorum et tristissima opperientium, subito cantus strepitusque per mediam urbem bacchantium auditus, deinde per obversam hosti portam magno tumultu exeuntium, curiosis talium conjectoribus persuasit excedere Deum, et ad hostes transire, quem prae ceteris Antonius vitae habitusque adfectata similitudine coluisset.

Prodi se clamitat a Cleopatra.

XLVI. Prima deinde luce Kalendis Sextilibus, quum, eductis in collem quemdam copiis, naves suas hostilibus obviam procedere vidisset, proelium futurum existimans, spectandi caussa substitit. At illae, postquam Caesarianis adpropinquarunt, salutantes ac resalutatae illis se conjunxerunt, conversisque proris protinus una facta classis oppidum infesta petere visa est. Dum in his oculos animumque defixa habet, ecce autem et equites ab eo transfugerant. Properans igitur confligere, donec aliquid militum superesset, hic etiam adversante fortuna, se recepit in urbem,

Cap. XLIV. Plut. Dio. Plut. Cap. XLVI. Oros. Dio, et Plut. Plut.

proditum se a Cleopatra iis ipsis, clamitans, *contra quos bellum illius caussa suscepisset.* Sane mulierem amari a Caesare ratam, iterumque per Imperatoris Romani connubium summa quaeque sperantem, et Pelusium prodidiſſe creditum eſt, et Alexandrinos palam ad resiſtendum hortatam occultis mandatis deterruiſſe, et claſſi auctorem exſtitiſſe transfugiendi. U. c. 722. A. C. 30.

XLVII. Ceterum priores suspiciones apud hominem credulum summi amoris demonſtratione facile diluerat. Namque suo natali pro praesenti magis tempore, quam ex priſtina consuetudine, acto, natalem Antonii magnificentiſſime celebravit, ut multi, qui ad coenam invitati pauperes adceſſerant, disceſſiſſe divites referantur. Seleuci etiam uxore et liberis ad supplicium Antonio deditis, Pelusiacum crimen exſtinxerat. Tum vero desperantem, et propinqua mortis exspectatione nulli parsurum metuens, in monumento suo se conclusit, uno tantum eunucho duabusque ancillis comitata: nec mora, perferendum ad Antonium curat, *reginam vixisse.* *Illa perferendum ad Ant. curat, se vixisse.*

XLVIII. Hoc ictus ille nuncio, *Quid ergo est*, inquit, *cur moreris in vita miser, caussa vivendi sublata?* loricaeque resolvens nexus, *Non id mihi dolet*, ait, *quod amisi te, Cleopatra; ecce enim sequor: sed quod in morte consciscenda tantus Imperator a muliere praevenior.* Tunc, conversus ad fidiſſimum servum, quem pridem jurare sibi coëgerat, *mortem ei, simulatque jussus esset, adceleraturum*, promiſſa exegit. Ille, gladium eductum alte vibrans, ictum, quem Antonius exspectabat, suo corpori intulit. Tum Antonius, *Macte*, inquit, *Eros, qui, dominum ferire non sustinens, nihilominus, quid fieri oporteat, admonuisti.* Cum his dictis ventre percuſſo, lectulo se excipit: et, quia se nondum mori sentiebat, orat praesentes, ut sibi commodarent manus. at illi protinus omnes diffugerunt. *Hoc nuncio motus sibi gladium admovet.*

XLIX. Dum ita se torquet et lamentatur, a Cleopatra scriba Diomedes adfuit, deportaturus eum in Mausoleum, ubi illa se incluserat. Quippe, audito tumultu, quem Antonii desperatio exciverat, id, quod erat, conjiciens, ex faſtigio sepulcri, quod nondum erat absolutum, prospexerat: sic comparata ja-

Cap. XLVI. Dio. Cap. XLVII. Plut. Strabo, l. 17. p. 795. Flor. Oros. Cap. XLVIII. Dio, Plut. Dio, Plut. Flor. Oros. Strabo, Dio. Vell. 2, 87, Plut. Cap. XLIX. Dio.

U. c. 722. A. C. 30. *Saucius in monumentum Cleopatrae adtrahitur.* nua, ut semel clausa non posset iterum aperiri. Antonius, audito, Cleopatram vivere, nam prospicientem ingenti clamore populus exceperat, ipse quoque colligere animum coepit: et, multo sanguine profuso deficiens, tamen ardenter expetivit ad reginam deferri. Sublatus manibus servorum, deinde ab ipsa Cleopatra et ancillis per funes, qui adtrahendis saxis ibi defixi erant, in monumentum subductus est. Nihil eo spectaculo se vidisse miserabilius testati sunt, qui interfuerunt: quum tantae modo vir majestatis, oppletus sanguine, semianimis adtolleretur ab infirmis et pavidis mulierculis, manus tendens ad Cleopatram, et sublevando ejus labori frustra nisus adsurgere. At illa, manibus incumbens, et prono vultu, correptos funes vix ad se pertraxit; cohortante turba, quae ante monumentum concurrerat, et vicem amborum sollicita.

Vox postrema morientis. L. Ubi tandem deponi in stratum potuit, illa, vestem dilanians, faciemque et pectus percutiens, cruorem abstergebat, virum, dominum, Imperatorem adpellando: tam verisimili dolore, ut suorum oblita malorum illius miseratione videretur. Sunt, qui tradant, ipsam, non ignaram quantopere amaretur, ideo commentum de morte sua excogitasse, ut Antonium ad necem sibi inferendam compelleret. Sed, quia postea quoque, licet multis Caesaris amicorum promissis lactata, perseveravit mori, probabilior ea visa est narratio, quam sum exsequutus. Antonio certe luctus iste solatium in extremis adtulisse dicitur; postulatoque mero, sive urgente siti, sive quo celerius exspiraret, hortatus est, *uti, quantum citra turpitudinem posset, rationem haberet salutis suae: atque ex omnibus amicis Caesaris C Proculejo maxime confideret, se vero ne magis ob novissimum casum putaret deflendum esse, quam pro fortunato habendum, qui, tanto tempore maximi imperii compos, postremo Romanus a Romano superatus esset.*

Caesar illacrimatur ejus morti. LI. Jam in sinu Cleopatrae efflabat animam, quum idem ille Proculejus missu Caesaris adfuit. Nam, inter trepidationem vulnerati exportatique Antonii, Dercetaeus quidam, ex satellitum numero, pugionem cruentum ad Caesarem detulerat, exposito, quid adcidisset. Ajunt Caesarem ad nuncium non tenuisse

Cap. XLIX. Oros. Dio. Plut. Cap. L. Dio. Plut. Cap. LI. Dio. Plut.

lacrimas, recordatione priorum, et quot quantasque res hoc collega atque socio peregisset; amicis deinde convocatis recitasse literas, ostensurum, quam ad aequa sua postulata benignasque conditiones semper ille contumaciter et absurde respondisset. U. c. 724. A. C. 30.

Cleopatra comprehenditur.

LII. Proculejo mandarat Caesar, daret operam, ut viva in potestatem veniret Cleopatra, thesauris timens, quos illa secum crematuram jactaverat; et ipsam cupiens in triumpho ducere. Igitur nihil ei promittere statuerat, ne sibi faciundi, quod voluisset, adimeret potestatem servando pollicita, aut, fide posthabita, merito reprehenderetur. At illa, diffidens omnibus, cum Proculejo per ostium firmiter occlusum, ut tamen percipi sermo posset, colloquuta, regnum liberis suis petebat. Ille, bonum habere jubens animum, et omnia Caesaris humanitati permittere, locum interim diligenter contemplatus, Imperatori renunciavit. Ab hoc continuo missus est Cornelius Gallus; quo de industria producente sermonem, Proculejus cum duobus ministris per fastigium aedificii, qua parte paullo ante receptus Antonius fuerat, scalis admotis, ingressus, ad ostium, ubi cum Gallo colloquebatur Cleopatra, properavit. Sed ad vocem ancillae, *o te miseram, Cleopatra! viva ecce, viva deprehenderis!* sicam illa, qua cincta erat, haud impigre stringens, deferebat in pectus; quum complexus eam ambobus brachiis Proculejus, *Bis*, inquit, *iniqua es, Cleopatra, tibique et Caesari: laetioris fortunae vices tibi, mansuetudinis et clementiae gloriam illi auferens.* Erepta deinde sica, vestibusque excussis, ne quid ad mortem sibi consciscendam aptum relinquerent, Epaphrodito eam tradiderunt: qui missus ad hoc a patrono fuerat, ut mollissime et blandissime habitam summa diligentia custodiret. Dum ad hunc modum regina corripitur, eunuchus ejus, aspidis irritatae morsu fatum citans, in foveam ante ad hoc praeparatam se dimisit.

Caesar Alexandriam ingreditur.

LIII. Post haec ingressus est Alexandriam Caesar, Areum philosophum indidem manu tenens, sermonesque cum eo serens; quo majorem illi apud cives suos auctoritatem statim ab hoc conspectu conciliaret. In gymnasio tribunal erigi jusserat: eo conscenso, Graeca oratione, quo intelligi ab omnibus posset, A-

Cap. LII. Dio. Plut. Dio. Plut. Dio. Cap. LIII. Plut. Dio. Plut.

U. c. 722.
A. C. 30.

lexandrinos, humi stratos, et veniam suppliciter orantes, exsurgere jussit, *se enim universos noxa liberare tres ob caussas: quod Alexandrum conditorem urbs habuisset; quod esset ipsa maxima ac pulcherrima; postremo, quod Areum, tam carum sibi caput, produxisset.*

Antylli et Caesarionis paedagogi proditores.

LIV. Antyllus deinde jussu Caesaris statim interfectus: nec profuit, quod filiam ejus desponderat olim, et in delubrum Caesaris confugerat. Id, Caesari priori, tamquam Heroï, a Cleopatra structum, sub *Caesarei* nomine diu postea superfuit, donec post octingentisimum a Christo nato annum fortuito incendio conflagraret. Theodorus, paedagogus ejus, idemque proditor, quum detractam occiso pretiosam gemmam vesti suae insuisse post inficiationem convictus esset, in crucem actus, poenas perfidi avarique animi dedit. Neque amantior Caesarioni paedagogus contigerat Rhodon, qui, eum, ut Caesari traderet, revocari ab eo ad regnum fingens, ex Aethiopia, per quam a matre cum magno auri pondere in Indiam mittebatur, retraxit. Antonium interea multis regibus atque ducibus funerare cupientibus, non permisit Caesar, Cleopatrae qualecumque solatium servans: illaque suis eum manibus regali sumptu, nihil prohibente Caesare, sepeliit.

Colloquium Caesaris cum Cleopatra.

LV. Tot doloribus confecta, luctuque, et exulcerato contusoque frequentibus plagis pectore, quum in febrim incidisset, per caussam ejus morbi cibo abstinere coepit, inedia mori cupiens: sicut familiaris ejus medicus Olympius, qui tum aegrotanti adfuit, scriptum reliquit in commentario, quem postea de rebus istis edidit. Sed, interpellata sollicitudine Caesaris, iramque ejus, ne forte in liberos expeteret, metuens, curam corporis intermissam aliquamdiu resumpsit. Quum deinde Caesaris colloquium exposceret, quo magis inciperet confidere, ad illam se dixit iturum. Ad conspectum ingredientis erubescens, e thoro minime compto in simplici tunica exsiluit, projecitque se ad pedes ejus, dominum salutando, quod ei nomen Dii tribuissent. Ille, reponere se in lectulum jubens, juxta adsedit, excusationemque tentanti, et in vim et metum Antonii factorum

---

Cap. LIII. Dio, et Plut. Cap. LIV. Dio, Plut. Oros. Sueton. Aug. 63. et 17. Dio. Plut. Dio, et Plut. Plut. Dio, et Plut. Cap. LV. Plut. Dio. Plut. Dio. Plut.

culpam conjicienti, sic respondit, ut, omissa defensione, tota se ad preces converteret. U. c. 722. A. C. 30.

LVI. Multas variasque prioris Caesaris imagines eodem in cubiculo dispositas habebat: ad has manus tendens, patris memoria propitiare victorem conabatur; voces etiam interjiciens, ad misericordiam provocandam, et, si posset, amorem, comparatas. Quamquam enim, ut in profundo luctu, neglecto capillo, facie sordidata, corpore vibicibus deformi, rubentibus tumidisque multo fletu oculis erat; attamen nativa ejus gratia non pauca sui vestigia, tamquam inter nubem radios, emittebat. Inter haec et voces jaciebat fractas perplexasque, Caesaris etiam literis adhibitis, e quibus multas amatorum delicias legens, exosculabatur tabellas, imagines adorabat, semetipsam modo deflebat, quod non ante illum esset mortua; modo, respiciens ad adolescentem, sibi gratulabatur, quod in hoc saltem redivivum Caesarem contueretur. Adversum artes minime improvisas certum Caesari erat tenere adfectum, et animum firmiter occludere. Igitur, dejectis in terram oculis, nihil de amore jam, nihil de regno, sed tantum, ut bono esset animo, respondit, nihil passura. *Artes muliebris.*

LVII. Tum illa commentarium ei porrexit, thesaurorum pecuniaeque descriptionem et summas continentem. Forte Seleucus aderat, unus procuratorum ejus. Hunc, occultari quaedam arguentem, in capillum involans, quum multis plagis contudisset, subridenti Caesari et intercedenti, *Quid mirum est*, ait, *indigne me ferre, quando hic contemptui habet, quam tu tali in tempore dignatus es invisere? Si quid de muliebri mundo seposui, non mihi servabam, sed ut munera inde Liviae Octaviaeque darem, pro me deprecaturis.* Non offensus his Caesar, in quibus elucere cupiditatem vitae existimabat, et haec se concessurum ei, et alia quam plurima confirmavit. Magnopere enim timebat, ne se interficeret illa, sibique maximum triumphi ornamentum eriperet. At, illam se decepisse putans, deceptus ipse est. *Commentarium thesaurorum Caesari tradit.*

LVIII. Inter nobilissimos amicorum Cornelium Dolabellam adduxerat Caesar. is, reginae studiosus, hoc ab se rogante officium clam significandum curavit, *Imperatorem per Syriam reverti constituisse: ipsam cum li-* *Cleopatra parentat Antonio.*

Cap. LVI. Dio. Flor. Plut. Dio. Flor. Dio. Cap. LVII. Plut. Dio. Plut. Dio. et Plut. Cap. LVIII. Plut.

U. c. 723. A. C. 30. *beris proximo triduo mari praemissurum in Italiam.* Hinc plane conjiciens triumpho se destinari, quod vel multis mortibus intolerabilius credebat, decrevit antevertere. Igitur, constituto secum tempore ac modo exitus, et occultissime praeparatis ministris, oravit Caesarem, ut bona cum ejus gratia parentare Antonio sineretur: adceptaque venia, ad tumulum cum domesticis mulieribus perrexit. Ibi, prostrata super sepulcrum, *Paucis ante diebus,* ait, *captiva his te manibus tumulavi, care Antoni: nunc etiam parento, ne luctu quidem et planctu satis libero; quando custodibus adpositis alieno jam corpori detrimentum inferre prohibeor. Nec ultra quid exspectaveris a Cleopatra tua, quae mox imperio victoris abducetur. Ergo, quos in vita distrahere nulla vis potuit, eos in morte disjungi placuit Diis, et sic permutari sepulcra, ut tu Romanus in Aegypto jaceas, me infelicem Itala tellus contegat! At tu, siquidem ista numina placatiora nostratibus habes, ne desere conjugem tuam, neque in his calamitatibus vivere, aut in illa te triumphari patere: quin ereptam his malis etiam sepulcro junge tecum. Numquam enim acerbiorem vitam egi, quam post istos dies, quibus te careo.*

Post, magnifice epulata, LIX. His editis lamentis, postquam coronas et oscula tulit tumulo, balneum parari jussit, lotaque magnifice epulata est. Sub id tempus quidam, ex agris cophinum adferens, percunctantibus, quid portaret, dimotis foliis, ficus ostendit: quarum magnitudinem et elegantiam mirantes sumere ille, si quid placeret, jubens, citra suspicionem intromissus est. Tum Cleopatra, quo Epaphroditum amoveret, vigilantissimum vitae suae custodem, literas ei dedit obsignatas, perferendas ad Caesarem, quibus enixissime rogabat, ut se juberet cum Antonio sepeliri.

Festinata morte decedit. LX. His inspectis, statim intellecto, quid ageretur, Caesar ipse statuit adcurrere; mox, mutato consilio, propere visuros mittit. Illi, reseratis foribus, transacta omnia repererunt. Jacebat in pretiosissima veste, regioque cultu Cleopatra, in aureo differtoque odoribus solio: juxta pedes humi stratum corpus erat Iradis, alterius ancillarum: (nam ceteram omnem multitudinem expulerat) altera, jam vicina morte titubans, tamen adhuc diadema dominae componebat. Ibi per iram dicenti cuidam, *Pulchrane tibi haec videntur,*

Cap. LVIII. Flor. Hor. Carm. 1, 37. Plut. Cap. LIX. Dio. Flor. Plut. Cap. LX. Dio. Plut. Flor. Plut.

Charmium? Pulchra, inquit illa, *profecto ac tot regum sanguine digna.* neque plura loquuta juxta lectum herae concidit. Aspidis morsu periisse Cleopatram, quae inter ficus illata fuerit, constantior fama tenuit: et credidisse hoc Caesarem monstravit in triumpho praelata reginae effigies cum admota ad brachium aspide: alii venenum in acu habuisse putarunt, maculam vero in corpore nullam, aut aliud veneni signum comparuisse, satis constat. Caesarem nunciata mors tam velox perculit, ivitque ipse, et adhiberi a medicis remedia imperavit. Psyllos quin etiam admovit, qui venenum exsugerent. Quum nihil proficeretur, miratus animum mulieris, uti petierat, juxta suum collocari Antonium, et fastigium, quod mausoleo deerat, perfici jussit. Etiam ancillis honorifica sepultura data. U. c. 722. A. C. 80.

LXI. Sic illa, magnis et virtutibus et vitiis celebrata, Cleopatra successorum Alexandri potentiam suo casu finiit, undequadragesimo aetatis anno. regnavit domi duos et viginti: ex quibus amplius quatuordecim per Antonium in reges ipsos plurimasque nationes imperium tenuit. Antonio nonnulli tres et quinquaginta tribuunt annos vitae: alii triennium ad numerum adjecerunt. Cujus de ingenio fortunaque, quarum rerum nescias utra fuerit mutabilior, post tot utriusque documenta relata, differere quid attinet? Imagines ejus statuaeque detractae sunt et abolitae; Cleopatrae manserunt, redemptae, ut ferunt, ab Archibio quodam mille talentis. is inter amicos reginae fuerat, caritatemque bene de se meritae, quod bonis ingeniis solitum, post mortem ejus retinebat. *Ejus breve elogium.*

LXII. Ceterum mors Cleopatrae Caesarioni quoque exitio fuit. Ajunt ab Areo impulsum esse Caesarem; qui, ad notam principis poëtae sententiam adludendo, *minime utilem esse Polycaesariem* dixerit. Ego monitore nihil indiguisse crediderim ad tollendum, qui Caesare dictatore genitus esse praedicaretur. *Caesario interficitur.*

LXIII. Ceteris autem Antonii liberis, etiam quos ex Cleopatra sustulerat, non pepercit modo, sed omnem benevolentiam favoremque praestitit, ut felicior *Posteritas Antonii.*

Cap. LX. Dio. Plut. Flor. Eutrop. Vell. 2, 87. Sueton. Aug. 12. Galen. de Theriac. l. 1. c. 8. Oros. Strabo, l. 17. p. 795. Hor. Carm. 1, 37. Virg. Aen. 8. v. 697. Cap. LXI. Plut. Dio. Sueton. Oros. Dio. Plut. Dio. Sueton. Plut. Cap. LXIII. Sueton. Plut.

U. c. 723. A. C. 80. in posteris fuisse Antonius, quam in vita, videatur. Nam, praeter alios summae potentiae gloriaeque viros, etiam pronepos ejus, deinde nepos, imperium populi Romani obtinuerunt. Sed omnem suam felicitatem Octaviae praecipue debuerunt: quae ingratissimi viri liberos non educavit modo materna cura, sed etiam apud fratrem fovit atque promovit. Fuit enim egregium matronalis virtutis exemplum Octavia: unde et fratri carissima fuit, et apud externos etiam in tanto honore, ut Corinthii quidem ei templum exaedificasse legantur. Hac igitur faciente, Caesar Cleopatram, ex Aegyptia regina genitam Antonio, in matrimonium elegantissimo regum omnium Jubae tradidit; quem, educatum in Italia, suamque militiam sequutum, patrio regno donavit: eique fratrum Cleopatrae, Ptolemaei atque Alexandri, concessit incolumitatem. At puellis duabus, quas ex Octavia susceperat Antonius, paternorum bonorum partem adtribuit. Filio Fulviae Julo Antonio libertos patris repraesentare coëgit, quantum quisque relinquere ei moriens secundum leges debuisset. Sed horum pleraque, postquam Aegypto decesserat, facta sunt.

P. Canidius, Cassius Parmensis, et Ovinius occiduntur.

LXIV. Tum vero ex adversarum partium ducibus P. Canidium infestissimum sibi, sed nec Antonio satis fidum, interfici jussit: qui timidius excepisse mortem traditur, quam viro militari conveniret. Cassius etiam Parmensis, elegantis homo ingenii, qui solus percussorum Caesaris superabat, poenas dedit. Alii post Actiacum proelium Athenis, quo confugerit, interfectum tradiderunt. In Aegypto etiam Q. Ovinius supplicio adfectus, quod senator populi Romani lanificio reginae praefici sustinuerat. Ex magna deinde multitudine regiorum liberorum, quos obsidum loco missos a parentibus, aut libidinis caussa evocatos ab Antonio reperit, alios remisit domum, Jotapen patri, Medorum regi, qui post Antonium victum ad se transfugerat, ultro reddidit: quosdam inter se junxit matrimonio: nonnullos retinuit. In quibus Artaxiae fratres, quamquam petenti, non remisit; quod ille Romanos, qui post Antonii expeditionem remanserant in Armenia, jugularat.

Cap. LXIII. Pausan. l. 2. Dio, et Plut. Dio. Cap. LXIV. Oros. Vell. 2, 87. Hor. Sat. 1, 10. et Ep. 1, 4. Val. Max. 1, 7. Oros. Dio.

LXV. Corpus Alexandri Magni videre inter haec concupivit, idque contrectatum, ita ut particulam nasi frangeret, corona imposita, floribusque adspersis honoravit. Nec praetermittendum, ejus regis monumentum, tot seculis venerabile, hodie etiam exstare inter medias oppidi ruinas, et a Muhammedanae superstitionis cultoribus magna religione, non solum ut regis, sed et prophetae maximi sepulcrum visitari. Digressus ab hoc Caesar Alexandrinis, ad invisenda Ptolemaïcorum regum conditoria studiose invitantibus, respondisse traditur; *Regem videre voluisse, non mortuos.* Apin etiam adspicere supersedit, *Deos a se, non vero boves, adorari solere* dicens. U. c. 724. A. C. 30. *Alexandri M. monumentum.*

LXVI. Conversus deinde ad res Aegypti ordinandas, quam, imposito stipendio, in provinciae formam redigere decreverat, Cn. Cornelium Gallum, ex infima fortuna productum, praefecti nomine, sed ad similitudinem imperii proconsularis, imposuit, equestris loci virum: quia propter multitudinem hominum ac oppidorum, fertilitatemque soli et situs opportunitatem, metuebat eam majoris dignitatis homini credere. Unde et senatores equitesque Romanos illustres Aegyptum intrare, nisi permissu, vetuit. Sub hoc praefecto juridicus Alexandriae fuit, apud quem pleraque judicia agebantur: itemque Rationalis Caesaris, qui bona vacantia, et quidquid in fiscum Imperatoris oportet redigi, curabat. His omnibus liberti Caesaris, atque procuratores, diversis officiorum titulis adparebant. *Caesar Aegyptum ordinat.*

LXVII. Praesidium militare, unam in urbe legionem, duas in agris, collocavit. Praeterea tres Romanae cohortes seorsim Alexandriae excubabant, tres ad Syenen et Aethiopiae fines: totidem per alias regiones. erant et equitum alae tres, idoneis locis et ipsae dispositae. Et, quo magis mobilitas gentis constringeretur, non modo in senatum Romae legere Alexandrinos, sed ne Alexandriae quidem senatum esse voluit; quum ceteras urbes more patrio administrari pateretur. Sed erat quidam adpellatus *Exegetes*, cui necessitates urbis curandae mandabantur, et *Praesidium imponit.*

Cap. LXV. Dio, et Sueton. Aug. 18. Leo Afer, l. 8. Dio, et Sueton. Dio. Cap. LVI. Euseb. Chron. Dio. Sueton. Aug. 66. Strabo, l. 17. p. 819. Eutrop. Tac. Hist. 1, 11. Dio. Tac. Ann. 2, 59. Strabo, l. 17. p. 797. Cap. LXVII. Dio. Strabo.

U. c. 722. A. C. 30. inter alios honores gestare purpuram permissam erat. post hunc erat commentariensis, *Hypomnematographum* ipsi vocabant, et Archidicastes, quartusque praetor nocturnus. Sed hi magistratus etiam sub regibus fuerant. Romani praeterea per provinciam et Duces quosdam Nomarchasque et Ethnarchas constituerunt, sed non maxima hos omnes potestate.

Prodigia mutationem istam antecedentia. LXVIII. Hanc mutationem rerum Aegyptii portendisse Deos credebant, pluvia sanguinis effusa his locis, quibus ne gutta quidem aquae cecidisse coelo existimaretur. Adcesserunt arma simul conspecta in nubibus, exauditusque tympanorum et cymbalorum sonus, et qualis fistularum ac tubarum concentu excitatur. Draco etiam subito adparuit immane sibilans: et cometae in coelo, humi mortuorum spectra visa. Statuarum etiam et imaginum moestus adspectus est notatus, et Apis cum lamentabili mugitu lacrimas fundens.

Aegyptiaca magnitudo. LXIX. Ceterum haec victoria non oppulentissimum modo regnum Romano adjecit imperio, cujus e vectigalibus tantumdem ferme rediret ad aerarium, quantum a patre Caesare devicta Gallia praestabat: verum etiam in praesentia copiosissimis spoliis locupletavit Caesarem. Nam, praeter vetustas divitias, quidquid nuper Cleopatra corraserat, in thesauris repertum. Praeterea, quibus objici quidquam potuerat, bonis exuti; etiam ceteri, conferre bessem jussi omnium facultatum, ita ditavere victorem, ut, quidquid omnibus usquam militibus debebat, inde persolveret; et his insuper, quorum hoc bello usus opera erat, ducenos quinquagenos denarios divideret, quo direptio urbis averteretur. Grandes etiam summas adceperat mutuo. ea omnia hinc expuncta debita, et senatoribus ac equitibus, victoriae sociis, ingentia dona data: superfuitque, unde et aerarium augeretur, et multa passim delubra novis donariis nitescerent.

LXX. Quo autem hujus etiam victoriae celebratior in posterum memoria foret, et in Aegypto Nicopolin Caesar in loco pugnae struxit, ludis etiam ad similitudinem Actiacorum constitutis. Et, quo habi-

Cap. LXVII. Nov. 13. Strabo. Cap. LXVIII. Dio. Cap. LXIX. Vell. 2, 39. Dio. Cap. LXX. Sueton. Aug. 18. Strabo, l. 17. p. 795. Dio.

lior uberiorque ad annonam urbis sustentandam Aegyptus fieret, fossas Nili, quas ad irrigandos agros antiquissimi reges duxerant, vetustate oblimatas, labore militum aperuit; novasque locis quibusdam adjecit. Hac cura effectum, ut urbi annua ducenties centena millia modiorum frumenti inferrentur: quae summa ferme populum Romanum alere quatuor anni mensibus poterat. Sed nullo magis Aegyptiarum opum Romanis infusa rebus magnitudo patuit, quam quod foenus ad trientem recidit: possessionum aliarumque rerum venalium pretium, propter abundantiam pecuniae, duplicatum est. *U. c. 724. A. C. 30. Annona urbis ex Aegypto.*

LXXI. Constitutis hunc ad modum Aegypti rebus, Caesar, per Syriam, Herode Antiochiam deducente, profectus, Asiae hiberna petiit, provinciae negotia componendo, simul et Parthicis rebus intendens animum. Nam illud etiam imperium civilibus bellis lacerabatur, his caussis. Phrahates, crudelissimus ingenio, et post victoriam Romanam ferocior, a popularibus in exilium actus, auxilio Scytharum cum Tiridate, quem Parthi regem constituerant, bellum gerebat. Utrique socia Caesaris arma optarunt: sed, excusatione rerum Aegyptiacarum usus, praepotentem gentem atteri civilibus armis malebat. Interea Phrahates, missis ad Caesarem legatis, *in Syriam profugisse cum magna manu Tiridaten servum suum, abrepto simul filio suo minimo natu, quem negligentius custoditum rapuisset,* significat: remitti utrumque postulans. Caesar, benigne exceptis barbaris, Tiridaten nullo auxilio juvit. ceterum neque dedidit eum; et filium Phrahatis, ab illo muneris loco adceptum, Romam secum deportare constituit, obsidis loco habiturus. *Parthorum bellum civile.*

LXXII. Inter haec, unde minime timeri debuisset, gravis orta conspiratio quieta Maecenatis industria Romae opprimitur. M. Lepidus juvenis, multis irarum in Caesarem caussis, a quo remotum a republica patrem, eversum avunculum Brutum, nunc etiam socerum Antonium sublatum dolebat, perniciem ei, simul in urbem redisset, machinabatur. Hujus consilia dissimu- *Conspiratio Lepidi juvenis opprimitur.*

Cap. LXX. Justin. 2, 1. Sueton. et Dio. P. Victor. Joseph. de B. Jud. 2, 16. Sueton. Aug. 41. Dio. Oros. 6, 29. Cap. LXXI. Dio. Joseph. Antiq. 15, 11. Dio. Justin. 42, 5. et Dio. Cap. LXXII. Liv. Epit. Vell. 2, 88. Sueton. Aug. 19. Dio. l. 54. p. 360.

U. c. 722. A. C. 30. lanter speculatus Maecenas, qui tum ad custodiam urbis redierat, tam tempestive, tamque nulla reipublicae perturbatione oppressit, ut, capite conjurationis sublato, maximi belli semina in ipso ortu suffocarentur. Servilia, Lepidi uxor, quum superesse viro non sustineret, et diligenti familiarium custodia nihil adipisci mortiferum posset, prunis ardentibus devoratis, vita abiit.

Mira conversio Fortunae. LXXIII. Neque reticendum, suffectos hoc anno consules fuisse, ex Kalendis Juliis C. Antistium, ex Idibus Septembribus M. Tullium, ex Kalendis Novembribus L. Saenium, non historiae tantum caussa, sed ut mira quaedam his temporibus conversio fortunae notetur. Tullio consule, cujus patrem Ciceronem Antonius proscripserat, quum Antonii nunciata mors esset, iisdem Idibus, quibus Cicero magistratum iniit, senatusconsulta facta sunt, *ut Antonii statuae detraherentur, honores abolerentur, dies natalis nefastus esset, nemo postea gentis Antoniae Marci praenomen ferret.*

Lepidi senis contemptus. LXXIV. Balbinus, (id Saenio cognomen fuerit) eadem proscriptione adductus in rerum omnium discrimen, tum in consulatu suo M. Lepidum ad pedes suos supplicem vidit, desperantem de filio, pro salute conjugis anxium. Nam eam quoque, tamquam consiliorum filii consciam, Maecenas ream agebat: et, quum juvenem ad Caesarem mittere constituisset, *sexum imbecilliorem non esse vexaturum itinerum molestia*, dicebat, *modo vades Junia consuli dedisset, Caesari eam, quandocumque postulasset, exhibitum iri.* Quum nemo reperiretur, Lepidus senex, quem nota segnities scelere excusabat, saepius circa fores, deinde tribunal consulis excubans, quum ab adparitoribus repelleretur, vix ad haec verba spatium aliquando nactus est: *Meae quidem innocentiae testes qui dare possem locupletiores his, a quibus uxor et filius adcusantur? Nec ego te proscripsi, et quibusdam, qui tum sunt proscripti, sum humilior. Tu vero instabilitatem humanae sortis respice, consul, meque coram tribunali tuo stantem: et aut me vadem adcipe pro uxore, aut una cum illa vinctum ad Caesarem mitte.* Nec reticenda consulis humanitas. tantae mutationis misertus, vadimonium mulieri remisit.

LXXV.

Cap. LXXII. Dio, l. 44. fin. Vell. Cap. LXXIII. Pigh. Ann. Plin. 22, 6. Pigh. Plut. Cic. fin. et Appian. Civil. l. 4. p. 619. et Dio, l. 51. Cap. LXXIV. Appian. Civil. l. 4. p. 618.

LXXV. Sub haec tempora, atque adeo jam ab Actiacae victoriae nuncio, sicut acerbe in Antonium, sic in Caesarem honorifice multa decreta sunt; *Triumphus de Cleopatra, arcus triumphalis Brundisii, et in foro Romano. Divi Julii quoque fanum exornari rostris captarum navium* placuit, *aut columnis ex illo aere fusis; quinquennales haberi ludos in honorem Imperatoris; diem natalis ejus, itemque nunciatae victoriae, inter feriatos haberi.* Additum, *ut in urbem ingredienti virgines Vestales, senatusque et populus Romanus cum conjugibus ac liberis occurrerent.* Jam supplicationes, et statuas, aliaque hoc genus, prius etiam usurpata, referre putidum fuerit. Titulum inscriptum basi, non ita pridem repertum Romae, adnotare non pigeat. SENATUS. POPULUSQUE. ROMANUS. IMP. CAESARI. DIVI. JULI. F. COS. QUINCT. COS. DESIG. SEXT. IMP. SEPT. REPUBLICA. CONSERVATA. Haec post Actiacum proelium decreta. *U. c. 722. A. C. 30. Honores Caesari decreti post Actiacam pugnam.*

LXXVI. Postquam autem obisse Antonium innotuit, alius quoque de Aegyptiis triumphus decretus est, quia, ne de illo triumpharet, nomini Romano parcebatur. Dies etiam Alexandriae captae relatus inter festos, et ab hac deinceps Aegyptii tempora sua computare jussi. Data insuper potestas ei tribunitia perpetua, sic ampliato jure, ut ad mille passus extra pomoerium adpellari posset: jussique sacerdotes et Vestales, quoties vota pro senatu et populo susciperent, etiam pro Caesare facere. Et, ne tempus ullum aut locus honorum ejus expers esset, inter alia, quae praetereo, ut in conviviis, nec publicis modo, sed privatis, ei libaretur, senatus censuit. Maxime delectabat homines, quod in scriniis Antonii repertas literas combussisse dicebatur. quamquam plures callide servarat: quibus etiam postmodum, ubi opus putaret, uti non dubitavit. Eodem anno L. Statilius Taurus amphitheatrum in campo suis impensis perfecit, et in ejus dedicatione munus gladiatorium exhibuit: novum inde honorem plebiscito adeptus, ut quotannis praeturae candidatum unum, sine repulsa creandum, commendaret. *Alii post Antonii necem.* *Tauri amphitheatrum.*

Cap. LXXV. Dio. Sigon. Comment. in Fast. Dio. Cap. LXXVI. Vid. Usser. Ann. ad annum mundi 3974. Dio. Hor. Carm. 4, 5. Dio, l. 52. fin. Sueton. Aug. 30. Dio, l. 51.

U. c. 723. A. C. 29. C. Julio V. Sex. Apulejo Coss. *Alii honores Caesaris ob res Parthicas.*

LXXVII. Kalendis deinde Januariis, quibus Caesar Sami quintum consul, Romae Sex. Apulejus Sex. F. inierunt, in ejus acta juratum: et, quoniam de rebus Parthicis literae ab eo venerant, decretum, *ut inter nomina Deorum Saliari carmine celebraretur: tribus ex ejus vocabulo fieret Julia: coronatus spectaret ludos: senatores, quibus adjutoribus bellum confecisset, currum triumphantis praetextati sequerentur: die introïtus ejus populus Romanus sacrificaret; eaque deinceps quotannis festa esset: sacerdotum omnia collegia, quem ad numerum ei videretur, augeret.* Haec, paucis exceptis, admisit Caesar, sacerdotiis quidem intemperanter dandis eo provectus, ut de numero illorum quidquam exinde certi nequeat reperiri: unum palam remisit, ut universi sibi obviam exirent.

Janus clausus.

LXXVIII. Omnium autem maximam laetitiam ei duo haec adtulerunt, quod de Jano claudendo, et Salutis augurio repetendo decretum erat. hoc enim propter continua bella intermissum per annos quatuor et triginta fuerat: Janus tantummodo bis antea clausus, Numa rege, deinde Punico primo perfecto bello. Tum vero Imperator Caesar tertium clausit, pace terra marique parta, conditisque civilibus armis, vicesimo, postquam mota fuerant, anno. Sane tum etiam in armis Treviri cum Germanis quibusdam erant, et in Hispania cum Cantabris Vaccaeisque Astures: sed hos Statilius Taurus, illos Nonius Gallus haud sane memorabilibus proeliis domuerunt. alibi quoque secundum singulas nationes tumultuatum est: sed, quia mediocres motus erant, neque Patribus eorum caussa bellum decernere visum fuit, etiam historiis haec parum argumenti dederunt.

Templa Caesari posita.

LXXIX. At Caesar, Romae patrisque sui commune templum (*Divum Julium* adpellabat) ab Asiae populis apud Ephesum, a Bithynis Nicaeae, clarissimis utrobique urbibus, poni passus, ea numina etiam ab Romanis, qui regiones illas habitabant, coli jussit. Se ipsum a civibus divino honore coli noluit. peregrinis permissum, ut illi et Romae templa statuerent, Asiatici quidem Pergami, Bithyni Nicomediae. quo da-

Cap. LXXVII. Sueton. Aug. 26. Dio. Sueton. Aug. 31. Dio. Cap. LXXVIII. Sueton. Aug. 22. et 31. Dio. Liv. 1, 19. Plut. Numa. Virg. Aen. 1. v. 297. Oros. 6, 20. Liv. Epit. Vell. 2, 89. Dio. Cap. LXXIX. Sueton. Aug. 52. Tac. Ann. 4, 37. Dio.

to exemplo, sicut nihil est ad imitandum adulatione velocius, toto mox orbe coelestes ei sunt honores habiti, passimque per urbes celeberrimas vivo mortuoque sacerdotes et collegia sacrata, erecta fana, quae veterum Deorum delubra ferme structura ornatuque superarent. Alexandrini quoque Sebastium exstruxerunt, templum Caesaris navigantium praesidis, (*Epibaterium* ipsi cognominabant) cui aliud nusquam par fuit, celeberrimo loco situm, magnitudine et sublimitate conspicuum, refertum donariis, auro atque argento ornatum, circumquaque porticus habens, et bibliothecas, aulas, lucos, vestibula, ambulacra, spatiosissima omnia, et sumptuosissima. Etiam ludos quinquennales, quos tum, permittente Caesare, Pergameni fecerant, provinciarum pleraeque propemodum oppidatim constituerunt. Nec tamen ista, tamquam homine se putaret augustiorem, recepisse creditur, sed ut tam late imperanti utilis regendis rebus veneratio quaereretur. Alioquin *domini* etiam, nedum *Dei*, adpellationem constantissime repulit: et, quamquam etiam proconsulibus decerni templa solere sciret, in urbe nullum, in provinciis nonnisi communi suo Romaeque nomine, recepit. U. c. 723. A. C. 29.

LXXX. Sed imperatoribus sequutis passim non modo Graeci, sed etiam quaelibet provinciae, templa posuerunt. de urbe et Italia Dio hactenus negat, ut quisquam ullius pretii fuerit hujusce rei auctor. sed, quoniam ipse statim subjicit, *Imperatoribus coelestes honores, atque etiam Heroa decreta fuisse,* mirari subit, quid igitur interesse putet, ne, qui haec facere potuerunt, illud etiam fecerint: praesertim quum, et in urbe fuisse templa Augusti, haud contemnendi auctores, a quibus visa sunt, prodidere. *Sicut et sequutis imperatoribus.*

LXXXI. Per haec exacta hieme, Caesar in Graeciam atque inde a Corintho Brundisium transmisit. Quum urbem intraret, inter occursum omnis ordinis, aetatis, sexusque, passim sacrificia ex senatusconsulto facta: et Valerius Potitus, qui tum in anni parte consulatum gerebat, nomine senatus populique Romani, *Caesar urbem intrat.*

Cap. LXXIX. Sueton. Aug. 59. Tac. Ann. 1, 10. et ibi Lips. Philo ad Cajum. Dio. Sueton. Aug. 59. Curt. l. 8, 5. Sueton. Aug. 53. Philo. Sueton. Aug. 52. Cap. LXXX. Dio. Plin. 35, 4. Cap. LXXXI. Dio. Strabo, l. 10. p. 485. Oros. 6, 19. Vell. 2, 89, Dio.

U. c. 723. A. C. 29. majoribus hostiis fecit, novo ad haec usque tempora honore. Magna per eos dies omnium ordinum laetitia fuit, aucta liberalitate Caesaris, cui tum pares animo divitiae obtigerant. Ergo munifice donavit duces suos, et, ut solitus erat, collaudavit, honoribusque exquisitis extulit; Agrippam hoc eximio, quod caeruleum ei vexillum dono dedit, navalis victoriae testimonium. Nec militibus modo divisit pecuniam, sed et populo nummos quadringenos ex bellorum manubiis dedit: adultis primum, deinde et pueris Marcelli nomine, quem, sorore sua natum, si nullos ipse filios susciperet, jam tum ad gratiam civium producebat. Municipiis etiam, sed et provincialibus, quorum in agros deductae nuper coloniae erant, ingentem pecuniam numeravit: quod equidem solum et unum omnium fecisse, qui deduxissent, haud falso gloriatus est. His de caussis, et quia nec auri coronarii nomine quidquam adcipiebat ab Italis, quin et sua debita reddens, quae sibi adhuc ex imposito tributo debebantur, remittebat, praeteritorum malorum oblivio cepit omnes; triumphique ejus, tamquam de peregrinis ducerentur, hilariter spectati.

Tres continui triumphi Caesaris. LXXXII. Tres autem tribus continuis diebus duxit: Dalmaticum et Illyricum, deque Pannoniis, Japodibus, et finitimis eorum, itemque de Gallorum atque Germanorum populis, quos auspiciis ejus C. Carrinas vicerat. Postridie Actiacus triumphus actus, quo Tiberius, Liviae filius jam pubescens, currum comitatus est sinisteriore funali equo; quum Marcellus, Octavia natus, dexteriore veheretur. Tertia dies Alexandrinam et Aegyptiam pompam vidit, priores, licet sumptuosissime instructas, adparatuum impensa et pulchritudine superantem. Inter hujus fercula Cleopatrae quoque imago in lecto ad similitudinem morientis translata est: ductique liberi ejus Alexander et Cleopatra, quibus Solis ac Lunae nomina indiderat.

In pompa aliquid mutatum. LXXXIII. His in triumphis nihil ex antiquo mutatum adnotatur; nisi quod ex nupero decreto currum sequuti sunt primum senatores, quotquot eo bello na-

Cap. LXXXI. Sueton. Aug. 25. et 38. Dio. Tac. Ann. 1, 3. Senec. Consol. ad Marc. c. 2. Vell. 2, 39. Lapis Ancyr. Dio. Cap. LXXXII. Sueton. Aug. 22. Dio. Oros. 6, 20. Liv. Epit. Virg. Aen. 8. v. 714. Appian. Illyr. Dio. Sueton. Tib. 6. Dio. Euseb. Chron. Cap. LXXXIII. Dio.

arant operam; deinde consul cum magistratibus: quum alias hi praecedere inter hujusmodi pompas solerent, ceteri senatores subsequi. Militibus triumphale congiarium ex manubiis viritim millia nummûm singula dedisse, ipse tradit: adcepisse id hominum circiter centum et viginti millia. U. c. 723. A. C. 29.

Carrinatis et Autronii triumphi.

LXXXIV. Idem deinde mensis et Carrinatem et Autronium triumphantes vidit. Carrinas, Morinis sociisque eorum ad patientiam imperii, bello revocatis, etiam trans Rhenum aliquoties victos repulerat. Ideoque et Caesar, uti diximus, ex his gentibus triumpharit, et Carrinatem triumphare jussit: magno iterum documento, ne quis ob res adversas nimium flaccescat animis. Hujus enim pater a Sulla fuit occisus inter proscriptos, quorum liberis lege lata tum quidem aditus ad honores praecludebatur. Mox ante diem decimumseptimum Kalendas Septembres ex Africa L. Autronius P. F. L. N. Paetus pro consule triumphavit. At e regulis ducibusque triumphatis supplicio quidam adfecti sunt: in his Adiatorix cum filio; qui, ab Antonio partem Heracleae Ponticae nacti, Romanos colonos occiderant.

Honores Diis habiti.

LXXXV. Inde versa ad honorem Deorum cura, Minervae templum, et quod Chalcidicum vocatur, tum curiam ex patris nomine Juliam, hanc quidem ante diem quintum Kalendas Septembres dedicavit, in ea Victoriae reposuit simulacrum, spoliisque Aegyptiis exornavit, quod olim a Tarento advectum fuerat; huic numini se debere imperium adsignificans. Etiam D. Julii fanum multis ex eadem praeda donariis excoluit. Sed longe maximae opes in Capitolium illatae. Nam ex senatusconsulto e tribus cellis, quidquid Jovi, Junonique, et Minervae dicatum olim fuerat, pro polluto efferendum curavit: ipse una donatione sedecim millia pondo auri, gemmasque ac margaritas quingenties sestertiûm contulit. Haec omnia ex thesauris Cleopatrae desumpta, cujus etiam alter unio, vix luxuriantis feminae faucibus ereptus, propter magnitudinem dissectus, ex utraque aure Veneris, quae in Pantheo deinceps culta est, pependit.

Cap. LXXXIII. Lapis Ancyr. Cap. LXXXIV. Fasti Capit. Dio. Fasti Capit. Strabo, l. 12. p. 543. Cap. LXXXV. Dio. Inscript. Grut. p. 133. Dio. Sueton. Aug. 30. Manil. 5. v. 509. Dio. Plin. 9, 35.

U. c. 723. A. C. 29. *Ludi varii.* LXXXVI. Ceterum in dedicando Julii templo ludi varii generis editi: Trojam patricii pueri luserunt: viri equos desultorios bigasque et quadrigas agitarunt: et senator quidam in arena depugnavit. Venatio quoque insignis edita: et inter alias feras Rhinoceros et Hippopotamus occisi, quae genera animalium numquam ante Roma viderat. Turmae quoque Suevorum, quos in triumpho Carrinas duxerat, Dacorumque, captorum Actiaco bello, infestis armis in voluptatem victoris populi concurrerunt.

Daci Cotisonis adfinitas cum Caesare. LXXXVII. Dacos et Getas non sanguinis diversitas, sed regionum situs, distinguit: Dacis ad Danubium et Germaniae finem, Getis versus Pontum et orientem habitantibus. Partis harum gentium rex Cotiso non amicitiam modo pactus cum Caesare, sed etiam geminam adfinitatem, fuerat, sibi desponsa Julia, vicissimque sua filia Caesari. Ceterum, quum, deludi se postea sentiens, legatos frustra misisset, ad Antonii partes popularium inclinavit animos. Sed nec illi multum profuit istarum gentium societas, et ipsis tantummodo caussam Romani belli praebuit. Mediam spectaculorum hilaritatem delibavit magis, quam abrupit, Caesaris aegritudo, per quam nihilominus, eo jubente, curati ab aliis ludi sunt: interque id tempus senatores prae suis quisque foribus in propatulo epulati sunt: ut alias quoque, invitandorum praetereuntium caussa, factitatum in publica laetitia fuerat.

Cap. LXXXVI. Dio, et Sueton. Aug. 43. Cap. LXXXVII. Plin. 4, 12. Dio. Cluver. Germ. Ant. 1, 1. Strabo, l. 7. p. 304. Sueton. Aug. 63. Dio. Liv. 3, 29. 24, 16. 25, 12. etc.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI QUARTI.

Caesar, rebus compositis, et omnibus provinciis in certam formam redactis, **Augustus** *quoque cognominatus est: et mensis Sextilis in honorem ejus adpellatus est. Quum ille conventum Narbone ageret, census a tribus Galliis, quas Caesar pater vicerat,*

C. Caesar, rebus compositis] Ita omnes fere, quas vidi, editiones usque ad Doujatium; qui, adstipulantibus Clerico, et Crevierio, praenomen Caesaris expunxerunt; quod, sive casu, sive de industria factum sit, firmant Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et una ed. Campani. V. ad Epit. 62. Mox voces *et omnibus* exsulant a Voss.

Et mensis Sextilis in honorem ejus adpellatus est] Forte. *Augustus quoque cognominatus est, ut et mensis Sextilis in honorem ejus appellatus.* J. FR. GRON. *in honorem ejus cognominatus est* Voss. errore librarii, quum *cognominatus est* modo praecesserit. Verbum *est* exsulat a Lov. 2. Si Gronovii conjectura non displicet, una vocula addita, in ora cod. legendum monet Clariss. Jac. Perizonius: *Augustus quoque cognominatus est, ut et mensis Sextilis, in honorem ejus ita appellatus.*

Quum ille conventum Narbone egit] Veteres libri *Narbone ageret.* SIG. *egit* tuentur Berg. Lov. 2. et Norv. *exercitum Narbone egit* Boend. et ed. Camp. *egisset* Leid. *ageret*, ut Sigonius emendat, Exc. Pithoei apud Hearnium. Sed quinque haec vocabula perperam desunt in Voss.

Census a tribus Galliis, quas Caesar pater vicerat, actus] Julium Caesarem Galliis, in provinciae formam redactis, quadringenties in singulos annos stipendii nomine inposuisse, scribit Suetonius Caes. 25. Augustus primus censum in iis agere instituit, quod fortassis numquam ante eum in ulla provincia a Romanis factum fuerat. Non multo post etiam in aliis quibusdam provinciis censum actum fuisse, tradunt scriptores antiqui. Sed census Galliarum frequentior in illis mentio est. Vide Lipsium ad Tacit. 1. Annal. cap. 31. Exc. K. DUKER. Vox *Caesar* deest in Leid. (* Censum in Gallia actum memorat etiam Dio l. 53. p. 512. v. Dubos Hist. Critiq. de la Monarch. de France T. 1. p. 43.)

actus. Bellum adversus Bastarnas, et Moesos, et alias gentes, a M. Crasso gestum, refertur.

Bellum contra Bastarnas, et Maesos, et alias gentes a M. Crasso refertur] Veteres libri *a M. Crasso gestum refertur*. SIGON. *adversus*, pro *contra*, Leid. Voff. Berg. Lov 2. Boend. et ed. Camp. Vide ad Epit. 57. Dein *Basternas* iidem omnes. Vide ad Livii 40, 5, 10. Praeterea *Messos* Berg. *Mossos* Leid. *Marsos* Boend. et ed. Camp. *Morses* Voff. Tum *a M Accalo* Voff. Insuper vox *gestum*, a Sigonio ex vet. lib. addita, in nullo meorum codd. nec in Norv. adparet. Eamdem tamen in Exc. Pithoei exftare, auctor eft Hearnius. Denique *referuntur* Berg. Boend. et Exc. Pithoei.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER XCIX.

IN LOCUM LIBRI CXXXIV. T. LIVII.

U. c. 723. A. C. 29. *M. Crassi bellum adversus Bastarnas.*

I. Dum ita populus Romanus, post saevissimas bellorum tempestates, praesentis otii laetitia futurique spe perfruitur, etiam foris per M. Licinium Crassum bene gesta respublica felicitatem temporum auxit. Praeter Dacos in armis etiam Bastarnae fuerant: finibusque suis egressi, superato Istro, juxta colentes Triballos atque Dardanos subegerant. Tum vero, transcensis montis Aemi jugis, Dentheletarum nationi inferebant bellum. Thraciae haec gens erat, Romanis foedere conjuncta. Regem tum Sitam habebant, propter caecitatem minus aptum arcendis hostibus. Igitur Crassus, qui ex consulatu Macedoniam obtinebat, non magis socii regis, quam provinciae Romanae, periculo excitatus, adventus sui terrore excedere Dentheletarum regione Bastarnas coëgit. Sed ipse, non contentus hac gloria, sequi recedentes instituit: Segesticaque redacta in potestatem, etiam in Mysorum fines impetu facto, munitum quoddam oppidum oppugnavit.

Et victoria de Mysis.

II. Interea longius praemissarum copiarum partem adorta gens insigni feritate, Crasso necessitatem imposuit, ni hos amittere vellet penitus, toto cum exercitu succurrendi. Dum acies instruuntur, unus ducum, postulato silentio, *Qui vos*, inquit, *estis?* Responsum, *Romanos esse*, *gentium dominos*. *Ita*, inquit ille, *si nos viceritis*. Adcepit omen Romanus: et, quum ante aciem, immolato equo, votum barbari concepissent, *ut Romanorum ducum extis et litarent et vescerentur*, vix tubam sustinentes disjecit: rever-

Cap. I. Liv. Epit. Dio, l. 51. Liv. Epit. Dio. Cap. II. Flor. 4, 12.

U. c. 723. A. C. 29. susque ad obsidionem, oppidum cepit. Et, quo lectores admoneantur, quanti sit inanibus non moveri, quamque id beneficium non ferociae, sed ingenio, concesserit DEUS, tam praecipitis Mysorum fugae nulla fuisse certior caussa traditur, quam quod centurio quidam Romanus, foculum gerens super cassidem, excitata motu corporis flamma, tamquam vomente incendium capite, stolidos mortales exterruit.

Centurio foculum gerens super cassidem.

III. Averso in Mysos exercitu, Bastarnae, exitum speculantes, ad Hebrum fluvium substiterant. Tum igitur, devictis illis ad se veniri cernentes, legatione missa denunciarunt, *injuste facere Romanos se persequendo, a quibus nullam injuriam adcepissent.*

Crassus, Bastarnarum delusis legatis,

IV. Crassus oratores humaniter adceptos, gnarus eas nationes vini cupidissimas esse, tamquam postridie responsurus, adhibuit mensae, et ab ebriis omnia Bastarnarum consilia expiscatus est. Eadem autem nocte, dum illi poculis vacant, ad silvam proximam exercitu promoto, in ulteriora prospeculatum expeditos praemisit. His visis, hostes, quum longe abesse robur legionum arbitrarentur, proruunt; refugientesque intra silvas sequuti, ab instructis ordinibus excipiuntur. Magna ibi statim, magna deinceps fugientium caedes fuit: carris maxime, quibus castra sua a tergo sepserant, receptum impedientibus, et quod his impositos cum conjugibus liberos haudquaquam aequis animis deserebant.

Regem illorum superat, et sua manu caedit.

V. Nobilis eo loco Romani ducis pugna fuit, occiso Crassi manibus hostium rege Deldone: et, si suis auspiciis rem gessisset, opimorum spoliorum decus meruerat. Quod hostium illud proelium non consumpserat, partim in silva incensa concrematum; alii, expugnato, in quod confugerant, oppido, interierunt. Fluvius etiam Ister, et sparsa per agros fuga, multis exitium adtulerunt. Maxima moles in superandis iis fuit, qui munito ex loco per aliquot dies vim Romanam repulerunt, donec, Rolis adventu Getarum reguli, haec quoque deleta manus tum quidem ei bello finem imposuit. Rolen illum Dicomae filium fuisse, quamquam tradi videam, adsensum sustineo: quando nullum ejus rei neque testimonium idoneum, neque argumentum adfertur. Ad Caesarem inde pro-

Cap. II. Dio. Flor. Cap. III. Dio. Cap. V. Dio.

fectum esse satis constat, amicumque ac socium discessisse. U. c. 723. A. C. 29.

VI. His ita gestis, Crassus, Mysorum regionem repetens, quum nonnullos suadendo, ceteros minis, pertinacissimum quemque armis subegisset, neque magna pars domanda superesset, hiemem iis locis nimiam veritus, exercitum in pacatiora reduxit. Sic quoque, priusquam Macedoniae fines adtingeret, a frigore nonnihil, sed atrociora a Thracibus, quamquam sociis, perpessus, propositum ulterius has gentes adeundi deposuit. Ob hanc victoriam Caesar *Imperator* adpellatus est; eique supplicatio triumphusque decreti: idem honor et Crasso habitus, nisi quod *Imperatoris* nomen datum Dio negat, ab aliis hoc quoque traditum haud dissimulans. Igitur his potius crediderim, quum caussam Dio nullam adtulerit, et sub Augusto ac Tiberio quoque nominis ejus decus concessum quibusdam ducibus fuisse non ambigatur. *Unde triumphus ei decernitur.*

VII. Sub idem tempus Caesar, sive frequentibus morbis iratus, sive ut objectam ab Antonio cupiditatem dominandi rebus refelleret, de reddenda republica cum amicis deliberavit. Duo ipsi erant arcanorum omnium participes: M. Agrippa, quem amplissimis honoribus extulerat; et C. Maecenas, non minus carus Agrippa, sed minus honoratus, quia manere suo in ordine Romanus eques maluerat. His, in secretum advocatis, ubi consilium suum exposuit Caesar, fidemque testatus amicitiae, ut rectum verumque consilium promerent, oravit; in tam exiguo numero tamen variatum sententiis fuit. Prior Agrippa his fere argumentis Caesarem ab imperio continuando dehortatus esse traditur. *Caesar de reddenda republica deliberat.*

VIII. *Si tantis a te opibus honoribusque cumulatus insistere coeptis juberem, Caesar; tametsi mens forsitan integra foret, oratio posset esse suspectior, tamquam ea, quae mihi privatim crederem profutura, suadentis. Nunc, quia diversa mihi rectior videtur via ac salubrior, laborare non debeo, ne parum explere partes amici benevolique consultoris videar. Ego sane semper hanc indixi mihi legem, ex quo me penitiorem in amicitiam adsumpsisti, ut tantae benignitati, quando meritis non poteram, fide responderem: neque mihi retinendum quidquam esse* *Agrippa suadet.*

Cap. VI. Tac. Ann. 3, 74. Cap. VII. Sen. de Brevit. vitae, c. 5. Sueton. Aug. 28. Dio, l. 52. Vell. 2, 90. Vell. 2, 88. Dio. [illegible]

U. c. 723. A. C. 29. *crederem, ex quo tibi periculum aut invidia nasceretur. igitur in hac etiam summa deliberatione, propriorum commodorum immemor, ea tantum in consilio habiturus sum, quae tuam atque publicam ad salutem pertinere judicavero.*

Quia libertatis auctores honorentur.

IX. *Age igitur omnia, quae summo imperio insunt, non praecipiti cogitatione expendamus, ut eam sequi partem liceat, quam ratio nobis meliorem atque feliciorem fore ostenderit. Nec enim ita nos potentiae cupido occaecaverit, ut incubandum esse imperio, tametsi nobis malo futurum adpareat, existimemus. Esset hoc male sustinentium fortunam suam, ejusque convulsorum obsequio; nisi malimus pietatem in patrem et reliqua obtentui sumpta, ceterum imperandi lubidine egisse omnia videri. Utrumvis horum, crimen ac periculum habet: nec aut laudare talia quisquam bonus, aut perferre liber potest. qui vero patriam suam nec aliis servire, nec sibi, patietur, ad justam aequalitatem omnia referens; is profecto, tamquam maximorum bonorum auctor, semper apud cives in honore ac pretio erit.*

Et naturae congruat aequalitas.

X. *Idque ex utriusque comparatione facillime intelligi potest. Quippe juris aequalitas naturae consentanea, sicut oportuit iisdem legibus natos, educatos, institutos, paremque corporum atque animorum praestantes usum reipublicae, pari omnes jure atque potestate esse sancit, neque quemquam cuiquam, nisi virtutis caussa, anteponi. Ergo, quoties unius potentia ceteri deprimuntur, tamquam in re, quae contra naturam acciderit, anguntur, nequaquam aequis animis passi, penes se majorem sumptuum laborumque ac periculorum partem, penes unum aliquem pleraque commodorum esse. At, quia carere magistratibus respublica nulla potest, vicissim regere et regi aequissimum putant: nec contemptui futuri imperantibus, quum et his imperare aliquando possint; nec efferendi potestate, quam mox in se adcepturos alios sciant. Sic et meritis honores invidia nulla tribuent, sibi quoque idem ad hos per virtutem iter patere memores; et onera prompte sustinebunt, quae non a dominis imponi, sed aequa justaque lege, sentiant.*

Multaque secum adferat commoda.

XI. *Necessum igitur est, tali populo prospera atque adversa transire in omnes: neque sibi privatim quemquam esse quidquam procuraturum, quod dissentire a publicis rationibus intelligat. Tum et odia tollentur civium, et prava aemulatio. nemo gaudebit malis alterius, nemo aut alienae virtutis obtrectatorem aget, aut alium timebit suae: querelae, suspiciones, insidiae aberunt: nihil adpetetur contra morem, nihil recusabitur; imperabitur sine superbia, parebitur sine murmure: tam pro unoquoque stabunt omnes, quam unusquisque pro omnibus.*

In unius imperio ma-

XII. *Haec tanta commoda popularem statum sequuntur. at in unius imperio vix potest obtineri, quin diver-*

sa his omnibus exeant et contrario. Jam primum omnibus in unum intuentibus, ille fit morum atque vitae regula: sic tamen, ut ejus vitia exprimantur vulgo; si quae sint virtutes, eas imitari nec possint multi, nec fere, qui possunt, audeant, ne videantur animi magnitudine, artibus imperatoriis, prudentia, liberalitate, cum Principe contendere. Inde fit, ut ad publica munia segnes, voluptatibus aut quaestu omnem indolis ingenuae vigorem deterant; atque sic condiscant, rempublicam nullam putando, domestica spectare lucra, et felicitatem alienam aegris oculis intueri, tamquam sibi decedat, quidquid apud alios conspicitur. Quae si privatos tantummodo incesserent molestiae, quamquam sane iniquum esset conflictari populos, ut unus aliquis suaviter ac delicate vivat; fortassis auctor essem non amittendi e manibus, quod propitia tibi fortuna contulisset. ceterum ad ipsum imperantem curas infinitas, labores incredibiles, invidiam, odia, pericula sine numero, sine modo, pertinere video. Mittamus praeterita, quae si tibi satis felicia viderentur, non deliberares in praesentia: quid exspectare paullo post debeamus, adparet. Urbanae res parum adhuc compositae: Italia varie turbata: provinciae aliae exhaustae, aliae dubiae: nationes circa validae armis. his occursuro multa deerunt, quae non facillime comparaveris.

U. c. 723.
A. C. 29.
quae virtutes non habeant locum.

XIII. *A re nummaria ordiar, quae tibi extraordinariis quaerenda remediis erit: nec enim ad tot alendos exercitus aliasque necessitates vectigalia populi Romani sufficient. Eadem igitur necessitas fuerit, inquies, et restituta republica. Immo vero longe dispar est ratio. tum enim non defuturi essent divites, qui laude liberalitatis, aut honoribus, quales liberae civitates pro meritis hoc genus rependunt, contenti, pecuniam conferrent in publicum: et, si tributa populo indicerentur, haud gravatim quilibet a se abire nummos pateretur, quos in re communi sibi quoque putaret impendere.*

Res nummaria difficulter expediatur.

XIV. *At in regno rarus ostentator opum est, quarum magnitudine stimulari posse avaritiam potentioris existimet: nec ferre tales largitores principi facile foret, quos favore populi crederet ad res novandas incitari. Tributa vero quoties indicuntur, publica ferme querela est: aequum enim putant, suis eum facultatibus tolerare sumptus quoslibet, ad quem ex toto imperio fructus omnis pervenit. Adde, quod iniqui plerumque adceptorum expensorumque putatores sunt. reditus enim ferme norunt et diligenter numerant: at impensas alias in totum nesciunt, alias multo, quam sint, leviores temere credunt. Haec una difficultas est, quae rerum habenas tenentem, si quid prospicio, magnis curis, iisque frequentibus, exercebit. hac nihilo jam erit minor de judiciorum ordine sollicitudo.*

Tributa male tolerentur.

XV. *Facinorosos enim puniri sicut ubivis necessarium, ita nunc perdifficile est, rara inter nos innocentia, et praepotentibus reis. At horum caussas si ipse cogno-*

Judicia criminationi sint exposita.

U. c. 723. A. C. 29. *veris, pro crudeli traduceris, et iniquo, et magis ex suo commodo odiisve, quam legibus, decernente. Sin alios constituis judices, damnatos adflixisse dicentur a te jussi: absolutos populus aequitati judicum imputabit, aut etiam gloriae, maxime si quos dimiserint, quibus tu infensus esse existimeris. At in populari statu, quum suffragiis civium aut sorte lecti judicent, qui neminis unius in manu positas fortunas suas esse norunt, integra religione, nec potentiae cujusquam, nec gratiae jus dare creduntur.*

Magnos viros neque tollere justum, neque relinquere tutum.

XVI. *Sed ludus hic et jocus fuerit prae his aestibus, in quos te conjectura est ista dubitatio, quemadmodum his oporteat uti, qui, cetera boni ac honesti viri, principatum unius pati nequeunt. Hos equidem et si relinquis, imprudens; et si tollis, iniquus habebere. Neque mediam ingredi viam tutum erit. Namque nobilitatem si contemnere videbere, si circumscribere divitias, coërcere magnos spiritus, populi benevolentiam amiseris. Ecquis enim hunc amet, per quem unum omnibus carendum existimet his vitae bonis, quae prae ceteris et aestimantur, et expetuntur? Certe si uno corpore posses ad cuncta simul agenda occurrere, nec adjutoribus haberes opus, minus laboraremus: nunc in tam amplo diffusoque imperio quum plurimis indigeas, quos adhibebis, unde non aut securitati tuae, aut existimationi metuas? Gnavis enim et industriis cum gloria spiritus crescunt, efficiuntque ineptos obsequio, quum se dignos imperio censere coeperunt. Socordes igitur et timidos praeficies rebus? Tum vero negotium hostium egeris: socios alienaris; civibus fueris odio; his praecipue, qui se postpositos deterioribus numquam sine dolore recordabuntur.*

Qui tamen liberae reip. sint usui et ornamento.

XVII. *Hic iterum melior est rerumpublicarum constitutio, quibus ornatui atque usui est fortium ac opulentorum civium frequentia, quorum virtute augeri, quorum gloria illustrari sentiunt: nec quemquam ex his amissum imminutumve cupiant, nisi forte quis ad tyrannidem animum adjecerit, cujus praecipue criminis acerrimi consueverunt esse vindices. Horum omnium adsiduos producere testes possem, cunctos ferme Graecarum aliarumque nationum populos; quibus in libertate, quam sub dominis, semper omnia felicius atque gloriosius evenerunt. Sed externis abstineo, quum satis ad haec docenda locuples sit Romanae rei diverse habita gubernatio. Sub regibus multa passi, angustissimisque coërciti finibus, in libertate crevimus: illa Romanum extulit nomen, illa senatus auspiciis, populique suffragiis caput orbi terrarum imposuit.*

Principi curas esse sustinendas intolerabiles.

XVIII. *Haec tam inextricabilis malorum series jam deprehensa nobis est; et nondum ad te respexi, Caesar. Tua vero quam intolerabilis erit conditio, diebus atque noctibus tantam sollicitudinem sustinentis? quis ad omnes istas cogitationes animus, quod ad hos labores corpus sufficiet? Taceo, quod ab adolescentia usque parum*

firma valetudine uteris. His igitur circumdatus obsessusque molestiis, ecquando quidquam eorum degustabis, propter quae mortales amant vivere? aut his carere coactus, quam eris inter falsam felicitatis imaginem vel sine exemplo miser? quis enim praeter te erit alius, qui nullo tempore aut minimam voluptatem percipere possit, aut maximis carere molestiis? Magnum enim imperium regenti nulli aeque satellites, ac cura et metus, praesto sunt; raro laetius aliquid, quo vere adficiatur animus: indigna, pudenda, gravia numquam non et videt, et audit, et sentit. Quae quoties mecum expendo, mirari desino, quod a quibusdam, quum offerrentur regna, recusata sunt. Haec igitur te cum animo tuo considerare prius verum est, quam eo te conjicias, unde non sit postea receptus. U. c. 723. A. C. 29.

XIX. *Neque vero parum perspicio, quam in aliam sententiam proferri speciosa possint, quantosque stimulos habeant potentia, opes, hominumque salutantium ac prosequentium turbae, et omnium in unum obversa ora: praesertim si haec sola conspiciantur, comitesque suos tegant ac dissimulent. quippe potentiam sollicitudo, divitias impensae, honorem livor sequitur: et in multitudine circumfusa saepe insidiae insunt; semper adulatio, vix minus istis malum. Quod si vero quis ideo expetendam esse dominationem arbitretur, ut beneficiorum et injuriae in quoslibet arbitrium habeat, is profecto magnopere fallitur. Certe quam foedum, quam Diis ac hominibus invisum sit, libidinibus ac flagitiis se tradere, apud te dicere supersedeo, quem scio neque his moribus praeditum esse, neque propter haec imperium cupere: praesertim quia non ea referre constitui, quae pessimi principes faciant, sed quae caveri nequeant etiam a probatissimis.* *Objectionibus occurrit.*

XX. *Beneficia autem hominibus tribuere dignissimum esse magna indole, non equidem negaverim. Sed id quoque privata fortuna, si non aeque abundanter, verius tamen ac meliori fide praestet: et, si pauciora faciat, plura non exigentur. In principatu saepe deest, unde cupiditas omnium expleatur, quum etiam in levi merito nemo suam operam parvi aestimet. Non possunt effugere reges, quin multos praetereant, etiam munificentissimi. Quid enim est, quod dare queant? honores, magistratus, pecuniae. ceterum illi in paucos cadunt; et aerarium largitionibus exhaustum per rapinas supplendum erit: majusque orietur odium a plurimis, quibus et datum nihil, et aliquid ablatum fuerit, quam a paucis, quos locupletaveris, gratia: quum alioquin etiam natura sit hominibus ad beneficia sensus, quam ad injurias, hebetior.* *Beneficia hominibus tribuere Principi difficile.*

XXI. *Adde, quod principes, et quum restrictiores sunt, avari judicantur, et, quum liberalius utuntur opibus, dissipare patrimonium publicum, et plura indignis tribuendo nescire veram dandi rationem modumque diffe-* *Et calumniis obnoxium.*

U. c. 723. A. C. 29. *runtur. Atqui saepe his uti judicio suo non licet. multa nescire, multa credere familiaribus coguntur: aliquando donant, quia dignos intelligunt; aliquando, ut intellexisse videantur. saepe adfectum magis, quam merita, sequuntur: et sibi verius dant beneficia, quam his, ad quos eorum fructus pervenit. Quidquid horum fit, plerumque cum aliqua sollicitudine conjunctum est: ita ut neque hoc satis sincerum sit, ac expetendum, quod unum omnium commendare posse homini non pessimo principatum videretur. Cetera talia omnino sunt, ut, qui secum ista perpenderit, regis cujusdam dictum valde probet:* diadema, nobilem magis, quam felicem, pannum, si penitus intelligeretur, neminem reperturum, qui vellet humo tollere.

Facilius in rep. bonos reperiri magistratus, quam in regno principes posse.

XXII. *Et, quo certius omnem regnandi libidinem exturbes animo, pauca me dictis, sed, quantum opinor, valida hercle adjungere sinito. In re populi rarius exsistere posse reor pessimos magistratus, quam in regnis optimos principes. Et illorum imperium breve tempus finit: deinde leges sunt et judicia, quorum ultio non modo peccata suppliciis sontium vindicat, sed etiam exemplum deterret eos, qui peccaturi postea fuissent. Praeterea, sicuti provisum est, ne malorum diuturna sit potentia, sic in bonorum locum, quoties aliquis quolibet casu subducitur, alium haud deteriorem reperire, plerumque non est arduum. Nec enim, excepto universo interitu, qui res humanas omnes inevitabili fato premit, ingruere tanta calamitas ulla potest, quin seminarium aliquod magistratuum relinquat. Sed regnis minime tam beata sors est: in quibus et mali principes nonnisi cum vita imperium ponunt; et boni magnitudine ac diuturnitate potestatis persaepe convelluntur. Te quidem, quidquid acturus es, optima mente suscepturum esse certissimum habeo. Ceterum si cogitas quorumdam te poenitere, quae tum etiam admissa sunt, quum respicere collegas cogebare; quum adversus potentissimos viros dimicanti virtutis ac justitiae opinione benevolentia retinenda civium esset: quid futurum arbitraris, si, remoto metu aemulorum, supremae tibi potestatis conscius, a destinato laudis itinere violentis adfectibus abripieris?*

Gravari reges etiam cura de successore.

XXII. *Sed esto, (quod equidem, si sperandum in ullo est, in te minime desperandum esse largior) hanc imperii negotiorumque molem citra tuam civiumque querelam sustineas; quanta sollicitudine de successore laborabis? Scio enim, te non alium majorem ex laboribus tuis fructum petere, quam ut optimi status auctor dicaris; et moriens spem feras tecum, mansura in vestigio suo fundamenta reipublicae, quae jeceris. Id vero consequi, quam non dicam homini, sed propemodum Deo cuidam, sit*

Cap. XXIII. Sueton. Aug. 28.

sit improbum, haud difficulter intelliges, ubi ad ea, quae dicam, animum adverteris. Filium adhuc non habes; fac habiturum. quis tibi sponsor erit, tuum illi animum, tuam prudentiam moresque fore? Nihil ab natura ei, ab ingenio, a Fortuna negabitur? non saltem ipsa haec reputatio, se principe natum esse, lubricam aetatem, adulatione praesertim omnium impulsam, in praeceps trahet? Scis, quid in vicina Sicilia Dionysii filius reprehendenti mores suos patri, et, qualis ipse in adolescentia fuerit, jactanti, responderit: illi enim non fuisse patrem regem, sibi esse. Itaque, si destinatum successioni tradere se ignaviae, contaminari flagitiis, lascivire, saevire, furere cerneres, quantus inde pudor tibi, quantus dolor esset? U. c. 723. A. C. 29.

XXIV. *Sed quid ista refero? Patribus omnibus optare quam praestantissimos liberos licet; iique ornamento, gloriae, laetitiae sunt adeptis: solis Principibus ea denegata felicitas est, quibus ut ignavi liberi verecundiam, sic egregii quique timorem adferunt. Vera me dicere, omnes opinor toto orbe terrarum regiae fatebuntur. quota enim quaeque tristissimorum malorum exemplo caret, ut inter perpetuos motus atque suspiciones insidiae nullae intervenerint, ut non aliquando filius, occupato patre, aut pater, filio, ne pateretur, parricidium fecerit? Scilicet exprimere conditionem imperantium posito ob oculos exemplo voluisse videntur, quorum instituto Nemorense regnum armis ac caede paratur. omnibus hoc regibus propositum a Fortuna certamen est, ut summi fastigii gratia alii ab aliis interficiantur. Quid vero futurum censes, si plures educaveris? An non, ut in te pietas constet omnibus, suopte ingenio, et aliorum instinctu, qui tali loco deesse numquam possunt, inter sese aemulationes ac discordiam exercebunt? Sed finge quantalibet bonitate naturae tuique reverentia interim quieturos: an evitari poterit, ne saltem post mortem tuam de regno digladientur?* *Ipsos etiam filios metui.*

XXV. *Sin vero filium non reliqueris, ecquem sperare poteris tibi successorem? Nam, si ex primorum numero quemlibet nomines, reliqui, rebus omnibus pares, uni alicui, quem se nihilo praestantiorem aut potentiorem judicabunt, parere dedignabuntur. Efferes igitur illum vivus adhuc, extolles opibus, regimen provinciarum ac exercituum dabis, materiam locumque concedes, quo explicare virtutem animi, comparare gloriam, comparare favorem hominum queat? At, quorum modestiae credas, etiam atque etiam vide. Multi ab aliis adceptas opes in auctores beneficii verterunt. Plures ergo veluti paribus momentis adtolles, quo spes alicujus improbiores ceterorum metu coërceantur? Timendi igitur plures erunt; ma-* *Hi si desint, difficulter statui de successore.*

Cap. XXIII. Plut. Apophth. in Dionys. seniore. Cap. XXIV. Strabo, l. 5. p. 239. et ibi Casaubon. Serv. ad Aen. 6, v. 137.

U. c. 723. A. C. 29. *xime si consentiant. Quod si pugnent, neque te quietum esse umquam, neque sub te quidquam patientur: et, si fato concedas, iterum in eadem illa, quae supra diximus, discordias, seditiones, arma civilia, difficultate quadam consiliorum inexplicabili relabemur.*

Praestare ergo deponere potestatem, dum liceat.

XXVI. *Nihil ergo melius fuerit, quam te simul atque rempublicam omnibus hisce molestiis ac discriminibus uno facto exsolvisse. Nunc ut arma, provincias, magistratus, aerarium populo reddas, in tua manu est: eaque ratione gloriosam securamque senectutem in patria beneficiorum memori sperare poteris. Quod si forte reddere rempublicam, donec potes, non vis, timeo ne aliquando, quum voles, nequeas; neque tuum tempus exspectet populus, sed cum dedecore tuo damnoque res repetat, quas putaverit a te per injuriam retineri.*

Nec enim populum Rom. diuturnos dominos pati.

XXVII. *Nec enim divinare futura magnum est, ubi praeteritorum eventus, hoc ingenium esse populi Romani, hanc fortunam, docuit, ut diuturnos dominos pati nequeat, imperium deponentes non oderit, cedere gravatos opprimat. Sulla, acerbissime acta dictatura, post ejuratam potestatem securus ac honoratus vixit: Pompejus, quamdiu restituere solitus est adceptam potentiam, amore civium floruit: idem, postquam solus voluit omnibus esse potentior, cum tota domo interiit. nec alii Carbonis aut Cinnae, Mariique ac Sertorii exitus fuerunt. Nec enim populi Romani genio res ulla tam cordi est, quam libertatis custodia. Ecquos, ut improbos cives taceam, aut majores aut meliores viros respublica nostra Camillo ac Scipione tulit, ac patre tuo Caesare? sed illos etiam civilem egressos modum exsilio aut morte vel amici ac propinqui depulerunt.*

Concludit igitur, reddendam esse remp.

XXVIII. *Nequaquam tamen auctor ego tibi fuerim abjiciendae potentiae, priusquam ex usu patriae ac dignitate tua rempublicam constitueris. Qua in re tibi Sullam imitandum censeo; cujus tametsi leges quaedam abrogatae sunt postea, pleraeque tamen manent. Sic occurri potest motibus omnino orituris, si velut orbam rempublicam, antequam se sustinere ac regere ipsa posset, repente destitueres. Certe popularis etiam status discordiae ac seditionibus obnoxius est: nec mortalibus tam licet esse felicibus, ut quidquam omni periculo vacuum comminiscantur. Sed haec incommoda quantula videri necessum est, si cum tyrannide, ad quam proclivis ab unius imperio transitus, contendantur? Sed ego de hac nihil in praesentia dicere constitui, cuju[illegible] 'a nemo est, quin possit coarguere. hoc ostendere con[illegible]s sum, eam esse naturam principatus, ut, etiamsi bc[illegible]s in viros ceciderit, non diu tales esse patiatur, quin celeriter aut licentia mutet, aut molestiis curisque ac periculis opprimat. Tam anceps igitur, Caesar, ac horribile discrimen,*

Cap. XXVI. Dio.

dum licet, exi. Hoc M. Agrippa suadeo, qui, te principe adeptus atque retenturus, quidquid summo loco minus est, in libera republica, inter tot illustres viros, et antiquissima gloria majorum praefulgentes, vix aequalitatem tutari potero. ceterum indignus his ipsis essem, nisi ea possem amittere pro salute ac tranquillitate illius, a quo adcepi. U. c. 723. A. C. 29.

XXIX. Haec Agrippae sententia fuit. at Maecenas, postulante vocem ejus Caesare, hunc in modum disseruit. *Si quidem in militari consilio quaesitum esset, terrane an vero mari gerendum bellum, idque maturandum an trahendum videretur? quae loca proeliis aptiora, quae praesidiis? ubi ponenda castra, aut conserenda pugna, aut quomodo instruendae acies forent? post tam peritum omnis militiae ducem sententiam meam promere, mihi quoque ineptum atque supervacuum videretur. Nunc, quando his de negotiis deliberatio est, quorum ego omnibus istis annis, quibus tu cum Caesaris hostibus pugnas, usum aliquem comparare debui, non verebor, bona cum pace tua, ab his, quae tibi visa sunt, discedere, M. Agrippa. Nec aliud magnopere proferam, quam cujus ipsa me experientia admonuit, multa subinde tentantem, quomodo homines, nec ad libertatem integram, nec ad servitutem nati, regerentur. Non autem metuo, ut mihi des libere loquendi veniam, quam uterque nisi nobis a Caesare polliceremur, neque tu verba hunc in modum fecisses, neque facturus ego essem.* *At Maecenas dissuadet.*

XXX. *Plane locus ille, qui tibi tuendus est, Caesar, praeceps est et lubricus, et cuivis impari futurus ignominiae ac exitii caussa; neque postulandus cuiquam, cui secure degere in bene constituta republica permitteretur. Ceterum non ea sunt urbis nostrae tempora, ut hoc sperare liceat: et quemadmodum parentibus, quoties senio desipiunt, necessaria tutela liberorum est; sic etiam patria vetustate debilis, moribus aegra, tumultibus bellisque civilibus concussa, custodem desiderat, cujus pia prudentique cura gubernetur. Nam ea, quae de rerumpublicarum bonis M. Agrippa proposuit, in nostra locum habitura non existimo. De rebus hominibusque non ignotis loquimur. antiqua illa magnitudo animi, integritas, modestia, olim amissa sunt: pro innocentia priorum temporum, pro paupertate, patientia laboris, frugalitate, ambitio, luxuria, voluptates invaluerunt. his pro se quisque omnibus viribus servit, dum haec salva sibi maneant, nihil curaturus, quidquid respublica durum indignumque patiatur. Neque tantummodo tales ipsi sunt; sed melioribus indociles, et optimae cuique sententiae, si vires dentur, adversaturi. At hoc ingenio qui sunt, nisi prudentiorum auctoritate contineantur, seque et alios celeriter maximas in calamitates conjecerint. Haec* *Quod urbi non sit profutura libertas.*

Cap. XXIX. Tac. Hist. 1, 16.

U. c. 723. A. C. 29. *igitur maxime res cogere te, Caesar, debet, ut perituros, si sibi relinquantur, et te quoque secum et republica perdituros, tuis vigiliis tuaque providentia serves.*

XXXI. *Hic si quis a me ad voluptates fruitionemque deliciarum, quas praestare summa fortuna videtur, vocari te existimet, magnopere aberrat. aspera sunt laboribus, anxia curis, ad quae posceris: nisi quod laborare, quam perire, satius est; retinere potentiam, quam abusuris tradere, tutius; servare rempublicam, quam prodere, gloriosius. Igitur, si tuum tibi decus ac tutela, si reipublicae salus cordi est, quibus pro rebus tot ac tanta bella depugnasti, tot exsudasti labores, suscipe curam patriae, nec dimitte, donec eam meliorem beatioremque in statum reduxeris. Atqui hoc etiam M. Agrippa volebat. Sed inter illius et meam sententiam hoc interest, quod ille putabat legibus ferendis id te consequi posse: ego neque leges adcommodari necessitatibus omnibus sciam, neque diu futuras usui arbitrer, nisi tu vivae legis instar omnibus locis occurras, illarumque reverentiam praesentis imperii majestate tuearis.*

Neque leges ad salutem sufficere.

XXXII. *Hoc nimirum illud est, quod notissimae sapientiae homines sciverunt, viros bonos poenae vitandae caussa imperium expetere; quemadmodum peritus gubernator in se pariter aliosque valde peccaturus esset, si, formidabilem inter tempestatem ipse discursans inter vilioris ministerii nautas, imperitum aliquem sedere ad clavum pateretur. Nam, qui viro sapienti rerum summam permittit, communis omnibus salutis auctor est; qui fatuo, communis perniciei. alter, velut infanti aut furioso gladium permitteret, in quorumvis exitium eum armat; alter facultatem prudenti praestat etiam amentes invitosque conservandi. Utrum horum sit praestabilius, neminem puto dubitaturum esse, etiamsi, quod deterius esse constat, fortassis honestiore vocabulo donaretur. Ad res enim magis, quam ad nomina, respiciendum est decipi nolentibus; et, quemadmodum fideli medico, non attendendum, quid insanientibus et mente captis verborum inter curationem excidat. Igitur, neglecto imperitorum murmure, tibi dandam esse operam autumo, ut, plebis temeraria cohibita ferocia, sic omnia disponas, ne cujusquam otiosum et inutile reipublicae bonum sit, sed sapientes consulant, boni duces imperent, pauperes ac robusti stipendium mereant. Sic mutua omnium opera communis felicitas parabitur, stabitque cum libertate, quantam esse in republica nostra expedit.*

Sed et remp. et Caesarem futurum in periculo, si regimen rerum abdicet.

XXXIII. *Absit enim, ut nimiae meraeque dominationis tibi sim auctor: id neque sentire meum, neque facere tuum est. Hoc volo, ut cum optimatibus regimen obtineas in omnia: multitudo, sicut opus est non periturae, juste ac utiliter imperantibus pareat. Hac enim ratione*

Vult optimates adsumi in partem curarum, et vulgus excludi.

Cap. XXXII. Dio.

foris tuta, domi tranquilla respublica erit; quum operam dabis, ut neque faciat injuriam vulgus, neque patiatur. Nam, ut in partem imperii veniat, neque ipsi utile, et reipublicae indecorum est. Indecorum dixi! exitiosum poteram: et ob hoc vitium, nisi te patriae vindicem Dii commodassent, aut nulli essemus, aut hoc tempore, non dicam Antonio, sed externae mulieri, sed regits spadonibus Roma serviret. Hoc fieri non potuisset, nisi, propter nimium potentiam vulgi, magistratus, imperia, sacerdotia mercede prostitissent, venalisque tota facta esset respublica. Hic igitur tot seditionum bellorumque fons, hic fomes fuit, quae tot per annos imperium exederunt. Donec enim modica plebs, operique rustico ac bello intenta, tractari res civitatis senatus arbitrio tulit; et domi status optimus fuit, et omnis fere Italia sub ditionem jusque nostrum concessit. Postquam autem passim et emisimus colonias, et recepimus, atque haec urbs quasi communis omnium gentium effecta est habitatio; factiones domi natae eo processerunt, ut totus ferme terrarum orbis armorum nostrorum seditionumque tumultu conquassaretur. Unde mihi similis esse magnae navi Roma videtur, quae, varia repleta colluvie, nec idoneum habens gubernatorem, fluctuat, et modo aquis conflictatur, modo cautibus adliditur, interdum in syrtibus obhaeret. Hanc tu, datus divinitus rector, si, quod absit omen, deserere decreris, actum est: neque procul a naufragio sumus. Quod igitur tibi gloriosum, reipublicae salutare sit, suscipe supremum populi Romani regimen, aut potius olim susceptum tene. Nec enim opus est, ut, quemadmodum hoc adipiscare, deliberemus; nec, si me audis, an retinere debeas: quin id potius, quanam optima ratione praestantissimaque constituas imperium atque tuearis. U. c. 723. A. C. 29.

XXXIV. *Nisi forte credis utile fore, deponi potentiam: quam ego rem ne tuto quidem fieri posse arbitrer. Iis temporibus ad rempublicam adcessisti, ut necessum tibi fuerit multos offendere: ea nunc quoque sunt tempora, ut multi cupidissime sint adfectaturi, quem reliqueris, locum; et, quia te incolumi hoc se perficere posse desperabunt, nihil prius, quam de tuo interitu, deliberabitur. Igitur illorum odiis, horum cupiditatibus, nudum te exarmatumque objecturus es? tamquam aut Pompejo bene cesserit relicta, quam habebat in manibus, potestas: aut Sullae alia futura fortuna fuisset, nisi maturum fatum, vel etiam, ut nonnulli crediderunt, maturatum, huic eum periculo exemisset. Attamen et vivus adhuc multa a se constituta negligi vidit, quaedam et antiquari.* Negat Caesari tutam fore vitam privatam.

XXXV. *Sed judicabunt homines, te cupidine imperii actum, quidquid ausus es, suscepisse. Judicent autem. Id ego malim, quam tuo publicoque periculo suspicionem eam redimi. Quid enim? an non commune tibi hoc cum magnis viris, et propius honesto crimen erit?* Neque curanda hominum prava judicia.

U. c. 723. A. C. 29. *plurisne fiat apud te, quod homines imperiti aut maligni judicabunt, quam cujus ipse tibi es conscius, cujus testes nos habes et alios, consiliorum tuorum a principio participes? Certe enim, nisi fuisset a conjuratis occisus pater tuus, nisique deinceps Lepidi atque Antonii fuisses intemperie coactus, aut numquam sumpsisses arma, aut maturius posuisses.*

Caesarem esse dignissimum imperio.

XXXVI. *His igitur difficillimis bellis, et virtute industriaque tua per tot discrimina rerum eluctatus, adversarios tuos omnes oppressisti, ceteros audientes dicto habes. Ecquid satis adprobatum est, unum te esse dignissimum, penes quem imperium populi Romani sit, quod et a malis civibus, et a pugnacissimis hostibus summo consilio summaque constantia vindicasti? Sin vero Deorum magis eam gloriam, quam tuam, esse volumus; illos tibi mentem illam inspirasse; illos prudentiam, animum, denique fortunam dedisse, quibus haec tanta perficeres: ecquem judicabimus principatu digniorem, quam cui Deos tam esse propitios faventesque tot documentis compertum est? Neque ad magnitudinem imperii expaveris: tanto plus ex sese tibi adjutorum, plus virium opumque dabit. Neque novus ad ejusmodi regendam molem adcingeris. a multis annis urbem Italiamque cum maximis provinciis obtinuisti: quibus temporibus inter infesta ac turbata omnia plus in his tuendis laboris ac curarum fuit, quam esse possit in universo gubernando imperio, postquam munere Deûm, ac virtute tua, terras aliquando pax tamdiu desiderata respexit. Atque ut ista non me dicere magis, quam demonstrare, paratum putes, en etiam per partes praecipuas exsequar, qua potissimum ratione singula sic constituas, ut adpareat, virum, qualis tu es, citra maximas difficultates imperium recte ac salubriter administrare posse.*

Docet, quomodo constituendus sit senatus.

XXXVII. *Igitur ante omnia senatum tibi repurgandum esse censeam, atque eliminanda dehonestamenta illa curiae, quae superiorum annorum calamitatibus irrepserunt. Quotquot autem bonos viros idoneosque repereris, eorum ne quem propter inopiam removeto: pecunias potius largitor, ut senatorium censum habeat. In vacantia vero loca optimum quemque ac nobilissimum, non ex urbe tantum aut Italia, sed etiam e provinciis, leges. sic enim paucioribus extra ordinem adjutoribus egebis, et omnium ferme gentium praestantissimos viros in uno velut theatro repositos habebis. Iidem tamquam fidei popularium obsides erunt: neque, his amotis, civitates eorum facile res novas agitabunt: et earum principes, tamquam communicata cum his republica, praecipua te fide ac benevolentia prosequentur.*

Et ordo equestris.

XXXVIII. *Idem in equitibus faciundum reor, ut, quidquid ubique genere, virtute, ac opibus, gradu isto dignum repereris, recipias. Neque numerum utrobique*

certum tibi praestitueris, modo viros nanciscare locum ornaturos. plurium ministeriis et facilius effeceris placita, et hanc excitabis apud omnes populos plenam humanitatis opinionem, non servorum loco provinciales a nobis, aut velut secundum hominum genus haberi, sed his quoque aditum ad rempublicam dari. quae res plurimum adferet momenti, ut eam amare pro communi, ac tueri summo studio incipiant. Et, ne parum meditata temere effudisse videar, auctor etiam tibi fuero, omnibus, qui sunt in orbe Romano, civitatem communicandi, ut hanc sibi urbem veram atque unicam omnium patriam existiment, sua oppida tamquam agros vicosque hujus habeant. Qui tamen hujus liberalitatis modus, quodque tempus esse debeat, ne discrimina rerum omnium tollere videamur, paullo post adcuratius exponam. U. c. 723 A. C. 29.

Qua aetate sint in hos ordines recipiendi.

XXXIX. *Illud moneri interest, neque minores octodecim annis inter equites adscribendos, neque inter senatores ante vicesimum quintum, videri. nam prior illa aetas ad corporis robur ingeniique vigorem ostendendum apta est; altera jam habere nonnihil prudentiae debet: junioribus autem quum suarum rerum administrationem jura nostra non concedant, quam deforme esset et ineptum, his rempublicam credi?*

Magistratuum esse relinquenda nomina, minuenda jura.

XL. *Praetorem ante tricesimum annum fieri non placet; nec nisi post quaesturae et aedilitatis honorem, potestatemque tribunitiam gestam, in quibus animi sui morumque specimina edant. Praeturam autem atque consulatum solis Romanis dari aequum arbitror; ut aliqua supersit veteris reipublicae species, nec omnia prorsus flectere ad praesentem usum videamur. Horum comitia in tua unius potestate sunto, ne factionibus aut ambitu turbentur. Ceterum, in vetustis nominibus ne potestatem eamdem relinquas, summa tibi cautio erit. honore servato, potentiam hactenus adcides, ut, quantum ad dignitatem tuendam satis est, maneat; quod ad res novandas animos facere posset, tollatur. Hoc ita maxime consequeris, si magistratum omnem in urbe gerere praecipias: neque aut inter illud tempus, aut brevi deinceps intervallo, sed quantum cuique congruere videbitur, exercitus eis committas. Sic enim, interposito inter honorem et provinciam spatio, privatos agere condiscent: neque continuandis magistratibus atque imperiis ad audendum majora sollicitabuntur. Hi, donec in magistratu agent, et ludos ex more curabunt, et caussas quaslibet decident, excepto caedis judicio. tunc enim ex senatoribus legendi judices erunt, equitibus etiam admixtis, ut tamen penes illos summa sit potestas.*

Cap. XL. Tac. Ann. 4, 16. Dio. Tac. Ann. 1, 3. Dio.

U. c. 723. A. C. 29. *Praefectum urbis perpetuum habendum, et subcensorem.*

XLI. *Praefectus etiam urbis ex primariis viris creabitur, et tanto muneri longa rerum huc pertinentium experientia par. nec enim sicuti nomen ei vetus, sic etiam potestatem dabimus; ut per absentiam tantummodo magistratuum, sed perpetua sollicitudine tum ceteris urbanis negotiis praesit, tum etiam caussas potiores quasque dijudicet. Nam et ad hunc a magistratibus erit provocatio, et capitales caussae, tam intra urbem, quam ad centena millia passuum, ad hujus animadversionem pertinebunt. Alius itidem ex summatibus deligatur, huic honore proximus, qui senatorum atque equitum genus, substantiam, moresque observet, nec ipsorum modo, sed conjugum quoque liberorumque ac familiae. huic corrigendi potestas dabitur, quaecumque erunt ita comparata, ut neque gravi animadversione digna sint, et tamen neglecta magnorum malorum materiam gignant. idem, si quid majoris inciderit rei, ad te referat. Hunc, a tua censura (censura enim ad te pertinere omnino debebit) nomine deducto, fortassis haud inepte subcensorem adpellaverimus. Hos duos nihil vetabit perpetuam habere potestatem: nec enim timendi erunt, inermis alter prorsus, alter parva militum instructus manu, et plerumque sub oculis tuis agens.*

Provinciae quomodo constituendae.

XLII. *De provinciis porro ita constituendum arbitror. Quidquid Italiae plus centum milliaribus ab urbe disjungitur, ceteramque omnem imperii molem, secundum nationes divide in ejusmodi particulas, quibus vir unus praeesse commode queat. In unaquaque portione militum, quem volueris, numerum colloca. Consularis unus, praetorii duo praeficiantur. Horum junior, et tum primum ab urbe ad hujusmodi negotia missus, desideria privatorum audiat, rebusque necessariis parandis occupetur: alter, hoc jam officio alicubi functus, civitatum rempublicam procuret, et in milites potestatem obtineat; exceptis caussis, ex quibus infamiam irrogari, aut mortem, oporteat. Nam istas quidem ad consularem referri consultius erit. Ne has quidem promiscue consulari permiseris. centurionum atque adeo etiam ex provincialibus honestiorum poenas tibi reserva: ut, nemini praeterea concessum in se jus cernentes, te unum et diligant tanto impensius, et metuant.*

Italiae gubernationem cur velit in multos dividi.

XLIII. *Ceterum, quae de dividendo inter praetorios officio proposui, iis tantum locis esse rata velim, ubi non magna simul manus militum in hibernis erit. at, si forte duae legiones civium una habebuntur, (plures enim nemini uni consularium credideris) tum vero suae quisque legioni praesit; et ceterarum quoque rerum administrationem ex aequo partiantur. Ab ipsis autem ad consularem erit provocatio. Neque miratus fueris, cur Italiam tot in partes dividendam existimem. Amplissima regio, urbibusque et hominibus referta, per hos ma-*

Cap. XLI. L. 1. ff. de Offic. Praef. Urbis.

gistratus, qui Romae degent, coërceri nequit. convenit enim praesentem esse, quisquis regit, ut, quae tempus postulet, praecipiat. Omnibus autem his, quos extra urbem praeficies, mercedem constitues pro modo dignitatis. Nec enim degere peregre ex suis facultatibus poterunt: nec infinitos illis concedi sumptus e provinciis, ut nunc fit, aequum est. U. c. 723. A. C. 29.

XLIV. *Earum curationum nulla vel brevior sit triennio, vel quinquennio longior. qui citius removentur, vix addiscere partes officii sui possunt: et successores ferme priorum instituta commutant, consilia nesciunt, mores ac ingenium hominum atque regionum ignorant. At diuturniora imperia superbiam multis ingenerant, et impatientiam aequi loci: et quidam hinc plusquam civilia cogitare didicerunt. Unde neque majora imperia eidem continua duo permittenda esse censeam, etiamsi diversis in provinciis fiat. praestat enim tempus aliquod interponi, quo reversis in urbem detumeat animus, et inter aequales versando loci sui admoneantur. Haec de senatoribus animadversa mihi sunt.*

Quamdiu durare tales administrationes debeant.

XLV. *Ex equestri ordine duos tibi viros strenuos deliges, praetoriis cohortibus praeficiendos. Nam uni tantum armatorum committere periculo non vacat: pluribus, importunum esset, et obnoxium rixae. Duo igitur sunto, hanc etiam ob utilitatem, ut, si alter forte morbo adtineatur, non desit tamen idoneus corporis tui custos. Sint autem multorum stipendiorum, atque rerum etiam aliarum curationibus exerciti. His et Praetoriani pareant, et quidquid praeterea militum per Italiam erit; suppliciorum etiam jure permisso, praeterquam in centuriones. Ab eorum etiam potestate eximetur, quidquid militum senatoriis magistratibus tributum est: quibus in suos liberum poenarum praemiorumque arbitrium concesseris. In ceteros igitur milites praefectorum imperium erit; atque etiam in procuratores tuos, atque alios paullo honestiores. Vicarios his addi necessum erit, ne mole negotiorum praegraventur. Praefecturam autem illam perpetuam esse oportebit. Nec enim tantis opibus quisquam ejus loci esse poterit, ut inter tot nobiles imperium speret: et, quia perpetuo sub oculis tuis aget, ne cogitare quidem aliquid tale tuto queat. Ex eodem ordine splendidissimum post priores duos equitem, praefectum vigilum constitues; ei deinde proximum, annonae. atque hae curationes iisdem finibus temporum, quibus senatoriae, cohibebuntur.*

De Praefectis praetoriarum cohortium.

XLVI. *Aerarii quoque fiscique praefectos equester ordo tibi dabit; qui rei pecuniariae in urbe et per Italiam praesint. His etiam congruum functioni cujusque stipendium numerari conveniet. Quum enim minor sit his senatorio census, ne in urbe quidem publicae alicui functioni vacare familiaribus impensis poterunt. Neque hos facere sumptus te pigeat. alias enim eisdem et ex-*

De aerarii et fisci praefectis.

U. c. 723. A. C. 29. *ercitus et pecunias committi opus esset, rem nec facilem factu, nec ex utilitate tua futuram; et pauciores haberes negotiorum peritos. nunc, ubi inciderit usus, ex adfluente copia deligere magis idoneos licebit. Adcedit, quod inde pluribus eris carior, tamquam multa commentus, per quae publica opulentia in majorem partem civium uberioribus rivis profluat. Ceterum sicut Romae nec aerarium nec fiscus plures singulis praefectos desiderabit; sic etiam in unaquaque provincia unus ex equestri ordine fiat: sed ut his deinde adjungantur ex equitibus ac libertis tuis, quot opus esse existimabitur. Nam et libertos his functionibus adhiberi proderit: quo et fidei suae operaeque praemium auferant. et habeas, ex quibus vel invitis, si quid peccatum fuerit, liceat tibi cognoscere. Qui autem equitum per multa ministeria publice dignos se curia probarint, in senatum legantur. Etiam ex his, qui ordines duxerint in legionibus, si mereantur, in amplissimum ordinem recipi utile fuerit: modo ne inter manipulares stipendia fecerint. id enim probrosum summo imperii consilio videbitur. Sed, qui primo statim stipendio centuriones facti sunt, eorum praestantissimum quemque Patribus inseri nihil prohibebit.*

De puerorum nobilium institutione.

XLVII. *Porro tam senatorum, quam equitum, liberos in pueritia frequentare ludum literarium coges: dein adolescentiam egressos equis armisque docendos curabis: et utrumque genus magistri publico stipendio conducentur. Sic a teneris annis ea discentes ac exercentes, quae viris erunt tractanda, tibi ad omnes usus aptiores atque paratiores erunt. Magnum enim et salutarem civitati principem non operam modo dare convenit, ut ipse sit optimus; sed etiam providere, ut cives optimos efficiat. Hoc autem, prospiciendo potius, ne peccetur, et officium eos suum ante edocendo, quam puniendo, quos peccare siveris, obtineas. Neque patiaris quemquam generis, opum, aliusve cujuslibet praestantiae obtentu se huic disciplinae subducere. Continuo enim in socordiam mollitiemque fluent; aut ad parum liberales artes otium ingeniumque conferent.*

Quam sit ea publice salutaris.

XLVIII. *Id vero ne eveniat, etiam atque etiam tibi adlaborandum est. nam illos quidem misericordia sequetur, tamquam invidiam aut periculum fugientes ex bonis artibus, ignaviam pro scuto adripuerint: at tibi quum impedimentum inde bonorum virorum copia carituro, tum etiam infamia proveniet; tamquam ignaro, quemadmodum praeesse liberis hominibus oporteat, et (quae tyrannorum amentia est) cives magis, quam hostes, timenti. Nam et, si quid metuendum in civitate erit, ab his potius proficiscetur, qui, rudes bonarum artium, et intemperantiae dediti, nec sui nec aliorum habere rationem ullam didicerunt. At bene atque liberaliter educati edoctique neminem adficere injuria velint; omnium autem minime illum, quem sibi tam prae-*

clarae institutionis auctorem exstitisse norint. Quod si forte naturae pravitas in quibusdam educationis curam vicerit; his nihil earum rerum, quibus abuti ad scelus possint, committetur. qui vero ne sic quidem quieverit, ferociam, quam disciplina noluit, supplicio ponat: quod citra tuam invidiam intrepide irrogabis. Nec enim Principi, ut medico, vitio vertitur, si recidat, quidquid insanabile et corpus contagio infecturum deprehenderit. Illum potius onerabit omnium indignatio, qui, similiter atque ceteri educatus, tantum et a bona mente, et a modestia ceterorum desciverit. Sed de senatoribus et equitibus hactenus. U. c. 723. A. C. 29.

XLIX. *Ad milites transeo: quos tibi perpetuo retinendos esse sub signis autumo, per provincias aestivis hibernisque constitutis, ut cujusque loci conditio hortabitur. His certum stipendiorum numerum definies, ut eis aliqua pars aetatis vacua labore post missionem supersit. Sed ex sociis etiam ac provinciis auxilia delecta nostris legionibus adjunges, quae parata sint ad quoslibet usus. Nec enim in ipso bellorum discrimine facile nobis erit auxilia contrahere, qui et provincias longe distantes, et vicinos hostes habeamus: neque consultum sit armorum usum omnibus promiscue concedere, ne ad seditiones atque intestina bella abutantur. sin autem armorum tractatione simul omnibus interdicitur, imbelle atque imperitum vulgus auxilia imperantibus mittent.* *De militibus.*

L. *Utilissimum igitur erit ex omni numero deligi robore corporis validos, facultatum inopes: atque hos exerceri in armis, reliquis omnibus militiae vacationem dari. Ita et belli et pacis artes melius excolentur, divisis inter cives officiis, et, quam quisque Spartam nactus fuerit, continenter ornaturo. Hinc eveniet, ut pars hominum ferocior, et latrociniis propter audaciam et inopiam dedita, citra cujusquam injuriam alatur: et ceteris non ab his securitas modo sit, sed etiam adversus externos hostes praesidium.* *Et quinam armis exercendi.*

LI. *Jam pridem sentio te exspectare, quos sim ostensurus reditus, immanibus expensis pares, Idcirco mihi praefandum hoc loco est, nullam reipublicae formam carere pecunia posse, quin ad omnia, quae agenda sunt, his veluti nervis moveatur: ne principatus unius haec esse putetur, aut praecipua invidia. Ceterum hic quoque partim fortuna tua providit, partim providebitur industria. Multae sunt ex omnibus superioribus bellis possessiones publicae. ex his sepone paucas maximi usus futuras: ceteras venire jube. pecuniam aequo foenore crede his, qui cavere populo poterunt. Sic et terra gnaviter exculta, dominis praediorum praesentibus, abundantiores ac perennes reipublicae fructus adferet: et ex* *Pecunia unde comparanda.*

Cap. LI. Tac. Ann. 6, 17. Dio.

U. c. 723. A. C. 29. *foenore non aspernanda summa proveniet. Ante omnia vero tum horum redituum, tum eorum etiam, qui ex metallis aut undeunde percipi constanter solent, ineunda ratio est: pari deinde subtilitate indagandum, quid in omnis generis erogationes atque necessitates expendi, aut ad incertos subitosque casus praeparari oporteat. Sic enim sciri ferme poterit, quantum adhuc super ordinarios proventus ex tributis atque vectigalibus conficiendum sit pecuniae.*

De tributis. LII. *Atque id quidem contrahere nec operis magni, nec criminis fuerit: si simpliciter in omnes patrimonii partes, quae fructum possessoribus adferunt, pensionem imponamus omnibus hominibus. Quae enim invidia est, omnes et privatos et populos conferre, unde rediturus ad omnes salutis atque incolumitatis fructus est? Ubivis autem constituentur, qui statis temporibus debita per partes exigant. ea res et his faciliorem officii sui functionem efficiet, et debitoribus proderit, ne, aliquamdiu non compellati, simul multa tempore alieno cogantur exsolvere. Neque me fugit, omnino futurum, ut principio moleste multi tributa ferant. ceterum, quum se nullo alio onere gravari, et hac impensa pacem publicam, ceterorumque bonorum suorum securam fruitionem redimi sentient, sine murmure haec praestabunt, et insuper gratias agent: praecipue quoniam honestissimi quique per varias praefecturas aut magistratus militiamve, stipendii nomine pecunias a te adcipient. Ubi vero te temperanter etiam vivere, privatimque parcum, publice liberalem videbunt; nemo tam erit bonae mentis inops, quin lubenti animo tali Principi tributa pendat, cujus in opibus suam sitam esse securitatem, suam copiam intelliget.*

Urbem aedificiorum ac ludorum magnificentia celebrandam esse. LIII. *Sic igitur coacta, quanta opus erit, pecunia, non omnia necessitatibus tantum publicis, sed etiam ornamentis decorique, insumes. Urbs tibi praecipue quum aedificiorum magnificentia, tum ludorum, celebrabitur. Nam, dominos tot gentium omnibus rebus exsuperare ceteros, convenit, atque haec quoque in speciem inania habent aliquid, quod in mentibus sociorum reverentiam, apud hostes terrorem excitet.*

LIV. *Ita domi constituta republica, ceteris nationibus optime moderaberis, si nulla populorum consilia, nullos conventus publicos esse patiaris. Hinc enim neque boni quidquam exspectandum erit usquam, et subinde turbarum aliquid ac motus orietur. Id minus aegre ferent, si ne Romanum quidem populum ad ullam consultationem publicam vocari cognoverint. Prohibenda etiam erit aedificandi cupiditas, ne plura aut sumptuosiora, quam sit opus, excitent. Neque in ludorum impensas ferri debebit apud hos ulla profusio, ne per inanium rerum studia et futilem ambitionem in rixas aut paupertatem incidant. Celebrent sane ludos quosdam ac spectacula, exceptis in nostrum morem equestribus: sed hacte-*

nus, ne aut respublicae aut privatae domus detrimentum sentiant; aut peregrinus aliquis apud eos quidquam hoc nomine sumptuum faciat; aut omnibus ludis victores promiscue perpetua alimenta adcipiant. Nam locupletes extra patriam suam aliquid impendere cogi iniquum est: et certantibus sufficere debent praemia, quae ubivis locorum constituta sunt; praeterquam si qui Olympia aut Pythia, aut hoc genus celebre certamen vicerit. hos enim solos alimenta capere fas esto: ne civitates frustra sumptibus onerentur. Neque homines, nisi praestantissimi quique, exerceantur, ceteris in alia sibi et publico utiliora tempus impensuris. Circenses autem nulli aliarum urbium permittendos censeo: ne magna vis pecuniae nequidquam insumatur, et aurigarum studiis homines insaniant: maxime vero, ne optimi quique equi usibus bellicis subducantur. Numisma mensurasque et pondera seorsim habere neminem sinito. Romanis utuntor.

U. c. 723.
A. C. 29.

De legationibus recipiendis.

LV. *Ad te legationes, nisi res cognitione tua digna inciderit, ne mittant: aut ad proconsulem, aut legatum desideria sua deferant, atque is aestimet, de quibus rebus ad te referre debeat. Hac ratione simul et sumptibus parcetur, et malis artibus ibitur obviam; responsaque gratis et citra ambitum auferentur. In reliquis ita mihi videberis optime consulturus, si regum nationumque legatos primum in curiam introducas, (nam et alioquin magnificum erit, senatum rerum omnium arbitrum videri; et inique agentibus multos resistere) deinde, quidquid agendum erit secundum leges, ex senatus auctoritate fiat. Sic enim et dignitas imperii servabitur; et planum erit omnibus certumque, te, quidquid statueris, ex praescripto legum statuisse.*

Dicta in principem generose contemni.

LVI. *Sed et senatores conjugesque eorum aut liberos, qui majore quadam animadversione digna commisisse dicentur, ad senatus cognitionem adduces, eique rem integram committes. Nec enim verendum erit, ne cujusquam gratiam tuae anteferant Patres: et, ipsis in noxios vindicantibus, hi citra tuam invidiam punientur; et alii, ne et ipsi publico senatus judicio exponantur, tanto diligentius flagitio abstinebunt. Haec autem de his criminibus me sentire memineris, de quibus introducta legibus judicia exerceri consueverunt. Nam si quis in te forsitan aliquid inclementius dixisse aut contumeliosius arguatur, id neque, si deferatur, audiendum, neque ullo modo vindicandum ajo. Haec talia ad animum admittere, male imperantium est, qui dicta possunt credere, quae dici in se merito posse sentiunt. Conscium bene gestae reipublicae magno esse animo decet, nec aut credere falsis horum criminum indiciis, aut veris commoveri. nam et, qui haec impatienter ferunt, nudum praebent maledicis latus, efficiuntque, ut hos delectet rumusculos spargere, quos tibi dolori futuros esse confidant. Te vero sublimiorem omni verborum contumelia videri refert. Ne itaque aut in animo tuo concipias hanc opinionem, aut*

U. c. 723. A. C. 29.

aliis concipiendi caussam praebeas, ullius te immodestia peti posse: ut adsuescant homines idem de te sentire, quod de Diis immortalibus sentiunt; augustum te atque venerandum esse.

Facta legibus aut etiam armis vindicari oportere.

LVII. *Sin vero tibi quis insidias struxisse dicatur, (nam et hoc evenire potest) in tua caussa judex idem et accusator esse noli! (hoc enim recta ratio repudiat) sed in senatu cognosci jube, convictumque puni, sed quam poteris mansuetissime. Sic enim persuaseris omnibus, te non ab ira aut odio in hostes animadvertere, si cunctanter et invito simillimus ad vindictam prodeas, neque cupide in quemquam, aut crudeliter consulas. Fictum enim alias crimen putabunt propter occultas caussas: nec enim probabile est, quemquam inermem armato insidias struere. Diversa erit exercitus obtinentium caussa: horum enim quisquis insurgere in te conabitur, non judicio, sed armis, professi hostis instar, percellendus est. Haec igitur, et ceterorum plurima, et maxima publicorum negotiorum senatui trade. Communia enim communiter tractari est aequius: et multiplicem humanitas ea tibi fructum adferet. Jam primum magna parte molestiae, quae propter multitudinem rerum imperantes premit, te exoneraveris, deinde magnam ab his inibis gratiam, insitum enim hoc est homini, si fastigio potentioris specie quadam aequati juris se videat admoveri. postremo, quod ita statuetur, tamquam sua decreta, tuebuntur ac defendent.*

Judiciorum ordo ac ratio.

LVIII. *De his igitur omnibus referendum ad senatum arbitror, sententiaeque dicendae fieri potestatem omnibus, qui unoquoque tempore aderunt: praeterquam si caussam dicat aedilitius aliquis, aut eo majoribus honoribus functus: tum enim inferioris dignitatis nemini de hoc sententiam ferre liceat, sed his tantummodo, qui eumdem, atque reus, aut hoc ampliorem magistratum gesserint. Ab omnibus autem majoribus magistratibus praefectisque, ubiubi erunt, ad te provocatio esto: neque eorum quisquam summa et absoluta cum potestate judicet. Sed nec quibuslibet adpellare liceat, nec ob quaelibet; verum ea tantummodo, quae ad vitam famamve Romanorum equitum, aut centurionum, et ex paganis atque provincialibus honestissimi cujusque, pertinebunt. Adsessores autem adhibebis ex Patribus et equite praecipuos, consulares etiam ac praetorios: nec eosdem semper, sed alios aliosque. nam hoc pacto, multorum ingenio moribusque cognitis, rectius deinceps, cui quisque administrationi sit idoneus, aestimabis: et illi vicissim, tua consilia atque instituta noscentes, ad impositas sibi functiones instructiores erunt. Sententias autem non palam, in caussis utique difficilioribus, perroga; ne fortassis antecedentium placita sequenda putent, qui postea rogabuntur; sed tabellis inscribi jube, quas solus legas, lectasque continuo delendas cures. Sic enim nemo sententiam*

suam simpliciter aperire verebitur, si videat nullius eam taxationi obnoxiam fore. U. c. 723. A. C. 29.

LIX. *Ceterum ad judicia, ad epistolas, ad urbium decreta, ad desideria singulorum, ad reliqua deinceps, quorum imperanti sustinenda sollicitudo est, equitum Romanorum operam atque ministerium adhibebis. Id ad negotiorum celeriorem expeditionem plurimum proderit; praeterea, multorum memoria et adtentione subnixus, et falleris minus, et fatigaberis. In primis autem cura, ut, quicumque tibi consilium dare cupit, id sibi licere secure, atque libere facere intelligat. Nam, sive recta suadere videatur, maximam hinc utilitatem ceperis; sive secus, nihil tamen perveniet ad te detrimenti. Bonis consiliis apud te honos et gratia esto: ineptis contra et fatuis, modo prava mens abfuerit, offensa etiam et ignominia absit: nec, quid suaserint magis, quam quo animo suaserint, respicito. Eadem etiam in ducibus moderatione erit opus: ne fortunae eorum irasci, ne virtuti invidere videaris. valde enim infringi animos, titubare consilia necessum est, ex adversis rebus poenam timentium, ex prosperis invidiam.* **De consiliariis et ducibus.**

LX. *Quod autem ab his, quos magnis rebus praeficies, verbo factoque praeferri volueris, id tu prior dictitare atque factitare consuesce. Deterior enim officii magister metus legum, quam exemplum imperantis est: neque satis credunt homines vitari debere, quae fieri ab his videant, qui prohibuerunt. Hanc igitur tibi legem dicito, nihil inconsulto neque loquendum tibi, neque agendum esse; nullius delicti veniam tibi dato, memor vivere te in clarissima luce summi imperii, ac velut in communi terrarum orbis theatro: ut impetrari nequeat, quin facta dictaque tua omnia excipiantur producanturque, nec tuum quidquam, sive sit laudabile, sive reprehendendum, lateat. Quidquid enim ages, magna circum erit hominum frequentia quin et secretiora Principum, ac interiorem vitam rimari curiosa mortalium satagit indoles. Ergo, ubi semel alia te praecipere, alia facere sentient, jam haud perinde praecepta tua metuent, quam facta imitabuntur. Aliorum autem vitam introspicere tibi conveniet. ne tamen molestius inquiras, neve quid te solo teste aut quaesitore vindices: dissimula potius, nisi ad periculum reipublicae spectet. haec enim talia omnino tibi eruenda atque coërcenda sunt.* **Principem esse debere suis exemplum.**

LXI. *Privata autem cujusque peccata te quidem non ignorare intererit, ne deceptus ineptum aliquem cuivis administrationi admoveas: produci autem atque coargui non adtinebit. Neque vero in hac imbecillitate naturae quemquam ferme carentem vitio repereris: quae nec puniri propter multitudinem delinquentium poterunt; et aequitatem jusque bene temperando multi fortassis meliores ad mores revocabuntur. Lex enim, utcumque graves constituat poenas, emendare naturam non ubique potest:* **In puniendis privatis delictis moderatum.**

U. c. 723. A. C. 29. *et tollere malos ei, quam efficere bonos, multo est proclivius. At illa, quam praecipio, lenitas incidere in talia ingenia potest, quae latere vitia sua existimando, aut etiam moderate castigata sentiendo, iterum peccare pudeat: eadem, publicatis delictis suis, aut acerbius punitis, verecundiam metumque abjiciant, et, tamquam gravius nihil passura, frenum cupiditatibus laxent. Hac ego te moderatione circa delicta hominum versari; at eumdem in ornandis recte factis immodicum profusumque volo. Nam ut ibi mansuetudine tua quosdam a peccando avocabis, ita hic omnes ad officii virtutisque curam beneficiorum magnitudine pertrahes. Neque verearе, ne quando te pecuniae deficiant, aut alia, unde benefacias: (quî enim possint tot terrarum atque marium Imperatorem? et ego ante timuerim, ne desint digni, quibus des) aut ne malam tibi gratiam sic habiti referant. nullum enim tam agreste ac ferum est ingenium, quod non, ut alia vincula spreverit, duobus his sit domabile: si nempe nec injuriam patiatur, et beneficia sentiat. Propemodum exegisse videor, qualem adversus varia ceterorum genera te gerere debeas: reliquum est, ut edisseram, quemadmodum versandum in his, quae ad te pertinent, sentiam.*

Honorum insolentium non adpetentem.

LXII. *In universum recipere nullos honores a senatu aut quibuscumque delatos debes, qui verbis aut rebus aliquid habeant insolitae adrogantiae. Nam ceteris quidem a te profecti honores ornamento sunt, tibi vero quid dari potest iis, quae habes, augustius? Quin et adulationis suspicionem vix effugit, quidquid imperanti decernitur. nec enim aliter decreturos fuisse creditur: eodemque rem redire, atque si sibi ipsi princeps ista gratificetur, non modo nullum inde relaturus decus, sed ludibrium ultro debiturus. Tu vero egregiis factis augere famam memento: statuas vel aureas vel argenteas poni veta. magnam enim illae impensam postulant, et, ubi vixeris, avaritia aut necessitate superstitum conflabuntur. tuum opus sit benefaciendo tibi in animis tuorum pulcherrimas fabricare imagines, quas nulla aut hominum aut temporum injuria corrumpat.*

Praecipue divinorum.

LXIII. *Sed neque templum exstrui tibi sine: praestat in res necessarias ejusmodi sumptus comparcere. magnas enim divitias rectius, pauca erogando, quam multa adcipiendo, paraveris. Sed neque divitiae gloriam hominibus, quin immo virtus conciliat: quae multos in par Diis fastigium reposuit. at suffragiis mortalium Deus nemo factus est. Igitur recte atque ordine imperanti totus orbis sacer erit, omnes urbes templa, omnes homines simulacra. nam ipsorum in mentibus cum gloria collocaberis. secus autem utentes potentia nec honestant talia, licet omnibus in populis ponantur: sed eorum augent crimina, quod tamquam tropaea quaedam*

dam improbitatis eorum, et monumenta injustitiae adspiciuntur: et, quanto diutius exstant, tanto longiorem ipsorum efficiunt infamiam. U. c. 723. A. C. 29.

LXIV. *Ergo si tibi veram immortalitatem proponis animo, et, quae dicta sunt, hunc ad modum perfice; divinumque numen semper et ubique secundum patrios mores cole; aliosque, ut ita colant, adige: novatores autem odio habe ac puni, non solum propter Deos, quos qui spernunt, aliorum etiam contemptores esse necessum est; sed quia nova introducentes multis ad peregrinos desciscendi ritus occasionem praebent. Atqui ea licentia conjurationes, coitionesque, et sodalitia procreat, res unius imperio mirum quantum inimicas. Sed neque Deos esse negantem ullum, neque praestigiatorem toleraveris. Nam neque divinationem tollendum est; immo constituendi augures et haruspices, qui a volentibus consulantur. Magos autem penitus exesse oportebit. Id enim genus, aliquando vera, saepius falsa respondentes, ad rerum novarum cupidinem multorum animos erigunt. Quin et philosophos simulantium haud pauci eadem tentant: unde et illos quoque tibi cavendos esse judico. Nam si Areum et Athenodorum honos ac honestos viros comperisti, ne ideo similes his credas, quotquot sapientiae studium profitentur, multorum saepe malorum et privatis et civitatibus auctores.*

Atheos et praestigiatores non esse tolerandos.

LXV. *Externos quod attinet, pacis te cupidissimum esse volo, contentumque praesentibus: sed eumdem ad bella paratissimum. ita neque temere tibi quisquam ausit inferre injuriam: et inferentem sine molestia tua et mora ulcisceris. At, quoniam habere tibi necessum est emissarios atque indices omnium, quae ulla in parte imperii tui remedium postulant, ne ignorata neglectaque damnum dent, aut adcipiant, his non esse credenda omnia memento. odiis, amicitiis, gratia, pecunia, aut, si negentur haec petentibus, offensa, saepe innocentes deferent, aut indignis patrocinabuntur. Adversus horum insidias nullum erit telum cunctatione utilius. nam etiam vera tarde credenti nullum insigne detrimentum eveniet: festinantem ea facere continget, quibus deinde, quantumvis optes, mederi nequeas.*

Emissariis utendum, sed his temere non credendum.

LXVI. *In pretio equidem apud te esse libertorum tuorum ceterorumque domesticorum optimum, et fas, et opus est; eaque res tibi quum ornatui, tum emolumento erit. Ceterum nemini tam praegravis potentia esto, ut per ejus licentiam aut luxuriem tu reprehensionibus obnoxius vivas. Omnium enim, quae illi fecerint, penes te aut laus aut culpa residebit: quod nihil ab his fieri existimabitur, quam quod tibi probari intellexerint. Potentissimos igitur eorum neque injuriam facere cuiquam, neque calumniam, sine: ac eos hoc etiam crimine libera, ne, tametsi non noceant, nocere tamen posse existimentur. Tenuiorum injurias summis viribus*

Libertos coërcendos.

U. c. 723. A. C. 29. *defende: querelis tamen eorum fidem adhibere ne propera, sed rem ipsam adtentius scrutare, neque suspicionibus indulgens in potentiorem, neque in humilem misericordiae. Ex omni autem hominum genere bono atque utili operi intentos honora: inertes aut pravam industriam exercentes odio habe. sic ad illa praemio invitati, ab his poena deterriti, et rem familiarem curabunt melius, et tibi publicis in necessitatibus utiliores erunt. Pulchrum etiam erit privatorum minui lites, easque quam celerrime componi: honestissimum autem, populorum compescere impetum, et, quoties forte, pro imperii salute ac fortuna suscipiendis votis, aliquos facere quid aut impendere praeter vires cogunt, id inhibere. Simultates autem eorum et aemulationes prorsus exscindendae sunt, neque sinendum, aut cognomina nova, aut aliud quid ad discordias commovendas idoneum.*

Peccatis non esse dandam veniam. LXVII. *Facillime vero in his et aliis obsequium tibi privatim publiceque praestabitur ab omnibus, modo nemini veniam constituta tua transgrediendi umquam dederis. nihil enim aeque dissolvere natum est, etiam bene apta atque coalita, atque haec inaequalitas. Immo ne rogari quidem patere, quod concedere nolis. Sed hoc ipsum gnaviter tenere pugna, ne quisquam quidquam rogare ausit eorum, quae prohibueris. In omnibus autem negotiis tibi consulo non abuti potestate, nec imminutionem putare imperii, nisi semel omnia simpliciter, quae possis, et facias: sed, quo tibi expeditius est agere, quidquid velis, eo diligentius expende, quid fieri deceat, semperque rationem a te factorum repete, recte an secus egeris; et qualia facta hominum amor, qualia reprehensio sequatur, ut ista facias, haec vites. Non enim, quia nemo te ad judicium vocat, idcirco existimabis licere tibi, quidquid libeat: nec exspectes, donec ita aliquis insaniat, ut palam tua tibi vitia exprobret. Id enim vix quisquam, etiam intolerabili adfectus injuria, fecerit. contra enim est, et plerique post injuriam gratias agunt potentiori, nihil aeque caventes, quam ne succensere videantur. Sed Principem animos suorum non tam ex verbis cujusque aestimare convenit, quam ex reputatione eorum, quae penitus eum sentire sit probabile.*

Principem debere facere, qualia fieri velit ab aliis. LXVIII. *Haec agere te pervelim nimirum, Caesar, atque his similia. multa enim praeterii, quod cuncta simul uno sermone comprehendi non poterant. At unum, in quo censeas esse omnia, quaeque dicta, quaeque praetermissa sunt, subjiciam: si, qualia ab aliis fieri velis, ipse sponte facias, neque peccabis in ulla re, et omnia recte ac prospere geres. Haec erit jucundissima eadem atque tutissima regnandi ratio. Qui enim fieri possit, quin te omnes ut patrem et servatorem intueantur ac diligant, si te viderint modestum, integrum, bellicosum, pacificum, non contumeliosum, non avarum, et in tanta potentia civiliter viventem? quis enim ferat incubantem divitiis, atque ab aliis exigentem tributa? volupta-*

tibus deditum, at aliis labores injungentem ac molestias? U. c. 723. A. C. 29.

LXIX. *Haec si praestiteris, in tua innocentia maximum habebis praesidium securitatis: nec succensebit tibi quisquam, crede mihi, nec insidiabitur. Haec autem ubi obtinueris, beate ut vivas, necessum erit. quid enim suavius, quam per virtutem omnium humanorum bonorum fruitionem adeptum, ea dilargiri aliis etiam posse? Haec igitur, et, quae dixi, cetera, tecum ruminatus, sequere sententiam meam, neque Fortunam, quae te ex omnibus delectum summae rerum imposuit, abaliena. Si vero tibi regis adpellatio Romanis odiosa displicet, vim amplexus, sub nomine Caesaris eadem omnia ages. aut, si aliud mavis, id quoque dabitur, sive Imperatoris, quod prius est delatum patri tuo, sive quodlibet aliud ita comparatum, ut aliquo vocabulo ceteras potestates praemineas: regni omnibus bonis, citra invidiosum ejus nomen, potiaris.* Ubi finem dicendi Maecenas fecit, actis utrique gratiis, Caesar, quod adcurate libereque dixissent sententiam, se consideraturum ostendit.

Innocentia maximum praesidium securitatis.

LXX. Eo tempore P. Maronem poëtam, per Maecenatis commendationem inter familiares Caesaris receptum, interrogatum ab eo, inter diversas sententias fluctuante, *expediatne privato rempublicam occupare, si casus detur?* ajunt hunc in sensum respondisse: *Quicumque hactenus Romae rerum potiti sunt, ita se gesserunt, ut seque et cives magno in timore vivere, perpetuisque suspicionibus, cogerent. At si quis exoriretur et gratus a principio civibus, et quem sibi juste praefuturum confiderent; ejus imperium ipsi populoque perinde jucundum ac salubre fuerit. Tu igitur si, quemadmodum instituisti, justitiam atque liberalitatem constanter amplecteris, te dominari et tibi conducet et orbi.*

Virgilii sententia.

LXXI. Sane sunt, qui tum propter auctoris obscuritatem ista rejiciant, tum quia nimis absurdum putant, de tantis rebus requisitam poëtae sententiam credi. Sed ille, quisquis est, Virgilianae vitae scriptor non finxisse haec, verum ab antiquioribus tradita narrare, videtur: et qui Magno Alexandro assidui consiliarii vicem Homeri opera circumgestata meminerunt; non admodum mirabuntur, Virgilium Augusto, qui neque se infra Alexandrum forte, neque Romanum vatem infra Homeri gloriam poneret, idoneum visum, cujus sententiam in re difficili exquireret: foecundo ingenio virum, et acri perpetuaque meditatione rerum humanarum exacti judicii: quod

Quaesitum, an probabilis sit ista de Virgilio narratio.

Cap. LXX. Virgilii vita. Cap. LXXI. Macrob. Sat. 1, 24.

U. c. 723. A. C. 29. usus etiam, multa videndo ac audiendo quotidie, multa legendo, confirmaret.

Historiarum lectio quantae sit utilitatis.

LXXII. Ex quibus historiarum maxime lectio quantum valeat, Imperatoris Alexandri consuetudo declaravit, qui ad deliberationem de re militari literatos etiam, in primis qui historiam norant, utiliter adhibere consuevit. Non tempero mihi, quin, fide minime incerti auctoris, non abhorrens praesentibus exemplum ex recentiori aetate adscribam.

Exemplo Buchanani comprobatur.

LXXIII. Avorum memoria Brissacus, Gallicae militiae magister, praeceptorem liberorum Buchananum poëtam habuit. Adcidit, ut, consilium de rebus bellicis agente Brissaco, Buchananus in contiguum ei loco coenaculum, nescio quid imperaturus famulis, descenderet. Ibi forte verbis aliquot exceptis, nutu atque murmure sententiam repudiabat, quae tum communi omnium consensu erat comprobata. Risus eorum, qui hoc viderant, Brissacum movit, ut caussam ejus inquireret; intellectaque re, vocari Buchananum, et expromere juberet intrepide, quid igitur sibi videretur. Tum vero inter multorum stipendiorum duces ita dissferuisse eum ferunt, caussasque arguendae prioris sententiae protulisse tam efficaces, ut, ea rejecta, consilium ejus universi sequerentur. Sed ad historiam redeo.

LXXIV. Caesar, probata Maecenatis sententia, non tamen tanta simul movenda ratus, quaedam statim instituit agere; plura successu temporis introduxit: nonnulla et ad sequentium Imperatorum curas transmissa sunt. Quibus in rebus omnibus Agrippa perstrenuum et fidum administrum exhibuit, quamquam in alia ipse sententia fuisset. Ab hoc igitur tempore res Romana sub unius arbitrium, firmo et in multas inde aetates duraturo instituto, rediit: quam sub *Imperatoris* vocabulo regendam sibi Caesar censuit. Erat ea vetus etiam adpellatio; sed nuper occultari sub ea regii imperii titulus coeperat, quum id praenomen dictatori Caesari liberisque ejus decerneretur. Neque omiserunt propterea Romani mox principes, ob victorias etiam prisco more Imperatorum

Imperatorum Rom. initium.

Cap. LXXII. Lamprid. Alex. Sever. 16. Cap. LXXIII. Henr. Steph. Orat. adversus Foliet. pp. 163. 164. Cap. LXXIV. Dio. Oros. 6, 20. Dio. Supra, 116, 7. Dio.

adcipere adpellationem: quemadmodum et hic Caesar, qui mox cognominatus *Augustus* eſt, Imperatoris nomen semel et vicies recepiſſe legitur. U. c. 723. A. C. 29.

Caesar senatum ordinat.

LXXV. Censuram deinde, sed sine magistratus honore, collega M. Agrippa, exercuit, senatum ex consilio Maecenatis ordinaturus. Multi enim equites, atque etiam ex inferiori plebe, civilium armorum turbulentia intrusi in senatum erant; adeo ut supra mille numerarentur. Complures post necem Caesaris, tamquam ex commentariis ejus, per gratiam aut praemium Antonius adlegerat. hos contumeliosa adpellatione vulgus *Orcinos* vocabat; quod iis nomen fuerat, qui dominorum teſtamentis manumittebantur. Haec depelli dedecora publicae dignitatis intererat: tam multos offendere audaces homines, ac injuriam haudquaquam aequo animo laturos, periculosum habebatur. Media excogitata ratio eſt, monuitque Caesar universos, *ut, suae quisque conditionis atque vitae judicem agens, ubi se hoc loco indignum reperisset, sponte abeundo censoriam notam lucrifaceret.* Iis diebus lorica sub veſte tectus, adcinctusque pugione praesediſſe creditur, decem robuſtiſſimis ex amicorum cohorte senatoribus sellam ejus circumſtantibus: et ne sic quidem admiſſum quemquam senatorum, nisi solum, et excuſſa veſte, ne ferrum occultaretur.

CXL. senatu moventur.

LXXVI. Quinquaginta viris persuasum eſt, ut semet ipsos excusarent: idque exemplum animos Caesari defensionemque dedit alios etiam centum quadraginta parem ad modeſtiam adigendi. Neutros notari visum eſt: poſteriorum tamen nomina publice proposita: prioribus, quia non repugnaverant, hic quoque pudor remiſſus, indultumque, ut, lato clavo retento, spectandi in orcheſtra, publiceque inter senatores epulandi jus haberent. At Q. Statilium, tribunum plebis designatum, a gerendo magiſtratu, licet invitiſſimum, Caesar arcuit.

Caesaris in senatu recensendo modeſtia.

LXXVII. In senatu deinde recensendo probatiſſimi cujusque arbitrio rem commisit, ut vir virum legeret: nec offensum se oſtendit, quum Antiſtius La-

Cap. LXXIV. Tac. Ann. 1, 9. Dio. Cap. LXXV. Sueton. Aug. 27. Dio. Sueton. Aug. 35. Plut. Anton. Sueton. ubi supra, et ibi Berneggerus. Vell. 2, 89. Dio, et Sueton. Cap. LXXVI. Dio. Sueton. Dio. Cap. LXXVII. Suet. Aug. 35. et 54. et Dio, l. 54.

U. c. 723. A. C. 29. beo, M. Lepidum, hostem olim Caesaris, tunc exsulem, nominans, interrogatusque a Caesare, *an essent alii digniores; suum quemque judicium habere*, respondisset. Duos in consularium numerum retulit, C. Cluvium, C. Furnium, quia designati, quod ab aliis praeveniebantur, consulatum gerere nequiverant. Patricios etiam, jussu populi et senatus, ex lege L. Saenii, qui parte superioris anni consul fuerat, adlegit: quod civilibus bellis, quae nobilitatem maxime petunt, multae primariae familiae defecerant: nec tamen carere patriciis respublica poterat, quod more majorum multi ritus, nisi per hos, obiri recte nequibant.

Senatoribus abire peregre vetitum.

LXXVIII. Sic recensito constitutoque senatu, peregre abire quemquam injussu suo vetuit, idque diu postea servatum: nisi quod in Siciliam prius, deinde Galliam Narbonensem, ad res suas invisendas libera concessa est profectio his saltem, qui oriundi indidem praedia in illis provinciis haberent: donec omnibus id promiscue Theodosii et Valentiniani lege permissum est. Inter haec revolventi patris commentarios oblatum est consilium Carthaginem deducendae coloniae. Id tum quoque ratus opportunum fore, propterea quod violentis Lepidi ludibriis, magna parte priorum colonorum abducta, sublatum jus coloniae videbatur. Igitur Statilio Tauro iterum Africae proconsuli scripsit, ut moenia instauraret, frequentaretque habitatoribus. Igitur ad tria ferme millia colonorum Romanorum, quae missa ex Sicilia fuerant, aliam ex vicinis oppidis coactam multitudinem adjecit.

Commagenae rex Antiochus supplicio adficitur.

LXXIX. Sub haec tempora Commagenae rex Antiochus, evocatus a Caesare, atque in senatu caussam dicere jussus, supplicio interiit: quod legatum Romam missum a fratre Mithridate, quocum lis erat Antiocho, per fraudem occiderat. Et, ne quid ex traditis praetermittatur, tunc etiam Capreae patrimonio Caesaris, instituta cum Neapolitanis permutatione, accesserunt, quam insulam haud maximi pretii, postea secessus Tiberii Caesaris nobilitavit. Ab iisdem Neapolitanis Leucogaeum collem redemit, adsignatis ex

Cap. LXXVII. Dio, l. 52. Lapis Ancyr. Tac. Ann. 11, 25. et ibi Lips. Dio. Cap. LXXVIII. Tac. 12, 23. et ibi Lips. L. 15. Cod. de Dignitat. l. 12. tit. 1. Dio, et Appian. Pun. fin. Cap. LXXIX. Dio. Plin. 18, 11.

fisco suo vicenis millibus annuis; deditque colonis, quos Capuam deduxerat, alicam se conficere posse sine creta, cujus ille collis vim maximam habet, negantibus. Haec ferme quinto Caesaris consulatu gesta reperi. U. c. 723. A. C. 29.

LXXX. Sexto deinde, cujus collegam M. Agrippam esse voluit, ad pristinae reipublicae speciem quum alia multa redegit, tum etiam, divisis cum Agrippa fascibus, quum abiret magistratu, solenne jusjurandum adhibuit. Agrippam autem aliis etiam honoribus aequare sibi solitus, sororis elocata filia, adfinitate junxit; et, quoties una ad exercitum esset, simili secum tabernaculo uti, unaque secum dare signum jussit. Tum autem temporis censum una peregerunt populi, lustrumque post annum alterum et quadragesimum, a L. Gellio Cn. Lentulo censoribus, censoria potestate fecit: quo lustro censa sunt civium Romanorum quadragies centena sexaginta tria millia. Princeps senatus ipse lectus est, ut formam antiquae reipublicae ostentaret: id enim contentissimo studio adfectabat. U. c. 724. A. C. 28. Imp. Augusto VI. M. Agrippa II. Coss. *Census actus.*

LXXXI. Tum etiam templum Apollinis olim inchoatum ex Lunensi candido marmore perfectum est, multis gradibus sublime. Ipsius numinis effigiem Scopas olim celebris artifex fecerat: id in eo templo positum. lucus insuper additus, et porticus cum bibliotheca Graeca Latinaque. Inter alia donaria Marcellus Octavia genitus dactyliothecam ibi consecravit. Ludos etiam Actiacos cum Agrippa tum edidit Caesar, quibus pueri virique patricii certaminis equestris simulacrum luserunt: idque deinceps ludicrum in multas aetates per quinquennia celebratum est, quatuor sacerdotum collegiis, pontificibus, auguribus, septemviris, quindecimviris, per vices curantibus. Gymnici quoque ludi, quum stadium in campo excitatum e materia esset, dati, et in arena capti bellis proximis depugnarunt. *Templum Apollinis.*

LXXXII. Has etiam populi voluptates, queis compluribus diebus exhilaratus est, diffindi valetudine sua non passus Caesar, Agrippae suas quoque vices de- *Fisci Caesaris et aerarii differentia.*

Cap. LXXX. Dio, l. 53. Eutrop. 7, 5. Dio. Tab. Capuan. apud Pigh. Dio. Lapis Ancyr. Euseb. Chron. Cap. LXXXI. Suidas in Ἀυγουςος. Lapis Ancyr. Dio. Vell. 2, 89. Dio. Serv. ad Virg. Aen. 6, 69. et 8, 720. Sueton. Aug. 29. Ovid. Trist. 3, 159. Plin. 36, 5. Cap. LXXXII. Dio. Sueton.

U. c. 724. A. C. 28. mandavit. Sumptus ad haec tamquam ex familiaribus fiscis praebuit, non ex aerario: quin eo quoque pecuniam ex arca sua, quasi mutuam sine usura daturus, intulit. Et, quo meliori fide pecunia publica tractaretur, curam aerarii a quaestoribus urbanis ad praetorios praetoresque transtulit, quorum e collegio binos quotannis senatus deligeret; forte propterea duobus ad priorem praetorum numerum additis, ut deni crearentur.

Liberalitas Caesaris. LXXXIII. Ipse, magnitudine opum liberaliter diffundens beneficia, frumentum adcipere solitae plebi quadruplum admensus est. et, quum frequenter tale munus populo daret, medimnûm numquam minus quinquaginta et ducenta millia distribuit. Senatorum etiam quorumdam paupertatem juvit, ne, ut saepe factum erat, aedilitatem petere vererentur; eaque onera praetoribus duobus, majora quidem urbano, ut solebat, cetera ei, qui inter peregrinos jurisdictionem esset sortitus, adcrescerent. Urbanum autem praetorem et tum et postea saepius ipse sine sorte constituit. Sponsiones etiam reipublicae, factas ante proelium Actiacum, exceptis, quae pertinerent ad aedificia, remisit: et praecipuam calumniandi materiam, tabulas veterum aerarii debitorum, exussit. Aegyptia sacra quamquam in urbem non reciperet, aliorum tamen religiosus cultor, plurimam templorum curam egit. et, conditorum posteros ad majorum recolenda monumenta hortatus, quibus nulli aut parum locupletes curatores erant, ipse refecit: laudabili quidem modestia, sub priorum auctorum titulis, sine ulla inscriptione nominis sui.

Caesar uno decreto omnia ante sextum suum consulatum a se et collegis constituta abolet. LXXXIV. Post haec ingenti consilio, ut omnia deinceps meliora sperarentur, et, quidquid antea iniquius decretum factumve esset, collegarum improbitati, aut temporum necessitatibus adscriberetur, omnia, quae ante sextum suum consulatum constituta essent, uno decreto abolevit. Igitur, quum ob haec laudibus omnium in coelum ferretur, septimo consulatu suo,

Cap. LXXXII. Plin. 37, 1. Dio. Sueton. Aug. 36. Tac. Ann. 13, 29. Vell. 2, 89. Cap. LXXXIII. Dio. Lapis Ancyr. Tac. Ann. 2, 37. Dio. Sueton. Aug. 32. Oros. 6, 20. Dio. Sueton. Aug. 29. Cap. LXXXIV. Dio. Lapis Ancyr. Dio. Tac. Ann. 3, 28. Dio.

et M. Vipsanii Agrippae tertio, aliud praebere civitati magnitudinis suae documentum statuit; per simulationem imperii deponendi hoc agens, ut, rogatus et coacto similis potestatem retinens, eam deinceps justi regis instar in volentes exerceret. U. c. 725. A. C. 27. Imp. Augusto VII. M. Agrippa III. Coss.

LXXXV. Igitur, praeparatis ex ordine senatorio idoneis, curiam ingressus, hanc de rebus suis orationem de scripto recitavit. *Sat scio, Patres conscripti, vix mihi credituros esse plerosque vestrûm, id nimirum molienti, quod forsan illorum nemo facturus esset: praesertim quia potentiorum fortunam sequi solitus livor, eorum de se verbis atque promissis plerumque fidem abrogat. Quapropter ego talia prolaturus metuendum etiam haberem, ne pro vano, ut fit, et impostore traducerer; nisi factis, sermonem continuo sequuturis, etiam iniquissimas calumnias repellere possem, vellemque. Idcirco in simplici certoque meae mentis habitu nullis verborum ambagibus utar. Non dubito, quin praeclare intelligatis omnes, ita fundatas opes meas esse, ut retinere mihi imperium, quam deponere, sit facilius. Quidquid umquam adversus me constitit, armis aut mansuetudine mea domitum est: adjutores mei, mutuis meritis et communione consiliorum operumque arctissime conjuncti, neminem sperare res novas, nedum moliri, patiuntur. Sed fac esse, qui ausit. quid igitur timebo, maximos pugnacissimosque habens exercitus, eosdemque fidelissimos; instructus pecunia, sociis; et, quid multa? vestra subnixus populique Romani benevolentia, qui me praeesse rebus communibus non sinitis modo, sed jubetis? Istud igitur imperium, quod invito nulla vis ademerit, ego ecce, quod mihi reipublicaeque bene vertat, laetus lubensque depono.* *Imperium deponere velle fingit.* *Ostendit opes suas esse optime fundatas.*

LXXXVI. *Eant postea, qui tot ab annis me dimicasse pro mea potentia mussant, quaerantque sibi credituros. Ego enim, protinus potestatem omnem, urbem, Italiam, exercitus, provincias, quasque accepi a vobis, quasque adjeci prioribus a me confectas, vestrum in arbitrium transferens, validiora mei animi testimonia produco, quam ut ulla calumniantium malignitate convellantur. Ne tamen a me tot aerumnas laboresque ac discrimina temere ac sine caussa suscepta putetis, ulcisci patris mei (fatebor enim) indignam necem volui: simul eripere rempublicam ex tam longa malorum serie, quae et diu ante coeperant, neque desitura umquam, nisi vi ac armis victa, videbantur.* *Sed nec dimicasse imperii cupidine.*

LXXXVII. *Atque utinam vel quieta reipublicae tempora fuissent, vel ea saltem mala, quae curari consuetis remediis possunt! quanto maluissem sub legum imperio adversus hostes experimenta virtutis edere! Sed, quando eo deventum erat, ut sine adolescentuli opera populus Romanus nec imperium servare, nec libertatem posset,* *Sed ut imperium et libertatem populo Rom. servaret.*

U. c. 725. A. C. 27.

super annos prompte alacriterque suscepi negotium, idque, Diis faventibus, supra vires feliciter perfeci. Quo quidem in opere, dum vestris commodis patriaeque consulerem, nullus me labor, nullae hostium minae deterruerunt; non amicorum preces, non factionum timor, non adversariorum amentia me dimovit ab instituto, quominus corpus animamque perpetuo pro vobis periculo exponerem, eaque facerem ac paterer, quae apud conscios ac memores referri nihil adtinet. Quando igitur et ego propositum tenui, et vos mea opera salvi concordesque agitis, et nunc demum post tot annorum contentiones populus Romanus certa firmaque pace ac consensione fruitur: etiam libertatem atque rempublicam recipite, atque secundum leges more majorum gerite. Haec a me dici fierique minus mirabimini, ubi recordatione et comparatione praeteritorum adverteritis, eodem ab animo haec proficisci, unde prior profecta est lenitas, et a negotiis et honoribus, nisi necessariis, abstinentia: unde et ex omnibus, quae mihi decrevistis, nihil insolens aut publicae libertati grave recepi.

Consilii sui caussas exponit.

LXXXVIII. *Sed neque judicium meum adcusaveritis, qui tanto imperio, nulla nec re cogente nec homine, sponte absistam. magnas consilii hujus atque praeclaras caussas habeo. Nam, sive jus respicias, nihil est aequius, quam res vestras arbitrio maxime vestro administrari: sive utilitatem, et mihi conducere arbitror, ut curis invidiaeque et insidiis me subtraham; et vobis, quibus jam licet libere temperanterque ac concorditer administrare rempublicam. Quod si gloriam quoque intuemur, (cujus caussa multi pericula non sustinent modo, sed expetunt) quidquamne poterit esse honestius, quam ultro abdicanda potestate, quae meliorem orbis terrarum partem continet, adprobare generi humano animum fortuna majorem; qui, sui juris et rerum arbiter, et parare magna imperia, et regere norit, et suo arbitratu deponere? Igitur, si quis forte vestrûm ab alio talia sentiri dicique vere posse non credat, at saltem a me credat posse. Quippe quum enumerare plurima mea patrisque mei merita in promptu esset, propter quae non injuria supra ceteros quoslibet nos amatis atque extollitis: tamen nihil est, quo aeque gloriandum putem, quam quod summam potestatem, a vobis oblatam, et ille non adcepit, et adceptam ego dimitto.*

Maxime gloriam inde sequuturam.

LXXXIX. *Cum hoc enim facto quis aut Galliam subactam comparet, aut Mysos Aegyptiosque domitos, imperiique fines non Rheni fluentis, non Istri, ne oceani quidem objectu coërcitos? Fateor haec equidem tanta esse, ut antiquorum gloriam haud dubie vincant: ea tamen huic modestiae nostrae longissime cedere judico. Qui equidem nec civilia bella confero, quum ex aliis alia magno terrore surgerent, ita feliciter confecta, victoriamque clementia temperatam, ut nihil aut constantius aut melius in ejusmodi tempore ne optare quidem liceat.*

Unum hoc non morem modo, verum etiam ingenium humanum, egredi ajo, quod duo Caesares, quum possemus imperare nolentibus, etiam volentibus imperare noluimus. Si igitur magnis animis et quaerere gloriam, et uti quaesita conceditur, quid est, quod mihi praestare mortalitas splendidius celebriusque possit? Ut enim de patre sileam, quis animi magnitudine contendere mecum ausit, qui tanta rerum omnium licentia, tot terrarum, tot marium imperio, firmissimis exercitibus, immota domi pace, studiis procerum, benevolentia populi, tantis opibus cupide caream, majorem in memetipso mihi felicitatem esse repositam sentiens? Fuit mihi cum quibusdam superiorum temporum claris viris honesta contentio: nec dignum his temporibus, quae me genuissent, nec honestum nomini Romano credidi, si olim quidem Horatios, Mucios, Curtios, Regulosque, ac Decios, horumque similes respublica nostra producere potuisset; nunc, velut effoeta senio, et nullis ad nobilem nixum viribus, nihil proferre posse, pristinam gloriam decens, crederetur.

U. c. 725.
A. C. 27.

XC. *Ut tamen me non abjicere reipublicae curam, sed ponere, adpareret, non ita festinavi decedere, ut improbis hominibus rapiendam potestatem in medio relinquerem. Vobis illa, Patres conscripti, vobis destinatione mea consilioque traditur, quos virtute atque sapientia ceteris excellere cognovi. Priusquam enim insanorum hominum licentia, quam tot laboribus vix depuli, rem Romanam diripi convellique paterer, aut millies morerer, aut, quod minus etiam optandum puto, perpetuo imperarem. Vos igitur hoc a me translatum onus, ut bonis civibus et reipublicae studiosis dignum est, excipite; mihique hanc veniam date, ut tot exantlatis laboribus defatigatum animum, totque morbis vexatum corpus, aliquando per honestum otium recreem; simul invidiam ac odium excutiam, optimis quibusque non nisi cum imperio declinandum. Etiam insidiis me petitum esse scitis: iniquis profecto. Sed tanto magis exire locum propero, tanta pericula ne merentibus quidem adferentem. Haec igitur ratio probanda erit omnibus, quae et mihi securitatem cum gloria, et utilitatem imperio adfert, quanto certe melius est, junctis plurium consiliis, quam unius nutu, administrari.*

Ostendit, cur hactenus retinuerit imperium.

XCI. *Quae quum ita sint, unam hanc pro tot laboribus ab unoquoque vestrum gratiam expeto, vosque rogo, ne mihi quietiorem postmodum acturo vitam invideatis. Non imperare tantum, sed et parere, (mihi credite) scio: nec enim cuiquam praecepi, nisi quod, imperante alio, mihi quoque faciundum existimassem. Equidem si pro mea conscientia, vestroque favore fingere mihi futuram conditionem licet, sine metu, sine periculo privatam inter vos acturus vitam videor. si quid secus adcidat, (nec enim unus homo, tot confectis civilibus bellis, toties adserta contra voluntatem multorum republica, vitare offensas omnium potuerit) bene habet: mori*

Nunc autem securitatis quoque suae caussa positurum.

U. c. 725 A. C. 27. *potius ante tempus privatus cupio, quam regium imperium in cives meos diutissime obtinere. Quid enim evenire mihi ad laudem efficacius posset, quam interfectum me non ob aliud in privata conditione ferri, quam ne in regno quemquam interficere cogerer? Et pro brevi vita sempiterna mihi gloria cum ultione publica contingent: quemadmodum et pater meus coelestes honores adeptus est; percussores ejus fuga, morte, infamia poenas dederunt. Mortales equidem omnes sumus: sed, quam natura negavit, immortalitatem bonis factis, vitaeque consentanea morte nanciscimur. Hac igitur spe atque fiducia reddo vobis rempublicam, Patres conscripti: quam sic adcipiatis, velim, ut neque mole curarum terreamini, neque facilem atque perfunctoriam rerum tractationem fore cogitetis.*

Senatui praecepta dat imperandi. *Ut publice defendant leges, privatim sequantur.*

XCII. *Quid autem vetat, me de partibus quoque nobilioribus praecepta vobis quaedam tradere, quid fieri expediat, ipso opere usuque, nisi quid fallor, edoctum? Principio igitur leges immutabili observantia colite. plurimum in hoc uno utilitatis est: et felicius agunt civitates, quae leges etiam aliqua parte vitiosas reverentur, quam quae, semper aliquid mutantes, delectari magis emendandis legibus, quam emendatis uti, videntur. Nec publice tantum auctoritatem earum defenderitis, sed ipsi quoque domi, sermonibus, actionibusque omnibus sequimini. Provincias pace belloque regendas optimo cuique atque peritissimo mandate citra invidiam et privatae rei studium, quod apud probos et prudentes utilitate publica vincitur. Honores poenasque pro merito cujusque repraesentare memineritis. familiaria bona, si necessitas postulet, pro publicis habere ne cunctemini: publicis autem, haud secus atque alienis, abstinete. vestra gnaviter tuemini: aliena ne concupiscite: sociorum spoliis ac contumeliis abstinete: hostes injuria ne provocate; provocati ne timete. arma semper in manibus sunto; sed haec nec in vos ipsos invicem, nec in quemquam pacatum vertitote. Milites alendi vobis erunt, ne aliis insidiari necessitate adigantur: at iidem et cohibendi, ne quid mali per audaciam lasciviamque cuicumque inferant.*

XCIII. *Sed quid ego longo sermone, quae sint facienda vobis, exsequor? Ex his enim, quae dicta sunt, etiam ceterorum rationem, quaeque agenda vobis, quaeque vitanda erunt, haud difficulter collegeritis. In hoc igitur uno praeceptoque votoque finiam, ut sic gerentes rempublicam felices ipsi sitis, et mihi gratiam habeatis, cujus opera ex miserrimo statu provecti in felicissimum fueritis: ne forte, (quod absit, aberitque) gubernationi rerum impares, et mihi poenitentiam injiciatis consilii mei, et populum Romanum novis iterum periculis et bellis implicetis.*

Audientium hanc

XCIV. Haec oratio non aliter, atque pro magnitudine inexspectatae rei, audientium animos vario mo-

tu perculit. pauci, mentis ejus conscii, ex compacto adſtipulabantur: ceterorum, credentium dictis, aut diffidentium, a diversis cauſſis par et admiratio et moleſtia fuit, illis animi magnitudinem, his artificium ſtupentibus; et alteris aegre ferentibus calliditatem Caesaris, alteris eum abire poteſtate dolentibus. jam enim, recordatione tot turbarum atque bellorum, apud plerosque taedium popularis ſtatus inceſſerat: hisque non mutatio tantum reipublicae, sed etiam auctor mutationis Caesar, haud displicebat. Ceterum nemo vera proponi putantium haec prompte excipiebat, aliis minime gaudentibus hoc consilio, aliorum gaudium occultante metu: neque fictam hanc atque simulatam modeſtiam exiſtimantibus arguendi voluntas aut fiducia aderat: omnium in eumdem vultum similesque voces coacta adulatio eſt. Et orationem quidem laudabat nemo, pars quia rem non probabat, ceteri ne cupidius adcepiſſe viderentur. Tantummodo frequenter adhuc recitanti occlamatum eſt: et, ubi peroravit, certamen obteſtantium fuit, *ne rempublicam, unus ei rector munere Deûm oblatus, destitueret.* Multa etiam paſſim argumenta suadentium hortantiumque ingerebantur: quibus quum aliquamdiu reſtitiſſet; ad extremum, proditione sua victus, imperium retinuit. Tunc inter magnam gratulantium laetitiam et alia decreta, et praecipue duplex praetorianis ſtipendium, quo alacrius pro salute principis excubarent.

U. c. 725. A. C. 27. *orationem varii motus.*

Caesar exoratus imperium retinet.

XCV. Hac arte Caesar infamiam potentiae suae detraxit, ut volentibus poſtea atque etiam obsecrantibus, invitus ipse otiique cupidior, imperare videretur. Neque tamen res adeo incredibilis eſt, exſtitiſſe, qui pauciora, quam poſſet, vellet; et prae se ferre perseveravit hanc voluntatem Caesar plurimis dictis scriptisque. Nam et in epiſtola quadam, *otium suum non fore dignitatis expers, neque priori gloriae inconveniens,* pollicitus, haec ipsa verba posuit: *sed ista fieri speciosius, quam promitti, possunt: me tamen cupido temporis optatissimi mihi provexit, ut, quum rerum laetitia moretur adhuc, perciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine.*

XCVI. Interim, sive ut partem invidiae declinaret, sive ut curas levaret, negavit, *se provincias omnes suscipere regendas; aut, quas suscepisset, retinere perpetuo posse. in decennium tamen operam suam offerre*

Dividit cum senatu provincias.

Cap. XCV. Sen. de Brevit. vitae, c. 5. Cap. XCVI. Dio.

U. c. 725. A. C. 27. *reipublicae, ea tamen lege, ut, si pacare citius omnia posset, celerius ei liceret abire potestate.* Divisis igitur cum senatu provinciis, sibi inquietiores, in quibus bella erant, aut timebantur, recepit, ambigua aestimatione, reipublicae cura haec faceret; an ut, relictis inermibus et obnoxiis, quidquid ubique militum ac armorum esset, secura potentia complecteretur. Igitur senatui populoque Romano permissae sunt Africa, Numidicaque, et Cyrenaïca regio, et cum Epiro Graecia, Dalmatia, Macedonia: praeterea Bithynia cum Ponti proxima parte, ac Hispania Baetica: tum ex insulis Sicilia, Sardinia, Creta. Caesar reliquam Hispaniam omnem, itemque Galliam Germaniasque retinuit; cum Coelesyria, Phoenice, Cilicia, Cyproque et Aegypto. Sed mox Cyprum populo reddidit Caesar; Dalmatiam, ubi exortum bellum erat, recepit. ad eamdem formam diversis temporibus aliae quoque permutatae provinciae sunt, ut suis locis referetur.

Rectores quales constituti in populi provinciis.

XCVII. Ceterum tum quidem census utriusque provincias a senatoribus obtineri voluit, Aegypto dempta; cui praefectum mittebat ex equestri ordine. At in populi provincias annui magistratus exibant, sorte divisis provinciis; nisi quod extra ordinem multitudinis liberorum habebatur ratio, orbique patribus, et maritis coelibes posthabebantur. Hos omnes esse senatorii ordinis oportebat: eoque habitu ac cultu utebantur, non adcincti gladio, non militibus stipati. *Proconsules* adpellari placuit, latius extensa significatione vocis, ut non hos modo, qui ex consulatu issent in provinciam, sed praetores etiam, quique eorum loco haberentur, comprehenderet. lictores his totidem, quot in urbe solebant adparere, concessi. Et, quamvis in sua tantum provincia potestatem exercere poterant, insignia tamen urbem egressi sumere, eademque, donec in urbem reverterentur, retinere jussi. Sed initio duae harum consulares adpellabantur, Africa, dempto Jubae regno; et Asia, quae gentes intra Halym ac Taurum continebat, exceptis Gallograecis, et nationibus Amyntae parentibus, Bithyniaque ac Propontide. Decem reliquas praetorias fecerat; Baeticam, Narbonensem, Sardiniam adjun-

Cap. XCVI. Strabo, l. 17. p. 840. et 3, 166. Sueton. Aug. 17. Cassiod. Chron. Dio. Strabo, l. 17. Dio. Strabo, l. 3. Dio. Sueton. Dio. Cap. XCVII. L. 1. de Off. Procons. lib. 1, tit. 16. Strabo, l. 17. Dio.

cta Corsica, Siciliam, Illyricum, Macedoniam, Achajam, Cretam cum Cyrene, Cyprum, Bithyniam cum Propontide vicinaque parte Ponti. U. c. 725. A. C. 27.

XCVIII. Suas autem provincias a se uno delectis tradidit Caesar, adpellarique legatos, etiamsi forte consulatum gessissent, voluit. His non temporis, sed voluntatis suae, modo finiebat Caesar potestatem: militari habitu cinctuque conspiciendis, ut quibus in milites animadvertendi concessum jus esset: id enim ejus potestatis insigne est, nec ab aliis usurpatur. Senos autem lictores habebant, quotquot eorum non essent consulatu functi, atque hinc eis apud Graecos nomen fuit. Saepe autem adcidit, ut voluntate Caesaris etiam consules praetoresque in magistratu suo provincias obtinerent. Idem tamen auctor fuit instituti, ne magistratus, deposito honore, statim in provincias mitterentur; sed quinquennium saltem interponeretur.

Quales in provinciis Caesaris.

Magistratu functi non ante quinquennium in provincias mittuntur.

XCIX. Et initio quidem, quamquam plures essent provinciis, tamen omnes ad sortiendum admittebantur: postea, propter quorumdam delicta, Caesar eam quoque rem suae potestatis fecit hactenus, ut ex omni numero totidem eximeret, quot provinciarum sortes erant, eosque sortiri solos juberet. Postea et hic mos inolevit, ut ejusmodi provincias Caesar, cui vellet, daret, et quam vellet diu. quin et equitibus Romanis quarumdam gentium aliquando commissa cura fuit. Haec igitur tum sunt constituta circa officium senatorum, quibus in provinciales capitalis poenae potestas erat. Mittebantur enim et alii in populi quidem provincias, quibus id juris non esset, ex quaestoribus sorte ducti, aut proconsulum legati, quos rectius consiliarios ab argumento vocaveris. Hos autem sibi quisque deligebat, praetorii quidem singulos aequalis dignitatis, aut inferioris etiam; consulares vero ternos ejusdem loci, quos imperator probavisset. Sed et in Caesaris provincias, in quibus plus una legione esset, senatores mittebantur, quos legatos legionum adpellabant. hos deligebat ipse ex praetoriis plerumque: nonnumquam quaestorios etiam, aut alio mediorum honorum functos adhibebat. Hae ferme senatorum functiones erant.

Legati legionum.

C. At ex Equitibus, qui eorum tribuni militum, aut nuper in senatu fuerant, aut alioqui praestantiores ceteris habebantur, nonnullos moeniorum Romae cu-

Cap. XCVIII. Dio. Sueton. Aug. 36. Dio.

U. c. 725. A. C. 27. ratores, alios etiam in externis urbibus constituit. Ex eodem ordine procuratores, interdum et ex libertis suis, in omnes provincias dimisit, reditibus colligendis certisque faciendis impensis: nisi quod a proconsulibus provinciarum, quibus praeerant, tributa cogebantur. His etiam procuratoribus, non secus atque proconsulibus, mandata Princeps dabat: eosque certis cum stipendiis emittebat, idque etiam in ceteris provinciarum rectoribus servari placuit. Antiquitus enim redemptores erant, qui proconsulibus mulos et tabernacula, vasaque, et omne aliud instrumentum publice locata praeberent. Tum vero parare haec e stipendiis suis omnes jussi. has insuper communes omnibus leges adceperunt, *ne quis delectum militum ageret: ne pecunias cogeret, nisi ex praescripto: ne quis, adcepto successore, cunctaretur decedere, neve tempus in itinere tereret, sed intra trimestre utique in urbem reverteretur.*

Species ejus Reip. et vera intime forma.

CI. Hanc igitur faciem tum quidem temporis ista receperunt. re vera regnum erat, et Caesar, militibus instructus et pecunia, etiam ea, quae reddidisse senatui populoque videbatur, imperio obtinebat. Aerarium quidem publicum ab suo distinctum habebat: sed par erat ei in utrumvis potestas, quae nec rerum limitibus, nec temporum spatiis coërceretur. Nam, tametsi dixerat ista se tantum in decennium reciperet, mox in aliud quinquennium, deinde iterum in decennium ei prorogatum imperium est; ita ut continuatis decenniis ad finem usque vitae in summa potestate persisteret.

Honores ab senatu decernuntur.

CII. Senatus tamen, quasi adjicere aliquid fortunae ejus posset, jam post orationem ab eo habitam, promissaque de provinciis dividundis facta, multos ei honores decreverat: in quis maxime insignes, *ut ante domum ejus in Palatio lauri, quernam coronam sustinentes, statuerentur, eaeque quotannis ante diem Kalendas Martias renovarentur, quo simul et in hostes victoriae, et in cives clementia, significarentur.* Ejusque rei memoriam temporum eorum triumviri auro argento aeri flando feriundo tam diuturnam effecerunt, ut hodieque spectentur nummi, quernam coronam cum lau-

---

Cap. C. Liv. 42, 1. Sueton. Aug. 36. Lamprid. Alex. Sev. 42. Cic. in Pis. 35. Dio. Cap. CII. Val. Max. 2, 8. Dio. Pigh. Ann. Plin. 16, 4. Pigh.

lauri ramis exhibentes, titulo inscripto, OB. CIVES. SERVATOS. U. c. 725. A. C. 27.

CIII. Tum vero, redactis in promissam formam provinciis, et ad tutelam imperii distributis quatuor et quadraginta legionibus, ab senatu populoque Romano *Augustus* adpellatus est. Romulum vocari oportere, quidam censuerant, quasi et ipsum conditorem urbis: nec displicebat nomen Caesari, nisi quod regis illud fuerat, cujus vocabulum studiose fugiebat, quum rem teneret. Sed Munatii Planci sententia praevaluit, ut *Augustus* potius diceretur, non tantum novo, sed etiam ampliori cognomine, quod locis consecratis sanctisque rebus antea tribui consueverat. Nam, ab augendo deductum hoc nomen, sequentibus seculis nequidquam existimatum. Actum id Idibus Januariis ex Ovidio satis constat: mansitque huic vocabulo per complura secula tanta veneratio, ut solis Imperatoribus Romanis relictum ne potentissimi quidem reges adfectarent. Etiam mensem Septembrem, quo natus ille esset, *Augustum* adpellandum censentibus, ipse Sextilem praetulit, ob caussas senatusconsulto comprehensas, quod in haec verba factum est: *Quum Imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit, et triumphos tres in urbem intulerit, et ex Janiculo legiones deductae, sequutaeque sint ejus auspicia et fidem, et Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit, finisque hoc mense bellis civilibus impositus sit; atque ob has caussas hic mensis huic imperio felicissimus sit, ac fuerit: placere senatui, ut mensis* Augustus *adpelletur.* Eadem de re et plebiscitum factum est, rogante Sex. Pacuvio tribuno plebis.

Caesar Augustus adpellatur.

CIV. Is, inter immodicam omnium gratulationem eminere suam adulationem cupiens, Hispano Celticoque more se devovit Augusto: et, hoc prohibente, ad circumstantem subsellia populum prosiluit, et, persuasis, quos potuit, etiam circum angiportus et vias discurrens, sequi suum exemplum obvios coëgit. Atque inde mos ortus dicitur, ut Imperatorem adloquentes, *se Numini ejus Majestatique devotos*, dicerent. I-

Pacuvii adulationes.

Cap. CIII. Liv. Epit. Oros. 6, 20. Auctor de viris illustr. Appian. Civil. l. 1. Dio. Sueton. Aug. 7. Flor. 4, 12. Dio. Vell. 2, 91. Sueton. Censorin. de die Nat. c. 21. Flor. Dio. Ovid. Fast. 1, 609. Hegesipp. 5, 15. Bernegger. ad Sueton. Aug. 7. Ovid. Fast. 1, 590. Oros. Dio, l. 55. Cap. CIX. Liv. Epit. Macrob. Sat. l. 1. c. 12. Dio, l. 53. Strabo, l. 3. p. 165. Caes. de B. Gall. l. 3.

U. c. 725. A. C. 27.

dem effecit, ut propter decretos Augusto honores passim sacrificaretur: atque pro concione palam professus, *se Augustum ac filium suum haeredes instituisse aequis partibus*, quum nihil haberet, eo fecisse existimatus est, ut adciperet: quod etiam contigit.

Imperatores sub antiquis nominibus novam potestatem exercent.

CV. His temporibus Augustus, quum vim summi imperii teneret, omni conatu elaboravit, ut, quam posset maximam, libertatis speciem efficeret: hoc maxime vaframento usus, ut magistratus etiam capesseret saepius, aliosque honores, atque nomina eorum antiqua reciperet, quo videlicet non sibi vindicare omnia, sed ex legibus et senatus populique voluntate habere, videretur. Quod exemplum et successores ejus imitati, consules saepe, et, quoties extra pomoerium agerent, pro consulibus gesserunt. *Imperatoris* etiam susceperunt adpellationem, vel quibus nulla ex hoste parta victoria esset, ne *regis* aut *dictatoris* nomen adsumerent, et tamen proprium aliquod summo fastigio vocabulum haberent. Sub horum nominum antiquo jure conscribere exercitus, cogere pecunias, bellum aut pacem facere, civibusque pariter et sociis imperare consueverunt: etiam, ut equites atque adeo senatores vel intra pomoerium necare possent: et quidquid umquam ista nomina gerentibus usurpatum potestatis fuit. Censurae vero praescriptio facultatem dabat in vitam moresque singulorum inquirendi, census agendi, in equitem aut senatum legendi, quos vellent, aut contra inde removendi.

Pontificatum Max. soli retinent.

CVI. Ne autem ulla pars reipublicae videretur eorum eximi potestati oportere, sacerdotia capiebant omnia, et pleraque conferebant, ipsi pontificatum maximum soli retinentes. Tribunitia deinde potestas dabat eis in omnia senatus decreta arbitrium, ut liceret eis, quidquid eorum displiceret, tollere: praeterea sacrosanctos efficiendo ab omni defendebat injuria: adeo ut, si vel leviter se laesos verbo factove cujusquam existimarent, possent eum indicta caussa, tamquam impium et nefarium hominem, occidere. Et tribunatum quidem, tamquam patriciis haud concedi solitum, non suscipiebant: potestatem autem, quanta umquam fuit maxima, vindicabant: quam quia quotannis, quoties tribunorum comitia perfecta erant, re-

Cap. CIV. Tac. Germ. 13. et 14. Dio. Cap. CV. Tac. Ann. 1, 9. Dio.

sumebant, per annos tribunitiae poteſtatis Imperium eorum dinumerari obtinuit. Haec igitur, tamquam a populo adcepta, ad imaginem antiquae reipublicae, Principes habuerunt. Ceterum rem pauciſſimis olim, et tantum certas in cauſſas conceſſam, adsumpserunt in omnia, ut legibus solverentur. *Patris* autem *patriae* adpellationem, honoris plus adferentem, quam potentiae, servarunt ominis cauſſa: *Caesaresque* et *Augusti* vocari voluerunt, alterum significandi gratia, quibus succeſſiſſent; alterum exprimendae amplitudini suae dignitatique aptum rati. U. c. 725. A. C. 27.

CVII. Haec igitur commutatio rerum, quum publice eſſet utiliſſima, (deventum enim eo erat, ut salva eſſe Roma non poſſet, nisi ab uno regeretur) rerum geſtarum expositioni fraudi fuit; ut anguſtior eſſe inciperet, et incertior. Superioribus enim temporibus, quum, quae fierent, omnia senatui populoque Romano renunciarentur, a multis excipi consignarique potuerunt: et quamquam, ut fit, a nonnullis timori gratiaeque aut simultatibus aliquid daretur, tamen apud alios et in publicis commentariis reperire integriora fas erat. Poſtquam ad unum omnia referri coepere, paucis illa tamquam ex abdito proferentibus maligne creditum; quod, unde arguerentur, non esset, omnia ad arbitrium Principum composuiſſe exiſtimatis: quum etiam Claudium Caesarem, hiſtoriam, hortante T. Livio, scribere adgreſſum, ne vere ac libere, quae mortem Caesaris sequuta erant, traderet, saepe caſtigatum ab avia et matre didicerimus.

Mutatio status hiſtoriae etiam ſtatum mutat.

Quia publici commentarii paucis patent sub Principe.

CVIII. Adceſſit ex ipsa imperii magnitudine cuncta adcurate tradendi quaedam desperatio. Nam ex eo tempore multa domi bellique geſta sunt, quorum cauſſas atque seriem pauci praeter auctores noſſent; plerosque totum negotium pertinaciter falleret. Unde nemini vertendum vitio erit, si non obvia fide sine delectu omnia exceperit: praesertim quoties utcumque tradita manifeſtioribus rerum indiciis arguuntur.

CIX. Sed, ut ad seriem temporum revertamur, qua die Caesari cognomentum *Augusti* eſt impositum, Tiberis, proxima nocte exundans, plana urbis inundavit. res fortuita vatum interpretationibus in prodigium tracta eſt, incrementumque Caesari significari

Tiberis exundatio pro omine habita.

Cap. CVII. Tac. Hiſt. 1, 1. et Dio. Sueton. Claud. 41. Cap. CVIII. Dio.

U. c. 725. A. C. 27. creditum, civitatem totam in poteſtate habituro. At ille, non jam potentiam, quae prius adfuerat, sed juſti imperii decus atque bona cogitans, non omnia, ut olim, privato consilio agebat. de plerisque Patres consulebantur: precante ipso, *ne quis sibi patriaeque, si quod haberet consilium rectius, invideret.* neque difficilem se exhibuit, quidquid illi parum apte cogitatum judicaſſent, corrigendo. Maxime autem a consulibus, aut, si locum alterum ipse occuparet, a collega poſtulabat admoneri. sed et ex aliis magiſtratibus singulos, et ex reliquo senatu quindecim sortiri juſſit, quibus in proximum semeſtre adjutoribus uteretur, de negotiis ad frequentem senatum referendis ante tractaturus. Eosdem etiam aliquando judicaturus adhibuit.

Auguſtus bene imperare ſtudet.

CX. Exercebat tamen et senatus judicia, quemadmodum olim: quin et legationibus interdum regum atque nationum responsa dabat: populus comitiis intererat: nihil tamen nisi de sententia Principis conſtituebatur. Magiſtratus partim ipse designabat, partim suffragiis sinebat creari; semper animum intendens, ne indigni fierent, aut factionibus ac ambitioni locus eſſet. His in universum ita ordinatis, deinceps singula, quae memorari digna occurrent, suis adnotata temporibus referentur. Non enim abs re miratus Alexandrum hic Princeps, plerisque in adolescentia subactis, ne materiam agendi poſtea non esset habiturus, timentem; majus eſſe exiſtimavit, imperium partum bene conſtituere, quam, donec defuit, quaerere. idque rebus ipsis laudabiliter praeſtitit.

Majus eſſe credens imperium bene conſtituere, quam parare.

CXI. Igitur eodem consulatu, vias extra urbem ex manubiali pecunia ſternendas triumphalibus viris distribuit; excepta sibi Flaminia, quae ad Ariminum usque pertinebat, quod per eam ducturus exercitum erat. Celeriter ea permunita eſt, obque eam cauſſam in duobus capitibus viae positi sunt arcus cum ſtatuis Auguſti, unus in ponte Tiberis, alter Arimini: quorum adhuc in nummis imago visitur, cum hac inscriptione: S. P. Q. R. CAES. AUGUSTO. QUOD. VIAE. MUNITAE. SUNT. In ceteras etiam vias, cunctanter sumptum praebentibus aliis, multum de sua aut publica pecunia impendit. Ille tamen de sua dediſſe ma-

Cap. CIX. Sueton. Aug. 35. Dio. Cap. CX. Plut. Apophth. Rom. in Aug. Cap. CXI. Sueton. Aug. 30. Strabo, l. 5. p. 217. Dio. Pigh. ad Ann. 725. Dio.

lebat videri: eoque et argenteas statuas suas (quo ex metallo nulli antea Romano positae fuerant) sustulit, et conflavit omnes: et ex ea pecunia cortinas aureas in aede Apollinis Palatini posuit. U. c. 725. A. C. 27.

CXII. Perfecto Flaminiae viae opere, ac viribus ex morbo, quo circa Nonas Majas correptus fuerat, recuperatis; profectus ab urbe Caesar Britannis inferre bellum constituerat. Sed, ubi perventum in Galliam est, obvios eorum oratores habuit, pacem petentium. Idcirco, deposito priore consilio, in Gallia substitit; quam recens subactam, sequutis deinde civilibus bellis, nondum bene certa ac stabilis forma continebat. Igitur, Narbonem evocatis populis trium Galliarum, quas pater Caesar vicerat, censum egit: moribusque eorum ac reipublicae firmius constituendae operam dedit: certumque vectigalis modum, et inferendi tempora quibusque ac loca praescripsit. *Augustus censum Galliarum agit.*

Cap. CXI. Plin. 33, 12. Dio. Sueton. Aug. 52. Cap. CXII. Dio. Lapis vetus apud Pigh. Dio. Hor. Carm. 3, 5. Strabo, l. 4. p. 200. Dio. Liv. Epit. Dio. Dio, l. 54. Druso Libone, et Pisone, Coss.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI QUINTI.

Bellum a M. Crasso adversus Thracas, et a Caesare adversus Hispanos gestum refertur: et Salassi, gens Alpina, perdomiti.

Salassi, gens Alpina, perdomiti] *Salissi* Boend. *Sulassae* Voss. *Balassi* ed. Camp. *Salasi* Berg. Norv. et edd. reliquae usque ad Moguntinam, quae *Salassi* emendavit. Tum *gens Alpinaeque domiti* Voss. *gens Alpium domiti* Berg. *gentes Alpinae perdomiti* Boend. Norv. omnesque excusi ante Gruterum, qui *gens Alpina perdomiti* restituit; quod est in Leid. et Lov. 2. Paullo ante *ab Caesare* Gronov. anno 1665. eumque secuti recentiores ediderunt, invitis scriptis et edd. prioribus, in quibus constanter est *a Caesare*, quod revocavi. Tum *refertur* non adparet in Voss.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER C.

IN LOCUM LIBRI CXXXV. T. LIVII.

I. Eadem aestate M. Licinius Crassus M. F. M. N. pro consule ex Thracia et Getis, ante diem quartum Nonas Julias, triumphavit. Bastarnae, nuperae cladis dolore Dentheletas et Sitam, quibus calamitatis suae caussam imputabant, adorti, excitarunt Romanum, illis gentibus atque regionibus belli minime adpetentem. Ceterum, ut inquietas nationes, graviore damno castigatas, in longius pacaret, diligenter instructis omnibus, operam dedit, ut imparatis superveniret. Juvitque consilium Fortuna: et, profligatis levi negotio barbaris, leges pacis, quales Romanus voluerat, impositae. Victis Bastarnis, quum arma semel cepisset, ulcisci Thracas quoque statuit; qui priori expeditione e Mysia revertentem latrociniis vexaverant, et tum quoque nihil pacati agitare nunciabantur. Igitur, in Merdos Serdosque exercitu inducto, nationes istas, proelio non uno victas, magno labore domuit; amputatis multorum manibus, quod aliter frangi feritas crudelissimorum mortalium non poterat. A Serdis istis vocatam regionem, quam Serdicam et Sardicam variante scriptura celebrant historiae; pro Merdis, quod, nescio an usquam praeterea occurrat vocabulum, Maedos intelligere malim, vicinos Dentheletis, et a Serdis flumine tantum Nesso separatos.

U. c. 725. A. C. 27. *M. Crassi triumphus ex Thracia et Getis.*

II. Ceterum subjecta quaeque populando, quum ad Odrysas Crassus penetrasset, his in pacis speciem occurrentibus pepercit. *Bacchi se clientes* adseverabant, *neque dignum ab ejus Imperatoris exercitu sacras terras vastari*, *cujus imperii praedictionem M. Octavio,*

Odrysae Bacchi clientes.

Cap. I. Fasti Capit. Liv. Epit. 134. Dio, l. 51. fin. Flor. 8, 4. Cap. II. Dio. Sueton. Aug. 94.

U. c. 725. A. C. 27. *de filio consulenti, exhibuissent. Ritu enim loci vinum aris infusum, superato aedis culmine, in coelum emicasse laetissima flamma: quod ostentum nemini post Alexandrum Magnum factum fuerit.* Lucum eum tum temporis Bessi obtinebant: itaque Crassus his ademptum, prioribus cultoribus restituit. Haec agentem Roles excivit, cui cum alio Getarum Regulo (Dapygi erat nomen) bellum inciderat. In hos invectus Romanus quum equites pulsos in peditum ordines impegisset; non proelium ultra, sed caedes turbatorum atque diffugientium, fuit. Dapyx in castellum munitum se contulit: quod quum obsideret Crassus, quidam, de muro Graece salutans eum, colloquium expetivit. per hunc proditi barbari, ne in manus inciderent hostium, mutuis vulneribus semetipsi conciderunt. Dapygis fratri, nisi captus fuisset, par cum aliis fatum sortituro, Crassus salutem et libertatem restituit.

Spelunca Getarum, et alia loca capiuntur.

III. His ita gestis, ad Ceïram signa promota. Est in regionibus eis spelunca ejus magnitudinis et munimenti, ut Titanes a Diis victi eo confugisse dicerentur. huc omnes opes suas finitimi, et, quod in his pretiosissimum erat, armenta et pecora incluserant. Crassus, perquisitis omnibus speluncae ostiis (tortuosa enim et occulta erant) obstructisque, necessariorum parandorum facultate exclusos fame subegit. Invitatus hoc successu, Zyraxis etiam regionem, licet Dapygis bello se nihil immiscuerat, invasit. Robustissimum ejus regionis oppidum Genucla fuit: ubi signa Romana esse dicebantur, quae C. Antonio apud Istrianos Getae ademerant. Ea, terra simul et ab Istro, cui adjuncta fuerant, oppugnata, parvo quidem tempore, sed non parvo labore, cepit, absente quidem Zyraxe; qui, ad primam belli famam cum pecunia, comparandorum auxiliorum caussa, in Scythas profectus, nondum redierat. Interea Mysorum etiam populos, qui defecerant, per legatos recepit. Artacios, illibatam libertatem nullaque violatam deditione jactitantes, ipse adgressus, ne vicinis fastidium conditionis suae facerent, quamquam fortissime repugnantes, in potestatem redegit, quum partem eorum superasset armis, ceteros, captivis suis metuentes, accipere conditiones pacis coëgisset.

M. Messallae triumphus ex Gallia.

IV. Ob eas res triumphum ei concessit Augustus; itemque M. Valerio Messallae propter Gallorum rebel-

Cap. II. Dio. Cap. IV. Appian. Civil. l. 4. p. 611.

lantium partem domitam. Circa amnem Aturum et Pyrenaeos saltus res gesserat, Aquitanorum maxime ferocia fracta. Triumphavit igitur pro consule ex Gallia ante diem septimum Kalendas Octobres: et ex manubiis viam silice sternendam locavit; quam ne fuisse Valeriam existimemus, Tibulli poëtae, qui bello Aquitanico sub Messalla meruit, auctoritati damus, per Tusculanum Albanumque agrum ductam testantis, quum Valeria Tibure in Marsos et Pelignos pertineret. Dum haec aguntur, Augustus, in Hispaniam ex Gallia profectus, eam quoque provinciam pro ratione praesentium ordinavit. Adhuc Tarracone agentem Kalendae Januariae deprehenderunt, quibus consulatum ipse octavum, T. Statilius Taurus iterum inierunt. Tum Agrippa, cui nulla munienda obtigerat via, aliud non minoris sumptus opus, Septa, dedicavit. Locum eum in Martio campo Lepidus antea comitiorum habendorum caussa porticibus instruxerat. Agrippa incrustavit, tabulisque et statuis exornavit, adeo pretiosis, ut pro quibusdam capite spondere tutelarii cogerentur. Sed Agrippa, nihil honori suo tribuens, *Septa Julia* vocavit, omnia referre ad Caesarem solitus, eoque et apud ipsum integra gratia; nec minus in magna gloria apud ceteros, quod optimorum consiliorum auctorem esse Caesari scirent.

U. c. 725. A. C. 27.

U. c. 726. A. C. 26. Imp. Augusto VIII. T. Statilio II. Coss.

Agrippa Septa dedicat.

V. Longe diversis moribus Cn. Cornelius Gallus, pro instituti sui vanitate exitum habuit. Is, immemor cujus opus esset, auctori suo obtrectare non verebatur: et, inter alia maleficia, Thebas, Aegypti nobilissimam urbem, pluribus ornamentis opibusque spoliatam, exhauserat. Nec interim defuit statuas sibi, per omnem prope dixerim Aegyptum, ponere, et acta sua insculpere in pyramides. Nam Heroum urbem deficientem parva manu receperat: domueratque Thebas, propter tributum tumultuantes. Haec, quum, adcepto successore Petronio, in urbem redisset, Valerius Largus ex familiaribus ejus objecit; factumque est, ut Augustus Gallo amicitia et provinciis suis interdiceret. Sic cadere incipientem aliae, ut fit, adortae adcusationes prorsus adflixerunt, multorumque crimi-

Cn. Cornelii Galli ruina.

Cap. IV. Dio, l. 49. fin. Tibull. 1. Eleg. 7. et 2, 1. Fasti Capit. Sueton. Aug. 24. Tibull. 1. Eleg. 7. v. 9. et 57. Strabo, l. 5. p. 238. Dio, l. 53. Sueton. Aug. 26. Dio. Plin. 36, 5. Dio. Cap. V. Ovid. Trist. 2, 446. Euseb. Chron. Marcellin. l. 6. Dio. Strabo, l. 17. p. 819. Dio. Sueton. Aug. 66. Dio.

U. c. 726. A. C. 26. num, inter quae et conjurare contra Caesarem voluisse, insimulatus, sententiis Patrum, quibus caussam judicandam imperator dederat, exsulare jussus est: bona ejus in fiscum Caesaris referri placuit, et ob hanc vindictam honorem haberi Diis immortalibus; iisque majoribus hostiis senatus nomine fieri. At Gallus, ignominiam non ferens, ferro incubuit. Hic casus primum ex Romanis Aegypti praefectum, inter paucos Caesari carum, poëtam nobilem, bello spectatum, quadragesimo aetatis anno sustulit, quum tot egregia naturae ac fortunae munera utendi nescius inexcusabili vecordia corrupisset.

A suis adulatoribus procurata. VI. Atque hoc sicuti ad modestiam documentum, sic illud ad cautionem hominibus fuit, quod multorum suffragiis adactus ad extrema fuerat, qui prosperitate magna usum adulationi propioribus officiis impense coluerant. at illi, Largum videntes crescere, ad hunc se transtulerunt, eumdem illum, si quando ferret occasio, haud segnius condemnaturi. At apud alios propter amicum eversum tanta esse in invidia Largus coeperat, ut C. Proculejus, Caesaris amicitia notus eques, quum forte factus ei esset obviam, manu os atque nasum compressisse dicatur: quasi indicans, tali praesente delatore, ne respirare quidem tuto quemquam posse. Alius, testibus adhibitis, Largum interrogavit, *an se cognosceret?* et, negante illo, rem consignavit in tabulis, quasi homo improbus calumniari vel ignotum nequiret. Casu Cornelii cognito, laudatam quidem ab Augusto Patrum pietatem ferunt, tantopere pro se indignantium; sed et illacrimasse eum, nobilique voce questum, *sibi soli non licere amicis, quatenus vellet, irasci.*

M. Egnatii vecordia. VII. Tantum exemplum nihil M. Egnatium Rufum deterruit, (adeo plures aliorum improbitatem aemulari, quam vereri poenam, didicerunt) quominus ad similem furorem prolaberetur. Aedilis nuper et alia non inepte fecerat, et, oborto forte incendio, per servitia sua et mercenarios opem tulerat laborantibus. Ob ista populi jussu pecunia ex publico data, factusque praeter leges statim ex aedilitate praetor, in tantum sibi placuit, ut Augustum contemneret, edicto-

Cap. V. Serv. ad Virg. Eclog. 10. Dio. Suet. Marcellin. Serv. Dio. etc. Euseb. Chron. Cap. VI. Dio. Plin. 37, 24. Dio. Sueton. Cap. VII. Dio. Vell. 2, 91. et Dio. Dio.

que proposito, *sua opera salvam integramque urbem successoribus tradi* gloriaretur. His quamquam offensus cum nobilissimo quoque Patrum Augustus, satis tamen in praesentia habuit aedilibus injungere, *darent operam, ne qua incendia exsisterent, aut, si exstitissent, in tempore restinguerentur.* U. c. 726. A. C. 26.

VIII. Eodem anno Ponti rex Polemo, inter socios ac foederatos populi Romani adscriptus, in universo regno suo prima in theatris loca senatoribus Romanis dari praecepit. Et Romae Sex. Apulejus Sex. F. Sex. N. proconsul ex Hispania ante diem septimum Kalendas Februarias triumphavit. Sub idem tempus clausae nuper Jani portae denuo patuerunt. Britannos, promissa non servantes, bello petere Augustus destinarat. sed, praepeditus Salassorum, Cantabrorumque, et Asturum rebellione, ad hos prius pacandos consilia convertit. Igitur nono consulatu, cujus collegam M. Junium Silanum habuit, etiam Tarracone inito, ipse Hispanos domiturus Alpina bella Terentio Varroni Murenae demandavit.

Rex Polemo senatores Rom. honorat.

U. c. 727. A. C. 25. Imp. Augusto IX. M. Junio Coss.

IX. Salassi nuper Gallico bello M. Messallae, castra propinquis locis habenti, ligna ad focum, ex hastilia ad exercitationes non, nisi pretio adcepto, dederant; et nuper, per simulationem viarum, aut pontium reficiendorum, cum magnis copiis juga montium insidentes, saxis in subjecta devolutis, pecuniam, quae ad Caesarem portabatur, interceperant. Hos igitur divisis copiis Varro, quo pluribus locis invadens distraheret, haud difficulter paucos, numeroso succinctus exercitu, superavit. Pacem deinde petentibus quum certam pecuniam imperasset, tamquam nihil ultra passuris; dimisit, per caussam exigendi, milites, comprehendique omnes, et adduci Eporaediam jussit. Ibi sub hasta venierunt omnis aetatis sexusque millia sex et triginta; praeterea hominum bello aptorum octo millia, lege addita, *ne aut in vicina regione servirent; aut vicesimum intra annum manumitterentur.* Ita perdomitis tandem Salassis, Augustus tria colonorum millia, maxime ex praetoriis cohortibus, in optimam ejus agri partem misit; et, quo loco castra habuerat Varro, condi oppidum, et muris,

Salassi, propter maleficia quaedam, ab Varrone Murena perdomantur.

Cap. VIII. Fasti Capit. Oros. 6, 21. Dio. Sueton. Aug. 26. Dio. Cap. XI. Strabo, l. 4. p. 205. Dio. Strabo. Sueton. Aug. 21. Dio. Sueton. Aug. 21. Liv. Epit.

U. c. 727. A. C. 25. quatenus natura locorum patiebatur, muniri jussit. *Augusta Praetorianorum* adpellata.

Cantabri Augustum in difficultates conjiciunt.

X. Difficilior adversus Cantabros Asturesque labor Augusto fuit: quum asperi homines, et pari situ defensi, nec pacem amplecterentur, nec in discrimen pugnae se darent adversus validiorem. Cantabrorum praecipua contumacia fuit: qui, libertatem usurpare non contenti, quoties Romanus metus aberat, Vaccaeos, et Turmodigos, et Autrigonas adsidue depopulabantur. At ubi, Sagesama recepta, castrisque ibi positis, tripartitas copias immisit Caesar; modo altioribus jugis praeoccupatis, modo per cava locorum aut silvestria positis insidiis, in has eum difficultates conjecere, ut prae curis laboribusque, per majorem partem aestatis exantlatis, in morbum incideret. Sed et frumenti penuria laboratum in castris est: quod, per difficiles vias parce ex Aquitania subvectum, incredibilis exorta murium multitudo diripiebat. Ergo et cum hoc tantulo animali belligerandum fuit; hominesque conducendi, pretio in certum captorum numerum constituto.

XI. Ceterum Augustus, Tarraconem regressus, C. Antistium bello praefecerat: eaque res ad celeritatem victoriae profuit. Quippe barbari, contempto Antistio, quum proelium commisissent ad Belgidam, (quod oppidum ab aliis Segidam vocari doctis placet) magna clade victi, Vinnium altissimum montem fuga petiverunt. Ibi tuti loco, necessariorum inopes, quam deditionem ferrum extorquere nequiverat, fame subigente fecerunt. Alia deinde sunt ab Antistio oppida capta: sed cujus titulis Arracillum adcedere debeat, quando sub haec tempora et C. Furnius, et M. Agrippa his in regionibus res gesserunt, inter silentium auctorum parum liquet. Id tantum reperio, quum diu magna vi repugnasset, captum ac direptum esse. Post haec ulteriora quoque Gallaeciae victores pervaserunt, classe etiam admota ab oceano, cui praefuisse C. Furnium arbitror; qui una cum Antistio Medullium montem, flumini Minio adjacentem, obsedit. Isthaec obsidio magno labore periculoque Romanis constitit. magna hominum multitudo huc confugerat: quae, quum ar-

Medullii montis obsidio.

Cap. IX. Strabo, et Dio. Cap. X. Dio. Flor. 4, 12. et Oros. 6, 21. Dio. Strabo, l. 3. p. 165. Cap. XI. Dio. Flor. et Oros. Dio. Flor. et Oros. Vell. 2, 90. Flor. et Oros.

mis resisteret, operibus expugnanda fuit. Igitur, obducta per quindecim millia passuum fossa, quum aliter captivitatem effugere barbari nequirent, inter epulas se certatim igne, ferro, ac veneno peremerunt. U. c. 727. A. C. 25.

XII. Taxus arbor in Hispania nascitur: hujus e baccis venenum exprimebant, cetera quoque tam maleficae naturae, ut vasis ex eo ligno factis vina diffusa mortem adferant. hinc *taxica* vocata putant, quae vulgo *toxica* nominantur. Alii toxicon ex herba fieri, similitudinem apii referente, tradunt. id quoniam citra dolorem necet, adservare Hispanos in remedium acerbioris casus: eos maxime, quos gentili more supervivere post mortem ejus, cui se devoverint, nefas habetur. Hoc modo consumptis plerisque, ne quidem servari magna pars eorum, qui in potestatem venerant, potuere. adnotatum est, a puero, gladium forte nacto, jussu patris parentes cum fratribus omnibus interemptos: itemque alios una captos, a muliere. Nec enim ille sexus erat mollior: et interfecti sunt eo bello a matribus liberi, ne in potestatem hostis inciderent. Inter haec relevatus nonnihil Augustus ad castra rediit: fractosque jam hostes et in deditionem adceptos partim in plana deduxit, ne montium fiducia rebellarent; aliis obsides imperavit; ferocissimum quemque sub corona vendidit. *Cantabrorum ferocia in consciscenda sibi morte.*

XIII. Sub idem tempus Astures, montibus suis degressi, castra juxta flumen Asturam (unde nomen genti) posuerant. Inde, trifariam divisis copiis, totidem Romana castra oppugnaturi, maximum terrorem imparatis periculumque intulissent; nisi T. Carisius, Trigaecinis sociorum consilia prodentibus, instructo cum exercitu occurrisset. Cruentum ibi certamen fuit, multis utrimque cadentibus, donec in fugam acti hostes Lanciam, urbium suarum maximam, confugerunt. Eam milites ab ira pertinacis proelii delere incendio cupiebant: donec Carisius, non parvo apud utrosque negotio, barbaris deditionem, suis clementiam persuasit; ut victoriae Romanae stans potius Lancia, quam incensa, monumentum esset. Hanc victoriam, omnibus circum exterritis, sequuta gentis est deditio, *Astures a T. Carisio domiti.*

Cap. XII. Plin. 16, 10. et Flor. Plin. Strabo, l. 3. p. 165. Strabo, l. 3. p. 164. Flor. Cap. XIII. Flor. et Oros. Isidor. Etymolog. 9, 2. Flor. et Oros. Dio. Flor. et Oros. Dio.

U. c. 727. A. C. 25. conceſſis ei ad inhabitandum caſtris suis, quae in plano eſſent. Sic mansuefacti paullatim Aſtures, solum exercere et metalla, didicerunt: tum demum opibus suis cognitis, dum alieno lucro eas eruunt. Aurum enim fert Hispania coloresque, quorum Indico similis ex arena excoquebatur. Miniarium certe metallum maximi proventus in Baetica fuit: in Gallaecia vero *Minium* flumen inde nominatum putant, quod in eo magna vis ejus pigmenti reperiatur.

Perpacata Hispania. XIV. Haec extrema fuit Auguſti ductu suscepta expeditio: qua perpacata demum poſt annos ferme ducentos Hispania, si modicos mox tumultus excipias, provincia facta, Romano jugo sat patienter adsuevit. Auguſtus, bello confecto, militibus, emerita ſtipendia habentibus, sedem in Lusitania dedit, colonia condita, quam Auguſtam Emeritam adpellaverunt. Ibi ex praetoriis legatum conſtituit Caesar Carisium, sive Titus ei praenomen fuit, sive nummos potius iſtius fuiſſe credimus, (et eſt vero propius) qui, urbem cum turribus et portis praeferentes, hunc titulum exhibent, EMERITA: et in ambitu P. CARISIUS. LEG. PRO. PR. Majori parti Hispaniae consularis C. Antiſtius impositus eſt cum tribus legionibus, totidemque legatis. Ludos etiam in caſtris Marcellus ac Tiberius, aedilium vicem, ediderunt.

XV. Jubae deinde regi, quod pleraque paterni ejus regni provinciae populi Romani adscripta fuerant, Gaetuliae quaedam conceſſae partes, et quidquid Bocchus ac Bogud, Mauritaniae reguli, obtinuerant. Per

Amyntae regnum in provinciae formam redigitur. idem tempus Amyntas, multis Cilicum et Pisidarum caſtellis occupatis, ad Homonadenses progreſſus, interfecto tyranno, dolo muliebri perierat. Ejus regnum, quamquam liberos reliquerat, in provinciae formam redegit Caesar, miſſo M. Lollio, qui primus eam pro praetore adminiſtravit. Huic Lycaones cum Gallograecis parere juſſi, tum Sagalenses, et Selgenses, et quidquid sub imperio Amyntae fuerat. Pamphyliae tantummodo partes, nuper eidem adtributae, suis legibus redditae sunt.

Cap. XIII. Flor. Juſtin. 44, 1. et 3. Plin. 35, 6. 33, 7. Juſtin. 44, 3. Cap. XIV. Flor. Liv. 28, 12. Vell. 2, 90. Strabo, l. 3. p. 158. Dio. Strabo, l. 3. p. 166. Plin. 4, 22. Dio. Pigh. Ann. Strabo. Vell. Dio. Cap. XV. Strabo, l. 6. p. 288. Strabo, l. 12. p. 569. Dio. Eutrop. 7, 5. Euseb. Chron. Dio. Strabo, ibid. et p. 571.

XVI. Ob haec, et quia Celtarum quosdam, ob negotiatores Romanos interfectos, armis ultus M. Vinucius imperatoris nomen Augusto et ipse quaesiverat, triumphos ex provinciis subactis Caesari senatus decrevit; eosque recusanti tropaeum super arcum statui jussit in Alpibus. id tamen complures post annos perfectum arguit inscriptio, pontificatum Augusti praeferens, quem post mortem demum M. Lepidi adsumpsit. Talis enim illa fuit: IMPERATORI. CAESARI. DIVI. F. AUG. PONTIFICI. MAXIMO. IMP. XIII. TRIBUNITIAE. POTESTATIS. XVIII. S. P. Q. R. QUOD. EJUS. DUCTU. AUSPICIISQUE. GENTES. ALPINAE. OMNES. QUAE. A. MARI. SUPERO. AD. INFERUM. PERTINEBANT. SUB. IMPERIUM. POP. ROM. SUNT. REDACTAE. GENTES. ALPINAE. DEVICTAE. TRIUMPILINI. CAMUNI. VENOSTES. VENNONETES. ISARCI. ceterorum deinde populorum longa series sequitur, quam ob ignota pleraque veteribus etiam monumentis vocabula praetermisi. Operis reliquiae prope Monoecum portum visuntur in Liguria. nam duobus supra milliaribus in praeruptis collibus adhuc columna cochleata superest, qua speculae et arcis loco utuntur incolae, corrupta nonnihil voce *Torpia* pro Tropaeis adpellantes.

U. c. 727. A. C. 25. Tropaeum Augusti in Alpibus.

XVII. Ob ejusmodi tam laeta, quum oppressa ubivis bella viderentur, quorum caussa nuper apertum Jani templum fuerat, iterum claudi placuit. Ducibus ac legatis Augusti, quorum opera bella confecta fuerant, jus datum, singulis annis uno die Kalendis Januariis gestandae coronae cum triumphali habitu.

XVIII. Omnibus his annis multus in urbe suis sumptibus exornanda M. Agrippa fuit, plurima et egregia opera molitus. Inter quae porticum exstruxit, navalium victoriarum praemium, Neptuno, quem Argonautarum celebri pictura decoravit, in omnibus suis operibus exemplo confirmare nisus, quod oratione, magnifica sane et maximo civium digna, de tabulis omnibus signisque publicandis habuit. Igitur et Thermarum suarum calidissima parte marmoribus parvas tabellas inclusit: et ante eas Lysippi distringentem dedicavit: et templum Ultori Jovi positum, cum Syra-

Agrippa urbem multis operibus exornat.

Cap. XVI. Dio. Flor. Dio. Sueton. Aug. 31. Plin. 3, 20. Cluver. Ital. Ant. 1, 9. Cap. XVII. Dio, et Oros. Dio. Cap. XVIII. Strabo, l. 5. p. 235. Sueton. Aug. 29. Dio. Plin. 35, 4. Plin. 34, 8.

U. c. 727. A. C. 25. cusanis columnarum capitibus, sic exornavit, ut propter omnium Deorum conspicua in eo signa *Pantheon* adpellaretur: quamquam nominis ejus caussam alii in simulacra Martis et Veneris, Deorum icunculis varie exculta, conferunt: Dio sic dictum a forma rotunda putat, quae coelum, Deorum omnium domicilium, imitetur. Sequentia tempora, quum Diis omnibus sacratum fuisse existimarent, omnibus Sanctis et Virgini coelorum reginae dedicarunt; hodieque durans id opus, propter solidae molis firmissimam stabilitatem, sub vocabulo sanctae Mariae Rotundae in exemplar perfectae Architecturae cernitur: testante titulo, *M. Agrippam L. F. consulem tertium fecisse.* Simulacrum Augusti collocare ibidem Agrippa voluerat, ejusque nomen operi praescribere: sed, utrumque illo recusante, dictatoris Caesaris statuam in aede, suam et Augusti in vestibulo posuit.

Et Caesari, et Reip. consulens. XIX. Haec tam magnifica opera, quum proxime contingere Principale culmen viderentur, honori tamen Agrippae potius apud Caesarem, quam fraudi fuere. Notus enim erat viri animus, Caesaris reique publicae caussa facientis omnia, ut hanc operibus institutisque praeclaris, hunc gloria et benevolentia civium decoraret. Nam ornatui commoditatibusque Romanae urbis plurimum studens Augustus, per se et amicos in tantum enisus est, ut jure gloriaretur, *marmoream se relinquere, quam lateritiam adcepisset.* Igitur et nuptias filiae suae, quam M. Marcello, vix pueritiam egresso, desponderat, quod per valetudinem Romam venire prohibebatur, Agrippa vices absentis gerente, celebravit: et, aedibus M. Antonii in monte Palatino combustis, quas M. Agrippae et M. Messallae concesserat, huic quidem pecuniam dono dedit: Agrippam in suas aedes recepit. Quae quum maximo honori tanto viro essent, nihilominus alios quoque haudquaquam paribus meritis populus tum celebravit: C. Toranium tribunum plebis, quod patrem suum, quamquam libertum, juxta se considere in theatro jusserat: P. Servilium, quod ejus ludis ursi trecenti, totidemque Africanae confectae fuerant.

XX. Pro-

Cap. XVIII. Plin. 36, 14. et 34, 3. Suidas. Dio. Vide Rosin. Ant. Roman. 2, 5. Dio. Pigh. Ann. 728. Dio. Cap. XIX. Strabo, l. 5. p. 236. Sueton. Aug. 29. Dio. Sueton. Aug. 63. Dio.

XX. Proximus deinde annus, quidquid abesse potestatis Augusto videri poterat, obvia senatus voluntate delatum contulit. Kalendis Januariis, quibus magistratum decimum consul, collega C. Norbano Flacco, absens iniit, senatus universus in acta ejus juravit: et, quum adventum suum nunciandum curasset, (nam ob valetudinem infirmam diutius abfuerat) et ob eam caussam divisurum populo quadringenos nummos, si senatui videretur; legibus semel omnibus eum solvit: ne quidquam facere, quod nollet, aut, quod vellet, praetermittere cogeretur. Haec absenti data. Postquam advenit, et alia propter salutem ejus atque reditum facta sunt, et honoris ejus caussa propinquis quaedam concessa: Marcello, dicendae praetorio loco sententiae, petendique consulatus decem annis maturius, quam per leges liceret; Tiberio, ut quinquennio prius, quam leges annariae sinerent, in petendis honoribus ratio ejus haberetur. Simul etiam hic quidem quaestor; Marcellus, jam pontifex, aedilis curulis designatus est. Forte quaestores ad numerum non erant, qui in provincias mitterentur. idcirco placuit senatui, ut, quotquot proximo decennio magistratum eum gessissent, neque in provincias exissent, sortirentur.

U. c. 728. A. C. 24.

Imp. Augusto X. C. Norbano Coss.

Senatus in acta Augusti jurat.

XXI. Dum haec in urbe fiunt, Astures et Cantabri, simul atque decessisse Hispania Caesarem audiverunt, novae servitutis impatientes, arma resumpserunt. Ceterum, priusquam consilia nudarent, arte capere Romanos conati, missis nunciis ad L. Lamiam, is tum Hispaniensibus legionibus praeerat, frumentum et alia quaedam dono se dare exercitui significarunt. Deinde milites, adcipiendi gratia missos, quo quemque voluerant perductos, interemerunt. Sed hujus facinoris haud diuturnum eis gaudium fuit. Quippe, vastatione agrorum, et oppidorum incendiis, aliisque belli cladibus celeriter domiti, poenas turbatae per insidias pacis dederunt.

Astures et Cantabri rebellantes cito domantur.

XXII. Alius eques Romanus, Gallus Aelius, in Arabiam Felicem signa Romana primus intulit. quam expeditionem ex Strabone potissimum, auctore quan-

Aelii Galli expeditio in Arabiam.

Cap. XX. Suetor. Aug. 41. Dio. Sueton. Tib. c. 9. Dio. Vell. 2, 94. Dio. Tac. Ann. 1, 3. Cap. XXI. Pigh. Ann. 729. Dio. Cap. XXII. Plin. 6, 28. Dio. Strabo, l. 2. p. 118. l. 16. p. 780.

U. c. 728. A. C. 24. tivis pretii, qui Gallo amicus sodalisque fuit, exsequemur. Miserat hunc Caesar, ut eas gentes finitimasque tentaret, simul locorum situm, Aethiopicosque fines, et Troglodytas Aegypto vicinos exploraret, qui sinu Arabico minime lato ab Arabibus separantur. Hos quia ditissimos esse sciebat, auro argentoque aromata et lapillos permutantes, nec ementes ab aliis quidquam; aut amicos habiturus opulentos, aut, si hostes esse maluissent, ingentia inde spolia reportaturus videbatur. Spem dabat et Nabataeorum societas, quorum Syllaeus, fraudulento, ut res docuit, consilio, se ducem itineris, socium periculorum offerebat. Ad Album pagum, id maximum Nabataeorum emporium erat, dirigendum iter quum esset, negavit pedibus penetrare eo exercitum posse; quum tamen mercatores tanto camelorum et hominum numero commeare inter Petram et Album vicum soleant, ut, si multitudinem spectes, differre nihil ab exercitu videantur. Primum in eo peccatum fuit, quod adversus homines minime bellicosos, mari praesertim, naves longas apud Cleopatridem, qua veteri fossae Nili proxima est, biremes triremesque ac phaselos circiter octoginta construxit. Errore dein animadverso, centum triginta onerarias aedificavit: imposuitque militum Romanorum ac sociorum millia ferme decem, in quibus erant cum Syllaeo mille Nabataei. Herodes etiam, in magna fame frumento nuper adjutus a Petronio, quingentos ex praetoria cohorte delectos auxilio miserat.

Nabataeorum regum socordia. XXIII. Hi, circumducti per amfractus et aestuaria, brevibusque aut occultis saxis insidiosos sinus, (propter quae magnis navibus in eo mari nemo utebatur) quintodecimo die vicum Album adtigerunt, multis amissis navigiis, quamquam nemo dum hostium occurrisset. Id socordia fiebat Nabataeorum regum, praefectis suis, quos fratres adpellare consuerant, committentium omnia, praesertim quae ad rem militarem pertinerent. Hoc instituto tum rex Obodas omnem harum rerum curam in Syllaeum inclinaverat. Hunc autem id agere suspicio erat, ut, explorata regione, Romanos in subigenda parte ejus adjuvaret: deinde, illis morbo, fame, et ceteris, quae structurus ipse

Cap. XXII. Plin. Strab. Joseph. Antiq. 15, 12. Cap. XXIII. Strabo. Strabo, l. 16. p. 779. Strabo, l. 16. p. 781.

esset, malis, absumptis, ipse ab his occupata possideret. Hujus scelere factum, ut, per vasta loca et squallentia aestu circumducti, quum aquarum herbarumque malignitas insueta corpora tentaret, quod aestatis reliquum erat, cum sequuta hieme, circa vicum Album contererent. U. c. 728. A. C. 24.

XXIV. Imprimis molestae Stomacace et Scelotyrbe fuerunt, ignotae nostro orbi hactenus pestes, sed illis locis familiares. Nam in capita primum incumbens vis mali, dentibus dejectis, faciem exsiccabat. Plurimi hoc genere morbi statim perempti: aliis a capite citra noxam mediarum partium ad pedes ea pestis transiit, genuum compagem solvens. Nec remedium inveniebatur, nisi quod oleum in vino potum inunctumque paucis profuit. Neutrum enim iis locis nascebatur, neque maximam eorum copiam secum adtulerant. *Stomacace et Scelotyrbe Romanum exercitum infestant.*

XXV. Idcirco transacta demum hieme, quum Augustus undecimum consul collegam Terentium Varronem Murenam, et, hoc celeriter defuncto, Cn. Calpurnium Cn. F. Cn. N. Pisonem, ultro ambitum a Caesare ac rogatum, haberet, Aelius Gallus, ex Albo vico copiis eductis, terrestri itinere similem ducum perfidiam expertus, post aliquammultos dies maxima cum defatigatione hominum animaliumque (nam et camelis aquam portari necessum fuerat) in Aretae regnum pervenit. Obodam adfinitate contingebat Aretas: eo promptius excepit Romanos, donisque hospitaliter coluit. Nec ideo minus per tam aridam regionem difficilis eis transitus Syllaei perfidia et artibus fuit. Triginta dies per devia consumpti; quibus ferme Zea, et dactylis raris, et olei loco butyrum praebente regione vixerunt. Inde penetratum in campos magna parte desertos, quibus tum Sabus imperabat. vagam ibi vitam pastoralemque degunt homines, *Ararena* vocatur. Per hanc quinquaginta dierum spatio, per inculta et invia loca, mitem pacatamque gentem adtigerunt Negranorum; quorum rex quum ad gentis ignotae famam diffugisset, oppidum primo impetu captum est. Sextis deinde castris ad flumen quoddam progressi, cum hostibus magno magis, quam difficili, proelio contenderunt. Arcum et gladium, lanceamque, fundas etiam nonnulli, sed plerique bipennes habebant. his U. c. 729. A. C. 23. Imp. Augusto XI. A. Terentio Coss. *Gallus in Aretae regnum pervenit.* *Hostes levi negotio vincit.*

Cap. XXIII. Dio, et Strabo. Cap. XXIV. Plin. 25, 3. Strabo, et Dio. Cap. XXV. Fasti Capit. Pigh. Ann. Tac. Ann. 2, 43. Strabo. Dio. Strab. Plin. 6, 28. Strabo.

U. c. 729. A. C. 23. armis quam imperite et trepide sint usi, ne dicendum quidem arbitror, quum ea pugna, decem millibus suorum amissis, tantummodo duos de Galli exercitu interfecerint.

XXVI. Haec victoria eis Ascam oppidum, itidem ab rege derelictum, aperuit. Hinc Athrullam processum: captaque insigni, ut iis locis, urbe, copiis oppidanorum, frumento maxime et dactylis, refecti, Rhamanitas invaserunt Ilasaro parentes. Horum caput in Calingiorum natione Mariaba fuit, superba adpellatione: nam dominos omnium interpretantur. nec abhorrebat oppidi magnitudo, sex millia passuum circumitu complectens. Nec in potestatem Romanorum pervenit; inopia aquae septimo die solvere obsidionem coactis. Praeter haec oppida, Nestum quoque, Magusum, et cum Tammaco Labeciam diruisse Gallus traditur, et, quo longissime processit, Caripeta. Sed, *Sed morbis fatigatus recedit.* quantum viribus superior erat, tantum eoque amplius morborum violentia infestabatur: a quibus ad postremum expulsus est. occupata pristini cultores receperunt. Gallus, quum tantum itinere bidui ab aromatifera abfuisset, ut ex captivis est cognitum, sexaginta diebus omne id spatium remensus est, quod fraude ductorum toto semestri vix confecerat. Nonis castris Negrana rediit, undecimis inde Septem puteos, a rebus ipsis denominatum locum. Inde pacata exceperunt: vicus Chaalla, deinde Malotha flumini adjacens. hinc per deserta et sitientia Negram itum, maritimum vicum, ex Obodae regno. Inde diebus undecim celeberrimum Aegypti portum, quem *Muris* adpellant, tenuit. Inde Coptum; a Copto Alexandriam reliquias exercitus reduxit. Nam morbo et fame, tum desperatione ac taedio, major pars interierat; in bello septem omnino desideratis.

Augusti morbus. XXVII. Hic annus saepe aegrotantem Augustum decumano quasi morbo propemodum dejecit. omni certe spe salutis abjecta, magistratibus, senatoribusque, et equitum primoribus domum convocatis, testamentoque facto, annulum Agrippae, Pisoni consuli rationarium imperii tradidit, quo numerum exercituum, et quid ubique caperet populus Romanus, ad

Cap. XXVI. Dio. Strab. Plin. Strabo. Plin. Dio, et Strabo. Strabo. Cap. XXVII. Sueton. Aug. 81. Dio. Sueton. Aug. 28. Dio.

expenderet, conscripserat. Successorem nominavit neminem, admirantibus, qui Marcellum eam in spem educari conjecerant. Antonius autem Musa, quum destillationibus vitiatum jecur calidis fomentis non juvabatur, ancipitem rationem medendi necessario complexus, frigidis eum lavacris potionibusque, et multo lactucae usu, restituit. Pro hoc merito multam hic Antonius et ab senatu et ab Augusto pecuniam, cum immunitate, non sibi tantum, sed et aliis medicinam facientibus, in perpetuum decreta, abstulit. U. c. 729. A. C. 23

XXVIII. Ne tamen artis experimento nimium gloriaretur, non multo post Marcellus, ab eodem Musa simili methodo curatus, in Bajano suo intra duodevicesimum aetatis annum obiit. Hoc tam acerbum fatum, et prius quoque parum constans Marcelli valetudo, plani cujusdam audaciae colorem praebuit, se Octavia natum adserentis. Nam se, propter summam corporis imbecillitatem, ab eo, cui datus esset nutriendus, retentum, substituto suum in locum illius filio. Sed haec diu post adciderunt. Tum vero publico funere, ad quod sexcenti lecti intra civitatem ierunt, ingenti cum gloria pompaque elatum in campo sepeliendum curavit Augustus; ejusque laudationem ipse peregit. Civitas ejus mortem vehementer doluit, quod adfabilitatis et ingenuarum virtutum opinionem, frugalitate et continentia in illa aetate et opibus admirabili, haud exiguam sibi comparaverat. Sane, ut Augustus eum populo commendaret, praeter alias ingentes summas, quas ejus nomine insumpserat, paullo ante in ejus aedilitate celebrandos curaverat magnificentissimos ludos, quibus et eques Romanus, et matrona nobilis mimum egit: et, quum aestas praefervida incidisset, velis inumbrarat forum, ut salubrius litigantes consisterent. Memoriae traditum est, Virgilio carminis sui partem aliquando recitante, quod Marcello sepulcrale magno operi inseruit, Augustum et Octaviam prae nimio fletu vix durasse, donec locus absolveretur. Ad leniendum deinde luctum, colendamque adolescentis memoriam, honores ei decreti, *Marcellus moritur.*

Cap. XXVII. Sueton. Aug. 81. et Dio. Plin. 19, 8. Dio.
Cap. XXVIII. Serv. ad Virg. Aen. 6. v. 861. Propert. Eleg. 3, 18. Vell. 2, 93. Dio. Val. Max. 9, 15. Dio. Serv. Dio. Virg. Aen. 6. v. 872. et ibi Serv. Dio. Tac. Ann. 2, 41. Serv. Vell. 2, 93. Senec. Consol. ad Marc. c. 2. Dio. Plin. 19, 1. Serv. et Auctor vitae Virg.

U. c. 729. A. C. 23. theatrumque jam coeptum a priori Caesare, juxta Pietatis aedem, *Marcelli* adpellatum: effigies etiam aurea cum corona ex eodem metallo facta, quae ludis Romanis in medio magistratuum, qui ludos facerent, curuli sella poneretur.

Augusti testamentum. XXIX. Ceterum recreatus e morbo Caesar, testamentum suum in curiam illatum ne recitaret, reclamante senatu, prohibitus est. Neminem imperii successorem a se relictum sciri volebat; quin aliquanto plus Agrippae, quam Marcello, tributum: ut sibi de se permissum populus intelligeret; et tamen, si libertatem nollet, Agrippae notas probatasque virtutes, quam spes incertas adolescentis, potiori loco habendas. Credo post mortem Marcelli magnam ei curam fuisse placandi Agrippae, cujus, Marcellum sibi putantis anteferri, patientiam desiderabat.

Agrippa in Syriam mittitur. XXX. In Syriam eum miserat, compositurum transmarinas provincias, ne Marcello, magnitudinem Agrippae haudquaquam aequis oculis adspicienti, contentionis occasio praeberetur. Hoc ille pudendam ablegationem, et frigus Augusti esse interpretatus; ne nimium cupidus negotiorum videretur, legatis suis in Syriam missis, Mitylenen processit. Ibi hibernantem Herodes adiit, qui Caesaream urbem recens condiderat, cum templo Romae et Augusti, quo loco prius turris Stratonis steterat. Ob hoc, et quia etiam Agrippae carus erat, nihil contra eum Gadarenis creditum; vinctique in potestatem ejus adcusatores traditi. Augustus porro praetoriis comitiis decem iterum creari jussit, majore numero rempublicam indigere negans: octo enim solitis provinciis, duos aerario sufficere.

Cap. XXVIII. Dio. Plin. 7, 36. Sueton. Aug. 29. Cap. XXIX. Plut. Marcell. fin. Dio. Sueton. Aug. 66. Cap. XXX. Dio. Joseph. 15, 13. Vell. 2, 93. Dio. Plin. 7, 45. Suet. Dio. Tac. Ann. 14, 53. Sueton. Joseph. Vell. 2, 89. Dio.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI SEXTI.

Raetia a Ti. Nerone et Druso, Caesaris privignis,

EPITOME LIBRI CXXXVI] Ante hunc librum invenio in libro manuscripto album intervallum esse relictum, cum his verbis: *Generaliter et communiter hic est defectus quorundam librorum* Duos autem libros deesse puto eos, qui numerum expleant librorum centum quadraginta duorum, quos Petrarcha a Livio scriptos aït [Rerum Memorandarum Tract. 1. c. 8.] Itaque hunc librum cxxxviii. appello, atque ita deinceps reliquos. Desiderantur ergo epitome lib. cxxxvi. et cxxxvii. Quod ex his rationibus colligitur: Censorinus [de Die Nat. c. 17.] aït, Livium libro cxxxvi ludos quintos saeculares tradidisse, quos fecit Augustus; qui facti sunt, Censorino ipso, et Dione, et aliis auctoribus, C. Furnio et C. Junio Silano consulibus. Est autem verisimile, eum, qui scripsit epitomas, quamvis exiliter eas ac tenuiter scripserit, verbo etiam mentionem eorum ludorum, ut rei maxime memorabilis, fuisse facturum, quemadmodum ante [lib. 49] quartorum ludorum fecerat. In libro autem cxxxvi. vulgato nulla eorum mentio fit. Nam de Rhetia victa a Tiberio et Druso agitur, quod bellum gestum est Druso et Pisone consulibus, ut aït Dio, id est, biennio postquam ludi seculares editi fuerant. Accedit, quod Hispani et Salassi in libro cxxxv. Caesare viii. et Silano consulibus, auctore Dione, subacti traduntur, id est, anno ıɔccxxv ab urbe condita. Si igitur in libro cxxxv. res explicantur gestae anno ıɔccxxv, in eo autem, qui sequitur, de Rhetia agitur, quae victa fuit anno ıɔccxxxv. sane apparet, praetermitti res gestas novem annorum, qui interjecti sunt, multasque nobiles ac memorabiles actiones praeteriri: ubi enim de templo Jani ab Augusto clauso? ubi de tribunicia potestate Augusto data? Ergo duos libros medios intercidisse credendum est. SIGONIUS. Similiter in Msto Berg. vacuum spatium ante hujus libri Epitomen relictum, ad finem praecedentis adscripta verba, *Hic deficit*, et huic praefixum titulum *Ex libro CXXXVIII* inveni, et ita libris sequentibus usque ad finem, cui praescribitur *Ex libro CXLII*. Etiam Hearnius testatur, non dissentire Exc. Pithoei: sed in Norv. non plures, quam cxl. libros numerari. In Leid. et Lov. 2. hujusque libri Epitomae nulla inscriptio additur. At Voss. et Boend. qui antea turbarant, et quosdam libros conjunxerant, non plures, quam cxxxix. agnoscunt; hanc autem Epitomen ex l. cxxxv. esse dicunt.

Rhaetia a Ti. Nerone et Druso, Caesaris privignis, domita] *Graecia* Voss. Boend. Norv. et plures vetustissimarum edd. nisi quod, in Rom. principe *Aretia* esse, auctor sit Hearnius. Frobenius demum *Rhetia*, alii *Rhaetia* reposuerunt, ut praeferunt Leid. Lov. 2. et Exc. Pithoei. In Berg. quidem *Recia* scribitur, sed vacuo spatio relicto, ubi deinde litera majuscula pingeretur: in qua ne error committi pos-

domita. Agrippa, Caesaris gener, mortuus; et a Druso census actus est.

set leviori manu minuscula litera *g* adscripta erat; ut ejus librarius etiam *Grecia* legendum censuerit. Scribendum autem eſſe *Raetia*, dixi ad 5, 34, 11. Adde lapidem apud Reines. cl. 6. num. 123. et Donii Inscript. Claſſ. 6, 17. etiam viros doctos ad Sueton. Tib. 9. Tum praepositio *a* deeſt in Voſſ. Praeterea *Tiberio Nerone, et Druso Caesaris privigno* Leid. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, Norv. omnesque excusi usque ad Gronov. qui anno 1665. recte *privignis* emendavit; quod in Voſſ. fuiſſe videtur. *Tiberio Druso Caesaris privigno*, reliquis male omiſſis, Berg. Ceterum, Caesarem, utrumque privignum adversus Raetos miſiſſe, ex hiſtoricis conſtat. Vide Dion. Caſſ. 54, 536. Vellej. 2, 95. et quos ibi laudat Boecler. Adsentiri enim nequeo celeberrimo Bentlejo, qui quidem recte locum Horatii 4, 5, 17. adversus Dacier. ita legendum contendit:

Videre Raetis bella sub Alpibus
Drusum gerentem Vindelici.

Sed male eo utitur argumento, Drusum non cum Raetis et Vindelicis bellum geſſiſſe; sed Drusum Vindelicos tantum, Raetos Tiberium adgressum esse. Ad quod probandum, imprimis urguet verba Vellej. Pat. l. laud. *Quippe uterque* (Tiberius et Drusus) *DIVISIS PARTIBUS Raetos Vindelicosque adgressi.* Verum ejus hunc sensum puto, Tiberium et Drusum utramque gentem non junctis, sed divisis copiis, neque iisdem, sed diversis locis, adgreſſos eſſe. Similis locutio eſt apud Livium 44, 11. *Divisis partibus* (Caſſandream) *oppugnare adorsi* praetor et Eumenes. Ita forte legendum, pro *adorti*. V. ad 35, 51, 8. Certe Drusum Raetici belli ducem agnoscunt etiam Suet. Claud. 1. *DRUSUS in quaesturae praeturaeque honore DUX RAETICI, deinde Germanici BELLI.* et Oros. 6, 21. *CLAUDIUS DRUSUS, privignus Caesaris, Galliam RAETIAMQUE sortitus* etc. Quin etiam Dio l. laud. refert, priorem missum contra Raetos Drusum, ut eos a praedanda Italia arceret; sed, quum nihilominus Galliam infeſtarent rapinis, miſſum etiam eſſe Tiberium, ut illos ea parte adgrederetur. Videntur autem varii Raetorum, Vindelicorum, ac Noricorum populi junctis viribus bellum geſſiſſe. Strabo enim 4. Geogr. 206. enumeratis harum gentium populationibus, addit *Πάντας δ' ἔπαυσε τῶν ἀνέδην καταδρομῶν Τιβέριος καὶ ὁ ἀδελφὸς ἀυτοῦ Δροῦσος θερίᾳ μιᾷ.* Licet igitur Dio l. laud. et Auctor hoc loco solos *Raetos* memorent, eorum tamen nomine intelligendi etiam sunt populi vicini ac socii, Vindelici et Norici: ut etiam apud Horat. d. loco sub *Vindelicis* etiam comprehendi debent Norici et Raeti, unde Drusum *cum Videlicis* bella geſſiſſe dicit *sub Alpibus Raetis.*

Ab Druso census actus est] In Galliis nempe, ut eſt in fragmento orationis Imperatoris Claudii apud Gruter. Inscript. pag. 1011. DUKERUS. *a Druso* Voſſ. et Lov. 2. *et a Druso* Leid. Berg. Exc. Pithoei, Norv. omnesque excusi ante Gruterum, qui copulam expunxit. *et Druso* Boend. *ab Druso* Gron. Copulam iterum addendam censui.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER CI.

IN LOCUM LIBRI CXXXVI. T. LIVII.

I. Hoc tempore Caesar, sive continuationem tot consulatuum invidiosam putans, effectisque, in quae tetenderat, inutilem, sive propter frequentes morbos otii cupidior, quum duodecimum designaretur, antea quoque reniti solitus, constanter abnuit, quo ad plures hic pervenire honor posset. Et, quo magis hoc sentire crederetur, magistratu abdicato, in Albanum profectus est. L. Sestius suffectus, Publii filius, qui bello Philippensi pro quaestore Bruto fuerat, ejusque ne tum quidem, licet damnatam vi triumvirali, memoriam laudibus et benigna recordatione, servandisque ejus imaginibus, atque ipsi quondam Augusto monstratis, recolere desinebat. Unde et Augusto gloriae fuit, honore potius, quam odio, dignam duxisse viri fidem et in amicitia constantiam.

U. c. 729. A. C. 23. *Augusto abdicanti consul L. Sestius sufficitur.*

II. Nec ignarus ille, talibus se testimoniis animi magnitudinem adprobare, laudemque sine detrimento potentiae consequi, bene de praecipuis eorum, quos expertus adversarios fuerat, et sentiebat, et loquebatur. Mediolani statua Bruti erat conspicuo loco posita: quam, ex aere diligenter ac artificiose factam, quum Augustus inspexisset, praeteriit: moxque subsistens, multis audientibus, vocari magistratus jussit: *animum se civitatis ab se alienum deprehendisse ex eo, quod hostem suum secum haberent.* Perterritis his, ut necessum erat, et pernegantibus, ac in mutuo intuitu defixis, converso ad statuam contracto vultu, *Hic ergo* inquit, *hostis noster non vobiscum est?* Tum vero impen-

Augustus de suis olim adversariis benevole loquitur.

Cap. I. Sueton. Aug. 26. Vell. 2, 89. Dio, l. 54. Pigh. Ann Dio. Appian. Civil. l. 4. p. 619. Dio. Cap. II. Plut. Comparatione Dionis et Bruti.

U. c. 729. A. C. 23. sius illis paventibus adridens laudavit Gallos, quod etiam infortunatis amici esse non desinerent: statuamque moveri loco prohibuit.

Ciceronem dicit amantem fuisse patriae. III. Idem, studenti aliquando nepotum alicui superveniens, quum puer territus volumen Ciceronis, quod manu tenebat, veste tegeret, requisivit, inspectoque, magnam ejus partem stans evolvit: libro deinde reddito, *Doctus*, inquit, *hic vir fuit, fili; doctus, et patriae amans.* Ob has igitur aequissimi animi demonstrationes hoc anno senatus ei perpetuum tribunatum plebis decrevit; perpetuum proconsulare imperium, etiam in urbe, neque renovandis auspiciis indigens: jusque referendi ad Patres, tametsi consul non esset, de uno aliquo negotio, quod ipse legisset, quoties senatus convocaretur. Ab his temporibus inolevit, Principes Romanos et ceteris iis honoribus, et tribunitiae potestatis titulo ac jure, uti; quod et priori Caesari decretum Augustus omnium primus exercuerat, tribuni quidem numquam usurpato nomine.

Teridaten et legatos Parthorum in curiam adducit. IV. Sed haec neque per adulationem tributa videbantur. dignus erat, qui haec consequeretur libera voluntate tribuentium, quos ubique tamquam liberos imperiique consortes tractare consueverat. Igitur et Teridaten induxit in curiam, et Parthorum legatos, qui adhuc in Hispania agentem adcesserant: neque prius cognitionem earum controversiarum, quam ab senatu mandaretur, suscepit. Exitus hic fuit, ut filium Phrahati sine pretio remitteret, captivos pro eo signaque militaria, Crassi primo, deinde Antonii cladibus capta, invicem recuperaturus. Teridaten dedi, adversus fidem videri respondit; eidemque, donec apud Romanos esse vellet, alimenta liberaliter constituit.

Via ab Emerita Gadeis perducitur. V. Eodem anno viam, ab Emerita Gades perductam, temporis illius verbis, quam meis, explicare malo. Lapis est Emeritae cum hac inscriptione: IMP. CAES. DIVI. F. AUGUSTUS. PONT. MAX. COS. XI. TRIBUNIC. POTEST. X. IMP. VIII. ORBE. MARI. ET. TERRA. PACATO. TEMPLO. JANI. CLUSO. ET. REP. P. R. OPTIMIS. LEGIBUS.

Cap. III. Plut. Cic. fin. Dio. Supra, 112, 59. et 116. 8. et 33. Cap. IV. Tac. Ann. 3, 56. et ibi Lips. Dio. Justin. 42, 5. et Dio, libb. 51. et 53. Cap. V. Grut. Inscript. p. 149, 4.

ET. SANCTISSIMIS. INSTITUTIS. REFORMATA. VIAM. SUPERIORUM. COSS. TEMPORE. INCHOATAM. ET. MULTIS. LOCIS. INTERMISSAM. PRO. DIGNITATE. IMPERII. P. R. LATIOREM. LONGIOREMQUE. GADEIS. USQUE. PERDUXIT. Haec ejus anni gesta servavit antiquitas: et quod novo exemplo C. Calpurnius, quum antea curulis aedilis fuisset, tum in demortui plebeji locum suffici passus est; quodque feriis bini singulis diebus praefecti fuerunt, et in his quidam puer. U. c. 729. A. C. 23.

VI. Anni intemperies his et proximis consulibus tanta fuit, ut, vulgatis morbis, magna vis hominum interiret. is casus Liviae patrocinari visus est, quo minus verisimilis ea criminatio videretur, per quam aliqui Marcelli praematuram mortem artibus ejus mulieris imputabant; amoliri conantis adolescentem, qui suorum filiorum obstaret incrementis. Prodigiis adnumeratus intra urbem lupus deprehensus; ignique aut tempestatibus adflicta aedificia; et quod auctu Tiberis pons sublicius fractus est, urbsque sic inundata per triduum, ut navibus transiri posset. Idemque et sequenti anno factum, quo consules M. Claudius M. F. Marcellus Aeserninus, L. Arruntius L. F. L. N. fuerunt. *Morbi ex anni intemperie.* U. c. 730. A. C. 22. M. Claudio L. Arruntio Coss.

VII. Tum etiam fulminibus praeter alia statuae in Pantheo ictae, et Augusti simulacro hasta, quam manu tenebat, excussa. Fames deinde, ut solet, sequuta pestilentiam, quod, aegris aut mortuis cultoribus, arva squallebant, religionem injecit multitudini, merito sic laborare rempublicam, quod Augustum sine magistratu agere pateretur. Igitur dictatorem dicendum conclamant: ad curiam pergunt; Patres, lege sublatam dictaturam caussatos, includunt, ni postulatis suis obsequerentur, incendium denunciantes. Mox ad ipsius fores profecti cum quatuor et viginti fascibus, *uti dictaturam et exemplo Pompeji curationem annonae susciperet*, oraverunt. Ille, quum constanter excusando parum moveret vulgus, scissa veste, ac nudo pectore, genu nixus deprecatus est. Annonam, licet id quoque invitus, recepit curaturum: constituitque, ut ex praetoriis, qui sortiri provincias deberent, bini quotannis frumento dividundo praeessent. *Augustus oblatam dictaturam deprecatur.*

Cap. V. Dio, l. 53. Cap. VI. Dio, l. 54. Vell. 2, 89. Sueton. Aug. 52. Dio.

U. c. 730. A. C. 22. Interim quaestori Ti. Neroni curandae frumentariae rei negotium datum.

Sed nec censuram perpetuam recipit. VIII. Nec dictaturam tantum abnuit Caesar, sed censuram etiam perpetuam rogatus adcipere noluit; statimque designavit alios, Paullum Aemilium L. F. M. N. Lepidum, L. Munatium Plancum: quorum alter proscriptus ipse fuerat, hic proscripti frater. Hi discordem censuram, parumque reipublicae utilem egerunt; neque is honor postea cuiquam privatorum tributus est: ne Principes quidem ante Claudium Caesarem receperunt. id significatum omine credidit vulgus, quod prima magistratus die tribunal, in quo censores consederant, fractum fuit. *Censura diu intermissa.*

IX. Augustus, quum Lepido vis atque industria, Planco propter vitam turpiter actam auctoritas censoria non inesset, plerasque magistratus ejus partes ipse obiit. Id quam fuerit necessarium, vel inde intelligas, quod L. Domitius Plancum censorem via sibi decedere aedilis coëgit. Tum ergo collegia Augustus antiqua correxit, nova sustulit: ludos curari a praetoribus jussit; sed ita, ut supra certam summam non liceret iis impendere; cetera e publico aerario depromerentur; nec munus gladiatorium injussu senatus, aut saepius, quam bis, eodem anno; aut pluribus, quam sexaginta, paribus ederetur. Aedilibus curulibus ad arcenda incendia sexcentos adtribuit servos. equites Romanos et feminas illustres scenicas operas facere vetuit.

Augusto maledicit Varro. X. Haec quum usurparet summae potestatis munia, ceteris adeo civilem se exhibuit, ut et amicis adesset in judicium vocatis, et adversariorum convicia patienter exciperet. Forte M. Primus, ob illatum in Macedoniae proconsulatu Odrysis bellum causam dicens, modo mandatum id sibi ab Augusto, modo a Marcello, jactabat. Ea re intellecta, sponte ad judicium Augustus venit, interrogantique praetori negavit se mandasse. Tum L. Varro Murena, gravibus maledictis adortus Caesarem, quum ad extremum adderet, *Tu vero, cujus vocatu ades? Reipublicae*, respondit. Hoc ejus factum dictumque collaudarunt Patres, ei-

Cap. VII. Vell. 2, 94. et Sueton. Tib. 8. Cap. VIII. Dio. Val. Max. 6, 8. Vell. 2, 95. Dio. Sueton. Claud. c. 16. Dio. Cap. IX. Vell. Dio. Sueton. Ner. 4. Dio. Cap. LVI. Sueton. Aug. 56. Dio.

que decreverunt jus, quoties vellet, senatum cogendi. nec defuere tamen, qui non modo absolverent Primum suis sententiis, sed etiam qui perniciem Augusto machinarentur. U. c. 730. A. C. 22.

Fannius Caepio in eum conspirat. XI. Fannius Caepio conspirationis auctor habebatur; inter socios et Murena nominatus est: fecitque fidem criminationi in homine cetera non improbo nimia dicendi libertas, quam in omnes promiscue sine modo stringebat. Igitur, a Tiberio Caesaris privigno lege majestatis apud judices postulati, fugerunt; nihil aut caussa, aut propinquorum potentia confisi. Nam Proculejus, Murenae frater, et paterno in eum animo, tam carus erat Caesari, ut de collocanda ei Julia deliberaret; et Maecenas adfinis in flagrantissima Caesaris gratia, cujus ille et conjugem, sororem Murenae, Terentillam adamabat. Hanc tamen aperuisse fratri creditum sibi a Maecenate secretum compertae conjurationis, eoque maturius fugisse reos, Caesar suspicatus, quum neque defuturos putaret, qui absolverent, si latere potuissent; legem tulit de his, qui judicium defugerent, uti hos damnari absentes fas esset, et in talibus caussis judices palam suffragia ferrent. Id utilitatis publicae caussa, non a propria ira, fecisse Caesarem, argumento fuit, quod sequitur.

Et fugiens interficitur. XII. Quum aqua et igni reis interdictum esset, Caepionem servus in cista detulit ad Tiberim: pervectumque Ostiam, in Laurentinum patris Caepionis noctu perduxit. Inde clam pervenere Cumas; conscensoque navigio, tempestatibus ad Neapolin ejecti, quum proderentur, in ea urbe servus Caepionem abscondit: exceptusque a centurione, nec vi nec minis, ut dominum proderet, expugnari potuit. Hero tamen pietas ea non profuit, quin, alterius servi scelere deprehensus, poenas morte daret. In his duobus pater Caepio liberrime animi sui judicium exercuit, manumisso fideli servo; proditore ad supplicium crucis per medium forum rapto, et titulum meriti palam praeferente. Unde et ipse non inglorius, et celebrata sermonibus Augusti aequitas fuit, haec omnia civili ani-

Cap. XI. Vell. 2, 91. Sueton. Aug. 19. Vell. et Dio. Sueton. Tib. 8. Dio. Hor. Carm. 2, 2. Tac. Ann. 4, 39. et 40. Dio. Sueton. Aug. 69. Sueton. Aug. 66. Dio. Cap. XII. Macrob. Sat. 1, 11. Dio.

U. c. 730. A. C. 22. mo ferentis. Neque dubitatur, quin etiam iniquissimis satisfacturus fuerit: nisi mox in judicio Castricii, per quem de conjuratione cognoverat, exorato coram judicibus adcusatore, reum eripuisset. Etiam Murena deprehensus periit, cui Athenaeus philosophus, Romam deductus, quum fugae tantum, non etiam sceleris, socius fuisse videretur, ab Caesare dimissus est. Eodem tempore Cyprum et Narbonensem Galliam, pacatas jam provincias, populo restituit Caesar: et ex eo proconsules in has missi.

Jovis Tonantis aedes. XIII. Tum et aedem Jovis Tonantis in Capitolio, marmoreis ex solida gleba parietibus structam, dedicavit; bello Cantabrico votam, quum per nocturnum iter lecticam ejus fulgur perstrinxisset, servumque praelucentem exanimasset. Tum quoque inter ipsa sacra tonuisse memorant: oblatumque postea somnium ei, Jovem Capitolinum queri visum, quod cultores ab se abducerentur. Nam, propter nominis et formae novitatem, et quod nobilissimum Leocrae opus praestantia tam artificis, quam dedicantis, commendabatur, praeterea fanum illud adscendentibus in Capitolium proximum erat, ab omnibus frequentari Tonans ille coeperat. Ipse visus est respondere Capitolino: *Tonantem ei pro janitore adpositum*. Orto igitur die, somnia neque sua, neque aliorum de se, negligere solitus, tintinnabulis fastigium aedis Tonantis redimivit: quibus uti janitores consueverant, noctu praesertim, si quid forte significandum dominis incidisset.

Asturum et Cantabrorum punita defectio. XIV. Sub id tempus iterum mota est Hispania defectione Asturum, quos Carisius fastu et crudelitate, tum Asturum imitatio Cantabros ad arma egerat. Cantabris C. Furnius erat impositus. hunc ii, tamquam rerum suarum rudem, spernebant. Sed in ipso opere longe alius adparuit, et per eum maxime, nam et Carisio suppetias tulerat, utraque natio jugum recepit. Cantabrorum tamen plerique libertatis desperatione mortem sibi consciverunt. Mitius aliquanto genus Astures, simul ab obsidione loci, quem adorti fuerunt, rejectos C. Furnius proelio vicit, in deditionem venerunt.

Cap. XII. Sueton. Aug. 66. et Dio. Strabo, l. 14. p. 670. Dio. Cap. XIII. Sueton. Aug. 29. Dio. Plin. 36, 6. Sueton. Aug. 91. Dio. Plin. 36, 8. Dio. et Sueton. Cap. XIV. Dio. Flor. 4, 12. Dio. Flor. Dio.

XV. Eodem anno in Aethiopiam primum signa Romana penetrarunt his cauſſis. Dum partem copiarum Aelius Gallus Arabico bello occupat, Aethiopes, spretis, quae in Aegypto remanserant, caſtra cohortium Syene conſtituta subito adventu expugnarunt. Pari velocitate deinde Elephantina ac Philis potiti, captos in servitutem redegerant, ſtatuis Caesaris ubique dejectis. Igitur Petronius, cum peditatu minus decem millium, equitibus octingentis adcurrens, triginta hominum millia fugere ipsa adventus sui fama coegit. Ipse sequutus, ad Pselcham, oppidum Aethiopiae, legatos res repetitum misit. Illi se a nomarchis lacessitos juſta piaque arma corripuiſſe responderunt. Viciſſim Petronius, Caesarem eſſe dominum regionis, nomarchas non eſſe, regerens, tridui spatium petentibus ad deliberandum dedit. U. c. 730. A. C. 22. *Aethiopicum bellum Petronii.*

XVI. Pervenit tamen res ad pugnam: sed, propter et imperitiam inſtruendi et inepta arma hoſtium, facilis victoriae. Scuta ingentia ferentes e crudo bovis corio, securibus alii, aut contis rem gerebant, rari gladiis. Nec eumdem omnes locum fuga petierunt. Pauci in deserta abdiderunt sese: plures vicinum oppidum adcepit: fuerunt, qui in proximam insulam nando trajicerent, quod ea parte propter velocitatem amnis minime multi crocodili erant. In his duces etiam fuerunt reginae Candaces, quae, virili animo mulier, Aethiopibus tum imperabat, altero oculo capta. Hos, in poteſtatem ſtatim redactos, (nam ratibus et quibusdam navigiis partem armatorum transjecerat) Alexandriam misit. Nec Pselcha moram fecit, tantaque multitudo captivorum fuit, ut, addita numero interfectorum, paucos ex illo exercitu evasiſſe conſtaret. Ab hoc oppido, per arenae cumulos, qui Cambysis copias intexerant, profectus, Premnin, munitam situ urbem, ex itinere oppugnatam cepit. Inde praeter Aboccin, Phthurin, Canbusin, Attenam, Stadisin, ubi Nilus, maximo cum fragore se praecipitans, auditum adcolis auferre dicitur, captis, quae memoravimus, oppidis, Napata perventum. *Fuga et damna Aethiopum.*

XVII. Regia Candaces haec erat: et ipsa, propinquo se caſtello tenens, legatos de pace misit, captis ad Syenen hominibus ſtatuisque reſtitutis. Nec *Inter quae capta Napata, regia Candaces.*

Cap. XV. Strabo, l. 17. p. 820. Dio, et Strabo. Plin. 6, 29. Strabo. Cap. XVI. Plin. Dio. Plin. Strabo.

U. c. 730. A. C. 22. ideo minus, filio reginae puero Napatis profugiente, capta urbs ac diruta. Jam circiter nongenta passuum millia processum ab Syene fuerat: igitur, intellecto, ulteriora propter arenam vix adiri posse, cum praeda recessit Romanus, relicto Premni praesidio, quod oppidum diligentius permuniverat, copiisque, quantae viris quadringentis in biennium sufficerent, instruxerat. Captivorum major pars Alexandriae vendita: mille delectos ad Caesarem Petronius misit, tum recens e Cantabris reversum: ceteri morbo interierunt ex peregrini coeli impatientia. Dum ad hunc modum praemiis victoriae Romanus perfruitur, Candacen, numerosissimo exercitu coacto praesidium oppugnaturam, summa celeritate usus, antevertit, ipse Premnin ingressus cum multo rerum necessariarum adparatu. Quod ubi erat factum, Candace, desperans armis, legatos iterum misit; qui, Caesarem adire jussi, nec quis esset Caesar, nec ubi esset, scire se, responderunt. Idcirco, datis ducibus, ad Augustum deducti, facilem ad desideria sua repererunt; isque tributum etiam, quod erat imperatum, remisit.

Caesar ignotus Aethiopibus.

XVIII. In Samo tum hibernabat Caesar, ad obeundam imperii partem urbe profectus. Illa peregrinatione patuit, quam necessaria Romanis potestas unius esset, libertatem ultra ferre nescientibus. Vix in Siciliam Caesar transmiserat, quum Romae consularibus comitiis tanto ambitu certatum est, ut parum a U. c. 731. A. C. 21. M. Lollio, Q. Lepido Coss. tumultu res abesset. M. Lollius jam inierat, gerebatque solus: quod Augusto servari locum populus voluerat. Postquam ab illo non suscipi consulatum innotuit, studia candidatorum miris certaminibus exarsere. Q. Lepidus, L. Silanus petebant, ea magnitudine et vehementia factionum, ut adciri Caesarem prudentissimo cuique placeret. Ille competitores evocare in Siciliam maluit: castigatosque verbis, et abesse, dum comitia peragerentur, jubens, dimisit. Ne sic quidem satis quietae res fuere: postque multas turbas vix creari consul Q. Lepidus potuit.

Candidatorum consulatus certamina.

XIX. Ergo Caesar, nec passurus talia, nec soli vacaturus Romae, quum in tam diffuso Imperio saepe adeundae provinciae essent, cum Maecenate deliberavit, *utrumne M. Agrippam, quo plus ei ad tantum regen-*

Agrippa filiam Augusti ducit.

Cap. XVII. Plin. Strabo. Cap. XVIII. Dio.

regendum populum auctoritatis esset, data in matrimonium filia, urbi praeficeret? quo tempore responsum a Maecenate Caesari ferunt: *Tantum jam Agrippam fecisti, ut aut gener habendus sit, aut occidendus.* Id consilium quum dedisset, excivit Agrippam ab Asia Caesar, misitque Romam, dimissa Marcella, Juliam ducere jussum, urbisque curam capessere. Habeo auctores, Marcellae matrem Octaviam id consilium dedisse Caesari, quum videret anxie cogitantem, quemnam amicorum tanta conditione adtolleret. Eadem filiam, ab Agrippa dimissam, Julo Antonio M. F. collocavit. Ceterum minime fefellit Caesarem opinio: motus urbanos Agrippa mature composuit: praefectum urbi Latinarum caussa, quum ea quoque de re certamina exorta non quiescerent, creari vetuit: Aegyptia sacra, iterum in urbem dissimulanter introducta, ultra quingentos passus submovit.

U. c. 731. A. C. 21.

Et motus urbanos componit.

XX. Caesar interim, constitutis Siciliae rebus, et Syracusis aliisque civitatibus coloniae Romanae jure concesso, in Graeciam trajectus, Lacedaemoniis, quod Liviam suam, quo tempore cum viro ex Italia profugerat, hospitaliter habuissent, de quatuor et viginti Eleutherolaconum oppidis Cythera cum aliis quinque dedit; principes civitatis coenae suae adhibuit. Atheniensibus contra, propter Antonii favorem, Aeginam ac Eretriam ademit: interdicto etiam, ne jus civitatis suae cuiquam venderent. Eam sibi calamitatem fuisse significatam prodigio Athenienses putavere, quod Minervae stans in arce simulacrum ab oriente se ad occidentem converterat, sanguinemque exspuerat. His aliisque rebus ita confectis, in Samo hiemem exegit Caesar. Romae pontem Fabricium, refectum a L. Fabricio C. F. curatore viarum, Q. Lepidus M. F. M. Lollius M. F. consules ex senatusconsulto probaverunt: et L. Sempronius L. F. L. N. Atratinus pro consule ex Africa quarto Idus Octobres triumphavit.

Minervae simulacrum sanguinem spuit.

XXI. Jam M. Appulejus Sex. F. P. Silius P. F. Nerva consules erant; quum Samo progressus Caesar Asiam ac Bithyniam et Syriam invisit. Quamquam enim hae populi provinciae dicebantur, non minori curae erant omnium principi, atque animo regis om-

U. c. 732. A. C. 20. M. Apulejo, P. Silio Coss.

Acta Caesaris in Asia.

Cap. XIX. Plut. Anton. fin. Tac. Ann. 4, 40. Plut. Dio. Cap. XX. Pausan. 3, 21. Dio. Pigh. Ann. Fasti Capit. Cap. XXI. Dio.

U. c. 732. A. C. 20. nia complectenti. His etiam locis, ut meriti quique videbantur, his beneficia dedit, aliis injunxit majora prioribus onera. Trallianos, terrae motu graviter adflictos, gymnasio partibusque aliis ea peste dirutis, pecunia juvit: itemque Laodicenos e Phrygia: pro quibus Thyatirenisque et Chiis senatum Tiberius erat deprecatus. Contra Cyzicenis Tyriisque ac Sidoniis adempta libertas: his ob continuas seditiones: Cyziceni cives Romanos flagris ceciderant.

Phrahates signa Romana remittit.

XXII. Profectio Caesaris ad eos imperii fines Phrahati suspicionem injecerat, ne propter neglecta pacta bello peteretur. Igitur aquilas et signa militaria, captivosque, praeter paucos, qui pudore sibi consciverant necem, aut in Parthis alicubi se occultaverant, ad Tiberium remisit. Major ea laetitia Augusto fuit, res olim amissas, citra certamen, sola nominis sui magnitudine recipienti, quam si bello Parthiam superasset. Auctum dein decus, ultro filios suos nepotesque mittente barbaro, ac his obsidibus firmante amicitiae fidem. Constat tamen, id magis suorum metu, quam Romanae potentiae, fecisse, ne Parthis ex Arsacidarum regia stirpe (cui uni erant addictissimi) quemquam relinqueret, quem regem adversus se creare possent. Vocato igitur in colloquium Tiberio, qui tum Syriae et provinciis orientis praeerat, Saraspadem, Cerospadem, Phrahatem, et Vononem, legitimo matrimonio genitos, cum duabus horum uxoribus, filiis quatuor, tradidit: quos regio cultu deinceps Augustus, et post hunc Tiberius, Romae habuerunt.

Magna Romanorum laetitia.

XXIII. Haec igitur, sed maxime signa recepta, variis laetitiae testimoniis celebrata, nummis quoque transmissa ad posteros memoria: quorum nunc quoque supersunt multi. Romae supplicationes decretae Diis: ovatio Caesari, currusque triumphalis. mox et templum Marti structum, inque eo, tamquam ad exemplum Feretrii Jovis, adfixa signa recepta cum Parthicis spoliis. *Bis ultorem* cognominari placuit, quod

Cap. XXI. Euseb. Chron. Strabo, l. 12. p. 579. Sueton. Tib. 8. Euseb. Chron. Cap. XXII. Dio. Justin. 42, 5. et Dio. Liv. Epit. 139. Sueton. Aug. 21. Vell. 2, 91. Hor. Carm. 3, 5. Strabo, l. 6. p. 288. et 16. p. 748. Flor. 4, 12. Oros. 6, 21. Eutrop. l. 7. Cassiod. Chron. Cap. XXIII. Dio. Sueton. Tib. c. 9. Justin. Dio. Vell. 2, 94. Tac. Ann. 2, 1. Justin. Sueton. Aug. 21.

jam erat Martis Ultoris aedes, quam bello Philippensi, pro ultione paterna suscepto, voverat. Sed haec postea facta. Tum vero, quum viarum curator constitutus Caesar duos e praetoriis cum binis lictoribus praefecisset; ab his opera multa facta aut refecta sunt, in quibus et milliarium aureum nominatur. Sub idem tempus, quum Julia C. Agrippam peperisset, inter alia natalem ejus stato sacrificio quotannis colendum Patres censuerunt. Augusti quoque natali circenses et venationem privato sumptu aediles ediderunt.

U. c. 732. A. C. 20.

XXIV. Interim Caesar paci ornandae, procul ablegata bellandi cupidine, provincias secundum leges et jura constituit, liberas civitates amicosque reges suis institutis uti permisit: atque hoc sibi consilium manere senatui quoque scripsit. Jamblichi et Tarcondimoti filiis, patrum nomina referentibus, quas in Cilicia et Arabia regiones illi habuerant, reddidit: nisi quod maritima quaedam Ciliciae donavit Archelao, cui et minorem Armeniam concesserat, post mortem Medi Artavasdis, cujus in potestate regnum istud fuerat; Nec Herodes sibi defuit, quin commoditate temporis et Augusti amicitia ad regnum augendum uteretur. Gadarenos adcusatores suos, ab Agrippa sibi traditos, impune dimiserat. Id beneficium, quum animos eorum implere amore tam benigni regis debuisset, incitamento fuit, ut iterum auderent de eodem apud Caesarem queri. Zenodorus his aderat, inter Galilaeam et Trachonem haud parvae regionis tetrarcha. Sed semel auditi delatores, quum purgationem regis adcipi viderent, metu ne iterum dediti crudelissimum experirentur, noctu semetipsos interfecerunt. Zenodorus Antiochiae, ruptis morbo aut casu visceribus, effudit spiritum. ditionem ejus Herodes dono Caesaris adcepit, et ob haec merita ei templum in eadem illa regione posuit. Commagenes regnum Mithridati tradidit Caesar, puero adhuc, quia patrem ejus Antiochus occiderat.

Caesar provincias laudabiliter constituit.

Regnum Herodi firmatum.

XXV. Artaxias, majoris Armeniae rex, qui Parthorum opibus steterat, his Caesari de Armenia con-

Cap. XXIII. Strabo. Vell. Sueton. Tib. 9. Strabo. Tac. Ann. 2, 1. Dio. Torrent. in Sueton. Aug. 21. Cap. XXIV. Dio. Ovid. Fast. l. 5. v. 595. Sueton. Aug. 29. Dio. Joseph. Antiq. 15, 13. Dio. Joseph. Dio. Cap. XXV. Tac. Ann. 2, 3.

U. c. 732. A. C. 20. cedentibus, factioni suorum resistere non potuit, fratrem ejus minorem natu Tigranem ad regnum vocantium; quem, Alexandria capta, Caesar Romam adduxerat. Igitur Caesar privigno suo Ti. Neroni negotium id permisit, Archelao quoque monito, ut adjuvaret. Sed, priusquam hi quidquam molirentur, Artaxias dolo propinquorum occisus est. Tiberius Tigrani vacuam possessionem regni tradidit, diademate pro tribunali imposito. Supplicationes ob haec decretae spes adolescentis inflarunt, quas nuper, dum in Syriam exercitum per Macedoniam ducit, apud Philippos conceperat; quum ara, quondam ab Antonio victricibus in castris posita, adolente nemine, subitis ignibus colluxisset. Jamque crescendi facultatem et vitricus dabat, legionibus provinciisque praeficiens, et relicta per aliquot annos orientis cura. quo tempore et Tigranes, Armeniae rex, et liberi ejus, quum in regnum atque matrimonium Aegyptio more sociati essent, interierant. Tum jussu Augusti Tiberius Artavasden imposuit: sed ipse quoque paullo post dejectus est, non sine clade Romana. Ceterum haec postmodum adciderunt.

Indica legatio ad Caesarem.

XXVI. Tum vero Augustus, ex oriente reversus, iterum hibernavit Sami, libertatemque, velut in mercedem hospitii, Samiis dedit. Nec ibi per segne otium traductum tempus est, multarum nationum regulis eo legatisve confluentibus. Tanta enim majestas Caesaris fuit, ut Scythae, Garamantes, et Bactriani, oratores de foedere mitterent. Sed prae ceteris Indica celebrata legatio est, a Pandione missa et Poro regibus; quorum alter utique prius in extremum usque occidentem amicitiae petendae caussa ad Augustum, in Hispania belligerantem, legaverat. Nicolaus Damascenus, qui se hos vidisse Antiochiae scribit, tres tantum pervenisse auctor est, ceteris in itinere mortuis. plurium enim mentio fiebat in literis, quas Graeco sermone scriptas adtulerant in hunc sensum: *a Poro scribi: qui, tametsi regibus sexcentis imperet, plurimi amicitiam faciat Caesaris, transitum daturus ei, quocumque pergat, et adjuturus in quolibet justo negotio.*

Cap. XXV. Eutrop. Dio. Supra, 133, 64. Euseb. Chron. Strabo, l. 17. p. 821. Joseph. 15, 5. Dio. Tac. Ann. 2, 3. Suet. in Tib. 9. Dio. Sueton. Tib. 14. Dio. Vell. 2, 94. Cap. XXVI. Tac. Vell. Tac. Dio. Euseb. Chron. Dio. Sueton. Aug. 21. Flor. 4, 12. Auctor de viris illustr. Eutrop. l. 7. Oros. 6, 21. Euseb. Chron. Dio.

XXVII. Dona quoque per octo servos, praeter pubem nudos et odoribus conspersos, quae vocant *diapasmata*, obtulerunt: Herman, sive hominem sine brachiis genitum, qui pedibus tendebat arcum, emittebat sagittas, tuba canebat, qualia nostra aetate saepe, et his difficiliora vidimus, Dio vix fide digna judicavit. Fuit inter munera et tigris, tum primum Romanis, et, sicut existimat Dio, Graecis etiam conspecta; et vipera immodicae magnitudinis, cum angue quinquaginta cubitorum, et testudine fluviatili in tres cubitos porrecta, perdixque vulture major. Gemmas insuper, et margaritas, et elephantos dono dederunt. Sed prae omnibus longinquitatem itineris imputabant, quod vix quadriennio confecissent.

U. c. 732. A. C. 20. *Dona ab hoc allata Caesari.*

XXVIII. His domum repetentibus, apud Augustum Zarmanus Chegan permansit, unus Indiae sapientum; spectaculum Caesari exhibiturus, quale Calanus olim Alexandro. Quum enim Athenas ventum esset, initiari sacris, quamquam, ut ajunt, alieno tempore, voluit: votoque potitus, quum *se rebus secundis semper usum, priusquam adversae succederent, abiturum vita* testaretur, nudo unctoque corpore ridens in rogam insiluit. Sepulcrum ei structum est Athenis, nomenque adscriptum genusque mortis, adjecto, *Indum ex Bargosa* fuisse. quae si ea est, quam auctores alii *Barygazam* adpellarunt, in litore Calecutiensi non procul ostiis Indi quaerenda creditur.

Indus quidam sponte se tradit incendio.

XXIX. Jam consulatum in urbe C. Sentius C. F. Saturninus, quod itidem, ut superiore anno erat factum, Augusto reservabatur locus, solus gerebat, fortiter sane et constanter. Nam et, publicanorum fraude coërcita, pecunias publicas in aerarium retulit; et comitiis quaestorum, quos indignos judicabat, profiteri vetuit; et perseverantibus consularem vindictam, si in campum descendissent, interminatus est. Consularibus comitiis major etiam moles fuit: postquam, Augustum nolle fieri, tum quoque renunciatum est. Seditiones etiam et caedes factae praecipua Rufi Egnatii violentia; qui, favore populi subnixus, quamquam vetante Sentio, profiteri perseveravit. Tum, pari ve-

U. c. 733. A. C. 19. C. Sentio, Q. Lucretio Coss. *C. Sentii consulatus egregius.*

Cap. XXVII. Strabo, l. 15. pp. 686. et 719. Dio. Oros. Euseb. et ibi Scaliger. Strabo. Dio, et Strabo. Plin. 8, 17. Dio. Strabo. Sueton. Aug. 43. Strabo. Cap. XXVIII. Flor. Dio, et Strabo. Ptolem. l. 7, 1. Cap. XXIX. Dio, et Vell. 2, 92.

U. c. 733. A. C. 19. teribus consulibus animo, juravit Sentius, *si quidem suffragiis populi consul factus esset Egnatius, non renunciaturum.* Quum finis pugnandi non fieret, senatus praesidium consuli decrevit: eoque repudiante, miserunt ad Augustum legatos, binis additis lictoribus. Ille, superioris anni consilio non posse sanari praesentia putans, Q. Lucretium, qui in numero legatorum erat, quamquam in triumviratu proscriptum, consulem designavit, et ipse quamprimum ire Romam constituit.

Augustus ad declinandum occursum populi ingreditur urbem noctu.

XXX. Advenienti decreta multa: nihil adceptum, praeter aram Fortunae reduci, et anniversarium eo die sacrum, sub *Augustaliorum* vocabulo, cum ludis solennibus. Pugnabat tamen senatus populusque Romanus, ut obviam iri pateretur. idcirco, declinaturus hanc molestiam, ne se et populum inquietaret, noctu ingressus est. Postridie, quum de rebus in oriente gestis referret, praetoria insignia Ti. Neroni decernenda curavit; Druso, uti celerius quinquennio, quam sineretur legibus, honores peteret.

In ejus honorem multa decreta fiunt.

XXXI. Ipsi deinde, postquam sibi displicere significabat, quae, absente se, per seditiones, et, reverso, per metum acta erant, praefecturam ei morum cum censoria potestate detulerunt in quinquennium: consulare jus in perpetuum, cum fascibus duodecim et sella curuli in medio consulum. Censoriam deinde potestatem in perpetuum adcepit; quam antea quoque certum ad tempus habuisse constat ex actis ejus, censu praesertim, quem hoc jure egisse in sexto consulatu suo retulimus. Mox etiam legum emendandarum ferendarumque arbitrium senatus ei dedit, in eas et jurare paratus. Jusjurandum remisit Caesar, servaturos existimans ultro, quae placuissent: cetera mutaturos esse, simul possent, etiamsi sexcentis sacramentis adigerentur. Dum ista fiunt, aedilis, excusatione paupertatis usus, ultro abdicavit.

Virgilius moritur.

XXXII. Virgilius, vatum Romanorum maximus, Augusto et Maecenate heredibus, excessit anno vitae primo et quinquagesimo. Jusserat is testamento cremari Aeneïdem suam, quod ei summam admovere ma-

Cap. XXIX. Dio. Val. Max. 6, 7. Appian. Civil. l. 4. p. 615. Cap. XXX. Dio. Cassiod. Chron. Dio. Sueton. Aug. 53. Dio. Cap. XXXI. Sueton. Aug. 27. Supra, 134, 80. Dio. Cap. XXXII. Euseb. Chron. Auctor vitae Virgilii.

num nequivisset. Vetuit Augustus, licet legum alias servantissimus, ne pulcherrimus nobilissimi ingenii foetus interiret. Sepultus est Neapoli, apud Tarentum exspiraverat. U. c. 733. A. C. 19.

XXXIII. Sub hoc tempus Agrippa, qui rebus urbanis interea praefuerat, in Gallias missus est, discordia principum et Germanorum incursionibus laborantes. His celeriter pacatis, in Hispaniam transit, Cantabrorum ferocia denuo turbatam. Magnus enim numerus sub hasta venditorum, interfectis dominis, in patriam redierant, superstitesque popularium ad arma hortati, castella quaedam communiverant. Tantus erat immanis populi terror, ut Agrippa negotium habuerit in coërcendis confirmandisque militibus, qui expeditionem metu detrectabant. Neque levius, quam pro opinione, bellum fuit. Multa, dum apud Romanos serviunt, viderant barbari, quorum adversus hostem usus esset. hac peritia, et quia victos nullum non supplicium exspectare norant, plurimum et detrimenti Romanis intulerunt, et ignominiae, cujus etiam caussa legionem, quae vocabatur Augusta, hoc uti cognomine Agrippa prohibuit. Sed, viribus immensum superior, non ante destitit, quam, juventute propemodum omni occisa Cantabrorum, ceteros, armis ademptis, ex montibus in plana deduceret.

Cantabri rursus deficiunt.

Sed ab Agrippa comprimuntur.

XXXIV. Nec tamen ob haec gesta aut scripsit senatui, aut triumphum, licet auctore Caesare decretum, duxit; modestiam, sicut adsueverat, servare pergens. cujus et aliud experimentum eodem tempore dedit, quum sententiam consul de fratre rogaret, censere recusans. Idem etiam Virginem aquam, in agro Lucullano conceptam, privato sumptu induxit in urbem, Augustam vocans. quod adeo gratum Caesari fuit, ut in penuria vini, quum populus valde vociferaretur, *satis* dixerit *provisum a genero suo Agrippa*, *perductis pluribus aquis, ne homines sitirent*. Talis igitur Agrippa fuit. ceterorum plerique, ob res haudquaquam huic comparandas, latrociniis forte compressis, aut seditionibus compositis civitatum, et petierunt triumphos, et impetrarunt. Nec enim parcus in his Caesar erat,

Cap. XXXII. Plin. 7, 30. et Gell. 17, 10. et Macrob. Sat. l. 1. c. 24. et vita Virg. Cap. XXXIII. Dio. Flor. 4, 12. Dio. Cap. XXXIV. Plin. 31, 3. Frontin. de Aquaeduct. Dio. Sueton. Aug. 42. Dio. Sueton. Aug. 38.

U. c. 733. A. C. 19. quem super triginta ducibus justos triumphos, et aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda curasse invenio: quamquam ex plerorumque gestis Imperator vocatus non esset.

Cornelii Balbi triumphus de Garamantibus.

XXXV. L. tamen Cornelii Balbi P. F. non expers meritorum triumphus fuit, quem pro consule duxit ex Africa sexto Kalendas Apriles, victis Garamantibus, quos nulla dum Romana arma perculerant. Nec cum hominibus modo, sed magis cum siti, dimicandum fuit; quod putei arenis injectis occultabantur. Nec ideo minus Phazaniorum et Garamantum oppida plurima capta, quorum nobilissimum Debris ob fontem mirae naturae, et caput gentis Garama. Nec triumphatae tantum nationis, sed etiam triumphantis novitas illustriorem hunc ei titulum fecit. Gadibus natus civitatem Romanam cum majore Balbo patruo suo adceperat. nec quemquam ad ea tempora triumphasse, nisi Romanum natum, meminerant. Ex Kalendis Juliis ejus anni M. Vinucius consulatum gessit: ceteri, nam haud dubie suffecti plures fuerunt, ignorantur.

Primus Balbus non natus Romanus triumphat.

U. c. 734. A. C. 18. P. et Cn. Cornelii Coss.

Agrippa a Caesare in par prope fastigium recipitur.

XXXVI. At sequens annus, quo duo Cornelii Lentuli, Publius P. F. et Cnaeus L. F. consulatum gesserunt, Agrippam propemodum in par Caesari fastigium receptum ab ipso vidit. Quippe Augustus, in optimo proposito reformandae reipublicae insidias timens, ut ab his esset ostentatione parati vindicis tutior, Agrippam tribunitiae potestatis collegam declaravit in quinquennium. tot enim annos sufficere dictitabat: quum eamdem potestatem per decennium jam tenuisset; et, elapso hoc quoque quinquennio, in aliud decennium esset adcepturus.

Augusti consilium repurgandae curiae.

XXXVII. Tum autem, ingentibus curis districtus, quemadmodum citra periculum repurgare curiam posset, cum Agrippa agitabat. Nam et numerum justo putabat ampliorem esse, et non tantum infamia vitiorum obrutos, sed etiam adulatione onerosos, oderat. At erat res offensionum plena. nemo enim, sicut factum erat prius, sponte cedebat: et tot simul senatu movendorum invidiam sustinere, nisi pluribus sociis, cunctabatur. Tandem ea ratio placuit, ut ex omnibus triginta viros optimos ipse deligeret juratus: qui

Cap. XXXV. Fasti Capit. Plin. 5, 5. Solin. c. 31. Plin. Pigh. Ann. Cap. XXXVI. Dio. Vell. 2, 90. Tac. Ann. 3, 56. Dio. Cap. XXXVII. Sueton. Aug. 35. Dio.

deinde jurati et ipsi scriberent in tabella seorsim singuli quinque aliorum nomina, quos dignos eo ordine censerent: ne tamen inter eos necessarius quisquam scribentis esset. U. c. 734. A. C. 18.

XXXVIII. Hoc ubi factum est, ex singulis quinariis unum sorte duxit, qui et senator esset, et alios quinque iisdem, ut priores illi, legibus in tabella nominaret. Et oportuerat quidem triginta esse, tum qui primi tabellas adceperant, tum etiam qui sorte fuerant educti: sed quum ex utroque numero peregre abessent, alii delecti sunt, qui eorum vicem fungerentur. Hoc quum ad aliquot dies factum esset, suspicione fraudis motus Caesar, neque tabulas ultra penes quaestores esse passus, neque sorte usus est: sed suo ac Agrippae judicio ceteros adlegit, donec sexcenti efficerentur. Trecentos maluisset, ut veteris reipublicae species redderetur. sed non audebat tot offendere, bonis quoque in metum adducendis, si plures multo expungerentur, quam manerent.

Senatorum numerus ad sexcentos reducitur.

XXXIX. Sic quoque caveri non potuit, quin aliqua parum commode fierent. Livinejus certe Regulus, scissa in senatu veste cicatrices ostentans, et stipendia sua exponens, magna cum invidia questus est, *se moveri senatu, quum filius suus et alii, quibus se praestare non dubitabat, adlegantur.* At Auruncülejus Paetus veniam exeundi ordinis, locumque suum patri, qui removebatur, oravit. Itaque diligentius inspectae sunt tabulae; motisque iterum aliis alii substituti. Tum etiam, quia nonnulli caussis non improbabilibus injuria se remotos querebantur, locum his inter senatores ludis epulisque in veste senatoria, et recuperandi ordinis caussa honores petere concessit Caesar. ita plerique horum iterum in senatum adlecti: ceteri medio quodam inter populum Patresque loco aetatem exegerunt.

XL. Erat omnino ea res, quae multorum animos ad cujuslibet facinoris audaciam exasperaret. eo promptius creditum Augustum et Agrippam insidiis peti arguentibus. interfectique sunt nonnulli, quorum et M. Egnatius Rufus fuit, cujus de vanitate supra narravimus. Exciverant haec pericula curam senatus: multaque prolata, quae ad salutem Augusti protegendam provideri opus esset. Inter quae quum forte ja-

Insidiae M. Egnatii in Augustum.

Cap. XL. Vell. 2, 91. Sueton. Aug. 19. Tac. Ann. 1, 10.

U. c. 734. A. C. 18. *Labeonis vox libera.* ctaretur, *excubias ei constituendas Patrum, quas sua quisque vice obirent*, Antistius Labeo, non magis studiorum claritudine, quam incorrupta libertate celebratus, *se quidem somnolentiorem esse*, dixit, *et ad excubias agendas ineptum*.

XLI. Sed Augustus, gnaviter urgens coepta, coërcendo ambitu sanxit, *ut, qui pecuniam magistratus adipiscendi caussa dedisset, promisisset, ejus magistratus petitione in quinquennium arceretur.* Majori cura ingenuorum civium augendo numero studuit, praemiis in maritos et patres adauctis, et majoribus poenis vexato coelibatu, postquam priorum legum sanctiones spernebantur. Et, quando plures mulieribus mares erant, etiam libertinas permisit duci, praeterquam senatoribus. *De coërcendis adulteriis agitur.* Haec negotia dum tractantur, senatores quidam de matronarum atque juvenum reprimenda immodestia Caesarem interpellarunt, quando propter hanc etiam pauciora matrimonia contraherentur. Ipse suggillari putans, quod multorum uxores corrumperet, hanc quidem sollicitudinem declinabat; *quod fieri potuisset, provisum* inquiens; *non autem posse omnia pari adcuratione constitui.* urgentibus dein, *suam cuique conjugem domesticis praeceptis formandam esse*, respondit, *quemadmodum ipse moneret Liviam suam.* His excitata potius, quam repressa, quorumdam improbitas orare non destitit, priusquam in hanc rem Caesar quaedam differeret, de cultu uxoris suae, egressibusque ejus et comitatu, quibus illa profecto rebus laudabatur. *Liviae et Juliae comitatus dispar.* Estque nota, sed memorabilis fabula, quum aliquando in spectaculo gladiatorum Livia gravibus viris, Julia luxuriosae juventutis grege cinctae consedissent, scripto hanc admonitam a patre, *Videret, quantum inter duas principes feminas interesset.*

XLII. Quum autem censoriam exercenti potestatem oblatus esset adolescens, qui prius adulterio cognitam duxerat; diu aestuans, quum nec negligere facinus, nec punire, auderet, tandem infit: *Talia multa nobis atrocia et pudenda civiles dissensiones adtulerunt, oblivione sepelienda: sed in posterum prospiciamus, ne tale quid eveniat.* At, quum quidam infantes adhuc puellas desponderent, et praemia nihilominus maritorum fer-

Cap. XL. Dio. Tac. Ann. 3, 75. Cap. XLI. Dio. Tac. Ann. 3, 25. et ibi Lips. Sueton. Aug. 34. Dio. Lips. Dio. Sueton. Aug. 69. Dio. Macrob. Sat. 2, 5. Cap. XLII. Dio. Sueton. Aug. 34. Lips. Dio.

rent, rem opusque non praestarent, minores decennibus puellas desponderi vetuit; quo intra biennium (quae legitima nubendi his aetas) ducerentur. Haec omnia lege Julia de maritandis ordinibus comprehensa. U. c. 734. A. C. 18.

XLIII. Proxima frumenti populo dividundi cura fuit, institutumque, ut magistratus nominarent singulos, qui ante triennium minimum praetura functi essent, et ex eo numero sorte deligerentur quatuor, per quos frumentum plebi daretur; additis binis lictoribus, servorumque publicorum, et scribarum ac librariorum, adcensorumque et praeconum ministeriis. Per hos saepe levissimo, interdum nullo pretio, menstrua fiebat frumentatio, ut in orbem ad omnes haec cura rediret. Nam Augustus, quum ter in annum quaternum mensium tesseras dare constituisset, ne frequentius a negotiis homines avocarentur, plebi veterem consuetudinem desideranti cesserat. *Frumentum populo divisum.*

XLIV. Alia quoque sub id tempus constituta; ne plus uno feriarum Latinarum caussa quotannis praefectus urbis fieret: Sibyllini libri, vetustate exolescentes, ab sacerdotibus describerentur, ne quis alius eos inspiceret. Honores petere permisit omnibus, qui legibus non prohiberentur, haberentque senatorium censum, quem prius quadringentis sestertiis definierat, deinde auxit ad sestertium decies: et utroque tempore pauperibus, sed honestis viris, quod eo minus habebant, dono dedit. Praetoribus indulsit, ut in ludos triplum ejus, quod a publico praebebatur, insumere liceret volentibus. His ac similibus gratiam apud hos etiam iniit, quos priorum aliquot legum severitas alienabat. In provinciis quoque res feliciter procedebant; et Germanos, Melone quodam duce in arma versos, M. Lollius superasse nunciabatur. Neque minore omnium laetitia exceptum, quod Pyladem pantomimum revocavit; quem, propter spectatorem, a quo exsibilabatur, digito demonstratum fautoribus suis, urbe atque Italia submoverat. Atque ille castiganti eum Caesari, *quod, cum Bathyllo Maecenatis familiari contendens, seditiones vulgo concitaret*, profundioris prudentiae dicto, quam ab hoc exspectaretur, *Census senatorius.*

Cap. XLIII. Sueton. Aug. 37. Dio. Infra, 137, 12. Sueton. Aug. 40. et 41. Cap. XLIV. Dio. Sueton. Aug. 40. Dio. Sueton. Aug. 41. Dio. Strabo, l. 7. p. 291. Euseb. Chron. Flor. Sueton. Aug. 45. Dio.

U. c. 734. A. C. 18. respondit: *Atqui expedit tibi, Caesar, circa nos occupatum populum habere.* Dum ista Romae geruntur, Herodes templum demolitus, majore spatio atque specie instaurare incipit: quod opus vix multis inde annis perfici potuit.

U. c. 735. A. C. 17. C. Furnio, C. Junio Coss. XLV. C. deinde Furnio C. F. C. Junio Silano consulibus, sub Apennino in villa Liviae ingenti motu terra tremuit. Fax, in coelo a meridie ad boream transcurrens, ad similitudinem diurnae lucis noctem illustravit. Turris hortorum Caesaris ad portam Collinam *Prodigia.* fulmine percussa est. Quibus haud perinde commotus fuit, quam recreatus incremento domus suae. Tum enim alterum Agrippae filium Julia peperit, qui Lucius est adpellatus. Hunc cum fratre Cajo statim adoptavit Caesar, per aes et libram a patre emptos, veteri more: tutiorem se futurum ab insidiis ratus, si pluribus munimentis insisteret. Virtutis inde et Honoris solemnibus, quod incommodo tempore celebrabantur, alium exinde diem constituit. Viris triumphalibus auctor fuit operis alicujus excitandi de manubiis, quo, cum urbis ornatu, gestorum memoriam perpetuarent: multaque a multis exstructa sunt.

Ludi seculares. XLVI. Eodem anno ludos seculares ingenti adparatu fecit, quos centesimo quoque anno (his enim terminis seculum terminatur) fieri mos. Sane hos inter ludos et quartos seculares, sive L. Censorino, M. Manilio consulibus, sive triennio post, celebrati fuerant, nam inter auctores dissentitur, circiter centum triginta anni intererant. Sed Quindecimvirorum diligentiae creditum, qui ex Sibyllinis libris tempus ludorum investigaverant, ritus eorumdem exponente Atejo Capitone, qui tum divini humanique juris consultissimus habebatur. Praefuerunt magistri Quindecimvirûm sacris faciundis, Imp. Caesar D. F. Augustus, C. Sentius C. F. C. N. Saturninus, M. Claudius M. F. M. N. Marcellus, M. Fufius M. F. Strigo, D. Laelius D. F. D. N. Balbus. Zosimus Graecus auctor, L. Censorino, C. Sabino consulibus ludos seculares actos, narrat. id si verum est, suffecti fuerint, oportet:

Cap. XLIV. Joseph. Antiq. 15, 14. Cap. XLV. Jul. Obseq. Dio. Sueton. Aug. 64. Tac. Ann. 1, 3. Dio. Sueton. Aug. 29. Tac. Ann. 2, 72. Cap. XLVI. Dio. Liv. apud Censorin. de die Nat. c. 17. Dio. Plin. 7, 48. Sueton. Aug. 31. Censorin. de die Nat. 17. Zosimus l. 2. Tac. Ann. 3, 75. Tab. Capit. apud Sigon.

nam nec par illud inter majores consules, qui nomen anno dabant, reperias: et hoc quidem anno factos ex priscorum monumentorum fide satis constat. His ludis Augusti jussu seculare carmen Horatius poëta condidit. Ullum eo tempore nocturnum spectaculum a juvenibus utriusque sexus frequentari prohibuit Caesar, nisi cum aliquo majore natu propinquorum. U. c. 735. A. C. 17.

XLVII. Tum quoque Germanos, vindictae magis, quam cautioni, intentos, M. Lollius legatus Caesaris circumvenit insidiis, gravique clade vexavit. At in urbe legis Cinciae caput, ne quis ob caussam orandam pecuniam donumve adcipiat, revocari placuit; addito, ut quadruplum perderent, qui adcepissent: judices, in quem annum sortiti essent, domos litigantium non ingredi: senatoribus etiam infrequentibus augeri mulctam, et qui sine probabili caussa in curiam serius adcessissent. *Germani vincuntur a M. Lollio.*

XLVIII. L. Domitio Cn. F. L. N. Ahenobarbo, P. Cornelio P. F. P. N. Scipione consulibus, in Gallias profecturus Caesar templum Quirini refectum a se dedicavit; in quo quum sex et septuaginta columnas posuisset, postquam totidem annos vivendo expleverat, non temere fecisse existimatus est. Inde per Tiberium et Drusum privignos, quibus hunc honorem decernendum ab senatu curaverat, munus gladiatorium edidit. Itineris caussam, qui secretas Principis cogitationes rimantur, et, nisi reperiant, fingunt, numquam vel evidentibus contenti, partim in leges nuper latas referebant, quas aut exerceri cum offensa, aut negligi cum dedecore opus esset; ideo Solonis exemplo sibi peregrinationem indixisse. Nec deerant, qui, ut amore Terentillae securius frueretur, neque sermonibus in urbe non vitandis seque et illam traduci sineret, id consilii cepisse dicerent. Hanc enim Maecenati nuptam sic deperibat, ut eam aliquando certare de forma cum Livia compelleret. Ceterum in propatulo Galliarum erat fortuna, quae variis a nationibus vexabatur, et Germanorum magnis acta terroribus curam Augusti desiderabat. U. c. 736. A. C. 16. L. Domitio, P. Cornelio Coss. *Templum Quirini.* *Cur Augustus sit profectus in Galliam.*

XLIX. Sicambri, Usipetes, Tenchteri, non tam fracti prioribus proeliis, quam irritati, comprehensos *Germani Gallias vastant.*

Cap. XLVI. Comment. in Fastos, et Pigh. Ann. Zosim. Censorin. Dio. Cap. XLVII. Tac. Ann. 11, 11. Vita Hor. apud Sueton. Sueton. Aug. 31. Jul. Obseq. Tac. Ann. 11, 5. Dio.

U. c. 736. A. C. 16. in ripa sua Romanos in crucem egerant. Hoc veluti sacramento collecta ingens manus Rhenum mox transierat, vastataque proxima parte Galliarum, ne Germanis quidem jamdudum incolentibus parcentes, equitatum Romanorum astu circumventum fuderunt, ad ipsa usque Lollii castra, dum fugientibus instant, praeter propositum deducti. Tum vero, postquam perniciosum sibi futurum errorem videre, si faterentur, eodem impetu Lollium occurrentem adgressi, majore tamen ignominia, quam clade, repulerunt; aquila legionis quintae potiti. Igitur Augustus, sua praesentia opus esse existimans, quem interim urbi Italiaeque praeficeret, dubitabat. M. Valerius Messalla, praefecturae nomen sibi primo delatum post paucos dies deposuerat, potestatem nimiam et incivilem exercendi nescius. M. Agrippam in Syriam remittebat: C. Maecenatem comitem erat habiturus ob Terentillam. sed et Tiberium, quamquam urbanum praetorem, ducturus in Galliam erat; eoque per Drusum impleri magistratum illum, senatusconsulto interposito, voluerat. *Statilius Taurus urbi praeficitur.* Idcirco Statilium Taurum, senem triumphalem, dignum eo loco censuit, cujus ministerio in gravissimis negotiis usus fuerat: nec judicii falsus est.

L. Quae nox prima profectionem Caesaris sequuta est, incendio urbem exterruit, quo Juventatis in Velia templum arsit: et paullo ante, praeter ea quae supra memoravimus, lupus via Sacra in forum procurrerat, hominibus aliquot occisis. nec procul foro magna vis formicarum, in speciem agminis ad proelium euntis, se conglobaverat. Haec prodigia aliorum pietatem, aliorum adulationem adverterunt, senatusque consultum factum, *uti pro reditu Augusti vota susciperentur.* Interim et quinquennales ludos, propter principatum ejus votos, M. Agrippa fecit, recens in collegium quindecim, cujus tum vices curandi ludos eos erant, virorum cooptatus.

Dalmatarum aliarumque gentium motus. LI. Circum haec tempora contra gentes Inalpinas bene pugnatum est a P. Silio, Camunique et Vennonetes sub imperium populi Romani redacti. Idem Silius et Pannonios, adsumptis Noricis Istriam incursantes, per se et legatos suos ita domuit, ut pacis

Cap. XLIX. Sueton. Aug. 23. Tac. Ann. 1, 10. Vell. 2, 97. Dio. Tac. Ann. 6, 11. Euseb. Chron. Dio. Tac. Supra, 131, 49. Cap. L. Tac. Dio.

conditiones adcipere utrique cogerentur. Dalmatae quoque sub idem tempus Hispanique moti: sed modico, nec diuturno tumultu. Macedoniam Dentheletae et Scordisci infeſtavere. Beſſi, Cotyos regnum adorti, quod, eo mortuo, liberorum ejus avunculus et tutor Rhymetalces defendebat, ab Romanis, auxilium ei ferentibus, subacti sunt. Sarmatas eadem tentantes Cn. Cornelius Lentulus pugna victos trans Iſtrum recedere coëgit. Ab eodem Daci Getaeque, per concretum gelu Danubium vicina infeſtantes, repulsi submotique. Pari felicitate Germanicum bellum, quod prae ceteris erat formidabile, compositum. Quippe, intellecto, non modo Lollium ſtrenue parare arma, sed ipsum cum exercitu adventare Caesarem, ad sua regreſſi, miſſis obsidibus, quietem spoponderunt. Nec tamen adeo aut credita haec, aut praeſtita pax fuit, quin aliqui subinde motus exsiſterent: quorum cauſſa et hunc annum in Gallia, et sequentem contrivit, quo consules M. Livius L. F. Drusus Libo, L. Calpurnius L. F. Piso fuerunt.

U. c. 736. A. C. 16.

U. c. 737. A. C. 15. M. Livio, L. Calpurnio Coſſ.

Gallia ab Auguſti liberto Licinio spoliata.

LII. Sed et ipsa Gallia non satis quieta erat, propter hominis libertini tantam improbitatem, ut significata prodigio sit credita, quum maxima bellua viginti pedum latitudine, longa sexaginta, et praeter caput mulieri similis, ex oceano irruens, in vado haesiſſet. L. Licinius is fuit, Gallus natione, qui captus iis bellis dictatori Caesari servierat. Sed hunc, in honore et usu maximo Auguſtus habere solitus, procuratorem suum in Gallia conſtituerat. Is igitur, ad explendam ingenitam avaritiam majeſtate Romani nominis abusus, hoc agebat, ut, quotquot se potiores ipso ferrent, deprimerentur. nec contentus exegiſſe ad praescriptum sibi modum, magnam insuper pecuniam sibi suisque extorquebat: tam impudenter quidem, ut, quoniam in singulos menses aliqua debebantur, quatuordecim pensiones eodem anno exigeret: veteribus mensium nominibus *Julium et Augustum* adnumerans.

Fruſtra apud Caesarem queritur.

LIII. Sane, poſtquam Caesar advenit, tanta vis in eum coorta accusatorum eſt, tamque acerba, ut patrocinio potius apud Principem, quam periculo, eſſet. Namque partim moleſte tulit id Caesar, in nonnul-

---

Cap. LI. Flor. 4, 12. et Dio. Flor. Dio. Cap. LII. Sueton. Aug. 67. Dio.

U. c. 737. A. C. 15. lis excusavit Licinium, quaedam ignorare se, alia non credere simulans: quin et occultabat haud pauca, pudore etiam ductus, quod tali procuratore uteretur. Sed maxime Licinio calliditas sua profuit; qui, alias quoque ad novorum operum impensas conferre patrono grandes summas solitus, irato poenasque minitanti magnam vim auri argentique, et ceterarum rerum ingentes acervos oſtendit: *ea non sibi, nec avaritiae caussa congesta* dicens, *sed in Caesaris populique Romani usus; et ne Galli, gens ad res novas mobilis, his instructa copiis facilius ad rebellionem prolaberetur.* Sic effectum, ut Licinius in Gallia multos annos veluti regnum continuaret. Hoc tempus esse crediderim Auguſtoduni in Aeduis conditae, quae caput gentis eſſet, liberalibusque ſtudiis, quorum ibi praeſtantiſſimos magiſtros collocavit Caesar, nobiliſſimam Gallorum juventutem ad mitiorem vitam erudiret. Inde Tiberium, cujus opera ferme per integrum annum in regenda Gallia usus erat, in Rhaetiam cum exercitu misit.

Bellum cum Rhaetis et Vindelicis.

LIV. Rhaeti, circum Alpes Tridentinas inter Noricos Gallosque positi, et hos et Italiam latrocinio vexaverant, diu lateque graſſati; et transeuntes negotiorum cauſſa Romanos sociosque interfecerant: tamque crudelis his erat animus, ut omnes mares captos protinus occiderent, ne his quidem, qui eſſent in utero, exceptis, quos, nescio qua divinatione, deprehendebant. Hos jam Drusus ab Auguſto miſſus pugna vicerat ad Alpes Tridentinas, ideo praetoriis insignibus honoratus. Ab eodem finibus Italicis submoti, ubi Galliae infeſti incubuerunt, etiam Tiberius in eos missus, quando et Vindelici cum Rhaetis se conjunxerant.

A Druso et Tiberio conficitur.

LV. Hi divisis partibus, per se et legatos pluribus locis hoſtem adgreſſi, multis urbium et caſtellorum oppugnationibus, Tiberius etiam per lacum navigiis subvectus, carpserunt. Juſtis quoque proeliis dimicatum, a Tiberio praecipue. Nec occurrere locis omnibus barbari cum magna multitudine poterant, et quidquid ubique intercipiebatur, et animos ceterorum et vires minuebat. Igitur eo deducta

Cap. LIII. Macrob. Sat. 2. c. 4. Dio. Sen. Lud. de morte Claud. Tac. Ann. 3, 43. et ibi Lips. Dio. Sueton. Tib. c. 9. Dio. Cap. LIV. Strabo, l. 4. p. 206. Dio. Flor. 4, 12. Oros. 6, 21. Dio. Vell. 2, 95. et Dio. Cap. LV. Hor. Carm. 4, 4. et 14. Vell. et Dio. Hor. Carm. 4, 14. Dio. Liv. Epit. Vell. Dio. Strabo.

ota res est, ut, victi a fratribus, in populi Romani ditionem concederent. Victores, frequentiae hominum feritatique diffisi, quidquid aetate ac robore validum fuit, abduxerunt: relictis, qui agro colendo magis, quam turbandis rebus, sufficerent. Sic in provinciae formam redacti unius aestatis bello, sed fida victoria, et multos in annos quietem ab his gentibus et tributa praestante. Coloniae, vincula domitarum gentium, in Rhaetia Drusomagus, Augusta in Vindelicis, excitatae. U. c. 737. A. C. 15.

LVI. Inter tot hujus anni gesta Vedii quoque Pollionis mors invenit locum, divitiarum tantum et saevitiae nomine noti; sed in quo memorabile factum Augusti non immerito celebratur. Libertinus homo, deinde receptus in equestrem ordinem, muraenas alebat in piscina, quod iis temporibus divites adfectabant. Sed ceteris innocentior luxus erat: hic iisdem ad crudelitatem abutebatur, servos, in quos animadvertere volebat, objiciens, ut pariter totius hominis distracti, tamquam egregio, spectaculo frueretur. Hoc supplicio perire jussus puer, qui forte crystallinum calicem fregerat, ad Augusti adcubantis pedes provolvit sese, non mortem, sed foeditatem poenae, deprecatus. Susceperat miseri patrocinium Caesar; nec homo superbus et truculentus exorari patiebatur. Igitur Caesar, adferri jubens cetera, quae haberet, crystallina, tamquam usurus, omnia sua manu confregit, missumque fieri puerum, et piscinam compleri praecepit, potestate sua bene usus. *Vedii Pollionis saevitia.*

LVII. Hic tum Pollio mortuus heredem ex magna parte Caesarem reliquit, in qua et Pausilypum fuit, inter Neapolim et Puteolos villa; cujus in vivariis (ut hoc obiter adnotetur) positum a Pollione piscem post sexagesimum annum exspirasse Annaeus Seneca memoriae prodidit. Admisit judicium Augustus, et, quia testamento jussus erat opus insigne facere publice, abusus hac occasione, paullo post, ad obliterandam Pollionis memoriam, cujus ipsum amicitiae suppudebat, domo ejus maxima et splendidissima ad solum diruta, porticum inaedificavit, non Pollionis nomine, sed Li- *Ejusdem heres Caesar.* *Porticum Liviae exstruit.*

Cap. LV. Ptolem. 2, 12. Cap. LVI. Dio. Tac. Ann. 1, 10. Dio. Plin. 9, 23. Senec. de Clem. 1, 18. et de Ira, 3, 40. et Dio. Plin. Sen. et Dio. Cap. LVII. Plin. 9, 53. Dio.

U. c. 737. A. C. 15. viae, inscripto, eamque decoravit priscorum artificum tabulis.

Ab Augusto multorum urbium nomina. LVIII. Interim in Gallia ac Hispania multae coloniae deductae, quas a se cognominari ad memoriam aetatis suae Augustus voluit. De Augustoduno jam diximus. praeter hanc in Gallia fuere Augusta Tricastinorum, Trevirorum, Rauracorum, Veromanduorum, Ausciorum, Nemetum, Suessionum: tum Augustobona, Augustomagum, Augustoritum. At Hispaniae Augustam Firmam, et Gemellam, et Novam, et Juliam Gaditanam, Braccaramque habuerunt: praeterea Augustobrigam, et Caesaraugustam: itemque Augustanos Setubitanos, et Astures, et Cerretanos, qui plerique sub haec tempora cum novis aut adauctis urbibus haec nomina receperunt. Sed et Cypriis terrae motu, familiari malo, vehementer adflictis subventum, indultumque, ut Paphum urbem, quam ea pestis prae ceteris perculerat, *Augustam* cognominarent. Nondum enim mos inoleverat, ut sibi, quot et qualia vellent, vocabula civitates adsciscerent, sed in beneficii loco senatus haec imponebat. *Ab senatu Rom. imposita.* Cyzicenis interea Caesarem deprecantibus, quam nuper amiserant, libertas reddita.

U. c. 738. A. C. 14. M. Licinio, Cn. Cornelio Coss. LIX. M. Licinius M. F. Crassus, Cn. Cornelius Cn. F. Lentulus Augur consules sequuntur. Hoc anno curules aediles, quum vitio creati abdicassent, statim aliis comitiis refecti, exemplo prius inaudito, magistratum gessere. *Aediles vitio creati statim reficiuntur.* Porticus Paulli conflagravit, incendio etiam Vestae aedem adflante: propter quem metum, quod maximam virginem caecitas arcebat eo officio, per ceteras in domum Dialis Flaminis, tum vacantem, delata sacra sunt. Porticus refecta Caesaris et amicorum Paulli pecunia: nam filii ejus, quorum nomine fiebat opus, ob paternam calamitatem modicis facultatibus erant.

Scribonius Bospori regnum occupat. LX. Ab externis bellis nec quies omnino, nec periculum fuit. Pannoniorum celeriter coërcita rebellio: et Ligures, quos Comatos adpellant, cum maritimis Alpibus, quas hactenus liberi possederant, in potestatem venerunt. Major aliquanto motus ad Bosporum exortus Scribonii dolo; qui, se missum ab Augusto

Cap. LVII. Sueton. Aug. 29. Cap. LVIII. Dio. Vide Geographos. Euseb. Chron. Sen. Ep. 91. et Nat. Quaest. 6, 20. Dio. Cap. LIX. Supra 80, 44. Dio. Cap. LX. Lucian. Macrob.

defensorem regni mentitus, Asandrum ad necem voluntariam compulerat. Ille enim, licet nonagenario major, sed viribus nondum absumptis, ob eam injuriam cibo abſtinuit. Scribonius, nepotem se Mithridatis magni ferens, Dynamin, Asandri filiam, neptem ejusdem Mithridatis e Pharnace, cui moriens Asander regnum reliquerat, in matrimonium, unaque Bosporum quasi dotalem accepit. U. c. 738. A. C. 14.

LXI. His rebus cognitis, Agrippa Polemoni regi Pontico mandavit hoc bellum. Ipse, rogatu Herodis, qui ad eum in Asiam venerat, in Judaeam profectus, urbes ab rege recens conditas inspexit, ubique magnifice habitus. Hierosolymas etiam inter occurentium feſtas voces ingreſſus, hecatomben obtulit DEO, epulumque populo dedit. Inde poſt paucos dies, ne hieme navigandum eſſet, in Iöniam trajecit, negotiis provinciae vocantibus: Beryto interim colonia deducta, quae *Augustana* adpellata eſt. Per haec tempora Polemon, ducto in Bosporanos exercitu, Scribonium quidem nullum ultra reperit; quem, comperta hominis fraude, ipsi necaverant: ceterum cum his pugnandum Polemoni fuit, metu, ne illi traderentur, arma capientibus: et quamquam proelio victi ferociam retinebant. *Agrippa Hierosolymis sacrificat.*

LXII. Haec, anno superiore acta, quum Agrippa didiciſſet, ipse proficisci ad bellum decrevit. Igitur, ubi commodum navigationi tempus rediit, Sinopen, et inde in Paphlagoniam profectus, propinquo metu Bosporanos arma ponere, signa Romana Mithridatico bello capta reddere, regemque adcipere Polemonem coëgit, Dynami etiam in matrimonium ei tradita. Haec agenti Herodes ad omnia promptus ac diligens aderat, magnam super antiquam familiaritatem gratiam adeptus, quod, relicto regno suo, in Asia quaesitum Agrippam Sinope consequutus, auxilium operamque non admonitus obtulerat. *Bosporanos Polemoni subjicit.*

LXIII. Iliensibus ea res plurimum profuit, quibus Romanus, propter uxoris periculum iratus, centum millium drachmarum multam dixerat. Quippe Julia, *Iliensibus ab Herode placatur.*

Cap. LX. Dio. Cap. LXI. Joseph. Antiq. 16, 2. et Philo Legat. ad Cajum. Euseb. Chron. et ibi Scal. Dio. Cap. LXII. Joseph. Antiq. 16, 3. Dio. Euseb. Chron. Oros. 6, 21. Dio. Joseph. Cap. LXIII. Nicol. Damasc. de vita sua in Excerpt. Vales.

U. c. 738. A. C. 14. noctu Ilium petens, dum Scamandrum in lectica transit, subito fluminis auctu magnum vitae discrimen adierat. Ergo legati, ad deprecandum missi, quum Amisum venissent, nec agentem ibi Agrippam auderent compellare; Nicolaum Damascenum orarunt, ut sibi regis Herodis, cui erat ille familiarissimus, patrocinium compararet. Suscepit rex, et, culpa ab Iliensibus ignaris rei translata in casum, Agrippam, alioqui proniorem ad clementiam, placavit: quum illi jam, desperato negotio, in patriam renavigassent. Agrippa, postquam praesentia satis composita ratus est, per Paphlagoniam et Cappadociam Phrygiamque majorem Ephesum rediit. inde trajecit Samum, Herode semper eum comitante.

Judaeis confirmat privilegia.

LXIV. Haec res animum Judaeis addidit, qui, jus civitatis in Iönicis urbibus, beneficio regis Antiochi, cui cognomentum Deus fuit, adepti, trahi se ad judicia festis suis, et, quam mittere Hierosolymam solerent, pecuniam sibi adimi querebantur, quamquam et Romani suis se legibus degere jussissent. Horum caussam agente Nicolao, quum et Herodes Agrippae adsideret; aequum censentibus Iönibus, civium loco non esse apud se, qui alienis sacris uterentur; Agrippa nihil mutandum censuit, scripsitque ad Ephesios aliosque, jubens injuriis Judaeorum abstineri. Sed et Cyrenensium magistratibus injunxit eadem, Judaeis illius etiam provinciae paria questis. Hinc Bosporani belli ad Augustum perscripto exitu, nam ad senatum scribere, sicut priscis imperatoribus solitum, modestiae caussa supersederat, acta rata habuit Augustus, supplicationesque et triumphum ei decernendum curavit.

U. c. 739. A. C. 13. Ti. Claudio, P. Quinctilio Coss.

Theatrum Cornelii Balbi dedicatur.

LXV. Jam et Galliae Hispaniaeque res reductae in tranquilliorem statum erant: Germani adhuc tumultuabantur. Igitur, ad hos coërcendos, agendumque censum Galliarum, Druso relicto, Caesar Romam rediit, quum jam Ti. Claudius Ti. F. Nero, P. Quinctilius Sex. F. Varus consulatum inissent. Forte iisdem diebus nuncius de reditu Caesaris advenerat, quibus theatri sui dedicationem Cornelius Balbus sumptuosis spectaculis

Cap. LXIII. Joseph. Nicol. Joseph. Cap. LXIV. Joseph. Antiq. 16, 4. et 12, 3. Joseph. Antiq. 16, 10. Dio. Tac. 4. Hist. 4. Dio. Cap. LXV. Liv. Epit. Dio. Sueton. Aug. 29. Tac. Ann. 3, 72.

celebrabat: vir maximis opibus magnifice usus, qui et in natali solo Gaditanis novam urbem, cum navali in opposita continente, suis impensis aedificavit. Is igitur Auguſtum redire, tamquam huic laetitiae intereſſe cupientem, egregium sibi ducebat: et ab Tiberio quoque consule in honorem exſtructi theatri sententiam rogatus eſt primus. Quippe senatus, adventu Auguſti audito, habebatur ad honores ei decernendos. U. c. 739. A. C. 13.

LXVI. Inter alia placuit, *aram reditus in curia poni: neque supplicium sumi de his, qui supplices intra pomoerium Augusto facti essent.* Neutrum ab illo adceptum: et, ne populus obviam iret, quamquam Tiberis inundaverat urbem, ita quidem ut Balbi theatrum nisi navigio adiri non poſſet, more suo noctu introiit. Poſtridie, quum populum, qui in Palatium confluxerat, persalutaſſet, in Capitolium adscendit, demptamque de fascibus lauream in genibus Jovis reposuit. Eodem die, balneo gratuito tonsoribusque plebi praebitis, senatum convocandum curavit, de geſtis suis relaturus. *Auguſtus oblatos honores abnuit.*

LXVII. Gravedine laborabat: ideo libellum quaeſtori recitandum dedit, quo acta sua poſt profectionem ab urbe comprehenderat; addito, *consultum videri, Praetorianos expleto duodecimo stipendio, ceteros sexto decimo dimitti: et, quia jam in morem venerat agros adsignari veteranis, pro his certam pecuniam dari.* Nec dubie adceptum, quod petierat, militibus quidem nec indignationem conspicuam, nec laetitiam movit, qui neque nihil eorum, quae poſtularant, neque omnia consequebantur: poſſeſſoribus gratiſſimum fuit, ita futurum cernentibus, ut timere perniciabiles illas agrorum divisiones aliquando desinerent. Cornelii Balbi ludos alii paullo poſt exceperunt, Auguſti natalem praetore Julo Antonio circensibus et venatione celebrante: qui et epulum ei ac senatui in Capitolio ex senatusconsulto dedit. *Perniciabiles agrorum diviſiones tollit.*

LXVIII. Inde reversus ad curam reipublicae Caesar quaedam, per absentiam suam utcumque conſtituta, mutavit in melius. Poſt civilia bella quadringentis tantum seſtertiis censum senatorium definiri placuerat, plerorumque re familiari valde adcisa aut tur- *SC. de minoribus magiſtratibus ex equeſtri ordine legendis.*

Cap. LXV. Dio. Strabo, l. 3. p. 169. Dio. Cap. LXVI. Sueton. Aug. 57. Dio. Sueton. Aug. 53. Dio.

U. c. 739. A. C. 13. bata. Nuper idem, quod satis jam refecti diuturna pace videbantur, auctus erat ad seſtertium decies. sed eum adhuc modum habebant non multi: unde et rari adfectabant senatorium locum; et ex conscriptis quidam, quorum patres avique ejusdem ordinis fuerant, ob veram aut simulatam paupertatem ejurabant. Idcirco senatus, loco sex et viginti virorum, qui ad minores magiſtratus quotannis ex senatoribus eligi consueverant, decreverat, *uti viginti ex equitibus nominarentur: unde triumviri rerum capitalium, et auro argento aeri flando feriundo; tum quatuorviri curandis in urbe viis; denique decemviri ad judicia centumviralia fierent.* nam duumviros viarum extra urbem curandarum, et quatuor viros in Campaniam mitti solitos abrogari placuerat. Nec tamen hi senatores fiebant, nisi quem alium magiſtratum, qui more majorum id jus conferret gerenti, adipiscerentur. Decretum erat praeterea, *quando tribunitiis comitiis candidati deessent, uti ex quaestoriis, qui quadragesimum aetatis annum non explessent, sorte ducerentur.*

Auguſtus non facile ſinit senatorem ejurare.

LXIX. Auguſtus autem, parum haec efficacia remedia tot incommodis ratus, totum senatum recensuit: neque veniam cuiquam quinque et triginta annis minori dedit ponendi ordinis, praeter qui manco corpore aut inferiore censu eſſent. Et, quo minus aliqui fallerent, valetudinem excusantes inspexit ipse: de facultatibus nemini, nisi jurato, credidit, ac ne teſtibus quidem injuratis. exegit praeterea vitae rationes paupertatisque cauſſas, ut subveniret his, qui nulla sua culpa facti inopes fuiſſent. Nec minori sollicitudine domeſtica moderabatur, increpito etiam Tiberio, *quod ludis votivis*, quos Auguſti reditu consules fecerant, *Cajum juxta se collocasset:* populo quoque caſtigato, qui puero adsurrexerat, ſtansque plauserat, laudibusque prosequutus eum fuerat.

Lepidum tractat inclementius.

LXX. Sub haec demum tempora pontificatum maximum ante diem pridie Nonas Martias adsumpsit Caesar, non suſtinens vivo extorquere Lepido, quod Romanis moribus sacerdotia ne exsilio quidem amittebantur. Ceterum satis eum per tot annos contemptim habuerat, praeter alias cauſſas propter adolescentis Lepidi conjurationem infeſtior. Nam in agris amiſſae potentiae pudorem obtegere cupientem migrare in urbem, venire in senatum coëgerat; quo plurium deri-

Cap. LIX. Sueton. Aug. 56. Dio. Cap. LXX. Ovid. Faſt. 3, v. 415. Sueton. Aug. 31. Senec. de Clem. 1, 10. Plin. 18, 2.

sui exponeretur. Sed et ultimum ei locum dicendae inter consulares sententiae dedit; quum alios secundum tempora gesti magistratus, aut singularem quamdam praestantiam collocaret. Nec adversus haec nitendi vis erat ulla Lepido; qui equidem, si pontificis maximi tanta potestas fuisset, ut imperium adimere, cui vellet, posset, quod nuper adseri coeptum est, adversus has injurias in promptu telum acerrimum habuisset. Eodem anno Augustus tribunitia potestate duodecimum, quadringenos nummos viritim populo dedit. Honores ab senatu delatos, pontificatu adcepto, abnuit: insistentibus, surrexit, et e curia se proripuit. Aedes sibi publice praeberi non est passus: sed, quia pontificem maximum in publica domo habitare necessum erat, suarum aedium in Palatio partem publicavit. Domum autem, quam rex sacrorum olim obtinuerat, Vestalibus, quarum ab habitatione communi tantum pariete distinguebatur, tradidit. U. c. 739. A. C. 13.

LXXI. Et ne per iram quid faceret aut diceret incivilius, quum in senatu propter uxoris suae vitam adcusatus Cornelius Sisenna, ductam sibi Augusto auctore confirmaret; exsiluit e sede sua, et, spatio temporis interposito, rediit: *hoc, licet non concinnum, admittere maluisse, quam aliquid forte gravius,* inter amicos postea confessus est. Nec subtrahenda memoriae vel Principis est patientia, vel libertas ingerentium discedenti aliquando, *Licere oportere senatoribus de republica loqui.* Ferunt Augustum, hujus vitii conscium, gratanter amicorum admonitiones excepisse. Nam et Athenodorum Tarsensem a se digredientem, quum, rogatus utile praeceptum relinquere, dixisset, *uti, quum coepisset irasci, quatuor et viginti Graecas literas memoria recenseret, priusquam aliquid faceret, aut loqueretur,* retentum ab eo, dicente, *sibi adhuc ejus praesentia opus esse.* *Ne quid per iram faciat aut dicat, cavet.*

LXXII. Ceterum Agrippa reversus in urbem decretum sibi triumphum ducere noluit: exemplumque dedit, ne quis postea privatorum aut ex provinciis scriberet ad senatum, aut victis hostibus triumpharet. Igitur, simul ob virtutis et modestiae singularem praestantiam, summos in eum honores Augustus haud maligne contulit, prorogata ei in aliud quinquennium tribunitia potestate, in Pannonios mittens, cum majo- *Agrippae modestia.*

Cap. LXX. Dio. Lapis Ancyr. Dio. Cap. LXXI. Sueton. Aug. 54. Plut. Apophth. Rom. Aug. Cap. LXXII. Dio.

U. c. 739. A. C. 13. re, quocumque extra Italiam venisset, imperio, quam eorum esset, qui provinciam obtinerent. Nec ille cunctanter, quamquam imminebat hiems, profectus, solo terrore nominis praesentiaeque suae coërcuit hostem, U. c. 740. A. C. 12. M. Valerio, P. Sulpicio Coss. nihilque abnuenti veniam praeteritorum dedit. Sed inde revertens, quum jam M. Valerius M. F. Messalla Barbatus, P. Sulpicius P. F. Quirinus consules essent, in Campania morbo correptus exspiravit, priusquam *Et obitus.* eo pervenire Augustus posset: qui ad nuncium valetudinis ejus, quamquam forte Quinquatribus nomine filiorum ludos exhiberet, festinanter excurrerat.

Ac laudatio. LXXIII. Corpus ejus in urbem perlatum est, ac in foro propositum, dum Augustus laudationem peragit, velo interposito, quod adspectum arceret. Id utrumne fecerit, quia censor erat, an quia pontifex maximus, quod his, summorum apud Judaeos sacerdotum more, cadaver videre nefas esset, parum liquet: praesertim quum utramque opinionem Dio arguat, non ignorans istorum, bis consul, semel etiam pontificis maximi collega. Ceterum Agrippam in suo monumento condi jussit Caesar, ubi et Marcellum sepelierat: quamquam et illi datus in campo Martio sepulturae locus fuerat. Hunc ad modum Agrippa finiit vitam, fama, quam genere, nobilior, amicitiaque Caesaris Octaviani virtutibusque suis provectus, quibus domi bellique immensum claruit: cetera quoque, si quisquam eo tempore Romanorum, vir bonus, et omnino dignus, quem pronepos Caligula non agnosceret: summum haud dubie locum, si rempublicam liberam nactus esset, occupaturus: in regno unius, et communi ceterorum obsequio, ita medius, ut tamen imperio, quam servitio, propior esset: cujus magnitudinem ne Augustus quidem Princeps obumbrare totam potuit.

Legata ab Augusto praestita. LXXIV. Moriens balneum populo legavit, quod *Agrippae* dictum est, ubi gratis lavaretur: ob hoc praedia quaedam Augusto adscribens, quorum e reditibus impensae praestarentur. At hic pecuniam insuper divisit populo, tamquam et hoc Agrippa jussisset. Cherronesus etiam ad Hellespontum e bonis Agrippae ad Caesarem pervenit. Natum deinde postumum nominari *Agrippam* voluit, quo patris ejus memoria

Cap. LXXII. Liv. Epit. Dio. Cap. LXXIII. Joseph. Antiq. 3, 10. Dio. Vell. 2, 96. Sueton. Cajo, 23. Cap. LXXIV. Dio.

diuturnior et recentior esset, cujus et Caesarem et populum ex aequo ingens desiderium ceperat. Summa enim prudentia se maximis in negotiis gesserat, ut Caesaris imperium adceptum civibus faceret: et, quum vigiliis laboribusque suis praecipuum ejus regni firmamentum esset, comitate, mansuetudine, liberalitate popularis haberi meruerat. U. e. 740. A. C. 12.

Mors ejus prodigiis praenunciata creditur.

LXXV. Ergo et ejus mortem prodigiis, qualia magnas calamitates praecedere soleant, pronunciatam esse crediderant: quia bubones in urbe conspecti, fulmine tacta domus in Albano, ubi divertere Latinis consules consueverant, et cometa per complures dies super urbem conspectus, in faces divisus fuerat. Incendia quoque multa tum exstiterunt: et inter alia, corvis ex ara quadam cum carne rapta prunas inferentibus, Romuli casa conflagravit. Inter haec quum luctus caussa spectacula solemnia negligerentur, primoribus Patrum interesse nolentibus, nihil ex patrio more remittendi auctor iis Caesar fuit; et, quo minus dubitarent, gladiatorio munere ipse praesedit: quo exemplo etiam ab aliis mox, absente ipso, ludi facti sunt, pristinamque per omnia speciem civitas recepit.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI SEPTIMI.

Civitates Germaniae, cis Rhenum et trans Rhenum positae, oppugnantur a Druso; et tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus; ara Caesari ad confluentem Araris et Rhodani dedi-

Tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus] *exortus erat in Gallia* Berg. *in Galliis exortus erat* Lov. 2. Praeterea *composuit* Berg. *componit* Leid. et Voss. *componitur* Exc. Pithoei. Sed vulgatum tuentur Boend. et Norv. Paullo ante voces *et trans Rhenum* exsulant culpa librarii a Boend.

Ara Caesari ad confluentem Araris et Rhodani dedicata] Vet. lib. *Ara D. Caesari.* SIG. Mihi auspectum est *Divo*; quia non video, cur Auctor Epitomarum Augustum hoc uno loco potius *Divum Caesarem*, quam *Caesarem*, ut in Epitomis praecedentibus, aut *Augustum*, ut Epit. 138. aut denique *Caesarem Augustum*, ut Epit. 140. appellare voluerit. Si quis inconstantiam quidem illius argui posse, sed tamen eum hoc a Livio accipere potuisse putat, ei ostendendum est, Livium postremos hos libros historiarum post mortem Augusti, cui eum in quartum annum superstitem fuisse prodidit Eusebius, evulgasse, ut in iis Augustum *Divum* vocare potuerit, quem viventem 1, 19. 4, 20. et 28, 12. *Divum* non dixerat. Ita mihi videtur: nec adhuc muto, quae ad Florum 4, 2, 91. idoneos auctores secutus, de corona radiata et titulo *Divi* primorum principum Romanorum verbo dixi; cum non necesse esset, ea ibi pluribus exsequi, etsi voces adulatorias adsentatorum, et arrogantiam, vel dementiam potius, quorumdam principum non ignorabam. Vir doctissimus, qui ea tum probare non potuit, ipse deinde de titulo *Divi* idem scripsit. Aram Lugdunensem Augusto primum dedicatam fuisse Calendis Augusti, die natali Imp. Claudii, qui fuit A. V. ıↄccxliii. auctor est Sueton. in Claud. 2. De ea est in inscriptione apud Gruter. 13, 15. DUK. *Ardi Caesaris* etc. *dedicata* Voss. et Lov. 2. *Ardi Caesari* etc. *dedicatur* Exc. Pithoei. *Arebi Caesaris* etc. *dedicata* Boend. *Aram Caesaris* etc. *dedicat* Leid. et Berg. Tum *ad confluentem maris et Rhodani* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, Norv. et edd. vett. pro quo Ascensius jam anno 1510. *Araris* emendavit. Ex his patet, nullum etiam meorum codd. literam *D*, a Si-

cata, sacerdote creato C. Julio Vercundari Dubio Aeduo.

gonio interpositam, sive vocem *Divo*, agnoscere; nisi forte quis ex *Ardi* emendandum putet *Ar. Di*, sive *Ara Divo*. At potius Cl. Dukero adsentior, et literam *D*. vel vocem *Divo*, mihi quoque suspectam profiteor. Aram hanc, Romae et Augusto ad confluentem Araris et Rhodani dedicatam, pluribus illustravit Menestrier Histoire Consulaire de Lyon p. 68 Quemadmodum autem hic *ad confluentem* numero singulari, ita etiam Justin. 32, 3. *Ex his manus quaedam in confluente Danubii et Savi consedit.* Sed *AD CONFLUENTES ARARIS ET RHODANI* est in inscriptione, quam Dukerus laudavit.

Dedicata, sacerdoteque creato] Vet. lib. *dedicatur, sacerdote creato.* SIG. Vocula *que*, quam Sigonius expunxit, exsulat etiam a Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Camp. Praeterea *orato*, pro *creato*, perperam Voss. Insigni negligentia vocem illam omiserunt Doujatius et Clericus.

C. Julio Vercondari dubio Aeduo] Corruptum nomen Gallicum. Barberin. et Gud. *C. Julio VerecundaRudibrio Aeduo.* Voss. *C. Julio Iracondati dubrio eduo.* Gud. alter *C. Julio Vercon Claridubrio Adrio.* J. FR. GRON. *C. Julio Verecundari dubio Aeduo* Leid. *C. Julio Tracondati Dubrio Aeduo* Voss. *C. Julio Verecundarum dubio Eduo* Berg. *C. Julio Vercundari Dubrio Aeduo* Lov. 2. *C. Julio Vercondari Dubrio Aeduo* Exc. Pithoei. *C. Julio Vercondari dubio Eduo* Norv. *Vercondari dubio*, duabus vocibus, editi ante Modium, qui unica voce *Vercondaridubio* dedit. Et ita recentiores. Menestr. Hist. Cons. de Lyon pag. 72. locum ita laudat, quasi invenisset *C. Julio Verecundato Dubio Heduo*, at pag. 73. *C. Julio Verecundari Dubio Heduo*. Fluvius Galliae Dubis variis auctoribus memoratur. Et quidem Aedui habitabant *μεταξὺ τοῦ Δούβιος καὶ τοῦ Ἄραρος*, teste Strab. 4. Geogr. pag. 192. An igitur forte flumini illi vicina fuit urbs ignobilis ejusdem nominis, hujus C. Julii patria, unde *Dubius* vocatur, gente Aeduus? Ceterum inde Menestrier p. 73. hunc C. Julium sacerdotem conjicit eumdem Julium Sacerdotem esse, quem a Caligula interfectum esse refert Dio Cass. 59, 657. Verum verba Dionis hanc conjecturam falsi arguunt: *Sacerdos* enim apud eum est nomen proprium, et is, quem Caligula occidit, ab ipso vocatur *Ἰούλιος Σακερδώς*. *Sacerdos* autem cognomen Romanum esse, docet *C. Licinius Sacerdos*, cui Verres in praetura urbana et Siciliensi successit. Quin etiam inter cognomina gentis Juliae fuit. Nam *C. IVLIVS SACERDOS* memoratur in lapide apud Gruter. 442, 1.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER CII.

IN LOCUM LIBRI CXXXVII. T. LIVII.

U. c. 740. A. C. 12. *Praefectura morum Augusto prorogatur.*

I. Jam exibat Augusto quinquennium, in quod praefecturam morum receperat. igitur alterum in quinquennium prorogata ei potestas, similiter ut imperium, quum certum ad finem data videretur, rebus ipsis perpetua fuit. Tum institutum, *ut, quoties senatus haberetur, singuli Patrum, priusquam adsiderent, thure et mero supplicarent ad altare ejus Dei, cujus in templo coïretur: neque prius domum Augusti ventitarent, sed in senatu sedentes salutem adciperent redderentque: quo et religiosius, et minore cum molestia partibus suis fungerentur.* Tribunatum plebis, propter vim ejus magistratus enervatam, pauci petebant. Idcirco constitutum est, *uti a magistratibus equites Romani singuli nominarentur, quibus haud minus decies sestertium res esset. Ex his denique deligeret populus in loca, quae senatores non occupassent. His deinde post magistratum gestum optio esset, utrius ordinis haberi mallent.*

Asia terrae motibus conflictata levatur.

II. Asiam deinde, terrae motibus misere conflictatam, levaturus, annuum ejus tributum de sua pecunia inferri in aerarium jussit: et loco proconsulis legatum ei ex praetoribus sortito in biennium dedit. Quum paullo ante haec tempora in judicio quodam Maecenatem et Appulejum vehementer exagitari ab accusatore comperisset, quod adulterii reo patrocinium praestabant, venit in judicium et ipse, et, in tribunali considens, nihil fecit gravius, quam quod suis propinquis amicisque non placere conviciari adcusatorem effatus, abiit. Ob haec atque talia popularia facta statuae ei ex collatitia pecunia sunt positae: decretumque, *ut in honorem ejus natalitiis Augusti ludis etiam coelibes spectare permitterentur.*

Cap. I. Dio, l. 54. Sueton. Aug. 27. Dio, et Sueton. Aug. 35. Dio. Sueton. Aug. 53. Dio, et Sueton. Aug. 40. Cap. II. Dio.

III. Ceterum mors Agrippae Tiberium Caesari propius admovit, socio laborum indigenti, et infirma adhuc aetate nepotum. Igitur habenti in matrimonio Vipsaniam, Agrippae filiam ex priore matrimonio, dimittere uxorem, et despondere sibi Juliam praecepit. Nunciabatur interim, tumultuari Pannonios, audita morte Agrippae, cujus metu quieverant. Idcirco missus in hos Tiberius, egregia Scordiscorum opera, qui vicini Pannoniis et armatura totaque reliqua ratione belli similes sunt, evastatis late omnibus, gentem ad repetendam, quam abjecerat, pacem coëgit. Arma victis adempta, magnusque juniorum numerus ea lege divenditus, ne in propinquis patriae suae regionibus haberentur. Triumphum ob haec Tiberio decreverant Patres: Augustus ejus loco triumphalia ei ornamenta dedit, novo nec antea cuiquam tributo genere honoris.

U. c. 740. A. C. 12. Tiberius sensim succedit in Agrippae locum.

IV. Dum ita Tiberius successu praemiisque operum ac laborum adtollitur, haud minus fratri ejus Druso quaesitum decus est, Gallorum consilia, Germanorum arma, solerter fortiterque coërcenti. Census nuper actus a Druso, quem in Galliam Augustus ideo miserat, tamquam haud incertum servitutis argumentum, Gallorum animos desiderio rerum novarum compleverat: passim, ut solet, erumpentibus indiciis. Ea fiducia, et quod Augustus discesserat, Sicambri eorumque socii ad utramque Rheni ripam incolentes, arma, neglectis, quos dederant, obsidibus, resumpserant.

Drusus Gallorum consilia coërcet.

V. At Drusus, tum rectius in hostes impetum verti ratus, ubi sociorum res compositae forent, eo curam intendere coepit. Commodam Fortuna occasionem praebuit omnia circumspicienti, quod absolutum Augusti templum, Gallis communiter praebentibus, fuerat. Hujus ad dedicationem evocati principes, quum praetextus honestissimus esset, neque detecta sua consilia sentirent, plerique omnes Lugdunum convenerunt: ibi ad confluentes Araris et Rhodani, ubi

Occasione templi Augusti suspectos in potestate habens.

Cap. III. Vell. 2, 96. Tac. Ann. 1, 3. Dio. Sueton. Aug. 63. et Tib. c. 7. Vell. Dio. Sueton. Aug. 21. et Tib. c. 9. Vell. Dio. Sueton. Aug. 21. Dio. Sueton. Tib. c. 9. Cap. IV. Liv. Epit. Dio. Bucher. de Hist. Belg. l. 1. c. 15. Liv. Epit. Cap. V. Strabo, l. 7. p. 291. Dio. Strabo, l. 4. p. 192. Cassiod. Chron. Dio.

U. c. 740. A. C. 12. hunc coenobium Atanacense est, delubrum excitatum erat cum insigni ara, inscriptionem habente sexaginta gentium, a quibus etiam singulae statuae in eodem templo dedicatae visebantur. spatiosus deinde lacus circumjectus claudebat locum. Hunc annuis ludis atque rhetorum etiam certaminibus celebrari placuit. Sacerdos e principibus Aeduorum C. Julius Vercundaridubius creatus. Inter hanc remissionem animorum, quum operam dedisset Drusus, ut, quos suspicio novorum consiliorum contigerat, plerosque omnes in potestate haberet, motus, qui timebatur e Gallia, mira repente tranquillitate consedit.

Suetonii error in adsignando gesti hujus tempore.

VI. Suetonius Lugdunensis arae dedicationem ad sequentes consules Julum Antonium, Q. Fabium, et Kalendas Augustas ejus anni retulit: quo et natum Druso filium narrat, qui multos post annos imperator factus est. Ego hunc annum ex mente, non Dionis modo, sed etiam Livii, nam et hunc ita tradidisse non obscura indicia sunt, tradere malui.

Drusi expeditio Germanica.

VII. Tum demum, remoto provinciali metu, totus in bellum versus, ad Rheni ripam adducto clam exercitu, Germanos, quorum eruptio exspectabatur, adgressus, quum trajectos in Gallicam ripam improvisus circumvenisset, cecidit. Ipse deinde, transito amne, qua Batavorum insula venientibus e Gallia placido flumine faciles adpulsus praestat, mox in ulteriora tendit. Usipetum gens maxime petebatur, Cattis proxima, jam superioris Caesaris aetate Gallos incursare solita. Horum pervastatis finibus, in Sicambros transitum: eademque et horum agris illata vastitas. Inde secundo Rheno in oceanum Germanicum primus Romanorum ducum navigavit, in Frisios expeditione sumpta, obiterque subactis insulis; quarum Byrchanis, quum segniter defenderetur, vi expugnata est. eam Romani a frugis similitudine sponte provenientis *Fabariam* appellarunt. Glessaria quoque et Actania inter domitas eo bello memorantur, antea Romanis incognitae. Ulterius ire cupientem ignoti vastique maris opinio deterruit. Satis tamen magnum operae pre-

Cap. V. Liv. Epit. Description Historique et Geographique de la France, P. 1. l. 3. Juven. Sat. 1. v. 44. Strabo. Sueton. Calig. c. 20. Liv. Epit. Cap. VI. Dio. Bucher. Sueton. Claud. 2. Cap. VII. Dio. Bucher. Tac. Ann. 2, 6. Flor. 4, 12. Tac. Germ. 32. Caes. de B. Gall. l. 4. init. Dio. Sueton. Claud. 1. Dio. Strabo, l. 7. p. 291. Plin. 4, 13.

tium credebantur, super cetera, victi in Amisia flumine navali pugna Bructeri, nec propinquis litoribus abstenta arma; donec natio Frisiorum, pace petita, facturam imperata polliceretur. U. c. 740. A. C. 12.

VIII. Per immensos deinde lacus acta classe, in Chaucos penetratum, summa ope tuentes libertatem, quam ferme solam humanorum bonorum habebant, tota vitae ratione insigniter misera. Nam in aestuariis dubiae possessionis, solum per singulos dies noctesque vindicante oceano, non agriculturam, non venatum exercebant, mansuetis etiam animalibus carentes, piscibus maxime vivebatur. ne arbores quidem fructum aut ligna praebebant: bituminoso luto, quod manibus compressum siccant, ad coquendos cibos et fovenda corpora ignis alebatur. In magno ibi discrimine Drusus fuit, quum recedens stato tempore oceanus ignaros locorum in sicco destituisset. Frisiorum fide factum, ne quid detrimenti adciperetur, qui, nu per inita societate, cum pedestribus copiis aderant. Has ob difficultates, quas immensum auctura imminens jam hiems videbatur, Drusus, reductis in pacata copiis, Romam rediit; exceptusque multis honoribus, et in annum sequentem praetor urbanus designatus est: quum antea jam insignia praetoria adcepisset. *Chauci.* *Drusus praetor factus urbanus.*

IX. Q. deinde Aelio Q. F. Tuberone, Paullo Fabio Q. F. Maximo consulibus, idem Drusus, simul per tempus anni potuit, Rheno iterum superato, in Usipetes et Tencteros ingressus, non ante destitit, quam, posita ferocia, leges pacis adciperent. Lupia deinde pontibus juncto, per Sicambros ad Cheruscorum fines et Visurgin usque processit. Sicambri tum forte cum omnibus copiis domo aberant, Cattis inferentes bellum, qui soli finitimorum societatem illorum aspernati fuerant. Haec occasio pacatum Druso transitum dedit. Superabat et Visurgin, ni, super necessariorum inopiam, hiems propinqua vetuisset. Etiam religio injecta reditum suasit, quia in castris examen apum in tabernaculo Hostilii Rufi praefecti castrorum consederat, ita ut funem praetendentem praefixamque tentorio lanceam amplecteretur. U. c. 741. A. C. 11. Q. Aelio, Paullo Fabio Coss. *Usipetes et Tencteros domat.*

X. Sed recedenti non eadem a Germanis quies, quam venienti fuerat, fuit. Exciti Romanorum irru- *In reditu passus a Ger-*

Cap. VII. Tac. Germ. 34. Strabo, l. 7. p. 200. Dio. Cap. VIII. Plin. 16, 1. Dio. Cap. IX. Flor. 4, 12. Dio. Jul. Obseq. Cap. X. Dio.

U. c. 741. A. C. 11. *manis molestiam*, ptione passim locis idoneis insidias redeuntibus struxerant, ut magna cum difficultate pergerent. Semel circa Arbalonem per angusta et cava loca progressis parum ab exitio res abfuit: magisque hostium imprudentia, quam virtute sua, servati sunt. Quippe, facilem de circumventis victoriam rati, cupiditate caedium praedaeque simul omnes confusis ordinibus incurrerunt. *Eos proelio vincit.* Inde Romanis ex minaci et plena periculi pugna prosperrima facta. Nec exinde manum ausi conserere, tantum eminus lacessentes, majorem sibi, quam hosti, molestiam exhibuerunt.

XI. Vicissim igitur hos contemnens Drusus, quo loco Lupiae et Alisonis confluentes erant, castellum excitavit: atque aliud in Cattis ad ipsam Rheni ripam. Fossam quoque, ab auctore *Drusianam* vocatam, (nunc Isalae fluminis pars est) immenso opere effecit: quo facilius in hostiles terras iter exercitibus esset. His Romae cognitis, ornamenta ei triumphalia decreta, utque ovans urbem iniret, praeturaeque consulatum jungeret. *Imperatoris* nomen, quamquam ex merito exercitus adclamaverat, Augustus ei non concessit; quemadmodum nec fratri ejus Tiberio tum adhuc dederat: quum ex utriusque gestis hujus adpellationis numerum in suis titulis adauxisset.

Aquaeductuum tutela. XII. Dum ista geruntur, Augustus familiam omnem, aquaeductuum tutelae destinatam, a M. Agrippa testamento sibi relictam, publicavit: et aquarum jus certum ex senatusconsulto lege lata edictoque suo promulgato, constituit. Verba senatusconsulti haec fuerunt.

Ea de re SC. XIII. *Quod Q. Aelius Tubero, Paullus Fabius Maximus consules V. F. de iis, qui curatores aquarum publicarum ex senatusconsulto a Caesare Augusto nominati essent, ordinandis, D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. placere huic ordini, eos, qui aquis publicis praeessent, quum ejus rei caussa extra urbem essent, lictores binos, et servos publicos ternos, architectos singulos, et scribas, et librarios, accensos, praeconesque totidem habere, quot habent ii, per quos frumentum plebei datur. Quum autem in urbe ejusdem caussa aliquid agerent, ceteris apparitoribus iisdem, praeterquam lictoribus, uti. Utique, quibus apparitoribus ex hoc senatusconsulto curatoribus aqua-*

Cap. X. Jul. Obseq. Dio. Plin. 11, 17. Dio. Cap. XI. Tac. Ann. 2, 7. Tac. Ann. 2, 8. Sueton. Claud. 1. Cell. Geogr. Ant. lib. 2. c. 3. Dio. Cap. XII. Frontin. de Aquaeduct.

aquarum uti liceret, eos diebus decem proximis, quibus senatusconsultum factum esset, ad aerarium deferrent; quique ita delati essent, iis praetores aerarii mercedem ac cibaria, quanta praefectis frumento dando dare deferreque solent, annua darent et attribuerent, iisque eas pecunias sine fraude suas facere liceret. Utique tabulas, chartas, ceteraque, quae ejus curationis caussa opus esset, iis curatoribus praebenda Q. Aelius, Paullus Fabius consules, ambo alterve, si iis videbitur, adhibitis praetoribus, qui aerario praesunt, praebenda locent. Primum ejus rei curatorem Augustus Messallam Corvinum fecit, cui adjutores dati Postumus Sulpicius praetorius, et L. Cominius. U. c. 741. A. C. 11.

XIV. Eodem anno ludi, quos ab urbano praetore curari solemne erat, nomine Drusi magnificentissimi facti sunt. Etiam natalis Augusti per circum et alia urbis loca venationibus celebratus: idque, licet nullo senatus decreto, fieri quotannis a praetoribus obtinuit: quemadmodum et equites Romani natalem ejus sponte atque consensu biduo quotannis celebrarunt. Sed et Augustalia, sic propter reditum ejus adpellatus dies, tum primum ex senatusconsulto publicis spectaculis transacta. Ceterum ab ipso Caesare facti ceteros, ut aequum est, sumptu ac splendore vicerunt, quum theatrum Marcelli, locorum triginta millium capax, ante diem quartum Nonas Majas dedicaretur. Istorum ludorum commissione evenit, ut, laxatis sellae curulis compagibus, Caesar supinus caderet. Nec ideo minus Trojam patricii pueri luserunt, inter quos et Cajus Augusti nepos, octavo aetatis anno. Africanae etiam quadringentae viginti (sexcentas alii scripserunt) interfectae. In scenam quoque mansuefacta tigris in cavea invecta est, idque animal tum primum Romae publice spectatum. *Natalis Augusti celebratur.*

Cap. XIV. Dio. Sueton. Aug. 57. Dio. Supra, 136, 30. Dio. Plin. 8, 17. Victor, descript. urbis Romae. Sueton. Aug. 43. Dio. l. 54. Sub Ti. Claudio, et Quinctilio Varo Coss. Plin. Dio. Plin. et Sueton. Aug. 43.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI OCTAVI.

Thraces domiti a L. Pisone; item Cherusci, Tencteri, Chatti, aliaeque Germanorum trans Rhenum gentes subactae a Druso referuntur. Octavia, soror Augusti, defuncta, antea amisso filio Marcello:

Thraces domiti a Scipione] Lege *a L. Pisone.* Is enim, cum Pamphyliae praeesset, hoc bellum gessit. Dio lib. 54. [p. 545.] Florus etiam [4, 12, 17.] et Vellejus [2, 98.] Thracas a L. Pisone perdomitos scribunt. SIG. *a Cepione* Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Campani.

Cherusci, Tenchateri, Cauci] *Cauci* et *Chatti* in Germania sunt. Dio tamen [54, 544.] Chattos aït victos esse a Druso; itemque Florus [4, 12, 23.] Vellejus et *Chaucos* et *Chattos* a Tiberio subactos tradit. SIGON. Corn. Tacitus, Ann. Florus, et Paullus Orosius *Tencteros* nominant; alii *Tenchateros*. DELR. *Coruscі* Voss. *Corisci* Boend. *Corrissci* ed. Camp. *Cerusti* Exc. Pithoei. *Cerusii* Berg. *Cerusci* Lov. 2. Norv. et reliquae vett. edd. usque ad Moguntinam, quae *Cherusci* emendavit. Dein *Cenththrei* Leid. *Conthrei* Voss. *Centrei* Berg. *Cheucrei* Lov. 2. *Chencrei* Boend. *Chencharei* Exc. Pithoei, *Chemcrei* ed. Camp. *Centchrei* Norv. et reliquae edd. vett. pro quo Froben. *Tenchateri*, Gronov. *Tenchtheri* reposuerunt. Eos promiscue *Tencteros* et *Tenchtheros* vocari, auctor est Cluver. 3. Germ. Antiq. 10, 546. Denique ultima vox deest in Boend. et ed. Camp. *Chauci* legunt Leid. Voss. Lov. 2. et Exc. Pithoei. *Canci* Berg. *Cauci* Norv. et edd. vett. pleraeque ante Sigonium. Inter populos Germaniae, a Druso devictos, memorantur *Tencteri*, *Catti* et *Cherusci* apud Oros. 6, 21.

Antea amisso filio Marcello] *ante* Berg. Lov. 2. Boend. et edd. vett. cujus loco Gronov. *antea* dedit, consentientibus Leid. et Voss. Facile autem ultima litera τοῦ *antea* vel repeti vel intercipi potest ob primam proximae vocis *amisso*. Etiam alibi, ubi similis ratio reddi nequit, variant hoc modo librarii. Vide ad 40, 12, 3. Deinde *M. Marcello* Leid. Voss. et Boend. Quod praenomen ei tribuit Vell. Pat. 2, 93. At reliqui codd. illud ignorant. Vocis sequentis litera initialis aeque caussa esse potuit, ut a librariis omitteretur, quam ut adderetur. Vide ad 6, 16, 4. et 40, 34, 1.

Cujus monumenta sunt theatrum et porticus, ejus nomini dicata] Vet. lib. *nomine*, id est, aeque, ac si ille dedicasset, Marcelli theatrum et porticus appellata. SIGON. *monumento sunt* librarii errore Voss. Tum *ejus nominis dicata* apud Hearnium Exc. Pithoei, et Norv.

cujus monumenta sunt theatrum et porticus, nomine ejus dedicata.

Quum autem Sigonius ex vet. lib. emendasset, et in contextum recepisset *ejus nomine dicata*, postea Gruterus, trajectis vocibus, *nomine ejus dicata* edidit, quod apud me superest in Lov. 2. *nomini ejus dicata* in Leid. et Voss. *nomini ejus dedicata* in Boend. et ed. Camp. *nomine ejus dedicata* in Berg. quod praestare videtur. Suet. Aug. 43. *Commissione ludorum, quibus theatrum Marcelli dedicabat.* Solent librarii verba *dicare* et *dedicare* confundere. V. ad 5, 18, 5. 10, 32, 9. Gronov. ad Quinctil. Declam. 323. pag. 652. et Torren. ad Valer. Max. 3, 2, 5. Recte autem *nomine* exponit Sigonius. Certe Suet. in Aug. 29. inter opera publica, quae Augustus sub nomine alieno fecit, numerat theatrum Marcelli. V. etiam Dion. Cass. 43, 238.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER CIII.

IN LOCUM LIBRI CXXXVIII. T. LIVII.

U. c. 741. A. C. 11. *Bellum Thracicum L. Pisonis.*

I. Sub idem tempus ingens in Thracia bellum finem adcepit: quod, triennio gestum a L. Pisone, his caussis exarserat. Vologaeses, natione Bessus, sacerdos Bacchi, et ob praecipuum ejus numinis cultum magna inter populares auctoritate, specie religionum animos ad rerum novarum cupiditatem inflammaverat. Coacta igitur magna et propter Deorum creditum favorem projecta ad audendum manu, occurrentem ad initia motuum exstinguenda Cotyis filium Rhascyporim proelio vicit, occiditque. mox tutorem ejus ac avunculum Rhoemetalcen, ne proelio quidem, sed superstitione, perculsis mentibus, exercitu nudat: omnibus eum, ne contra Deum pugnare viderentur, relinquentibus. Fugientem inde persequutus in Cherronesum, iis quoque locis, aperta vastando, expugnando munita, plurimum malorum intulit.

Bessi magno labore subiguntur.

II. His nunciatis, simul et Selletarum nationem incursiones in Macedoniam facere, Caesar L. Pisonem, qui Pamphyliae praeerat, exercitum eo transportare jussit, quod propinquiores Asia ac Bithynia, populi Romani provinciae, sine legionibus erant. Hujus advenientis fama retrocedere Bessos ad sua coëgit. Idcirco Piso, in illorum regionem impetum faciens, non leve bellum expertus est: quum ferox populus etiam rei militaris usu ac ratione adjuvaretur, disciplina armisque Romanis usu adsuefactus. Primum proelium improsperum Pisoni fuit. sequente victor, omnem circa Bessorum atque sociorum agrum, ab ira

Cap. I. Dio. l. 54. Vell. 2, 98. Liv. Epit. Dio. Supra, 136, 51. Dio. Cap. II. Plin. 4, 11. Dio. Supra 134, 96. Dio. Flor. 4, 12. Dio.

cladis adceptae, violentius depopulatus, spatium recolligendi vires non permisit, quin, aliis voluntate, pluribus metu, quibusdam acie victis, universum eum tractum armis subigeret. Tanta erat feritas, ut captivi catenas morsibus perfringere conarentur: quo minus mirere, quosdam nuper deditos, simul occasio brevis adparuit, arma retractasse. Ceterum et his infelix ausum, iterum domitis, in adstrictius servitium cessit. Pisoni ob rem bene gestam supplicatio cum triumphalibus insigniis decreta.

U. c. 741. A. C. 11.

Eorum mira feritas.

III. Dum haec aguntur, Augustus, Romae censu rursus acto, suas quoque facultates, descriptis, quae usquam haberet in potestate, ad privati modum censui subjecit. Senatu deinde lecto, ad levandam Patribus molestiam, quum senatusconsultum fieri, quoties minus quadringentis adfuissent, non liceret; ita moderatus est, *ut Septembri ac Octobri mensibus nullos adesse necessum esset, praeter sorte ductos, per quorum numerum, antiquo minorem, decreta confici possent.*

IV. Pecuniam autem, iterum ad statuas oblatam a senatu populoque, in signa publicae Sanitatis Concordiaeque ac Pacis impendit; suam exinde statuam nullam fecit. Saepe enim, et qualibet occasione dona talia adferebant: ad extremum etiam Kalendis Januariis, non in commune conferentes, sed adcedentes singuli, pro modo facultatum porrigebant. quibus ipse tantumdem, aut aliquanto amplius, reddere solebat. Quod si forte abesset eo tempore, strena in Capitolio ponebatur; qua ex summa pretiosissima Deorum simulacra mercatus, vicatim dedicabat; ut Apollinem Sandaliarium, et Jovem Trogoedum, aliaque. Sed ex nocturno visu stipem quotannis die certo emendicabat a populo, cavam manum asses porrigentibus praebens.

Augustus pecuniam, ad statuas suas oblatam, in effigies Deorum expendit.

V. Idem annus duarum principum feminarum alterius nuptias, alterius exsequias vidit. Julia in Tiberii domum deducta est. Octavia, post Marcelli obitum numquam exhilarata, perpetuum luctum morte finivit. cujus de pudicitia modestiaque prioribus libris multa exposui. Hujus cadaver pro aede Caesaris propositum est, dum laudes sororis Augustus, interposito iterum velo, exsequitur. Sed et a Druso (non-

Julia Tiberio nubit: Octavia moritur.

Cap. II. Flor. Dio. Tac. Ann. 6, 10. Cap. III. Dio. Sueton. Aug. 35. Cap. IV. Dio. Sueton. Aug. 52. Dio. Sueton. Aug. 57. Dio, et Sueton. Aug. 91. Cap. V. Dio. Senec. Consol. ad Marc. c. 2. Liv. Epit. Dio.

U. c. 741. A. C. 11. *Octaviae memoriae honos habetur.*

dum is profectus urbe fuerat) pro rostris, ut in publicis funeribus solet, vestitu mutato laudata est. Generi ejus (Marcellam Antonius Julus habebat; Antoniarum altera Druso, altera L. Domitio Ahenobarbo nupserat) humeros subjecere lecticae, quum ad sepulcrum in campum Martium efferretur. Senatus pro more temporum in decernendis ei honoribus liberalior fuit, quam ut omnia, licet in germana sorore carissima et probatissima, recipienda Caesar existimaret. quantos tamen convenire putabat, maximos tribuit. Et, ne celeriter exstingui memoria ejus Romae posset, satis provisum aedificata porticu, quam vocaverat Octaviae, rebatur.

VI. Sub idem tempus et vetera quaedam instituta resumpta, et excogitata nova sunt. Flamen Dialis, post Merulae caedem, C. Caesar creatus, adimente Sulla, sacerdotium, priusquam exerceret, amiserat. ex eo tempore quum annos per amplius septuaginta nemo factus esset, hoc tempore iterum id Flaminium instauratum est. Cura adservandorum senatusconsultorum ad quaestores ab tribunis et aedilibus translata; quia, adparitoribus demandata hac officii parte, caussam erroribus et confusioni dederant. Decretum etiam erat, ut Janus Geminus denuo clauderetur: sed intercessere bella, Dacis simul Dalmatisque et Pannoniis rebellantibus, et commota validius, quam umquam, Germania: ingentis historiae materia, nisi veterum monumenta omnium, quibus eae res fuerunt expositae, praeter exiguos velut indices, universa deperissent.

Cap. V. Plut. Anton. fin. Dio. Sueton. Aug. 61. Cap. VI. Liv. Epit. Sueton. Aug. 29. Sueton. Aug. 31. et 36. Supra, 80, 44. Sueton. Aug. 31. Dio.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI TRIGESIMI NONI.

Bellum adversus Transrhenanas gentes a Druso gestum refertur. in quo inter primores pugnaverunt Senectius et Anectius tribuni, ex civitate Nerviorum. Dalmatas et Pannonios Nero, frater Drusi, subegit. Pax cum Parthis facta est, signis a rege eorum,

Bellum contra Transrhenanas gentes] *adversus*, pro *contra*, Leid. Voſſ. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp. V. ad Epit. 57. Tum *Fārenas gentes* Boend. *Transrhenas gentes* Berg. Voſſ. et ed. Camp. *trans Rhenum gentes* Leid. Mox *continetur*, pro *refertur*, Boend. et ed. Campani.

Pugnaverunt Senectius et Anectius tribuni civitatis Nerviorum] Et haec suspecta reddunt scripti. Barber. *pugnaverunt tum constinctus senectius et auectius trib. ex civitate Nerviorum.* Gud. *pugnaverunt tum senectius et avectius tribuni ex civitate Nerviorum.* Voſſ. *pugnaverunt chunistianus et avertius tribuni ex civitate Nerviorum.* Gud. alter *pugnaverunt Constinctus et Auectus tribuni ex civitate Nerviorum.* J. FR. GRON. *pugnaverunt Constinctus et Anectius* Leid. *pugnaverunt Chunstinctus et Auctus* Lov. 2. *pugnaverunt Chumstinctus et Avectius* Exc. Pithoei. *pugnaverunt Chunistinaus et Avectius* Voſſ. *pugnaverunt Crisanius et Avectus* Berg. *pugnaverunt Crisanius et Acretinus* Boend. et ed. Camp. *pugnaverunt T. Senectius et Anectius* edd. reliquae ante Frobenium, qui anno 1535. praenomen *T.* expunxit: quas lectiones diligenter notavi, ut locum corruptum pateret; cui ut digna medicina pareretur, integriores codd. exspectandos censeo. Tum *tribuni ex civitate Nerviorum* omnes scripti mei, et ed. Camp. Mox vocabulum *frater* non adparet in Berg.

Signis a rege eorum, quae sub Crasso et postea sub Antonio] E Dione 54, 525. conſtat, Auguſto signa a Parthis reddita fuiſſe, quum in Asia eſſet; in quam, M. Apulejo, P. Silio consulibus, A. V. ıɔccxxxv. profectus fuerat. Recepit autem ea, ut in vita Tiberii cap. 9. scribit Suetonius, per Tiberium, quem tum in Armeniam miserat; antequam illa gererentur, quae poſt Epitomen cxxxv. usque ad hanc de Tiberii, Drusi, ac Pisonis bellis referuntur. Quid ergo eſt, quod nunc demum alienam ab hoc loco et tempore mentionem de signis Romanis Auguſto a Parthis redditis injicit? Eruditiſſimus Maſſonus in Jano Reserato Sect. 4. c. 2. §. 11. putat, haec vel librarii errore loco mota et huc detrusa;

quae sub Crasso, et postea sub Antonio capta erant, redditis.

vel inserta voce *ante*, ut in Epit. cxxxviii. *ante amisso filio Marcello*, legendum esse, *ante signis a rege eorum* etc. *redditis.* Utrumque rationem habet. Nam, etiam in Epit. ciii. quaedam in locum alienum migrasse, ostendit Sigonius; etsi ibi aliquanto facilior potuit esse lapsus librariorum, et emendatio cum ordine rerum gestarum congruit. Sed malim amplecti priorem conjecturam; quia mihi non apparet ratio, cur Livius ea, quae continuo post librum cxxxv. exponenda fuerant, in librum cxxxix. rejicere voluerit. DUK. Idem etiam placebat Crevierio. Praeterea *sub Crasso et postea Antonio*, praepositione posteriori loco amissa, Berg. Verum, et Livium et auctorem Epitomarum praepositiones repetere solitos fuisse, vidimus ad Epit. xlvi.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER CIV.

IN LOCUM LIBRI CXXXIX. T. LIVII.

I. Quantae molis per hoc tempus Germanica bella fuerint, vel hinc intelligi poteſt, quod per ea plerumque Caesar Auguſtus Lugduni morabatur, ne Drusi quidem, magni profecto imperatoris, fortunae consiliisque satis confisus. Ille tum, resumpta adversus Transrhenanas gentes expeditione, majus prope bellum, quam nuper confecerat, invenit. Nam et Catti, spreto, quem Romanus adsignaverat, agro, Sicambris ceterisque populi Romani hoſtibus se conjunxerant. At Drusus, universum bellum acriter complexus, quosdam populos vi coëgit ad obsequium, alios multis illatis detrimentis repreſſit; Gallorum etiam ingentibus auxiliis usus, quorum Senectius et Anectius, tribuni Nerviorum, ante prima signa memorabile certamen ediderunt.

U. c. 742. A. C. 10. Julo Antonio, Q. Fabio Coſſ.

Germanicorum bellorum moles.

II. Ad ceterarum gentium coërcendam rebellionem Tiberium occurrere Caesar juſſit, quem et ipsum, Aquilejam progreſſus, secum adduxerat; ne longius abeſſet Germanicis ac Pannonicis bellis. Per Iſtrum, glacie concretum, ad populanda proxima ripae excurrere, Dacis in consuetudinem venerat. Dalmatae, propter exacta tributa irati, obsequium exuerant. Pannonii, nuper ab Tiberio domiti, praeter insitam genti ferociam, disceſſu ejus et majoris partis copiarum, ac vicinarum nationum defectionibus turbabantur. Idcirco Tiberius, omnibus simul illato bello, et ad exorientes ubique motus arma circumferens, Dacos, caesis cum duce copiis, repulit; Pannonios ac Dalmatas ad priorem tributorum imperiorumque patientiam revocavit. Adnotatum eſt, Tiberium, quum,

Dalmatas et vicinos Tiberius subigit.

Cap. I. Dio, l. 54. Oros. 6, 21. Sen. Consol. ad Marc. c. 3. Liv. Epit. Dio. Liv. Epit. Cap. II. Dio. Sueton. Tib. 9. Vell. 2, 96. Joseph. Antiq. 16, 7. Dio. Flor. 4, 12. Dio. Sueton. Aug. 21. et Tib. c. 9. Oros. 6, 21. Dio.

U. c. 742. A. C. 10. deleto cruentissima caede Pannonum exercitu, arma more belli cremanda poscerentur, abjici in profluentem jussisse, quo conspecta ab hostibus infra colentibus pertinaciam spectaculi horrore et similium metu frangerent. Ob haec gesta eidem, quos fratri diximus decretos, honores tributi sunt. Dalmatia, quae prius inter populi provincias censebatur, quod, propter ingenium gentis et vicinorum, sine exercitu tuto haberi nequibat, ad curam Caesaris translata est.

Herodis et Augusti mutua benevolentia. III. Haec Julo Antonio, Q. Fabio Maximo consulibus acta: et Herodes, qui liberos suos adcusatum venerat Aquilejam, reconciliata per Augustum inter eos gratia, honorifice dimissus: mutuaque cum eo benevolentia, et adversus eximios ejus honores digna Principe Romano magnificentia certatum. Sub idem enim forte tempus Caesaream, in honorem Augusti sic adpellatam urbem, Herodes perfecerat, ejusque encaenia sumptuosissimis ludis, quos in ejusdem honorem per quinquennia volebat repeti, celebrabat. Eum omnem sumptum a se praeberi voluit Caesar: sed et uxor ejus Livia misit eximia dona, ita ut omnium pretium talentis circiter quingentis aestimaretur.

Cap. II. Liv. Epit. Oros. 6, 21. Flor. 4, 12. Dio. Vell. 2, 96. Sueton. Tib. 9. Supra, 134, 96. Joseph. Antiq. 16, 7. et 8. Id. ibid. c. 9.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI QUADRAGESIMI.

Bellum adversus Germanorum trans Rhenum civitates, gestum a Druso, refertur. Ipse ex fractura, equo super crus ejus collapso, tricesimo die, quam id acciderat, mortuus est. Corpus a Nerone fratre, qui, nuncio valetudinis evocatus, raptim adcurrerat, Romam pervectum, et in C. Julii tumulo

Ipse a fractura, equo super crus ejus collapso] Ita demum Gronovius anno 1665. et post eum recentiores omnes ediderunt. Verum non modo excusi, quos vidi, priores, sed etiam codd. mei, cum Exc. Pithoei, et Norv. legunt *ex fractura*, quod revocavi. Perperam vero *equi super crus ejus collapsi* Voss. Paullo ante *gestum* deest in Lovel. 2. *a Druso* in Voss. *confectum a Druso* praeferunt Berg. Boend. et ed. Camp.

Tricesimo die, quam id acciderat, mortuus est] *XXX dies* Voss. *trigesima die* Leid. Deinde *quam id ei acciderat* ed. Camp. *qua id acciderat* Rom. anni 1472. et Parm. *quo id acciderat* Berg. *postquam id acciderat* Voss. quod est ex glossa natum. *quam* enim pro postquam usurpare, Livio familiare esse, vidimus ad 28, 16, 14. Eadem loquendi ratio ex Livii lectione adhaesit etiam auctori Epitomarum. Supra Epit. 3. *Decemviri* etc. *creati sunt altero et trecentesimo anno, quam Roma condita erat.* Epit. 25. *Caesi anno octavo, quam in Hispaniam iverant.* Epit. 49. *Tertii belli Punici initium* etc. *intra quintum annum, quam erat coeptum, consummati.* Epit. 96. *Recepit Hispanias decimo fere anno, quam coeptum est bellum.* Tandem *mortuus*, omisso τῷ *est*, Leid. Voss. Berg. Lov. 2. Boend. et ed. Camp.

Nuncio valetudinis evocatus] Vet. lib. *valetudinis ejus.* SIG. Similiter Leid.

Raptim occurrerat] Veteres libri *accurrerat.* SIG. MSS. Pall. *adcucurrerat.* GRUTER. *accurrit* Voss. Boend. et ed. Campani. *accurrerat* Leid. Berg. Lov. 2. Exc. Pithoei, et edd. ante Moguntinam, quae *occurrerat* prima admisit. Gruteri *adcucurrerat* recipere non audeo. Quamvis enim Livius ipse augmentum praeteritis compositorum verbi *Curro* saepe addiderit, ut vidimus ad Livii 1, 12, 8. idem tamen et auctorem Epitomarum fecisse, nondum observavi.

Romam revectum] Corpus Drusi *Romam pervectum* a Nerone fratre dicitur in manuscri-

conditum. Laudatus est a Caesare Augusto vitrico, et supremis ejus plures honores additi.

pto. Dio etiam [55, 549.] *Καὶ ἀποθανόντα ἐς Ῥώμην ἐκόμισαν.* Tiberius autem non eo Roma venit, sed ex Pannonia, auctore Dione [ibidem.] quare *pervectum* placet. SIG. Similiter Leid. Berg. Lov. 2. Boend. Exc. Pithoei, et ed. Campani. *provectum* Voff.

In C. Julii tumulo conditum] Augufti eft intelligendum. Nam inquit Dio [55, 549.] *ἐς τὸ τοῦ Αὐγούστου μνημεῖον κατετέθη.* SIG. Dio sine dubio mausoleum significavit, quod Auguftum sibi dudum ante hoc tempus in sexto suo consulatu extruxiffe scribit Sueton. Aug. 100. Si de eo quoque sensit Auctor epitomarum, contra consuetudinem suam hoc solo loco Auguftum vocavit *C. Julium*. Sed *tumulum* sic dixit, ut Suetonius in Aug. 16. Antonii et Cleopatrae monumentum: *Ambobus communem sepulturae honorem tribuit, ac tumulum ab ipsis inchoatum perfici jussit.* DUK. *in tumulo C. Julii* Berg. Lovel. 2. Boend. et ed. Camp. Hunc Drusum ei sepulcro illatum effe, in quo M. Marcellus et Agrippa sepulti sunt, refert Albinov. Eleg. ad Liv. vers. 67. et seqq. Marcellum autem Auguftus in sepulcro suo condidit, tefte Dion. Cass. 53, 517. similiter etiam Agrippam, tefte eodem l. 54, 541. Hoc manusoleum *tumulum Augusti* etiam vocavit Tacit. 3. Ann. 4. *Dies, quo reliquiae tumulo Augusti inferebantur.*

Laudatus a Caesare] Veteres libri *Laudatus est a Caesare.* SIGON. Non aliter etiam Leid. Voff. Berg. Lov. 2. Exc. Pithoei, et ed. Camp.

Supremis ejus plures honores additi] *supremis illius funeribus plures* Exc. Pithoei, Norv. et pleraeque edd. ante Gruter, qui id, quod nunc vulgo exftat, recepit, adftipulantibus Leid. Voff. et Lovel. 2. Neque multum hinc abeunt Boend. Berg. et ed. Camp. quorum ille *supremos illius*, hi *supremos ejus* praeferunt. *Suprema* pro morte, sive eo, quod mortuis fieri solet, etiam pro reliquiis cadaveris cremati, poni, docet Salmas. ad Solin. pag. 16. et 31. Deinde *honores dedit* Leid. Voff. Berg. Lov. 2. Boend. Norv. et edd. usque ad Froben. qui *additi* reposuit. *dati* exhibent Exc. Pithoei.

JOHANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM LIBER CV.

IN LOCUM LIBRI CXL. T. LIVII.

I. Extremus hinc Druso vitae annus, sed idem honore et gloria praecipuus, sequitur. Nam et consulatum, collega T. Quinctio T. F. Crispino, gessit: et egregias de Germanis victorias reportavit. Fatum ei prodigiis praenunciatum antiqua superstitio credidit; quod turbinibus et fulmine concussa pleraque fuerant, in quibus et multae Deorum aedes, ut ne Capitolino quidem Jovi, consortiumque Deorum cellis parceretur. Quo terrore nil tardatus juvenis, in Transrhenanas civitates iterum inducto exercitu, per Cattos ad Suevorum usque fines magno labore iter aperuit: haud incruenta victoria superatis, qui occurrerant.

U. c. 743. A. C. 9. Ner. Claudio, T. Quinctio Coss.

Prodigia Drusi mortem praecedentia.

II. Inde, tres simul validissimas nationes, Cheruscos, Suevosque, et Sicambros, adortus, nimiam hostium fiduciam calamitosam ipsis atque lacrimabilem effecit. Nam illi, centurionibus viginti barbaro more mactatis ad aras, concrematisque, tam certam victoriae spem conceperant, ut, divisa in antecessum praeda, Cherusci equos, Suevi aurum et argentum, Sicambri captivos sibi desponderent. Sed ipsi, magna pugna victi, seque et sua cum uxoribus liberisque perdiderunt, qui more Germano sequuti suos in proelium exeuntes fuerant. Res foeda dictu, sed ad demonstrandam illarum gentium incredibilem feritatem efficax, traditur; mulieres eorum, quum ad plaustra sua victores venissent, deficientibus telis, infantes liberos humi collisos in adversa hostium ora misisse.

Is interim Cheruscos Suevosque et Sicambros debellat.

III. At Drusus, cedentes in penitiora gnaviter insequutus, inter Visurgim et Albim omnia populaba-

A spectro quodam mors

Cap. I. Dio, l. 55. Ovid. ad Liv. v. 401. Dio. Liv. Epit. Dio. Cap. II. Flor. 4, 12. Oros. 6, 21. Flor. Oros. Tac. Germ. 7. et 18. Oros. Cap. III. Dio.

U. c. 743. A. C. 9. *ei denunciatur.*

tur: Albim quoque transiturus, ni res eum mira quaedam et minax oblata deterruisset. Barbarae mulieris humana amplior species obviam facta, *tendere eum ultra*, Latinis verbis prohibuit: *hunc enim et operum ejus et vitae terminum fata statuisse.* Nec aliter evenit. continuo regressus, priusquam Rhenum adtingeret, inter hunc et Salam fluvios, in aestivis, quae Scelerata inde vocata sunt, mortem obiit. quo tempore et lupos circa castra vagos ululasse tradunt, et juvenes duos per media munimenta equitare visos: muliebrem etiam ejulatum auditum, et speciem in coelo transcurrentium stellarum adparuisse.

De genere mortis ejus diversae opiniones.

IV. De genere mortis haud similia traduntur. Ex lapsu equi crus fregisse quidam scribunt: inde tricesimam ante diem decessisse. Morbo solutum alii narrant, qualis ille fuerit, aut unde profectus, reticentes. Nec defuerunt, qui scelus vitrici suspicarentur: quod mira comitate juvenis, si reperisset occasionem, redditurum populo rempublicam non dissimulabat. ferebantque proditam ejus epistolam ab fratre, quem de cogendo ad libertatem restituendam Augusto sollicitarat. Revocatum igitur e provincia: at, quia cunctatus erat decedere, veneno occupatum putarunt. Sed ego rem tantam, quum neque credere satis, neque refellere possim, in medio relinquam; cetera, quae certioribus testimoniis nituntur, traditurus.

Tiberius incredibili celeritate usus,

V. Ad famam aegrotantis Drusi Augustus cum Livia, quam alioquin itinerum suorum comitem habere consueverat, Ticinum procurrerat. Eodem forte Tiberius, ex recenti victoria redux, ad salutandos parentes adcessit. Ergo, cognita fratris valetudine, jussu Augusti, et sua pietate, sive ne in hostili solo sine duce exercitus esset, rapidissimo cursu, et incredibili celeritate, ni certis auctoribus traderetur, advolavit. Quum enim transeundae Alpes, transeundum Rheni flumen esset, die ac nocte, mutatis subinde jumentis, ducenta passuum millia, per devictas modo feras nationes, uno tantum comite, confecisse fertur.

Spirantem adhuc reperit

VI. Certe spirantem adhuc fratrem reperit: isque, adventu illius cognito, legiones extremo jam imperio

Cap. III. Sueton. Claud. c. 1. et Dio. Dio. Strabo, l. 7. p. 291. Sueton. Dio. Liv. Epit. Dio. Sueton. Tac. Ann. 1, 33. et 2, 41. Sueton. Tib. 50. et Claud. 1. Cap. V. Dio. Val. Max. 5, 5. Tac. Ann. 3, 34. et 5. Val. Max. Dio. Liv. Epit. Val. Max. Plin. 7, 20. et Val. Max. Cap. VI. Dio.

obviam procedere cum signis et aquilis comptis, et salutare imperatorem jussit; praetoriumque ei dextra parte statui. Nec multo post exstinctus est, inter suprema fratris oscula. Corpus, invito prope exercitu, qui cremari in armis, inter quae ceciderat, voluisset, a Tiberio primum per centuriones et tribunos militum ad hiberna deportatum est. Inde municipiorum coloniarumque primores exceperunt, suscipientibus scribarum decuriis, et effusa per officium multitudine, rogisque adcensis. Sic Romam perlatum, pedibus antecedente Tiberio, nec usquam ab eo, postquam Ticinum advenerat, discedentibus vitrico et matre Livia. Lictores quoque versis, ut in luctu, fascibus sequebantur. U. c. 743. A. C. 9.

VII. Tum in foro, circumfusis Claudiorum Liviorumque imaginibus, propositum defletumque funus. Tiberius defunctum laudavit pro Rostris; Augustus, nec sine lacrimis, in circo Flaminio: quod, nescio quam ob superstitionem, ingredi pomoerium fas non esse rebatur. Ea in laudatione precatus dicitur Deos, *similes Druso Caesares suos facerent, sibique tam honestum quandoque exitum darent, quam illi dedissent.* Cadaver equitum Romanorum illustrium humeris in campum perlatum, ibique concrematum est: cineres in Augusti conditorium illati. *Funus Drusi.*

VIII. Fortior in hujus obitu Livia fuit, quam in Marcello nuper Octavia fuerat: sive quod adhuc alter filiorum supererat, sive aliis caussis. Profuisse sibi sapientia Arei monita dicebat, ne nimio luctu mergeretur. Honores deinde cumulatim memoriae ejus additi: nec per adulationem magis, quam jure merito. *Germanici* cognomen ipsi posterisque, statuae, arcus marmoreus cum tropaeis via Appia, et ad ipsum Rhenum honorarius tumulus Maguntiaci, adhuc vestigiis ejus monumenti durantibus. Eum exercitus excitavit; decretumque, *ut circa eum deinceps stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publice supplicarent.* Augustus elogium ejus tumulo, versi- *Livia filii mortem fert fortiter.*

Cap. VI. Ovid. ad Liv. v. 89. Val. Max. Ovid. ad Liv. v. 167. Dio. Suet. Claud. 1. Sen. Consol. ad Marc. c. 3. Liv. Epit. Sueton. Tib. 7. Tac. Ann. 3, 5. Cap. VII. Senec. Ovid. ad Liv. v. 141. et 177. Tac. Dio. Ovid. ad Liv. v. 209. Dio. Sueton. Claud. 1. Cap. VIII. Ovid. et Sueton. Dio. Liv. Epit. Dio. Sen. Cons. ad Marc. c. 3. et 4. Liv. Epit. Flor. 4, 12. Sueton. Claud. 1.

U. c. 743. A. C. 9. bus a se compositis, insculpsit, vitaeque memoriam prosa oratione consecravit.

Drusi virtutes. IX. Nec dubitari potest, omnibus dignum honoribus humanis fuisse. ac nescio, an quisquam postea Romanorum Druso comparari debeat, praeter Germanicum, qui huic patri suo virtutibus et gloria, sed et fortunae fatique similitudine, proximus fuit. Ad bellica et civilia negotia pariter promptus, suavis omnibus, sibi amicos aequans benevola aestimatione, quantum ipse erat opibus superior, corporis etiam insigni decore, et commendante omnia flore aetatis: quippe tricesimum agens annum interiit. Manu quoque strenuus, qui saepe maximo cum discrimine Germanorum duces tota acie sequeretur, opima referendi avidus.

Ejus opera. X. Nec adipisci tantum victoriam, sed et firmare consilio idoneus, in tutelam provinciarum praesidia passim disposuit, fluviorum maxime opportunitatem sequutus. Praecipue Rhenum, communi in Gallos Germanosque tutela, quinquaginta circiter castellis communivit: ex quibus enatas esse plerasque omnes civitates satis constat, quarum splendore hodie Gallica ripa insigniter illustratur. Pontes in eodem amne duos aedificavit, ad Bonnam et Maguntiacum, ut expeditus in Germaniam trajectus esset. Hercynium saltum, inadcessum ad id tempus, frequentibus victoriis percurrens, patefecit. Ejus denique reverentia non pacatae modo gentes, sed etiam hostiles, ferocius agere desierunt: per totum adeo morbi tempus velut tacitis induciis quietae. Justis Druso redditis ad publica munia reditum, voluptatesque resumptae.

Tiberii ovatio. XI. Tiberio decretam ex Dalmatico vicinisque bellis ovationem diximus. hanc ille tanto peregit magnificentius, quod adparatus etiam Drusi caussa facti post mortem hujus in unum omnes cesserant. Equo invectus, stratis in Capitolio et per alias urbis partes mensis, epulum populo praebuit: mulieribus etiam a Livia ac Julia epulum datum. Liviae mox, in so-

Cap. VIII. Ovid. ad Liv. 5, 337. Dio. Cap. IX. Sueton. Tac. Ann. 2, 7. Eutrop. 7, 8. Sueton. Ovid. ad Liv. v. 14. Vell. 2, 97. Sueton. Cap. X. Flor. Tac. Ann. 4, 5. Flor. Sen. Consol. ad Marc. c. 3. Cap. XI. Supra, 139, 2. Vell. 2, 96. Euseb. Chron. Dio.

solatium amissi Drusi, statuae decretae, cum jure trium liberorum: et ab hoc exemplo coepta consuetudo jus istud priscis temporibus ab senatu, mox ab imperatore, petendi: quorum indulgentia, quibus natura tot liberos non concesserat, poenam orborum vitabant, et praemia multos liberos habentium, praeter pauca, consequebantur. Sub idem tempus Herodes Caesareae templum Augusti et Romae dedicavit, cum magnificentissimis utriusque simulacris. Turrim etiam pulcherrimam, in portu positam, memoriae Drusi caussa nominavit *Drusionem*. Nec unius Herodis haec adulatio fuit. alii quoque reges Caesareas urbes condiderunt: Artavasdes in Armenia; et Juba in Mauritania. U. c. 743. A. C. 9.

Constitutiones Augusti circa senatum.

XII. Hoc tempore ferunt ab Augusto constitutum, ne senatus legitimus plus, quam bis quot mensibus, haberetur, Kalendis et Idibus: ut tamen Idus Martiae, propter necem Caesaris, pro damnatis et atris exciperentur. Numerum senatorum, intra quem senatusconsulta fieri non possent, pro modo negotiorum finiit. mulctas sine justa caussa absentium intendit. et quia saepe multitudo delinquentium impunitatem hujusmodi culpis pepererat; quoties hoc contigisset, quintum quemque sorte ductum mulctari voluit. Utque promptius absentium ratio iniretur, album, in quo senatoria semper adnotata erant nomina, publice proposuit. Quod si forte ad numerum senatores non fuissent, auctoritas perscribebatur. quod idem obtinebat, quoties loco aut tempore alieno, aut alias non legitimo edicto Patres celeriter essent evocati, aut quum tribunus plebis intercessisset. Haec auctoritas deinde, secundum leges moresque alio senatu confirmata, nomen vimque senatusconsulti adcipiebat. Praetoribus inter haec querentibus, deteriore se loco esse, quam minorem magistratum, tribunos; Augustus decrevit, *uti praetoribus jus esset dicendae in senatu sententiae.* Haec et alia non tamquam imperans et cogens constituebat; sed in tabulis perscripta legi sinebat ab ingredientibus curiam, potestate facta monendi, si quid melius invenissent.

Praetoribus jus datum dicendae in senatu sententiae.

XIII. Nec in senatu tantum et adversus nobiles

Cap. XI. Joseph. de B. Jud. 1, 16. et Antiq. 15, 13. Sueton. Aug. 60. Plin. 6, 9. Eutrop. 7, 5. Cap. XII. Strabo, l. 17. p. 831. Dio. Sueton. Aug. 35. et Caes. c. 88. Dio. Liv. 4, 57. Dio.

U. c. 743. A. C. 9. modestus, ne clientibus quidem tristem sese aut superciliosum exhibebat. Evocatus quondam ejus scutarius injuriarum postulatus patronum Augustum desiderabat. Is, quum esset occupatior, quemdam ex cohorte amicorum dedit. tum ira correptus litigator, *Atqui*, inquit, *quoties tu auxilio habebas opus, ego locis omnibus adfui, meumque corpus pro tua incolumitate periculis objici.* Lenissimum diceres Principem, qui tantam impudentiam impunitam esse pateretur. At ille, sepositis etiam negotiis, in judicium venit, caussamque hominis egit: quasi nec rogatus inverecunde, et objurgatus merito foret.

Augusti mira lenitas in quemdam veteranum.

XIV. Sed quum Nonius Asprenas, propinquitate sibi innexus, caussam veneficii diceret; consuluit senatum, quid officii sui putaret, *Se enim angi, ne aut destitueret amicum, aut eripere nocentem crederetur.* Universis deinde adsentientibus, per horas aliquot adsedit in subselliis rei, sed tacitus, ne translatitia quidem laudatione data. Sic quoque non effugit accusatoris convicia. Nam Cassius Severus, amarissimae libertatis, idemque non vulgaris facundiae, et ab utroque notissimus, acerbissime questus est, *ejus adventu reum sibi eripi, cujus una patina centum triginta convivae interissent.* Id quoque civili animo Caesar tulit, ne censoriae quidem potestatis praescriptione hominem ultus, quum ille post paullo propter maleficam vitam deferretur; *in civitate vitiorum plena necessariam esse sermonis libertatem* dictitans. Circa id tempus etiam quaestores circa maritima Italiae loca provincias sortiri jussit, Ostiam, Ariminum, Cales.

Item in Cassium Severum.

U. c. 744. A. C. 8. C. Marcio, C. Asinio Coss. XV. Sequente demum anno, C. Marcio C. F. C. N. Censorino, C. Asinio C. F. Gallo consulibus, Augustus urbem introiit, quod facere prius propter obitum Drusi distulerat. Et lauream quidem in Feretrii Jovis templum (quum in Capitolium ferri soleret) intulit; sed nulla victoriam Germanicam alia laetitia celebravit: plus damni rempublicam cepisse morte Drusi, quam commodi superatis hostibus, praeferens. Consules tamen et alia curarunt, prosperis bellis decerni solita: et captivorum multitudinem inter se armis infestis coëgerunt concurrere.

Augustus lauream in Feretrii Jovis infert.

Cap. XIII. Sueton. Aug. 56. Dio. Cap. XIV. Sueton. et Dio. Tac. 4. Ann. 21. Plin. 35, 12. Dio. Pigh. Ann. ad an. 488. et Lips. ad Tac. Ann. 4, 27. Cap. XV. Dio.

XVI. Pulcherrimum eo tempore institutum excogitavit Caesar ambitu reprimendo. Nam et consules, et ceterorum magistratuum plerique largitionibus honorem consequuti ferebantur. Igitur Augustus, nec puniri claros viros cupiens, neque convictis sustinens parcere, tota re dissimulata, in posterum a candidatis certam pecuniam pignoris loco depoposcit, quam, qui largitionum factarum esset condemnatus, amitteret. Hoc universi multa laude tulerunt. Non idem omnium sensus in eo fuit, quod vetus senatusconsultum, quo de servo in caput domini quaeri vetabatur, excogitata fraude circumscripsit; si e republica videretur, actori publico aut Caesaris mancipari jubens. Hoc alii calliditatem adpellabant, quae, legum verba calumniando, jus dominorum iniqua et crudeli simulatione tolleret. prudentiores necessitatem excusabant, nec aliter iri obviam insidiis potuisse, quas in illum atque magistratus multi hac ipsa celandorum consiliorum fiducia frequentius cupidiusque intentassent. U. c. 744. A. C. 8. *Ambitus reprimitur.*

XVII. Inter haec, quum decennium resumptae postremo tribunitiae potestatis exisset, Imperium Augustus deponere dixit, satis certus futurum, ut recipere illud, nulla interposita mora, cogeretur. Nam et omnia firmamenta reipublicae sic habebat in manu, ut prorsus non possent extorqueri: et Imperio ita per aliquammultos annos praefuerat, ut publice gloria, privatim opulentia populus Romanus cumularetur. Argumento sit hominis libertini testamentum, factum hisdem consulibus, ante diem sextum Kalendas Februarias, quo C. Caecilius Claudius Isidorus professus est, *quamvis multa civili bello perdidisset, tamen relinquere servorum quatuor millia centum sedecim, juga boum tria millia sexcenta, reliqui pecoris ducenta quinquaginta septem millia; in numerato sestertium sexcenties.* *Hominis libertini opulentia.*

XVIII. Ita Caesar, potestate resumpta, Tiberium ad bellum Germanicum misit: ubi interim L. Domitius, cum irato propter interitum Drusi exercitu dolorem hunc cladibus hostium ulturus, Albim primus Romanorum armata manu transcenderat. Ab eodem aggeratus secundum Amisiam trames est vastas inter paludes: *pontes longi* adpellati. Ob haec et talia

Cap. XVI. Tac. Ann. 2, 30. et ibi Lips. Dio. Cap. XVII. Plin. 33, 10. Cap. XVIII. Dio. Vell. 2, 97. Tac. Ann. 4, 44. Tac. Ann. 1, 63.

U. c. 744. A. C. 8. *Augustus nationes Transalbinas mittit.* triumphales quidem honores Domitio decreti: ceterum Augusto posthac irritari nationes Transalbinas minime placuit. Satis negotii susceptum cum citerioribus sentiebat.

XIX. Idcirco ne Tiberius quidem longius processit, quamquam ejus adventu pleraeque nationes, inter Albim et Rhenum habitantes, Tiberio permittente, legatos de pace miserant. Sed irritae horum preces fuere, negante suscepturum Augusto, nisi et Sicambri rogarent; iidemque in satisfaciendo ceteris essent comites, quibus belli suscipiendi auctores exstitissent. Hoc quum in Germania percrebuisset, sociorum rogatu profecti ex ea gente multi principum, postquam Augusti jussu per municipia in custodias mittebantur, sibi manus intulerunt. *Tiberius Imperator adpellatur.* Pace infecta, Tiberius, nulla re majori gesta, ex Germania discessit. Hostes haud multo post adceptas clades Romanis ubere vindicta regesserunt. Tiberio tamen, quod sine detrimento magnam Germaniae partem peragravit, *Imperatoris* cognomentum Augustus addidit, sibique tum etiam recepit: militibus quoque distributa pecunia, non victoriae caussa, quae nulla insignis parta fuerat; sed propter tirocinium Caji, tum primum profecti in militiam. Tiberio interim alter consulatus cum altero triumpho decernitur.

XX. Augustus, quum et ipsi triumphus decerneretur, natali suo solennes circenses ludos maluit. Pomoerium eodem anno prolatum est, quod non nisi augentibus imperium concedebatur. *Pannonii ab Sex. Appulejo victi.* Etiam Pannonios hoc tempore victos ab Sex. Appulejo reperio, quum impatientia quietis post Tiberii discessum ad arma redissent. Tum et Augustum mensem de Sextili factum quidam auctores tradiderunt; qua de re tamen septimo ejus consulatu cautum esse plebiscito adnotavimus. Fortean intermissam, ut fit, adpellationem, et quasi cum antiqua luctantem, hoc anno ab omnibus usurpari, antiqua penitus explosa, placuerit.

XXI. Inter haec tam laeta ac splendida rursus Augustum infirmitatis humanae C. Maecenatis obitus

Cap. XVIII. Sueton. Ner. 4. Strabo, l. 7. p. 291. Cap. XIX. Dio, et Bucher. Hist. Belg. l. 1. c. 18. Vell. 2, 97. Dio. Vell. Cap. XX. Dio. Tac. Ann. 12, 23. Cassiod. Chron. Dio. Sueton. Aug. 31. Supra, 134, 103. Cap. XXI. Dio.

admonuit, viri inter paucos memorabilis. Nam per plurimos annos amicissimus Caesari, dignusque tanto honore vixerat, utilibus subinde ministeriis majoris amici benevolentiae vicem reddens. Et publice quidem obitas partes suis plerumque locis retulimus: hic omnino commemoranda libertas est, qua saepissime Caesarem ea facere prohibuit, quorum postea poenitere eum debuisset. Ac merebatur insigni lenitate prudentiaque Princeps, ut rarissimum illi fortunae bonum possideret, benevolum candidumque monitorem. Utriusque maximum experimentum ab uno exemplo capias, licet. U. c. 744. A. C. 8. *Maecenatis libertas in admonendo Caesare.*

XXII. Sedebat Augustus pro tribunali, damnaturus multos, ut omnes oculorum gestuumque et vocis notae, quas diu ante perdidicerat Maecenas, ei significabant. Igitur, quum per confertam turbam pervadere ad eum nequisset, tabellam in sinum ejus misit, his inscriptam verbis, *Surge, carnifex.* Surrexit ille, nulla in quemquam lata tristiore sententia, tantumque abfuit ab offensa hominis probatissimi libertas, ut potius, quum illa morte Maecenatis defecisset, serio desideraretur. Certe, quum biennio post filiam suam propter adulteria relegasset, atque, decedente mox ira, pudore ac poenitentia corriperetur, saepe exclamasse fertur: *Horum nihil mihi adcidisset, si aut Agrippa aut Maecenas vixissent.* *In optimam partem adcipitur.*

XXIII. Virtutis autem optimique animi perspicuum documentum in Maecenate fuit, quod, in maxima apud Principem gratia positus, non invidiam ceterorum, non odia persensit. Scilicet modestia ac comitate fortunam temperans, quum aliis ab Augusto saepe summos honores impetraret, in equestri loco consenuit. Non mirum igitur, si morte hujus ingentem dolorem concepit Caesar, etiam ex testamento Maecenatis perspecto, nihil eum sibi propter Terentiam succensere. Paucis enim nec maximis rebus exceptis, omnia ei reliquit, si quid inde distribuere defuncti amicis vellet, illius in arbitrium conferens. Erat quippe mos Caesari, quamquam hereditatum minime cupido, judicia amicorum pensitare morosius, neque dolorem aut gaudium dissimulare, prout in testamentis neglectum se aut honoratum reperisset, *Maecenas testamentum.*

Cap. XXII. Sen. de Benef. 6, 32. Cap. XXIII. Dio. Sueton. Aug. 66.

U. c. 745. A. C. 7. Ti. Claudio, Cn. Calpurnio Coss.

Cn. Piso suffectus olim consul.

XXIV. Post haec Ti. Claudius Ti. F. secundum iniit consulatum, cum Cn. Calpurnio Cn. F. Pisone, cujus item alter hic consulatus fuisse a quibusdam traditur: quod argumento est, inter superiorum annorum suffectos fuisse. Nam si quis eumdem esse putet, qui cum Augusto undecimum consule gessit, illum patrem hujus Pisonis fuisse discat: quod ex probatissimis auctoribus abunde constat.

Tiberius senatum extra pomoerium habet.

XXV. Tum igitur Tiberius, Kalendis Januariis senatu in Octaviae gentis fano extra pomoerium habito, (nam triumphans initurus urbem erat) aedem Concordiae instaurandam sibi sumpsit, ut in eo suum et Drusi nomen inscriberet. Acto deinde triumpho, una cum matre Liviae gentis sacrarium dedicavit, atque ipse senatoribus in Capitolio, mulieribus Livia seorsim epulum praebuit. Idem *Ti. Claudius Ti. F. Nero, Pontifex, Consul iterum, ludos votivos pro reditu Imperatoris Caesaris, Divi F. Augusti, Pontificis Maximi, Jovi Optimo maximo fecit*, ut hodieque basis marmoreae inscriptio prodit: quamquam, eo Germanicis motibus evocato, C. Caesar et consul Piso pro eo fecerunt. In Germania tamen nihil ad memoriam insigne gestum.

Diribitorium.

XXVI. At Romae diribitorium eodem anno perfectum est, quod Agrippa inchoaverat. Maximum id aedificium fuisse dicitur eorum, quae usquam posita sint sub uno tecto: adeoque, postquam vetustate collapsum tectum est, instaurari potuisse negant. Sub idem tempus Agrippae funebres ludi facti, eoque die omnes, ne filiis quidem Caesaris exceptis, praeter ipsum, in pulla veste fuerunt. Spectatum est in Septis, tum in honorem Agrippae, cujus ibi monumenta visebantur, tum quia multa circa forum aedificia arserant. Incendii culpa in ipsos dominos conferebatur, qui aere alieno gravati futurum sperassent, ut misericordia accepti detrimenti onere levarentur. Igitur nemini succursum.

Partes urbis, earum praefecti.

XXVII. Adversus incendia spatium urbis in regiones quatuordecim, et has iterum in vicos divisit. Regionibus praeesse magistratus annuos, praetores, tribunos plebis, et aediles sortito jussit. Vicorum magistris, qui antiquitus de plebe constituebantur, praeter praetextam, quae et olim concedebatur, binos lictores addidit, quibus in suo quisque spatio

Cap. XXIV. Pigh. Ann. Cap. XXV. Dio. Pigh. Ann. Dio. Cap. XXVII. Sueton. Aug. 31. et Dio. Liv. 34, 7. Dio.

certisque diebus uterentur. Ab his familia publica, circa portas et muros disposita, ubi necessum esset, evocabatur: donec post aliquot annos, praefecto vigilum constituto, diligentius etiam ab Augusto provisum est. U. c. 745. A. C. 7.

XXVIII. Adolescebant interim Cajus et Lucius Caesares pari voluptate ac sollicitudine Principis, qui munimenta domus corroborari laetabatur; insolentiam puerorum suspectabat. quippe, gnari quam ad fortunam educarentur, mores avitos haud curabant usquequaque aemulari. Lucius utique, vix undecim natus annos, quum in theatro plausu et adclamationibus populi exceptus magnos spiritus sumpsisset, eo progressus est temeritatis, ut Cajo fratri, eo quoque adhuc praetextato, petere consulatum auderet. Tum vero non premens iram Caesar, *Absit*, inquit, *a republica, qualis meis temporibus evenit calamitas, ut quemquam annis viginti minorem consulem fieri oporteat!* Sic etiam insistentibus, *tum satis mature magistratum eum capturum*, respondit, *ubi et semet cohibere a peccando, et populi compescere cupiditates didicisset.* *L. Caesaris Agrippae filii temeritas.*

XXIX. Interim, ut indulgentia praeferoces animos retineret, sacerdotium Cajo dedit, et designari consulem passus est, ut post quinquennium anno aetatis vicesimo magistratum iniret. Interim ex ea die deductus in forum, ut interesset consiliis publicis, loco que senatorio spectaret et epularetur. Haec honoris Augusti caussa senatusconsulto decreta. Equites autem Romani universi *Principem juventutis* Cajum hastis argenteis donatum adpellaverunt. Haec ajunt Augustum vix admisisse, quum intime gauderet factis; ne speciem civilis animi amitteret. *C. Caesar in forum deductus.*

XXX. Eodem anno, tum enim D. Laelius D. F. Balbus, C. Antistius C. F. Vetus consules erant, Tiberio tribunitiam potestatem Caesar in quinquennium dedit; Armeniamque deficientem ei demandavit. At ille inter tot prospera, incertum quibus caussis, repente statuit e medio se quam longissime abducere: nec enim studiorum caussa Rhodi secessum petisse crediderim, quamquam id praetulisse traditum. Veriorem fuisse stimulum ex intemperantia uxoris pu- U. c. 741. A. C. 6. D. Laelio, C. Antistio Coss. *Tiberius statuit e medio se abducere.*

Cap. XXVII. Dio, l. 55. sub Coss. M. Aemil. et L. Arruntio. Cap. XXVIII. Dio. l. 55. sub Coss. D. Laelio, et C. Antistio. Cap. XXIX. Sueton. Aug. 64. Tac. Ann. 1, 3. Zonaras. Lapis Ancyr. Dio. Lapis Ancyr. Tac. Cap. XXX. Dio. Vell. 2, 99. Sueton. Tib. 10. et Dio. in Excerpt. Vales.

U. c. 746. A. C. 6. tant, quam neque repudiare auderet, neque perferre ultra posset. Certe reliquit eam Romae, sed cum filio, quem sibi Vipsania pepererat. Quidam existimant, et ipse sic videri, sed postea, voluit, Agrippae exemplo, qui Marcello cesserat, abire voluisse, ne praestantia sua et rerum gestarum gloria obstare adolescentibus Augusti liberis videretur. Et, quemadmodum in dissidiis principalium domuum omnes in partes aliquorum velox suspicio est, non deerant, qui offensum judicarent, quod ipse ab Augusto non esset adoptatus. Contra alii ab illo ejectum sibi persuadebant, ut liberorum ejus insidiatorem. Minus absurda opinio est, vitato assiduitatis taedio, auctoritatem absentia tueri voluisse, atque etiam augere, si, quod futurum rebatur, ad subeunda reipublicae onera, quibus nemo praeterea par esset, revocaretur. Ipse nihil horum, sed honorum laborumque parem satietatem, et quietis desiderium, obtendit.

XXXI. Quacumque caussa tam pertinaciter certe propositum ursit, ut neque matris precibus, nec querelis Augusti moveretur, cui contumeliosus hic secessus futurus erat: ciboque, postquam se detineri videbat, quatriduo abstineret. Rhodus ei revertenti prius ex Armenia, salubritatis et amoenitatis nomine, maxime placuerat. Huc igitur concedens, modicis aedibus diu ingentes virtutes, nec minora vitia abdidit; reliquo etiam cultu, officiorumque cum Graecis pariatione, privato similior.

Livianae Historiae et Supplementorum finis.

XXXII. Ceterum praesenti labori meo in his temporibus actisque finem facio, circa quae Livianam etiam historiam desisse indicio Epitomarum deprehenditur; toto animo versus in majoris et constantioris Imperii auctorem dominumque JESUM CHRISTUM, quem sub hosce annos (de natali enim ejus haud levibus argumentis inter doctos disputatur) hominem natum suus adspexit potius, quam adgnovit, orbis. Hujus beneficio, si quid utiliter elaboravi, debere me totum profiteor: eumque suppliciter oro, ut porro mentem eam mihi servet, omnia, de quibus hic scripsi, regna, victorias, triumphos, nullo modo digna reputantem, ob quae illius sanctissima secta, aut quidquid ea facere ac pati jubet, ulla ex parte negligatur.

Cap. XXX. Sueton. Tib. c. 7. Vell. Sueton. Tib. 10. et 12. Dio. Cap. XXXI. Plin. 7, 45. Suet. Tib. 11. Dio, et Suet.

FRAGMENTA
DEPERDITORUM LIBRORUM
T. LIVII,
Ex antiquis Grammaticis aliisque collecta.

Sequentia laudantur, additis libris, unde petita sunt.

Ex lib. XIV.

Privato nos tenuissemus.

Priscian. lib. XV. Gramm. pag. 1009. De locutione *privato se tenere* vide ad Livii 23, 7, 10.

Ex lib. XVII.

Pridie Nonas. Pridie Idus.

Priscian. lib. XIV. Gramm. p. 992.

Ex lib. XVIII.

Imberbi vulgariter.

Charis. lib. I. Gramm. p. 74. qui tantum laudat *Titum Historiarum XVIII.* quod, quin ad Livium referri debeat, non dubito. Insuper Putschius edidit *imberbi*; at quaedam editiones praeferunt *imberbes*, quod verius esse videtur. Nam et alii Grammatici observarunt, Livium *imberbis*, alios *imberbus* extulisse. Ita Auctor incertus de Orthogr. qui vulgo Beda creditur, apud Putsch. in Corpore veter. Gramm. p. 2789. *Imberbi dicuntur, non imberbes: sic etenim Varro, Imberbi juvenes. Sed et Cic. Imberbum per um dixit, non*

(* Gelasius Pontifex Rom. Epist. adversus Andromachum: *Lupercalia autem propter quid instituta sunt, quantum ad ipsius superstitionis commenta respectans, Livius in secunda Decade* loquitur. *Nec propter morbos inhibendos instituta commemorat, sed propter sterilitatem, ut ei videtur, mulierem,* (l. *mulierum*) *quae tunc acciderat, exhibendam.* (in marg. forte *exigendam.*) V. Labbaei Concil. Gener. T. 4. p. 1236. locum indicavit Cl. Wesseling. V. etiam Baron. in Annal. Eccles. ad a. 496. §. 35.)

Imberbem. Titus Livius autem Imberbis singulariter. Similiter Antiquus Grammaticus apud Barth. 37. Advers. 14. *Imberbi dicuntur, non Imberbes. Varro, Imberbi juvenis.* (lege *juvenes* ex Charis. et Auctore incerto, modo laudato) *Ita et Cicero. Sed contra Titus Livius.*

Ex lib. XX.

Ex hoc libro fragmentum laudat Priscian. lib. X. Grammat. pag. 901. Sed pertinet ad Livii lib. 25, 11.

Ex lib. LVI.

Vide infra fragmentum petitum ex lib. CVII. quod huc referendum esse, verisimile puto.

Ex lib. XCIV.

Livius in libro nonagesimo quarto Inarimem in partibus Maeoniae esse dicit; ubi per quinquaginta millia terrae igni exustae sunt. Hoc etiam Homerum significasse vult.

Servius ad Virg. 9. Aeneïd. vers. 715. De hoc loco vide Salmas. ad Solin. p. 68. b.

Ex lib. CIII.

Horrendus magis est, premit qui corpora, carbo.
Urit hic inclusus, vitalia rumpit acerbus:
Hunc veteres quondam variis pepulere medelis.
Tertia namque Titi simul et centesima Livî
Charta docet, ferro talem candente dolorem
Exactum, aut poto raporum semine pulsum:
Infecti dicens vix septem posse diebus
Vitam produci. tanta est violentia morbi.

Q. Seren. Samon. de Medic. cap. 39. vers. 725.

Ex lib. CVII.

Qui Pompejum morbum excusasse ferunt, ne, quum interesset deditioni, animos Numantinorum irritaret.

Priscian. lib. XVIII. Gramm. pag. 1198. In cujus editione Putschiana haec verba adducuntur ex *Livio CVII. ab urbe condita.* in antiquioribus ex *Livio in* 26. *ab urbe condita.* Sed utrobique mendose. Omnino enim referenda videntur ad Livii lib. LVI. et ad deditum Numantinis Mancinum. Nam P. Furius Philus consul, qui Hispaniam citeriorem nactus Mancinum de-

diturus erat, Q. Pompejum et Q. Metellum legatos secum illuc ire coëgit. Vide Val. Max. 3, 7, 5. Eorum Pompejus quinquennio antea consul eamdem provinciam obtinuerat, et, re male gesta, pacem cum Numantinis inierat, quam postea a se initam esse negavit. Appian. Alex. in Bell. Hispan. pag. 299. et Cic. 2. de Finib. 17. Ne igitur, cum Furio consule legatus in Hispaniam profectus, Mancini deditioni interesse deberet, et, praesentia sua nuperae fraudis ac perfidiae memoria revocata, animos Numantinorum irritaret, eum, ex quorumdam sententia, morbum excusasse, hoc Livii fragmentum nos docet. Ejus facti nulla mentio fit in Supplementis Freinshemii lib. 56. c. 13. Ne vero hoc fragmentum ad eam historiam referendum esse videret, ei fraudi exstitisse puto errorem, in editionibus Prisciani commissum, circa numerum librorum Livii, unde petitum erat.

Ex lib. CXII.

Castra quoque diversis partibus Cassius et Bogud adorti haud multum abfuere, quin opera perrumperent.

Quo tempore firmandi regni Bogudis caussa exercitum in Africam velociter trajicere conatus sit.

Cassius gessisset cum Trebonio bellum, si Bogudem trahere in societatem furoris potuisset.

Tria haec fragmenta nobis servat *Priscian. lib. VI. Gramm. pag.* 686. *et* 687. Quorum primum Freinsh. Supplemento hujus libri cap. 49. tertium cap. 50. intexuit: secundi vero rationem habuisse non invenio.

Ex lib. CXIII.

Bogud, Bogudis, nomen barbarum, quod Livius in cxiii. declinavit Bogudis.

Priscian. lib. V. Gramm. p. 643. Ex l. 116. V. Plutarch. in Caes. p. 738.

Et ipse circa Pulpud oram tuebatur.

Priscian. lib. VI. Gramm. pag. 687.

Ex lib. CXVIII.

Adversus interfectores C. Caesaris ultoribus manum comparans concibat.

Priscian. l. IX. Gramm. pag. 865. qui fragmentum hoc laudat *ex Livii libro XIIX.* neque aliter in Msto suo esse Vossius testatur lib. 5. Gramm. cap. 35. sed legendum esse *lib. CXIIX.* recte contendit: eo enim libro de bello adversus Julii Caesaris interfectores sermonem fuisse, Epitomen Livii ostendere. Duos etiam codd. Prisciani consuluit Barthius, in quorum altero se vulgatam lectionem *Livius in XVIII.* repperisse testatur ad Statii l. 4. Theb. vers. 146. sed in altero *Livius in XCVIII.* unde Vossii conjectura confirmatur. Nam ex *XCVIII.* transpositis literis numeralibus, facillime fit *XCVIII.*

Ex lib. CXXVII.

Quoniam inter Augustum et Antonium reliquiae adhuc erant dissensionis, Coccejus Nerva, proavus Nervae, qui postea imperavit Romae, mandavit Augusto, ut mitteret, qui de summa rerum tractarent. Ergo missus est Maecenas cum Agrippa, qui utrumque exercitum in una castra coëgerunt, ut aït Livius lib. CXXVII. Intelligendum autem, quod, Fontejo misso ab Antonio, Augustus Maecenatem et ceteros ad eumdem locum emiserit.

Acro ad Horatii lib. I. Sat. V. vers. 29. Similia ad eumdem locum habent Porphyr. et Commentator vetus Cruquii.

Porphyrio notat: Dissensione orta inter Caesarem Augustum Antoniumque, Coccejus Nerva, avus ejus, qui postea Romae imperavit, petiit a Caesare, ut aliquem, qui de summa rerum tractaret, mitteret Tarracinam. Et primum Maecenas, mox et Agrippa congressi sunt, hique pepigerunt fidem confirmatissimam, et in una castra conferri signa utriusque exercitus jusserunt. Hoc et T. Livius lib. CXVII. refert, excepta Capitonis mentione.

Commentator vero Cruquii: Ab Antonio missus fuerat Fontejus Capito legatus, ab Augusto Maecenas, intercedente Coccejo Nerva, proavo Nervae imperatoris, (qui et Augusto et Antonio gratus erat) cum Agrippa. Ea autem conditione con-

venerant legati, ut de summa rerum tractarent, exortamque dissensionem inter duos hos Imperatores componerent; quod et fecerunt, et utrumque exercitum juxta Brundisium in una castra cum magna laetitia coëgerunt, ut infert Livius lib. CXXVII.

Apud Porphyr. per *avum* intelligendus est *proavus*, ut vocatur apud Acron. et Commentat. Cruquii. Vide Rupert. ad Pompon. de Orig. Jur. l. 3. cap. 13. sect. 2. pag. 437. Apud eumdem Porphyr. etiam pro *Ti. Livius lib. CXVII.* emendandum est *T. Livius lib. CXXVII.* ut reliqui duo recte praeferunt. Historiam vide in Freinsh. Supplem. h. lib. cap. 20. et seqq.

Ex lib. CXXXVI.

Eodem anno ludos seculares Caesar ingenti adparatu fecit; quos centesimo quoque anno (is enim terminus seculi) fieri mos.

Censor. de die natali cap. XVII. Horum ludorum secularium in Epit. Liv. lib. CXXXVI. mentio non fit. Sed sciendum est, in Epitomis Liv. post lib. CXXXV. defectum esse aliquot librorum, sive, ut Sigonius existimat, duorum librorum, CXXXVI. et CXXXVII. adeoque, qui nunc eo numero notantur, olim adscriptos habuisse numeros CXXXVIII. et CXXXIX. In deperdito igitur libro Epitomarum mentionem horum ludorum secularium factam esse, verisimile est. Vide Sigon. ad Epit. Liv. lib. CXXXVI. Duorum deperditorum res Freinsh. enarravit in Supplementis libri, qui nunc vulgo CXXXVI. dicitur. Et quidem ludos seculares memorat libri ejus cap. 46.

* * *

Sequentia fragmenta laudantur quidem, non additis libris Livii, ex quibus petita sunt; conjectura tamen ad suos libros redigi quodammodo possunt.

Curribus falcatis usos esse majores, et Livius et Sallustius docent.

Servius ad Virg. lib. I. Aen. vers. 476. Hoc referendum videtur ad lib. XIII. et quidem ad id, quod refert Freinsh. in Supplem. ejus libri cap. 38.

* *

Ni Pyrrhus unicus pugnandi artifex, magisque in proelio, quam bello, bonus.

Servius ad Virg. lib. I. Aen. 456. Hoc fragmentum ad lib. vel XIII. vel XIV. pertinere puto, quibus Livius bella Romanorum cum Pyrrho descripsit, ut constat ex auctore Epitomes eorum librorum.

* *

Sichaeus, Sicharbas dictus est; Belus Didonis pater, Methres; Carthago a Carthada, ut lectum est. quod invenitur in historia Poenorum, et in Livio.

Servius ad Virg. I. Aen. 343.

Carthago est lingua Poenorum nova civitas, ut docet Livius.

Servius ad Virg. I. Aen. 366. Utrumque hoc Servium petiisse existimo ex Livii lib. XVI. ubi belli Punici primi initium, et ea occasione originem Karthaginiensium et primordia urbis retulit, ut testatur Epitome ejus libri.

Bitias classis Punicae fuit praefectus, ut docet Livius.

Servius ad Virg. I. Aen. 738. Hoc quoque fragmentum commode ad lib. XVI. referri potest. Docet enim Servius, Virgilium, qui Bithiae et Jopae ibi meminit, introduxisse nomina ducum Poenorum, quibus nempe Dido usa est: ut ita Bitias fuerit dux vel praefectus classis, qua Dido in Africam advecta est. Memoratur quidem *Bithyas* Poenorum dux tempore belli Punici tertii apud Freinsh. in Suppl. lib. 51, 4. et 13. et lib. 52, 23. Verum is non classis, sed equitum praefectus est.

* *

Serpentis quoque a T. Livio curiose pariter ac facunde relatae fiat mentio. Is enim aït, in Africa apud Bagradam flumen tantae magnitudinis anguem fuisse, ut Atilii Reguli exercitum usu amnis prohiberet: multisque militibus ingenti ore correptis, compluribus caudae voluminibus elisis, quum telorum jactu perforari nequiret, ad ultimum balistarum tormentis undique petitam, sili-

cum crebris et ponderosis verberibus procubuisse, omnibusque et cohortibus et legionibus ipsa Karthagine visam terribiliorem. Atque etiam cruore suo gurgitibus imbutis, corporisque jacentis pestifero adflatu vicina regione polluta, Romana inde submovisse castra. Dicit belluae etiam corium centum viginti pedes longum in urbem missum.

Valer. Max. lib. I. cap. VIII. ex ext. ult. Hoc fragmentum desumptum esse ex Livii lib. XVIII. ejus Epitome docet.

* *

Tertii ludi (*seculares*) fuerunt, Antiate Livioque auctoribus, P. Claudio Pulchro, C. Junio Pullo consulibus.

Censorin. de Die Natal. cap. XVII. Hos ludos Livius retulisse creditur lib. XIX. Vide Freinsh. Supplem. ejus lib. cap. XXXI.

* *

De quartorum ludorum (*secularium*) anno triplex opinio est. Antias enim, et Varro, et Livius relatos esse prodiderunt L. Marcio Censorino, M. Manilio consulibus, post Romam conditam anno sexcentesimo quinto.

Censorin. de Die Natal. c. XVII. De his ludis Livium egisse lib. XLIX. constat ex Epitome Liviana eodem libro. Ceterum, pro *M. Manilio* legendum esse *M'. Manilio*, constat ex illis, quae ad Epit. ejus libri dicta sunt.

* *

Γαμεῖ δὲ [Σύλλας] γάμον ἐνδοξότατον, Καικιλίαν τὴν Μετέλλου θυγατέρα τοῦ ἀρχιερέως. ἐφ' ᾧ πολλὰ μὲν εἰς αὐτὸν ᾖδον οἱ δημοτικοὶ, πολλοὶ δὲ τῶν πρώτων ἐνεμέσων, οὐκ ἄξιον ἡγούμενοι τῆς γυναικὸς, ὃν ἄξιον ὑπατείας

Sulla nobilissimum conjugium contrahit, Caecilia ducta Metelli pontificis maximi filia. Ob quod cecinit multa in eum probrose vulgus, multique ex primoribus inviderunt ei, indignum illa femina existi-

ἔκριναν, ὡς φησὶν ὁ Τίτος. | mantes, ut Titus aït, quem consulatu judicaverant dignum.

Plutarch. in vita Sullae pag. 455. ubi per *Τίτον* indicari T. Livium, et rem narratam incidiſſe in lib. ejus LXXVII. qui interiit, docet Xylander. Vide Freinsh. Supplem. ejuslib. cap. 2.

Sulla quum primum ad urbem contra Marium caſtra moviſſet, adeo laeta exta immolanti fuiſſe scribit Livius, ut cuſtodiri se Poſtumius aruspex voluerit, capitis supplicium subiturus, nisi ea, quae in animo Sulla haberet, Diis juvantibus impleviſſet.

Auguſtin. de Civit. Dei lib. II. cap. XXIV. Cum iis conferenda sunt, quae narrat Plutarch. in Sull. p. 457. Ceterum fragmentum hoc pertinet ad eumdem Livii lib. LXXVII. quo bellum civile inter Sullam et Marium geſtum, ac praesertim ejus initium retulit.

* *

Eversis quippe et incensis omnibus cum oppido simulacris, solum Minervae simulacrum sub tanta ruina templi illius, ut scribit Livius, integrum ſtetiſſe perhibetur.

Auguſtin. de Civit. Dei lib. III. cap. VII. Idem referunt Auctor de Vir. Illuſtr. cap. LXX. Appian. in Mithr. p. 205. Obseq. de Prodig. cap. CXVI. aliique. Livium autem hiſtoriam Ilii a Fimbria capti et deleti retuliſſe lib. LXXXIII. ex ejus Epitome conſtat. Adde Freinsh. in Supplem. ejus libri cap. 7.

* *

Hoc primum proelium inter Sertorium et Pompejum fuit: decem millia hominum de Pompeji exercitu amiſſa, et omnia impedimenta, Livius auctor eſt.

Frontin. lib. II. Strateg. cap. V. ex 31. Livium hoc retuliſſe lib. XCI. Freinshemius credidit. Vide ejus Supplem. hujus libri cap. 19.

* *

Triginta quinque millia armatorum eo proelio interfecta cum ipsis ducibus Livius tradit, receptis quinque Romanorum aquilas, signa sex et viginti mul-

multa spolia, inter quae quinque fasces cum securibus.

Frontin. lib. II. Strateg. cap. V. ex. 34. qui ibi refert victoriam, quam Craſſus reportavit, parte fugitivorum devicta, interfectisque eorum ducibus Caſto et Gannico. Unde conſtat, referendum eſſe ad Livii lib. xcvii. in cujus Epit. *Granicus* vocatur, qui Frontino *Gannicus* dicitur. Vide viros doctos ad locum Front. et ad Epit. Liv. Eodem retulit etiam Freinsh. qui videndus in Supplem. ejus libri cap. iv.

* *

Λιούϊος δ' εἴρηκεν, ὡς οὐδέποτε Ῥωμαῖοι πολεμίοις, ἀποδέοντες τοσούτῳ πλήθει, παρετάξαντο. σχεδὸν γὰρ οὐδ' εἰκοστὸν, ἀλλ' ἔλαττον, ἐγένοντο μέρος οἱ νικῶντες τῶν ἡσσημένων.

Livius aït, numquam Romanos signa cum hoſtibus contulisse tanto numero inferiores. Neque enim vigesimam propemodum partem, immo nec minorem, aequarunt victores victorum.

Plutarch. in Lucull. pag. 511. ubi narrat proelium inter Lucullum et Tigranem ad Tigranocerta; unde ad Livii lib. xcviii. referendum conſtat. Eo enim libro bellum id Livium descripsisse ex Epit. ejus libri colligitur. Et eo etiam retulit Freinsh. in Supplem. hujus lib. cap. xlix.

Φησὶ δὲ ὁ Λιούϊος, ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ μάχῃ πλείονας, ἐν δὲ ταύτῃ γνωριμωτέρους πεσεῖν καὶ ληφθῆναι τῶν πολεμίων.

Livius auctor eſt, priore proelio plures fuisse, in hoc nobiliores hoſtium caesos et captos.

Plutarch. in Lucull. pag. 513. Ubi describit proelium ad Artaxata inter eosdem Lucullum victorem et Armeniae regem Tigranem; quod bellum Livius lib. xcviii. descripsit, ut conſtat ex Epit. ejus libri. Eodem etiam retulit Freinsh. in Supplem. ejus lib. cap. lxxiii.

* *

Creta primo quidem centum habuit civitates: unde Hecatompolis dicta eſt: poſt viginti quatuor: inde, ut dicitur, duas, Gnoson et Hierapidnam.

Quamvis Livius plures a Metello expugnatas dicat.

Servius ad Virg. III. Aeneïd. vers. 106. Verisimillimum eſt, Servium respicere ad Livii lib. xcix. Nam ex Epit. ejus libri patet, Livium Gnoſſon, et Lyctum, et Cydoniam, et alias plurimas Cretae urbes a Q. Metello proconsule expugnatas in principio ejus libri retuliſſe.

* *

Quod quum diluisset.

Agroetius de Orthogr. in Putſchii corpore Grammat. pag. 2267. et *Gothofr. Auctor. Ling. Lat. pag.* 1352. ubi id Livium de morte Mithridatis dixiſſe refert. Pertinet igitur ad Livii lib. cii. quo ipsum de morte Mithridatis egiſſe, conſtat ex Epit. hujus libri.

Καὶ γὰρ ἁλούσης τῆς πόλεως περὶ τρίτον μῆνα, τῇ τῆς νηστείας ἡμέρᾳ, κατὰ τὴν ἐννάτην καὶ ἑβδομηκοστὴν καὶ ἑκατοστὴν Ὀλυμπιάδα, ὑπατευόντων Γαΐου Ἀντωνίου καὶ Μάρκου Τυλλίου Κικέρωνος, οἱ πολέμιοι μὲν εἰσπεσόντες ἔσφαττον τοὺς ἐν τῷ ἱερῷ· οἱ δὲ πρὸς ταῖς θυσίαις οὐδὲν ἧττον ἱερουργοῦντες διετέλουν, οὔτε ὑπὸ τοῦ φόβου τοῦ περὶ τῆς ψυχῆς, οὔτε ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἤδη φονευομένων, ἀναγκασθέντες ἀποδρᾶναι, πᾶν δ᾽ ὅ, τι δέοι παθεῖν τοῦτο παρ᾽ αὐτοῖς ὑπομεῖναι τοῖς βωμοῖς κρεῖττον εἶναι νομίζοντες, ἢ παρελθεῖν τι τῶν νομίμων. ὅτι δὲ οὐ λόγος ταῦτα μόνον ἐστὶν ἐγκώμιον ψευδοῦς εὐσεβείας ἐμ-

Etenim capta urbe, tertio demum mense, die jejunii, Olympiade centeſima septuageſima nona, C. Antonio et M. Tullio Cicerone consulibus, quum vi ingreſſi hoſtes eos, qui erant in fano, jugularent, nihilo secius rem divinam facere perseverabant, neque metu vitae amittendae, neque jam cae- sorum multitudine i- fugam compulsi, quid- quid pati neceſſe erat illud ad aras ipsas la- turos eſſe melius puta- tes, quam ut aliquid l- gibus patriis praescr- ptum omitterent. Quo autem iſta non sint f- bula, unice ad fals- pietatis laudem oste-

φανίζων, ἀλλ' ἀλήθεια, μαρτυροῦσι πάντες οἱ τὰς κατὰ Πομπήϊον πράξεις ἀναγράψαντες· ἐν οἷς καὶ Στράβων καὶ Νικόλαος, καὶ πρὸς τούτοις Τίτος Λίβιος, ὁ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας συγγραφεύς.

dendam adhibita, sed ipsamet veritas, testimonio sunt, qui res a Pompejo geftas memoriae prodiderunt; et in his Strabo, et Nicolaus, ac praeterea T. Livius, hiftoriae Romanae scriptor.

Joseph. lib. XIV. Antiq. Jud. cap. IV. Sect. III. pag. 689. Ad quem locum viri docti laudant Epit. Liv. cxi. sed errore operarum. Ea enim de re Livium egiffe lib. cii. ex Epit. ejus libri conftat.

* *

Britanniae licet magnitudinem olim nemo (ut refert Livius) circumvectus eft, multis tamen data eft varia opinio de ea loquendi.

Jornandes de rebus Getic. cap. II. Quod petitum effe videtur ex Livii lib. 105. in quo ipsum egiffe de Julii Caesaris expeditione Britannica, Epitome ejus libri teftatur.

* *

Septingentesimo conditionis suae anno, quatuordecim vicos ejus [*Romae*] incertum unde consurgens flamma consumsit: nec umquam, ut aït Livius, majore incendio vaftata eft; adeo ut poft aliquot annos Caesar Auguftus ad reparationem eorum, quae tunc exufta erant, magnam vim pecuniae ex aerario publico largitus sit.

Orosius lib. VII. cap. II. qui ejusdem incendii etiam meminit lib. vi, xiv. in fine, teftatus anno ab urbe condita ɪↄcc. plurimam Romae partem ignem invasiffe, neque umquam antea tanto incendio correptam ac vaftatam civitatem fuiffe. Nam quatuordecim vicos cum vico Jugario consumtos fuiffe. Ejus incendii meminit etiam Obsequens de Prodig. cap. cxxv. unde conftat, accidiffe L. Paullo, C. Marcello consulibus: anno igitur proximo ante bellum civile inter Pompejum et Caesarem. Hinc colligo, Livium hujus incendii mentionem feciffe lib. cix. quo exeunte demum de initio belli iftius civilis egit.

Caesar, Rubicone flumine transmeato, mox ut Ariminum venit, quinque cohortes, quas tunc solas habebat, cum quibus (ut aït Livius) orbem terrarum adortus eſt, quid facto opus esset, edocuit.

Orosius lib. VI. cap. XV. Fragmentum hoc pertinere ad Livii lib. cix. ex Epitom. ejus colligo. Inde enim conſtat, Livium illo libro initium belli civilis inter Caesarem et Pompejum retuliſſe. Id autem Caesar trajiciendo Rubiconem incepit. Eodem etiam retulit Freinsh. in Supplem. hujus libri cap. xxxix.

* *

Primus hoſtem percussit nuper pilo sumto primo C. Craſtinus.

Scholiastes vetus Lucani ad lib. VII. vers. 471. Pertinet hoc fragmentum ad nobile illud proelium Pharsalicum, in quo primus Craſtinus telum emisit, ut omnes hiſtorici aliique teſtantur. Referendum igitur eſt ad Livii lib. cxi. quem eo libro proelium hoc Pharsalicum descripsiſſe, ex Epit. patet. Vide Supplem. Freinsh. hujus libri cap. lxv. Ceterum, transpositis vocibus *nuper primo pilo sumto* scribendum eſſe, conjicit Celeb. Burmann. ad d. l. Lucani. Craſtinum enim anno priore primum pilum duxiſſe.

Εν δὲ Παταβίῳ Γάϊος Κορνήλιος, ἀνὴρ ἐυδόκιμος ἐπὶ μαντικῇ, Λιβίου τοῦ συγγραφέως πολίτης καὶ γνώριμος, ἐτύγχανεν ἐπ᾽ οἰωνοῖς καθήμενος ἐκείνην τὴν ἡμέραν. καὶ πρῶτον μὲν (ὡς Λίβιος φησὶν) τὸν καιρὸν ἔγνω τῆς μάχης, καὶ πρὸς τοὺς παρόντας ἔφη, ὅτι καὶ δὴ περαίνεται τὸ χρῆμα, καὶ συνίασιν ἐις ἔργον ὁι ἄνδρες. Ἀυθις δὲ πρὸς τῇ θεᾷ γενόμενος, καὶ τὰ σημεῖα κατιδὼν ἀνήλατο μετ᾽ ἐνθουσιασ-

Patavii C. Cornelius, auguralis scientiae peritus, Livii hiſtorici civis et familiaris, sub idem forte tempus operam dabat auspicio. Hic primum (ut Livius auctor eſt) tempus proelii cognovit, praesentibusque geri aït nunc rem, et proelium duces committere. Ut iterum aves inspexit, advertitque signa, fanaticus exiliit, clamans, Vincis Caesar. Obſtu-

νοῦ, βοῶν, Νικᾷς, ὦ Καῖσαρ. ἐκπλαγέντων δὲ τῶν παρατυχόντων, περιελὼν τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἐνωμότως ἔφη, μὴ πρὶν ἐπιθήσεσθαι πάλιν, ἢ τῇδε τῇ τέχνῃ μαρτυρῆσαι τὸ ἔργον. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Λίβιος οὕτω γενέσθαι καταβεβαιοῦται.

pescentibus illis, qui aderant, detracta capiti corona juravit, non prius se repositurum eam, quam arti res esset adstipulata. Hoc Livius verum esse adfirmat.

Plut. in vita Caesar. pag. 730. qui refert, id accidisse, quo tempore proelium Pharsalicum decertabatur. unde constat, itidem hoc referendum esse ad Livii lib. CXI. Eodem etiam retulit Freinsh. in Supplem. hujus libri cap. LXXII. ubi varios alios scriptores idem narrantes in margine laudavit.

* *

Quadringenta millia librorum Alexandriae arserunt, pulcherrimum regiae opulentiae monumentum. Alius laudaverit, sicut Livius; qui elegantiae regum curaeque egregium id opus aït fuisse.

Seneca de Tranquill. anim. cap. IX. Bibliothecae Alexandrinae incendium accidit tempore belli, quod Caesar cum rege Ptolemaeo gessit. Id autem Livium lib. CXII. descripsisse, ejus Epitome testis est. Ad lib. CXII. retulit etiam Freinsh. in Supplem. ejus lib. cap. XLIII. ubi varios scriptores eamdem historiam referentes in margine laudavit. De numero librorum, qui in hac bibliotheca repositi fuerunt, vide viros doctos ad Oros. VI, XV. pag. 421. et 422.

Ὧδε μὲν τισὶ περὶ τοῦ Βάσσου δοκεῖ, Λιβίῳ δ', ὅτι τῆς Πομπηΐου στρατιᾶς γενόμενος, καὶ μετὰ τὴν ἧτταν ἰδιωτεύων ἐν Τύρῳ, διέφθειρε τινὰς τοῦ τέλους, καὶ διεχρήσαντο τὸν Σέξτον, καὶ τῷ Βάσσῳ σφᾶς ἐνεχείρισαν.

Haec de Basso quidam produnt: Livius vero, militasse illum Pompeji auspiciis: quo victo privatim egisse Tyri; corruptisque quibusdam legionibus effecisse, ut, interfecto Sexto, ipsum sibi ducem adsumerent.

Appian. Alex. lib. III. Bell. Civil. pag. 576. Haec autem referenda esse ad Livii lib. CXIV. ex Epit. ejus libri patet. Vide etiam Freinsh. Supplem. illius libri cap. 1. et seq. Ceterum in Appiano hodie vulgo editur *Λιβῶνι*, pro quo recte, ut puto, *Λιβίῳ* emendavit Clariss. Perizon. in Animadv. Hist. cap. IV. pag. 177.

Optarem mihi contingere, quod T. Livius scribit de Catone: cujus gloriae neque profuit quisquam laudando, nec vituperando quisquam nocuit, quum utrumque summis praediti fecerint ingeniis. Significat autem M. Ciceronem et C. Caesarem, quorum alter laudes, alter vituperationes supra dicti scripsit viri.

Hieronymus Prol. lib. II. in Oseam. Fragmentum hoc observavit Clericus, et recte referendum monuit ad Livii lib. CXIV. in quo ipsum de morte Catonis egisse, ex auctore Epitomarum constat.

* *

Ἦν γάρτι τῇ Καίσαρος οἰκίᾳ προσκείμενον, οἷον ἐπὶ κόσμῳ καὶ σεμνότητι τῆς βουλῆς ψηφισαμένης ἀκρωτήριον, ὡς Λίβιος ἱςορεῖ. Τοῦτο ὄναρ ἡ Καλπουρνία θεασαμένη καταῤῥηγνύμενον, ἔδοξε ποτνιᾶσθαι καὶ δακρύειν· ἡμέρας δ' οὖν γεναμένης, ἐδεῖτο τοῦ Καίσαρος, εἰ μὲν οἷόν τε, μὴ προελθεῖν, ἀλλ' ἀναβαλέσθαι τὴν σύγκλητον.

Quum Caesaris aedibus esset ex senatusconsulto adjunctum, (ut auctor est Livius) velut ad ornamentum et amplitudinem, pinnaculum, id per quietem imaginata collabi Calpurnia videbatur sibi ideo lamentari et lacrimari: ac, quum lux adpetisset, rogavit Caesarem, si qua fieri posset, ne prodiret, sed in aliud tempus rejiceret senatum.

Plutarch. in Vit. Caesar. pag. 738. Refert ibi ostenta, quae instantem mortem Caesari praesagierant. Referendum igitur est ad Livii lib. CXVI. quo ipsum de morte Caesaris egisse, constat ex auctore Epitomarum. Vide Freinsh. Supplement. hujus libri cap. XLVII.

Malum omen est, quoties Aetna, mons Siciliae, non fumum, sed flammarum egerit globos: et, ut dicit Livius, tanta flamma ante mortem Caesaris ex Aetna monte defluxit, ut non tantum vicinae urbes, sed etiam Rhegina civitas, quae multo spatio ab ea distat, adflaretur.

Serv. ad Virg. lib. I. Georg. vers. 471. Videtur hoc pertinere ad eumdem Livii lib. CXVI. quo non tantum mortem Caesaris, sed etiam, quae ei proxime praecesserunt, descripsit, ut ex auctore Epit. constat. Apud alios tamen scriptores hujus prodigii tempore Caesaris nullam mentionem inveni; unde etiam Freinsh. in Supplem. hujus libri ejus non meminit.

Quod de Caesare olim majore vulgo dictitatum est, et a T. Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci reipublicae profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest.

Seneca lib. V. Natur. Quaest. XVIII. Videtur hoc referendum esse ad eumdem Livii lib. CXVI. ubi, enarrata Caesaris nece, elogium ejus et imaginem olim depinxit. Eodem etiam retulit Freinsh. quem vide in Supplem. hujus libri cap. CXVII.

* *

M. Cicero sub adventum triumvirorum cesserat urbe, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Caesari Cassium et Brutum, posse. Primo in Tusculanum fugit, inde transversis itineribus in Formianum, ut ab Cajeta navim conscensurus, proficiscitur. Unde aliquoties in altum provectum quum modo venti adversi retulissent, modo ipse jactationem navis, (1) caeco volvente fluctu, pati non posset, taedium tandem eum et fugae et vitae cepit: regressusque ad superiorem villam, quae paullo plus mille passibus a mari abest, *Moriar*, inquit, *in patria saepe servata*. Satis constat, servos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum; ipsum deponi lecticam, et quietos pati, quod fors iniqua cogeret, jussisse. Prominenti ex lectica, prae-

bentique inmotam cervicem caput praecisum est. Nec satis stolidae crudelitati militum fuit. Manus quoque, scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes, praeciderunt. Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus in rostris positum; ubi ille consul, ubi saepe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla umquam humana vox, cum admiratione eloquentiae auditus fuerat. (2) Vix adtollentes lacrimis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant.

Vixit tres et sexaginta annos, ut, si vis abfuisset, ne inmatura quidem mors videri possit: ingenium et operibus et praemiis operum felix: ipse fortunae diu prosperae, et in longo tenore felicitatis magnis interim ictus vulneribus, exsilio, ruina partium, pro quibus steterat, filiae morte, exitu tam tristi atque acerbo, omnium adversorum nihil, ut viro dignum erat, tulit praeter mortem: quae vere aestimanti minus indigna videri potuit, quod a victore inimico nil crudelius passus erat, quam quod ejusdem fortunae compos ipse fecisset. (3) Si quis tamen virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, et (4) in cujus laudes persequendas Cicerone laudatore opus fuerit.

M. Seneca Suasor. VII. qui non addit quidem, ex quo libro haec excerpta sint; patet tamen pertinere ad Livii lib. cxx. quia eo libro ipsum de morte Ciceronis egisse Epitome testatur. Eodem etiam retulit Freinsh. in Supplem. hujus lib. cap. LX. et seq.

(1) *Caeco volvente fluctu*] Forte *incerto volvente fluctu.* Sic lib. XXXVII, [XVI.] *Posteaquam, circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi coeptum est mare.* Tacit. II. Annal. [XXIII.] *Simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire.* Petronius [cap. CXIV.] *Sed nec certos fluctus ventus impulerat, nec, quo destinaret cursum, gubernator sciebat.* J. FR. GRONOVIUS. Vulgatum *caeco fluctu* interpretatur Turneb. VI. Advers. IV.

(2) *Vix adtollentes lacrimis oculos*] Forte *prae lacrymis*. J. FR. GRONOVIUS.

(3) *Si quis tamen virtutibus vitia pensarit*] Scribendum esse, *si quis tamen*, *virtutibus vitia pensavit: vir magnus*, *acer*, *memorabilis fuit*, docuimus in quarto Observationum [cap. XIII. pag. 213.] M. Seneca Praef. IV. Controv. *Redimebat vitia virtutibus*. J. FR. GRONOVIUS.

(4) *In cujus laudes sequendas*] Lege *exsequendas*, vel *aequandas*. J. FR. GRONOVIUS.

* *

Livius refert, Cleopatram, quum ab Augusto capta indulgentius de industria tractaretur, dicere solitam, *Non triumphabor*.

Commentator vetus Cruquii ad Horat. I. od. XXXVII, 30. Non addit, ex quo libro Livii hauserit. Sed pertinere videtur ad lib. CXXXIII. in quo retulit, quemadmodum Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte obierit; ut epitome ejus libri testatur. Eadem referunt Acron et Porphyrio ad eumdem Horatii locum. Nihilominus dictum hoc Cleopatrae *non triumphabor*, sive *ὀυ θριαμβεύσομαι*, ut inquit Porphyrio, diligentissimum Freinsh. latuit.

* * *

Sequuntur nunc pauca fragmenta, quae ex quibus Livii libris desumta sunt, non additur; neque etiam, ad quos libros referenda sint, conjectura adsequi possumus.

Vir ingenii magni magis, quam boni.

Seneca lib. I. de Ira cap. XVI.

* *

Profiteor, mirari me T. Livium, auctorem celeberrimum, in Historiarum suarum, quas repetit ab origine urbis, quodam volumine sic exorsum: Satis jam sibi gloriae quaesitum, et potuisse se desinere, ni animus inquies pasceretur opere.

Plinius in Praefat. lib. I. Hist. Natur.

* *

T. Livius ac Nepos Cornelius latitudinis [*freti Gaditani*] tradiderunt, ubi minimum, septem millia passuum; ubi vero plurimum, decem millia.

Plinius Praefat. lib. III. Hist. Nat.

* *

Completis consulibus.

Serv. ad Virg. III. Georg. 1.

* *

Verba sunt, ut habemus in Livio, imperatoris transfugam recipientis in fidem: Quisquis es, noster eris.

Servius ad Virg. II. Aeneïd. 148.

* *

Impubes libripens esse non potest, neque antestari.

Priscian. lib. VIII. Gramm. pag. 792. De sensu horum verborum vide Viros doctos ad Caji lib. 1. Institut. tit. VI. pag. 57. et 58. sed praesertim Virum doctiss. Gerard. Meerman in eruditissima dissertatione de Rebus mancipi et nec mancipi §. 268. et 273.

* *

Apud Nympham Atlantis filiam Calypsonem.

Priscian. lib. VI. Gramm. p. 685. Utrum tamen hoc Livii historici fragmentum fuerit, an alterius, dubium videtur.

* *

Est in Livio, quod quum quidam cupidus belli gerendi a tribuno plebis arceretur, ne iret, pullos jussit adferri: qui quum missas non ederent fruges, irridens consul augurium ait, Vel bibant; et eos in Tiberim praecipitavit. Inde navibus victor revertens ad Africam in mari cum omnibus, quos ducebat, exstinctus est.

Servius ad Virg. VI. Aeneïd. 198. Hoc spectare ad Claudium Pulchrum, existimat Celeberr. Burmann. ad d. l. Servii, sed ab aliis aliter narrari: videndum autem monet Suet. Tib. II. et consulendos ibi commentatores. Referendum igitur foret ad Livii lib. XIX. quo Claudii hujus cladem retulit, ut testatur auctor Epitomes ejus libri. At Celeberr. Dukero ad Flori II, II, 29. id, quod ex Livio hic refert Servius, suspectum est, tamquam ex Claudii Pulchri historia fictum, vel male descriptum.

T. LIVII HISTORIARUM
LIBRI XCI.
FRAGMENTUM

QUOD

A. 1772 IN BIBLIOTHECA VATICANA INVENTUM

A

JACOBO BRUNSIO LUBECCENSI

ET

VITO JUVENATIO ROMANO

PLENIUS ET EMENDATIUS EX MEMBRANIS A. 1820

EDIDIT

B. G. NIEBUHRIUS.

ACCEDUNT NOTAE INTEGRAE NIEBUHRII

EXCERPTAE

VITI JUVENATII ET GABRIELIS BROTERII.

Titi Livii Lib. XCI. 1) (*nocte*) tamen insequenti 2), ipso pervigilante, in eodem 3) loco alia excitata turris prima luce miraculo hostibus fuit. Simul et oppidi turris, quae maximum propugnaculum fuerat, subrutis fundamentis, dehiscere ingentibus rimis, et tu*gurium conflagrare correptum* 4) igni coepit: incendiique simul et ruinae metu territi Contrebienses de muro trepidi refugerunt 5), et, ut legati mitterentur ad dedendam 6) urbem, ab uni-

1) *Lib. XCI.*] Debuisset: DECADIS X. LIB. I., si jam tum *fastidiosa legentium ignavia*, ut Petrarchae verbis loquar, *hos libros in decadas scindere consuevisset*; quod non incuriose praetereundum est, addendumque ad quae de inscriptione librorum Livii initio suarum in optimum historicum adnotationum disputat Sigonius et cum eo alii. *Vitus Juvenatius*.

2) *tamen insequenti*] Apparet praecessisse *nocte*. *Ipso* autem, quod sequitur, ad Sertorium refero, ut ex sequentibus manifestum est. *Juvenat.*

3) *in eodem*] Ed. Rom. male *IN* omittit. *Niebuhr.* [Editio Romana exhibet recensionem Viti Juvenatii; editio Hamburgensis recensionem Jacobi Brunsii.]

4) *tugurium conflagrare correptum*] Ambae editiones [Rom. et Hamb.] principio v. 15, cujus dimidia pars in lacuna est, IVS exhibent, omnino mendose: nam quod perspicue in membranis exstat, O est, prima litera evanida, tertiae vestigio nullo. Hic error viros eruditos prohibuit, ne veram redintegrationem invenirent: quae quadratis litteris exhibita ipso aspectu firmabitur:

GENTIBUS RIMISETTV
[GVRIVMCONFLAGRARE
C]O[RREPT]VMIGNICOE.

Nieb.

5) *refugerunt*] Utraque ed. perperam *effugerunt*. *Nieb.*

6) *dedendam*] Ed. H. recte DEDENDA‾ *Nieb.*

versa multitudine conclamatum est. Eadem virtus quae inritantes oppugnaverat, victorem placabiliorem fecit.

Obsidibus acceptis, pecuniae modicam exegit summam, armaque omnia ademit: transfugas liberos vivos ad se 7) adduci jussit: fugitivos 8), quorum major multitudo erat, ipsis imperavit ut interficerent. Jugulatos de muro dejecerunt.

Cum magna jactura militum quatuor et quadraginta diebus Contrebia 9) expugnata, relictoque ibi L. Insteio 10) *cum modico praesidio* 11), ipse ad 12)

7) *ad se*] Prima hujus columnae litera A non est reliquis major ut in R. *Nieb.*

8) *fugitivos*] Ambae edd. perperam ET addunt. *Nieb.*

9) *Contrebia*] CONT EBRIA (R supra scripta). Addita est R littera supra T, et E, tum alteri post B punctum superne notatum est, ut fieret *Contrebia. Quis autem nescit, punctum inferius, vel superius appositum literis in antiquis codicibus eas expungere?* Quae verba sunt optimi atque doctissimi senis Joh. Cajetani Bottarii in *Notis* et *Emendationibus* ad vetustissimum exemplar Vaticani Vergilii ab eo editum. De R superaddita exempla quoque in veteribus libris passim occurrunt et videri potest Gellius l. 2, c. 3, ubi ad eumdem modum de voce Aena in libro Aeneidos II, mirandae vetustatis, quem Fidus Optatus ipsius Vergilii fuisse credebat, illo versu:

Exultat telis et luce coruscus aena,

Additam, inquit, *supra vidimus H litteram*, et *Ahena* factum. *Juvenat.*

10) ·L· *Insteio*] Sic notas praenominum solet, puncto ad utrumque eorum latus adscripto; quod valde notandum est: nec enim alibi hujus moris exempla, nec in scriptis libris, nec in veteribus lapidum, aut aeris tabulis observare memini. Tantum graeci nunc epigrammatis in mentem venit in marmore scalpti, quod marmor exstare ajunt Neapoli, in quo subdita in voce *Εὐνοίας* vocalis, cum ab antecedente et subsequente sejungenda esset ad versum sustentandum, duobus pariter punctis inclusa est, hoc modo: *EYNO·I·HC·* *Juvenat.*

11) *Cum modico praesidio*] Admisi Kreyssigii supplementum ne quid hiulcum remaneret: at fatendum est nihil esse unde colligamus, *modicumne* an *validum firmumve* praesidium Contrebiae relictum fuerit. *Nieb.*

12) *ipse ad*] in utraque ed. IPSE deest: quod in membranis in eodem versu legitur. *Nieb.*

Hiberum fluvium copias adduxit: ibi hibernaculis secundum oppidum, quod Castra Aelia [13] vocatur, aedificatis, ipse in castris manebat, interdiu conventum sociarum civitatium in oppido agebat. Arma ut fierent pro copiis cujusque populi, per totam provinciam edixerat [14]: quibus inspectis, referre cetera arma milites jussit, quae aut itineribus crebris, aut oppug*nationibus et proeliis inutilia* [15] facta [16] erant [17], novaque viris [18] per centuriones

13) *Castra Aelia*] Cujus oppidi nusquam, quod equidem sciam, non modo apud geographos, sed ne in aliorum quidem veterum aut recentium scriptorum monumentis mentio fit. Θέσις ex his, quae narrat Livius, dextra Hiberi ripa. Hoc amplius autem, si conjecturis dandus aliquis locus est, qua Celtiberi Hedetanos attingebant, et utrique amnem non longe a Salduba, seu Caesaraugusta: ut qua in urbe annis post propter ejus frequentiam, vel loci, quod veri mihi similius videtur, opportunitatem juridicus conventus constitutus est, qui idem omnium, in quos Hispania citerior, Baetica etiam, ac Lusitania (si recte rationes subduxi) dividebantur, amplissimus fuit, prope eamdem urbem prudentissimus imperator hac eadem opportunitate loci usus conventus suos sibi agendos statuerit. Adde, eumdem inter Ilercaonum et Vasconum regionem castrametatum fuisse, ut et ab maritima quidem ora abesset, et antequam educto ex hibernis milite ad Calagurim veniret, per complurium urbium agros praeter Hiberum amnem iter facere necesse habuerit. *Juvenat.* Oppidum illud uni Livio memoratum, propinquum fuit Hibero flumini: ita sane dictum ab Aelio aliquo qui castra ibi condiderit. In Oscae, nunc *Huesca*, nummis memoratur C. AELIUS II. VIR, id est C. Aelius duumvir. *Broterius.*

14) *edixerat*] D litera non oblitterata est. *Nieb.*

15) *et proeliis inutilia*] Sic lacunam resecti versus explevi, servato literarum numero. *Nieb.*

16) *oppugnationibus variisque proeliis labefacta*] ita supplendum monstrant et superstites literae et vacuum ipsum spatium. Arma autem itineribus, oppugnationibus, praeliis deteri, labefieri, notum ac compertum est. Nec de itineribus mirum videatur, cum in iis saepe caedendae essent materiae, aliaque praestanda, quae passim occurrunt in anaglyphis Columnae Trajanae. *Brot.*

17) *facta erant*] Hinc incipit prodigiosa illa inter utramque editionem diversitas. Nam in ed. R. undecim versus primi omnino desunt, nisi quod in primo singulae literae F. . . . . . .

divisit. Equitatum quoque novis instruxit armis, vestimentaque, praeparata ante, divisa, et stipendium datum. Fabros, cura conquisitos, undique [19] exciverat, quibus, officina publica *instituta uteretur*, ratione inita quid in singulos dies effici possit. [20]

Itaque omnia simul instrumenta belli parabantur [21], neque materia artificibus, praeparatis ante omnibus *enixo* [22] civitatium studio, nec suo quisque operi artifex deerat. Convocatis [23] deinde omnium

AN .... extant: duodecimi, qui in plicatura periit, ratio habita non fuit; itaque XIII ejus locum tenet, atque sic deinceps. In Hamb. plurima exstant, certe neque integra neque plerumque sana, ita scilicet: *facta erant nova mane per centuriones divisit ...... tum quoq .... s instruxit armis vestimentaq .... ipedium datum fabros .... indeq exciverat quibus offieinabus bitumen .... ratione* etc. *Nieb.*

18) *viris*] in membr. BIRIS ex rustica literarum B et U permutatione, quae in codicibus vergentis imperii temporibus scriptis frequentissima, ut infra *benit*, etiam hodie in variis dialectis Italicis obtinet, atque praecipue in Neapolitana regnat. *Viri*, subsequente equitatus mentione, pro peditibus positum. ut 21, 27. *omnem ripam equites virique obtinentes:* ubi v. Gronovium fratrem, Dukerum et Drakenborchium: qui viri praeclari id solum observandum reliquerunt, natum hoc esse de priscae linguae usu, quae equum *equitem* dicebat. *Nieb.*

19) *undique*] Sic membranae, quod optime jam Kreyssigius conjecerat. *Nieb.*

20) *ratione ... possit*] Hoc comma in H. recte legitur, praeterquam quod pro *possit*, *posset* habet. R. autem omissa syllaba *ra* exhibet:

tione inita qu ...... di .. culo effici possit. Nieb.

21) *Itaque ... parabantur*] Ed. R. mutile et mendose: *Itaq. omnes simul insta . m ..... tur. Nieb.*

22) *enixo*] H. prave *inixo:* prima enim vocalis, ut recte indicat R., omnino evanuit. Mox R. perperam ... *idio* pro .. *udio. Nieb.*

23) *Convocatis*] haec omnia usque ad verba *quosque in opp.* etc. ab editione Rom. absunt. Hamb. prima quinque vocabula habet: at ea quoque cetera omittit, praeter ultima, *quas ipse res. Nieb.*

nium populorum legationibus et civitatium [24]), gratias egit, quod, quae imperata essent in *pedestres copias, praestitissent* [25]): quas ipse res *in defendendis sociis* [26]), quasque [27]) in oppugnandis urbibus hostium gessisset, exposuit, et ad reliqua belli cohortatus est: paucis edoctos, quantum [28]) Hispaniae provinciae interesset, suas partes superiores esse. Dimisso deinde conventu, jussisque [29]) omnibus *bono animo esse, atque* in civitates *redire* [30]) suas, principio veris M. [31]) Perpernam cum viginti milibus peditum, equitibus mille quingentis, in Ilercaonum gentem misit, ad tuendam regionis ejus maritimam oram: datis praeceptis, quibus itineribus duceret

24) *Civitatium*] Accedunt schedae nostrae ad optimorum quorumque librorum auctoritatem, Florentini, Leidensis, Moguntini, Vindobonensis, quibus obsecutus Drakenborchius hanc formam ubique restituit: vide eum ad 33, 20. *Nieb.*

25) *praestitissent*] Livius, capite ex quo mox aliud exemplum sumam, 38, 43. *cum imperata praestare parati essent. Nieb.*

26) *in defendendis sociis*] Ultimus versus cum dimidio praecedentis resectus est. Usque ad XIX litteras, quae in supplemento meo numerantur, haud ita raro in his schedis in uno versu inveniuntur. *Nieb.*

27) *quasque*] Perperam R. *quaeque*. *Nieb.*

28) *quantum*] Cod. *quatum*, ut H. *Nieb.*

29) *jussisque*] Sic emendavi quod membranae habent *jussisquae*, vulgatissimo in his valde vetustis errore. Ed. R. male Q. E., quasi *ua* non legeretur. *Nieb.*

30) *bono ... redire*] Hoc quoque loco versus 12 in plicatura periit, simul cum parte sequentis: ubi, loco verborum *in civitate*, ambae editiones *ibi* habent, quod R. perperam in praecedente versu collocat. Supplementum meum
[B O N O A N I M O E S S E A T Q U.] — XVI litt.
I N C I V I T A T E [S R E D I] XV litt. cum spatio optime convenire manifestum est, mentem verbaque auctoris exprimere confido. Litterarum DI tenuia vestigia conspiciuntur. *Nieb.*

31) *M.*] Puncta utrinque posita desiderat Juvenatius, ea tamen etiam hoc loco adsunt. *Nieb.*

ad defendendas socias urbes quas Pompejus [32]) oppugnaret, quibusque ipsum agmen Pompei ex insidiis adgrederetur.

Eodem tempore et ad Herennuleium, qui in isdem locis erat, litteras misit, et [33]) in alteram provinciam [34]) ad L. Hirtuleium, praecipiens quemadmodum bellum administrari [35]) vellet [36]): ante omnia, ut ita socias civitates tueretur ne acie cum Metello dimicaret, cui nec auctoritate nec [37]) viribus par esset: ne ipsi quidem consilium esse ducere *adver*sus Pompejum [38]). Neque in aciem descensurum eum credebat si traheretur bellum. Hosti, cum ma-

32) *Pompejus*] Ultima nominis litera perspicue scripta est, quam ambae editiones omittunt. *Nieb.*

33) *misit et*] Particulam in fine v. 4. collocatam omisit R. sed operarum vitio. *Nieb.*

34) *Alteram provinciam*] Ulteriorem accipio, cum ipse ex citeriore litteras mitteret; erat enim etiam tum in hibernis ad Castra Aelia. *Juven.*

35) *Hirtuleium — administrari*] Ita jam Juvenatius membranarum menda correxit, cujus oculis, quum litteras E et V conjunctas esse crederet, idque etiam in editione exprimeret, ludibrium objectum fuit. *Nieb.*

36) *administrare vellet*] Postrema hujus verbi littera ita cum prima sequentis connexa ac colligata est, ut tamen nemini, qui accurate locum inspexerit, quota vocalis sit, dubium esse possit. Itaque vel post *administrare* excidit, ut opinor, pronomen *ipsum*, aut quid tale, quod ab oscitante librario praeteritum sit; vel reponendum est *administrari. Juven.*

37) *nec auctoritate nec*] Sic perspicue membranae. Ambae editiones neq — neq. *Nieb.*

38) *par esset — Pompejum*] Hunc locum qui plene exstat
— — — — — — — PARES
SETNE IPSI QUIDEM
CONSILIUM ESSE DUCERE
. . VERSUS PONPEIUM
mutilatum exhibet Hamb.: *par esset ne ipse* (sic) *quidem consilium* ..... versus ... neque etc. Rom. adhuc pejus: *par esset* ..... *m consilium* .... *versus* .... *neque* etc. Mox H. omittit *aciem descen* — quae tamen in apographo Brunsii legi notavit Kreyssigius. *Nieb.*

re ab tergo, provinciasque omnes in poteſtate haberet, navibus undique commeatus venturos: ipsi autem, consumptis priore aeſtate quae praeparata fuissent, omnium rerum inopiam fore. Perpernam in maritimam regionem superpositum [39], ut ea, quae integra adhuc ab hoste sint, tueri [40] posset, et, si qua occasio detur, incautos per tempus adgressurum. Ipse cum suo exercitu in Berones et Autricones [41] progredi statuit: a quibus saepe per hiemem [42], cum ab se oppugnarentur Celtiber*ae* urbes, inploratam esse [43] opem Pompei conpererat [44], missosque qui itinera exercitui Romano [45] monstrarent [46]; et *ab* ipsorum equitibus vexatos saepe mi-

39) *regionem superpositum*] Haec columna fere tota ab ed. R. abest, quae quidem primo versu nihil praeter haec pauca: *regionem* (contra membranas cum R grandi) *sub* .,. *itu* —: (ubi tamen praeclare Juvenatius, licet haesitans, divinavit *superpositum*, quod diserte scriptum extat:) deinde male lectos et mutilos versus 11—13, quos 8—10 facit: postremo penultimo versu .. *aemu*.. habet, cujus nihil simile ibi extat. Hoc enim loco Juvenatius, *ex triginta admodum versibus*, dicit, *praeter pauca verba eaque valde laciniosa — reliquos omnes ita delitos ac detritos esse, ut cum Plautino Pseudolo credat, nisi Sibylla legerit, an divinaverit potius? interpretari alium posse neminem.* Multo autem plura Brunsius dedit, a secundo scilicet versu usque ad XVII, certe non integra, neque omnino accurata. *Nieb.*

40) *hoste sint tueri*] H. *hostis* .. *vi*. *Nieb.*

41) *In Berones et Autricones*] Sic perspicue membranae pro prava H. scriptura *Hiberones* et *Autalcores*. *Nieb.*

42) *saepe per hiemem*] *H. g*.,.. *men*. R. *ageri*. — En expeditiones hibernas, factas dum Cn. Pompejus hiemem in castris inter saevissimas gentes ageret. (V. epistolam Pompeji inter fragmenta Sallustiana.) *Nieb.*

43) *urbes inploratam esse*] R. *ur* ..... *armis*. *Nieb.*

44) *Pompei compererat*] Haec duo verba desunt in H. *Nieb.*

45) *Romano*] H. prave Roman— *Nieb.*

46) *monstrarent*] In hac voce desinit hic locus in H. Reliqua hujus columnae hic primum comparent. *Nieb.*

lites suos, quocunque a castris, per oppugnationem Contrebiae, pabulandi aut frumentandi causa progrederentur 47): ausi tum quoque *erant* Arvacos in part*es sollicitare* 48). Edito *igitur exemplo* belli 49) consilium se initurum, utrum prius hostem, utram provinciam *petat* 50): maritimamne oram, ut Pompejum ab Ilercaonia et Contestania arceat, utraque socia gente, an ad Metellum et Lusitaniam se convertat.

Haec secum agitans Sertorius praeter Hiberum amnem per pacatos agros quietum exercitum sine ullius noxa duxit. Profectus inde in Bursaonum 51)

47) *progrederentur*] Ubicunque hic supplementa indicavi, nihil resectum est, demta ultima voce (*petat*), sed omnia ita abluta abrasaque sunt, ut cum membranarum superficie litterae, non dico evanuerint, sed perierint plane. *Nieb.*

48) *in partes sollicitare*] Justinus II, 12. *Themistocles sollicitare Jonas, in partes suas statuit.* Alios locos qui paulo minus accurate huic meae conjecturae respondent, vide apud Forcellinum, ex quo Justini quoque locum sumsi. *Nieb.*

49) *edito exemplo belli*] Quae hic restitui mera et sincera Liviana esse confido. Cf. Gronovium patrem ad 29, 27, et quem ibi recitat locum 38, 43: *omnia exempla belli edita in se:* ubi nihil est cur de lectione dubitemus, licet codices Gebhardi et Drakenborchii, editionesque ante Ascensianam, *habita* exhibeant: cogitandum enim est in illa decade nullum adfuisse recentioribus codicem qui ad Florentini vel Puteani praestantiam accedat: Ascensianae vero editionis non levis est auctoritas. *Nieb.*

50) *petat*] Resecto angulo haec vox extrema, et ab altera parte *quae*, perierunt. *Nieb.*

51) *Bursaonum*] Qui Plinio l. 3, c. 3. Bursaonenses, a Bursada, ut nonnulli volunt Ptolemaei l. 2, cap. 6.; quod mihi vix probatur: verius enim hic fuisset *Bursadenses* vel *Bursadini*, aut quid hujusmodi. Itaque aut illa Livii et Plinii aliunde, quam a Ptolemaei Bursada figurata sunt, aut hoc nomen, ut in Ptolemaeo multa, descriptorum inscitia depravatum est. Hirtius quoque de Bello Hispaniensi c. 22 *qui in oppido Attegua Bursavolenses capti sunt:* et mox *Bursavolensibus*, quos unum eumdemque populum, ac Plinii *Bursaonenses* fuisse, ita recentioribus geographis assentior, si tamen L littera in N commutata fiat *Bursavonenses.* Nam

et Casuantinorum [52] et Graccuritanorum [53] fines, evaſtatis omnibus, proculcatisque segetibus, ad Calagurim Nasicam [54], sociorum urbem, venit: transgressusque amnem propinquum urbi, ponte facto, ca-

ad quintam vocalem quod attinet primae et quartae immissam, id nihil moror. Animadverti enim, aliis ejus gentis nominibus pariter usu venisse, ut quae in uno scriptore per *ao*, in altero per *avo* notata sint, seu quod ita hispanorum ore, quod mihi verisimillimum videtur, conciperentur, idque nonnulli scriptores, militares praesertim, sequuti sint, seu quae alia hujus varietatis excogitanda et reddenda causa est. *Juvenat.*

52) *Casuantinorum*] De hac voce nihil habeo certi, quod statuam. Itaque dicam, non quid contendam, sed quid opiner. Quid si igitur *Cascantinorum?* Calaguris enim, cujus hoc ipso loco meminit Livius, Straboni, Ptolemaeo, aliisque in Vasconibus, in quibus pariter eidem Ptolemaeo Graccuris et Cascantum. Adde Antonini itinerarium ex Alpibus Cottiis ad Galleciam:

Caesaraugusta.	M. P. =
Cascanto.	M. P. L.
Calagurra.	M. P. LXXIX.

Et alterum ab Asturica Tarraconem:

Graccuris.	M. P. =
Balsione.	M. P. XXVIII.
Caesaraugusta.	M. P. XXXVI.

Quare a Caesaraugusta Cascantum L passuum millibus aberat, contra Graccuris LXIV, utraque oceanum cantabricum versus; quodque hinc consequitur, haec duo oppida non multum a se invicem recedebant. At enim Plinio oppidani sunt *Cascantenses* l. 3. c. 3. Ita; sed eidem, ut proxime observavimus, sunt Bursaonenses, qui Livio tamen Bursaones. *Juvenat.*

53) *Graccuritanorum*] Urbs princeps Graccuritanorum erat Graccuris, nunc *Agreda*, dans la Castille vielle. De hac urbe Festus: *Gracchuris urbs Hiberae regionis, dicta a Graccho Sempronio, quae antea Illurcis nominabatur.* Nec aliter Epitome Livii, libr. 41. *Tib. Sempronius Gracchus proconsul* Celtiberos *victos in deditionem accepit: monimentumque operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit.* Veterem nominis orthographiam retinuit MS. codex Vaticanus, ut constat ex nummis inscriptis MUNICIP. GRACCURI.S. *Brot.*

54) *Calagurim Nasicam*] Plin. l. 3. c. 3. geminato sibilo: *Calaguritani, qui Nassici cognominantur.* Ceterum hic locus mirifice viri excellentis Petri de Marca opinionem confirmat, qui Calagurim Ilergetum Oscensibus contributam non hanc quidem Nasicam, sed alteram Fibulariensem fuisse defendit, contra quam Auguſtino, Suritae, Oihenarto etiam, si probe memini, aliisque quibusdam hispanis scriptoribus

stra posuit. Postero die M. Masium quaestorem in Arvacos 55) et Cerindones 56) misit, ad conscribendos ex iis gentibus milites, frumentumque inde Contrebiam 57), *quae* Leucada appellatur, comportandum, praeter quam urbem opportunissimus ex Beronibus transitus erat, in quamcunque regionem ducere exercitum statuisset: et C. Instelum, prae-

visum erat. Ac cum Livius dicat, Sertorium ex Graccuritanorum finibus ad Calagurim venisse, tum ponte facto amnem propinquum urbi fuisse transgressum, id certe efficitur, Calagurim cognomento Nasicam ultra hiberum fuisse sitam. Quare quae cis flumen erat, quid relinquitur, nisi ut Fibulariensis et esset, et cognominaretur. *Juvenat.*

55) *Arvacos*] Ab Arvane, quam Plinius oppidis hispalensis conventus adnumerat? Non sane opinor: hujus enim derivatum est *Arvensis* in lapide apud Gruterum p. 376. ORDO MUNICIPII ARVENSIS. Quamquam quid hoc curo, quod nihil est? Illud igitur potius, seu dicam me unice movet, quod nemo facile in animum induxerit, Sertorium tam longe ad militum delectum quaestorem suum misisse, nec, si hoc voluisset, alicui potius, qui cum Hirtulejo erant, id negotii dedisse. Itaque non dubito, quin AREVACOS legendum sit, quam ipsam vocem ab antiquario, vel quisquis codicem recensuit, non fuisse emendatam, vix adducor, etsi nulla emendationis vestigia diuturnitas reliqua fecit. Plin. l. 3. c. 3. *Ad Tagum Carpetani, juxta eos Vaccaei, Vettones, et Celtiberi Arevaci;* et l. 4. c. 20. *Durius amnis, ex maximis hispaniae, ortus in Pelendonibus, et juxta Numantiam lapsus, dein per Arevacos, Vaccaeosque,* etc. *Juvenat.*

56) *Cerindones*] Populus soli Livio nominatus; et certe Arevacis vicinus. In hoc situ Plinius memorat Pelendones, partem quoque Celtiberorum. Quatuor populis constabant Pelendones (V. Plin. 3, 3.) quorum unus videntur fuisse Cerindones. *Brot.* Cerindones in Pelendones mutandum esse suspicatur Juvenatius.

57) *Contrebiam*] Contrebiae hujus nusquam in veterum scriptis, praeterquam hoc uno Livii loco, mentio fit. De positu si quaeratur, dicam, sed ut in re obscura timide ac diffidenter. In Pelendonibus igitur arbitror, aut si mavis, in horum et Vasconum finibus. Qua enim opportunior Sertorio transitus ex Beronibus in quamcunque regionem cogitasset, seu Lusitanorum, sive Hedetanorum, seu denique interjacentium populorum? Nam de altera citerioris parte, quae cis hiberum est, et pyrenaeis praetenditur, ne cogitemus, ratio ipsa, ni fallor, belli aperte prohibet. Quorsum hac enim quo ma-

fectum equitum, Segoviam [58]) et in Vacaeorum [59]) gentem ad equitum conquisitionem misit, jussum, cum equitibus Contrebiae sese opperiri. Dimissis iis ipse profectus, per Vasconum agrum ducto exercitu, in confinio Beronum posuit castra. Postero die cum equitibus praegressus ad itinera exploranda, jusso pedite quadrato agmine sequi, ad Vareiam, validissimam regionis ejus urbem, venit. Haud inopinantibus iis noctu [60]) advenerat. Undique equitibus et suae gentis et Autric*onum*

xime tempore hujus, quod dico, belli moles sucronensi tractui et Lusitaniae tota incubuerat? *Juvenat.*

58) *Segoviam*] Segoviam urbem Arevacorum, ad quos ipsos (si recte Arvacos in Arevacos supra mutandum censuimus) tum Masius quaestor mittebatur. *Juvenat.*

59) *Vacaeorum*] Sic, et mox *Vasconum* perspicue legendum praebent membranae; ut mirer utrumque editorem scripturam corruptam non dedisse solum, sed diserte asseverare, se eam in membranis cernere. *Nieb.*

60) *iis noctu*] Haec ex codice addidi. *Nieb.*

